T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE'DE KÜRTÇÜ SOL 1968-1984

Ömer TURAN
2502130396

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt

İSTANBUL-2020

ÖZ

TÜRKİYE'DE KÜRTÇÜ SOL (1968-1984)

Ömer TURAN

Cumhuriyet yönetimi 1938'de, 1924'den itibaren kesintisiz bir şekilde devam eden Kürt isyanlarını bastırır, bu isyanları düzenleyen Kürtçülük hareketinin örgütlenmesini dağıtır, öncü kadrolarını tasfiye eder. Kürtçülük hareketi bu darboğazı aşmak, yaralarını sarmak, yeni öncü kadrolarını yetiştirmek için 1938'den itibaren silahsız mücadele yöntemini benimser. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra esen özgürlük rüzgarları ve bunların etkisi ile Türkiye'de başlatılan demokratikleşme süreci Kürtçülük hareketine yaralarını sarmak için imkân ve fırsatlar sunar. Demokratikleşme süreci Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile beraber derinleşerek devam eder. Kürtçülük hareketinin önünde engel teşkil eden kurum ve uygulamalar kaldırılır. Kürtçülük hareketi 10 yıllık DP dönemini çok iyi değerlendirir, bu dönemde adeta yeniden doğar. Bu süreç aynı zaman da Kürtçü solun temellerinin atıldığı süreçtir. Kürtçü sol DP iktidarı döneminde şekillenir, 1958'de Kımıl şiirinin yayınlanmasıyla da özgün bir siyasi akım olarak ortaya çıkar.

Kürtçü sol 27 Mayıs 1960 darbesinin başlattığı yeni dönemde CHP ve Türk Solunun kanatları altına sığınır, Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması ile TİP'e katılır ve gelişimini önemli ölçüde TİP içinde tamamlar. Kürtçü sol güçlendikçe, Türk Solundan ayrışır, 1969 da ilk özgün yapılanması olan DDKO'yu kurar. 12 Mart Muhtırası Kürtçü solun Türk Solundan ayrışma ve müstakil hale gelme sürecini nihayetlendirir. Kürtçü sol tarihinin en güçlü ve en renkli kesiti olacak 1974-1980 arası dönemine müstakil bir hareket olarak girer. PKK, bu dönemde ortaya çıkar, doktrinleştirdiği şiddet yöntemi ile kısa sürede Kürtçü solun diğer tüm örgütlenmelerini sindirir ve Kürtçü solun sahada ki en etkin örgütü olur. PKK, Kürtçü sol üzerinde ki bu etkinliğini 12 Eylül sonrasında hakimiyete dönüştürür, Kürtçü solun tek örgütü haline gelir. Bu durum günümüzde geçerliliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kürtçü sol, Türk solu, Kürtçülük, Kürtler, DDKO, PKK

ABSTRACT

KURDISH LEFT IN TURKEY (1968-1984)

Republic of Turkey suppressed the rebellions organized by the Kurdish Movement in 1938, which continued uninterruptedly since 1924. It destroys the organization of the Kurdish movement and eliminates its leading cadres. After 1938, the Kurdish movement has determined the method of unarmed combat to overcome this bottleneck, to heal the wounds and to raise new pioneers. After the second world war and with the winds of freedom blowing their effect democratization process initiated in Turkey, offers the Kurdish mouvement a historic opportunity to heal the wounds of opportunities for political action. The democratization process increases with the coming of the Democratic Party. The institutions and practices that hinder the Kurdish movement are removed. The Kurdish Movement evaluates the 10-year Democratic Party period very well, reborn from its ashes. This process is the process in which the Kurdish Left is laid. The Kurdish Left is formed in the period of the Democratic Party and emerged as an original political movement in 1958 with the publication of the poem "Kımıl".

In the new era of the 27 May 1960 coup process, the Kurdish Left has taken refuge under the wings of the CHP and the Turkish Left. They joined TİP after the establishment of Turkey Labor Party and completes the development in TİP. As the Kurdish Left strengthens, it breaks down from the Turkish Left. In 1969, he founded his first original organization DDKO. The March 12 th Memorandum (1971) will end the process of separation and detachment of the Kurdish Left from the Turkish left. The Kurdish Left enters into the period between 1974-1980 as an independent movement. The PKK emerges during this golden period of the Kurdish Left, intimidates all the other organizations of the Kurdish Left in a short time by the doctrine of violence, and becomes the most effective organization of the Kurdish Left. The PKK turns this activity on the Kurdish Left into a domination after 12 September 1980 and becomes the only organization of the Kurdish Left.

Keywords: Kurdish Left, Turkish left, Kurdish mouvement, DDKO, PKK

ÖNSÖZ

Kürtçü Sol ve PKK cumhuriyet tarihinin en tartışmalı konularındandır. Literatür çalışmamız söz konusu konunun yakın dönem tarihçileri tarafından yeterince incelenmediği, konu hakkında sadece yüzeysel malumata sahip olunduğu, yapılan birkaç akademik çalışmanın ise büyük ölçüde ideolojik yönlendirmelerin etkisi altında kaldığı, Kürtçü Solun tezlerine cevap verebilecek akademisyen sayısının yok denilecek kadar az olduğu, dolayısıyla konu hakkında ciddi bir akademik boşluk olduğunu ortaya koydu. Aynı literatür çalışmamız Kürtçü sol ve PKK'nin hedefledikleri kitleye ulaşmak için ideolojik kimliklerini ve gerçek hedeflediklerini gizlediklerini, kısaca takiyye olarak özetleyebileceğimiz taktiksel yöntem geliştirdiklerini, bu yöntemin konu hakkında çalışmalarda bulunan araştırmacıları yanlış yönlendirdiğini gösterdi.

Doktora tez çalışmamızda, 1968-1984 arası Kürtçü solu çalışmaya karar vererek hem söz konusu alandaki akademik boşluğu gidermeyi hem de takiyye perdesini kaldırarak Kürt Sol Hareketi ve PKK'nın gerçek kimliğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız. Kürtçü sol üzerine yapacağımız araştırmaların Türkiye'nin en büyük siyasi sorunu olan Kürt sorunu konusuna önemli ölçüde ışık tutacağına inanıyoruz. Amacımız son derece politize olmuş Kürtçü Sol ve PKK'yı ideolojik tartışmaların sarmalından çıkartıp tarih biliminin akademik ölçütleri çerçevesinde yeniden değerlendirmek, objektif bir Kürtçü sol ve PKK araştırmasını literatüre kazandırmaktır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Doğu Mitingleri ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları gibi Kürtçü solu oluşturan ana unsurların üzerinde durulduğunu gördük. Biz, doktora çalışmamızda, 1968-1984 arası Kürtçü solu bir bütün olarak ele almaya, bu çerçevede, Kürtçü solun doğuş, gelişim, müstakil hale geliş dönemlerini incelemeye karar verdik. Bu tezin yazım sürecinde karşılaştığım sorunları aşmamı ve bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan tez danışman hocam Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt ve 4 sene boyunca bana tavsiyelerini esirgemeyen tez izleme kurulu hocalarım Prof. Dr. Halil Bal ve Prof. Dr. Ali Satan'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Cumhuriyet Tarihi

Alan Bilgisi derslerini aldığım ve bana tarih bilim dalının ciddiyetini öğreten Hocam Prof. Dr. Cezmi Eraslan'a hassaten teşekkür ederim. Önceki danışman hocam Doç. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar'a teze katkılarından dolayı minnettarım.

ÖMER TURAN
İSTANBUL-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ……...ii
ABSTRACT……...iii
ÖNSÖZ……...iv
İÇİNDEKİLER……vi
TABLOLAR LİSTESİ……..xv
GÖRSELLER LİSTESİ……..xvi
KISALTMALAR LİSTESİ……..xviii
GİRİŞ……...1
1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Muhtevası……..1
2. Araştırmanın Metodoloji, Kaynakları ve Kaynak Tahlili……2

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜRTÇÜLÜK HAREKETİ VE KÜRTÇÜ SOLUN TARİHİ ARKA PLANI

1.1. KÜRTÇÜ SOLUN KÖKENLERİ……...19
1.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU VE KÜRTLER……..19
1.2.1. Merkezi Yönetim Karşıtı Kürt İsyanları……..24
1.2.2. II. Abdülhamid Devri ve Hamidiye Alayları……...28
1.2.3. Genç Osmanlılardan İttihat ve Terakki'ye Kürtçülük Hareketi…….....31
1.2.3.1. İttihat ve Terakki'de ideolojik Tartışmalar ve Ayrılıklar……32
1.2.3.2. Kürtçülük Hareketinin Bölünmesi, İttihat ve Terakkiye Cephe Alması……..34
1.2.4. I. Dünya Savaşı, Ermeni Olayları ve Kürtler……...37
1.3. MİLLİ MÜCADELE VE KÜRTLER……..39
1.3.1. Mütareke Dönemindeki Kürtçülük Faaliyetleri……40
1.3.2. Anadolu'daki Kürtler ve Millî Mücadele……43
1.3.3. Millî Mücadele Sırasındaki Kürt İsyanları……...47
1.3.3.1. Ali Galip Bey Hadisesi……....47
1.3.3.2. Millî Mücadele Sırasında İngiltere'nin Kürdistan Fikrine Yaklaşımı……48
1.3.3.3. Ali Batı ve Cemil Çeto Ayaklanmaları……50

1.3.3.4. Milli Aşireti Ayaklanması (1 Haziran 1920-
8 Eylül 1920)……51
1.3.3.5. Kürt Teali Cemiyetinin Başlattığı Koçgiri
Ayaklanması……..52
1.3.3.5.1. Mustafa Kemal Paşanın Önleyici Tedbirleri……...54
1.3.3.5.2. Koçgiri Ayaklanmasının Başlaması ve
Bastırılması……..56
1.4. CUMHURİYET DEVRİ VE KÜRTÇÜLÜK……..57
1.4.1. Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat-14 Nisan 1925)…….58
1.4.1.1. İsmet Paşa'nın Başbakan Olması ve
Takrir-i Sükûn Kanunu……...62
1.4.1.2. Şeyh Sait Ayaklanmasının Bastırılması…….66
1.4.1.3. Şeyh Sait Ayaklanmasının Dış bağlantıları……67
1.4.1.4. Şeyh Sait Ayaklanmasının Kimliği……69
1.4.2. Cumhuriyet Devrindeki Diğer Kürt İsyanları…….72
1.4.2.1. Ağrı İsyanları (1925-1930)……72
1.4.2.2. Dersim Meselesi ve Dersim İsyanı……76
1.4.2.2.1. Cumhuriyet Devri ve Dersim……..80
1.4.2.2.2. 1937 ve 1938 Askeri Harekâtları……82
1.4.2.2.3. Seyit Rıza ve Dersim İsyanı……84
1.4.2.2.4. Dersim Meselesinin Kürtçülüğün
Propaganda Malzemesine Dönüştürülmesi…….87
1.5. CUMHURİYETİN DOĞU POLİTİKASI……...91
1.5.1. Şark Islahat Planı……94
1.5.1.1. Mecburi İskân Yasası (19 Haziran 1927)……97
1.5.1.2. Umumi Müfettişlikler Kurumu……...99
1.5.1.2.1. I. Umumi Müfettişlik Kurumu……...101
1.5.1.2.2. III. Umumi Müfettişlik Kurumu…….102
1.5.1.2.3. IV. Umumi Müfettişlik Kurumu ve Tunceli
Vilayetinin İdaresi Kanunu……103
1.5.2. Şark Islahat Planı Hakkında Genel Değerlendirme……105

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUN KULUÇKA DÖNEMİ VE DOĞUŞU (1945-1963)

2.1. KÜRTÇÜ SOLUN KULUÇKA DÖNEMİ……108
2.1.1. Yeni Dünya Düzeninin Kurulması ve Soğuk Savaş Dönemi……..109
2.1.2. Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokratikleşme Süreci……..112
2.1.2.1. Demokrat Parti'nin Kurulması……..112
2.1.2.2. Çok Partili Hayat ve CHP'nin Demokratikleşme Hamleleri……...122
2.1.2.3. Değişimin Somut Göstergesi: Mustafa Muğlalı Olayı….....130
2.2. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE KÜRTÇÜLÜK HAREKETİ……136
2.2.1. İkinci Muğlalı Meselesi: Kara Köprü Hadisesi……..140
2.2.2. DP'nin Cumhuriyetin Doğu Politikasının Tasfiye Etmesi……..146
2.2.2.1. Yasak Bölgelerin Kaldırılması……..146
2.2.2.2. Umumi Müfettişlik Kurumunun Kaldırılması……..147
2.2.3. DP'nin Kürt Politikası Üzerinden CHP'yi Sıkıştırması…….155
2.3. KÜRTÇÜ SOLUN ÖNCÜ KADROSU: YÜKSEK ÖGRENİM GENÇLİĞİ…….157
2.3.1. Dicle Öğrenci Yurdu: Kürtçü Solun Çıkış Yeri…….159
2.3.1.1. Dicle Yurdu; Kürt Kültür ve Eğitim Merkezi……161
2.3.1.2. Dicle Yurdu; Kürtçülük Hareketinin İdeolojik Merkezi……. .162
2.3.1.3. Dicle Öğrenci Yurdu; Silahsız Mücadele Döneminin İlk Örgüt Merkezi……..165
2.3.1.4. Dicle Öğrenci Yurdu; Muhalefet Merkezi……166
2.3.2. Bedirhan Ailesinin Yeni Kuşak Kürt Milliyetçilerinin Yetiştirilmesindeki Rolü……169
2.4. 49'LAR HADİSESİ……...170
2.4.1. Barzani'nin Irak'a Dönüşü ve Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi……..170
2.4.2. İleri Yurt Gazetesi ve Kürtçü Solun Çıkış Manifestosu: "Kımıl" Şiiri……...175
2.4.3. 49'ların Tutuklanması ve hapishane süreci……..181

2.4.4. 49'ların Tutuklanma Gerekçesi……183
2.4.4.1. Kürtçülük Hareketine Göre Tutuklanma Gerekçesi…….....184
2.4.4.2. 49'ların Resmi Tutukluluk Sebebi……186
2.4.5. 49'lar Olayının Kürtçü Sol Açısından Önemi……..189
2.5. 27 MAYIS DARBESİ VE KÜRTÇÜ SOLUN GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ……191
2.5.1. Milli Birlik Komitesinin (27 Mayıs Darbesinin) Kürt Meselesine Bakışı……...193
2.5.2. Sivas Kampı ve Sonuçları……199
2.5.3. Kürtçü Solun 27 Mayıs 1960 Darbesini Desteklemesi……202
2.5.4. Kürtçü Solun Hukuki Dayanağı: 1961 Anayasası…….....204
2.5.5. Türkiye'nin İlk Bölge Partisi: Yeniden Türkiye Partisi (YTP)……212
2.5.6. Kürtçülüğün Merkez Sağda Temsil Edilmesi ve Kürtçü Solun Gelişimine Katkı sağlaması……217
2.6. Kürtçü Solun Gelişimi Etkileyen İki Hadise……..220
2.6.1. Barzani'nin Ayaklanması ve 23'ler Hadisesi…….....220
2.6.2. Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi TKDP……..224
2.7. Kürtçü Solun Kuluçka Dönemi ve Doğu Hakkında Genel Değerlendirme……..227

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUN GELİŞİM SÜRECİ (1963-1971)

3.1. KÜRTÇÜ SOLUN GELİŞMEYE BAŞLAMASI……..229
3.2. KÜRTÇÜ SOLUN ANA KUCAĞI: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP)……229
3.2.1. TİP İçindeki Kürtçü Sol Hizbi: Doğulular Grubu……..231
3.2.2. Kürt Sorununun TİP'in Ana Gündem Maddelerinden Biri Olması…….....235
3.2.3. Kürtçü Solun İlk Kitlesel Eylemi: 1967 Doğu Mitingleri……..241
3.2.4. Doğu Mitinglerinin Türk Siyaseti Üzerine Etkisi……...249

3.2.5. Yön Dergisi, TİP İçindeki Ayrışmalar ve Kürtçü Solun Bundan Faydalanması.....250
3.2.6. TİP'in Kürtçü Sol Tarafından Ele Geçirilmesi ve Kapatılması……257
3.3. SOĞUK SAVAŞ VE 68 KUŞAĞININ KÜRTÇÜ SOL ÜZERİNDEKİ ETKİSİ……260
3.3.1. Sosyalist Gençlik Örgütlenmeleri ve Kürtçü Sol……...262
3.3.1.1. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ve DEV-GENÇ…….263
3.3.1.2. Kemalist Türk Sol Gençliğinden Anti-Kemalist Türk Sol Gençliğine……...267
3.3.1.4.Türk Sol Gençlik Örgütlenmelerinin Kürt Sorununu Sahiplenmesi……..269
3.3.1.5. Kürtçü Solun Gençlik Örgütlenmeleri Üzerinde Etkileri……272
3.4. KÜRTÇÜ SOLUN İLK ÖZGÜN YAPILANMASI: DDKO……274
3.4.1. DDKO Şubelerinin Kurulması…….277
3.4.2. DDKO'yu Oluşturan Sosyal Katmanlar……..283
3.4.3. DDKO Resmi Yayın Organı Üzerinden DDKO Okuması……...286
3.4.3.1. DDKO bültenlerindeki "Kürdistan Sömürgedir" Propagandası……..287
3.4.3.2. Sosyalist ve Anti-Emperyalist DDKO Vurgusu……295
3.4.4. DDKO'nun Bir Numarası Mümtaz Kotana Dayalı DDKO Okuması……..297
3.4.4.1. Mümtaz Kotan'ın Dilinden DDKO'nun Kuruluş Aşaması……300
3.4.4.2. Mümtaz Kotan'ın Dilinden DDKO'nun Gerçek Program ve Hedefleri…….302
3.4.5. İkinci Doğu Mitingleri (1969)…….306
3.4.6. Genel Bir DDKO Değerlendirmesi……..309
3.4.6.1. Kürtçü Solun Müstakil Hale Gelmesinde Türk Solunun Rolü…….....310

3.4.6.2. DDKO: İlk Özgün Kürtçü Sol Yapılanması…….311
3.4.6.3.Kürtçü Solun Kadro Hareketi; DDKO……311
3.4.6.4. DDKO: Sosyalist Görünümlü Kürtçü Yapılanma…….....313
3.4.6.5. DDKO ve Silahlı Mücadele…….....314
3.4.6.6. Kürtçülük Hareketinin Muhafazakarlıktan Sosyalizme Uzanan Hikayesi: DDKO……316

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUN MÜSTAKİL HAREKET ETTİĞİ DÖNEM (1971-1984)

4.1. KÜRTÇÜ SOLUN TÜRK SOLUNDAN AYRIŞMASI……...319
4.2. KÜRTÇÜ SOL VE 12 MART 1971 MUHTIRASI……..319
4.2.1. Ara dönem Hükümetinin Kurulması ve Sıkıyönetimin İlanı……333
4.2.2. Hapishane Süreci ve Kürtçü Solun İlk Siyasi Savunması (DDKO Savunmaları)…….338
4.2.2.1. Ocak Komününün Gözünden DDKO Savunmaları……...342
4.2.3. Kürtçü Aydınların Darbe Sürecinde Korunması……347
4.2.4. Kürtçü Solun Müstakil Hale Gelişi…….350
4.3. KÜRTÇÜ SOLUN ÖRGÜTLER DÖNEMİ (1974-1980)……352
4.3.1. Kemal Burkay ve Özgürlük Yolu Hareketi, (Riya Azadi)…….360
4.3.1.1. Özgürlük Yolu Dergisinin Kaleminden Özgürlük Yolu Hareketi……..366
4.3.2. Rızgari Hareketi…….372
4.3.2.1. Rızgari Hareketinin Bölünmesi ve Ala Rızgari…….383
4.3.3. Devrimci Demokrat Kültür Derneği Hareketi (DDKD)……384
4.3.4. T-KDP Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi…….385
4.3.5. Kürtçü Solun Maocu Fraksiyonu: “Kawa”…….386
4.3.6. Kürdistan İşçi Partisi (KİP)……389
4.4.KÜRTÇÜ SOLUN ZİRVE NOKTASI: PKK…….390
4.4.1. PKK’nın Kurucu Lideri: Abdullah Öcalan……390
4.4.2. PKK’nın Kuruluş Süreci……394

4.4.2.1. Çubuk ve Tuzluçayır Toplantıları…….394
4.4.2.2. Dikmen Toplantıları……..396
4.4.2.3. Öcalan'ın Bölge Turu ve Apocuların Eylemlerine Başlaması...398
4.4.2.4. PKK'nın İlk Kongresi: Diyarbakır-Fis Toplantısı……399
4.4.3. PKK'nın Manifestosu: Kürdistan Devrimin Yolu……..400
4.4.4. PKK'nın Diğer Kürtçü Sol Örgütlerinden Farklılıkları…….407
4.4.5. PKK'nın 1978-1980 Arası Faaliyetleri……..410
4.4.5.1. PKK'nın Bölgede Türk Solu ile Çatışması……413
4.4.5.2. PKK'nın Kürtçü Sol Örgütlere Savaş Açması……..416
4.4.6. PKK'nın İlk Krizini ve Öcalan'ın Yurt Dışına Kaçması……419
4.5. KÜRTÇÜ SOL-TÜRK SOLU İLİŞKİSİ (1974-1980)…….420
4.5.1. Kürt Milliyetçilerinin Klasik İşgal Tezinin Sosyalist Versiyonu; Sömürge Tezi……..420
4.5.2. Türk Solunun Sömürge Tezine Bakışı…….422
4.5.3. Türk Solu ile Kürtçü Solun Sömürge Tezi Kavgası…….429
4.5.4. Sömürge Tezini Kabul eden Türk Solu Örgütleri…….434
4.5.5. Kürtçü Solun Kemalizm'e ve CHP'ye Bakışı……..438
4.5.6. Ayrışmanın Sorumluluğunun Türk Soluna Atılması……443
4.6. KÜRTÇÜ SOL VE 12 EYLÜL 1980 DARBESİ……..446
4.6.1. Kürtçü Sol İçin Yenilgi ve Tasfiye Dönemi…….457
4.6.2. 5 No'lu Diyarbakır Cezaevi……...462
4.7. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE PKK…….466
4.7.1. 12 Eylül Sürecinde, PKK'lıların Siyasi Savunmaları ve Cezaevi Eylemleri……...468
4.7.2. PKK'nın Yurtdışı Örgütlenmesi……...471
4.7.2. PKK'nın Terör Eylemlerine Başlaması: Eruh ve Şemdinli Baskını…...474
4.7.3. PKK'nın III. Kongresi ve Sivil Katliamlarını Doktrinleştirmesi……477
4.7.4. PKK'nın Kürtçü Sol ve Kürtçülük Hareketi Üzerinde Hakimiyet Kurması……...479
4.7.5. PKK: Sosyalist Görünümlü Kürtçü Hareket……...480

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUNUN FİKİR ÖRGÜSÜ VE MODERN KÜRT TARİH TEZİ

5.1. KÜRTÇÜ SOLUNUN FİKİR ÖRGÜSÜ……...484
5.2. RUSYA'NIN KÜRTLERE VE KÜRTÇÜLÜĞE YÖNELİK ÇALIŞMALARI…….484
5.2.1. Rusya'nın Kızılelma'sı: Sıcak Denizlere İnme Politikası……..485
5.2.1.1.Kürdoloji Enstitüsünün Kurulması…….485
5.2.1.2. Kürt Kültürünün Canlandırılması……..486
5.2.1.3.Askeri ve Siyasi Çalışmalar……487
5.3. KÜRT TARİH TEZİ VE KÜRDİSTAN SÖMÜRGEDİR TEZİ……..489
5.4.KÜRT TARİH TEZİ VE MODERN KÜRT TARİHİ…….494
5.4.1. Modern Kürt Tarihinin İki Kuramcısı; Vladimir Minorsky ve Basile Nikitine……...495
5.4.2. Kürt Tarih Kültü: "Uygarlık Kürtlerle Başladı" Tezi…….500
5.5. KÜRT TARİH TEZİ ve KÜRT TARİH KÜLTÜNÜN GERÇEKLİĞİ…….505
5.5.1. Kürt Tarih Tez'inin İlk Aşaması: İlk Çağlar……..505
5.5.2. Kürt Tarih Tezinin İkinci Aşaması; Türk-Kürt İlişkileri……509
5.6. KÜRTÇÜLÜK HAREKETİNİN İLK BÜYÜK KURAMCISI; AHMEDİ HANİ…….....518
5.7.KÜRT TARİH ANLAYIŞI VE SÖMÜRGE TEZİ ÜZERİNE DEGERLENDİRME……..523
5.7.1. Ağalık ve şeyhlik Düzeni……..523
5.7.1.1. Ağalık Düzeni……...523
5.7.1.2. Şeyhlik Düzeni……..524
5.7.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Ağalık-Şeyhlik Düzeni……526
5.7.3. Kürtçü Solun Ağalık ve Şeyhlik Düzeni İle İttifak Kurması……..531
5.8. KÜRTÇÜ SOLUN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE YÖNELTTİĞİ SUÇLAMALAR……538
5.8.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Sömürgecilikle Suçlanması……..538
5.8.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Asimilasyonla Suçlanması……539
5.8.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bölgeyi Cahil Bırakmakla Suçlanması……..541

5.8.4. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bölgenin Az Gelişmişliğinden Sorumlu Tutulması…….549
5.8.5. Cumhuriyet'in Kürtlere Bakışı……..555
5.9. KÜRTÇÜ SOLUN TAKTİK VE YÖNTEM ANLAYIŞI……559
5.9.1. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun En Etkin ve En Yaygın Yöntemi: Legal siyaset……560
5.9.1.1. Kürtçü Sol ve Milli Şeflik Dönemi (1938-1950)……..560
5.9.1.2. Kürtçü Sol ve DP iktidarı (1950-60)……..562
5.9.1.3. Hürriyet Partisi Denemesi (1955)……..564
5.9.2. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Kürtçü Solun Taktik-Yöntem Anlayışı Üzerindeki Etkisi……..565
5.9.2.1. Kürtçü Solun 1961 Anayasasına Dayalı Taktik Anlayışı ve Kürtçü Solun Gelişimi……..566
5.9.3. 27 Mayıs 1960 Sonrası Kürtçü Sol ve Legal Siyaset……..569
5.9.3.1. Kürtçü Sol ve Türkiye İşçi Partisi……..570
5.9.3.2. Kürtçülük Hareketi ve Yeniden Türkiye Partisi Deneyimi……571
5.9.3.3. Kürtçülük Hareketi ve Adalet Partisi…….572
5.9.3.4. Kürtçü Sol ve CHP……573
5.9.3.5. Kürtçü Solun Bağımsız Aday Taktiği……574
5.9.4. Kürtçü Solun Basın ve Dernek Merkezli Örgütlenme modeli……576
5.9.4.1. Kürtçü Solun Truva Atı: Basın-Yayın……...576
5.9.4.2. Kürtçü Solun Örgütlenme Aracı: Dernekler……..585
5.9.5. Kürtçü Solun Taktiksel Yöntemleri……588
5.9.6. Kürtçü Solun Silahlı Mücadele (TERÖR) Yöntemini Benimsemesi……..586
SONUÇ……601
BİBLİOGRAFYA……...611
ÖZGEÇMİŞ……645

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Doğu Vilayetlerinde 1950 ve 1954 Seçim Sonuçları…….153

Tablo 2.2. Doğu Vilayetlerinde 1957 Seçim Sonuçları……..155

Tablo 3.3. Doğular Grubu'nun Önde Gelen İsimleri……..232

Tablo 3.4. TİP'in 1965-1969 arası düzenlenen seçimlerde aldığı sonuçlar……238

Tablo 3.5. Birinci Doğu Mitingleri……..246

Tablo 3.6. DEV-GENÇ İçindeki Gruplaşmalar……...266

Tablo 3.7. DDKO Şubelerinin Kuruluş Tarihleri…….281

Tablo 3.8. DDKO-Bültenlerinin Yayın Tarihleri…….287

Tablo 3.9. DDKO Yönetim Şeması…….304

Tablo 3.10. II. Doğu Mitingleri Tablosu……..308

Tablo 5.11. DP Döneminde İlkokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Ülke Geneli)……..545

Tablo 5.12. DP Döneminde İlkokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Doğu Vilayetlerinde)…….545

Tablo 5.13. DP Döneminde Ortaokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Ülke Geneli)……..546

Tablo 5.14. DP Döneminde Ortaokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Doğu Vilayetlerinde)…….547

Tablo 5.15. DP Döneminde Lise seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Ülke Geneli)…….548

Tablo 5.16. Van Gölü İşletme İdaresinin 1928-1934 Yılları Gelir ve Gider Tablosu…….551

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1.1. Seyit Rıza'nın yakalanmasının Tan Gazetesinde Yer alması……..87

Görsel 1.2. Son Posta: Derebeyliğin Son Ocağı Da Yok Ediliyor…….96

Görsel 2.1. Cumhuriyet: Milli Şefin Tarihi Nutku……...120

Görsel 2.2. 1950-1954 Genel Seçimi Sonuçları……...154

Görsel 2.3. Yön: Doğu Davamız, 13 Haziran 1962…….206

Görsel 2.4. Yön: Bir Tartışma Üzerine, 22 Ağustos 1962……...207

Görsel 2.5. Yön: Kimler İçin Çan Çalıyorlar, 19 Eylül 1962……..209

Görsel 2.6. Yön: Barzani'yi Tanıtıyoruz, 26 Eylül 1962…….210

Görsel 2.7. Yön: Kürtaj Serbest Bırakılmalı, 8 Ağustos 1962……211

Görsel 2.8. 1961-1965 Genel Seçimi Sonuçları……...214

Görsel 2.9. Yeni İstanbul: Barzani, "İkinci hedefimiz Türki'yedir" dedi……221

Görsel 3.1. Türk Solu: Ya Güç Birliği Ya Faşizm, 29 Nisan 1968……..299

Görsel 4.1. Özgürlük Yolu: Hakkari Olayları, 6 Kasım 1975…….369

Görsel 4.2. Günaydın: "Bugün beni vuranlar yarın Ecevit'i vuracak"……411

Görsel 4.3. Aydınlık: "Apocular Hilvan'ı Bir Yıldır İşgalleri Altında tutuyorlar"……413

Görsel 4.4. Aydınlık: "Apocu Katiller Yakalanmadan Doğuda Huzur Sağlanamaz"……..414

Görsel 4.5. Aydınlık: "İşte APO"……415

Görsel 4.6. Hürriyet: "Apocular Doğu'yu kasıp kavuruyor"……...415

Görsel 4.7. Devrimci Yol: Emekçi Halkların Devrimci Mücadelesi Durdurulamaz……...424

Görsel 4.8. Özgürlük Yolu: Ürün'ün Bir Yazısı Üzerine…….....430

Görsel 4.9. Özgürlük Yolu: Ulusal Sorun ve TKP……..431

Görsel 4.10. İşçinin Sesi: Kahramanmaraş'ta Kürtleri Faşistlere Kim Kırdırdı……..436

Görsel 4.11. Halkın Kurtuluşu: Kürt Halkı Üzerinde Jandarma Dipçiğine Son!.....437

Görsel 4.12. Halkın Kurtuluşu: Kürt Halkının Toprak ve Ulusal Özgürlük Mücadelesini Durduramayacaksınız……...437

Görsel 4.13. Özgürlük Yolu: Yeni CHP ve Doğu……439

Görsel 4.14. Özgürlük Yolunun Ecevit ve CHP'yi Eleştirmesi……..443

Görsel 4.15. Hürriyet: Doğu Bölünüyor……..……449

Görsel 4.16. Milliyet: Kahramanmaraş'ta 30 Kişi Öldü, Yüzlerce Yaralı Var ……..450

Görsel 4.17. Milliyet: TBMM, 13 İlde Sıkıyönetim İlanını Onayladı…….....451

Görsel 4.18. Hürriyet: Partiler Sıkıyönetimde Birleşti…….451

Görsel 4.19. Cumhuriyet: Altı İlde Sıkıyönetim Mahkemeleri Kuruldu…….452

Görsel 4.20. Hürriyet: Ordu Uyarı Mektubu Verdi ……456

Görsel 4.21. Özgürlük Yolu: Ehmede Xani…….522

Görsel 4.22. Özgürlük Yolu: Ehmede Xani'de Kürt Teması……...522

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. :Adı geçen eser

a.g.m. :Adı geçen makale

a.e., :Aynı eser

ADYOD :Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği

AP :Adalet Partisi

ARGK :Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu

ASK-DER :Anti-sömürgeci Kültür Dernekleri

ASD :Aydınlık Sosyalist Dergi

Bkz. :Bakınız

BCA :Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

CHP :Cumhuriyet Halk Partisi

CSTD :Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

DÖB :Devrimci Öğrenci Birliği

DP :Demokrat Parti

DEV-GENÇ :Devrimci Gençlik Derneği

DDKD :Devrimci Demokrat Kültür Derneği

DDKO :Doğu Devrimci Kültür Ocakları

DEV-YOL :Devrimci Yol

ERNK :Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi

FKF :Fikir Kulüpleri Federasyonu

HRK :Kürdistan Kurtuluş Birliği

IKDP :Irak Kürdistan Demokratik Partisi

KAWA – PSŞK :Kürdistan Devrimci Kızıl Peşmergeleri

KAWA – KPSK :Kürdistan Kızıl Partizanları

KİP :Kürdistan İşçi Partisi

KYB :Kürdistan Yurtseverler Birliği

KUK :Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları

MBK **:**Milli Birlik Komitesi

MDD **:**Milli Demokratik Devrim

MGK :Milli Güvenlik Kurulu

MİT :Millî İstihbarat Teşkilâtı

PDA :Proleter Devrimci Aydınlık

PKK :Kürdistan İşçi Partisi

s.y. :Sayfa yok

TBMM :Türkiye Büyük Millet Meclisi

T-KDP :Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi

TKSP :Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi

THKP :Türkiye Halk Kurtuluş Partisi

THKP/C :Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

THKO :Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

TKP(ML) **:**Türkiye komünist Partisi/Marksist-Leninist

TİP :Türkiye İşçi Partisi

TİİKP :Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi

UKO :Ulusal Kurtuluş Ordusu

YTP :Yeniden Türkiye Partisi

Yay. :Yayınevi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Muhtevası

Tez konusunu araştırırken, yakın siyasi tarihimizin tabu konularından Kürtçülük hareketi ve Kürtçü sol konuları dikkatimizi çekti. Kürtçü Solun 1960'lardan itibaren Kürtçülük Hareketinin amiral gemisi konumuma gelmesi ve bu durumun günümüzde de devam etmesi dikkatimizin daha ziyade Kürtçü Sol üzerine yoğunlaşmasına neden oldu. Kürtçü Sol hakkında ön çalışma niteliğinde yaptığımız incelemelerde, bu alanda önemli ölçüde akademik boşluk olduğu, daha önce yapılan çalışmaların konunun siyasi muhtevası nedeniyle ideolojik yönlendirmelerin etkisi altında kaldığı, propaganda amaçlı mesnetsiz tarih tezleri ve iddialarının bilimsel araştırmalar gibi gösterildiği görülmüştür. Biz Kürtçülük hareketi ve Kürtçü Sol konularındaki söz konusu eksiklik, yoğun bilgi kirliliği ve yanlış yönlendirmelerin önüne geçmek için doktora çalışmamızda 1968-1984 arası Kürtçü Solu çalışmaya karar verdik.

Doktora çalışmamızda Kürtçü solun tarihi arka planı, doğuş, gelişim ve müstakil hale geliş süreçleri detaylı bir şekilde ele alınmış, özellikle tezin ana konusu 1945-1984 dönemi tüm boyutlarıyla incelenmiştir. Bu çerçevede, ilk etapta, Türk Solu ile Kürtçü sol arasındaki ilişki, Türk Solunun, Kürtçü solun gelişimi ve müstakil hale gelişi sürecindeki katkıları üzerine yoğunlaşılmış, Kürtçü solun bütün bu süreçlerde gerek Türk Soluna gerekse dönemin diğer siyasi aktörlerine karşı geliştirdiği yöntem ve taktikler irdelenmiştir. Yine bu çerçevede, Kürtçü solun, ana motivasyon kaynağının sosyalizm mi yoksa Kürt milliyetçiliği mi olduğu sorusuna cevap aranmış, tüm bu noktalar konunun tarihi arka planı ve dönemin uluslararası gelişmeleri göz önünde bulundurularak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol'un Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşme sürecinin doğal bir parçası olması hasebiyle, tezin birinci bölümünde III. Selim'den 1945'e kadar uzanan tarihi arka

planını Osmanlı Devleti, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi alt başlıkları altında ele aldık, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak genel bir çerçeve çizmeye çalıştık. İkinci bölümde, Kürtçü Solun Kuluçka Devri olarak tanımlanan 1945-1963 arası doğuş süreci dönemini, üçüncü bölümde, Kürtçü Solun Türk solunun koruyucu kanatları altında gelişimini sürdürdüğü, yeterince güçlenmeye başladığında Türk solundan ayrıştığı ve nihayetinde Devrimci Doğu Kültür Ocaklarının (DDKO) kurulması ile müstakil hale geldiği 1963-1971 arası gelişim dönemini, dördüncü bölümde ise Kürtçü Solun müstakil hareket ettiği 1971-1984 arası örgütler dönemini inceledik. Beşinci bölümde Kürtçülük hareketi, Kürtçü solun ideolojik temellerini oluşturan Kürt tarih tezi, Kürtçü solun söz konusu tez üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelttiği ithamlar bilimsel çerçevede ele alınmıştır. Aynı bölümün sonunda, Kürtçü solun gelişim sürecinde belirleyici unsurlardan biri olan Kürtçü solun taktik anlayışı ve geliştirdiği taktiksel yöntemler de ortaya konmuştur.

2. Araştırmanın Metodolojisi, Kaynakları ve Kaynak Tahlili

Doktora çalışmamıza başlamadan önce, teorik bakış açısının hâkim olduğu bir yaklaşımın tarih alanındaki çalışmalarda metodolojik ve yapısal sorunlar doğurduğu, çalışmaları tarihi gerçeklikten ve olgulardan uzaklaştırdığını gözlemledik. Bu bağlamda, çalışmamızda teori-pratik dengesini kurmaya önem verdik. Hadiseleri bu denge ışığında değerlendirdik. Ayrıca sorunların kökenini irdelerken tek sebepli bakış acısından özenle kaçındık, sorunun kökeninde olabilecek diğer farklı nedenleri araştırmamıza dahil ettik. Kısacası, teorinin, *"tarihi olgu ve gelişmeleri"* gerçeklikten uzak bir kalıba sokmasına izin vermemek için özen gösterdik

Tez ile ilgili ön çalışmamızda iki uluslararası konunun tez çalışmamızı derinden etkilediği, hatta yönlendirdiğini gördük. İlk konu Irak'a döndüğü 1958'den itibaren Türkiye'deki Kürtçülük hareketi ve Kürtçü solun gelişimi üzerinde belirgin rol oynayan Molla Mustafa Barzani ve onun liderliğini yaptığı Irak Kürtçülük hareketidir. Kürtçü solun manifestosu ve ilanı niteliğindeki *"Kımıl"* şiirinin yazılmasını Barzani'nin Irak'a dönüşünün tetiklediği düşünülürse, Barzani'nin

Türkiye'deki Kürtçü sol üzerine etkisi daha iyi anlaşılır. Tez çalışmamızı etkileyen diğer uluslararası konu, II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde başlayan Soğuk Savaş ve onun doğurduğu güvenlik politikalarıdır. Herhangi bir ihmal ve eksikliğe sebebiyet vermemek için bu iki uluslararası konu Kürtçü solun gelişimine etkisi ölçüsünde çalışmamız boyunca göz önünde bulundurulmuştur.

Tez çalışmamızda en büyük sorunu birincil kaynaklar konusunda yaşadık. Başkanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi gibi önemli arşivler, tarih alanındaki klasik doktora tez çalışmalarının en önemli birincil kaynaklarını oluştururlar. Tez konusunun yakın dönemi (1945-1984 arası) kapsamasından dolayı Başkanlık Osmanlı Arşivi'nden yararlanamadık. Fakat, tez çalışmamızın tarihi arka plan ve 1945-1963 arası dönemi kapsayan birinci ve ikinci bölümlerinde Başkanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM tutanaklarından/Zabıt Ceridelerinden önemli ölçüde faydalandık. Diğer bölümlerde de tez konumuza ışık tutacak tarzda faydalanmaya gayret ettik. Konunun siyasi muhtevası, ana konuyu oluşturan Kürtçü sol örgütlenmelerinin illegal bir yapılanma içinde olmaları, dolayısıyla gerçek amaç, program ve hedeflerini gizlemeleri söz konusu arşivlerin doktora çalışmamıza katkısını sınırlandırmıştır. Bu açığı ilk olarak hadiselerin içinde bizzat yer almış, süreci yönlendirmiş, en azından şahit olmuş, dolayısıyla yazdıkları ve söyledikleri tez konusu açısından birincil kaynak niteliğinde olan dönem aktörlerinin hatıraları ile gidermeye çalıştık. Bu çerçevede, Musa Anter,[1] Tarık Ziya Ekinci,[2] Yaşar Kaya,[3] Kemal Burkay,[4] Mümtaz Kotan,[5] Ruşen Arslan,[6] Mehdi Zana,[7] Mehmet Ali Aybar[8] gibi dönemin birincil aktörlerinin hatıralarına ulaşılmış ve çalışmada önemli ölçüde kullanılmıştır. Doktora çalışmamız ve kaynakçada görüleceği üzere, söz konusu kişilerin ve Abdullah Öcalan gibi dönemin diğer aktörlerinin yazdıkları kitaplar, makaleler ve verdikleri röportajlardan da istifade edilmiştir.

[1] Musa Anter, **Hatıralarım**, Aram, İstanbul, 2016.
[2] Tarık Ziya Ekinci, **Lice'den Paris'e Anılarım**, Ed: Derviş Aydın Akkoç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
[3] Şefiq Peşeng, **Yaşar Kaya'nın Hatıraları**, Avesta, İstanbul, 2015.
[4] Kemal Burkay, **Anılar, Belgeler**, c. 1, stocholm, Roja Nû, 2001, s. 284.
[5] Mümtaz Kotan, **Yenilginin İzdüşümleri,** Yunan Kürt Dostluk Derneği Yayınları, Atina, 2003.
[6] Ruşen Arslan, **Cim karnında nokta**, **Anılar,** Doz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
[7] Mehdi Zana, **Vahşetin Günlüğü,** Melsa, İstanbul, 1992.
[8] Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, İletişim, İstanbul, 2014.

Kürtçü solun aktörlerinin, hatıra, kitap, röportaj formatında dönemi aydınlatan birçok yazılı metin üretmesi çalışmamız açısından büyük avantaj olmuştur, bu avantajdan azami ölçüde faydalanmaya çalıştık. Diğer taraftan, meselenin siyasi bir mesele, söz konusu aktörlerin de siyasi şahsiyetler olduğu dolayısıyla onların anlatımlarının gerçeği kendi ideolojileri doğrultusunda manipüle edebileceği tehlikesini hiçbir zaman göz ardı etmedik. Bu çerçevede, söz konusu anlatımları diğer aktörlerin anlatımları, her şeyden önemlisi sahadaki olgularla karşılaştırdık. Böylece abartılı ve manipülatif anlatımlardan uzak durduk, o anlatıma atıfta bulunmak zorunda kaldığımız durumlarda ise dipnotlarda açıklama yapmayı tercih ettik.

Birincil kaynak sorunu aşmamıza sağlayan diğer birincil kaynak tez konusunu kapsayan döneme ait süreli yayınlar oldu. Özellikle Kürtçü Sol ve Türk Solu yapılanmalarının etrafında örgütlendikleri dergiler, bültenler doktora çalışmamıza çok büyük katkı sağladı. Kürtçü solun gelişimindeki en önemli yapılanmalardan biri olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), 25 Mart 1970'den itibaren aylık bültenler çıkarmaya başlamıştır. Toplamda 9 sayı çıkan DDKO haber bültenleri[9] DDKO'nun legal yüzünü gösteren en önemli birincil kaynak olarak karşımıza çıkıyor. Ankara ve İstanbul DDKO tarafından hazırlanan, bastırılan ve dağıtılan 9 DDKO bülteninin asıllarına ulaşamadık, bültenleri içerikleri ile beraber Komal Yayınevi'nin çıkardığı *"Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava"*[10] Dosyası adlı kapsamlı çalışmada bulabildik ve DDKO'yu incelediğimiz bölümde kullandık.

Özgürlük Yolu, Rizgari Hareketi (Ala Rızgari), DDKD, KAWA (Red Kawa ve Denge Kawa), KİP, PKK'nın oluşturduğu 6 büyük örgüt 1974-1980 arası dönemde Kürtçü Solun ana omurgasını oluşturur. Söz konusu bu örgütlerin hepsi illegaldir fakat örgütlenmek ve faaliyetlerini kolayca yürütebilmek için legal dernekler, yayınevleri kurmuşlar ve dergiler çıkarmışlardır.[11] Aynı dönemde Türk Solu da büyük ölçüde dergiler etrafında kümelenmiş, faaliyet ve propagandalarını dergiler üzerinden

[9] 25 Mart 1970, 25 Nisan 1970, 30 Mayıs 1970, 15 Temmuz 1970, Ekim 1970, 5 Kasım 1970, 6 Aralık 1970, 7 Şubat 1971 ve Mart 1971 tarihlerinde toplam 9 DDKO bülteni çıkmıştır.
[10] **Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası I.**, Komal Yayınevi, Ankara, 1975.
[11] PKK ve çıkardığı Serxwebun adlı dergi bu değerlendirmenin dışındadır.

yapmıştır. Biz, çalışmamızda, Kürtçü Sol ve Türk Solu örgütlerinin çıkardıkları legal yayınlar (süreli yayınlar) ve dönemin ana akım medyasının konu hakkındaki haberleri üzerine yoğunlaştık. Bu çerçevede, Kürtçü solun en önemli örgütlenmelerinin çıkardığı, Özgürlük Yolu, Rızgari gibi dergileri ile Türk Solunun söz konusu dönemde öne çıkan Devrimci-Yol, Emeğin Birliği, Emek, Halkın Kurtuluşu, Halkın Sesi, İlke, İşçinin Sesi, Kurtuluş, Parti Bayrağı, Türk Solu, Atılım, Ürün adlı dergilerinden önemli ölçüde yararlandık. Süreli yayınlar konusunda sadece 1974-1984 arası ile sınırlı kalmadık, 1945-1974 arasındaki tez konumuzu ilgilendiren bütün süreli yayınları değerlendirdik. 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen sonra çıkan ve Türk aydını üzerinde çok etkili olan Yön dergisinin Kürt sorunu tartışmalarına ve Kürtçü Solun gelişim sürecine katkısı dergide çıkan yazılar üzerinden ortaya konmuştur. Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı kısa yazılımıyla TÜSTAV, tez konumuzla ilgili süreli yayınların çok büyük bölümünü orijinal formatında ve tüm içerikleriyle beraber kendi adını taşıyan internet sitesinde araştırmacıların hizmetine sunmuştur.[12] Aradığımız süreli yayınların büyük bölümüne buradan ulaştık, kalan küçük kesimi ise farklı şekillerde temin ettik. Ayrıca Ulus, Vatan, Zafer, Cumhuriyet, Dicle Kaynağı, Demokrat Doğu, İleri Yurt, Şark Mecmuası, Şark Postası, Günaydın, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Aydınlık gazetelerinin tez konumuzla ilgili yayınlarına ulaştık ve çalışmamızda kullandık. Kürtçü solun dergiler üzerinden Türk Solu ile ve kendi aralarında yaptıkları ideolojik tartışmalara tez konumuzu aydınlatacak detayda yer verdik. Kısacası başta Sol örgütlenmelerin çıkardıkları dergiler olmak üzere döneme ait süreli yayınlar tez çalışmamızın en önemli birincil kaynaklarından biri haline geldi. Fakat diğer taraftan legal süreli yayınların oluşturduğu riskleri göz ardı etmedik.

Örgütler çıkardıkları legal yayınlarında hiçbir zaman gerçek program ve faaliyetlerinden bahsetmez, gerçek amaçlarını ifade etmek için özgürlük, demokrasi, kültür, kimlik gibi dolaylı fakat son derece temkinli bir dil kullanırlar. Gerçek program ve amaçlarını ise ancak uzun yıllar sonra haberdar olabileceğimiz gizli toplantılarda dile getirirler. [13] Kısaca takiyye olarak tanımlayabileceğimiz bu taktik Kürtçü solun

[12] https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/

[13] Bu durumun tek istisnası PKK ve birkaç küçük gruptur. PKK diğer örgütlenmeler gibi illegal bir örgütlenmedir ama diğerlerinden farklı olarak, faaliyetlerini yürütmek için ne legal bir dergi ne de legal

1945-1984 arası tüm legal illegal örgütlenme ve yapılanmaları tarafından, sistematik bir şekilde benimsenir ve özenle uygulanır.[14] DDKO bu yöntemi uygulayan ilk Kürtçü sol örgütlenmedir. DDKO legal bir dernektir ve legal söylemleri vardır. Gerçek hedefini legal söyleminin içinde kamufle etmeyi ustalıkla başarmıştır. Kürdistan yerine; *"Doğu"*, bağımsızlık yerine; *"Kültür"*, sömürge yerine, *"Asimilasyon"* ve *"Geri Kalmışlık"* tabirleri kullanılmıştır. DDKO'ların kuruluşunda başat rol oynayan Mümtaz Kotan DDKO'nun kuruluş sürecini detaylı bir şekilde anlattığı makalesinde, yasal yönetim kurulunun yanında 5 kişiden oluşan gizli bir komitesinin olduğunu söyler.[15] Ümit Fırat ise DDKO'yu yönlendiren kararların üst-organ denilen bu gizli komite tarafından belirlendiğini söyler.[16] Bütün bunlar DDKO'ların biri legal diğeri de illegal olmak üzere iki yüzü olduğunu, DDKO'ların bundan dolayı iki söylem geliştirdiğini gösteriyor. DDKO'nun legal yayın, açıklama ve faaliyetlerine dayalı, daha açık ifade ile sadece DDKO'nun legal yüzüne dayalı bir DDKO okuması yanlış ve yanıltıcı olacaktır. Mustafa Doğan bu tehlikeye şöyle dikkat çeker;

> *"Bununla beraber, solcu gelenekten gelen üyelerin hakim olması nedeniyle de bir "sosyalist-enternasyonalist" yönleri bulunmaktadır; fakat bu "sosyalist-enternasyonalist" yön, daha önce de belirtildiği gibi Kürtçülüğe göre son derece geridedir. Bu nedenle DDKO"lar konusunda son derece önemli olmasına rağmen, savunmalarla (DDKO Dava Dosyası) (ile) yetinilen bir okuma, DDKO'ların yanlış anlaşılmasına yol açabilir. Zira yukarıda değinildiği gibi "sosyalist-enternasyonalist" vurgu yoğunluğu, daha çok bir strateji niteliği taşımaktadır."*[17]

DDKO, kuramsallaştırdığı bu takiyye yöntemi ile kendinden sonra gelecek legal veya illegal tüm Kürt sol örgütlenmelerine bu konuda öncülük eder. Kemal Burkay ve örgütü Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi, takiyye yöntemini profesyonelce kullanır. Kemal Burkay 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra kaçtığı Türkiye'ye 1974 Genel Affından sonra geri döner ve arkadaşları Mehdi Zana, Yılmaz Çamlıbel, Veysel Çamlıbel, Ziya Acar, Faruk Aras, İhsan Aksoy ile 1974'ün aralık ayında Türkiye

---

bir dernek kurar, amaç ve programını da gizlemez. Bağımsız Birleşik Kürdistan hedefini baştan itibaren açıkça ifade eder.

[14] PKK ve birkaç çok küçük grup dışında.

[15] Mümtaz Kotan, "Tarihin Karartılması Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)" **BÎR**, S. 6, 2007, s. 27.

[16] Ümit Fırat, "Ümit Fırat ile DDKO Söyleşisi", **BÎR Araştırma ve İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006, s.182.

[17] Mustafa Doğanoğlu, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları, (DDKO) ve Siyasal Ayrışma", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** C., 71, S. 3, 2016, s. 956.

Kürdistan Sosyalist Partisini kurarlar.[18] Kemal Burkay'ın TKSP'si illegal bir yapılanmadır, örgütün merkez karar yürütmesinde yer alan kişiler dışında hiç kimsenin örgütün kuruluşundan haberi olmaz. TKSP diye bir örgütün varlığından ancak 12 Eylül 1980'den sonra haberdar olunur.[19] Kemal Burkay'ın hareketi istihbarat kayıtlarında bile TKSP olarak değil *"Özgürlük Yolu"* olarak geçer. Örgütlenmenin gizliliği bu denli kuvvetlidir.

Kemal Burkay ve arkadaşları TKSP'yi kurdukları toplantıda, yöntem ve taktikler konusunda da önemli kararlar alırlar. Burkay ve arkadaşları, örgütlerinin illegal ve gizli olmasına, örgütlenmenin ise legal ve açık olmasına yani faaliyetlerini legal yapı ve legal söylemler üzerinden yürütme kararı alırlar. Bu karar çerçevesinde 1 Haziran 1975'te Özgürlük Yolu adlı siyasi bir dergi çıkarırlar[20] ve bu dergi üzerinden başta hedef bölgeleri olan Doğu olmak üzere tüm ülkede örgütlenirler. Dergi o kadar öne çıkar ki hareket derginin ismiyle anılır. Özgürlük Yolu dergisi sıkıyönetim tarafından kapatılacağı 1979'a kadar faaliyetlerini sürdürür.[21] Derginin kurucusu ve hareketin lideri Kemal Burkay takiyyeye dayalı yöntemlerini inkâr etmez aksine onu doğru ve o dönemin şartlarına göre çok gerekli görür hatta bununla övünür. Nitekim bunu daha sonra verdiği bir röportajda şöyle ifade eder;

> *"Türkiye sınırları içinde herhangi bir Kürt partisini legal olarak kurmak mümkün olmadığı için, PSK doğal olarak illegal, yani gizli kuruldu ve polisin baskısını çekmemek için adını ve programını kamuoyuna açıklamadı. Bunu 12 Eylül'den birkaç ay sonra yaptı, çünkü zaten o dönem yapılan operasyonlarda, partinin varlığı belli olmuştu. O zamana kadar da kamuoyunda çıkardığımız teorik yayın organı olan aylık derginin, Özgürlük Yolu'nun adı ile, "Özgürlük Yolu Hareketi" ya da "Özgürlük Yolu Grubu" olarak tanındık. Özgürlük Yolu, partinin kuruluşundan 5 ay kadar sonra, 1 Haziran 1975'te Ankara'da yayın hayatına başladı ve sıkıyönetimce kapandığı 1979 yılına kadar 44 sayı çıktı. Tirajı 8-10 bin dolayındaydı."*[22]

---

[18] Ahmet Özer, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta, Kürtler ve Türkler,** Hemen kitap, İstanbul, 2009, s. 601.
[19] **A.e.,** s. 605.
[20] Ruşen Aslan, **Cim karnında Nokta, Anılar**, Doz Yayınları, İstanbul, 2006 s. 263.
[21] Celal Temel, **1984'den önceki 25 yılda, Kürtlerin Silahsız Mücadelesi,** İBV yayınları, İstanbul, 2015, s. 295.
[22] Özer, **a.g.e.,** s. 605.

1970-1980 arası dönemin Özgürlük Yolu'ndan sonraki ikinci büyük Kürtçü sol örgütlenmesi Rizgari Hareketi'dir. Rizgari Hareketi'nin benimsediği yöntem birkaç nüans farklılıkları dışında Özgürlük Yolu'nun benimsediği yöntem ile birebir aynıdır. Rizgari Hareketi de Özgürlük Yolu gibi 1974 Genel Af sonrası gizli bir toplantıda kurulur. Rizgari Hareketi, 1974 yazında, Muş'ta gerçekleştirilen ve *"(Avukat Ruşen Arslan), Şerafettin Kaya, İbrahim Güçlü, Mümtaz Kotan, Nezir Şemikanlı, Nusret Kılıçarslan, Battal Bate, Hüseyin Musa Sağnıç (Feki Hüseyin), İsmail Beşikçi, Zülküf Şahin, Fikret Şahin, Yılmaz Balkaş, Kazım Baba, Ali Beyköylü ve Mahmut Kılınç."*[23] gibi isimlerin katıldığı toplantı ile kurulur.

Rizgari Hareketi'nin kuruluş toplantısına katılan ve Rizgari Hareketi'nin önemli isimlerinden Avukat Ruşen Arslan anılarını anlattığı *"Cim Karnında Nokta"* kitabında Rizgari Hareketi'nin gizli bir toplantıda kurulduğu, gerçek amaç, program ve hedeflerini gizlendiğini, örgütlenmek için Özgürlük Yolu gibi legal platformları tercih ettiğini detaylı bir şekilde anlatır. Nitekim, Rizgari Hareketi'nin bir diğer önemli ismi Recep Maraşlı bir nevi Rizgari Hareketi'nin ilk kongresi olan 1974 Muş toplantısında alınan kararları şöyle özetler;

> *"1974 yılında cezaevinden tahliye olan Ocak Komünü üyeleriyle birlikte, içlerinde T-KDP'nin bölge sekreterliğine getirilmiş olan Orhan Kotan dahil olmak üzere sol KDP'nin kimi önde gelen isimleri Muş'ta geniş bir toplantı düzenlerler. Adı konulmamış bir kongre niteliğindeki bu toplantıda Rizgari Hareketi'nin temellerini atan kararlar alınmıştı. Buna göre Kürt Sorununun kamuoyunda tartışılması, sosyalist ve demokratlara benimsetilmesi ve asıl olarak da ulusal demokratik muhalefetin ideolojik-teorik olarak tahkim edilmesi gibi amaçlarla yayın faaliyeti örgütlenmesi; mücadelenin kitleselleştirilmesi için de DDKO tarzında legal kitle örgütlerinin oluşturulması gibi kararlar alındı."*[24]

Muş toplantısında alınan kararlar uygulanır. Rizgari Hareketi toplantıda alınan hedeflere ulaşmak için yine toplantıda benimsenen yönteme uygun olarak hareket eder. Bu çerçevede, ilk olarak *"Komal"* adında yayınevi kurulur ve bunun etrafında

---

[23] Arslan, **a.g.e.,** s. 265.

[24] Recep Maraşlı, "Rizgarî'nin Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine Bir Deneme -I", **Mesafe,** İstanbul, S.4, Bahar 2010. https://www.academia.edu/41328899/Rizgar%C3%AEnin_Sosyalist_Hareket_ve_K%C3%BCrdistan_Ulusal_Kurtulu%C5%9F_M%C3%BCcadelesindeki_Yeri_%C3%9Czerine_Bir_Deneme_-I

örgütlenir ve bu yayınevinin ismiyle anılmaya başlanırlar. Daha sonra, 1976'nın Mart'ından *"Rızgari"* adlı dergi çıkarılır. Dergi o kadar çok tutulur ki, hareket derginin ismiyle anılmaya başlar. Rizgari bu legal platformlarda gerçek amaç program ve yöntemlerinden hiç bahsetmez. Bunları demokrasi, özgürlük, kültür, kimlik ve eşitlik gibi kavramlarla perdeler.

İlk etapta fikir vermesi bakımından burada sadece dönemin en büyük iki örgütlenmesine değindik. Diğer örgütlenmeler de bu iki örgüte benzer yöntemler benimserler. Tüm bunlar bize 1968-1984 arası faaliyet gösteren dernek ve örgütlerin (PKK hariç) gerçek program ve hedeflerini gizlediklerini, hedeflerine ulaşabilmek için legal yöntemler ve legal bir dil benimsediklerini gösteriyor. Dolayısıyla bu örgütlerin legal söylem ve yayınları dikkatli okunmaz, sadece bunlara dayalı bir okuma ve araştırma yapılırsa, yanlış ve yanıltıcı sonuçlar kaçınılmaz olur. Aynı tespit dönemin ana akım medyası için de geçerlidir. Dönemin ana akım medyası sadece legal söylem ve yayınlarını temel alarak bu örgütler hakkında değerlendirmelerde bulunur. Mesela Rizgari Hareketi'nin doğduğu 1974 Muş toplantısı ya da Kemal Burkay'ın TKSP'yi kurduğu Aralık 1974 toplantısı ana akım medyada yer almaz. Bu örgütleri kuran ya da kuruluşuna katılan kişiler gizli toplantılarda aldıkları kararlardan hiç bahsetmezler. Bu isimler ancak seneler sonra yazdıkları hatıralarında, kitaplarında, verdikleri röportajlarda bu gizli toplantılar ve o toplantılarda alınan kararlarından bahsederler, ancak seneler sonra gerçek hedef, program ve yöntemlerini açıklarlar. Biz tez konumuzun en önemli birincil kaynağı olarak gördüğümüz dönemin süreli yayınlarını bu tehlikeyi göz önünde bulundurarak inceledik ve söz konusu süreli yayınların bizi yanlış yönlendirmesine izin vermedik.

Araştırmamızda yanıltıcı unsur olarak karşımıza çıkan diğer bir konuda Kürtçü Solun benimsediği *Sosyalist-Enternasyonalist"* söylemidir. İsmail Beşikçi Kürtçü Solun o dönem vurgulu bir şekilde kullandığı *"Sosyalizm ve Enternasyonalizm*" söyleminin taktiksel nedenlerden dolayı kullanıldığının altını çizer;

> *"İnkarcı asimilasyoncu politika ve uygulamalara karşı çıkmak, Kürtlerin ulusal ve toplumsal varlığını, Kürtçeyi savunmak, bunlara vurgu yapmak, örneğin "ben kürdüm", "anadilim Kürtçedir" demek çok büyük bir risk almayı*

gerektiriyor. Bu gibi durumlarda devlet önümüze hemen çok ciddi bir fatura uzatıyor. İnsanlar bu gibi riskleri alamadıkları için, bu tür risklerle karşılaşmamak için kendi temel sorunlarını enternasyonalizm gibi bir kavram içinde eritmeye çalışıyorlar. Böylece hem moda olan kavramları savunmuş oluyorlar, o siyasal süreçlerin içinde gözükmüş oluyorlar, hem de risk almaktan uzak durmuş, kendilerini gizlemiş oluyorlar. Enternasyonalizm, sosyalizm, devrimcilik gibi kavramlar, bu kavramların gereklerini gerçekten yerine getirmek için değil, kendinden kaçışı ve temel sorunlardan kaçışı gizleyen bir perde olarak kullanılıyor."[25]

Mustafa Doğanoğlu, İsmail Beşikçi'ye benzer tespitlerde bulunur. Doğanoğlu Kürtçü solun ilk özgün yapılanması olan DDKO'ları incelediği makalesinde *"DDKO'lar esas olarak Kürt sorununun teşhir edilmesini, Kürt kültürünün araştırılmasını ve elbette "ulusal bilincin" işlenmesi ve gelişmesini amaç edinmişlerdir"*[26] diyerek DDKO'ların kuruluşundaki asıl amacın Kürtçülük olduğunu vurgular, Kürtçü solun bayraktarlığını yaptığı *"sosyalizm enternasyonalizm"* vurgusunu Kürtçü solun cezai yaptırımlardan kaçınmak için geliştirdiği taktik olarak görür; *"Dolayısıyla, "Kürtçü" olmanın cezai yaptırım bağlamında daha büyük bir sakınca teşkil edeceğini varsayan DDKO'luların "sosyalist-enternasyonalizm" vurgusu, bir yönüyle bir tür stratejidir."*[27] Kürtçü solun Sosyalist-Enternasyonalist söylemini taktiksel nedenlerle benimsediği gerçeğini araştırmamızda göz önünde bulundurduk, sadece bu söyleme dayalı bir Kürtçü sol okumasından kaçındık.

Toparlamak gerekirse, Kürtçü solun gerçek hedefini gizleyen yönteminden dolayı Kürtçü sol örgütlerin legal yayınları, örgüt militanlarının emniyet ve mahkeme ifadeleri[28] çalışmamız açısından risk teşkil ediyordu. Biz legal yayın ve ifadeleri tez konumuzun birincil aktörleri konumundaki kişilerin hatıraları, kitapları ve röportajları ile karşılaştırarak, mukayeseli bir çalışma yaparak söz konusu riski ortadan kaldırdık.

---

[25] İsmail Beşikçi, "Hapisteki DDKO, Devrimci Doğu Kültür Ocakları", **BÎR,** S. 5, 2006, s. 174-185.
[26] Mustafa Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 954.
[27] **A.e.,** s. 953.
[28] PKK ve Ocak komünü adlı küçük grubun ifadeleri dışında diğer tüm gruplar gerçek amaçlarını inkâr ediyorlardı.

Abdullah Öcalan ve PKK konusuna gelince, Öcalan'ın PKK üzerinden Kürtçü Solun gelişim sürecine damgasını vurduğunu, 1981'den itibaren de Türkiye'deki Kürtçülük hareketi ve Kürtçü solu adeta tek başına yönlendirdiğini gördük, dolayısıyla Öcalan'ın yazdığı kitaplar, makaleler ve yaptığı açıklamalar tez konumuz açısından birincil kaynak niteliğindedir. Burada, Öcalan ve PKK konusunda ayrı bir parantez açmakta fayda var. Zira Öcalan ilk kuruluş yıllarında diğer Kürtçü Sol örgütlenmelerden çok farklı bir taktik anlayışı ve söylem benimser. PKK *"illegal örgütler legal örgütlenme"* yoluna gitmez, doğrudan illegal örgütlenme yöntemini benimser. Daha açık ifade etmek gerekirse, PKK, Birleşik Bağımsız Kürdistan diye özetleyebileceğimiz nihai amacını ve bu amaca ulaşmada tek seçenek olarak gördüğü uzun soluklu halk savaşını (terör eylemlerini) demokrasi, çok seslilik, az kalkınma, kültür, Kürt sorunu gibi legal tartışma konularının arkasına saklamaz, her platformda açıkça ifade eder. PKK'nın amaç ve yöntemler konusundaki bu açık tavrı PKK'nın ve onun şahsında Kürtçü Solun gerçek yüzünü görmemize önemli katkı sağlamıştır. Abdullah Öcalan o dönem propaganda, basın yayın konusunda da illegal örgütlenme ve açıklık modelini benimser. Diğer örgütler gibi kendisine legal örgütlenme imkânı sağlayacak legal dergi, yayınevi taktiğini uygulamaz. Resmi yayın organı konumundaki Serxwebun dergisini illegal bir şekilde çıkarır. Öcalan PKK'nın manifestosu niteliğindeki 69 sayfalık *"Kürdistan Devrimin Yolu"*[29] adlı broşürü ve PKK'nın diğer temel metinlerini Almanya'da basılan Serxwebun dergisinde amacını gizlemeden yayınlar ve bu dergi yasa dışı yollarla Türkiye'de dağıtılır. Öcalan, söz konusu temel metinlerde PKK'nın nihai amaçlarını ve bu amaçlara hangi yöntemlerle ulaşacağını en ince detayına kadar açıklar. Serxwebun dergisi PKK'yı anlatan en önemli birincil kaynak olarak karşımıza çıktı, biz de doktora çalışmamızda Serxwebun dergisinden önemli ölçüde yararlandık. Abdullah Öcalan'ın çok okuyan ve çok yazan bir yapıya sahip olması, önemli gördüğü konularda birçok kitap ve makaleler kaleme alması bu konuda önemli bir literatür zenginliği oluşturdu. Büyük bölümü Köln merkezli Weşanên Serxwebun Yayınlarından çıkan Öcalan'ın kitaplarına ulaştık, tez konumuz doğrultusunda derinlemesine inceledik, ilgili noktalara atıflarda bulunarak

[29] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto),** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1978.

çalışmamızda kullandık. Mesela, *"Din Sorununa Devrimci Yaklaşım"*[30] adlı kitabından Öcalan'ın dine bakışı, buna karşı nasıl strateji geliştirdiği, *"Önderlik Gerçeği ve PKK Deneyimi,"*[31]adlı kitabından liderlik anlayışı, iki ciltten oluşan *"Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa"*[32] kitabından Öcalan'ın medeniyet, devlet, siyaset tasavvuru hakkında genel bir fikir edindik. Burada genel bir fikir vermesi düşüncesiyle, Öcalan'ın kitaplarından sadece birkaçına değindik. Öcalan'ın diğer kitaplarını da inceleyerek ilgili kısımlarda kullandık. Öcalan Serxwebun dergisinde 1990'lı yıllardan itibaren düzenli bir şekilde makaleler de yazar. Öcalan söz konusu makalelerinde ABD-Kürt ilişkileri,[33] İttifaklar konusu,[34] Barzani meselesi,[35] liderlik anlayışı,[36] Aleviler,[37] kongre kararları,[38] siyaset,[39] gibi tez konumuzu yakından ilgilendiren birçok konuyu derinlemesine ele alır. Söz konusu makalelere ulaştık, inceledik, tez konumuza katkı sağlayacak ölçüde çalışmamızda kullandık. Öcalan'ın kitap, makale ve açıklamaları PKK'nın fikir örgüsü, nihai amaçları ve taktik anlayışı konusunda bize çok önemli bilgiler verdi. Diğer taraftan Öcalan'ın PKK dışındaki diğer örgütleri, şahısları, Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgilendiren analiz ve açıklamalarına temkinli yaklaştık, bu konularda diğer verilerle karşılaştırmalı bir değerlendirme yaptık.

Birincil kaynak çerçevesinde sağlanan katkılar ve karşılaşılan sorunlar konusunda Türkiye'deki Kürtçülük Hareketinin en büyük ideologlarından biri olarak görülen İsmail Beşikçi ve Kürtçü Solun önemli isimlerinden Mümtaz Kotan ile Recep

---

[30] Abdullah Öcalan, **Din Sorununa Devrimci Yaklaşım,** Köln, Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 2008.
[31] Abdullah Öcalan, **Önderlik Gerçeği ve PKK Deneyimi,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1992.
[32] Abdullah Öcalan, **Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa,** AİHM Savunmaları, Cilt:I, Köln, Mezopotamya Yayınları, Köln, 2001; Abdullah Öcalan, **Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa,** AİHM Savunmaları, Cilt:II, Köln, Mezopotamya Yayınları, Köln, 2001.
[33] Abdullah Öcalan, "ABD ve Türkiye Kürtlerin Kellesi Karşılığında Anlaştılar." **Serxwebun,** S. 353, Köln, Mayıs 2011, s. 12-14.
[34]Abdullah Öcalan, "Cephe ve İttifaklar Sorunu Üzerine", **Serxwebun,** S.106, Köln, Ekim 1990, s. 11-15.
[35] Abdullah Öcalan, "Kürdistan'da Barzanicilik", **Serxwebun,** S. 1997, Köln, Haziran 1997, s. 8-9.
[36] Abdullah Öcalan, "Öncülük Rolüne Ciddi Yaklaşılmalı", **Serxwebun,** S.352, Köln, Nisan 2011, s. 12-14.
[37] Abdullah Öcalan, "Alevi Muhalefeti Halkçıdır Zulüm ve Adaletsizliğe Karşıdır", **Serxwebun,** S. 312, Köln, Aralık 2007, s. 52-57.
[38] Abdullah Öcalan, "IV. Ulusal Kongre Platformuna Ülke İçi Pratik Merkez Raporudur" **Serxwebun,** S. 110, Köln, Şubat 1991, s. 16-22.
[39] Abdullah Öcalan, "ilkesiz Siyaset Olmaz", **Serxwebun,** S. 308, Köln, Ağustos 2007, s. 53-59.

Maraşlı'ya da değinmek gerekir. İsmail Beşikçi başta DDKO ve Rızgari hareketin kuruluşu, Ocak Komünü 'nün 12 Mart sürecinde yaptığı siyasi savunma konuları olmak üzere 1969-1980 arası dönemdeki birçok olayın ya bizzat içinde yer almış ya da şahidi olmuştur. Dolayısıyla Beşikçi'nin bu bağlamda yazdıkları ve yaptığı açıklamalar Kürtçü Sol açısından birincil kaynak niteliğindedir. Beşikçi'nin bu yönünü doktora çalışmamıza yansıttık. Diğer taraftan İsmail Beşikçi, *"Türkiye Cumhuriyeti, İskân kanunu Kürtleri fiziken tasfiye etmek için çıkardı"*[40], *"Dersimde soykırım yaptı"* diyecek hatta bu konu hakkında yazdığı kitaba *"Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi"*[41] ismini verecek kadar Kürtçülük konusunda taraftır. Daha açık ifade etmek gerekirse, söz konusu Kürtçülük olduğunda İsmail Beşikçi bilimin pozitif kuralları doğrultusunda araştırmalarda bulunan bir bilim adamından ziyade 18 yaşındaki bir Kürtçü militanın radikalliği ve fevriliğinde analiz ve yorumlarda bulunuyor. Mesela, Dersim İsyanı konusunda, hiçbir kaynak göstermeden, *"1937-1938'deyse, 50 binin üzerinde Alevi Kürdün öldürüldüğü görülmektedir" ve "Dersim'de 70 bin ile 90 bin arasında insanın kanına ve canına mal olan bir katliam yaşanmıştı"*[42] şeklinde iddialarında bulunmaktan kaçınmaz. Oysa Tunceli'nin 1935 genel nüfus sayımı ile 1940 genel nüfus sayımı aradaki farkın sadece 7 bin olduğunu, bu rakamın da önemli kısmını sürgün edilen insanlar oluşturduğu düşünülürse, Beşikçi'nin verdiği rakamların bilimsellikten uzak propaganda amaçlı mesnetsiz rakamlar olduğu görülür. Biz İsmail Beşikçi'nin birincil kaynak konumundaki anlatım ve şahitliklerini doktora çalışmamıza yansıttık ama kendi bakışını yansıtan analiz, görüş ve kaynak vermeden verdiği rakamlara temkinli yaklaştık, çalışmamızı yanlış yönlendirmesine izin vermedik.

Kürtçü Solun önemli isimlerinden Mümtaz Kotan da yazdığı kitap, makale ve yaptığı açıklamalar ile doktora çalışmamıza çok önemli katkılarda bulunmuştur. Mümtaz Kotan'ın Kürtçü Sol için ne ifade ettiğini anlamak için Kotan'ın kendi yazdığı

[40] İsmail Beşikçi'nin iskan kanunu hakkındaki görüşleri için bkz. İsmail Beşikçi, **Kürtlerin Mecburi İskânı,** Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1977.
[41] İsmail Beşikçi, **Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi,** Belge Yayınları, İstanbul, 1990.
[42] Resül Köse, **CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları,** İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019. s. 173.

özgeçmişine bakmak yeterlidir.[43] Kotan 1969-1980 arası Kürtçü Solun tüm evrelerinde önemli rol oynamıştır. Devrimci Doğu Kültür Ocakları kısa yazılımıyla DDKO'yu kuran ve yöneten 5 kişiden müteşekkil üst organın başkanı daha açık ifade ile DDKO'nun bir numaralı ismidir. DDKO'nun Kürtçü Solun ilk özgün yapılanması ve kendinden sonra gelecek bütün Kürtçü Sol örgütlenmelere analık yaptığı düşünülürse, Mümtaz Kotan'ın Kürtçü Sol ve özellikle de DDKO için ifade ettiği önem ortaya çıkar. Mümtaz Kotan *"Tarihin karartılması eylemi Üzerine"*[44] adlı makalesinde DDKO'nun legal ve illegal yüzünü detaylı bir şekilde anlatır. Doktora çalışmamızda DDKO konusunda yazılmış en önemli birincil kaynaklardan biri olan söz konusu makaleden önemli ölçüde yararlandık. Yine aynı çerçevede, Kürtçü solun bir diğer önemli ismi olan Recep Maraşlı'nın *"Rizgarî'nin Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine Bir Deneme -I"*[45] adlı makalesi Kotan'ın makalesi gibi DDKO'nun kuruluşu, 12 Mart sürecinde DDKO savunmaları, Kürtçü Sol-Türk Solu ilişkisi, Rızgari'nin kuruluşu gibi Kürtçü Solun önemli tarihi kesitlerine ışık tutuyor. Doktora çalışmamızda görüleceği üzere, Maraşlı'nın makalesinden de önemli ölçüde istifade ettik. Fakat sadece iki üç birincil kaynağa dayanma yanılgısına düşmedik, Mümtaz Kotan, Recep Maraşlı gibi dönemin diğer şahitlerinin kitap, makale ve açıklamalarını da değerlendirdik. Mümtaz Kotan ve Recep Maraşlı'nın bizzat içinde oldukları ya da şahit oldukları hadiseler hakkındaki

---

[43] Mümtaz Kotan Ankara Hukuk Fakültesinde okur. Üniversiteye başladığının ilk yılı, 1962 de Türkiye İşçi Partisi'ne katılır ve aktif çalışmaya başlar. 1968 Eylemlerinin yönetici ve yönlendiricilerindendir. TİP gençlik kolları, Üniversite öğrenci dernekleri, birliklerinde aktif çalıştı. Fikir Kulüpleri Federasyonu, Türkiye Milli Talebe Federasyonu vb. örgütlerde yöneticilik yaptı. Daha sonra 1969 yılında DDKO'ları yönetip yönlendirdi. Ve 1970 yılında tutuklandı. 16 yıl ağır cezaya çarptırıldı. Çağdaş Avukatlar Derneği, Pol-Der gibi kuruluşların aktif avukatlığını yaptı, Pol-Der'in eğitim ve örgütlenme çalışmalarına Türkiye çapında katıldı. 1975 yılında KOMAL Yayınevi'ni ve 1976'da ise Rızgari dergisini kurdu ve yönetimine katıldı. Rizgarî Yazı Kurulu Başkanlığı yaptı, yönetip yönlendirdi.

[44] Mümtaz Kotan'ın Doktora çalışmamızda çok faydalandığımız ve birçok atıfta bulunduğumuz *"Tarihin karartılması eylemi Üzerine"* adlı makalesini ilk baskısı 2003'de yapılan "Yenilginin İzdüşümleri" isimli kitabının 3. bölümünde 441-544 sayfaları arasında irdeler. Kotan kitaptaki DDKO bölümünü geliştirerek ''BÎR'' dergisinde yayınlar; "Tarihin Karartılması Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)" **BÎR,** S. 6, 2007. Makale birçok internet sitesinde de yayınlanır. Makalenin dergi ismi ve sayfa atıfı bulunulmayan dipnotlar için https://docplayer.biz.tr/6200493-Tarihin-karartilmasi-eylemi-uzerine-mumtaz-kotan.html adresindeki makaleden faydalanılmıştır. Bu atıflar için sayfa yok manasında kısaca s.y. kısaltması kullanılmıştır.

[45] Recep Maraşlı, "Rizgarî'nin Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine Bir Deneme -I", **Mesafe,** İstanbul, S.4, Bahar 2010. https://www.academia.edu/41328899/Rizgar%C3%AEnin_Sosyalist_Hareket_ve_K%C3%BCrdistan_Ulusal_Kurtulu%C5%9F_M%C3%BCcadelesindeki_Yeri_%C3%9Czerine_Bir_Deneme_-I

anlatımlarını çalışmamıza yansıttık fakat Kürtçülük, Kürtçü Sol-Türk Solu ilişkisi konularındaki tespit ve yorumlarına taraf olmaları hasebiyle temkinli yaklaştık, diğer kaynaklarla karşılaştırılarak vermeye çalıştık.

Tez konumuzla ilgili ikincil kaynak konumundaki literatür taramalarında Ahmet Özer, Celal Temel ve Ayşe Hür gibi yazar ve araştırmacıların Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol üzerine kapsamlı araştırmalar yaptıklarını gördük. Ahmet Özer, *"Beş Büyük Tarihi Kavşakta, Kürtler ve Türkler"*[46]; Temel Celal, *"1984'den Önceki 25 yılda, Kürtlerin Silahsız Mücadelesi"*[47] ve Ayşe Hür, *"İnönü ve Bayarlı Yıllar (1938-1960)"*[48] adlı kitaplarında Türk-Kürt ilişkileri, Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solu derinlemesine inceliyor. Söz konusu yazarların başta önceki satırlarda saydığımız kitapları olmak üzere diğer kitap ve makalelerini derinlemesine inceledik, tez konumuzu ilgilendiren noktaları çalışmamızda kullandık. Bu isimlerin Kürt tarihine, Türk-Kürt ilişkilerine bilimsel değil de ideolojik olarak yaklaştığı, meseleleri tarih biliminin pozitif kurallarından ziyade kendi siyasi görüşleri çerçevesinden değerlendirdikleri, hiçbir tarihi gerçekle bağdaşmayan abartılı rakamlar verdikleri ve kullandıkları jenosid gibi taraflı tabirlerle bilimsel bir araştırmacıdan ziyade bir ideolojik görüşün militanı gibi hareket ettiklerini yeri geldikçe açık örneklerle gözler önüne sermeye çalışacağız. Mesela Ahmet Özer, *"Beş Büyük Tarihi Kavşakta, Kürtler ve Türkler adlı kitabında"* Malazgirt Savaşı'nda belirleyici unsurun Kürtler olduğunu, dolayısıyla Malazgirt zaferinin bir Kürt zaferi olduğunu belirtir;

> "*Alpaslan 4 bin Hassa askeriyle kalır. Alpaslan'ın askeri durumunun zayıflığını gören Bizans ordusu ise Doğu Anadolu'ya ilerler.(….) Büyük vezir Nizamülmülk'ün asker toplama çabalarına rağmen sorun çözülemez. Alparslan'ın yardımına bu kritik noktada Kürtler yetişir. Diyarbakır ve Van bölgesinden gelen 10 bin Kürt savaşçı ile Alparslan'ın ordusu,15 bini bulur. Kimi tarihçilere göre ise Diyarbakır ve Mervani Kürtlerinden gelen ordunun sayısı 26 bin Kürt savaşçısıdır.*"[49]

Özer, Çaldıran Savaşı konusunda da aynı anlatım tarzını sürdürür, Kürtlerin 70 bin askerle Yavuz'un ordusuna katıldığı, dağılmak üzere olan Yavuz'un ordusunun bir

[46] Ahmet Özer, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta, Kürtler ve Türkler,** Hemen kitap, İstanbul, 2009.
[47] Celal Temel, **1984'den Önceki 25 yılda, Kürtlerin Silahsız Mücadelesi,** İBV, İstanbul, 2015.
[48] Ayşe Hür, **İnönü ve Bayarlı Yıllar (1938-1960),** Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015.
[49] Özer, **a.g.e.,** s. 63, 64.

anda 140 bin kişilik dev bir orduya dönüştüğü ve Çaldıran Savaşı'nı kazandığını söyler;

> "*Nihayet bu bıkkınlık, dağılma alametlerinin baş gösterdiği bir zamanda Kürt ordusu Yavuz'un imdadına yetişir. 16 Kürt beyinin topladığı ordu hemen hemen Yavuz'un ordusu kadardır. Dolayısıyla asker sayısı bir anda iki katına çıkar. 140 bin civarında dev bir ordu meydana gelir. Bu Osmanlı askerinin moralini motivasyonunu yükseltir.*"[50]

Ahmet Özer ve Ayşe Hür tarihi gerçeklikten uzak söz konusu abartılı anlatımı Cumhuriyet döneminde meydana gelen isyanlarda da kullanırlar. Ayşe Hür, Dersim İsyanı ile ilgili olarak *"tahminlere göre 110 bin nüfus olan Dersim'in 72 bin kişisi ülkenin değişik bölgelerine sürüldü"* tespitinde bulunmaktan kaçınmaz.[51] Mustafa Yelkenli, bir adım daha ileri gidip Dersim harekâtını *"Mustafa Kemal'in emriyle yüz bin kadar kişinin katliamına neden olacak bastırma operasyonu"* olarak tanımlar.[52] Tabi ki, bu isimler uçuk iddialarını destekleyecek hiçbir kaynak ortaya koyamaz. Ayşe Hür'ün cümlenin başında kullandığı *"tahminlere göre"* ifadesi verilen rakamların bilimsel veri değil propagandaya yönelik mesnetsiz rakamlar olduğunu göstermektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı doktora çalışmamızda bu isimlerin kaynak ve veriye dayanmayan iddialarına da temkinli yaklaştık, diğer kaynaklarla mukayese edilerek kaynak analizine tabi tuttuk.

Çalışmamızda Kürtçülük konusunda yapılmış doktora ve yüksek lisans tezlerinden yararlanmaya özen gösterdik. Alana katkı sağlayan tezleri tespit ettik, detaylı bir şekilde inceledik ve katkısı oranında çalışmamızda kullandık. Bu çerçevede Resül Köse'nin *"CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları"*[53] ve Barış Ertem'in *"Türkiye'de Kürtçülük (1950-1984)"*[54] adlı çalışmasından önemli ölçüde istifade edilmiştir. Gökhan Çal'ın, *"Kürt Siyasal*

[50] **A.e.,** s. 115.
[51] Köse, **a.g.e.,** s. 172.
[52] Zelyut, **a.g.e.,** s. 360.
[53] Resül Köse, **CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları,** İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.
[54] Barış Ertem, **Türkiye'de Kürtçülük (1950-1984),** Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları deneyimi (1969-1971)"[55], Bilal Nergiz'in "*Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960)"*[56], Muhittin Imıl'ın, *"Ulus İnşa Sürecinde PKK ve Din İlişkisi"*[57] Durmuş Eray Güçlüer'in, *"PKK'nın 1978–2010 Tarihleri Arasında Örgütsel Yapısının Değişimi ve Kurumsal Girişimci Olarak Hedeflerinin Sosyolojik Analizi"*[58], Bilal Karaca'nın *"Türkiye'de Devlet'in ve PKK'nın Stratejik Dönüşümü (Bağımsızlıktan Özerkliğe, Terörden Kürt Sorununa)"*[59] adlı çalışmaları da doktora çalışmamıza önemli katkılar sağlamıştır. Söz konusu doktora ve yüksek lisans çalışmalarında tez konumuzu ilgilendiren tablolar atıfta bulunularak çalışmamızda kullanılmıştır. Çalışmamızda faydalandığımız tezlere ve taradığımız diğer tezlere YÖK'ün *"Ulusal Tez Merkezinden"*[60] ulaştık. YÖK'ün son dönemde bütün tezleri erişime açması çalışmamızı kolaylaştırmıştır.

Emniyet ve mahkemelerdeki ifadelere gelince, PKK ve Ocak Komünü adlı küçük bir grup dışında diğer Kürtçü sol örgütleri mahkemelerdeki ifadelerinde gerçek program ve faaliyetlerini inkâr ederler. Bağımsız ve Birleşik Kürdistan yerine, *"Çoğulcu Demokrasi*", *"Kültürel Haklar Tabirlerini",* terör yöntemi yerine, *"Demokratik Halk Mücadelesi"* tabirini kullanırlar. Dolayısıyla bu örgüt militanlarının 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'de sıkı yönetim mahkemelerinde verdikleri ifadeler tezimizin ana konusunu aydınlatmaya yardımcı olmamıştır. Aksine yanıltıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Sıkıyönetim mahkemelerinde sadece PKK militanları gerçek amaç ve programlarından bahsederler. PKK'lıların söz konusu mahkeme ifadelerine çalışmamızda detaylı bir şekilde yer verdik.

---

[55] Gökhan Çal, **Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Deneyimi (1969-1971)**, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.
[56] Bilal Nergiz, **Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960),** İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.
[57] Muhittin Imıl, **Ulus İnşa Sürecinde PKK ve Din İlişkisi,** Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2016.
[58] Durmuş Eray Güçlüer, **PKK'nın 1978–2010 Tarihleri Arasında Örgütsel Yapısının Değişimi ve Kurumsal Girişimci Olarak Hedeflerinin Sosyolojik Analizi,** Hacettepe Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
[59] Bilal Karaca, **Türkiye'de Devlet'in ve PKK'nın Stratejik Dönüşümü (Bağımsızlıktan Özerkliğe, Terörden Kürt Sorununa)**, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
[60] https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Çalışmamızda metodolojik açıdan karşılaştığımız diğer bir güçlük birincil kaynakların değerlendirilmesinde dönem farklılıklarından kaynaklanan metodolojik sorunlar oldu. Tez temel konusu, Cumhuriyet Devrini içermekle birlikte, üç farklı dönemi kapsıyordu; Kürtçü solun temellerinin atıldığı Demokrat Parti Dönemi (1950-1960), Kürtçü solun gelişimini tamamladığı 27 Mayıs sonrası dönemi (1960-1971) ve Kürtçü solun müstakil hareket ettiği örgütler dönemi (1971-1980). Söz konusu üç dönem siyaseten birbirlerinden çok farklı, hatta birbirlerine zıt dönemlerdir. Biz çalışmamızda, kaynakları her dönemin kendi özgül koşullarını göz önünde bulundurarak değerlendirdik ve okumalarımızı o yönde yaptık. Kısacası, araştırmamızda uyguladığımız metodoloji ile dönem farklılıklarından kaynaklanan bu sorunu tarihi arka planı da yansıtmak suretiyle aşmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇÜLÜK HAREKETİ VE KÜRTÇÜ SOLUN TARİHİ ARKA PLANI

1.1. KÜRTÇÜ SOLUN KÖKENLERİ

Tez konumuzun tarihi arka planına yönelik okumalarımız bize Kürtlerin bin yıldır Türk tarihinin, 1514'deki Çaldıran savaşından sonra da Osmanlı tarihinin parçası olduğunu, dolayısıyla Kürtçülük hareketi ve Kürtçü Solun kökenlerini Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde aramamız gerektiğini gösterdi. Daha açık ifade etmek gerekirse, Kürtçülük hareketi ve Kürtçü Solun, III. Selim'den[1] itibaren devam eden Osmanlı-Cumhuriyet modernleşme sürecinin doğal bir unsuru olduğunu ve bu sürecin ele alınmadığı bir Kürtçü Sol araştırmasının eksik kalacağını gördük. İşte bu yüzden bu bölümde Osmanlı Devleti, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi alt başlıkları altında III. Selim'den 1945'e kadar uzanan tarihi kesiti tez konumuzun tarihi arka planına ışık tutacak şekilde ele alacağız.

1.2. OSMANLI DEVLETİ VE KÜRTLER

Osmanlı Devleti'nin Kürtlerle düzenli ilişkisi Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e karşı büyük bir zafer kazandığı 1514'deki Çaldıran Savaşı'ndan sonra başlar. İmparatorluğunun doğusunu güven altına almak isteyen Yavuz Sultan Selim bir Akkoyunlu kalem erbabı olan Kürt kökenli İdris-i Bitlis-i'nin[2] de desteğiyle bölgedeki Sünni Kürt beylerinden Safevilere karşı bir savunma hattı kurmaya karar verir. Yavuz[3] bu çerçevede İdris-i Bitlis-i'nin eline boş fermanlar vererek Kürt beylerini ikna için gönderir.[4] İdris-i Bitlisî bölgede 25 Kürt beyini Osmanlı safına

[1] Osmanlıdaki modernleşme sürecini Lale devrine kadar götüren Tarihçiler vardır.
[2] İdris-i Bitlis-i Kürtler üzerinde manevi nüfuza sahip Şeyh Hüsameddin'in oğludur.
[3] Yavuz Sultan Selim ve Doğu politikası hakkında geniş bilgi için bkz; Feridun Emecan, **Yavuz Sultan Selim,** Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.
[4] David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, Doruk, İstanbul, 2004, s. 54.

geçmeye ikna eder.[5] Şerefhan bu durumu Şerefname'de, Yavuz Kürtleri vaat ve imtiyazlarla kendine bağladı şeklinde ifade eder.[6] İdrisi Bitlis-i bölge askerî açıdan ele geçirildikten sonra bölgenin idari yönetimini şu şekilde yapılandırır;

> "*Doğu Anadolu'nun bir kısmı ile güney doğu bölgesi Bıyıklı Mehmet Paşa'nın askeri gayretleri ile İdris-i Bitlisî'nin tahrik ve propagandaları neticesinde zapt edilince; idari taksimatın bir esasa bağlanmasına geçildi. İdris-i Bitlisî bu işlerin tanziminde de vazife gördü. Doğu Anadolu'nun arazi vaziyeti ile halkının durumu nazarı itibara alınmak suretiyle idari taksimat yapıldı. Teşkil edilen Diyarbakır eyaletine on dokuz sancak bağlandı. Bu sancaklardan beş tanesinin idaresinde yerli beylere nisbi bir muhtariyet tanındı.*"[7]

Böylece birçok imtiyazlar içeren doğudaki klasik idari sistem kurulmuş olur. Kürt beylerine Yavuz Sultan Selim tarafından verilen imtiyazlar Kanuni Sultan Süleyman ve diğer Osmanlı Sultanları tarafından devam ettirilir. Ocaklık olarak tabir edilen bu idari sistem Osmanlı taşra yönetiminde özel statüde bulunan eyaletler kategorisinde olup [8] nispi muhtariyete sahiptir.[9] Klasik olarak tabir edebileceğimiz bu dönemde, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin bir kısmında Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletlerinde olduğu gibi tımar sistemi uygulanır, diğer kısmın da ise beyliğin babadan oğula geçtiği bir nevi özerklik olan ocaklık sistemi uygulanır.[10] Söz konusu özerklik ulusal değil aşiret yapısına dayalı bir özerkliktir.

Klasik düzen, III. Selim'in başlatacağı, II. Mahmut'un nihayete erdireceği idari reformlara kadar neredeyse hiç değişmeden devam eder. III. Selim (1789-1807) Nizam-ı Cedid adı altında ıslahat şeklinde nitelendirilen bir seri köklü askeri reformlar başlatır. 1807'de meydana gelen Kabakçı Mustafa Ayaklanması[11] III. Selim'in saltanatına ve onun başlattığı reformlara son verir. III. Selim'in yerine IV.

---

[5] Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli Haritalı,** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2009, s. 743.
[6] Şerefxan, **Şerefname**, Hasat Yayınları, İstanbul, 1990. s. 296.
[7] Cezar, **a.g.e.,** s. 747.
[8] Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye, **Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014, s. 16.
[9] Cezar, **a.g.e.,** s. 747.
[10] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, İstanbul, YKY, 2014, s. 111.
[11] Enver Ziya Karal, **Nizam-ı Ceddid ve Tanzimat Devirleri** (1789-1856), Osmanlı Tarihi V. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 61, 82.

Mustafa gelir ama onun saltanatı da çok uzun sürmez. Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selimi tahta çıkarmak için kendisine sığınan reform yanlısı devlet adamları ve kendi askerleriyle İstanbul'a gelir. IV. Mustafa, saltanatını korumak için III. Selim ve II. Mahmut'un öldürülmesini emreder. III. Selim öldürülür ama II. Mahmut kendini öldürmeye gelen suikastçıların elinden filmlere konu olacak bir şekilde kurtulur. Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in öldürülmesi üzerine saltanatın tek varisi konumundaki II. Mahmut'u tahta çıkartır (28 Temmuz 1808).[12] Yeniçeriler tekrar ayaklanır ve reform yanlısı Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürürler. Alemdar'ın tasfiyesi ile reformcu kanat güç kaybeder. Bunun farkında olan II. Mahmut tahtının ilk yıllarında dengeleri gözetir, temkinli hareket eder, 1812'ye kadar reform yapmaz hatta daha önce yapılan reformlara dahi sahip çıkmaz.

II. Mahmut çok zayıf olduğu iktidarının hemen başında Alemdar Mustafa Paşa'nın baskısıyla sonradan şiddetle karşı çıkacağı Sened-i İttifak'ı kabul eder.[13] Ayanların haklarının devlet tarafından tanınması anlamına gelen Sened-i İttifak, III. Selim zamanında zirve yapan taşradaki güç odaklarının bir nevi derebeyliğe dönüşme sürecini meşrulaştırır. Bu Osmanlı tarihi açısından bir ilktir. Merkez o kadar zayıflamıştır ki, taşradaki güçler ile anlaşma gereği duyulmuştu. Halil İnalcık, Sened-i ittifak için, "*Büyük ayanın devlet iktidarını kontrol altına alma teşebbüsünü ifade eder*"[14] der. II. Mahmut tahta çıktığında Anadolu ve Rumeli'nin birçok noktasında denetimini kaybetmişti.[15] Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu iç temel sorunlar, Kürt Beylerinin de içinde olduğu taşradaki güç odakları için tarihi fırsat oluşturur. Kürt beyleri devletin içine düştüğü darboğazdan ve önlerine çıkan bu fırsattan yararlanarak hüküm sürdükleri bölgelerde adeta minyatür devletler kurmaya çalışırlar. Bu süreçte Kürt Beyleri etnik kaygıdan öte yerel menfaatlerini artırma ya da pekiştirme düşüncesiyle minyatür bir devlet gibi yapılanmayı hedeflerler. 1820'lerde başlayıp 1880'lere kadar sürecek menfaat odaklı ve yerel nitelikli Kürt

[12] Robert Mantran, **Şark Meselesinin Başlangıçları (1774-1839), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, s. 23.
[13] Karal, **a.g.e.,** s. 93.
[14] Halil İnalcık, **Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayünu,** Tanzimat değişim sürecinde Osmanlı imparatorluğu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 91.
[15] Mantran, **a.g.e.,** s. 18. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Tarihi**, Ankara, Arkadaş, 2013, s. 55.

isyanlarının devamlılığının altında bu dönem taşradaki devlet denetiminin çok zayıf olması ve Kürt beylerinin bunu bir koza dönüştürmesi yatar.

II. Mahmut, eyaletlerin fiiliyatta özerk hale gelmesinden, oradaki devlet yetkililerinin başına buyruk hareket etmesinden, *"kısacası devlet içinde devlete"* dönüşmelerinden çok rahatsızdır. Rusya ile olan savaşın bitmesi üzerine, 1812'den itibaren merkezin taşra üzerindeki hakimiyetini yeniden kuracak adımlar atmaya başlar. Bernard Lewis, II. Mahmut'un erebeylerine dönüşen ayanlara tepkisini söyle ifade eder;

> "*II. Mahmut bütün bu güç ve imtiyazı*[16] *kaldırmaya kararlıydı. Sonraları pek çok gözlemcinin de kabul ettiği üzere, onun gözünde, kaynağı bizzat kendisine dayanmayan her türlü iktidar yok edilmedikçe ve başkentte nasılsa taşrada da Padişah'ın iradesi yegâne otorite kaynağı olmadıkça, reform adına gerçek anlamda hiçbir ilerleme mümkün olmayacaktı*."[17]

II. Mahmut 1812'de başlattığı reform sürecine Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılından sonra hız verir. Bu dönemde devlet her açıdan yeniden yapılandırılır. II. Mahmut'un reformları, 1830'a kadar askeri reformlar, 1830-1839 arası sivil reformlar olmak üzere ikiye ayırabilir[18] II. Mahmut devletin merkezileştirilmesi noktasında çok ciddi reformlar gerçekleştirir. Doğuda da Yavuz Sultan Selim zamanında kurulan sistem yerine merkezi bir sistemi oturtmak ister. Martin Van Bruinessen, II. Mahmut'un adeta birer bağımsız devlete dönüşen Kürt beyliklerini tekrar merkezin denetimine soktuğunu yazar;

> "*Merkezi yönetim 18. Yüzyıl boyunca güçten düştükçe, bazı Kürt Aşiret Reisleri de kendilerini Anadolu'daki derebeyleri gibi, birer bağımsız hükümdar konumuna getirdiler. Ancak yenilikçi Sultan II. Mahmut'un yönetimi sırasında, söz konusu bölgeler merkezin denetimi altına alındı ve vaktiyle özerk olan beyler bölgelerinden uzaklaştırıldılar*."[19]

[16] Derebeylere dönüşen ayanların, beylerin, valilerin güç ve imtiyazlarını kastediyor.
[17] Lewis, **a.g.e.,** s. 109.
[18] Mantran, **a.g.e.,** s. 45.
[19] Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İstanbul, İletişim yayınları, 2015, s. 111.

İmtiyaz ve özerkliklerini kaybetmek istemeyen bölgedeki Kürt beyleri II. Mahmut'un merkezileştirme politikasına şiddetle karşı çıkarlar, hatta bazı Kürt beyleri Osmanlı Devleti'nin hamiliğini sorgular ve yeni arayışlar içine girerler. Bu çerçevede, bazı Kürt aşiretleri 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Ruslara destek verirler. Çaldıran'dan sonra ilk kez, Kürtlerin bir kısmı Osmanlı karşısında yer alır. Minorsky, 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nda ve ondan sonraki süreçte bazı Kürt aşiretlerinin Ruslarla birlikte Osmanlı'ya karşı hareket ettiğini yazar;

"*1804-5'te Rusların Kürtler ile temasa geçmelerinin etkileri kısa sürede hissedilmeye başlandı. 1828-9, 1853-8 ve 1877-8'deki Türk-Rus Savaşları'nın etkisi Kürdistan'a kadar uzanıyordu. Daha 1829'da Ruslar savaşta bir Kürt alayını kullanmışlardı. Hristiyanların kendi ülkelerini terk etmeleri üzerine Kürtler savaştan sonra kuzeye ve batıya doğru yayılmaya başladılar. Kırım Savaşı'nda Ruslar iki Kürt Alayı oluşturdular. Diğer taraftan, Türk kuvvetleri kuzeye doğru harekete geçince, Bedirhan'ın yeğeni ve rakibi olan Yezdan Şer, Bohtan'da büyük bir ayaklanma başlattı*."[20]

Kemal Burkay da 1826-1827 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra bazı Kürt beylerinin Ruslarla bir olup Osmanlı Devleti'ne karşı savaştıklarını kabul eder. Kürtlerin Ruslara verdiği bu destek 1827-1828 Osmanlı Rus savaşı ile sınırlı değildir, sonraki yıllardaki savaşlarda da bu iş birliği devam eder;

> *"Kırım Savaşı (1854-56) sırasında, Rus bölgesindeki Kürtlerden Ahmet Ağa ve Cafer Ağa'nın komutasındaki bin kişilik bir Kürt birliği Osmanlılara karşı savaştı ve önemli bir rol oynadı. Ruslar Kars yöresindeki en etkili Kürt reisi olan Kasım Han'ı kendilerinden yana çekmeyi başardılar. Bu yüzden Kars, Beyazıt ve Van yöresindeki Kürtlerin büyük bölümü bu savaşta tarafsız kaldılar."*[21]

II. Mahmut'un merkezileştirmeye yönelik mülki reformları içinde Kürt beylerini en fazla rahatsız edenlerin başında, cizye ve yerel vergilerin mültezimler

[20] Vladimir Minorsky ve D.N. Mac Kenzie, **Kürtler ve Kürdistan**, Doz Yayınlan, İstanbul, 2004, s. 100.
[21] Burkay, **a.g.e.,** s. 482.

tarafından değil de valilerin denetlediği muhassıllarca toplanması gelmektedir.[22] Bu kararın uygulamaya sokulması zaman alır. Ama bu kararın alınması bile bölgedeki vergileri bizzat kendileri toplayan ve bundan önemli ölçüde kazanç sağlayan Kürt Beylerini çok rahatsız eder. Kürt Beyleri arkası arkasına gelen reformların kendi hâkimiyetlerini derinden sarsacağının farkındadır. 1839'da Tanzimat'ın ilanı, Kürt Beyleri tarafından bardağı taşıran son damla olarak görülür.

II. Mahmut'un tüm alt yapısını hazırladığı Tanzimat Fermanı, kendisinden sonra tahta geçen oğlu Abdülmecid tarafından 3 Kasım 1839'da ilan edilir.[23] Tanzimat pratikte II. Mahmut döneminde çoktan başlamıştı, Tanzimat Fermanı ile pratikte yapılan reformlar kuramsallaştırılmıştır. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın başlattığı süreci bir üst aşamaya taşır. Bu iki ferman ve başlattıkları süreçler, sadece devletin Hristiyan tebaasına verilmiş haklar değildir, vergisini kendi toplayan, büyük merkezi orduya sahip, merkeze bağlı maaşlı bürokrasiye ve adalet sistemine sahip modern devlet kurma projesidir, kısacası, devlet yönetiminde asırlardır uygulanan klasik sistemden modern sisteme geçme projesidir. Nitekim, Halil İnalcık, Tanzimat Fermanı'nı, "*Padişah'ın mutlak otoritesini savunarak merkeziyetçi devlet idaresinin, başka deyimle bürokrasinin işlere mutlak bir şekilde el koyması*"[24] olarak tanımlar. Tanzimat ve Islahat fermanlarının başlattığı merkezileşme reformları Türk-Kürt ilişkilerini derinden etkiler.

1.2.1. Merkezi Yönetim Karşıtı Kürt İsyanları

Tanzimat Fermanı ve sonrasında Osmanlı Devleti, merkezîleştirme politikalarında ısrar eder. Yerel unsurların ve bu kapsamda Kürt Beylerinin[25] itiraz ve tehditlerini ciddiye almaz ve merkezileştirme reformlarını kararlılıkla sürdürür.

[22] Mantran, **a.g.e.,** s. 47.
[23] Karal, **a.g.e.,** s. 170.
[24] İnalcık, **a.g.e.,** s. 91.
[25] Tez konumuz itibariyle, çalışmamızda sadece Kürt beyleri-Osmanlı Devleti ilişkisini ele alıyoruz. Bab-ı Ali o dönemde merkezileşme politikasını imparatorluğun her tarafında tavizsiz bir şekilde uygular.

İmtiyaz ve fiili özerkliklerini kaybetmek istemeyen Kürt Beyleri, Osmanlı Devleti'nin kararlığı karşısında, uzun yıllar sürecek bir seri Kürt ayaklanması başlatırlar. Tanzimat'ın ilanından bir süre önce 1830'da başlayan ve uzun yıllar süren Rewanduzlu Mehmet Paşa ayaklanması Tanzimat'ın ilanından sonra artacak ayaklanmaların habercisi niteliğindedir. Ayaklanma uzun yıllar sürer ve ancak siyasi hamlelerle bastırılır.

Osmanlı döneminde en büyük Kürt ayaklanması, adı sonradan Kürt milliyetçiliği ile özdeşleşecek Bedirhan Bey'in 1843'de başlattığı merkezi yönetim karşıtı ayaklanmadır. "*Bedirhan, başşehri Dicle'nin yanı başındaki Cizre olan, en güçlü ve en önemli emirliklerden "Botan'ın" son emiridir*."[26] Tanzimat reformları ile eşzamanlı olarak Bedirhan Bey, kendi parasını bastırıp bağımsızlığını ilan ederek[27] tabi olduğu Osmanlı Devleti'ne isyan başlatır. Bununla da yetinmez, etrafında kendine itaat etmeyenleri kılıçtan geçirerek emirliğinin sınırlarını genişletme yoluna gider. Nitekim 1843'de, Nasturilerin üzerine yürür, binlercesini katleder, sağ kalanları ise esir pazarında satar.[28] Osmanlı Devleti bu ayaklanmayı uzun uğraşlar sonucu askeri ve siyasi tedbirlerle bastırabilir. Bedirhan Bey'in binlerce Hristiyan Nasturiyi katletmesi devletin Bedirhan Bey ayaklanmasını bastırmasını kolaylaştırır. Teslim olan Bedirhan Bey 200 kişilik aile efradı ile birlikte Girit'e sürgün edilir. Bedirhan Bey isyanı bastırılır ama Kürt milliyetçiliğinin ocağı olarak görülen Bedirhan ailesinin etkisi bitirilemez. Cumhuriyet dönemindeki ayrılıkçı Kürtçülük hareketlerinin arkasında Bedirhan Bey'in torunları olan Celadet ve Kamuran Bedirhan Beyler olduğu düşünülürse ailenin etkisi daha iyi anlaşılır. İleriki bölümlerde, Celadet ve Kamuran Beylerin Kürtçü Solun öncü kadrolarını yetiştiren Dicle Öğrenci Yurdu projesinde çok etkin rol oynadığı görülecektir.

1880'de ki Şeyh Ubeydullah'ın[29] başlattığı ayaklanma Bedirhan Bey'in ayaklanması kadar Kürtçülük hareketi üzerinde etkili olacaktır. Şeyh Ubeydullah,

[26] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 113.
[27] McDowall, **a.g.e.,** s. 81.
[28] **A.e.,** s. 81.
[29] Şeyh Ubeydullah ayaklanması ideolojik olarak kendinden önceki Rewanduzlu Mehmet Paşa ve Bedirhan Bey ayaklanmasından farklıdır. İslami yönü ağır basan bir ayaklanmadır. Üstelik ayaklanma

Osmanlı Devleti içindeki Kürtler arasında etkilidir, büyük ölçüde sözü dinlenir. Bununla birlikte Şeyh Ubeydullah, Osmanlı sınırlarını aşıp İran'daki Kürt bölgesine ayaklanma başlatır, böylece tüm Kürtlerin lideri olma girişiminde bulunur. Şeyh Ubeydullah'ın başlattığı ayaklanmanın dini ya da Kürt milliyetçisi bir ayaklanma olduğuna dair ciddi tartışmalar vardır. Tartışmaların siyasi nedenlerden dolayı devam ettiği anlaşılıyor, zira Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanmasının mahiyeti tartışma konusu olmayacak kadar açıktır. Şeyh Ubeydullah'ın Tebriz'deki İngiliz Başkonsolosu William Abbott'a gönderdiği mesaj ayaklanmanın muhteviyatı noktasında bize net bir bilgi veriyor;

> "*Kürt ulusu…ayrı bir halktır. Dinleri (diğerlerinden) farklı ve kanunlarıyla adetleri değişiktir…ister Türklere ister Farslara tabi olsunlar Kürdistan'ın Aşiret Reisleri ve yöneticileri, Kürdistan'da oturanlar birleşmiş ve sorunların iki hükümet (Osmanlı ve Kajar) tarafından çözülemeyeceği ve mutlaka bir şeyler yapılması gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır, bu nedenle sorunu anlayan Avrupa hükümetlerinin durumumuzu araştırması gerekmektedir. Biz aynı zamanda ayrı bir ulusuz. Meselelerimizi kendimiz halletmek istiyoruz*."[30]

Mektuptan Şeyh Ubeydullah'ın Kürtçülük fikri için mücadele ettiği ve bu çerçevede bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını amaçladığı görülüyor.[31] 19. yüzyılda Şeyhlerin Kürtler üzerindeki etkileri konusunda ciddi araştırmalar da bulunan Martin Van Bruinessen Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanmasını, "*Milliyetçi karakter taşıyan ilk Kürt isyanı*" olarak tanımlar.[32] Bruinessen, Şeyhin amacının bağımsız bir Kürdistan kurmak olduğu, yenilgisine rağmen takipçilerinin bu hedefi devam ettirdiği kanaatindedir. Bruinessen'in konu ile ilgili yazısında, 1925'deki Şeyh Sait ayaklanmasının Şeyh Ubeydullah isyanının devamı olduğu izlenimi veriliyor;

İran'ı da hedef almasıve bölgedeki Hristiyan unsurların gücünü sarsması bakımından bazı noktalarda devletin çıkarlarına hizmet eder. Hatta bu yüzden Abdülhamid ile Ubeydullah arasında gizli bir iş birliğinden bile bahsedilir. Şeyh Ubeydullah ayaklanmasında İslami söylem ön plana çıksa da ayaklanma merkezi yönetim karşıtı ve bağımsız hareket etme hedefli bir Kürt ayaklanmasıdır. Şeyh Ubeydullah ayaklanması bu açıdan özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkacak İslami görünümlü Kürtçü hareketlerin ilk örneğidir.

[30] McDowall, **a.g.e.,** s. 88.

[31] Waidieh Jwadiah, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi ve Gelişimi,** İletişim, 1999, s.143-193.

[32] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 78.

"*Görünürde ayaklanma acımasız İranlı vergi toplayıcılarına ve İran bürokrasisinin bölgedeki kötü yönetimine karşıydı. Ne var ki, mektuplarından da anlaşıldığı gibi, gerçek amacı Osmanlı ve İran toprakları arasında bağımsız bir Kürt devleti kurmaktı. (….) Bu hareket yenilgiye uğramasına rağmen, ayrı bir Kürt devleti kurma isteği devam etti ve daha sonraki yıllarda görülen, yerel bazda ya da geniş ölçekli Kürt ayaklanmalarında milliyetçilik ağır bastı. (…) Bu tarzdaki son ayaklanma 1925'de, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşti.*"[33]

İki alıntıdan da anlaşılacağı gibi Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanması iddia edildiği gibi dini bir ayaklanma değildir, bağımsız Kürdistan kurma amaçlı milliyetçi bir ayaklanmadır. İleride çok sık göreceğimiz İslami görünümlü Kürtçü bir harekettir. Tarihten günümüze tüm Kürt ayaklanmalarında David McDowall'ın dediği gibi "*dini coşku siyasal bir silah olarak" kullanılır*.[34] Bunun tek istisnası PKK idi, o da taktiksel değişikliğe gider ve 1990'den itibaren dini coşkudan faydalanmaya çalışır.[35]

Kürt bey ve şeyhlerinin hâkimiyet kurmaya çalıştığı muhtelif bölgelerde, II. Mahmut'tan, II. Abdülhamid'in ilk yıllarına kadar olan tarihi kesitte neredeyse kesintisiz isyan dönemi yaşanır. Kürt beyleri ve şeyhleri fiili özerkliklerini korumak ve pekiştirmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanırlar. Ayaklanmaları seküler bir sistemin kapısını aralayan Tanzimat'a tepki şeklinde açıklamak son derece yanıltıcı olur. Zira, 1880'deki Şeyh Ubeydullah ayaklanması dışında bu dönemdeki diğer ayaklanmaların dini muhteviyatı neredeyse hiç yoktur. Şeyh Ubeydullah ayaklanması ise Tanzimat'tan çok sonra meydana gelir.

Kısacası, 1820-1880 arası meydana gelen Kürt Ayaklanmaları II. Mahmut ve Tanzimat'ın seküler reformlarından ziyade II. Mahmut ve Tanzimat'ın Devlet idaresini merkezileştirme (vergi toplama dahil) politikalarına tepki olarak meydana gelir. Bazı araştırmacılar ve Kürtçülük hareketi tarafından devamlı öne sürülen, II. Mahmut ve Tanzimat'ın *"seküler"* boyutu Kürt isyanlarının nedeni değil, iyi birer

[33] **A.e.,** s. 77, 78.
[34] McDowall, **a.g.e.,** s. 87.
[35] H. Atilla Uğur, **Abdullah Öcalan'ı Nasıl Sorguladım**, işte gerçekler, İstanbul, Kaynak yayınları, 2015, s. 47.

gerekçesi olur. Kürt bey ve şeyhleri bu son derece etkili gerekçeyi hem bölgelerindeki halka hem de Osmanlı Devleti'ne karşı kullanırlar.

1.2.2. II. Abdülhamid Devri ve Hamidiye Alayları

II. Mahmut döneminde başlayan Kürt ayaklanma serisi II. Abdülhamid'in gelenekle modernizmi harmanlayan yeni idari modeli ile sona erer. II. Abdülhamid bölgedeki Şeyh ve ağalara dayalı geleneksel yapıya müdahale etmedi, aksine o yapıyı hem meşrulaştırdı hem de kuvvetlendirdi. Geleneksel yapının merkezle bağlantısını kuvvetlendirecek bugün bile devamlı vurgu yapılan iki önemli uygulamaya imza attı. Bu uygulamalardan ilki, bölgedeki aşiret liderlerinden Rus Kazak alaylarını model alan Hamidiye alayları[36] olarak bilinecek gayri nizami hafif süvari birliklerinin kurulmasıdır.[37] Minorsky, Hamidiye alaylarının kurulmasını şöyle açıklar;

> "*1891'e doğru Anadolu'da reformları hayata geçirmek üzere atanan Zeki Paşa, Rus Kazaklarınınkine benzer Kürt birlikleri oluşturmayı düşündü. Bundan amaç, Kürtleri eğitmek ve onları Osmanlı Devleti'ne bağlamaktı. Ancak bu tasarı yeterli bulunmayıp oluşturulan Hamidiye Alayları sürekli orduya dönüştürülmüştür (hafif süvari). Hamidiye Alaylarının oluşturulması ve Kürtlere verilen rol, birçok karışıklığa yol açtı. Bu durum aşiretler arasında kanlı çarpışmalara bile neden oldu*."[38]

Minorsky'nin söylediği gibi, Alay Komutanı statüsündeki aşiret liderlerine rütbe ve nişanlar verilerek onların devlete bağlılığı artırıldı. Üstelik doğu sınırlarını korumak için yerel bir askeri güç oluşturulmuş oldu. M. S. Lazarev Abdulhamit'in Hamidiye alaylarını kurmadaki amaçlarını imparatorluğun iki düşmanı Rusya ve İran'a karşı tampon bölge oluşturmak, Rusya güdümündeki Ermeni milliyetçiliğini baskılamak[39] ve ayrılıkçı Kürt unsurları kontrol altında tutmak olarak özetler.[40]

---

[36] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cezmi Eraslan, "Hamidiye Alayları", **DİA,** C: 15, İstanbul, 1995, s. 462.
[37] McDowall, **a.g.e.,** s. 97.
[38] Minorsky, **a.g.e.,** s. 101.
[39] Geniş Bilgi için bkz; Janet Klein, **Hamidiye Alayları, İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri,** İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2013 ve Martin Van Bruinessen, Ağa**, Şeyh, Devlet,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

IV. Ordu Kumandanı Müşir Zeki Paşa, Anadolu Islahat-ı Umumi Müfettişi ve Padişah Yaveri Ahmed Şakir Paşa ve Teftiş-i Askeri Komisyonu üyesi Miralay İbrahim Bey'in gayretleri ile 1890'da kurulmaya başlanan Hamidiye alayları Kürtlerin dışında Türkmen, Karapapak, ve Arap aşiretlerden de oluşuyordu. Başlarda 36 olan alay sayısı hızla artar 1895'de 57 alaya, 1898'de altmış beşe ulaşır.[41] Zaza aşiretleri de Hamidiye alayları içinde yer alır. Hamidiye alayları Abdulhamit'ten sonra Aşiret Hafif Süvari Alayları ismini alarak varlığını devam ettirir. Hatta 1910'da alay sayısı 66'a yükselir. Bu alaylar I. Dünya Savaşı sırasında Ruslara karşı mücadele eder.

Cezmi Eraslan Hamidiye alaylarıyla birlikle, bazı konularda af çıkartılması, Kürt aşiret liderlerinin çocuklarının aşiret mekteplerine alınması ve bölgeye gezici din adamların gönderilmesinin bölge halkının devlete bakışını olumlu yönde etkilediğini[42] bu tedbirler sayesinde bölgede asayiş ve istikrarın sağlandığını ayrıca bölgedeki dış destekli Ermeni çetelere karşı düzenli bir jandarma kuvveti oluşturulduğunu öne sürer.[43] Hamidiye alayları sahada böyle sonuçlar doğurmuştur. 1913-1914 Bitlis ayaklanmasına kadar bölgede bir ayaklanma olmaz. Abdülhamid bölgedeki ağalara verdiği askeri rütbeler, şeyhlere verdiği ihsan ve beratlarla bölgede en önemli güç odaklarından olan ağa ve şeyhlerin desteğini kazanır. Hamidiye alayları ile Kürt aşiretlerinin önemli bir kısmının bağlılığı sağlanır.[44] II. Abdülhamid'in oluşturduğu sisteme girmeyen bey ve şeyhlerin ise tek başlarına bir isyan başlatma güçleri kalmaz. Kaldı ki, bir isyan durumunda karşılarında Osmanlı askerinden ziyade bölgedeki Kürt aşiretlerinden oluşan Hamidiye alaylarını bulur.

II. Abdülhamid'in devrilmesinden sonra Hamidiye alayları varlığını devam ettirir. Yeni yönetim yeni nizamname ve talimatnamelerle alayları yeniden

---

[40] M.S. Lazarev, **Kürdistan ve Kürt Sorunu**, Jîna Nû Yayınları, s.151.
[41] Eraslan, "Hamidiye Alayları", s. 462; Bayram Kodaman, **Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası,** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayın., Ankara, 1987, s. 29.
[42] Eraslan, **a.g.m.,** s. 463.
[43] Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği,** Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992.s. 383.
[44] Kodaman, **a.g.e.,** s. 58.

yapılandırır.[45] Ayrıca alayların ismi ilk olarak *"aşiret alayları"*[46] 1911'de de *"Nizamiye Hafif Süvari Alayları"* olarak değiştirilir. Aynı sene Alaylar doğrudan orduya bağlanır. 1913'de yeniden köklü değişikliklerin yapıldığını görüyoruz. *"İhtiyat Süvari Alayları"* adını alan alaylar doğrudan merkezi Erzurum'da bulunan III. Orduya bağlanır.[47]

II. Abdülhamid'in geleneksel yapının merkezle bağlantısını güçlendirmek için devreye soktuğu ikinci uygulama aşiret liderlerinin çocuklarının eğitimi için 1892 yılında İstanbul ve Bağdat'ta kurulan iki aşiret okuludur.[48] Zilan aşiretinin isteği ile aşiret okullarına Kürt beylerin çocukları da alınmaya başlanır. Cibranlı, Celali, Şemski aşiret liderleri de çocuklarını bu okullara gönderir. Önceki dönemlerde isyan başlatmış Berdirhan ailesi fertleri ile Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyid Abdülkadir de aşiret mektebinde okur.[49] Okulu bitiren bazı çocuklar daha sonra eğitimlerini Harbiye ve Mülkiyede devam ettirirler.

II. Abdülhamid bu okullar ile Arapları, Arnavutları ve Kürtleri imparatorluğa bağlamayı hedeflemişti. Fakat tam aksi bir durum ortaya çıkar. Aşiret okulları devlet içerisindeki Arap, Arnavut ve Kürt milliyetçiliğinin[50] merkezine dönüşür. Bu okullardan mezun olan aşiret çocukları 20. yüzyılın başında Arap, Arnavut ve Kürt milliyetçiliğinin lider kadrosunu oluşturacaklardı.[51] II. Abdülhamid bunun üzerine 1907'de aşiret okullarını kapatır.[52]

---

[45] Mustafa Balcıoğlu, "Hamidiye Alaylarından Aşiret Alaylarına Geçerken Harbiye Nezareti'ne Sunulan Rapor", **Toplumsal Tarih,** Sayı: 4, Nisan 1994, s. 50.
[46] Eraslan, **"Hamidiye Alayları",** s. 464.
[47] Erdal Aydoğan, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918,** Ötüken Yay., İstanbul, 2007, s. 141-142.
[48] Ahmet Özer, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta, Kürtler ve Türkler,** Hemen kitap, İstanbul, 2009, s. 265.
[49] Fatih Ünal, **Kürt Meselesinin Ortaya Çıkışı (II. Meşrutiyet Dönemi),** İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s. 23-24.
[50] Geniş bilgi için bkz: Hakan Özoğlu, **Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği, Kimlik, Evrim, Sadakat,** İletişim, İstanbul, 2017.
[51] Alişan Akpınar ve Eugene L. Rogan, **Aşiret, Mektep, Devlet, Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektebi,** Aram Yayıncılık, 2001.
[52] Osman Nuri Ergin, Türkiye Maârif Tarihi, C: 3, İstanbul, 1977, s. 1186; Bayram Kodaman, **"Aşiret Mekteb-i Hümâyûnu"**, DİA, C: 4, İstanbul, 1991, s. 9-11.

II. Mahmut ve ondan sonra gelen padişahlar merkezileştirme politikalarını tavizsiz bir şekilde, gerekirse şiddet yoluyla uygulama yoluna giderler. Birçok ayaklanma olsa da devlet idaresinin merkezileştirilmesi noktasında önemli kazanımlar sağlanır. II. Abdülhamid devlet reformlarını bölgedeki ağa ve şeyhlerin otoritelerini ortadan kaldırmayacak bir şekilde devam ettirmesi Tanzimat'ın merkezileşme politikaları ile güç kaybetmeye başlayan ağa ve şeyhleri tekrar güçlendirir, merkezileşme politikalarını zayıflar. II. Abdülhamid'in merkezileşme politikalarından taviz veren böyle bir politikayı benimsemesinde o dönemin uluslararası konjonktürü belirgin rol oynar. II. Meşrutiyet döneminden itibaren bu konuda daha temkinli hareket edilecek ve farklı uygulamalara gidilecektir.

1.2.3. Genç Osmanlılardan İttihat ve Terakki'ye Kürtçülük Hareketi

Genç Osmanlılardan itibaren Kürt ileri gelenleri II. Abdülhamid'e muhalefet konusunda farklı siyasi cephelerde yer alırlar. Bölgede Şeyh, Ağa ve Hamidiye komutanlarından oluşan geleneksel yapı II. Abdülhamid'i desteklerken, İstanbul'daki ve yurt dışındaki devrin Kürt aydınlarının önemli kısmı II. Abdülhamid'e muhalefet konusunda Genç Osmanlılarla birlikte hareket eder. Bu dönemde Bedirhan ailesi ve ikinci kuşak üyeleri Kürt Milliyetçiliğinin sembol ailesi olarak ortaya çıkar. Bedirhan ailesinin amacı ilk etapta Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir Kürdistan kurmaktır.[53] Bedirhan Bey'in oğlu Midhat Mikdat Bey 1889'da Kahire'de Kürdistan adında gazete çıkartır. Mikdat Bey, Ahmed-i Hani'nin Kürtçülüğün ilk manifestosu niteliğindeki Mem u Zin adlı eserini gazetesinde yayınlar.[54] İlerleyen yıllarda Bedirhanlar basın üzerinden sürdürdükleri çalışmalarını Avrupa'ya taşır. Mithad Bey'in kardeşi Abdurrahman Bedirhan Kürdistan gazetesinin Avrupa versiyonunu 1897'de Cenevre'de çıkarmaya başlar.

[53] Ünal, **a.g.e.,** s. 23-24.
[54] Naci Kutlay, **İttihat Terakki ve Kürtler,** Koral-Fırat Yayınları, 1991, s. 23.

Kürt Aydınlar 4 Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencisi tarafından 1889'da temelleri atılan Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında çok etkin şekilde yer alırlar. Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin dört kurucusundan ikisi olan Arapkirli Abdullah Cevdet ve Diyarbakırlı İshak Sukuti Kürt kökenlidir. II. Abdülhamid'e karşı tutumlarından, siyasi görüşlerinden ve eylemden çok teorik düzeydeki rollerinden dolayı üzerinde fazla durulmasa da bu isimler modern Kürtçülük hareketinin kurucu babaları sayılacak kadar Kürtçüdür. II. Abdülhamid döneminde kurulan Aşiret Mektebi'nde okumuş Kürt gençler ile Bedirhan ailesi İttihat Terakkî'ye başlarda katkı sağlarlar.[55] Ayrıca Bağdat Mebusu ve Darülfünun Hocası Babanzade İsmail Hakkı, Darülfünun Hocası Babanzade Ahmet Naim, Sosyolog Ziya Gökalp gibi Kürt kökenli aydınlar ile Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyit Abdülkadir, Said-i Nursi gibi Kürt kökenli din adamları İttihat ve Terakkiye destek verir.[56]

1.2.3.1. İttihat ve Terakki'de İdeolojik Tartışmalar ve Ayrılıklar

Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti başlarda çok farklı görüşleri kendi içinde barındırıyordu. Cemiyeti ayakta tutan Abdülhamid'e muhalif olma fikri ve onu devirme hedefiydi. Görüş farklılıkları Cemiyetin 1902'deki ilk kongresinde kendini açıkça göstermişti. Prens Sabahattin bu kongrede *"Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet"* daha açık ifade ile söylemek gerekirse federasyon fikrini ortaya atmıştı. Prens Sebahattin, İmparatorluk içindeki tüm etnik unsurların oluşturulacak eyaletlerde sayıları oranında tam temsil edilmesi gerektiğini ve söz konusu eyaletlere de özerklik verilmesini savunuyordu. İttihat ve Terakki içindeki gayr-i Türk unsurlar bu fikri hemen benimsediler ve hararetle desteklemeye başladılar. Kürtleri temsilen kongreye katılan Abdurrahman Bedirhan[57]Prens Sebahattin'in *"Adem-i Merkeziyet"* fikrini benimseyenler ve hararetle savunanlar arasındaydı. Onunla beraber Cemiyet

[55] Ünal, **a.g.e.,** s. 23-24.
[56] Altemur Kılıç, **Gaflet ve İhanetin Uzun Öyküsü**, Büyük Kürdistan ve Büyük İsrail, İstanbul, Buğra yayınları, 2013, s. 75, 76.
[57] Ünal, **a.g.e.,** s. 25.

içindeki Kürt unsurların ezici çoğunluğu da söz konusu fikri ve İttihat ve Terakki içinde o çizgide hareket eden fraksiyon veya partileri destekledi̇ler. Cemiyet içindeki bu bölünme II. Abdülhamid'in devrilmesinden sonra II. Meşrutiyet döneminde su yüzüne çıkacaktır. Bernard Lewis bu bölünmeyi şu şekilde açıklıyor;

> "*Jön Türk iktidarı en başından itibaren ikiye bölünmüş durumdaydı. Muhalefet ve sürgün döneminde ortaya çıkmış olan bu bölünmüşlüğü bir tarafında hürriyetçiler (liberaller) vardı ve belli ölçüde bir adem-i merkeziyetçilikten ve dini, millî azınlıklara (gayri müslimlere) özerklik haklarının kısmen de olsa tanınmasından yanaydılar. Öte yandan ise milliyetçiler gitgide daha açık biçimde merkezi yönetim ve Türk egemenliği istiyordu. İkinci grubun elindeki araç İttihat ve Terakki cemiyetiydi. Başlangıçta tahtın arkasında kendini sessizce gizleyen güç olan cemiyet daha sonraları mutlak bir otorite talep eden pervasız bir taraf haline geldi. Liberaller ise kendi içlerinde çok sayıda gruba bölündüler ve fazla ömürlü olmayan bir dizi parti oluşturdular. Bunlar içinde en önemlileri 1908 tarihli liberal Ahrar ve 1911'deki Hürriyet ve itilaf fırkası oldu.*"[58]

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Ademi-i Merkeziyetçi fikri savunanlar Özerkliği yönetim modeli olarak öneren Ahrar fırkasını kurdular. Kürt aydınların önemli kısmı Ahrar Fırkası'na destek verdi. İttihat ve Terakki içindeki Milliyetçi kanat Pens Sebahattin'in Adem-i merkeziyetçi fikrine ve onun çizgisinde siyaset yapan Ahrar Fırkası'na şiddetle karşı çıktıve bu fırkayı açıkça devleti parçalamakla suçladı.[59] O dönemki Osmanlı aydını ve siyasetçileri arasındaki bu bölünme tüm II. Meşrutiyet döneminde devam etti[60]

Söz konusu bölünme hâlâ devam etmektedir. Günümüzde *"yerinde yönetim", "öz yönetim"* gibi farklı isimler adı altında Adem-i merkeziyetçi sistem savunulmaktadır. Kürtçülük hareketinin günümüzdeki temsilcisi HDP'nin öne sürdüğü öz yönetim modeli, Prens Sebahattin'in bir asır önce öne sürdüğü adem-i merkeziyetçi modelinin farklı bir versiyonudur.

---

[58] Lewis, **a.g.e.,** s. 289, 290.
[59] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, II. Meşrutiyet Dönemi,** C: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 145.
[60] Tunaya, **a.g.e.,** s. 21.

1.2.3.2. Kürtçülük Hareketinin Bölünmesi, İttihat ve Terakki'ye Cephe Alması

Kürt aydınlar ve din adamları II. Meşrutiyet'in ilanını ve bir sene sonra da II. Abdülhamid'in devrilmesini hararetle desteklemişlerdi. O devrin Kürt aydınları II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devletin gayr-i müslim tebaası gibi özgürlük rüzgarlarından faydalanırlar,[61] etnik köken ve kimlikliğe vurgu yapan cemiyetler kurarlar.[62]1908'de kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti bunun en somut örneğidir.[63] Kürt Dayanışma ve Gelişme Cemiyeti anlamına gelen Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti adından da anlaşılacağı üzere Kürtlere yönelik bir cemiyettir. Seyit Abdülkadir, Said-i Nursi, Babanzade İsmail Hakkı, Hacı Tevfik, Bedirhanlar, Şemdinanlar gibi farklı görüşten Kürt aydınları ve din adamları cemiyetin kuruluşunda yer alır. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti Kürt milliyetçilerini Osmanlı imparatorluğu ile birlikte hareket etme yanlısı olan isimleri içinde bulunduran çatı bir cemiyettir.[64] Ortak amaçları Kürtçülüktür. Kurucu üyelerden Şükrü Mehmet (Sekban), Cemiyeti kurmaktaki amaçlarını şöyle özetler; *"Hepimiz, altı doğu vilayetinde bir reform yapılması hususunda mutabık idik. İşte istedikleri reform: Muktedir ve namuslu valiler tayin edilmesi, birkaç anayol inşası, adaletin iyi bir şekilde uygulanması için mahkemelerin yeniden ele alınması…"*[65] Cemiyet, Kürt Teavün ve Terakki adında bir okul açar ve bir gazete çıkartır. Gazete üzerinden fikirlerini hedef kitlelere yayar, okul üzerinden de aydın Kürt gençliği inşa etmeyi hedeflerler.

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti 31 Mart vakasından sonra kapatılır. İstanbul'daki Kürt aydınlar birkaç sene sonra (1912) Kürt Talebe-i Hevi adında bir öğrenci derneği üzerinden cemiyeti tekrar hayata geçirirler. İttihat ve Terakki'nin Milliyetçi kanadı güçlendiği için Kürt aydınlar 1908'de olduğu gibi açıktan

[61] Hakan Özoğlu, **Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği,** Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 29.
[62] Zinnar Silopi, **Doza Kürdüstan,** Stewr Basımevi, 1969, s. 27.
[63] Celal Aladağ, Kürdistan'ın Geri Kalışının şekillenmesi-2, 20. Yüzyılda Türkiye Kürdistanı ve Kürt Ulusal Hareketleri, **Özgürlük Yolu,** Ankara, sayı; 23, 1977, s. 11.
[64] Tunaya, **a.g.e.,** s. 405-407.
[65] Sekban, **a.g.e.,** s. 26.

Kürdistan propagandası yapamazlar. Kürt Talebe-i Hevi cemiyetinde faaliyet gösteren öğrenciler de bu konuda çok dikkatlidir. Şükrü Mehmet, söz konusu hassas durumu şöyle ifade eder;

> *"Balkan Harbi'nden önce kurulan Kürt Üniversite Öğrencileri Derneği "Hevi" (Ümit) üyelerinin gerçekten Kürdistan'ın ayrılmasını düşündüklerine inanmıyorum. Onların tam itimadına mazhar idim. Böyle bir düşünceleri olsa idi, bana ima ederlerdi… Ama bu, bir Kürt Devleti'nin kurulmasını düşünen hiçbir Kürt yoktu, demek değildir. Belki vardı. Ama bunu itiraf edemiyorlar, bu gizli emellerini açıkça beyan etmiyorlardı."*[66]

İttihatçılar II. Abdülhamid'in devrilmesinden sonra, özgürlükler ve devletin idari yapısı konusunda büyük bir fikir ayrılığına düşer ve bu konuda ikiye bölünür. İstanbul'daki Kürtçülük hareketi Genç Osmanlılar arasındaki bu ideolojik ayrışmadan nasibini alır ve kendi içinde ikiye bölünür. Abdullah Cevdet, İshak Sukuti, Hikmet Baban gibi Kürt aydınlarının büyük bölümü bu bölünmede ilk grupta yerini alır, çoğu Adem-i Merkeziyetçi Hürriyet ve İtilaf grubunda etkin bir şekilde konumlanırlar.[67] Abdullah Cevdet o dönem Kürt milliyetçiliğinin en önemli ismidir. İçtihat adlı dergisinde Kürt meselesi ile ilgili birçok yazı kaleme alarak Kürt meselesini Osmanlı Devleti'nin gündemine taşımıştır, Adem-i merkeziyetçi yani özerkliği savunan fikirlerinden dolayı ateşli bir şekilde Prens Sebahattin'i desteklemiştir.[68] Ziya Gökalp Kürt Teavün'de kurucular arasında bulunmasına rağmen, daha sonra Enver-Talat ve Enver Paşanın liderliğini yaptığı İttihat ve Terakki'nin Türk milliyetçisi kesimini destekler. Özgürlükler konusunda İttihat ve Terakki hareketi içindeki bölünmenin benzerleri Cumhuriyet döneminde de yaşanır ve etkileri günümüze kadar sürer. Kürtçülük hareketi içindeki bölünme sadece İttihatçılar arasındaki ideolojik tartışma ile sınırlı kalmaz, İstanbul'daki Kürtçülük hareketi lider konusunda da ikiye bölünür. Kürt aydınları Bedirhan Bey'in oğulları etrafında, Kürtlerin geleneksel kesimi da Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Abdülkadir'in etrafında yer alır. Bu ayrışma uzun yıllar devam eder.

---

[66] **A.e.,** s. 27.
[67] Kılıç, **a.g.e.,** s. 75.
[68] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 123.

Kürtçülük hareketi II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'den İttihat ve Terakki'nin Türk milliyetçisi kanadının iktidarı ele geçireceği 1913'deki Bab-ı Ali Baskını'na kadar ara dönem idaresini desteklerler. İttihat ve Terakki'nin iktidarı ele geçirdikten sonra adem-i merkeziyetçi (özerklik-öz yönetim) fikri bölücülük olarak tanımlaması ve merkezi yönetim modelini benimsemesi üzerine İttihat ve Terakki'ye karşı cephe alırlar. Yurt dışında olanlar bunu açıktan yaparlar, içerde olanlar ise umutlarını Rusya ve İngiltere'ye bağlarlar.[69] Günümüzdeki ayrılıkçı Kürt aydınlar bundan dolayı İttihat ve Terakkiyi baskı rejimi kurmakla suçlar;

> "*Ancak, bu özgürlük havası çok sürmedi. Özgürlük, eşitlik gibi burjuva demokratik sloganlarla iktidara gelen ve bu nedenle baskı altındaki ulusların, azınlıkların desteğin, sempatisini kazanan İttihat ve Terakki çok geçmeden demokrasi ve özgürlüğe sırtını döndü, bir baskı rejimi kurdu.*"[70]

İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi politikalarda tavizsiz bir tutum içine girmesi Adem-i Merkeziyetçi bir beklenti içinde olan İstanbul'daki Kürt aydınları ile bölgedeki geleneksel yapıda büyük tepkilere neden olur. 1913'de patlak veren Bitlis ayaklanmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bitlis ayaklanmasının merkezinde Bitlis-Hizan merkezli faaliyet yürüten Nakşibendiliğin Halid-i Bağdadi koluna bağlı Gayda tekkesi vardır. Tekke'de Şeyhlik görevinde bulunan Molla Selim bazı aşiretlerin de desteğini alarak ayaklanır, 12 Nisan 1913'de Bitlis'e saldırır. Böyle bir ayaklanmayı bekleyen, hazırlıklarını ona göre yapan ve bölgede etkin olan Norşin dergahının desteğini alan Devlet kuvvetleri Molla Selim liderliğindeki asileri bozguna uğratır. Ayaklanmanın bastırıldığını gören ve yakalanacağını anlayan Molla Selim Bitlis'teki Rus konsolosluğuna sığınarak hayatını kurtarır.[71] I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaşa girmesiyle, Bitlis'teki Rus konsolosluğuna girilir, Molla Selim yakalanır ve idam edilir.[72]

---

[69] Ünal**, a.g.e.,** s. 40.
[70] Aladağ, **a.g.e.,** s. 11.
[71] Erdal Aydoğan, "Yeni Belgeler Işığında Bitlis Vukuatı," **Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu,** 6-8 Eylül 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 213-218.
[72] Bayram Bayraktar, "1914 Bitlis Ayaklanması", Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açıdan Türkiye 23-25 Ekim 1995 İstanbul, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I,** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s. 220-222.

Molla Selim İttihatçıların İslamiyet'ten uzaklaştıkları, ecnebiler gibi davrandıklarını öne sürer, ayaklanmasını dini gerekçelerle temellendirmeye çalışır. Molla Selim'in bu söylemi Müslüman halkı ikna etmeye yönelik taktiksel bir söylemdir, gerçekleri yansıtmamaktadır. Molla Selim müstakil bir Kürdistan peşinde olan bir Kürt milliyetçisidir, bu amaç doğrultusunda uzun süredir Ruslarla temas halindedir. Ayaklanmayı başlatınca Rusya'da temasta olduğu kişilerden silah, adam ve para desteği ister.[73] İttihat ve Terakki'yi ecnebilerle birlikte hareket etmek ve dinden çıkmakla suçlayan Molla Selim ayaklanma başarısız olunca bölgedeki en büyük ecnebi devlet olan Rusya'ya sığınmakta hiçbir sakınca görmez. Rusya da Osmanlı Devleti ile ilişkilerini bozma pahasına bu sığınmayı kabul eder, konsolosluğu basılıncaya kadar Molla Selim'e sahip çıkar. Molla Selim asılırken dar ağacında şunları söyler;

> *"Ey Türkler! Beni idam edeceksiniz ediniz. Fakat memleketinizdeki idareden utanmıyor musunuz? Bu kadar yerleri verdiniz. Ne kadar yerleri şuna buna hibe ettiniz. O vakit ki idareyi hepiniz bilirsiniz. Bunda bizim kusurumuz vardır diye söylemiyorsunuz. Ne zararı var. Bitlis'i de bize veriniz ne olur."*[74]

Dar ağacındaki bu sözleri Molla Selim'in davasının İslamiyet'ten ziyade müstakil bir Kürt devleti kurmak olduğunu hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. 1913 Bitlis ayaklanması İslami görünümlü Kürt ayaklanmalarından biridir. Bitlis ayaklanmasının başka Kürt ayaklanmaları için de ilham kaynağı olacağına dair endişeler yaşanırken I. Dünya Savaşı başlar.

1.2.4. I. Dünya Savaşı, Ermeni Olayları ve Kürtler

Avrupa'da, Büyük Devletler arasında beklenen Büyük Savaş 1914'ün yazında patlak verir. Büyük Devletler uzun süredir kurdukları savunma ittifakları nedeniyle kendi aralarında İttifak ve İtilaf Devletleri olmak üzere ikiye bölünürler. Osmanlı Devleti İttifak Devletlerinin safında savaşa girer. Ruslar Ermenilerle iş

[73] Aydoğan, **a.g.e.,** s. 208-211.
[74] Hasan Yıldız, **Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan,** Koral Yayınları, İstanbul, 1991, s. 139-140; Ünal, **a.g.e.,** s. 79.

birliği yaparak ve doğu cephesinden saldırıya geçerek önemli ilerlemeler sağlar. Bununla beraber Ruslar, Doğu Beyazıt ve Eleşkirt'i aldıklarında himayelerindeki silahlı Ermeni milislerin Kürtlerin önemli bir kısmını katletmesine ve Kürtlerin yerlerine Ermenileri yerleştirmelerine göz yumarlar. Rusların işgal ettikleri her yerde Rus destekli Ermeni milisler tarafından düzenlenen Kürt ve Türk katliamları yaşanır. Rusların Bitlis'e kadar geldikleri düşünülürse, katliamların boyutları daha iyi anlaşılır. Bu süreçte on binlerce Kürt Ermeniler tarafından katledilir. Bu katliamlar, doğal olarak Kürtlerin, Ermenilere ve onları destekleyen Ruslara karşı büyük kin ve nefret duymasına neden olur. Bölgedeki Kürtlerin bu tarihten sonra birinci önceliği Ermeniler olur. Pozisyonlarını baş düşmanları olarak gördükleri Ermenilere ve onların uluslararası arenadaki siyasi hamlelerine göre belirlerler. Ermenilerin yaptığı katliamlar bölgedeki Kürt halkı üzerinde nesilden nesle sürecek travmatik izler bırakır. Ermeni katliamlarını bizzat yaşayanlar bunları yeni kuşaklara anlatarak o duyarlılığı uzun yıllar devam ettirirler. Kürtçülük hareketinin en önemli isimlerinden Yaşar Kaya, hatıralarında, annesinin yaşadığı ve kendilerine aktardığı travmatik bir hikâyeyi şöyle anlatır;

> "*Annem hep anlatırdı. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Ermeniler Doğubeyazıt'tan çekilecekleri zaman, eli silah tutabilecek bütün erkekleri Vazgal binasına toplamışlar. Vazgal Rusca istasyon demektir. İstasyon taş binaymış ve Ruslar oraya topladıkları Kürt erkeklerinin tümünün kafasını baltayla vurmuşlar. Annem de o zamanlar bir başkasıyla nişanlıymış. Sabah Ermeniler şehirden çekilince, herkes ölüsünü aramaya gitmiş. Annemde vazgal binasına giderek nişanlısını aramış. Onu cesetler arasında yaşıyorken bulmuş. (…) Nişanlısının başını dizlerinin üstüne koymuş, ancak çok geçmeden nişanlısı oracıkta ölmüş.*"[75]

Yaşar Kaya'nın annesi bu tarz acıyı yaşayan on binlerce Kürt kadınından sadece biridir. Yaşar Kaya gibi on binlerce çocuk bu travmatik hikayeler ve onların neden olduğu korkularla büyür. Nitekim, Yaşar Kaya çocukken en büyük korkusunun Rusların tekrar gelip köylerini işgal edecekleri olduğunu söyler.[76] O dönem bölgede hâkim olan Ermeni ve Rus karşıtlığı göz önünde bulundurulmadan çalışma sahamız hakkında yapılan analizler yanıltıcı olur. Bolşevik Devrimi

[75] Peşeng, **a.g.e.,** s. 35.
[76] **A.e.,** s. 38.

yüzünden kontrolden çıkan silahlı Ermeni milisler birçok yeni katliama imza atar. Bu yeni katliamlar Kürtler ile Ermeniler arasında var olan kin ve nefreti daha da artırır. Rusların geri çekilmesinden sonra, Ermeni milisler büyük güç kaybına uğrarlar.[77]

1.3. MİLLİ MÜCADELE VE KÜRTLER

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin sonucu olarak 30 Ekim 1918'de Mondros'ta çok ağır maddeler içeren ateşkes anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Böylece mütareke diye tanımlanacak esaret dönemi başladı. Teoride Lozan Barış Antlaşması'na kadar sürecek bu dönemde Osmanlı Devleti parçalanırken, ana vatan konumundaki Anadolu'nun önemli bir bölümü dahi işgale maruz kaldı. Yunanlılar 15 Mayıs 1919 İzmir'e çıkarak ve Ankara yakınlarına kadar uzanacak işgal girişimlerini başlattılar. Fransızlar güneyden saldırıya geçer. Ayrıca 13 Kasım 1918 tarihinde başkent İstanbul ve Boğazlar bölgesini fiilen işgal altına alan İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri 16 Mart 1920'de bu işgallerini resmileştirdiler. Bu şartlar altında İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni büyük ölçüde parçalayarak her yönüyle kendilerine bağımlı bir devlet haline getirecek hükümleri içeren Sevr Antlaşması'nı Damat Ferit Paşa hükümetine dayatarak imzalatmayı başardılar. Sınırları sonradan çizilecek Ermenistan ve Kürdistan'ın kurulmasını da içeren Sevr Anlaşması'ndan kısa bir süre sonra Kazım Karabekir komutasındaki TBMM kuvvetlerinin Kafkasya Ermenistanı'na bağlı kuvvetleri yenilgiye uğratması ve bununla eş zamanlı olarak Kafkasya Ermenistanı'nın Bolşevikleşmesi Anadolu'nun doğusunda mevcut taşları yerinden oynattı. TBMM karşısında başarısızlığa uğrayan ve Bolşevikleşen Kafkasya Ermenistanı aracılığıyla hedeflerini gerçekleştiremeyeceğini anlayan İtilaf Devletleri, bilhassa İngilizler Kürt kartını oynamaya karar verdiler. Öte yandan TBMM, Misak-ı Millî 'de atıfta bulunulan Türk-İslam çoğunluğunun varlığını sürdürdüğü toprakların birliğini ve bütünlüğünü esas alarak bu oyunu bozmaya çalıştı. Bu durumdan ve sahadaki otorite boşluğundan

[77] Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz; Halil Bal**, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluş mücadelesi (1914-1918) ve Kafkas İslam ordusu,** idil Yayınları, İstanbul, 2010.

istifade etmeyi amaçlayan İstanbul merkezli ayrılıkçı Kürt ileri gelenleri ise başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerinin desteğiyle hedeflerine ulaşmaya çalıştılar.

1.3.1. Mütareke Döneminde Kürtçülük Faaliyetleri

İstanbul merkezli Kürtçülük hareketi, I. Dünya Savaşından sonra tam manasıyla ayrılıkçı bir harekete dönüşür.[78] Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra, 17 Aralık 1918'de amacı Bağımsız Kürt devleti kurmak olan Kürdistan Teali cemiyeti kuruldu.[79] Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyit Abdülkadir, Cemiyetin başkanlığına, Bedirhan ailesinden Emin Avni de başkan yardımcılığına seçildi[80] Cemiyet kısa süre içinde bölgede 19 farklı yerde şubeler açtı.[81] Kürt Teali Cemiyeti, Kürt devleti kurmaya yönelik faaliyetlerini dış ve iç olmak üzere iki platformda çok etkili şekilde yürüttü. Cemiyet içerde adem-i merkeziyetçi çizgide siyaset yapan Hürriyet ve İtilaf Partisi ile adeta bütünleşti. Cemiyetin önemli isimlerinden Şerif Paşa Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ana finansörlerinden biridir.[82]

Kürt Teali Cemiyeti İstanbul'da mütareke döneminde İngiltere ve diğer galip devletlerle en uyumlu çalışan Cemiyet haline gelir. Kürt Teali Cemiyeti İngiliz Muhipler Cemiyeti'nden daha çok İngiltere yanlısı bir politika izledi. Cemiyet daha İstanbul resmen işgal edilmeden 6 Ocak 1919'da bölgedeki en büyük İngiliz yetkili olan Kahire'deki İngiliz diplomatik temsilcisi Ronald Wingate ile temasa geçer, ondan İngiltere himayesinde müstakil bir Kürdistan talebinde bulunur.[83] İngiltere'den istediğini alamayan Cemiyet, Paris'te toplanacak Barış Konferansı'ndan bir sonuç almaya odaklanır. Bu amaçla içlerinde en etkili isim olarak gördükleri Şerif Paşa'yı Paris'teki Barış Konferansı'na Kürtlerin temsilcisi

[78] Özoğlu, **a.g.e.,** s. 30.
[79] Oya Girit, **Millî Mücadele Dönemi Kürtçülük Hareketi,** Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 40-43.
[80] Behçet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı,** Sel Yayınları, t.y., s. 13-14.
[81] Girit, **a.g.e.,** s. 40-43.
[82] Kutlay, **İttihat Terakki,** s.100.
[83] Salâhi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 5-6.

olarak gönderir. Eski Paris Büyükelçisi olan Şerif Paşa aslen Süleymaniyeli bir Kürt'tür, aynı zamanda Osmanlı sarayına da damat olmuştur. Şerif Paşa'nın Paris'te ilk yaptığı, yakinen tanıdığı Bogos Nubar Paşa ile görüşerek bir Ermeni-Kürt ittifakına imza atmak olur.[84] O kadar ki *"Şerif Paşa ve Ermeni delegeler aralarında anlaşarak 20 Aralık 1919'da konferansa ortak bir bildiri"*[85]sunarlar. Şerif Paşa, İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon'a Anadolu'nun doğusunda özerk bir Kürdistan'ın kurulmasını istediklerine dair nota verir,[86] bu amaçla uluslararası bir komisyonun kurulmasını talep eder.

Şerif Paşa, Ermenileri yanlarına çekerek galip devletleri ikna edebileceğini umuyordu. Nitekim bu konuda yanılmaz. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması Kürtlere vurgu yapıyor ve antlaşmanın 62, 63, 64'üncü maddelerinde üç büyük İtilaf Devleti'nin himayesinde özerk bir Kürdistan'ın kurulmasının kapısını aralıyordu. Kürt tarih tezinin oluşmasında önemli katkıları olan yazarlar Sevr anlaşmasını Kürtler ve Kürdistan davası için büyük bir zafer olarak görürler. Lazarev, Sevr Anlaşması'nın Kürtlerle ilgili bölümünü şu şekilde tanımlar; "*Sevr anlaşması Kürtleri bağımsız (aslında özerk olacak) bir ırk ve Kürdistanı da onların devleti olarak tanıyan ilk uluslarası ve hukuki belge idi. Anlaşmanın III. Bölümü Kürtlere ayrılmış, 62.,63. ve 64. maddeleri Kürtlere "otodeterminasyon" hakkını veriyordu*."[87] *"Otodeterminasyon" hakkıyla birlikte Milletler Cemiyeti onayıyla bağımsız bir Kürt devletinin önü açılıyordu.* B. Nikitin de Lazarev gibi Sevr Anlaşması'nın, "*Kürtler ve Kürdistan davası*" için ilkleri temsil ettiğine vurgu yapar. Nikitin, Sevr'in uygulanmamasının Kürtler açısından önemini azaltmadığını söyler;

> "*Sevr Anlaşması, ölü bir metin olarak kalmış olmakla birlikte, yine de kuşku yok ki Kürt sorununun evriminde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tarihte ilk olarak bir diplomatik belge, "Kürt halkının yoğun olduğu bölgeler için bir yerel özerklik" öngörüyordu (Kısım III)*."[88]

[84] Mim Kemal Öke, **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926,** Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2002, s. 78-79.
[85] Minorsky, **a.g.e.,** s. 104.
[86] Murat Bardakçı, **İttihadçı'nın Sandığı,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2014, s. 271-274.
[87] M.S. Lazarev, **Kürdistan Tarihi,** İstanbul, Avesta yayınları, s. 207.
[88] Basil Nikitine, **Kürtler, Sosyolojik-Tarihi İnceleme,** Örgün, 2015, İstanbul, s.366.

Nikitine ve Lazarev'in Kürtler ve Kürdistan bağlamındaki Sevr tespitleri abartılı olup tarihi gerçeklikten uzaktır. Zira Sevr anlaşmasında sınırları ve statüsü ile beraber kesin olan tek devlet Ermenistan'dır. Kürtlere ve Kürdistan'a her ne kadar Sevr'de vurgu yapılsa da sınırları ve kurulacak yapının muhteviyatı konusunda muğlâklık vardır. K. Kirişci ve G. M. Winrow bu muğlaklığı şu şekilde ifade eder; "*Bu maddelerde (62. 63. Ve 64. Madde) Ermenistan'ın güney sınırının güneyindeki Kürt bölgesi için otonomi hatta bazı koşullarda bağımsızlık olasılığına işaret ediliyordu*."[89] Minorsky de "*62-64. maddelerle Fırat'ın doğusunda, Ermenistan'ın güneyinde, Türkiye'nin Suriye ve Mezopotamya sınırının kuzeyinde Kürtlerin çoğunlukta yaşadığı yörelere yerel özerklik sağlanmasını öngörüyordu*"[90] ifadeleri ile net sınırlar yerine Ermenistan'ın güneyine vurgu yapar. Her iki yazar da Sevr Anlaşması'nda tarif edilen Kürt bölgesi için Ermenistan'ın güney sınırının güneyini gösterir. Minorsky, Sevr Anlaşması'nda ön görülen Ermenistan'ı "*Dört Vilayet'ten (Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis) oluşan bir Ermenistan.*"[91] olarak tanımlıyor. Van ve Bitlis'in Ermenistan'a verildiği düşünülürse, Ermenistan'ın güneyi Sevr'e göre sadece Hakkâri ve Musul'un kuzeyi oluyor. Görüldüğü gibi, Sevr'de Kürtlerle ilgili hem sınır hem statü konusunda tam bir muğlâklık var. Üstelik çok ilerisi için vaat edilen bağımsızlık ağır şartlara bağlanıyor.

> "*Eğer söz konusu bölgelerdeki Kürtler, Milletler Cemiyeti'ne "bu bölgedeki Kürtlerin çoğunluğunun Türklerden bağımsız olmak istediğini kanıtlar ve Milletler Cemiyeti de bunların bağımsız yaşamaya ehliyetleri olduğuna hükmederse" Türkiye de bu tavsiyelere uymayı kabul edeceğini ve müttefik devletler de bu "Bağımsız Kürt Devleti'ne" Musul Vilayeti'nde oturan Kürtlerin de katılmasına itiraz etmeyeceklerini vadetmekteydiler.*"[92]

Sınırları, statüsü belli olmasa da Sevr Anlaşması'nın Kürdistan ile ilgili hükümleri İstanbul'daki Kürt aydınları ve örgütlerini tatmin eder. Hatta onlar bunu bir zafer olarak görürler. Zaten, Seyit Abdülkadir'in başkanlığını yaptığı Kürdistan

[89] K. Kirişci, G. M. Winrow, **Kürt Sorununun Kökeni ve Gelişimi**, TVY Yayınları, İstanbul, 2007, s. 80.
[90] Minorsky, **a.g.e.,** s. 104.
[91] **A.e.,** s. 104.
[92] **A.e.,** s. 104.

Teali Cemiyeti, Mütareke döneminin en etkin siyasi partisi Hürriyet ve İtilaf Partisi ile Kürtlerin özerkliği konusunda büyük ölçüde uzlaşmaya varmıştı.[93] Kürdistan Teali Cemiyeti İngiltere ile iş birliğini gizlemiyor aksine İngiliz mandası altında bir Kürdistan istediklerini açıktan ilan ediyordu. Nitekim, 8 Ekim 1920'de düzenlenen bir toplantıda, "*tek dostumuz İngiltere'dir ve Kürtler, İngiltere dışında hiç kimsenin himayesini istememeye karar*[94] vermişlerdir" sözleri Kürdistan Teali Cemiyeti'nin bu niyetini teyit eder.

İstanbul merkezli Kürtçülük hareketi 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlatılan Millî Mücadele'yi kendileri için en büyük tehlike olarak görür ve Millî Mücadele'ye karşı işgalci devletlerle tam bir iş birliğine girerler. İleriki satırlarda detaylı bir şekilde göreceğimiz üzere, Millî Mücadele karşıtı tüm tertip ve yerel isyanların mutlaka bir yanında Kürtçülük hareketini görüyoruz. Kürtçülük hareketi hükümet ve devlet içindeki unsurları üzerinden başta İngiltere olmak üzere işgalci güçlere her türlü istihbarı ve yerel lojistik desteği sağlar. Kısacası, Kürtçülük hareketinin Genel Karargâhı konumundaki Kürt Teali Cemiyeti işgalin içerdeki en önemli ve en etkili merkezlerinden biri haline gelir. Mütareke döneminde Kürtleri incelerken, İstanbul merkezli Kürtçülük hareketi ile bölge Kürtleri ayrımı mutlaka yapılmalıdır. Zira Anadolu'daki Kürtler farklı sebeplerden dolayı Mütareke döneminde İstanbul merkezli Kürtçülük hareketinden farklı hareket eder.

1.3.2. Anadolu'daki Kürtler ve Millî Mücadele

Mustafa Kemal Paşa 19 mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan hemen sonra çok yakından tanıdığı[95] Kürt aşiret liderleri ile temasa geçer, daha sonra da onları Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum'da düzenleyeceği genel kongreye davet eder.[96] Kongrede Mustafa Kemal Paşa(Eski Üçüncü Ordu Müfettişi),

[93] Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Ankara, Akis yayınları, 1968, s. 115.
[94] McDowall, **a.g.e.,** s. 187.
[95] Mustafa Kemal Paşa I. Dünya Savaşı sırasında (1916) bölgede görev alır. Bölgedeki yerel güçleri örgütleyerek Bitlis'in kurtuluşunu koordine eder. Bu dönemde bölgedeki etkin isimleri yakından tanıma fırsatı bulur. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele sırasında çok önemli bir koza dönüşen bu durumdan maksimum düzeyde faydalanır.
[96] Andrew Mango, "Ataturk and Kurds", **Middle Eastern Studies,** Vol. 35, No.4, 1999, s. 1-10.

Rauf Bey (Eski Bahriye nazırı), Hoca Raif Efendi (Eski Erzurum Milletvekili), İzzet Bey (Eski Trabzon Milletvekili) , Servet Bey (Eski Trabzon Milletvekili), Şeyh Fevzi Efendi (Erzincan'da Nakşî Şeyhi), Sadullah Efendi (Eski Bitlis milletvekili), Hacı Musa Bey'den (Mutki Aşiret Reisi) oluşan Heyet-i Temsiliye seçilir. Millî Mücadele'nin liderliğini yürütecek bu heyette Kürtler yoğun bir şekilde temsil edilir. Kürtlerin temsili diğer kongrelerde artarak devam eder. Mutkili Hacı Musa Bey Sivas Kongresi'ne gelemez, Diyarbakır temsilcisi İhsan Hamid, Sivas'a yetiştiğinde kongre bitmiştir, Sadullah Efendi de Kongreye katılamaz ama Kürt kökenli bu üç isim 16 üyeden oluşan temsil heyetinde yer alır.

Kürtçülük hareketi ve onun çizgisinde hareket eden bazı yazarlar ısrarla Ankara Hükümeti'nin Millî Mücadele'nin başında özerk bir Kürdistan vaadinde bulunduğu iddia ederler. Hiçbir şekilde temellendiremedikleri bu iddialarını hararetle savunmaktan geri kalmazlar. Oysa Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan itibaren devamlı bir şekilde *"vatanın bölünmez bütünlüğüne"* vurgu yapar. Bu sadece açıklamalarda kalmaz. Mustafa Kemal Paşa, vatanın bölünmez bütünlüğünü millîMillî Mücadele'nin tüm temel metinlerine sokar ve tarihe not düşürür. Mesela 23 Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında yapılan ve Millî Mücadelenin ilk büyük kongresi olan Erzurum Kongresinde *"millî sınırlar içerisinde vatan bir bütündür, bölünemez"* kararı alınır. Bu karar Millî Mücadele'nin temel hedefi haline gelir bundan sonraki kongre, görüşme ve anlaşmalarda değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez ilke haline gelir. Temsil Heyeti'nin İstanbul hükümeti ile 20-22 Ekim 1919'da yaptığı ve tarihe Amasya Görüşmeleri olarak geçen görüşmelerde, Kürtlerin Türklerin ayrılmaz bir parçası olduğu, hedeflenen sınırların Kürtleri de kapsadığının altı çizilir ve bir kez daha vatanın bölünmez bütünlüğüne vurgu yapılır.[97] Ama nedense birincil kaynaklarda net bir şekilde vurgulanan vatanın bölünmez bütünlüğüne yapılan atıflar göz önünde bulundurulmaz, gazetecilere söylendiği söylenen bazı ifadeler çarpıtılarak özerk Kürdistan algısı işlenir.

[97] Süleyman Beyoğlu, "Atatürk'ün Bakış Açısıyla Azınlıklar", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı II,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 224.

Bölgedeki Kürtler Sevr Anlaşmasının kendileri ile ilgili bölümlerini İstanbul'daki Kürtlerden, özellikle de Kürt Teali Cemiyeti'nden çok farklı yorumlarlar. Şerif Paşa'nın Paris'te Kürt delegesi olarak kabul ettiği Sevr Anlaşması Kürtlerin ele geçirmeyi hedeflediği topraklar üzerinde bir Ermenistan devleti kurulmasını öngörüyordu. Bölge Kürtleri için Şerif Paşa'nın yaptıkları ve Bağımsız bir Ermenistan'ı öngören Sevr Anlaşması tam bir ihanettir. Ermenilerin I. Dünya Savaşı sırasında Kürtlere yaşattığı acılar çok tazeydi. Üstelik, Bir Ermeni-Kürt ittifakı demek, Ermenistan'ın kurulması ve Ermenilerin Kürtlerin yaşadığı bölgelere tekrar hem de hâkim bir konumda geri gelmeleri demekti. Bu ise yeni Kürt katliamları, toprak kayıpları, göçler ve büyük acılar demekti.

Mustafa Kemal Paşa, Paris Barış Konferansı'nda kurulan Ermeni-Kürt ittifakının ne kadar büyük tehlike arz ettiğinin farkındadır, akıllıca bir hamle ile bu tehlikeyi bertaraf etmesini bilir. Mustafa Kemal Paşa Doğu ve Güneydoğudaki Kürt aşiret liderlerini örgütler, onların Paris Barış Konferansı'na Millî Mücadele'yi destekleyen, Şerif Paşa'nın girişimlerini işlevsiz kılan telgraflar çekmesini sağlar. Mesela Baban, Basuranlı, Bodmanlı, Bal, Medarlı, Göçerli, Abbas, Rol, Şadi ve Şişanlı aşiretleri Misak-ı Milli'nin ilanından yaklaşık beş gün sonra, 22 Şubat 1920'de şu şekilde telgraflar çekerler;

> *"Barış Konferansına bildiririz ki Kürtler, soy ve din olarak Türklerle aynı ülke içerisinde birleştikleri yasal kardeşlerdir. Osmanlı Hükümeti'nden başka hiç kimsenin Kürtler adına konuşma hakkı yoktur (...) Ermenilerle iş birliği yapma çabaları sonuçsuz kalacaktır (...) Barış Konferansı'nın dikkatine sunuyoruz ki, bizi Osmanlı imparatorluğundan ayırmak için varlığımızdan hiçbir şey bırakmaksızın yok etmeleri gerektiğini kendilerine bildiririz…"*

Diğer aşiretler de buna benzer telgraflar çeker. Martin Van Bruinessen, Kürtlerin tepkisini, "*Vilayet-i Sitte (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) olarak bilinen 6 vilayeti bir Ermeni devletine dönüştürme çabaları, Kürtlerin çok yoğun tepkisine yol açtı*"[98]şeklinde ifade eder. Bölgeden gelen protestolar, Şerif

[98] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 122.

Paşa'nın tüm girişimlerini boşa çıkartır. Temsil yetkisini kaybetmiş bir diplomat haline gelir. Şerif Paşa 5 Mayıs 1920'de görüşmelerden çekilir. Kaynak?

Şerif Paşa'nın bir Kürt-Ermeni anlaşmasına imza atması ve Sevr'in de Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Büyük Ermenistan'ın kurulmasını öngörmesi Kürtlerin büyük bölümünün Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı ve liderliğini yaptığı Millî Mücadele'ye destek vermelerini hızlandırır. 22 Kürt aşiret lideri Mart 1920'de Millî Mücadeleyi desteklediklerini açıklarlar.[99] Mustafa Kemal Paşa Kürt aşiret liderlerine kişisel mektuplar göndermiştir. Bu mektupların etkili olduğu anlaşılıyor. İlerleyen günlerde Kürt aşiretlerinin Millî Mücadele'ye verdiği destek artar. David McDowal 70 Kürt aşiretinin Millî Mücadele'yi desteklediğini yazar.[100]

Birçok araştırmacı ve yazar Kürtlerin dini sebeplerden dolayı Millî Mücadele'ye destek verdiğini öne sürer. Dini sebepler şüphesiz bu desteği kolaylaştırmış, hem de çok daha anlaşılır kılmıştır. Ama dini nedenler bu destekte belirleyici olmamıştır. Söz konusu destekteki belirleyici etkeni reel politikada aramak gerekir. Kürtler, buna milliyetçi Kürtler de dâhil, 1918-1923 arası dönemde kendi reel çıkarları gerektirdiği için önce Temsil Heyeti ardından Ankara hükümeti ile birlikte hareket ederler. 1918-1923 arası bu şekilde hareket eden Kürt aydın ve kanaat önderleri Ermenistan tehlikesi geçtikten sonra bağımsız Kürdistan için Ankara'ya karşı birçok isyan başlatacaklardır. Kürtçülük hareketinin Şerif Paşa ve onun şahsından İstanbul'daki Kürt aydınlarına karşı çıkmalarının sebebi söz konusu isimlerin Osmanlı Devleti'ne ihanet etmelerinden ziyade, Kürt toprakları üzerinde Ermenistan'ın kurulmasını ve Ermenilerin geri dönmesine izin vermelerinden kaynaklanıyordu.

Oysa, Ankara hükümeti hem Sevr anlaşmasını reddetti hem de Lozan'da Ermeni meselesini hiç açmadı. Daha önce Erivan merkezli Ermeni devleti ve Sovyetlerle yaptığı anlaşmalar ile Ermenilerin dönüş yolunu da kapattı. Ermenilerden boşalan yerleri dolduran Kürtlerin Büyük Ermenistan'ın kurulması ve Ermenilerin

[99] Winrow, **a.g.e.,** s. 95.
[100] McDowall, **a.g.e.,** s. 184-187.

dönmesi fikrine şiddetle karşı çıkan Ankara Hükümeti'nin yanında durması kendi çıkarları açısından en doğru olanıydı. 1924-1938 arası Ankara hükümetine karşı ayaklanacak olan Kürt aşiretlerinin 1918-1923 arasındaki tavrının sebebi budur. 1918-1923 arasında Temsil Heyeti ve Ankara hükümeti ile bölgedeki geleneksel Sünni Kürt aşiretlerin arasında Ermenistan ve Ermeni tehdidinden dolayı bir çıkar ve görüş birliği oluşmuştur. İsmet İnönü Ermeni faktörünün Kürtlerin Millî Mücadeleye verdiği destekte oynadığı belirleyici rolü daha sonra şöyle ifade edecektir;

> *"Kürtler Ermeni tehlikesini biliyorlardı. Millî Mücadele'nin devamınca canla başla beraberlik gösterdiler. Lozan Muahedesi yapılırken de Kürtler vatansever olarak Türklerle beraber bulunmuşlardır. Biz Lozan'da millî davamızı 'Biz Türkler ve Kürtler' diye bir millet olarak müdafaa ettik ve kabul ettirdik. Şeyh Sait İsyanı Kürtlerin bu umumi tutumundan ayrılan bir sapmadır."*[101]

1.3.3. Millî Mücadele Sırasındaki Kürt İsyanları

Bölgedeki Kürt aşiretlerinin büyük bölümünün Millî Mücadele'yi desteklemesi 1919-1923 arasında hiç Kürt ayaklanması çıkmadığı manasına gelmez. Millî Mücadele'nin en kritik anlarında ve en kritik bölgelerde Kürt ayaklanmaları yaşandı. İngilizler ve Fransızlar, kendileri ile iş birliği içinde olan İstanbul'daki Kürt aydınlarını Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele'ye karşı etkin bir şekilde kullanmayı hedefliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele boyunca içinde Kürtçülük hareketinin parmağının olacağı birçok tertip ve ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kalacaktır. Millî Mücadele'nin hemen başında maruz kaldığı Ali Galip Bey olayı Kürtçülük hareketi üzerinden uygulamaya sokulan tertiplerin en somut örneklerinden biri olarak karşımıza çıkıyor.

1.3.3.1. Ali Galip Bey Hadisesi

İstanbul Hükümeti 4-11 Eylül 1919'da toplanacak Sivas Kongresi'nin toplanmasını ve Erzurum Kongresi'nde seçilen Temsil Heyeti üyelerinin

[101] **Ulus,** 31 Mart 1969.

tutuklanmasını Elâziz Valisi Ali Galip Bey'e havale etmişti. İstanbul Hükümeti özellikle Temsil Heyeti'nin başkanı konumundaki Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasında ısrarcıdır. Ali Galip Bey'in yanında yeterli sayıda adam yoktur. Bu aşamada Kamuran ve Celadet Bedirhan kardeşlerin devreye girdiğini görüyoruz. Bölgeye gelen iki kardeş İngiliz Binbaşı Noel ile buluşurlar, Kürt aşiretlerden temin ettikleri silahlı unsurlarla akrabaları Halil Bedirhan Bey'in Mutasarrıf olduğu Malatya'ya giderler. Elâziz Valisi Ali Galip Bey'in de Malatya'ya gelmesi ile Malatya Ali Galip Bey tertibinin merkez üssü haline gelir.

Mustafa Kemal Paşa hadiseleri yakından takip etmektedir ve gerekli tedbirleri alır, tertibi bastırmak için Malatya'ya asker sevk eder. Kaldı ki, mutasarrıf Halil Bedirhan Bey'in tüm desteğine rağmen, tertipçiler Malatya halkından yeterli ilgiyi göremezler. Üstüne üstlük, üzerlerine kuvvet gönderildiğini de öğrenince, Atatürk'ün Nutuk'ta bahsettiği gibi Ali Galip Bey tertibi içinde yer alan herkes kaçar. Ali Galip Bey ilk önce Kahta[102], oradan Urfa'ya en sonda Halep'e kaçar. Perde arkasından olayları koordine eden Binbaşı Noel de bölgeden uzaklaşır.[103] Böylece Ali Galip Bey tertibi fiiliyata geçme imkânı bulamadan alınan tedbirler ve bölge halkının desteği sayesinde bastırılır. Mustafa Kemal Paşa Ali Galip olayını İngiltere himayesinde Kürdistan'ın kurulması girişimi olarak görür.

1.3.3.2. Millî Mücadele Sırasında İngiltere'nin Kürdistan Fikrine Yaklaşımı

Mustafa Kemal Paşanın Nutuk'taki[104] anlatımından Ali Galip Bey olayında altında İngiltere ve Fransa destekli İstanbul merkezli Kürtçülük hareketinin olduğu anlaşılıyor. Nitekim önceki satırlarda Kürtçülük hareketinin önemli isimlerinden Celadet ve Kamuran Bedirhan Beylerin Ali Galip Bey tertibinde bizzat yer aldıklarını hatta belirleyici rol oynadıklarını gördük. Mustafa Kemal Paşa söz

[102] Atatürk, **Nutuk,** s. 78-93.
[103] **Genel Kurmay Başkanlığı Atase Arşivi:** Kutu No: 3, Gömlek No: 113.
[104] **A.e.,** s. 84.

konusu Bedirhan Beyleri ile Elâzığ Valisi Ali Galip Bey'in ihanetini Nutuk'ta etraflıca anlatır;

> "*Efendiler, daha Temmuz başında, Erzurum'da bulunduğum sıralarda Celadet ve Kamuran Ali adlarında iki şahsın yabancılar tarafından, bol para ile İstanbul'dan Kürdistan'a gönderileceği, bunların yıkıcı propaganda ve aleyhte kışkırtıcılık yapmakta görevlendirildikleri, bir iki gün içinde hareket etmiş ve edecek oldukları haberi alındı. Bu haber üzerinde bunların dağdağaya meydan verilmeden gözetlenerek yakalanmaları gereğini 3 Temmuz tarihinde Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu Komutanı'na, ayrıca Kurmay başkanı Halit Bey'e ve Canik Mutasarrıfına bildirdim*."[105]

Mustafa Kemal Paşa'nın bahsettiği yabancı İngiliz askeri istihbarat subayı Binbaşı William Charles Noel'dir.[106] Uğur Mumcu, Binbaşı Noel'i "*Kürdistan'ın Lawrence'i*" olarak tanımlar.[107] Bu konuda Mumcu yalnız değildir. İngiliz siyasi analisti J. B. Hohler, Noel için "*bir Kürt Albay Lawrence'e dönüşmesinden korkuyorum*" diyecekti.[108] Nitekim, Noel, üslerine gönderdiği raporda "*Kürtlerde millî hisler-milliyetcilik yok ama biz, biraz itersek, bunu yaparız*"[109] diyerek Kürtlerin Lawrence'i olmaya aday olduğunu gösterir. Noel, Musul'dan başlayıp Diyarbakır'da son bulan uzun bir gezi yapar. Amacı İngiltere'nin denetiminde özerk bir Kürdistan kurmaktır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Binbaşı Noel'in başat rol oynadığı Ali Galip olayını bastırdıktan sonra Edirne'de bulunan Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği 18 Eylül 1919 tarihli telgrafta, Türkler ile Kürtlerin birleşerek İngiltere himayesi altında bir Kürdistan kurma girişimini başarısızlığa uğrattıklarını belirtir.[110]

İngiltere'nin Irak Valisi Arnold Wilson Kürtler ve Kürdistan konusundan Binbaşı Noel'den çok farklı düşünmektedir. Wilson, Kürtlerin aşiret aşamasında kaldığı ulus aşamadığına geçemediğini açıkça ifade etmekten çekinmez;

---

[105] **A.e.,** s. 81.
[106] Noel'in Anadolu'daki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Cengiz Kartın, "Binbaşı Edward Charles Noel'in Kürtler Üzerine Çalışmaları", **Tarihte Kürtler ve Türkler Sempozyumu Bildiriler 9-10 Ocak 2014**, C: 3, TTK Yayınları, Ankara, 2012, s. 206.
[107] Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, Ankara, UM:AG Vakfı yayını, 2005, s. 18.
[108] McDowall, **a.g.e.,** s. 184.
[109] Kılıç, **a.g.e.,** s. 29.
[110] Atatürk, **Nutuk,** s. 14.

"Kürdistan terimi genel anlamda coğrafî bir ehemmiyeti olmayan, müphem (belirsiz) bir terimdir… Bugün Suriye, Türk ve Irak sınırlarının kesiştiği bölgelerdeki büyük dağlar arasında uzanan vadilerde yaşayan Kürtlerin ait oldukları aşiret dışında pek fazla birlik ya da bağlılık duygusu yoktur."

Tam bu sırada Kürt aşiret lideri Mahmud Berzenci'nin 22 Mayıs 1919'da Süleymaniye'de İngilizlere karşı ayaklanması ve birçok İngiliz askerini öldürmesi İngiltere'nin Kürtlere ve Kürdistan'a bakış açısını etkiler. İngiltere Berzenci ile pazarlığa girmez, ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırır, Berzenci'yi de Hindistan'a sürgüne gönderir. Berzenci ayaklanması İngiltere'deki özerk Kürdistan taraftarları ve özerk Kürdistan fikri güç kaybetmesine neden olur. Arnold Wilson'un yerine gelen Percy Cox da özerk bir Kürdistan fikrinin İngiltere'nin çıkarlarına uygun olmayacağı görüşündedir. İngiltere *"Özerk Kürdistan"* projesini rafa kaldırır, bunun ilk yansıması olarak da Irak ve Suriye Kürtlerinin Paris Barış Konferansı'na gitmelerini engeller.

1921'de Irak manda yönetimi kurulur. İngiltere bölgede istikrarı sağlamak için Irak'a bağlı bir Özerk Kürdistan bölgesi oluşturur ve 1922'nin sonbaharında Bezenici'yi Hindistan'dan getirerek çok sınırlı yetkilerle bu özerk yönetimin başına geçirirler.[111] Başta Berzenci olmak üzere Kürt liderler çok sınırlı yetkilerden memnun olmazlar ve ayaklanırlar. İngiltere her defasında ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırır.

1.3.3.3. Ali Batı ve Cemil Çeto Ayaklanmaları

İngiliz Binbaşı Noel ve Fransa'nın kışkırtmaları ile Millî Mücadele'nin başında yine yerel nitelikli ve merkezi yönetim karşıtı Kürt isyanları patlak verir. Mardin Midyat civarındaki önemli bir aşiretin lideri Ali Batı'nın 11 Mayıs- 18 Haziran 1919 tarihleri arasında başlattığı isyan söz konusu Kürt isyanlarının ilkidir. Ali Batı silahlı adamları ile 11 Mayıs 1919'da Nusaybin'i ele geçirir, amacı

[111] Konu hakkında geniş Bilgi için Zekeriya Türkmen, **Musul Meselesi: Askerî Yönden Çözüm Arayışları, 1922-1925,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.

Cizre'den Mardin'e uzanan bölgeyi kontrol altına almaktır. Millî güçler 18 Ağustos 1919'da Ali Batı ve birçok adamını öldürerek ayaklanmayı bastırırlar.[112] Ali Batı isyanını Cemil Çeto isyanı takip eder.[113] Garzan-Bahtiyar Aşireti lideri olan Cemil Çeto İstanbul merkezli Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti üyesidir, nitekim, etkin olduğu bölgede Kürt Teali Cemiyeti'nin bir şubesini açar. Cemil Çeto, Kürt Teali Cemiyeti ve Fransızların desteği ile 20 Mayıs 1920'de ayaklanır. Bölgede etkin olan Reçkotan aşiretinin Cemil Çeto'ya karşı çıkması ile isyan çok yayılma imkânı bulamaz. 2. Tümenin devreye girmesi ve Cemil Çeto'nun dört oğlu ile birlikte teslim olması ile Cemil Çeto ayaklanması 7 Haziran 1920'de bastırılır.[114]

1.3.3.4. Millî Aşireti Ayaklanması (1 Haziran 1920-8 Eylül 1920)

Fransızların Haziran 1920'de Urfa'yı işgale yönelik II. Harekâtı başlattıkları bir sırada, Urfa merkezli Millî Aşireti 1 Haziran 1920'de ayaklanır. Ayaklanmanın Fransa'nın Urfa'yı işgal hareketi ile eş zamanlı olduğu ve arkasında Fransa'nın bulunduğu açıktır. Aşiret liderleri Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdurrahman Beylerin Fransızlarla doğrudan temasa geçtikleri ve onların talimatı ile ayaklanmayı başlattıkları kısa sürede ortaya çıkar. Nitekim Mustafa Kemal Paşa Millî Aşireti'nin ayaklanmasını "*Fransızlar, 1920 yılı Haziranının başında, Urfa'yı ele geçirmek amacıyla yürüyüşe geçtikleri zaman Millî Aşireti de Siverek'e doğru ilerledi*"[115] sözleriyle ikisi arasındaki ilişkiye dikkat çeker.

Millî Aşireti'nin ayaklanması Fransızların ilerleyişini kolaylaştırır ve bölgede Fransızlara karşı direniş başlatan millî unsurları zora sokar. Millî unsurların müdahalesi ve Ankara hükümetine bağlı aşiretlerin desteği ile ayaklanma 8 Eylül

[112] **Türk İstiklâl Harbi,** C: VI, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, T.C. Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara, 1964, s. 40-42; Abdulhalûk M. Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** Boğaziçi Yay., Ankara, 1993, s. 393-394.
[113] Özer, **a.g.e.,** 2009, s.332.
[114] **Türk İstiklâl Harbi,** C: VI, s. 180-181.
[115] Bilal N. Şimşir, **Kürtçülük II**, 1924-1999, Ankara, Bilig, 2011, s. 68.

1920'de bastırılır, Millî Aşireti Fransızların hâkim olduğu güneye kaçmak zorunda bırakılır.[116]

Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümetini en fazla uğraştıracak Kürt ayaklanması 1921'in mart ayında patlak verir. Koçgiri aşiretinin başlattığı ayaklanma Ankara hükümetine arz ettiği tehlike açısından kısa süre içinde Ali Galip Bey olayı, Ali Batı, Cemil Çeto ve Millî Aşireti ayaklanmalarını gölgede bırakır.

1.3.3.5. Kürt Teali Cemiyetinin Başlattığı Koçgiri Ayaklanması

Koçgiri isyanı Kürt Teali Cemiyeti'nin İstanbul'dan gönderdiği kadrolar ile doğrudan başlattığı, doğrudan yönlendirdiği ve her safhasında belirgin rol oynadığı bir Kürt isyanıdır. Koçgiri aşireti 135 köyü kapsayan on bin nüfuslu, iki bin silahlı adama sahip çok büyük bir aşirettir. Etnik olarak Kürt, mezhep olarak da Alevidir. Aşiret lideri Mustafa Bey'den ziyade Mustafa Bey'in iki oğlu Haydar ve Alişanr Beyler öne çıkar. Haydar Bey mütareke yıllarında İstanbul'a gider, orada Kürt Teali Cemiyeti ile doğrudan temas kurar, cemiyetin önde gelenleri ile tanışır, İstanbul'daki Kürtçü aydın çevre ile yakınlık kurar. Dönüşte Kürtçü fikirlerin İstanbul medyasındaki amiral gemisi konumundaki Jin gazetesini de getirir ve Sevr Anlaşması'nda Kürtlerin çoğunluk olduğu bölgelerde özerk bir Kürt idaresinin kurulacağı fikrini işler.

Koçgiri Aşireti lideri Mustafa Bey'in diğer oğlu Alişan Bey[117] Kürdistan Teali Cemiyeti'nin aktif bir üyesidir. Alişan Bey aşiretin merkezi İmranlı'da Kürdistan Teali Cemiyeti'nin bir şubesini açar ve Kürt özerk yönetimi konusunda çalışmalarını hızlandırır.[118] Kürt Teali Cemiyeti isyanı örgütlemek için Veteriner Hekim Nuri Dersimi'yi bölgeye gönderir. Nuri Dersimi İmranlı dışında bölgede

[116] **Türk İstiklâl Harbi,** C: VI, s. 179; Atatürk, **Nutuk,** s. 300-301.
[117] Alişan Bey, II. Abdülhamid'in Paşalık rütbesi verdiği İbolar aşiretinin reisi Mustafa Paşa'nın oğludur. Alişan Bey'in kardeşi Haydar bey de ayaklanmaya destek verir.
[118] Nazmi Sevgen, **"Alişer Efendi",** Tarih Dünyası, Yıl: 1 Sayı: 9, 15 Ağustos 1950'den naklen Faik Bulut, Dersim Raporları, Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2011, s. 353-355.

birçok yerde Kürdistan Teali Cemiyeti'nin şubelerini açar[119] ve kısa sürede ayaklanmanın fikri lideri haline gelir. Alişan ve Nuri Dersimi "*İstanbul'daki Seyit Abdülkadir (Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Başkanı) ile ilişki içerisinde olduklarını*"[120] ve başlatacakları isyanı Kürt Teali Cemiyeti'nin direktifleri doğrultusunda yöneteceklerini vurgularlar. Kürt Teali Cemiyeti'nin bölgedeki çalışmaları sonuç verir, Dersim'deki bazı aşiret reisleri 1920'nin sonbaharında Ankara hükümetine Sevr Antlaşması'nda öngörülen Kürt özerkliğini kabul edip etmeyeceğini sorup şu taleplerde bulunurlar;

> "*1. Kürdistan muhtariyet idaresine muvafakat eden İstanbul Saltanat hükümetinin bu babtaki kararını Mustafa Kemal Hükümetinin de resmen kabul edip etmeyeceğinin açıklaması,*
>
> *2. Kürdistan Muhtariyat idaresi hakkında Mustafa Kemal Hükümetinin görüş noktalarının ne olduğu hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi,*
>
> *3. Elaziz, Malatya, Erzincan ve Sivas mıntıkaları hapishanelerinde mevcut tüm Kürt mevkufların hemen serbest bırakılması,*
>
> *4. Koçgiri mıntıkasına gönderildiği haber alınan askeri müfrezelerin derhal geri çekilmesi (15 Kasım 1920)"*[121]

TBMM'nin bu soru ve taleplere kesin cevap vermemesi ve bölgeye nasihat heyeti göndermesi üzerine Dersim aşiret reisleri Elaziz üzerinden Ankara'ya çektikleri telgrafta Ankara hükümetine özerklik konusunda resmen ültimatom verirler. Söz konusu telgraf şu şekildedir*; "Sevr muahedesi mucibince, Diyarbakır, Elaziz, Van ve Bitlis vilayetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lazım*

[119] McDowall, **a.g.e.,** s. 256.
[120] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 133.
[121] Aladağ, **a.g.e.,** s. 20.

geliyor. Binaenaleyh bu teşkil edilmelidir, aksi taktirde bu hakkı silah kuvveti ile almaya mecbur kalacağımızı beyan ederiz."[122]

Alişan Bey, Alişer Efendi, ve Nuri Dersimi[123] gibi isimlerin önderlik yapacağı Koçgiri isyanı, II. İnönü Savaşı ve Nurettin Paşa'nın başında bulunduğu Merkez Ordu'nun Pontus meselesi ile uğraştığı döneme denk gelir. [124] Çok stratejik bir noktada ve çok kritik bir zamanda meydana gelen bu isyan Ankara hükümetini çok zor duruma sokar. David Ramano, Koçgiri ayaklanmasının neden olduğu hassas durumu şöyle anlatır;

> *"1920 Eylül'ünde Ermenilerin Doğu'da önemli bir saldırı başlatmalarıyla birlikte Kemalistlerin durumu oldukça nazik bir hal almıştı. Bir ay sonra Yunanlılar batıda saldırılarını başlattılar. 20 Ekim'de Kürtler büyük bir silah sevkiyatını ele geçirdiler ve bu silahları Kemalistlere geri vermek yerine, Alişan Bey bu kısmeti Dersim aşiretlerini ayaklandırmak için kullandı.*"[125]

David Romano'nun da altını çizerek belirttiği gibi Koçgiri isyanı Ankara hükümetini çok zor durumda bırakır. Ankara hükümeti tabiri caizse tam sırtından hançerlenir. Koçgiri siyasi talepleri olan bir isyandı. "*Önceleri Sevr anlaşması uyarınca bağımsızlıklarını, birkaç ay sonra, Mart 1921'de ise biraz ılımlaşarak Batı Dersim'in Kürt bölgesinin, Kürt bir valiye ve Kürt idari memurlarına sahip ayrı bir vilayet haline dönüştürülmesini talep ettiler.*"[126] Ayrılıkçı taleplerinden dolayı Kürtçü Solun İsmail Beşikçi, Kemal Burkay ve Abdullah Öcalan gibi önemli isimleri Koçgiri ayaklanmasını diğer ayaklanmalardan farklı değerlendirirler.

1.3.3.5.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Önleyici Tedbirleri

Mustafa Kemal Paşa Koçgiri meselesinin ne denli büyük tehlike arz ettiğini öngördüğünden daha ayaklanma başlamadan önleyici hamlelerde bulunur. Diyap

---

[122] **A.e.,** s. 21.
[123] **A.e.,** s. 21.
[124] Konu hakkında Geniş bilgi için: Necati Fahri Taş, **Nurettin Paşa,** Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014.
[125] David Romano, **Kürt Dirilişi, Olanak, Mobilizasyon ve Kimlik**, İstanbul, Vate , 2010, s. 53.
[126] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 133.

Ağa, Meço Ağa, Ahmet Ramiz, Mustafa Bey, Hasan Hayri gibi bölgede etkin olan aşiret liderlerinin Dersim mebusu olarak meclise katılmalarını sağlar. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da bizzat karşıladığı Diyap Ağa Mecliste söz alır ve "*hepimiz biriz. Ne Türklük ne Kürtlük dâvası vardır. Hep biriz, Kardeşiz"*[127] diyerek Ankara Hükümetinin yanında olduğunu içeri ve dışarıya açıkça ifade eder.

Bu dönem mecliste konuşan sadece Diyap Ağa değildir. Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, *"Bendeniz Kürdoğlu Kürdüm"* diyerek başladığı konuşmasında Türk-Kürt kardeşliğini, Birlik beraberliğe vurgu yapar, Özerk bir Kürdistan öngören Sevr'i paçavra olarak tanımlar;

> *"Avrupalılar diyorlar ki Türkiye'de yaşayan ekalliyetlerin en büyüğü, en kesretlisi Kürtlerdir. Bendeniz Kürdoğlu Kürdüm. Binaenaleyh bir Kürt Mebusu olmak sıfatıyla sizi temin ederim ki Kürtler hiçbir şey istemiyorlar. Yalnız büyük ağabeyleri olan Türklerin saadet ve selâmetlerini istiyorlar. (Alkışlar) Biz Kürtler vaktiyle Avrupa'nın Sevr paçavrası ile verdiği bütün hakları, hukukları ayaklarımız altında çiğnedik ve bütün manasıyla bize hak vermek isteyenlere iade ettik. Nasıl ki, Elcezire Cephesinde çarpıştık. (Alkışlar) Nasıl ki, Türklerle beraber kanımızı döktük, onlardan ayrılmadık ve ayrılmak istemedik ve istemeyiz. (Alkışlar) (...) Heyeti Murahhasamızdan rica ederim ki, akalliyetler mevzuubahsedildiği zaman Kürtlerin hiçbir mütalebesi (talebi) olmadığını ve Kürtlerin kanaatine tercüman olarak buradan söylediklerimi söylesin ve iddia etsin"*[128]

Kürt olduğunun altını çizen Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey de daha önce söz almış, Yusuf Ziya Bey'in söylediklerine benzer sözler söylemişti.[129] Diyap Ağa, Meço Ağa gibi Kürt kökenli ağaların Ankara'ya gelip Mustafa Kemal Paşa'nın yanında durması, Yusuf Ziya ve Süleyman Necati Bey gibi vekillerin meclisteki konuşmaları isyancı aşiret ve isyancı liderleri bölgede iyice yalnızlaştırır, ayrıca, ayaklanmanın sadece bir aşiretin bir bölgede başlattığı yerel ayaklanma olduğunu göstererek İngiltere ve Fransa'nın Koçgiri isyanına mesafeli durmasını sağlar.

---

[127] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 1, C: 24, İçtima: 3, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s. 347.
[128] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 1, C: 24, İçtima: 3, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s. 353.
[129] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 1, C: 24, İçtima: 3, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s. 347.

1.3.3.5.2. Koçgiri Ayaklanmasının Başlaması ve Bastırılması

Alişan Bey ve Nuri Dersimi'nin bölgede açtıkları Kürt Teali Cemiyeti şubeleri planlanan ayaklanmanın merkez üslerine dönüşür. Nuri Dersimi başkanlığında Hüseyin Abdal tekkesinde yapılan toplantıda Diyarbekir, Van, Bitlis, Elâziz ve Dersimi kapsayan muhtar bir Kürdistan kurulması kararı alınır.[130] İsyanın askeri kanadını temsil eden Alişir efendi ve adamları alınan bu karar çerçevesinde 6 Mart 1921'de İmranlı'daki Alaya saldırır, içlerinde Alay Komutanı Binbaşı Halis, Jandarma Takım Komutanı Müştak ve iki erin bulunduğu dört kişiyi şehit eder, diğer subay ve 90 eri esir alırlar. Böylece Koçgiri ayaklanması askeri olarak fiilen başlamış olur.

Ankara hükümeti isyanı şiddet kullanarak çözme niyetinde değildir. Sivas valisi Ankara hükümetinden gelen talimatlar çerçevesinde isyanı destekleyen aşiret liderleri, din adamları ile temasa geçer, ayaklanmayı barışçıl yöntemlerle bitirmeye çalışır. Söz konusu liderler *"Ankara hükümeti Kürtleri yok etmek istiyor, Kürtler de nefs-i müdafa çerçevesinde ayaklanmıştır"* diyerek Sivas Valisi'nin, gayretlerini boşa çıkartır. Kürt Teali Cemiyeti ve unsurları bir süredir *"Hükümetin Kürtleri yok edeceği"* yalanını etkin bir propaganda ile bölgede işlemişti, hiçbir veriye dayanmayan bu propaganda sayesinde, ayaklanmayı hedef kitlelerine anlatmada zorluk çekmezler. TBMM, Danıştay üyesi Şefik Bey'i isyan bölgesi Zara'ya nasihatçi olarak gönderir, bu girişimden de bir sonuç alınamaz[131] isyancılar bunu zaman kazanmak için kullanır. Böylece ayaklanmayı bastırmak için şiddetten başka seçenek kalmaz. Ankara hükümeti ilk önce Sivas, Erzincan ve Elaziz şehirlerinde sıkıyönetim ilan eder, daha sonrada Sakallı Nurettin Paşa komutasındaki askeri birlikleri isyancıların üzerine gönderir. Nurettin Paşa'nın emrinde 2.750 tüfek, 3 hafif, 18 ağır makinalı tüfek, 13 top, 3.161 er ve 1351 hayvan gücü vardır. İsyancıların elinde ise 2500 silahlı unsur vardır. Nurettin Paşa 9 Nisan 1921'de isyancıların üzerine yürür, birçok isyancı öldürülür, 500'ün üzerinde isyancı esir

[130] Vedat Şadillili, **Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar 1**, Kon Yayınları, Ankara, 1980, s. 36; M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Doz Yayınları, İstanbul, 2012, s. 131-133.
[131] **Türk İstiklâl Harbi,** C: VI, s. 261-264.

alınıp yargılanmaları için Sivas'a gönderilir.[132] Nurettin Paşa 17 Haziran 1921'de isyanın liderleri konumundaki Alişan ve Haydar Beylerin etrafını sarar, adamlarını dağıtır. Ankara hükümeti Nuri Dersimi ve Alişan Bey dışındaki diğer isimler için genel af ilan ederek ayaklanmaya son verir. Millî Mücadele'nin en hassas dönemi ve en hassas noktada patlak veren Koçgiri ayaklanması alınan siyasi ve askeri tedbirlerle en az zararla bastırılır.

Kürtlerin büyük kısmı Koçgiri ayaklanmasına destek vermez. David McDowall gibi araştırmacılar, Koçgiri isyanının bir Kürt-Alevi ayaklanması olduğu, Sünni Kürtlerin bundan dolayı ayaklanmayı desteklemediği şeklinde açıklarlar.[133] Şüphesiz ki, mezhep önemli faktördür, hatta bazı durumlarda belirleyici bile olur. Ama bu meseleyi sadece mezhep üzerinden okumak yanıltıcı olur. Tahkik heyetinin raporunda da belirttiği gibi Koçgiri ayaklanması *"politik anlamda"* çıkarılmış bir ayaklanmadır.[134] Kürtlerin Koçgiri ayaklanmasını desteklememelerinin nedenlerini Ermeni meselesinde aramak gerekir. Önceki satırlarda altını çizerek belirttiğimiz üzere, bölge Kürtlerinin o dönem en büyük kırmızı çizgisi Büyük Ermenistan'ın kurulmaması ve Ermenilerin eski topraklarına geri dönmemesidir. TBMM'nin devrilmesi, Sevr'in kabul edilmesi ve Ermenilerin eski topraklarına dönmesi demektir. Nitekim Koçgiri ayaklanması Sevr'in imzalanmasından çok kısa süre sonra patlak verir. Sünni Kürtler işte bu sebepten dolayı Koçgiri isyanını desteklemez ve Ankara hükümetinin yanında durur. Fakat bu Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümetini en fazla zora sokan isyan ve tertiplerde Kürtçülük hareketinin etkili olduğu gerçeğini değiştirmez.

1.4. CUMHURİYET DEVRİ VE KÜRTÇÜLÜK

Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Millî Mücadele başarılı olur. İşgalci Yunan Kuvvetleri 9 Eylül 1922'de denize dökülür. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya mütarekesi ile ateşkes, 24 Temmuz 1923'de imzalan Lozan antlaşması ile

[132] **Türk İstiklâl Harbi,** C: VI, s. 271-272, 280.
[133] McDowall, **a.g.e.,** s. 256.
[134] **Türk İstiklâl Harbi, C: VI,** s. 281.

kalıcı barış elde edilir. Millî Mücadelenin başında belirlenen hedeflere büyük ölçüde ulaşılır. Galip devletler kendi hazırladıkları Sevr anlaşmasını yırtmak Türk tezleri doğrultusunda hazırlanan Lozan antlaşmasını kabul etmek zorunda kalırlar. Her açıdan bir ilk olan bu durum TBMM ve onun başkanı Mustafa Kemal Paşa açısından tam bir zaferdir. Lozan Barış anlaşmasından kısa süre sonra 29 Ekim 1929'da Cumhuriyet ilan edilir, 3 Mart 1924'de de Hilafet kaldırılır. Mustafa Kemal Paşa çok renkli bir imparatorluğun bakiyesi üzerine Türk kimliğine dayalı bir ulus devlet inşa eder. İdari sistemde de merkezileşme politikası çerçevesinde üniter devlet modelini benimsenir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ulus-Devlet ve Merkezileşme politikaları çerçevesinde yaptıkları Büyük Ermenistan ve Müstakil Kürdistan sevdalıları için tam bir hayal kırıklığı olur. Mustafa Kemal Paşa Sevr'de Ermenistan'ın kurulmasına yönelik maddeleri iptal ettirerek Büyük Ermenistan hayallerini bir daha doğmamak üzere tarihe gömer. Kürtçülük hareketi Müstakil Kürdistan hayalinden vazgeçmez, Cumhuriyet döneminde de bu amaca yönelik birçok Kürt ayaklanması başlatır. Bu isyanlardan en önemlisi 1925'de patlak veren Şeyh Sait isyanıdır. Kürtçülük hareketinin tüm özelliklerini içinde barındıran Şeyh Sait isyanını tüm boyutlarıyla ele almaya çalışacağız. Detaylı bir Şeyh Sait isyanı okuması ve analizi geçmişteki Kürt isyanlarını ve Kürtçülük hareketinin günümüzdeki faaliyetlerini anlamamızı sağlayacaktır.

1.4.1. Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat-14 Nisan 1925)

Şeyh Sait'in isyanı, Hilafetin lağvedilmesine tepki olarak başlattığı bir çok tarihçi tarafından dile getirilir. Devletin isyana resmi bakışı da bu yöndedir, hatta Kürtçü solun ideologların İsmail Beşikçi de Şeyh Sait ayaklanmasını dini bir ayaklanma olarak tanımlar.[135] Oysa Şeyh Sait ayaklanmasının temelinde Kürt Teali cemiyetinin devamı niteliğinde olan seküler bir Kürtçü örgüt vardır. Millî Mücadelenin başarıya ulaşması ve Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine Kürt Teali

[135] İsmail Beşikçi, **Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller**, e Yayınları, Ankara, 1970, s: 312-313.

cemiyeti kapatılır. II. Abdülhamid'in aşiret okulundan mezun Cibranlı Halit Bey ve Bitlis eski Milletvekili Yusuf Ziya Bey Kürt Teali Cemiyetini Erzurum merkezli olarak tekrar canlandırmaya çalışırlar. Bu amaçla 1923'de Erzurum'da *"Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi"* kısa adıyla Azadi örgütünü kurarlar.[136] Cibranlı Halit Bey ve eski Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey örgütün lider kadrosunu oluştururlar.[137] Örgüt 18 yerde şubelerini açarak tüm bölgede kısa sürede örgütlenir.[138] Bağımsız Kürdistan yanlısı devrin Kürt aydın ve siyasileri ile yeni yönetimden memnun olmayan Şeyhler ve Hamidiye beyleri Azadi örgütünde birleşirler.[139] Azadi örgütü İstanbul merkezli Kürt Teali Cemiyetinin devamı niteliğindedir, amacı da Kürt Teali Cemiyetinin nihai amacı gibi bağımsız bir Kürdistan kurmaktır. Resmî ideolojisi Kürt milliyetçiliği[140] olan örgüt yöntem olarak silahlı mücadeleyi benimser. Nitekim 1924'de Erzurum'da örgütün ilk kongresi olarak görülecek toplantıda[141] Mayıs 1925'te genel ayaklanma ve bunun için hazırlıkların başlatılması kararı alınır.[142] Örgüt, 1924 tarihli Erzurum toplatışında alınan kararlar çerçevesinde bir taraftan bölgede hazırlıklarını başlatır diğer taraftan İngiltere ile temasa geçmeye çalışır. Palulu Sadi örgüt adına İngiltere Dışişleri memurlarından Miralay Templeton'la temasa geçer ve ondan şu isteklerde bulunur;

> *"İngiltere Kürt emirliğinin kurulmasını destekleyecek ve emirliği civar hükûmetin hücumundan koruyacak, Emaretin başına Seyyit Abdülkadir getirilecek ve kabinesinin teşkili konusunda kendisine karışılmayacak. 1925 yılının ilkbaharında başlayacak olan hareketin ilk hedefi Diyarbakır'ı ele geçirmek ve Musul hududunda İngilizlerle temas kurmak. İngiltere Emaretin kurulmasına kadar, Kürtlere gerekli silah, cephane ve altın verecek, bunun ilk taksiti 250 bin altın olacaktır."*[143]

Palulu Said'in İngiltere Dışişleri memuru zannederek görüştüğü Miralay Templeton Türk istihbaratının bir üyesidir. Ankara böylece Azadi örgütünün Mayıs

---

[136] McDowall, **a.g.e.,** s. 267.
[137] Kahraman, **a.g.e.,** s. 66.
[138] Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait İsyanı Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar,** Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992, S. 128-133;
[139] Parlar, **a.g.e.,** s. 665.
[140] Winrow, **a.g.e.,** s. 123.
[141] Şeyh Sait söz konusu bu toplantıya örgüt üyesi olarak katılır.
[142] McDowall, **a.g.e.,** s. 267.
[143] Şadillili, **a.g.e.,** s. 73-74.

1925'de başlatmayı düşündükleri ayaklanmadan haberdar olur. Tam bu süreçte[144] Hakkari'de patlak veren Nesturi ayaklanması daha doğrusu Nesturi ayaklanması içindeki bir hadise Hükümetin Azadi örgütünün planladığı ayaklanma konusunda harekete geçmesini hızlandırır. Nesturi ayaklanmasını bastırmakla görevli 18. Alayda 4 Eylül 1924 tarihinde içlerinde Ağrı ayaklanmasında da önemli rol oynayacak olan Yüzbaşı İhsan Nuri'nin de bulunduğu 4 subay ile 380 er silah ve cephaneyle kaçarlar. Irak'ın Kuzeyine kaçan Kürt asıllı subay ve erler kendilerini sorgulayan İngiliz istihbarat subaylarına devletten rahatsız oldukları noktaları bir liste halinde verirler. Bu eleştiri listesi aynı zamanda hükümetten istenen talep listesi niteliğindedir. 1924 tarihli bu eleştiri ve talep listesi o devrin Kürt aydın, siyasi ve önderlerinin Kürt meselesine bakışını yansıtması ve bir sene sonra başlayacak Şeyh Sait ayaklanmasının ana nedenlerini göstermesi açısından önemlidir. Bu yüzden, Şeyh Sait ayaklanmasını ele almadan önce, söz konusu listeyi paylaşmayı fayda görüyoruz;

> *"Yeni bir azınlıklar kanunu, hükümetin Kürtleri Batı Anadolu'ya dağıtarak yerlerine Türkleri yerleştirme çabalarına girişeceği yolunda şüpheler uyandırıyor;*
>
> *Kürt dilinin okul ve mahkemelerdeki kullanımı büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Kürtçe eğitimin hor görülmesi son kertede, bir Kürt eğitim sisteminin işlemediğini gösteriyor;*
>
> *Ödenen vergiler karşılığında hükümet bu bölgelere hizmet getirmiyor;*
>
> *Kürt vilayetlerinde Hükümet Millet Meclisi için yapılan 1923 seçimlerine müdahale etmiştir;*
>
> *Türk Hükümeti bir aşireti ötekine karşı kullanma taktiği uyguluyor;*

[144] Nesturi ayaklanması 7 Ağustos 1924'de başlar.

Kürt köyleri askerler tarafından yağma ediliyor, hayvanlar çalınıyor ve Millî Seferberlik için toplanan para ve malzemeyle ilgili olarak ortalıkta rüşvet söylentileri dolaşıyor;

Orduda Kürtlere fazla yükleniliyor, kötü muamele görüyorlar, genelde en zor ve istenmeyen işler için kullanılıyorlar,

Hükümet Kürtlerin doğal kaynak zenginliğini Alman sermayesinin yardımıyla sömürmeye çalışıyor;"[145]

Kaçan subay ve erlerin hepsinin Kürt kökenli olması Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet İnönü'yü endişelendirir[146] ve harekete geçmesini sağlar. Hükümet önceki istihbarat bilgilerine dayanarak, Azadi örgütünün liderleri konumundaki Cibranlı Halit Bey[147], Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa, Bitlis eski Milletvekili Yusuf Ziya Beyi tutuklatır[148] ve Bitlis Divani Harbinde sorguya çekerler. Örgütün Erzurum'daki kuruluş toplantısına katılan Şeyh Sait Azadi örgütünün iki liderinin tutuklanmasından sonra örgütün ve planlanan ayaklanmanın doğal lideri olarak ortaya çıkar. Bitlis Divani Harbi Şeyh Said'i de tanıklığı için ifadeye çağırır. Şeyh Sait sağlık gerekçelerini öne sunarak ifade vermeye gitmez, ama Erzurum'dan ayrılır, ilk önce Diyarbakır bölgesine kadar indikten sonra 1925'in Şubat ayında doğum yeri olan Pirana gelir. Hükümet ayaklanmanın Şeyh Sait üzerinden başlama ihtimalini göz ardı etmez, Şeyh Sait ve yakınlarını jandarma üzerinden yakın takibe alır. Şeyh Sait Pirana geldiğinde Jandarma Şeyh Sait'in kafilesinde olan iki aranan ismi tutuklamak ister. Şeyh Sait'in etrafındaki silahlı unsurlar Şeyh Sait'in emri ile jandarma ile çatışmaya girerler. Şeyh Sait çatışmadan sonra şu sözlerle halkı isyana teşvik eder;

"Medreseler kapandı. Din ve Vakıflar Bakanlığı kaldırıldı. Din okulları Millî Eğitim'e bağlandı. Gazetelerde birtakım dinsiz yazarlar dine hakaret etmeye,

[145] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 134, 135. 5
[146] Mumcu, **a.g.e.,** s. 47.
[147] Cibranlı Halit Bey II. Abdülhamid'in aşiret okullardan yetişmiştir.
[148] Mumcu, **a.g.e.,** s. 47.

Peygamberlerimize dil uzatmaya cüret ediyorlar. Ben bugün elimden gelse, bizzat d.vüşmeye başlar, dinin yükselmesine gayret ederim"[149]

Şeyh Sait'in bu vaazı ile Mayıs 1925'de başlaması planlanan isyan 13 Şubat 1925'de Piran'da patlak verir. Erken başlayan ayaklanma kısa sürede yayılır. İsyancılar Diyarbakır kapılarına kadar dayanırlar. TBMM, ayaklanmayı bastırmaya yönelik iki önemli karar alır. İlk karar, 556 nolu kanun teklifi ile 25 Ocak 1925'te Sıkıyönetimin yasalaşması olur.[150] Bu çerçevede, "*Bitlis, Dersim, Diyarbakır, Elaziz, Ergani, Genç, Hakkâri, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Siverek, Urfa, Van ve Erzurum'da"* (Kığı ve Hınıs) sıkıyönetim ilan edilir.[151]

Sıkıyönetimin ilan edildiği aynı gün, Hıyaneti Vataniye kanununa bir madde eklenerek "*Din ve dince kutsal sayılan şeyleri siyasete alet ederek toplum içinde fesat ve nifak çıkaranların*" Hıyaneti Vataniye Kanunu çerçevesinde yargılanmasının önü açılır.[152] O dönemin muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Başkanı Kâzım Karabekir Paşa isyanı bastırma konusunda hükümete tam destek verir;

"Hükûmetimizin beyanatına nazaran, bazı Şark vilayetlerimizde idare-i örfiyeyi mucip hâdiseler zuhura gelmiştir. Bu, mahdut mütegallibenin, haricî teşvikatla bazı emellere nail olmak için, halkı dini tahrik ile idlâl ettikleri anlaşılmıştır. Dini âlet ittihaz ederek, mevcudiyeti millîyemizi tehlikeye koyanlar, her türlü lanete lâyıktır. Hükûmetimizin kanunî olan icraatına biz de bütün mevcudiyetimizle müzahiriz. Dâhilî ve haricî herhangi bir tehlike karşısında, bütün cihan bilmelidir ki, bu vatanın yekvücut evlâtları her zaman, her fedakârlığa amadedir."[153]

1.4.1.1. İsmet İnönü'nün Başbakan Olması ve Takrir-i Sükûn Kanunu

İsyanın başladığında Başbakan konumunda olan Ali Fethi Bey iki tedbirin (sıkıyönetim ve vatana ihanet kanunu) yeterli olacağı kanısındadır, daha sert

[149] Cemal, **a.g.e.,** s. 18-24.
[150] **Resmî Cerîde,** 26.02.1925.
[151] **TBMM Zabıt Ceridesi,** 25.2.1341 (1925), 64. İçtima, s. 306-309.
[152] **TBMM Zabıt Ceridesi,** 25.2.1341 (1925), 64. İçtima, s. 309-310.
[153] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: II, C: 14, İçtima Senesi II, TBMM Matbaası, Ankara, 1976, s. 306-309.

tedbirlere karşıdır. Oysa Mustafa Kemal Paşa sorunun bilinenden daha büyük olduğu dolayısıyla çok sert tedbirler alınması görüşündedir. Alınacak tedbirler konusunda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile Başbakan Fethi Okyar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkar.[154] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, İsmet Paşaya Ali Fethi Beyi Halk Partisi meclis grubunda eleştirmesi talimatını verir. İsmet Paşa 2 Mart 1925 tarihli grup toplantısında Şeyh Sait ayaklanmasını rejimi yıkmayı hedefleyen bir irtica ayaklanması olduğunu dolayısıyla alınacak tedbirleri çok sert olması gerektiğine vurgu yapar.[155] Ali Fethi Bey İsmet Paşanın grup konuşması ve Halk Partisi meclis grubunda kendine yönelik tepkinin artması üzerine istifasını verir,[156] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal İsmet Paşayı 3 Mart 1925'te yeni hükümeti kurmakla görevlendirir.[157]

İsmet İnönü kısa sürede hükümet programını hazırlar ve 4 Mart 1925'de Meclise sunar. Hükümet programının 3. Maddesi şu şekildedir; "*Siyaseti dahiliyede her şeyden evvel hadisatı ahirenin sürat ve şiddetle itfası ve memleketin maddeten ve manen ifsattan vikayesi, umumi huzur ve sükununun muhafazası ve herhalde devlet nüfuzunun teyit ve tarsini için seri, müessir tedabiri mahsusa ittihazını iltizam ediyoruz*."[158] Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, İnönü Hükümetinin önceliği, Şeyh Sait ayaklanmasını bastırmak ve ülke genelinde istikrarı tekrar tesis etmektir. İsmet İnönü, Hükümet programında isyanı bastırmaya yönelik alınan tedbirleri hatıratında şu şekilde özetler; "*Hükümet programında ifade etmek istediğimiz tedbir iki noktada hülasa edilebilir; Seferberlik ilan edeceğiz ve bir Takrir-i Sükûn Kanunu çıkaracağız. Takrir-i Sükûn Kanununu işletebilmek için iki İstiklal Mahkemesi kuracağız. Biri şarkta çalışacak, birinin merkezi Ankara olacak*."[159] Tüm bunlar Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile İsmet Paşanın çok önceden yapılacakları planladıklarını gösteriyor.

---

[154] Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı,** s. 48-49;
[155] Reşat Hallı, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938),** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972, s. 112.
[156] Toker, **a.g.e.,** s. 48-49.
[157] Hallı, **a.g.e.,** s. 113.
[158] **TBMM Zabıt Ceridesi**, 4.3. 1341 (1925), 69. İçtimai, s. 127.
[159] İsmet İnönü, **Hatıralar,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s. 462.

Hükümetin isyanı bastırmasına tam destek veren Terakkiperver Cumhuriyet fırkası İsmet İnönü'nün Takrir-i Sükûn kanunu içeren tedbirlerini sert bulur ve eleştirir. Nitekim fırkanın bir diğer önemli ismi Ali Fuat Paşa mecliste fırka adına yaptığı konuşmada *"İsyanlar, irticalar, tenkil ve asiler, mürteciler tedip olunmalıdır. Buna şüphe yoktur. Ancak milletin hukuku tabiiyesini ve hürriyetini tahdit ve tazyik edecek tedbirlere de idare makinesinde yer verilmemesini rica ederim"* diyerek alınan tedbirleri sert bulduğunu açıkça ifade eder ve Terakkiperver Cumhuriyet fırkası İsmet İnönü hükümetine güvenoyu vermez.[160]

İsmet İnönü Başbakanlığındaki yeni hükümet güvenoyu alır almaz programında bahsettiği tedbirleri hemen devreye sokar. Yeni hükümet, bu çerçevede, Hükümete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanununu hazırlayıp hemen meclise sunar. Takrir-i Sükûn[161] ve İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını[162] düzenleyen kanunlar mecliste kabul edilir ve yürürlüğe girer. 3 maddelik yasa şu şekildedir;

> "*Madde 1- İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı, hükümet Reisicumhurun tasdikiyle ve re'sen ve idareten man'e mezundur. İş bu ef'al erbabını Hükümet İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edebilir.*
>
> *Madde 2- işbu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddetle meriyül icradır.*
>
> *Madde3- İşbu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur.*"[163]

Takrir-i Sükûn Kanununun uygulanması sadece isyan bölgesi ile sınırlı kalmaz, tüm Türkiye'yi kapsar. Nitekim, Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında çıkartılan iki İstiklal mahkemesinden birinin Ankara merkezli çalışmasına karar

[160] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetler, Programlar Ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C: 1, Haz.: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 122.
[161] **Resmî Cerîde,** 04.03.1925, Sayı 87.
[162] **Resmî Cerîde,** 04.03.1925, Sayı: 87.
[163] **TBMM Zabıt Ceridesi** 4.3. 1341, (1925) 69. İçtimai, s. 131.

verilir. Takriri Sükûn Kanunu ülke genelinde tüm muhalefeti susturur. Bunların başında da dönemin muhalefet partisi konumundaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası vardır. Diyarbakır merkezli çalışan İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının tüzüğünde bulunan "*dini düşüncelere saygılı olunacağı*" ve "*yerinden yönetim usulünün uygulanacağı*" maddelerinin isyancıları teşvik ettiği çıkarımından yola çıkararak Partinin bölgedeki tüm şubelerini kapatır. Ankara merkezli çalışan istiklal mahkemesi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının propaganda çalışmaları sırasında "*din ve dince kutsal sayılan şeyleri siyasete alet ettiği*" sonucuna varır ve bunu hükümete bildirir. İsmet İnönü Başbakanlığındaki Hükümet, İstiklal mahkemelerinin kararlarını gerekçe göstererek, Haziran 1925'de Takrir-i Sûkun Kanunu çerçevesinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapatır. Basın, özellikle de muhalif basın Takrir-i Sukun Kanununun hışmına maruz kalır. Hükümete muhalefet eden tüm basın bu kanun çerçevesinde susturulur. Bu çerçevede, 6 Mart 1925'de, *Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Sebilürreşad, Aydınlık, Orak Çekiç, Tanin, Vatan, Sada-yı Hak (İzmir), Sayha (Adana), İstikbal (Trabzon),* Kahkaha gazete ve dergileri kapatılır. Şark İstiklal mahkemesi sadece idam kararları ile değil aldığı siyasi kararlarla da öne çıkar. İsyanın çıkışında rolü oldukları gerekçesi ile 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının bölgedeki tüm şubelerinin kapatılmasının emrini verir.[164] Bu hükümet için emsal niteliğinde bir karar olur. Nitekim Hükümet önceki satırlarda belirttiğimiz gibi 3 Haziran 1925'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapatır.[165]

Kısaca özetlemek gerekirse, Hükümet Şeyh Sait ayaklanmasını çok ciddiye alır, ayaklanmanın bastırılması için askeri ve siyasi her türlü tedbiri almaktan kaçınmaz. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, Şeyh Sait ayaklanmasını bastırmak için hükümetin aldığı tedbirlerin büyüklüğünü şöyle ifade eder; "*Hükümet ve Meclis olağanüstü tedbirler almayı gerekli gördü. Takrir-i Sükûn kanunu çıkardı. İstiklâl mahkemelerini kurdu. Ordunun savaşa hazır sekiz dokuz tümenini, uzun zaman isyan*

[164] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 303.
[165] **Resmî Cerîde,** 6 Haziran 1925, Sayı: 109.

bastırmak üzere görevlendirdi."[166] Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, hükümet çok ciddi askeri tedbir ve güçlerle ayaklanmayı bastırabilir.

1.4.1.2. Şeyh Sait Ayaklanmasının bastırılması

İsyana hazırlıklı olan Hükümet isyanı bastırmaya yönelik askeri tedbirleri hiç vakit kaybettirmeden yürürlüğe sokar. Askeri birlikler 16 Şubat 1925'de isyancılarla temasa geçip isyancılara ağır darbe vurmaya başlarlar. 19 Şubat 1925'de isyanın başladığı Piran ve çevresi kontrol altına alınır.[167] Şeyh Sait ve arkadaşları 15 Nisan 1925'de yakalanır ve ayaklanma tamamen bastırılır.[168] Kaçan isyancıları yakalamak ve bölgedeki silahları toplamak[169] için 9-12 Ağustos'ta bölgede Raçkotan ve Raman harekâtları düzenlenir.[170]

İsyancıların yargılanmasına Şark İstiklal Mahkemelerinde hemen başlanır. Şark İstiklal mahkemesinde ilk mahkûmiyet kararını İsyanın perde arkası lideri olarak öne sürülen Seyit Abdülkadir ve arkadaşları alır. Tanıklar Şeyh Said'in ayaklanmadan önce oğlu üzerinden İstanbul'da yaşayan Seyit Abdülkadir ile temasa geçtiğini, ondan gelen talimatla harekete geçtiğini söylerler. Kaldı ki önceki satırlarda İsyanın lideri konumundaki Seyit Abdülkadir'in mütareke döneminde Müstakil bir Kürdistan için içerde ve dışarda faaliyetlerde bulunan Kürt Teali Cemiyetinin başkanı olduğu, Sevr Anlaşmasına destek verdiğini ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen istiklal savaşına cephe aldığını görmüştük. İstiklal mahkemesi Seyit Abdülkadiri şüpheli sıfatıyla Diyarbakır'a getirir ve yargılar. Ne Seyit Abdülkadir ne de Şeyh Sait mahkemede Emekli Binbaşı Kasım'ın kendileri hakkındaki iddialarına karşı çıkmaz.[171] 14 Mayıs 1925'de yargılanmaya başlanan Seyyit Abdülkadir 23 Mayıs 1925'e idama mahkûm edilir.[172] 5 gün sonra yani 28

---

[166] Atatürk, **Nutuk,** s. 604.
[167] Hallı, **a.g.e.,** s. 100
[168] Şimşir, **a.g.e.,** s. 272.
[169] **Genelkurmay Belgelerinde Kürt isyanları II,** s. 247.
[170] **A.e.,**
[171] Ahmet Süreyya Örgeevren, **Şeyh Sait ve Şark İstiklâl Mahkemesi,** Temel Yay., İstanbul, 2002, s. 222-225.
[172] Mumcu, **Kürt- İslam Ayaklanması 1919-1925,** s. 121-122.

Mayıs'ta da idam edilir.[173] Şeyh Sait ve 47 arkadaşı da 26 Mayıs 1925'den itibaren yargılanmaya başlanır. Bir aylık bir yargılamadan sonra idama mahkûm edilirler[174] ve 28 Haziran 1925'de kararları infaz edilir.[175]

Türkiye genelinde oluşturulan tam otorite, güvenlik güçlerinin ayaklanmayı hızlı bir şekilde bastırmasını sağlar. Tüm bölgede istikrar ve güven tekrar tesis edilir. Takrir-i Sükûn iki yıllığına çıkarılmıştı. Fakat Başbakan İsmet İnönü'nün talebi Meclisin de onay vermesi üzerine kanun 2 Mart 1927'de 2 yıllığına daha uzatılır, 4 Mart 1929'da da kaldırılır. Ankara ve Diyarbakır istiklal mahkemelerinin görev süreleri 28 Şubat 1926[176] ve 18 Mayıs 1926'da[177] olmak üzere iki defa 6 ay süreyle uzatılır. İstiklal mahkemelerinin görev süresi Mart 1927'de biter. Diyarbakır İstiklal Mahkemesinin Meclise gönderdiği 12 Mart 1927 tarihli ve 432 numaralı yazıdan Diyarbakır İstiklal Mahkemesinin faaliyet gösterdiği 12 Nisan 1925 ve 7 Mart 1927 tarihleri arasında, 207 vicahi, 213 gıyabi toplam 420 idam kararı verdiğini, 1.911 kişiyi farklı cezalara mahkûm ettiğini, 2.779 kişiye beraat verdiğini toplamda 5.010 kişiyi yargıladığını anlıyoruz.[178]

1.4.1.3. Şeyh Sait Ayaklanmasının Dış bağlantıları

Şeyh Sait ayaklanmasındaki dış bağlantılar, konu üzerinde çalışma yapan tüm araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. PKK'nın kurucusu Abdullah Öcalan Şeyh Sait ayaklanmasının gerçek mimarının İngilizler olduğunu sorgusunda açıkça ifade eder;

> "*Bakın tarih boyunca Kürtler ile hep oynamışlardır. Mesela Şeyh Sait hadisesinin altında İngilizler vardır. Hem kışkırtma hem de maddi anlamda her türlü desteği vermiştir. Şeyh Sait zaten kendisi büyük bir zengindi, toprak ağası idi. Aslen Palu'lu idi, ama Hınıs'ta oturuyordu, binlerce davarı vardı, ticareti iyi idi. Ne oldu, "Gel dediler Kürdistanı kurup seni de kral yapalım!"*

[173] **Hâkimiyet-i Millîye,** 28 Mayıs 1925.
[174] Kahraman, **a.g.e.,** s. 147.
[175] Cebesoy, **a.g.e.,** s. 571-572.
[176] **Resmî Cerîde,** 22.11.1926, Sayı: 328.
[177] **Resmî Cerîde,** 25.05.1926, Sayı: 381.
[178] Aybars, **a.g.e.,** s. 348.

Hırsa kapıldı, tabii İstanbul'daki Van'lı Seyit Abdülkadir de İngilizlerle beraber bu işin mimarlarındandı."[179]

Bir karışıklığa sebep vermemek için her şeyden önce Şeyh Sait ayaklanmasını başlatanların İngiltere'den destek aradığı ve ayaklanmanın İngiltere'nin çıkarlarına hizmet ettiği gerçeği ile Şeyh Sait ayaklanmasının İngilizlerin kurguladığı bir ayaklanma olduğu iddialarının birbirinden bağımsız konular olduğu ve ayrı değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmek gerekir. Azadi örgütü ve Şeyh Sait dış desteğe açıktı. Bu konuda hiçbir kırmızı çizgileri yoktu. Vermeleri durumunda her yabancı devletten dış destek almaya hatta talimat almaya hazırdılar. Nitekim, Nesturi ayaklanması sırasında kaçan Kürt subay ve erleri Irak'ın Kuzeyindeki İngilizlere sığınırlar.[180] Ayaklanmaya katılan ve Şeyh Sait'in görüşmelerine bizzat şahit olan Hesen Hişyar Serdî anılarında dış destek arayışını şöyle anlatır:

"... bazı üyeler, 'Suriye üzerinde Fransa ile ilişkiler kurmak gerektiğini,' önerdi. Bazıları ise, 'Biz Irak üzerinden İngilizlerle ilişki kuralım,' dedi. İçlerinden iki üye de, 'Sovyetler bize komşu ülkedir, onunla ilişkiye geçelim,' görüşünü ileri sürdü. Bu öneriyi ezici bir çoğunluk, 'Sovyetler dinsiz bir ülkedir. Bizim onlardan hiçbir beklentimiz olamaz,' diye bağırarak tepki ile karşıladı. Toplantıda Şeyh Sait bağdaş kurup oturmuş vaziyette sessizce dinliyordu. Tepkiler karşısında sessizliğini bozarak, 'Kimisi Fransa kimisi İngiltere dedi, hiç kimse de kızmadı. Ne zaman ki Rusya'nın bahsi geçti çoğunluk yerinden tepki ile sıçradı. Biz siyasi bir dost ve bizi destekleyecek birini arıyoruz. Sizin devletlerin dini ile ne alakanız olacak ki?"[181]

Azadi Örgütü ve Şeyh Sait sadece İngiltere'den değil Sovyetler dahil her ülkeden destek almaya hazırdır, bu yönde de çalışmalarda bulunur. Söz konusu ayaklanmanın İngiltere'nin Musul konusunda Türkiye'ye karşı elini güçlendirdiğine, İngiltere'nin çıkarlarına hizmet ettiğine ve İngiltere'nin de bu ayaklanmanın çıkmasından memnun kaldığına şüphe yoktur. İsyancıların dış güçlerden destek istemesi ve bu ayaklanmanın İngiltere'nin işine gelmesi bu ayaklanmanın baştan sona İngiltere tarafından kurgulanan, desteklenen bir ayaklanma olduğunu ispatlamak için yeterli değildir.

---

[179] Atillâ Uğur, **Abdullah Öcalan'ı Nasıl Sorguladım**, **İşte Gerçekler,** Kaynak Yayın., İstanbul, 2015, s. 105.
[180] Çay, **a.g.e.,** s. 394.
[181] Hesen Hişyar Serdî, **Görüş ve Anılarım,** Med Yayınları, İstanbul 1994, s. 194.

İngilizlerin Kürt ayaklanmalarına bakışı çok boyutlu ve kendi içinde aşamalıdır. İngilizler, Kürt ayaklanmalarına destek verir, ama bu destek hiçbir zaman bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulmasını sağlayacak boyutlara ulaşmaz. Azadi ve Şeyh Sait ayaklanması İngiliz politikasının en somut örneğidir. İngilizler, Şeyh Sait'e, Bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasını sağlayacak kadar büyük bir yardımda bulunmazlar.[182] İngilizler, Şeyh Sait'e, sadece Türkiye'yi zora sokacak kadar destek verirler. Lord George ve Lord Gurzon'un çekilmesinden sonra İngiltere Kürtlere verdiği kontrollü desteğe de son verir ve önceliği Türk-İngiltere ilişkilerinin düzeltilmesine verir. Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry Dobbs yeni politika çerçevesinde 1926'da Ankara'ya gelir ve İngiltere'nin yeni Kürt politikasını yansıtan açıklamalarda bulunur. Ankara ile İngiltere arasında yeni bir dönemin başladığını gösteren Henry Dobbs'un söz konusu açıklamaları şu şekildedir; "*Milletlerin kendi mukadderatlarını tayin etmelerinden ve azınlık haklarından söz etmek iyi de, bunlar mevcut devletlerin halklarından üstün tutulmamalı idi.*"[183] Özetlemek gerekirse, İngiltere'nin Şeyh Sait ayaklanmasını desteklediği yönündeki görüş genel bir kanıdır, bu konuda somut bir bulgu yoktur. Nitekim İsmet İnönü de Şeyh Sait ayaklanmasında iddia edilen İngiliz desteğinin sadece bir kanı olduğunun altını çizer;

> *"Şeyh Said İsyanını doğrudan doğruya İngilizlerin hazırladığı veya meydana çıkardığı hakkında kesin deliller bulunamamıştır. Fakat, bundan şüphe edilmiş ve gerekli tahkikat yapılmıştır. Çünkü, İngilizlerin Musul Hareketi esnasında ve daha sonra Nesturi ayaklanmasında olduğu gibi, hudutlarda ve dışarıda propagandayla, münasebetlerle Şeyh Sait İsyanı'nın patlamasına zahiren yardımcı oldukları intibaı mevcuttu."*[184]

1.4.1.4. Şeyh Sait Ayaklanmasının Kimliği

Şeyh Sait yargılandığı istiklal mahkemesinde amacının Şeriata ilimle hizmet olduğunu, *"bir Kürdistan Krallığı"* peşinde olmadığını şu şekilde ifade eder;

[182] Robert Olson, **The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheik Said rebellion**, Texas Press, 1989, s. 50.
[183] Kılıç, **a.g.e.,** s. 117.
[184] İnönü, **a.g.e.,** s. 202.

"Hükümet'e şeriat meselesini anlatmak istedik. Hiç olmazsa bir kısmının icrasını talep edecektik. Allah'ın kaderi beni bu işe düşürdü. İçine bir düştüm, bir daha çıkamadım."[185] Şeyh Said'in Torunu A. Melik Fırat ayaklanmadan seneler sonra dedesinin hilafet için ayaklandığını iddia eder.[186] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal de ayaklanmayı hilafeti yeniden kurmayı hedefleyen dini bir ayaklanma olarak görür.[187] Ayaklanmayı bastırmak için Başbakan yaptığı İsmet İnönü de Şeyh Sait ayaklanmasının dini bir ayaklanma olduğu kanısındadır. Resmi Tarih anlayışı ve Bernard Lewis gibi birçok Tarihçi de bu görüştedir.[188] İlginç olan taraf Kürtçülük hareketine mensup birçok siyasetçi, araştırmacı ve yazarında aynı görüşte olmasıdır. Kürtçülük hareketinin en büyük ideologlarından İsmail Beşikçi Şeyh Sait hareketini Kürt ulusal hareketi çerçevesinde değerlendirmez, ayaklanmayı dini bir ayaklanma olarak görür.[189]

Şeyh Sait ayaklanmasını dini bir ayaklanmadan ziyade Kürt devleti kurmayı amaçlayan Kürtçü ayaklanma olarak gören ikinci bir görüş daha vardır. Ayaklanmaya katılmış Kasım Bey Şeyh Sait ayaklanmasının müstakil Kürdistanı amaçlayan bir ayaklanma olduğunu, dinin sadece gerekçe olarak kullanıldığının altını çizer.[190] Tarihçi Mete Tunçay da Kasım Bey gibi düşünmektedir, ayaklanmanın dini değil ulusal bir ayaklanma olduğu görüşündedir.[191] Çankırı milletvekili ve Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Renda Şeyh Sait ayaklanmasından sonra hazırladığı raporda, Şeyh Sait ayaklanmasının Din kisvesinde Kürtçü bir ayaklanma olduğunu altını çizerek vurgular.[192] Oysa Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet İnönü ayaklanmayı dini bir ayaklanma olarak görmüştü. Bu durumda, Devletin Şeyh Sait ayaklanmasını müstakil Kürdistanı hedefleyen Kürtçü bir ayaklanma olarak gördüğü ama irtica ile mücadele etmek için resmî

[185] Örgeevren, **a.g.e.,** s. 187-193.
[186] Hüseyin Okçu, "Şeyh Said'in Torunu A. Melik Fırat İle..." **Girişim Dergisi,** İstanbul, 1989.
[187] Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı,** Akis Yayınları, Ankara, 1968, s. 17; İnönü, **a.g.e.,** s. 461.
[188] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Çev. İstanbul, Arkadaş Yayınları, 2015, s. 358.
[189] İsmail Beşikçi, **Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller**, e Yayınları, Ankara, 1970, s: 312-313.
[190] Örgeevren, **a.g.e.,** s. 223.
[191] Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar,** (1908-1925), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1967, s. 367.
[192] Mehmet Bayrak, **Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri,** Ankara, Özge Yayınları, 2013, s. 455-467.

açıklamalarda Şeyh Sait ayaklanmasının irticacı bir ayaklanma olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir. Basın da Şeyh Sait ayaklanmasını Kürtçü bir ayaklanmadan ziyade irticacı bir ayaklanma olarak yansıtır.

Kürtçü solun 1974-1980 arası dönemde en önemli yayın organı olan Özgürlük Yolu dergisinde çıkan bir makalede de, Şeyh Sait ayaklanması şöyle tanımlanıyor; "*Bu ayaklanmadan, (Şeyh Sait Ayaklanması), "şeriata dönüş yolunda sonuçlar bekleyenler olmuştur. (….) Ama bu etken (Şeriat) Kürdistanda ki bu büyük ayaklanmanın temel etkeni değildir; olsa olsa ikinci, üçüncü dereceden bir etkendir*." Abdullah Öcalan'ın Şeyh Sait ayaklanmasına bakışı kendi içinde tutarsızlıklar barındırır. Öcalan önceki satırlarda bahsettiğimiz sorgu ifadesinde, Şeyh Sait için, "*Önce Kürtçü değilim, şeriat elden gidiyor diye başkaldırıyorum dedi. Sonra Kürtçü oldu, yani tutarsızdı*" [193] diyerek Şeyh Said'i tutarsızlıkla suçlar. Ama yakalanmadan önce Şeyh Said'i Kürt Ulusal lideri olarak ilan etmişti. Resmi olarak ateist dünya görüşünü benimseyen PKK da Şeyh Said'i Kürt ulusal önderliklerinden biri olarak görür, ayaklanmasını da Kürt Ulusal hareketi çerçevesinde tanımlar. Öcalan bu konuda yalnız değildir. Kürtçü Sol, genel olarak, Şeyh Sait isyanını dini bir isyandan ziyade bir Kürt Ulusal isyanı olarak değerlendirir.

Önceki satırlarda Ayaklanmayı başlatan Azadi örgütünün Kürt Teali cemiyetinin devamı niteliğinde olduğuna, bu örgütün 1923'de Erzurum'da kurulduğuna ve I. Kongresi sayılan kuruluş toplantısında Mayıs 1925'de başlatmak üzere büyük bir ayaklanma kurguladığına detaylı bir şekilde değinmiştik. Tüm bunlar bize ayaklanmanın ana nedeni olarak gösterilen Hilafetin kaldırılmadan bir sene önce Şeyh Sait ayaklanmasının temellerinin atıldığını ve hazırlıklarına başlanıldığını, dolayısıyla Hilafetin kaldırılmasının Şeyh Sait isyanının bir nedeni değil bahanesi olduğunu gösteriyor. Şeyh Sait'in ayaklanmanın liderliği üstlenmesi ve ayaklanmanın Şeyh Sait ayaklanması olarak anılmasına gelince, Cumhuriyetin ayaklanmadan erken haberdar olup Azadi örgütünün tüm liderlerini tutuklanması üzerine Şeyh Sait ayaklanmanın doğal lideri olarak öne çıkar, Azadi örgütünün

[193] Aladağ, **a.g.e.,** s. 26.

1923'de karar verdiği ayaklanmada Azadi ayaklanması olarak değil de Şeyh Sait ayaklanması olarak anılır.

Kısacası, Kürt Teali Cemiyeti ve Azadi örgütü nihai hedefi müstakil Kürdistan olan Kürt Milliyetçisi örgütlenmelerdir, bunların kurguladıkları ayaklanmalarda ulusalcı ayaklanmalardır. Azadi örgütü tarafından hazırlanan[194] Şeyh Sait ayaklanması da amacı Bağımsız Kürdistan olan İslami görünümlü Kürtçü bir ayaklanmadır.

1.4.2. Cumhuriyet Devrindeki Diğer Kürt İsyanlar

Sevr antlaşmasının reddedilmesi ve Büyük Ermenistan tehdidinin ortadan kalkması üzerine Kürtçülük hareketi Ankara hükümetine verdiği desteği geri çeker. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın 29 Ekim 1923'de Cumhuriyeti ilan etmesi, 3 Mart 1924'de hilafeti kaldırması ve bazı inkılapları gerçekleştirmesi müstakil Kürdistan peşindeki Kürtçülük hareketine aradığı fırsatı, daha doğrusu bahaneyi verir. Şeyh Sait ayaklanmasını önceki bölümde detaylı bir şekilde ele almıştık, bu bölümde, 1925- 1938 arası patlak veren diğer büyük Kürt isyanlarını ele alacağız. Bu dönemdeki en büyük ve en uzun ayaklanma Ağrı isyanlarıdır.

1.4.2.1. Ağrı İsyanları (1925-1930)

İlk Ağrı isyanı Yusuf Taşo idaresindeki bir grup eşkıya tarafından Mayıs 1926'da Ağrı'nın Beyazıt ilçesinde başlatılır. Aynı bölgede toplanmış olan Cibran ve Haydaran aşiretleri de isyan hazırlığına girer. İsyancılar bir taraftan isyana yönelik askeri talimlerini hızlandırırlar diğer taraftan çıkardıkları "Gazita Welat" (Vatanın Çağrısı) adlı gazete ve *"Ağrı Ağır Dıbarine"* "(Ağrı ateş yağdırıyor)" adlı propaganda broşürleri ile isyanlarını hem kendi kamuoyuna hem de dünyaya

[194] Bruinessen, **a.g.e.** s. 108.

duyurmaya çalışırlar.[195] Ağrı dağının etekleri 1930'a kadar sürecek isyanın her açıdan merkezi haline gelir.

Gelişmeleri yakından takip eden Hükümet hemen harekete geçer, isyancılar üzerine askeri birlikler gönderir. Ama birlikler başarısız olur, üstelik baskına uğrayarak geri çekilmek zorunda kalır, içinde toplarında bulunduğu birçok askeri malzeme isyancıların eline geçer. Hükümet sayıları 1200'ü bulan asilerin üzerine yeni birlikler gönderir. Uçak desteği de alan bu birlikler kısa sürede başarılı olurlar, Ağrı dağını isyancılardan temizlerler. İran'a kaçtıkları için isyancılar yakalanamaz ve isyanın beli tamamen kırılamaz.

İran'a kaçan asiler askeri birlikler geri çekilince geri dönerler ve II. Ağrı isyanını başlatırlar. Bunun üzerine 13 Eylül 1927'de asilere yönelik yeni bir askeri operasyon başlatılır. Bir sene öncekine benzer bir sonuç alınır. Asiler askerler karşısında tutunamaz geri çekilirler ama diğer taraftan İran'a kaçarak güçlerini korumayı başarırlar. İsyan tam manası ile bastırılamaz.

Diğer Ağrı isyanlarını gölgede bırakacak III. Ağrı isyanı 1927'de başlar. III. Ağrı isyanını diğerlerinden ayıran en büyük özellik bu isyanın Hoybun adlı Suriye-Lübnan merkezli bir örgüt tarafından planlanması ve desteklenmesidir. Şeyh Sait isyanından kurtulanlar Fransa mandası altındaki Suriye'ye sığınılar. Kemal Burkay, 1930'lu, 1940'lı yıllar Suriye'sini "*Kürt kültürünün çiçeklendiği yerlerden biri*" [196] olarak tanımlar. O yıllarda Şam'da toplanan Celadet ve Kamuran Bedirhan, Osman Sabri, Nureddin Zaza[197] gibi Kürt milliyetçiliğinin birçok önemli ismi bir sonraki ayaklanma için hazırlıklara başlarlar. İlk safhada Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilatı İctimaiye cemiyeti, Kürt Millet Fırkası, Kürt Ulusal Birliği örgütlerini birleştirerek büyük bir örgüt kurmaya karar verirler. Kürtçülük hareketi, bütün bu örgüt çalışmalarına paralel olarak Suriye ve Lübnan'daki Ermeni Taşnak örgütü ile ittifak arayışı içine girer. İttifak görüşmelerini Kürtler adına Bedirhanilerden Celadet Ali

[195] Şadillili, **a.g.e.,** s. 127-129.
[196] Burkay, **a.g.e.,** s. 248.
[197] **A.e.,** s. 248.

Bedirhan, Ermeniler adına ise Vahan Papazyan yürütür.[198] Görüşmeler anlaşma ile sonuçlanır. Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilatı İctimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası, Kürt ulusal birliği örgütlerinden müteşekkil[199] Hoybun, bir Ermeni-Kürt örgütü olarak Ekim 1927'de kurulur. [200]

Hoybun örgütünün liderliğini Celadet Ali Bedirhan üstlenir. Örgüt Ağrı civarında ayaklanma başlatma kararı alır. Ayaklanmayı başlatma görevini daha önce Azadi örgütünün üyesi olan ve Nesturi ayaklanması sırasında ordudan firar ederek Irak'a sığınan yüzbaşı İhsan Nuri'ye verir.[201] İhsan Nuri iyi silahlanmış, eğitilmiş küçük bir grubu ile bölgeye geçer, aşiretlerin desteğiyle ayaklanmayı başlatır.[202] İlk çatışmalar 1927'nin sonuna doğru başlar. Yüzbaşı İhsan Nuri aşiretlerin desteğiyle 1928'de Ağrı Dağı civarında bazı bölgelerde kontrolü sağlamayı başarır. Türkiye Cumhuriyeti ayaklanmayı bastırmakta zorlanır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü isyanı bastırmada zorlanmalarının nedenini İran'ın isyancılara verdiği desteğe ve o dönemki sınırların neden olduğu zorluklara bağlar;

> "*O zaman Ağrı dağının yarısı bizde yarısı İran hududu içindeydi. (...) Tecavüz oldukça her seferinde bir cepheden mukabil harekete girişir, sıkıştırırız, onlar İran'a geçerler. İran hükümeti ile bu meseleyi bir türlü halledemiyoruz. Ağrı dağlarının iki memleket arasında yarı yarıya paylaşılmış olması, İran da yuvalanmış olan siyasi çetelerin kolaylıkla Türkiye içine sarkıntılık edebilmelerine imkân veriyor*."[203]

İsmet İnönü'nün de belirttiği üzere, Ağrı dağının konumu isyancılarla mücadeleyi imkansız hale getiriyordu. Hükümet bazı hareketlenmelerin görülmesi üzerine 1930'un başlarında Ağrı bölgesine yönelik çok kapsamlı bir askeri hareket düzenler, sıkışan isyancılar sınırın diğer tarafına kaçarak tasfiye edilmekten kurtulurlar, kısa süre sonra geri dönüp tekrar isyanı başlatırlar.[204] İngiltere'nin 1930

[198] Şimşir, **a.g.e.,** s. 323.
[199] Aladağ, **a.g.e.,** s. 30.
[200] **A.e.,** s. 30.
[201] **A.e.,** s. 31
[202] McDowall, **a.g.e.,** s. 282.
[203] İnönü, **a.g.e.,** s. 526.
[204] **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II,** s. 261.

yılına ait yıllık Türkiye raporunda yazılanlar İsmet İnönü'nün yazdıklarıyla paralellik arz ediyor;

> "*1930 yılının ilk aylarında bazı Kürt hareketleri görüldüyse de bunlar kolayca bastırıldı. Nisan ve mayıs aylarında Ağrı yöresinde ayaklanma çıktı ve asiler İran'dan destek gördü. (….)*
>
> *Kürt ayaklanması yüzünden Türk İran ilişkileri epeyce gerildi. Asiler İran'daki sempatizanlarından destek aldı ve bir ara Tebriz'deki İranlı General Saffar-ud-Dovleh ile ilişki kurdular. İran hükümeti sınırı tam kontrol edemedi. Bir güçlük de Küçük Ağrı Dağı'nın eteklerinin İran sınırı içinde olmasından kaynaklandı*."[205]

Gerçekten de en büyük sorun İran'ın isyancılara verdiği destek ve Türk-İran sınırının o günkü şeklidir. Nitekim Türkiye Temmuz 1930'da İran'a, isyancıların Türkiye'ye girişini engellemezse, isyancıları İran içlerinde de takip edeceklerini bildirdi.[206] Türk makamlarının kararlığını gören İran, ilk önce Türk ordusunun İran topraklarından geçerek isyancıları kuşatmasına izin verir, daha sonra da Türkiye'nin sınır değişiklik teklifini kabul eder.[207] Ağrı isyanında isyancılara en büyük darbe 1930'un yazında Zilan bölgesinde vuruldu. Birçok isyancı öldürüldü.[208] Kürtçülük hareketine mensup aydın, yazar ve siyasiler isyancıların ölümünü sivil katliamı gibi yansıtmakta ve senelerce Türkiye Cumhuriyeti Ağrı isyanı sırasında katliam yaptı algısını işlemekten çekinmemişlerdir. Ağrı isyanının bastırılmasını "*Ağustos 1930'da 50 bin asker Ağrı Dağı'ndaki 3 bin isyancıyı kuşattı. Bin 500 Kürt tutuklandı ve idam edildi. Çatışmalarda ilgisi olmayan kadın erkek, çocuk 3 bin sivil de öldürüldü*"[209] şeklinde ifade eden Ahmet Özer bu yazarlardan sadece biridir. 1930'un yaz ayında ölümcül darbe yiyen Ağrı isyanı 1932'nin yazında tamamen biter.

Kürtçülük hareketi Türkiye Cumhuriyeti'nin Ağrı isyanını bastırmada zorlanmasını ayaklanmanın gücüne bağlar. Oysa mesele Türk-İran sınırının yapısından ve İran'ın isyancılara destek vermesinden kaynaklanıyordu. İran desteğini

---

[205] Şimşir, **a.g.e.,** s. 348, 349.
[206] McDowall, **a.g.e.,** s. 284.
[207] **A.e.,** s. 286.
[208] **Cumhuriyet,** 20 Temmuz 1930
[209] Özer, **a.g.e.,** s. 316.

kestikten ve sınır meselesi halledildikten sonra Ağrı isyanı da bastırıldı. İsyanın başındaki isim İhsan Nuri bir kez daha kaçmayı başarır. Yaşamını Tahran'da devam ettirir.[210] Sonraki yıllarda yazdığı hatıratında Ağrı İsyanını kendi açısından anlatır.[211] Ağrı ayaklanması bazılarının iddia ettiği gibi dini bir ayaklanma değildir. Seküler bir örgütün başlattığı Şark İslahat Planından rahatsız olan aşiretlerin katıldığı seküler, milliyetçi bir Kürt ayaklanmasıdır.

Kısaca özetlemek gerekirse, III. Ağrı isyanın da dış bağlantı ve dış destekler belirgin rol oynar. Hatta dış bağlantıların en etkin olduğu Kürt isyanı denilebilir. Suriye merkezli Kürt-Ermeni Hoybun örgütü tarafından başlatılmıştır. Nitekim, Hoybun'un liderlerinden Garo Sasuni III. Ağrı isyanının Hoybun tarafından başlatıldığını, amacının bağımsız bir Kürt ve Ermeni devleti kurmak olduğunu açıkça ifade eder.[212] İngiltere Fransa kadar belirgin olmasa da III. Ağrı isyanına yardım eder.[213] İngiltere ayaklanmaya teknik destekte de bulunur. İsyancılar Vatanın Çağrısı anlamına gelen "Gazita Welat" gazete ve Ağrı ateş yağdırıyor anlamına gelen "Ağrı Ağır Dıbarine" haber bültenini İngiltere'den temin ettikleri matbaa ile basarlar. İletişimlerini de İngiltere'nin sağladığı telsizlerle yaparlar.[214]

1.4.2.2. Dersim Meselesi ve Dersim İsyanı

Kürtçülük hareketi ve onların tezleri paralelinde hareket eden aydın ve yazarlar Dersim olaylarını *"Türk ordusu hiçbir sebep ve gerekçe yokken Dersim'e girer, burada kadın çocuk ayrımı yapmadan on binlerce masum Dersimliyi öldürür. Mağaralara sığınmış binlerce sivili savaş uçaklarının attığı bombalarlarla katleder"* şeklinde özetlerler. Bu anlatım şekli tarihi ve sosyolojik gerçeklikten tamamen kopuk, Kürtçülük hareketi tarafından kurgulanmış operasyonel bir algı çalışmasıdır.

---

[210] Mehrdad R. İzady, **Kürtler,** İstanbul, İstanbul, Doz yay, s. 135.
[211] Nuri, İhsan Paşa, **Ağrı Dağı İsyanı,** Med Yayıncılık, İstanbul, 1992.
[212] Garo Sasuni, **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. YY'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri,** Med Yayınları, İstanbul, 1992, s. 217.
[213] Ağrı isyanına İngiltere'nin desteği hakkında geniş bilgi için bkz; Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926-1930)", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Aralık 2008, Sayı: 18, s. 113-132.
[214] Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** Doz Yayınları, İstanbul, 2012.s. 247.

Biz Dersim meselesini siyasi ve ideolojik mülahazalardan uzak objektif bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

Dersim meselesinin kökenleri 16. Yüzyıla kadar uzanır. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, bu durumu bölgeye yönelik hazırladığı raporda şöyle ifade eder; *"400 seneden beri Dersim'e hükümetin giremediğini ve otorite kuramadığından bahsediyordu."*[215] Hamdi Beyin söylediği gibi Osmanlı İmparatorluğu Dersim bölgesinde tam bir devlet hakimiyeti kuramamıştır, bölgeden ne vergi ne de asker toplayabilmiştir. Üstelik Dersim kaynaklı eşkıyalık, diğer bölgeler için de tehdit oluşturmuştur.

Tanzimat döneminde, merkeziyetçi politikaları çerçevesinde, Dersim bölgesinde Devlet otoritesini tesis edilmek istenir, bu yönde önemli adımlar atılır ama istenilen sonuç alınamaz. II. Abdülhamid Hamidiye alayları meselesinde olduğu gibi Dersimde de orta yol takip eder, burada etkin olan aşiret reislerine nişanlar, hediyeler vererek bölgeyi kendine bağlamaya çalışır. Bu dönemde bölgedeki devlet yetkilileri söz konusu aşiret reislerinin oğulları ve yakınlarından oluşuyordu.[216] Bu uygulama aşiretlerin bölge üzerindeki etkisini daha da güçlendirir.

II. Abdülhamid'in idare-i maslahata dayalı uygulamalarına rağmen, bölge merkezli eşkıyalık bitmez aksine zaman zaman dayanılmaz boyutlara ulaşır ve devleti müdahale etmek zorunda bırakır. 4. Ordu Müşiri Zeki Paşa'nın Kasım 1907'de Dersime yönelik başlattığı askerî harekât bunlardan biridir.[217] Fakat istenilen sonuç alınamaz. II. Meşrutiyet ve onun neden olduğu özgürlük Dersimdeki aşiretlerin konumlarını daha da güçlendirir. Bu durum İttihat ve Terakki'nin Babial-i baskını ile iktidarı tamamen ele geçireceği 1913'e kadar devam eder. İttihat ve Terakki Devlet otoritesini ülkenin her tarafında tesis etme kararlığındadır. 1914'de I. dünya savaşının başlaması, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaşa girmesi ve

[215] Faik Bulut, **Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyanları,** İstanbul, Yön Yayınları, 1991, s. 219.
[216] **Dersim,** Jandarma Umum Kumandanlığı Yayınları, t.y., s. 126-127.
[217] **A.e.,** s. 140-143.

Rusya'nın doğuda hızlı bir ilerleme sağlaması İttihat ve Terakki'nin planlarını aksatır.

Dersim bölgesi aslen Türk unsurların hâkim olduğu bölgedir. İki Türk unsurun çatıştığı Osmanlı-Safevi mücadelesinde Dersim Türkleri Safevilerin yanında yer alır, bundan dolayı da sonraki yıllarda Osmanlıdaki Devşirme bürokrasisi tarafından Kızılbaş ilan edilir. Kızılbaş olarak etiketlenen Türk boylarının bir kısmı Çaldıran savaşından sonra bölgeyi terk edip İran'a döner, diğer kısmı bölgede kalır, günümüze kadar varlıklarını sürdürür. Bugün başka kökenden olduğunu söyleyenlerin önemli kısmı Türk kökenli alevilerdir. Nitekim, Diyarbakır Valisi Cemal Bey Cumhuriyet döneminin başında Dersim için hazırladığı raporda Dersim Alevilerinin etnik köken olarak Türk olduklarına vurgu yapar.[218]

Çaldıran savaşından sonra bölgenin etnik yapısı yavaş yavaş değiştirilmeye çalışılır. Giden Türk boylarının yerine daha sonra eşkıyalığı meslek haline getirecek başka unsurlar doldurur. Kalan Türk unsurlar ise Devşirme Bürokrasisinin empoze ettiği Kızılbaş-kafir etiketlemesini üzerinden atamaz, bunun altında ezilirler. Seslerini hafif çıkardıklarında Kızılbaş ayaklanması denilerek Devşirme bürokrasisi tarafından kanlı bir şekilde bastırılır. Eşkıyalığı meslek edinmiş diğer unsurlar bunu avantaja çevirip Türk boylarını baskı altında tutar hatta onları asimile eder. Birçok Türk boyu birkaç kuşak sonra Türklüğünü inkâr etmek zorunda bırakılır.

Tehcirden sonra birçok silahlı Ermeni anarşist ve eşkıya coğrafi konumundan dolayı bu bölgeye gelir, farklı etnik kimlik ve mezhep adı altında bölgeye yerleşir ve kendileri gibi eşkıyalık yapan diğer aşiretlerle yakın ilişki kurar. Bu silahlı isyancı Ermeni unsurların gelmesiyle Dersim devletin giremediği tam bir kurtarılmış bölgeye dönüşür. Daha sonra kripto kimlik benimseyecek silahlı Ermeni isyancıların gelmesi ile çoğunluğu oluşturan ama silahsız olan Türk unsurlar tamamen baskılanır, asimile edilir, susturulur. Onların adına azınlık olan ama sesleri gür çıkan birkaç eşkıya aşireti ve kripto unsurlar öne çıkar. Maalesef bu durum günümüzde de

[218] **A.e.,** s. 201-205.

böyledir. Çoğunluğu Oğuz Türkü olan Dersim bugün Devlet karşıtı örgütlerin en güçlü olduğu yerlerden biri haline getirilmiştir.

Osmanlı Devleti I. Dünya savaşı sırasında Rusya ile doğrudan sadece Doğu cephesinde savaşır. Sarıkamış felaketi ile başlayan doğu cephesi Ermenilerinde desteğini alan Ruslar karşısında ağır yenilgiler ile devam eder. Osmanlı kuvvetleri 1916'da doğu cephesinde her yönde gerilemeye başlar. Batı ve Güneye doğru ilerleyen Rus birlikleri 1916'da Dersime ulaşır. Dersimde eşkıyalığı meslek edinmiş aşiretler Ruslarla iş birliğine girerler, onlardan aldıkları destekle Dersim civarındaki diğer bölgelere saldırılarda bulunurlar.[219] Dersim dışındaki bölgelere saldıran Dersimli silahlı isyancılar üzerlerine gönderin askeri birliklerle etkisiz hale getirilirler.[220]

Rusya kendisine düşman bu coğrafyada iş birliğine hazır Dersimli aşiretleri önüne çıkan bir fırsat olarak görür ve bu aşiretler ile kalıcı bir ittifak kurmak için kendilerine çok cazip tekliflerde bulunur. Daha sonra sık sık ayaklanacak Balabanlı, Kureyşanlı ve Koçuşağı aşiretleri özerklik ve yardım şartı ile Rusya ile birlikte hareket etmeyi kabul ederler.[221] Millî Mücadelenin en hassas döneminde Sevr anlaşmasında geçen Müstakil Kürdistan fikri için ayaklanan ve Ankara Hükümetini sırtından hançerleyen Koçgiri aşireti de Ruslarla iş birliğini kabul eden Dersim aşiretlerindendir. Koçkirili Alişir Erzincan'da Ruslarla görüşür, Özerk bir Kurdistan'ın kurulması ve Osmanlı imparatorluğuna karşı birlikte hareket etme konularında anlaşırlar. Rusya'da Bolşevik devrimin patlak vermesi ve Rus birliklerin çekilmesi üzerine Koçgiri ve diğer Dersimli aşiretlerin Ruslarla yaptıkları anlaşmalar suya düşer.[222]

Mütareke döneminde, Dersimli aşiretlerin Rusların ve diğer dış unsurların desteği ile eşkıyalık ile Kürtçülüğü birleştirdiklerini, asırlardır devam ettirdikleri eşkıyalık faaliyetlerine siyasal bir boyut kazandırdıklarını görüyoruz. Millî mücadele

[219] Burhan Özkök, **Osmanlılar Devrinde Dersim İsyanları,** Askeri Matbaa, İstanbul, 1937, s. 35.
[220] **Dersim,** s. 165-168.
[221] **A.e.,** s. 162-163.
[222] **A.e.,** s. 124-125.

döneminde Dersim dış güçlerin en rahat faaliyetlerde bulunduğu nifak merkezine dönüşür. Millî Mücadele döneminde Kürt isyanları bölümünde incelediğimiz Koçgiri ayaklanmasında görüldüğü üzere, Koçgiri aşireti İstanbul merkezli Kürt Teali Cemiyetinin emriyle ayaklanır, Millî unsurları sırtından vurur, Ankara ile doğu arasındaki irtibatı keser. Koçgiri ayaklanması Millî mücadele sırasındaki ayaklanmaların en zararlı ve en tehlikelisidir.

Dersimdeki tüm aşiretleri suçlamak çok yanlış olacaktır. Başta Diap ağa olmak üzere bazı Dersimli aşiret liderleri Ankara'ya kadar gelip Millî mücadeleye destek verirler. Söz konusu bu aşiret liderleri 1925'de patlak verecek Şeyh Sait ayaklanmasında da devletin yanında yer alırlar. Mesela Diyap Ağa, Şeyh Sait ayaklanması başlayınca, bölgedeki mülki idare amirine *"Dersim'in böyle taassup ve irtica hareketleri ile alakası olmadığını"*[223] söyleyerek devletin yanında olduğunu belirtir. Dersim merkezli Karabal aşireti de devletin yanında yer alır.

1.4.2.2.1. Cumhuriyet Devri ve Dersim

Cumhuriyet ilan edildiğinde Dersim yerel aşiretlerin hâkim olduğu bir bölgedir. PKK lideri Abdullah Öcalan, İmralı'daki sorgusunda, Dersimdeki düzeni Derebeylik olarak tanımlar ve Seyit Rıza gibi bölgedeki aşiret liderlerinin derebeylik düzeninin değişmesine yönelik girişimlerden rahatsızlıklarını şu şekilde dile getirir;

> "*Seyit Rıza ve yandaşı aşiretlerinin derebeyliği Cumhuriyet ile sıkıntıya girmişti. Bundan dolayı çok rahatsızdılar, yöreye yollar ve okullar yapılmasını istemediler, bir kıvılcıma bakıyordu ve oldu. Yine binlerce insan telef edildi, binlerce aile perişan oldu. Yani hep kendi insanımız zarar gördü*."[224]

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlıdan miras kalan bu durumu tolere etmez, Dersimde devlet otoritesi kurmak için hemen harekete geçer. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Dersime yönelik kapsamlı bir plan peşindedir. Bunun için 1925'den itibaren Dersim hakkında birçok rapor hazırlatır. Orta vadedeki çözümler konusunda

[223] Uluğ, **a.g.e.,** s. 40-41.
[224] Uğur, **a.g.e.,** s. 105.

farklı önerilerde bulunan raportörler bölgede her şeyden önce devlet otoritesinin tesis edilmesi, bunun için de silahların toplanması ve silahlı isyancıların etkisizleştirilmesi gerektiği konularında mutabık kalırlar.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Ağrı harekâtından sonra bölgeye yönelik bir inceleme gezisinde bulunur. Mareşal içişleri bakanlığına gönderdiği yazıda bölgenin sistemli bir şekilde Türklerden arındırıldığına, sistematik bir şekilde Kürtleştirildiğine vurgu yapar bu sürecin bir an önce engellenmesi gerektiğinin altını çizer;

> *"Kürtlerin muntazam bir sistem dâhilinde Türk köylerine yerleşerek Kürtlüğü yaymaya çalıştıkları ve aynı zamanda eşkıyaya yataklık ve kılavuzluk ettikleri anlaşılmaktadır. Bu gibi muzır ailelerin Türkler arasından çıkarılarak Trakya'ya nakilleri, Türklük aleyhine yönelen bu kötü maksada karşı en etkili bir tedbir olacaktır"*

Başbakan ismet İnönü Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Bölgenin zorla Kürtleştirildiğine yönelik kaygılarını yerinde bulur ve Genelkurmay Başkanlığına bölgenin zorla Kürtleşmesinin engellemesi için bölgede zorunlu iskân politikasının uygulanmasını ister.

Dersim ve diğer bölgelerdeki en büyük sorun Türk aşiretleri dışındaki aşiretlerin önemli kısmının vergi ödemeyi ve asker vermeyi reddetmesi kısacası devlet otoritesini reddetmesinden kaynaklanıyordu. Aşiretler Cumhuriyete rağmen bölgelerinde asırlardır devam eden Ağalık ve Şeyhlik düzeninin olduğu gibi devam etmesini istiyorlardı. Cumhuriyet diğer bölgelerde olduğu gibi Dersimde devlet otoritesini tesis etmek ister, her yerde alınan vergiyi ve askeri bu bölgelerden de almak ister, bunda tavizsiz bir tutum sergiler. Dersimin Pülümür ilçesinde birçok aşiret vergi ve asker vermeyi reddediyor, kendine ait olmayan malları zorla alıyor, çapulculuk yapıyordu. Söz konusu aşiretlerin başında da Koçuşağı aşireti geliyordu. Koçuşağı aşireti Şeyh Sait ayaklanmasından istifade ederek eşkıyalıklarını artırır, 2 bine yakın silahlı eşkıya ile Dersim içinde ve dışında diğer bölgelere saldırır.

Hükümet diğer aşiretlerin ve bölge halkının talebi üzerine, 1926 yılında Koçuşağı aşireti ve onun gibi bölgede eşkıyalık yapan Şam ile Resik aşiretlerine yönelik askerî harekâta karar verir, bu konuda Elâziz bölge Komutanı Albay Mustafa Muğlalı'yı görevlendirir.[225] Bu Harekât Cumhuriyetin Dersimde düzenlediği ilk askeri harekattır. İsyan bastırılır, isyancılar Diyarbakır'daki Şark istiklal mahkemesinde yargılanır. Mesela Bu isyan sırasında hükümete yardım sözü veren ve hükümetten destek alan Seyit Rıza liderliğindeki Yukarı Abbasuşağı aşireti Hükümet güçlerine değil asilere yardım eder.[226]

Ağrı isyanı sırasında bu bölgedeki eşkıyalık ve çapulculuk zirve yapar. Koçuşağı hareketinden sonra bölgeye yönelik ikinci Harekât 28 Ekim- 14 Kasım 1930 tarihleri arasında gerçekleşen Pülümür Harekâtı olur. Başarı ile sonuçlandırılan harekatta Asiler ve suçlular yakalanır, aşiretlerin zorla ele geçirdiği mallar geri alınır, bölgede sarsılan devlet otoritesi tekrar kurulur.[227]

1930'daki askeri harekatın sağladığı istikrar fazla uzun sürmez. Bahtiyar aşireti reisi Yusuf askerlere saldırır ve bir jandarmayı şehit eder. Bölgede eşkıyalıklar yine artar. Bunun üzerine 1933'de bölgeye yönelik yeni bir askerî harekât düzenlenir. Birçok suçlu, asker kaçağı yakalanır, 200 üzerinde silah ele geçirilir. Bu arada Dördüncü Umumi Müfettişlik kurulur ve Tunceli Vilayet Kanunu çıkarılır. Korgeneral Abdullah Alpdoğan bölgeye askeri ve mülki amir olarak atanır.[228] Bölgeye yönelik birçok yol, köprü, okul, hastane, devlet binaları projeleri geliştirilip uygulamaya sokulmaya çalışılır. Böylece Dersim asırlar sonra ilk kez devlet otoritesi ile tanışmaya başlar.

1.4.2.2.2. 1937 ve 1938 Askeri Harekâtları

Cumhuriyet'in bölgede Devlet otoritesini kurmaya ve kalkınmaya yönelik girişimleri bölgede asırlardır bir nevi derebeylik kuran yerel aşiret liderlerini rahatsız

[225] **Genelkurmay Belgelerinde Kürt isyanları II**, s. 256.
[226] **Dersim,** s. 171-176.
[227] Hallı, **a.g.e.,** s. 358.
[228] Şimşir, **a.g.e.,** s. 395.

eder. Söz konusu aşiretler Korgeneral Abdullah Aldoğan'dan, Bölge'nin kendilerine verilmesini yani bir nevi özerklik tanınmasını isterler. Teklif reddedilir. Bunun üzerine, Abaşuhakkı, Yusufkan, Denemen, Haydaran aşiretleri 21 Mart 1937'de yani Nevruz'da Harçik deresi üzerindeki köprüyü yakarlar, iletişim hatlarını keserler ve isyanı başlatırlar. Sin köyünde olan Seyit Rıza olayları yakından takip etmektedir, hatta adamlarına hazırlık amaçlı köyünün dışında siperler kazdırır.[229]

Asi aşiretler 26 nisanda Askisor karakoluna ve bölgedeki diğer askeri birliklere saldırırlar.[230] Ayaklanmayı başlatan Yukarı Abbasuşağı, Haydaran, Yusufan, Kureyşan aşiretleri Nazımiye, Hozat, Ovacık, Pülümürdaki aşiretlerin kendilerine katılmaları için diğer aşiretler nezdinde yoğun girişimlerde bulunurlar. Asilerin hükümet güçlerine yönelik saldırıları artarak devam eder. 1 Mayıs gecesi asiler birçok noktada hükümet güçlerine yönelik senkronize saldırılar düzenler.[231]

Hükümet saldırıların üzerine harekete geçer. Dersime yönelik hazırlanan askeri hareket planı 4 Mayıs 1937'de onaylanır, 12 Mayıs 1937'de yürürlüğe konur. Ağır ateş altına alınan eşkıyalara büyük zayiat verilir.[232] Askeri operasyonlarda savaş uçakları ve savaş pilotları önemli rol oynar.[233] Bu savaş pilotlarından biri de Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçendir.[234] Basın, Gökçe'nin isyanın bastırılmasındaki katkısını *"ilk Kadın Tayyarecimiz Sabiha Gökçe'nin Dersim'de Kahramanca Hizmetleri"* manşetiyle duyurur.[235]

Hükümet kuvvetleri isyancı liderleri tek tek etkisiz hale getirir. İsyanın en önemli liderlerinden Koçgirili Alişir 9 Temmuz 1937'de öldürülür. İsyanın lideri konumundaki Seyit Rıza hükümetin kararlığını görür, kaçamayacağını anlar ve yanındaki iki adamı ile 10 Eylül 1937'de teslim olur.[236] Böylece, 21 Mart1937'de

[229] **BCA** 30 10 0 0/ 111 743 17, nakleden Köse, **a.g.e.,** s. 152.
[230] Hallı, **a.g.e.,** s. 382-383.
[231] **A.e.,** s. 387
[232] **A.e.,** s. 396.
[233] **A.e.,** s. 400
[234] Sabiha Gökçen, **Atatürk'le Bir Ömür,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996 s. 117-125.
[235] **Tan,** 15 Haziran 1937.
[236] Niyazi Ahmed Banoğlu "Dersim Muhalefetinin Başı Nasıl Adamdı, Neler yaptı", **Kurun,** 13 Eylül

başlayan ayaklanma 12 Eylül 1937'de bastırılır. Belirlediği hedeflere büyük ölçüde ulaşan Genel Kurmay 19 Ekim 1937'de I. Dersim Harekâtını sonlandırır. Başbakan İsmet İnönü, 14 Haziran 1937 tarihli Meclis konuşmasında hükümetin kayıplarının 13 şehit ve 18 yaralı olduğunu söyler.

1937 harekâtından bir sene sonra, Haziran 1938'de, bölgede yeni bir isyan başlar. Bu arada, İsmet İnönü Başbakanlıktan ayrılır yerine Celal Bayar geçer. İsyanı bastırma noktasındaki devlet kararlığında herhangi bir değişiklik olmaz. Ağustos 1938'de ikinci Dersim Harekâtı başlatılır. Ekimin sonuna kadar süren operasyonlarla isyan bastırılır.

1.4.2.2.3. Seyit Rıza ve Dersim İsyanı

Seyit Rıza'nın Dersim ayaklanmasında oynağı rolü tam manasıyla anlayabilmek için Seyit Rıza ve aşiretinin geçmişine göz atmak gerekir. Seyit Rıza bölgedeki sorunlu aşiret reislerinin başında gelmektedir. Şeyh Sait ayaklanması sırasında Koçgiri aşireti ile bir olup civar bölgelere saldırmayı amaçlar.[237] Hükümetin aldığı tedbirler Seyit Rızanın bu girişimini başlamadan bitirir. Seyit Rıza hiçbir zaman tam manası ile devlete itaat etmez. En küçük fırsatta ayaklanan derebeyi gibi hareket eder. Ayrıca kendisi ile birlikte hareket etmeyen bölgedeki diğer aşiretlere karşı da şiddet yolu ile baskı kurar.

Seyit Rızanın oğlu Kırgan aşireti ile girdiği bir çatışmada öldürülür. Seyit Rıza oğlunun ölümü üzerine müttefiki olan Aşağı Abbasuşağı, Ferhatuşağı, Kalan, Aşuran kabilesi, Demenan, Kureyşan ve Yukarı Karaballı aşiretlerin oluşan yüzlerce silahlı adamla Kırganlıların meskûn bulunduğu Sin ve Şekak köylerine saldırır,

---

1937; **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 5, C: 19, İçtima: 2, TBMM Matbaası, Ankara, 1937, s. 344-345;

[237] 1938 yılında Dersim isyanlarının bastırılmasında vazife alan Naşit Hakkı Seyyit Rıza ile ilgili olarak:
"Bunun girdiği bir evin halkı artık cehennemlik degildir. Bir ev onu getirmeye muvaffak olduktan sonra
yarın ahirette cennetin en yüksek katında bir köşk temin etmiş demektir" sözleriyle bölge halkı üzerinde
ne denli etkli olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Uluğ, **a.g.e.,** s. 43-45.

kendine karşı duranları öldürür, köylerine el koyar. Hatta bir adım ileri gidip Kırganlıların merkezi konumundaki Sin köyünü yeni merkezi haline dönüştürür. Seyit Rıza bu durumu hükümet yetkililerine şu şekilde anlatır;

> *"Oğlum Baban'ın katilini yakalamak işinin Hükûmete ait olduğu ve milletin ciğer acısından sabır ve takati kalmadığı ve Hükûmeti aciz ve masrafa sokmamak için üç dört günden beri sıkılan millet çok gayrette bulundular. Katillerin kaçtıkları ve herhangi bir aşirete girerlerse takip edeceğini ve fişek olmadığından dört beş sandık cephane verilip muavenet beklediğini ve ricası kabul edilmezse milletin ciğer acısından Hükûmet deposundan cephane çaldıracaklarını ve bunun da hoş görülmesini ve hükûmet malının kendilerine helal olduğunu bildirmiştir."*[238]

Emrindeki yüzlerce silahlı adamı ile bölgede terör estiren Seyit Rıza hükümete bu olayı görmezden gelmesi tavsiyesinde bulunur. Hükümet Seyit Rızanın tüm eşkıyalıklarına rağmen sorunu barış yoluyla çözme niyetindedir. Bundan dolayı Seyit Rızanın üzerine askeri birlikler gönderip cezalandırmaz. Hükümetin hoşgörülü tavrı bölgede Seyit Rızanın yaptığının kendi yanına kar kaldığı algısını oluşturur ve onun aşiretler nezdindeki gücünün artmasına neden olur. Üzerine asker gönderilmemesini kendinin dokunulmazlığı olarak yansıtan Seyit Rıza kendi ile birlikte hareket etmeyen aşiretlere şöyle der; "*Siz Hükümetin bana karşı hareket yapacağına kanarak beni dinlemediniz işte görüyorsunuz Hükümet bütün Dersimlileri evvela silahtan tecrit edecek ve sonra imha edecektir. Benimle beraber olanlara Hükümet bir şey yapamaz*"[239]

Seyit Rıza hükümetin iyi niyetini suiistimal eder, şiddet yolu ile diğer aşiretleri de kontrolü altına alır, kısa sürede Dersimde derebeyliğini kurar ve Dersimi tam bir eşkıya merkezine dönüştürür. 1935'e gelindiğinde Dersim merkezli eşkıya aşiretler Dersim sınırlarını aşarak civar bölgelere saldırır, kendilerine karşı çıkanları öldürür, mallarına el koyar kadınlarının ırzına geçer. Durum o hale gelir ki, Erzincan'daki Türk nüfus, 1935'deki doğu seyahati sırasında İsmet İnönü'nün karşısına çıkıp, hükümetin müdahale etmemesi durumunda eşkıyadan dolayı

[238] **BCA** 30 10 0 0/ 113 779 1 lef 2, nakleden Köse, **a.g.e**., s. 136.
[239] **BCA** 30 10 0 0/ 110 741 17 lef 20-23, nakleden Köse, **a.g.e.,** s. 138.

Erzincan'ı terk edeceklerini bildirirler. İsmet İnönü böyle bir durumun doğuracağı korkunç sonuçları raporuna şöyle yazar; "*az zamanda Erzincan'ın Kürt merkezi olmasıyla asıl korkunç Kürdistan'ın meydana gelmesinden ciddi olarak kaygılanmak yerindedir."*[240] Kısacası Dersim merkezli eşkıyalık Seyit Rıza liderliğinde Kürtçülük fikri ile birleşmiş Türkiye Cumhuriyeti, Türk devleti ve bölgedeki Türkler için hayati bir tehlike oluşturacak boyutlara ulaşmıştır.

Seyit Rıza'nın ayrılıkçı faaliyetlerine rağmen Hükümet Seyit Rızaya barış elini uzatır, onu Dördüncü Umumi Müfettişliğin merkezi Elaziz'e çağırır. Seyit Rıza daveti kabul eder, Elaziz'e gelir ve umumi müfettiş ile görüşür. Umumi Müfettiş ona devlete bağlılığını bildirmesi durumunda sorunların barışçıl şekilde çözüleceğini söyler. Seyit Rıza görüşmede Hükümete bağlılığını bildirir, Elaziz'de 4 gün kaldıktan sonra hiçbir engellemeye maruz kalmadan Dersime döner. Seyit Rıza bu görüşmede verdiği sözlerin hiçbirini tutmaz Dersime döner dönmez, isyan hazırlarına hız verir hatta Nuri Dersimi üzerinden büyük devletlere Dersim Generali imzası ile mektuplar gönderir, başlatmayı planladığı ayaklanma için onlardan destek ister.[241]

Seyit Rıza baştan itibaren isyancılarla birlikte hareket eder. Nitekim Demenanlı aşiret reisi Cebrail Seyit Rıza ile isyan etme konusunda anlaştıklarını ve bunun için yemin ettiklerini açıklayacaktır. Seyit Rızanın bölgenin merkez ile iletişimini engellemek için telefon hatlarını kestiğini, 60 adamı ile Sin karakolunu bastığını dolayısıyla isyana fiilen katıldığını bizzat kendi torunu söyler.[242] Seyit Rıza bir adım daha ileri gidip İsyanın liderliğini üstlenir,[243] fakat diğer isyancı liderler gibi Hükümet güçleri karşısında varlık gösteremez, kaçmak zorunda kalır, yakalanacağını anlayınca da teslim olur (10 Eylül 1937).[244] Seyit Rıza ve 7 arkadaşı yargılanırlar, idama mahkum edilirler, 15 Kasım 1937'de de, Elazığ'ın Buğday Meydan'ında idam edilirler.[245]

---

[240] Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu,** Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 51.
[241] Dersimi, **a.g.e.,** s. 281-290.
[242] **Ayın Tarihi,** Ekim 1937.
[243] Aladağ, **a.g.e.,** s. 33.
[244] Banoğlu, **a.g.e.,** s. 344-345;
[245] **Tan,** 16 Kasım 1937.

Görsel 1.1. Seyir Rıza'nın yakalanmasının Tan Gazetesinde Yer alması

1.4.2.2.4. Dersim Meselesinin Kürtçülüğün Propaganda Malzemesine Dönüştürülmesi

Şeyh Sait ayaklanmasının İngiltere'ye yaradığı açıktır. İsyan Musul-Kerkük meselesinde Türkiye'nin elini zayıflatmış, meselenin İngiltere'nin tezleri doğrultusunda çözülmesine neden olmuştur. Dersim ayaklanması sırasında da benzer bir uluslararası durum söz konusudur. 1936-1938 seneleri, Türkiye'nin, Hatay meselesinde uzun süredir attığı adımların sonuçlarını almak üzere olduğu yıllardır. Bu yıllarda, Dersim isyanları patlak verir.

Ayrılıkçı Kürt hareketlerinin bölgedeki merkez üssü Fransız mandası altındaki Suriyedir. Bu çerçevede, Hoybun örgütünün Celadet Bedirhan önderliğinde

Şam'da kurulduğu ve Hoybun'un başta Ağrı isyanları olmak üzere Türkiye'deki birçok ayrılıkçı Kürt isyanını desteklediğine önceki satırlarda değinmiştik. Fransa, Türkiye'nin Hatay konusundaki ısrarını kırmak için Dersim ayaklanmasını her açıdan destekler. Nitekim Abdullah Öcalan imarlıdaki sorgusunda Dersim ayaklanmalarının arkasında Fransa olduğunu çok net bir şekilde ifade eder; "*Bakınız Dersim Seyit Rıza olayı, Seyit Rıza ve aşiretini, maraba köylüyü ayağa kaldıran ve maddi destekte bulunan Fransızlardı. Neden, çünkü o tarihte Hatay problemi var, Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istiyorlar ve Dersim aşiretlerini başına bela ediyorlar.*"[246]

Dersim ayaklanması Kürtçülük hareketi içinde de büyük ve derin bir tartışmaya neden olmuştur. Bir kesim Dersim ayaklanmasını Kürt Ulusal hareketi içinde değerlendirip Seyit Rıza ve arkadaşlarını Kürt Ulusal kahramanları olarak ilan eder. Bir diğer kesim ise Dersim ayaklanmasını başlatan aşiretler ve ayaklanmanın lideri Seyit Rızanın feodal özelliklerine dikkat çekerek Dersim ayaklanmasının Kürt Ulusal hareketleri içinde değerlendirilmemesi gerektiğini öne sürer.[247]

Kürtçü hareket Dersim isyanını bastırmaya yönelik askeri hareketler üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'ni soykırımcı yaftası takıp tarih karşısında mahkûm etmeye çalışır. İsmail Beşikci Dersim harekatlarını soykırım olarak niteler, nitekim, *"Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi"* başlıklı kitap yazar.[248] Zazaki.net sitesinde yayınlanan *"Dersim'de Bilincin Uyanması"* adlı makalesinde, *"1937-1938'deyse, 50 binin üzerinde Alevi Kürt'ün öldürüldüğü görülmektedir"* der.[249] Beşikçi Dersim İsyanını bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını hedefleyen ulusal bir ayaklanma görür ve destekler. Beşikçi iddialarını hiçbir belge ile temellendiremez, belge ile temellendirme ihtiyacını bile duymaz. Onun hiçbir belgeye dayanmadan ortaya attığı bu iddialar Kürtçü hareket tarafından tarihi belge olarak görülür ve kaynak gösterilir.

---

[246] Uğur, **a.g.e.,** s. 105.
[247] Ekinci, **Kürt Siyasal Hareketlerinin Analizi,** s. 52.
[248] İsmail Beşikçi'nin Dersim harekâtına bakışı hakkında geniş bilgi için bkz; İsmail Beşikçi, **Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi,** Belge Yayınları, İstanbul, 1990.
[249] http://www.zazaki.net/haber/dersimde-bilincin-uyanisi-288.htm

Konu üzerine eleştirel görüş ve yazılarıyla tanınan Ayşe Hür İsmail Beşikçi'ye benzer tespitlerde bulunur. Hür, *"tahminlere göre 110 bin nüfus olan Dersim'in 72 bin kişisi ülkenin değişik bölgelerine sürüldü"* iddiasında bulunur.[250] Ayşe Hür, İsmail Beşikçi gibi hiçbir belge ortaya koyamaz. İddiasını dile getirdiği cümlenin başında kullandığı, *"tahminlere"* göre ifadesi iddiaların bilimsel değil ideolojik olduğunu göstermeye yeterlidir. Mustafa Yelkenli; *"Mustafa Kemal'in emriyle yüz bin kadar kişinin katliamına neden olacak bastırma operasyonu"*[251]ifadeleri ile Dersim konusunda mesnetsiz iddialar konusunda İsmail Beşikçi ve Ayşe Hürü geride bırakır. Rıza Zelyut, İsmail Beşikçi, Ayşe Hür ve Mustafa Yelkenli gibi isimlerin Dersim konusunda iddialarını *"Dersim İsyanları Seyyit Rıza Gerçeği"* adlı kitabında sert şekilde eleştirir ve reddeder. Resül Köse CHP ve DP'nin doğu politikalarını incelediği kapsamlı doktora çalışmasında söz konusu iddiaları nüfus sayımı sonuçları üzerinden çürütür;

> *"1935 ve 1940 yıllarındaki nüfus sayımı dökümlerine baktığımızda gerçekçi verilere ulaşmak mümkün olabilmektedir. Bu iki tarih, harekâtların başlama tarihi olan 1936 yılı öncesi ve bitiş tarihi olan 1939 yılı sonrası nüfus sayımlarının yapıldığı yıllardır. Çemişgezek, Hozat, Kalan, Mazgirt, Nazımiye, Ovacık, Pertek ve Pülümür kazalarından oluşan Tunceli vilayetinin 1935 yılı nüfusu 107.100 iken 1940 yılı nüfusu 94.639 olarak tespit edilmişti. Bu veriler Tunceli ıslahat programı için harekâtların öncesi ve sonrası verilerdir. Görülüyor ki öyle yukarıda iddia edilen rakamlar kadar ne nüfus nakli ne de ölüm hadisesi vuku bulmuştur.*
> *Yukarıda verilen tabloda Tunceli olaylarında üç yılda toplamda 13.806 kişinin hayatını kaybettiği görülmektedir. Sadece bu belgeyle bile yukarıda tamamen tahmin ya da art niyetli olarak iddia edilen rakamların geçerliliği ortadan kalkmaktadır."*[252]

Dersim harekâtı konusunda bu tarz abartılı paylaşımların temelinde Koçgiri ve Dersim isyanlarının liderlerinden olan Nuri Dersimi'nin yanlı mesnetsiz anlatımı vardır. Nuri Dersimi İstanbul'daki öğrencilik yıllarından itibaren Kürtçü örgütlenmelerin içinde yer alır, sırası ile Kürt Talebe Hevi Cemiyeti, Kürdistan

[250] Rıza Zelyut, **Dersim İsyanları Seyyit Rıza Gerçeği,** Kripto Yayınları, 15. Baskı, Ankara, 2013, s. 360.
[251] **A.e.,** s. 360.
[252] Köse, **a.g.e.,** s. 173. Bölgenin döneme dair nüfus değişiklikleri hakkında geniş bilgi için bkz; **Doğu Sorunu, Necmeddin Sahir Sılan Raporları,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 219-220.

Muhiban Cemiyetinde aktif olarak yer alır. Daha sonra Mondros mütarekesinden sonra kurulan Kürt Teali cemiyetine katılır. 1921'de Kürt Teali cemiyeti adına Koçgiri ayaklanmasını organize eder. Sakallı Nurettin Paşa'nın isyan sonrası kurduğu Divan-ı Harp'te gıyabında idama mahkûm edilir. Nuri dersimi ilk önce Dersime kaçar, oradan İstanbul'a geçer, birçok kaçma denemesinden sonra Fransız mandası altındaki Suriye'ye sığınır, Hoybun örgütüne katılır. Hoybun örgütü adına Dersim isyanını destekler.

Bu kısa özgeçmişten anlaşılacağı üzere Nuri Dersimi hayatını Kürtçülük hareketine adamış radikal bir Kürtçü olduğu anlaşılmaktadır. Dersimi'nin kürtçülük konusundaki radikal görüş ve keskin tavrını anlayabilmek Dersimi'nin *"Kürdistan Tarihinde Dersim"* adlı kitabından birkaç cümleyi paylaşmak yeterli olacaktır;

> *"intikam! intikam! intikam! Intikam! Intikam!.. Kürt namusuna sürülen lekeyi temizlemek için Intikam!.. Süngülenen yüz binlerce Kürt evladının feryadını dindirmek için intikam!.. Girdaplara atılan, ateşlerde yakılan gelin ve kızlarımızın Kürdistan afakında uğuldayan iniltilerini teskin için Intikam!.. Darağaçlarının altında ölümü kahramanca selamlayan, "Yaşasın hür ve müstakil Kürdistan diye haykırarak şahadet tacını giyen binlerce vatan kurbanlarının gayelerini tahakkuk ettirmek için Intikam!.."*[253]

Bu satırlardan anlaşılacağı üzere karşımızda objektif veriler ışığında olayları tarafsız anlatan araştırmacı ya da tarafsız bir gözlemci yoktur, karşımızda intikam hırsıyla yanan radikal kürtçü militan vardır. Nuri Dersimi'nin keskin ideolojik tavrını olayları anlatımında görmek mümkündür. Konunun daha iyi anlaşılması için söz konusu kitaptan küçük bir bölümü burada paylaşıyoruz;

> *"Türkler Tujik dağı eteklerini tamamen işgal etmiş ve buralarda ellerine geçen Kürt halkını merhametsizce öldürmüşlerdi. Tujik dağı eteklerinden Iksor vadisindeki büyük mağaralara sığınmış olan binlerce çocuk, kadın ve kızlar, bu mağaraların menfezleri -Genelkurmay'ın emir ve murakabesi altında- çimento ile kapattırılmak suretiyle mahvedil-mişlerdi. (...)"*[254]

---

[253] https://haberguncel.blogspot.com/2012/05/dersim-yalanlari-ve-gercekleri-4-sinan.html , http://www.butundunya.com/pdfs/2012/05/077-083.pdf

[254] **A.e.,**

Aydın kesimde hâkim olan Türkiye'yi suçlayıcı negatif Dersim algısının temelinde büyük ölçüde Nuri Dersimi'nin hiçbir vesikaya dayanmayan ideolojik heyezanları ve saplantı haline dönüştürdüğü Türk ve Türkiye düşmanlığı yatmaktadır. Bir çok aydın ve yazar hiç tanımadıkları Nuri Dersimi'nin yalan ve iftiralarını tarihi belge olarak görmekte, öyle yansıtmakta ve bu iddialar üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik ağır suçlamalarda bulunmaktadırlar. Tüm bunlar gösteriyor ki Dersim meselesi Türk Devleti'nin birlik ve bütünlüğüne kasteden bir güvenlik ve terör sorunudur. Seyit Rıza ve destekçileri Dersim'deki derebeyliklerini sürdürmek için Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı silahlı isyan başlatmıştır, Türk Devleti bu silahlı isyanı egemen tüm batılı devletler gibi ordusuyla bastırmıştır. Dersim isyanı ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti aleyhine yönelik anlatımlar ve verilen uçuk rakamlar propaganda amaçlı yalan ve iftiralardır. Söz konusu iddialar hiçbir zaman delillendirilememiştir, aksine somut delillerle çürütülmüştür. Buna rağmen *"Dersim katliamı"* yalanı başarıyla işlenmiştir, işlenmeye de devam edilmektedir.

1.5. CUMHURİYETİN DOĞU POLİTİKASI

Millî Mücadele sırasında (1919-1922)[255] ve onu takip eden 1923-1938 yılları arasında birçok Kürt ayaklanması gerçekleşti. Biz, çalışmamızda sadece başlıca büyük ayaklanmaları ele aldık. Ana konumuz olmadığı için diğer ayaklanmaları irdelemedik. Ahmet Özer, bu dönemde 17 Ayaklanma olduğunu yazar ve ayaklanmaları şu şekilde sıralar;

"*İlk dönemdeki 15 yılda toplam 17'yi bulan başlıca Kürt isyanları şunlardır;*

1. *Nasturi ayaklanması (12-28 Eylül 1924)*
2. *Şeyh Sait ayaklanması (13 Şubat-31 Mayıs 1925)*
3. *Raçkotan ve Raman Tedip Harekâtı (9-12 Ağustos 1925)*
4. *Sason ayaklanmaları (1925-1937)*
5. *Birinci Ağrı Ayaklanması (16 Mayıs-17 Haziran 1926)*
6. *Koçuşağı Ayaklanması (7 Ekim-30 Kasım 1926)*

[255] Millî Mücadele sırasındaki Kürt isyanları hakkında geniş bilgi için bkz; Oya Girit, **Millî Mücadele Dönemi Kürtçülük Hareketi,** Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994;

7. *Mutki Ayaklanması (26 Mayıs-25 Agustos 1927)*
8. *İkinci Ağrı Harekâtı (13-20 Eylül 1927)*
9. *Bicar Tenkil Harekâtı (7 Ekim 17 Kasım 1927)*
10. *Asi Resul Ayaklanması (22 Mayıs-3 Agustos 1929)*
11. *Tendürük Harekâtı (14-27 Eylül 1929)*
12. *Savur Tenkil Harekâtı (26 Mayıs-9 Haziran 1930)*
13. *Zeylan Ayaklanması (20 Haziran-Eylül Başı 1930)*
14. *Oramar ayaklanması (16 Temmuz-10 Ekim 1930)*
15. *Üçüncü Ağrı Harekâtı (7-14 Eylül 1930)*
16. *Pülümür Harekâtı (8 Ekim-14 Kasım 1930)*
17. *Tunceli (Dersim) Tedip Harekâtı (1937-1938)*"[256]

Bu liste 1924'den 1938'e kadar kesintisiz bir isyan döneminin yaşandığını göstermektedir. Listeye Millî Mücadele döneminde ki Kürt isyanlarını ekleyecek olursak, kesintisiz isyan döneminin 1919'dan başladığı görülür. İsyanlar başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Cumhuriyet kadrolarının doğu meselesine ve onun çözümüne yönelik bakış açılarını derinden etkiler. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları başlarda doğu meselesini diyalogla çözülebilecek bir sorun olarak görüyordu. Millî Mücadele'nin en kritik anında meydana gelen Koçgiri (6 Mart 1921) ayaklanması ve Kürtçülük hareketinin müdahil olduğu diğer isyanlar, tertipler dahi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının uzlaşmacı tavrını değiştiremez. Kürtçülük hareketi ve ona sıcak bakan araştırmacıların devamlı vurgu yaptığı Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit konuşması ve diğer söylemleri[257] Paşa'nın barışçıl bir çözümden yana olduğunu doğrulamaktadır. Mustafa Kemal Paşa ve onun şahsında Türk Devleti'nin doğu meselesine bakış açısını değiştirten olay Şeyh Sait isyanı olmuştur.

Şeyh Sait İsyanının adının aksine dini bir ayaklanma olmadığına, Azadi adlı örgüt tarafından başlatılıp yönlendirilen Kürtçü bir isyan olduğuna önceki satırlarda değinmiştik. Amacı bağımsız bir Kürdistan kurmak olan Şeyh Sait ayaklanması Türk

[256] Özer, **a.g.e.,** 312, 313; 1923-1950 arası meydana gelen Kürt isyanları için bkz. Reşat Hallı, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924- 1938),** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972.
[257] Özer, **a.g.e.,** s. 289-294.

devletinin doğu meselesine bakışını radikal bir şekilde değiştirir. O zamana kadar yeni yönetim tarafından hararetle desteklenen barışçıl ve demokratik bakış açısı yerini güvenlikçi politikalara bırakır. Türkiye Cumhuriyeti, meselenin her şeyden önce egemenlik ve güvenlik meselesi olduğu ve çözümünün de kısa, orta ve uzun vadede alınacak güvenlikçi tedbirlerde olduğu sonucuna varır. Bölgeye yönelik temel politikasını bu sonuç ışığında şekillendirir.

Kürtçülük hareketi ve onun tezleri doğrultusunda meseleleri değerlendiren araştırmacı ve yazarlar, Türk Devleti'nin tavrındaki bu radikal değişime, "*Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlarda Kürtlere karşı gösterdiği barışçıl ve demokratik tavır taktikseldi, savaş kazanılınca bu barışçıl tavırdan vazgeçildi ve güvenlikçi politikalara dönüldü*" şeklindeki açıklama getirir. Millî Mücadelenin en kritik döneminde TBMM'nin, Çerkez Ethem meselesine karşı sergilediği sert tavır Kürtçülük hareketinin bu tezini kökünden çürütüyor. TBMM, doğurabileceği telafisi imkânsız zararlara rağmen Çerkez Ethem meselesinde uzlaşmaz bir tavır sergilemiş ve askeri yöntemlerle bastırma yoluna gitmiştir. Askeri yöntemlerle hallettiği Çerkez Ethem Meselesinden kat kat daha az risk arz eden Kürtçülük hareketinden TBMM'nin çekinmesi ve taktiksel olarak barışçıl görüşmeler yürütmesi tarihi ve mantıki açıdan gerçekçi değildir. Ankara Hükümeti, Kürtçülük hareketinin iddia edildiği gibi o dönem Kürt isyanlarını bastıracak askeri ve siyasi güçten mahrum değildi. Nitekim, o dönem patlak veren Koçgiri isyanını silahlı yöntemlerle bastıracak güç ve iradeyi kendinde bulmuş, gereğini yapmıştır.

Kürtçülük hareketinin sıklıkla dile getirdiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlikçi politikalarını uygulayabilmek için Şeyh Sait ayaklanmasını kurguladığı ya da kullandığı şeklindeki tezinin doğru olabilmesi için Cumhuriyetin ayaklanmayı engelleme adına hiçbir girişimde bulunmaması gerekirdi. Oysa, Türkiye Cumhuriyeti, tedbir almayı bırakın, ayaklanmayı başlamadan bitirecek müdahalelerde bulunur. Şeyh Sait İsyanı esnasında iktidarda olan Ali Fethi Bey'den çok kısa süre önce Başbakanlık koltuğunda İsmet İnönü vardı. İnönü, 1924'ün sonunda ordudan 4'ü subay 351 erin silahları ve 10 makinalı tüfekle firar etmesini olası bir ayaklanmanın ön hazırlığı olarak görmüş ve hemen Azadi örgütünün Halit

Bey, Yusuf Ziya ve Mutkili Hacı Musa gibi önemli liderlerini tutuklatmıştı.[258] Daha sonra Azadi örgütünün doğal lideri olarak ortaya çıkacak ve Azadi örgütünün 1923'de planladığı Kürt isyanını başlatacak Şeyh Sait'i de mahkemeye çağrıltmıştı. İddia edildiği gibi, Cumhuriyet bir tertip içinde olmuş olsaydı, kendi kurguladığı ya da patlamasını beklediği ayaklanmayı bastıracak adımları atmazdı. Hükümet ayaklanmayı gördü ve tedbirlerini aldı. Tüm tedbirlere rağmen ayaklanma yine de oldu. Cumhuriyet bütün egemen devletler gibi bekasına yönelik başlatılan isyanı sert bir şekilde bastırır ve bölgede devlet otoritesini yeniden tesis eder. Aynı zamanda, sorunu kökünden çözmek ve bölgede sağlanan güven ve istikrarı kalıcı hale getirmek için Şark Islahat Planı adını verdiği çok kapsamlı ve çok yönlü bir doğu politikası geliştirir ve uygulamaya sokar.

1.5.1. Şark Islahat Planı

Takriri Sükûn Kanunu ayaklanmayı bastırmak ve bölgede devletin otoritesini yeniden tesis etmek için çıkartılmıştı. Ama Türkiye Cumhuriyeti bölgedeki soruna köklü bir çözüm bulma niyetindedir. Devlet bu amaçla yetkililerden detaylı raporlar hazırlamasını ve önerilerde bulunmasını ister. Çankırı milletvekili ve Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Renda bu kapsamda hazırladığı raporunda aşiret liderleri ve şeyhlerin bölge üzerinde kurduğu hakimiyete vurgu yaparak bölgedeki Ağalık ve Şeyhlik düzenine dikkat çeker. Çözümü Ağa ve şeyhlerin bölge halkı üzerindeki gücünün kırılması yani bölgede asırlardır hâkim olan Ağalık ve Şeyhlik düzeninin yıkılmasında görür.

Hükümet ağa ve şeyhlerle mücadele çerçevesinde iskân politikası ve sıkıyönetim önerir.[259] Ayrıca Doğuyu Batıya bağlayacak demiryolları projesinin önemine vurgu yapar. Hükümet Mustafa Abdülhalik Renda ve diğer yetkililerin raporlarını değerlendirmek ve bunun üzerinden bir yol haritası belirlemek için 8 Eylül 1925'de İçişleri Bakanı Cemil Uybadın, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt,

[258] Kamran, **a.g.e.,** s. 66.
[259] Mehmet Bayrak, **Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri,** Ankara, Özge Yayınları, 2013, s. 455-467.

Çankırı milletvekili Abdülhalik Renda ve Genelkurmay İkinci Başkanı Kazım Orbay'dan oluşan *"Şark Islahat Encümeni"* adında bir kurul oluşturur.[260]

Kurul 27 maddeden müteşekkil Şark Islahat Planı adında kapsamlı bir plan hazırlar[261] ve 24 Eylül 1925'de kabineye sunar.[262] Gizli olan[263] planda kısaca doğuda sıkıyönetimin devamı, Türkiye'de 5 umumi müfettişliğin kurulması, bunların çoğunun doğu da kurulması, isyanlarda yer alan aşiret liderlerinin aileleriyle batıya iskanı, Ermenilerden kalan malların satılmaması, bölgedeki tüm silahların toplanması, tüm bölgede en kısa zamanda hükümet binaları, jandarma ve hudut karakollarının inşa edilmesi, bölgede nüfus sayımın gerçekleştirilmesi, düzenli asker alımın yapılması önerilir.[264]

Devlet yetkililerinin Doğuya yönelik rapor hazırlama ve önerilerde bulunma geleneği sonraki yıllarda da devam eder. Başbakan İsmet İnönü'nün 1935'de hazırladığı Doğu raporu ile Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın 1936'da hazırladığı raporları bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Mustafa Kemal Paşa iki farklı görüşten iki önemli yetkiliye iki rapor hazırlatır, bu iki raporu ve onlardaki önerileri harmanlayarak 1925'de hazırlanan Şark Islahat planını günceller.

Tekrar Şark Islahat Planına dönecek olursak, söz konusu plan Devletin Doğu politikası olarak karşımıza çıkar, nitekim Hüseyin Yayman şark ıslahat planını Devletin Kürt Siyasetini belirleyen tarihi bir metin olarak tanımlar.[265] Ahmet Özer, Şark ıslahat planını Hüseyin Yayman gibi Devlet'in Kürt politikasının esası olarak görür. Özer, bu plan ile "*mesele, tamamen bastırılmak bir daha dirilmemek üzere tarihe gömülmek isteniyordu*" der.[266] Planın amacı, sorunlu aşiret ve kişileri batıya göç ettirmek, ağalık sistemine son vermek, idari sistemi yeniden yapılandırarak

[260] Mehmet Bayrak, **Kürtlere Vurulan Kelepçe Şark Islahat Planı,** Ankara, Özge Yayınları, 2013, s. 35-39.
[261] Şimşir, **a.g.e.,** s. 298.
[262] **A.e.,** s. 298.
[263] Mehmet Bayrak, **Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri,** s. 23-24.
[264] Tan, **a.g.e,** s. 245-250.
[265] Hüseyin Yayman, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, İstanbul, Doğan Kitap, 2016, s. 84.
[266] Özer, **a.g.e.,** s. 301.

soruna kökten bir çözüm bulmak ve bölgeye kalıcı bir şekilde istikrar kazandırmaktır. Devletin Doğu meselesine bakış açısı basına da yansır.[267] Dönemin gazeteleri Doğu meselesini ağalık-şeyhlik sorunu[268] olarak görür, o çerçevede yayın yapar. Mesela Son Posta gazetesi Dersim isyanını bastırmaya yönelik askeri hareketi *"Derebeyliğin son ocağı da yok ediliyor"* manşetiyle duyurur.[269]

Görsel 1.2. Son Posta: Derebeyliğin Son Ocağı Da Yok Ediliyor

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULAĞI
HALKIN DİLİ

Son Posta

Sene 7 — No. 2470 | Yazı işleri telefonu : 20203 | PERŞEMBE 17 — HAZİRAN 1937 | İdare işleri telefonu : 20203 | Fiatı 5 Kuruş

Derebeyliğin son ocağı da yok ediliyor

Türk camiasının her bucağında olduğu gibi, Tuncelinde de yeni ruh, medeniyet ve terakki ruhu hâkim olacaktır

Asiler sıkı bir çember içine alındılar

Tuncelinde kahraman kuvvetlerimiz vaziyete hâkimdir, asiler sığındıkları sarp dağlarda imha ediliyorlar

Tuncelinden iki görünüş: Murat ırmağı etrafında yükselen kayalar ve Hozatta bir sokak

Asiler arasında açlık başgösterdi

İsyanın elebaşısı Seyid Rızanın avenesi: Ortada oturan Rızanın oğlu Şeyh Hasan: Sağda Rehber, solda Ali Haydar

Cumhuriyet Türkiyesinin azimli ve kudretli idaresinin, asırlardanberi işlâ - deniyet ve umran tesis etmek için hare - kete geçtiğini, muhterem Başvekilimiz

Dersim meselesi tarihe karıştı

Tuncelinde terakki ruhu hâkim olacak

Yazan : E. Talu

Çocuktum. Bir yaz günü babamla beraber, Karacaahmedde medfun amcam Recai zade Celâl beyin kabrini ziyaretten dönüyorduk.

Selimiye kışlasının hizasından geçerken orada bir asker kalabalığına rastladık. O vakte kadar hiç

(Devamı 2 inci sayfada, Sözün kısası sütununda)

Milletler Cemiyeti umumî kâtibi Türkiyeye geliyor

Cenevre, 16 (Hususi) — Milletler Cemiyeti mahafilinden bildirildiğine göre, Cemiyetin umumî kâtibi Avenol yakınlarda Balkan devletlerini ziyare-

BAŞVEKİLİN TETKİK SEYAHATİ

İnönü ve Vekiller dün Ankaraya gittiler

Başvekil bu akşam seyahatine başlıyor, Sıhhiye Vekilinin kendisine refakati muhtemeldir

Başvekil ve vekiller uğurlanırlarken

Başvekil İsmet İnönü, Dahiliye Vekili ve Parti genel sekreteri Şükrü Kaya ve Hariciye Vekili doktor Rüştü Aras dün akşam saat 19,30 da Haydarpaşadan kalkan hususi trenle Ankaraya hareket etmişlerdir.

(Devamı 3 üncü sayfada)

Yeni ziraî kalkınma programı yapılıyor

Kombinaların kurulması şimdilik tehir edildi, küçük ziraat mektepleri kurulacak

Ankara 16 (Hususi) — Ziraat Vekâleti bir zirai kalkınma programı hazırlıyacaktır. Bu program ikinci teşrin ayına kadar tamamlanmış ve kat'i şeklini almış bulunacaktır. Programın tatbikine geçilinciye kadar ziraî kombinalar teşkilâtının kurulması tehir edilecektir.

Yeni programda kombinalar yurdun ziraî bünyesine uygun bir şekil alacaktır.

(Devamı 11 inci sayfada)

Karabükte faaliyet

Fabrikanın kurulacağı sahada şimdiden hummalı bir çalışma göze çarpıyor, inşaata kısmen başlandı

[267] Bayrak, **Kürtlere Vurulan Kelepçe Şark Islahat Planı,** s. 73.
[268] Bazı gazeteler ağalık-şeyhlik düzeni yerine derebeylik tabirini kullanırlar.
[269] **Son Posta,** 17 Haziran 1937.

27 maddelik Islahat planında belirlenen hedeflere, iskân dışında ulaşılır. Mecburi iskân kanunları, Umumi müfettişliklerin kurulması, Tunceli vilayet kanunu gibi alınan tüm diğer tedbirleri şark ıslahat planı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu konuda devletin ana metni Şark ıslahat planıdır, diğer tüm tedbirler bu ana metin doğrultusunda gerçekleştirilir.

1.5.1.1. Mecburi İskân Yasası (19 Haziran 1927)

Hükümet şark ıslahat planı çerçevesinde Mecburi İskân Kanunu çıkarma kararı alır. Başbakan İsmet İnönü, 22 Aralık 1926'da TBMM'ye sunulan kanun teklifinin gerekçelerini şu şekilde ifade eder;

> "*Reformlara girişmeden önce bölgedeki zorbaları, kendilerine Ruhani biri mevkii vererek halkı yanıltan ve aldatan şeyhleri, reformlara karşı gelecek zararlı kişileri ile idam veya ağır hapis cezasına çarptırılmış ve Suriye Irak ve İran'a kaçarak oralarda Türkiye aleyhine çalışan zararlı kişilerin ailelerini ve doğu illeri hapishanelerindeki mahkumları reform bölgelerinden uzaklaştırmak gerekli görülmüştür. Anılan bu kişiler ve zümreler bölgede kaldıkça yenilik ve ilerleme uğrunda yapılacak girişimlerden ve teşkilattan verimli bir sonuç almak umut edilemez.*
>
> *Batıya nakledileceklerden muhtaç durumda olanlara hükümetçe yardım yapılacaktır. Bunlar oturacakları bölgeleri işgal edilecek, kendilerine doğuda bıraktıkları emlak ve araziye karşılık olarak batıdan mülk ve toprak verilecektir. Batıya alınan kişiler iskân edilecekleri yeni yerlerinde sürekli oturacaklar ve doğuya dönemeyeceklerdir*."[270]

Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garp Vilayetlerine Nakilleri adlı 1097 sayılı kanun 19 Haziran 1927'de TBMM'de oylanır, 4 Temmuz 1927'de resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girer.[271] İskân kanunun uygulanması için İçişleri, Adalet ve Maliye Bakanlıkları görevlendirilir.[272] 1097 sayılı İskân Kanunu Kürtçülük hareketi ve onun tezlerini benimseyen araştırmacılar tarafından devamlı gündemde tutulur. Ahmet Özer, söz konusu kanun çerçevesinde mağdur olanların sayılarını yüz binlerle ifade eder; "*Sürülenlerin ve ölenlerin kesin sayısını belirlemenin bir yolu yoktur.*

[270] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: II, İçtima: IV, Cilt XXXIII, Ankara, (t.y), s. 153.
[271] Şimşir, **a.g.e.,** s. 444.
[272] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: II, İçtimai: IV, Cilt XXXIII, 18 Haziran 1927, s. 157

Kürt kaynakları 1926-27 de 500 bin Kürt'ün sürüldüğünü 200 kadarının öldüğünü söylemektedir."[273] Ahmet Özer öne sürdüğü rakamlar için herhangi bir kaynak gösteremez, kaynak meselesini kürt kaynakları demekle geçiştiriyor. Oysa 1097 sayılı Kanunun 1. Maddesi nakile tabi tutulacaklarının limitini kesin bir şekilde belirtiyor;

> *"İdari, askeri ve içtimaiye ebaba binaen, şark idaresi örfiye mıntıkasıyla Beyazıt vilayetinden 1400'e kadar şahsın ve işbu eşhas aileleriyle 80 asi ailesinin ve menatıkı mezküredeki ağır ceza mahkûmlarının garp vilayetlerine nakil için hükümete mezuniyet verilmiştir."*[274]

Kanunun birinci Maddesinden de anlaşıldığı üzere nakile tabi tutulacak kişiler 1400 ile sınırlı tutuluyor. Nitekim, bazı belgelerde geçen rakamlar da kanunda geçen sayıyı doğrular niteliktedir. Mesela Kanun çerçevesinde Aydın'a 91 kişi gönderilir. Bu 91 kişinin, 48'i Van'dan, 13'ü Muş'tan, 1'i Bayezid'den, 23'ü Mardin'den, 2'si Genç'ten ve 4'ü de Erzurum Hınıs'tandır. Balıkesir'e de toplamda 82 kişi gönderilir. Bunun 38'i Mardin, 22'i Diyarbakır'dan, kalanları da bölgedeki diğer şehirlerden gelir.[275] Batıdaki bu iki önemli sürgün şehrine gönderilen mecburi iskân mağduru kişi sayısı çok mütevazidir. Ahmet Özer ve benzer görüş ifade eden araştırmacıların kaynak belirtmeksizin verdiği sayıların yanında neredeyse hiçtir. Ayrıca bu şehirlerde iskân edilen ailelerin tüm ihtiyaçları karşılanır, çocukları da okula yazılır.

Kanun iskana tabi tutulan ailelere doğudaki mallarına karşılık gönderildikleri yerlerde arazi ve mal verilmesini de karar bağlamıştır.[276] Kanunun diğer maddelerinde nakile maruz kalan ailelerin zengin fakir ayrımı yapılmaksızın iskân edileceği açıkça ifade ediliyor. TBMM, Şeyh Sait isyanına katılmadıkları anlaşılan ailelerin geri dönüşüne de izin veren düzenlemeler yapar.[277] Birinci Umumi Müfettişlik dışında kalan Dersim ve Ağrı gibi bölgelerde isyanlar devam eder.

---

[273] Özer, **a.g.e.,** s. 316.
[274] Şimşir, **a.g.e.,** 444.
[275] **BCA.** 272.11.23.119.34, 17/11/1927.
[276] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: II, İçtima: IV, Cilt XXXIII, Ankara, (t.y), s. 153.
[277] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: III, İçtima: I, Cilt I, Dâhiliye, Adliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları, s.1.

Hükümet yeni isyanlara yönelik 14 Haziran 1934'te 52 maddeden oluşan yeni bir mecburu iskân kanunu çıkartır.

1.5.1.2. Umumi Müfettişlikler Kurumu

Şeyh Said Ayaklanması sırasında 25 Şubat 1925 tarihinde, Elaziz (Elazığ), Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri ve Malatya vilayetleriyle Erzurum'un Kığı ve Hınıs kazalarında sıkıyönetim ilan edilmişti. Sıkıyönetim 1927'ye kadar uzatılmıştı. Aynı dönemde mülki idari yapıda da değişikliğe gidilmiş, İsmet İnönü, Şeyh Sait ayaklanmasından sonra 1925 tarihli 134 sayılı kanunun kendisine verdiği yetkiyle mülki idare teşkilatını 63 vilayet, 343 ilçe olarak yeniden yapılandırmıştır.[278]

Yukarıdaki iki teknik neden ve istikrarı daimî kılma ana hedefi, hükümeti, bölgede yeni kurumsal yapılar oluşturmaya yöneltir. Bu çerçevede, olağanüstü yetkilerle donatılmış Umumi Müfettişlik kurumu tekrar gündeme gelir. Türk devlet geleneği Umumi Müfettişlik Kurumunun yabancısı değildir. Osmanlı Devleti otoritesinin sarsıldığı bazı bölgelerde Umumi Müfettişlik uygulamasına gitmiştir. 18 Haziran 1913 tarihli *"Umumi Müfettişlik Kanunu"* ile 22 Haziran 1913 tarihli *"Umumi Müfettişlerin Görev ve Yetkilerini Belirleyen Talimatname"* bunun en somut örneklerinden biridir.[279] Osmanlı Devleti I. Dünya savaşının hemen akabinde bu kanunu uygulamaya sokar, savaşın istikrarsızlaştırdığı Erzurum, Van, Bitlis ve Erzincan gibi doğu illerini kapsayan bölgede *"Müstahlise Müfettişi Umumiliği"*ni kurar.[280]

İstanbul Hükümeti Ankara hükümetine karşı mücadele etmek için Umumi Müfettişlik uygulamasına başvurur, 28 Nisan 1920'de *"Anadolu Olağanüstü Müfettişliği"* kurulur. Umumi Müfettişler sıkıyönetim ilan etme ve kuvayi inzibatiye oluşturma gibi olağan üstü yetkilerle donatılır. Bu uygulamadan istediği sonucu

[278] Şimşir, **a.g.e.,** s. 305.
[279] Engin Çağdaş Bulut, **Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler,** CTAD, S. 21, Bahar 2015, 2011, s.85.
[280] Bulut, **a.g.e.,** s. 85.

alamayan İstanbul hükümeti 3 Kasım 1920 tarihinde söz konusu müfettişliği lağveder.[281] Hüseyin Yayman Umumi Müfettişlik Kurumu'nun Osmanlı'dan Cumhuriyete miras kalan bir kurum olduğuna vurgu yapar, bu uygulamanın 1876 ile 1921 Anayasalarında[282] yer aldığını söyler.[283]

Cumhuriyetin ilanından sonra Şeyh Said ayaklanmasının patlak vermesi Umumi Müfettişlik uygulamasını tekrar akıllara getirir.[284] Şark Islahat Planı çerçevesinde ve Şeyh Sait isyanının neden olduğu güvenlikçi bir havada, 1927'de mecliste tartışılmaya başlanır. Umumi Müfettişlik Kurumunu düzenleyen kanunun görüşmeleri sırasında hükümet böyle bir kurumu oluşturmadaki amacını şöyle ifade eder.

> "*Elyevm mevcut altmış üç vilâyetimiz umumî bir nazarla tetkik edildiği takdirden bu vilâyetlerin iktisadî, içtimaî ve coğrafî noktai nazardan yekdiğeriyle alâkadar bir takım menatıka münkasem olduğu ve bu mıntıkaları teşkil eden Vilâyetler arasında umumî ve müşterek birtakım menfaatlerin mevcut olduğu tezahür eder. İşte iş bu müşterek menfaat ve ihtiyaçları mahallerinde şâmil bir nazarla tetkik ile bunların temin ve tanzimi hususunda nazım olmak ve aynı zamanda vilâyatı da sıkı bir teftiş ve murakabe altında bulundurarak ihtiyacatı idâriyenin lüzum gösterdiği hususatı icra etmek üzere Müfettişi Ümumilik teşkilâtının icrasına lüzum ve zaruret hâsıl olmuş ve lâyihai kanuniye takdim kılınmıştır efendim*"[285]

1164 sayılı Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun 25 Haziran 1927'de kabul edilir, 16 Temmuz 1927'de de resmî gazetede yayınlanır.[286] 5 maddeden oluşan kanunun 3. maddesi umumi müfettişliğin bölge üzerindeki yetki ve görevlerinin önemini gösteriyor;

> "*Umumî müfettişler Dahiliye vekâletine merbut olup mıntıkaları dahilinde asayiş ve inzibatın teminine nezaret ve kavanin ve nizamatın tamamii tatbik ve icrasını mütemadiyen takib ve murakabe ve vekâletleri kanunen haiz*

[281] Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952),** İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 34.
[282] 1921 Anayasası'nın 22. Maddesi Umumi Müfettişlik Kurumunu düzenliyordu.
[283] Yayman, **a.g.e.,** s. 91.
[284] Koçak, **a.g.e.,** s. 53.
[285] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: II, İçtima: IV, Cilt I, s. 682-683.
[286] "Umumi Müfettişliklerin Teşkiline Dair Kanun", **Resmî Gazete,** S. 634, 16 Temmuz 1927, s.2873.

oldukları salâhiyetlerden İcra Vekilleri Heyetince kendilerine tevdiine karar verilenleri istimal ederler."[287]

1164 sayılı kanunun 3. maddesinde görüldüğü üzere, müfettişlik sadece bölgenin güvenlik ve istikrarından sorumlu değildir, aynı zamanda yasalar ve yönetmeliklerin bölgede nasıl uygulandığını da denetler. Kısacası Umumi Genel Müfettişlik sorumlu ve yetkili olduğu bölgelerde tam bir otorite ve denetime sahiptir. Bu beş maddelik kanun dışında İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Meclis tarafından onaylanan, Umumi Müfettişlik Vazife ve Salahiyetlerine Dair Bir Talimatname hazırlanır. 27 Kasım 1927 tarihli kararnamenin yürürlüğe girmesiyle Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Van illerini kapsayan umumi müfettişlik uygulaması devreye girer.[288] Söz konusu talimatnameye göre Umumi Müfettiş sorumluluğu altındaki bölgede *"amir-i mutlaktır"*. Nitekim, 1945-1960 arası dönemde Kürtçü Solun en önemli ismi Musa Anter umumi müfettişlerin bölge üzerindeki yetkililerine vurgu yaparak Umumi Müfettiş Abidin Özmen için Güneydoğu'nun 7 Vilayetine *"Amiri mutlak olarak tayin edilmiştir"*[289] ifadesini kullanır. Umumi müfettişlik kurumu ve o makamı elinde tutan Umumi Müfettiş işte bu kadar yetkili ve güçlüdür

1.5.1.2.1. I. Umumi Müfettişlik Kurumu

25 Ocak 1925'de doğu illerinde ilan edilen sıkıyönetim 22 Kasım 1927'de sona erer. Hükümet sıkıyönetimin bitmesiyle beraber İbrahim Tali Bey'i birinci Genel Müfettiş olarak Diyarbakır'a atar.[290] Böylece Birinci Umumi Müfettişlik kurulur. Diyarbakır merkezli kurulan bu müfettişlik, Elâzığ, Mardin, Bitlis, Siirt, Mardin, Urfa, Van, Hakkâri illerini kapsıyordu. İsyanların patlak verdiği diğer il ve ilçeler de yeni umumi müfettişlikler kuruluncaya kadar bu Müfettişliğin idari alanına bağlanırlar.

---

[287] Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun", **Resmî Gazete,** 16 Temmuz 1927, s. 7.
[288] Mefahir Behlülgil, **İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz: 1299-1992,** İstanbul, BDS Yayınları, 1992, s. 170.
[289] Anter, **a.g.e.,** s. 60.
[290] Şimşir, **a.g.e.,** s. 310.

Birinci Umumi Müfettişlik güvenlikten kalkınmaya, eğitimden ziraata kadar birçok alanda çok başarılı olur. Umumi Müfettişliğin hüküm sürdüğü illerde güven ve istikrar tesis edilir, buralarda yeni bir ayaklanma yaşanmaz. 1927-1938 arasındaki ayaklanmalar Birinci Umumi Müfettişliğin dışında çıkmıştır. Bu müfettişliğin başarılı olması, sorunlu diğer bölgeler için bu modelin uygulanma fikrini beraberinde getirir. Hükümet 1934'den sonra birbiri ardı sıra yeni umumi müfettişlikler kurar. İkinci (Edirne ve çevresi) ve Beşinci Müfettişlik (Adana ve çevresi) bölge ile ilgili olmadığı için söz konusu bu iki müfettişliğe değinilmeyecektir. Tunceli merkezli 4. Umumi müfettişliği ise Tunceli Vilayetinin İdaresi Kanunu ile beraber üzerinde durulacaktır.

1.5.1.2.2. III. Umumi Müfettişlik Kurumu

Erzurum merkezli Üçüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasında iki hadise etkili olur. İlk hadise, aşiretlerin desteklediği Ağrı ve Zilan isyanlarıdır. Bu isyanların bir türlü bastırılamaması ve yıllarca sürmesi bu bölgede bir umumi müfettişlik kurumunun kurulmasını gündeme getirir. İkinci hadise ise Başbakan İsmet İnönü'nün 1935'de gerçekleştirdiği kapsamlı Güneydoğu, Doğu ve Karadeniz gezisidir. İnönü bu gezinin sonunda, siyasi literatüre *"Doğu", "Kürt"* ya da *"İsmet İnönü"* adıyla geçecek bir şark raporu hazırlar.[291] İnönü, "*Umumi Müfettişliğin etkili faaliyetlerine vurgu yaptığı ve Erzurum merkezli yeni bir Umumi Genel Müfettişlik kurulmasını önerdiği*" 21 Ağustos 1935 tarihli raporunu Atatürk ve Bakanlar Kurulu'na sunar. Mustafa Kemal Atatürk'ün de onayıyla İnönü'nün doğu raporu doğrultusunda yeni bir müfettişliğin kurulmasına karar verilir.

25 Haziran 1927 tarihli kanun gereği ve 1164 sayılı karar ile Erzurum merkezli Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum illerini kapsayan III. Umumi Müfettişlik kurulur. 6 Eylül 1935, Tahsin Uzer'in umumi müfettiş atanmasıyla, III. Umumi Müfettişlik yürürlüğe girer.[292]

[291] Yayman, **a.g.e.,** s. 141, 142.
[292] **BCA,** 030.18/01.57.70.16.

1.5.1.2.3. IV. Umumi Müfettişlik Kurumu ve Tunceli Vilayetinin İdaresi Kanunu

Üçüncü Umumi Müfettişlik kurumunun İsmet İnönü'nün 1935 de yaptığı güneydoğu ve doğu gezisinden sonra hazırladığı şark raporu doğrultusunda hazırlandığına değinilmişti. İnönü aynı raporda Dersim konusuna önemli ölçüde yer verir, beklenen Dersim ayaklanmasına vurgu yapar ve alınması gereken tedbirleri şöyle sıralar;

> *"Dersim Planı: hazırlık ve silahsızlanma üç senede olacaktır, Dersim vilayetini yeni usulde teşkil edeceğiz. Muvazzaf bir Kolordu Kumandanı, vali ve üniformalı muvazzaf zabitler kaza kaymakamları olacaktır. Kaza memurlarından hiçbiri yerli olmayacaktır ve bulundukça, emekli zabitler memuriyetlere tayin olunacaktır. İlbaylık (valilik) dairesi bir kolordu karargâhı gibi, fakat maksada elverişli olarak teşkil olunacaktır. Asayiş, yol, maliye, ekonomi, adliye, kültür, sağlık şubeleri olacaktır. İdama kadar infaz ilbaylıkta bitecektir. Adliye usulü basit, hususi ve kesin olacaktır. İlbaylığın, muhakeme etmek üzere Dersim haricinden istediği yerli alakalılar veya yatakları ilbaylığa göndermeye devlet teşkilatı mecburdur. Kazaların teşkilatı bu esasa göre yapılacaktır. İlbaylığın emrinde asgari yedi seyyar jandarma taburu bulunacaktır. Sabit jandarması ayrıdır. İlbaylığa yardım etmek Genel Enspektörlerin (Umumi Müfettiş) vazifesidir. İlbaylık bu teşkilat ile idareyi alacaktır. 1935 ve 1936'da yolları, karakolları yapılacaktır. 1937 ilkbaharına kadar hazır olursa mürettep ve seferber 2. Fırka kuvvet ilbaylığın emrine 1937 ilkbaharında verilecektir. Süratle bütün Dersim silahtan tecrit olunacak, İlbaylığın o zamana kadar tetkiki neticesinde kuvvetle yapılmasını tasavvur ettiği, Hükûmet'e bildirdiği icraat da yapılacaktır. Bundan sonra Dersim'e verilecek şeklin safhası başlayacaktır. Bütün bu tasavvurlar gizlidir. İlbaylık yol, orman işletme, çabuk ve kesin adalet gibi bir idare ile işe başlayacaktır. İlbaylığın lüzum göstereceği diğer ihtiyaçları temin etmek ve eğer Dersimliler bizim düşündüğümüz zamandan evvel harekete kalkarlarsa programı hemen tatbik etmek zaruridir. Bu tasavvurları İcra Vekilleri ve Genelkurmay Başkanı ile Kamutay Başkanından başka yalnız ilbay ve iki Genel Enspektör ve üç ordu müfettişi şahsen bileceklerdir. Maiyet memurları bilmeyeceklerdir."*[293]

[293] **BCA** 30 10 0 0/ 111 743 11, nakleden Köse, **a.g.e.,** s. 142.

İsmet İnönü kısacası Dersim'de Birinci Umumi Müfettişlik gibi bir umumi müfettişlik kurumunun kurulmasını tavsiye eder.[294] Bu tavsiye üzerine, İçişleri Bakanlığı gerekli çalışmaları başlatır, konuyla ilgili bir tasarı hazırlar ve kabineye sunar. Kabinenin onay vermesi üzerine tasarı 11 Kasım 1935'te mecliste görüşülmeye başlanır. Hükümet, eski ismiyle Dersim yeni ismiyle Tunceli için düşündüğü 4. Umumi Müfettişlik gerekçesini kanun teklifinde şu şekilde açıklar;

> "*Coğrafi sınırları birbirini çevreleyen bir kısım illerin güvenlik ve yasa (inzibat), ekonomi, sosyal ve kültürel noktadan ve bayındırlık bakımından, yüksek salahiyet ve toplu görüş düzenliğini kollamak gereği ile ülkemizin üç muhtelif cephesinde, üç Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Yeni teşkili takarrür eden Murat ve Munzur vilayetleri ile Elazığ Valiliğini kaplamak üzere kurulan Dördüncü Umumi Müfettişlik, bu ülkede pek önemli işlerin yapılmasını temin için çok gerekli olmakla beraber, idari ve içtimai bakımdan özel durumlarla geliştirilmesi zaruri görülen Munzur Vilayeti ile bu vilayete yakınlıktan ötürü Elazığ ve Murat (Bingöl) Vilayetlerinin birbirlerine ilgili amme ödevlerini idare çığırının en yüksek salahiyetlerle bezenmiş bu teessüsün murakabesine bağlanması, vatandaşların hukuki ve her yönden gelişmesi hususunda çok faydalı görülmüştür.*"[295]

Dersim merkezli 4. Umumi müfettişlik kanunu,16 Aralık 1935 mecliste kabul edilir.[296] 25 Aralık'ta da Dersim, Tunceli ili altında yeniden kurulur. Böylece 4. Umumi müfettişliğin merkezi Tunceli olur. 1921-1938 arasındaki Kürt isyanları içinde bastırılması en zor olan isyan Dersim isyanıdır. Bu sebepten ötürü, Hükümet Dersime diğer isyan mahallerinden farklı özel tedbirler alır. Hatta Tunceli'ye özel 25 Aralık 1935'te vilayet kanunu çıkartır. Tunceli kanunu olarak bilinen bu kanuna göre; yeni ismi Tunceli olan Dersim Bölgesi'nin İdaresi bir anlamda orduya bırakılır.[297]

4. Umumi Müfettişlik diğer umumi müfettişliklere göre istisnai yetkilerle donatılır. Umumi müfettiş, vali ve kumandandır, yetkisi dahilindeki bölgede mutlak otoriteye sahiptir. Müfettişlik bölgesi içindeki mülki amirler olmak üzere tüm

[294] Serap Yeşiltuna, **Kanun, Kararname ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler**, ileri, İstanbul, 2007, s. 387.
[295] **TBMM Zabıt Ceridesi,** D.5, c.7:6.
[296] **TBMM Zabıt Ceridesi,** D.5, C.7,Sıra no.35:1.
[297] Koçak, **a.g.e.,** s. 863.

memurları görevden alma ve yerini değiştirme, hatta, bölgesinde idari sınırlarda değişikliğe gitme yetkisine haizdir.[298] Böylece, Tunceli merkezli 4. Umumi müfettişlik özel bir vilayet yasası ile güçlendirilmişti. Bu özel kanun 4. Umumi müfettişliği diğer umumi müfettişlerin yanında ayrıcalıklı kılıyordu.

Olağanüstü ve istisnai yetkilere sahip 4. Umumi müfettişlik güvenlik ve istihbarı konularda çok etkilidir. Dersim'deki aşiretlerin isyana hazırlandığını çok önceden görmüş ve bunu detaylı bir şekilde İçişleri Bakanlığına bildirmiştir. Umumi müfettişler Dersimdeki aşiretleri, özellikle de Seyit Rıza'yı çok yakın takibe alır. Nitekim Seyyit Rıza'nın isyan hazırlıklarını önceden dönemin Başbakanı Celal Bayar'a bildirir.[299] Umumi müfettişlerin raporlarında belirttiği gibi, Seyit Rıza ayaklanır. Ama umumi müfettişlik sayesinde hem bölge hem de Ankara isyana hazırlıksız yakalanmaz.

1.5.2. Şark Islahat Planı Hakkında Genel Değerlendirme

Cumhuriyet'in Şark ıslahat planındaki ilk hedefi bölgede güven ve istikrarı kalıcı hale getirmektir. Cumhuriyet bu hedefine büyük ölçüde ulaşır. Islahat planı, kesintisiz isyan sürecinin yaşandığı bölgede tam bir güven ve istikrar ortamı kurar. İskân konusunda hedef olarak belirlenen rakamlara ulaşılamaz. Bunun dışındaki tüm hedeflere ulaşılır. Siyasi ve askerî açıdan bakıldığında, Şark ıslahat planı tam bir başarı hikayesidir.

Kürtçülük hareketi ve onun tezleri doğrultusunda analizlerde bulunan yazarların kaynak göstermeden verdiği sürgün rakamları kanunda belirlenen rakamların kat kat üstündedir. Sürgüne maruz kalan aile sayısı bölge nüfusunun yüzde biri bile değildir. Kaldı ki tüm sürgün kararları çıkarılan detaylı iskân kanunları çerçevesinde gerçekleştirilir. Kürtçülük hareketinin iddia ettiği gibi rastgele düzensiz bir iskân politikası söz konusu değildir. İsyana katılan aileler

[298] Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun", **Resmî Gazete,** 2 Ocak 1936, s. 5-9.
[299] **BCA,** 030.11.743.13 Varak No:6.

doğudan batıya sürgün edilir ve orada devlet tarafından iskân edilir. Ayaklanma ile hiçbir ilişkisinin olmadığı anlaşılan ailelerin ise dönüşlerine izin verilir.

Şark ıslahat planı ve onun doğrultusunda bölgede atılan adımlar ve oluşturulan kurumlar sadece bölgenin istikrar ve güveni ile ilgilenmez. Bölgenin kalkınması ve eğitim konularında çok önemli çalışmalara imza atılır. Umumi müfettişler, denetimi altındaki şehirlere demiryolunun gelmesi konusunda üstün gayret gösterirler. Eğitim konusunda da çok önemli adımlar atarlar. O kadar ki 1950 ve 1960'lı yıllarda Kürtçülük hareketinin liderliğini yapacak kadrolar umumi müfettişlerin destekledikleri eğitim programlarında devlet tarafından okutulmuşlardır. Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci bunlardan sadece ikisidir.[300] Kürtçülük hareketine beşiklik eden İstanbul'daki Dicle Öğrenci Yurdu Diyarbakır merkezli birinci umumi müfettişlik tarafından finanse ediliyordu. Bölge uzun isyan yıllarından sonra en istikrarlı ve huzurlu dönemini Şark ıslahat planının yürürlükte olduğu umumi müfettişlikler döneminde yaşar.

Kürtçülük hareketi ve Kürtçü Sol Islahat planı ve umumi müfettişlik kurumuna şiddetle karşı çıkar ve olabilecek en sert şekilde eleştirir. Zira, Şark ıslahat planı ve umumi müfettişlik kurumu Kürtçülük hareketinin başlattığı isyanları sert bir şekilde bastırmış, örgütlerini tamamen dağıtmış, öncü kadrolarını ya öldürmüş ya da yurt dışına kaçmak zorunda bırakmıştır. Kürtçülük hareketine her açıdan mutlak hezimet tattırtmıştır. 1938'de 1921'den hatta Tanzimat döneminden itibaren kesintisiz bir şekilde devam eden isyanlar bitirilmiştir. Kürtçü Solun önemli isimlerinden Recep Maraşlı bu durumu Kürt Ulusal Mücadelesinin üzerine beton dökülmesi olarak tanımlar; *"1938 Dersim jenosidinden sonra Kuzey Kürdistan'da Kemalist rejim ulusal mücadelenin üzerine adeta beton dökmüş gibiydi. İçten içe yanan yurtseverlik ateşine rağmen, Kürdistan tamamen susturulmuş, teslim alınmıştı."*[301] Hepsinden daha önemlisi 1938'de Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı

[300] Kılıç, **a.g.e.,** s. 167.
[301] Recep Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Devleti döneminde dahi yapılamayanı 1938'de yapar, bölgede ilk kez tam bir hakimiyet kurar. Bölge asırlar sonra Devlet ile tanışır.

Şark Islahat planı ve onun bölgede kurduğu sistem o kadar başarılı olur ki, 1938'den 1984'e kadar bölgede silahlı ayaklanma olmaz. II. Dünya savaşının neden olduğu uygun siyasi konjonktüre rağmen Türkiye'de bir Kürt ayaklanması gerçekleşmez. Mustafa Barzani 1943'de Irak'ta İngilizlere karşı ayaklanır, Gazi Muhammed 1941'de İran'a karşı ayaklanır ve 1946'de Mahabat Kürt Cumhuriyetini kurar ama aynı yıllarda Türkiye'nin doğusu tarihinin en güvenli ve istikrarlı dönemini yaşamaktadır. Bu durum Şark ıslahat planının başarısıdır.

Yer altına geçmek zorunda kalan Kürtçülük hareketi, karşısındaki en büyük engelin Şark Islahat Planının bölgede kurduğu sistem, yani umumi müfettişlikler ile Tunceli Vilayet Kanunu ve Mecburi İskân Kanunu olduğunun farkındadır. Kürtçülük hareketi özgürlük rüzgârlarının estiği II. Dünya Savaşından sonra önceliğini, mecburu iskân, Tunceli Vilayet Kanunu ile umumi müfettişlik kurumunun kaldırılması olarak belirler.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUN KULUÇKA DÖNEMİ VE DOĞUŞU (1945-1963)

2.1. KÜRTÇÜ SOLUN KULUÇKA DÖNEMİ

Kürtçü Sol üzerine yaptığımız birincil kaynak incelemesi ve konu hakkında oluşan literatür okumaları 1945-1963 arası dönemin Kürtçü Solun kuluçka dönemini ve doğuş sürecini oluşturduğunu gösterdi. Bu dönemin hemen öncesinde Türk siyasetinde çok önemli gelişmeler yaşanır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de vefat eder. TBMM 11 Kasım 1938'de olağanüstü toplanır ve İsmet İnönü'yü oybirliği ile cumhurbaşkanı seçer.[1] CHP 26 Aralık 1938'de düzenlenen I. Olağanüstü Kurultayında tüzük değişikliğine gider, İsmet İnönü'yü *"Milli Şef"* ve partinin *"değişmez genel başkanı"* ilan eder.[2] Para ve pullar üzerindeki Atatürk resimleri ile devlet dairelerindeki Atatürk portreleri kaldırılır, yerine İsmet İnönü'nün resim ve portreleri konur. Muhalefet görevini ifa etmesi için CHP içinde "Müstakil Grup" adlı muhalif bir grup oluşturulur.[3] Böylece adına Milli Şeflik denilen tüm güç ve yetkinin tek kişinin elinde tutulduğu tek adam rejimi kurulur. İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından 11 ay sonra 1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başlar. Savaşın başlaması ile savaş dışındaki her şey geri plana itilir, sadece savaşa yoğunlaşılır. Bu dönemde, Atatürk'ün Şark Islahat Planı çerçevesinde Doğu'da oluşturduğu düzen korunur, herhangi bir değişikliğe gidilmez.

Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin belli olduğu 1944'den itibaren savaşın askıya aldığı tartışmalar yeniden başlar ve Türkiye kısa süre sonra tüm siyasi sisteminin etkileneceği köklü değişim sürecine girer. Söz konusu köklü değişim sürecinin her açıdan ana motivasyon kaynağını II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde uluslararası arenada meydana gelen radikal değişiklikler oluşturur. Savaş sonrası, hatta

[1] Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C: II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 519; **Ulus,** 11 Kasım 1938.
[2] Bu konuda geniş bilgi için bkz; Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** C:I, iletişim yayınları, İstanbul, 2012, s. 164-173.
[3] Eraslan, **a.g.e.,** s. 521.

daha savaş bitmeden, yeni bir dünya düzeni kurulur, yeni güç odakları ve bunlara dayalı ittifaklar ortaya çıkar. "Soğuk Savaş" diye tabir edilen dolaylı bir çatışma süreci doğar. Bütün bunların göz önünde bulundurulmadığı bir dönem analizi ya da dönem okuması eksik ve yanıltıcı olmaya mahkumdur. Biz de bu temel hataya düşmemek için, bölümün hemen başında kısa ama açıklayıcı bir Soğuk Savaş analizi yaptık. Bu kısa özet tez konumuzun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.1.1. Yeni Dünya Düzeninin Kurulması ve Soğuk Savaş Dönemi

II. Dünya Savaşı sırasında ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği Nazi Almanya'sına karşı birlikte savaşırlar. Mayıs 1945'de, savaş bittiğinde Avrupa fiilen ABD ve Sovyetler Birliği işgali altındadır. ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği en son Almanya/ Postdam'da bir araya gelip savaş sonrası kurulacak yeni dünya sistemi konusunda kararlar alırlar. Kararlar teoride kalır, pratiğe yansımaz. Sovyetler Birliği Kızıl Ordu'nun işgali altında tuttuğu ülkelerde kendine bağlı uydu yönetimler oluşturur, vaat ettiği özgür seçimleri yapmaz. ABD ve İngiltere bu duruma kayıtsız kalmaz. İngiltere eski Başbakanı W. Churchill, 5 Mart 1946'da Amerika'nın Fulton (Missouri) kasabasında, Başkan H. Truman'ın yanında *"Demir Perde"* ifadesini kullandığı ünlü konuşmasını yapar. Churchill, Sovyetler Birliği'nin kontrolü altındaki ülkeler üzerine demir bir perdenin indiğini söyler, özgür dünyayı buna karşı mücadeleye çağırır. Batı ile Sovyetler Birliği arasında Soğuk Savaş olarak tanımlanacak dolaylı çatışma süreci Churchill'in söz konusu nutkuyla resmen başlar.

ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de kendi ismiyle anılacak doktrini açıklar. ABD, SSCB'nin tehdidi altındaki ülkelere askeri ve ekonomik yardım edeceğini açıklar. Bu yardımdan ilk olarak iç savaş içinde olan Yunanistan ile Stalin'in açıktan tehdit ettiği Türkiye yararlanır. Truman Doktrini'nden birkaç ay sonra 5 Haziran 1947'de Marhall Planı açıklanır.[4] Sovyetler Birliği ABD'nin bu hamlelerine kayıtsız kalmaz. Sovyetler Birliği, yabancı ülkelerdeki Komünist partileri koordine

[4] Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 1979, s. 18.

etmek için Ekim 1947'de Kominformu kurar, Kızıl Ordu işgali altındaki ülkelerin Marshall Planı'nı reddetmesini sağlar, Şubat 1948'de, bir darbe ile Çekoslovakya'da yönetimi değiştirir, Berlin'i tamamen ele geçirmek için Haziran 1948- Mayıs 1949 arasında Berlin'in Batılı ülkeler tarafından kontrol edilen bölgelerine yönelik abluka uygular. Görüş ayrılıkları Soğuk Savaş diye tabir edilecek dolaylı çatışma sürecine dönüşür.

ABD Sovyetler Birliği ve Komünizmin yayılmasına karşı *"sınırlandırma politikası"* geliştirir.[5] Bu amaçla, senatodan diğer devletlerle ittifak yapma yetkisi alınır (11 Haziran 1948).[6] ABD, bu yetkiye dayanarak 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Savunma Paktı kısa yazılımıyla NATO'yu kurar. NATO Avrupa ülkelerini korumaya yönelik bir savunma paktıdır. ABD Sovyetler Birliği ve Komünizme karşı dünya genelinde NATO benzeri bölgesel savunma paktları kurulmasına da destek verir. Türkiye ile Irak bu amaçla 24 Şubat 1954'de *"Karşılıklı İş Birliği"* antlaşmasını imzalar. Cumhuriyet Gazetesi antlaşmayı *"Türk-Irak Paktı Dün Gece İmzalandı"* manşetiyle duyurur.[7] Manşette geçen 'pakt' tabiri çok doğrudur. Türk-Irak "*Karşılıklı İş birliği Antlaşması"* 1956'de İngiltere, Türkiye, Irak, Pakistan ve İran'ın katılımıyla Bağdat Paktına dönüşür. ABD ve İngiltere için paktın amacı Sovyetler Birliği'ni sınırlandırmaktır, paktın omurgasını oluşturan Türkiye, İran ve Irak gibi ülkeler için Paktın Sovyetler Birliği'ni sınırlandırmakla birlikte bir diğer amacı daha vardır. Söz konusu devletler kendi devletlerinde ayrılıkçı Kürtçülük Hareketi ile mücadele ediyorlardı. Türkiye, 1921'den 1938'e kadar sürecek kesintisiz Kürt isyanları ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. İran II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kendi topraklarında Sovyetlerin desteği ile kurulan Mahabat Kürt Cumhuriyetini birkaç yıl önce askeri bir operasyonla yıkmıştır.[8] Irak'taki Kürtçülük Hareketi diğer iki ülkedeki hareketten çok daha güçlüdür. Nitekim Irak'taki Kürtçülük Hareketi birkaç sene sonraki gelişmelerden sonra diğer ülkelerdeki Kürtçülük Hareketlerine rol model

[5] Henry Kissenger, **Diplomasi,** İş Bankası Yayınları, Ankara 1998, s. 417.
[6] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1984, s. 448.
[7] **Cumhuriyet,** 25 Şubat 1955.
[8] Mahabat Kürt Cumhuriyeti İçin Geniş Bilgi; Atay Akdevelioğlu, **İran'da SSCB İşgali ve Ayrılıkçı Hareketler,** Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası (1919-1980), C., 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

teşkil edecektir. Bu üç devlet kendileri açısından reel tehdit oluşturan Kürtçülük Hareketini ancak ortak hareket ederek engelleyebileceklerinin farkındadır. Bağdat Paktı onlara ortak hareket etme platformu sağlar. Söz konusu ülkelerdeki Kürtçülük Hareketleri Bağdat Paktı'ndan rahatsız olur, ona cephe alır. Iraktaki Kürtler paktı açıktan protesto ederler.[9] Pakta ilk büyük darbede Irak'tan gelir. Kürtlerin desteğini alan General Kasım Bağdat Paktı'nın İstanbul'da toplantı yapacağı gün kanlı bir darbe ile Bağdat Paktı'nın mimarlarından Irak kralı ve Irak Başbakanı Nuri Sait'i öldürür.[10] General Kasım krallığı yıkar Irak Cumhuriyetini kurar, Sovyetler Birliği ile sıcak ilişkiler geliştirir ve darbeden bir sene sonrada Irak'ı Bağdat paktından çıkartır. Pakt 21 Ağustos 1959'da Ankara merkezli olarak yeniden yapılandırılır, ismi Merkezi Antlaşma Teşkilatı kısa yazılımıyla CENTO olarak değiştirilir.[11]

II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde yeni bir dünya düzeni kurulur, dünya biri ABD'nin diğeri Sovyetler Birliği'nin liderliğinde olmak üzere iki kampa ayrılır. İki kamp arasında Soğuk Savaş olarak tabir edilen dolaylı çatışma süreci başlar, her iki kamp kendi özgün siyasi, ekonomik ve askeri sistemini kurar. Türkiye kendine dayatılan Soğuk Savaş Politikasından kaçınamaz. İki kamptan birini seçmek zorunda bırakılır. Dönemin konjonktürü ve Stalin'in Türk Boğazlarından üs talebi Türkiye'ye fazla seçenek bırakmaz.[12] Türkiye savaştan hemen sonrada ABD ile ikili anlaşmalar imzalar. Truman Doktrini'nden faydalanan ilk iki ülkeden biri olur. 1952'de NATO'ya girerek ABD ile ittifakını kurumsallaştırır. Türkiye Soğuk Savaşın doğurduğu güvenlik politikaları çerçevesinde adeta yeniden yapılanır, iç ve dış politikasını bu duruma göre yeniden şekillendirir.[13] Soğuk Savaş, Bağdat Paktı'nın kurulması ve sonrasındaki gelişmeler Türkiye, Irak ve İran devletlerinin Kürtçülük Hareketi ile olan ilişkilerini derinden etkiler. Özellikle Irak'taki gelişmeler, diğer iki ülkenin bu konuda daha temkinli hareket etmesine neden olur. Kısacası II. Dünya Savaşı sonrası kurulan

[9] Ferzende Kaya, **Abdülmelik Fırat'ın Yaşam Öyküsü**, Anka Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10.
[10] **Milliyet,** 15 Temmuz 1958.
[11] Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası**, Ankara, 1983, s. 354-355.
[12] Stalin'in Türkiye'den toprak talebinde bulunduğu söylenir. Toprak talepleri Ermeni ve Gürcü profesörlerin basın üzerinden gündeme getirdiği bir konudur. Boğazlardan üs talepleri ise sözlü nota ile sunulmuştur..
[13] Geniş Bilgi için bkz; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 461-475.

yeni dünya düzeni ve onun bir sonucu olarak ortaya çıkan Soğuk Savaş Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi ve onun bir nüvesi olan Kürtçü Solun şekillenmesinde belirleyici bir etken olarak karşımıza çıkıyor. Biz tez çalışmamız boyunca bu belirleyici etkeni her dönemin şartları içinde göz önünde bulundurduk.

2.1.2. Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokratikleşme Süreci

ABD kendisini ve liderliğini yaptığı kampı demokrasi, özgürlük kampı olarak tanımlar, bu kampta yer alanların en azından görünüşte demokratik kuralları benimsemelerini zorunlu tutar. Bu İsmet İnönü liderliğinde kurulan Milli Şeflik sistemi için sonun başlangıcı anlamına gelmektedir. İsmet İnönü kaçınılmaz gördüğü değişimi kabul eder, süreci kendi yönetir, tedrici bir değişim modeli benimser, bu çerçevede ilk olarak Birleşmiş Milletlerin kurulduğu San Francisco konferansında ABD'li yetkililere çok partili hayata geçileceğinin bilgisi ve sözü verir,[14] daha sonrada üniversitelerden[15] Siyasi partilere kadar çok geniş bir alanı kapsayacak demokratikleşme sürecine start verir.[16] Demokratikleşme dalgası kendini en çok siyasi özgürlükler alanında, daha somuta indirgersek, siyasi partilerin kurulması konusunda hissettirir. İş adamı Nuri Demirağ 24 Temmuz 1945'de yeni dönemde Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olacak *"Milli Kalkınma Partisi'ni"* kurar.[17] Milli Kalkınma Partisi'ni 1950 seçimlerinde CHP'yi bozguna uğratıp iktidarı devralacak Demokrat Parti'nin kurulması takip eder.[18]

2.1.2.1. Demokrat Partinin Kurulması

Demokrat Parti'nin (DP) kurulma süreci Türkiye'nin ABD'nin liderliğini yaptığı Batı kampında yer alması ve Birleşmiş Milletler anayasasını imzalaması ile

[14] Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası"**,** s. 533.
[15] Haziran 1946'da bilimsel ve idari konularda üniversitelere daha fazla özgürlük tanıyan üniversite kanunu çıkar. **Resmi Gazete**, S. 6336, 18 Haziran 1946, s. 10779.
[16] Fahriye Üstüner, **Türkiye'de Çok Partili döneme Geçerken Demokrasi Tartışmaları,** 75 Yılda Düşünceler Tartışmalar içinde, İstanbul, 1999, s. 57.
[17] Orhan Özacun, **Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi**, Sayı: 2, Yakın Dönem Türkiye, Araştırmaları, 2002, s. 209
[18] Demokrat Parti hakkında geniş bilgi için bkz; Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi,** imge, Ankara, 1990.

başlar. Uluslararası konjonktürün savaş sonrası doğurduğu siyasi iklim kısa süre içinde CHP grubuna yansır, grupta farklı konularda farklı görüşler ortaya çıkar. İlk görüş ayrılığı Atatürk'ün gündeme getirdiği ama bir türlü gerçekleştirilemeyen toprak reformu tartışmaları sırasında ortaya çıkar. Topraksız köylü bırakmama Atatürk'ün desteklediği bir Cumhuriyet projesidir.[19] Nitekim Atatürk'ün Başbakanı Celal Bayar 1937'de kurduğu ilk Hükümette bu reforma yer verir ve söyle savunur;

> *"Topraksız çiftçi bırakmamak prensibi Parti programımızın 34'üncü maddesine dayanır. Her Türk çiftçisini kâfi toprak sahibi etmek ve topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için hususî istimlâk kanunları çıkarmak bu maddenin hükmüdür. Her Türk çiftçi ailesinin çalışarak geçinebileceği bir toprağa malik olmasını vatan için sağlam bir temel ve imar esası saymaktayız. (...) Memlekette her bölgenin hususî şartlarına göre bir çiftçi ailesinin geçinebilmesi için muhtaç olduğu toprağa malik olmasını behemehâl temin etmek ve bu aile toprağının hiçbir sebep ve suretle parçalanmasına ve elden çıkmasına meydan vermemek lâzımdır. Her bölgenin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini sınırlandıracağız. Buna ait bir kanun lâyihasını biran evvel hazırlayarak Büyük Meclise takdim etmek kararındayız."*[20]

Araya II. Dünya Savaşı girer, *"Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"* meclisin gündemine ancak 17 Ocak 1945'de gelebilir. Tasarıda kamulaştırmayı düzenleyen kanunun *"Gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine ait araziden beş bin dönümü geçen parçaları"*[21] şeklindeki "C" şıkkı CHP içindeki büyük toprak sahiplerinin çok sert tepkisine neden olur. Kanun meclisin gündemine geldiğinde CHP milletvekili olan Adnan Menderes 30 Mayıs 1945'de mecliste yaptığı uzun konuşmada büyük toprak sahiplerinin adeta sözcülüğünü üstlenir. Menderes ülkede toprak sorunu olmadığını, köylünün temel sorunu topraksızlıktan ziyade *"malının ucuza gitmesi ve ihtiyacını pahalıya alması"*[22] ve gerekli tarımsal donamına sahip olmaması[23] olduğunu söyler,

---

[19] Atatürk'ün Türk köylüsünü topraklandırma girişimlerine yönelik geniş bilgi için bkz. Cezmi Eraslan, "Atatürk'ün Türk Çiftçisinin Topraklandırılmasına Bakışı", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007 Bildiriler C: II,** Atam Yay., Ankara, s. 1999-2008.

[20] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Dönem: 5, C: 20, İnikad: 3, (08.11.1937) s. 19-42

[21] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: VII, C: 18, Toplantı: 2, TBMM Matbaası, Ankara, 1945, s. 51-111, 115-160.

[22] Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi,** Yurt, Ankara: Yurt, 1986, s. 329.

[23] Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş, 1946-1950,** Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s. 31.

tasarının mevcut haliyle ihtiyaca cevap vermediğini, değiştirilmesi gerektiğini öne sürer;

> *"Arkadaşlar; Geçici Komisyon mazbatasında da arzettiğimiz gibi Türkiye'nin yüz ölçüsü yetmiş milyon hektarı aşan bir genişlikte olmasına mukabil nüfusu henüz 20 milyonu bulmamıştır. Dağlık kısımların fazla olduğu kabul olunsa dahi bu geniş yol bugünkünden çok daha kalabalık bir nüfusu verimli topraklan üzerinde mesut ve müreffeh barındırabilir. Buna rağmen yer yer toprak sıkıntısı duymakta olduğumuz da bir hakikattir. Bu sıkıntının başlıca sebebi ekilen toprakları ziraata elverişli arazi yüz ölçüsü ne nispetle çok az almasıdır. Ekilen topraklar Türkiye yüz ölçüsünün %152'e varmamaktadır. Denilebilir ki, hiç masrafsız veya az masrafla Türkiye'de ekilen topraklar bir misli daha genişleyebilir."*[24]

Adnan Menderes konuşmanın ilerleyen satırlarında eleştirilerini daha da sertleştirir, *"'çiftçi ocağı ile ilgili hükümlerin, Hitler'in nasyonal sosyalist rejiminin toprak iskân kanunu olan Erbhof kanunundan hemen aynen iktibas olunmuş"*[25] sözleri ile toprak reformunu Nazizm ile özdeşleştirir;

> *"Tasarıdaki ve gerekçedeki çiftçi ocakları kurmak ve çiftçiliği meslek haline getirmek mihveri etrafındaki düşünce ve hükümlere gelince: sabrınızı fazla tüketmemek için bu konuyu uzun boylu incelemeye tâbi tutmaksızın diyebilirim ki, ocak müessesesi ileriye değil, geriye bakan bir 'zihniyete dayanmaktadır. Çiftçiliği meslek haline koymak fikri de modern (iktisadi hayatın gerektirdiği bir iş bölümü mefhumu ile izah olunamaz. Bunlar nasyonal sosyalist rejiminin iskân, Toprak Kanunu olan Erhhof Kanunundan hemen aynen iktibas olunmuş düşünce ve hükümlerdir)."*[26]

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun getirdiği tasarı uzun tartışmalar ve Adnan Menderes gibi CHP içindeki büyük toprak sahiplerinin itirazlarına rağmen 11 Haziran 1945'de kabul edilir, kanunlaşır.[27] Büyük toprak sahipleri geri adım atmaz. Kanunun uygulanmaması en azından kendi çıkarlarına zarar verecek şekilde uygulanmaması için yoğun bir çalışma sürecine girerler, bunda önemli ölçüde başarılı olurlar. Kanunun

---

[24] Furkan Aydın, **Muhafazakarlık ve Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakar Politikaları,** Adnan menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2016, s. 130..
[25] Tezel, **a.g.e.,** s. 329.
[26] Aydın, **a.g.e.,** s. 130.
[27] **Resmî Gazete,**15.06.1945, Sayı: 6632.

uygulanmasına yönelik tüzük 1947'nin Mayıs ayında yani kanundan iki sene sonra çıkar. Üstelik kanunun uygulanması kanuna şiddetle karşı çıkan CHP içindeki büyük toprak sahiplerinden Cavit Oral'a bırakılır, bununla da yetinilmez, Cavit Oral 1948'de Tarım Bakanı yapılır. Büyük toprak sahiplerinin İsmet İnönü'nün Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu *"ekstremite"* ve *"Memleketin zirai ve sosyal hayatını zedeleyecek"* [28] bir kanun olarak nitelemesi ile toprak reformunun ölü doğmasını sağlarlar. Kısacası CHP içindeki büyük toprak sahipleri kanunun çıkmasını engelleyemez ama içini boşaltmayı ve uzun bir sürece yayarak işlevsiz hale getirmeyi başarırlar.

Toprak reformu en büyük tehdidi doğuda hakimiyet kuran ağalık ve şeylik düzenine, ağa ve şeyhlere karşı oluşturuyordu. Zaten başlıca çıkarılma gerekçelerinden biri ağalık ve şeyhlik düzeninin etkisini kırmaktır. Nitekim tasarıya en büyük tepkiyi doğudaki ağa ve şeyhler gösterir. Adnan Menderes'in, hangi gerekçe ile olursa olsun topak refomuna meclis kürsüsünden açıkça karşı çıkması[29] doğulu büyük toprak sahiplerinin Adnan Menderes'i tanımasını ve ona sempati duymasını sağlar. Adnan Menderes ile doğulu büyük toprak sahipleri arasında daha ziyade 1950'den sonra somutlaşacak ve uzun yıllar sürecek ittifakın temeli toprak reformu tartışmaları sırasında atılır. Bir başka deyişle, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu CHP içindeki büyük toprak sahipleri tarafından CHP aleyhine bir koza dönüştürülür.[30]

Meclisteki toprak reformu tartışmaları parti içi demokrasi tartışmalarını beraberinde getirir. Adnan Menderes'in tartışmalar sırasında CHP grubuna resmen muhalefet etmesi, CHP tasarısını eleştirmesi, CHP grubunun da buna çok sert tepki göstermesi DP'nin kuruluşu ile sonuçlanacak süreci başlatacaktır. Cezmi Eraslan Toprak Reformu tartışmalarının DP'nin kuruluş süreci üzerindeki etkisini şöyle özetler;

---

[28] Tezel, **a.g.e.,** s. 330.

[29] Menderes'in toprak reformuna muhalefetinin temel sebebi geniş toprakların bölünmesinin verimin düşmesine neden olacağı endişesidir. Ayrıca kanun hazırlıkları sırasında gerekli altyapı kurulmadan ve hazırlıklar yapılmadan gerçekleştirilecek reformun, topraklandırılan çiftçiyi yeniden bağımlı hale getireceğini öne sürmüştür.

[30] Uran, **a.g.e.,** s. 348-350.

"Türk Siyasi hayatında çok partili hayatı kalıcı hale getiren ve seçimle iktidarın değiştirilebileceğini gösteren Demokrat Parti'nin kuruluşunda Meclis tartışmaları belirleyici bir yer tutmaktadır. Çiftçiyi Topraklandırma kanununun tartışmaları sırasında parti içerisinde yoğun tartışmalar ve hükümetin politikalarına eleştiriler yöneltilmişti. Mecliste yapılan tartışmalarda hükümete yönelik eleştirilere basın bültenlerinde yer verilmeye başlanması belirli bir yumuşamanın da göstergesi olarak algılanmıştır."[31]

Mecliste Toprak Reformu tartışmaları sürerken Milli Şef İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te yaptığı açıklama demokrasi tartışmalarını Türkiye'nin ana gündem maddesine dönüştürür. İnönü söz konusu açıklamasında "*Savaş zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha genişleyecektir*"[32] diyerek çok partili sistemin kapısını aralar. İnönü'nün demokratikleşme vurgusu Toprak Kanunu görüşmeleri sırasında öne çıkan Adnan Menderes'i demokratikleşme hamlesi konusunda cesaretlendirir ve harekete geçmesini sağlar. Adnan Menderes, Fuat Köprülü ile birlikle Celal Bayar'a II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası konjonktürün ruhuna uygun bir demokratikleşme takriri verilmesini önerir.[33] Celal Bayar'ın bunu kabul etmesi ile "Dörtlü Takrir" ortaya çıkar.[34] İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü 7 Haziran 1945'de meclis grubunda açık görüşülmek üzere Türk siyasi tarihine *"Dörtlü Takrir"* olarak geçecek şu önergeyi verirler;

"Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede bulundukları inkâr edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde bundan 20 yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir. İşte bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekamülün yarattığı siyasi olgunluk diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilat-

[31] Cezmi Ersaslan, **Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası,** s. 533.
[32] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti,** Phoenix, Ankara, 2004, s. 597.
[33] Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri,** Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 85.
[34] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam,** Cilt:2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 440.

ı Esasiye Kanunumuzda hakim olan demokratik ruhu, bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülasa ediyoruz:

1. Milli hakimiyetin en tabi neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini, Anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamıyla uygun olarak, tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,

2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerinin daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilme imkanı sağlanması,

3. Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi. Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri milli hakimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan CHP'nin ve bütün Türk Milleti'nin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamen inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli mektuplarında "Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" hakkındaki ifadeleri bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve idaresini temsil eden B.M.M. Grubu arkadaşlarımızı, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milleti'ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi, kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz."[35]

Dörtlü Takriri verenler İsmet İnönü'nün *"Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği"* fikrine atıfta bulunur, bir nevi bu takriri İnönü'nün sözleri çerçevesinde verdiklerini ima ederler. CHP grubu takririn tartışıldığı 12 Haziran 1945 tarihli kapalı oturumda takrire ve takriri verenlere şiddetle karşı çıkar. Adnan Menderes yıllar sonra mecliste kendilerine gösterilen tepkiyi *"7 saat bize sadece küfür yağdırdılar"* şeklinde ifade edecektir.[36]

[35] Albayrak, **a.g.e.,** s. 597
[36] Aydın, **a.g.e.,** s. 141.

Şükrü Saraçoğlu Celal Bayar ve arkadaşlarından takriri geri almalarını ister. Bayar *"Bu Takrir geri alınmak için verilmemiştir"*[37] diyerek Saraçoğlu'nun bu talebini reddeder ve takririn görüşülmesini ve kayıtlara geçmesini sağlar. Takrir reddedilir. Takririn reddedilmesi CHP'yi siyaseten zor duruma sokar, takriri veren Celal Bayar ve arkadaşlarına ise yeni bir kapı açar. CHP İnönü'nün 19 Mayıs açıklamalarına dayanan Dörtlü Takriri[38] reddetmesini kendi tabanı ve kamuoyuna anlatmakta zorlanır. Süreyya Aydemir CHP'nin takriri reddine şöyle bir açıklama getirir;

> *"Bu takririn; daha önce bizzat İnönü tarafından demokrasiye geçiş eğilimleri açıklandığı halde grupta bu kadar şiddetli bir tepkiyle karşılaşmasının nedenlerini, akıl ölçüleri ile değil de psikolojik tepkilerle izah etmek daha doğrudur. Hakikaten de yeni bir parti kurma söylenti ve hareketlerinin yaygınlaştığı o dönemde parti içinde ve o dönem müfritler diye tanınan bir grubun, böyle bir harekete karşı ruhi tepkileri şiddetliydi. Bu hareketi yersiz ve İnönü'nün böyle bir tecrübeye yönelişini vakitsiz buluyorlardı. Bu görüş ve tepkiler ise o günlerde basında ve Ankara'da aydın çevrelerin konusuydu."*[39]

Celal Bayar ve arkadaşlarının Dörtlü Takriri verdiklerinde kafalarında yeni parti kurma fikrinin olup olmadığı günümüze kadar aydınlatılamamış bir konudur. Nitekim, İlber Ortaylı *"Görünüşte Dörtlü Takrirde istenen çok partililik değil, parti içi demokrasidir. 7 Haziran 1945'te parti meclis grubuna sunulan bu ıslahat raporunda öne sürülen teklifler, muhalif grubun kararlı bir başkaldırısı olarak nitelendirildi ve gerçekten de öyledir. (...) Ama Dörtlü Takrir sahiplerinin masumane bir parti ıslahatı veya parti içi demokrasi için böyle bir girişimde bulunmadıkları açıktı"*[40] diyerek parti kurma fikrinin olduğuna vurgu yapar. Bunun aksini söyleyenlerde olmuştur. Ama sonuç olarak Dörtlü Takririn reddi DP'nin kuruluş sürecini başlatır.

İsmet İnönü yaptığı açıklama ve hamlelerle DP'nin kuruluşunu perde arkasından yürütür. 19 Mayıs 1945 tarihli sözleri Celal Bayar ve arkadaşlarına Dörtlü Takriri verme imkanını sağlar. İnönü CHP grubunun Celal Bayar ve arkadaşlarına

---

[37] Ergün Ataoğlu, **Adnan Menderes,** Nokta Kitap, İstanbul, 2008, s. 28-29.
[38] ÇetinYetkin, **Karşı Devrim 1945-1950,** Kilit Yayınları, Ankara, 2011, s. 168.
[39] Aydemir, **a.g.e.,** s. 441-442.
[40] **Milliyet,** 15 Mayıs 1983.

yönelik yürüttüğü linçe katılmaz, aksine Bayar ve arkadaşlarının önünü açacak hamleler yapar. Çok partili bir sistemi öngören Birleşmiş Milletler Anayasası'na taraf olunması ve bunun Türkiye'de Dörtlü Takririn tartışıldığı 1945 yazında Birleşmiş Milletler'de onaylanması Dörtlü Takririn sahibi Celal Bayar ve arkadaşlarına rahat bir nefes aldırır. Nitekim, Adnan Menderes 15 Ağustos 1945'te mecliste yaptığı konuşmada bu kararı sevinçle karşılar ve Türkiye'nin BM'nin demokratik ilkeleri çerçevesinde düzenlemeler yapması gerektiğini söyler;

> *"Arkadaşlar; yine bu Anayasanın her milletin tek başına veya milletlerin ortaklaşa üzerlerine aldıkları taahhütlere dair olan hükümlerine de acele bir göz atarak şimdi kabul ve tasdik edeceğimiz bu vesika ile üzerimize alacağımız taahhütleri belirtmeye çalışacağım. Bu taahhütler, bir taraftan Milletlerarası ihtilâflarında Emniyet Konseyi kararlarının ve hakem, uzlaşma gibi barış usullerinin kabulünü ve herhangi bir tecavüze karşı Birleşmiş Milletlerle birlik hareket etmeyi, diğer taraftan da camiaya dâhil her memlekette Demokrasi prensiplerine uygun olarak yurttaşın şahsi hürriyet ve masuniyetleriyle siyasi haklarının mahfuz tutulmasını tazammun etmektedir. "(...) Bize gelince; Anayasamızın ruhu tamamen millî hâkimiyet esasına dayanmakta bulunduğundan Birleşmiş Milletler Misakiyle tam tetabuk hâlinde bulunduğumuz bu fırsattan faydalanarak bir kere daha sevinçle ifade edebiliriz... Bu itibarla kabul etmekte bulunduğumuz Milletler arası Anayasası ile kendi Anayasamızın dışında veya onun ruhuna aykırı bir taahhüt altına giriyor değiliz. Ancak olsa olsa fiili durum ile yazılı Anayasamız arasındaki bazı ahenksizliklerin bertaraf edilmesi lüzumu hâsıl olabilir ki, bu da esasen Ana Kanunumuzun milletimize karşı taahhüt etmiş olduğu hususların kemaliyle yerine getirilmesi demektir. Binaenaleyh, çok uzun yıllardan beri Türk inkılabının teveccüh ettiği gayelere tamamen uygun ve mutabık düşen Birleşik Milletler Anayasasına iştirakimizi iç rahatlığı, sevinç ve güvenle tasdik edebiliriz."*[41]

İsmet İnönü 1 Kasım 1945'de TBMM'nin 7. Dönem 4. Yasama yılı açışında yaptığı konuşmada tartışmaya son noktayı koyar, "*Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır"* diyerek çok partili sisteme giden süreci resmen başlatır;

> *"Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hattâ iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan*

[41] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Dönem: 7, C:10, 90. Birleşim; s. 170-171.

tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasına tabiî işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır. (..)Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikleri de vardır. Türk milleti kendi bünyesine ve karakterine göre, demokrasinin kendi için özelliklerini bulmağa mecburdur."[42]

Görsel 2.1. Cumhuriyet: Milli Şefin Tarihi Nutku

1940 KAVAKLIDERE ŞARAPLARI Piyasaya çıkarıldı.

Cumhuriyet

22 inci yıl Sayı: 7819 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Cuma 2 Kasım 1945

2. CİHAN HARBİ VE TÜRKİYE — INKILAP KİTABEVİ

Millî Şefin Tarihî Nutku

Yalnız yurd içinde değil, dış dünya efkârında da derin akisler uyandıracak olan bu nutuk Cumhuriyet tarihinde her zaman için şerefli bir yer tutacaktır

Dış politika durumu

"Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz„

Milli Şef: "İkinci dünya harbindeki hareket hattımız Müttefik milletlerin vicdanında da zamanında zaruri görülmüş ve hakkımızdaki tenkidler, kara günler geçtikten sonra, sun'i olarak meydana çıkarılmıştır„ dediler

Milli Şefi — Meclis

İç Politika durumu

"Tek eksiğimiz hükûmet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır„

Milli Şef: «Tek dereceli olmasını istediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecekteki iktidarı tayin edecektir» dediler

İsmet İnönü söz konusu konuşmasında genel bir fikir ile yetinmez, detaya da girer, seçim tarihinden secimin nasıl yapılacağına kadar birçok konuda önemli açıklamalarda bulunur;

"Memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığınızdan sonra, yeni seçim için tabiî olarak bir buçuk sene kadar geçecektir. Bu zaman, milletin yeni seçime bir hazırlık devri olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tâyin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı, ilk şeklini göstereceğini

[42] **Cumhuriyet,** 2 Kasım 1945.

bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur. Siyasi kanaat ayrılıklarından dolayı vatandaşlarımız arasında düşmanlık olmaması için bütün kuvvetimizle çalışacağız."[43]

İsmet İnönü önerge sahipleri için yakın çevresine, *"Muhalefeti parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girsinler"*[44] *der.* İnönü'nün bu açıklaması baskı altındaki önerge sahipleri için yol gösterici niteliğindedir. Fakat önerge sahipleri CHP'den kendi istekleri ile istifa etmez. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 21 Eylül 1945'de, Refik Koraltan 27 Kasım 1945'de CHP'den ihraç edilir. İhraçlar üzerine Celal Bayar 28 Eylül 1945'de milletvekilliğinden ve 3 Aralık 1945'de de CHP'den istifa eder. Dörtlü Takrire imza atan Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes 7 Ocak 1946'da DP'yi kurarlar.[45] Böylece Türk siyasetinin en önemli dönüm noktalarından biri resmen başlamış olur.

İsmet İnönü, Celal Bayar ve arkadaşlarının parti kurmasına izin verir ama diğer taraftan Celal Bayar ile özel bir görüşme yaparak başta laiklik olmak üzere birçok konudaki hassasiyetini ona iletir. Bu hassasiyetlerden biri de doğu meselesidir. İnönü'nün damadı ve o dönemin en önemli gazetecilerinden Metin Toker, İnönü'nün Bayar'a, *"Hudut bölgelerimizde ve Doğu'da parti teşkilatları kurmayalım. Siz kurmayınız, biz de bizimkileri lağvedelim. Oralar halkı vuruşkan, ateşli kimselerdir. Particiliğin millî birliği bozmasından endişe ederim"* diyerek her iki partinin de bölgede teşkilatlanmamasını önerdiğini yazar. Metin Toker, Bayar'ın cevabı ve ikili arasında konu hakkında gecen diyaloğu şöyle özetler;

"Şüpheci Bayar pirelenmiştir. Kendi kendine düşünmüştür. 'CHP devlettir". Oradaki teşkilatını lağvetse de varlığını muhafaza edecektir. Hâlbuki biz,

[43] **Cumhuriyet,** 2 Kasım 1945.
[44] Metin Toker, **a.g.e.,** s. 66-67; H. Emre Oktay, **Türk Tarihinin Kayıp Yılları, İnönü Dönemi,** akis kitap, İstanbul, 2013, s. 195.
[45] Demokrat Partinin kuruluş süreci için bkz; Enis Şahin, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945- 1947)", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, C: 1,** Sayı: 2, 2015, s. 33-34.

meçhul kalacağız. Onun için, bu teklifi kabul etmemeliyim. Nitekim Doğu'nun zaten özel kanunlarla yönetildiğini söylemiş, Doğululara bu yeni hayat tarzında da 'başka sınıf vatandaş'muamelesi yapılmasının doğru olmayacağını, bunun onları üzeceğini belirtmiş, fakat oralarda partilerin dikkatli davranabileceklerini hatırlatmıştır. İnönü "Peki" demiştir."[46]

Celal Bayar partisinin doğu politikası konusunda taviz vermez ve İsmet İnönü'nün söz konusu teklifini reddeder. DP, o dönem için devrimci sayılabilecek doğu politikasını parti programına sokar, hatta partinin temel ilkelerinden biri haline getirir.[47] Ayrıca, başta eğitim konusu olmak üzere birçok konuda doğuya yönelik pozitif ayrımcılık uygulayacaklarının işaretini verir.[48] DP, doğu politikasını, *"demokratikleşme", "halka gidelim politikası"* daha açık ifade etmek gerekirse *"popülizm"* çerçevesinde temellendirir, savunur.

2.1.2.2. Çok Partili Hayat ve CHP'nin Demokratikleşme Hamleleri

CHP Dörtlü Takrir 'den 11 ay, Dörtlü Takriri veren 4 milletvekilinin ihraç ve istifasından 5 sonra, 10 Mayıs 1946'da gerçekleşen II. Olağanüstü Kurultayında demokratikleşme konusunda önemli adımlar atar. İsmet İnönü kurultayın açılış konuşmasında, *"Eski iki dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim usulünün kabulü, Parti Başkanı'nın "değişmez" olmaktan çıkarılıp seçimle tayin edilmesi, "Şef" deyiminin "Parti Başkanı'na çevrilebilmesi için parti tüzüğünde gerekli değişikliklerin yapılması, Millet meclisinde müstakil grubun kaldırılması ve bütün bunların sonucu olarak da yeni seçime gidilmesi"*[49] tekliflerinde bulunur. Kurultayda İnönü'nün teklifleri çerçevesinde, *"Değişmez Genel Başkan"* ve *"Milli Şef"* unvanlarını kaldırılır, CHP içinde bir nevi muhalefet görevi yapan müstakil grub

[46] Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 141-142.
[47] **DP parti programı 13. Madde;** "*Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız."* Geniş bilgi için bkz; Demokrat Parti Programı 1946, M M Kütüphane: 2008-563, 1946, s. 3. Milli Kütüphaneden Fotokopi edilmiştir. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917
[48] **DP parti programı 41. Madde;** *"Doğu bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet Fakülte ve Enstitüleri ile, bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz"* **A.e.,** s. 12. Milli Kütüphaneden Fotokopi edilmiştir. **https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917**
[49] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** Timaş, İstanbul, 2013, s. 242.

lağvedilir,[50] seçim, cemiyetler kanunu gibi konularda önemli kararlar alınır.[51] Ayrıca 1947'de yapılması öngörülen seçim 21 Temmuz 1946'a alınır. CHP gizli oy açık tasnif yöntemi ile yapılan seçimlerden kesin bir zaferle çıkar, 465 sandalyeden 395 sandalyeyi kazanır. [52] DP ise sadece 66 sandalye alabilir.[53] 1946 seçimleri seçim usulsüzlüklerinin gölgesinde kalır, usulsüzlük tartışmaları günümüze kadar devam eder.[54] Usulsüzlükler olmasa da DP'nin seçimleri kazanması teknik açıdan imkansızdır, zira DP 7 Ocak 1946'da kurulmuştu, ülke genelindeki teşkilatlanmasını tamamlayamadan seçimlere katılmak zorunda kalmıştır. Sonuçta 21 Temmuz 1946 seçimleri ile Türkiye'de çok partili hayat resmen başlar.[55]

İsmet İnönü'nün 1945 ve 1946'da en kritik anlarda yaptığı konuşma ve müdahalelerle Çok Partili hayata geçişte çok olumlu rol oynadığına, süreci adeta perde arkasından yönettiğine değinmiştik. İnönü bu olumlu tavrını 1946-1950 arasında yine devam ettirir. Başbakan Recep Peker ile DP arasındaki gerilim 1947 yazında siyasi krize döndüğünde, İnönü Celal Bayar ve Recep Peker'le ayrı ayrı konuşur, siyasi literatüre 12 Temmuz beyannamesi[56] olarak geçen 12 Temmuz 1947'deki açıklaması ile demokrasiden yana tavır alır ve gerilimi çözer. Celal Bayar Erzurum'da yaptığı açıklamada 12 Temmuz beyannamesini "iyi niyet göstergesi" olarak tanımlar, olumlu bulur.[57] Kemal Karpat'ın belirttiği gibi, *"12 Temmuz Beyannamesi partiler arası münasebetleri normalleştirerek sükûna"*[58] kavuşturur.

CHP seçimleri usulsüzlükler ya da DP'nin hazırlıksız olmasından dolayı kazandığının, bir sonraki seçimlerin çok zor olacağının, dolayısıyla partinin temel

[50] **Ulus,** 11 Mayıs 1946.
[51] Seçimler çok partili, tek dereceli, çoğunluk esasına göre olacak, ancak açık oy-gizli sayım yöntemi ile yapılacaktı.
[52] **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011,** TÜİK Yay., Ankara, 2012, s. 8.
[53] **Cumhuriyet,** 24 Temmuz 1946.
[54] **Cumhuriyet,** 25 Ağustos 1946.
[55] 1946 seçimleri teknik olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili demokratik seçimleridir. Ama seçimde yaşanan engellemeler ve şaibeler yüzünden, araştırmacılar 1946 seçimlerini demokratik bir seçim olarak kabul etmezler, ilk demokratik seçim olarak daha ziyade 1950 seçimlerini kabul ederler.
[56] 12 Temmuz Beyannamesi hakkında geniş bilgi için bkz; Cezmi Eraslan, "Çok Partili Hayata Geçişte Bir Dönüm Noktası 12 Temmuz (1947) Beyannamesi", **Atatürk Yolu,** Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Dergisi, S. 21, Ankara, 2001, s. 23-39.
[57] **Vatan,** 6 Ekim 1947.
[58] Karpat, **a.g.e.,** s. 283.

politikalarında, en azından o politikaların yorumlanmasında değişikliklere gitmek zorunda olduğunun farkındadır. CHP 1946'daki II. Olağanüstü Kurultayda başlattığı parti içi reformu hızlandırma ve derinleştirme kararı alır. Bu çerçevede 17 Kasım 1947'de gerçekleşen 7. Kurultayında[59] Genel Başkanlık Divanı kaldırılır, 40 üyeli parti divanı getirilir, cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı birbirinden ayrılır. Konumuz açısından bu kurultayda yapılan en önemli değişiklik partinin temel ilkelerini temsil eden 6 okun yeni şartlar ışığında yeniden yorumlanmasıdır. Liberal iktisat görüşünün uygulanmasına fırsat verecek şekilde devletçilik ilkesi yeniden yorumlanır. Türkiye Batı ittifakı içinde yer almanın doğal sonucu olarak daha önce yeni dünya sisteminin iktisadi ayağını oluşturan "Dünya Bankası", "IMF (Uluslararası Para Fonu)" ve "OECD (Avrupa İktisadi İş birliği Teşkilatı)" gibi kuruluşlara katılmıştı. Böylece fiiliyatta 1930'ların başından itibaren uygulanan ekonomide devletçilik anlayışını terk etmiş liberal ekonomi anlayışını benimsemiş olur. Kongredeki karar fiiliyattaki duruma resmiyet kazandırır.

Kongredeki en çarpıcı değişiklik laiklik anlayışında esnekliğe gidilmesidir. CHP 1943 tarihli programında, *"Parti millî dilin ve millî kültürün diyanet yollarından yabancı dil ve kültürlerin tesirinden masun kalmasının Türk milletinin hali ve istikbali için lüzumlu sayar"*[60] cümlelerinin içinde yer aldığı sert bir laiklik tanımı yapmıştı. 1947 kongresinde bu cümleler laiklik tanımından çıkartır,[61] daha ılımlı ve daha demokratik diyebileceğimiz bir yorum benimser.[62] Bu kongreden bir sene sonra imam hatip kursları açılır. 1949'da ilk okullarda din dersi seçmeli ders olarak okutulur. 5 Mart 1950'de de Türk Büyüklerine ait türbelerin açılmasına izin verilir. Birçok araştırmacı, daha sonraki gelişmeleri göz önünde bulundurarak 7. Kurultay kararlarının CHP'nin ideolojik örgüsünü ve siyasi yelpazedeki yerini değiştirdiğini iddia eder. Kemal Karpat, kurultayda yapılan köklü değişimleri, *"Bütün bu konularda kurultay birtakım değişiklikleri kabul etti ve bu kararlar, CHP'nin programını ve*

[59] **Ulus,** 17 Kasım 1947.
[60] Köse, **a.g.e.,** s. 626.
[61] CHP'nin 1947-1950 arası din açılımı için bkz; Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XII/25 (2012-Güz),** s. 105- 130.
[62] Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitapçılık, Ankara, 1999, s. 126-130; Şimşir, **Kürtçülük II,** s. 449-450.

ideolojisini devrimci olmaktan çıkararak daha ılımlı bir hale getirdi" [63] sözleri özetler. 12 Temmuz 1947 beyannamesi, 7. Kurultayda alınan demokratikleşme kararları ve bir nevi Milli Şeflik Döneminin temsilcisi gibi hareket eden Recep Peker'in istifası Türkiye'yi koşar adım ülkenin ilk özgür seçimlerinin yapılacağı 1950 yılına götürür.

İsmet İnönü II. Dünya Savaşı'nın etkisini tüm gücüyle hissettirdiği Kasım 1940'da İstanbul, Kocaeli ve Trakya'da sıkıyönetim ilan etmiştir.[64] Süreç içinde sıkıyönetimi devamlı uzatılır ve ülke sıkıyönetimlerle yönetilir. İnönü 7. Kurultaydan, 23 Aralık 1947'de sıkıyönetimi kaldırır, böylece sivilleşme noktasında önemli bir adım atılmış olur.[65]

CHP'nin temel ilke ve politikalarındaki yumuşama eğilimi sadece laiklikle sınırlı kalmaz, Kürt politikasını da kapsar. CHP Kürtçülük Hareketi ve bağımsız Kürt devletinin kurulmasını en azından söylem temelinde tehdit olarak görmeye devam eder, özellikle yurt dışı merkezli Kürtçülük faaliyetlerine karşı sert tedbirler alır. Bu çerçevede bölücü yayınlar tespit edilir ve ülkeye girişleri yasaklanır. Iraklı Abdülaziz Yamülki'nin yazdığı *"Kürdistan ve Kürt İhtilalleri"*[66] adlı kitabı, *"Kürt ve Hürriyet, Yüksek Serdar Barzani ve Kürdistan Hürriyet"* başlıklı Kürtçe beyannameler, Beyrut'ta basılan *"Şivone Kürt"* adlı kitap,[67] İsviçre'de basılan *"Türkiye Gençliğine Çağrı"* adlı broşür[68] ve içinde Kürdistan haritasının bulunduğu *"İmages"* isimli derginin[69] Kürtçülük faaliyetlerinden dolayı ülkeye sokulması yasaklanır. Basında Kürtçülük tehdidi Komunizmle özdeşleştirilerek dile getirilir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan "*Güney sınırımızda Kürt devleti kurma hülyaları"*[70]*, "Suriye Kürtleri ile komünistler birleştiler"*[71] haberleri o dönem bu konuda çıkan onlarca haberden sadece birkaçıdır. Ama diğer taraftan, CHP II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası siyasi

[63] Karpat, **a.g.e.,** s. 294.
[64] **Resmî Gazete,** No. 1196, Sayı: 4672, 28 Kasım 1940, s. 100.
[65] **Cumhuriyet,** 23 Aralık 1947
[66] **BCA,** Fon Kodu: 030.18.01, Yer Kodu: 117.52.1
[67] **BCA,** Fon Kodu: 030.18.01.02, Yer Kodu: 117.7513
[68] **BCA,** Fon Kodu: 030.18.01, Yer Kodu: 119.32.19
[69] **BCA,** Fon Kodu: 030.18.01, Yer Kodu: 02.122.36.2
[70] **Cumhuriyet,** 06 Şubat 1947
[71] **Cumhuriyet,** 27 Şubat 1948

konjonktürün baskısı ile 1924-1938 arasındaki Doğu Politikasını terk eder, hatta mevcut politikaları sorun olarak görmeye başlar, sonraki yıllarda Türk siyasetine damgasını vuracak Kürt sorunu tarzında söylem geliştirmeye başlar. Bir dönem CHP'nin Genel Sekreterliğini yapan Mahmut Şevket Esendal bölgeye yaptığı ziyaret sonrasında Muş Ovası'nda yer alan köylerdeki fakirliğe ve bölgede Türkçe'nin öğretilmesi gerektiğine dikkat çeker. Ekonomi bakanı CHP'li Fuat Sirmen *"Şark'ın, memleketin Garb'ı ile aynı seviyeye getirilmesi ve süratle kalkınması için orada da bir hareket yapılmasına şahsen inanmış bulunuyorum"*[72] diyerek Doğu'nun kalkınma sorununu öne çıkartır. Doğu'nun az kalkınması yeni dönemde meclisin ana gündem maddelerinden biri haline gelir. CHP Erzurum Milletvekili Salim Altuğ Doğu'daki az gelişmişlik, kalkınma sorununa dikkat çeker;

> *"Doğu bir endüstri konusudur. Yer yer mebzul miktarda kömür, şelâle gibi enerji kaynakları, pamuk, yün, deri, et gibi iptidaî maddeleriyle Doğu, Cumhuriyetin başarılı hamlelerini beklemektedir. Vücuda getirilecek bir et sanayinin bile getireceği nimetlerini ve memleket şümul faydalarını izaha lüzum görmüyorum" ... "şark vilâyetlerimizin ve kısmen, Orta Anadolu'nun bir kısım halkı kış aylarında boş oturmaktadır. Milyonların boş geçen zamanlarının değerlendirilmesinin yurdun ekonomik hayatında büyük değişiklik yapacağı malûmdur"*[73]

Doğu vilayetlerinin vekilleri 1945 öncesi bölgede uygulanan güvenlik tedbirlerini meclisin gündemine getirirler. Güvenlik gerekçesi ile askerî açıdan yasak ilan edilen bölgelerin bölge halkına yeniden açılmasını yönünde mecliste konuşmalar yaparlar.[74] 1950 seçimleri yaklaştıkça, CHP'nin Doğu'ya verdiği önem artar. *"Doğu Kalkınma Planını"* adı altında Doğu'nun kalkınmasına yönelik seferberlik başlatılır. Bütçeden Doğu'ya ayrılan pay artar. Doğu'ya adeta pozitif ayrımcılık uygulanır. CHP'ye muhalif tavrıyla öne çıkan Dicle Kaynağı gazetesi CHP'nin kalkınma hamlesini *"66 İlçede Yapılacak Yeni Tesislerin Projeleri Hazırlandı"*[75] manşetiyle duyurur. Aynı gazete diğer taraftan CHP'nin söz konusu kalkınma planının yeterli olmadığını söylemeyi de ihmal etmez.

---

[72] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem VII, Cilt 21, Toplantı 3, 29. Birleşim, 28.01.1946, s.139-140.
[73] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Cilt 8, Toplantı 2, 26. Birleşim, 29.12.1947, s. 661.
[74] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Cilt 18, Toplantı 3, 75. Birleşim, 25.4.1948, s. 603.
[75] **Dicle Kaynağı,** 13 Ocak 1949, s. 1.

Kürtçülük Hareketi demokratikleşme süreci ve doğunun öne çıkartılmasını heyecanla karşılar, hararetle destekler ama yeterli bulmaz. Kürtçülük Hareketi yer altına geçmek zorunda kaldığı önceki dönemde, Şark Islahat Planı'nın bölgede kurduğu sistemi, yani Umumi Müfettişlikler ile Tunceli Vilayet Kanunu[76] ve Mecburi İskân Kanunu'nun kaldırılmasını kendine öncelikli hedefleri olarak belirlemişti. Kürtçülük Hareketi yeni dönemde bütün gücüyle bu hedeflere yoğunlaşır. Bu çerçevede, Dersim bölgesi için 25 Aralık 1935'te çıkartılan Tunceli Vilayetinin İdaresi Kanunu'nun II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra tartışılmaya başlamasını sağlar. İktidara yakın Ulus gazetesinde, Tunceli Kanunu'nun kaldırılacağı yazmasına rağmen,[77] beklenilenin aksine Tunceli Kanunu'nun yürürlük süresi bir sene daha uzatılır.[78] Ama, Tunceli Kanunu'nun kaldırılması gündemden düşmez. Nitekim, 1947'de kaldırılır.

Tunceli Kanunu'nun kaldırılması Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi açısından tam bir başarıdır. Bu kanunun kaldırılması Kürtçülük Hareketinin hem Tunceli bölgesinde daha rahat hareket etmesini sağlar, hem de asıl büyük sorun olarak gördükleri Umumi Müfettişlik Sistemi'nin kaldırılması yönünde umutları artırır. Nitekim bazı CHP'li milletvekilleri mecliste Umumi Müfettişliklerin kaldırılması yönünde konuşmalar yapar.[79] Ancak Umumi Müfettişlik kurumu hemen kaldırılmaz, ilk etapta içi boşaltılır. Kaldırılması için birkaç sene daha beklenmesi gerekecektir.

CHP döneminde Kürtçülük Hareketi açısından diğer önemli karar, *"Mecburi İskân"* yasasında değişiklik yapılmasıdır. Sonraki yıllarda Kürtçü Solun en önemli isimlerinden biri olacak *"Tarık Ziya Ekinci"* o dönem *"Mecburi İskân Yasası'nın"* kaldırılmasına verdikleri önemi şu ifadelerle dile getirir; *"O zamanlar bizlerin kafasında en önemli sorun Mecburi İskân Kanunu'ydu, bu kanuna karşı tepki gösteriyorduk"*.[80] Kürtçülük Hareketinin öncelikli talebi olan 5098 numaralı İskân

[76] Umumi Müfettişlikler ile Tunceli Vilayet Kanunu Mustafa Kemal Atatürk döneminde Şark Islahat planı çerçevesinde bazı bölgelere yönelik geliştirilen ve uygulamaya sokulan özel idari yönetim uygulamalarıdır.
[77] **Ulus,** 27 Kasım 1945.
[78] **Ulus,** 26 Aralık 1945.
[79] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Cilt:8, Dönem:8, 25. Birleşim, 28.12.1947. s. 508-509.
[80] Şeyhmus Diken, **Amidalılar, Sürgündeki Diyarbakırlılar**, iletişim, İstanbul, 2015, s. 46.

Kanunu, 1947'de değiştirilir, 1934'de Batı'ya göç ettirilen binlerce kişinin Doğu'ya geri dönmelerine izin verilir.[81] Bir yıl sonra çıkarılan 5227 numaralı kanun ve onu takip eden 5420 sayılı Kanunla[82] eski topraklarına geri dönenlere yardım edilir.[83] Kürt Aydınları, demokratikleşme çerçevesinde İskân Yasası'nı değiştirmeyi başarırlar. Bu Kürtçülük Hareketinin ilk büyük başarısıdır.

Mecburi İskân Kanunu'nun kaldırılmasıyla beraber bölgede güç dengeleri yeniden değişir. Seneler önce sürgün edilen aşiret liderleri, şeyhler topraklarına bir kahraman gibi geri döner ve kısa sürede eski otoritelerini yeniden kurarlar. 1950 seçimleri yaklaştıkça CHP'nin demokratikleşme çerçevesinde aldığı kararlar daha da artar. Ocak 1949'da Başbakan olan Şemsettin Günaltay kendinden önce başlatılan demokratikleşme sürecine hız verir. Günaltay'ın on beş aylık başbakanlığı döneminde aldığı karar ve uygulamalar Kürtçülük Hareketi'nin manevra alanını iyice genişletir.[84] Türkiye'nin bu yeni dönemde, bölgeye yönelik politikalarında radikal değişikliklere gitmesi ABD istihbarat raporlarında da önemle vurgulanır;

> *"Türk Cumhuriyeti'nin, ilk dönemlerinde modernleşme ve merkezileşme doğrultusunda, hükümetin reformlarına karşı çıkan Kürtler, sert biçimde bastırıldı. Ve her ne kadar başarılı olmasa da Kürt kültürü ve milliyetçiliğine dair tüm simgeler yok edilmeye çalışıldı. 1940'lı yılların sonunda çok partili demokrasinin ortaya çıkması ile birlikte hükümet, Kürt azınlık ile iş birliği yapma politikasına başladı. O tarihten beri Kürt liderler, -özellikle de zengin arazi sahipleri ve dini liderler- yönetici elit safına alınmaya başlandı."*[85]

Bütün bunlar Atatürk'ün oluşturduğu Doğu Politikasının CHP döneminde değiştirilmeye başlandığını göstermektedir. Mecburi İskân ve Tunceli Kanunu'nun kaldırılması gibi birçok önemli karar bilinenin aksine CHP döneminde alınır ve uygulamaya konulur. Altemur Kılıç, bunu şu şekilde dile getirir;

> "*Çok partili rejime 1946'da başlanması, oy hesaplarında bölgesel ağa ve şeyhlerin desteklerinin aranmasını da beraberinde getirmişti. Ağa ve şeyhlerin*

[81] **Resmi Gazete,** 24 Haziran 1947, Sayı: 6640, s. 2-3.
[82] **Resmî Gazete,** 08.06.1949, Sayı: 7227.
[83] **Resmi Gazete,** 6 Temmuz 1948, Sayı: 6950, s. 1.
[84] Bilal N. Şimşir, **Kürtçülük II 1924-1999,** Bilgi yayınevi, Ankara, 2011, s. 36.
[85] Ömer Özkaya, **Amerikan İstihbarat Belgeleriyle KÜRTLER**, Pegasus, İstanbul, 2013, s. 216.

Cumhuriyet Halk Partisi döneminde bastırılmış olan nüfuzları, çok partili dönemde yeniden artırılmıştır. Ağa ve şeyhleri kullanma tekeli, sadece Demokrat Parti'de değildi. Cumhuriyet Halk Partisi de aynı şeyi yapıyor, bazı ünlü aileleri ve şeyhleri kendine bağlamaya gayret gösteriyordu. Nitekim daha önce Batıya yerleştirilmiş olan şeyh ve ailelerinin Doğudaki yurtlarına dönmelerine Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti 1947'de izin verdi."[86]

Demokratikleşme adımları çerçevesinde, Basın kanununda değişikliğe gidilmesi, hükümetin gazeteleri kapatabilme yetkisinin kaldırılması[87] Kürtçülük hareketinin tezlerinin basın yoluyla geniş kitlelere ulaştırılmasının önünü açar. Dicle Kaynağı, Şark Postası gibi Doğu ve Doğu'daki sorunları öne çıkaran gazeteler söz konusu basın özgürlüğü sayesinde iktidarın Doğu politikalarına yönelik sert eleştiriler yöneltmeye başlarlar.[88] Gazeteler milletvekillerinden bölge halkını temsil noktasında tavizsiz bir tutum sergilemelerini isterler. Dicle Kaynağı *"Milletvekilleri İstiyoruz Aile Temsilcileri Değil"* [89] tarzında haberlerle Doğu milletvekillerinin mensubu bulundukları aşiret ya da aileden ziyade bölge halkının temsilcileri olması gerektiğine vurgu yapar.

1945-1950 arasında 1924-1938 arasında alınan tedbirlerin birçoğunun sorgulandığını, salt siyasi hesaplarla, yol açabileceği sorunlar göz önünde bulundurulmadan bazılarının kaldırıldığını, bazılarının etkisinin asgari seviyeye indirildiğini, Kürtçülük tezlerinin ilk kez ulusal basında dolaylı olarak ifade edildiğini kısacası sindirilmiş, etkisi iyice azaltılmış, bitme noktasına getirilmiş Kürtçülük Hareketinin yeniden canlanma sürecine girdiğini görüyoruz. Kısa dönemde kazanılan bu başarılar Kürtçülük Hareketinin 1938'den sonra taktiksel nedenlerle benimsediği silahsız mücadele yönteminin kendileri açısından ne kadar doğru olduğunu gösterir. Özgürlük ve demokratikleşmenin sağladığı legal imkanlar ve hareketin uzun silahlı mücadele sürecinde aldığı ağır yaraları sarma ihtiyacı, silahsız mücadele yöntemini uzun süreli bir yönteme dönüştürür. Kürtçü Solun temelleri, silahsız mücadele döneminin ilk evresi olarak kabul edilen bu dönemde atılır.

---

[86] Altemur Kılıç, **Gaflet ve İhanetin Uzun Öyküsü**, Büyük Kürdistan ve Büyük İsrail, İstanbul, Buğra yayınları, 2013, s. 165.
[87] Eroğul, **a.g.e.,** s. 33.
[88] **Dicle Kaynağı,** 7 Eylül 1948.
[89] **Dicle Kaynağı,** 12 Ekim 1948.

Türkiye'de 1945-1950 arasında radikal bir değişim ve dönüşüm yaşanır. Her alanda köklü değişiklikler gerçekleştirilir. Bu dönemde meydana gelen ve etkisi günümüze kadar devam edecek Mustafa Muğlalı meselesi bu köklü değişiminin en somut, en çarpıcı yansıması olarak karşımıza çıkıyor. Mustafa Muğlalı meselesi hem Kürtçü Solun en önemli propaganda konularından birisi olması hem de 1945'de başlayan radikal dönüşümü yansıtması hasebiyle çok büyük önem arz etmektedir. Bundan dolayı hadiseyi tüm boyutlarıyla ele alacağız.

2.1.2.3. Değişimin Somut Göstergesi: Mustafa Muğlalı Olayı

İran'da yaşayan Milan Aşireti mensupları Temmuz 1943'de Türkiye'den büyük bir hayvan sürüsünü kaçırırlar. İran'a kaçan hırsızları yakalayamayan jandarma aynı aşiretin Van Özalp'ta yaşayan akrabalarından 40 kişiyi iş birliği yaptıkları gerekçesi ile göz altına alırlar. Şubat 1943'de 3. Ordu Komutanı olarak Van'a gönderilen[90] Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle 40 kişiden 33 kişi sorgulanmaları için jandarmaya teslim edilir. Jandarma tutanağına göre, 33 kişi kaçmaya çalışırken, jandarmada tarafından öldürülür. Sağ kurtulmayı başaran ve İran'a giderek oradan akrabalarını bilgilendiren kişiye göre, 33 köylü jandarma tarafından İran sınırında kurşuna dizilir. 1948'in sonuna kadar söz konusu iddialarla ilgili herhangi bir adli işlem yapılmaz. Demokratikleşme adımlarının kendini her alanda hissettirmeye başladığı 1948'in sonuna doğru unutulmaya yüz tutan bu mesele tekrar gündeme getirilir. İlginçtir, bu mesele, gündeme ilk kez bilinenin aksine bir DP'li vekil tarafından değil bir CHP'li vekil tarafından getirilir. CHP Van Milletvekili Muzaffer Koçak yetkili merciler tarafından cevaplanması için şu soruları sorar;

> *"i) 1943 senesi sonbaharında Van'ın Özalp ilçesi köyleri halkından 33 kişinin kurşuna dizildiklerine dair merkezde bir malumat var mıdır? Varsa ne şekildedir?*
> *ii) Bu vatandaşların toptan kurşuna dizilmelerini icab ettiren suçları nedir? Bu suçlar ne suretle tespit ettirilmiştir?*

[90] Ayşe Hür, **İnönü ve Bayarlı Yıllar (1938-1960),** Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 71-72.

iii) Kurşuna dizme keyfiyeti mahkeme kararı ile mi olmuştur yoksa herhangi bir yetkiye mi dayanılarak yapılmıştır?
iv) Hadiseden idari, adli, makamların vaktinde haberleri olmuş mudur ve kendilerine ihbar ve şikâyette bulunulmuş mudur? Bulunulmuşsa ne yapılmış ve neticesi ne olmuştur?"[91]

Musa Anter'in çıkardığı Dicle Kaynağı gazetesi meseleyi, *"Özalp'ta 33 Vatandaş Kurşuna mı Dizilmiş?"* manşetiyle kamuoyuna yansıtır.[92] Basına yansıması ile mesele artık Türkiye'nin en önemli tartışma konularından biri haline gelir. DP meseleye sahip çıkar. DP'nin iki numaralı ismi Kütahya Milletvekili Adnan Menderes iki arkadaşı ile birlikte mesele hakkında mecliste önerge verir.[93] DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik'in cevaplanması için meclise verdiği önerge şu şekildedir;

"Yüksek Başkanlığa,

1942 yılında, 33 Türk vatandaşının Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu' nun halen mülga 18 nci maddesi hükmüne dayanılarak gözaltına alındıkları, sonradan da hududa sevkolunan bu şahısları Özalp Kaymakamı ve Jandarma Komutanı tarafından, mahkeme kararı olmadan, kütle halinde kurşuna dizilmiş oldukları Yüksek Meclis' e vâkî şikâyetlerden anlaşılmıştır.

Böyle bir hâdisenin vuku bulup bulmadığının, vuku bulmuş ise failleri hakkında ne gibi bir muamelenin yapılmış olduğunun Sayın Başbakan tarafından sözlü olarak cevaplandırılmasını arz ve teklif ederim.

Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik"[94]

DP'li vekilin soru önergesi ile meclisin gündemine getirdikleri bu mesele 3 Aralık 1948'de mecliste enine boyuna tartışılır.[95] Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır soruya konu hakkında gerekli soruşturma açılmıştır şeklinde cevap verir;

"Özalp kazasında, hudut mıntıkasında, 32 kişinin ölümü ile neticelenen böyle bir olay olmuştur. Hâdisede askerî şahıslar ilgili olduğundan, adlî âmirlik tahkikat açmıştır, neticesinde takibat yapılmasına karar vermiştir. Binaenaleyh, mesele

[91] **BCA,** Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 42.252.18
[92] **Dicle Kaynağı,** 30 Kasım 1948.
[93] **TBMM Tutanak Dergisi,** Cilt 14, 8. Dönem, 3. Toplantı, 3 Aralık 1948, s. 7-8.
[94] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C: 14, 3.12.1948, s.7
[95] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C: 14, 3.12.1948, s.7-9

tamamen kazai mercie intikal etmiştir. Kanuni cereyanını takip etmektedir. Adaletin tecellisi için terettüp eden vazife tam ve kâmil olarak yapılacaktır."[96]

Milli Savunma Bakanının adli soruşturma açıldığı yönündeki cevabı DP'yi tatmin etmez. DP avukatlığına soyunduğu meselenin peşini bırakmaz. DP Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın 19 Ocak 1949'da meselenin Kamutayda ele alınması için başvurur.[97] DP 1949'un başından itibaren Mustafa Muğlalı meselesini CHP'ye karşı siyasi bir koza dönüştürmeye çalışır. DP'li Fikri Apaydın mecliste yaptığı konuşmada *"Bir devrin; tek parti sisteminin taşıdığı zihniyetin karakteristik bir misali olmak üzere arza şayan bu hâdisenin üzerinde ne kadar durulsa yeridir"*[98] diyerek DP'nin bu konuyu meclisin gündeminde tutacağının ve bunun üzerinden bir dönemi sorgulayacağının işaretini verir. Fikri Aydın'ın söylediği gibi olur ve 1949 yılı boyunca Mustafa Muğlalı meselesi mecliste tartışılır.

DP'nin Adnan Menderes ve Hasan Polatkan gibi önemli isimleri konuşma ve teklifleri ile mesele hakkında hükümeti sıkıştırırlar. DP Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın'ın meselenin Kamutayda görüşülmesi yönündeki dilekçesi mecliste kabul edilir.[99] Böylece 19 Ocak1949 tarihi itibarıyla soruşturma ve yargılama süreci resmen başlamış olur. Yargılama Genel Kurmay Askeri Mahkeme'sinde yapılır.[100] Yargılama sürecinde, Mustafa Muğlalı 1 Eylül 1949'de tutuklanarak askeri cezaevine konulur.[101] Dicle Kaynağı gazetesi mahkemenin başlamasını *"33 Vatandaşı Kurşuna Dizdirenler Adalet Huzurunda"* şeklinde verir.[102] Askeri Mahkeme 23 Kasım 1949'da yetkisizlik kararı verir ve Mustafa Muğlalı tahliye edilir.[103] Hemen akabinde karara itiraz edilir, Askeri Yargıtay, Askeri Mahkeme'nin yetkisizlik kararını bozar.[104] Davayı yeniden gören Genel Kurmay Askeri Mahkeme'si 2 Mart 1950'de suçlu bulur.[105] Mahkeme,

[96] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C: 14, 3.12. 1948, s.8
[97] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C: 15, 19.1.1949 sonundaki Sayısı: 84 No' lu rapor
[98] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C: 15, C.15, 19.1.1949, s.148
[99] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C: 15, 19.1.1949, s.154
[100] **Zafer,** 6 Mayıs 1958.
[101] Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi: 1950-1960,** C., 5, Dönem X (1950-1960), s. 6094.
[102] **Dicle Kaynağı,** 19 Eylül 1949.
[103] Kâzım Öztürk, **a.g.e.,** s. 6094.
[104] 9 Ocak 1950
[105] Kazım Öztürk **a.g.e.,** s. 6095.

Mustafa Muğlalı'yı idama mahkum eder,[106] 65 yaşını geçtiğini göz önünde bulundurarak idam cezasını 30 seneye dönüştürür, ona üçte bir indirim uygulayarak cezayı 20 seneye düşürür.[107]

Mustafa Muğlalı ile birlikte Tümgeneral Rasim Saltuğ, Albay Şükrü Tüter Yüzbaşı Vahdet Yüzgeç, Asteğmen Necdet Bilgez[108] de yargılanır. Mustafa Muğlalı'nın mahkemede *"Ben emir verdim, memur ve subayların bir suçu yoktur"*[109] beyanı diğer isimlerin beraat etmesini sağlar. Mustafa Muğlalı'nın avukatı sağlık nedenlerini öne sürerek kararı tekrar Askeri Yargıtay'a götürür. Askeri Yargıtay, Gülhane Askerî Hastanesi'nden Mustafa Muğlalı hakkında rapor ister. Gülhane Askeri Hastanesi, Mustafa Muğlalı hakkında *"ileri derecede aklî yetersizlik"* teşhisinde bulunur. Askeri Yargıtay Hastanesinin bu raporuna dayanarak Mustafa Muğlalı'yı tahliye eder.[110] Mustafa Muğlalı ömrünün geri kalan kısmını Gülhane Askerî Hastanesi'nde hasta olarak geçirir. Bu durum bile DP milletvekillerini tatmin etmez. DP Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci adalet ve sağlık bakanlarına şu soru soruyu sorar;

> *"1. 33 vatandaşın katili olarak mahkûm edilen Mustafa Muğlalı'nın kaç gün hapishanede mevkuf kaldığının;*
> *2. Sıhhat raporuna dayanılarak bırakıldığına göre, mahkûmlardan şimdiye kadar bu suretle kaç kişinin serbest bırakıldığının;*
> *3. 33 katilden mahkûm Mustafa Muğlalı'nın sıhhatli ve zinde dolaştığına göre, ikinci bir muayeneye tâbi tutulmasının düşünülüp düşünülmediğinin; sözlü olarak açıklanmasını hürmetlerimle arz ederim."*[111]

Mustafa Ekinci kısacası Mustafa Muğlalı'nın hastaneden alınarak hapishaneye gönderilmesini ister. Adalet Bakanlığı Mustafa Muğlalı'nın 6 ayda bir muayenesinin yapıldığı, verilen raporlarda kendisinin hasta gözüktüğünü ve bundan dolayı hastanede olduğunu söylemiştir.[112] Bu cevapların hiçbiri Mustafa Ekinci'yi tatmin etmez. Ekinci,

---

[106] **Zafer,** 6 Mayıs 1958.
[107] **Şark Mecmuası,** 28 Şubat 1950.
[108] **Cumhuriyet'in 75 Yılı Kronolojisi,** s.333.
[109] **Milliyet,** 1 Şubat 1974.
[110] Kazım Öztürk, **a.g.e.,** s. 6095.
[111] **A.e.,** s. 6094.
[112] **A.e.,** s. 6094-6096

Muğlalı'nın *"deliyse tımarhaneye"*, *"aciz ise Darülaceze'ye"*, *"sağlam ise hapishaneye"* gönderilmelidir der.[113] Mustafa Muğlalı felçlidir, yatalak durumdadır, konuşamamaktadır, kısacası raporlarda belirtildiği gibi gerçekten hastadır. Nitekim, Mustafa Ekinci'nin bu soruları sorduğu 1951 senesini aralık ayında vefat eder.[114]

Mustafa Muğlalı Atatürk'ün en değerli komutanlarındandır. Türk ordusunda özellikle genç subaylar arasında önemli isimlerden biridir. Askerler, Muğlalı'nın yargılanmasını, idama mahkûm edilmesini, sonunda da askeri hastanede perişan bir halde ölmesini ülkeye, Atatürk'e ihanet olarak görürler. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin önemli isimlerinden ve darbe sonrası yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi üyelerinden Orhan Erkanlı "Askeri Demokrasi" adlı kitabında Muğlalı meselesini *"facia"* olarak tanımlar.

> *"Cumhuriyet tarihimizde, Mustafa Muğlalı olayı olarak bilinen bir facia vardır. Gençlerimiz bu olayı hatırlamazlar. Eski kumandanlar ve subaylar bunu hiç unutmazlar, unutamamışlardır.*
> *(...) Atatürk'ün büyük kumandanlarından olan Muğlalı'nın,memleketin her karış toprağında kanı, canı, yetmiş yıllık ömrünün izleri vardı. Yiğitliği, mertliği dillere destandı.*
>
> *(...) Her şey Demokrat Parti'nin 1946'da kurulmasından sonra başladı. (...) Demokratlar, o bitmez tükenmez müsademelerde, eşkıya takiplerinde şehit düşen Türk ordusunun evlâtlarının hesabını soracak yerde, kendi siyâsî çıkarları uğruna, Kâzım Karabekir Paşa'dan sonra Doğu'da ilk defa nisbî bir sükûnet sağlayan büyük kumandan Muğlalı'yı mahkeme huzuruna çıkartmayı tercih etti.*
>
> *(...) İşte bu olayı biz Türk subayları hiç ama hiç unutmadık. Muğlalı Paşa'nın acısını yüreğimizin derinliklerinde duyarak yaşadık. Kimbilir belki ileride birgün, son aylarda Güneydoğu ve Doğu hudutlarımızda yapılan operasyonların hesabını soracaklar da çıkabilir."*[115]

Mustafa Muğlalı meselesi askeriyeye etkisi günümüze kadar devam edecek bir sendrom doğurur. 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren bu durumu *"Muğlalı psikozu"*

---

[113] **A.e., s.** 6097. İsmail Beşikçi, **Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı 33 Kurşun,** İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 76.
[114] Beşikçi, **a.g.e.,** s. 42.
[115] Orhan Erkanlı, **Askeri Demokrasi 1960-1980,** Güneş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 217-220.

olarak tanımlar, bu psikoz yüzünden senelerce askerlerin risk almaktan kaçındıklarını söyler.[116] Süleyman Demirel 1990'lı yıllarda PKK terörü ile mücadele ederken, karşısında teröristlerden ziyade Mustafa Muğlalı meselesinin Türk Subay kadrosunun zihinde oluşturduğu engelleri bulur. Süleyman Demirel gazeteci Güneri Civaoğlu'na bu durumu şöyle anlatır;

> *"(Demirel) Koltuğunun önündeki alçak çay masasında ve yerlerde 10'larca dosyayı gösterdi. İçlerinden rastgele birini seçerek, Bütün teröristler burada dedi. Terör örgütünün adı ve o örgütün hücre evinin adresi sayfanın başına iri harflerle yazılmıştı. Altında hücre evinin bulunduğu apartmanın fotoğrafı vardı. Hangi katta ve hangi daire olduğu pencere camına "x" işaretiyle gösterilmişti. Resmin yanında hücre evinin açık adresi de bunlarda yer alıyordu. Ve hücre liderinin fotoğrafı ile hücre militanlarının fotoğrafları yapıştırılmıştı. İsimleri ve kullandıkları "kod" adları da yazılıydı. Başka dosyalara baktık…Yüzlerce sayfa dolusu isim ve fotoğraf.*
>
> *Demirel dosyaları itti ve anlattı: Bunu yaptırmam çok zor oldu. Bizden önceki iktidar zamanında devletin istihbaratı durmuş ya da devre dışı bırakılmış, istahbarat yoktu. Kırgındılar, güvensizdiler. Onları Devlet'e yeniden kazandırdım. O haftalarda terör hergün 20-30 can alıyordu. O halde madem hepsi biliniyor neden toplanmıyorlar diye sordum. Demirel'in bamteline basmıştım. Aldırtamıyorum kardeşim! Diye öfkeli bir sesle çıkıştı. Bir gecede toplayın diyorum, yasal yetkimiz yok diyorlar. Demirel burada bir süre soluklandı ve Muğlalı Paşa olmak istemiyorlarmış diye cevap verdi."*[117]

Gazeteci Güneri Civaoğlu'nun Süleyman Demirel'den aktardığı bu anekdot Kenan Evren'in dikkat çektiği *"Muğlalı Psikozunun" 19*90'lı yıllara kadar devam ettiğini gösteriyor. Gazeteci Avni Özgürel de Muğlalı meselesinin Türk ordusunun subay kadrosunun bilinç altına yerleştiğinin altını çizer;

> *"Doğuda terör dalgasının olanca şiddetiyle vurmaya devam ettiği dönemde yeterince atak ve kararlı hareket etmedikleri için eleştirilen komutanların, özel tim sorumlularının "Yarın ikinci bir Mustafa Muğlalı olmak istemeyiz" cevaplarını unutmadık. Orgeneral Muğlalı'nın adı o gün bugün Silâhlı Kuvvetlerin subay kadrosunun şuuraltında hâlâ bir simge."*[118]

[116] **Radikal,** 17 Mart 2002.
[117] **Milliyet,** 13 Eylül 2005.
[118] **Radikal,** 16 Mayıs 2004.

Bütün bunlar Mustafa Muğlalı meselesinin Türk ordusunda tam bir travma oluşturduğunu gösteriyor. Bu travmaya son vermek için 1980'li yılların sonlarına doğru Mustafa Muğlalı'ya iade-i itibar yapılmaya başlanır. Muğlalı'nın Edirnekapı Şehitliği'ndeki mezarı 1988'de resmî törenle devlet kabristanına taşınır.[119] Kara Kuvvetleri Komutanlığı Van/Özalp'te bulunan kışlaya Mustafa Muğlalı isminin verilmesi ile iade-i itibar süreci tamamlanır.[120]

Kürtçülük Hareketi Mustafa Muğlalı meselesini 33 Kurşun adı altında propaganda malzemesine dönüştürür. Bu istisnai olayı genelleştirerek Türkiye Cumhuriyeti ve Türk ordusunu katliam yapan işgalci bir güç olarak gösterir. 33 Kurşun üzerine çok zengin bir literatür geliştirilir. Kürtçü aydın ve siyasileri yazı ve açıklamalarında devamlı bir şekilde 33 Kurşun meselesine vurgu yaparlar. Ahmet Arif'in yazdığı *"Otuz üç Kurşun"* şiiri[121] Kürtçülük Hareketinin, Kürtçü Solun adeta marşına dönüşür.

2.2. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE KÜRTÇÜLÜK HAREKETİ

CHP 15 Mayıs 1950 seçimlerinde büyük bir hezimete uğrar ve iktidarı seçimi açık ara farkla kazanan DP'ye devretmek zorunda kalır. Soğuk Savaş mantığının hâkim olacağı bu yeni devir 1938'de büyük darbe alan Kürtçülük Hareketi için tarihi fırsat olur. DP lider kadrosunun, özellikle de DP iktidarı döneminde başbakan olacak Adnan Menderes'in Doğu meselesine bakışı Atatürk devri doğu politikasına taban tabana zıttır. DP'nin iki önemli ismi Celal Bayar ve Adnan Menderes muhalefette bulundukları 1946-1950 arasında, mecliste yaptıkları konuşmalarda CHP'yi Doğu

[119] **Hürriyet,** 30 Mayıs 1998.
[120] **Milliyet,** 13 Mayıs 2004.
[121] **Otuzüç kurşun**
Gel haberi nerden verek
Turna sürüsü değil bu
Gökte yıldız burcu değil
Otuzüç kurşunlu yürek
Otuzuç kan pınarı
Akmaz,
Göl olmuş bu dağda…

vilayetlerini ihmal etmekle suçlamışlar, iktidara gelmeleri durumunda Doğu'yu kalkındıracaklarını vurgulu bir şekilde dile getirmişlerdir.[122] DP daha iktidara gelmeden bu konudaki farklılığını sahaya yansıtır, 1950 seçimleri öncesinde kapılarını isyanlara katılmış isimlere açar, birçok isyancı aşiret lideri ve şeyhinin milletvekili adaylığını kabul eder. Şeyh Sait İsyanının liderlerinden Diyarbakır civarında çok etkin olan Şeyh Heybetullah'ın aday olmasını bile kabul eder. DP, CHP'nin tepki göstermesi ve Başbakan Şemsettin Günaltay'ın Celal Bayar ile görüşmesi üzerine Şeyh Heybetullah'ın adaylığını geri çeker[123] ama diğer isimlerin adaylığına onay verir. Mustafa Remzi Bucak ve Yusuf Azizoğlu gibi o devrin sembol Kürtçüleri DP'den aday olur ve kazanır. DP ileriki dönemlerde bu konuda hiçbir sınır tanımaz, Şeyh Sait'in torunu Abdülmelik Fırat'ı yaşını büyüterek Erzurum'dan milletvekili yapar.

Söz konusu bu isimler DP içinde çok güçlü bir Doğulular lobisini oluşturur. Bu lobi ileride Türkiye İşçi Partisi içinde olduğu gibi kendini resmi olarak Doğulular Grubu olarak tanımlamaz ama fiiliyatta Doğulular lobisi gibi hareket eder, hassas oldukları konularda DP yönetimi üzerinde kayıtsız kalınamayacak baskı oluştururlar. Kendi parti liderleri Adnan Menderes ve kendi partileri DP'yi ırkçılıkla suçlayacak kadar radikal bir siyaset takip ederler.

DP'nin 28 Mayıs 1950 tarihli kapalı meclis gurup oturumunda gerçekleşen tartışmalar Doğulular lobisinin DP içinde ne kadar güçlü olduğunu, Kürtçülük konusunda nasıl radikal bir tavır benimsediklerini göstermeye yeter. Doğu kökenli DP milletvekilleri DP'nin programında yer alan Milliyetçilikten yola çıkarak DP programını ve DP'yi ırkçı olmakla suçlarlar. Başbakan Adnan Menderes kendisi ve partisine yine kendi milletvekilleri tarafından yöneltilen ırkçılık suçlamasına *"Parti programında milliyetçiliğin tarif edildiğinden programda ırkçılık yoktur. (...) biz milliyetçiliği parti programımızda yazılı olduğu surette kabul ediyoruz ve ırkçılığı ayırıcı cereyan olarak karşılıyoruz. Irkçılığın manası malumdur. Bunun edebiyatı*

[122] Köse, **a.g.e.,** s. 675.
[123] Ensar Yılmaz, **DP'nin İktidara Geliş Süreci (1945-1960),** Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora
Tezi, Sakarya, 2008, s. 253, 256.

mevcuttur" sözleriyle cevap verir ve *"Demokrat Partinin mensupları olarak ırkçılığı müdafaa etmek mevkiinde olamayız"*[124] diyerek bu konudaki partisi ve kendisinin duruşunu açık bir şekilde ifade etmek zorunda bırakılır.

Celal Bayar ve Adnan Menderes DP içindeki Doğulu vekilleri ve onların oluşturduğu lobiye kayıtsız kalamaz hatta çoğu zaman o lobinin etkisi altında kalırlar, onların siyasi tezlerine uygun söylem ve politika geliştirirler. DP içindeki Doğu kökenli vekillerin Kürt sorunu anlayışı DP'nin resmi anlayışı haline gelir. Nitekim Adnan Menderes partisinin aynı gurup oturumunda Kürt Sorununu Şark Meselesi adı altında partisinin gündemine getirir, ayrıca, Doğu vilayetlerini ve orada yaşayanları *"hakikaten memleketimizin bir mazlum parçası, ihmal edilmiş, üvey evlat muamelesine tabi tutulmuş bir parçası"* olarak tanımlar;

> *"Şark meselesi, hakikaten memleketimizin bir mazlum parçası, ihmal edilmiş, üvey evlat muamelesine tabi tutulmuş bir parçası vardır ki Demokrasi hareketinin başlaması ve Demokrat Parti'nin iş başına gelmesiyle onun için yeni ve nurlu bir hayatın kapıları açılmış bulunuyor. Biz bu memlekette bir bütün vatan yaratmak ideal ve sevdasında olan insanlarız. Vatan iktisaden bir bütün teşkil edeceği gibi kültür ve ruh bakımından da bir bütün teşkil etmesi icap eder. Bu gayenin tahakkuku için Şark-Garp telakkilerini tamamen ortadan kaldırmak azmindeyiz. Bunun tahakkukunun nelere vabeste olduğunu araştırıp ortaya koyacağız ve bütün icapların yerine getirilmesine çalışacağız."*[125]

Adnan Menderes'in bu tanımlaması gerçekçi bir tanımlama değildir, siyasi ve maksatlı bir tanımlamadır. Zira Doğuda olduğu söylenen sorunların aynısı ülkenin batısı, kuzeyi ve orta kısmında vardır. Fakir Baykurt'un 1954'de kaleme aldığı daha sonra iki kez sinemaya uyarlanan, *"Yılanların Öcü"* adlı romanda anlatılan fakirliğin diz boyu olduğu köy doğuda değil gelişmiş olduğu söylenen batıda, Ege'dedir. Ülkenin en gelişmiş bölgesi olarak bilinen Ege'de o dönem köylerin tamamına yakını bu durumdadır. Adnan Menderes bu bakış açısını 3 Ekim 1950'de Erzurum'da halka yaptığı konuşmada dile getirir. Menderes Doğu'ya eşitlik getireceğiz diyerek önceki dönemde Kürtlerin ikinci sınıf vatandaş muamelesine maruz kaldıklarını açıkça ima eder;

---

[124] DP Meclis Grubu Müzakere Zabtı (28.05.1950), nakleden Köse, **a.g.e.,** s. 676.
[125] DP Meclis Grubu Müzakere Zabtı (28.05.1950), nakleden Köse, **a.g.e.,** s. 676.

"Partimiz teşkilatını kurmakla Doğu'ya hürriyet getirdiği gibi, şimdi de iktidar olarak Doğu'ya memleketin diğer bölgeleriyle her sahada eşitlik getirmek yolunda bulunuyoruz. Eşitliğin ne demek olduğunu sizler herkesten daha iyi bilirsiniz. Şark'ı, memurlar için bir nevi menfa olmaktan, mustarip vatandaşların yaşadığı diyar olmaktan çıkartacağız. Memleketimizde Doğu ve Batı sadece coğrafî birer mefhum olarak kalacaktır."[126]

DP iktidara geldikten sonra Doğu politikası konusunda muhalefette iken söylediklerini icraata döker. DP iktidarında mecliste ilk doğu tartışmanı Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı başlatır. Bölükbaşı affin konuşulduğu meclis oturumda CHP'yi eşkıya ile mücadele maskesi altında bölge halkını katletmekle suçlar ve meclise *"Dersim'de eşkıya takip etmek bahanesiyle çocukları süngüden geçiren kumandanları af mı edeceğiz?"*[127] diye açıktan sorar ve bölge milletvekillerini konu hakkında konuşmaları için kürsüye davet eder. DP Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci, CHP'nin halka karşı suç işlediğini, DP olarak kendilerinin bunları tekrar gündeme getirip soruşturulmalarını sağlayacağını söyler;

"Biz Şark, Garp diye ayrı bir şey gütmüyoruz. Biz vatanın her köşesini eşit addediyoruz ve memleketi bir bütün olarak telâkki ediyoruz. Gerçi sabık iktidar zamanında bâzı idareciler tarafından Şarkta bazı suçlar işlenmiştir. Fakat bunlardan zaman aşımına tâbi olmayanlar hakkında takibat başlamıştır. Arkadaşım müsterih olsunlar, Demokrat Parti bunlara el koymuştur. Bu itibarla bunlar için ayrı bir ikaz ve teşvika lüzum kalmamıştır"[128]

Mustafa Ekinci'nin bu sözleri diğer bölge milletvekillerini tatmin etmez. DP Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu CHP döneminde sürgüne maruz kalan Mustafa Ekincinin eleştirisinde daha mutedil bir dil kullanmasını doğru bulmaz, kendisi CHP döneminde birçok zulüm yapıldığını ama bunların soruşturulmadığını söyler;

"Memleketin muayyen parçalarında bazı yerlerde uzun yıllardan beri mezalim yapıldığı ve bu zulümlerin bugüne kadar takip ettirilmediği de bir vakıadır. Bu nasıl inkâr edilebilir? Bilhassa bunun bir Diyarbakır Milletvekili tarafından, haksız yere sürgün edilmiş bir Diyarbakır milletvekili tarafından söylenmesi esefle kaydedilecek bir vakıadır"[129]

---

[126] Köse, **a.g.e.,** s. 679.
[127] **A.e.,** s. 656.
[128] **A.e.,** s. 656.
[129] **TBMM Albümü 1920-2010,** C: 2, s. 576.

Bu tartışmalar, 13 Temmuz 1950 tarihli oturumda, yani DP'nin iktidara gelmesinden hemen sonra gerçekleşir. DP iktidara gelir gelmez Doğu meselesi üzerinden iktidarla hesaplaşmaya başlar. Bu hesaplaşma ilerleyen yıllarda keskinliği artarak devam eder. DP'li vekiller her fırsatta CHP üzerinden cumhuriyetin Doğu politikasını eleştirirler. DP'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ 1952'de Diyarbakır'a yaptığı konuşmada cumhuriyetin 1950'e kadarki Doğu politikasını "*zulüm ve haksızlıklar"* politikası olarak tanımlar;

> *"Şimdiye kadar Doğu, anavatandan sayılmayan bir toprak parçası gibiydi. Buranın halkı tamamen kendi hallerine terk edilmiş, kalkınmasına meydan verilmemiş, okutulmamış, yetiştirilmemiştir…Zulüm ve haksızlıklar buralarda emniyet ve huzuru da kökünden yok etmiş, bunun neticesinde iktisadi çöküntü başlayarak toprak kıymetini kaybetmiştir.*
> *Şark ne idi, bizden evvelki iktidar buralarda ne yaptı? Bugünkü iktidar devleti ele alır almaz Doğu illeri için seri ve köklü tedbirler almak lüzumunu hissetti. Buraları Batı Anadolu'nun seviye ve hizasına getirmek için yepyeni ve fevkalade bir program hazırladı. Doğu'nun kalkınması bizim için kül halinde bir memleket davasıdır…"*[130]

DP muhalefette iken eski döneme dair devr-i sabık[131] oluşturmaya başlamıştı. Mustafa Muğlalı meselesini meclisin gündeminde tutmayı ve Mustafa Muğlalı'nın ceza almasını sağlamıştı. DP iktidara geldikten sonra bu konudaki tavrını sertleştirir, önceki devri zulüm ve haksızlıkların hâkim olduğu karanlık bir dönem olarak yansıtır, eski defterleri devletin resmi verileri üzerinden değil de Kürtçülük Hareketinin iddiaları üzerinden açar ve Cumhuriyetin 1924-1950 arasını zan altında bırakacak soruşturmalar açtırır. Bu soruşturmalardan biri de İkinci Mustafa Muğlalı girişimi olarak bilinen Kara Köprü Hadisesidir.[132]

2.2.1. İkinci Muğlalı Meselesi: Kara Köprü Hadisesi

DP Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci Meclis Başkanlığına verdiği 26 Temmuz 1951 tarihli soru önergesi ile 1936'da Diyarbakır Kara Köprü mevkiinde

[130] **Şark Postası,** 16 Ağustos 1952.
[131] İktidara gelen grubun kendinden önceki dönemle hesaplaşması.
[132] Bilal Nergiz, **Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960),** İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 151.

jandarmanın bir grup insanı yargısız infaz ettiği iddiasını tekrar gündeme getirir[133] ve konu hakkında soruşturma açtırır. Soruşturma kapsamında, dönemin Umumi Müfettişi Abidin Özmen ve sorumlular hakkında dava açılır. Şark Postası meseleyi *"Eski Umumi Müfettiş Abidin Özmen Yargılanacak"*[134] manşetiyle duyurur. Mustafa Muğlalı meselesinde öne çıkan, verdiği soru önergeleriyle meseleyi devamlı gündemde tutan, DP Milletvekili Mustafa Ekinci Kara Köprü Hadisesinde de öne çıkar, 26 Aralık 1952'de dönemin Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'a *"öldürülen vatandaşlar dolayısıyla müsebbipleri hakkında yapılan tahkikatın ne safhada olduğuna ve hükûmetin bu hususta ne düşündüğüne dair"*[135] soru sorar.

Adalet Bakanı Çiçekdağ meselenin meclisin taktirinde olduğunu, konu hakkında başbakanlığın bilgilendirildiğini belirtir.[136] Mustafa Ekinci söz alarak, "*genel olarak olayın tek bir vatandaşın ölümünden ziyade, birçok insanın yok yere öldürülmesi olduğunu, bu olayın buna benzer derin izler bırakmış facialarının davası olduğunu ve bu olayın gelecek nesilleri etkilediğini"*[137] öne sürer ve bu konudaki ısrarını devam ettirir. İleriki satırlarda da görüleceği üzere, Demokrat Parti iç siyasetin durumuna göre eski defterleri açmaya ve Mustafa Muğlalı meselesi gibi olayları tekrar gündeme getirmeye devam edecektir. Demokrat Parti CHP'nin tek parti dönemi uygulamalarını CHP'ye karşı siyasi koz olarak kullanır. Bu durum en çok Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun çıkarlarına hizmet eder. DP'nin CHP'yi iç siyasette zora sokmak için geriye yönelik yaptığı hamleler Kürtçülük Hareketinin tezlerinin iktidar tarafından teyit edilmesi manasına gelir ve Kürtçülük Hareketine geniş hareket alanı sağlar.

Kara Köprü meselesinin temelinde Pirinççi zadeler ile Cemil Paşazadeler adlı iki büyük aile arasındaki rekabet vardır. Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra Suriye'ye kaçan Cemil Paşazadelerin Pirinççi zadelere zarar vermek için Diyarbakır'a gönderdiği çete Diyarbakır-Mardin Kara Köprü civarında yol kesip bütün gün

[133] İbrahim Arvas, **Tarihi Hakikatler**, İstanbul, HTS Yayıncılık, 2010, s. 98.
[134] **Şark Postası,** 27 Kasım 1952.
[135] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim, 26 Aralık 1952, s. 432.
[136] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim, 26 Aralık 1952, s. 433.
[137] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim, 26 Aralık 1952, s. 434.

eşkıyalık yaparlar, kendilerine direnen iki kişiyi öldürürler, daha sonra Suriye'ye kaçarlar. Soygun hadisesi büyük yankı uyandırır, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya 7 Nisan 1937'de mecliste yaptığı konuşmada, soyguna değinir ve bölgede güvenliğin sağlanması için her türlü tedbirin alınacağının altını çizer.[138]

Soygunla ilgili yürütülen soruşturma kapsamında soygunculara içerden yardım yapanlar, tespit edilir ve cezalandırılır. Kısa süre içinde bu konuda büyük bir bilgi kirliliği oluşur. Cezalandırmanın mahkeme kararı olmadan yapıldığı, hatta bazı kişilerin gözdağı vermek için Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen'in emriyle infaz edildiği iddia edilir. Bütün bunlarda da anlaşılacağı üzere, Kara Köprü meselesinin kökeninde Mustafa Muğlalı meselesinde olduğu gibi sınır dışı kaynaklı soygun, çapulculuk ve bu çapulculuğa karşı gösterilen hukuk dışı orantısız tepki iddiaları vardır.

Başta Mustafa Ekinci olmak üzere DP içindeki Doğu kökenli milletvekillerin bu hadise üzerinden bir dönemi yargılamaya kalkması basında tepkilere neden olur. Sedat Simavi *"Kurşuna Dizilenler"* başlıklı yazısında Adnan Menderes'i Kürtçülüğe hizmet etmekle suçlar;

> *"Ben zannediyorum ki Adnan Menderes Hükûmeti, bu memleketin selameti için birkaç eşkıyanın öldürülmüş olmasını bir devlet meselesi yapacak kadar gafil değildir. Unutmamalı ki Adnan Menderes'i tahrik eden kuvvetler arasında başka bir mesele daha vardır. O da Kürtlük meselesidir. Birkaç Kürdün gönlü olsun diye koskoca Türk milletinin suratına şamar atmaya hakkımız yoktur."*[139]

DP Döneminde Doğu ve Doğu meselesi adeta kutsal bir boyut kazanır. Bu konuda menfi yorumlar yapmak, yazılar yazmak ciddi baskıları beraberinde getirir. DP'li milletvekilleri Doğu hakkında yazılmış hakaret ve suç içermeyen sıradan yazı ve yorumları ırkçılık olarak damgalar ve meclisin gündemine getirir. Hüseyin Cahit Yalçın, "Bir Vicdan Meselesi" başlıklı köşe yazısında DP iktidara geldikten sonra doğu vilayetlerinde ortaya çıkan güvenlik sorunlarına dikkat çeker.[140] Hüseyin Yalçın

[138] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 5, C: 17, İçtima: 2, s. 17-18, 25-26.
[139] **Hürriyet,** 3 Ocak 1953.
[140] **Ulus,** 16 Nisan 1952.

ve CHP Kars milletvekili olması hasebiyle CHP kısa süre içinde DP içindeki Doğulu vekillerin hedefi haline gelir. DP adına söz alan Van Milletvekili İzzet Akın ve Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu bölgede iddia edildiği gibi güvenlik sorunu olmadığını söyleyip CHP'nin iktidar olduğu dönemdeki icraatlarını gündeme getirirler. DP Van Milletvekili İzzet Akın CHP'yi kardeşi kardeşe düşman etmek ve bölge halkına zülüm etmekle suçlarlar;

> *"O derece ki; karşıda bir vatandaş kitlesi değil, bir düşman varmış gibi davranılmıştır. Bu arada birçok masum kanına girilmiş ve birçok vatandaşlarımız, alnına hıyanet damgası vurularak tehcir edilmiştir. Birçok bölgelerimiz yasak bölge haline getirilerek orada doğmuş, büyümüş birçok vatandaşlarımız ecdat yurdundan kovulmuşlardır. Bilhassa son iki tedbir ancak komünist idarelerinde eşine rastlanan tedhiş tedbirleridir. Ondan sonra da bu masum halk soyulmuş, tahkir edilmiş, izzeti nefsi rencide edilmiş ve her türlü hürriyetten mahrum bırakılmıştır; âdeta ürkek bir sürü haline getirilmiştir.Yani şiddet tedbirleri âdeta uzun yıllar büyük bir vatandaş kitlesini Hükûmetle düşman bir cephe haline getirmiştir. Demokrat Parti Hükûmeti iktidara geldikten sonradır ki, bu tedbirler gevşetilmiş ve bilhassa 14 Mayıs'tan sonra Doğu illerindeki vatandaşlar mahrum kaldıkları aziz hürriyetlerine, benliklerine kavuşmuşlardır."*[141]

DP Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu İzzet Akın gibi CHP'ye sert eleştiriler yöneltir, CHP'nin önceki dönemde asayiş sağlama adı altında bölge halkına zulmettiğini söyler; *"Bu memlekette asayiş, hürriyet havası içinde vatandaşın haysiyetine hürmet edilerek temin edilecek. Esas asayiş budur, cebirle, şiddetle, sert kanunlarla, tedhiş yaratarak, vatandaşları yabancı unsurlar gibi kurşuna dizmekle temin edilen asayişe asayiş denmez"*[142]

Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit'in yazısından bir sene sonra, "*Bazan Uyanmak İstesek de Aksam Olmuş Olur!"* başlıklı yazısında ağa ve şeyhlerin bölgeye dönüşüne izin verilmesi ile ağalık ve şeyhlik düzenine geri dönüldüğüne vurgu yapar, aynı zamanda, Rusların bölgede Türkiye'ye karşı ayaklanmalar başlatabileceği uyarısında bulunur.

---

[141] Köse, **a.g.e.,** s. 636.
[142] **TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, C: 15, Toplantı: 2, TBMM Matbaası, Ankara, 1952, s. 102-108.**

"Doğunun bazı bölgelerinde yeniden kabile ve aşiret ve derebeylik rejimine dönülmüştür. Kanun hâkimiyeti, ağalar, şeyhler ve toprak derebeyleri hâkimiyeti yanında silik ve sönüktür. Büyük halk yığınları ıstırap çekmektedirler ve ne zaman uyanılacağı bilinmez bir uykuya, zorla yeniden yatırılmışlardır. Bu bölgeler silahlıdırlar. Herhangi bir isyanı ordu hiç süphesiz bastırabilir. Fakat yeniden nice vatandaşların kanları dökülür, ocakları söner. Maziyi kolay tenkit edenler, Doğu bölgelerinin bu kısımlarında istikbali hiç görmemektedirler. Ruslar, hususî talimgâhlarda, ancak kendi işaret ve emirleri ile ateşlenecek isyanların komando takımlarını yetiştirmektedirler. (...) Kanun otoritesi ve halk yığınlarını ilk ve Orta çağdan yeniçağa kanatlandırıp uçuracak sivil mektep, kız ve oğlan çocukları eğitimden geçiren müsbet ilim ocakları, gerekirse tank ve topların gölgesi altında, bahsettiğimiz bölgelerin her kösesinde kurulmak lâzımdır. (...) Bizim her gün almakta olduğumuz haberler hoş değildir. Devlet otoritesi denen şey gittikçe erimektedir.Her türlü vatandaşlık yoğuruluşu gayretleri durmuştur."[143]

Falih Rıfkı Atay'ın söz konusu yazısı ve bu minvalde Türk basınında çıkan diğer yazılar DP içindeki Doğu kökenli vekillerini tekrar harekete geçirir. DP Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu hiçbir hakaret içermeyen, sadece güvenlik sorununa dikkat çeken bu tarz yazıları ve yazarları meclisin gündemine getirir, *"tahrikâmiz ve memleket birliğini bozan"* şeklinde tanımladığı yazılar ve yazarlar hakkında soruşturma açılmasını ister, Adalet bakanına şu soruları sorar;[144]

"1. Son zamanlarda bazı gazetelerde Doğulu vatandaşları istihdaf eden tahkir ve tahrikâmiz neşriyata sık sık tesadüf edilmektedir. Bu cümleden olarak 03.01.1953 tarihli Hürriyet gazetesinin başyazısı ve 29.05.1953 tarihli Ulus ve 25.04.1953 tarihli Dünya gazetelerinde intişar eden Falih Rıfkı Atay'ın yazıları ve buna mümasil neşriyat Vekâlet'iniz tarafından nazarı dikkate alınmış ve bu hususta herhangi bir tahkikata geçilmiş midir?
2. Memleket birliğini bozan, geniş bir vatandaş kitlesini Kürt, Kürtler, Kürdistan diye tavsif eden buna mukabil diğer vatandaşları Doğululara düşman yapan ve memlekette nifak tohumları serpen bu tahrikler zararsız veya mubah hareketlerden mi telâkki edilmektedir?
3. Bu kabil mütecavizane ve bozguncu neşriyata ne zamana kadar müsaade edilecektir?
4. 1950 iktidar değişikliğinden bugüne kadar Doğu'da memleketin diğer taraflarında farklı bir hal ve gidiş Hükûmet tarafından tespit veya müşahede edilmiş midir?
5. Doğuda bir isyan emaresi veya ihtimali mevcut mudur?"[145]

---

[143] **Falih Rıfkı Atay, "Bazan Uyanmak İstesek de Aksam Olmuş Olur!", Dünya, 25 Nisan 1953.**
[144] **TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, Cilt 25, 16.11.1953, s.261.**
[145] Köse, **a.g.e.,** s. 644.

Yusuf Azizoğlu'nun sorularına İçişleri Bakanı Ethem Menderes cevap verir. Ethem Menderes söz konusu yazıların kanuna göre suç sayılmadığını, dolayısıyla herhangi bir soruşturma açılamayacağını söyler.[146] Yazılar ve yazarlar hakkında soruşturma açılmaz fakat DP en üst seviyeden bu tarz yazılara tepkisini gösterir. DP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar Eylül 1953 tarihli Ağrı ziyaretinde CHP'nin güvenlik sorununa yönelik iddialarının doğru olmadığını, bölgede herhangi bir güvenlik sorunun olmadığını, CHP'nin *"millet evlâtlarını birbirine düşürmek maksadıyla bu iddiaları ortaya"* attığını söyler.[147] DP içindeki Kürtçü milletvekillerin soruşturma tehdidine rağmen DP'nin doğu politikalarına yönelik eleştiriler durmaz. Aynı zamanda CHP Kars Milletvekili olan Hüseyin Yalçın Ulus gazetesindeki köşesinde Falih Rıfkı Atay'ın DP'nin Doğu politikasına yönelik eleştiri ve uyarılarını tekrar dile getirir;

> *"Halk Partisi Doğu illerini yirmi yedi seneden beri ihmal etmiş. Kim söylüyor bu lâkırdıyı? Bir Moskof propagandacısı mı? Bir Kürt ajanı mı? Hayır. Bir Türk münevveri ve Devlet Bakanı. Neden bütün memleketin içinden Doğu illeri bilhassa ayrılmış da ihmal edilmiş? Böyle söylenerek Doğu illerindeki vatandaşları kışkırtıp sinirlendirmekte ne fayda umuluyor? Hep biliyoruz ki, Moskoflar öteden beri bir Kürtlük dâvası yaratmaya çalışmakta ve Türk vatanını biraz daha küçültmek ve zayıflatmak ve kendi hâkimiyetlerini biraz daha genişletmek sevdasındadırlar. Türkiye'de, İran'da, Irak'ta bir geniş nispette bir Kürtlük dâvası Moskofların elindeki tahrik ve tecavüz silâhlarından birini teskil ediyor. Kürtler, dâhil bulundukları memleketlerden ayrılıp yalnız kalmalı ve birlesmelidirler ki, Moskoflara bir peyk teskil edebilsinler. Türk vatandası olan Kürt unsurunu Türkiye'den ayırabilmek için en birinci sart, iki kardes arasında bir ayrılık, uzaklık ve düşmanlık hissi yaratmak olduğu aşikârdır."*[148]

Hüseyin Yalçın aynı yazısında DP'nin şeyh ve ağalarla birlikte hareket ettiğine, DP döneminde Şeyhlik ve ağalık düzeninin tekrar güçlendiğine dikkat çeker.[149] DP kendine yönelik bu tarz eleştirilere CHP dönemindeki eski defterleri gündeme getirmek ve Mustafa Muğlalı meselesinde olduğu gibi soruşturmalar açmakla cevap verir.

---

[146] **A.e.,** s. 645.
[147] **Ayın Tarihi,** Eylül 1953.
[148] Hüseyin Cahit Yalçın, **"İhmal Edilen Doğu illeri",** Ulus, 24 Eylül 1953.
[149] **A.e.,**

Kısaca özetlemek gerekirse, 1953'e gelindiğinde, Mustafa Muğlalı gibi önemli bir Orgeneral yargılanmış, mahkûm edilmiş, hapishanede trajik bir şekilde ölmüştür, 1936'daki Kara Köprü Hadisesinin tekrar açılmış, Umumi Müfettiş Abidin Özmen hakkında dava açılmış, ordu komuta kademesi tamamen değiştirilmiş, doğudaki asayiş sorununa dikkat çeken yazılar ırkçılıkla eşdeğer tutulup meclisin gündemine getirilmiş, bir başka değişle birkaç sene önce yapılmasını bırakın hayal edilmesi bile imkansız olan bir çok mesele bir bir gerçekleşmiş. Daha açık ifade etmek gerekirse, bu meseleler üzerinden değişimin ne kadar güçlü olduğu, bunun karşısına çıkanların ezileceği mesajı verilir, değişim karşıtlarına göz dağı verilir. Gözdağı etkili olur. Değişimin önündeki en büyük engel olarak görülen askerler psikolojik olarak aşılır.

2.2.2. DP'nin Cumhuriyetin Doğu Politikası Tasfiye Etmesi

DP iktidara gelir gelmez köklü değişim sürecini başlatır. Bu çerçevede ilk olarak İsmet İnönü ve CHP'ye yakın gördüğü ordu komuta kademesini tamamen tasfiye eder. Bu çerçevede, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman, o dönem Askeri Şura üyesi olan Genel Kurmay eski Başkanı Orgeneral Salih Omurtak ve Genel Kurmay eski Başkanı Orgeneral Kazım Orbay 6 Temmuz 1950'de emekliye sevk edilir. Daha sonrada CHP'nin 1946-1950 arasında biraz dokunduğu ama değiştiremediği Atatürk'ün doğu politikası ve o politika çerçevesindeki oluşturulan sistemi demokratikleşme adımları çerçevesinde tamamen değiştirir.

2.2.2.1. Yasak Bölgelerin Kaldırılması

Cumhuriyetin ilk yıllarında Sason ve Tunceli'nin de içinde bulunduğu doğuda bazı bölgelere güvenlik nedeni ile giriş ve iskân yasağı getirilir. Yasaklar savaşın sonuna doğru sorgulanmaya başlanır. Bazı CHP'li milletvekilleri bu konuda duyulan rahatsızlığı 23 Mayıs 1944 tarihli meclis görüşmelerinde dile getirir.[150] DP muhalefette iken yasak bölgeler uygulamasını eleştirir, iktidara gelmesi durumunda bunları kaldıracağının sözünü verir. DP sözünde durur, 1 Temmuz 1950 tarihli

[150] **TBMM Albümü** 1920-2010, C: 1, s. 323.

Bakanlar kurulu kararı ile bazı bölgeleri dışında bırakmak şartı ile Ağrı, Sason, Tunceli ve Zilan gibi yasak bölgeleri giriş ve iskana açar.[151]

Başbakan Adnan Menderes 16 Ocak 1951'de partisinin meclis gurubunda 7 aylık icraatlarını sayarken yasak bölgeleri kaldırmalarını övünerek anlatır. Menderes'in *"iş başına gelir gelmez yasak bölgeleri kaldırdık. Bunu kaldırmakla bir zihniyeti yıktık"*[152] ifadelerinden Adnan Menderes'in ve DP'nin bu tarz yasak ve tedbirlere ne kadar tepkili olduklarını anlıyoruz.

CHP 1947'de 5098 numaralı kanun ve 1948'deki 5227 numaralı kanun ile 1934 yürürlüğe sokulan iskân kanununda radikal değişiklikler yapmış, Batı'ya göç ettirilen ailelerin geri dönüşüne izin vermişti. DP muhalefet partisi olarak bu değişikleri hem teşvik etmiş hem de destekler. 1951'de çıkardığı 5826 sayılı kanun[153] ile Atatürk döneminde çıkartılan iskân kanunun bütün izlerini siler. Kanun çerçevesinde devletin daha önce el koyduğu mallar eski sahiplerine iade edilir. Böylece bölgede hâkim olan ağalık ve şeyhlik düzeni tekrar eski gücüne kavuşur. Ayrıca DP'nin Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile oluşturduğu bu yeni durumu kanuni güvenceye altına alır.[154] DP'nin Atatürk dönemi doğu politikalarını tasfiyeye yönelik attığı en radikal adım Umumi Müfettişlik Kurumunun kaldırılması olur.[155]

2.2.2.2. Umumi Müfettişlik Kurumunun Kaldırılması

Şark Islahat Planı çerçevesinde çoğu doğu bölgesinde olmak üzere Türkiye genelinde uygulamaya sokulan Umumi Müfettişlik kurumu görevli olduğu bölgenin idari, askeri, ekonomik yönetiminden sorumludur. Kurumun başındaki Umumi Müfettişler, bulundukları bölgede hem idarenin hem de partinin *"en yüksek murakıp ve müfettişi"dirler*, bir başka deyişle bölgenin amir-i mutlakı konumundadır. Umumi

[151] **BCA** 30 18 1 2/ 123 53 20.
[152] DP Meclis Grubu Müzakerelerine Ait Tutanak, (14, 16.01.1951), nakleden Köse, **a.g.e.,** s. 634.
[153] **Kanunlar Dergisi,** C: 33; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, C: 9, Toplantı: 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1951, s. 518-519; **Resmî Gazete,** 9 Ağustos 1951, s. 7880, s. 1.
[154] **Kanunlar Dergisi,** C: 33; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, C: 9, Toplantı: 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1951, s. 518-519.
[155] Nergiz, **a.g.e.,** s. 152.

Müfettişler ilk önce isyanların sarstığı bölgelerinin güvenlik ve istikrarını sağlamaya yönelik girişimlerde bulunurlar. Bu amaçla, bölge halkının elindeki silahları toplatırlar, etkin ve caydırıcı bir adli sistem kurmaya, bununla ilintili olarak, bölgeye yetirince hâkim ve savcı ataması yaptırmaya çalışırlar.[156]

Umumi Müfettişler bölgede güven ve istikrarın sağlanmasına yönelik adımlara paralel alt yapı çalışmalarından ticari hayatın canlandırılması, bayındırlık faaliyetlerinden eğitim projelerine kadar çok geniş alanda önemli projeler yürütürler. Bölgenin ekonomik kalkınması üzerinde önemle durulur, bölgede yaygın olan hayvancılığın gelişimi için bölgede hayvancılıkla ilgili modern fabrikalar kurma projeleri geliştirilir[157] ve uygulamaya sokulur. Sağlıklı ve modern bir yaşam için bölgenin alt yapı çalışmalarına ağırlık verilir. Bu çerçevede en çok sağlıklı içme suyuna erişim çalışmalarına önem verilir. Umumi Müfettişler sorumlulukları altındaki bölgenin başta başkent Ankara olmak üzere ülkenin diğer bölgelerine hızlı erişimini sağlayacak ulaşım projelerine önem verirler. Her Umumi Müfettişin en önemli önceliklerinden biri yönettiği bölgeyi batıya bağlayacak olan ulaşım projeleri olmuştur.[158] Ülkenin bu dönemde yaptığı demiryolu projelerinin %70'den fazlası Ankara'nın doğusuna yöneliktir. Umumi Müfettişler bir taraftan bunları yaparken, diğer taraftan Suriye merkezli faaliyet gösteren Kürtçülük hareketi ile mücadele eder, bölgede asırlardır hâkim olan ağalar ve şeyhlerin bölge halkı üzerindeki etkisini kırmak için de önemli adımlar atar,[159] iskan kanunu üzerinden yürütülen bölgedeki Kürtlerin tamamının batıya nakledileceği, yerine Türklerin getirileceği şeklindeki kara propagandaya etkisiz kılacak girişimlerde bulunur.[160]

Görüldüğü üzere Umumi Müfettişlik kurumu bölge için hayati önem arz etmektedir. Bu önemi farklı kişilerin farklı şekillerde tanımladığını, bu konuda aydınlar ve siyasiler arasında büyük görüş farklılıkları olduğunu görüyoruz. Umumi Müfettiş Abidin Özmen Umumi Müfettişleri hükümetin bölgedeki gözü kulağı olarak

[156] **BCA** 30 10 0 0/ 70 463 6.
[157] **BCA** 30 10 0 0/ 171 187 28 lef 11.
[158] Celâl Bayar, Şark Raporu, Sad.: Nejat Bayramoğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 112-113.
[159] **BCA** 30 10 0 0/ 110 740 23.
[160] **BCA** 490 1 0 0/ 587 24 2.

tanımlar.[161] Umumi Müfettişlikler üzerine çok kapsamlı çalışmalarda bulunan Cemil Koçak[162], Umumi Müfettişlikleri, *"Doğu bölgesinde uygulamadan kalkacak olan sıkıyönetimin yerine ikame edilmiş"*[163] idari uygulama olarak tanımlar. Kürtçülük Hareketinin ideologlarından İsmail Beşikçi ise cumhuriyetin Umumi Müfettişlikleri "*Kürt ulusal varlığını yok etmek", "Kürt ve Kürdistan kişiliğini ortadan kaldırmak"* için kurduğunu iddia eder.[164]

Umumi Müfettişlik kurumu II. Dünya Savaşı'nın sonunda doğru tartışmaya açılır. CHP 27 Kasım 1927'de kabul edilmiş 5858 sayılı "Genel (Umumi) Müfettişlik Görev ve Yetkilerine Dair Talimatnameyi" 28 Şubat 1945'de kaldırır, yerine Umumi Müfettişlerin yetkilerini daraltan yeni bir talimatname yayınlar.[165] Bu Umumi Müfettişlik Kurumunun aleyhine atılmış ilk adımdır. Bu adımı Tunceli Valisine olağanüstü yetkiler veren 2884 sayılı kanunun[166] 30 Aralık 1946'da kaldırılması takip eder. Bundan bir sene sonra, 26 Aralık 1947'de, Umumi Müfettişlik kurumunun kaldırılması meclisin gündemine gelir. CHP Siirt Milletvekili Ali Rıza Esen yerine bir şey ikame edilmeden Umumi Müfettişlik kurumunun kaldırılmasının hata olacağını öne sürer ve buna karşı çıkar;

> *"Şark vilayetinin bir milletvekili olmak hasebiyle oraya ait bir iki şeye temas etmeden inmeyeceğim. On yıldır seçim yerime gidiyorum, Cumhuriyet Hükûmetinin bu havalide gösterdiği en büyük varlık asayişsizliği bertaraf etmesidir. Bu suretle o civar halkını rahat ve huzura kavuşturmuştur. Hırsızlık kalmamış gibidir. Yalnız bu havaliden Müfettişliklerin kaldırılması hatadır. Sonra İskân Kanunu'nu çıkarmakla bazı fesatçı adamlar buralara sızmışlar ve girmişlerdir. Şimalimizde bir devletin bu hususta bazı şen'i düşünce ve teşkilâtları vardır. Bunu önleyecek Hükûmetin bir organının orada bulunması lâzımdır ve ihtiyaç vardır. Bilhassa Şark vilayetlerimiz için bunu Hükûmetten istemekteyim."*[167]

---

[161] Abidin Özmen, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", **İdare Dergisi,** Ocak-Şubat 1947, Sayı: 184, s. 238-239.
[162] Umumi Müfettişler hakkında geniş bilgi için bkz; Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010; Serap Taş, **Umumi Müfettişlikler,** Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1997.
[163] Koçak, **a.g.e.,** s. 65.
[164] Beşikçi, **a.g.e.,** s. 29.
[165] **Resmî Gazete,** 08.03.1945, Sayı: 5950
[166] Söz konusu kanuna göre Tunceli valisi komutan yetkilerine de sahipti.
[167] Köse, **a.g.e.,** s. 266.

CHP Kastamonu Milletvekili Muzaffer Akalın aynı oturumda söz alarak Siirt milletvekilinin sözlerine karşı çıkar ve *"olağanüstü emniyet meseleleri"* olarak tanımladığı Umumi Müfettişlik kurumuna artık ihtiyaç duyulmadığını, kaldırılmasıyla 1 milyon 200 bin lira tasarruf edileceğinin altını çizer.[168] CHP Yozgat Milletvekili İhsan Olgun, CHP Gümüşhane Milletvekili Ahmet Kemal Varınca ve DP İçel Milletvekili Saim Ergenekon, Muzaffer Akalın'ı destekler mahiyette konuşmalar yapar. CHP'nin diğer Siirt Milletvekili Etem İzzet Benice dönemin uluslararası konjonktürünün ve onun Türkiye üzerinde oluşturduğu reel tehditleri öne sürerek Umumi Müfettişlik kurumunun gerekliliğine dikkat çeker;

> *"Umumi Müfettişliklerin emniyet, istihbarat, asayiş bakımından bulundukları mahallerde birer nâzım rolü oynamaları ve rasat mevkiini, hüviyetini muhafaza etmeleri bilhassa Doğu illerimizde bu rol ve mevkiin İskân Kanunu'nun tadilinden ve dış siyaset dünyasının iktisap eylediği son durumdan sonra daha çok önem kazanmış olması gerekir. Dış dünya âleminin içinde bulunduğu vaziyet malûm. Bilhassa Londra Konferansından sonra Orta Doğu ve Cenup Doğu Akdeniz istikametinde yeni ideolojik ve Sovyetik hamleler belirmektedir. Moskova'nın durum ve tutumu yeni inkişaf hamleleri arz etmektedir. Dış politika tutumumuzdaki berraklığa ve vatan müdafaasındaki kesin ve topyekûn kararımıza rağmen dünya hâdiselerinin ne şekilde inkişaflarına şahit olacağımızı bugünden tayin etmek güçtür. Hakikat olan şudur; dünyanın umumi siyaset havası ağırlaşmakta, Balkanlarda, Orta ve yakın Doğuda şüphe ve tereddüt davet edici seri gelişmeler görülmektedir. Bu durumda siyasi, idari, inzibati rolleri bakımından Genel Müfettişlik müessesesinin bilhassa Doğu'da faal ve verimli bir rol muhafaza edip etmediklerini tayin hakkı benim değildir. Ancak, dünya durumunun hangi safhada ve ne gibi neticeler kaydederek takarrür edeceği belli olmadığına göre her türlü ihtiyat tedbirini elde bulundurmamız akıl ve mantıkın tabiî ve ilk şartıdır. Aksi sabit oluncaya kadar bendeniz Umumi Müfettişliklerin Doğu'da bu bakımdan yani emniyet, istihbarat, iç ve dış âlem tesirlerini ve mahallî cereyanları ihata ve tefrik bakımından faydalı olduğu bilgisine ve zannına sahibim."*[169]

Umumi Müfettişlik kurumun kaldırılması tartışılır fakat sonunda Umumi Müfettişin yetkilerinin daraltılması yeterli görülür ve kurumun kaldırılmasından vaz geçilir. DP iktidara geldikten sonra Umumi Müfettişlik kurumunun kaldırılmasını tekrar gündeme getirir. DP Ağrı Milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı 20 Ocak

---

[168] **A.e.,** s. 266.

[169] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: 8, C: 8, Toplantı: 2, (26.12.1947), TBMM Basımevi, Ankara, 1948, s. 526

1951'de mecliste yaptığı konuşmada *"Doğu'nun Umumi Müfettişliklerin yatağı olduğunu ve zalim valilerin bulunduğunu"*[170] söyleyerek Umumi Müfettişlik Kurumunu tekrar tartışmaya açar. DP bundan bir sene sonra Umumi Müfettişliklerin kaldırılması için gerekli somut adımı atar. DP Diyarbakır Milletvekili Remzi Bucak 21 Ocak 1952'de Umumi Müfettişliğin kaldırılmasına yönelik kanun teklifini meclise sunar.[171] Bundan 10 ay sonra, 21 Kasım 1952'de çıkartılan üç maddelik 5990 sayılı Umumi Müfettişlik teşkiline dair kanun île ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun ile Umumi Müfettişlik Kurumunun yasal dayanağı kaldırılır. Bu kanunun bir gün sonra Resmî Gazetede yayınlanmasıyla bölge üzerinde tam yetki ve otoriteye sahip Umumi Müfettişlik kurumu yerine hiçbir şey ikame edilmeden fiilen kaldırılır. [172]

Umumi Müfettişlik sisteminin bir anda ortadan kaldırılması ve yerine yeni bir şey konulmaması bölgede büyük bir siyasi boşluk doğurur. Eşyanın tabiatı gereği hiçbir siyasi boşluk baki kalmaz. Umumi Müfettişliğin neden olduğu siyasi boşluk bölgenin kendi dinamikleri tarafından doldurulur. Bu siyasi boşluğu ilk etapta 1947'de mecburi iskandan memleketlerine geri dönen ağalar, şeyhler, daha sonra da büyükşehirlerde yetişen eğitimli geç kuşak doldurur. Umumi Müfettişlik kurumunun kaldırılması hem Kürtçülük Hareketini motive eder hem de Kürtçü Solun faaliyetlerine legal zemin hazırlar. Sürgün edilenlerin geri döndüğü, yasakların kalktığı, her şeyden önemlisi Umumi Müfettişliğin kaldırıldığı DP dönemi, sosyalist Kürt aydın ve gençleri tarafından sevinçle karşılanır. Kürtçü Solunun kurucu babası sayılan Musa Anter, DP'nin gelişini ve Kürtlerde oluşan müspet atmosferi şöyle tarif eder;

> "*Bu arada Diyarbakır'da ve tüm Kürdistan'da enteresan bir haleti ruhiye vardı. İnsanlar 27 yıldan beri Cumhuriyet Halk Partisi'nin insanlık dışı zulmünden kurtulmuş, ağır bir yükün altından çıkmış, rahat bir soluk almışa benziyordu. Sürgündekiler anavatanlarına dönmüş, yeniden mal ve mülklerine sahip çıkmaya başlamışlardı. Cumhuriyet Halk Partisi zamanındaki işbirlikçiler saklanacak delik arıyor, kimsenin yüzüne bakmaya cesaret edemiyorlardı. Senelerce gedikli milletvekili olanların hiçbiri seçilmiyordu.*

[170] **TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 9, 46. Birleşim, 20 Şubat 1951.**
[171] Serap Yeşiltuna, **Kanun Kararname ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler**, ileri, İstanbul, 2007, s. 217.
[172] **Resmî Gazete,** 22.XI. 1952- Sayı: 8270.

Şeref Uluğ, Pirinççi ailesi, Dicleli ailesi ve benzerleri kendilerini İstanbul'a ve Ankara'ya adeta sürgün etmişlerdi. (...) Jandarma ve polis saltanatına son verilmişti. Bürokratlar, halka karşı mecburi bir terbiye içine girmişlerdi. Müfettişi Umumiye kalkmış, binası, vilayet ve oturduğu saray da kız enstitüsü olmuştu. Tabii halk, tüm bu şer odaklarının böyle ortadan kalkmasına çok seviniyordu."[173]

DP içindeki Kürtçülük hareketine yakın isimler Doğu'ya yeterince hizmet yapılmadığını öne sürerek kendi partilerini eleştirmeyi ihmal etmezler. Mecliste Muğlalı ve Kara Köprü Hadisesinin takipçisi olarak karşımıza çıkan DP Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci 1952'de mecliste yaptığı konuşmada ulaşım konusunda Doğu illerine ayrılan bütçenin yeterli olmadığının altını çizerek bu konuda kendi partisini sert bir şekilde eleştirir.[174] Kendi partisini eleştirme noktasında Mustafa Ekinci yalnız değildir. DP Diyarbakır milletvekili İhsan Hamit Tigrel, 1954'de, mecliste yaptığı konuşmada DP'nin Türkiye genelinde gösterdiği başarıları Doğu'da gösteremediğini öne sürer;

"...Dört sene içinde büyük memnuniyet ile müşahede ettiğimiz Türkiye çapındaki iktisadi imkânlardan teessürle ifade etmek isterim ki o mıntıkanın (Doğu) nasibi az olmuştur. Benim bu sözümü daha iyi iş yapma arzusundan mütevellit bir temenni olarak kabul etmenizi rica ediyorum. Şark'ta bir taraftan yollar, köprüler yapılırken, bir taraftan da maarif işi de ehemmiyetle ele alınmalıdır. Diyarbakır'ın 1000 köyü vardır. Burada dört senede 80 mektep yapılmıştır. Bu 80 mektep kâfi değildir. Esasen nüfusunun kesafet vaziyeti, köylerin dağılış vaziyeti buralarda ayrı bir maarif programının tanzimini lüzumlu görmektedir..."[175]

Bütün bu yapılanlar, DP'nin 1954 seçimlerinde bölgede oylarını artırmasını sağlar. 1950 ve 1954 seçimlerinde DP'nin doğuda aldığı oy ve kazandığı milletvekillerini mukayese etmemizi sağlayan aşağıdaki tablolar DP'nin Doğuyu önceleyen politikalarının doğu halkı üzerinde ne kadar tesirli olduğunu göstermektedir;[176]

[173] Musa Anter, **Hatıralarım**, İstanbul, Aram, 2016, s. 137.
[174] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Dönem: 9, Cilt: 13, Toplantı: 2, 49. Birleşim, 27.02.1952, s. 1002.
[175] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre:10, Cilt 1, 26 Mayıs 1954, s. 59.
[176] CHP'nin 1954 seçimlerinde sadece 4 ilden milletvekili çıkarması, bunların da üçünün (Malatya, Kars, Tunceli) doğu vilayetleri olması, DP'nin 1954 seçimlerinde bir önceki secime göre doğu vilayetlerinde oylarını önemli ölçüde artırdığı gerçeğini değiştirmez.

Tablo 2.1 Doğu Vilayetlerinde 1950 ve 1954 Seçim Sonuçları[177]

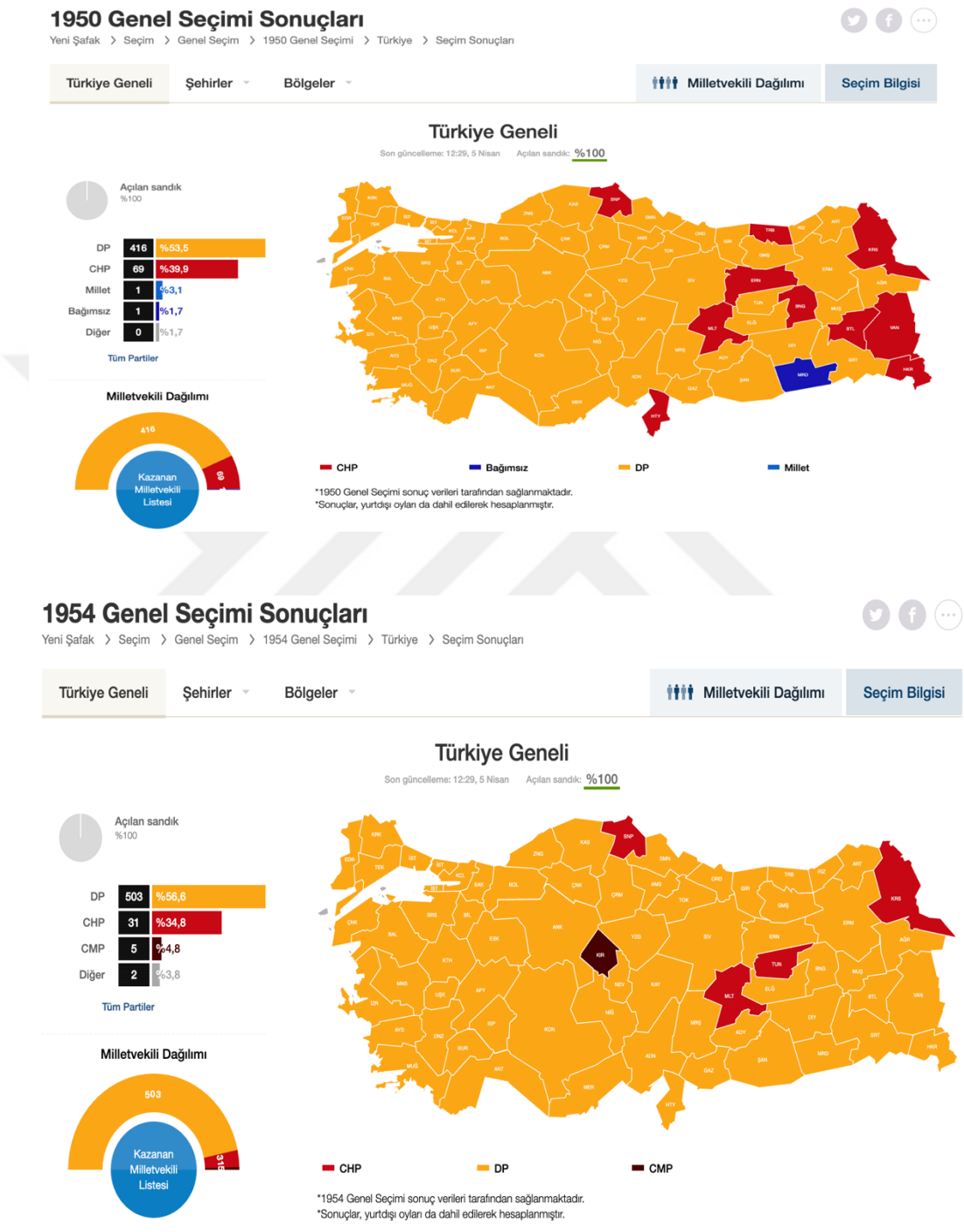
	1950 Seçim Sonuçları			
Vilayet	**Vekil Sayısı**	**DP**	**CHP**	**Bğmz**
Ağrı	3	3	0	0
Bingöl	2	0	2	0
Bitlis	2	0	2	0
Diyarbakır	7	7	0	0
Elâzığ	5	5	0	0
Erzincan	5	0	5	0
Erzurum	10	10	0	0
Gaziantep	7	7	0	0
Hakkâri	1	0	1	0
Kars	10	0	10	0
Malatya	11	0	11	0
Mardin	7	3	3	1
Muş	2	2	0	0
Siirt	4	4	0	0
Tunceli	2	2	0	0
Urfa	7	6	1	0
Van	3	2	1	0

	1954 Seçim Sonuçları				
Vilayet	**Vekil Sayısı**	**DP**	**CHP**	**CMP**	**Bğmz**
Ağrı	4	4	0	0	0
Bingöl	3	2	0	0	1
Bitlis	2	2	0	0	0
Diyarbakır	8	8	0	0	0
Elâzığ	5	5	0	0	0
Erzincan	5	4	1	0	0
Erzurum	12	12	0	0	0
Gaziantep	8	8	0	0	0
Hakkâri	1	1	0	0	0
Kars	10	0	10	0	0
Malatya	12	0	12	0	0
Mardin	7	7	0	0	0
Muş	3	2	0	0	1
Siirt	4	4	0	0	0
Tunceli	3	1	2	0	0
Urfa	8	8	0	0	0
Van	4	4	0	0	0

Ülke geneli haritası üzerinden yapılan iki seçim sonucu mukayesesi DP politikalarının Doğulu seçmen üzerindeki etkisini daha çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır.[178]

[177] Köse, **a.g.e.,** s. 669-670.
[178] https://www.yenisafak.com/secim-1950/secim-sonuclari

Görsel 2.2. 1950-1954 Genel Seçimi Sonuçları

DP Doğu bölgesinde parti açısından köklü ve kalıcı bir siyasi istikrar sağlar. DP önemli oranda oylarının düştüğü 1957 seçimlerinde doğu vilayetlerindeki gücünü büyük ölçüde korur.

Tablo 2.2 Doğu Vilayetlerinde 1957 Seçim Sonuçları[179]

	1957 Seçim Sonuçları				
Vilayet	**Vekil Sayısı**	**DP**	**CHP**	**CMP**	**Hürriyet P.**
Ağrı	5	5	0	0	0
Bingöl	3	2	1	0	0
Bitlis	3	3	0	0	0
Diyarbakır	9	9	0	0	0
Elâzığ	6	0	6	0	0
Erzincan	6	0	6	0	0
Erzurum	13	13	0	0	0
Gaziantep	10	10	0	0	0
Hakkâri	1	1	0	0	0
Kars	12	0	12	0	0
Malatya	9	0	9	0	0
Mardin	8	0	8	0	0
Muş	4	3	1	0	0
Siirt	5	5	0	0	0
Tunceli	3	0	3	0	0
Urfa	9	0	9	0	0
Van	5	0	5	0	0

2.2.3. DP'nin Kürt Politikası Üzerinden CHP'yi Sıkıştırması

DP 1924-1945 arası döneme ait eski dosyalar üzerinden CHP ve İsmet İnönü'yü sıkıştırmayı parti politikasına dönüştürür. CHP'liler 6-7 Eylül 1955 olaylarında DP ve DP'li yöneticileri sorumlu tutup, mecliste bu yönde çok sert eleştirilerde bulununca, DP Mustafa Muğlalı meselesini tekrar gündeme getirir. DP Van Milletvekili Kemal Yörükoğlu[180] mecliste yaptığı konuşmada 6-7 Eylül olaylarından DP ve DP yöneticilerini sorumlu tutulursa, Mustafa Muğlalı meselesinden de *"CHP ve İsmet İnönü sorumlu tutulur"* mesajını verir;

> *"6-7 Eylül hâdisesinde beyanda bulundu. Vatandaşın hakkı bir taaruza uğradığı zaman, Devlet kuvvetinin kendisini kurtaracağından emin olmalıdır, dedi. Zamanında, vatandaşı haksız yere öldürtmek için Devlet kuvvetleri harekete geçmiştir. Hakkı korumak için değil. Vatandaşı öldürmek için. Devlet kuvvetinin harekete geçtiği devrin Devlet Reisi bugün diyor ki, hakkı taarruza uğrayanı devlet himâye etmelidir. Binaenaleyh misallerle arz ettiğim gibi, o zamanki vaziyetle şimdi bu zatın düştüğü tezat meydandadır. Buna rağmen bendeniz kakıp da – İnönü bu vatandaşların öldürülmesi hakkında emir*

[179] **A.e.**

vermiştir – diye bir ifadede bulunamam. Kanaatim arkadaşlar, bu hâdiseden zamanın Devlet Reisinin haberdar olduğudur."[181]

Kemal Yörükoğlu sözlü tehditle yetinmez, 25 Şubat 1956 tarihinde verdiği dilekçe ile tehdidi adli soruşturmaya dönüştürür. Yörükoğlu Mustafa Muğlalı hadisesinin olduğu dönemin Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı için soruşturma başlatılmasını talep eder.[182] Dilekçe komisyon tarafından kabul edilir ve meclisin gündemine gelir. DP'nin yayın organı konumundaki Zafer Gazetesi dilekçenin kabulünü *"Dün Toplanan Meclis Bu Adilane Kararı Aldı"* şeklinde verir. Haberde CHP Doğu'daki 32 vatandaşı sorgusuz sualsiz katletmekle suçlanır;

"CHP iktidarı devrinde, sorgusuz sualsiz ve kanunsuz kardeşi kardeşe öldürtenler, şarkta 32 vatandaşı katledenler hakkında Meclis Tahkikatı açılıyor, şarkta yaşayan vatandaşlarımıza ızdırap çektiren eski devrin kanunsuz hareketlerinden bir tanesi daha adalet huzuruna getiriliyor"[183]

6-7 Eylül olaylarının neden olduğu siyasi tartışmanın hafiflemesi daha sonrada bitmesi üzerine süreç yavaşlatılır ve zamana bırakılır. Karma komisyon 30 Nisan 1958'de konu hakkında tahkikat raporu hazırlar ve meclise sunar. Rapor daha sonra ruznameye gönderilir.[184] En sonunda da zaman aşımı gerekçesiyle kapatılır.[185]

DP'nin Doğu meselesine bakışını demokrasi ve özgürlük kelimeleri ile özetleyebiliriz. On yıllık DP döneminin değişmez Başbakanı Adnan Menderes, tutuklu bulunduğu Yassıada'da kendisine Kürt meselesi sorulduğunda, *"Bizim çözümümüz demokrasiydi. Halka vereceğimiz serbestlikle bu işe bir çözüm geleceği kanaatindeydik. O yönde hareket ettik. Böylece halkı yönetime ve ülkeye bağlama yolunu seçtik"*[186] şeklinde cevap verir. 1938'de bitme noktasına gelen Kürtçülük

[181] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C.13, 15.8.1956, s.388.
[182] **TBMM Zabıt Ceridesi,** C.13, 1956, Sıra No: S. 117, s.6.
[183] **Zafer,** 16 Ağustos 1956.
[184] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Cilt:4, 3.5.1958, s. 629.
[185] İsmail Beşikçi, **Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı 33 Kurşun**, s. 77; H.Neşe Özgen, **Van-Özalp Olayı 33 Kurşun Olayı: Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri,** TÜSTAV, İstanbul, 2003, s. 173.
[186] Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi,** Bir 27 Mayısçının Anıları, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 158.

Hareketi DP'nin güvenlikten ziyade özgürlükleri öne çıkartan bu politikasından azami ölçüde yararlanacak, 1945 öncesi dönemde aldığı ölümcül yaraları sarıp tekrar ortaya çıkacaktır. Kürtçülük Hareketi gelişimine sağladığı belirleyici katkıya rağmen DP'yi karşılaştığı ilk ciddi siyasi krizde terk edecektir. Kürtçülük Hareketi DP iktidarını deviren 27 Mayıs 1960 Darbesini ilerleyen satırlarda detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi coşkuyla karşılayacak, Adnan Menderes'i diktatör, DP yönetimini de dikta rejimi olmakla itham edecektir.

2.3. KÜRTÇÜ SOLUN ÖNCÜ KADROSU: YÜKSEK ÖĞRENİM GENÇLİĞİ

Büyükşehirlerde oluşan Kürt kökenli yüksek öğrenim gençliğinin II. Dünya Savaşı sonrasında Kürt siyasallaşmasının omurgasını oluşturduğunu ve onu yönlendirdiğini görüyoruz. II. Abdülhamid dönemine buna benzer bir tecrübe yaşanır, bir kısım Kürt gençi yüksek öğrenim için İstanbul'a getirilir. Fakat bu durum aşiret lideri ve şeyh çocukları ile sınırlıydı.[187] II. Dünya Savaşı'ndan sonra köyden kente göçün başlaması ile kentlerde Kürtçü Solun jargonu ile *"küçük Kürt burjuva sınıfı"* oluşur, bunun sonucunda yüksek öğrenim dar bir çevre ile sınırlı kalmaz, tüm sosyal katmanlara yayılır.[188] Kentlere göç eden orta sınıf hatta fakir Kürt ailelerinin çocukları yüksek öğrenimden faydalanmaya başlar.[189] Dolayısıyla, yüksek öğrenim gören Kürt gençlerinin sayısı birkaç kat artar.[190] Bilal Nergiz 1945-1960 arası *"Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi"* adlı doktora çalışmasında bu durumu "çok partili hayatın gelişi ve yeni üniversitelerin açılmasıyla daha çok Kürt genci okumaya başlamıştı. Okuyanlar yeni bir Kürt aydın neslinin oluşmasını sağlıyordu"[191] sözleri ile özetler.

---

[187] Geniş bilgi için bkz; Tez çalışmamızın 25 ve 26. Sayfaları.

[188] Abdülhamid dönemi ve Cumhuriyet devrinde gerçekleşen bu iki eğitim projesi arasında amaç ve sonuç olarak büyük benzerlikler vardır. Devlet iki eğitim projesiyle merkezileşmeyi kuvvetlendirmeyi hedefler fakat tam aksi sonuçlar alır. Abdülhamid döneminde aşiret mektebinden çıkan Aşiret reisi çocukları da Cumhuriyet devrinde Birinci Umumi Müfettişliğin desteklediği Dicle öğrenci yurdunda kalan öğrenciler de Kürtçü fikirlere sahip olur, devletle çatışır. Nitekim Abdülhamid tez çalışmamızda da belirttiğimiz üzere, daha sonra aşiret okullarını kapatır.

[189] Hayri Sahin, **Kürt Solu: Doğusu, Gelişimi ve Bugünü Kürt Solu,** Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 266.

[190] Aytekin Gezici, **Kürt Tarihi,** Tutku Yayınları, Ankara, 2015, s. 167.

[191] Nergiz, **a.g.e.,** s. 157.

Mustafa Doğan'ın ifadesi ile *"Bu küçük burjuva sınıfının üniversitede okuyan gençleri geleneksel ve yarı-feodal ilişkilere radikal bir şekilde karşı çıkmaktadırlar."*[192] Bölgedeki geleneksel liderliği sarsacak genç kuşak böyle ortaya çıkar. Söz konusu genç kuşak 1960'dan itibaren Kürt siyasallaşmasının omurgasını oluşturacak Kürtçü Solun hem toplumsal dinamiğini hem de öncü kadrolarını oluşturur. Kürtçü gençler İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde Kürt kültür ve dilini öne çıkartan, Kültür üzerinden Kürtçü yayınlar yapan gazete ve dergiler çıkartırlar.[193] Ahmet Özer Kürt kökenli yüksek öğrenim gençliğinin Kürtçü Solun gelişimi üzerindeki etkisini şöyle özetler;

> "*Lise bitirme olanağı bulan gençler Yüksek Öğrenim için Ankara ve İstanbul gibi Metropol kentlerine geldiler. Burada birbirleri ile tanışma ve arkadaşlık kurma olanağı buldular. Bu gelişme Yüksek Öğrenim görmüş ve görmekte olan Kürt kesiminin ulusal demokratik sistemler konusunda bir çizgiye gelmelerine ve kaynaşmalarına yol açtı. Artık Kürt Ulusal Demokratik Savaşımının sözcüleri feodal şefler ve dinsel önderler değil, aydınlar ve öğrenci gençlikti*."[194]

Ahmet Özer'in altını çizerek vurguladığı *"yüksek öğrenim gençliği"* Kürtçülük hareketinin dışarda ki unsurlarının geliştirdiği, içerdeki unsurlarının uygulamaya soktuğu uzun soluklu bir projedir. Türkiye merkezli Kürtçülük Hareketinin Celadet ve Kamuran Bedirhan liderliğinde Fransız Mandasındaki Şam'da Hoybun adı altında tekrar örgütlendiklerini görmüştük.[195] Hoybun, Türkiye merkezli Kürtçülük Hareketi 1938'de ölümcül darbe alınca, onu tekrar ayakları üzerine kaldıracak uzun vadeli yeni bir strateji geliştirir. Stratejinin öncelikli hedefi, uzun isyan yıllarında kaybedilen öncü kadroların yerine yenilerini yetiştirmektir. Hoybun, stratejisini yüksek öğrenim gençliği üzerine kurar. Bölgede, gelecek vadeden akıllı gençler tespit edilip yüksek öğrenim için İstanbul'a gönderilir ya da İstanbul'a gönderilen Kürt gençleri tespit edilip üzerinde çalışılır. Gerekli tüm maddi manevi destek Hoybun örgütü, misyonerler ve onların İstanbul'da bağlantı içinde olduğu unsurlar tarafından

---

[192] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 945.
[193] Martin Van Bruinessen, **"Kurdish Society and the Modern State: Ethnic Nationalism versus Nation Building."** in Kurdish Ethno-Nationalism versus Nation-Building States: Collected Essays, the Isis Press, İstanbul, 2000, s. 52.
[194] Özer, **a.g.e.,** s. 564.
[195] Şimşir, **a.g.e.,** s.64.

karşılanır. David Mc Dowall "*Modern Kürt Tarihi*" adlı eserinde Musa Anter gibi özenle seçilen yüksek öğrenim gençliğine dikkat çeker;

> *"Anter seçilen en parlak gençlerden biri olarak İstanbul'a hukuk okumaya gönderildi ve burada Kürdistan'ın farklı bölgelerinden gelen elli civarında genç aydınla temas kurdu. Bunlar arasında, daha sonra Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreteri olan Tarık Ziya Ekinci, Demokrat Parti milletvekili ve Türkiye Millet Partisi'nin kurucusu Yusuf Azizoğlu ve Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKD, Demokrat Parti) kurucusu Faik Bucak bulunuyordu. Böylece bu oldukça birikimli eğitimli Kürtler, Kürt kimliğinin öncüsü haline geldiler*."[196]

Mc Dowall'ın bahsettiği Anter ve elli öğrenci Kürtçü Solun gelişiminde belirgin rol oynayacak öncü kuşaktır. Bu öncü kuşak, İstanbul'da Remzi Faik Bucak tarafından yönetilen, Dicle Öğrenci Yurdu'nda yetiştirilir. Kürtçü Solun doğuş sürecini kavrayabilmek için Dicle Öğrenci Yurdu ile onun etrafında şekillenen siyasi ve kültürel faaliyetleri incelemek gerekir.

2.3.1. Dicle Öğrenci Yurdu: Kürtçü Solun Çıkış Yeri

Kürtçü Solun, ilk dönem önder kadroları için okul niteliğinde olan Dicle Öğrenci Yurdu, İstanbul'da yüksek öğrenim gören bölge gençliği için kurulmuştur. Yurdun kuruluşunu yurdun müdavimlerinden ve Kürtçü Solun önemli isimlerinden Tarık Ziya Ekinci şöyle anlatır; *"Dicle talebe yurdu 2 Mart 1939 tarihinde, İstanbul vezneciler Kirazlı Mescit Sokak no:3-5'te Birinci Umumi Müfettişliğin öncülüğünde, Umumi Müfettiş Abidin Özmen'in onayıyla kendine özgü bir yönetmenlikle kurulmuş, hükmü şahsiyeti olan bağımsız bir yurttu."*[197] Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, Dicle Öğrenci Yurdu, Türkiye Cumhuriyeti tarafından kurulmuş ve finanse edilmiştir.

Dicle Öğrenci Yurdu'nun yönetiminde Mustafa Remzi Bucak, Yusuf Azizoğlu, Faik Bucak ve Musa Anter gibi Kürtçülük Hareketinin sembol isimleri bulunur. Yurdun resmi müdürü, Mustafa Remzi Bucak'tır. Daha sonra DP milletvekili olacak Remzi Faik Bucak, uluslararası bağlantıları olan bir Kürt aydınıdır. Bu

[196] Mc Dowall, **a.g.e.,** s. 535.
[197] Ekinci, **a.g.e.,** s. 53.

bağlantıları, yurttaki Kürtçülük faaliyetlerinde kendisine çok yardımcı olur. Ama Bucak'ın evli ve meşgul olması hasebiyle yurt ile daha ziyade Musa Anter ilgilenir. Anter, anılarında bu durumu şöyle açıklar, *"Ona (Remzi Bucak) vekaleten yurdu ben idare ediyordum."*[198] Bilal Nergiz yurdun fiilen Musa Anter tarafından yönetildiğine vurgu yapar.[199] Yurdun kurulması ve finansmanı Tarık Ziya Ekinci'nin anılarında açıkça belirttiği gibi[200] Umumi Genel Müfettişlik tarafından yani, devlet tarafından karşılanır. Devlet yurda Kirazlı Mescidinin dibindeki, *"Sultan Aziz devrindeki Hazine Nazırının köşkünü"* tahsis eder. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun öncü kadroları olacak isimler tarihin bir ironisi olarak Kürtçülük Hareketinin öncelikli hedefi olan Umumi Genel Müfettişliğin desteği ile okurlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt kökenli öğrencilerin yüksek öğrenimi için o dönem uyguladığı pozitif ayrımcılık Dicle Öğrenci Yurdu ile sınırlı değildir. Sonra ki yıllarda Kürtçü Solun lider kadrosundan olacak birçok kişinin eğitim hayatında bu pozitif ayrımcılık görülür. Iğdırlı olan Yaşar Kaya, Ortaokulu Iğdır'da bitirmesine rağmen liseyi Türkiye'nin en prestijli liselerinden biri olan Kabataş Erkek Lisesi'nde okur. Velisiz tek başlarına gelmelerine ve kayıt süresinin bitmesine rağmen Yaşar Kaya Kabataş Erkek Lisesi'ne kaydedilir. Yaşar Kaya kaydını şöyle anlatır; "*Bunun üzerine müdüre dedim ki: (...) "Biz mahrumiyet bölgesinden geliyoruz ve bu iyi okulda okumak istiyoruz" Dedi ki: "Yarın gelin, kaydınızı yaparız." Ertesi gün gittik ve böylece kaydımızı okula yaptık. 1953-1954 eğitim öğretim yılında Kabataşlı olduk.*"[201]

Tarık Ziya Ekinci de devletin 150 doktor yetiştirme programı çerçevesinde devlet tarafından okutulur.[202] Kısacası, Kürtçü Solun lider kadrosunun hemen hemen tamamı dönemin en iyi okullarında devlet tarafından okutulur. Daha sonraki yıllarda kural haline gelecek bu durum, o dönemin şahitlerinden Altemur Kılıç'ın da dikkatini çeker;

---

[198] Anter, **a.g.e.,** s. 64.
[199] Nergiz, **a.g.e.,** s. 154.
[200] Ekinci, **a.g.e.,** s. 53.
[201] Şefiq Peşeng, **Yaşar Kaya'nın Hatıraları,** Avesta, İstanbul, 2015, s. 47.
[202] Diken, **a.g.e.,** s. 43.

"Aydınların Kürtçülük Hareketleri, paradoksal olarak Türklüğe entegre edilmek üzere devlet parasız yatılı okullarda yetiştirilen Doğulu gençler tarafından başlatıldı. Sonra, bölücülüğün ileri gelen ideologlarından olacak Musa Anter, bunlardan biri oldu. Söylendiğine göre Anter, birinci Umumi Müfettişlik tarafından özellikle yetiştirilmek üzere seçilmişti. Filhakika böyle seçilen birçok genç sonra iyi Türk vatandaşları Hatta Türk milliyetçisi olmuşlardı. Aynı şekilde parasız yatılı okullardan çıkıp da bölücülük yolunu seçenler arasında Faik Bucak, Tarık Ziya Ekinci, Yusuf Azizoğlu da vardı." [203]

Oysa devletin Dicle Öğrenci Yurdu'nu kurma ve finanse etmekteki amacı, İstanbul'daki imkânı olmayan Doğulu yüksek öğrenim öğrencilerine yardım etmek, okullarını bitirmelerini sağlamaktır. Ancak zengin-fakir tüm Güneydoğulu öğrenciler, yurtta kalmaya başlarlar ve yurt, rejim karşıtı kadroları yetiştiren ideolojik bir merkeze dönüşür.

2.3.1.1. Dicle Yurdu; Kürt Kültür ve Eğitim Merkezi

Kürtçülük Hareketi, dönemin konjonktürü gereği, etkili bir strateji ve taktik geliştirir. Eğitim ve kültürel faaliyetleri öne çıkarır. Kültürel faaliyetler hem siyasi faaliyetleri maskeliyor hem de ideolojik bilinçlenmeye çok katkı sağlıyordu. İşte bu yüzden, yurt, kısa süre içinde Kürt kültür ve dilinin merkezlerinden biri haline gelir. Türkiye'deki ilk "*Folklor Grubu*" Dicle Öğrenci Yurdu tarafından kurulur. Folklor adı altında hem Kürt kültürü canlandırılıp yaşatılmak istenir, hem de İstanbul'daki Kürtlerin bir araya gelmesi sağlanır. Nevruz'a denk getirilen geceler düzenlenir.[204] Musa Anter, kendisinin de mimarı olduğu bu geceleri anılarında şöyle anlatır; *"Dicle gecesi adıyla her yıl milli kıyafetler ve oyunlarla tabii Türkçe olarak şarkılarla tüm İstanbul'da beğenilen ciddi geceler yaptık. İstanbul'daki tüm Kürdistanlılara bilet gönderilir, onlar da bu gecelere seve seve gelirlerdi."*[205] Naci Kutlay doğudan gelen Kürt öğrencilerin kentlerde düzenlenen doğu gecelerine yoğun bir şekilde katıldıklarını, burada diğer doğulu öğrencilerle tanıştıklarını, bir başka ifade ile sosyalleştiklerini vurgular.[206] Kutlay, söz konusu gecelerde Doğu ve doğuluların

[203] Kılıç, **a.g.e.,** s. 166.
[204] Ekinci, **a.g.e.,** s. 157.
[205] Anter, **a.g.e.,** s. 65.
[206] Naci Kutlay, **Anılarım,** Avesta, İstanbul, 1998, s. 41-42.

sorunlarının tartışıldığına ama bu tartışmaların sosyalist düzlemde değil de klasik milliyetçi çerçevede yapıldığına dikkat çeker.[207]

Dicle Öğrenci Yurdu'nun etkinlikleri folklor ile sınırlı kalmaz. Yurt çevresinde yetişmiş kişiler Musa Anter önderliğinde 1948'den itibaren "*Dicle Kaynağı*" adlı gazete çıkarmaya başlarlar. Anter gazeteyi kimlerle çıkardığını ve çıkarma hikayesini anılarında detaylı bir şekilde anlatır; *"Gayemiz öncelikle Türk resmi otoritesine insanlığı öğretmekti. İşte Dicle Kaynağı, bu gaye ile çıktı. Dicle Yurdu'nda Diyarbakırlı Hüseyin Dikici, Talat Saygın ve Bitlisli Veli Dolu ile görüşüp gazeteyi çıkarmaya karar verdik."*[208] Musa Anter'in açıklamasından da anlaşılacağı üzere, gazetenin kuruluş amacı tamamen ideolojiktir. Gazetenin kendisi ve gazetede ele alınan konular o devir için devrim niteliğindedir. Gazetede sadece sıradan haberler ve kültür konuları ele alınmaz, dönemin en sakıncalı konuları da ele alınır. Gazete, bu alanda ilk olması hasebiyle, birçok yazar ve şaire esin kaynağı olur. Gazeteyi çıkartan Musa Anter, hatıralarında gazetenin bu öncü özelliğini altını çizerek vurgular:

> *"Dicle Kaynağı; Zilan Soykırımını, Şeyh Sait, Ağrı, Sason, Dersim, Karaköprü ve Otuz Üçler olayını ilk defa yüzeye çıkardı. Ayrıca, Kürtlere karşı yapılan sayısız sürgün ve diğer ufak boyutlarda kalmış soykırımları gün ışığına çıkardık. Burada, Ahmet Arif arkadaşımın, "Otuz Üç Kurşun" şiirinin bizim bu yayınımız sonrası yazılmış olduğunu belirteyim. Böylece bu, Ahmet Arif'in insanın iliklerine işleyen şiir ustalığı sayesinde abideleşmiş oldu."*[209]

2.3.1.2. Dicle Yurdu; Kürtçülük Hareketinin İdeolojik Merkezi

Dicle Öğrenci Yurdu, bir yurttan ziyade Kürtçülük Hareketinin öncü kadrolarını hazırlayan ideolojik bir kampa dönüşür. İdeolojik eğitim için Şam merkezli faaliyet gösteren Hoybun Örgütü'nden faydalanılır. Hoybun Örgütü'nün lideri Celadet Bedirhan, 1932-1943 yılları arasında, Şam'da*, "Hawar",* 1942-1943 yıllar arasında da *"Ronahi"* adlı siyasi ve kültürel dergiler çıkartır. Celadet Bedirhan'ın kardeşi olan

[207] **A.e.,** s. 62-64.
[208] Anter, **a.g.e.,** s. 121.
[209] **A.e.,** s. 122.

Kamuran Bedirhan da 1943-1946 yılları arası *"Roza Nu"* diye bir dergi çıkartır.[210] Fransızlar, Türkiye'deki Kürtçülüğü teşvik eden bu tarz yayınlara her türlü desteği verir. Dicle Öğrenci Yurdu'ndaki ideolojik çalışmalarda özellikle Hawar dergisinden istifade edilir. Savaş zamanı olmasına rağmen Hawar dergisi bir şekilde temin edilir ve yurttaki öğrencilerin okuması sağlanır. Yurttaki öğrencilerden Tarık Ziya Ekinci, Hawar dergisinin özel bir kurye ile gizli bir şekilde getirildiğini söylüyor.[211] Remzi Bucak'ın Amerikalı misyonerlerle kurduğu derin ilişki göz önünde bulundurulduğunda Hawar dergisinin Amerikalı misyonerlerin iletişim ağı üzerinden sağlandığı ihtimali öne çıkıyor. Diğer bir ihtimal ise diplomatik kuryedir. Kürtçülük Hareketine çok sıcak bakan ve her türlü desteği veren Fransa diplomatik kuryeler üzerinden bu dergileri İstanbul'a getirip Kürtçülük Hareketinin kullanımına sokuyordu.[212] Hawar dergisi, Kürt asıllı genç üniversite öğrencilerinin sadece siyasal değil kültürel ve dini görüşlerinin şekillenmesinde de belirgin rol oynar. Mesela, Kürtçü Sol ve Kürt milliyetçiliğinin Zerdüştlüğe olan ilgisinin kaynağında, Zerdüştlüğü Kürtlerin milli dini olarak yansıtan Hawar'ı görüyoruz.

> *"Milliyetçi kültür dergisi Hawar (Celaded ve Kamran Bedir Han tarafından 1932-1943 yılları arasında Suriye'de yayınlanır) ilk yıllarda Kürt Kültürel kimliğinin kaynaklarından biri olarak Zerdüşt dinine büyük önem gösterdi. Zerdüşti kökleri olan ve uzun zamandan beri "şeytana tapma" olarak suçlanmış ve ayrımcılığa uğramış Yezidi dini bazı milliyetçiler tarafından Kürtlerin asli dini olarak idealleştirildi."*[213]

İlk ideolojik eğitimlerini Hawar'dan alan Musa Anter[214] ve onun gibi Kürtçü Solun öncü isimleri Zerdüştlüğü Kürtlerin milli dini olarak görürler. Onlardan sonra gelen kuşak da Zerdüştlüğe olan ilgi artarak devam eder. Remzi Bucak bu tarz materyallerinde yardımıyla yurttaki öğrencilerin ideolojik eğitimi ile bizzat yakından ilgilidir. Yurda, apolitik, sıradan bir bölge genci olarak gelen öğrenciler, kısa süre sonra militan düzeyde bir Kürtçü seviyesine ulaşır. Bunun en somut örneği Tarık Ziya

[210] Şimşir, **a.g.e.,** s. 430.
[211] Diken, **a.g.e.,** s. 46.
[212] Şimşir, **a.g.e.,** s. 432.
[213] Bruinessen, **a.g.e**., s. 15.
[214] Anter, **a.g.e.,** s. 63.

Ekinci'dir. Ekinci'nin apolitik çalışkan bir gençten tamamen politize olmuş militan bir Kürt milliyetçisine dönüşme sürecini kendisinden dinleyelim;

> *"Ben İstanbul'a gidinceye kadar Kürt kimliği hakkında hiçbir bilgiye sahip değildim. Üniversiteye gittikten sonra o bilinç oluştu. Demek biz ayrı bir halkmışız, ayrı bir dilimiz varmış, ayrı bir kültürümüz varmış... Dicle Talebe Yurdu'na ilgim daha çok arttı. Oradaki hafta sonu toplantılarına düzenli olarak katılmaya başladım. Faik Bucak'ı yakından izliyordum. Bedirhanilerin çıkardığı Hawar Dergisi özel kurye ile gayet gizli olarak geliyordu. Hawar Dergisini getiren arkadaşlar yazılı Kürtçeyi yeterince bilmiyorlardı. Ben daha iyi okuduğumdan bu yazıların bir kısmını Türkçeye çeviriyordum. Böylece bende o günkü iktidara karşı şiddetli bir muhalefet başladı."*[215]

Dicle Yurdu'nda kalan ve toplantıları takip eden doğu kökenli öğrencilere ideolojik bilinçlendirme kazandırmak için özel çalışmaların yapıldığı hatta bunun için bir örgütün kurulduğunu, yurdun, Remzi Faik Bucak'tan sonraki ikinci önemli ismi olan, Musa Anter'in hatıralarından öğreniyoruz. Anter, Tarık Ziya Ekinci gibi apolitik doğulu öğrencileri militan düzeyde bir Kürt milliyetçisine dönüştürmek için yurtta sistematik çalışmalar yapan hatta bunun için silahsız mücadele döneminin ilk örgütünü kuran ekipte yer alır. Musa Anter'in Kürt kökenli öğrenciler ile ilgilenip onları militan Kürt milliyetçilerine dönüştürme gayretleri sonraki yıllarda devam eder. Yaşar Kaya, anılarında, Musa Anter ile tanıştıktan sonra Kürtçü olduğunun altını çizer;

> *"Üniversite ise Musa Anter ve Medet Serhat'la yakınlaştık, yeni arkadaşlar edindik. Onlar vasıtasıyla da Kürtlük davasıyla uğraşınca, üniversiteden çıkan bürokratlarla, öğrencilik yıllarında doğan mesafe nedeniyle pek bir ilişki kuramaz olduk. Kürtlüğü tercih etmemiz gerekiyordu ve öyle yaptık."*[216]

Dicle Talebe Yurdunun Kürtçülük Hareketi'nin şekillenmesindeki etkisi ve rolü, dönemi inceleyen araştırmacıların dikkatinden kaçmaz. Bilal N. Şimşir, Dicle Talebe Yurdu'nu, Kürtçülük eğitiminin verildiği bir merkez olarak tanımlar:

> *"Bu yeni dönemde, "Kürtçülük dağlardan, ovalardan, kentlere iniyor." Kürtçülük ve bölücülük artık dağda eşkıyalık görünümünde değil, kentte illegal faaliyet biçiminde örgütlenmeye yönelmektedir. Yerel dernekler kurmaya, irili*

[215] Diken, **a.g.e.,** s. 66.
[216] Peşeng, **a.g.e.,** s. 57.

ufaklı yayın organları çıkarmaya başlamaktadır. Yeni kuşak Kürtçü ve bölücüler okumuş gençlerdi, bazıları üniversitede öğrenciydi. Birçoğu İstanbul'daki Dicle Talebe Yurdu'ndaki "Kürtçülük Kurslarında" yetişmişti. Yurtdışındaki Kürtçülük çalışmalarını merakla izliyor, gizlice destekliyorlardı. Dışa açıktılar ve dünyada olup bitenlerden haberdardılar."[217]

2.3.1.3. Dicle Öğrenci Yurdu; Silahsız Mücadele Döneminin İlk Örgüt Merkezi

Dicle Öğrenci Yurdu Kürtçülük Hareketi'nin silahsız mücadele dönemindeki ilk örgütünün kurulmasına ev sahipliği yapar. Yurt müdürü Mustafa Remzi Bucak ve onun yardımcısı konumundaki Musa Anter, yurttaki Kürt asıllı öğrencilerin önemli kısmının asimile olduğu, dolayısıyla bu öğrencilerin Kürtlük şuuru ile bilinçlendirilmesi gerektiği kanısına varırlar. Diğer üç üye ile beraber (Yusuf Azizoğlu, Ziya Şerefhanoğlu, Faik Bucak) bu amaca yönelik gizli bir komite kurmaya karar verirler. Anter, kendilerini bir örgüt kurmaya iten nedenleri hatıralarında şöyle sıralar;

"Muhtelif kesimlerden arkadaşlarımız geliyordu. Bunların içinde öyle beyni yıkanmışlar vardı ki, hakikaten Türk kökenli olduklarına inanmışlardı. Bu fikirsel ayrılık yurtta nahoş bir hava yaratıyordu. Bu hava ile mücadele için beş kişi bir araya geldik. Kurduğumuz örgüt, bugünkü anlamda ne parti ne de dernekti. Daha ziyade gizli ve sivil bir komiteydi. Ödevimiz, memleketten gelen arkadaşlarımıza yardımcı olmak ve bu arada benliklerini kendilerine iade etmekti. İlleri aramızda bölüştük. Bana Mardin, Siirt ve eğer talebesi olursa -ki o zaman yoktu- Hakkâri düştü. Komite üyelerinin bana göre üçü ağabeyim, biri de arkadaşımdı. Ağabeyler; Mustafa Remzi Bucak, Yusuf Azizoğlu ve Ziya Şerefhanoğlu idi. Arkadaşım da Faik Bucak'tı. Maalesef, bu beş kişiden benden başka sağ kalan yoktur."[218]

Beş kişi tarafından kurulan gizli komite kısa sürede yemini ve sembolüyle beraber tam bir siyasi örgüte dönüşür. Musa Anter, örgütün amacını kısaca *"Kürtleri içinde bulundukları feci durumdan kurtarmaktır"* diye özetler.[219] Örgüt üyeleri, işin

[217] Şimşir, **a.g.e.,** s. 513.
[218] Anter, **a.g.e.,** s. 63.
[219] **A.e.,** s. 63.

ciddiyet kazanması için silah ve Kürt bayrağı üzerine yemin etme kararı alırlar. Kürt bayrağını belirleme görevi Musa Anter'e verilir. Anter ve arkadaşlarının kurdukları komitenin bayrağı Kürtçülük Hareketinin bayrağına dönüşecektir;

> *"Bir Kürt bayrağının yapılması ödevi de bana verildi. Kapalıçarşı'dan yarımşar metre ile dört renk geniş kurdele aldım. Bayrak bugün de biliniyor. Beyaz, kırmızı, yeşil ve kırmızının ortasında sarı bir güneş şekli. Bayraktaki renklerin ve "Güneş Sembolünün" anlamı şöyleydi; beyaz "barışı", kırmızı "kanı ve ihtilali", yeşil, "Kürdistan ve Mezopotamya'nın bereketini", güneş ise "Kürt milli dini olan Zerdüştlükten" geliyordu. O zaman Kürt bayrağı, böyle kullanılıyor ve kabul ediliyordu. Sonra Mahabad Kürt Cumhuriyeti bunu pratikleştirerek beyazı çıkartıp güneşi bir renk olarak bayrakta kullandı."*[220]

Bayrağı bile hazırlanan örgüte, isim bulunmakta gecikilmez. Örgütün adı *"Kürtleri Kurtarma Cemiyeti"* olarak belirlenir. Yukarıda bahsettiğimiz Dicle Kaynağı adlı gazete bu gizli örgütün amaçlarına hizmet etmek için kurulur.[221] Gazetenin amacı Kürt kültür ve dili adı altında Kürtlük şuurunu" oluşturmaya yönelik yayınlar yapmaktır. Dicle Yurdu bünyesinde beş kişi tarafından kurulan *"Kürtleri Kurtarma Cemiyeti"* adlı gizli örgüt isyan yıllarından sonra kurulan ilk Kürtçü örgütlenmedir. İlk olması hasebiyle yeni kuşağa cesaret vermiş, içerik ve tarzı ile de onlara emsal teşkil etmiştir.

2.3.1.4. Dicle Öğrenci Yurdu; Muhalefet Merkezi

Yurtta verilen ideolojik eğitim sonucunda yurttaki programları takip eden tüm öğrenciler siyasi sistemin radikal birer muhalifi haline dönüşürler. Yurt öğrencilerinin her biri, o dönem iktidarda olan CHP ve İnönü karıştı olurlar. Dolayısıyla CHP karşıtı tüm oluşumları desteklemeye hazırdırlar. Nitekim, dönemin ilk muhalif partisi olan Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi'ni gözü kapalı bir şekilde desteklerler. Tarık Ziya Ekinci o günkü bakış açılarını şöyle ifade eder;

> *"Çok örgütlü bir muhalefet değildi, tabii ki. Tepkilerimizle, o günlerde kurulan bir muhalefet partisine bodoslama destek verdik. Belediye seçimlerinde bu*

[220] **A.e.,** s.63.
[221] **A.e.,** s.64.

muhalefet partisine destek verdik, oy verdik. Ama Parti'nin ne olduğunu bilmiyoruz. Sadece muhalif olduğunu biliyoruz. O kadar."[222]

Bu durumda olan sadece Tarık Ziya Ekinci değildir. Dicle Yurdu'nun bütün müdavimleri aynı durumdadır. Kürtçü Solun öncü kadroları konumundaki bu isimler Atatürk, İnönü ve CHP'ye olan düşmanlıklarından ötürü 1946'dan sonra, özellikle de 1950-1959 yılları arası DP'yi desteklerler. Mesela, iyi bir sosyalist olan Musa Anter kendisine önerilen üyelik teklifini reddeder. Ancak diğer taraftan DP'ye sonuna kadar destek vereceğini de açıkça ifade eder;

"1946 seçimlerinde, Mükerrem Sarol, Cihat Baban ile birlikte Fırat Talebe Yurdu'na geldi. Demokrat Parti'ye girmemi önerdi. Bende kendisine şunları söyledim:" Beyefendi, normal tüm Doğulular gibi ben de Cumhuriyet Halk Partisi'nden nefret ediyorum. Bizim onlarla bu zıtlığımız politik değil, tıpkı İslam'da olduğu gibi bir nevi kısas ve kan davasıdır. Onun için, ben ve tüm namuslu Doğululara düşen Cumhuriyet Halk Partisi'ni yıkmaktır. Bu umutla elimizden geleni sizin partiniz için yerine getiririz. Ancak, benim herhangi bir partiye angaje olmam mümkün değildir."[223]

Musa Anter ve arkadaşları sözünde durur, üye olmazlar. Fakat 1946 ve 1950 seçimlerinde açıkça DP'yi desteklerler. Anter, 1946 seçimlerinde Yenikapı, Beyazıt ve Topkapı bölgesindeki tüm sandıklarda DP'nin delege tayinini üstlenir.[224] Kürtçülük Hareketi, Türk siyasetinde sık sık başvuracağı Makyavelik yaklaşımı DP döneminde yoğun bir şekilde uygular. Musa Anter'in çıkardığı Dicle Kaynağı adlı gazetenin bu döneme dair haberleri üzerinden yapılacak bir okuma Musa Anter ve arkadaşlarının bu dönem DP'ye verdikleri desteği net bir şekilde ortaya koyacaktır.

Dicle Kaynağı Gazetesi CHP iktidarına karşı sert bir muhalefet yürütür. Gazete, *"Bozuk idare sistemi ve Şarktaki neticeleri"* başlıklı yazıda CHP'yi bölgeyi kötü yönetmekle suçlar, "*hala dağlarda gezen Kürt varsa bunun sebebinin önceden kötü zihniyetle işleyen idare"*[225] ifadeleri ile bir adım daha ileri gidip dağdaki eşkıyadan bile CHP'yi sorumlu tutar. Aslında bu insanların vatanperver olduklarını

[222] Diken, **a.g.e.,** s. 47.
[223] Anter, **a.g.e.,** s.120.
[224] **A.e.,** s. 120.
[225] **Dicle Kaynağı,** 3 Ağustos 1948.

ama CHP'nin kötü idaresi yüzünden dağlara çıkmak zorunda kaldıklarını ima eder. Gazete CHP'yi doğuyu ekonomik açıdan geri bırakmakla suçlar. CHP'nin doğuya özel geliştirdiği kalkınma planını "*Doğu'nun Kalkınma Planı gülünçtür"*[226] başlığı ile sert bir şekilde eleştirir. CHP'ye karşı olabildiğince sert bir muhalefet yürüten Dicle Kaynağı gazetesi DP'nin meclisteki varlığını *"demokrasi güneşinin nur saçması"*[227] olarak değerlendirip özellikler Kürtler için DP'yi bir umut olarak yansıtır. Dicle Kaynağı gazetesi bu dönemde DP'nin yayın organı gibi hareket eder. Nitekim gazeteyi çıkartan Musa Anter bu dönemde DP'yi desteklediklerini açıkça ifade eder.

Remzi Bucak örneği, o dönemki Kürt milliyetçilerinin pragmatist bakış açısını göstermesi açısından son derece önemlidir. Dicle Öğrenci Yurdu'nun müdürü ve yurtta, başta Musa Anter olmak üzere tüm aktivist öğrencilere ağabeylik ve liderlik yapan Avukat Mustafa Remzi Bucak 1950 seçimlerinde DP'den Diyarbakır Milletvekili olarak parlamentoya girer. Anter ve Dicle Yurdu'ndaki öğrencilerin çoğu sosyalist olmalarına rağmen Remzi Bucak'ı vekil seçtirmek için DP'yi desteklerler. Sosyalist Musa Anter ve arkadaşlarının DP'yi desteklemesi, Anter gibiler için Kürt milliyetçiliğinin, sosyalizmden önce geldiğini gösterir. Kürtçü Solun bu bakış açısı günümüze kadar güçlenerek devam edecektir.

Bütün bunlar, devlet destekli Dicle Öğrenci Yurdu'nun Kürtçülük Hareketine ve Kürtçü Sola öncü kadro yetiştirme projesine döndüğünü gösteriyor. Nitekim Bilal Nergiz tezinde Dicle öğrenci yurdunu incelediği bölümde, Kürtçülük hareketinin temellerinin bu yurtta atıldığına dikkat çeker; *"Kürt aydın sınıfının oluşmasında kurulan öğrenci yurtları önemliydi. Daha sonraki yıllarda gerçekleşecek Kürt siyasi hareketlerinin temelleri bu yurtlarda atılmıştı. Çok partili hayata geçiş sonrası Kürt muhalefetini başlatanlar bu üniversite gençliği olmuştu."*[228] Burada dikkatimizi çeken diğer bir nokta ise, Bedirhan ailesinin, özellikle de Celadet ve Kamuran Bedirhanların bu proje de belirgin rol oynamasıdır.

[226] **Dicle Kaynağı,** 30 Kasım 1948.
[227] **Dicle Kaynağı,** 24 Ağustos 1948.
[228] Nergiz, **a.g.e..,** s. 157.

2.3.2. Bedirhan Ailesinin Yeni Kuşak Kürt Milliyetçilerinin Yetiştirilmesindeki Rolü

Osmanlı tarihindeki en büyük Kürt İsyanının mimarı Bedirhan ailesi Kürt milliyetçiliği ile özdeşleşmiş bir ailedir. Aile üyelerinden Celadet ve Kamuran Bedirhan Beyler, Mütareke Döneminde Kürtlerin temsilcisi olarak ortaya çıkıp, bağımsız bir Kürt Devleti Kurulması için her türlü temas ve girişimde bulunurlar. Ancak hedeflerine ulaşamazlar. Celadet ve Kamuran Bedirhan bağımsız Kürdistan hedefinden vazgeçmezler, bu yöndeki gayretlerini önceki satırlarda gördüğümüz gibi Cumhuriyet döneminde de devam ettirirler. Suriye'de Hoybun Örgütü'nü kurarak Ağrı İsyanlarını başlatırlar. Bedirhan ailesi silahlı ayaklanmalardan istediği sonuçları alamayınca, taktiksel değişikliğe gider. Türkiye'de eğitimli bir Kürt milliyetçi kuşağın oluşması için maddi manevi yardımlarda bulunurlar. Suriye'de çıkardıkları Hawar adlı dergi ile Türkiye'de üniversite eğitimi gören gençlere Kürt milliyetçiliğini aşılarlar.

Bedirhan ailesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra yetişen ve 1955-1980 arası Kürtçülük hareketi ve Kürtçü Solun liderliğini üstlenecek isimlerle çok erken dönemde temasa geçer ve onları yönlendirir. Bedirhan ailesi Kürtçü Solun iki sembol ismi Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci ile çok erken dönemde temasa geçip destekler. Anter, Fransa'daki Kamuran Bedirhan Bey'le onun İstanbul'da mukim kız kardeşi üzerinden düzenli bir şekilde görüştüğünü anılarında şöyle anlatır;

> *"O zaman Şişlide oturan, Kamuran Bedirhan'ın kız kardeşi Meziyet Bedirhan Abla'nın evinde her ayın ilk Cuma'sında Paris'te oturan Kamuran Bedirhan ile telefonda konuşuyorduk. Bir gün bu çocuğun (Avrupa'da okumak isteyen arkadaşı) arzusunu Kamuran Bedirhan'a anlattım, "hay hay, gönder oğlum. Ben burada ona bir burs temin ederim" dedi."*[229]

Musa Anter'in, Bedirhan ailesi ile teması Kamuran Bedirhan ve kız kardeşi ile sınırlı değildir. Anter, Bedirhan Bey'in hayattaki tek oğlu Bedirhan Raşim Murat Bey ile, 1947-1949 arası evinde kiracı olacak kadar sıkı bağlar kurar.[230] Tarık Ziya Ekinci

[229] Anter, **a.g.e.,** s. 114.
[230] **A.e.,** s. 81.

de anılarında, Kamuran Bedirhan ile Paris'te yaptığı görüşmesine yer verip [231] Kamuran Bedirhan'ın kendini nasıl sıcak karşıladığını ve ne gibi tavsiyelerde bulunduğunu detaylı bir şekilde anlatır. Bedirhan ailesi Türkiye'deki Kürtçülük Hareketinin ve Kürtçü Solun öncü kadrolarının yetiştirilmesinde belirgin rol oynar.

Kürtçülüğün ideolojik merkezi konumundaki Dicle Öğrenci Yurdunda yetişen Kürtçülük Hareketinin öncü kadrosu DP iktidarının sağladığı uygun zemin ve şartlardan faydalanarak 1938'de uyku sürecine giren Kürtçülük Hareketini tekrar canlandırmak için harekete geçer. Türkiye'deki Kürtçülük Hareketinin en önemli dönüm noktalarından biri olan 49'lar Hadisesi ile sonuçlanacak faaliyetlerini DP iktidarının son yıllarında Diyarbakır merkezli olarak başlatırlar.

2.4. 49'LAR HADİSESİ

49'lar Hadisesinde başat rol oynayan Musa Anter ve onun gibi birinci kaynak konumundaki diğer isimlerin hatıraları ile o döneme ait literatürü incelediğimizde, 49'lar Hadisesine iç ve dış iki önemli faktörün neden olduğunu görüyoruz. Dış neden, Molla Mustafa Barzani'nin Irak'a geri dönmesidir. İç neden ise *"İleri Yurt"* gazetesi ve onda yayınlanan *"Kımıl"* şiiridir.

2.4.1. Barzani'nin Irak'a Dönüşü ve Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi

1958'de Irak'ta meydana gelen bir gelişme Türkiye'deki Kürtçülük Hareketini ve Türkiye'nin bu harekete bakışını çok derinden etkiler.[232] General Abdülkerim Kasım 1958'de darbe ile iktidarı ele geçirdikten sonra Rusya'da sürgünde bulunan Irak Kürdistan Demokratik Partisi (IKDP) lideri Molla Mustafa Barzani'yi Irak'a davet eder. Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi Irak'taki bu gelişmeyi coşku ile karşılar.[233]

[231] Ekinci, **a.g.e.,** s. 247.
[232] Naci Kutlay, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Öncesi", **BÎR,** S. 5, 2006, s 159.
[233] Selahattin Ali Arık, **Dr. Şivan, Sait Elçi, Süleymen Muînî ve Kürt Trajedisi (1960 –1975)**, Peri Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22.

Coşku Irak sınırındaki bölgelerde çok daha belirgindir.[234] Mehdi Zana, Barzani'nin Irak'a dönüşünün neden olduğu heyecanı, "*gözümüzün, kulağımızın Irak'a çevrilmesine neden oldu*" şeklinde açıklar.[235] Uzun süredir sessiz bir şekilde çalışmalarını sürdüren Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol mensupları Molla Mustafa Barzani'nin Irak'a davet edilmesi ve Irak'ın kuzeyine genel vali yapılması ile seslerini yükseltmeye başlarlar. Yürüttükleri mücadelede bir üst evreye geçme kararı alırlar.

49'lar Hadisesinin başrol oyuncusu konumundaki Musa Anter, Barzani'nin dönüşünün büyük bir umutsuzluk içinde ve tamamen sindirilmiş olan Kürtçülük Hareketine cesaret verdiğini, devrin genç Kürt aktivistlerini heyecanlandırdığını anılarında detaylı bir şekilde anlatır:

> *"Sosyalist ve gizli komünist partiler de sinmiş durumdaydı. Ben böyle pasif bir hayata alışmamıştım. Ara sıra Kürt talebelerle bir araya geliyorduk. Bazı Suriyeli, Iraklı hatta İranlı Kürt talebeler de vardı. Oturur, dünya sorunları içinde Kürt sorununu da konuşurduk. Üniversitede yavaş yavaş talebe faaliyetleri başlamıştı. Ben de Akkoyunlu, Ziya Şerefhanoğlu, Hasan Akkuş'tan başka; İstanbul'da ve Ankara'da Binbaşı Şevket Turan ve çevresi ile de tanışıyorduk. Böylece 1958'e vardık. Irak'ta ihtilal olmuş, Barzani Irak'a dönmüştü. Orada Kürtler için güzel günler bekleniyordu.*
>
> *Irak Devleti, Kürt bayrağını kabul etmiş, Irak halkının Araplardan ve Kürtlerden oluştuğunu anayasasında belirtmişti. Tüm kültür ve eğitim faaliyetleri serbestti. Kürtçe gazeteler çıkıyor, okullarda Kürtçe eğitim yapılıyordu. Bu durum Türkiye Kürdistanı'nı da etkisine alıyordu. İşte bu ara, Diyarbakır'a gidip bir gazete çıkarmaya karar verdim. Bekar olarak Diyarbakır'a gittim."*[236]

Barzani'nin Irak'a dönüşü ve vali olarak atanması, Anter ve diğer yazarların tespitlerinde gördüğümüz üzere, Kürtçülük Hareketinin tekrar sahneye çıkmasını tetikleyecek kadar etkili olur. Barzani'nin dönüşü sadece içerideki değil dışarıdaki Kürt gençliğini de derinden etkiler. Barzani artık "*Kürt Milli Hareketinin"* ve *"Kürt İhtilali'nin lideri"* olarak görülüyordu.[237] 1956'da Almanya'da kurulan Avrupa Kürt

[234] Nezir Şemmikanlı, "Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz", **BÎR**, S. 5, 2006, s. 72 – 98.
[235] Diken, **a.g.e.,** s. 137.
[236] Anter, **a.g.e.,** s. 141.
[237] Şimşir, **a.g.e.,** s. 514.

Öğrenci Derneği 1958'den sonra Barzani'nin neredeyse Avrupa'daki temsil ve irtibat bürosuna dönüşür.[238] Dernek Kürtçülük faaliyetlerini gizlemez, Barzani'ye bağlılıklarını tüzükte şöyle ifade ederler; "*Kürt milletini Avrupa devletlerine tanıtmak, 'Kürdistan'ı özgürlüğe kavuşturmak amacı güden Kürt Milli Hareketi'ne (Barzani Hareketine) yardımcı olmak."*[239] Avrupa Öğrenci Derneği yalnız değildir. Bu amaçla başka oluşumlara da gidilir. Mesela İsviçre'nin Lozan kentinde dışarıdaki Kürt Devrim Temsilciliği diye bir büro kurulur. Bu büro Avrupa Öğrenci Derneği ile birlikte Avrupa'da Barzani'nin sözcülüğünü üstlenir.

Avrupa'dakine benzer bir örgütlenmenin Türkiye'de de gerçekleştiğini görüyoruz. Türkiye'de böyle bir örgütlenme illegal yani yasak olduğu için Avrupa'daki gibi dernek, komite şeklinde açıktan değil, parti-cephe tarzında gizli bir örgütlenme şeklinde yapılır. İstanbul'daki Kürtçü gençler yabancı uyruklu bazı kişilerle 1958'de Kürt İstiklal Partisi adında illegal bir örgütlenmeye giderler.[240]

Barzani'nin Irak'a dönüşü ve dönüşünden sonraki gelişmeler Türk basınında ülke bütünlüğünü tehdit eden bir gelişme olarak gösterilir. Vatan gazetesi yazarı, Avni Doğan, Irak'taki son gelişmelerin Kürtçülüğün yükselişine neden olduğu, ülkenin milli birliğinin sağlanması için Kürtçülüğe karşı ortak bir milli havanın oluşturulmasını savunur, bu konu hakkında Vatan gazetesinde *"Tehlike Çanı"* başlıklı bir yazı dizisi yayınlar.[241] Bu ve buna benzer yazılar, Türk kamuoyunda bu konuda önemli bir hassasiyetin oluşmasına neden olur. Irak'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerin Barzani'nin gelişinden olumsuz etkilenmesi Türk kamuoyununki hassasiyeti daha da güçlendirir.

Barzani'nin Irak'a dönmesi Türkiye'deki Kürtçüler için bir umut olur fakat Irak'ın kuzeyindeki Türkmenler için tam bir kabusa dönüşür. Irak'ın kuzeyinde yoğun bir Türkmen nüfusu vardır. Musul'un batısındaki Telafer ile çevresi, Kerkük, Erbil,

[238] **A.e.,** s. 514
[239] **A.e.,** s. 514.
[240] **A.e.,** s. 515.
[241] **Vatan,** 19-23 Kasım 1958.

Altınköprü, Tazehurmati, Tavuk, Tuzhurmatı, Bayat köyleri, Kifri, Hanakin Karatepe ve Mendili Irak'ın Kuzeybatısından Bağdat'a kadar uzanan Türkmen yerleşim birimlerinden başlıcalarıdır. Stratejik bir koridora yayılan yoğun Türkmen nüfusu hem Bağdat yönetimi hem de Molla Mustafa Barzani tarafından tehdit olarak görülür. Nitekim, darbeden hemen sonra Türkmenler için çok zor bir dönem başlar. Kerkük'te Türkçe konuşmak yasaklanır, birçok Türkmen ileri geleni hapsedilir, Türkmenler baskı altına alınır.[242] Mustafa Barzani bunları yeterli görmez, Türkmenlerin bölgedeki etkinliğini tamamen kıracak başka arayışlar içine girer.

Mart 1959'da Musul'da gerçekleşen Şevvaf olayı Barzani'nin Bağdat nezdindeki gücünü artırır, Irak Komünist Partisi ile olan ittifakını perçinleştirir. General Abdülkerim Kasım, 14 Temmuz 1958 darbesinde kendisine yardım eden Abdülvahap Şavvafi Musul'a Muhafız Alayı Komutanı olarak atar. Bu atamayı sürgün olarak gören Şavvaf, Nasır yanlısı milliyetçi subayların kışkırtmasıyla 5 Mart 1959'da ayaklanır. Ayaklanma İKDP ve Irak Komünist Partisi militanlarının yardımıyla 10 Mart 1959'da bastırılır. Abdülvahhab Şavvaf'a destek verenlerin içinde bazı Türkmenlerin bulunması Türkmenleri tasfiye etmek için fırsat bekleyen İKDP ve Irak Komünist Partisine aradıkları fırsatı verir. Şavvaf olayı bahane edilerek Türkmenler yönetimden tasfiye edilir.

İKDP ve Irak Komünist Partisi Musul'daki iş birliklerini Kerkük'e taşır, darbenin yıldönümünü olan 14 Temmuz 1959'da Kerkük'teki Türkmenlere yönelik kanlı bir tertibi düzenlendi., Üç gün içinde 30 Türkmen önde gelenini katledildi[243] Türk kamuoyu katliamda Türkmenlerin öldürüldüğünü ancak 20 Temmuz'da öğrenebilir.[244] Katliamın boyutları o kadar rahatsız edicidir ki, Mustafa Barzani'nin müttefiki konumundaki General Kasım *"Türkleri koruyacağım"* açıklamasını yapmak zorunda kalır.[245]

[242] **Akşam,** 25 Nisan 1959.
[243] Enes Öz, **14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları,** Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2014, s. 44-47.
[244] **Milliyet,** 29 Temmuz 1959.
[245] **Milliyet,** 7 Ağustos 1959.

Kerkük Katliamının amacı Türkmenleri korkutarak sindirmektir. Katliam yapanlar önemli ölçüde hedeflerine ulaşırlar. Bu katliamından sonra Türkmenlerin bir kısmı yavaş yavaş ana yurtlarını terk eder, bir kısmı ise sessiz kalarak varlığını sürdürme yolunu seçer. Kürt nüfusu ise hızla artar. Barzani örtülü savaş ve gerilla taktikleriyle Irak'ın kuzeyinin demografisini Kürtlerin lehine değiştirmeyi başarır.

Kerkük'teki Türkmen katliamı Barzani için iki büyük menfi sonuç doğurur: İlk menfi sonuç, General Kasım bu olaydan sonra Barzani ve hareketine karşı şüphe duymaya başlar. Şüphe kısa süre içinde yerini güvensizliğe bırakır. Generel Kasım ve Barzani arasındaki 1961'deki kırılmanın nedenlerini 1959 Kerkük Katliamında aramak gerekir. Kerkük Katliamının İKDP açısından doğurduğu ikinci negatif sonuç ise Türk kamuoyunda Barzani karşıtı bir havanın oluşmasıdır. 1959'daki Kerkük Türkmen Katliamının yankıları Türkiye'de çok büyük olur.[246] Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Akşam gibi gazeteler Kerkük Katliamını renkli resim ve detaylı bilgilerle Türk kamuoyuna yansıtırlar. Gazeteler, Barzani ve Irak Komünist Partisi'ni sorumlu tutan yayınlar yaparlar.[247] Kerkük Katliamı Türk kamuoyunda zaten var olan Kürtçülük tehlikesi hassasiyetini ve Barzani karşıtı havayı daha da güçlendirir.

Türkiye hükümet nezdinde resmi tepkisini gösterir. Kerkük olaylarını uluslararası komünizmin bir tertibi olarak gördüğünü 26 Temmuz 1959'da resmen açıklar. Her ne kadar ismi bahsedilmese de devletin açıklamasından Barzani'nin Partisi, Kürdistan Demokrat Parti'nin kastedildiği anlaşılır. CHP Niğde vekili Asım Eren meseleyi meclisin gündemine getirir ve konu hakkında tartışmaya neden olacak açıklamalarda bulunur.[248] Kürtçüler Asım Erenin açıklamalarını Kürtlere yönelik katliam çağrısı olarak yansıtır ve çok sert tepki gösterirler. İstanbul üniversitesinde okuyan 102 Kürtçü öğrenci açıklamalara tepki olarak Asım Eren ve CHP grup başkanlığına *"İstanbul'da Yüksek Tahsilde Bulunan Kürt Gençleri"* imzalı protesto telgrafı yollar. Akşam gazetesi protesto telgrafını *"102 üniversiteli Kürtlük iddiasında*

[246] Peşeng, **a.g.e.,** s. 83.
[247] Temel, **a.g.e.,** s. 52.
[248] Asım Eren, Niğde Vekili, "Sosyalizm ve Kürtler," **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.,7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2110.

bulundu"[249] şeklinde verir. Asım Eren protesto telgrafına aynı sertlikte cevap verir, telgrafı gönderen 102 Kürtçü öğrenciyi gizli örgüt üyesi olmak ve Moskova'nın talimatları doğrultusunda hareket etmekle suçlar. Asım Eren'in Akşam gazetesinde çıkan cevabı şu şekildedir;

> *"Bu arkadaşlar gizli bir cemiyetin mensubudurlar ki böyle bir harekete girişiyorlar. Moskova'nın desteklediği Barzani'nin faaliyetini tasvip ile bize karşı bir ihtilâl havası mı yaratmak istiyorlar. Benim hedefim Irak Hükümetidir. Yoksa Anayasamız gereğince hepsine de Türk denen ve esasında asılları da Türk kökünden gelen muhterem vatandaşları asla bu önerge ile hatırıma getirmedim."*[250]

Söz konusu tartışmanın basın üzerinden sürdürülmesi, Kürtçülük hareketinin 1959'dan itibaren hem devlet nezdinde hem de kamuoyu nezdinde bir tehdit olarak görülmesine neden olur. Böyle gergin bir siyasi ortamda, Bilal Nergiz'in Kürt meselesinin kilit ismi olarak tanımladığı[251] Musa Anter ortaya çıkar, Yurt gazetesinde Kürtçülüğün ve Kürtçü solun manifestosuna dönüşecek *"Kımıl"* adlı şiirini yayınlar. 49'lar olayını tetikleyen iç faktör Musa Anter'in *"Kımıl"* şiiridir.

2.4.2. İleri Yurt Gazetesi ve Kürtçü Solun Çıkış Manifestosu: "Kımıl" Şiiri

Demokrat Parti'nin oluşturduğu özgürlükçü hava, Musa Anter gibi Kürtçü aydınlara, kendilerini basın yoluyla ifade etme ve temsilcileri konumunda olduklarına inandıkları Kürt halkına ulaşma, onu siyaseten (kendi ideolojileri doğrultusunda) bilinçlendirme fırsatı verir. Musa Anter basın hayatında en fazla ses getirecek hamlesini 1958'de yapar. Anter, Barzani'nin Irak'a dönmesinin verdiği heyecan ve cesaretle 1958'de Diyarbakır'a gider, *"İleri Yurt"* gazetesinin sahibi Abdürrahim Efem Dolak'ı gazetenin idaresini kendine vermesi konusunda ikna eder.[252] Gazetenin Yazı İşleri Müdürlüğü'ne Diyarbakır'da iyi tanınan Avukat Canip Yıldırım getirilir. Musa

[249] **Akşam,** 15 Nisan 1959.
[250] **Akşam,** 15 Nisan 1959.
[251] Nergiz, **a.g.e.,** s. 153.
[252] Anter, **a.g.e.,** s. 140.

Anter ise daha önce kendi çıkardığı *"Şark Postasında"* olduğu gibi gazetede köşe yazısı yazacaktır. Gazetede Kürtçü ve sosyalist bir bakış açısı hakimdir. Bu açıdan bakıldığında İleri Yurt sol düşüncenin Kürtçülük Hareketi üzerindeki etkisinin ilk göstergelerindendir.[253]

Musa Anter hiciv-fıkra adı altında resmî ideoloji ve devletin doğu politikalarını çok sert eleştirir. *"Allah için bir sadaka*" ve *"Yarasalar"* adlı yazıları hakkında davalar açılır. Anter bu davalardan beraat eder. Anter'in yazdığı köşe yazıları ile İleri Yurt gazetesi kısa sürede Diyarbakır ve tüm bölgede kendinden bahsettirir.[254] Gazete, Kürtçülük Hareketinin basın-yayın organına dönüşür. Yaşar Kaya, Musa Anter ve İleri Yurt 'un bölgedeki etkisini şöyle ifade eder;

> *"Ileri Yurt, genellikle çocuk gazete satıcıları vasıtası ile okura elden ulaşırdı. Gazete her çıktığında, satıcı çocuklar: ileri yurt geldi, ileri yurt çıktı, Musa Anter yazıyor, Musa Anter şunu yazıyor" diye çarşıya, pazara ve sokaklara çıkar, bağırırlardı. Çoğu okuryazar da ileri yurtu alır ve okurdu. Musa Anter'in tiryakilik derecesine varan bir okuyucu kitlesi oluşmuştu."*[255]

Önceki satırlarda Türk kamuoyu ve Türk güvenlik birimlerinde Kürtçülük tehlikesi konusundaki hassasiyetin arttığına değinmiştik. Musa Anter, buna rağmen, İleri Yurt gazetesinde tabu olarak kabul edilen konuları, hiçbir sınır tanımadan ve Türk kamuoyunu provoke edecek şekilde gündeme getirir. Anter bununla da yetinmez, Kerkük'teki Türkmen katliamından sadece birkaç hafta sonra Türk kamuoyunda Kürtçülük hassasiyetinin ve Barzani karşıtlığının zirve yaptığı bir dönemde, 31 Ağustos 1959'da *"Kımıl"* adlı şiirini yayınlar. Daha sonra Kürtçü aydınlar tarafından "*Uyanışın Tetikçisi*"[256] olarak tanımlanacak Kımıl şiirinin ilgili bölümleri şu şekildedir;

> "*Siverek köylerine atar, yani çerçi gelir. Genç bir kız o seneki mahsulünden bir kap buğdayı alışveriş için çerçiye götürür. Fakat çerçi amca, buğdayın KIMIL*

[253] Hamit Bozarslan, "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** Sol C., 8, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1175.
[254] Ekinci, **a.g.e.,** s. 288.
[255] Peşeng, **a.g.e.,** s. 72.
[256] Temel**, a.g.e.,** s. 52.

tarafından sönüldüğünü görünce buğdayı ret ederek kızla alışveriş yapmaz. Bunun üzerine gözü dolan kız üzüntüsünü şu şekilde ifade eder;

Dağlara tırmandım ey amca, dağlar mahzunlaştı zavallı
arpalar olgunlaştı ey amca, buğday toz oldu sefil
süne(kımıl) geldi ey amca, zavallı kafilelerce
yedi buğdayları ey amca geride ot bıraktı
geldi süne ey amca, yaylalardan ey amca
gün yetişti ey amca, süt sağma anına
koyunlar aktı ey amca, çobanın üstüne zavallı
dört topalımız kaldı, memeler üstünde zavallı."[257]

Siverekli kızın senelerden beri Şark'ı perişan bir hale sokan KIMIL afetine karşı bu necip ve içli ifadesine bir şey katmak istemiyoruz.

Tahmin ediyoruz ki bu afetten ıstırap duyanlar, yukardaki ifadeyi karine ile dahi olsa anlamakta güçlük çekmeyeceklerdir.

Mamafih kızımız demek istiyor ki: 'Amca KIMIL geldi bizi bu sefil ve perişan hale soktu, bari sen insaf et, yapma,

Üzülme bacım, seni kımıl, süne ve sömürenlerin zararından kurtaracak kardeşlerin yetişiyor artık." [258]

Şiirin en can alıcı kısmı *"Üzülme bacı seni süne ve sünenin ıstırabından kurtaracak kardeşlerin yetişiyor artık"* şeklindeki son kısmıdır. Bu kısmı kısaca Musa Anter'in şiirde vermek istediği siyasi mesaj olarak özetleyebiliriz. Anter'in *"bacı"* tabiri ile tüm Kürtleri, *"süne ve sünenin ıstırabından*" tabiri ile Türkiye Cumhuriyeti ve zulmünü, *"sizi kurtaracak kardeşlerinden"* ifadesi ile Kürtçülük Hareketinin öncü kadrolarını kastettiği açıktır. Anter, sıradan gibi görünen bu şiirinde açıkça Kürtlerin Türk devleti tarafından sömürüldüğü fikrini işler. PKK başta olmak üzere Kürtçü Solun tüm unsurları bu fikri daha da geliştirerek, *"Kürdistan bir sömürgedir"* tezine dönüştürür ve fikir örgülerinin merkezine yerleştirirler. Kımıl şiiri DP devrinde kuluçka dönemini tamamlayan Kürtçü Solun çıkış manifestosudur. Anter bu şiiri ile 1938'den itibaren uyku sürecinde olan Kürtçülük hareketinin yeniden uyanışını ve Kürtçü Solun doğuşunu ilan eder.

[257] **A.e.,** s. 55.
[258] Musa Anter, **Kımıl,** İstanbul, Koral Yayınları, İstanbul, 1991.

Cumhuriyet gazetesi Kımıl şiirini basının gündeme getirir ve cumhuriyet savcılarını göreve çağırır.[259] Ulusal basının konunun üzerine gitmesi ile şiir Türkiye'de gündem olur. Şiirin Kürtçe yazılması ve sonunda açıkça Türkiye Cumhuriyeti'nin tehdit edilmesi tepkilerin odağını oluşturur. Şiire dava açılır. O dönemin Kürtçülük Hareketi, Barzani'nin dönüşünün verdiği özgüven ile Türk kamuoyunun tepki ve endişelerini görmezden gelir. Türk kamuoyunu sakinleştirmeye yönelik bir adım atmak yerine tam tersini yaparlar. Bir grup Kürtçü aydın ve öğrenci 13 Eylül 1959'da Atatürk Gazi Orman Çiftliği'nde toplanarak Musa Anter'e açılan davayı protesto ederler. Bildirinin altına da Türkiye Kürtleri diye imza atarlar. Üstelik bunu da bir telgrafla yetkili devlet mercilerine ve ABD, İtalya, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin büyükelçiliklerine gönderirler.[260] Ardından, Diyarbakır'a giden gençler Musa Anter ve Canip Yıldırım'a destek verirler. Kımıl şiiri için açılan davayı bir ulusal direnişe dönüştürmeye çalışırlar.

İstanbul'daki Kürtçü gençler, Anter'e yönelik eleştirileri protesto etmek için Hıdır Benzer'in, Fatih Kıztaşı'ndaki evinde toplanırlar. Bu amaçla 30 Ekim 1959'da Efem Dolak, Sait Elçi ve Örfi Akkoyunlu'nun katılımıyla Meserret Otel'de toplantı yaparlar.[261] İşte tüm bu girişimler Türk kamuoyundaki tepki ve endişenin kayıtsız kalınamayacak bir duruma gelmesine neden olur. Oysa Musa Anter Kımıl şiirinden yargılandığı davada kısa sürede berat alır ve devlet olayı kapatma yoluna gider.[262]

Kürtçülük resmi olarak bir tehdit olmasına ve Demokrat Parti 15 Temmuz 1950'de kabul edilen 5680 sayılı Basın kanununda[263] Kürtçülük propagandası içeren yayınların ülkeye girişi ve dağıtılması yasaklamasına[264] rağmen Başbakan Adnan Menderes ve Başbakanlığını yaptığı DP hükümeti meseleye müdahil olma taraftarı değildir, olayları akışına bırakma, fikir özgürlüğü çerçevesinde değerlendirme eğilimindedir. Zira Adnan Menderes kişisel olarak Kürtçülük hareketini büyük bir

[259] **Cumhuriyet,** 6 Eylül 1959.
[260] Temel, **a.g.e.,** s. 59.
[261] **A.e.,** s. 68.
[262] **A.e.,** s. 60.
[263] **Resmî Gazete,** 24 Temmuz 1950, Sayı:7564.
[264] Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner, "Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar", **Kebikeç,** Yıl: 2006 Sayı: 22, s. 7.

güvenlik sorunu olarak görmemektedir. Meseleyi CHP'nin abarttığı görüşündedir. Ama diğer taraftan Adnan Menderes'in çocukluk arkadaşı ve soy ismini alacak kadar Adnan Menderese yakın olan Ethem Menderes ve güvenlik bürokrasisi bu konuda farklı düşünmektedir, verdikleri talimatlarla bu farklılıklarını gösterirler.

Ethem Menderes Irak ziyareti sırasında Bağdat Büyükelçilinde Ateşemiliter olarak görev yapan ve Irak merkezli Kürtçülük hareketini yakından takip eden Bekir Tunay'a Kürtçülük konusu üzerinde hassasiyetle durulması talimatını verir.[265] Bekir Tünay Kürtçülük meselesine güvenlikçi açıdan bakan bir askerdir. Nitekim anılarında Kürtçülük hareketini ülkenin bütünlüğünü tehdit eden bir güvenlik sorunu olarak yansıtır;

> *"Kurmayı düşündükleri Kürt Devleti, Türkiye-İran ve Suriye topraklarında büyükçe bir kısım toprağı ihtiva ediyordu. Bundan ötürü, her üç ülkedeki Kürtlerin aşiret reisleriyle ilişkileri de olmaktaydı. Bu davanın gerçekleşmesi yönünde Ermeniler ve bütün solcularla anlaşabileceklerini de ifade ederlerdi. Şu da bir gerçektir ki Kürtçülük mücadelesi yapanlar daha çok yüksek tahsil görmüş, Oxford, Campridge mezunu yetişkin kişilerdi. Solculardan çok daha ileri seviyede istediklerini çok iyi bilen kişilerdi."*[266]

Bekir Tünay Bağdat'ta bulunduğu sürece Kürtçülükle ilgili yayınları temin edip bilgi için Ankara'ya gönderir. Ayrıca kaleme aldığı raporlarla Ankara'yı 1950'lerin başı gibi çok erken dönemde Kürtçülük tehlikesine karşı şöyle uyarır;

> *"Yirmi yıla kadar Kürtçülük savaşı bizi tehdit edebilecek bir hal alabilir. Şimdiden etnik, tarihsel, dinsel ve kültürel açılardan çalışmalara başlanmalıdır. Hele dil, gelenek, yaşam konuları üzerinde, inceden inceye durulmasına kesin zorunluluk olsa gerektir. Aksi halde, baskına uğramış oluruz"*[267]

Güvenlik Birimleri DP'nin tüm tabuları yıkan demokratikleşme hamlelerine rağmen Kürtçülük ve Kürtçülükle ilgili yayınları tehdit olarak görmeye ve bunlarla ilgili takipte bulunmaya devam eder. Tabi eskisi kadar sıkı bir takip yapılmaz, takip kriterleri önemli ölçüde genişletilir. Fakat kayıtsız kalınamayacak ve açıktan

---

[265] **A.e.,** s. 279.
[266] Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları, Gördüklerim Bildiklerim Duyduklarım,** Nilüfer Matbaacılık Tesisleri İstanbul, t.y., s. 123.
[267] **A.e,** s. 307-308.

Kürtçülük yapan yayınlar yasaklanır. Bu çerçevede *"Nevbahar ve Nehcül Enem"*[268] isimli kitap Haziran 1952'de, Nuri Dersimi'nin yazdığı *"Kürdistan Tarihinde Dersim"*[269] adlı kitap Ekim 1952'de yasaklanır.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu gibi isimlerin tüm kayıtsızlığına rağmen DP içindeki bazı kritik isimler ve güvenlik bürokrasisi Kürtçülük konusunda çalışmalarını bir şekilde sürdürür. Tabii bu çalışmalar perde arkasında yapılır, kamuoyuna yansımaz, 1959'a kadar da somut bir müdahaleye dönüşmez. Bu dönemde Adnan Menderes ve bu konuda onun gibi düşünen isimlerin meseleyi fikir özgürlüğü gören ve iç politik kaygılar nedeniyle müdahale etmeye karşı çıkan duruşları öne çıkar. Ana muhalefet partisi CHP'nin de bu konuda itidalli davrandığı, son gelişmeleri büyük bir güvenlik tehdidi olarak görmediği anlaşılıyor.

Hükümet ve muhalefetin bu konudaki soğukkanlı duruşunu, Kürtçülük tartışmasını başlatan, gündeme taşıyan Kürtçü aydın ve gençlerinde görmek mümkün değildir. Kürtçü aydın ve gençleri, olayı kapatmak yerine milli bir davaya dönüştürme gayreti içine girerler. Bu yönde açıklamalarda bulunurlar. Kımıl şiirinin neden olduğu kamuoyu tepkisinden sonra Türk kamuoyunu ve devletini sakinleştirmeye yönelik sembolik da olsa adımlar atılmış olsaydı, belki 49'lar adlı bir tutuklama girişimine hiç gerek kalmayacaktı. Başta Musa Anter olmak üzere, tartışmayı başlatan genç kuşak aktivistlerin provokatif ve ajitatif duruşları tartışmayı devletin kayıtsız kalamayacağı bir noktaya getirir. Cem Eroğlu, gelinen durumu Irak'taki gelişmelerin DP'li yetkilerde korku ve endişeye neden olduğu, Irak'taki gelişmelere benzer bir şeyin Türkiye'de olmaması için Kürtçülük konusunda sert politikalara yöneldikleri şeklinde açıklar.[270] Adnan Menderes Kürtçülük hareketine yönelik kapsamlı bir operasyona uzun süre karşı çıkar, onay vermez. Parti ve hükümette Adnan Menderes'ten sonra en etkili isimlerden biri olan Fatin Rüştü Zorlu da Menderes gibi kapsamlı bir bir

[268] **BCA,** Fon Kodu: 030.18.01, Yer Kodu: 129.44.4
[269] **BCA,** Fon Kodu: 030.18.01, Yer Kodu: 130.75.13.
[270] Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kurulusu: 1945-71," **Geçiş Sürecinde Türkiye,** Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 131.

operasyona karşı çıkar.[271] Menderes Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Savunma Bakanı Ethem Menderes ve güvenlik bürokrasisinin ısrarlı uyarıları karşısında daha fazla dayanamaz, sınırlı bir operasyona izin verir. O dönemin bizzat şahidi olan Şeyh Said'in torunu aynı zamanda DP Erzurum Milletvekili olan Abdülmelik Fırat, Başbakan Menderes'in olayları büyütmek istemediğini, dar çerçevede ele alıp kapatılacağını ifade ettiğini belirtir. Menderes'in tutuklamalar sonrası kendisiyle görüşen Abdülmelik Fırat'a söyledikleri tarihi vesika olma hasebiyle son derece önemlidir.

> *"Diktatörlükten demokrasiye geçişin birçok merhalesi ve zorlukları vardır. Bizimle beraber mücadele eden birçok arkadaşımızın düşünce ve alışkanlıkları hala totaliter dönemin uygulamalarına meyillidir. Türkiye'de kardeşlik ve barışı sağlamak en büyük emelimdir. Bu mesele çok büyük bir tutuklama yapmak üzere bana gelir. Konuştuk, münakaşa ettik. Kendilerine dar bir çerçevede en çok şüphelendikleri kimseleri sorgulayarak en geç üç ay içinde mahkemeye vermeleri için müsaade ettim."*[272]

Menderes'in bu açıklamalarından, devlette ve hükümette Kürtçülük Hareketine yönelik geniş kapsamlı bir hareketten yana olanların olduğu, Menderes'in ise buna şiddetle karşı çıktığı ama diğer taraftan kamuoyu baskısını gidermek için kısmi ve sınırlı bir tutuklamaya izin verdiği, dolayısıyla, 49'lar olarak bilinen tutuklamaların aslında daha büyük ve geniş çaplı bir operasyonu engellemek için taktiksel ve kamuoyunu rahatlatmaya yönelik tutuklamalar olduğu anlaşılıyor. Gerçekten de öyle olur, ilerleyen satırlarda detaylı bir şekilde anlatacağımız üzere, sonradan ilave edilen iki isim dışında 49'lara hiç kimse eklenmez, tek bir dalga olur, iddia edildiği gibi birbirini takip eden dalgalarla yüzlerce kişi tutuklanmaz.

2.4.3. 49'ların Tutuklanması ve Hapishane Süreci

Tarihe 49'lar Hadisesi olarak geçen tutuklamalar için düğmeye 17 Aralık 1959'da basılır. İstanbul ve Ankara'da yapılan eşzamanlı operasyonlarla 40 kişi devleti bölmeye teşebbüs etmek suçundan gözaltına alınır. Daha sonra bunlara bir 10 kişi daha

[271] **A.e.,** s. 67.
[272] Abdülmelik Fırat, **Fırat Mahzun Akar**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1996.

eklenir ve sayı 50'ye çıkar.[273] Tutuklananlardan birinin hastalıktan ölmesi üzerine rakam 49'a düşer.[274] Gerçi daha sonra iki tutuklama yapılsa da bu olay tarihe 49'lar diye geçer. Yer olmadığı gerekçesiyle suçları hafif olan on kişi tutuksuz yargılanır.[275]

49'lar çerçevesinde tutuklananlar İstanbul'daki Harbiye Kışlasında kendileri için hazırlanan hücrelere konulur. Musa Anter'e, 38 numaralı hücre düşer.[276] 49'ların hücre dönemi fazla uzun sürmez. Nisan 1960'da tutuklular, hücrelerden koğuşlara alınıp aileleriyle görüşmelerine izin verilir.[277] Sorgulamalar iki ayda biter. Musa Anter hatıralarında hapishane şartlarını olabildiğince dramatik anlatır. Oysa kendi anılarındaki satır aralarını dikkatli okuduğumuzda hapishane şartlarının, özellikle de koğuşlara alındıktan sonra çok rahat geçtiği anlaşılır. En sıkıntılı dönem, hücrelerde tutuldukları bir iki ay olur, o dönemde bile hücreden çıkıp konuşma, dışarıdan yemek getirme, hatta yazma imkânına sahip olurlar. Hücrelerde birer yatak, sandalye ve iki battaniye vardır. Hücre dönemini olabilecek en kötü şekilde anlatan Musa Anter bile hücre dönemi dahil hapishane sürecinin hiçbir evresinde işkence bir tarafa fiziksel şiddetin hiçbir formunun uygulanmadığını kabul eder. Hücre döneminde yaşanan ve gerçekten dramatik olan tek olay tutuklulardan Emin Batu'nun, hücresinde mide kanamasından dolayı ölmesidir.[278] Hapishane şartları Nisan'dan sonra çok rahatlar, 27 Mayıs Darbesinden sonra ise hapishane şartları tahmin edilemeyecek ölçüde iyileşir. Artık ona hapishane demek de çok doğru olmaz, bir nevi ev hapsi gibidir. Musa Anter gibi devamlı kötü muameleye vurgu yapan Celal Temel'in araştırmasının bir yerindeki alıntı hapishane şartlarının hiç de öyle anlatıldığı gibi kötü olmadığını net bir şekilde gösterir:

---

[273] Şimşir, **a.g.e.,** s. 515.
[274] Şevket Turan, Naci Kutlay, Ali Karahan, Koço Elbistan, Yavuz Çamlıbel, Mehmet Ali Dinler, Yusuf Kaçar, Nurettin Yılmaz, Ziya Serefhanoğlu, Medet Serhat, Hasan Akkuş, Örfi Akkoyunlu, Selim Kılıçoğlu, Sahabettin Septioğlu, Said Elçi, Said Kırmızıtoprak, Yasar Kaya, Faik Savas, Haydar Aksu, Ziya Acar, Fadıl Budak, Halil Demirel, Esat Cemiloğlu, Ferit Bilen, Mustafa Nuri Direkçigil, Fevzi Avşar, Necati Siyahkan, Hasan Ulus, Nazmi Balkas, Hüseyin Oğuz Üçok, Mehmet Nazım Çiğdem, Fevzi Kartal, Mehmet Aydemir, Abdurrahman Efem Dolak, Musa Anter, Canip Yıldırım, Emin Kotan, Ökkeş Karadağ, Muhsin Savata, Turgut Akın, Sıtkı Elbistan, Şerafettin Elçi, Mustafa Ramanlı, Mehmet Özer, Feyzullah Demirtaş, Cezmi Balkas, Halil Yokuş, İsmet Balkas, Said Bingöl, Mehmet Bilgin, Fethullah Kakioğlu 49'ların önde gelen isimleridir. (Naci , **49'lar Dosyası**, İstanbul: Fırat, 1994, s.11)
[275] Temel, **a.g.e.,** s. 76.
[276] Anter, **Anılarım,** s. 149.
[277] **A.e.,** s. 72.
[278] Temel, **a.g.e.,** s. 72.

"Harbiye 1. Ordu Merkezi'ndeki Askeri Cezaevi'ndeki tutuklular arasında acı, tatlı olaylar olur. Bunların bir kısmını, süreci yaşayanlar bir şekilde yazdılar ve anlattılar. 5 Temmuz 1960 günü, Harbiye Tutukevinde çekilen bir fotoğraf var, çok şey anlatıyor. Fotoğrafta, 32 tutuklu ve 5 asker, samimi bir poz vermişler. İçinde askerler olmasa, bu fotoğrafın bir cezaevinde çekildiğine inanmak zor olur. Çoğu takım elbiseli, kravatlı; herkes tiril tiril. Canip Yıldırım papyonuyla, Şevket Turan ve Yavuz Çamlıbel, askeri elbiseleriyle poz vermişler."[279]

Aynı paradoksu Musa Anter'in anılarında da görmek mümkündür. Bir taraftan devamlı bir şekilde kötü muameleden zulümden bahsederken, diğer taraftan satır aralarında farkında olmadan çok açık verir. Musa Anter ve Kürt milliyetçilerinin yazdıklarını temel alsak bile 49'ların, Harbiye Birinci Ordu Cezaevi'nde yaşadıkları, Alparslan Türkeş'in ve Türk milliyetçilerinin Turan Davası sırasında tabutluklarda yaşadıklarının yanında her açıdan çok hafif kalır.[280] 27 Mayıs sonrası tutuklular için genel af çıkar. 49'lar bu aftan muaf tutulur fakat hapishane şartları 27 Mayıs Darbesinden sonra iyileşir. Davalar, 3 Ocak 1961'de başlar ve akabinde tahliyeler de başlar. Davalar başladığında tutuklu sanık sayısı 27'dir, bunlar çok kısa süre içinde dosya numaraları temel alınarak birer birer serbest bırakılır. Üç ay içinde davada tutuklu sanık kalmaz.[281] Tutuksuz yargılanan sanıklara ilişkin ilk karar 30 Nisan 1964'te alınır, sanıkların hepsi beraat eder lakin mesele burada bitmez. Askeri Yargıtay kararı bozar ve dava daha karmaşık hale gelir. Yeniden yargılama 24 Eylül 1965'de kimi sanıkların beraatına kimilerinin de ceza alması ile sonuçlanır. Askeri Yargıtay bu kararı da bozar. Nihayet Mart 1968'de zaman aşımı nedeniyle dava kapanır.[282]

2.4.4. 49'ların Tutuklanma Gerekçesi

Yargılama listesi gibi tutuklanma gerekçesi konusunda da farklı görüşler vardır. Resmi gerekçe gayet açıktır; Irak merkezli Kürtçü örgütler ile temas kurmak,

---

[279] **A.e.,** s. 74.

[280] Aralarında Alparslan Türkeş, Zeki Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız gibi önemli isimlerin bulunduğu 23 kişi 7 Eylül 1944'ten 29 Mart 1945'e kadar Turancılık davasında yargılanırlar. Söz konusu isimler serbest kaldıktan sonra tutuldukları yarım metrekarelik dar alanları tabutluk olarak adlandırırlar. Tabutluk tabiri böylece Türk siyasi literatürüne girer.

[281] Temel, **a.g.e.,** s. 87.

[282] Tarık Ziya Ekinci, **Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar,** Cem Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 150; Şimşir, **a.g.e.,** s. 517.

Kürtçülük amaçlı faaliyetlerde bulunmak, yabancı devletlerin yardımı ile Türkiye'yi bölmek ve bu amaçla illegal Kürt İstiklal Partisi'ni kurmak.[283] Naci Kutlay, 49'ların örgütsel bir faaliyet içinde olmadıklarını, Türk İstihbarat Teşkilatı tarafından rastgele seçilmiş Kürt aydınları olduğunu söyler.[284] Kürtçülük Hareketi bir adım daha ileri gidip imha tezini öne sürer.

2.4.4.1. Kürtçülük Hareketine Göre Tutuklanma Gerekçesi

Tutuklananlar ve onlara sempati duyan araştırmacıların büyük kısmı tutuklama sebebi olan illegal Kürt İstiklal Partisi'ne hiç değinmezler ya da Celal Temel örneğinde olduğu gibi tek bir cümleyle hızlı bir şekilde geçiştirirler. Kürtçülük Hareketi ve sempatizanları hiçbir zaman ispatlayamadıkları imha senaryosundan bahseder. Musa Anter hatıralarında imha senaryosuna vurgu yapar. Kendisinin de içinde bulunduğu Kürtçülük Hareketinin aydın kadrosunu yok etmeye yönelik bir devlet tertibinden bahseder.

> *"Demokrat Parti'ye karşı yapılan darbeden sonra elimize geçen rapora göre -ki bu rapor Avcıoğlu'nun Yön Dergisi'nde yayımladı- Celal Bayar, İkinci Kurmay Başkanı Cevdet Sunay, Turancı Devlet Başkanı Tevfik İleri, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu toplanıyorlar. O zaman Milli Emniyet'in Kürt sorunu şefi Ergun Gökdeniz'in -ki bu zat, 1975-1976 yılları arasında Mardin'e vali tayin edildi- hazırladığı rapor okunuyor. Raporun içeriği genel hatlarıyla şöyledir:*
> *1-Eğer Türkiye'de bin tane Kürt aydını yok edilirse Türkiye'de Kürt sorunu en aşağı otuz yıl geriler.*
> *2- Operasyonda seçtiğimiz Kürtlere komünist demeliyiz, çünkü Kürtler komünistleri sevmez ve tutmazlar.*
> *3-Bunların siyasi partilerden kuvvetli yakınları olmamalıdır vb."*[285]

En az 1000 Kürt aydınını fiziken yok etmeye dayalı komplo teorisini Ahmet Özer'in "*Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*" adlı çalışmasında da görüyoruz. Özer, *"Hatta duyumlara göre 1000 kadar Kürtçülüğe bulaşan Kürt*

[283] **A.e.,** s. 515.
[284] Naci Kutlay, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Öncesi." **BÎR,** S. 5, 2006, s. 160.
[285] Anter, **Anılarım**, s. 147.

aydınının ortadan kaldırılmasının düşünüldüğünü" yazar.[286] Özelin kurduğu cümlede geçen *"duyumlara göre"* ve *"düşünüldüğü"* kelimeleri Anter'in ortaya attığı bu ifadelerin bir iddia bile olmadığı sadece şehir efsanesinden ibaret olduğunu göstermektedir. En az 1000 Kürt aydınının fiziken yok edilmesi şeklindeki iddia, Cemal Temel'in *"Kürtlerin Silahsız Mücadelesi"* adlı araştırmasında da yer alır. Temel bu uçuk iddiasını bir devlet raporuna dayandırır. Ama nedense raporun kaydından bahsetmez "*raporların birinde*" diyerek geçiştir.[287] Temel kapsamlı araştırmasında konu ile ilgili bir değil, birçok rapordan bahseder. İsmini tarihini verdiği raporlardan alıntı bile yapar, ama nedense hiç kaynak gösteremez. Temel, bahsettiği raporlardan en çok *"Kürtçülük Hareketi'nin Bugünkü Durumu"* adlı rapor hakkında bilgi verir.

> *"Hükümet, kısa adı MAH olan Milli Emniyet Hizmetleri Reisliğinden öğrencilerin telgrafları sonrasında istenen raporlardan başka yeni raporlar hazırlanmasını ister. MAH Başkanı, Ziya Selışık, 31 Temmuz 1959 tarihinde bir rapor hazırlamıştı. İstanbul Milli Emniyet Bölge Şefi Ergün Gökdeniz, 12 Aralık 1959 tarihli 'Kürtçülük Hareketi'nin Bugünkü Durumu' adlı yeni bir rapor hazırlar ve hükümete sunar. Bu rapor, hükümetteki paniği daha da arttırır. İki büyük tehlike, 'Kürtlük' ve 'Komünistlik' tehlikeleri kapıdadır."*[288]

Cemal Temel, Kara Kuvvetleri Komutanı ve 27 Mayıs'tan sonra devlet başkanı olacak Cemal Gürsel'in hazırlattığı bir rapordan da bahseder. Temel, bunlara ilaveten devlet katmanlarında tüm bu raporlar üzerine yapılan üst düzey toplantılar ve toplantılarda görüşülen konuları detaylı bir şekilde yazar.[289] Fakat Anter ve diğer araştırmacılar gibi Celal Temel de raporlar ve iddialar konusunda herhangi bir kaynak ve kayıt gösteremez. Devletin, 1958'de Kürtçülük Hareketini yok etmek için en az 1000 kişilik Kürt aydınını yok etme kararı aldığı ve 1959'daki 49'ların bu kanlı tasfiye sürecinin ilk dalgası olduğu yönündeki iddialar sadece Kürtçülük Hareketinin radikal militanlarının inandığı ve dile getirdi bir şehir efsanesi olarak kalır. Tarık Ziya Ekinci 49'lar olayını Adnan Menderes ve Türk istihbarat teşkilatının bir tertibi olarak açıklar;

---

[286] Özer, **a.g.e.,** s. 566.
[287] Temel, **a.g.e.,** s. 66.
[288] **A.e.,** s. 61.
[289] **A.e.,** s. 62-64.

"Menderes Hükümeti'nin ekonomik güçlüklerini aşmak için MİT'in uluslararası boyutta bir plan yapması gerekiyordu. Bu amaçla, o dönemde, büyük çoğunluğu üniversite öğrencisi olan bir grup Kürt gencinin kendi aralarında kimi demokratik talepleri dile getirmeleri ya da Asım Eren olayı gibi kimi ırkçı siyasileri protesto etmeleri gerekçe gösterilerek, 49'lar olayı gerçekleştirildi."[290]

2.4.4.2. 49'ların Resmi Tutukluluk Sebebi

Resmî açıklamalara göre 49'ların tutuklanma sebebi Kürdistan İstiklal Partisi'ne üye olmalarıdır. 49'lar, Kürdistan İstiklal Partisi iddiasını kategorik bir şekilde reddediyor. Kürt milliyetçilerinin ve araştırmacıların konu ile ilgili eserleri incelendiğinde söz konusu kişilerin radikal bir Kürt milliyetçisi olduğu, bağımsız bir Kürt devletinden yana tavır aldıkları, Barzani'nin Irak'a dönüşünden son derece etkilendikleri ve kendilerinin de aynı şeyleri Türkiye'de yapmak istedikleri açık bir şekilde görülür. Musa Anter Dicle Öğrenci Yurdu'nda iken Kürt milliyetçisi olmayan devlet yanlısı diğer öğrencileri siyaseten bilinçlendirmek için gizli bir Kürtçü örgüt kurduklarını kendi hatıralarında bizzat övünerek anlatmaktadır. 49'ların tamamının tek ortak özelliği hepsinin Kürt milliyetçisi olmasıdır. Cengiz Güneş 49 davasında yargılananların Kürtçülük Hareketinin 1960 sonrası gelişiminde çok etkin olacaklarını yazar.[291] Kısacası 49'lar birilerinin daha sonra yansıttığı gibi sadece apolitik, eğitimli bir Kürt gençliği değildir.

Anter'in İleri Yurt gazetesinde yazdığı ve kısa sürede tüm ülkede gündeme oturan Kımıl şiiri, özellikle de son bölümü 49'ların ne kadar politize ve radikal bir Kürtçü görüşe sahip olduklarını göstermeye yeter. Şiir, Türkiye'nin doğusunu Türkiye'nin işgali altındaki bir sömürge, Kürtleri de vatanları istila edilmiş esir bir halk, kendilerini de bu esarete son verecek Kürtlerin kurtarıcısı olarak gösteriyor. *"Kımıl"* bir başkaldırı manifestosudur. Kımıl'ın şiir formatında yazılması ve şiir olarak isimlendirilmesi Kımıl'ın bir başkaldırı manifestosu olduğu gerçeğini değiştirmez.

---

[290] Ekinci, **a.g.e.,** s. 289.
[291] Cengiz Güneş, **Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi – Direnişin Söylemi,** Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 99.

Bu tarz şiirler yazmada Musa Anter yalnız değildir. Tutuklananların önemli bir kısmı Kımıl tarzı hatta daha radikal şiirler yazarlar. Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak, Yaşar Kaya'nın yazdığı şiirler 49'ların fikir örgüsünü göstermesi açısından çok önemlidir. Sait Elçi ile ilgili olan iddianamede şöyle yazılmaktadır:

"*… Sanık bütün bunlara ilaveten, şiirler yazarak da fikirlerini açıklamıştır. 'Bayrağımız Yeşil Sarı' başlıklı şiirinde;*

'Arzum daima yükselmen
Bayrağın yeşil sarı
Otuz sene seninle neşelendi
Ağrı, Zeydan, Tendürek
Senin yüzünden toprak oldu
Dersim, Sason, Pijdar
Senin için kan dökmüş
Genç, ihtiyar her Kürt
Sana şarkı söylemiş…'

Derken;

'Kızların Vatan Aşkı' başlığını taşıyan şiirinde;

Güzel kardeşler gelin ey gençler
Yurt için ölüme gidelim
Eğer sizler gelmezseniz biz kızlar yürürüz
Yeter kölelik, biz hürriyet isteriz
Çabuk birleşin gençler, birlikte yürüyelim
Hürriyet için ölüme gidelim…'

Ve "yurt" başlığını taşıyan şiirindeki;

'Ey yurtsuzların yurdu,
Nerede, Cizre'deki Mem u Zin,
Neredesin Ahmed'in yurdu.
Hep İstanbul, Türklerin köyü olmuş,
Sensin Kürdün kırmızı kanı…'

3) Sait Kırmızıtoprak için iddianamede şöyle denmektedir:

"…Sanığın el yazısını muhtevi takvim defterinde yazılı şiirlerinde, kendisinin gayesini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

'Ölüme Yemin' başlıklı şiirinde;

'Yeminimiz Ölümdür, senin yolunda
Kefenim gömleğimdir, ferman süs hediyemdir
Dünyada iyiler de ölmüştür
Çalışma olmasa kanımız yedi Fırat'tır,
Daima Kürdistan diye inler,
Annem süt yerine bizi kanla emzirmiştir

Gelin kardeşler yurt gitti

Ve başlıksız bir şiirinde

'Kürdistan'ı ateş sardı
Onun için
Yürek feryat ediyor.'

4) Yaşar Kaya için iddianamede şöyle denmekte;

"... Üzerinde bulunan küçük bir defterin 1. Sahifesinde Kürtçe bir şiir yazmış, burada aynen;

'Kendi yurtlarını cennete çevirmişler
Biz kaldık batağın içinde
Kürdistan'ı kurtarın bu kıbrakların elinden '

Cümleleri ile, kastını, faaliyetlerini belirtmiştir..."[292]

49'lar hakkında hazırlanan iddianamelerde yer alan bu şiirler 49'ların fikir örgüsü hakkında bize önemli ipuçları veriyor. Tüm şiirlerde, sömürge, özgürlük, Kürdistan vurgusu var. 49'lar belki iddianamede öne sürüldüğü gibi Kürt İstiklal Ordusu diye bir örgüt kurmamış olabilir hepsi birlikte de hareket etmiyor olabilir ki etmiyordur zira bir kısmı solcu bir kısmı da sağcıydı lakin kesin olan bir şey varsa, sağcı ya da solcu 49'ların tamamı Doğu'nun bir sömürge olduğu, bu sömürgeden ancak bağımsız bir Kürt devleti ile kurtulabileceği fikrini savunuyordu yani 49'lar, onlara sempati duyan araştırmacıların dediği gibi, barış temelli şiirler ve düşünceler yüzünden gözaltına alınmadılar, 49'lar, bağımsız bir Kürt devleti kurmak isteyerek Türkiye Cumhuriyeti devletinin toprak bütünlüğüne kast ettikleri için gözaltına alınıp tutuklandılar.

[292] Temel, **a.g.e.,** s. 88-90.

2.4.5. 49'lar Olayının Kürtçü Sol Açısından Önemi

49'lar olayı hem Kürtçülük Hareketi'nin gelişimi hem de Kürtçü Solun doğuşu açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Musa Anter kendisinin başrol oynadığı 49'lar hadisesini biraz da övünerek şöyle anlatır:

> *"Bu mahkemede şu güzel neticeyi aldık, belki bu netice tam tatminkâr değildi ama ister sağ olsun ister sol olsun, hiçbirimiz taviz vermedik. Gerçi bugün oğullarımız, hatta torunlarınız durumunda olan gençlerimiz gibi net olarak Kürtlerin doğal haklarının isteminde bulunmadık. Tarihi bir kusurdur. Ama öyle inanıyorum ki gençlere sağlam bir temel attık. Ve tabiri caiz ise, mimar ağzı ile inşaatı su basamağına yakın getirdik. İlerde çocuklarımız da insanlık tarihi ile uğraşacak olan tüm insanlık dosyalarımızı karıştırırlarsa, tahmin ediyorum, bu dediğim karara varacaklardır. Bu tutuklamamızda, cahilimiz, okumuşumuz, 49 kişi bugünkü şartlara göre baş eğmiyor ve o günkü hatta daha önceki faşizan iktidarın Kürtlere yaptığı haksızlığı ve insanlık dışı icraatlarını dile getirerek haksızlığa uğrayan Kürtlerden biri olduğumuzu ifade ediyorduk."*[293]

Musa Anter'in tespitleri çok anlamlıdır. 49'lar, ileriki bölümlerde ele alacağımız 12 Mart savunmalarında olduğu gibi kimliğe dayalı bir savunma yapmadılar ama Türkiye'deki Kürtçülük Hareketinin 1938'den beri süren uyku sürecini sonlandırıp, yeni bir süreç başlattı, ayrıca Kürtçü Solu özgün bir siyasi akım olarak Türk siyaset arenasına çıkardı. Ahmet Özer, 49'lar davası ve bu davada yargılananlar hakkında önemli tespitlerde bulunur. Özer ilk önce, 49'lar davasının Kürtçülük Hareketi için ne anlam ifade ettiğini açıklar:

> *"Tutuklanıp yargılanmış olan bu aydınlar herhangi bir örgüte bağlı değillerdi. Denilebilir ki emeklemekte olan Kürt Ulus Hareketi'nin isyanlar sonrası ilkleriydi bunlar. Sistemli, biçimli siyasal savunma yapılmadı ama pek çokları anadillerinin Kürtçe olduğunu ve Kürtlerin, Türkiye'de yaşadığını savunmalarında belirtti. (Bu dava 1960'ların sonunda zaman aşımına uğradı)"*[294]

[293] Anter, **a.g.e.,** s. 170.
[294] Özer, **a.g.e.,** s. 566.

Ahmet Özer daha sonra 49'lar davasında yargılananların sonraki yıllarda Kürtçülük Hareketinin lider kadrolarını oluşturduklarını öne sürer ve bu iddiasını isimler üzerinden delillendirmeye çalışır;

> *"49'lar olarak bilinen gruptan, sonraki yıllarda Kürt Hareketi'nde öncü rol oynayan düşün ve siyaset adamları ortaya çıktı. Bunlardan Musa Anter hem siyasal etkinliklerini hem de kültürel çalışmalarını öldüğü güne kadar sürdürdü. Aynı şekilde Canip Yıldırım, bu savaşımda kararlı bir tavır aldı ve gücü oranında destek sundu. Medet Serhat, bir hukukçu olarak olanakları ölçüsünde yer aldı. Dr. Sait Kırmızıtoprak politik çalışmalarına ölünceye kadar devam etti. Kendisi Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'nin genel sekreteriydi. Sait Elçi de örgütlü siyasal çalışmalarını öldüğü güne kadar sürdürdü. Sait Elçi de Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin genel sekreteriydi. Yaşar Kaya ise siyasal ve kültürel çalışmalardan kopmadı. Yazarlığıyla, gazeteciliğiyle, aynı zamanda siyasi çalışmalarıyla katkıda bulundu. Şerafettin Elçi legal siyasal çalışmalarıyla Kürt Hareketi'ne destek verdi. Tanınan bir siyaset adamı haline geldi. (….) Bu grup, yetenekli, girişken ve kararlı insanlardan oluştuğunu daha sonraki yaşamlarında da kanıtladı. Yaşanan bütün bu olaylar Kürt Ulus Hareketi'nin yeni dönemini de işaret etmekteydi."*[295]

Ahmet Özer'in uzun, kapsamlı analiz ve çıkarımlarından, 49'lar davası çerçevesinde anılan isimlerin, 1960-1980 yılları arası dönemde Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solu yönetecek kadrolar olduğunu görüyoruz. 49'lar Hareketi sadece uykudaki Kürtçülük Hareketini uyandırmadı aynı zamanda Kürtçülük Hareketi içindeki ideolojik ayrışmayı da su yüzüne çıkardı, Kürtçü Solun doğuşunu sağladı. Daha önce belirttiğimiz üzere, 49'lar'ın tek ortak özelliği Kürt milliyetçiliğidir. Onun dışındaki konularda farklı düşünüyorlardı. Tutuklu yargılananlar arasındaki görüş ayrılıkları tutukluluk sürecinde ortaya çıkar ve sağ ve sol diye ikiye bölünürler;

> *"Harbiye'de aramızda zamanla ve kökeni daha eskilere dayanan ikilik çıktı. Tabi bu ikilik milli değil politik ve ideolojikti. Bir bölümümüz solcu, bir bölümümüzde sağcıydık. Sağcıların başında Ziya Şerefhanoğlu vardı. Sayıca solculara göre daha azdılar. Aklımda kalanlar; Şahabettin Septioğlu, Mehmet Ali Dinler, Abdurrahman Efe, Ali Karahan, Sait Elçi, Selim Kıhçoğlu, Haydar Aksu, A. Efem Dolaktı."*[296]

---

[295] **A.e.,** s. 567.
[296] Anter, **a.g.e.,** s. 162.

Tutukluluk sürecindeki bu ideolojik bölünme Kürtçü Solu muhafazakâr Kürtçülük Hareketinden ayrıştırır ve özgün bir siyasi akıma dönüşeceği yeni bir sürece sokar. 49'lar hadisesinden kısa süre sonra meydana gelen 27 Mayıs 1960 Darbesi ve onu takip eden gelişmeler söz konusu süreci hızlandırır ve Kürtçü Solun özgün bir siyasi akıma dönüşmesini sağlar.

2.5. 27 MAYIS DARBESİ VE KÜRTÇÜ SOLUN GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

DP 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanır, seçim sisteminden dolayı mecliste ezici çoğunluğu elde eder ve tek başına iktidar olur. On yıllık DP iktidarı döneminde DP-CHP ilişkileri hep gergin ve sıkıntılı olur. 1957 seçimlerinden sonra gerginlik daha da artar. 1960'a gelindiğinde iki parti arasında adeta adı konulmamış bir savaş vardır. Meclisteki gerilim 1960'ın başından itibaren sokağa yansır. Ülke 1960'ın başında darbe ile sonuçlanacak çok gergin bir siyasi atmosfere girer.

DP ülkede artan siyasi gerilimden CHP'yi sorumlu tutar, CHP'nin halkın bir kısmını diğer kısmına karşı provoke ettiğine, bu amaçla halkın bir kısmını silahlandırdığını iddia eder. Bu iddiaların soruşturulması için Nisan 1960'da mecliste bir tahkikat komisyonu kurar.[297] Tahkikat komisyonu dikta yetkileri ile donatılır, komisyonun nihai merci olduğu için kararları kesindir, temyizi yoktur, üstelik bu kararlara karşı çıkanlar 1 ile 3 sene arası hapis cezasına çaptırılabilirlerdi.[298] Tahkikat komisyonu kamuoyundaki muhalefeti ve tepkileri artırır. Komisyonu protesto eden üniversite öğrencilerinden Turan Emeksiz'in 28 Nisan 1960'da polis tarafından öldürülmesi[299] ile olaylar farklı bir boyut kazanır. Aynı gün İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilir.[300] Sıkıyönetim ilan edilmesi gerilimi düşürmez, sadece darbenin yapılmasını kolaylaştırır.

[297] **Resmî Gazete,** Karar No: 2247, 19 Nisan 1960, s. 1178.
[298] **Resmî Gazete,** Sayı: 10491, 28 Nisan 1960, s. 1241.
[299] **Milliyet,** 30 Nisan 1960.
[300] **Milliyet,** 29 Nisan 1960.

27 Mayıs 1960 sabahı Albay Alparslan Türkeş "*Türk Silahlı Kuvvetleri Memleketin İdaresini ele almıştır"* radyo anonsuyla[301] darbeyi tüm ülkeye duyurur. Albay Cemal Madanoğlu liderliğindeki askeri cunta 27 Mayıs 1960'da ülke idaresini devralır ve on yıllık DP iktidarına son verir. Darbenin başına kısa süre önce Kara Kuvvetleri Komutanlığından emekli olan ve İzmir'e yerleşen Orgeneral Cemal Gürsel getirilir. Darbeden hemen sonra, adına başında Cemal Gürsel'in olduğu Milli Birlik Komitesi adında bir devrim konseyi oluşturulur. 12 Haziran 1960'ta geçici anayasa kabul edilir, parlamentonun tüm hak ve yetkileri Milli Birlik Komitesine devredilir.[302]

Tüm yetkileri elinde bulunduran Milli Birlik Komitesi kısa süre içinde *"Milliyetçiler"* ve *"Solcular"* olmak üzere ikiye bölünür. Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş milliyetçi grubun, Cemal Madanoğlu sol eğilimli grubun lideri konumundadır. Alparslan Türkeş ve arkadaşları çalışma disiplinleri ve idealist tavırları ile kısa sürede bir adım öne çıkarlar ve komitenin kontrolünü ele alırlar. Bu durum, Cemal Madanoğlu ekibini ve onlara yakın duran Cemal Gürsel'i endişelendirir. Cemal Madanoğlu, Cemal Gürsel'in onayını alarak Alparslan Türkeş ve on üç arkadaşını sürgüne göndererek komiteden uzaklaştırır. Devrimin acımasız kuralı devrimin kendi evlatlarını yeme ilkesi, bir kez daha işler, tarihe 14'ler olayı olarak geçen bu hadiseden sonra Milli Birlik Komitesi'nin milliyetçi kanadı tasfiye edilir. Bu tasfiye hem yeni anayasa üzerinde hem de MBK'nin Kürt politikası üzerinde çok etkili olacaktır.

İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında hazırlanan yeni anayasa 9 Temmuz 1961'de yapılan referandumda kabul edilir ve yürürlüğe girer. Türk siyasi sistemi baştan sona değişir, yeni kontrol mekanizmaları tesis edilir. Emekli Genelkurmay Başkanları için düşünülen cumhurbaşkanı makamı kuvvetlendirilir, MGK kurulur. İkinci bir meclis, senato oluşturulur. Bunları da denetleyecek Anayasa Mahkemesi kurulur. Yeni anayasa ile beraber başbakanlık yetkilileri, sadece kalkınma ve eğitim ile sınırlandırılmış, bir teknokrat hükümetine dönüştürülür. 15 Ekim 1961'in parlamento seçimleri yapılır. DP'nin girmesine izin verilmeyen seçimlerde CHP

[301] Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi yayınevi, İstanbul, 1991, s. 352.
[302] Şimşir, **a.g.e.,** s. 520.

%36,7, DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Parti'si %34,7, Yeni Türkiye Parti'si ise 13,7 oranında oy alır. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel 26 Ekim 1961'de Cumhurbaşkanı seçilir. Seçim sonuçlarından tedirgin olan ordu ancak İsmet İnönü liderliğinde bir hükümetin kurulması karşılığında iktidarı devredebileceğini söyler. Nitekim 20 Kasım 1961'de[303] İsmet İnönü Başbakanlığında CHP-AP Hükümeti kurulur. Böylece ordunun endişeleri giderilmiş olur.

2.5.1. Milli Birlik Komitesinin (27 Mayıs Darbesinin) Kürt Meselesine Bakışı

Kürtçüler Kürt milliyetçiliğinin en rahat ve en verimli dönemini DP devrinde yaşarlar, hiçbir baskı ile karşılaşmazlar, açılan soruşturmalar takipsizlik, davalar beraatla sonuçlanır, tarihe 49'lar Hareketi olarak geçen tutuklamalar 17 Aralık 1959 da yani DP iktidarını devirecek darbeden beş ay önce gerçekleşir. Kaldı ki o tutuklamalar da 27 kişiyle sınırlı kalır, bu 27 kişinin hepsi de bağımsız Kürdistan hayali kuran büyükşehirlerde yaşayan militan Kürt milliyetçisi gençlerdir. Kürtçülere karşı sistemli bir takip ve baskı süreci söz konusu değildir. Kürtçülük Hareketi bu dönemde önceki dönemden kaynaklanan yaralarını sarar, kaybettiği öncü kadrolarını tekrar yetiştirir ve Anter'in Kımıl şiiri ile de siyaset sahnesine tekrar çıkar. Kısacası DP dönemi, Kürtçülük Hareketi için yeniden yapılanma dönemi olur.

27 Mayıs 1960 darbesi olduğunda, Kürt milliyetçiliğinin önemli isimleri 49'lar davasında yargılanıyordu. Kürtçülük Hareketinin ve Kürt aydınının DP ile 1946'da başlayan balayı dönemi bitmişti. Hatta DP ile karşı karşıya gelmişlerdi. Kürtçülük Hareketinin darbeden hemen önce DP ile sorunlar yaşaması darbeden sonra Kürtçülük Hareketi için siyasi bir avantaja dönüşür. Bu birazda, uzun süre yol aldıkları gemiden, batmadan kısa süre önce inmeye benziyordu. Kürtçülük Hareketi DP gemisiyle 1960'lara kadar gelir, 49'lar davası ile 1960'ın başında o gemiden iner, beş ay sonra da gemi batar.

[303] Geniş Bilgi için bkz; Metin Toker, **İsmet Paşa'nın son Başbakanlığı 1961-1965,** Ankara, 1992, s. 30-40.

Kürtlerin, 27 Mayıs 1960 Darbesine bakışı kendi içinde farklılıklar barındırır. Kürtlerin geleneksel liderleri, ağalar, şeyhler, darbeye temkinli yaklaşırlar. Nitekim, kısa süre sonra Milli Birlik Komitesi tarafından sürgüne gönderilince, yanılmadıklarını anlarlar. 27 Mayıs Darbesi sadece DP'ye değil aynı zamanda geleneksel Kürt yapılanmasına da darbe olur. Hem de ölümcül bir darbe olur. Kürtlerin geleneksel önderleri 27 Mayıs Darbesinden sonra kademeli bir şekilde Kürtler üzerindeki etkilerini kaybederler. Geleneksel önderlerden boşalan yeri ise yine kademeli bir şekilde büyükşehirlerde yetişen ve çoğu sosyalist olan genç kuşak alır.

Yeni kuşak Kürt aydınların ve öğrencilerin 27 Mayıs 1960 Darbesine bakışı geleneksel önderlerden çok farklı olur. Onlar, aynı Türk Solu gibi 27 Mayıs Darbesini coşkuyla karşılar ve desteklerler. 49'lar davasından içeride tutuklu olan 27 kişi de 27 Mayıs Darbesini coşku ile karşılar ve hemen serbest bırakılacakları umuduna kapılırlar. Kısa sürede boşuna umuda kapıldıklarını anlarlar. Beklendiği gibi bir genel af ilan edilir ama Kürtçülükten tutuklu bulunanlar yani 49'lar davasından tutuklu bulunanlar kapsam dışında bırakılır. Kendal bu durumu şöyle açıklar;

> *"Darbeden hemen sonra ilan edilen genel af, DP iktidarının son döneminde tutuklanan ve '49lar' 4 diye anılan Kürt aydınlarını kapsamadı. Ayrıca darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin ilk kararlarından biri de yerleşim merkezlerinin Kürtçe isimlerini Türkçeleştirmek oldu."*[304]

Milli Birlik Komitesi Doğu meselesi konusunda DP'den çok daha sert bir tutum benimser. Komite, *"Kürt Yoktur Türk vardır"* tezine sahip çıkar, her platformda bu tezi destekler. Milli Birlik Komitesinin bir numaralı ismi Cemal Gürsel Doğu'ya yaptığı ziyarette, *"Bu memlekette ve bütün Şark'ta Kürt diye bir millet yoktur…Fısıltı ile bizi yoldan ayartanların yüzüne tükürün. Hayır deyin, bu memleketin aslı Türk'tür"*[305] diyerek söz konusu tezi açıktan savunur. Cemal Gürsel, bu ifadelerini bilimsel olarak ispatlamak için Mehmet Şerif Fırat'ın Kürtlerin aslında Türk oldukları

[304] Nezan Kendal, **Kurdistan in Turkey.** Chaliand, G. (Der.), *A People Without a Country* (s. 38-94). Londra: Zed Books Ltd, 1993, s. 65.
[305] **Milliyet,** 25 Ekim 1960.

tezini savunan Doğu İlleri ve Varto Tarihi[306] kitabını Millî Eğitim Bakanlığına bastırır. Cemal Gürsel kitabın basılması ile yetinmez, kitaba bir önsöz de yazar. Gürsel, bütün bunların dışında Demokrat Parti'yi, Kürdistan kurmaya yönelik çalışmalar yapmakla suçlar. Üstelik tüm bu suçlamaları kamuoyuna açık bir şekilde yapar. Cumhuriyet Gazetesi, Cemal Gürsel'in iddialarını manşetine taşır;

> *"Milli Birlik Komitesi'nin neşredeceği vesikalar, bir Kürdistan tesisi için Demokrat Parti (DP) grubu içinde çalışmalar varmış… Sabık iktidarın, Meclis Grubu içinde milletvekili olarak sızan birkaç kişi, korkunç gayelerini tahakkuk yolunda, Demokrat Parti'nin başında bulunanlardan taviz görmüşlerdir. Rey karşılığı verilen irtica tavizi Güneydoğu'da memleket parçalayıcı istikamette bazı teşebbüslere yol açmıştır. Bu meyanda Rus yapımı bir ciple, vatan haini Şeyh Sait'in oğlunun, Doğu'daki köylerde dolaşmasına göz yumulduğu tespit edilmiştir. Gayenin, yeni bir Kürdistan olduğu, bu konuda birkaç Demokrat Parti milletvekilinin çalışmalara müzahir olduğu, vesikalarda meydana çıkmıştır… Türkiye'nin bütünüyle, yalnız Türklerin vatanı olduğu, başka gayeler taşıyan birkaç kişiye benimsetilmektedir."* [307]

Milli Birlik Komitesinin diğer üyeleri de Kürtçülüğü tehdit olarak görür ve bu konuda sert bir tavır benimser. Recep Maraşlı, *"1960 Askeri darbesi, muhalif bütün gazetecileri ve tutukluları serbest bırakırken onlar (49'lar) Harbiye hücrelerinde kalmaya devam etti. Üstelik "Kürt tehlikesine" daha da önem vererek, birçok aşiret liderini Sivas'ta bir toplama kampına kapamayı da ihmal etmemişlerdi"*[308]diyerek Kürtçülüğün Milli Birlik Komitesi tarafından tehdit olarak algılandığının altını çizer. 27 Mayıs 1960'dan sonra *"Kürt yoktur, Türk vardır"* teziyle ilgili birçok konferans, toplantı düzenlenir, Milli Birlik Komitesi bu tarz çalışmaları engellemez aksine en üst düzeyde katılım sağlayarak destekler. Hürriyet Gazetesi'nin 14 Temmuz 1960 tarihli nüshasından, *"Kürt yoktur, Türk vardır"* konulu bir konferansın Türk Ocağında düzenlendiğini ve konferansa Milli Savunma Bakanı Orgeneral Fahri Özdilek ile 27 Mayıs Darbesinin perde arkası lideri olarak bilinen Cemal Madanoğlu'nun katıldığını anlıyoruz;

---

[306] Mehmet Serif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi,** Milli Egitim Basımevi, Ankara, 1961.
[307] **Cumhuriyet,** 31 Mayıs 1960.
[308] Recep Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

"Kürt yok, Türk vardır. Tarih öğretmenlerinden F. Kırzıoğlu tarafından bu akşam Türk ocağında verilen bir konferansta; Kürtlerin aslında Türk ırkından oldukları tarihi vesikalara ve kitabelere dayanılarak ispat edilmiştir. Konferans, Milli savunma bakanı Orgeneral Fahri Özdilek, Garnizon komutanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu ve Milli Birlik Komitesi üyeleriyle kalabalık bir topluluk tarafından takip edilen konferansında Kırzıoğlu, Rusların önasyayı parçalamak için bir Kürtçülük meselesini nasıl ihdas ederek yaşattıklarını anlatmış."[309]

MBK Doğu meselesi konusundaki keskin söylemini icraata yansıtır. CHP ve DP'nin bölgeye dönmelerine izin verdikleri ağa ve şeyhleri tekrar batıya sürgün etmek için 2510 sayılı İskân Kanunu ve onun eki 105 sayılı kanunu çıkartır, bu kapsamda Sivas'ta oluşturulan kampta 450 kişi tutulur, [310] bunların içinden önemli görülen 55 ağa ve şeyh batıya zorunlu ikamete zorlanır.[311] Zorunlu iskan kanunu 8 Ekim 1960'da çıkar, 22 Kasım 1960'ta nakil kararı alınır, 16 Aralık 1960'da 55 şeyh ve ağanın nakillerine başlanır.[312] Batıya sürgün edilen 55 ağa[313] içinde Bucaklar, Şeyh Sait'in ailesi, Ensarioğluları gibi çok önemli aileler vardır.

MBK Doğu meselesine kesin bir çözüm bulmak için Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına "Devletin Doğu ve Güneydoğu'da Uygulayacağı Kalkınma Programının Esasları" adlı 2.400 sayfalık kapsamlı bir doğu kalkınma planı hazırlattırır. Söz konusu kalkınma planı 18 Nisan 1961 tarihli bakanlar kurulu toplantısında MBK tarafından kabul edilir ve yürürlüğe sokulur. Kalkınma programında bölgeye yönelik kalkınma hamlelerinin yanında nüfus ve siyasi konulara da yer verilir. Ecevit'in kişisel arşivinde bulunan söz konusu raporda MBK'nin

---

[309] **Hürriyet,** 14 Temmuz 1960.
[310] Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları,** İstanbul, 2005, s. 77.
[311] Uğur Mumcu, **Kürt Dosyası,** Tekin Yay., İstanbul, 1994, s. 107.
[312] Şimşir, **a.g.e.,** s.535.
[313] Uğur Mumcu Kürt dosyası adlı kitabında 55 kişinin isimlerini şu şekilde verir; "İbrahim Abikoğlu, Hacı Topo Aktoprak, Zeki Bayar, Faik Bucak, İsmail Hakkı Bucak, Hacı Ali Bucak, Mehmet Cemal Bucak, Hasan Abik Bucak, Ali Abid Bucak, Mithat Bucak, Bekir Bucak, Reşit Çeçen, Mehmet Dal, Abdülkadir Ekinci, Ebubekir Erdaş, Mahmut Erdaş, Bahattin Erdem, Abdulrezzak Ensarioğlu, Sait Ensarioğlu, Sait Ensarioğlu, Şeyh Ali Fırat, Şeyh Selahattin Fırat, Şeyh Gıyasettin Fırat, Şeyh Ahmet Fırat, Mehmet Fuat Fırat, Faruk Fuat Fırat, Mehmet Emin Fırat, Halil Fırat, Ömer Fırat, Gıyasettin Fırat, Hüseyin İleri, Zeynel Abidin İnan, Mustafa Işık, Kinyas Kartal, Abdulbaki Kartal, Hamit Kartal, Bala Kartal, Şeyh Mehmet Emin Karadeniz, Cemil Küfrevi, Cemil Zeki Küfrevioğlu, Abdulbaki Karakuş, Feyzullah Keskin, Mehmet Kayalar, Abdullah Oztürk, Osman Öztürk, Köroğlu .ztürk, Şamil Peker, Sait Ramani, Kutbettin Septioğlu, Zeynel Turanlı, Cafer Yağızer, Mecit Yalçın, Derviş Yakut, Kazım Yıldırım, Süleyman Yıldırım." Bakınız; Uğur Mumcu, Kürt Dosyası, Tekin Yay., İstanbul, 1994, s. 107.

"muhaceret, iskân ve toprak işleri" alt başlığı altında ele aldığı bölgeye yönelik nüfus planlamaları kısaca şöyledir;

> "• Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki nüfus yapısının Türk lehine çevrilmesi için Karadeniz'den bölgeye nüfus yerleştirilmesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki insanların da bölge dışına çıkarılması,
> • Bölgede kalanların çoğunluğunun dağıtılması için bölgenin sistemli bir şekilde iskân sahalarına ayrılması,
> • Bölge halkından toprak istimlâk edilerek bir kısmının yine bölge halkına, bir kısmının da bu bölgeye yerleştirilecek kişilere dağıtılması,
> • Bölgeye kadastro mahkemelerinin sevk edilmesi, bölgenin hava fotoğraflarının çekilmesi,
> • Bölgede dinlenebilen radyolarda Türkçe sözlü şarkılar çalınması ve bölgesel radyoların propaganda uzmanları tarafından hazırlanacak programları yayınlaması gibi *"acil işler*" sıralanmıştır."[314]

MBK'nin korktuğu başına gelir. 1961 seçimlerinde parçalı bir parlamento oluşur, bunun sonucu olarak Türkiye'nin ilk bölge partisi olarak bilinen Yeni Türkiye Partisinin de içinde bulunduğu bir koalisyon hükümeti kurulur. Yeni hükümet işe MBK'nin icraatlarını sorgulamakla başlar. CHP Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca ve YTP Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar 13 Aralık 1961'de MBK'nın çıkardığı 2510 sayılı İskân Kanunu ve onun eki 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması ve bu kanun çerçevesinde batıya sürgün edilen 55 ağa ve şeyhin kendi bölgelerine dönebilmeleri için yasa teklifi verirler.[315] Karaca kanunun yürürlükten kaldırılmalarını istemelerinin gerekçelerini şöyle sıralar;

> *"Basında 55'ler ve ağalar diye sınıflandırılan bu kişiler aslında mağdur kimseler arasındadır. Bu vatandaşlar kulaktan dolma, asılsız ve cılız malûmatlara istinaden çok ağır suçlarla itham edilmişlerdir. Mâruz bırakıldıkları bu muameleler sebebiyle karılarından, mâsum yavrularından, yuvalarından öteye sürülerek mecburî iskâna tâbi tutulan bu vatandaşlarımızın çoğu halen aç olup, günlük ekmek parasına muhtaç, bir kısmı ise bu zaruretlerin tahtında gıdasızlıktan verem hastahanelerinde inlemektedirler. Ne yazık ki, kader bu bahtsızların gurbet elde. Ölüm döseğine, masum ve öksüz yavrularını da ölümle korkunç bir ızdıraba sevketmiştir. İçimizde mevcut gizli kuvvetler bizi her bakımdan parçalamak ve bütünlüğümüzü bozmak isterler. Vatandaşlar arasında tefrik yapmak isterler. Türk milleti dimdik ayaktadır!*

[314] Ertem, **a.g.e.,** s. 74..
[315] **TBMM Tutanak Dergisi,** Cilt 1, Dönem 1, 13.12.1961, s.275.

Komünizm Türk dünyasının en büyük düşmanıdır. Türkiye bir bütündür, parçalanamaz!"[316]

Kanunun yürürlükten kaldırılmasına CHP destek verir. CHP Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin kanunun çok büyük mağduriyet doğurduğunu, dolayısıyla kaldırılması gerektiğini söyler;

"(...) Bendeniz bu 55 ağa ile 27 Mayıs'tan sonra beş buçuk ay Sivas Kampı'nda bulundum. Bu arkadaşlar hakkında bin bir türlü isnatlarda bulunuldu. Bu isnatların hemen hepsi, millî bütünlüğümüzü sarsacak mahiyette olup hatta Türkiye'yi harice satacak iddialarına kadar ileri gitti. Bunların içerisinde ağa vasfını, şeyh vasfını, bey vasfını taşımayan basit bir terzi çırağı, basit bir vatandaş, yani muhterem bir vatandaşımızdan tutun da kendi halinde, hiçbir politik mevzuu olmayan insanlar mevcuttu."[317]

Diğer partilerin de destek vermesi ile söz konusu kanun 12 Eylül 1962'de 292 evet oyuyla yürürlükten kaldırılır.[318] 1961 Anayasası çift meclisli bir sistem getirmişti, teklifin kanunlaşabilmesi için Senatodan da geçmesi gerekiyordu. İçlerinde MBK üyelerinin olduğu tabi senatörler kanunun kaldırılmasına karşı çıkar. [319] Tabi senatör Sami Küçük MBK üyesi olduğu dönemde çıkarılmasına katkı sağladığı 2510 sayılı İskân Kanunu ve eki 105 sayılı Kanunu *"gerçek demokrasinin halk kitlelerine inmesini temin etmek"* sözleri ile savunur, kaldırılmasına şiddetle karşı çıkar.[320] Sami Küçük karşı çıkma kararını şu şekilde gerekçelendirir;

"Bugün burada, toplum düzenine denge sağlayan ve hakiki demokrasinin vücut bularak halk kitlelerine inmesini ve onların malı olmasını temin eden, her türlü istismar ve mütegallibe zihniyetini reddederek onları tarihin karanlığına gömmek isteyen tasarruflardan birisini daha kaldırmayı hedef tutan bu tasarıyı müzakereye başlamış bulunuyoruz. Hangi bölgede ve ne kisvede olursa olsun ağaların ne kadar sömürücü ne kadar mütegallibe, devrimlerin ne kadar düşmanı, kendi çocuklarını yüksek okullarda okuttukları halde halkın cahil kalması için ne kadar gayret sarf ettikleri ve Cumhuriyet aleyhine faaliyetleri ve bölücülerin Türkiye'nin birlik ve bütünlüğüne kast eden çabaları, komisyon ve umumi toplantılarda misaller de verilmek suretiyle izah edilmişti. İşte sayın arkadaşlar, realiteler bu kadar acıdır. Hal böyle iken, 105 sayılı Kanunla bulundukları bölgelerde ikâmetleri men edilenler arasında yukarıda vasıfları

[316] **TBMM Tutanak Dergisi ,** Cilt 6, Dönem 1, 10.9.1962, s.394-395.
[317] **TBMM Tutanak Dergisi,** Cilt 6, Dönem 1, 10.9.1962, s.414.
[318] **TBMM Tutanak Dergisi ,** Cilt 6, Dönem 1, 12.9.1962, s.446.
[319] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,** Dönem 1, Cilt 5, 18.10.1962, s.519.
[320] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,** Dönem 1, Cilt 5, 18.10.1962, s.498-499.

çizilen ağalar, şeyhler, bölücü ve muzır faaliyetlerde bulunanlar varsa, bunları bu faaliyetlerine daha serbestçe devam etmeleri için yerlerine iade edecek miyiz?"[321]

Sami Küçük ve MBK üyelerinin Doğu meselesine bakışı cumhuriyetin Doğu meselesine bakışını yansıtır. Cumhuriyet doğu meselesinin temelinde ağalık ve şeyhlik düzeni olduğunu, ancak ağalık ve şeyhlik düzeninin kaldırılması ile bu sorunun çözüleceğine inanır. 1924-1938 arası doğu politikası bu bakış çerçevesinde şekillendirilir. Sami Küçük'ün senatoda yaptığı konuşmadan, MBK'ın ağalık ve şeyhlik düzenini temel sorun olarak gördüğünü, daha sonra tartışmalara neden olacak 105 numaralı kanunu bu amaçla çıkarttıklarını anlıyoruz. Yasa teklifinin senatoda yapılan oylamasında tam bir kutuplaşma yaşanır. Tabii ve Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörlerinin büyük bölümü tasarıya karşı çıkar, fakat bu tasarının yasalaşmasını engelleyemez. Senatoda tasarı 101 kabul oyu ile geçer ve yasalaşır.[322] MBK'nın batıya sürgün ettiği şeyh ve ağaların bölgelerine dönüşlerinin önü açılır. Ağa ve Şeyhlerin kamulaştırılmış mallarının iadesine karar verilir. Sürgünde bulundukları dönemde satılmış gayr-i menkulleri kapsam dışı bırakılır.[323] Ağa ve şeyhlerin söz konusu gayr-i menkulleri zor kullanarak geri alma riski üzerine, söz konusu gayr-i menkuller ağa ve şeyhlere geri iade edilir.[324]

2.5.2. Sivas Kampı ve Sonuçları

Önceki satırlarda değindiğimiz üzere MBK Doğu ve Güneydoğunun önde gelen ailelerinden 485 kişiyi tutuklayarak Sivas'ta bir kampa yerleştirir.[325] Van CHP Milletvekili Tevfik Doğuışıker ve CMKP'li Faik Bucak örneğinde görüldüğü üzere, MBK hangi partiden olursa olsun Kürtçü olarak değerlendirdiği bütün isimleri kampa koyar. Van, CHP Milletvekili Tevfik Doğuışıker *"Ben CHP milletvekiliyim, ben devlet yanlısıyım, beni yanlışlıkla buraya getirmişler, İnönü'nün benden haberi*

[321] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,** Dönem 1, Cilt 5, 18.10.1962, s.498-499.
[322] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,** Dönem 1, Cilt 5, 18.10.1962, s.527-529.
[323] **Resmî Gazete,** 23 Ekim 1962, no.11239.
[324] **Hürriyet,** 10 Mayıs 2000
[325] **A.e.,** s. 520.

yoktur"[326]diyerek tutuklanmasının hata olduğunu hem kamp görevlilerine hem de kendisini ziyarete gelenlere defaatle söyler. Kampta tutuklu bulunan Abdulmelik Fırat Doğuışıker'in söz konusu yakarmalarını şöyle anlatır;

> *"Bir gün kampa, Milli Birlik Komitesi üyesi Tuğgeneral Ata Tan geldi. Bizi toplayıp sert bir konuşma yaptı. Aramızda bulunan Van Milletvekili Tevfik Doğuışıker, söz aldı; "Paşam, ben Varto'lu Fero ailesinin lideri konumumdayım. Şeyh Said kıyamında bizde olmasa idi, kesinlikle başarılı olurdu. Biz Atatürk'e en çok hizmet eden bir aileyiz. Ben CHP milletvekiliyim, beni nasıl tutuklarsınız? Kimsenin haberi yok mudur benden? dedi. Bunun üzerine Paşa, "Marş-marş, geç yerine, kim olursan ol, benim yanımda şerefsiz bir siyasi mahkumsun" diyerek azarladı."*[327]

Tevfik Doğuışıker bunun bir hata olduğundan o kadar emindir ki bu hatanın düzeltmesi için İsmet İnönü'ye mektup yazar. Mektuba cevap yerine Doğuışıker'in CHP'den ihraç edildiği haberi gelir.[328]

Zeynel Abidin Erdem'in babası M. Emin Erdem, Profesör Doktor İzzettin Doğan'ın babası Hasan Hüseyin Doğan gibi isimler de tutuklanır.[329] 27 Mayıs 1960 Darbesi ve onu takip eden süreçteki uygulamalar bölgede hâkim olan geleneksel yapıya darbe vurur, bölgede kısmi de olsa bir siyasi boşluk oluşmasına neden olur. Kürtçü Sol Sivas Kampı ve diğer uygulamaları propaganda malzemesine dönüştürür, bunun üzerinden bölgedeki etkinliğini artırmaya ve bölgede var olan siyasi boşluğu doldurmaya çalışır. Kürtçülük Hareketine sempati duyan araştırmacı Celal Temel, 27 Mayıs Darbesinin bölgeye yönelik tedbirlerinden biri olan Sivas Kampı'nın Kürtçülük Hareketine büyük fayda sağladığını öne sürer;

> *"Sivas Askeri Toplama Kampı, Kürt hareketine zarar vermediği gibi yarar da sağlamıştır denilebilir. Aklında Kürtçülük fikri olmayan çok kimse, yapılan baskın, zulümle haksızlık karşısında kimlik bilincine varmıştır. İlginç bir örnek, Bucak Aşireti Lideri Hacı Ali Bucak'ın durumudur. İsmail Hakkı Bucak, kamp öncesinde Kürtçülük fikrine karşıdır ve Faik Bucak'la bu konuda*

[326] Temel, **a.g.e.,** s. 106.
[327] Nevzat Çiçek, **27 Mayıs'ın Öteki Yüzü, Sivas Kampı**, Lagin Yayınları, İstanbul, 2010.
[328] **A.e.,** s. 106.
[329] Temel, **a.g.e.,** s. 105.

tartışmaktadır. Ancak kamp sonrasında Faik Bucak gibi düşünmeye, Kürt Ulusal Hareketine sempati duymaya başlamıştır."[330]

Türkiye'nin birçok önemli siyasi figürü Sivas Kampı'nın Kürtçülük Hareketi'ne ivme kazandırdığı görüşündedir. Eski Cumhurbaşkanlarından Celal Bayar Sivas Kampı siyasi Kürtçülüğün merkezi olmuştur derken bir diğer önemli sağ siyasetçi Hüsamettin Cindoruk da "*Sivas Kampı PKK'yı yarattı"* der.[331] Bilal Şimşir gibi bazı araştırmacılar ise, 27 Mayıs Darbesinden sonra alınan tedbirleri 1925-1938 arası alınan tedbirlere benzetir. Bu tedbirleri bölücülükle mücadele çerçevesinde olumlu bulur.[332] Oysa iki uygulamanın sonuçları tamamen farklıdır. 1925-1938 yılları arası alınan tedbirler Kürtçülük Hareketini yani bölücülük tehlikesini sahada sindirmiş, neredeyse tamamen yok etmiş, güven ve istikrarı bölgede kalıcı hale getirmişti. 27 Mayıs 1960 sonrası alınan tedbirler ise bölücülük tehdidini bitirmemiş aksine ona bol bol propaganda malzemesi vermiştir. Zira, 1960'ın ulusal ve uluslararası konjonktürü bir değildi. 1925-1938 yılları arasında on iki senelik bir tedbir ve kararlılık dönemi vardı, bu tedbir başarısız olunduğunda bir diğeri alınıyor ve bundan geri adım atılmıyordu. 27 Mayıs 1960'dan sonra alınan tedbirler hem çok kısmi idi hem de çok kısa süreliydi. Nitekim 1961 seçimlerinden sonra gelen koalisyon hükümeti MBK'nin bu konuda aldığı tedbirleri kaldırır. Dolayısıyla söz konusu tedbirler Kürtçülük hareketine propaganda malzemesi vermekten öteye gitmez.

İki dönem arasındaki diğer bir fark ise, 1925-1938 yılları arası dönemde, bölgedeki geleneksel yapının alternatifi bir yapı ve kuşak yoktu. Kürtçülük Hareketini destekleyen geleneksel yapıya darbe indirilince, sorun çözülüyordu. 1960'a gelindiğinde ise bölgedeki geleneksel yapının sol eğilimli aydın ve öğrenciler gibi çok güçlü bir alternatifi vardır. Bölgedeki geleneksel yapıya darbe indirmek son derece politize olmuş bu radikal genç kuşağın önünü açabilirdi. Nitekim öyle de olur. 1960'dan sonra, sol eğilimli genç kuşak bölgedeki boşluğu peyderpey doldurur. Asırlardır bölgede hâkim olan geleneksel yapıyı etkisi altına almayı başarır ve zamanla bölgenin tek siyasi temsilcisi konumuna yükselir. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol

[330] **A.e.,** s. 107.
[331] **A.e.,** s. 113.
[332] Şimşir, **a.g.e.,** s. 520.

MBK'nın *"Kürt yoktur, Türk vardır"* tezi, Sivas kampı ve diğer tedbirlerine rağmen 27 Mayıs 1960 Darbesine ve ondan sonraki siyasi sürece açıktan destek verir.

2.5.3. Kürtçü Solun 27 Mayıs 1960 Darbesini Desteklemesi

Kürtçü Solun sembol isimleri 27 Mayıs 1960 Darbesini sevinçle karşılarlar. Darbe kendilerini hapse atan DP iktidarına karşı yapılmıştı, ayrıca darbe ile birlikte hapisteki Kürt milliyetçilerinin (49'ların) durumu daha öncesine kıyaslanmayacak derecede iyileşir. Artık koğuşta bile değillerdir, farklı bir yere alınırlar, istediklerini yiyip, istediklerini giyme, gece yarılarına kadar havalandırmada kalma, okuma-yazma ve ziyaretçileri ile görüşme haklarına fazlasıyla sahip olurlar. Milli Birlik Komitesinin milliyetçi kanadını temsil eden 14'lerin tasfiyesinden sonra şartları daha da iyileşir. Kürtçü Solun 27 Mayıs Darbesine ne kadar sıcak baktığını görmek için Kürtçü Solun o dönem en tanınmış ismi Musa Anter'in hatıralarına bakmak yeterlidir. Anter 27 Mayıs Darbesini düğün bayram gibi karşıladıklarını söyler;

> *"Bir gün yani 27 Mayıs 1960 sabahı hepimiz uyurken saat 04.00 veya 05.00 sıralarında, Örfi'nin, "kalkın kalkın arkadaşlar ihtilal olmuş" diye bağırmasıyla uyandık. Meğer Örfi, üstümüzdeki subay odalarında radyo sesini duymuş, olayı öğrenmişti. Kalktık giyindik, sabahleyin haber iyice doğrulanınca düğün bayram"*[333]

Musa Anter tahliye olduktan sonra duruşmaları izlemek için Yassıada'ya gider. O dönem Yassıada'ya gidenler üç kategoriye ayrılıyordu; DP düşmanlarına kırmızı kart, sıradan meraklılara beyaz kart, demokratların yakınlarına ise yeşil kart takılıyordu. Musa Anter, kırmızı kart kategorisinde yani DP'yi sevmeyenler kategorisinde Yassıada'ya gider. Anter bununla da yetinmez, 1946'da sandık görevlisi olduğu, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde ateşli bir şekilde desteklediği, hayatının en rahat 10 yılını yaşadığı DP yöneticilerini Yassıada'da yargılanırken taciz etmekten ve söz konusu tacizleri hatıralarında açıkça yazmaktan çekinmez;

[333] Anter, **a.g.e.,** s. 159.

"Meğer üç renk kart varmış. Kırmızı kart, Demokratları sevmeyenlere; yeşil yakınlarına, beyaz da sıradan meraklılara verilmişti. Benim kartım kırmızıydı. Yassıada'ya gittik. Bahariye Okulu talebelerinin kapalı spor salonu mahkeme salonu olarak kullanılıyordu. Bu salon; seyircileri, hâkim, savcı ve altı yüz sanığı alabilecek şekilde tanzim edilmişti. Kart numarasına göre oturduk. En öndeydim. Biraz sonra, kara, hava ve deniz askerilerinden birer jandarma gelip, vaziyet aldı. Mahkeme heyeti geldi. Sonra baktım ki, Celal Bayar önde, arkasında Menderes ve vekiller sırasıyla içeri girdi. Yol o kadar dardı ki, aşağı yukarı hepsi dizime sürtünerek geçiyordu. Sıra Diyarbakır'a gelince, baktım ki Nuri Onur iki büklüm olmuş, perişan bir halde geliyor. Tam önünden geçerken, yavaşça, Kürtçe olarak "Bajo kero…" (yürü eşek) dedim. Beni gördü ve daha da eğildi."[334]

Darbe sadece Kürtçü aydın, genç ve siyasiler tarafından değil bölge halkı tarafından da sevinç ve umutla karşılanır. Mehdi Zana 27 Mayıs 1960 Darbesini henüz siyasallaşmamış bir delikanlı olarak karşılar. "*Vahşetin Günlüğü*" adlı hatıra kitabında, 27 Mayıs Darbesinin kendisi ve bölge insanı tarafından nasıl karşılandığını şöyle anlatır;

"1960 ihtilali olmuş. Radyolar sabahtan anons yapıyor, marşlar okuyordu. Sabah 7.30'da dükkâna geldim. Çalışıyorduk. Herkeste sevinç ve heyecan vardı. "Demokrat Parti'nin zulmünden kurtulduk", diyen halk memnun gözüküyordu. En çok da yapılan dedikodularda İstanbul ve Ankara'da talebelerin öldürüldüğü, cesetlerin buzdolaplarında saklı tutulduğu, sahiplerine verilmediği şeklindeki söylentilerdi. Bu söylentiler halkın üzerinde çok etki yaratmıştı. Özellikle öldürülenlerin talebe oluşları DP iktidarının aleyhine olmuştu.

Dükkânda çalışırken, dükkânımızın karşısındaki askerlik şubesin binasından Şube Başkanı Binbaşı Ali Rıza Yayalıer koşa koşa geldi.

'Çocuklar müjde! Beklediğimiz darbe oldu…'

Hemen o anda Milli Birlik Komitesi'nden Sıtkı Ulay'ın adını söyledi. Binbaşı hemen hemen her gün mesaisini bizim dükkânda geçiriyordu. Zaman zaman, "çocuklar merak etmeyin, bir şeyler olacak", diyordu. (..)"[335]

Mehdi Zana'nın anlatımından 27 Mayıs 1960 Darbesinin bölgedeki siyasallaşmamış Kürtler tarafından sevinçle karşılandığı ve desteklendiğini görüyoruz.

[334] **A.e.,** s. 136.
[335] Mehdi Zana, **Vahşetin Günlüğü**, Melsa yayınları, İstanbul, 1992, s. 44.

Zana Kürtlerdeki sevinci *"Bütün arzumuz DP gitsin de ne olursa olsundu. Bu sevinç herkeste vardı"*[336] sözleriyle özetler ve şöyle devam eder;

> *"Radyoyu sürekli açık bırakıyorduk. Zaman zaman yapılan anons ve marşları dinliyoruz. İlk defa bir darbe ile karşılaşıyoruz. Acaba ne olacak? Bir taraftan da çok sevinçliyiz. Yaşım henüz yirmi, o dönemde darbelerin toplumların geleceği için zararlı olduğunu bilmiyordum. Önümüzü göremiyorduk; gelecekte askeri müdahalelerin halkın demokratikleşmesi üzerindeki tahribatının büyük olacağını, faturasının da ağır olacağını nereden bilebilirdik. Bütün arzumuz DP gitsin de ne olursa olsundu. Bu sevinç herkeste vardı"*[337]

MBK Kürtçülüğü tehdit olarak görür, Kürtçülük Hareketine savaş açar ama diğer taraftan mimarı olduğu 1961 Anayasası ile Kürtçülük Hareketine altın dönemini yaşayacağı hukuki zemini sağlar. 27 Mayıs 1960 Darbesinin en büyük çelişkisi veya ironisi bu olmuştur.

2.5.4. Kürtçü Solun Hukuki Dayanağı: 1961 Anayasası

MBK 27 Mayıs Darbesinden ziyade yürürlüğe koyduğu ve Türk siyasi yapısını yeniden şekillendiren 1961 Anayasası ile adından söz ettirecektir. MBK darbeden hemen sonra DP'ye muhalif hukuk profesörlerinden bir anayasa komisyonu kurar. Bu komisyonun hazırladığı ve MBK'nin onayladığı Anayasa 9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunulur, %61,5 ile kabul edilerek yürürlüğe girer.[338] 1961 Anayasası Türk tarihinin en liberal, en özgürlükçü anayasası olarak tanımlanır,[339] İzin almadan örgütlenme ve yayın konularında geniş özgürlükler getiren[340] Yeni Anayasa Türkiye'de yeni bir dönem açar. Recep Maraşlı, *"Sosyalist hareket 1961 Anayasası nedeniyle legalite kazanmıştır"*[341] diyerek 1961 Anayasasının sol hareketlere sağladığı haklara vurgu yapar. Maraşlı haksız değildir, bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi

---

[336] **A.e.,** s. 44
[337] **A.e.,** s. 45
[338] Şimşir, **a.g.e.,** s. 521.
[339] Feroz Ahmad, **Turkish Experiment in Democracy:1950-1975,** Londra: C.Hurst and Co. 1977, s. 186.
[340] Suna Kili, Suna A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri, Senedi İttifaktan Günümüze,** İstanbul: Türkiye İs Bankası Kültür Yayınları, 2006. s. 176-179.
[341] Recep Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Türk ve Kürtçü Sol en parlak ve en verimli dönemini bu anayasanın yürürlükte olduğu dönemde yaşar. Partileşme ve dernekleşme konusunda getirilen geniş haklardan maksimum düzeyde yararlanılır. Kürtçü Solun ilk özgün yapılanması olan "DDKO"lar, 1961 Anayasasının "*cemiyetler kanununa"* dayanılarak kurulur."[342]

Yeni anayasanın sağladığı basın özgürlüğü sayesinde Silvan'ın Sesi (1962), Dicle-Fırat (1962), Deng (1963), Roja Newé (Yeni Gün, 1963), Roja Rast (1963), Deng' Taze (1966), Yeni Akış (1966) ve Doğu (1969) gibi Kürtçülük Hareketinin tezlerini yansıtan yayın organları birbiri ardı sıra çıkmaya başlar.[343] Kürtçü Sol Türk basınını çok aktif kullanır ve basın özgürlüğünden yararlanarak Kürt sorununu Türk medyasının ana tartışma konularından biri haline getirir. Kımıl şiirinin yazarı Musa Anter 1960'ların başında sağ kulvarda çok popüler olan Barış Dünyası dergisinde misafir yazar olur. Anter, *"Barış Dünyası'nda Doğu Sorunu"* adı altında Kürtçülük Hareketinin tezlerini Doğu kültürü adı altında da Kürt kültürünü işler. Nitekim dergide çıkan ilk yazısının ismi *"Doğu davamız'dır*"[344] Derginin sahibi Ahmet Hamdi, Musa Anter'in Kürtçülük propagandası içeren yazılarına sansür uygulamaz.

Kürtçü Solun bir diğer sembol ismi Dr. Sait Kırmızıtoprak o dönem sol ve Kemalist kesimin en popüler yayın organı olan Yön Dergisinde misafir yazar olur. Kürtçü Solun bu iki tarihi ismi Türk basının iki önemli yayın organını etkin olarak kullanır, hatta bu iki yayın organı üzerinden karşı karşıya gelirler, haftalarca sürecek tartışma ile Kürt sorununu Türkiye'nin gündemine taşırlar.

Amerikan Yardım Heyeti, Türkiye'de Doğu illerinde kullanılmak üzere bir Kürtçe lügat ve alfabe hazırlanması için finansal kaynak sağlar. Musa Anter bunu doğru bulur ve destekler. Sait Kırmızıtoprak ve etrafına topladığı Doğulu gençler[345]

---

[342] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 950.
[343] Malmisanij and Mahmud Levendi, **Li Kurdistana Bakur u li Tirkiyé Rojnamegeriya Kurdi (1908−1992)** Özge Yayıncılık, Ankara, 1992**.**
[344] Musa Anter, "Doğu Davamız, Doğunun Kalkınması Türkiye'nin kalkınması", **Barış Dünyası,** İstanbul, Mayıs, 1962.
[345] Sait Kırmızıtoprak ve 14 doğulu genç; selahattin Kemaloğlu, Kahraman Aytaç, Sait Kelekçi, Giyasettin Eroğlu, Hasan Karacademir, Mehmet Ali Arslan, Yusuf Karagül, Vefa Alpaslan, Mehmet Ali Dinler, Tahsin Binici, Ali Ekber Eren, Hamdi Turanlı, Süleyman Bayramoğlu, Haydar Kava. **Yön,** Doğulu Gençler Barış Dünyasına Cevap veriyor, 13 Haziran 1962, sayı: 26, s. 12.

Musa Anter'in ABD ve liberalizme açık kapı aralayan yazılarına karşı çıkarlar. Yön dergisi, *Sait Kırmızıtoprak'ın Anteri eleştiren yazılarını "Doğulu gençler Barış dünyasına cevap veriyor" başlığı altında yayınlar.*[346]

Görsel 2.3. Yön: Doğu Davamız, 13 Haziran 1962

İÇ DURUM

Doğulu gençler «Barış Dünyası»na cevap veriyor:

DOĞU DAVAMIZ

15 Doğulu gencin birlikte hazırladıkları yazıyı yayınlıyoruz. Doğulu gençler şunlardır: Sait Kırmızıtoprak, Selâhattin Kemaioğlu, Kahraman Aytoç, Sait Kelekçi, Giyasettin Eroğlu, Hasan Kacademir, Mehmet Ali Aslan, Yusuf Karagül, Vefa Alpaslan, Mehmet Ali Dinler, Tahsin Binici, Ali Ekber Eren, Hamdi Turanlı, Süleyman Bayramoğlu, Haydar Kava

Gizli maksatlar

Doğu kalkınması konusunda, aylık dergilerden bizinde bir yazı yayınlanıyanlandı (1). Gerek doğulu aydınlar arasında yarattığı ilgi ve gerekse Türkiye fikir hayatında — sadece kelime ve biçimde bile olsa — bir yenilik sayılması bakımından üzerinde durmaya değer. Yazının pek belirsiz ve açık olmayan, üstelik sık sık çelişen kapsamı özetle şöyle bir giriş yapmaktadır: 1 — Tarihi gelişme seyrinde Doğu ANADOLU meseleleri — Osmanlılar ve Cumhuriyet idaresi devrinde — daima şiddet ve tenkil ile tedavi edilmeye kalkışılmış. 2 — Doğu'nun kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı gerçeklerin tam aksine bir anlayış çerçevesinde ele alınmış, nedenler araştırılmamış.

Görünüşte çok doğru ve haklı bir giriş. Ama yazının sosyal tahlil ve tedavi çareleri hiçte girişle uyguluğunu devam ettirmiyor. Zaten sözcülüğünü yaptığı yerli — yabancı özel sermaye çıkarına uygun hal çarelerini söyliyebilmek için çelişmelere bo-

Doğulu gençle YÖN'de

Sait Kırmızıtoprak Yön Dergisinde *"Bir tartışma üzerine"* isimli yazısında Barış dünyasını burjuvazinin köpekliğini yapmakla suçlar.[347] Kırmızıtoprak'ın Barış Dünyası için "*burjuvazinin işbirlikçisi"* tabiri yerine *"Burjuvazinin köpekliği"* tabirini kullanması taraflar arasındaki tartışmayı sertleştirir.

[346] "Doğulu Gençler Barış Dünyasına Cevap veriyor", **Yön,** 13 Haziran 1962, S. 26, s. 12.
[347] Sait Kırmızıtoprak, "Bir tartışma üzerine", **Yön**, 22 Ağustos 1962, s: 36, s. 13. Peşeng, **a.g.e.,** 114.

Görsel 2.4. Yön: Bir Tartışma Üzerine, 22 Ağustos 1962

URUM

Bir tartışma üzerine

Dr.S.Kırmızıtoprak

(Gazi Hükümet Tabibi)

Aylık Barış Dünyası dergisinin ikinci sayısında «Doğu Davamız» başlıklı bir yazı yayınlandı. Yazının belirli olmıyan ve yer yer çelişen kapsamı, değişik yorumlara uğradı. Oysa açık ve toleranslı bir tartışma ortamında yazının olumlu ve yapıcı yönü su yüzüne çıkabilmek gerekiyordu. İşte bu amaçla 15 Doğulu Genç beraberce oturup Barış Dünyası'nın söylediklerini incelemiş, eleştirmiş ve görüşlerini YÖN'de yayınlamışlardı:

1) Barış Dünyası: —Doğunun ekonomik kalkınması ancak liberal ekonomi şartlarında mümkündür. Yerli ve yabancı özel sermaye için Doğu Anadolu gayet ca

sinde kader birliği yapmalıdır. İnsan hakları evrensel beyannamesinin bu baş prensibi pek çok yerde uygulanmaktadır.

4) Barış Dünyası: — «İçimizde bir Kürt topluluğu vardır ve bunu kabul etmemiz lâzımdır. Doğu dâvasını, bu realiteyi inkâr ve tasfiye etmek suretiyle halletmek yolunu milli bir gaflet, hattâ bir felâket olarak görenlerdeniz. Şu veya bu yollarla Türk ve Kürk düşmanlığını körükliyen, şiddet ve yasak rejimiyle bu dâvayı olur biter sanan görüşe tamamen karşıyız».

Gençler: — «Bu paragrafınızı olumlu, yapıcı ve uyarıcı bulduğumuzu mem

Musa Anter kendine yönelik sert eleştirilerde bulunan gençlerin Türk Solu tarafından kandırıldığını söyleyip Emperyalizmle mücadele maskesi altında Kürt düşmanlığı yapıldığı imasında bulunur;

> *"Yön Dergisi'nde güya Amerikan düşmanlığı yapılırcasına birçok Kürt genci YÖN idaresine giderek Türkiye Hükümeti doğrultusunda Amerika'yı protesto etti. Ben ise bu hareketi o zamanki basit ve bugüne kadar başarılı olmamış bir Türk solculuğu gördüm ve bizim Kürt gençlerinin de kandırıldığını Barış Dünyası'nda yazdım."*[348]

Alıntıdan anlaşılacağı üzere, Musa Anter Barış Dünyasına hakaret eden Sait Kırmızıtoprak'tan ziyade onun yazısını yayınlayan Yön dergisini ve Yön dergisi şahsında Türk Solunu eleştirir. Musa Anter söz konusu tartışmayı hatıralarında şöyle anlatır;

[348] Selahattin Ali Arik, **Dr.Şivan, Sait Elçi,Süleyman Muînî ve Kürt Trajedisi (1960-1975),** s.88-90.

"Doktorun bana ve arkadaşlarıma burjuvaların av köpekleri demesine sebep şudur; Ağustos 1962 Barış Dünyası mecmuasında, Yön dergisinde çıkan "Kürtçe sözlük" başlıklı haberin sunuluşu karşısında derginin tutumunu tenkit etmiştim. Haber aşağı yukarı şu mealdeydi;

"Amerikalılar, Türkiye'deki Kürt vatandaşlarımızın Kürtçe okuyup yazmalarına yardım için bir Kürtçe Sözlük meydana getirilmesini ve eğitim merkezlerinin kurulmasını tavsiye ediyorlar. Bu hususta masraflarında kendileri tarafından sağlanacağını bildiriyorlar. Bu haber üzerine Yön, "...Bu da gösteriyor ki Amerikalılar memleketimizin gerçeklerine ne kadar yabancılar" diyordu.

Tenkitimde, böyle bir teşebbüse taraftar olduğumu; bilakis, Yön Dergisi görüşünün memleket gerçeklerine aykırı olduğunu belirtmiştim. Suçum bu… Köpekliğimin takdirini okuyuculara bırakarak, genç doktorumuz Kırmızıtoprak'ı affediyorum. Ayrıca Türk vatandaşı bir Kürt olarak Kırmızıtoprak adına Sayın Barış Dünyası'nın diğer yazar arkadaşlarımdan büyük bir üzüntü ile özür diliyorum."[349]

Musa Anter, Sait Kırmızıtoprak'ın hakaretini kendi üzerine alarak hafifletiyor, ayrıca Kırmızıtoprak'a ne kendisi sert cevap veriyor ne de dergisine cevap verdirtiyor. Anter, kendine alenen hakaret eden Kırmızıtoprak'a bir baba anlayışı ile cevap veriyor. Kavgacı yönü ve sert cevaplarıyla bilinen Musa Anter'in böyle ağır bir hakaret karşısında son derece hoşgörülü olması ve alttan almasının altında yatan neden Kırmızıtoprak'ın Anter gibi Kürtçü olmasıdır. Anter hatıralarının başka bir bölümünde Kırmızıtoprak'a olan sevgi ve saygısını açıkça ifade eder.[350] Bu da her iki ismin basın üzerinden yaptıkları tartışmanın en azından Musa Anter açısından kayıkçı kavgası olduğunu göstermektedir. Burada asıl önemli olan tartışmanın içeriğinden ziyade Kürtçü Solun Türk basınını etkin bir şekilde kullanması, tartışma üzerinden kendi tezlerini Türkiye'nin gündemine taşımasıdır.

Kürtçü Solun 1962 yazının başında Türk basını üzerinden yaptığı Liberalizm-Sosyalizm tartışması aynı yılın son baharında Kürtçülük Hareketinin propagandasına dönüşür. Barzani'nin 1961'in Eylül'ünde Irak'a karşı ayaklanması Türk basında tehdit

[349] Anter, **a.g.e.,** s. 180.
[350] **A.e.,** s. 207.

olarak algılanır, Avni Doğan Dünya gazetesinde Barzani hakkında bir dizi yazı yazar, diğer yayın organlarında da konu hakkında birçok olumsuz haber yapılır.[351] Yön dergisi *"Barzani olayları altında yatan büyük tehlike"* adlı yazı dizisiyle Barzani'nin ayaklanmasını ele alır. Sait Kırmızıtoprak, Yön dergisi'ne gönderdiği bir yazı ile Barzani hakkındaki iddialara cevap verir. Kırmızıtoprak, 19 Eylül 1962 tarihli ve *"Kimler için çan çalıyorlar"* adlı yazısında halklar vurgusunda bulunur;

> *"Anlaşılan Irak olayları olmasa, Doğu Anadolu ve insanları ile ilgilenmek gereğini duymayacaktı Avni Doğan. Zaten daha önce Vatan Gazetesi'nde bir kısmı yayınlanan yazılarında da hareket noktası (Irak İhtilali geçici Anayasası'nın Irak Kürtleri ne tanıdığı haklar vs.) bu idi...*
>
> *Bugün yurdumuzun diğer bölgelerinde Türk aslından olmayan ve fakat ana dillerini muhafaza eden unsurlar nasıl karşılanıyorsa, onlara hangi gözle bakılıyorsa, Kürtler için de durum aynı olmalıdır. Kürtler, Kürt olmanın ötesinde yüzyıllardır beraberce yaşadıkları Türk kardeşlerinden ayrılmayı asla düşünmüyorlar….*
>
> *Asıl olan aynı ırktan gelmek aynı ana dile sahip olmak değil, yurdumuzun kalkınmasında insanlarının insanca yaşama düzeyine ulaştırılması çabasında aynı asil heyecanlara ve ülkeye sahip olmaktır. Biz Doğulular şahsiyetimize biçim veren görüş ufuklarımızı aydınlatan Türk kültürü ve dili ile de övünüyoruz… Halklar arasında en ufak ihtilaf yokken İlla Kürt diye bir ırk, Kürtçe diye bir dil yoktur demek neyi halleder?"*[352]

Görsel 2.5. Yön: Kimler İçin Çan Çalıyorlar, 19 Eylül 1962

İÇ DURUM

Doğulu bir genç olan Güdül Hükümet Tabibi Dr. Sait Kırmızıtoprak, Avni Doğanın Doğu meselesi ile ilgili yazıları hakkındaki görüşlerini açıklıyor :

Kimler için çan çalıyorlar?..

Dr.S.Kırmızıtoprak

Dünya Gazetesinde Avni Doğan'ın bir seri yazısı yayınlandı. Yazıların başlığında «Barzani» olayının altında yatan büyük tehlike'» cümlesi var. Avni Doğan uzun yıllar Doğu ile ... tanımıştır. Bir kere daha işaret edelim ki; Kürtlerin var oluşu — ilk var olan öneye bakarken gözlerimizi kapamak aslında hiçbir şeyi değiştirmez — ve Kürt olmak, diğer yurttaşlarımıza kar

Yön dergisi Sait Kırmızıtoprak'ın *"Kimler için çan çalıyorlar"* yazısından bir hafta sonra "*Barzani'yi tanıyoruz"* başlığı altında Barzani ve hareketini mercek altına

[351] Temel, **a.g.e.,** s. 138.
[352] Sait Kırmızıtoprak, "**Kimler için çan çalıyorlar"**, **Yön**, Ankara, S. 40, 19 Eylül 1962.

alan bir inceleme yazısı yayınlar. Haberde, Barzani *"Asi general"* olarak tanımlanır, *"Asi Kürtler zaferden emin"* alt başlığı ile de Barzani'nin başlattığı silahlı ayaklanmaya vurgu yapılır.[353] Yön dergisinin o dönem en popüler dergi olduğu ve asker-sivil Türk aydınları tarafından yoğun bir şekilde takip edildiği düşünülürse, gerek Anter-Kırmızıtoprak tartışmasının gerekse Barzani hakkındaki yazıların çok geniş kitlelere ulaştığını daha iyi anlaşılır.

Yön dergisi Kürtçü Solun tezlerine yer vermesini basın özgürlüğü çerçevesinde açıklar.[354] Lakin bu Kürtçü Solun Türk basınının o dönem en etkin yayın organlarından biri olan Yön dergisinden azami ölçüde faydalandığı, onun üzerinden kitlelere, özellikle de Türk aydın kesimine ulaştığı gerçeğini değiştirmez.

Görsel 2.6. Yön: Barzani'yi Tanıtıyoruz, 26 Eylül 1962

İNCELEME

Barzani'yi tanıtıyoruz

Iraktaki Kürt isyanının lideri Barzanî Newyork Times'in muhabiri Dana Adams Schmidt ile, uzun bir mülâkat yaptı. Cumhuriyet gazetesinde çok kısa şekilde yer alan bu önemli konuşmaları yayınlıyoruz.

Asi Kürtler zaferden emin

yığmaktadır. Kıştan önce, önemli çarpışmaların olması muhtemeldir.

Irak Kürdistanının kabaca 25 bin mil karelik kısmı, Kürt gerillalarının kontro-

şöyle açıklıyor: «Şimdi biz hücumdayız. Düşman hücum gücünü kaybetti. Bir askeri kuvvet hücum gücünü kaybedince, bitmiş demektir.»

Bununla beraber, asi general, bu başarılardan sonra dahi kuvvetlerinin geleneksel gerilla taktiklerinden vazgeçmiyeceğini açık şekilde belirtti. Barzani, gerilla taktikleri sayesinde, düşmanın 40 kaybına karşı, ordusunun sâdece 1 kayıp verdiğini söylüyor.

Onun hesaplarına göre, geçen yıl kuvvetleri 4 bin Irak askerini öldürmüş, 4 bin de esir almıştır.

Bir kaç subay müstesna, esirlerin hemen hepsi serbest bırakılmıştır. Kürtler, esirlerin serbest bırakılmasının, mo. rali zayıflamış Irak kuvvetlerinde teslim olma temayülünü arttırdığını söylüyorlar.

Kuzey harekâtına katılan Irak Ordusunun, bir zamanlar dörtte birinden fazlasını teşkil eden Kürt askerlerinin, ordudan kaçıp, silâhları ve diğer teçhizat ile birlikte Barzani kuvvetlerine katıldığı belirtiliyor.

Egemenlik yolu kuvvetten geçiyor

General Molla Mustafa (Kul – Bar.

hapishane tecrübesi de daha dokuz aylık. ken, Osmanlı rejimi tarafından annesi ile birlikte hapishaneye girmekle başlamıştı.

Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinde Mustafa'nın babası, Musul Türkleri tarafından dağdan inmek ve isyankâr hareketlerine bir son vermek üzere anlaşmaya varmak için ikna edilmişti. Fakat bu hikâye, Barzaninin babasının Musul hapishanesinde asılmasıyla sona erdi.

Kardeşlerinden ayrı düşünüyordu

Mustafa büyürken hayatın girdisini çıktısını, ailenin en küçük erkeği olarak gözlemeye başladı. O sıralarda Barzanlerin reisi, kendisinden on sekiz yaş büyük olan ağabeyi Ahmet idi.

Ahmet, savaşlardan yıpranmış kabilesini, daha başka ızdırap ve felâketlerden korumanın, kendisinin en büyük görevi olduğuna inanıyor ve kabilesinin dertlerini sorunlarını müzakere ve uzlaşma yoluyla çözmeye uğraşıyordu

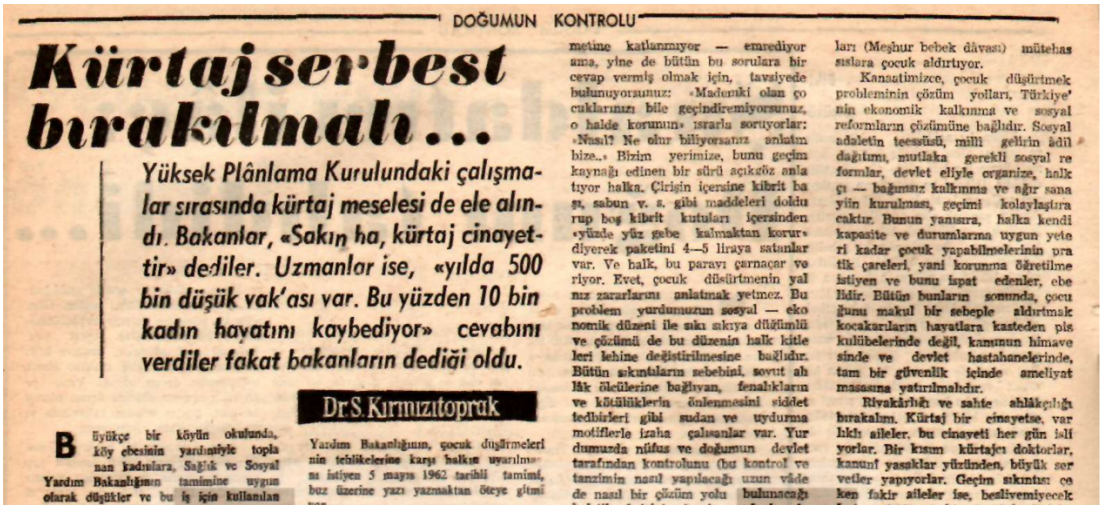
O günlerde Mustafa ise vaktini vaban domuzu ve ayı avlamakla veya babasının çobanı ile birlikte koyun sürü.

Kırmızıtoprak Yön dergisinde sağlık yazıları yazacak kadar Yön dergisiyle içli dışlı hale gelir.[355] Sonuç olarak, Kürtçü Sol Kemalist ve 27 Mayısçı kimliği ile bilinen

[353] **Yön**, **Barzani'yi tanıyoruz**, 26 Eylül 1962, sayı: 41, s. 12.
[354] **Yön,** 25 Temmuz 1962, S. 32, s. 14.
[355] **Yön,** 8 Ağustos 1962, S. 34, s. 14

Yön dergisi üzerinden Kürt meselesini 27 Mayıs 1960 Darbesinden hemen sonra Türk basınının ve Türk aydınının gündemine sokmayı başarır.

Görsel 2.7. Yön: Kürtaj Serbest Bırakılmalı, 8 Ağustos 1962

DOĞUMUN KONTROLU

Kürtaj serbest bırakılmalı...

Yüksek Plânlama Kurulundaki çalışmalar sırasında kürtaj meselesi de ele alındı. Bakanlar, «Sakın ha, kürtaj cinayettir» dediler. Uzmanlar ise, «yılda 500 bin düşük vak'ası var. Bu yüzden 10 bin kadın hayatını kaybediyor» cevabını verdiler fakat bakanların dediği oldu.

Dr S. Kırmızıtoprak

Büyükçe bir köyün okulunda, köy ebesinin yardımiyle toplanan kadınlara, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının tamimine uygun olarak düşükler ve bu iş için kullanılan metine katlanmıyor — emrediyor ama, yine de bütün bu sorulara bir cevap vermiş olmak için, tavsiyede bulunuyorsunuz: «Mademki olan çocuklarınızı bile geçindiremiyorsunuz, o halde korunun» ısrarla soruyorlar: «Nasıl? Ne olur biliyorsanız anlatın bize..» Bizim yerimize, bunu geçim kaynağı edinen bir sürü açıkgöz anlatıyor halkın. Çirişin içersine kibrit başı, sabun v. s. gibi maddeleri doldurup boş kibrit kutuları içersinden «yüzde yüz gebe kalmaktan korur» diyerek paketini 4—5 liraya satanlar var. Ve halk, bu paravı çarnaçar veriyor. Evet, çocuk düşürtmenin yalnız zararlarını anlatmak yetmez. Bu problem yurdumuzun sosyal — ekonomik düzeni ile sıkı sıkıya düğümlü ve çözümü de bu düzenin halk kitleleri lehine değiştirilmesine bağlıdır. Bütün sıkıntıların sebebini, sovut alık ölçülerine bağlıyan, fenalıkların ve kötülüklerin önlenmesini şiddet tedbirleri gibi sudan ve uydurma motiflerle izaha çalışanlar var. Yurdumuzda nüfus ve doğumun devlet tarafından kontrolunu (bu kontrol ve tanzimin nasıl yapılacağı uzun vâde de nasıl bir çözüm yolu bulunacağı

Yardım Bakanlığının, çocuk düşürmeleri nin tehlikelerine karşı halkın uyarılmasını istiyen 5 mayıs 1962 tarihli tamimi, buz üzerine yazı yazmaktan öteye gitmi

ları (Meşhur bebek davası) mütehas sıslara çocuk aldırtıyor.

Kanaatimizce, çocuk düşürtmek probleminin çözüm yolları, Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve sosyal reformların çözümüne bağlıdır. Sosyal adaletin tesisiü, milli gelirin âdil dağıtımı, mutlaka gerekli sosyal reformlar, devlet eliyle organize, halkçı — bağımsız kalkınma ve ağır sanayiin kurulması, geçimi kolaylaştıracaktır. Bunun yanısıra, halka kendi kapasite ve durumlarına uygun yeteri kadar çocuk yapabilmelerinin pratik çareleri, yani korunma öğretilme istiyen ve bunu ispat edenler, elbette. Bütün bunların sonunda, çocuğunu makul bir sebeple aldırtmak kocakarıların hayatlara kasteden pis kulübelerinde değil, kanunun himayesinde ve devlet hastahanelerinde, tam bir güvenlik içinde ameliyat masasına yatırılmalıdır.

Rivakârlık ve sahte ahlâkçılığa bırakalım. Kürtaj bir cinayetse, var lıklı aileler, bu cinayeti her gün işli yorlar. Bir kısım kürtajcı doktorlar, kanunî yasaklar yüzünden, büyük servetler yapıyorlar. Geçim sıkıntısı çeken fakir aileler ise, besliyemiyecek

Birliktelikten, asla ayrılmamaktan bahseden Kırmızıtoprak sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi *"Bağımsız ve Birleşik Kürdistan"* fikrinin en radikal taraftarlarından biri haline gelir. Hatta bu amaca ulaşabilmek için PKK'dan 14 sene önce silahlı mücadele yöntemini seçecek, Türkiye'ye karşı gerilla savaşı başlatmak için Irak'ın kuzeyinde kamp kuracaktır. Yön'e gönderdiği yazıda birleştirici ve barışçıl bir dil kullanması tamamen taktikseldir. Kırmızıtoprak Yön[356] üzerinden ülke yönetimini elinde bulunduran Kemalistlere ve Türk aydın kesimine ulaşmayı başarır. Bu yazı Kırmızıtoprak'ın Yön'de yayınlanan son yazısı olmaz.

Bütün bunlar 27 Mayıs 1960 darbesini yapanların hiç istemedikleri ve beklemedikleri şekilde özelde Kürtçü Solu genelde Kürtçülük hareketini güçlendirdiklerini görüyoruz. 1961 Anayasası[357] Kürtçü Sola orta vadede üzerinde hızla yükseleceği legal hukuki zemin sağlar, Kürtçülük hareketine ise ilk genel

[356]Doğan Avcıoğlu ve ekibinin çıkardığı Yön dergisi o devirde ülkeyi yöneten Kemalist kadroların sistematik bir şekilde takip ettiği yayın organıdır. Yön de yayınlanan bir yazı o devrin karar alıcıları tarafından okunuyordu.

[357] Kürtçü Solun yöntem ve taktiklerini incelediğimiz son bölümde 1961 Anayasasının Kürtçülüğün nasıl önünü açtığı anayasanın ilgili maddelerine atıfta bulunularak detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

seçimde somut sonuç alacağı fırsatlar doğurur. 1961 Anayasasının sağladığı özgürlükçü ortamda, Türkiye'nin ilk bölge partisi Yeniden Türkiye Partisi (YTP) kurulur[358] ve girdiği ilk seçimde siyasi dengeleri etkileyecek kadar başarılı olur.

2.5.5. Türkiye'nin İlk Bölge Partisi; Yeniden Türkiye Partisi

Yeniden Türkiye Partisi'nin kökenleri 1955'te kurulan Hürriyet Partisi'ne uzanır. Yusuf Azizoğlu[359] gibi DP içinde yer almış fakat sonra DP ile anlaşmazlığa düşmüş Kürtçü isimler Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardı. Yusuf Azizoğlu'nun da içlerinde bulunduğu Hürriyet Partisi kadrosu 27 Mayıs darbesinin hemen akabinde Ekrem Alican Genel Başkanlığında Yeniden Türkiye Partisi'ni (YTP) kurar. Yusuf Azizoğlu YTP'nin genel başkan yardımcısı olur. Kısa süre sonraki gelişmeler Ekrem Alican'ın partinin vitrin lideri olduğu, partinin perde arkası liderinin Yusuf Azizoğlu olduğunu gösterir.

YTP Kürtçülük konusundaki hassasiyetini programına yansıtır, tüzüğüne o dönem için çok radikal sayılacak *"ırk farkları tanımayan bir anayasa düzeni"* hedefini koyar.[360] İlk bakışta bunda ne var diyebileceğiniz bu hedef, dönemin şartları göz önünde bulundurularak incelendiğinde Kürtçülüğün tezlerini yansıttığı görülecektir. Türkiye partisi iddiası ile yolan çıkan YTP'nin açıktan Kürtçülük yapması hem dönemin mevzuatı açısından mümkün değildir hem de Türkiye Partisi olma iddiası ile yola çıkması hasebiyle taktiksel olarak doğru değildir. YTP sonuçları itibarıyla daha radikal bir hamle yapar, Devletin ve Milletin Türk kimliğini sorgulayacak hedef belirler. Böylece Kürtçülüğün önündeki en büyük engel olarak görülen Türkçülük, Türk Milliyetçiliği hümanist gerekçelerle öne sürülen masum bir demokratik hedefle kırılmış olacak, zemin Kürtçülüğe hazır hale getirilmiş olacaktır. Günümüzde bazı çevreler tarafında sistematik bir şekilde dile getirilen Türk yerine Türkiyelik kavramı, Türkiye yerine daha kapsayıcı olduğu öne sürülen Mezopotamya ya da Anadolu kavramlarının kullanılmasının istenmesinin kökenleri YTP'ye kadar uzanır.

---

[358] Türkiye İşçi Partisinin Kürtçü Solun gelişimine sağladığı katkı bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alındı.
[359] Diken, **a.g.e.,** s.44 46
[360] **Milliyet,** 5 Şubat 1961.

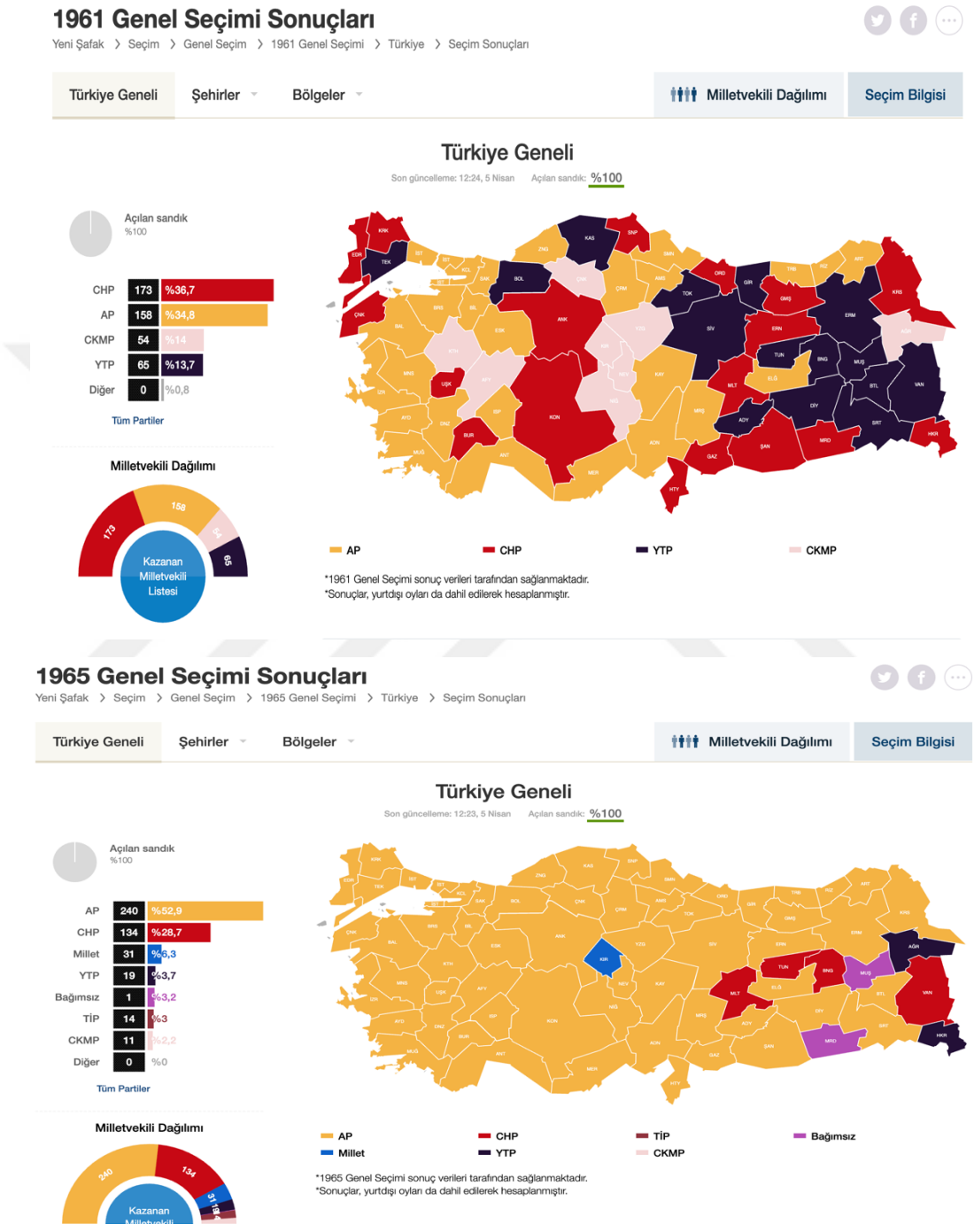
YTP Kürtçülük iddialarını reddeder, Türkiye partisi olduğunu söyler, söz konusu taleplerin Kürtçülük değil demokratik talepler olduğunu vurgular. Bazı araştırmacılar da bu yönde tespitlerde bulunur. Şener Aktürk, YTP'nin Kürtçülükle özdeşleştirilmesini doğru bulmaz, *"YTP Kürtlerin Türk toplumuna entegrasyonu ve gönüllü derinleşen asimilasyonunun taraftarıdır"*[361] diyerek YTP'nin Kürtçülüğe değil aksine Kürtlerin asimilasyonuna hizmet ettiğini öne sürer. Bütün bunlar YTP'nın bölge partisi olduğu gerçeğini değiştirmez. YTP 1961 seçimlerinde %13,7 oy oranı ve 65 milletvekili ile çok büyük başarı gösterir.

YTP ülke genelinde en büyük başarıyı Kürt asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yoğun olarak yaşadığı doğu illerinde gösterir. Birinci olduğu 14 ilin 9'u doğu illeridir. Söz konusu illerde 492868 oy alır, 29 vekil çıkartır.[362] Diyarbakır'da %43 alarak Doğudaki başarısını taçlandırır. YTP aynı başarıyı 1965 seçimlerinde gösteremez, seçimlerde % 3,7 oy alıp sadece 19 milletvekili çıkarabilir. Çok büyük düşüş yaşadığı bu secimde bile doğu vilayetlerinden önemli oranda oy alır, Ağrı ve Hakkâri de birinci parti olur. 1961 ve 1965 seçimleri YTP'nın Ülke değil bölge partisi olduğunu göstermiştir. Gazeteci Abdi İpekçi siyasi partilerin doğu illerindeki etkinliklerini incelediği 24 Eylül 1967 tarihli köşe yazısında *"Bazı muhalefet partilerinin siyasî faaliyetlerini Doğu bölgesinde yoğunlaştırdıkları gözden kaçmamaktaydı. Varlığını sadece bu bölgede koruyabilen YTP'nin yanında, TİP'in ve bir dereceye kadar CKMP'nin de Doğu'ya özel bir önem verdikleri görülmekteydi"*[363] diyerek YTP'nin sadece doğu illerinde varlık gösterebildiğine dikkat çeker. Abdi İpekçi'nin belirttiği üzere YTP sadece doğu illerinde varlığını sürdürebiliyordu. 1961 ve 1965 seçim sonuçlarının harita üzerinden verilmesi YTP-Doğu ilişkisinin daha net görülmesini sağlayacaktır.[364]

---

[361] Şener Aktürk, **Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey,** New York: Cambridge University Press, London, 2012, s. 146.
[362] **Türkiye İstatistik Kurumu Milletvekili Genel Seçimleri İstatistikleri (1923-2007),** s.29-94.
[363] Abdi İpekçi, "CHP ve Doğu," **Milliyet,** 24 Eylül 1967
[364] Temel, **a.g.e.,** s. 386; https://www.yenisafak.com/secim-1961/secim-sonuclari

Görsel 2.8. 1961-1965 Genel Seçimi Sonuçları

YTP mecliste bulunduğu dönemde Kürtçülüğe yönelik alınan tedbirlere şiddetle karşı çıkar, bunların kaldırılmasına yönelik bütün girişimlere destek verir. Bölgenin önde gelen 55 ağa ve şeyhini batıda ikamete zorlayan 2510 sayılı İskân Kanunu ve eki 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasının mecliste adeta

sözcülüğünü üstlenir. YTP Urfa Milletvekili Celal Öncel konu hakkında mecliste yaptığı konuşmada sadece MBK'nin çıkardığı 2510 sayılı İskân Kanun ve ekini değil, Atatürk döneminde çıkarılmış iskân kanunlarını da sert bir şekilde eleştirir;

> *"Müzakere mevzuu olan 105 sayılı Kanun, sadece 55 kişiyi ve onların efradı ailesini ilgilendiren bir mevzu değildir. Bu, topyekûn bir bölgeyi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni ilgilendiren ehemmiyetli bir mevzudur. Zira bu kanunla yapılan tasarruflar Anayasa ve insan haklarına taban tabana zıt hükümleri ihtiva eylemektedir. Bu kanunun tatbikatında hâkim olan fikir meydandadır. O zaman eski Millî Birlik üyelerinde birkaç zat, bu bölgede sathî ve mevzîî bir seyahatten sonra malûm bazı gazeteciler Doğu için realiteye uygun olmayan, gerçeğe aykırı, mübalağalı rakamlar ileri sürmüşler; hatta Sark meselesinin rejim davasından önce ele alınmasını yazmışlardır. 1926'da Şeyh Sait İsyanı vesilesiyle yapılan umumî tenkil ve onu takip eden yıllarda seçim endişesiyle yapılan kısmî iskân kanunları iyi netice vermemiş, bilâkis bu bölgenin halkı üzerinde menfî tesirler icra etmiş ve çalışma günlerini sıfıra indirmiştir. (...) Muhterem arkadaşlar, biz sadece 55'lerin mahallerine iadelerini istemiyoruz. Aynı zamanda iskân kelimesinin lügatimizden silinmesini ve her kötü vesile ile Demokles'in kılıcı gibi basımızda asılı durmamasını istiyoruz."*[365]

YTP Bingöl Milletvekili Sıddık Aydar, YTP Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin başta olmak üzere diğer YTP milletvekilleri de zorunlu iskanın kaldırılmasına, 55 şeyh ve ağanın kendi bölgelerine dönmesine destek verir.

YTP 1961 seçimlerinde önemli başarı elde eder, seçin sonrası İnönü başkanlığında kurulan koalisyona içlerinde sağlık bakanlığının da olduğu altı bakanlıkla ortak olur. YTP kendine düşen en büyük ve en önemli bakanlığa partinin perde arkası lideri olarak bilinen Yusuf Azizoğlu'nu atar. Azizoğlu 16 aylık bakanlığı suresinde verdiği kararlar, yaptığı atamalar ve ziyaretlerle hükümet krizine neden olabilecek tartışmalara neden olur. Watts, Azizoğlu'nun yaptığı bölgeciliği müspet bir şekilde açıklamaya çalışır; *"Azizoğlu'nun kişisel tarihi ve O'nun ülkenin doğu illerine altyapı ve kalkındırma hizmetleri götürmeye yönelik kararlı çabalarından dolayı, parti (YTP) Doğuculukla özdeşleştirildi.*"[366] Yusuf Azizoğlu'na en sert

[365] **TBMM Tutanak Dergisi,** Cilt 6, Dönem 1, 10.9.1962, s.396.
[366] Nicole Watts, N. **Activists in Office: Kurdish politics and Protest in Turkey**, University of Washington Press, Washington, 2010, s. 37.

suçlamalar aynı kabinedeki çalışma arkadaşı İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'dan gelir. Bekata 1 Ekim 1963 tarihli CHP Grup Toplantısında, Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu'nu açıktan *"Kürtçülükle"* suçlar.[367] Azizoğlu suçlamaları reddeder, Bekata geri adım atmaz, 18 Ekim 1963'de Senato'da yaptığı konuşmada Azizoğlu'na yönelik suçlamalarını daha da sertleştirir, onu Kürt isyanlarına katılan eski DP vekili Halis Öztürk'e pozitif ayrımcılık yapmakla suçlar;

> *"(...) Halis Öztürk, Türk vatanını ve Türk Devletini bölme yolundaki müfrit Kürtçülük faaliyetleri dolayısıyla daha 1927'de batıya nakledilirken, yakınları tarafından jandarmaya tecavüz edilerek kaçırılmıştır. Bundan sonra Halis Öztürk, asilerle doğrudan doğruya birleşmiş, soygunlara karışmış, erlerimizi yaralamış ve şehit etmiştir. 1934'de tevkif edilmişse de bu sefer de cezaevinden kaçmıştır. Tekrar eşkiyalığa başlayan Halis Öztürk, resmen saki ilân olunarak, gıyaben 32 yıl hapse mahkûm edilmiştir. İzaleî Şekavet Kanunundan faydalanarak dehalet etmiş ise de gizli faaliyetlerine devam etmiştir. 1950'de DP mebusu olmuştur. Bu sayede yolunda daha çok imkânlarla yürümüştür. Gizli Kürt cemiyeti ile ve Molla Mustafa Barzani ile de temasa geçtiği ve ona adamlarıyla para yardımı yaptığı kanaati de mevcuttur. İşte Modern Kayseri Cezaevi'nden, önceleri kolaylıkla kaçtığı ve halen de rahatça kaçma imkânlarına fazlasıyla sahip bulunduğu son derece iptidaî Ağrı Cezaevi'ne nakline, Azizoğlu'nun valiyi tazyik ederek, ısrarla tavassut ettiği Halis Öztürk kısaca budur."*[368]

Bekata'nın Azizoğlu'na yönelik suçlamaları Halis Öztürk'le sınırlı değildir, Bekata aynı konuşmada Azizoğlu'na yönelik çok daha sert suçlamalarda bulunur, onu Kürt asıllı öğretmenler üzerinden Doğuyu karıştırmak, Avrupa merkezli Kürtçülük hareketi ile bağlantılı olmak ve Kürtçülükten yargılanan Ali Karahan'a devlet kaynaklarından 40000 lira para yardımı yapmakla suçlar. [369] Suçlamalar çok ağırdır, Azizoğlu bunları reddetse de baskılara daha fazla dayanamaz 26 Ekim 1963'te bakanlıktan istifa eder.[370] İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata da tartışmalardan yara alır, CHP içindeki yenilikçiler tarafından CHP'nin Doğudaki konumunu zayıflatmakla suçlanır. Berkata İsmet İnönü'nün sahip çıkmaması üzerine içişleri bakanlığından istifa eder.

---

[367] **Milliyet,** 2 Ekim 1963.
[368] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 2, 18.10.1963 (Birleiik Toplantı Zabıtları), s.363-368.
[369] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 2, 18.10.1963 (Birleiik Toplantı Zabıtları), s.376-378.
[370] Temel, **a.g.e.,** s. 133.

2.5.6. Kürtçülüğün Merkez Sağda Temsil Edilmesi ve Kürtçü Solun Gelişimine Katkı sağlaması

YTP deneyimi ve başarısı merkez sağın Doğu meselesine yoğunlaşmasına, politikalarında Doğuyu öncelemesine neden olur. 27 Mayısçıların sürgüne gönderdikleri ağa ve şeyhler bölgeye geri dönüp eski güç ve etkinliğini kazanırlar. Bu isimlerin çoğu 1965 seçimleri ile merkez sağın neredeyse tek temsilcisi haline gelen Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nde yer alır. Bruki Aşireti lideri Kinyas Kartal 1965'ten 1977'ye kadar kesintisiz bir şekilde Adalet Partisi'nden vekil olur. Yine aynı çerçevede *"Öztürkler"* Ağrı'dan, *"Bucaklar"* Urfa'dan Adalet Partisi adayları olur.[371] Bölgenin en önemli aşiretler liderleri merkez sağda yer alır. Adalet Partisi'nin 1965-1971 arası tek başına iktidar olması Adalet Partisi'nde yer alan aşiret liderlerinin devlet imkanlarından faydalanması ve güçlenmesinin önünü açar. Aşiret liderleri artık sadece toprak zengini değildir, sahip oldukları ticari temsilcilikler ve aldıkları ihaleler sayesinde bölgenin en zengin iş adamları konumuna gelirler.

Kürtçülüğe sempati duyan kesimin merkez sağda yer alması ve iktidar gücünden etkin bir şekilde faydalanması, DP deneyiminde olduğu gibi Kürtçü solun gelişiminde negatif değil pozitif bir etken olarak karşımıza çıkıyor. Kürtçü Solun Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci gibi önemli isimlerinin Merkez sağda siyaset yapan birçok isimle abi-kardeş ilişkisi içinde oldukları, hatta Tarık Ziya Ekinci ve Musa Anter'in gençliklerinde DP'den aday olan abileri için DP'yi desteklerine değinmiştik. Kısacası Kürtçülük Hareketi'ni oluşturan tüm unsurlar, söz konusu Kürtçülük olduğunda, ideolojik farklılıklarını bir kenara bırakıp ortak bir noktada buluşabiliyorlardı. 1950'lerde başlayan ve günümüze kadar çok güçlü bir şekilde devam eden böyle bir siyasi gelenek oluşmuştur. Mesela YTP'li Yusuf Azizoğlu, 23'ler davasında yargılanan sosyalist Musa Anter'i hapishanede ziyaret edip destek verir.[372] Bunun aynısını 49'lar olayında DP milletvekili Şeyh Said'in torunu Melik Fırat yapmıştır.

[371] **A.e.,** s. 114.
[372] **A.e.,** s. 131.

Fırat, 49'ları kurtarmak, en azından hapishane şartlarını düzeltmek için Başbakan Menderes ile görüşmek ister, randevu alamayınca da bir telgrafla partiden istifa ettiğini açıklar.[373] Bu gözü kara duruşunun karşılığını alır. Menderes, Abdülmelik Fırat'a randevu verir, onu çok sıcak karşılayıp her türlü desteği vereceğini söyler. Nitekim bu görüşmeden hemen sonra 49'lar koğuşlara alınıp aileleriyle görüşmelerine müsaade edilir.[374] Abdülmelik Fırat, Kürtçü Solun diğer önemli ismi Yaşar Kaya ile de çok yakından ilgilenir. Yaşar Kaya, anılarında, Abdülmelik Fırat'ın yardımını bir anekdotla anlatır;

> *"Kızılay'da yürürken, biri, 'Yaşar', 'Yaşar' diye bana seslendi. Döndüm bana seslenen kişinin kim olduğuna baktım, bu rahmetli Abdülmelik Fırat'tı. Abdülmelik bey, benden dört yaş büyüktü, ona ağabey diye hitap ediyordum. O da Yassıada'daki demokrat parti yargılanmasından sonra yeni tahliye olmuş ve Kayseri'deki cezaevinden dönmüştü."*[375]

Yaşar Kaya Abdülmelik Fırat'a Konya'ya gideceğini söyler, Abdülmelik Fırat, Yaşar Kaya'ya, Mehdi Halıcı ile Fevzi Halıcı'nın Kürt Hacı Sabri'nin[376] oğulları olduğunu, ama özellikle Mehdi Halıcı'yı görmesini söyler.[377] Fırat'ın kartını vererek mutlaka gör dediği Mehdi Halıcı, Cemşid Bender müstear ismiyle kitaplar yazan ve tüm uygarlığın temellerine Kürtleri yerleştiren militan düzeyde bir Kürt Milliyetçisidir. Mehdi Halıcı, Abdülmelik Fırat'ın selamı ile gelen Yaşar Kaya ile çok yakından ilgilenir.[378] Sağdan, hatta İslamcı kesimden, ayrılıkçı Kürtçü Sola gelen bu destekler ne ilktir ne de son olur. Kürtçü Solun önemli isimlerinden Mehdi Zana da bölgede saygı duyulan bir Şeyh ailesine mensuptur. Mehdi Zana hatıralarında Şeyh olan babasının kendisine ve mücadelesine destek verdiğini şöyle anlatır;

> *"Babam hiçbir zaman çocuklarının hayatına girmezdi. Mutaassıp bir çevreden ve de şeyh, molla ailesinden olmamıza rağmen, çevrenin dedikodularına aldırış etmez, "toplumu rahatsız etmeyin, insan haklarına yönelik bir şey yapmayın, sizden başka bir şey istemem", derdi. Hiç, unutmam, Siverek Doğu Mitingine gittiğimde parasal sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Yıl 1967 idi.*

---

[373] Abdülmelik Fırat, **Fırat Mahzun Akar**, İstanbul, Avesta Yayınları, 1996.
[374] Temel, **a.g.e.,** s. 71.
[375] Peşeng **a.g.e.,** s. 146.
[376] Hacı Sabri Konya'da dindar kimliği ile tanınan ve o kimlikle öne çıkan biridir.
[377] Peşeng, **a.g.e.,** s. 146.
[378] **A.e.,** s. 147.

Yeni diktirdiğim lacivert elbisemin ceketini 45 liraya satıp mitinge öyle gitmiştim. Ağrı mitingine gidemiyordum. Babam, İki gün önce mitinge gidip gitmeyeceğimi sormuştu. İşimin olduğunu ve gitmeyeceğimi söylemiştim. O gün akşam yemeğine geldiğimde, annem bana bir zarf uzattı. Baktım zarfta 200 lira var. Anneme:
"Bu ne?" dediğimde:
"Baban Ağrı'ya gitmen için verdi", dedi. Çok duygulanmıştım. Onun gidip borç ettiğini biliyordum. Benim mücadeleye verdiğim önemi biliyordu. Konuşmazdı, ama beni desteklediği belliydi."[379]

Mehdi Zana'nın *"1967-68 yılı aynı zamanda benim ve ailemin üzerindeki baskıların en yoğun olduğu dönemdi. Babam, abileri, kız kardeşlerim memurdu"*[380] ifadelerinden ailesin memur olduğunu anlıyoruz. Zana'nın Abisi de tekelde memurdur, siyasete girdiği o sene, abisinin Konya'ya tayini çıkar, Mehdi Zana bunu kendi siyasi çalışmalarından dolayı sürgün olarak görür. Babasının tepkisinden çekinmektedir, nitekim tayinin çıktığı gün babası Zana'yı yanına çağırır. Zana endişeli bir şekilde odaya girer, gerisini Zana'dan dinleyelim;

"Odaya girdim: "Buyur baba, beni istemişsin", dedim. O anda babamın gözlerine bakıyor, gözlerinden tepkisini ölçmeye çalışıyordum. "Gel oğlum. Mithat abini sürmüşler, duydun mu?" "Evet!" dedim. "Bak oğlum. İnsan bir şeye girmesin. Girdikten sonra hele haklı olduğuna inandı mı gam yememesi gerekir. Hiç kendinizi üzmeyin. İnsan halaya katılmasın, katıldıktan sonra sallanması gerekir. Madem mücadelene inanıyorsun, hiç üzülme. Olmazsa abin istifa eder. Yine hep beraber ne kısmet olmuşsa yeriz", dedi. O anda sevinçten ne yapacağımı şaşırdım. Adeta ayaklarım yerden kesilmiş, neredeyse uçacağım. O kadar rahatlamıştım ki. Hemen dışarı fırladım. Doğru dükkâna geldim."[381]

Mehdi Zana'nın Şeyh babası en kritik ve en zor dönemlerde Mehdi Zana ve mücadelesine destek verir. Mehdi Zana'nın sosyalist olması, TİP içinde siyaset yapması babasının bakış acısını değiştirmiyor. Bu tarz destekler, günümüze kadar artarak devam eder. Söz konusu Kürt meselesi, Kürtçülük Hareketi olunca sağcı, solcu ideolojik farklılıklarını bir kenara bırakıp Kürt meselesi noktasında birleşebiliyorlar. Bu çerçevede, Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat, Zerdüştlük Kürtlerin milli

[379] Zana, **a.g.e.,** s. 37-38.
[380] **A.e.,** s. 38.
[381] **A.e.,** s. 39.

dinidir diyen[382] Musa Anter'i savunabiliyor. Tüm bu örnekler bize, sağcı, dindar ya da solcu Kürt aydınlarının önceliğinin Kürtçülük olduğu, Kürtçülük noktasında birleştikleri ve birbirlerine yardım ettiklerini gösteriyor.

2.6. Kürtçü Solun Gelişimi Etkileyen İki Hadise

Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun 1963-1971 yılları arasındaki gelişimini tüm boyutlarıyla anlayabilmek için 1961-1965 yılları arası biri yurt dışı, öteki yurt içinde olmak üzere iki konuyu ele almamız gerekmektedir. Bunlardan ilki Barzani'nin 1961 Ayaklanması ve onun neden olduğu 23'ler Hareketi. Diğeri ise Barzani hareketinin Türkiye versiyonu olan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurulma sürecidir.

2.6.1. Barzani'nin Ayaklanması ve 23'ler Hadisesi

Mustafa Barzani'nin 1958'de Irak'a dönmesi ve Irak'ın kuzeyine 'Genel Vali' atanmasının Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi tekrar harekete geçirdiğini görmüştük. Irak'ın kuzeyindeki tüm gelişmeler Türkiye'yi çok derinden etkiler. Barzani 1961'de Bağdat yönetimine karşı ayaklandığında, Irak'tan sonra bunun etkisinin en fazla hissedildiği ikinci ülke Türkiye olur. Türk basını Barzani ve ayaklanmasını yakından takip eder. 1963 yılında çatışmalar artar. Hürriyet gazetesi Barzani'nin ayaklanmasını *"Irak'ta Kürtler silaha sarıldı"*[383] şeklinde verir.

Mustafa Barzani'nin, İsviçre Televizyonuna verdiği[384] *"İstiklâl davamızı bir gün muhakkak kazanacağız. Kürdistan haritasını ve Kürt istiklâlini bütün dünya milletlerine kabul ettireceğiz. Irak'tan sonra ikinci mücadele cephemiz Türkiye olacaktır. Fakat bu mücadele için zaman daha çok erkendir"*[385] şeklindeki röportajı Türkiye'de çok büyük yankı uyandırır. Yeni İstanbul gazetesi söz konusu röportajı

[382] Anter, **Anılar,** s. 63.
[383] **Hürriyet,** 11 Haziran 1963.
[384] İsviçre Televizyonu söz konusu mülakatı 28 Ağustos 1966'de yayınlar.
[385] "Barzani, İkinci Hedefimiz Türkiye'dir Dedi", **Yeni İstanbul,** 26 Eylül 1966.

"Barzani, 'İkinci Hedefimiz Türkiye'dir' dedi"[386] manşeti ve Sivas'ı içine alan bir Kürdistan haritası ile verir. Türk güvenlik bürokrasi ve Türk kamuoyunda zaten var olan Kürtçülük hassasiyeti daha da güçlenir.[387] Bunun yansıması olarak, 1958-1959 yıllarında yaşananların birebir aynısı 1962-1963'de tekrar yaşanır.

Görsel 2.9. Yeni İstanbul: Barzani, "İkinci hedefimiz Türki'yedir" dedi

26 EYLÜL 1963

Yeni İstanbul

KİTAP-KUPONU

YEMEK KİTABI

Avrupa'da Kürtçülük lehine propaganda hızla yayılıyor

Gazeteler, Türkiye'yi de içine alan Kürdistan haritaları veriyor

Barzani, "ikinci hedefimiz Türkiyedir,, dedi

İsviçre televizyonunda, Doğu illerimizle birlikte Adana ve Sivas'ın da dahil edildiği Kürdistan haritası gösterildi

Türk güvenlik bürokrasisi harekete geçmekte gecikmez. Kürtçülük Hareketine yönelik 49'lardan sonraki en büyük tutuklama dalgasına imza atılır. İçişleri Bakanı Oğuz Bekata, 28 Haziran 1963'te kamuoyuna *"Türkiye'de müstakil bir Kürdistan'ın kuruluşu için faaliyet gösteren bazı kişilerin tutuklandıklarını"* bildirir.[388] Berkata söz konusu kişilerin tutuklanma gerekçesini şöyle açıklar;

> *"Öteden beri Millî Emniyet tarafından gerek aşırı solculuk ve gerekse dışla irtibatları dolayısıyla kontrole tâbi tutulan ve dıştan gelen direktiflerle Türkiye'de Anayasamıza da aykırı, ayırıcı, ırkî faaliyetlere girişen, son zamanlarda bütün gemi azıya alarak isi neşriyat safhasına bile döken mahdut bir zümre bizce malûm maksatlarla çalışmakta idi. Yurdumuzun Sark bölgesindeki vatandaşlarımızı hedef tutan birtakım faaliyetler, siyasî olayların gelişmesiyle orantılı olarak inkişaf ettirilmek istenmiştir. Türkiye hudutları içerisinde Kürt diye ırk ayrımına gidenler de Türkmen, Özbek ve diğer kolları ne ise Kürt denilen Kürtlerin de aynı durumda olduklarını bilmektedirler. Türk hudutları içerisinde ve hiçbir bölgede bu tarzda bir ayrılık emaresi ve düşüncesi mevzuubahis olamaz. Burada isimlerini açıklamak istemediğimiz*

[386] **Yeni İstanbul,** 26 Eylül 1963.
[387] Temel, **a.g.e.,** s. 138.
[388] Şimşir, **a.g.e.,** s. 539.

devletler, iç karışıklıklar ve ayrılıklar çıkartmak ve bütünlüğümüzü parçalamak için çalışmakta ve fırsatlar kollamaktadırlar."[389]

Tutuklamalar Türk basınında Türkiye'de Kürt devleti kurmak isteyen komünistlerin tutuklanması şeklinde verilir. Cumhuriyet gazetesi *"Topraklarımızda bir Kürt devleti kurmak isteyen 13 kişi yakalandı,"*[390] Akşam gazetesi *"12 Komünist Kürt Tevkif Edildi"* [391] başlıklarıyla çıkar. Akşam gazetesi tutuklanan kişilerin meslekleri, siyasi görüşleri, iç dış bağlantılarını içeren bir liste yayınlar;

"• Ziya Şerefhanoğlu: Milliyetçi Kürtçü. Avukat. Dışla irtibatlı. Kürtçe ve Türkçe yayınlana hazır olarak ele geçirilen "Reya Rast" Dergisi'nin sahibi.

• Sait Elçi: Milliyetçi Kürtçü. İstanbul'da serbest muhasebeci. Dışla irtibatlı.

• Musa Anter: Komünist Kürtçü. TİP üyesi. Dışla irtibatlı.

• Mehmet Serhat: Komünist Kürtçü. Hukuk Fakültesi öğrencisi. Kürtçe ve Türkçe [Deng] Dergisi mesul müdürü.

• Yasar Kaya: Komünist Kürtçü. Kürtçüler arasında "Fidel Castro" namıyla anılır. Deng Dergisi yazı işleri müdürü. TİP üyesi.

• Doğan Kılıç Sıhhesenanlı: Milliyetçi Kürtçü. "Roja-Newe" adlı Türkçe ve Kürtçe gazetenin sahibi. Avrupa ve Ortadoğu ile irtibatlı ve gizli bir Kürt teşkilatı kurma faaliyeti sanığı.

• Edip Karahan: Komünist Kürtçü. Dicle Fırat Gazetesi sahibi. Dışla irtibatlı.

• Enver Aytekin. Komünist Kürtçü. Sosyal Adalet Dergisi idare müdürü. TİP üyesi.

• Enver Ali Anagur: Kürtçü. Tunceli Kültür Derneği Baskanı. Dışla irtibatlı.

• İbrahim Mahıdır: Irak tabiyetinde Kürtçü. İstanbul Tıp Fakültesinde besinci sınıf öğrencisi. Dışla irtibatlı.

• Gazi Dizey: Komünist Kürtçü. Ticari Bilimler Akademisi öğrencisi. Dışla irtibatlı.

[389] **Cumhuriyet,** 29 Haziran 1963.
[390] **Cumhuriyet,** 29 Haziran 1963.
[391] **Akşam,** 29 Haziran 1963.

• Abdülsettar Hemavendi: Milliyetçi Kürtçü. Irak asıllı Ürdün pasaportlu gazeteci. "Irak Gizli Hür Gençlik Teşkilatı" Yayın ve Propaganda Komitesi Başkanı."[392]

Bu ilk dalgadır, daha sonraki tutuklamalarla tutuklananların sayısı 23 çıkacaktır, hadise Türk siyasi literatürüne 23'ler hadisesi olarak geçecektir. İsimlerden anlaşılacağı üzere tutuklananların bir kısmı Türk vatandaşı bir kısmı ise yabancı uyrukludur. Yabancılar Türkiye'de eğitim gören Irak ve İran'dan gelen Kürt asıllı öğrencilerdir. Tutuklamaların merkezinde ise uluslararası bir öğrenci derneği vardır. Daha önce, Avrupa'da eğitim gören öğrencilerin Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti adında bir dernek kurduğunu ve bu derneğin 1958'den sonra Barzani ve KDP'nin Avrupa'daki temsilcisi konumuna dönüştüğüne değinmiştik.[393] Türkiye'de eğitim gören Kürt kökenli yabancı öğrenciler, Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin bir şubesini Türkiye Öğrenci Derneği adı altında Türkiye'de kurarlar. Derneğin amacı Irak'ta olduğu gibi Türkiye'de bağımsız bir Kürdistan kurmaktır. Barzani konusunda son derece hassas olan Türk istihbaratı, Kürt kökenli yabancı öğrencileri yakından takip eder. Bu takip sonucu, Avrupa Kürt Öğrenci Derneği'nin şubesini Türkiye'de kuran yabancı öğrenciler ve bunlara destek veren Türkiyeli Kürt milliyetçileri tespit edilir ve tutuklanır.

23'ler kapsamında gözaltına alınan Musa Anter, Sait Elçi, Ziya Şerefhanoğlu ve Yaşar Kaya gibi isimler daha önce 49'lar listesinde yer almıştır, Barzani'den etkilenmiş bağımsız Kürdistan yanlısı Kürt milliyetçileridir. Bu isimler, İleri Yurt, Deng gibi yayınlar üzerinden Kürtçülük Hareketine açıktan destek veriyorlardı. Ahmet Özer, Barzani'nin 23'ler üzerindeki etkisini ve Türk devletinin tepkisini kısaca şöyle özetler.

"Kürt Ulusal Demokratik Hareketi, aydınlar arasında yaygınlık kazanmaya başladı. Bunda 1961 yılında Erbil dağlarında silahlı mücadele başlatan Molla Mustafa Barzani'nin etkisi büyüktü. Türkiye'deki Kürtlerin gözü bu yıllarda Irak Kürdistanı'na çevrilmişti. Bu arada Türkiye'de öğrenim gören Iraklı Kürt

[392] 29 Haziran 1963 tarihli **Akşam'dan nakleden** Ertem, **a.g.e.,** s. 85-86.
[393] Şimşir, **a.g.e.,** 539.

yurtseverleriyle Türkiyeli Kürt Yurtseverleri arasında dostluk ve arkadaşlık ilişkileri gelişti. MİT (Millî İstihbarat Teşkilatı) yeniden harekete geçerek tutuklamalarda bulundu, 23'ler olarak adlandırılan bir grup Iraklı ve Türkiyeli Kürt, tutuklanıp büyük bir gürültüyle yargılandılar."[394]

23'ler dosyasında yargılananlar 1963'te çıkan kısmi aftan yararlanarak berat ederler.[395] 23'lerin bir kısmının Türkiyeli Kürtçülerden oluştuğuna az önce değinmiştik, bunların tutuklanma sebebi ise Avrupa Kürt Öğrenci Derneğinden ziyade yaptıkları bölücü ve ayrılıkçı yayınlar ile evlerinde bulunan Kürtçü vesikalardır. Musa Anter'in evinde 17, Sait Elçin'in evinde ise 10 vesika bulunur. Deng dergisi yazı işleri müdürü Yaşar Kaya'nın evinde ise 22 vesika bulunur. Kaldı ki bu kişiler çıkardıkları yayın organları ve kendi yazdıkları yazılarda açıkça Kürtçülük fikrini savunuyorlardı.

49'lar gibi 23'lerin de en tanınmış ve en önemli ismi olan Musa Anter 23'ler olayına hatıralarında değinir ve meseleyi kendi cephesinden anlatır. Detaylı bir şekilde ele aldığı hapishane hatıralarında nedense suçlamalara ve nasıl berat ettiklerine dair bir açıklamada bulunmaz. Anter, 23'lerin arasındaki yabancı uyruklu Kürtlerden Abdulsettar Hamavendi adlı kişi üzerinde durur. Hamavendi Irak asıllı bir Kürt'tür ve Barzani için çalışmaktadır. Anter hatıralarında 23'lere ayırdığı geniş bölümünde Hamavendi'nin Barzani için çalışmadığı, Kürt ve Kürtçü olmadığı, Arap ve İhvan mensubu olduğunu ispatlamaya çalışır.[396]

2.6.2. Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi TKDP

Türkiye'deki Kürt milliyetçilerinin 1958'de itibaren Barzani ve KDP'ye duydukları sempati zamanla örgütsel desteğe dönüşür. Sağ eğilimli Kürt milliyetçileri KDP'nin Türkiye versiyonunu kurma kararı alır. Bu amaçla, ilk önce, Abdulkadir Ökten, Faik Bucak ve Sait Elçi gibi dönemin en tanınmış Kürt milliyetçilerinin yer alacağı *"Kürdistan Demokrat Partisi mesulluğu"* adlı bir komite kurulur. 16 Eylül 1961'de kurulan bu komitenin ömrü fazla uzun sürmez. Türkiye'den gelen baskılar

[394] Özer, **a.g.e.,** s. 568.
[395] Şimşir, **a.g.e.,** 544.
[396] Anter, **a.g.e.,** s. 189-203.

üzerine, Barzani, Türkiye'nin doğusunda yavaş yavaş tüm illerde örgütlenmeye başlayan komiteyi kapattırır.

Komitenin kurulmasında önde gelen isimlerden olan Sait Elçi komitenin kapatılması üzerine KDP'nin Türkiye versiyonunu illegal bir şekilde kurmak ister. Ama istediği sonucu yine alamaz. Buna rağmen, arkadaşları ile beraber bu yöndeki gayretlerinden vazgeçmez. Ve sonunda, 11 Temmuz 1965'te, Diyarbakır'da, Gazi Köşkü'nün bahçesinde Türkiye Kürdistan Partisi'ni kurar.[397] Faik Bucak ile beraber, kurucuların arasında Said Elçi, Şerafettin Elçi, Şakir Epözdemir, Derviş Akgün, Ömer Turhan vardır.[398] Başkanlığa Faik Bucak, sekreterliği ise Şerafettin Elçi getirilir. Şakir Epözdemir, TKDP'nin kuruluşuna Şeyh Said'in katibi Liceli Fehmi Bilal'in destek verdiğini, ayrıca, Partinin Barzani'nin bilgisi dahilinde kurulduğunu söyler.[399] TKDP, 1938'de son silahlı isyanın bastırılmasından sonra kurulan ilk illegal Kürtçü partidir.[400] TKDP etnik temelde Kürt milliyetçiliği[401] yapan sağ eğilimli[402] bir örgüttür. Kürt milliyetçi çizgisi hiç değişmeyecek hatta daha da radikalleşecektir. Ama ideolojik çizgisinde zamanla büyük değişimler olur.

Faik Bucak, sosyalist Kürt aydınlarına birlikte çalışma teklifinde bulunur. Bucak, bu çerçevede, ilk olarak, Dicle Öğrenci Yurdu'ndan itibaren tanıdığı ve o dönem Sultanahmet Cezaevi'nde tutuklu (1964) Musa Anter'i ziyaret eder ve ona partiye katılmayı teklif eder. Anter, Faik Bucak'ı çok sevmesine rağmen tüzüğünü sağcı bulduğu TKDP'ye katılmayı reddeder.[403] TKDP'nin lideri Faik Bucak, Musa Anter'in "*politik eller cehalette birleşti*" diyerek tarif ettiği[404] bir suikast sonucu, 4 Temmuz 1966'de, öldürülür. Yerine ise Sait Elçi gelir. Faik Bucak gibi etkili ve bölgede çok saygın liderini kaybeden TKDP güç kaybetmeye başlar. Kaldı ki 1960'dan sonra Türkiye'de ve özellikle de doğuda sol rüzgarlar çok sert esmektedir. Kürt

[397] Şakir Epözdemir, **T-KDP Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi 1968/235 Antalya Davası Savunması,** Peri Yayınları, İstanbul, 2005 s. 7.
[398] Bayram Yurtçiçek, **a.g.e.,** s. 58.
[399] Epözdemir, **a.g.e.,** s. 92.
[400] Marcus, A. Kan ve İnanç, **PKK ve Kürt Hareketi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 38.
[401] Arık, **a.g.e.,** s. 220
[402] **A.e.,** s. 219.
[403] Anter, **a.g.e.,** s. 205.
[404] **A.e.,** s. 205.

milliyetçilerinin önemli kısmı Sosyalist olup başta TİP olmak üzere sol eğilimli parti sendika ve STK'larda yer alırlar. TKDP ise sağcı bir parti olarak bilinmektedir. Faik Bucak'ın öldürülmesi ve sol rüzgarlar TKDP'nin etkisini kırar. 1970'lerde, Irak'taki KDP'nin kendi içinde bölünmesi, diğer sorunlarla birleşince, TKDP Kürtler için siyasi bir çekim merkezi olmaktan yavaş yavaş çıkar.

TKDP, solun etkisini kırmak için geleneksel çizgilerini aşar. Sait Kırmızıtoprak, Hikmet Buluttekin, Hasan Yıkmış, Nazmi Balkıç gibi sol eğilimli isimleri kendine çeker. Bununla da yetinmez, o dönem Kürtçü Solun koruyucusu konumundaki TİP ile ortak faaliyetlerde bulunur. TKDP, TİP'in bölgede düzenlediği ve Kürtçü Solun gelişiminde önemli rol oynayan ilk doğu mitinglerinde aktif bir şekilde yer alır. Bu yeni kadro ve faaliyetler TKDP'nin Marksist, Leninist bir örgüt olarak tanımlamasına neden olmuştur.[405] TKDP, tüm bu sosyalist açılımlarına rağmen, bölgede her geçen gün artan ve Kürt aydınının neredeyse tamamını etkileyen solun etkisini kıramaz ve klasik geleneksel tabanı ile yetinmek zorunda kalır. Hatta o tabanı dahi elinde tutamaz. Barzani'nin Irak karşısında yenilmesi, KDP'nin bölünmesi ve Irak'ta, KDP'den ayrı Celal Talabani liderliğinde sosyalist yeni bir Kürtçü oluşumun ortaya çıkması, TKDP'nin içinde zaten güçlü olan sol fraksiyonu daha da güçlendirir. TKDP'nin tamamen sola kaymasına neden olur. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz üzere sağ eğilimli TKDP, 1970'lerin ikinci yarısında sosyalist Kürtçü bir örgüte dönüşür.

12 Mart 1971 Darbesi ve ondan sonra tesis edilen sıkıyönetim dönemi tüm gizli örgütler gibi TKDP'ye de darbe indirir. TKDP mensupları 1971'in Nisan ayında Silopi'de bir araya gelerek 12 Mart sonrası bekledikleri operasyonlardan kurtulmak için taktik belirlemeye çalışırlar. Ama korktukları başlarına gelir. Onlar da tutuklama dalgasından kendilerini kurtaramaz. Diyarbakır sıkıyönetim mahkemesinde yargılanan sanıklar milli duyguları yok etmeye ve zayıflatmaya matuf olmak üzere Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi adında bir cemiyet kurmaktan suçlanır ve yargılanırlar. 19 sanığın yargılandığı davada 10 sanık 3 ile 7 yıl arası ceza alır. Diğer

[405] Abdulhaluk Çay, **Heryönüyle Kürt Dosyası**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1993, s. 438.

9 sanık ise delil yetersizliği yüzünden beraat eder. TKDP 12 Mart döneminin en fazla baskıya uğrayan, ceza alan örgütü değildir. Hatta aldığı ceza ve beraatlar düşünüldüğünde bu zor dönemi en az zararla atlatan örgüttür diyebiliriz. 12 Mart sonrası dönemde diğer sosyalist Kürtçü örgütlerin etkileri artarken Barzani'nin Türkiye yapılanması olarak bilinen TKDP giderek etkisini kaybeder ve neredeyse siyasi sahneden silinir gider.

2.7. Kürtçü Solun Kuluçka Dönemi ve Doğu Hakkında Genel Değerlendirme

Kürtçülük Hareketi 1945'ten sonra esen özgürlük rüzgarlarını çok iyi kullanır. 1945-1950 yılları arasında CHP ile sıcak ilişkiler kurarak devletin bölge üzerindeki denetimini önemli ölçüde gevşetmeyi başarır. 1950'de başlayan DP döneminde ise bölge politikalarını nerede ise kendisi şekillendirir. 1945-1950 yılları arasında devletin bölgedeki denetimi gevşemiş, DP döneminde ise neredeyse tamamen kalkmıştır. Önceki satırlarda, detaylı bir şekilde ele aldığımız gibi bölgede mutlak otorite anlamına gelen Umumi Müfettişlik sistemi DP tarafından yerine hiçbir ikame edilmeden bir anda ortadan kaldırılmıştır. Bu radikal karar, bölgede denetim hatta otorite açısından büyük bir boşluk oluşturur. Bu boşluğu, Kürtçülük Hareketi doldurur.

DP 1938'de çok ağır darbeler yiyen ve uyku sürecine geçmek zorunda kalan Kürtçülük Hareketine tekrar canlanmasını sağlayacak uygun bir siyasal platform sağlar. Kürtçülük Hareketi bu fırsatı kaçırmaz, ideolojik olarak karşı olduğu DP ile yakınlaşır ve onu 1959'un sonuna kadar destekler. Tabii bu desteğin karşılığı fazlasıyla alınır. 1959'a gelindiğinde Kürtçülük Hareketi yaralarını sarmış, öncü kadrolarını hazırlamış ve kendini siyasi arenada ifade edecek kadar güçlenmiştir. Kürtçülük hareketi bu dönemin sonunda yayınlanan Kımıl şiiri ve onu takip eden 49'lar hadisesi ile adeta yeniden doğuşunu ilan eder. Mehdi Zana, 49'lar olayının kendilerini etkilediğini[406] Kürtçü duruşlarının perçinleşmesine neden olduğunu söyler.

[406] Diken, **a.g.e.,** s. 137.

Hamit Bozarslan 49'ların tutuklanması ve onların Harbiye Cezaevi'ndeki tutukluluk sürecini Kürtçü Solun ilk belirtilerinden biri olarak görür.[407]

II. Dünya Savaşı sonrası Kürtçülük Hareketini canlandıracak kadrolar bağımsız Kürt devletinin ancak sosyalist bir metotla kurulabileceğine inanan sosyalist kadrolardır. Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci gibi isimlerin başını çektiği bu gençler Kürtçülük Hareketini tekrar canlandırmaya çalışırken aynı zamanda Kürtçü Solun temellerini atarlar. Bir başka deyişle, Kürtçülük Hareketinin toparlanma süreci Kürtçü Solun kuluçka süreci olur. Bu dönemde bu iki unsur, iç içe geçmiş iki halka gibidir. İşte bu yüzden 1945-1963 yılları arası dönemi Kürtçü Solun temellerinin atıldığı, siyasi akım olarak ortaya çıktığı yani doğduğu dönem olarak değerlendirdik.

[407] Hamit Bozarslan, **"Türkiye'de Kürt Sol Hareketi"** s. 1169-1207.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUN GELİŞİM SÜRECİ (1963-1971)

3.1. KÜRTÇÜ SOLUN GELİŞMEYE BAŞLAMASI

1963-1971 arası dönem Kürtçü Solun gelişim sürecini tamamladığı, müstakil hale gelecek kadar güçlendiği dönemdir. Bu süreçte Türkiye İşçi Partisi (TİP) belirleyici unsurlardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Altemur Kılıç, TİP'in Kürtçü Solun gelişimindeki önemini "*Kürtçülüğe asıl ivme kazandıran kucak açan Türk Solu ve özellikle TİP oldu"*[1] sözleriyle ifade eder. Kısacası TİP, İlk Doğu mitinglerinin yapılmasından, Kürtçü Solun ilk özgün yapılanması olacak Devrimci Doğu Kültür Ocaklarının (DDKO) kurulmasına kadar Kürtçü solun gelişim sürecindeki her alanda etkin rol oynar. Kapsamlı bir TİP analizi, Kürtçü Solun gelişimini, Türk Solundan ayrışma sürecini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle, bu bölümde, TİP, Doğu Mitingleri ve DDKO'yu detaylı bir şekilde ele alacağız. 1963'den 1971'e uzanan zaman kesitini inceleyeceğiz.

3.2. KÜRTÇÜ SOLUN ANA KUCAĞI: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP)

Türk-İş sendikası içindeki 12 muhalif sendikacı[2] 13 Şubat 1961'de Türk ve Kürtçü Solun gelişiminde belirgin rol oynayacak Türkiye İşçi Partisi'ni[3] (TİP) kurar.[4] Sendikacıların başlangıçta TİP'i kurmaktaki amaçları işçilerin haklarını savunmaktır.[5] Daha sonra TİP'in Genel Başkanı olacak Mehmet Ali Aybar bu durumu şöyle izah

[1] Kılıç, **a.g.e.,** s. 169.
[2] Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa, Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015 s. 80.
[3] TİP hakkında geniş bilgi için bkz: Günay Dumrul Uygur, **Türkiye İşçi Partisi 1961-1971,** İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.
[4] Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 357.
[5] Vehbi Ersan, **1970'lerde Türkiye Solu**, İletişim, İstanbul, 2014, s. 19.

eder; *"Ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için parti kurduklarını söylüyorlar. Ayrıca işçinin şimdiye kadar çeşitli siyasi partiler içinde eriyip kaybolduğunu TİP'in ise işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla kurulduğunu belirtiyorlardı."*[6] 12 kurucu, işçi kökenli olmayan hiç kimseyi partiye almaz. Başlangıçta bu konuda keskin bir tavır içinde olurlar. Ancak işçi sınıfı dahil, halktan istedikleri ilgiyi göremezler.[7] Mehmet Ali Aybar TİP'in kurulmasının dikkat çektiğine vurgu yapıp dönem aydınlarının TİP'i merakla takip ettiklerini söyler.[8] Bu ilgi tabii ki temkinli, şartlı ve uzaktan bir ilgidir. Partinin ölü doğmadığı bu ilgiden anlaşır fakat diğer taraftan TİP önemli bir sıçrama yapamaz, gelişme gösteremez.

Kurucu sendikacılar, TİP'e gösterilen bu soğuk ilgiyi destek ve katılıma dönüştürmek için üyelerin işçi kökenli olma temel prensibinden taviz verirler, dönem aydınlarını partiye davet ederler. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Adnan Cemgil, Nazife Cemgil, Cemal Hakkı Selek, Yunus Koçak gibi isimler TİP'e katılır.[9] Kısa süre sonra, bu isimlerden Mehmet Ali Aybar, TİP'in Genel Başkanı olur. Sosyalist kimliği ile öne çıkan Mehmet Ali Aybar'ın Genel Başkan olması, TİP'in sosyalist bir program ve tüzük benimsemesiyle, TİP sosyalist bir parti olarak tüm ilerici kesimler için çekim merkezi haline gelir.[10] TİP'in bu ikinci kuruluşuna gerçek kuruluş tarihi demek daha doğru olur. Böylece Türkiye'nin ilk resmi sosyalist partisi kurulmuş olur. Aydınların partiye katılması, tüzük ve programın değişmesi ile beraber TİP hızla gelişir, kendinden en çok bahsettiren partilerden biri haline gelir. Nitekim 1965 seçim sonuçları bu ilginin boş olmadığını gösterir. 276 bin oy alan TİP o dönem yürürlükte olan nispi seçim sistemi sayesinde meclise 15 milletvekili sokar. Bu, tarihi bir zaferdir. TİP, Türkiye'deki siyasi arenada sol adına adeta tekel oluşturur. Parti içinde tartışma ve bölünmeler olsa da 1969'a kadar Türk Solunun bütünlüğünü korur. Şimdiye kadar Türk Solunda hiçbir oluşum, TİP'in ne solda sağladığı birliği ne de 1965'te kazandığı seçim zaferini kazanabildi.[11]

---

[6] Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, İletişim, İstanbul, 2014, s. 135.
[7] Ersan, **a.g.e.,** s. 19.
[8] Aybar**, a.g.e.,** s. 137.
[9] Temel, **a.g.e.,** s. 146.
[10] Sadun Aren, **TİP Olayı** (1961 – 1971), Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 33-44.
[11] **A.e.,** s. 19.

3.2.1. TİP İçindeki Kürtçü Sol Hizbi: Doğulular Grubu

Sosyalizme sempati duyan Kürt aydınları 27 Mayıs darbesinden sonra Kürtçülük Hareketine en fazla faydası dokunabilecek siyasi hareketin arayışı içine girerler.[12] Başlarda CHP çatısı altında siyaset yapmaya karar verirler.[13] CHP, bu kişiler için ideal olmasa da mevcudun en iyisidir. Ancak 1961'de TİP'in kurulmasıyla, sosyalist Kürt aydınlar için yeni bir alternatif ortaya çıkar. Aslında, sosyalist Kürt aydınları sadece sendikacıların yer aldığı TİP'in ilk kuruluş devresini sıcak karşılarlar. Fakat sosyalist Türk aydınları gibi mesafeli dururlar, partiye katılmazlar. TİP kapısını aydınlara açtıktan ve sosyalist kimliğini öne çıkardıktan sonra Kürtçü Sol için çekim ve cazibe merkezi haline gelir,[14] CHP çatısı altında siyasi faaliyetlerini sürdüren Kürtçü aydınlar birer birer TİP'e katılırlar.[15] TİP'e olan ilgi 23'ler Hadisesinden sonra daha da artar.[16] Kürtçü aydınlar, TİP içinde özgün bir grup oluştururlar.[17] O dönem Kürt meselesi "Doğuculuk", bunu dile getirenler de "Doğucular" [18] şeklinde tanımlandığı için bu grup parti içinde Doğulular gurubu olarak adlandırılır. Grubun liderliğini Dicle Öğrenci Yurdu müdavimlerinden Tarık Ziya Ekinci yapar.[19] Ümit Fırat, TİP ve Doğulular Grubunun önemini şu şekilde ifade eder;

> "*Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulması ve örgütlenmesiyle birlikte pek çok Kürt aydını ve yerel politikacısı bu hareketin saflarında aktif olarak politik mücadeleye giriştiler. Birçok üniversiteli Kürt genci, gerek TİP'in çeşitli örgüt birimlerinde, gerekse de başta Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) olmak üzere çeşitli ilerici gençlik örgütleri içerisinde yer aldılar. Ancak bu insanlar özellikle TİP içerisinde yasal bir dayanağa sahip olmamakla birlikte fiili olarak kendi ulusal kimlikleri ile çalışmalarını sürdürmekteydiler. Kendi aralarında alternatif bir politik platforma sahip olmamakla birlikte kendiliğinden meydana gelmiş bir gruplaşmaya yönelmişlerdi. Bu gruba o günün yasal bazı sakıncaları nedeniyle 'Kürtler grubu' denilmemesine karşın, 'Doğulular grubu' denilmek suretiyle ayrı bir grup oldukları bir bakıma*

[12] Yavuz Çamlıbel, **49'lar Davası Bir Garip Ülkenin İdamlık Kürtleri**, Algı Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 137.
[13] Diken, **a.g.e.,** s. 54, 55.
[14] **A.e.,** s. 56, 57, 58.
[15] Ekinci, **a.g.e.,** s. 339.
[16] Ergun Aydınoğlu, **Türkiye Solu** (1960-1980) Bir Amneziğin Anıları, Versus, İstanbul, 2007. s. 335.
[17] Hayri Sahin, **Kürt Solu: Doğuşu, Gelişimi ve Bugünü"**, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 272.
[18] Ahmet H. Akkaya, "Kürt Hareketinin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler", **Toplum ve Bilim Dergisi,** S. 127, 2013, s. 93.
[19] Temel, **a.g.e.,** s. 146.

statüleştirilmiştir. Bu grup TİP içerisindeki her bölgeden Kürtler için bir çekim ve ortak hareket alanı olmuştur."[20]

Tablo 3.3. Doğular Grubu'nun Önde Gelen İsimleri[21]

İsim	Meslek	TİP içinde Görevi
Tarık Ziya Ekinci	Doktor	1965-1969 arası TİP Diyarbakır Milletvekili
Adil Kurtel	Avukat	1965 – 1969 arası TİP Kars Milletvekili
Naci Kutlay	Doktor	TİP Ağrı Şubesi Kurucusu
Kemal Burkay	Avukat	TİP Tunceli İl Başkanı
Tahsin Ekinci	Avukat	TİP Diyarbakır İl Başkanı
Canip Yıldırım	Avukat	TİP Diyarbakır Şubesi Kurucu Üyesi
Mehdi Zana	Terzi	TİP Silvan Şubesi Kurucularından
Niyazi Tatlıcı	Terzi	TİP Silvan Şubesi Kurucularından
Mehmet Ali Aslan	Avukat	TİP Genel Başkanı / Ağrı Şubesi Kurucusu
Tahsin Avcı	İstidacı	TİP Muş Şubesi Kurucusu

TİP içindeki Doğulular Grubu TİP'in en temel unsurlarındır biri haline gelir,[22] grubun TİP içindeki etkinliği zamanla artar, 1960'ların sonuna doğru TİP içindeki en güçlü grup haline gelir. Doğulular Grubu parti içindeki bu etkinliklerini bölgeye de yansıtır. Nitekim, TİP halka siyasi tezlerini aktarma şansını bulduğu[23] 1963 yerel seçimlerinde Doğu'da ortalamanın üstünde oy alır. TİP, Diyarbakır belediye seçimlerinde %12,38 alarak üçüncü parti olur.[24] TİP bölgede sadece Kürtçü aydınlar için değil sıradan Kürt halkı için de çekim merkezi haline gelir. O kadar ki, bazı din adamları (Mollalar) TİP'e üye olup propaganda çalışması yaparlar.[25] Bu çalışmalar sonuç verir, binlerce Doğu ve Güneydoğulu TİP'e üye olur, Doğularının TİP üyeleri içindeki oranı %12,57'e ulaşır.[26] Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurucularından Şakir Epözdemir TİP'in Kürtler arasındaki ilgi odağı haline gelmesinden rahatsız olur, rahatsızlığını da *"1961 anayasasının getirdiği demokratik ortamda henüz kendine gelmeyen, bilinçlenmeyen Kürt gençliği ve özellikle okumuş*

[20] Ümit Fırat, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları", ***Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,*** C., 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2118.
[21] Çal, **a.g.e.,** s. 23.
[22] Ünsal, **a.g.e.,** s. 4.
[23] Nihat Sargın, **TİP'li Yıllar (1961–1971),** Felis Yayınları, İstanbul, 2001. s. 186.
[24] Ekinci, **a.g.e**., s. 358.
[25] Ekinci, **a.g.e.,** s. 364, 365.
[26] **Aydınlık,** S. 3, Ocak1969.

kesim, bu defa kendini sol cereyanlara kaptırdı. Diyarbakır Türkiye İşçi Partisinin merkezi haline geldi"[27] sözleri ile dile getirir. TİP bölgenin tamamında örgütlenir.[28] Doğulular Grubu lideri Tarık Ziya Ekinci, bölgedeki örgütlenmelerini ve aldıkları başarıyı şöyle anlatır:

> *"CHP'den ayrılan arkadaşlarla TİP'in kuruluş çalışmalarına devam ettik. Diyarbakır il örgütünü kurduktan sonra Doğu ve Güneydoğu'da daha etkin çalışmaya giriştik. Diyarbakır TİP Örgütü'nü, tam teşkilatlı bir örgüt haline getirdik. Sonra Tunceli, Elâzığ, Siirt, Bingöl, Muş ve Van'da TİP'i kurduk. Parti 1965'te seçimlere girdi. İyi bir başarı sağladı ve ben Diyarbakır'dan milletvekili olarak seçildim. Doğu ve Güneydoğu'dan da bir hayli oy aldık. Milli bakiye sistemi vardı. Kars'tan direkt, Malatya ve Urfa'dan da merkez kontenjanlarından birer arkadaşlarımız seçildi. Böylece Doğu ve Güneydoğu'da TİP'ten dört milletvekili seçilmiş oluyordu… Yılmadan mücadelemizi sürdürdük."*[29]

Bütün bunlar Türk Solu ve Kürtçü Solun 1963'den itibaren TİP'te birleştiğini gösteriyor. Recep Maraşlı Türk Solu ve Kürtçü Solun birbirinden tamamen farklı bir gelişim süreci yaşadıklarının ama ikisin de TİP'te birleştiğine dikkat çeker, bunun nedenlerini de şöyle sıralar;

> *"Kürt ulusal hareketinin kendini toparlayıp TKDP olarak örgütlenmeğe başlamasıyla, Türk Sosyalistlerinin legal kitlesel bir partisi olarak TİP 'in örgütlenmesi hemen hemen aynı dönemlere denk gelir. Farklı ihtiyaçlardan ortaya çıkmış ve farklı dinamiklerden, birbirlerinden bağımsız olarak gelişmişlerdir. Sosyalist hareket 1961 Anayasası nedeniyle legalite kazanmıştır ama Kürt ulusal hareketi için henüz hiçbir legalite zemini yoktur.*
>
> *İşte bu tam da bu noktada Kürt aydınlar ve öğrenciler içindeki sosyalist eğilimin legalite'de ifade yolları araması, Doğu Mitingleriyle ortaya çıkmış olan toplumsal taban, TİP'i bir adres haline getirdi. Böylece farklı alanlarda birbirinden bağımsız hareket etmiş olan iki muhalif akım Türk sosyalist hareketi ile Kürt ulusal demokratik muhalefeti ilk kez TİP bünyesinde bir araya geldiler. Çünkü artık her ikisi için de katalizör vazifesi görecek sosyalist Kürt aydınları ve gençlik kesimi oluşmuştu."*[30]

---

[27] Altan Tan, **Kürt Sorunu,** Timaş yayınları, İstanbul, 2011, s. 350.
[28] Arslan, **a.g.e.,** s. 75.
[29] Diken, **a.g.e.,** s. 58.
[30] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Recep Maraşlı'nın bu ifadelerinden Kürtçü Solun TİP içinde yer almasının ideolojik nedenlerden ötürü değil teknik ve taktiksel nedenlerden ötürü olduğunu anlıyoruz. Daha açık ifade etmek gerekirse, Kürtçülük Hareketi 1938'de aldığı ölümcül yaralarını sarmış yeniden örgütlenecek kadar güçlenmiştir. Tam bu esnada Türk Solu 1961 Anayasası'nın sağladığı haklara dayanarak TİP adı altında legal bir siyasi partide örgütlenir. Kürtçü Sol da yeterince güçlenmek için legal bir platform aramaktadır. TİP hem ideolojik hem de legal platform ihtiyacını karşılama bakımından Kürtçü Sol için en ideal alternatif olarak ortaya çıkar.

Mustafa Doğanoğlu Recep Maraşlı'ya benzer tespitlerde bulunur. Doğanoğlu Kürt milliyetçilerinin TKDP'de toplanmalarını TKDP'nın tek seçenek olması, Kürt aydınları ve Kürt üniversite gençliğinin TİP'e yönelmesini de dönemin konjonktürü ile açıklar. TİP kurulduğunda Türkiye ve dünyada sol yükseliştedir ve dolayısıyla siyasi yelpazede bu alanda büyük bir boşluk vardır. TİP bu boşluğu doldurur. TİP dönemin diğer sol fraksiyonları gibi militarist bir çözüme karşı çıkar, bu çözüme sıcak bakan gruplar zamanla TİP'ten ayrılır. Böylece TİP Kürtçü aydın ve Kürtçü gençler için en makul sosyalist, sol seçenek haline gelir. Doğanoğlu TİP seçeneğini Kürtçü aydın ve gençliği açısından tek seçenek olarak tanımlar;

> *"TİP Kürt sorununa daha makul bir yaklaşım sergilemekte ve TİP içerisinde önemli bir güce sahip olan bir Kürt grubu (Doğu Grubu) bulunmaktadır. Bu durumun da etkisiyle TİP, gençlik hareketi de dahil Kürtler için bir çekim merkezi haline gelmiştir. TİP, aslında sosyalist Kürtler için tek alternatif konumundaydı"*[31]

Mustafa Doğan Türk Solu ile Kürtçü Sol arasındaki birlikteliğe farklı bir yorum getirir. Kürtçü Solun Türk Solu ile birlikte hareket etmekten başka seçeneğinin olmadığının altını çizer, bunu iki nedene bağlar; ilk neden, o dönem sol akımların yükselişte olmasıdır, ikinci neden ise siyasallaşmış Kürtlerin kendilerine Türkiye siyasi yelpazesinde siyasal alan oluşturabilmek zorunda olmalarıdır, bir başka değişle siyasal formasyon oluşturmak zorundadır. Doğanoğlu Kürtçü Solun Türk Soluna eklemlenerek siyasal formasyon oluşturduğunu öne sürer;

[31] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 945.

"*Komünizmle Mücadele Dernekleri ve Ülkü Ocakları gibi dönemin etkin sağcı oluşumları açısından Kürt siyasallaşması, "vatanın birliği" için büyük bir tehdit niteliği taşımaktadır ve Diyarbakır gibi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yaşadığı bir kentte bile bir dönem etkili olmayı başarmışlardır. Dolayısıyla Kürt gençlik hareketi ve aydınları açısından, varlıklarını kabul eden ve haklarını tartışan sol siyasete eklemlenme dışında bir seçenek yoktur. Sol siyasete eklemlenme, Kürtlerin siyasallaşması açısından önemli bir işlevselliğe sahiptir; fakat bir süre sonra, toplumsal ve siyasal gelişimlerin de etkisiyle bu eklemlenme çözülecek ve Kürtler ayrı bir yapılanmaya gidecektir"*[32]

Bütün bu etkenler TİP'in 1960'ların ilk yarısından itibaren Kürtçü Sol için ideal bir adres haline geldiği gösteriyor. Sosyalist Kürt aydın ve gençliğinin büyük kısmı TİP'te yer alır, Mustafa Doğanoğlu'nun ifadesi ile Türk Soluna eklemlenirler. Kürtçü Sol TİP'i kendi gelişiminin bir sonraki aşaması yani tam manasıyla müstakil hale gelme aşaması için basamak olarak kullanır. Nitekim Recep Maraşlı, *"Kürt ulusal demokratik hareketinin elitleri, sosyalist gençleri, böylece TİP'i kendilerini ifade edebilecekleri legal bir siyasi alan olarak gördüler."*[33] sözleri ile bunu açıkça ifade eder.

3.2.2. Kürt Sorununun TİP'in Ana Gündem Maddelerinden Biri Olması

Doğulular Grubu, TİP'in siyasi tezlerini etkiler, hatta şekillendirir. Şöyle ki, TİP, ilk kurulduğunda hatta aydınların katıldığı ikinci kuruluş evresinde bile ne Kürt ne de Doğu sorunundan bahseder. Aybar TİP'i, *"Atatürkcülükten hareket eden ve ilhamını günümüzün gerçeklerinden aldığı için, Atatürkcülüğü de kalıplaşmaktan kurtaran yüzde yüz yerli doktrin partisi*[34] olarak tanımlar, faaliyet alanı olarakta tamamen işçilerin ve çalışanların haklarına yoğunlaşacağının altını çizer. Aybar, Kürt meselesi konusunda başlangıçta *"Türkiye'de bir Kürt sorunu yoktur"*[35] diye açıklama yapacak kadar çok katı bir tavır benimser.[36] Gerçekten de TİP'in gündeminde başlarda

[32] **A.e.,** s. 942.
[33] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[34] **Yön,** S. 41, 26 Eylül 1962 s. 6.
[35] Temel, **a.g.e.,** 147.
[36] Mehmet Ali Aybar, **"Türkiye'de Kürt Sorunu yoktur"** açıklamasını Stockholm da TİP'in Genel Başkanı olarak katıldığı bir etkinlikte yapar.

Kürt ya da Doğu sorunu yoktur. Bunun iması bile yoktur. Fakat zaman içinde parti içindeki Doğulular Grubu sosyalist terminoloji ve gerekçelerle Kürt sorununu TİP'in gündemine sokmayı başarırlar.

Partideki Kürt kökenli sosyalistler, bölgenin sosyo-ekonomik sorunlarının Kürt sorunundan kaynaklandığını ve ancak Kürt sorununun çözülmesiyle bölgenin kalkınabileceği ve sosyal adaletsizliklerin giderileceği konusunda parti yönetimini ikna etmeyi başarır. Nitekim, çok kısa süre önce Türkiye'de Kürt sorunu yoktur diyen TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar, 12 Mayıs 1963'te Gaziantep'te TİP genel yönetim kurulu toplantısında Tarık Ziya Ekinci'nin tabiriyle "*özgün deyimini kullanarak Kürt Sorununa ilişkin bir konuşma yapar.*"[37] Söz konusu konuşmanın ilgili kısmı şöyledir;

> *"Bir büyük meselemiz var. Doğu ve Güneydoğu illerimizde daha çok Kürtçe ve Arapça konuşan ve Alevî mezhebinden milyonlarca vatandaşımız yasıyor. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız. Meselenin birçok yönü var. Bu yurttaşlarımız bu güne kadar genel olarak Devlete vergisini ödemiş, yurt savunmasında kanını akıtmış ve emeğini esirgememiştir. Her işte şevkle çalışmıştır. Ama buna karşılık hak ettikleri yurttaşlık nimetlerinden gerektiği kadar yararlandırılmamışlardır. Bir kere, bu yurttaşlarımıza eşit yurttaş muamelesi yapılmalıdır. Anayasada herkese tanınan hak ve hürriyetler, tastamam bu yurttaşlarımıza tanınmalıdır. İkincisi, Doğu ve Güneydoğu illeri bir mahrumiyet bölgesi olmaktan kurtarılmalıdır. Şimdiye kadar ihmal edildiklerini de göz önünde bulundurarak okulun, fabrikanın, hastanenin, kütüphanenin, tiyatronun, yolun en çoğu bu illerde açılmalıdır, memurun en iyisi, en insancılı ve yurtseveri bu illere gönderilmelidir. TİP, bu mesele karsısında da Anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanmasını ister."*[38]

Mehmet Ali Aybar Doğu sorunu tabirini kullanarak ve bu sorunun anayasal haklar ve özgürlükler çerçevesinde giderilmesi gerektiğinin altını çizerek[39] bir ilke imza atar.[40] TİP'in Kürt sorununa vurgu yapan ve onu öne çıkaran söylemleri sonraki dönemde artarak devam eder. TİP'in Kürtçülüğe desteği söylemle sınırlı kalmaz, TİP

[37] Ekinci, **a.g.e.,** s. 349.
[38] **Sosyal Adalet,** no.9, 14 Mayıs 1963, s.8-9.
[39] Mehmet Ali Aybar'ın Gaziantep konuşmasının tamamı için bkz; **Sosyal Adalet,** no.9, 14 Mayıs 1963, s.8-9; Nihat Sargın, **TİP'li Yıllar**, s. 166-167.
[40] Ekinci, **Sol Siyaset Sorunları – Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Aydınlanması,** Cem Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 275.

tutuklanan Kürtçülere de destek verir, haklarını savunur. İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, 1963 ilk baharında Yaşar Kaya'nın yazı işleri müdürlüğü yaptığı "Deng" dergisi hakkında Kürtçülük suçlaması ile soruşma başlatır. Yaşar Kaya ve Genel Yayın Müdürü Medet Serhat soruşturma kapsamında tutuklanır. TİP tutuklamaları sert bir şekilde eleştirir, yayın organı konumundaki Sosyal Adalet dergisinde tepkisini şöyle dile getirir;

> *"Türkçe ve Kürtçe çıkan Deng için tahkikat açıldı. Derginin yazı isleri müdürü Tevkif edildi. Genel yayın müdürü kefaletle salıverildi. 27 Mayıs'tan sonra gün ışığına çıkan sayısız meselelerimizden birisi Doğu Anadolu'nun feci durumu olmuştu. Kısaca Doğu meselesi olarak sözü edilen konu birçok meseleyi içine alıyordu. 27 Mayıs gününe kadar açıkça konuşulup tartışılması tabu olan bu konu, zamanla bu dokunulmazlığını kaybetmişti. Bu meselenin konuşulmasına bile karsı çıkanlar, tek parti devrinin kafasını hâlâ değiştirememiş olanlardı. Kendilerini Türkiye meselelerinin hangilerinin konuşulup hangilerinin ayağa düşürülmemesi gerektiğinin uzmanı, bilen bu kişiler, Doğu meselesinin sözünü etmek isteyen her insana saldırır oldular. Bu arada Doğulu aydınların kendi dar imkânlarıyla çıkardıkları yayınlar, meselenin aydınlanmasında faydalı olmuştu. Fakat özellikle sömürücü ve gerici çevreler halk efkârında başlayan bu hoşgörü havasını zehirlenmekte gecikmemişlerdir. Çeşitli baskı ve tahriklerle Doğu meselesinden büyük tehlikeler çıkarmaya çalışmışlardır."*[41]

Yaşar Kaya başta olmak üzere soruşturma kapsamında tutuklananların bir kısmı TİP üyesidir. TİP buna dayanarak tutuklamaları TİP'e yapılmış bir saldırı olarak görür, tutuklamaların sorumlusu olarak gördüğü Hıfzı Oğuz Bekata'yı rejimi lekelemekle suçlar;

> *"İçişleri Bakanı'nın Kürtçülük isnadı ile tevkif edilen on iki sanıktan dokuzunun partili hüviyetini belirtmediği halde sanıklardan sadece üçünün Türkiye İşçi Partisi üyesi olduklarını açıklaması ve bunların Komünist olduklarını ileri sürmesi, buna lüzum duymuş olması, mumaileyhin partimiz hakkında kötü duygu ve düşünceler beslediğinin ve partimizi halka şüpheli bir teşekkül olarak göstermek kast ve gayretiyle hareket ettiğinin açık ve yepyeni bir delilidir."*[42]

TİP başlangıçta varlığını bile kabul etmediği Kürt sorununu 1964 yılının başında yapılan büyük kongrede, *"Doğu Sorunu ve Toprak Reformu Kararı"* ile

[41] **Sosyal Adalet,** no.8, 7 Mayıs 1963, s.5.
[42] "Rejime Leke Olan Bakan Hıfzı O. Bekata", **Sosyal Adalet,** no.17, 9 Temmuz 1963.

resmen programına sokar. TİP'in, 1964'te aldığı bu karar, TİP'e Kürt sosyalistlerin gösterdiği ilgiyi inanılmaz boyutlara taşır. Kürt solcularının neredeyse tamamı 1965 seçimlerinin arifesinde TİP'te buluşur. TİP içindeki Doğulular Gurubunun lideri konumundaki Tarık Ziya Ekinci 1965 seçimlerinde TİP'in Diyarbakır adayı olur. TİP adına yaptığı radyo konuşmasında bölgedeki ağalık ve şeyhlik düzenini eleştirir, toprak reformunun gerekliliğinden bahseder.[43] TİP, 1965 seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu'da tahminlerin üstünde bir başarıya imza atar. 1965'te, TİP'in kazandığı 15 milletvekilliğinden neredeyse üçte biri Doğu illerinden seçilir. Tarık Ziya Ekinci Diyarbakır, Behice Boran Urfa'dan milletvekili seçilir. Barış Ertem'in Milletvekili Genel Seçimleri İstatistiklerine dayanarak hazırladığı aşağıdaki tablosu TİP'in doğu vilayetlerindeki etkisini açıkça gösteriyor;

Tablo 3.4. TİP'in 1965-1969 arası düzenlenen seçimlerde aldığı sonuçlar[44]

Kürt İllerindeki TİP Oylarının Dağılımı								
İl	**1965 – Genel Seçim**			**1968 –Yerel Seçim**		**1969 – Genel Seçim**		
	Oylar	**Oran (%)**	**MV**	**Oylar**	**Oran (%)**	**Oylar**	**Oran (%)**	**MV**
Ağrı	3.466	4,90	0	894	1,1	1.290	1,65	0
Bingöl	830	2,12	0	1.668	3,5	778	1,58	0
Bitlis	-	-	-	-	-	346	0,78	0
Diyarbakır	8.867	8,00	1	3.037	2,3	3.330	2,75	0
Elazığ	2.062	2,63	0	2.505	3,0	1.410	1.75	0
Erzincan	-	-	-	-	-	958	1,39	0
Hakkâri	-	-	-	1.320	4,7	154	0,55	0
Kars	9.333	5,97	1	12.932	4,9	13.003	8,26	0
Malatya	4.707	3,71	1	12.409	10,1	6.952	5,24	0
Mardin	1.965	1,66	0	-	-	317	0,23	0
Muş	2.062	3,72	0	614	1,0	2.282	3,69	0
Siirt	1.190	1,96	0	1.140	1,4	911	1,20	0
Tunceli	2.387	5,84	0	2.369	5,2	7.187	16,80	0
Urfa	3.771	3,17	1	6.018	5,2	2.578	2,00	0
Van	1.869	2,62	0	2.732	3,3	952	1,17	0
Toplam	**42.509**	3,09	**4**	**47.638**	3,04	**42.448**	3,26	**0**

[43] Tarık Ziya Ekinci, "Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Kürt Sorunu." **Resmi Tarih Tartışmaları,** S. 6, Resmi Tarihte Kürt'ler, İsmail Beşikçi, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2009, s. 147-151.

[44] Ahmet Alış, **The Process of the Politication of the Kurdish Identity in Turkey: The Kurds and the Turkish Labor Party (1961 – 1971),** Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 124.

Kürtçü Solun ilk öncülerinden Musa Anter de TİP'e katılır. TİP'in İstanbul'daki tüm faaliyetlerine katkı sağlar. Anter, partinin Genel Merkezi'nde, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren'in dinleyici olarak katıldığı seminerlerde Kürt Sorununu anlatır. TİP'in üst düzey yönetimine Kürt sorununun kabul ettirilmesinde, Anter'in verdiği bu seminerler önemli ölçüde etkili olur. Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci, yavaş yavaş fakat sistematik bir şekilde Kürt sorununun TİP'in en önemli gündem maddelerinden biri haline getirilmesini sağlar. Musa Anter TİP ile olan ilişkisini 1971'e kadar devam ettirir.[45] Kemal Burkay, Mehmet Ali Aslan, Ruşen Arslan, Ümit Fırat gibi sonraki yıllarda Kürtçü Solun önemli liderlerinden olacak isimlerde TİP'e katılır. Mehmet Ali Aslan TİP'in MKYK üyesi olur[46] ayrıca 1966'dan itibaren *"Yeni Akış"* adlı bir dergi çıkartır.[47] Bu dergi TİP'in gayri resmi yayın organı gibi görülür. Kemal Burkay ve diğer birçok partili yazılarıyla dergiye katkı sağlar. Mehmet Ali Aslan, Kürt sorununu dergide olabildiğince güçlü bir şekilde işler.

Doğulular Grubunun TİP'teki etkinliği ve gücü artarak devam eder. 1964'teki Büyük Kongrede "*Doğu Sorunu ve Toprak reformu"* tabirleri ile ifade edilen Kürt sorunu, 1966'da Malatya'daki 2. büyük kongrede daha güçlü ve daha geniş bir şekilde ifade edilir. Ruşen Arslan, TİP'teki Doğulular Grubunun Malatya'daki kongrede şekillendiğini yazar.[48] Milli Demokratik Devrim yanlılarına karşı, Mehmet Ali Aybar'ın sosyalist görüşünün yanında yer alan Kürt kökenli TİP mensupları yeni yönetim kurulunda güçlü bir şekilde temsil edilirler. Kuruluş aşamasında varlığı bile reddedilen daha sonra bölgenin sosyo-ekonomik ve geri kalmışlık sorunu çerçevesinde ele alınan Kürt sorunu, TİP içinde 1966'lardan itibaren Kürt milli meselesi olarak görülür ve bu çerçevede ele alınır.[49] Kısacası TİP Kürt sorunu olarak tanımlanabilecek Kürtçülük Hareketinin tezlerini Türk aydınının, Türk siyasetinin gündemine taşır. Recep Maraşlı bu durumu şöyle özetler; "*Kürt sosyalistlerin ve demokratların TİP'te*

[45] Anter, **a.g.e.,** s. 212.
[46] Temel, **a.g.e.,** s. 148.
[47] Arslan, **a.g.e.,** s. 86.
[48] **A.e.,** s. 75.
[49] Temel, **a.g.e.,** s. 149.

çalışmaları ve bu yapıyı zorlamaları, Kürt ulusal taleplerinin ilk kez legalleşmesini, Türk toplumunun geniş kesimlerine ulaşmasını, ilerici demokrat kesimlerde tartışılmasını sağlamıştır."[50]

TİP parti içindeki Doğulular Grubunun siyasi tezlerini basın yoluyla ifade etmelerine imkân ve olanak sağlar. TİP Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Ali Aslan ve TİP Tunceli İl Başkanı Kemal Burkay TİP'in sağladığı imkanlarla 1966'nın ağustos ayından itibaren Kürtçe şiir ve yazıların da yer aldığı Yeni Akış dergisini çıkarırlar. Tarık Ziya Ekinci Yeni Akış dergisinin Kürtçüler açısından önemini şöyle ifade eder;

> "Yeni Akış'ın dört sayısında çıkan yazıları iki grupta değerlendirmek mümkündür. Birinci gruptaki yazılarda, millet (ulus) sorunu sosyalist açıdan inceleniyor ve Türkiye'deki Kürtlerin konumu değerlendiriliyordu. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Kürtlerin varlığının inkâr edildiği, dil ve kültürlerinin yasaklandığı açıklanıyor, bu uygulamanın çağdaş dünyada yerinin olmadığı belirtiliyordu. Özellikle, sosyalist açıdan her ulusun kendi kaderini tayin etmesi ilkesi işleniyor ve sosyalist dünyadaki uygulamalar örnek gösteriliyordu. Artık Türkiye'de de Kürt sorununun tanınması, Kürtlerin evrensel nitelikteki insan haklarına kavuşmalarının zamanı geldiği anlatılıyordu. İkinci gruptaki yazılar ise Türk basınında çıkan ırkçı, şoven-milliyetçi nitelikteki yazılara ayrılmıştı. (...) Yeni Akış, Kürt sorununun çözümü için de Kürt halkına ve aydınlarına sesleniyordu. Kürt halkı ve aydınları elbette ki sosyalist parti ve kurumlarda yer alacaklardır" [51]

Dergi kısa sürede basında Kürtçülüğün sesi ve ideolojik merkezi haline gelir. Nitekim, derginin sahibi Mehmet Ali Aslan, derginin sorumlu müdürü Abbas İzol 26 Kasım 1966'da[52], Kemal Burkay da 9 Aralık 1966'da[53] Kürtçülük suçlaması ile tutuklanırlar. Tutuklamalar TİP yönetiminde tartışmalara neden olur. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar tutuklamaları eleştirip tutuklananlara sahip çıkarken TİP içindeki en büyük muhalif isim Behice Boran tutuklanan Mehmet Ali Arslan ve Kemal Burkay'ın "dergide Kürt milliyetçiliği" yaptıklarını söyler ve eleştirir. [54]

---

[50] Maraşlı**, a.g.e.**
[51] Ekinci, **TİP ve Kürtler,** s.32-34
[52] **Yeni İstanbul,** 27 Kasım 1966.
[53] **Milliyet,** 10 Aralık 1966.
[54] Ekinci, **Lice'den Paris'e Anılarım,** s. 611.

TİP Kürtçü Sola destek vermekten, Kürtçü Solun tezlerini Türkiye'nin gündemine getirmekten rahatsız değildir, aksine, 1966'daki ikinci kongresinde, Türk ve Kürt aydınların birlikte Doğu sorununu çözülebilecekleri tek platformun TİP olduğuna vurgu yaparak[55] bu durumdan memnuniyet duyduğunu dile getirir. TİP'in Kürtçü Sola desteği teori ile sınırlı kalmaz, pratiğe de yansır. Kürtçü Solun 1960'lardaki en önemli siyasi faaliyeti olan 1967'deki doğu mitingleri TİP'in katkıları ve desteğiyle gerçekleşir.

3.2.3. Kürtçü Solun İlk Kitlesel Eylemi: 1967 Doğu Mitingleri

1961 Anayasası ve onun doğal sonucu olan TİP ile onun gayr-i resmi öğrenci örgütlenmesi konumundaki (1969'a kadar) Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun gelişimi için uygun siyasi zemin ve atmosfer oluşturur. Kürtçülük Hareketi mensupları bunu bir fırsat olarak görüp TİP ve Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan (1969'a kadar) azami ölçüde faydalanma yoluna giderler. Kürtçü Sol ilk özgün kitlesel eylemi olan Tarık Ziya Ekinci'nin tabiriyle *"Doğu Uyanış Mitinglerini"*[56] TİP ve FKF şemsiyesi altında gerçekleştirir.

Önceki satırlarda değindiğimiz gerekçeler Doğu Mitinglerinin gerçek nedenleridir. Yalnız mitinglerin başlaması için bir bahane, bir fırsat aranır. Nihal Atsız, Nisan 1967'de, *"Ötüken*" dergisinde yayınladığı yazı ile Kürtçülük Hareketine aradığı bahaneyi verir.[57] Nihal Atsız uzun yazısını şöyle bitirir:

> *"Türk milletinin başını belaya sokmadan, kendileri de yok olmadan çekip gitsinler. Nereye mi? Gözleri nereyi görür, gönülleri nereyi çekerse oraya gitsinler. İran'a, Pakistan'a, Hindistan'a Barzani'ye gitsinler. Birleşmiş Milletlere başvurup Afrika'da yurtluk istesinler. Türk ırkının aşırı sabırlı olduğunu fakat ayranı kabardığı zaman Kağan Arslan gibi önünde*

[55] Ünsal, **a.g.e.,** s. 8.
[56] Ekinci, **a.g.e.,** s. 497.
[57] Nihal Atsız, "Konuşmalar 1," **Ötüken,** S. 10, 1967. Yaşar Karadoğan, "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Tası: 1967 – 1969, Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanısı," **BÎR,** S. 6, 2007, s. 261-271.

durulmadığını, ırkdaşları Ermenilere sorarak öğrensinler de akılları başlarına gelsin. Şimdilik bu kadar."[58]

Şehirlerde eğitim gören Kürt gençliği Nihal Atsız'ın söz konusu yazısına tepkisiz kalmaz, çok sert bir bildiriyle cevap verirler.[59] Doğu ve Güneydoğuluların Ankara'da kurdukları 19 dernek de bildiriyi imzalar;

"Kim kimi yok ediyor? Kim kimin başını belaya sokuyor? Ve de kim kimi kovuyor?
Tarihin en eski çağlarından beri bu topraklar üzerinde yaşayanları bu topraklardan kovacak bir kuvvet ne olmuş ne de olacaktır. Asıl kovulacaklar halkları birbirine düşürmek emelinde olan hayalperestlerdir.

Doğulu gençler olarak "Kürt davasını kurt kurnazlığı ile Türkiye'nin doğu illeri davası halinde" ileri sürmek niyetinde değiliz. Doğunun geri kalmışlığının nedenleri arasında ekonomik sömürünün devamı için vatandaşlar arasında mevcut ırk, dil, din ve mezhep farklarını istismar ederek onları düşman kamplara bölmek isteyen zihniyetin karşısındayız. Manevi sömürünün politik alandaki yansıması; faşizmi, ırkçılığı ve ümmetçiliği nefretle ret ederiz."[60]

Nihal Atsızın yazısı bölgede olabildiğince abartılarak ajitatif bir şekilde anlatılır. İlk Doğu mitingini düzenleyen Mehdi Zana'nın, Nihal Atsız'ın yazısını anlatış şekli Kürt Solunun abartılı ve ajitatif dilini göstermesi açısından önemlidir; "Nedir, sizler Kürdistan'dan bahsediyorsunuz, Dağ adamısınız, hepinizi temizlemek gerek. Karı kızlarınızla yatıp yeni bir nesil yaratmak lazım."[61]

Kürtçü Solun bu tepkisi bildiri ile sınırlı kalmaz. 1967'nin Ağustos-Kasım ayları arasında bölgedeki değişik il ve ilçelerde 7 büyük miting düzenlenir. Tarihe Doğu Mitingleri olarak geçen mitinglerin başlangıç hikayesi budur. İlk miting Urfa'nın Silvan ilçesinde 13 Ağustos 1967 de yapılır. Silvan Mitingini TİP, Silvan İlçe Başkanı olan Mehdi Zana düzenler. Zana, Nihal Atsız'ın yazısına karşı Silvan'da *"Siz Kürt'sünüz, Kalkın! Kendi haklarınıza sahip çıkın"*[62] şeklinde bildiri yazıp dağıtmıştır. Silvan'da Zana ve arkadaşlarından dolayı Kürt sorunu konusunda örgütlü bir faaliyet

[58] Atsız, **Ötüken,** S. 40, Nisan, 1967.
[59] Karadoğan. **a.g.e.,** s. 274-279
[60] Temel, **a.g.e.,** s. 180.
[61] Diken, **a.g.e.,** s. 140.
[62] **A.e.,** s. 140.

vardır. Bu örgütlü yapı Silvan'da yapılan ilk Doğu Mitinginin başarılı olmasını sağlar. Kısa bir dönem TİP genel başkanlığını da yapacak olan Ağrılı Avukat Mehmet Ali Aslan da Silvan Mitinginin yapılmasında etkin rol oynar.[63]

1967 yazında yapılan tüm Doğu Mitinglerinde organizasyonu TİP yapar. Fikir Kulüpleri Federasyonu destek bildirileri dağıtarak bu mitinglere destek verir.[64] Sağ eğilimli olmasına rağmen 1965'te illegal bir şekilde kurulan Barzani'ye bağlı Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi de Doğu Mitinglerine destek verir.[65] Mitinge TİP adına katılan Tarık Ziya Ekinci, TKDP'nin Doğu Mitinglerine büyük desteğini, *"yığınsal bir protesto"* şeklinde tanımlar.[66] Mitingde Mehdi Zana, TİP Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci, TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın ve MKYK üyesi Ali Aslan ile birlikte TKDP Genel Sekreteri Sait Elçi de konuşur.[67] TKDP'liler Kürt olmadığı için Nihat Sargın'ın konuşmasına karşı çıkarlar, ancak TİP'lilerin araya girmesi ile Nihat Sargın'ın mitingde konuşması sağlanır.[68] Tarık Ziya Ekinci Silvan Mitinginin önemini, bu mitinge TİP'in katkısını ve TKDP'nin mitingi sahiplenmeye yönelik girişimlerini şöyle özetler;

> *"Silvan Mitingi, Doğu ve Güneydoğuda bir yıl boyunca devam eden Doğu Uyanış Mitinglerinin ilkiydi. İlçe yöneticilerimizden Mehdi Zana, Niyazi Tatlıcı ve İsmet Özcan'ın başvurusuyla izin alınmış ve toplantı düzenlenmişti. Yapılan miting, TİP'lilerle birlikte TKDP yandaşları ile demokrat Kürt politikacıların katıldıkları yığınsal bir protesto hareketiydi. Mitingin yönlendiricileri arasında, daha sonra TİP Genel Başkanı olan Av. Mehmet Ali Aslan da vardı. Milletvekili olarak ben Genel Sekreterimiz Nihat Sargın'la birlikte mitinge katılmıştım. Miting başlamadan önce T-KDP'liler Kürt olmayanların konuşmasına itiraz etmişler. Miting için başvuruda bulunanlar TİP yöneticileriydi. TİP'lilerden kendi genel sekreterlerinin konuşturulmamasını istemek son derece çirkin ve mantıksızdı. T-KDP'lilerin mitinge sahip çıkarak onu yönlendirmek istemeleri akıl almaz bir aymazlıktı."*[69]

---

[63] Temel, **a.g.e.,** s. 186.
[64] Ali Yıldırım, **FKF DEV-GENÇ Tarihi 1965 – 1971 Belgelerle Bir Dönemin Serüveni**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 128, 153.
[65] Ali Buran, **Bir DDKO'lunun Kürt Yaşamı,** Peri Yayınları, İstanbul, 2011, s. 432.
[66] Ekinci, **a.g.e.,** s. 499.
[67] Temel, **a.g.e.,** s. 188.
[68] Ekinci, **a.g.e.,** s. 499.
[69] Ekinci, **TİP ve Kürtler,** s.69-70.

Silvan o dönem 4000 kişilik küçük bir ilçe olmasına rağmen mitinge katılım üst düzey olur. Civar il ve ilçelerden gelen katılımlarla beklenenden daha coşkulu bir miting yapılır. Miting alanındaki pankartlar aslında her şeyi özetler. *"Sömürüye ve Zulme Hayır!"*, *"Mayın Tarlalarından Fabrikalara", "Üvey Evlat Muamelesine Son", "Mezrabotan Çocukları Uyanın!"*. Bunların arasında en dikkat çeken kuşkusuz *"Mezrabotan Çocukları Uyanın"* dövizidir. Mezrabotan'dan kasıt Mezopotamya yani Kürdistan'dır.[70] Silvan Mitingi öncesi, Tertip Komitesi bildiri dağıtmıştı. Bu bildiri bir miting söyleminden ziyade Kürtçülük Hareketinin manifestosunu andırmaktadır. Gerek Doğu Mitinglerinin siyasi arka planını, gerekse Kürtçülük Hareketinin fikir örgüsünü anlamak açısından bu bildiriyi olduğu gibi paylaşmakta fayda var. Bu bildiri Silvan ve daha sonra yapılan 6 doğu mitinginin de yapılış gerekçesini ve yapanların siyasi hedeflerini açıkça ortaya koyar;

> *"Doğu ve Güneydoğulu kardeş!...*
>
> *Sen yüzyıllardan beri karanlığın çıkılmaz girdabına atılmış, düştükçe tekmelenmiş, sustukça başına vurulmuş, uyandıkça boğazlanmak istenmiş ve arkasında sapık ideoloji sahipleri tarafından istihza ile ilkel olmakla itham edilmiş. Doğunun Çilekeş Çocuğu, Kendini dinle!*
>
> *44 yıllık Cumhuriyet devrinde kanunların bize tanıdığı haklardan hiçbir şey gerçekleştirilmedi. Bölgemizde hiçbir sanayi tesisi kurulmadı. Hammaddemiz olduğu halde bölgemizden Petrol, krom ve demir cevherleri İskenderun, Mersin, Karabük ve diğer batı şehirlerine sevk edildi...*
>
> *Sen 20. yüzyılda dünyaya çile doldurmaya gelmiş olan Doğulu kardeş!*
>
> *Sen bütün bunlara göğüs gererken Faşist-Turancılar, Kürtçe konuştuğun ve Kürt olduğun için seni ecdat topraklarından kovulmanı, İran'a, Pakistan'a, Afrika'ya gönderilmeni istiyorlar.*
>
> *Senin ırk, dil, din, cins, dini inanış ve felsefi düşünüşünü bir diğeri ile eşit tutan kutsal bir anayasan var. Sen ırkın, dilin sebebiyle seni bayağı gören, seni karanlık uçurumlara itmek isteyenlere cevap vermelisin. Sen de en az bir diğeri kadar şereflisin, dilinde en az diğer diller kadar saygıya layıktır. Dilinin saygıya layık olduğunu ve kendinin de şerefli bir insan olduğunu artık etrafa duyurmalısın.*

[70] Temel, **A.g.e.,** s. 187. Hikmet Bozçalı, "DDKO'lu Siyasi Serüvenim," **BÎR,** S. 5, 2006, s. 206.

Bu sebeple, 13 Ağustos 1967 Pazar günü, saat 14.00'te Silvan'da tertiplenen Büyük Doğu Mitingine sen de katıl, Çilekeş Doğulu…

Organize Silvan miting tertip komitesi"[71]

Silvan Mitingi yapılan konuşma, dağıtılan bildiri ve mitingde atılan sloganlarla Kürtçülük mitingine dönüşür. Savcılık miting hakkında soruşturma başlatır, soruşturma kapsamında Mustafa Dösenekli, Hamza Kaynak ve Celal Karahan, 26 Eylül 1967'de Kürtçülük yaptıkları gerekçesi ile tutuklanır.[72] Mehdi Zana, Mahmut Okutucu, Mahmut Yeşil, Cemal Özsönmez ve Nuri Baygın aynı soruşturma kapsamında yargılanır. [73] Silvan Mitinginden sonra altı miting daha yapılır. 3 Eylül 1967'de Diyarbakır Mitingi, 24 Eylül 1967'de Siverek Mitingi, 8 Ekim 1967'de Batman Mitingi, 15 Ekim 1967'de Tunceli Mitingi, 22 Ekim 1967'de Ağrı Mitingi yapılır. Doğu Mitingleri çerçevesinde en son miting Ankara'da planlanır. Doğunun geri kalmışlığını protesto ismi verilen Ankara Mitingi için TİP'li Avukat Ruşen Aslan'ın da içinde bulunduğu düzenleme komitesi belirlenir. Düzenleme komitesi arasında ciddi tartışmalar çıkar. Ruşen Aslan bu tartışmaları ve komiteden çekilmesini şöyle açıklar;

"İçişleri bakanı ile görüşmeden sonra oluşan güvensizlik üzerine geniş bir toplantı önerildi. Sağcısı solcusu ile Kürt yurtsever öğrencilerin katıldığı geniş bir toplantı Cebeci'deki Siverek yurdunda yapıldı. Toplantı öncesi Komitenin sosyalist düşünceli üyeleri ben, Cemal Saygılı, Mao Kemal ve Servet Güneş gelişen olaylardan sonra mitingin anlamsızlaştığı, işin içine polisiye olayların girdiğini, bu haliyle en iyisinin mitingden vazgeçmek olduğu, olmadığı takdirde komiteden çekilme görüşüne vardık. Nitekim, şiddetli tartışmalardan sonra komiteden çekildik. Daha sonra Siraç Bilgin ve sağ tandanslı arkadaşlardan yeni bir komite oluştu. En son Doğu Mitingi Kürdistan illerinde yapılan mitinglerin coşku ve başarısını gösteremedi."[74]

Ruşen Aslan ve bazı arkadaşlarının komiteden çekilmesi üzerine diğer tüm mitingleri düzenleyen TİP, Ankara Mitingine destek vermez. TİP adına tüm mitinglere

[71] **Milliyet,** 8 Ağustos 1967; Konu hakkında geniş bilgi için bkz; M. Malmîsanij, **Antikürdolijiden Kürdolojiye Giden Yol ve İsmail Beşikçi,** Vate yayınevi, İstanbul, 2010.
[72] **Aksam,** 27 Eylül 1967.
[73] **Milliyet,** 10 Eylül 1967.
[74] Ruşen Arslan, **Cim Karnında Nokta, Anılar,** İstanbul, Doz Yayıncılık, 2006.

katılan Tarık Ziya Ekinci ve arkadaşları, Ankara Mitingine katılmaz. Miting Ankara'da olmasına rağmen, diğer mitinglere göre çok sönük geçer.[75] Ankara Mitinginin sönük geçmesi ve başarısız olması Doğu Mitinglerini düzenleyen Kürtçü Sol militanlarının şevkini kırar. Kürtçü Sol, Ankara Mitinginden sonra bu tarz mitinglere ara verir.[76]

1967 yazında yapılan Büyük Doğu Mitingleri, Kürtçü Solun gelişimindeki en önemli duraklardan biridir.[77] Kürtçülük Hareketi tezlerini ilk kez hem de Doğu ve Güneydoğu'da halka açıktan anlatmıştır.[78] Kürtçülük Hareketi bu mitingler sayesinde hedeflediği kitlelerle ilk kez doğrudan temas kurabilmiştir. Doğu Mitingleri aynı zamanda, *"Kürt toplumunun legal, yığınsal ilk politik gösterileridir."*[79] Nitekim, Selahattin Ali Arık, Doğu mitinglerinin Kürtleri tekrar harekete geçirdiği ve Kürtlüklerini keşfettirdiğine dikkat çeker. [80] Bu açıdan bakıldığında Doğu mitinglerini Kürtçülüğün kitlesel bir hareket olarak siyaset sahnesine çıkması şeklinde tanımlanabilir.

Tablo 3.5. Birinci Doğu Mitingleri[81]

Miting yeri	Mitin Tarihi	Katılım Sayısı	Organize Eden Örgüt
Silvan	13.08.1967	1.500 2.000	TİP + T-KDP
Diyarbakır	03.09.1967	3.000 3.500	TİP + T-KDP
Siverek	24.09.1967	1.000 1.300	TİP + T-KDP
Batman	08.10.1967	2.000 2.500	TİP + T-KDP
Tunceli	15.10.1967	1.500	TİP Yerel Unsurlar
Ağrı	22.10.1967	? ?	TİP Yerel Unsurlar
Ankara	18.11.1967	350 400	TİP + T-KDP (DDKO öncülleri)

[75] Diken, **a.g.e**., s. 58.
[76] Temel, **a.g.e**., s. 205.
[77] Geniş Bilgi için İsmail Beşikci, **Doğu Mitinglerinin Analizi (1967),** Yurt Yayınları, Ankara, 1992.
[78] Güneş, **a.g.e.,** s. 118 – 123.
[79] Maraşlı, **a.g.e.** s.y.
[80] Arık, **a.g.e.,** s. 181.
[81] Çal, **a.g.e.,** s. 33.

Doğu Mitinglerinden sonra Kürtçü Solu, Türk Solundan kendini hızla ayrıştırma sürecine girecektir. Doğu Mitingleri Kürtçü Solun Türk Solundan ayrılma sürecinin ilk adımıdır. Nitekim Recep Maraşlı *"Doğu mitinglerinin kitlelerin politikleşmesini hızlandırdığı gibi bağımsız örgütlenme ihtiyacı duyulmasında da etkili olduğunu"*[82] öne sürer. Maraşlı haksız sayılmaz, zira Kürtçü Solun ilk özgün örgütlenmesi olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları Birinci Doğu Mitinglerinden kısa süre sonra kurulacaktır. 1967 yılında yapılan Doğu Mitingleri Kürtçülük Hareketi'nin ve Kürtçü Solun teoriden pratiğe geçiş eylemidir. İlk Doğu Mitingleri Türk Solu ve en büyük temsilcisi TİP sayesinde gerçekleşir. Barış Ertem, izinlerin alınmasından katılıma kadar Doğu Mitinglerinin gerçek mimarının TİP olduğunu söyler;

> "1967 yılında düzenlenecek olan ve Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kürtçü hareketlerin taban genişletmesine büyük katkıda bulunan Doğu Mitingleri, doğrudan TİP'li yöneticilerin girişimleriyle gerçekleşmiş, TİP'li yöneticiler bu mitingler için gerekli izinleri almış, tertip komitelerini kurmuş ve TİP'li vekiller de bu mitinglere katılarak konuşmalar yapmışlardır. Bölgede bu kadar geniş çaplı mitinglerin düzenlenebilmesinde, Meclis'te temsil edilen bir parti olan TİP'in girişimlerinin etkisi büyük olmuştur."[83]

Azat Zana Gündoğan ise *"Doğu Mitingleri ayrıca Türk solu ile o zamana kadar bu solun içinde yer alan Kürtlerin yıllar süren ortaklığının bir ürünü olarak da önemlidir"*[84] ifadeleri ile Doğu Mitinglerini Türk Solu ve Kürtçü Solun ortak ürünü olduğuna vurgular. Türk solunu Kürt meselesi konusunda şovenist olmakla suçlayan çok sert eleştiren İsmail Beşikçi Doğu Mitinglerinin Türk Solu tarafından organize edildiği ve desteklendiğini kabul eder.[85] TİP, son Ankara Mitingi dışında 1967 yazında yapılan tüm Doğu Mitinglerinde aktif şekilde yer alır. Silvan'da[86] olduğu gibi, mitingler büyük ölçüde TİP'in bölgedeki teşkilatları tarafından düzenlenir. Doğu Mitinglerinin en önemli mimarlarından Tarık Ziya Ekinci 1967 TİP'in Doğu Mitinglerindeki oynadığı belirgin role şöyle vurgu yapar:

---

[82] **A.e.,** s.y.
[83] Ertem, **a.g.e.,** S. 96.
[84] Azat Zana Gündoğan, "**The Kurdish Political Mobilization in the 1960s: The Case of the "Eastern Meetings"** Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara, Türkiye, 2005, s. 146.
[85] İsmail Beşikçi, **a.g.e.,** s. 60.
[86] Silvan'daki Doğu mitingini TİP'in Silvan İlçe Başkanı Mehdi Zana düzenlemiştir.

"1967'de bütün bir yıl boyunca, Doğu Mitingleri yaptık. İlk miting Silvan'da, Mehdi Zana ve Mehmet Ali Arslan'ın öncülük ettikleri bir toplantıydı. İlk mitingler hem TİP'lilerin hem de o zamanki Kürdistan Demokrat Partililerin katılımıyla yapılıyordu. TKDP'liler benim dışımdaki TİP'lilerin katılmasını istemiyorlardı. Mesela Silvan Mitingine parti adına Genel Sekreter Nihat Sargın ile birlikte katıldık. Nihat'ın konuşmasına karşı çıktılar. Bizler, 'Hayır konuşacak' dedik. Çünkü miting öncesi bütün partilere çağrı yapılmıştı. Diğer partilerden tek bir milletvekili gelmemişti. Yalnız TİP milletvekilleri çağrıyı uyup gelmişlerdi. Behice Boran'la Batman'a gittik. Orada da Boran'ı konuşturmak istemediler. "Hayır dedik" ve Behice Boran'ı konuşturduk. Sonra parti (TİP) Doğu Mitinglerini tek başına devam ettirdi. Siirt'te, Hakkâri'de, Van'da, Ağrı'da, Tunceli'de, Iğdır'da, Kars'ta mitingleri TİP'liler kendi başlarına organize etti."[87]

Doğu Mitinglerini genel olarak TİP düzenlemiştir. TKDP yoğun katılım sağlayarak mitinglerde etkin olmayı hatta zaman zaman mitingleri yönlendirmeyi başarır. [88] Kürt milliyetçiliğini önceleyen TKDP slogan ve küçük müdahalelerle mitinge Kürtçülük boyutu kazandırır. [89] Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurucularından Şakir Epözdemir, TKDP'nin TİP'in Sosyalist Doğu Mitinglerini Kürtçü mitinglerine nasıl dönüştürdüğünü şöyle anlatır;

"1965/1968 döneminde TKDP, Kürt solunu tedirgin etmeden örgütsel çalışmalarda bulundu. 1967 Doğu Kalkınma mitinglerinde Kürtlük ve Kürt ulusal istekleri ön plana çıkınca bu durum TİP liderlerini evvela şaşırttı. Sonra Kürtlüğü çağrıştıran sloganlar halkın desteğini almayan işçi köylü, fakir, yoksul nakaratları ile değiştirilmeye başlandı. Doğu kalkınma mitingleri 1967 yazında başlayıp 11. Ayda Ankara mitingiyle son buldu. Bütün mitinglerde Kürtlük öne çıktığı gibi Ankara mitingi de milli istekler ve sloganlarla çalkalandı."[90]

Doğu Mitingleri Adalet Partisi tarafından Kürtçü ve bölücü olarak tanımlanır.[91] Sağcılar Doğu Mitinglerine cevap olarak 12 Kasım 1967'de Anadolu Şahlanış Mitingini düzenler.[92] Birinci Doğu mitingi sol ve sosyalist görüşün bölgede

[87] Diken, **a.g.e.,** s. 60.
[88] Ali Buran, **Bir DDKO'lunun Kürt Yaşamı,** Peri Yayınları, 2011, İstanbul, s. 432
[89] Arık, **a.g.e.,** s. 220.
[90] Tan, **a.g.e.,** s. 351.
[91] Kemal Burkay, **Anılar Belgeler cilt. 1,** Deng Yayınları, İstanbul, 2001. s. 205.
[92] Yaşar Karadoğan, "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı: 1967 – 1969, Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı", **BÎR,** S. 6, 2007, s. 279.

yaygınlaşmasını ve TİP'in bölgede daha etkin olmasını sağlar. [93] Barzanici T-KDP sosyalist görüşlerin yaygınlaşması ve TİP'in bölgede öne çıkmasından rahatsız olur, T-KDP ile diğer sol gruplar arasındaki gerilim giderek artar.[94]

3.2.4. Doğu Mitinglerinin Türk Siyaseti Üzerine Etkisi

Doğu Mitinglerinin etkisi beklenenden daha fazla olur. Bu mitinglerle Doğu meselesi Türk siyasetinin gündemi, Doğu'da Türk siyasetçilerinin ilgi merkezi haline gelir. Bülent Ecevit'in genel sekreter olduğu CHP Doğu meselesi ve Doğu'yu mercek altına alır. Abdi İpekçi *"Anlaşıldığına göre CHP Doğu'ya önem vermek ve önümüzdeki aylarda bu bölgedeki faaliyetini yoğunlaştırmak kararındadır. Ayrıca CHP Meclisi'nin gelecek toplantısının Diyarbakır'da yapılmasının kararlaştırıldığı açıklanmıştır"*[95] diyerek CHP'nin Doğu meselesi ve Doğu'ya olan ilgisini dile getirir. Abdi İpekçi "Doğu'ya İlgi İyi Ama...", adlı köşe yazısında Doğu'nun siyasetin yeni ilgi merkezi olmasını, milletvekillerin kafileler halinde doğuyu ziyaret etmesini, gazeteci ve aydınların Doğu'nun sorunlarına yoğunlaşmalarını olumlu görür, fakat diğer taraftan bu ilginin Kürtçüler tarafından suiistimal edilebileceğinin altını çizerek Kürtçülük tehlikesine dikkat çeker;

> "Son yıllarda Doğu bölgelerimizin sorunlarına gereken ilginin gösterilmediği konusunda yapılan tenkidlerin etkili olmaya başladığı görülmektedir. Milletvekilleri bölgeyi heyetler halinde bucak bucak dolaşmakta, üst üste mitingler düzenlenmektedir. Bunlar sevinilecek olaylardır. Ama işin düşündürücü tarafı da vardır. Doğu'da yoğunlaşan siyasi faaliyetin, tehlikeli kışkırtmalar halini aldığından endişe edilmektedir. Mesele Kürtçülük davası ile ilgilidir. Kürt aslından gelen vatandaşlarımızın yoğun olduğu bu bölgede siyasî faaliyetin zaman zaman milleti bölücü kışkırtmalar halini aldığını gösteren belirtiler vardır. Son mitinglerde Kürtçe yapılan konuşmalar, bu isin artık örtülü bir biçimde yürütülmesine lüzum duyulmadığını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler karsısında kuşkuya kapılmamak zordur."[96]

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit 10 Ekim 1967'de Pasinler, Horasan, Sarıkamış, Selim, Kars, Arpaçay, Çıldır, Ardahan, Posof, Susuz, Kağızman, Tuzluca,

[93] Burkay, **a.g.e.,** s. 205.
[94] Nezir Semmikanlı, "Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz!" **BÎR**, S. 5, 2006, s. 79-80.
[95] Abdi İpekçi, "CHP ve Doğu, **Milliyet,** 24 Eylül 1967.
[96] Abdi İpekçi, "Doğu'ya İlgi İyi Ama...", **Milliyet,** 17 Ekim 1967.

Iğdır, Taşburun, Aralık, Doğu Beyazıt, Diyadin, Taşlıçay, Ağrı, Tutak, Patnos, Erciş, Muradiye, Van, Başkale ve Hakkari'yi[97] kapsayacak bölgeye yönelik kapsamlı ziyaret düzenler.[98] Ecevit bölgede yaptığı konuşmalarda, siyasi meselelerden ziyade kalkınma gibi teknik meselelere değinir, geri kalmış bölgenin biran önce kalkındırılması gerektiğine vurgu yapar, siyasi konuşmalar yaptığında ise birlik beraberlik vurgusunda bulunur. Ecevit 22 Ekim 1967'de Kars'ta yaptığı konuşmada etnik kökeni araştırmadan Türklük ekseninde birleşmeyi önerir;

> *"Bu toprağa bağlı, bu vatan benim diyen herkes Türk'tür. Bu topraklarda en eskiden, binlerce yıl önceden beri yasayan insanlarla, bundan 900 yıl önce Orta Asya'dan gelmiş olan insan aynı derecede Türk'tür. Çünkü aynı derecede Türkiye'lidir. Bizim milliyetçiliğimiz kafatasçı, ırkçı, ümmetçi değil, bu topraklara bağlı bütün insanların milliyetçiliğidir. Bırakınız bu mezhep farklarını, tarikat farklarını. Bunların üstünde, hepimizi Türkiye'nin insanı olmak, onun da üstünde insan olmak birlestiriyor. (...) Partiler geliyor, iste biz bu zümreden yanayız, şu zümreden yanayız diye zümreciliği tahrik ediyor. Politikacı geliyor, ben falanca, o filanca zümrenin adayı, ona oy vermeyin bana verin diye sizleri, Türklüğün şuuru içinde birlesen sizleri aşiret aşiret, zümre zümre bölmeye çalışıyor. Birtakım kafatasçılar çıkıyor, kafaları sakat kafatasçılar, Türk Milletinin kafatasına bakıp, sen Türksün, sen değilsin diye hepsi Türküm diyen, hepsi bu vatan uğrunda kanlarını akıtmış insanları ayırt ermeye kalkışıyor. Demek ki bizi bölmek için düşmanlarımızın uğraşmasına hacet yok. Bizi bölmek isteyen düşmanlar kendi içimizde. Kendi oylarımızla seçiliyor."*[99]

Ecevit'in konuşmalarında yakın arkadaşı Abdi İpekçi'nin uyarılarının etkisini görmek mümkündür. Özetlemek gerekirse, Ecevit, Kürtçülük tehlikesini göz önünde bulundurulduğu, etnik köken olarak değil ama üst kimlik olarak Türklüğün vurgulandığı, bölünme tehlikesine dikkat çekilen konuşmalar yapar.

3.2.5. Yön Dergisi, TİP İçindeki Ayrışmalar ve Kürtçü Solun Bundan Faydalanması

TİP 1966'dan itibaren Milli Demokratik Devrimciler ve sosyalist devrim taraftarları arasında bölünmüştü. Türk Solunu derinden etkileyecek bu ayrışmanın

[97] **Ulus,** 10 Ekim 1967.
[98] **Ulus,** 9 Ekim 1967.
[99] **Cumhuriyet,** 23 Ekim 1967.

kökleri, 1960'ın başına kadar uzanmaktadır. TİP içindeki ayrışmayı anlayabilmek için Doğan Avcıoğlu ve onun çıkardığı "Yön" dergisini irdelemek gerekir. Yön dergisi 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlar, [100] aydın çevrelerde çok yankı uyandıran 1041 imzalı "Aydınlar Bildirisi", ile çıkışını yapar.[101] Yön dergisi TİP gibi 27 Mayıs 1961 Darbesi'nin, daha somutlaştırmak gerekirse 1961 Anayasasının bir sonucudur ve TİP gibi 27 Mayıs Darbesi'nin ilkelerine bağlı olduğunu açıkça bildirir. Yön başta sosyalist bir kimlikle ortaya çıkmaz, fakat analizlerinde sosyalist bakış açısını benimser, sosyalist kimliği öne çıkar ve içinde Türkiye'deki Sosyalist hareketin tüm renklerini barındırır. [102] Yön bu çerçevede o dönem Türkiye'de sosyalizmin siyasal temsilcisi olarak görülen TİP ile adı konmamış bir ittifakın içine girer, ortak hareket eder. 1961-1965 arasını kapsayan bu dönemde, TİP mensupları, Yön dergisinde yoğun bir şekilde yazar, Yön dergisi yönetici, yazar ve aboneleri de Türkiye İşçi Partisi'ni destekler.

Yön o dönem aydın çevrelerin çok rağbet gösterdiği emperyalizm, sömürgecilik, sosyal demokrasi, işçi hakları, kadın hakları gibi konulara birlikte Kürt soruna değinir, [103] bu konuda birçok makale yayınlar.[104] Doğan Avcıoğlu Doğu meselesini başlarda geri kalmışlık ve feodalite sorunu olarak görür, bu çerçevede değerlendirmelerde bulunur, Kürt sorununu Doğu meselesi adı altında derinlemesine tartışılmasını sağlar.[105] Avcıoğlu ilerleyen süreçte, eleştirilerini sertleştirir, Doğu sorunun etnik boyutunun görmemezlikten gelindiği ve iddia edilen asimilasyon politikaları konusunda o dönem için son derece cüretkâr ve ezber bozucu eleştiriler getirir.[106] Yön yazarlarından Muzaffer İlhan Erdost meselenin etnik boyutunu gündeme getirerek devletin resmi politikasına radikal eleştiriler yöneltir.[107] Yön dergisi Kürtçü Solun

[100] Yön 1963'de 14 ay boyunca yasaklanır. 1967'nin haziran ayında da yayın hayatına son verir. Geniş bilgi için bkz; Gökhan Atılgan, "Yön-Devrim Hareketi," **Modern Türkiye'de Siyasi Düsünce Sol,** C., 8, Murat Gültekingil, İletisim Yayınları, 2007, İstanbul, s. 602.
[101] Aydınoğlu **a.g.e.,** s. 27.
[102] **A.e.,** s. 39.
[103] Yönün Kürt meselesine bakışı için geniş bilgi; Mesut Yeğen, **Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 160-163
[104] Aydınoğlu, **a.g.e.,** s. 177.
[105] **A.e.,** s. 79.
[106] Yeğen, **a.g.e.,** s. 1215-1216.
[107] Muzaffer İlhan Erdost, **Şemdinli Röportajı**, Onur Yayınları, Ankara, 1993.

önemli isimlerinden Sait Kırmızıtoprak'a sayfalarını açar,[108] onun Kürt sorunu ve Mustafa Barzani hakkında[109] yazılarını yayınlar.[110] Sait Kırmızıtoprak ile Barış Dünyası arasındaki tartışma büyük yankı uyandırır.[111] Kısacası, Yön dergisi Kürt meselesini etnik kökenine vurgu yaparak resmi bakış açısını eleştirel şekilde tartışmaya açar.[112]

Doğan Avcıoğlu'nun 1960'ların ikinci yarısından itibaren stratejik bakışında radikal değişime gitmesi, siyaseti etkileme ve yönlendirme aracı olarak halk ve legal siyaseti değil de askeri darbe yöntemini benimsemesi,[113] Yön dergisinin hem Kürt meselesine bakış açısını hem de TİP ile olan ilişlerini derinden etkiler. Yön Dergisi 1960'ların ikinci yarısından itibaren Kürt meselesini Misak-ı Milli çerçevesinde Kemalist bir bakış açısı ile değerlendirmeye başlar ve Kürt meselesini Yön'ün gündeminden düşürür. Söz konusu değişim TİP-Yön ittifakının bozulmasına, iki müttefikin çok kısa süre içinde iki rakip haline gelmesine neden olur.

Mehmet Ali Aybar ve TİP'in lider kadrosu, Doğan Avcıoğlu'nun Kemalist bir askeri darbeyi öne çıkaran bakış açısına karşı çıkar. Hatta bu bakış açısının partide yayılmaması için mücadele ederler. TİP üyesi olan Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı gibi isimlerin Doğan Avcıoğlu yani Yön'ün tezlerinden yana tavır koymasıyla durum değişir. Tüm bu süreçte Doğulular grubu yani TİP içindeki Kürtçü Sol Mehmet Ali Aybar'ın yanında durur. Recep Maraşlı, *"Örgütün Kürt kitlelere açılmasında Mehmet Ali Aybar'ın tavrının da önemli rolü olduğunu hatırlamakta fayda var"*[114] diyerek Mehmet Ali Aybar'ın Kürtçü Sol için önemine dikkat çeker.

---

[108] "Doğulu Gençler Barış Dünyasına Cevap veriyor", **Yön,** 13 Haziran 1962, sayı: 26, s. 12
[109] **Yön**, S. 40, 19 Eylül 1962.
[110] **Yön,** 22 Ağustos 1962, S. 36, s. 13
[111] Geniş bilgi için; Kutlay, **Anılarım,** s. 129-131.
[112] Gökhan Atılgan, "Yön -Devrim Hareketi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 602
[113] TİP ve Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar kitlelere sosyalist bir bilinç vererek barışçıl yöntemlerle hedefe ulaşmayı savunurken, Doğan Avcıoğlu ve Yön dergisi yazar kadrosu Kemalist subayların yapacağı ilerici ve sosyalist bir darbeyi, hedefe ulaşmada en etkili yöntem olarak görüyordu. Nitekim Doğan Avcıoğlu, tüm Kemalist subayların başucu eseri haline dönüşen *"Türkiye'nin Düzeni"* adlı kitabında bunu işler.
[114] Maraşlı**, a.g.e.,** s.y.

Mihri Belli'nin, *"işçileri, fakir köylüleri, şehirli ve köylü küçük burjuvayı, asker sivil aydınları ve ulusal burjuvanın bir kısmını devrimin unsurları"* olarak gören[115] Milli Demokratik Devrim Tezini[116] Yön'de yayınladığı bir yazı ile duyurmasıyla parti içindeki ideolojik ayrışma kaçınılmaz noktaya gelir. TİP, bir tarafta Mehmet Aybar'ın başını çektiği sosyalist devrimciler ile diğer tarafta Mihri Belli'nin liderliğini yaptığı Milli Demokratik Devrimci bakış açısı arasında bölünür. Bu ayrışmayı kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

> *"Sosyalist devrimciler sorunu bir iktidar sorunu olarak görüyor ve çözümünü işçi sınıfına ihale etmek suretiyle gerçekleştirilebileceğini savunuyordu. Doğu Anadolu için yeterli bir ekonomik program uygulanabilir, eşitsiz bir gelişme yasası etkinleştirilirse, bu sorunda bütün sorunlarda olduğu gibi ekonomik olarak çözümlendiğinde ortadan kalkmış olacaktır. Mesele eşit ve adil bir politika izlenmesine bağlıdır.*
>
> *Milli demokratik devrimciler ise; sorunu Türkiye'deki yabancı üstlerden, NATO'dan, yabancı sermayeden, Kürt ağa ve şeyhlerinden ayrıldığı takdirde sorunların çözüleceğini ileri sürmüşlerdir. En önemli teorisyenleri Mihri Belli sorun hakkında uzunca yazılar yazmıştır…"*[117]

Mehmet Ali Aybar ve ekibi parti içinde giderek güç kazanmaya başlayan Milli Demokratik Devrim taraftarlarını tasfiye etmek için harekete geçer. TİP içindeki bu güç mücadelesi 1966'daki TİP'in Malatya'da yapılan 2. Büyük Kurultayında zirve yapar.[118] Mehmet Ali Aybar ve ekibi bu kurultayda tüzük değişikliği yaparak, parti içindeki Milli Demokratik Devrimci kanadı tasfiye etmeyi, en azından etkisiz hale getirmeyi başarır.[119] TİP içindeki bu güç mücadelesi, parti içindeki Doğulular Grubunun yani Kürt kökenli parti üyelerinin etkisini ve gücünü artırır. Aybar ve Milli Demokratik Devrimciler arasındaki iktidar mücadelesinde Doğulular Grubu, Mehmet Ali Aybar'ın başını çektiği sosyalist bloğun safında durup Kemalizm'e yakın buldukları Milli Demokratik Devrimcilere cephe alırlar. Mihri Belli, sosyalizmin *"ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı"* ilkesinin ayrılma manasına gelmediği

---

[115] Mihri Belli, **Milli Demokratik Devrim,** Şark, Matbaası, Ankara, 1970, s. 41-68.
[116] Mihri Belli Türk Soluna damgasına vuran Milli Demokratik Devrim teorisini aynı ismi taşıyan bir broşürde detaylı bir şekilde anlatır. **(**Mihri Belli, **a.g.e**, 1970**.)**
[117] Temel, **a.g.e.,** s. 220.
[118] Arslan, **a.g.e.,** s. 75.
[119] Ünsal, **a.g.e.,** s.7.

düşüncesini savunması, dolayısıyla Misak-i Milliyi parçalayan *"bağımsız bir Kürt" devleti fikrine karşı çıkması*[120] Doğulular Grubunun bu kararında belirgin rol oynar. Doğulular Grubu, Aybar'ın yanında durmalarının karşılığını fazlasıyla alır. 2. büyük kurultayda şekillenen parti yönetimine birçok arkadaşlarını sokarlar. Partide Milli Demokratik Devrimcilerden boşalan mevkileri Doğulular Grubu doldurur. Ruşen Aslan TİP'teki Doğulular Grubunu anlattığı yazısında Doğulular Grubunun o süreçteki konumu ve kazançlarını net bir şekilde ifade eder.[121]

Milli Demokratik Devrim taraftarlarının tasfiye edilmesi, TİP'teki iç çekişmeleri bitirmez. TİP'in kuruluşundan itibaren var olan *"Millici Sol"* ile *"Enternasyonal Sol"* arasındaki tartışma ve mücadele yeniden su yüzüne çıkar. Millici solun liderliğini yapan Mehmet Ali Aybar, Türkiye merkezli *"bireyci"* ve *"insan yüzlü"* Sovyetler Birliği'ne mesafeli bir sosyalizmi savunuyordu. Aybar'ın savunduğu sosyalizm ile Çekoslovakya'da Dubçek'in savunduğu *"Güler Yüzlü Sosyalizm*" arasında ortak noktalar çoktu. [122] Enternasyonal çizginin liderliğini yapan Behice Boran ise TİP'in *"Bilimsel Sosyalizmin"* prensipleri doğrultusunda kurulduğunu, dolayısıyla sosyalizmin evrensel ilkelerine dayanan Sovyetler Birliği uyumlu bir sosyalizmi savunuyordu.[123] Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali ikili arasındaki görüş ayrılığını çatışmaya dönüştürür.[124] Aybar, Sovyet işgalini kesin ve net bir dille eleştirirken, Behice Boran ilk başta eleştirdiği Sovyet işgalini savunmaya başlar.[125] Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve arkadaşlarını TİP'i, Sovyet benzeri bürokratik bir yapıya dönüştürmekle, Behice Boran da Aybar ve arkadaşlarını sosyal demokrat sapma ile suçluyordu.[126]

"Millici Sol", Behice Boran ve Sadullah Aren liderliğindeki *"Enternasyonal Solu"* uzun süre kontrol etmeyi başarır. [127] Ancak TİP içindeki Milli Demokratik

[120] Mesut Yeğen, "Türkiye Solu ve Kürt Sorunu", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Sol**, C., 8, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 1219.
[121] Ruşen Aslan, "TİP'teki Doğulular Grubu", **Serbesti,** S. 25.
[122] Ünsal, **a.g.e.,** s. 475.
[123] **Emek,** S. 7, Aralık 1970.
[124] Arslan, **a.g.e.,** s. 137.
[125] Ünsal, **a.g.e.,** s. 491.
[126] **Emek, a.g.e.,** s. 12.
[127] Ünsal, **a.g.e.,** 304.

Devrimci grubun tasfiyesi, *"Enternasyonal Sol'un"* önünü açar. Aybar-Milli Demokratik Devrim çekişmesi bu sefer yerini Aybar-Behice Boran çekişmesine bırakır. İdeolojik ayrılık had safhaya çıkar, 1968'de arka arkaya iki kongre yapılır.[128] Aybar bu kongreleri *"Sendikacılar"* ve *"Doğulular Grubunun"* destekleriyle kazanır. Lakin 1969 seçimlerinde TİP'in kötü sonuç alması, Mehmet Ali Aybar'ın liderliğini yaptığı *"Millici Solu"* zayıflatır. Bu durumda, *"Enternasyonal Sol"* fraksiyonu daha da güçlenir ve tek alternatif olarak ortaya çıkar.

TİP içindeki ayrışmayı engelleyemeyeceğini gören Mehmet Ali Aybar, 1969'da TİP genel başkanlığından çekilir. Yerine Doğulular Grubunun önemli ismi M. Ali Aslan TİP'in genel başkanı olur.[129] Kısa süre sonra o da istifa eder. Seçimlerden sonra, 29-30 Ekim 1970'de yapılan IV. Olağan Büyük Kongrede[130], Boran-Aren çizgisinin oluşturduğu *"Emek Grubu"* yani *"Enternasyonal Sol"* TİP'in yönetimini ele geçirmeyi başarır.[131] Behice Boran, sosyal demokrat sapma olarak nitelediği[132] *"Millici Sola"* son verir. Kendisinin IV. Kongredeki konuşmasında da belirttiği gibi TİP'i bilimsel sosyalizm yani enternasyonal çizgiye yerleştirir.[133]

TİP'in kendi içinde yaşadığı bu tartışmalar ve bölünmeler Kürt aydınlarının TİPe bakışını derinden etkiler. Mehmet Ali Aybar'ın TİP genel başkanlığını bırakması ile TİP Kürtçü aydın ve gençliği için çekim merkezi olma özelliğini yavaş yavaş kaybeder. Mehmet Ali Aybar ve onun savunduğu *"güler yüzlü sosyalizm"* anlayışı Kürt aydınlar için TİP'de bulunma nedenlerinden biridir. Mehdi Zana TİP içinde yer almasını Aybar'ın görüşleri ile açıklar. TİP içinde Kürt aydınların lideri konumundaki Tarık Ziya Ekinci de benzer bir açıklamada bulunur.[134]

Mehmet Ali Aybar'ın yerini dolduracak Aren-Boran ekibi Kürt sorununu tamamen Marksist çerçevede değerlendirir, Marksist çözümler öne sürer. Aybar ise

[128] **Emek, a.g.e.,** s.10.
[129] Arslan, **a.g.e.,** s. 138.
[130] **Emek**, **a.g.e.,** s. 9.
[131] Ünsal, **a.g.e.,** s. 309.
[132] **Emek, a.g.e.,** s. 12.
[133] **A.e.,** s. 24.
[134] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 946.

Kürt sorununu bir *"üst yapı meselesi"* olarak görmüyor, dolayısıyla meselenin çözümünü *"devrime"* bağlamıyordu.[135] Daha açık ifade etmek gerekirse Aren-Boran ikilisi Kürt sorununa yapısal sorun çerçevesinde yaklaşıyor, bu sorunun ancak devrim ve devrim sonrası kurulacak sosyalist rejimle çözülebileceğini, dolayısıyla tüm devrimcilerin enerjilerini devrime odaklaması gerektiğini savunuyordu. Kürtçü aydın ve gençleri, Kürt sorununun çözümünün devrime bağlanmasını Kürt sorunun çözümünün ötelenmesi anlamına geldiğini öne sürüyor ve bu görüşe şiddetle karşı çıkıyordu. Sosyalist Kürt aydın ve gençliği Kürt sorununun çözümünü devrime dayandırmayan Aybar'ın güler yüzlü çoğulcu sosyalist anlayışını kendi hedefleri açısından daha doğru buluyor ve destekliyordu.

Aybar ile Aren-Boran arasındaki Kürt sorunu konusundaki görüş ayrılıkları teoride sınırlı kalmaz, pratiğe de yansır. M.A. Aslan ve Kemal Burkay *"Yeni Akış Dergisindeki"* yazılarından dolayı tutuklanınca, Mehmet Ali Aybar, bu iki ismi cezaevinde ziyaret ederek onlara desteklerini bildirir. Boran ise tutuklanan iki isme destek vermek bir yana, onları "*burjuva milliyetçiliği"* yapmakla suçlar.[136]

Bütün bunlar Mehmet Ali Aybar'ın Kürt sorununu Kürtçü aydın ve gençliği gibi yorumladıkları manasına gelmez. Zaten Aybar bu konuda ayrı bir tez de öne sürmez. Aren-Boran ikilisi Kürt sorununu Marksist çerçeve değerlendirip Marksist çözümler sunarken, Aybar Kürt sorunu demokrasi çerçevesinde değerlendirip demokratik çözümler öne sürer. Kürtçü aydın ve gençliği Kürt sorunun demokrasi çerçevesinde değerlendirilmesinin kendilerine inanılmaz bir manevra alanı açacağını ve geniş imkanlar kazandıracağını düşünerek Mehmet Ali Aybar ile birlikte hareket ederler. Aybar'ın mücadeleyi kaybetmesi ve TİP'in başkanlığından ayrılması Kürtçü aydınların TİP'ten ayrılmasına[137] ve farklı arayışlara yönelmelerine neden olur. Ayrı bir örgütlenme olarak, Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın kurulmasının gerekçelerinden biri de budur.

---

[135] **A.g.e.,** s. 946.
[136] **A.e.,** s. 946.
[137] Yeğen, **a.g.e.,** s. 1218.

3.2.6. TİP'in Kürtçü Sol Tarafından Ele Geçirilmesi ve Kapatılması

Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran arasında çekişme, kongreler süreci, TİP içindeki Kürt kökenli sosyalistlerin oluşturduğu Doğulular Grubunun parti içinde daha da güçlenmesini sağlar. Doğulular grubu TİP içindeki tüm iç çekişmelerde kazanan tarafın yanında yer alır ve parti içindeki konumlarını güçlendirirler. O kadar ki, 1970'lerin sonuna gelindiğinde, TİP'in içindeki en güçlü grup haline gelirler. Nitekim 1970'deki 4. Büyük Kongresinde,[138] Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol için tarihi olan bir karar aldırtmayı başarır. Bu kongrede, diğer kongrelerde olduğu gibi Doğu ya da kalkınma sorunu gibi dolaylı tabirler kullanılmaz, doğrudan Kürt halkından ve onun tarihi haklarından bahsedilir. TİP'in daha sonra kapanmasına gerekçe teşkil edecek ve Kürtçülük Hareketi'nin en büyük zaferi olan kararı olduğu gibi paylaşmakta fayda var;

> *"Türkiye İşçi Partisi 4. büyük Kongresi*
> *Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu;*
>
> *Kürt halkı üzerinde baştan beri hâkim sınıfların faşist iktidarların zaman zaman kanlı zulüm hareketleri niteliğine bürünen baskı, terör ve asimilasyon politikası uyguladıklarını;*
>
> *Kürt halkının yaşadığı bölgenin Türkiye'nin öteki bölgelerine oranda geri kalmış olmasının temel nedenlerinden birinin Kapitalizmin eşitsiz gelişme kanununa ek olarak, bu bölgede Kürt halkının yaşadığı gerçeğini göz önüne alan hâkim sınıf iktidarlarının güttükleri ekonomik ve sosyal politikaların bir sonucu olduğunu;*
>
> *Bu nedenle Doğu Sorununu bir bölgesel kalkınma sorunu olarak ele almanın hâkim sınıf iktidarlarının şoven milliyetçi görüşlerinin ve tutumunun bir uzantısından başka bir şey olmadığını;*
>
> *Kürt halkının anayasal vatandaşlık haklarını kullanmak ve diğer tüm demokratik özlem ve isteklerini gerçekleştirmek yolundaki mücadelesinin bütün anti-demokratik faşist baskıcı, şoven, milliyetçi akımların amansız*

[138] TİP 4. Kongre'de yeni bir yayın organı çıkarma kararı da alır. Parti ismini gazete TİP'in resmi yayın organı olarak 1 Şubat 1971 tarihinden itibaren faaliyet göstermeye başlar. Çok uzun ömürlü olmayacak olan Parti Gazetesi Aren-Boran liderliğindeki TİP'in siyasi tezlerini ve bakışını yansıtır.

düşmanı olan partimiz tarafından desteklenmesinin olağan ve zorunlu bir devrimci görev olduğunu;

Kürt halkının gelişen demokratik özlem ve isteklerini ifade ve geliştirme mücadelesi ile işçi sınıfı ve onun öncü örgütü partimizin öncülüğünde yürütülen sosyalist devrim mücadelesini tek bir devrimci dalga halinde bütünleştirmek için, Kürt ve Türk sosyalistlerin parti içinde omuz omuza çalışmaları gerektiğini;

Kürt halkına karşı uygulanan ırkçı-milliyetçi, şoven burjuva ideolojisinin partililer, sosyalistler ve bütün işçi ve diğer emekçi yığınlar arasında yerle bir edilmesini sağlamanın partinin ideolojik mücadelesinin temel ve devamlı bir davası olduğunu;

Partinin Kürt sorununa işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri açısından baktığını kabul ve ilan eder."[139]

Bu karar, Kürtçü Sol için tarihi bir zaferdir. Ruşen Arslan, "*bu kararla parti içinde ki "Doğulular grubu" görevini yerine getirdi"*[140] diyerek Kürtçü solun hedefine ulaştığını açıkça ifade edecektir. Kürtçü Sol uzun stratejisi ve etkili taktiğiyle Kürt Sorununu Türk Solu üzerinden Türkiye'nin gündemine sokmayı başarır. TİP, ilk başta reddettiği, sonra dolaylı ifadelerle kenardan kabul ettiği Kürt Sorununu 1970'deki IV. Büyük Kongrede açıktan ve doğrudan üstelik çok keskin ifadelerle kabul eder. Alınan karar Doğulular Grubunun parti içinde ne kadar etkin olduğunu göstermektedir. TİP 1966'den itibaren Doğulular Grubunun yörüngesine girmeye başlar. 1960'ların sonuna gelindiğinde Doğulular Grubu TİP'e fikren hâkim olmuştur. 12 Mart Muhtırası sürecinde, Anayasa Mahkemesi, IV. Kongrede alınan kararlarına atıfta bulunarak 20 Temmuz 1971'de TİP'i kapatır.[141]

TİP 4. Kongresinde söz konusu kararı aldığında Kürtçü Sol ilk özgün ve bağımsız yapılanması olan DDKO'ları kurmuştu, DDKO'ların legal ve resmi yayın organı konumundaki DDKO aylık yayın bülteninde karar büyük heyecanla karşılanır ve yansıtılır.[142] Kürtçü Sol DDKO üzerinden kendi bağımsız ve özgün faaliyetlerini yürütürken diğer taraftan bir ayağını başta TİP olmak üzere Türk Solu unsurları içinde

[139] Emek, **a.g.e.,** s.7,8.
[140] Arslan, **a.g.e.,** s. 141.
[141] Ersan, **a.g.e.,** s. 65.
[142] DDKO yayın Bülteni, S. 6.

tutmayı ihmal etmez. DDKO'ların kurucu liderlerinden Mümtaz Kotan TİP'in 4. Kongrede aldığı kararı *"Tarihsel süreç bakımından son derece önemli"* görür, DDKO'nun kuruluşunu anlattığı *"tarihin karartılması eylemi üzerine"* başlıklı yazısında bu karara vurgu yapar. Kürtçü Solun TİP'e bakışını ve TİP içindeki etkinliğini göstermesi bakımından önem arz eden bu yazının ilgili bölümünü olduğu gibi paylaşmakta fayda görüyorum;

> *"Birincisi, bu tasarı DDKO'nun çalışmalarının bir sonucuydu. Parti genel kurulu için "Doğulu" delegeliklerin hemen hemen tümünü çalışmalarımızla, parti yerel kongrelerine ağırlık koyarak ele geçirmiştik. Buna elbette karşı olan ya da çekimser duran az sayıda delege arkadaşımız da vardı. Tasarı, 3 karşı ve bir çekimser oya karşın, Kongreye "Doğu"lu delegelerin ortak tasarısı olarak sunulmuş, DDKO Tasarısı diğer tasarılarla birlikte ele alınarak "Halkların Tasarısı" olarak çıkmıştı.*
>
> *İkincisi, bu karar tasarısı diğer taslaklar geri çekilerek, DDKO taslağına bazı eklemeler yapılarak son haline getirilmişti. Bize de Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ne tasarı ve son hali ulaştırılmıştı. Bu tasarının hazırlanmasında DKKO Merkez yönetici unsurlarının çabaları dışında, DDKO ile ilişkili olmamakla birlikte O. Kotan, Z. Şahin vb… "Şivan" (T-KDP) yanlıları olarak bilinen bazı arkadaşların katkılarını da burada belirtmek istiyorum.*
>
> *Üçüncüsü, bu taslak TİP için ve o dönemi ifade etmesi bakımından çok önemlidir. "Sol" ve "Sosyalistler" bu kararlara yine ters davrandılar ve karşı çıktılar. Anayasa Mahkemesi de bu karar nedeniyle TİP'i kapattı."*[143]

Mümtaz Kotan'ın ifadelerinden Kürtçü Solun kendi bağımsız yapılanmasını kurmasına ve Türk Solundan ayrılmasına rağmen TİP içinde istediği kararları çıkartacak kadar hâkim konumda olduklarını, kapatılmasına neden olacak kadar TİP'i siyaseten kullandıklarını görüyoruz. Kotan'ın açıklamalarından ve Rizgari dergisinin sonraki yıllarda TİP'in kapatılması hakkında yaptığı analizlerden kararın TİP içindeki DDKO'cu yapı tarafından çıkarıldığını anlıyoruz.[144] Kürtçü Solun TİP içindeki Tarık Ziya Ekinci ve Kemal Burkay gibi iki önemli ismi bu kararı DDKO ve T-KDP

[143] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[144] **Rızgari**, "Kürt Halkının Anti-Sömürgeci Mücadelesine Şoven Taaruz Hareketi", Haziran 1978, S. 6, s. 18.

üzerinden yapılan tuzak ve provokasyon olarak görür ve karşı çıkar. Söz konusu karar bu iki isme rağmen çıkar.[145]

TİP (Türk Solu) en zayıf anında Kürtçü sola fırtınalardan korunabileceği liman olur, başlıkta da belirttiğimiz üzere Kürtçü Sola ana kucağı olur, onu doğurmaz ama bebekken önünde bulduğu bu çocuğu besler, korur, büyütür, ona anne olur,[146] ona hayatta kalmayı öğretir, onu tek başına ayakları üzerinde durabilecek güçlü bir yetişkin durumuna getirir. Kürtçü Sol ise geride TİP'in altından kalkamayacağı ağır yükler bırakarak TİP'i terk eder. Kürtçü Sol Türk Solunun kendini feda etme pahasına Kürtçü Sola sahip çıkmasını taktir etmez aksine onu şovenizmle suçlar, Türk Solunu terk etmesinin ideolojik sorumluğunu da Türk Soluna yükler. Türk Solu Kürtçü Solun 1960'lı yıllarda verdiği zararı giderebilmiş değildir.

3.3. SOĞUK SAVAŞ VE 68 KUŞAĞININ KÜRTÇÜ SOL ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Soğuk Savaş ve onun üzerine kurulu olduğu güvenlik anlayışının göz önünde bulundurulmadığı bir Kürtçü Sol okumasının yanlış ve yanıltıcı olacağını vurgulamış, tezin ilk bölümünde bu konuda genel bir çerçevede çizmiştik. Soğuk Savaş mantığının kendini en çok hissettirdiği dönemlerden biride 1968-1971 arası dönemdir. Kürtçü Sol 1960'lar boyunca ABD ve NATO karşıtı bir tavır benimser. Kürtçü Solun ABD ve NATO karşıtlığını Kürtçü Solun ilk özgün yapılanması DDKO'nun çıkardığı aylık haber/yayın bültenlerinde görmek mümkündür. Yayın bülteninin ikinci sayısında, Türkiye'nin NATO için önem arz etmediği, olası bir Sovyet saldırısında Türkiye'nin savunulmayacağı öne sürülür;

> *"Hükümetin güven oyu müzakerelerinde parti genel başkanları, bir dünya savaşında Doğu Anadolu'nun NATO tarafından savunulmayacağı, kendi kaderine terk edileceğini belirtmişlerdi. (...) Doğu Anadolu atom bombaları ile yok edilse bile NATO bu durumu kendisi için ilgili bir olay olarak*

[145] Kemal Burkay, **Anılar, Belgeler**, C., 1, Stockholm, Roja Nû, 2001, s. 279-281. T. Z. Ekinci, **Lice'den Paris'e Anılarım**, İletişim, İstanbul, 2012, s. 791-794.
[146] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 945.

görmeyecek, ancak düşman (ona göre) Basra körfezine yöneleceği zaman müdahale etmeyi anlaşmaya göre kabul etmekte ve garanti vermektedir."[147]

Birkaç sayı sonraki bültende NATO karşıtlığı ve NATO'nun güvenilir bir müttefik olmadığı tekrar vurgulanır.

"Eğer Doğu Anadolu'ya bir saldırı olursa, ABD ve NATO'nun harekete geçmeyeceğini belirtmiştik. Son (NATO) Bakanlar kurulu toplantısında bu durumun, NATO için temel bir strateji olarak kabul edildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Bu stratejiye kısaca esnek mukabele (abç) denilmektedir. Eski stratejinin adı topyekûn mukabele (abç) idi."[148]

Kürtçü Solun omurgasını oluşturan üniversite gençliği 1968 kuşağı gençliği gibi emperyalizm ve ABD karşıtıdır. Emperyalizm ve ABD karşıtlığı konusunda büyük ölçüde diğer Türk Solu örgütlenmeleri ile birlikte hareket eder. Kürtçü Sol ve Sosyalist Gençlik Örgütlenmelerini incelediğimiz satırlarda göreceğimiz üzere, sosyalist Kürt üniversite gençliği Deniz Geçmiş ve Mahir Çayan'ın liderliğindeki radikal sol örgütlenmeleri ve onların ABD hedeflerine yönelik gerçekleştirdikleri eylemlere destek verirler. Kürtçü Sou örgütlenmesi Türk Solu örgütlenmeleri gibi NATO'nun güvenlik konseptinde engellenmesi, mücadele edilmesi gereken düşman unsurlar olarak kodlanmıştır. 1968'de Avrupa'da başlayan sol eğilimli öğrenci hareketleri kısa sürede Türkiye'yi derinden etkiler. 68 kuşağı devletin güvenlik reflekslerini öne çıkartması hasebiyle en fazla Kürtçü Solunu etkiler.

Kürtçü Sol sadece ayrılıkçı bir hareket değil aynı zamanda komünist bir hareket olarak değerlendirilir. Bu noktada Türkiye'nin çıkarları ile NATO'nun politikaları örtüşür. 1945 sonrası Kürtçülük Hareketine özgürlükler çerçevesinde yaklaşan ve tekrar canlanmasını sağlayan ABD ve NATO 1950'lerin sonuna doğru Kürtçülük Hareketine karşı (Kürtçü Sola) temkinli ve mesafeli davranmaya başlar, 1960'ların sonunda patlak veren 68 Gençlik Hareketleri ve onun doğurduğu devrimci iklimle ABD ve NATO'nun temkinli ve mesafeli tavrı karşıtlığa dönüşür. Kürtçü Sol komünizmle mücadele çerçevesinde engellenmesi gereken akımlar listesine alınır, tüm

[147] **DDKO Yayın Bülteni**, S. 2.
[148] **DDKO Yayın Bülteni**, S. 4.

bunlar Kürtçü Solu zaten ayrılıkçı tehdit olarak gören Türkiye Cumhuriyeti'nin işini kolaylaştırır. 1960'ların sonuna doğru ayrılıkçı ve bölücü hareketler Milli Güvenlik Kurulunda devletin öncelikli tehditleri arasına girer.

3.3.1. Sosyalist Gençlik Örgütlenmeleri ve Kürtçü Sol

1960'lı yıllarda üniversitelerde sosyalist bir genç kuşağın oluşmasında TİP'in başat rol oynadığını görüyoruz. Ahmet Samim, "*TİP, Türk solu için çok önemli, aslında belirleyici, bir rol oynamaya başladı ve TİP'in iç mücadeleleri sonucunda modern solun büyük kısmını oluşturan değişik akımlar ortaya çıktı"*[149] sözleri ile TİP'in sosyalizmi Türkiye'ye tanıttığının altını çizer. Faroz Ahmed, TİP'in üniversitelerde sosyalizmin yaygınlaşmasına sağladığı katkılara dikkat çeker;

> *"Özellikle üniversitelerden başlamak üzere ülkede genel bir sol kanat varlığı hissedilmeye başlandı. Öğrenciler bir kısmı TİP ile ilişkili olmak üzere örgütlenmelere gittiler. Sol literatürün önemli metinleri çevrilip basılmaya başlandı. Bir anlamda Türkiye'nin izolasyonu sona ererken, ülke de etrafındaki dünyanın daha fazla farkına varmaya başladı."*[150]

1968'de Fransa'da başlayıp kısa süre içinde tüm dünyaya yayılan 68 Gençlik Hareketi TİP'in Türk siyaseti ve üniversitelerde sosyalizmin temellerini attığı böyle bir dönemde başlar. Türkiye bu yüzden 68 kuşağının etkisini en fazla hisseden ülkelerin başında gelir. 1967-1971 arası dönemde Türk Solu içindeki gençlik hareket ve örgütlenmeleri o kadar güçlenir ki, parti ve sendikal yapılanmaların önüne geçer. 1968'den sonra, gençlik örgütlenmeleri, Türk Solunun *"amiral gemisi"* olarak görülen TİP'ten ve diğer sol örgütlenmelerden daha fazla önem arz eder. Bu dönemde, gençlik örgütlenmelerini yönetip yönlendirmek, Türk Solunu kontrol altına almak anlamına gelir. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) dönemin en etkin gençlik örgütlenmesi olarak karşımıza çıkıyor. Federasyon, Kürtçü Solun şekillenmesinde çok önemli katkılarda bulunur. Kısa ama açıklayıcı bir FKF analizi Kürtçü Solun şekillenmesini anlamada çok yardımcı olacaktır.

---

[149] Ahmet Samim, "The Tragedy of Turkish Left," ***New Left Review*** , 60-85. 1981, March-April, s. 67.
[150] Feroz Ahmad, **The Making of Modern Turkey,** Londra &New York: Routledge, 1993, s. 139.

3.3.1.1. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ve DEV-GENÇ

Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun ilk nüvesi 1956'da kurulan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübüdür. Fikir kulübünün adından söz ettirmesi Turhan Feyzioğlu olayı ile olur. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Profesör Doktor Turhan Feyzioğlu, 1956-1957 eğitim yılının açılış konuşmasındaki sözleri üzerine, Aralık 1956'da dekanlıktan alınır. Bu karar öğrenciler arasında çok tepki çeker. Fikir kulübü üyeleri, tepkileri hem tetiklerler hem de yönlendirirler. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki derslerin boykot edilmesi ve tepki gösterilmesi konusunda etkin rol oynarlar.[151] Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki fikir kulübünün etkin olması diğer fakültelere de örnek olur. Kısa süre içinde, diğer fakültelerde de fikir kulüpleri açılmaya başlanır ve 1965'te 5 fikir kulübü bir araya gelerek, Türk siyasal tarihindeki en etkin öğrenci örgütlenmesi olacak Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu (FKF) kurarlar. FKF'nin kurulmasında, en güçlü dönemini yaşayan TİP'in katkı ve yönlendirmesi inkâr edilemez. FKF'nın kurucu başkanı olan Hüseyin Ergun, FKF'nın kurucuları arasında TİP üyelerinin ağırlığını kabul etmektedir. Ancak TİP'in doğrudan katkı ve yönlendirmesini reddetmektedir. Kaldı ki kendisi de TİP eğilimindeki gençler arasındadır.[152] FKF Başkanı İzzet Polat Ararat'ın Fikir Kulüpleri Federasyonu-TİP ilişkisine yönelik anı ve analizleri FKF'nın yöneticilerinin düşünce dünyasını göstermesi açısından önemlidir:

> *"1967-1968 Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun örgütlenme yıllarıdır… 1967'den sonra hızlı bir örgütlenme başlamıştır. Bu örgütlenme başarısında, sosyalist gençlerle birlikte TBMM'de 15 sandalyesi ile olağanüstü bir başarı gösteren TİP'in katkısı büyüktür. Fikir Kulüpleri Federasyonu, yönetici ve üyelerinin hemen hemen tümü TİPli veya TİP sempatizanıdır. Fikir Kulüpleri Federasyonu, TİP'in yan örgütü olarak görülüyordu. Fikir Kulüpleri Federasyonu, hiçbir eylem ve kararında partiden emir almamıştır. Fikir Kulüpleri Federasyonu, tüm kararlarını kendi özgür iradesiyle almıştır. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, Fikir Kulüpleri Federasyonu yöneticileri olarak bizler sosyalistik. Sosyalist bir Türkiye özlüyorduk… Öyleyse biz gençlere düşen görev partiyi güçlendirecek eylemler yapmaktı."*[153]

[151] Şimşir, **a.g.e.,** s. 554.
[152] Turhan Feyzioğlu, **Fikir Kulüpleri Federasyonu,** Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 17.
[153] **A.e.,** s. 21.

TİP'in FKF'yı doğrudan olmasa da dolaylı yönden yönlendirdiği bir gerçektir. İzzet Polat Ararat'ın da belirttiği üzere Fikir Kulüpleri Federasyonu, TİP'in yan örgütü olarak görülüyordu. TİP 1969'a kadar, sözünü dinletecek kadar FKF üzerinde etkindir. Mesela, Temmuz 1968'de meydana gelen Vedat Demircioğlu'nun[154] ölümünde TİP olası bir provokasyonu engellemek için FKF'ye sakin olmasını önerir.[155] FKF organik olarak bağlı olmadığı TİP'in direktifini kabul eder ve Vedat Demircioğlu olayında sakin kalır. TİP'in FKF üzerindeki etkisi belirli bir süre sonra sorgulanmaya başlanır. Bu sorgulamanın altında yatan neden TİP'in, sosyalist blok ve Milli Demokratik Devrimci (MDD) olarak ikiye bölünmesidir. Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın başında olduğu sosyalist blok, *"sokak hareketi faşizmi çağırır"* diyerek kanun dışı sokak eylemlerine ve bağımsız bir gençlik örgütlenmesine karşıdır. [156] TİP'in bu tavrı FKF içindeki gençleri kendilerine daha yakın gördüğü ve daha eylemci bir tavır içinde olan[157] MDD'ye yakınlaştırır. Bu durum FKF'nin 23-24 Mart 1968'de yapılan II. Genel Kuruluna yansır. Bu genel Kurulda FKF'nin TİP'ten ayrışma sürecini başlatacak Doğu Perinçek FKF Genel Başkanı seçilir. Doğu Perinçek TİP'e karşı çıkarak değil TİP'li öğrencilerin teklifi ve TİP'in desteği ile FKF Genel Başkanı seçilir, kendisi de TİP üyesidir. Nitekim TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve TİP Milletvekili Sadun Aren Genel Kurula katılır. Hatta Aybar TİP Genel Başkanı sıfatıyla konuşma dahi yapar. Doğu Perinçek Genel Kuruldan kısa süre MDD safına geçer, TİP'in karşı çıkmasına rağmen Devrimci Güç birliği Platformuna (DEV-GÜÇ) katılır. TİP 8 Temmuz 1968 tarihli Genel Yönetim Kurulu toplantısında Doğu Perinçek'i FKF genel Başkanlığından düşürür, yerine Zülküf Şahin'i seçtirir. Gençlik hareketi TİP'in kontrol edemeyeceği kadar büyüktür. Nitekim FKF üyeleri TİP'in karşı çıkmasına rağmen 15 Temmuz 1968'de gerçekleşen ilk ABD 6. Filo protestosuna katılır.

---

[154] Altıncı Filo protestosuna aktif olarak katılan Vedat Demircioğlu Polisin 17 Temmuz 1968'de İTÜ Gümüşsuyu öğrenci yurduna yaptığı baskında üçüncü kattan düşerek komaya girer, 24 Temmuz 1968'de de yaşamını yitirir. Vedat Demircioğlu 68 kuşağının ilk "şehidi" olarak kabul edilir. Nitekim Ant dergisi Vedat Demircioğlu'nu *"İkinci kurtuluş savaşının ilk şehidi"* olarak tanımlar. https://www.evrensel.net/haber/383524/6-filo-ugruna-oldurulen-genc-vedat-demircioglu

[155] Ersan, **a.g.e.,** s. 33.

[156] Yiğit Akın, "Uluslararası Etkileşim Yapısı İçinde Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** Ed : Tanıl Bora, Murat Gültekin, C. VIII, İletişim Yayınları, İstanbul,2007, s. 90.

[157] Ali Yıldırım, **FKF DEV-GENÇ Tarihi (1965-1971), Belgelerle Bir Dönemin Serüveni,** Doruk Yayınları, İstanbul, 2008, s. 92.

Protestonun neden olduğu kargaşada Vedat Demircioğlu'nun ağır yaralanması sonra da ölmesi gençlerin tepkisini radikalleştirir. İçlerinde Deniz Gezmiş'in de bulunduğu gençler ılımlı buldukları FKF İstanbul sekreterliğinden ayrılır, Devrimci Öğrenci Birliğini kurarlar. (DÖB)

DÖB kısa süre içinde çok etkin hale gelir, FKF'nin yönetimini ele geçirir. Deniz Gezmiş'in çok yakın arkadaş Yusuf Küpeli FKF Genel Başkanı olur. Daha önce FKF'nin 2. Başkanlığını yapan Mahir Çayan bu dönemde Yusuf Küpeli ile birlikte hareket eder. FKF'nin TİP'ten ayrışma süreci 5-6 Ocak 1969'da gerçekleşen III. Kurultay ile tamamlanır. FKF, TİP'ten tamamen ayrışır, MDD'nin kontrolüne geçer.[158] Sosyalist blok taraftarlarının TİP'de MDD'cilere karşı yaptıklarını, MDD taraftarları FKF'de sosyalist blok taraftarlarına yapar. TİP üyeleri tamamen tasfiye edilir. FKF yönetimdeki bu değişim FKF'nin politikalarına yansır. FKF artık sokak eylemlerinde aktif bir şekilde yer alır. Hatta İstanbul'da 16 Şubat 1969'da ikinci 6. Filo protestosunu düzenler. Bu ayrışma sürecinde Kürtçü gençler TİP içindeki Doğulular Grubunun yönlendirmesi ile TİP'in yanında yer alır[159] Kemalist olmakla suçladıkları MDD'cilere cephe alırlar. O dönem sosyalist blok olarak tanımlanan TİP yönetiminin Kürt meselesinde sosyalizmin evrensel ilkelerine vurgu yapması, MDD'cilerin ise Misak-ı Milli çerçevesinde bir Kürt Sorunu anlayışını benimsemesi Kürt gençlerin TİP'in safında yer almasında belirleyici rol oynar.

FKF 9–10 Ekim 1969'de Siyasal Bilgiler Fakültesinde düzenlenen Olağanüstü Kurultayda kendini lağveder ve DEV-GENÇ'e katılır. DEV-GENÇ birçok farklı grubu çatısı altında toplayan şemsiye gençlik örgütlenmesi konumundadır. Kısa süre içinde görüş ayrılıkları kendini göstermeye başlar. En büyük görüş ayrılığı Kürt meselesi konusunda yaşanır. DEV-GENÇ'in birçok şubesi bu konuda MDD çizgisinde hareket eder, Misak-ı Milli anlayışına aykırı bir Kürt meselesi anlayışına şiddetle karşı çıkar. Mesela DEV-GENÇ Kars şubesi Barzani ve onun şahsında Kürtçülüğe duyulan

[158] **A.e.,** s. 42.
[159] Kotan, **"Tarihin Kararlılması Eylemi Üzerine**", a.g.e.,

ilgiyi "*Kürt şövenizmi"* olarak değerlendirir ve reddeder. [160] Fakat DEV-GENÇ içinde yer alan Aydınlık Sosyalist Dergisi ve Mahir Çayan Kürt meselesi konusunda Mihri Belli ve MDD'den farklı düşünür. [161] Kısacası, DEV-GENÇ Kürt meselesi konusunda ortak bir söylem ve tavır belirlemekten çok uzaktır. Bir taraftan Misak-ı Milli vurgusu yapılırken diğer taraftan DDKO'nun düzenlediği 2. Doğu Mitingleri desteklenir.[162] Gökhan Çal DEV-GENÇ içindeki gruplaşmaları aşağıdaki tablo ile kategorize eder;

Tablo 3.6. DEV-GENÇ İçindeki Gruplaşmalar[163]

Yayın Organı	Yönetici	Açıklama
İşçi - Köylü	Doğu Perinçek	FKF/DEV-GENÇ'in yayın organı olarak Perinçek sayesinde çıkıyordu. Perinçek DEV-GENÇ'ten kopunca dergi Perinçek grubunun yayın organı oldu.
Türk Solu	Mihri Belli	11. 1967 – 04.1970 arasında MDD çizgisinin yayın organı. Doğu Perinçek/ Mihri Belli ayrılığından sonra Doğu Perinçek ayrıldı ve dergi kapandı.
Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD)	Mihri Belli	11.1968 – 01.1970 arasında Mihri Belli, Mahir Çayan ve Doğu Perinçek birlikte yazdılar. Ancak 01.1970'de Doğu Perinçek DEV-GENÇ'ten ve dergiden çıkarıldıktan sonra Mihri Belli/Mahir Çayan kontrolüne geçti.
Proleter Devrimci Aydınlık (PDA)	Doğu Perinçek	ASD'den dışlandıktan sonra Doğu Perinçek önderliğinde 01.1970 – 04.1971 arasında çıkarıldı.
Kurtuluş	Mahir Çayan	1970 Ekim'inde Mihri Belli ile bağlarını koparan M. Çayan ASD'den ayrılır ve yapılan kurultayda DEV-GENÇ'e hâkim olur. DEV-GENÇ'i siyasal savaş örgütüne dönüştürme hedefi doğrultusunda THKP-C örgütünü oluştururlar.
	Deniz Gezmiş	1970 yılı sonunda Deniz Gezmiş de Mihri Belli'den uzaklaştı ve THKO örgütünü kurdu. Böylece DEV-GENÇ tümüyle siyasal ve devrimci bir örgüte dönüştü.
	İbrahim Kaypakkaya	PDA Dergisi'nden uzaklaşarak Mao Zedung Düşüncesine yakın durdu. 1972'de Kemalist rejimin niteliğine dönük eleştirileri ve köylülüğe dayalı kır gerillası mücadelesini merkeze alan TKP-ML (TİKKO) örgütünü kurdu.

[160] Yıldırım, **a.g.e.,** s. 438.
[161] **A.e.,** s. 535.
[162] **A.e.,** s. 302.
[163] Çal, **a.g.e.,** s. 37.

Tablodan anlaşılacağı üzere, gençlik hareketleri ile MDD'ciler arasındaki balayı çok uzun sürmez. Mehmet Ali Aybar yönetimindeki TİP'i ılımlı bulup MDD'cileri destekleyen gençler başta Kürt meselesi olmak üzere birçok konuda MDD'den ayrışır, kendi özgün duruşunu ortaya koyar. Gençlik hareketleri, Kemalist Sol'dan Enternasyonal Sola uzanan bir dönüşüm sürecine girer.

3.3.1.2. Kemalist Türk Sol Gençliğinden Anti-Kemalist Türk Sol Gençliğine

Üniversite Gençlik Hareketleri, başlarda 27 Mayıs Darbesinin ilkelerine bağlı ve Kemalist devrime sadık olduklarının altını çizerek vurgularlardı. Nitekim Deniz Gezmiş'in içinde bulunduğu üniversiteli Devrimci Gençler, 1968'de düzenledikleri *"Tam bağımsız Türkiye için Mustafa Kemal yürüyüşü"* adını verdikleri etkinliğin gerekçesini şu şekilde açıklarlar;

> *"1919'da başlayan Mustafa Kemal devrimi kendisinden sonra gelen yöneticiler tarafından amacından saptırılmış, Cumhuriyetin bütün kurumları yozlaştırılmıştır. Bugün Türkiye'miz dünyada ilk anti-emperyalist ve anti-kapitalist devrimi gerçekleştiren Mustafa Kemal'e rağmen yabancıların desteklediği karşı devrimcilerin etki alanına girmiştir. Biz, Mustafa Kemal gençliği olarak, saptırılan devrimi rayına oturtmaya azimliyiz, kararlıyız."*[164]

Kendilerini Mustafa Kemal Gençliği olarak tanımlayan Üniversite Gençlik Hareketleri süreç içinde radikal bir ideolojik değişime uğrar. Ulusal önder olarak kabul ettikleri Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarını birkaç sene sonra burjuva devrimcisi olarak nitelemekten çekinmezler. Kemalizm için yola çıkanlar üç senelik sürecin sonunda Kemalist ideolojinin bir numaralı karşıtı haline gelirler ve Kemalist sistemi yıkmak için gerilla savaşı hazırlıklarına başlarlar. O dönemin en önemli gençlik liderlerinden Harun Karadeniz, parçası olduğu, hatta yönlendirdiği gençlik hareketlerinin, iktidar değişimini amaçladıklarını, faydalı bir Gençlik Hareketi olmaktan çıktıklarını açıkça ifade eder;

[164] Turhan Feyzioğlu, **Deniz**, Ozan Yayıncılık, 2004, İstanbul, s. 129.

"Sanırım gençliğin eylemlerinin bitim noktası için şu genel ilkeyi belirlemek yeterlidir. Genel olarak gençlik eylemleri iktidara yöneldiği anda biter. Daha doğrusu eylem iktidara yöneldiği anda gençliğin faydalı hareket sınırı aşılmış ve Parti'nin eylem alanına girilmiş demektir.

1969'da öğrenci eylemlerinin ve Türkiye'nin geldiği nokta, özellikle öğrencilerin ve bizim gücümüzü çoktan aşmıştı."[165]

O dönem gençlik hareketlerinin gidişatını iyi görmeyen ve bu yönde eleştirilerde bulunan Harun Karadeniz gibi isimler, Deniz Gezmiş, Yusuf Küpeli gibi öğrenci liderleri tarafından *"pasifist ve oportünist"*[166] olmakla suçlanarak tasfiye edilirler. Devrimci gençlerin büyük bölümünün benimsediği MDD fikriyatı, Doğan Avcıoğlu ve diğer Kemalistlerin çekilmesi ile gücünü kaybeder, marjinalleşir ve belirli bir süre sonra siyasi sahneden tamamen silinir. Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve İbrahim Kaypakkaya gibi MDD çizgisindeki gençler Kemalist sosyalizm çizgisinden enternasyonal sosyalizm çizgisine kayar. Bu gençler kısa süre önce ateşli bir şekilde takip ettikleri Mihri Belli ve Milli Demokratik Devrimcileri, sosyalist olmaktan ziyade Kemalist olarak görür[167] ve sert bir şekilde eleştirir.

1968'de, *"Biz, Mustafa Kemal gençliği olarak, saptırılan devrimi rayına oturtmaya azimliyiz, kararlıyız"* diyen Devrimci Üniversite Gençliği, süreç içinde daha da radikalleşerek Kemalist rejimi yıkmak için Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi (THKP), TKP (ML) adında silahlı örgütler kurarlar. Deniz Gezmiş, gerilla savaşı başlatmak için Hüseyin İnan, Yusuf Aslan ve diğer devrimci arkadaşları ile beraber, Kasım 1970'te THKO'yu kurar. Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Münir Ramazan Tolga aynı senenin Aralık ayında Türkiye Halk Kurtuluş Partisi, (THKP) kurarlar.[168] THKP'yi THKO'dan ayıran ana unsur Hüseyin İnan'ın tabiriyle THKP'nin kent, THKO'nun ise kır gerilla savaşını savunmalarıdır.[169] İki örgüt silahlı devrim hareketi ile iktidarı değiştirmeyi amaçlıyordu. Latin Amerika tarzı gerilla savaşını model olarak alan THKO ile THKP dışında aynı dönemde

[165] Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik,** May Yayınları, İstanbul, 1979, s. 182.
[166] **A.e.,** s. 186.
[167] Feyzioğlu, **a.g.e.,** s. 269.
[168] Vehbi, **a.g.e.,** s. 41.
[169] **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,** C., 7, s. 2172.

Mao'nun mücadele çizgisini örnek alan başka bir örgüt daha kurulur. Doğu Perinçek ve arkadaşları, Ocak 1971'de Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'ni (TİİKP) kurarlar.[170] TİİKP'nin tüzüğünde olan Halk Savaşı ve silahlı mücadeleyi başlatmaması İbrahim Kaypakkaya'nın TİİKP'den ayrılıp 1972'nin başında kendi örgütlenmesi TKP(ML)'yi kurmasına neden olur. İbrahim Kaypakkaya, Tunceli Malatya ve Elâzığ çevresinde kır gerillası adını verdiği silahlı mücadeleyi başlatır. Çalışma konusu, Türk solu olmadığı için THKO, THKP ve TKP(ML)'ye detaylı bir şekilde değinilmeyecektir. THKO, THKP ve TKP(ML)'de ilgilendiren nokta Türk Solunun bu üç radikal örgütün ve liderlerinin Kürt meselesine bakış açısıdır.

3.3.1.4. Türk Sol Gençlik Örgütlenmelerinin Kürt Sorununu Sahiplenmesi

Deniz Gezmiş, Mahir Çayan ve İbrahim Kaypakkaya'nın Kürt meselesine bakışları inişli çıkışlıdır. Bu üç isim 1968'de Kürt meselesini Türkiye'nin toprak bütünlüğü çerçevesinde değerlendiriyorlar ve bu çerçevede bir çözüm arıyorlardı. Ancak, 1970'e uzanan süreçte radikal bir fikri dönüşüm yaşarlar. Aynı değişimi Kürt meselesi hakkındaki görüşlerinde de görüyoruz. Geçirdikleri fikri dönüşümün sonunda her biri Bağımsız Kürdistan fikrini benimser. Bu üç ismin Kürt meselesi konusunda geliştirdikleri son tezleri ele alacağız.

Deniz Gezmiş'in arkadaşlarından ve THKO üyesi Hacı Tonak, 7 Mayıs 2013'te, CNN Türk'te yayınlanan *"Aykırı Sorular*" programında, *"Deniz Gezmiş, Kürt sorununa nasıl bakıyordu?"* sorusuna şu şekilde cevap verir: *"Sosyalistler Kürt meselesine şöyle bakıyorlardı. (...) Ulusların Kaderlerini tayin hakkı kayıtsız şartsız desteklenir. Peki, Ulus mudur Kürtler? Evet bir Ulustur. Bir Ulus olduklarına göre boşanma hakkına sahiptirler."* Hacı Tonak bu sözleri ile Deniz Gezmiş'in bağımsız Kürdistan fikrini savunduğu açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur. Günümüz solcularının "*boşanma hakkı vardır demek boşanmak demek değildir"* şeklindeki açıklamaları, Deniz Gezmiş'in Bağımsız bir Kürdistanın kurulması haktır şeklindeki

[170] Ersan, **a.g.e.,** s. 53.

fikrini değiştirmez. Nitekim Deniz Gezmiş'in darağacına çıktığında söylediği son sözleri Hacı Tonak'ın ifadelerini doğruluyor. Deniz Gezmiş'in avukatı ve asılmasına şahit olan Halit Çelenk'in kızı Serpil Güvenç, Sol Portal'a verdiği 06 Mayıs 2010 tarihli röportajda, Deniz Gezmiş'in asılmadan önceki son sözlerini idama bizzat şahit olan babası Halit Çelenk ve Mükerrem Erdoğan'ın ağzından anlatır. Bu iki isme göre, Deniz Gezmiş'in son sözleri şunlardır;

> *"Yaşasın Türkiye'nin Bağımsızlığı!*
> *Yaşasın Marksizm'in, Leninizm'in yüce ilkeleri!*
> *Yaşasın Türk ve Kürt Halklarının Bağımsızlık Mücadelesi!*
> *Kahrolsun Emperyalizm!*
> *Yaşasın İşçiler ve Köylüler!"*

Deniz Gezmiş son sözlerinde, *"Yaşasın Türk ve Kürt Halklarının Bağımsızlık Mücadelesi!"* diyecek kadar Kürtçülük Hareketinin siyasi tezlerine sıcak bakmaktadır. Deniz Gezmiş'ten sonra Türk Solunun en tanınmış devrimcisi olan Mahir Çayan Kürt meselesinde çok erken diyebileceğimiz bir dönemde radikal bir tavır geliştirir. Mahir Çayan Abdullah Öcalan'ı etkiyecek ve bir nevi idolü olacak kadar Kürt meselesinde radikal görüşlere sahiptir. Öcalan, Mahir Çayan'ın, 1970'de İTÜ'de, gür sesiyle, *"Revizyonizm bir gerçektir, karşı çıkılmalıdır. Kürt sorunu örtbas edilemez, kabul edilmelidir. Oportünizm tavırlarında ısrar ederse, bağlar kesilmelidir"* şeklindeki konuşmasından çok derinden etkilenir.[171] Bu etki 40 sene sonra bile tüm canlılığı ile kendini gösterir. Öcalan'ın, 2013'de, HDP Milletvekili İdris Baluken üzerinden gönderdiği mesajda Öcalan'ın Mahir Çayan ve çizgisine duyduğu hayranlığı görmek mümkün;

> *"Ben Mahir Çayan'ın çizgisiyle, onun sempatizanlığıyla başladım bu mücadeleye. 40 yıldır Mahir'in çizgisinin kavgasını yürütüyorum. Mahir'in bana verdiği bir emanettir ve ben 40 yıllık süre içerisinde bu emaneti kavga boyutu ile en iyi şekilde yerine getirmek için uğraştım. Şu anda da bu emaneti teslim ediyorum"*[172]

[171] Bila, **a.g.e.,** s. 19-20.
[172] **Radikal,** 18 Ekim 2013.

Öcalan, Mahir Çayan'a olan hayranlığını her fırsatta dile getirir. Öcalan, *"Bağımsız Kürdistan'ın kurulması haktır"* diyen, idam sehpasında *"Yaşasın Türk ve Kürt Halklarının Bağımsızlık Mücadelesi"* şeklinde haykıran Deniz Gezmiş'i anmayı da ihmal etmez. Öcalan, Sırrı Süreyya Önder üzerinden gönderdiği Kızıldere mesajında Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş'i birlikte anar;

> *"Değerli arkadaşlar, saygıdeğer yoldaşlar, Kızıldere'nin üstünden geçen yılların, ne Anadolu'da hakça, eşit yaşam sürmek isteyen halk çocuklarının, ne de tüm dünyanın her bir karışı kadar eski olan özgürlük ve eşitlik mücadelesine canını adamış diğer evlatlarının izini silemedi. Olgunlaştırmaya çalıştığımız Anadolu barışını bu uğurda mücadele ederken hayatını kaybeden başta Mahir'ler ve Deniz'ler olmak üzere bütün devrimcilerin anısına ithaf ediyoruz. Bu duygularla Kızıldere devrimci şehitlerini saygıyla anıyorum."*[173]

THK(ML)'nin kurucusu İbrahim Kaypakkaya Kürt meselesinde Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş'ten farklı düşünmez. Kürt meselesini, Stalin'in milliyet meselesi üzerinden Marksist bir bakış açısı ile değerlendirir. Kaypakkaya, *"Kürt Ulusunun"* bağımsız bir devlet kurma kararının Kürt ulusuna ait olduğu, Kürtlerin ayrılmayı istemeleri durumunda, bu kararın kesinlikle desteklenmesi gerektiği görüşündedir.[174] Ancak Kaypakkaya da tüm diğer sosyalistler gibi, *"boşanma hakkı verilmesi, boşanmayı isteme anlamına gelmez"* yani Türk-Kürt tüm devrimcilerin ayrılmak yerine emperyalizme karşı birlikte mücadele etmesi gerektiğini söylemeyi de ihmal etmez. Kaypakkaya, *"Bağımsız Kürdistan haktır"* görüşünü sosyalist argümanlar ve terminoloji üzerinden meşrulaştırır. Kaypakkaya, kendi kaderini tayin etme hakkının sınıfsal bir hak değil, uluslara ait bir hak olduğunu, tüm ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olduklarını savunur. Yine bu çerçevede, Kürtlerin bir ulus olduğu ve tüm uluslar gibi Kürtlerin de kendi bağımsız devletlerini kurma haklarının olduğunu kabul eder;

> *"Kürt ulusu ayrılmaya karar verirse, sınıf bilinçli Türkiye Proletaryası nasıl davranacaktır? Ayrılma halinde iki durum söz konusu olabilir; Birincisi, ayrılmanın, yukarda belirtiğimiz gibi, devrimin gelişmesini olumlu yönde etkilemesi durumudur ki, bu durumda sorun basittir. Her milliyetten sınıf bilinçli Türkiye proletaryası, ayrılmayı kesinlikle savunur ve destekler.*

[173] **Özgür Gündem,** 30 Mart 2013.
[174] İbrahim Kaypakkaya, **Seçme Yazılar**, Umut Yayınları, İstanbul, s. 254.

İkincisi; ayrılmanın, devrimin gelişmesini olumsuz yönde etkilemesi durumudur ki, bu durumda sorun basittir. Her milliyetten sınıf bilinçli Türkiye proletaryası ne yapacaktır: Sözlü tartışmalarda bu soruya şafak revizyonistlerinin verdiği yanıt şudur; Zor kullanmak dahil, her yönteme başvurarak ayrılmayı engellemek. Aynı soruya hareketimizin (TKP/ML) verdiği yanıt şudur; Komünistler böyle bir durumda zor kullanmayı kesinlikle reddederler, Kürt işçileri ve emekçileri arasında "birleşme" lehinde propaganda yürütmekle birlikte, ayrılma isteğinin önüne asla zor çıkarmazlar. UKKTH'nı (Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı) tanımak, bir ulus bu hakkı kullanmak, yani ayrılmak istediği zaman, onun karşısına asla engel ve güçlük çıkarmamak demektir. Komünistler, Kürt Ulusunun ayrı bir devlet kurup kurmayacağı kararını tamamen ve kesinlikle Kürt Ulusuna bırakır. Kürt Ulusu isterse ayrı bir devlet kurar, istemezse kurmaz. Buna karar verecek olan başkaları değil, Kürt Ulusudur."[175]

Bütün bunların ışığında şunları söyleyebiliriz; Türk Solunun üç sembol ismi Mahir Çayan, Deniz Gezmiş ve İbrahim Kaypakkaya Kürt meselesini Sovyetlerin *"Milliyet meselesi"* çerçevesinde değerlendirir, ulus olarak kabul ettikleri Kürtlerin, kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde, ayrılma yani bağımsız Kürdistan kurma hakkını hararetle savunurlar. Türk Solunun, Çayan, Gezmiş, Kaypakkaya gibi üç isminin Kürtçü Solun ana tezlerini benimsemeleri Kürtçü Solun Türk Solu üzerinde ne kadar etkin olduğunu göstermektedir. Kürtçü Sol, o dönem, Türk Solunun legal, illegal tüm örgütlenmelerinde çok etkindir, bazıları üzerinde hakimiyet kurar.

3.3.1.5. Kürtçü Solun Gençlik Örgütlenmeleri Üzerinde Etkileri

FKF kurulduğu 1965'ten Milli Demokratik Devrimcilerin yönetimi ele geçirecekleri 1969 senesine kadar Kürtçülük Hareketinin tezlerine cephe almaz, aksine geri kalmışlık, etnik gerçeklik adı altında Kürtçü Solun tezlerini gündeme getirir. FKF, TİP ile beraber Kürtçü Solu ve tezlerini legal platformlarda gündeme getirir. Daha sonra Kürtçü Solun şekillenmesinde belirgin rol oynayacak öncü kadroları, 1965-1969 yılları arası dönemde FKF'de etkin bir şekilde yer alır. Ruşen Arslan Ankara Hukuk Fakültesi Fikir Kulübü Başkanı olur.[176] FKF, Kürtçü Solun ilk özgün eylemi olan

[175] Kaypakkaya, **a.g.e.,** s. 254.
[176] Arslan, **a.g.e.,** s. 80.

1967'deki Doğu Mitinglerini anti-emperyalist mücadele kapsamında değerlendirir ve destekler. Hatta, bu konuda, Kemalist kesimlerden gelen eleştirilere yayınladığı sert bildiriler ile karşılık verir:

> *"Doğunun geri kalmışlığını ortaya koymayı amaçlayan bu mitinglere karşı yapılan tazvir ve iftiraları Türkiye'de girişilen yeni bir oyunun tezgahlanması olarak yorumluyoruz. İnancımız odur ki; bu oyun Türkiye'de çığ gibi büyüyen anti-emperyalist ve anti-kapitalist hareketi yıkmayı amaçlamaktadır."*[177]

FKF 8 Ekim 1967'de Batman'da düzenlenen Doğu Mitingi ile ilgili yayınladığı bildiride doğu sorununa bakış açısını net bir şekilde ortaya koyar:

> *"Biz, Doğu'nun geri kalmışlığında ve Doğu üzerinde kurulu siyasal baskıda tarihi oluş içindeki sosyal ve ekonomik koşulların yani sıra etnik özelliklerin bilhassa rol oynadığı gerçeğini kabul etmek zorundayız. Kaldı ki, doğunun geri bırakılmışlığı sosyal gerçekliği inkâr götürmez olan etnik gruplar arasında anayasanın öngördüğü eşitlik kardeşlik duygularını zedeleme eğilimindedir. Son beş yıllık kalkınma planı göstermiştir ki, tabii kaynaklar bakımından Türkiye'nin doğusu en az batısı kadar zengindir."*[178]

FKF 1969'a kadar Kürt Sorununa sosyalist bir bakış açısıyla olumlu yaklaşır. Bu dönemde, sol eğilimli Kürtçü aydınlar TİP, sol eğilimli Kürt gençleri de TİP'in gençlik örgütü gibi görülen FKF içinde faaliyet gösterir. Kemalist bakış açısının Fikir Kulüpleri Federasyonunda güç kazanması ve 1969'da Yusuf Küpeli'nin FKF başkanlığına geçmesiyle durum değişir. 1969'da FKF içindeki TİP üyeleri ile Kürtçü öğrenciler tasfiye edilir.[179] Bundan sonra, Sosyalist Kürt öğrencilerin küçük bir kısmı TİP'e yakın isimlerin kurduğu sosyalist gençlik örgütü içinde yer alır. Büyük bölümü ise başka bir Türk Solu yapılanması içinde yer almama ve kendi özgün yapılanmalarını kurma kararı alırlar.[180] Kürtçü Solun ilk özgün yapılanması olan DDKO bu dönemde kurulur.

---

[177] Şimşir, **a.g.e.,** s. 556.
[178] **A.e.,** s. 556.
[179] Önceki satırlarda da detaylı bir şekilde belirttiğimiz gibi, Fikir Külüplerini ele geçiren Gençlik hareketleri o yıllarda Milli Demokratik Devrim taraftarıdır. Kemalist-Sosyalist bir devrimden yanadırlar. Kürt meselesini Türkiye'nin toprak bütünlüğü içinde değerlendirmektedirler. Dolayısıyla, Kürt meselesine ayrılıkçı bir çözüm getiren TİP içindeki Doğulular grubuna yakın gençleri TİP üyeleri ile beraber tasfiye ederler. Yusuf Kupeli, Deniz Gezmiş, Mahir Çayan daha sonra MDD ile yollarını tamamen ayırırlar, Kürt meselesine bakış açılarını da tamamen değiştirirler.
[180] Özer, **a.g.e.,** s. 569.

3.4. KÜRTÇÜ SOLUN İLK ÖZGÜN YAPILANMASI: DEVRİMCİ DOĞU KÜLTÜR OCAKLARI (DDKO)

Devrimci Doğu Kültür Ocaklarının (DDKO) kuruluşu Kürtçü Solun Türk solundan ayrışma sürecinin doğal sonucudur. Kürtçü Solun Türk Solundan ayrışma fikri ilk Dr. Şivan kod isimli Sait Kırmızıtoprak tarafından kuramsallaştırır. Sait Kırmızıtoprak 1960'ların ortasından itibaren TİP ve onun şahsında Türk Soluna ağır eleştiriler yöneltir. Türk Solunu Kürt meselesinin etnik boyutunu tanımamakla, Kürtleri sosyalizm üzerinden asimile etmekle suçlar.[181] Kırmızıtoprak bu tespitlerinin ışığında, Kürt Sosyalistlerin Türk Solundan ayrılmaları,[182] kendi özgün örgütlenmelerini kurmaları, Türk Solu ile yapacağı ittifaklar ile Kürt ulusal taleplerini Türk Solunun gündemine sokmaları[183] ve bulundukları ülkelerde kimliklerini ve siyasal haklarını anayasal güvence altına almaları gerektiğini söyler. [184] Kırmızıtoprak bu görüşleri çerçevesinde çok sıkı bağları olduğu Türk Solundan uzaklaşır,[185] daha önce sağcı bulduğu ve eleştirdiği Mustafa Barzani'nin Partisi İKDP'ye yakınlaşır, programın merkezine "sömürge tezini" koyacağı T-KDP'yi kurar.[186]

Sait Kırmızıtoprak'ın Türk solundan bağımsız örgütlenme fikri DDKO'nun kuruluşu ile sonuçlanacak tartışma sürecini başlatır. Kürtçü aydın ve gençler hararetle destekledikleri bu fikri gerçekleştirmek için harekete geçerler. İlk etapta Kürt öğrenci derneklerinin katılımıyla bir federasyon kurma fikri öne çıkar. Hatta bu amaçla İstanbul'da Emin Bozaslan'ın, Ankara'da ise Tarık Ziya Ekinci'nin evinde iki toplantı yapılır. Bu iki toplantı ile sınırlı kalmayıp, bölgeye gidilir ve oralarda da uzun istişarelerde bulunulur. Nezir Şemmikanlı DDKO'nun kurulma sürecinde yaşanan tartışmaları ve varılan kararı şöyle anlatır;

---

[181] Arık, **a.g.e.,** s. 281.
[182] Hamit Bozarslan, "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce ,** Ed : Tanıl Bora, Murat Gültekin, C. VIII, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1178.
[183] Arık, **a.g.e.,** s. 215.
[184] **A.e.,** s. 260
[185] **A.e.,** s. 221
[186] T-KDP İKDP'nin Türkiye versiyonu

"…Siyasal faaliyet içinde olan Doğu ve Güneydoğu İllerinin Kültür ve Dayanışma Dernekleri'ni ideolojik farklılıkları gözetilmeksizin yasal düzeyde bir üst kuruluş olan 'Birlik' ya da 'Federasyon' çatısı altında merkezileşmekti. Ancak metropol kentlerde kurulmuş olan il derneklerinin bir özelliği vardı. Kurulduğu metropol kentte ikamet eden tüm hemşehriler derneğin doğal üyeleriydiler. Yani, yüksek öğrenim gençliğinin yanı sıra aydını, parlamenteri, memuru, esnafı, tüccarı, işçisi gibi çok yönlü bir etkileşim alanını kapsayan kuruluşlardı. Bu bağlamda derneklerin birlik ya da federasyonlaşması için, derneğin kongresinden karar çıkartmak zor bir olaydı. Bu nedenle, toplantıda ikinci bir öneri ön planı çıktı. Yeni öneride de ideolojik farklılaşma gözetilmeksizin, Kürt gençliğini kucaklayan ve Kürdistan coğrafyasını çağrıştıran, Kürt ulusal sorununu gündemleştiren, bağımsız demokratik bir örgüt kurulması kararı benimsenmişti. Toplantıda benimsenen karar doğrultusunda, Ankara'da başsız bir Kürt Gençlik örgütü kurulması çalışmalarının yürütülmesi için bir komite seçildi."[187]

Alıntıdan anlaşılacağı üzere, uzun tartışmalardan sonra bir federasyondan ziyade bağımsız bir gençlik örgütünün kurulma fikri ağırlık kazanır ve bu yönde karar verilir. İsmail Beşikçi'nin, *"Kürdistan tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır"* diye tanımladığı Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın (DDKO) kuruluş süreci böyle başlar.[188]

DDKO adının verileceği gençlik örgütlenmesinin ilk şubesi 24 kurucu üye tarafından[189] 21 Mayıs 1969'da Ankara'da kurulur.[190] 24 Mayıs 1969'da Medeniyet Gazetesinde yayınlanan[191] Ankara DDKO tüzüğünün ikinci maddesinde, DDKO'nun niteliği ve kuruluş gerekçesi açıkça ifade edilir. Tüzükte devrimci kültür, anayasa, insan hakları, düşünce ve fikir özgürlüğüne özel vurgu yapılır.[192] Kuruluştan hemen sonra yönetim ve bu yönetimin altında çalışacak kurullar belirlenir. Yümnü Budak, Ankara DDKO'nun yönetim kurulu başkanı, Kemal Cengiz, İbrahim Güçlü ve

[187] Şemmikanlı, Nezir. "Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz", **BÎR**, S. 5, 2006, s. 72 – 98.
[188] Beşikçi, **a.g.e.,** s. 58.
[189] Ankara DDKO'nun kurucu üyeleri şu isimlerdir; İbrahim Güçlü, Hikmet Buluttekin, Kemal Cengiz, Ahmet Kotan, Şerif Felekoğlu, Nusret Kılıçaslan, Abdullah Soysal, Ali Beyköylü, Salih Sıtkı, Mustafa Karacadağ, İlham Keles, Nazmi Onuk, Halit Çetin Yalap, Mustafa Karacadağ, Yümnü Budak, Mümtaz Kotan, Mehmet Demir, Halil Dündar, Nuri Bingöl, İsa Geçit, Mehmet Sait Aktaş, İrfan Özen, Bedri Demir ve Faruk Aras. (Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü, Diyarbakır ve Siirt illeri)
[190] Ekinci, **a.g.e.,** s. 458.
[191] Mümtaz Kotan, "Tarihin Karartılması Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)" **BÎR,** S. 6, 2007, s. 37.
[192] **Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü**, s. 125.

Mustafa Karacadağ yönetim kurulu üyeleri seçilir.[193] DDKO'nun ilk aylık haber bülteninde bütün bu atamalar yer alır, yönetim kurulunun legal çerçevede kalacağı, Anayasa ve demokratik kurallara uyumlu hareket edeceği vurgulanır.[194]

DDKO ideolojik eğitime çok büyük önem verdiği için DDKO'nun eğitim kolu ve faaliyetleri DDKO'nun faaliyetlerinin ana omurgasını oluşturur. DDKO eğitim faaliyetlerini *"Üyelerin Eğitimi, Başkalarının eğitimi, Bilim kurulunun çalışmaları"*[195] olmak üzere üç ana başlıkta toplar. Üyelerin eğitimi ile hali hazırda Devrimci Kültürü benimsemiş ve üye olma şartlarına haiz kişiler kastedilir, bu kesimin daha ileri düzeyde siyasi bir bilince sahip olması hedeflenir. Başkalarının eğitimi ile daha henüz devrim kültürünü benimsememiş, DDKO'ya üye olabilecek ideolojik olgunluğa sahip olmayan fakat diğer taraftan belirlenen hedef kitlede yer alanlar kastedilir. Bunların ideolojik bir eğitimle DDKO davasına kazandırılması hedeflenir. Bilim kurulu ise tüm bu ideolojik çalışmaların programlanması ve koordinasyonunu sağlamak üzere kurgulanmış kilit kurul olarak karşımıza çıkıyor. Ankara DDKO'nun yönetim kurulunda yer alan İbrahim Güçlü DDKO'nun beyni diyeceğimiz bilim ve danışma kurulunun sadece Kürt aydınlardan oluştuğunu yazar.[196] Mustafa Doğan *"(DDKO) kurucularının Kürt olmasına dikkat edilmiş hatta bu, bir ilke kararı olarak benimsenmiştir"*[197] diyerek Kürt olma şartının sadece bilim ve danışma kurulunun değil kuruculardа da arandığına dikkat çeker. Bu açıklamalardan DDKO karar vericilerinin Kürt kökenli olmasının DDKO'nun yazılı olmayan şartlarından biri olduğu anlaşılıyor.

DDKO'nun hedeflerinden biri de *"halk ile bütünleşmek"*tir. DDKO amacının halkın sosyal kültürel yaşantısı hakkında bilgi sahibi olup ilk etapta halk ile ters düşmemek ikinci etapta da halk ile bütünleşmek olduğunu açıkça ifade eder.[198] DDKO'nun kendine halk ile bütünleşmek gibi bir hedef belirlemesinden DDKO'nun,

---

[193] **A.e.,** s. 125.
[194] **Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası 1,** Komal, 1975, Ankara, s. 484.
[195] **A.e.,** s. 484.
[196] İbrahim Güçlü, "DDKO: Türkiye'de Kürtlerin Siyasete Doğrudan Katılma Aracı ve Yeni Kürt Baharı'nın ilk Açık- Legal Kürt örgütlenmesi," **Resmi Tarih Tartışmaları 6: Resmi Tarihte Kürt'ler,** İsmail Besikçi, özgür Üniversite Kitaplığı, 2009, Ankara, s. 254.
[197] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 946
[198] **Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası 1,** s. 484.

halkın devrimci kültürü anlama ve benimseme noktasında farklı düşündüğünü bildiği lakin DDKO'nun çalışmaları ile bu farklılıkları giderebileceğine ve halk ile bütünleşebileceğine inandığı anlaşılıyor. Ankara DDKO'nun kurucularından Mümtaz Kotan'ın[199] DDKO'nun halkla bütünleşme hedefine büyük ölçüde ulaştığını şöyle anlatır;

> *"DDKO'lar gerçekten bu konuda çok başarılı oldular ve Kürt Halkı (Siz Kürt Ulusu anlayın-bizim) ile her bakımdan bütünleşebildiler, bunu da bilimsel bir zemine oturttular... Kitaplık, arşiv ve folklorun birleştirildiği bir Eğitim kolunun oluşturulması öngörülmüş(...) Ayrıca folklor kolu bütün Kürt folklorunu birleştirerek, "Doğu Folklor" ekipleri yerine bir tek ekip, Kürt folklor ekibi oluşturmayı programlamış ve pratiğe geçirmiş. Ortak yanlar bulunarak belli oyunlara indirgenmek suretiyle ve tek elbise ile bu yapılmıştı. Böylece küçük değişiklikle her yöreye ait birçok ekip yerine, ulusal Kürt folklor ekibi önemsenmiş ve bu başarılmıştı. Bütün illerin kültür gecelerine çıkılarak, önemli bir destek de sağlanmış ve beğeni de kazanılmıştır."*[200]

3.4.1. DDKO Şubelerinin Kurulması

Ankara DDKO'dan kısa süre sonra, 27 Mayıs 1969'da İstanbul DDKO[201] kurulur.[202] 24 Mayıs 1969'da düzenlenen toplantıda İstanbul DDKO'nun yönetim kurulu belirlenir. Bu toplantıda Necmettin Büyükkaya, İstanbul DDKO yönetim kurulu başkanı, Şakir Elçi, katip Ali Yılmaz Balkaş, muhasebeci, Mahmut Kılıç ve Hikmet Bozçalı ise yönetim kurulunun diğer üyeleri seçilir.[203] İstanbul DDKO bilim kuruluna da Mehmet Emin Bozarslan, Ferit Öngören ve Musa Anter seçilir.[204] O

---

[199] Mümtaz Kotan'ın DDKO üzerine yazdığı makale: "Tarihin Karartılması Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)" **BÎR,** S. 6, 2007. Makale birçok internet sitesinde de yayınlanır. Makalenin dergi ismi ve sayfa atıfı bulunulmayan, sayfa yok kısaca s.y. diye ifade edilen dipnotlar için https://docplayer.biz.tr/6200493-Tarihin-karartilmasi-eylemi-uzerine-mumtaz-kotan.html adresindeki makaleden faydalanılmıştır.

[200] Kotan, **a.g.e.,** s.y.

[201] İstanbul DDKO Kurucu üyeleri; Hikmet Bozçalı, Mehmet Can, Ali Haydar Emre, Leyla Ejder, Mehmet Tüysüz, Kadir Akgünes, Sabri ünlü, İbrahim Önen, Ömer Bakal, Mahmut Kılıç, Ali Buran, Aydın Yümlü, M. Ali Aslan, Aziz Yılmaz, Necmettin Büyükkaya, Sait Bozgan, Mustafa Doğan Özbay, Fazlı Can, Ahmet Zeki Okçuoğlu, Salih Kaynak, Mehmet Balamir, Sait Pektas, Agah Uyanık, Sakir Elçi, Ali Yılmaz Balkas, Kadri Çağlı, Hüseyin Özkan, İbrahim Yüksekkaya, lhami Yaban'dır. (**Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü**, s. 351)

[202] Ekinci, **a.g.e.,** s. 458.

[203] **Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü,** s. 351

[204] Hikmet Bozçalı, "DDKO'lu Siyasi Serüvenim." **BÎR,** S. 5, 2006, s. 213.

dönem Kürt milliyetçiliğinin önemli isimlerinden Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak da İstanbul DDKO faaliyetlerinde etkin olarak yer alırlar. İstanbul DDKO söylem ve faaliyetleriyle sosyalist olduğu algısını oluşturur. Oysa İstanbul DDKO'da hâkim konumda olan Musa Anter, Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak gibi isimler için Kürtçülük sosyalist fikirlerden önce geliyordu.[205]

İstanbul DDKO'nun kurulmasıyla DDKO merkezi örgütlenme modelini kaybeder. Yeni kurulan her DDKO, DDKO şemsiyesi altında faaliyet gösterdiğini kabul etse dahi kendi bağımsızlığını korur. Bunun sonucunda, zamanla farklı DDKO'lar ve farklı gruplar ortaya çıkar. Mustafa Doğanoğlu, Mümtaz Kotan'ın açıklamalarına dayanarak, DDKO'ların hepsinin bir anda kapatılmasını engellemek için bilinçli olarak parçalı yapılanmaya gidildiği söyler;[206]

> *"DDKO'lar" birbirinden bağımsız yapılanmalar olarak kurulmuştur. Zira federasyon şeklinde örgütlenmeleri halinde olası bir kapatılma durumu söz konusu olduğu takdirde bütün DDKO"lar kapatılabilirdi. Bu nedenle resmi düzlemde, birbirinden bağımsız yapılanmalar halinde kurulmuşlardır (Kotan, 2007)."*[207]

Doğu, kültür ve devrim kelimeleri DDKO tüzüklerinde sihirli kelimeler olarak karşımıza çıkıyor. Tüm DDKO tüzüklerinde, söylemlerinde, faaliyetlerinde yoğun bir Doğu, kültür ve devrim vurgusu olduğu hemen göze çarpar. Yümnu Budak, devrimci olmanın, etnik gruplar arasındaki eşitliği kabul etmenin, Türklerin Kürtlere yönelik uyguladığı baskı politikalarına karşı çıkmanın DDKO'lara üye olmak için gerekli şart olarak kabul edildiğini söyler.[208] Silvan DDKO tüzüğünün 3. maddesine göre, kültürel devrime inanmak DDKO'ya üye olmanın ön şartı olarak belirlenir.[209] DDKO'nun belirlediği ideolojik çerçeveyi üyelere kazandırmak için bir çok ideolojik eğitim

---

[205] Ali Buran, "DDKO İlk Ulusalcı, Demokratik ve Ayrı örgütlenmeyi Hedefleyen Kürt Demokratik Gençlik örgütüydü", **BÎR,** S. 6, 2007, s. 87; 98.
[206] Cemşit Bilek, "12 Mart 1971 Askeri Darbesi, Diğer Sivil Toplum örgütleri Gibi DDKO'yu da Kapatırdı", **BÎR,** S. 5, 2006, s. 131.
[207] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 950.
[208] **Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü,** s. 130-132.
[209] **A.e.,** s. 432.

semineri düzenlenir.[210] Ayrıca hem farklı görüşte kişilerin hem de istihbarat elemanlarının aralarına sızmasını engellemek için çok sıkı bir üye kontrol sistemi uygulanır.[211]

DDKO'ların tüzüğünde yer alan kültür ve devrim tabirlerinin farklı anlamlar içerdiği aşikardır. DDKO'nun kuruluşunda başat rol oynayan isimlerden Mümtaz Kotan, "Devrim" ve "Kültür" kelimelerinden kastın *"Kürt ulusal bilincini oluşturmak ve Kürt Solunun öncü kadrolarını yetiştirmek"* olduğunu açıca ifade eder. Mustafa Doğanoğlu *"Doğu sözcüğü'nün, aslında "Kürdistan" sözcüğünü ifade eden bir tür şifre niteliğinde"*[212] olduğunu söyler bunun sebebini de *"Devrimci Doğu Kültür Ocakları" ismi, Kürt ve Kürdistan sözcüklerinin yasak olması nedeniyle benimsenmiştir"*[213] şeklinde açıklar. Bu alıntılardan *"Doğu"* tabirinden Kürt ve Kürdistan, *"Devrim ve Kültür"* tabirlerinden ise bağımsız Kürt devleti kastedildiği, bağımsız bir Kürt devletini hedefleyen bir derneğin kurulması yasak olduğu için de Kürtçü Solun böyle bir kelime oyununa başvurduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Dönemi çalışan birçok araştırmacı, DDKO'ların kısa sürede Türkiye'deki Kürtçülüğün merkezi haline geldiğinin altını çizer.[214] DDKO'nun illegal yüzünü irdeleyeceğimiz ilerleyen satırlarda bu konuyu tüm boyutlarıyla inceleyeceğimiz için burada sadece dikkat çekmekle yetineceğiz. Ankara ve İstanbul DDKO'larından sonra Doğu'da DDKO'nun Doğu ve Güneydoğu şubeleri kurulmaya başlanır. 6 Ekim 1970'te Diyarbakır DDKO şubesi kurulur. Tarık Ziya Ekinci Diyarbakır'da Kürt gençlerine "faşist" saldırılara tepki olarak Diyarbakır DDKO'nun kurduklarını öne sürer;

> "…saldırı ve kışkırtmalar daha çok özgürlükçü Kürt gençlerini hedef alıyordu. Bu gençleri ancak yığınsal olarak, ırkçılığa karşı ve antifaşist bir çizgide örgütlememiz mümkündü. Nitekim İstanbul ve Ankara'daki Kürt öğrenci gençliği de TİP'den bağımsız olarak Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nda aynı amaçlarla örgütlenmişlerdi. Diyarbakırlı gençler de DDKO'yu örnek alarak örgütlenmek istiyorlardı."[215]

---

[210] **A.e.,** s. 128-129.
[211] Duruşma Tutanağı (15 Aralık 1971), **Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Dava Dosyası 1,** Komal, Ankara,1975, s. 90
[212] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 950.
[213] **A.e.,** s. 950.
[214] Yaşar Karadoğan, "1967-1969 Doğu Mitingleri ve Kürt Uyanışı", **Bir,** *S.* 5., 2006, s. 12.
[215] Ekinci, **Lice'den Paris'e Anılarım,** s. 773

İbrahim Güçlü TİP'in başlarda bölgede DDKO şubelerinin kurulmasına karşı çıktığını ama Kürtlere yönelik "faşist" saldırılar artınca bu fikre onay verdiğini söyler;

> "Bu kuruluşlar, [bölgedeki DDKO'lar kast ediliyor.] neden köşeli? TİP içindeki Doğulu Grupla önemli tartışmalara yol açtı. TİP'li Kürt sol grubu ilk planda DDKO'ların Kürdistan'da kurulmasına karşı çıktılar. Daha sonra sivil faşist hareket karşısında TİP'in direnme gücünü gösterememesinin açığa çıkmasından sonra, DDKO'ların kuruluşu konusundaki talebimize teslim oldular."[216]

Tarık Ziya ekinci Diyarbakır DDKO'nun kuruluşunu şöyle özetler;

> "(...) Yaptığımız görüşmeler sonunda TİP'li olsun olmasın devrimci, ileri ve demokrat olan herkese açık, antifaşist, demokratik ve bir yığın örgütü kurulmasına karar verildi. Kurduğumuz örgütün programı ve amaç maddesi değişik olduğu halde, öğrenci gençlikle bağlarımızı korumak ve ilişkilerimizi sürdürmek için derneğimize Diyarbakır Devrimci Doğu Kültür Ocağı (DDKO) adını vermeyi uygun gördük. "[217]

Ekinci Diyarbakır DDKO'nun kısa sürede bölgede Kürt gençliğinin çekim merkezine dönüştüğünü ve çevre illerde yeni DDKO'ların açılmasına öncülük ettiğini öne sürer;

> " (...) Diyarbakır'daki olumlu hava çevremizdeki Kürt gençliğini de etkilemişti. Her taraftan DDKO kurulması için çağrı alıyorduk. Diyarbakır örgütünde görev alan arkadaşların yönlendirmesi ve yerel TİP üyelerinin öncülüğünde 13 Ekim 1970'de Ergani,[218] 9 Kasım 1970'de Silvan, [219] 18 Kasım 1970'de Batman ve 28 Ocak 1970'de Kozluk[220] DDKO'ları kuruldu."[221]

---

[216] Güçlü, **"DDKO: Türkiye'de Kürtlerin Siyasete Doğrudan Katılma Aracı...",** s. 253
[217] Ekinci, **TİP ve Kürtler,** s.78-79.
[218] DDKO Ergani'nin Kurucu üyeleri; Ömer Kan, Mehmet Emin Tektas, Kemal Vural, Mustafa Gör ve Mehmet Sağlamoğlu. Ömer Kan başkan seçilir. (**Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü**, s.?)
[219] Kurucu üyeleri; Bahri Evliyaoğlu, Mahmut Okutucu, Muhterem Biçimli, Vedat Erkaçmaz, Akif Isık, Abdulkerim Ceyhan, Yusuf Kılıçer, Mahmut Yesil, Cüneyt Ceyhan, Zeki Bozarslan ve Fikri Müjdeci'dir. Mahmut Okucu başkan seçilir. (**Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü,** s. 431-433.)
[220] Kozluk DDKO kurucu üyeleri; Mehmet Sirin Baltas, Alaattin Batlas, Abdi Dizmen, Yusuf Güzel, Mehmet İnal, Halil Keneş, Abdulselam Basutçu, İrfan Bozgil, M. Tahir Birlik, A. Halim Dinler, Mehmet Asker ve Nasır Bağ. Abdulselam Barutçu başkan seçilir. (**Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü,** s. 458-460)
[221] Ekinci, **TİP ve Kürtler,** s.78-79

DDKO, Ankara ve İstanbul ile neredeyse bölgenin tamamında örgütlenir. Ankara ve İstanbul DDKO kendileri dışında en büyük önemi Diyarbakır DDKO'ya verirler. Mümtaz Kotan Diyarbakır DDKO'nun sahaya inme aracı olarak görüldüğünü vurgular.[222]

Tablo 3.7. DDKO Şubelerinin Kuruluş Tarihleri[223]

Şehir	Açılış	İlk Genel Başkanı
Ankara	21.05.1969	Yümnü Budak
İstanbul	27.05.1969	Necmettin Büyükkaya
Diyarbakır	06.10.1970	Ömer Çetin
Ergani	13.10.1970	Ömer Kan
Silvan	09.12.1970	Abdülselam Basutçu
Kozluk	28.12.1970	Mahmut Okutucu
Batman	18.01.1971	Mehmet Sıddık Yıldız

Burada, Kürtçülük devletin güvenlik bürokrasisi tarafından öncelikli tehdit olarak görülürken, Doğuda Kürtçülüğün merkez üssüne dönüşecek DDKO'nun, özellikle de Diyarbakır DDKO'nun kuruluşuna nasıl izin verilir sorusu akla gelebilir. Sorunun cevabı bizim de aşağıda verdiğimiz Diyarbakır DDKO'nun kuruluş tüzüğünün I. ve II. maddelerinde gizlidir;

> *"Madde 1: Diyarbakır Devrimci Doğu Kültür Ocağı, Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş bir örgüttür. Örgüt siyasetle uğraşmaz.*
>
> *Madde 2: Dernek, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Anayasamızın başlangıç ilkeleri ile 3.maddesinin ışığında 12 ve 13.maddelerinden esinlenerek, insan hak ve hürriyetlerini savunmak, halkımızın bütünlüğünü devrimci çizgide geliştirip yasatmak, demokratik özlem ve inançlara cevap verebilecek kültürel ve siyasal faaliyetlerde bulunmak, ırkçı şoven ve anti-*

[222] Mümtaz Kotan, "Tarihin Karartılması Üzerine Somut Bir Örnek", s. 37
[223] Çal, **a.g.e.,** s. 88

demokratik akımlara karsı insani değerlere dayalı, toplumsal muhtevalı bir misak-ı milli anlayışını hâkim kılmak amacını güder."[224]

Tüzükte Diyarbakır DDKO'nun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1961 Anayasasının başlangıç ilkeleri ve bu ilkeler ışığında hazırlanan Cemiyetler Kanunu kapsamında kurulmak istendiği, örgütün siyasetle ilgilenmeyeceği ve amaçlarının *"misak-ı milli anlayışını hakim kılmak*" olduğu vurgulanır. Nasıl bölge legal bir Kürtçü örgütlenmenin kurulmasına izin verilir sorusunun cevabı budur. Kürtçü Sol 1961 Anayasası'nın sağladığı legal platform ve meşru hukuki üzerinde örgütlenir. Bunun kadar önemli olan diğer unsur ise hedefe giden her yolu mübah olarak gören Kürtçü solun taktiksel bakış açısıdır.

TİP DDKO'nun kuruluşuna zemin hazırlamış, bir başka değişle, DDKO'nun kurulmasını sağlamıştır. Barış Ertem TİP'in DDKO'nun kuruluşundaki katkısını şöyle özetler;

> "1970'li yıllarında ortalarından itibaren kurulacak olan Kürtçü, bölücü terör örgütlerinin kurucularının çoğunu bünyesinde barındırmış olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları da Türkiye İşçi Partisi'nin Meclis'te bulunduğu dönemde kurulmuştur. Devrimci Doğu Kültür Ocakları, TİP'in bölge ve Kürtlere yönelik politikalarında yönlendirici bir rol oynamış ve partinin ileride bölücülük faaliyetlerinden dolayı kapatılmasına neden olmuştur."[225]

TİP, DDKO'ların yürüttüğü mücadeleyi *"Kürt halkının gelişen devrimci mücadelesi"* olarak tanımlar ve çokça Kürt-Türk kardeşliğine vurgu yapar, iki halk iki millet algısını öne çıkartır. TİP DDKO şubelerinin kuruluşuna da açıktan destek verir. Siirt Kozluk DDKO'nun kuruluşuna gönderdiği telgraf desteğin en somut örneklerinden biridir;

> *"Kürt halkının gelişen devrimci mücadelesine güç katmış olan ocaklarımıza bir yenisinin daha eklenmiş olması, mücadelemizin ne kadar hızlanmış olduğunu göstermektedir. Zalimlere ve sermaye sahiplerine her gün darbe inmektedir. Bu darbeleri güçlendirdiğiniz için sizi candan kutlarız. Kahrolsun*

[224] Tan, **a.g.e.,** s.352-353, Ertem, **a.g.e.,** 119.
[225] Ertem, **a.g.e.,** s. 96.

zalimler, kahrolsun sermayedarlar, yasasın Kürt-Türk kardeşliği, yasasın köylüler, yasasın kavga veren tüm dünya halkları."[226]

3.4.2. DDKO'yu Oluşturan Sosyal Katmanlar

DDKO kuruluş sürecinin en önemli isimlerinden Recep Maraşlı, *"Gerek DDKO'lar ve gerekse Doğu Mitinglerinin örgütleyicilerinin üç ayrı bileşeni vardır. Bu ulusal mücadelenin o dönemdeki kadro kaynaklarını da göstermektedir"* sözleri ile DDKO'yu oluşturan ideolojik ve sosyal katmanlar konusunda üç ayrı bileşenden bahseder. Maraşlı DDKO'yu oluşturan üç ayrı bileşeni şöyle özetler;

"DDKO'lar, Türkiye'deki legal kitlesel ilk Kürt örgütlenmesi olarak ulusal demokratik harekette bir dönüm noktasına tekabül eder. Ağırlığını devrimci üniversite gençliği oluşturmakla beraber KDP, "Doğulu aydınlar" ve TİP içerisinde çalışan sosyalist kadroların bir tür ittifakı gibidir. Gerek DDKO'lar ve gerekse "Doğu Mitinglerinin örgütleyicilerinin üç ayrı bileşeni vardı. Bu, ulusal mücadelenin o dönemdeki kadro kaynaklarını da göstermektedir.

Birincisi: Kürdistan'da medrese eğitimi görerek buradaki ulusal kültürel gelenekçi değerleri taşıyan daha çok Barzani Hareketine sempati gösteren köy ve kasaba kökenli Kürt entelijansiyası (din adamları, esnaflar, sanatkârlar ve bir kısım tacirler). Bunlar daha çok TKDP içinde veya sempatizan olarak örgütlemişlerdi.

İkincisi: Kürdistan'ın suskunluk döneminde kimi sömürge metropollerinde, kimi Avrupa'da eğitim görerek meslek veya statü edinen Kürt aydınlarıydı. Gazeteci, doktor, avukat, yazar öğrenci olan bu grupta ılımlı sosyalist düşünceler egemendi. Genellikle TİP içinde veya bağımsız liberal aydınlar olarak tavır alıyorlardı.

Üçüncüsü ise: Yine metropollerdeki öğrenci gençliğin dinamik radikal ögelerini içeriyordu. Marksizm'den ve Marksizm etkisindeki ulusal kurtuluş hareketlerinden derinden etkilenen bu grup, aynı zamanda dönemin özelliklerini yansıtan biçimde aktif bir mücadele tarzı arayışı içindeydiler ve çoğu kez öncü rolü üstleniyorlardı."[227]

---

[226] **Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü,** s. 213 – 214.
[227] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

DDKO genel olarak Sosyalist eğilimli Kürt aydın ve yüksek öğrenim gençliğinin kurduğu bir dernektir. Yalnız diğer taraftan Recep Maraşlı'nın DDKO'yu oluşturan üç farklı sosyal ve ideolojik katmanın, ilk katmanında belirttiği üzere, din adamları (meleler), medrese eğitimi görmüş muhafazakâr ve Kürt Milliyetçisi isimler de DDKO'da yer almaktadır. Mesela Kozluk DDKO'nun kuruluşuna bölgede çok etkin olan Din adamları (Meleler) katkı sağlar. 80 yaşındaki Abdullah Xerzi Kozluk DDKO'ya üye olur ve açılış töreninde çok etkili Kürtçe bir konuşma yapar. Abdullah Xerzi konuşmasını, *"Zülümkarlığa paydos diyebilmek için, fakirlikten kurtulmak için toplanmak hakkımızdır"* sözleriyle bitirir.[228] Mümtaz Kotan, Kozluk DDKO'nun kuruluşu ve birçok din adamının (molla) buna destek vermesinin yankıları şöyle anlatır;

> *"DDKO, Kozluk kaymakamı tarafından yasal olmayan biçimde basılmış bütün yayın ve afişlere el konulmuştur. Melle Abdullah Xerzi otuz kilometre uzaktan köyünden jandarmalarla getirilmiş, bizzat kaymakam tarafından dövülmüştür. Seksen yaşındaki bu insanın dövülmesi, elinin kolunun sıkıca bağlanması halkın nefretine yol açmıştır. Nedeni de: Kozluk DDKO mitinginde Kürtçe konuşma yapması gösterilmiştir*
>
> *Mitinge çevreden çok sayıda Kürdistanlı gelmiş, İstanbul, Ankara, Diyarbakır'dan gelenler dışında Ergani, Batman, Silvan, Siverek, Baykan ve diğer kasabalardan da halk katılmıştır. Suruç'ta Ölüm Kol Geziyor başlığı ile, "Urfa'nın Suruç ilçesi ve köyleri de bütün yetkili makamlarla jandarmaların keyfilerine göre at oynattıkları yerlerden birisi. İnsanların sadece zevk için kurşuna dizilmeleri, gece yarılarında evlerinden alınan vatandaşların sınır boyuna götürülerek sorgusuz sualsiz katledilmelerinin yanında bir de 'MAYININ' getirdiği ölüm var Suruç'ta" deniliyor."*[229]

Kozluk DDKO'nun açılışını, açılış ve açılıştan sonra meydana gelen olaylar DDKO aylık yayın bülteninde, detaylı bir şekilde yer alır.[230] Yayın bülteni, DDKO'ya üye olan ve açılışta Kürtçe konuşmalar yapan din adamlarına *"Özellikle halkımızın devrimci mücadelesine katılan Türkçe bilmeyen Feqi ve Melleler kendi ana dilleri olan Kürtçe ile halka hitap ederek gerçekleri dile getirmişlerdir"*[231] sözleriyle özel vurgu yapar. DDKO önceki satırlarda DDKO'ların kuruluş gerekçeleri ve amaçlarından

[228] Naci Kutlay, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Öncesi." **BÎR,** S. 5, 2006, s. 166.
[229] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[230] **DDKO Aylık Yayın Bülteni,** S. 9.
[231] **DDKO Aylık Yayın Bülteni,** S. 9.

bahsederken, *"DDKO'nun halk ile bütünleşme"* amacına dikkat çekmiştik. DDKO, halk ile bütünleşme amacı çerçevesinde bölgede etkin olan din adamları ile temasa geçer, onlar ile özel ilişkiler kurar. Onların sorunları ile yakından ilgilenir, hatta siyasi arenada onların avukatlığını üstlenir. Bölgedeki Kürtçü ve Barzani'ci Melelere yönelik adli takipleri *"Doğu'da imam kıyımı"* başlığı ile gündeme getirir ve şiddetle kınar.[232]

Kozluk DDKO açılışında bölgedeki din adamların destek vermesinin kökenleri DDKO'nun *"halk ile bütünleşme"* çerçevesinde yaptığı çalışmalarda aramak gerekir. Bölgedeki DDKO'ların kurulması ile İstanbul ve Ankara'daki DDKO'larla bölgedeki DDKOlar arasındaki farklılıklarda bariz şekilde ortaya çıkar. İstanbul ve Ankara DDKO'ları büyük ölçüde Kürt aydınları ve zengin Kürt ailelerinin üniversiteli çocuklarından oluştururken Diyarbakır, Ergani, Kozluk, Batman, Silvan'da kurulan DDKO'ları Kürt toplumun tüm sosyal katmanları oluşturuyordu. Ankara DDKO kurucu üyesi İbrahim Güçlü bu durumu şöyle açıklar;

> "Metropollerde kurulan DDKO, üniversite öğrencileri ve Kürt aydınları tarafından oluşmuş örgütlerdi. Kürdistan'daki DDKO üniversite ve hatta lise öğrencileri, Kürt aydınları, mollalar, işçiler, esnaf ve egemen sınıflardan gelen Kürt kesimleri tarafından kurulmuştu."[233]

Mustafa Doğanoğlu "*Ankara ve İstanbul DDKO'ları ile bölgedeki DDKO'lar"* arasındaki farklılıklara dikkat çeker, iki DDKO arasındaki farkı şöyle özetler;

> *"Ankara ve İstanbul'daki DDKO'ların üyeleri büyük ölçüde üniversite öğrencilerinden oluşmaktayken, Bölgedeki DDKO'ların üyeleri arasında öğrenci, esnaf, köylü, şehirli, imam ve işçiler bulunmaktaydı. Kısacası Ankara ve İstanbuldaki DDKO'lar daha çok "okumuşların" yapılanmaları niteliğindeyken, bölgedeki DDKO'lar bir "halk" yapılanması niteliğini taşımaktadır."*[234]

Ankara ve İstanbul'daki DDKO'lar, bölgedeki DDKO'ların kendilerine nazaran Kürt toplumunu her açıdan temsil etmesini dezavantaj değil avantaj olarak görürler, başta Diyarbakır DDKO olmak üzere bölgedeki DDKO'lar adına faaliyet

---

[232] **DDKO Aylık Yayın Bülteni,** S. 4.
[233] Güçlü, **"DDKO: Türkiye'de Kürtlerin Siyasete Doğrudan Katılma Aracı..",** s. 251.
[234] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 951

yürüttükleri Kürt toplumuna ulaşma ve onları kendi davalarına kazandırma aracı olarak kullanırlar. Kaldı ki, Ankara ve İstanbul DDKO ile Bölgedeki DDKO farklı sosyal katmanlar üzerinden yükselse bile hedef ve yöntem konusunda mutabıktırlar, ikisi de hedef olarak Kürt devletini, yöntem olarak sosyalizmi benimser. İki DDKO'da da sosyalizm ile Kürt milliyetçiliğini harmanlamış kişiler hâkim konumdadır.

DDKO içinde sağ tandanslı kişiler olması, DDKO'ların muhafazakarlara yönelik yoğun faaliyetler yürütmesi, bazı din adamlarının DDKO'ya üye olup destek vermesi DDKO'nun kurulmasında belirleyici rolü sosyalist Kürt gençliği ve Kürt aydınlarının oynadığı, dolayısıyla DDKO'ların bir Kürtçü Solu örgütlenmesi olduğu gerçeğini değiştirmez. TKDP'ye mensup sağ görüşlü Kürt milliyetçilerinin katkıları asgari düzeyde kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında, farklı unsurların bulunmasına rağmen DDKO'lara Kürtçü Solun özgün örgütlenmeleridir diyebiliriz.

3.4.3. DDKO Resmi Yayın Organı Üzerinden DDKO Okuması

DDKO 25 Mart 1970'den itibaren aylık haber bültenleri yayınlamaya başlar.[235] Bültenler[236] Ankara ve İstanbul DDKO tarafından hazırlanır, bastırılır ve kendi dağıtım ağı ile hedef bölgenin en ücra köşesine kadar dağıtılır. Toplamda dokuz DDKO Haber/yayın bülteni yayınlanır.[237] DDKO yayın bültenleri[238] DDKO'nun legal yüzünün gösteren en önemli birincil kaynak olarak karşımıza çıkar. Bu aylık bültenler sayesinde, DDKO'nun legal platformda olayları nasıl analiz ettiğini, sorunlara nasıl çözüm önerileri getirdiğini kısacası DDKO'nun genel bakış açısını öğrenebiliyoruz. Söz konusu 9 haber/yayın bültenine ulaştık. Bu birincil kaynaklar üzerinden yapacağımız okuma ile DDKO'nun legal yüzünü yansıtmaya çalışacağız.

---

[235] DDKO Haber bülteninin ismi üçüncü sayıdan itibaren DDKO yayın bülteni olarak değiştirilir. **DDKO Yayın Bülteni,** S. 3.

[236] DDKO bültenlerinin asıllarına ulaşamadık. Söz konusu 9 DDKO bültenini Komal Yayınevinin çıkardığı Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası adlı kapsamlı çalışmada bulabildik. 9 DDKO bülteni içerikleriyle beraber bu dosya kitapta yer alıyor. Biz doktora çalışmamızda DDKO bültenleri hakkında yaptığımız analizlerde bu dosyadan faydalandık.

[237] **Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü,** s. 222.

[238] DDKO yayın bültenlerinin tarihleri; 25 Mart 1970, 25 Nisan 1970, 30 Mayıs 1970, 15 Temmuz 1970, Ekim 1970, 5 Kasım 1970, 6 Aralık 1970, 7 Şubat 1971 ve Mart 1971.

Tablo 3.8. DDKO-Bültenlerinin Yayın Tarihleri[239]

Bülten No	Tarih
Bülten-1	25 Mart 1970
Bülten-2	25 Nisan 1970
Bülten-3	30 Mayıs 1970
Bülten-4	3 – 15 Haziran 1970
Bülten-5	Ekim 1970
Bülten-6	5 Kasım 1970
Bülten-7	6 Aralık 1970
Bülten-8	7 Şubat 1971
Bülten-9	Mart 1971

DDKO'un aylık yayın bültenlerinde DDKO'nun iki kırmızı çizgisinin öne çıktığını gördük. DDKO yayın bültenlerinin istisnasız tüm sayılarında *"Kürdistan Sömürgedir"* tezinin işlendiği ve yoğun bir sosyalizm ile anti-emperyalizm söyleminin kullanıldığını tespit ettik.

3.4.3.1. DDKO bültenlerindeki "Kürdistan Sömürgedir" Propagandası

DDKO yayın bültenlerinde Güneydoğu'daki rutin güvenlik uygulamalarını asimilasyon politikaları olarak tanımlar, işgalci bir gücün yerel unsurlara yönelik baskı politikaları olarak yansıtır. DDKO neredeyse hemen hemen tüm yayın bültenlerinde bölgedeki asayiş ve güvenlik uygulamalarını *"Komando zulmü"* başlığı altında anlatır. Oysa Devlet 1960'lı yıllarda bölgede kırsal kesimde, köylerde, mezralarda ilk kez otoritesini kurmaktadır. O döneme kadar kaçakçılık ve diğer kanun dışı faaliyetler çok rahat yapılmaktadır. Devletin bölgeye girmesi ve otoritesini kurması bölgede hâkim unsurların tepkisini çeker. Devlet bölgede otoritesini bölgedeki tek yeterli kolluk kuvveti olan jandarma ve ordu tarafından kurmaya çalışır. Ordu ve jandarmanın kırsal

[239] Yeleser, **a.g.e.,** s. 83.

kesimde asayiş ve güvenliği sağlamaya yönelik hareketleri *"komando operasyonları"* daha açık ifade ile komando zulmü olarak yansıtılır.

DDKO, bölgeden gönderildiği iddia edilen imzasız mektupları mutlak doğruymuş gibi yayın bülteninde yayınlar. Çok ağır iddialar içeren söz konusu mektupları teyit edilme ihtiyacı dahi duyulmaz. "*Silvanlı Vatandaş*" imzası ile DDKO'nun 2 numaralı haber bülteninde olduğu gibi yayınlanan mektup DDKO'nun negatif algı çalışmasına güzel bir örnektir;

> *"8.4.1970 tarihinde şafakla beraber Silvan ilçe merkezi Jandarma ikinci bölge komutanlığına bağlı altı helikopter, iki yüz motorlu araç ve donatılmış ekibin Jandarma ve komando topçu keşif uçaklarının da desteği ile kuşatılmıştır. Kuşatma harekatı ile birlikte ilçe merkezine giren birlikler, hiçbir arama yetkisi olmadan aynı gün saat yediye kadar on yedi saat süre ile yüzlerce evi didik didik edilmek suretiyle aramaya tabi tutmuşlar ve yataklarından kaldırılmış erkekler özel kamplara alınarak korkunç işkencelere maruz bırakılmışlardır. Kadınlar ve kızlar evlerinden alınarak jandarma ve polis karakoluna getirilmişler ve işkence ile birlikte ağır hakaretlere maruz bırakılmışlardır. Adalet Partisi iktidarı bakanlar kurulunun verdiği tam yetki ile hareket ettiklerini söyleyen komandolar ne Anayasayı ne meri kanunları tanımamakta, adeta işgal edilmiş düşman topraklarında işgalci kuvvetler gibi davranmaktadırlar".*[240]

Mektupta en dikkat çeken ibare tartışmasız, *"adeta işgal edilmiş düşman topraklarında işgalci kuvvetler gibi davranmaktadırlar"* ibaresidir. DDKO Türk Silahlı Kuvvetleri'ni açıktan işgalci bir güç olarak yansıtmaktadır. Üniversiteli öğrencilere yardım ve kültürel faaliyetler için kurulduğunu iddia eden bir dernek, mensubu bulunduğu devleti, işgalci güce benzeterek hedef haline getirir. Nitekim mektubun ilerleyen satırlarında gençler devlete karşı harekete geçmeye davet edilir.

> *"..bölgemiz halkını ümitsizliğe ve huzursuzluğa düşüren bu insanlık dışı hareketlerin son bulmasını sağlamak için ıstıraplarımızı yakından bilen siz genç kardeşlerimize seslenmeyi ve bir baskı grubu olarak harekete geçmenizi istemeyi kendimizde bir hak olarak görüyoruz. Görevlerinizi en etkili bir şekilde yapacağınız inancıyla gözlerinizden öperiz"*

[240] **DDKO Haber Bülteni,** S. 2.

Önceki satırlarda ifade ettiğimiz gibi, DDKO bölgede uygulanan klasik rutin güvenlik tedbir ve uygulamalarını "*Komando Operasyonları"* başlığı altında kriminalize eder, etkin bir propaganda malzemesine dönüştürür. 4 numaralı yayın bülteninde yer alan *"Komando Harekâtı Doğu Anadolu'da kurşuna dizilen 33 yurttaşın durumuna benzemektedir. Er geç göstermelikte olsa bir muhakemesi olacaktır."*[241] ifadeleri ile rutin asayiş uygulamalarını *"kurşuna dizilen 33 kişinin"* durumuna benzetir. Zaman ilerledikçe, DDKO söylem ve eleştirilerinde radikalleşir. 8 numaralı yayın bülteninde, *"Komando birliği, 4.1.1971 gecesi sabah saat 0.4'te Siirt'in Şirvan ilçesine bağlı altı köye baskın yapmıştır. CUMEK köyüne baskın yapan komandolar, tüm köy erkeklerini dövmüşler ve hakaret etmişlerdir."*[242] şeklinde klasik bir "*Komando zulmü baskını"* haberi yapılır. Aynı bültende, Reşat Köyü'ne baskın yapan bir Alay Komutanı'nın *'bundan böyle komandonun ilk yapacağı iş köyün bütün kadınlarını çırılçıplak edip askerler karşısında resmi geçide tabi tutmaktır"*[243] emrini verdiği yazılır. Klasik "Komando Baskını" haberi ile yetinilmemiş, baskın haberlerine kadınlar dolayısıyla namus mefhumu konularak iddialar başka boyuta taşınmıştır. Her zamanki gibi bu ağır iddia ve ithamları içeren haberlerin doğruluğu sorgulanmaz, teyit ettirilme ihtiyacı dahi duyulmaz.

DDKO yayınlarında Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sunu işgal edilmiş bir bölge, Türk ordusunu da sebepsiz yere köyleri basan, kadın erkek, yaşlı genç demeden herkese işkenceler yapan, köylü kadınları soyup askerlerin karşısında çıplak gezdirecek kadar iğrenç uygulamalara imza atan işgal ordusu olarak yansıtır. DDKO'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik ağır ithamları sadece Komando Baskınları olarak nitelediği asayiş uygulamaları ile sınırlı kalmaz. DDKO, sağlıktan eğitime, ekonomiden kalkınmaya kadar çok geniş alanda Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik eleştiriler yöneltir. DDKO, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgeye ve Kürtlere yönelik bilinçli bir ayrımcılık politikası uyguladığını iddia eder.

[241] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 4.
[242] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 8.
[243] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 8.

DDKO yayınlarında kalkınma ve ekonomik sorunlar devamlı vurgulanır. Mesela DDKO aylık haber bülteninin ilk sayısında, devletin bölgeye yeterince sanayi ve alt yapı yatırımında bulunmadığı, yatırımların daha ziyade İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana gibi kentlere yapıldığı iddia edilir.[244] İkinci bültende, kalkınma ve yatırım çerçevesinde değerlendirilebilecek ekonomik gelişmeler ele alınır, bölgenin ekonomik bir çöküntü içinde olduğu vurgusu yapılır. Bölgedeki iktisadi çöküntü aşağıdaki alıntıda da görüleceği bir şekilde "Kürt sorunu" ile ilişkilendirilir.

> *"Olayları sıralamak gerekirse Doğu Anadolu'da demokrasinin şekil şartları Batı'dakinin tersine gerçekleşmediği, Doğulu iş adamlarının ticaret, seyahat ve konuşma, düşünce hürriyetleri de bir türlü gerçekleşemediğinden, Doğulu iş adamı sermayesiyle birlikte Batı Anadolu'ya kaçmıştır. Kapitalist düzende, sermayesinin arkasında iş gücü de batıya kaymış, zaten üretici olmaktan çıkan Doğu halkı da iktisadi bir çöküntünün içine yuvarlanmıştır"...*[245]

DDKO sağlık konusunda sert eleştirilerde bulunur. Sağlık hizmetleri konusunda bölgeler arasında eşitsizlik olduğu ve bölgede yeterince doktor olmadığı noktasından yola çıkarak hükümetin bölgeler arasındaki bu eşitsizliği gidermek için doğuya yönelik pozitif ayrımcılık yapması, bu çerçevede de, bölgeye yüksek maaşlarla uzman doktorlar göndermesi gerektiğinin altını çizer[246] ama bu konuda hükümetin gerekli adımları atmadığını söyler.[247] DDKO 7. aylık yayınında, binlerce Kürt çocuğunun tifo ve kızamıktan öldüğünü[248] yazarak devletin bölgedeki salgın hastalıklar için bile tedbir almadığını öne sürer. Mümtaz Kotan *"Kürdistan'da ciddi bir sağlık planlaması da önemli olgular arasındadır. Uygulanan devlet sağlık politikası hep imha ve yok etme anlayışı üzerine kurulu olduğundan"*[249] diyerek devletin bölgeye yönelik sağlık politikalarını *"imha ve yok etme"* politikası olarak değerlendirir. Kürtçü sol Batı'da da yoğun bir şekilde uygulanan Doğum Kontrol Planlamasını *"Türkiye Cumhuriyeti Kürtleri imha ediyor"* mantık ve anlayışı çerçevesinde değerlendirir. Günaydın gazetesi *"Doğu'da Doğum kontrolünün*

---

[244] **Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Dava Dosyası 1.** Komal, Ankara, 1975, s. 479.
[245] **A.e.,** s. 493
[246] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 4.
[247] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 7. **Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası 1,** s. 551.
[248] **DDKO Yayın Bülteni**, S. 7.
[249] Kotan, **a.g.e.,** s.y.

yapılacağı" başlıklı bir haber yapar.[250] DDKO 4. yayın bülteninde Günaydın Gazetesi'nin bu haberi üzerinden Doğum Kontrol Politikasını gündeme getirir; *"Kilometre kareye en az kişi düşen Hakkari'de çalışmalarının bilimsel olarak geçerli çözüme ulaştırılması gerekir. İstanbul'da kilometre kareye 401 kişi düşerken böyle bir kontrolün km. kareye 9 kişi düşen Hakkari de yapılması ilgi çekçidir."*[251]

Haberden anlaşılacağı üzere, DDKO doğum kontrol uygulamasını rutin bir sağlık uygulamasından ziyade Kürt nüfusunu azaltmaya yönelik devlet politikası olduğu imasında bulunur. DDKO aynı yayın bülteninde, *"son derece önemli bir konunun öğrenciler tarafından yapılmasını gerekçe göstererek"* doğum kontrolünün TIP öğrencileri tarafından yapılmasını da eleştirir.[252] Kürtçü Sol o dönem Türkiye'nin her yerinde yapılan uygulamalara ve yaşanan sorunlara ideolojik bir gömlek giydirerek Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı propaganda malzemesine dönüştürmektedir. Kürtçü Sol devleti, hükümeti adeta eleştirmek için eleştirir. Her uygulamayı Kürtleri *"imha ve yok etme"* planının bir parçası olarak görür ve eleştirir.

DDKO aylık yayın bültenlerinde en çok eğitim konusunda eleştiriler yöneltir. DDKO eğitim konusunda Kürtlere yönelik çok büyük eşitsizlik yapıldığını öne sürer. İstanbul üniversitesindeki öğrencilerin %22,5'inin İstanbul'dan, %10'unun Orta Anadolu'dan sadece %5'inin Güneydoğu Anadolu'dan geldiğini öne sürerek Kürt gençlerinin yüksek öğrenim hakkının engellendiğini öne sürer.[253] DDKO 5. yayın bülteninde eğitim hakkından yararlanma noktasında bölgeler arasında ciddi eşitsizlik olduğunu, bu eşitsizlikten en çokta doğu ve güneydoğu illerinin etkilendiğini uzun bir yazıda işler. Yazının konumuzla ilgi kısmı şu şekildedir;

> *"1969-70 öğretim yılında Hacettepe üniversitesine kaydolan 723 öğrenciden 426'sı (%59) Ankara il merkezlerindeki liseleri bitirenlerdir. Araştırmalar genelleştirilirse %45 oranında üniversiteye girenlerin Ege ve Marmara bölgeleri liselerinden oldukları görülür. Bundan anlaşılmaktadır ki, bölgeler arasındaki eğitim düzeyi yönünden önemli farlılıklar vardır. Bu eğitim bozukluğunun bir sonucudur.*

[250] **Günaydın,** 7 Haziran 1970.
[251] **DDKO Yayın Bülteni**, S. 4.
[252] **DDKO Yayın Bülteni**, S. 4.
[253] **Devrimci Doğu Kültür Ocakları I. Dönem Genel Kurul Karar Tasarısı,** s. 626.

Orta öğretimde de bu farklılığı açık görüyoruz. Örneğin Türkiye'de 1969-1970 ders yılında 219 lise vardır. Bu liselerdeki öğretmenlerin durumuna bakıldığında edebiyat dersinde 564, felsefede 255, tarihte 463, coğrafya da 523, matematikte 331, biyolojide 338, fizikte 213, kimya da 113 öğretmen vardır. Bu öğretmenlerin dağıtımındaki dengesizliğe bakalım: Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elâzığ, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Mardin, Muş, Rize, Siirt, Sinop, Tunceli, Urfa, Van illerindeki 16 lisede edebiyatta 23, felsefede 7, tarihte 19, coğrafya da 30, matematikte 26, biyolojide 11, fizikte 3 öğretmen bulunmaktadır. Kimya da hiç öğretmen yoktur."[254]

DDKO eğitim konusunu işlerken ana dil meselesi ve ana dilde eğitim konusunu da gündeme getirir. Aynı zamanda, Kürt çocuklarının Türkçe bilmedikleri için Türk öğrencilerden daha dezavantajlı konumda olduğunu vurgulamayı ihmal etmez.[255] DDKO bir taraftan Doğu ve Güneydoğu'nun sömürge olduğunu, burada yaşayan Kürtlerin zülüm altında yaşadıkları algısını oluştururken diğer taraftan hedefi Bağımsız Kürdistan için Irak'ta silahlı mücadele başlatan Mustafa Barzani ve liderliğini yaptığı IKDP'nin gönüllü propagandasını yapar. Bu çerçevede, Kerkük'ün Kürt şehri olduğu, Barzani liderliğindeki Kürt yönetiminin parçası olması gerektiğini yönünde kampanyalar düzenler. [256]

Barzani'nin 1958'de Irak'a dönüşünün Türkiye'de çok yankı uyandırdığını, Kürtçü Sol ve Kürtçülük Hareketini derinden etkilediğini önceki bölümlerde detaylı bir şekilde anlatmıştık. Mustafa Barzani ve başında bulunduğu IKDP'nin mücadelesinin her evresi Türkiye'de yankı bulur. Bu evrelerden bir tanesi de 11 Mart 1970 anlaşmasıdır. Söz konusu anlaşma Kürtçü Sol tarafından yakından takip edilir. DDKO, 5. bülteninde, *"Irak'ta on yıldan beri, ulusal kurtuluş mücadelesini sürdüren Kürt halkı"* tabirini kullanarak Barzani'nin bağımsız Kürt devleti kurmayı hedefleyen silahlı mücadelesini *"ulusal kurtuluş mücadelesi"* olarak tanımlar. DDKO Mustafa Barzani'nin Bağdat yönetimi ile yaptığı 11 Mart 1970 tarihli anlaşmaya geniş yer verir. Barzani'nin kazanımları DDKO yayın bülteninde şöyle yer alır;

[254] **DDKO Aylık Yayın Bülteni,** S. 5.
[255] **Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Dava Dosyası 1.,** s. 527-528.
[256] İbrahim Güçlü, **Hepimizin Sevgili Ağabeyi Edip Karahan ,** Elma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 75.

"Irak'ta Arap-Kürt halkları iki esas ulus olarak kabul edilecek, Irak Cumhurbaşkanı yardımcısı bir Kürt olacaktır. Kürtçe, Arapça ile birlikte Kürt çoğunluğunun yaşadığı bölgelerde resmi dil kabul edilecek, bütün Irak okullarında ikinci dil olarak okunacak ve okutulacaktı. Kürtçe kuzey bölgelerinde eğitim dili olacaktır. Süleymaniye' de bir Üniversite ve bir Kürt edebiyat fakültesi kurulacaktır. Kürtçe kitaplar, devlet yardımı ile en yaygın biçimde dağıtılacaktır. Kürt yazarlar kendi federasyonlarını kuracaklardır. Kürt kültür genel müdürlüğü, Kürtçe basım ve yayın evi kurulacak, Kürtçe günlük gazete, haftalık ve aylık dergi çıkarılacaktır. Merkezi kabine üyelikleri ve askeri komutanlıklarda Arap-Kürt ayrımı yapılmayacaktır. Kürt öğretmenler, gençlik ve kadınlar kendi derneklerini kuracaklardır. Şimdilik Kerkük televizyonunun Kürtçe yayını arttırılacak, daha sonra yalnız Kürtçe yayın yapan bir televizyon istasyonu kurulacaktır. Newroz günü bütün Irak'ta ulusal bayram olarak kabul edilecektir."[257]

Yayın bülteninde tüm bu kazanımların *"silahlı mücadele ile elde edildiği"* vurgulanır. DDKO her ne kadar barışçıl mücadele yöntemini benimsese de silahlı mücadelenin gerekliliği ve etkisini de inkâr etmez. Irak'ın kuzeyinde olduğu gibi şartların olgunlaştığı ortamda, silahlı mücadelenin en uygun ve en etkin çözüm olduğuna inanır. DDKO 11 Mart 1970 tarihli anlaşmayı detaylı bir şekilde ele alarak, bu anlaşma ile elde edilen kazanımları tek tek sıralayarak aslında Türkiye'deki Kürtçülük Hareketinin taleplerinin genel çerçevesini çizmektedir. Bu aynı zamanda, DDKO'nun mücadeleye yeni başlamış ve birtakım zorluklar çeken üyelerine uzun ve zorlu mücadeleden sonra başarının muhakkak geleceği mesajıdır. DDKO o dönem dünya genelinde çok meşhur olan etnik temelli diğer mücadelelere de yer verir, takipçilerini bu yönde bilinçlendirir. DDKO'nun önemle üzerinde durduğu bağımsızlık mücadelelerinin başında İspanya'daki Bask mücadelesi geliyordu. DDKO'nun 8. yayın bülteninin dış haberler bölümünde, "*Bask Milliyetçilerinin Devrimci Mücadelesi*" başlığında Baskların mücadelesi ve bu mücadeleyi yürüten ETA Örgütü ele alınır;

"Bask'ların Cumhuriyetin kurulmasına yol açan, 1930 iç savaşında da kralcılara karşı cumhuriyetçilerle birleşmesi, İspanya'da (1931) demokratik cumhuriyetin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Cumhuriyet yönetimi Bask'lara özerklik tanımıştır. Daha sonra faşist generallerin ayaklanması ile baş gösteren İspanya iç savaşında Bask'lar cumhuriyetçilerin saflarında dövüşmüşlerdir. Demokratik güçler yenildikten sonra Bask'lar Franco

[257] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 8.

faşizminin çizmesi altında özel olarak ezilmişlerdir. Bask dili yasaklanmış, 1963 sonuna kadar en az 1000 Bask devrimci faşist yönetim tarafından kurşuna dizilmiştir. Franco faşizmi tarafından sindirilmek istenen Bask milli hareketinin sesi, 1960 yılının ortasından itibaren tekrar yükselmiş ve Bask milli hareketinin örgütü ETA (Bask milleti ve özgürlük)' da varlığını göstermiştir. ETA içinde iki eğilim mevcuttu. Bir eğilim, Bask'lara dayanan ve sadece milli talepleri esas alan bir mücadele yürütmekten yanaydı. Diğer eğilim ise, Bask'ların İspanyol proletaryasıyla birlikte mücadele etmesi ile milli taleplerin elde edileceğini ileri sürmekteydi."[258]

DDKO Bask meselesini Kürtçü sol militanlarının kendileri ile özdeşleştirecekleri ve kendileri açısından sonuçlar çıkarabilecekleri şekilde anlatır. Bu anlatımı okuyan bir Kürtçü sol militanının kendini bir ETA militanı ile özdeşleştirmesi kaçınılmazdır. DDKO bununla da yetinmez, Bask militanlarının mücadelesini Türkiye'deki Kürtçü Sol militanlarını motive edecek şekilde anlatır;

"Bask devrimcileri mahkemede kendilerini savunacak yerde, davaya siyasi bir nitelik kazandırmışlardır. Son olarak, Burgos Askeri Mahkemesi tarafından 6 Bask devrimcisine idam cezası verildi. Faşist Franco baskılara dayanamadı ve idam cezaları 30 ila 62 yıl arası hapse çevrildi. Bütün bunlar devam ederken, büyük bir mücadele azmi ile dolu 6 Bask devrimcisi mücadelemiz ölünceye kadar devam edecektir. YA İSTİKLAL YA ÖLÜM mesajını bütün dünyaya duyurmuşlardır"[259]

İleriki bölümlerde göreceğimiz gibi, 12 Mart savunmalarında Kürtçü Solun içinde Ocak Komünü adlı bir grup, Bask militanlarına benzer bir savunma yapar. DDKO dış haber yayınlarının Kürtçü Sol militanlarının siyasi bilinçlenmesinde belirgin rol oynadığını görüyoruz. Nitekim Ocak Komününün başını çekecek Mümtaz Kotan, DDKO aylık yayın bülteninde anlatılan Bask mücadelesinin kendi mücadeleleri ile paralellik arz ettiğini şöyle açıklar;

"Bu gelişmeler de bizimkine benziyor. DDKO duruşmalarına geleceğiz. Orada biz siyasi bir muhteva ortaya koyduk, kendimizi savunmadık. Sonuçta ağır cezalara çarptırıldık. TC ''dayanamadı'' ve bizi de "Af" Yasası ile salıverdi! (Aslında, Kürtler, Af kapsamı dışında kalmıştık. Af Yasası'nın ''eşitlik ve genellik ilkesine aykırı olduğu'' gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi tarafından bozulması ile

[258] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 8.
[259] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 8.

salıverilmiştik.) Ve DDKO bülteninde, Bask ile ilgili açıklama sloganlarla sonuçlanıyor."[260]

DDKO haber/yayın bültenlerinde ikinci dikkatimizi çeken unsur bariz ve ağdalı bir sosyalizm ve anti-emperyalizm söylemidir.

3.4.3.2. Sosyalist ve Anti-Emperyalist DDKO Vurgusu

DDKO yayın ve faaliyetlerinde DDKO'nun önceliğinin Kürtler ve Kürtçülük olduğu açık bir şekilde görülüyor. Lakin diğer taraftan DDKO sosyalist ve anti-emperyalist kimliğini de ihmal etmez, onu besleyecek, öne çıkaracak haber ve açıklamalara yer verir. Sosyalist ve anti-emperyalist DDKO imajı, algısını oluşturmak için özel bir gayret gösterilir. DDKO 7. yayın bülteninde "*İşçi Sınıfımızın Mücadelesi Büyüyor"* başlıklı yazı ile işçi eylemlerine yer verilir. O dönem, işçilerin yaptığı 15-16 Haziran eylemleri 15-16 Haziran direnişi şeklinde yansıtılır. Ayrıca Adana'daki Bossa İşçi Eylemleri desteklenir.[261]

DDKO'nun eleştirel yayınlarında en çok kullandığı kavram faşizmdir. DDKO faşizm kavramı ile hem bağımsız Kürt devleti hedefi önünde engel olarak gördüğü Devlet politikalarını eleştirir hem de kendisinin anti-emperyalist ve sosyalist duruşuna vurgu yapar. DDKO 3. DDKO yayın bülteninde, "*Faşizm Hortluyor"* başlıklı yazı bunun en somut örneklerinden biridir. Söz konusu yazıda, *"İşte tepemizde milliyetçilik giysileriyle dolaşan bir hortlak Faşizmdir" denilmiş. Bu milliyetçiliğin Türk Milliyetçiliği olduğu biliniyor."*[262] denilerek faşizm ile mücadele çerçevesinde resmen Türk milliyetçiliği ve Türk devletini hedef haline getirir. Kısacası DDKO en azından görünüşte sosyalist söylemden taviz vermez, faşizm ve emperyalizmle mücadele vurgusu yapar, işçi sınıfının toprak ağaları, burjuva ve sermayeye karşı mücadelesini kazanacağının altını çizer.[263]

---

[260] Kotan, **a.g.e.,**
[261] **DDKO Yayın Bülteni**, S. 7.
[262] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 3.
[263] **DDKO Yayın Bülteni**, S. 7.

DDKO yayın bültenlerinde anti-emperyalist bir duruş sergilemeye önem verir. ABD'nin askeri operasyonlarını ve NATO'yu gündem yapar ve çok sert eleştirir. Mesela 2. bültende NATO konu edilir, eleştirilir.[264] 9. bültende yer alan *"ABD Emperyalizmine Devrimci Hindi-Çin'i Halkları Ağır Darbeler İndiriyor"* başlıklı yazıda da ABD emperyalizmi sert eleştirilir.[265] DDKO I. Dönem karar tasarısında, ABD'nin soğuk savaş sırasında Sovyetlere karşı geliştirdiği *"çevreleme"* politikasının en önemli zincirlerinden biri olan *"Bağdat Paktı daha sonraki ismiyle CENTO'*yu ele alır, ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarını eleştirir.[266]

Sonuç, DDKO resmi yayın organı aylık yayın bültenlerinde Türkiye'nin Doğu ve Güney doğusunu yabancı güç tarafından işgal edilmiş ayrı bir bölge, Türkiye Cumhuriyeti'ni de işgalci güç olarak gösterir. Her egemen devlet gibi, Türk devletinin otoritesi kurmak ve istikrarı sağlamak için bölgede yaptığı rutin asayiş uygulamalarını işgalci bir devletin dayatmacı ve asimilasyoncu politikaları ve eylemleri olarak yansıtır. Adam öldürmekten aranan bir katili, ya da kaçakçıyı bulmak ve yakalamak için yapılan arama ve araştırmaları gece sebepsiz yere evleri basıp köylüyü horlayan, onlara her türlü iğrençliği yapan "Komando Operasyonları" olarak gösterir.

DDKO haber bültenleri DDKO'ların resmi legal yüzünü yansıtır. Sadece ona ve DDKO'nun diğer resmî belgelerine dayalı bir çalışma DDKO'nun legal yüzüyle sınırlı kalır hem araştırmacıyı hem de okuyucuları yanlış ve yanıltıcı sonuçlara yöneltir. Mesela, DDKO aylık haber bülteni, DDKO'nun demokrasinin kurallarına uyumlu, tamamen legal çerçevede faaliyet yürüttüğünü savunur.[267] Oysa, araştırmanın ilerleyen satırlarında DDKO'yu kuran kişilerin bizzat kendi ifadelerinden görüleceği üzere DDKO'nun görünen legal resmi yüzünün arkasında bambaşka bir yüzü vardır. Aşağıdaki satırlarda, DDKO'nun saklanan illegal yüzünü DDKO'nun kuruluşunda belirgin rol oynamış kişilerin yazılı açıklama ve söylemleri üzerinden anlatmaya çalışacağız

[264] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 2.
[265] **DDKO Yayın Bülteni,** S. 9.
[266] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[267] **Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Hükmü,** s. 484.

3.4.4. DDKO'nun Bir Numarası Mümtaz Kotana Dayalı DDKO Okuması

Önceki satırlarda DDKO'nun tüzük, legal yayın ve söylemine dayanarak yaptığımız DDKO okuması ve bu konuda yaptığımız araştırmalar bize farklı DDKO okumaları olduğunu gösterdi. Dolayısıyla, gerek bizim DDKO'nun legal yüzüne dayanarak yaptığımız DDKO okuması, gerekse araştırmacıların yaptığı farklı DDKO okumalarının birçok açıdan eksik ve yanıltıcı olabileceğinin farkına vardık. Nitekim DDKO'nun tüm süreçlerinde başat rol oynayan Mümtaz Kotan literatürde yer alan farklı DDKO okumalarını *"tarihin karartılması olarak"* görür ve çok sert eleştirir. DDKO'nun gerçek kuruluş sürecini anlatmak için *"Tarihin karartılması eylemi Üzerine"* adını verdiği bizim de giriş bölümünde kaynak analizini yaptığımız uzun bir makale yazar. Kotan *"İddianameye Cevap, Savunmalar, Yargıtay Layihası ve dosyadaki diğer bazı metinlerin orjinalleri elimizde"* diyerek söz konusu makalesini DDKO'nun birincil kaynaklarına dayanarak yazdığının altını çizer.

Mümtaz Kotan Ankara DDKO'yı kuran birkaç isimden biridir, daha önemlisi ise sonraki satırlarda detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi tüm DDKOları koordine eden üst organın başkanıdır yani DDKO'nun bir numaralı kişisidir. Kendisi *"Ben bu sürecin öncüsüydüm. Bazı arkadaşlarla DDKO'ları yönetip yönlendirdim. Bedelini de ödedim. Bunu gizlemenin ya da bazıları gibi üstünden atlamanın gereği yok"* diyerek süreçte başat rol oynadığını açıkça ifade eder. Kısacası Kotan DDKO'nun hem legal hem de illegal yüzünde belirgin rol oynamış bir figürdür. Kotan sadece DDKO için değil Kürtçü Solun geneli için çok önem arz eden bir isimdir. Kotan TİP'ten DDKO'ya DDKO savunmalarından Kürtçü Solun müstakil hale geldiği 1974-1980 dönemine kadar Kürtçü Solun tüm evrelerinde bizzat yer alan birkaç kişiden biridir. Dolayısıyla Kotan'ın bu konuda kendi yaşadıkları ve temel metinlere dayanarak yazdığı makale birincil kaynak durumundadır. DDKO'nun illegal yüzünü irdeleyeceğimiz bu bölümde, Kotan'ın söz konusu makalesine dayalı bir DDKO okuması yapacağız.

Mümtaz Kotan DDKO'nun kuruluş sürecini Türk Solunun kendi içinde yaşadığı bölünmeler ile başlatır. Kotana göre, Türk Solu içindeki bölünmeler ve bu

bölünmeler sonucunda oluşan durum Kürtçü Solun Türk Solundan ayrılma seçeneğini gündeme getirir, bu yönde yoğun tartışmaları tetikler. Kotan, DDKO'nun kurulması ile sonuçlanacak ayrışma sürecinin başlangıcını şöyle anlatır;

> *"1968 yılları dünyayı alt üst eden bir "devrimci dalga" olarak yayılmıştı. Bu döneme denk düşen biçimlerde Türk Devrimci Hareketi'nin "Milli Demokratik Devrim" (MDD), "Sosyalist Devrim" (SD) anlayışları olarak ikiye bölünmesi de gerçekleşmişti. Bu bölünmede taraflar yalnız bizim ayrılığımız için değil, aynı zamanda bir bütün olarak mücadelemiz açısından son derece vahim yanlışlar yaptılar. Detaylı incelenirlerse bu akımların, özellikle MDD Hareketi'nin devletin uygulamak istediği programların önünü açmada ve yol almasında önemli yardımcılık görevlerini yerine getirdiği görülür. (...) Böylece büyük bir kargaşa ortamı oluşmuştu. Biz de "Dogulu Devrimci Gençler" olarak bu ayrılıkların ve giderek kargaşanın tam orta yerinde duruyorduk. Elbette aramızda yer yer tartışmalar yapıp durumu değerlendiriyor, kendi kaderimiz açısından bir ayrılık koymanın zamanı geldiğini, onlara "hizmetimizin" karşılığının verilmediği, ayrılmamızın zorunluluğunu vurguluyorduk, bu konuda kafa patlatıyorduk. Ama, nasıl olacaktı bu. Çünkü, zaten baskı ve suçlama altındaydık. Ayrılık bizi daha fazla tecrite götürecekti. Biraz da teorik olarak yetersizliğimiz, bir yerlere dayanma olanağımızın olmaması, "Kürtçülük" damgası yemek, hem "sosyalistliğimize" hem de korkularımıza gebeydi."*[268]

Kotan kısaca o dönem Türk solu içindeki ayrışma ve çatışmaların Kürtçü Solun Türk Solundan ayrışma sürecini hızlandırdığını ve kolaylaştırdığını söyler;

> *"TİP yanlısı FKF (Fikir Kulüpleri Federasyonu) içinde bulunan Kürt unsurlara yapılan baskı ve MDD ile SD yanlılarının ayrışması konusunda mutlaka taraf olmamızı dayatmaları diğer yandan daha sonra İstanbul'da gündeme gelen ve ileride THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) ile iç içe geçecek olan DÖB, (siz adına bakmayın, sayıları çok az olan bir grubun örgütüydü.) bütün "eylemlilikleri" içinde Kürt unsurları tutarak bize taraf olmamızda dayatma yapıyordu. "Kürt gençleri" zorunlu olarak taraf olma ile karşı karşıya bırakılmışlardı"*[269]

İstanbul DDKO kurucularından Hikmet Bozçalı, Kürtçü Solu Türk Solundan ayrılmaya iten nedenler konusunda Mümtaz Kotan ile aynı düşüncededir. Bozçalı bizzat yaşadığı ayrışma sürecini şöyle anlatır;

---

[268] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[269] **A.e.,** s.y.

"FKF, DEV-GENÇ ve TİP "Kürt Sorunu"na "Doğu Sorunu" diyorlardı. Açık tartışma ortamı olmadığı için Türkiye"de bir Kürt sorununun olup olmadığı bilinse bile tartışılmıyordu. Ancak biz Kürt kökenliler, böyle bir sorunun olduğunu kendimiz yaşadığımız için biliyorduk. Mevcut örgüt ve partiler bu sorunu tartışmadıkları ve buna dair bir çözüm üretmedikleri için bizler bu meseleyi kendi aramızda konuşup tartışıyorduk. Bu noktada bize özgü bir örgüt kurma fikri tartışıldı"[270]

Mümtaz Kotan FKF'nin[271] MDD'cilere[272] karşı kendilerine yaklaştığını, kendi tezlerini dile getirmeye başladıklarını fakat FKF'nin kendilerini kullanmak istediğini vurgular. Kotan bunu MDD'ye karşı zorlanan FKF'nin Kürt gençliğini kendi saflarına çekme böylece MDD'cileri yenmeye yönelik bir taktiği olarak görür, kısmen de başarılı olduğunu söyler. Kotan kendilerinin FKF ve MDD seçeneği ile sınırlandırılmalarının kendilerini yeni arayışa ittiğini söyler. O dönem Türk Solu içindeki en büyük hiziplerden Milli Demokratik Devrim Teorisi'nin mimarı Mihri Belli, "*devrim için devrimci güç birliği*" kurulmasını önerir, diğer tüm devrimciler gibi Kürt devrimcileri de bu devrimci güç birliğine davet eder;

"Türk toplumunda, emperyalizmin işbirlikçisi sömürücü güçlere karşı duran, tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'nin bir gerçek olmasını özleyen ve bu uğurda anayasanın sağladığı hak ve özgürlüklerden son kertesine kadar yararlanarak eyleme girişmek azminde olan örgüt, kurum ve çevreleri kucaklayan Devrimci Güç Birliği kurulmuştur. Devrimci Güç Birliği'nin temel ilkeleri, Milli Demokratik Devrimin ilkeleridir"[273]

Görsel 3.1. Türk Solu: Ya Güç Birliği Ya Faşizm, 29 Nisan 1968

YA GÜÇBİRLİĞİ
YA FAŞİZM!
Mihri BELLİ
Türk toplumunda emperyalizmin işbirlikçisi sömürücü güçlere karşı duran, tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'nin bir gerçek olmasını özleyen ve bu uğurda Anayasanın sağladığı hak ve özgürlüklerden son katresine
rimci Güçbirliğinin saflarıdır.
Kişisel nedenlerle ya da küçük politika hesaplarıyla Güçbirliğinin saflarına katılmayan, oyun bozanlık etmek için bahaneler yaratan, kimse, Millici Güçleri böldüğünü, karşımızda olan güç-
TAM BAĞIMSIZ
GERÇEKTEN DEMOKRATİK TÜRKİYE İÇİN

[270] Bozçalı, **a.g.e.,** s. 204-228.
[271] Fikir Kulüpleri Federasyonu: Üniversite gençlik örgütlenmesi.
[272] MDD Mihri Bellinin geliştirdiği, sivil asker iş birliği ile devrimi savunan Milli Demokratik Devrim teorisinin kısaltış yazılımıdır. MDD'ciler de bu teoriyi savunanlardır.
[273] **Türk Solu,** 29 Nisan 1968.

Mümtaz Kotan Mihri Belli'nin savunduğu Milli Demokratik Devrim Teorisi'ni *"Kemalist-sosyalist İttifakı"* olarak tanımlar, bu teoriye dayalı bir siyasi birlikteliği *"Nasyonal sosyalizme"* benzetir. Kotan *"Bizim için ayrılmak daha net hale gelmişti, bunu artık iyice anlıyorduk"*[274] diyerek ayrışmanın sorumluluğunu Türk Solunun üzerine yükler.

3.4.4.1. Mümtaz Kotan'ın Dilinden DDKO'nun Kuruluş Aşaması

Mümtaz Kotan, yoğun tartışmalardan sonra Türk Solundan ayrılma ve bağımsız bir Kürtçü Sol örgütlenmesine gitme görüşünün ağırlık kazandığını, tüm Kürt dernek ve oluşumları kendi içinde bulunduracak bir Kürt Öğrenci Dernekler Federasyonu'nun kurulmasına karar verdiklerini ve bu yönde çalışmalar başlattıklarını yazar. İlk olarak mevcut *"doğu Kültür dernekleri"* ile görüşülerek onları büyük bir federasyon içinde bulunmaya ikna etmeye çalıştıklarını, bunda da büyük ölçüde başarılı olduklarının altını çizer.

Mümtaz Kotan çalışmalar sırasında birçok farklı grubun olduğunu, bu grupların arasında derin görüş ayrılıkları bulunduğunu gördüklerini, detaylara inilmesi durumunda asla birleşemeyeceklerinin farkına vardıklarını vurgular. Nitekim gruplar bağımsız bir Kürtçü sol örgütlenme fikrini olumlu bulur, desteklerler, bu yönde çalışmaya hazır olduklarını bildirirler yalnız sıra örgütlenmenin nasıl olacağı konusuna gelince, her grup farklı bir öneride bulunur ve kendi görüşlerinden taviz vermezler. Sürecin daha başında çok büyük bir sorunla karşı karşıya gelinir. Kotan ve arkadaşları bu sorunu aşabilmek için detaya inmemeye, her grup ve örgütün hemfikir olduğu temel bir nokta üzerinden çalışmaları yürütme kararı alırlar. Kotan, tüm gruplar sadece *"Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı"* ilkesi üzerinde hem fikir olduğunu yazar.[275] Böylece *"Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı"* DDKO'yu kuracak temel ilke olarak öne çıkar ve DDKO bu temel ilke üzerinde kurulur.

[274] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[275] **A.e.,**

"Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" demek her ulusun bağımsız bir devlet kurma hakkı olduğu anlamına geliyordu. Daha açık ifade etmek gerekirse *"Bağımsız Bir Kürt Devleti"* kurmak hakkı manasına geliyordu. Nitekim, Kotan "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" Kürt Ulusunun Kendi Kaderini Kendisinin Tayin Etmesi, Doğu ve Güneydoğuda Kürdistan'ın kurulmasını ifade ettiğini söyler. DDKO bu ilke üzerine kurulur. Her konuda ayrışan Kürtçü Solun *"Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı"* ilkesi yani *"Bağımsız bir Kürt Devleti Kurma Hakkı"* konusunda birleşmesi Kürtçü Solun önceliğinin sosyalizmden ziyade *"Kürt Devleti"* kurmak dolayısıyla Kürtçülük olduğunu gösteriyor. Temel ilke konusunda anlaşma sağlandıktan sonra, DDKO'nun kurulması ile sonuçlanacak çalışmalara hız verilir. Kotan DDKO'nun kuruluşu için bölgedeki tanınmış Kürtçülerle görüşmeler yapıldığını ve destek sözü alındığını söyler;

> *"Siyasi görüşü, ideolojik yapısı ve sosyal durumu ne düzeyde bulunursa bulunsun, hemen ulaşılabilecek her Kürdistanlıya gidildi. Bunlar arasında şimdi hatırladıklarım şunlardır: Yusuf Azizoğlu, Şeyh Melik Fırat, Ali Rıza Bey, Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak, Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci, Kasım Sever, Canip Yıldırım, Kemal Burkay, Naci Kutlay, Feqi Hüseyin, Kaya Müştakhan, Şeyh Gıyasettin, Emre, Emin Kotan, M. Ali Arslan, Tahsin Ekinci, Kasım Bey, Norşin Beyleri, Patnos/Tutak'ta Öztürkler, Edip Karahan, Örfi Akkoyunlu, M. Ali Ermiş, M. Emin Bozarslan, Medet Serhat, Yaşar Kaya, Necati Siyahkan ve burada adını hatırlayamadığım Ağrı, Diyarbakır, Mardin, Dersim, Elazığ, Bingöl, Muş vb.deki birçok unsurla görüşmeler yapıldı. Görüşleri alındı, maddi destek sağlandı. Görüşme yaptıklarımızın çoğunluğu bu çalışmayı olumlu buldular."*[276]

Mümtaz Kotan görüşmelerden sonra Kürt Öğrenci Dernekleri Federasyonu'ndan vazgeçtiklerini, Kürt Gençlik Örgütlenmesi kurmaya karar verdiklerini söyler;

> *"Böylece, Kürt Öğrenci Dernekleri Federasyonu'ndan vazgeçerek, hazırlanan karar tasarısı kapsamında bağımsız bir Kürt Gençlik Örgütlenmesi üzerinde karar kılındı. Ankara'da kurulması beklenen federasyon da böylece ortadan kalktı. DDKO'nun ilk belirlenmesi böyle oluştu."*

[276] **A.e..**

Bitip tükenmek bilmeyen tartışmalar ve uzun çalışmalardan sonra DDKO'lar kurulur. Kotan bu kuruluşu "*Kürdistani*" bir kuruluş olarak tanımlar;

> *"DDKO'lar, Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Öğrenci Derneği (Talebe Cemiyeti'nde yapılan son toplantımızdan sonra kuruldu. Hatırladığım kadarıyla 24 kurucu üye ile kuruluşu gerçekleştirmiştik. Kurucular, bütün Kürdistan illerini ve her görüşte unsurları dengeli olarak temsil edebiliyordu. Bu kuruluş tam bir Kürdistani nitelik taşıyordu."*[277]

3.4.4.2. Mümtaz Kotan'ın Dilinden DDKO'nun Gerçek Program ve Hedefleri

Mümtaz Kotan, *"DDKO'lar genel olarak o gün için Ülke ve Ulus kavramlarını legal olarak tartışmadı, bunu hep arkada gizli tuttu."* diyerek gerçek amaçlarını gizlediklerini, DDKO'ların legal platformunda sadece kültür meselesini gündemde tuttuklarını, gerçek hedeflerini bunun içine kodladıklarını açıkça ifade eder. Kotan gerçek amaçlarını gizlemelerini teknik sebeplere bağlar, Kürt meselesinin 1938'den itibaren tabu olduğu, bu konunun tekrar tartışılmaya açılmasının zor olduğu, bunu yapacak kadronun olmadığı, en önemlisi ise Türk kamuoyunun böyle bir tartışmaya hazır olmadığı dolayısıyla çok temkinli hareket etmek zorunda kaldıklarını söyler. Kotan Türk Solundan ayrılmayı, Kürt meselesini tekrar Türkiye'nin gündemine getirmeyi boşanmak olarak tanımlar, bununda ancak güçlü bir Kürt kadrolaşması ile olacağının altını çizer. Kotana göre DDKO Kürtlerin Türklerden boşanmalarını sağlayacak Kürtçü kadroları sağlayacak, böylece boşanmanın önündeki en büyük iki engel Kemalizm ve Türk Solu yenilmiş olacaktır. Kotan, DDKO'nun bu hedefe ulaşamadığını ama bu hedefe ulaşılacak zemini oluşturduğunu, bu hedefe DDKO'nun oluşturduğu zemin sayesinde ulaşıldığını söyler. Dernek binası, yönetim kurulu, toplantılar, seminerler, örgüte yayılıp genişleyeceği legal zemin sağlayan araçlardır. Görünüşteki legal örgütlenmenin arkasında gerçek amacı bağımsız bir Kürt devleti kurmak olan gizli illegal yapılanma vardır. Söz konusu gizli illegal yapılanmanın ismi "*Üst Organ'dır*." Kotan üst organ ve görevini şöyle açıklar;

[277] **A.e.,**

"Ve o süreçten bugüne gelen üst organ olarak açıkladığım kuruldan iki arkadaşımız vefat ettiler, diğer ikisi hayattalar. Her arkadaşın bir görevi vardı, biri kurulacak İstanbul DDKO ile aramızdaki ilişkiyi, diğeri Ankara DDKO ile ilişkiyi, birisi mali sorunları, bir diğeri de dış ilişkileri götürüyordu. Ben de bu arkadaşlarla onların ilgilendikleri alanlarda birlikte çalışıyordum ve koordinasyonu sağlıyordum"[278]

Mümtaz Kotanın açıklamalarından üst organın 5 kişiden oluştuğu, her birinin farklı görevi olduğu, Kotan'ın üst organın başı olduğu, koordinasyon göreviyle DDKO'yu yönetip yönlendirdiği anlaşılıyor. Kotan üst organı illegal ya da yarı illegal organ olarak tanımlar. Üst organı oluşturan 5 kişiden biri olan Ümit Fırat gizli üst organın varlığını kabul eder, yetkisini şöyle özetler; "*DDKO'ların bütün temel kararları, örgütlenme faaliyetleri, kongre hazırlıkları ve yönetim kurulunda kimlerin yer alacağı ve kimin başkan olacağı bu komite tarafından tespit edilmişti."* [279] DDKO'ların kuruluşunda aktif bir şekilde yer almış İbrahim Güçlü de DDKO'nun üst organ tarafından yönetildiğini doğrular.[280] Üst organ, DDKO'ların beynini oluşturur, faaliyetleriyle ilgilenmez, söz konusu faaliyetlerin ana çerçevesini çizer, aralarındaki koordinasyonu sağlar, sorunları çözer, başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere Kürtlerin yaşadığı her yerde yaygınlaşmasını sağlar. Mümtaz Kotan üst organın perde arkasından DDKO'yu yönetmesini şöyle anlatır;

"Biz, yukarıda açıkladığım gibi bir kurulla arkada duruyor, DDKO'nun güncel, eğitim vb. işlerine katılsak bile, genel olarak örgütlenmesi ile uğraşıyorduk. Gizli duran bir örgütlenme komitesi ile DDKO'ları merkezi bir yapılanmaya götürüyorduk. Amacımız bütün Kürdistan çapında bir kuruluş haline gelebilmekti"[281]

Gökhan Çal üst organ'ın[282] tek karar alıcı konumunda olduğu DDKO'nun Örgütsel Yönetim yapısını şöyle şekillendirir;

---

[278] **A.e.,**

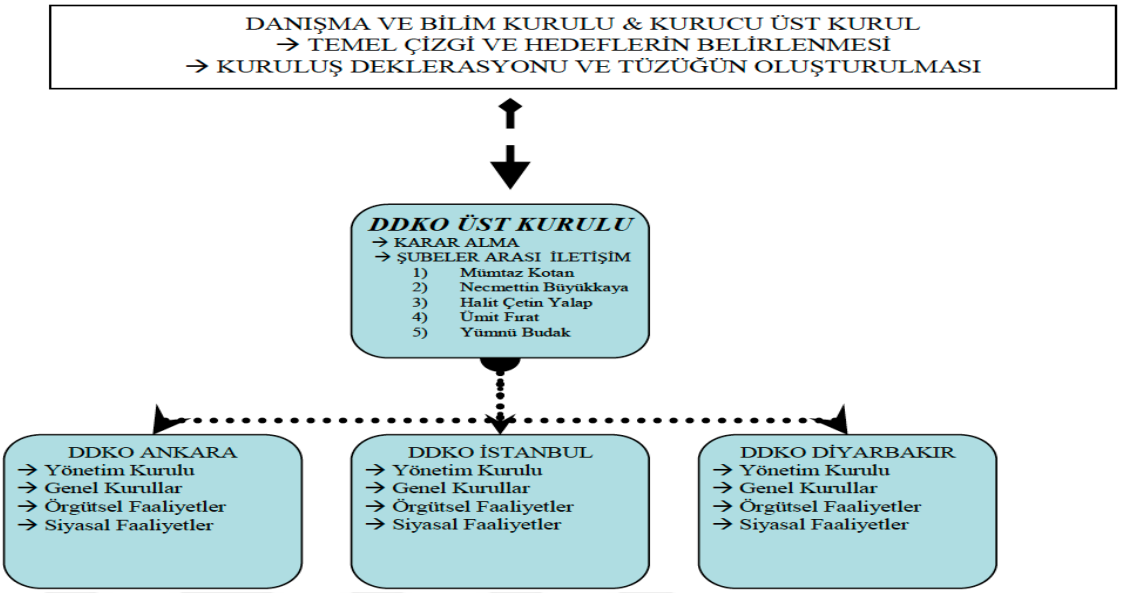
[279] Ümit Fırat, "Ümit Fırat ile DDKO Söylesisi", **BÎR Arastırma ve İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006, s.182.

[280] İbrahim Güçlü, "DDKO: Türkiye'de Kürtlerin Siyasete Doğrudan Katılma Aracı ve Yeni Kürt Baharı'nın İlk Açık- Legal Kürt Örgütlenmesi Kürt Ocakları...", Resmi Tarih Tartışmaları – 6, **Resmi Tarihte Kürtler,** Ed: İsmail Beşikçi, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2010, s. 254.

[281] Kotan, **a.g.e.,** s.y.

[282] Gökhan Çal şemasında üst organ yerine üst kurul tabirini kullanır.

Tablo 3.9. DDKO Yönetim Şeması[283]

DDKO biri legal diğeri illegal olmak üzere ikircikli söylem geliştirir. Ayrıca bazı sözcüklere farklı ideolojik anlamlar yükler. DDKO kendine has bir terminoloji oluşturur. DDKO'nun sözcükleri kodlamaya dayalı yeni söylemini anlamak için Kotan'ın DDKO tüzüğünün amacını düzenleyen maddesini okuma şekline bakmak yeterlidir. Tüzükte amaç şöyle tanımlanır;

> *"*Türkiye'nin metropol merkezlerindeki üniversite gençliğini belli bir kültür çalışması içine almak, aralarında *maddi dayanışmayı kolaylaştırmak, Türkiye'deki ırkçı-şoven ve faşist şartlanmaları kırmak, Halkların Kardeşçe ve Eşitçe Yaşamalarını daha mutlu olmaları yolunda mücadele veren devrimci demokrat kuruluşlar yelpazesinde yerini almak."*

Mümtaz Kotan söz konusu maddenin açılımını şöyle yapar;

> *"Bu amaç kapsamı içindeki sözcükler belli bir kültür olarak Kürt kültürünü, maddi dayanışma olarak Kürt gençlerinin aralarındaki dayanışmayı, ırkçı şoven ve faşist şartlanmışlığı tarihsel sürecin Kürtlere dönük uygulamaları olarak algılayan ve devrimci demokrat yelpazeyi de ulusal demokratik ve sosyalist muhtevanın esas alınması olarak yasal çerçeveye sığdırmıştı. Bu Kürt*

[283] Gökhan Çal, **Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları deneyimi (1969-1971),** Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 55.

gençlerini örgütlemek ve kadrolaştırmak daha ileri düzeylerdeki mücadele perspektiflerine örgütlü geçirmek demekti"[284]

Mümtaz Kotan kültürden kastın Kürt kültürü, maddi dayanışmadan kastın Kürt gençlerinin arasındaki dayanışma olduğunu, mücadeleden kastın ise daha ileri düzeylerdeki mücadeleye (Kürdistanı kurmaya) yönelik kadrolar oluşturmak, örgütlü bir Kürt gençliği oluşturmak olduğunu açıkça söyler. DDKO illegal amaç ve programını legal örgütlenme ve söyleme uyarlamasını ustalıkla başarır. Sözcüklerin kodlanmasına dayalı ikircikli söylem ile hem yasal takipten kurtulmayı hem de mesajını hedef kitlelere ulaştırmayı başarır.

DDKO'lar tüzüklerinde *"İleri üretim biçimine geçişin etkin unsuru olan devrimci kültürü"* geliştirmeyi hedef olarak belirlemişlerdi. Kotan'ın açıklamalarından, *"Devrimci Kültürden"* aslında *"*Kürt Kültürü*"*nün kastedildiği anlaşılmaktadır. DDKO'lar Türk siyasi literatürüne soktukları "*Halklar*" tabiri DDKO'dan sonraki tüm Kürtçü örgütlenmeler tarafından kullanılacaktır. DDKO'dan 50 sene sonra HDP "*Halklar*" söylemini siyasi söyleminin merkezine yerleştirmiştir. DDKO Kürtçü Solun kullanacağı siyasal söylem ve terminolojiyi oluşturur.

DDKO'nun gerçek yüzü kapsamında DDKO-Siyaset ilişkisine değinmek gerekir; DDKO tüzüğünde DDKO'nun siyaset dışı bir dernek olduğu vurgulanır. Fakat DDKO kısa süre içinde Kürtçü siyasetin merkez üssüne dönüşür. İnkâr ettiği siyaset ana faaliyeti haline gelir. DDKO'nun en büyük faaliyet alanı kurulmasının zeminini sağlayan TİP olur. DDKO üyeleri TİP içinde TİP'in temel politikalarını belirleyecek kadar güçlenir. Nitekim, TİP'in kapatılmasına neden olacak TİP'in IV. Kongredeki Kürt Sorunu kararı DDKO üyelerinin girişim ve baskıları sonucunda çıkmıştır. Tarık Ziya Ekinci bizzat şahit olduğu bu süreci şu şekilde anlatır;

"(...) DDKO üyesi genç delegeler, Kürt sorununa yeni ve gerçekçi bir açılım getirecek bir kongre kararı çıkartmak için aktif çaba içindeydiler. Başını Muş Delegesi Avukat Ruşen Aslan'ın çektiği DDKO'lu gençler, kendi aralarında hazırladıkları bir önergeyi Kongrenin onayına sunmak istiyorlardı. O günün somut siyasal koşullarında aşırı talepler içeren böyle bir önergenin

[284] Kotan, **a.g.e.,** s.y.

benimsenmesi mümkün değildi. Kemal Burkay'la birlikte Kongre Başkanlığına sunulmasına karsı çıktık. Ancak, bu önergenin karar tasarılarını inceleme komisyonunda görüşülmesi düşünülebilirdi. Nitekim, gençlerin önergesi MYK'nın hazırladığı karar tasarısı ile birlikte değerlendirilmek üzere ilgili komisyona sunuldu. Kürt gençlerinin sunduğu önerge taslağı, Komisyonda belli bir çizgiden geriye adım atmaya olanak vermeyecek kadar etkiliydi. Bunun yok sayılarak MYK'nın tasarısıyla yetinmek mümkün değildi. Komisyonda orta yol sayılabilecek yeni bir metin hazırlanarak Genel Kurula getirildi. Yeni metin kabul edilebilir nitelikteydi. Genel Kurulda itiraza uğramadı ve tek bir muhalif oya karsı ezici bir çoğunlukla kabul edildi.

Ancak, burada, tarihe tanıklık etmek açısından, Dördüncü Büyük Kongre'de TİP'in Kürt sorunu kararının çıkmasında DDKO'lu gençlerin belirleyici olduklarını ifade etmenin bir değerbilirlik olduğuna inanıyorum."[285]

DDKO'nun sıradan bir üniversite gençlik derneğinden ziyade Kürtçü solun ilk özgün bağımsız örgütlenmesi olduğu araştırmacıların dikkatinden kaçmaz. Cengiz Gündeş DDKO'nun kuruluşunu 1960'lardaki Kürtçülük faaliyetlerinin zirvesi olarak değerlendirir.[286] Selahattin Ali Arık ise DDKO'yu "ilk ulusalcı, demokratik ve ayrı örgütlenmeyi hedefleyen Kürt demokratik gençlik örgütü" olarak tanımlar.[287] Raşit Kısacık, DDKO'yu tüzükteki resmi hedeflerin dışında Kürtçülük gibi gerçek hedefinin olduğunu, DDKO'nun bütün çalışmalarına bu gerçek hedefin yön verdiğini söyler. [288]

DDKO'lar hakkında genel bir değerlendirmeye geçmeden önce, DDKO'nun imza attığı en önemli eylemi "İkinci Doğu Mitinglerine" değinmek gerekir. İkinci Doğu Mitingleri bizzat DDKO tarafından düzenlenmesi ve DDKO ile özdeşleşmesi itibariyle, DDKO'nun fikir örgüsü hakkında bize önemli ip uçları verecektir.

3.4.5. İkinci Doğu Mitingleri, 1969

İkinci Doğu mitingleri TİP'in 1967 yılında düzenliği Birinci Doğu Mitinglerinin devamı niteliğindedir. Birinci Doğu Mitinglerinin başlamasını Nihal Atsız'ın bir yazısı tetiklemişti, ikinci Doğu Mitinglerinin başlamasını "*Anayasa*

[285] Ekinci, **TİP ve Kürtler,** s.79-80
[286] Güneş, **a.g.e.,** s. 126
[287] Buran, **Bir DDKO'lunun Kürt Yaşamı,** s. 425
[288] Raşit Kısacık, **Rizgarî ve Ala Rizgarî ,** Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 37.

Nizamını Koruma Kanun Tasarısı" tetikler. Bu tasarı DDKO'nun kurulma süreci olan 1969'un ilk baharında gündeme gelir. Daha sonra DDKO'ya katılacak bir grup Kürtçü üniversite genci tasarıya çok sert tepki gösterir, *"Doğulu Gençler"* imzası ile bir protesto mektubu yayınlar.[289] DDKO'yu kuracak kadrolar Doğu'nun kalkınmasını istemenin bile suç olacağını öne sürer ve buna tepki olarak ikinci Doğu Mitinglerini başlatır.

İkinci Doğu Mitingleri çerçevesinde ilk miting, 13 Nisan 1969'da Hürriyet ve Anayasa Nizamını Koruma Kanun tasarısını protesto mitingi adıyla Diyarbakır'da yapılır. TİP, T-KDP ve yerel oluşumların katıldığı miting daha henüz resmen kurulmamış olan DDKO'lular tarafından düzenlenir. [290] Bu mitinge MDD'cilerin kontrolüne geçen FKF de destek verir, mitingde konuşma yapacak bir temsilci gönderirler.[291] İkinci Doğu Mitinglerinin Ankara Mitingi dışındaki tüm mitinglerine katılan TİP Milletvekili Tarık Ziya Ekinci, DDKO'nun düzenlediği *"Diyarbakır Hürriyet Mitingine"* de katılır ve bir konuşma yapar. Diyarbakır Mitinginden kısa süre sonra 21 Mayıs 1969'da Ankara DDKO,[292] ondan bir hafta sonra 27 Mayıs 1969'da İstanbul DDKO kurulur.[293] İleride bölge DDKO'larını kuracak kadrolar 7 Haziran 1969'da Hakkâri'de *"Açlık ve Sefalet Mitingini"* düzenler. DDKO Hakkâri mitingine resmi olarak fiilen temsilci gönderemez ama telgrafla desteğini bildirir. Ankara DDKO 17 Temmuz'daki Suruç'ta düzenlenen Hawar-İmdat Mitingine de maddi imkansızlıklardan dolayı katılamaz, destek telgrafı göndermekle yetinir.,

27 Temmuz 1969'da Hilvan'da Ramazan Paydaş, Fethi Kaya ve Mehmet Tüysüz tarafından düzenlenen Açlık Mitinginde Kürtçü ögeler baskındır. Katılımcılardan Avukat Faik Bucak'ın milliyetçi Kürtçe şiirler okuduğu mitingde konuşmalar büyük çoğunlukla Kürtçe yapılır. Hilvan mitingini 2 Ağustos'taki Siverek Mitingi, 2-24 Ağustos'taki Lice Mitingi takip eder. İkinci Doğu Mitingleri 1967'deki mitingler kadar coşkulu geçmez. Bunun sebebi ise Türk Solu 1969'da bütünlüğünü

[289] **Akşam,** 11 Mart 1969.
[290] Abdurrahman Demir, "Kürdistan'da DDKO'lar", **BÎR,** S. 5, 2006, s. 248 – 252.
[291] Yıldırım, **a.g.e.,** s. 302 -303
[292] Ekinci, **a.g.e.,** s. 458.
[293] **A.e.,** s. 458.

kaybeder, birçok farklı örgütlenme ortaya çıkar, solun bölünmesi mitinglere katılımı olumsuz etkiler. Bazı bölgelerde DDKO'nun kurulması ile mitingler doğrudan ilişkilidir. Siirt Kozluk DDKO 28 Aralık 1970'de kurulur, kuruluşundan sadece birkaç gün sonra 10 Ocak 1971'de Kozluk Mitingini düzenler. Kozluk Mitingde yapılan konuşmalarda Hilvan Mitinginde olduğu gibi etnik Kürtçülük vurgusu belirgindir. Yaşar Kaya bu vurguyu şöyle dile getirir; "Türkiye'de Kürt vardır. Kürdün insanca yaşam hakkı vardır. Bütün dünya uluslarının, bütün Türkiye halklarının bunu bilmesini istediğimiz zaman Kürt oluyorsak, Kürtlüğü iftiharla kabul ediyoruz."[294] Batman DDKO için de aynı durum söz konusudur. 18 Ocak 1971'de kurulan Batman DDKO kuruluşundan birkaç gün sonra 24 Ocak 1971'de Batman Mitingini düzenler. Siirt Kozluk DDKO 8 Şubat 1971'de Kozluk'ta ikinci mitingini düzenler.

Tablo 3.10. II. Doğu Mitingleri Tablosu[295]

Miting Yeri	Miting Tarihi	Katılım	Miting Adı – Organizatör Gruplar
Gaziantep	16.02.1969	X	Emperyalizme Karşı Savaş Mitingi
Malatya	22.02.1969	X	İşsizlik-Açlık ve Emperyalizme Karşı Savaş Mitingi
Kars	17.03.1969	X	Köylü Yürüyüşü – TİP
Diyarbakır	13.04.1969	20.000	Anayasa Nizamını Koruma Kanununu Protesto
Ağrı	19.04.1969	X	İşsizliğe Karşı Savaş Mitingi
Hakkari	08.06.1969	X	Açlık ve Sefalet Mitingi
Suruç	17.07.1969	350-400	Hawar – İmdat Mitingi – DDKO
Hilvan	27.07.1969	400	Açlık Mitingi - DDKO
Siverek	02.08.1969	X	Yerel Unsurlar - DDKO
Varto	02.08.1969	X	Yerel Unsurlar - DDKO
Lice	24.08.1969	200-250	Yerel Unsurlar - DDKO
Diyarbakır	03.09.1969	X	?
Diyarbakır	12.01.1970	X	Geri Kalmışlık - DEV-GENÇ - DDKO
Diyarbakır	29.04.1970	3.000	DEV-GENÇ - DDKO
Kozluk	10.01.1971	X	DDKO
Batman	24.01.1971	X	DDKO
Kozluk	08.02.1971	X	DDKO

Kürtçü Solun, TİP ya da DDKO şemsiyesi adı altında düzenlediği 1967 ve 1969'daki Doğu Mitinglerinin temel amacı bölge halkını bağımsız bir Kürdistan

[294] Yaşar Karadoğan, "1967 – 1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı", **BÎR,** 2006, s. 225 – 284.
[295] Çal, **a.g.e.,** s. 79.

kurulması konusunda bilinçlendirmek ve öncü kadrolarının şevkini artırmaktır. Tabii yürürlükteki kanunlar ve o dönemin siyasi sebeplerinden dolayı bu temel amaçlarını, doğunun kalkınması, geri kalmışlıkla mücadele gibi herkesin hemfikir olacağı göstermelik sebeplerle perdelerler. Bu mitinglerin gerçek amacını görmek için Mitinglerde açılan pankartlar ve atılan sloganlara bakmak yeterlidir.

"Amacımız kardeşlik, eşitlik ve mutluluğu gerçekleştirmektir.
Karakol değil, okul istiyoruz.
Jandarma değil öğretmen istiyoruz.
Batıya medeniyet, doğuya cehalet, neden?
Batıya yol, fabrika, doğuya komando, karakol.
Batıya imar, doğuya istismar.
Doğu davası, şiddet rejimi ile halledilemez.
Petrol, bizim kanımız.
Dilimize, kültürümüze sahip çıkacağız.
5 yıllık plan hepsi yalan, doğulu uyan.
Yalnız geri kalmışlık değil, etnik sorun."[296]

Son slogan, yani *"Yalnız geri kalmışlık değil, etnik sorun"* aslında Doğu Mitinglerinin gerçek amacını net bir şekilde ortaya koyuyor. Sloganlarda geçen Doğu tabiri yerine Kürdistan tabiri konulup tekrar okunursa, son derece makul gözüken sloganlardan neyin kast edildiği ortaya çıkar. Nitekim, "Doğu", "Kalkınma", "Eşitlik" gibi tabirlerle perdelenen 'Bağımsız Kürdistan' fikri ilerleyen yıllarda daha açık bir şekilde ifade edilmeye başlanır. Doğu mitingleri Kürtlerin Kürtlük bilinçlerini kazanmalarını sağlar.[297] DDKO'nun legal, illegal yüzünü ve en önemli eylemini irdeledikten sonra, genel bir DDKO değerlendirmesine geçebiliriz.

3.4.6. Genel Bir DDKO Değerlendirmesi

Yaptığımız detaylı çalışmanın ışığında, DDKO'nun sıradan bir gençlik derneği olmadığını, nihai hedefi Bağımsız Kürdistan olan siyasi bir yapılanma olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce DDKO'nun legal ve illegal iki yüzünün birbirine zıt olmadığını söylemek gerekir. Legal yüzünü DDKO'nun temkinli ve taktiksel yüzü

[296] Temel, **a.g.e.,** s. 212.
[297] Arık, **a.g.e.,** s. 181.

olarak tanımlamak yanlış olmaz. Zira dikkatli okunması durumunda, legal yüzünden bile DDKO'nun gerçek amaçlarını görmek mümkündür.

Fakat DDKO'nun en yalın yüzü illegal yüzüdür. İllegal yüzü DDKO'nun gerçek amaçlarını yalın bir şekilde ortaya koymaktadır, araştırmamızın ortaya çıkardığı özelliklerini alt başlıklar halinde özetleyeceğiz.

3.4.6.1. Kürtçü Solun Müstakil Hale Gelmesinde Türk Solunun Rolü

1970'lerin başına gelindiğinde, Kürtçü Sol artık kendi özgün ismi ve örgütlenmesi ile Türk siyaset sahnesine çıkmaya hazırdır. Araştırmamız Kürtçü Solun Türk solunun sağladığı legal platform ve koruyucu destek sayesinde bu aşamaya geldiğini göstermiştir. Nitekim Kürtçü Sol üzerine önemli araştırmalarda bulunan Celal Temel, Türk Solu ile Kürtçü Sol arasındaki bağı iki hareketin özdeşleşmesi tabiriyle ifade eder;

> *"Türkiye'de yeni uyanışa geçen Kürt hareketi sola daha yakın durmuş ve bu yüzden 1961 yılında kurulan sosyalist Türkiye İşçi Partisi'ne büyük ilgi göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'deki Kürt hareketinin gelişmesine sol önemli bir etki yapmış ve bu yüzden 1960'lardan günümüze kadar Türkiye'deki Kürt hareketi sol ile özdeşleşmiş bir görüntü vermiştir."*[298]

Farklı ideolojik görüşe sahip olan Altemur Kılıç, Celal Temel ile aynı sonuca ulaşır. Kılıç, Kürtçü Solun Türk Solunun rahminde şekillendiğine, Abdullah Öcalan ve PKK'nın da bu sürecin doğal sonucu olduğuna vurgu yapar;

> *"1960'lardan sonra Türk Solu, Fikir Kulüpleri Federasyonu, Dev-Genç ve Türkiye hakları sloganı ile özgürlük ve barış uğruna Kürtçülük faaliyetlerine bir hayli destek verdiler. Doğu kültür grubu ve Abdullah Öcalan bu kazandan çıktı. Kürt hareketi, 1960'ların sonlarında ve 1970'ten sonra sol eylemler ile birlikte gelişti. Türk solcuları, Kürtçülük hareketlerini ve Kürtleri, kendi*

[298] Temel, **a.g.e.,** s. 217.

emelleri için kullanmak istiyorlardı ama neticede Kürtler bizim solcuları ve entelleri kullanır oldular."[299]

Sait Kırmızıtoprak gibi Kürtçü Solun önde gelen isimleri 1960'ların sonuna doğru Kürtçü Solun Türk Solunun koruyucu kanatları altında yeterince güçlendiği, artık kendi özgün yapılanmasını kurması gerektiği tartışmasını başlatır. Araştırmamızda DDKO'nun bu tartışmanın doğal sonucu olarak ortaya çıktığını gördük.

3.4.6.2. DDKO: İlk Özgün Kürtçü Sol Yapılanması

Kürtçü Sol Türk Solundan ayrışmayı 1960'ların ikinci yarısından itibaren tartışmaya başlar. Bir kesim ayrışmadan yana tavır koyarken diğer kesim şartların henüz daha olgunlaşmadığı, Kürtçü Solun müstakil hale gelecek kadar güçlenmediğini öne sürer ve ayrışmayı engeller. DDKO'ların kurulma kararının alınması ile bu tartışmaya son nokta konulmuş ayrışma süreci fiilen başlatılmış olur. Nitekim Mümtaz Kotan, DDKO'ları, *"ilk özgün Kürt Solu"* örgütlenmesi olarak tanımlar. Mustafa Doğanoğlu DDKO'nun önemini *"DDKO'lar, Kürtlerin Türk Solundan ayrışmasının "kurumsallaşmasını" ifade eder."*[300] şeklinde dile getirir. Kürtçü Solun ideologlarından İsmail Beşikçi, *"1969'da Devrimci Kültür Ocaklarının kurulması asimilasyonu durdurmuştur"*[301] diyerek DDKO'ların önemine vurgu yapar. Beşikçi'nin bu sözü, 1938'de ağır bir hezimete uğrayan ve yeraltına inen Kürtçülük Hareketinin tekrar ortaya çıkması olarak da okunabilir.

3.4.6.3. Kürtçü Solun Kadro Hareketi; DDKO

DDKO'lar, 1970'li yıllarda ortaya çıkacak Kürtçü örgütlenmelerin hepsine *"analık"* yapar, onları Kürtçü Solun örgütler dönemine (1974-1980) hazırlar. Kürtçü sol DDKO'nun sağladığı kadrolar üzerinden yükselir. DDKO bir nevi Kürtçü Solun

[299] Kılıç, **a.g.e.,** s. 168.
[300] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 950.
[301] Beşikci, **a.g.e.,** 206.

kadro hareketine dönüşür. Nitekim, Mümtaz Kotan DDKO'yu Kürtçülük Hareketine kadro yetiştiren bir örgüt olarak tanımlar. Kotan 1974 sonrası dönemde kurulan tüm örgütlerin lider ve öncü kadrolarının ilk ideolojik eğitimlerini DDKO'dan aldıklarını, DDKO'nun yetiştirdiği kadroların Kürtçülük Hareketinin ana omurgasını oluşturduğunu şöyle ifade eder; *"DDKO'lar kendinden sonraki döneme çok yetişmiş kadro aktardılar. Diyebilirim ki, 1974 sonrası Kuzey Kürdistan'da kurulan tüm parti, dernek ve diğer kuruluşların esas kadroları DDKO'lardan çıktı."*[302] Kotan, *"Bu genellemeden PKK'yı ayrı tutmamız gerekiyor. PKK bu potansiyeli dışlayarak, ama onun zemininde yer edinmiş ve yükselmiştir"*[303] sözleri ile PKK'nın DDKO geleneğinin temsilcisi olmadığını fakat DDKO'nun yetirdiği kadrolar tarafından kurulduğunu öne sürer. Kotan tespitinde haklıdır. DDKO başta Abdullah Öcalan olmak üzere PKK kurucu kadrosu için adeta ideolojik bir okul olmuştur. Öcalan üyesi olduğu ve tüm çalışmalarında aktif bir şekilde yer aldığı İstanbul DDKO yıllarını şöyle anlatır;

> *"O yıl üniversite giriş sınavında, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni kazandım. Tayini İstanbul Bakırköy'e aldırdım. 1970 sonu ile 1971'i İstanbul'a geçirdim. DDKO'nun (Devrimci Doğu Kültür Ocakları) hızlı bir üyesi oldum… İleri gelen bir üyeliğe hızla tırmanırken, 12 Mart 1971 darbesi oldu. Bu darbe biraz daha geç gelseydi, beni de götürebilirdi. Dolayısıyla sıyırdı geçti. Musa Anter ve Hikmet Kıvılcımlı gibi şahsiyetleri İstanbul'da tanıdım. Musa Anter DDKO'nun ruhu gibiydi, tecrübelerini aktarıyordu. Oyuna gelmeyin diyordu. Hikmet Kıvılcımlı'nın "Mezopotamya'nın çocukları mücadelemizde başarılar dilerim" sözünü duymuştum."*[304]

DDKO'nun bir kadro hareketi olduğu saklanan bir konu değildir. Aksine öne çıkarılan bir konudur. DDKO temel amacının, *"Devrimci Çekirdek", "Öncü Müfreze"* olarak tanımladığı kadroyu yetiştirmek olduğunu ilk genel kurulu için hazırlanan çalışma raporunda, şöyle ifade eder;

> *"Bizim örgütümüz, toplumsal bir düşünmeden dolayı ortak ve kurumsal (dernek kurma hakkı) çalışma düzeyidir. Bu sorumluluk için, belirli çalışma biçimleri ortaya koymak her halde genç arkadaşlarımızı uzmanlaştırmak,*

[302] Kotan, **"Tarihin Karartılması Eylemi",** s. 37.
[303] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[304] Abdullah Öcalan, **Sümer Rahip Devleti'nden halk Cumhuriyeti'ne Doğru,** İstanbul, C., 2, MEB, 2001.

böylece meydana gelen bir devrimci çekirdek ve onun etrafındaki kadronun kendine özgü organizasyonunu sağlamak içindir. Bu gelişme, halkın sosyal ideallerini çok iyi bilen, teorik ve pratik donatılmış bir öncü müfrezeyi meydana getirecektir. Böyle bir örgüt, devamlılığı olan, tek tek aynı görevi başarıya ulaştıracak bir liderler örgütüdür"[305]

Reşat Kısacık *"DDKO'nun, kuzey Kürdistan hareketi için kadro eğitimi yapmak ve kadro yetiştirmek gibi bir görevi"* olduğunu söyleyerek DDKO'nun genelde Kürtçülük hareketinin özelde Kürtçü Solun kadro hareketi olduğunu söyler.[306]

3.4.6.4. DDKO: Sosyalist Görünümlü Kürtçü Yapılanma

DDKO yayınlarında çok yoğun bir sosyalizm ve enternasyonalizm vurgusu olduğunu, DDKO'yu kuranların kendilerini ve DDKO'yu Sosyalist olarak tanımladıklarını görmüştük. İsmail Beşikçi sosyalizm ve enternasyonalizm vurgusunu Kürtçü Solun sosyalizme aidiyetiyle değil de taktiksel nedenlerle açıklar;

"İnkarcı asimilasyoncu politika ve uygulamalara karşı çıkmak, Kürtlerin ulusal ve toplumsal varlığını, Kürtçeyi savunmak, bunlara vurgu yapmak, örneğin "ben kürdüm", "anadilim Kürtçedir" demek çok büyük bir risk almayı gerektiriyor. Bu gibi durumlarda devlet önümüze hemen çok ciddi bir fatura uzatıyor. İnsanlar bu gibi riskleri alamadıkları için, bu tür risklerle karşılaşmamak için kendi temel sorunlarını enternasyonalizm gibi bir kavram içinde eritmeye çalışıyorlar. Böylece hem moda olan kavramları savunmuş oluyorlar, o siyasal süreçlerin içinde gözükmüş oluyorlar, hem de risk almaktan uzak durmuş, kendilerini gizlemiş oluyorlar. Enternasyonalizm, sosyalizm, devrimcilik gibi kavramlar, bu kavramların gereklerini gerçekten yerine getirmek için değil, kendinden kaçışı ve temel sorunlardan kaçışı gizleyen bir perde olarak kullanılıyor."[307]

Mümtaz Kotan da DDKO'ların sağ-sol çatışmasının oluşturduğu ideolojik çerçevede değil Kürtlerin sorunlarını çözme amacıyla kurulduğunun altını çizer.[308] Mümtaz Kotan, İsmail Beşikçi ve DDKO'ların kuruluşunda yer almış diğer isimlerin

[305] **DDKO'nun ilk Genel Kurulu için Hazırlanan Çalışma raporu,** Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[306] Kısacık, **Rizgarî ve Ala Rizgarî,** s. 34
[307] İsmail Beşikçi, "Hapisteki DDKO, Devrimci Doğu Kültür Ocakları"**, Bir,** S. 5, 2006, http://www.kovarabir.com/ismail-besikci-hapisdeki-ddko-devrimci-dogu-kultur-ocaklari
[308] Kotan, **a.g.e.,**

açıklamalarından DDKO'ların kuruluşunda motivasyon kaynağının sosyalizm ya da anti-emperyalizm olmadığını, asıl motivasyon kaynağının Kürtçülük olduğunu, sosyalizmin Kürtçülük faaliyetlerini gizlemek için kullanılan perde olduğunu anlıyoruz. DDKO'nun kurulması ve faaliyetleri ile Kürt meselesinin etnik boyutu belirgin bir şekilde öne çıkar.[309] Daha açık ifade etmek gerekirse, DDKO'lar sosyalist görünümlü Kürtçü bir dernektir.[310] Nitekim, Ahmet Özer DDKO'ların Kürtçülük hareketi için anlamını şöyle özetler; *"DDKO'lar dönem itibariyle son derece iyi örgütlenmiş ve ilk legal Kürt gençlik örgütleriydi. 1938 sonrası yaratılan suskunluğu delmiş, Kürt meselesini tartışılır kılmıştır."*[311]

3.4.6.5. DDKO ve Silahlı Mücadele

DDKO hedef kitleye Kürtçülük şuurunu aşılamak için legal bir strateji benimser,[312] Silahlı mücadele yöntemini reddeder, 1961 Anayasası'nın sağladığı dernekleşme, seminer, eğitim, bülten ve bildiri dağıtımları gibi legal yöntemleri benimser.[313] Legal bir strateji benimsemesi taktiksel bir tercihtir. DDKO'nun kurmayları dönemin şartları ve Kürtçülük Hareketinin potansiyeli gereği legal ve silahsız bir mücadeleyi kabul eder. Diğer taraftan silahlı mücadele seçeneği gençliğin zihninde canlı tutulur. Nitekim, İstanbul DDKO'nun duvarlarında *"Biz en güzel türküyü silahla söyleriz."* pankartları asılıdır.[314] Mümtaz Kotan legal çerçevede kurulan DDKO'nun eylemlerinin kısa süre içinde legalite sınırını aştığını söyler.[315]

Mustafa Barzani'nin liderliğini yaptığı IKDP'nin Türkiye versiyonu konumundaki TKDP DDKO'ları illegaliteye çekmeye çalışır.[316] . Mümtaz Kotan, TKDP'nin buna yönelik birçok provokasyon yaptığını ama kendilerinin gereken sağ duyuyu göstererek provokasyonları engelledikleri, DDKO'nun legal konumunu her

[309] Songül Aydın, **"12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi",** Yıldız Teknik Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 83.
[310] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 951.
[311] Özer, **a.g.e.,** s. 578.
[312] Ali Beyköylü, "Koma Azadixwazen Kurdistane: Hodri meydan", **BÎR,** S. 5, 2006, s. 201-202.
[313] Kısacık, **Rizgarî ve Ala Rizgarî,** s. 41.
[314] Sait Pektaş, "Kürt Aydınlanması ve DDKO Gerçeği", **BÎR,** S. 7, 2007, s. 278.
[315] Kotan, **"Tarihin Karartılması Eylemi,"** s. 39.
[316] **A.e.,** s. 42.

şeye rağmen koruduklarını açıklar. Kotan TKDP'nin provokasyonlarına örnek olarak Ankara DDKO lokalinde Lenin'in resminin indirilip Barzani'nin resminin asılmasını gösterir. Kotan konuya şöyle değinir;

> *"Bir grup DDKO lokaline gelerek, seminer odası olarak kullandığımız odadaki Lenin'in resmini indirip, yerine Barzani'nin resmini asmışlardı. Bize haber verdiler, DDKO'ya gittiğim zaman gergin bir hava vardı. Ayakta dolaşanlar ve sinirli hareket edenleri teskin ettim. DDKO üyesi olmayanlar da bulunuyordu. Gayet sakin bir biçimde "elbette Barzani'nin resmi de asılabilir" diyerek Lenin'in resmini asıp yanına ve biraz aşağıya da Barzani'nin fotoğrafını astım. Herkesi oturtarak, çay ikram ettik, kısa konuşmalardan sonra durumu sakinleştirdik ve gittiler. Daha sonra Nusret Kılıçarslan ile konuştuk. 'Bu örgütte hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacağımızı, ama hiç bir provokasyona da gelmeyeceğimizi, Barzani'nin resmini asmaktan değil, yasal çerçevenin zorlanmasından çekindiğimizi, zaten DDKO'ları kapatmak için fırsat kolladıklarını, bu aşamada polisin şimşeklerini çekmemek gerektiğini vb.' anlattık."*[317]

Kısacası, DDKO yöneticileri ve bazı yazarlar legalite sınırlarını aşmasını DDKO'nun kendi dinamikleri tarafından değil de TKDP ve T-KDP müdahaleleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın provokasyonları olarak görürler.[318] Oysa, legalite içinde kalma kararı alınsa da DDKO üyelerinin radikalleşmesi kaçınılmaz görülüyordu. Deniz Gezmiş ve arkadaşları DDKO'lu Hikmet Bozcalı ile görüşür ve onu devrim için silahlı mücadele seçeneğine ikna etmeye çalışır. Bozcalı DDKO'nun legal bir yapılanma olduğunu, şartların silahlı mücadele seçeneği için uygun olmadığını öne sürerek Deniz Gezmiş'in silahlı mücadele teklifini reddeder.[319] Sait Pektaş, DDKO ve Kürt aydınlanması adını verdiği kitapta Deniz Gezmiş'in söz konusu teklifine ve bunun DDKO tarafından reddedilmesine değinir.[320] Hikmet Bozcalı ve Sait Pektaş'ın aktardıklarından DDKO'nun silahlı mücadele seçeneğine ideolojik değil teknik sebeplerden ötürü karşı olduğu, şartların olgunlaşması ve uygun zamanın gelmesi durumunda DDKO'nun ilerde bu seçeneği değerlendirebileceği anlaşılıyor. Tartışmalar, provokasyonlar, radikalleşme eğilimi DDKO içindeki mutabakata zarar verir fakat DDKO'nun parçalanmasını sağlamaz. Nitekim, DDKO'nun önemli

[317] Kotan, "**Tarihin Karartılması Eylemi"** s. 42.
[318] İhsan Aksoy, "DDKO'lar Öncesinden Günümüze Siyasetimiz." **BÎR,** S. 5, 2006, s. 192-193.
[319] Bozçalı, **a.g.e.,** s. 219-220
[320] Pektaş, **a.g.e.,** s. 268.

isimlerinden İbrahim Güçlü DDKO içindeki görüş farklılıklarının DDKO'ya zarar verdiğini lakin nihayetinde DDKO'nun bütünlüğünü bozamadığını, tüm bu tartışma ve müdahalelere rağmen DDKO'nun bütünlüğünü korumayı başardığını yazar.[321]

DDKO'yu oluşturanlar, farklı ideolojik gruplardan oluşuyorlardı. Hepsinin tek ortak noktası Kürtçülüktür, Kürdistandır. Bu noktada hepsi hemfikirdir, tek mutabakat konusu budur. Fakat hedefe gitmede farklılıklar görülmektedir. İbrahim Güçlü, DDKO da kişilerin Kürtlerin konumu konusunda 3'e bölündüğünü söyler; İlk grup bağımsız ve ayrı Kürdistan yanlılarından, ikinci grup, Türkiye ile federasyonu savunan kişilerden, üçüncü grup ise kültürel hakların ve dilin mevcut sistemde güçlendirilmesini savunanlardan oluştuğunu belirtir. İbrahim Güçlü, hiçbir grubun diğer gruba hâkim olacak kadar güçlü olmadığının altını çizer, Ali Buran ise DDKO'daki amaçlarının Kürt devleti kurmak olduğunu açıkça ifade eder.[322]

3.4.6.6. Kürtçülük Hareketinin Muhafazakarlıktan Sosyalizme Uzanan Hikayesi: DDKO

1940'larda Kürtçülük Hareketinin fikir örgüsüne tamamen geleneksel ve muhafazakâr anlayış hakimdir. DDKO'yu incelediğimiz bu bölümde gördüğümüz üzere 1960'ların sonuna gelindiğinde, Kürtçülük Hareketi ile sosyalizm adeta özdeş hale gelmiştir. Nitekim, Hikmet Bozarslan, bu durumu, *"Kürt hareketi ile Kürt solu hemen tümüyle eşanlamlı terimler olarak ortaya çıkıyor"*[323] DDKO Kürtçülük Hareketinin geçirdiği bu radikal fikri dönüşümün ifadesidir. DDKO'nun ifade ettiği bu köklü değişimi anlamak için çok partili sistemi ve sonuçlarını irdelemek gerekir.

Çok partili sisteme geçilmesi ile beraber, oy siyasette en önemli unsur olarak ortaya çıkar. O dönem Türkiye nüfusunun çok büyük bölümü köylülerden oluşuyordu. Dolayısıyla köylüler çok partili sistem ile birlikte partilerin peşinden koştukları oy

[321] İbrahim Güçlü, **Hepimizin Sevgili Ağabeyi Edip Karahan**, s. 130-131.
[322] Ali Buran, "DDKO İlk Ulusalcı, Demokratik ve Ayrı Örgütlenmeyi Hedefleyen Kürt Demokratik Gençlik Örgütüydü", **BÎR,** S. 6, 2007, s. 96.
[323] Hikmet Bozarslan, **Türkiye'de Kürt Sol Hareketi,** İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 1169.

deposuna dönüşür, siyasette çok büyük önem kazanırlar. Keyder Köylülerin önem kazanmasını "*Türkiye politikasında ilk kez köylülük kazanılması gereken aktif bir güç haline geldi*."[324] şeklinde ifade eder. Bu durum ülkenin büyük bölümünde demokrasinin gelişmesini sağlar ama Doğu ve Güneydoğu'da demokrasinin gelişiminden ziyade bölgede hâkim konumda olan ağalık ve şeyhlik düzeninin kuvvetlenmesi gibi aksi bir sonuç doğurur. Bölge oylarını blok halinde elinde tutan ağalar ve şeyhler Türk siyasetinin en önemli unsurlarından biri haline gelir.[325] DP'nin tek başına iktidara geldiği 1950'den sonra, şeyhler ve ağaların siyasetteki konumu daha da güçlenir. Bu dönemde Kürtçülük Hareketinin iki temel özelliği vardır, ilki bölgede ağalık ve şeyhlik düzenine dayalı geleneksel içeriğe sahiptir. İkincisi ise Kürtçülük Hareketi yaralarını sarmaya başlamış fakat hala özgün bir örgütlenmeye sahip değildir, fikir düzeyinde varlığını sürdürmektedir.[326]

Kürtçülük Hareketi 1950'lerin sonundan itibaren bu iki temel özelliğinin değişeceği sürece girer. 1940'lı yıllarda Üniversitede eğitim gören Kürt yüksek öğrenim gençliği Kürt milliyetçiliğinin ilk yeni nesil kadrolarını oluşturur. Büyük bölümü sosyalist fikirlere sahip olan öncü kadrolar Kürt Milliyetçiliğinin fikir örgüsünde değişim sürecini başlatır. Bu değişim süreci köyden kente göç, şehirlerde Kürt burjuvazisinin oluşması, bunların çocuklarının yüksek öğrenim görmesi ile gelişir, güçlenir. Kürtçülük Hareketinde hâkim konumda olan geleneksel milliyetçi anlayış değişim süreci içinde yerini yavaş yavaş sosyalist anlayışa bırakır. Fikri dönüşüm süreci 1960'larda daha da hızlanır, doğu mitingleri ile beraber dönülmez bir noktaya gelir, DDKO'nun kurulması ve ikinci doğu mitingleri yapılması ile Kürtçülük Hareketinin yaşadığı ideolojik değişim süreci tamamlanmış olur. Hikmet Bozarslan *"Kürt milliyetçiliğinden sosyal muhalefet olarak Kürt hareketine geçiş"*[327] olarak kısaca tanımladığı bu süreci şöyle tarif eder; *"Klasik milliyetçi temaları terk etmese*

[324] Caglar Keyder, "The Political Economy of Turkish Democracy"**, New Left Review***,* S. 115, 3-44., 1979, s. 18.
[325] Nicole Watts, N. **Activists in Office: Kurdish politics and Protest in Turkey,** Seattle: University of Washington Press, 2010, s. 29.
[326] Hikmet Bozarslan, "Some Remarks on Kurdish Histographical Discourse in Turkey (1919-1980)" , **Essays on the Origins of Kurdish Nationalism**. Costa Mesa, Mazda Publishers Inc. 2003, s. 31.
[327] Hikmet Bozarslan, "Kürd Milliyetciliği ve Kürd hareketi (1898-2000)" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetcilik,** İletişim, İstanbul, 2008, s. 852.

de, Türkiye'deki Kürt hareketi de facto olarak milliyetçilik ötesi bir nitelik kazanmakta, kendisini işçi-köylü hareketinin ve emperyalizme karşı savaşan halkların bir parçası olarak algılamaktaydı."[328] Cemil Gündoğan, DDKO'nun Kürtçülüğün sadece Türk solundan değil, aynı zamanda geleneksel milliyetçilikten kopuş manasına geldiğine dikkat çeker. [329]

Kısaca özetlemek gerekirse, Kürtçülük Hareketi, 25 sene içinde, muhafazakâr bir hareketten ilerici sosyalist bir harekete dönüşür. Bu değişim o kadar güçlüdür ki siyasette muhafazakarlığı ve milliyetçiliği temsil eden TKDP bile bu değişimden kendini kurtaramaz, TKDP 1970'lerin ikinci yarısında sosyalist bir harekete dönüşür. DDKO bu köklü fikri dönüşümün en somut, en yalın tezahürüdür. Bütün bunları Kürt siyasallaşmasının sınıfsal dinamiklerinin değişmesi olarak da görebiliriz. DDKO'ları oluşturan kentli küçük Kürt burjuvasının eğitimli çocukları Kürt siyasallaşmasının omurgası haline gelir, doğuda asırlardır hâkim olan sosyal, siyasal, dini, kültürel yapıyı ve birlikte yaşama duygusunu radikal bir dönüşüme uğratırlar. DDKO'ların kaçınılmaz kıldığı bu dönüşüm ondan sonraki Kürtçü örgütlenmeler tarafından devam ettirilir. Kürt siyasallaşmasının bu kaçınılmaz dönüşümünün sonraki yıllardaki temsilcileri görünürde halkların kardeşliğini, özgürlüğünü ve demokrasiyi savunan ancak arka planda etnik ayrılıkçı partileri oluşturan kadrolardır.

[328] **A.e.,** s.855
[329] Cemil Gündoğan, **Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği,** Vate Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 200.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUN MÜSTAKİL HAREKET ETTİĞİ DÖNEM (1971-1984)

4.1. KÜRTÇÜ SOLUN TÜRK SOLUNDAN AYRIŞMASI

Bu bölümde Kürtçü Solun Türk Solundan tamamen ayrıştığı müstakil hareket ettiği 1971-1984 arası dönemi inceleyeceğiz. Bu uzun zaman kesitini doktora konusunun daha iyi anlaşılması için kendi içinde zaman dilimlerine ayırdık. Kürtçü Sol ve 12 Mart 1971 Muhtırası başlığı altında 1971-1974 arası, örgütler dönemi başlığı altında 1974-1980 arası, Kürtçü Sol ve 12 Eylül 1980 darbesi başlığı altında 1980-1985 arası dönemi inceleyeceğiz. Kürtçü Solun aynı dönemde Türk Solu ile ilişkileri, dönemin dergileri üzerinden sürdürdükleri ideolojik tartışmalar detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

4.2. KÜRTÇÜ SOL VE 12 MART 1971 MUHTIRASI

Kürtçü Solun gelişim sürecinde en önemli dönüm noktalarından biri 12 Mart 1971'de gerçekleşen askeri muhtıra ve sonrasındaki gelişmelerdir. 1961 Anayasasının özgürlükçü yapısı hukuki zemin ve siyasal iklim, uluslararası arenadaki gelişmeler (68 kuşağı) ile birleşince, devrimci öğrenci hareketlerini hiç kimsenin tahmin edemeyeceği derecede güçlendirir. Öğrenci hareketleri güçlendikçe, nitelik de değiştirir. 1960'ların başındaki masum öğrenci hareketleri, 1960'ların sonuna doğru rejimi şiddet yolu ile değiştirmeye çalışan radikal devrimci örgütlere dönüşür. Devrimci rüzgarlar Türk ordusundaki genç subaylar üzerinde de etkili olur. Genç subaylar, Kemalist Devrimi "*Burjuva Devrimi*" olarak nitelendiren *"Enternasyonal Sol'a*" mesafelidirler, fakat Mihri Belli'nin kuramcısı olduğu, kısaca darbe ile devrim yapma anlamına gelen *"Milli Demokratik Devrim Teorisine*" sıcak bakarlar. Doğan Avcıoğlu'nun bu fikri benimsemesi ve 1969'da çıkarmaya başladığı Devrim

dergisinde hararetle savunması genç subayların ilgisini katılım ve desteğe dönüştürür. Devrim dergisi kısa süre içinde ordu içinde sol bir cuntanın koordine edildiği siyasi merkeze dönüşür.[1] Doğan Avcıoğlu o dönem yazdığı "*Türkiye'nin Düzeni"* adlı kitap genç subayların başucu eseri haline gelir. Tümgeneral Celil Gürkan o kitabı okumayan subayın diğer subaylar tarafından eksik görüldüğünü söyler;

> *"Silahlı kuvvetlerimizde onun bu Türkiye'nin düzeni adlı kitabı o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan, bir referans kitap haline gelmişti ki, hiç unutmam bir konuşmamız sırasında, Orgeneral Gürler bana, 'Celil Türkiye'nin düzeni adlı kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm, güdük görürüm" demek durumunda kalmıştı"*[2]

Doğan Avcıoğlu planlanan darbenin sivil lideri konumundadır. Yakın çalışma arkadaşları İlhan Selçuk, İlhami Sosyal, Hasan Cemal, Uluç Gürkan gibi isimler ise askeri cuntanın sivil ayağını oluşturmaktadırlar. Darbenin askeri lideri ise 27 Mayıs 1960 darbesinin perde arkası lideri Cemal Madanoğlu'dur. MİT görevlisi Mahir Kaynak o dönem TSK'daki en etkin ve en güçlü askeri cunta olan Madanoğlu cuntasına sızar ve onu pasifize eder. Madanoğlu cuntasının pasifize edilmesi ile emir komuta zincirine dayalı darbe seçeneği güçlenir ve bu çerçevede Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur öne çıkar.

1971'e gelindiğinde, Milli Demokratik Devrim Kuramı, ordunun her kesimdeki subayları, özellikle de genç subayları etkilemiş durumdadır. Havacı subayların çoğu MDD Teorisi'nin ateşli taraftarları haline gelir ve bir an önce darbenin yapılmasını istemektedirler. MDD'ciler, Hava Kuvvetleri'nde o kadar etkindir ki, Hava Kuvvetleri, *"Sol Cuntanın"* merkezi haline gelir. MDD'ci genç subaylar iki orgenerali doğal liderleri olarak görüyorlardı. Bunlardan biri o dönem Kara Kuvvetleri Komutanı olan Faruk Gürler, diğeri ise o dönem Hava Kuvvetleri Komutanı olan Muhsin Batur'dur. Muhsin Batur, MDD Teorisi'ne çok sıcak bakan bir kuvvet komutanıdır. Zaten karargahının o cuntanın merkezi haline gelmesine karşı çıkmaz. Kurmay heyeti

---

[1] Gökhan Atılgan, **Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar Yön –Devrim Hareketi,** Yordan Kitap, İstanbul, 2008, s. 288.

[2] 12 Mart Belgeseli, 8. Bölüm, **Cunta,** 32. Gün Arşivi, https://www.youtube.com/watch?v=tSgFgc6JXTQ

yapılacak darbenin ve ondan sonra kurulacak siyasi rejimin en ince detayına kadar hareket planını hazırlar. Devrim sonrası dönemin anayasasını bile hazırlanır. Millî Savunma Bakanlığı Hukuk Müşaviri Emin Değer kurgulanan yeni sistemi şöyle özetler;

> *"Parlamento kalkıyordu. Senato yerine devrim konseyi geçiyordu. Bütün yetkiler devrim konseyinde olacaktı. Devrim konseyi harekata katılmış subaylar, generallerden kurulacaktı, devrim meclisi fikri ve eylem yönünden düşünsel ve eylem yönünden beğendiğimiz, Kemalist çizgide olduğuna güvendiğimiz aydınlardan, iş aleminden, işçilerden seçilmiş bir meclis olacaktı."*[3]

Kurmay subaylar sadece kurum ve kuruluşları değil darbe sonrası dönemin devlet başkanı, başbakan ve bakanlarını da belirlerler. Faruk Gürler Devlet Başkanı, Muhsin Batur Başbakan olarak belirlenir. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur kendi karargâh subaylarının hazırladığı bu yeni siyasi sistemi abartılı bulur ve tepkisini *"Apayrı bir rejim, Doğan Avcıoğlu'nun kitabında ne tarif edilmişse, devrim konseyi, devrim partisi, bütün partiler kapatılıyor, basın kontrole alınıyor, her şey devletleştiriliyor, bunun adı da Atatürkçülük oluyor"*[4] sözleri ile dile getirir. Muhsin Batur Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in onay vermemesi durumunda söz konusu darbeyi desteklemeyeceğini belirtir. Cunta, bunun üzerine, hazırladığı dosyayı Emin Değer aracılığı ile Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'e sunar. Kendine devlet başkanlığı teklif edilen Faruk Gürler ne evet ne de hayır der.

Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler MDD fikrine ideolojik olarak çok sıcak bakmasa da darbe sonrası kurulacak sistemin bir numarası olmak koşuluyla sol bir darbeye onay verme eğilimindedir. 1971'in mart ayı geldiğinde, darbe hareket planı ve darbe sonrası dönem hazırlıkları tamamlanmış, harekât için emir beklenilmektedir. Kara Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri Komutanı ile o dönemki genç subayların büyük bir bölümü daha sonra literatüre 9 Mart Cuntası olarak geçecek bu darbe planına destek vermektedir. Kemalist görünümlü sol bir darbenin taraftarları orduda işte bu kadar

[3] **A.e.**
[4] **A.e.**

güçlü ve etkindi. Nitekim dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, sol cuntanın ordu ve genç subaylar üzerindeki etkisini şu sözlerle ifade eder:

> *"Ben ekonomik ve sosyal reformlar üzerinde duracak değilim. Bu mevzular silahlı kuvvetlere ait değildir. (...) Milli Birlik Grubu içindeki bazı kimseler de orduyu ihtilale teşvik etmektedir. Solcu gençlik orduya karşı cephe almış vaziyettedir. Silahlı Kuvvetler, üst kademesi hükümet paralelinde emperyalizme hizmet eden kişiler olarak gösterilmektedir. Bu ortam içinde silahlı kuvvetler bir ihtilal yapmaz diye kimse garanti veremez. Uzun vadeli plan ve reformlarla bu iş halledilemez. Bu meseleye zecri olarak dur demek lazımdır. Bu seferki ihtilal 27 Mayıs'a benzemez, 1917 Rus İhtilaline benzer. Anayasa, üniversite TRT ve benzeri kanunlar hemen değiştirilmelidir. Sağ, bir ihtilale mâni olamaz. İhtilal, sol bir ihtilal olacaktır ve genç subayların fikri buna yatkındır."*[5]

Hava Kuvvetleri Komutanlığını darbenin karargahına dönüştüren sol cunta 9 Mart 1971'i darbe tarihi olarak belirler. Sol darbe ve yapılacağı tarih, darbenin sivil ayağı olan Doğan Avcıoğlu ve ekibine bildirilir. Türk Solu, Türk aydını sol bir darbe için gün saymaya başlar. Nitekim Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve diğer darbeci komutanlar Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un ev sahipliğinde 9 Mart 1971'de Hava Kuvvetlerinde toplanırlar. Tüm hazırlıklarını tamamlamış genç subaylar ellerinde dosyalarla komutanlarının düğmeye basmasını bekliyorlardır. Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler temkinlidir, darbenin radikal sola kayacağı, Mısır'daki General Muhammed Necip gibi kendisinin de ileride tasfiye edileceği kaygısını taşımaktadır. Nitekim MİT'in bu konuda yaptığı dinlemelerin Faruk Gürler'e verilmesi, Gürler'in zaten var olan şüphelerini daha da derinleştirmiştir, 9 Martçı cuntadan ayrılarak Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın safına geçmesine neden olur. Faruk Gürler 9 Mart toplantısında kendinden düğmeye basmasını bekleyen tüm komutanlara *"hepinize bu çalışmalardan vazgeçmenizi emrediyorum"* der ve sol tandanslı 9 Mart darbe planını başlamadan bitirir. Faruk Gürler söz konusu toplantıda 9 Mart darbe girişimini engellerken, diğer taraftan olası bir sol darbe girişimi engellemek için NATO merkezli *"Dev-Kur"* operasyonunun başlatılmasının emrini verir. Milli Savunma Bakanı Hukuk Müşaviri Emin Değer NATO merkezli Dev-Kur planının yürürlüğe sokulmasını şöyle anlatır.

[5] Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler,** Milliyet Yayınları, 1985, İstanbul, s. 179.

"Bir muharebe binbaşısı telefon etti, mutlaka sizi görmem lazım komutanım dedi, buyur gel dedim, geldi, Dev-Kur, Devleti Kurtarma planı diye bir plan vardır. NATO patentli bir plandır. Bütün NATO ülkelerinde devletin içten ya da dıştan herhangi bir tehlikeyle karşılaştığı zaman, özellikle sosyal planda, içten sol içerikli bir darbe hareketi veya girişimle karşılaşıldığında, o plan yürürlüğe girer. Dev-Kur planını, devleti kurtarma planını yürürlüğe soktular, haberiniz olsun"[6]

Emin Değer, askeri hareketlilik sorulduğunda, Faruk Gürler'in, *"telaşa kapılma, alarmı ben verdim, sol bir darbe gelecekti, onun için verdim"* dediğini söyler.[7] Bütün bu bilgileri, Türkiye'nin bir NATO ülkesi olduğu ve 12 Mart Muhtırasının gerçekleştiği 1971 senesinin soğuk savaşın en keskin yılları olduğu gerçeği çerçevesinde değerlendirirsek, soğuk savaş ve onun doğurduğu güvenlik konseptinin 12 Mart'a giden süreçte ne kadar belirleyici olduğunu daha iyi anlarız. Türkiye NATO'nun Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturduğu savunma konseptinde son derece stratejik bir noktayı oluşturuyordu. Irak ve Suriye'de Baas Rejimlerinin hâkim olması ve bu rejimlerin Sovyetler Birliği ile savunma anlaşmaları imzalaması, Türkiye'nin stratejik önemini daha da artırır. NATO Türkiye'de Baas tarzı bir rejimin gelmesinin kendileri açısından telafisi imkânsız hatalar doğuracağının bilincindedir. 9 Martçı cuntanın, Suriye ve Irak'taki Baas Rejimini andıran Devrim Komuta Konseyi, devrim meclisi gibi kurumların içinde olduğu yepyeni bir sistem kurmak istemeleri NATO'nun endişelerini daha da artırır. Faruk Gürler'in Dev-Kur operasyonunu başlatmasını, sol darbe yanlısı subayların tasfiye edilmesini birazda bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

9 Martçı cuntanın darbe girişimi engellenir. Fakat ordu komuta kademesinin emir komuta zinciri içinde darbe yapma azmi azalmaz aksine artar. Ordunun rahatsızlığı gazete manşetlerini süsler. Milliyet gazetesi, muhtıradan iki gün önce, *"Komutanlar 6 saat süren toplantıda son durumu görüştü, Tağmaç; "Maksat Ordunun Sabrını Taşırmak" dedi"* şeklinde manşet atar.[8] Aynı Gün, Cüneyt

[6] 12 Mart Belgeseli, 8. Bölüm, **Cunta,** 32. Gün Arşivi, https://www.youtube.com/watch?v=tSgFgc6JXTQ erişim
[7] **A.e.,**
[8] **Milliyet,** 10 Nisan 1971.

Arcayürek, askerlerin muhtıra vereceğini, Başbakan Süleyman Demirel'in çekilmesini isteyeceklerini yazar.[9]

11 Mart 1971'de toplanan ordu komuta kademesi 12 Mart 1971'de muhtıra vermeye karar verir. Bu konuda 11 Mart'a kadar çekimser olan Memduh Tağmaç muhtıra bildirisini imzalar. Muhtıra Başbakan Süleyman Demirel'in çekilmesi, askerlerin istediği reformları yapacak siyaset üstü bir hükümetin kurulmasını istiyor, bunlar yapılmadığı taktirde, askerin idareyi doğrudan el koyacağını bildiriyordu. Askerler muhtıranın bir nüshasını TRT'ye, bir nüshasını da meclise gönderir. Bildiri TRT'de ve mecliste okunur, Hürriyet gazetesi, *"Ordu Ültimatom verdi, Hükümet çekilsin"*[10] manşetiyle muhtırayı duyurur. Başbakan Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve muhalefetin destek vermemesi üzerine istifa eder ve çekilir.[11] Bu muhtıranın kabul edildiği manasına gelmektedir. Böylece Türk siyasetindeki en önemli kesitlerden biri olacak 12 Mart 1971 süreci başlamış olur. Parlamento kapanmaz, CHP'den istifa eden Nihat Erim başkanlığında[12] kurulan teknokrat hükümeti ile 12 Mart ara dönemi başlar.

9 Mart cuntasının sivil ayağı konumundaki Devrim gazetesi ve çevresi perde arkasındaki tartışma ve son dakika değişikliklerinden haberdar olmamıştır, 12 Mart 1971 darbesi olunca bekledikleri sol darbe oldu sanıp, daha sonra şiddetle eleştirip karşı çıkacakları 12 Mart Muhtırasına destek verirler. Doğan Avcıoğlu o dönem çıkardığı Devrim gazetesi'nde *"Ordu Anti Kemalist Gidişata Dur Dedi."* manşetiyle 12 Mart 1971 muhtırasına destek verir.[13] Sol hareketlerin amiral gemisi konumundaki DİSK'in muhtıraya verdiği destek daha net ve keskindir. DİSK bir bildiriyle silahlı kuvvetlerin yanında olduğunu resmen açıklar.[14] DİSK'in desteğini, Dev-Genç ve TÖS'ün de içinde bulunduğu sol ve Kemalist tandanslı 15 kitle örgütünün desteği takip eder. Dev-Genç destekle yetinmez, Kürtçü Solun tezlerini içeren siyasi talepleri

[9] Cüneyt Arcayürek, "En Tehlikeli Yol"**, Hürriyet**, 10 Nisan 1971.
[10] **Hürriyet,** 12 Mart 1971.
[11] **Milliyet,** 13 Mart 1971.
[12] **Hürriyet,** 19 Nisan1971.
[13] Devrim Gazetesi haftalık çıkıyordu. 12 Mart Muhtırası, Muhtıradan sonraki ilk hafta sayısında "Ordu Anti Kemalist Gidişata Dur Dedi" manşetiyle değerlendirilir.
[14] İbrahim Erol Ataer, **Kızıl Rapor,** Kıraç Yayınları, İstanbul, s. 467.

hükümete iletir.[15] Dönemin, en ünlü sol liderlerden Mihri Belli, Mehmet Ali Aybar, Hikmet Kıvılcımlı bekledikleri, sol darbe zannettikleri 12 Mart'a destek verirler. TİP, içinde askeri darbeyi savunan, MDD'cilere şiddetle karşı çıkan, Behice Boran bile 12 Mart darbesine karşı çıkmaz, açıktan olmasa da dolaylı ifadelerle darbeyi destekler,[16] hatta muhtıra hükümetine yapılması gerekenler konusunda bir mektup bile gönderir.

Kemalist Solun, 12 Mart Muhtırasının bekledikleri sol darbe olmadığını anlamaları çok uzun sürmez. Zira hararetle destekledikleri 12 Mart Muhtırasından dört gün sonra 16 Mart'ta sol cuntanın bel kemiğini oluşturan beş general ve sekiz albay emekliye sevk ettirilir. 9 Martçı sol cuntanın aydınları ise Türk siyasetine Ziverbey Köşkü sorgulamaları olarak geçen sorgulamalarda hesap vermeye başlarlar. Birçoğu işkence görür. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi sivil ayağın en tanınmış isimleri bile farklı aralıklarla gözaltına alınıp sorgulanır. 27 Mayıs Darbesi'nin gizli lideri olan ve 12 Mart öncesi ordudaki sol cuntanın başı Cemal Madanoğlu ile Celil Gürkan da göz altına alınmaktan kurtulamaz. İş o noktaya gelir ki, Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un bile gözaltına alınabileceği söylentileri ortaya çıkar. Kısacası Türk Solu tarihinin en hazin dönemini yaşar. Canhıraş bir tavırla destekledikleri muhtıranın ilk kurbanları haline gelirler.

12 marta giden süreçte, Kürtçü Solun duruşuna gelince, Kürtçü Sol Türkiye'yi 12 Mart sürecine götürecek radikal sol eylemlere destek verir hatta bazı unsurları eylemlerin bizzat içinde yer alır. Recep Maraşlı gibi Kürtçü Solun önde gelen isimleri Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan liderliğindeki radikal sol örgütlerin eylemlerini imrenerek ve överek anlatır;

> *"THKP-C ve THKO kadroları 12 Mart sürecinde askeri rejime karsı militanca mücadelelerin öncüleri oldular. Nurhak'larda Sinan'larla, Kızıldere'de Mahir'lerle yazılan devrimci manifestolar, Denizlerin darağacını bası dik göğüslemeleri ve daha birçok devrimci eylem, devrimci hareket açısından savaşçı bir gelenek ve taban yarattı."*[17]

[15] Ali Yıldırım, **FKF DEV-GENÇ Tarihi (1965-1971),** Belgelerle Bir Dönemin Serüveni, Doruk Yayınları, İstanbul, s. 581.
[16] Ersan, **a.g.e.,** s. 63.
[17] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Recep Maraşlı aynı makalesinde 12 Mart 1971 muhtırası ve akabinde gelişen sürec hakkında genel bir değerlendirme de bulunur. Kürtçü Solun 12 Mart Muhtırasına bakışını göstermesi açısından önem arz eden söz konusu değerlendirmeyi olduğu gibi paylaşmakta fayda görüyoruz;

> *"12 Mart 1971 Muhtırası ile sonuçlanan süreç, Türkiye sosyalist hareketi açısından saflaşmalarında netleştiği bir süreç oldu. "MDD [Millî Demokratik Devrim]" tezleri ile "Kemalist Devrimciler gençliği ve sosyalist hareket "Sol Cunta" girişimlerinin yedeğine takılmak istenmekteydi. İdeolojik radikalizmlerine karşılık birçok grubun Kemalist darbeci subayların strateji veya taktikleri içinde hareket etmiş oldukları sonradan daha açık biçimde deşifre oldu. Her iki ipte de oynayan Kuvvet Komutanları diğerleri ile uzlaşarak "Sol Cunta"yı tasfiye etti, "müdahale" kararı aldılar. 12 Martçıların "reform" hükûmetleri adıyla yumuşak iniş yapmalarından sonra, toplumsal muhalefeti ezme girişimleri sosyalist hareketteki ayrışmada keskin bir rol oynadı. Ne var ki Kemalistlerle oluşan bu ideolojik-siyasal bağlaşıklık sonraki yıllarda belli biçimler altında varlığını sürdürmeye devam etti."*[18]

12 Mart Muhtırası Türk Solu gibi Kürtçü Solun da üzerine balyoz gibi iner. Kürtçü Sola yönelik operasyonlar 12 Mart muhtırasından önce başlamıştır, muhtıra ile beraber Kürtçü Sol örgütlenme tamamen çökertilir, kadroları tutuklanır. Kısa sürede bu kadar büyük başarı elde edilmesinin altında yatan neden Türk güvenlik bürokrasisinin yıllardır sürdürdüğü çalışmalardır.

1961 Anayasası özgürlükçü yapısıyla Kürtçü Sol gibi yapılanmaların önünü açarken, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) oluşturduğu kurumlarla güvenlik bürokrasisinin hareket alanını genişletmiştir. MGK devlete yönelik tehditlerin ele alındığı, belirlendiği ve bunlarla mücadele stratejilerinin kararlaştırıldığı en üst devlet kuruludur. MGK kararları her ne kadar tavsiye niteliğinde olsa bile 1960'dan 2010 yılına kadar fiiliyatta hükümetleri ve güvenlik bürokrasisini bağlayıcı olmuştur. Güvenlik kurumları MGK'da belirlenen tehditler çerçevesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Kurulduğu andan itibaren Milli Güvenlik Kurulu'nun en önemli gündem maddelerinden biri bölücülük yani Kürtçülük tehdidi olmuştur. Kürtçülüğü devletin

[18] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

toprak bütünlüğünü tehdit eden bir tehlike olarak belirleyen MGK, toplantılarının çoğunda bu tehdide değinir ve mücadele kararlılığını bildirir.

Mustafa Barzani'nin 1961'de de Irak'a karşı silahlı bir isyan başlatması, MGK'nın Kürtçülük tehdidi ile yakından ilgilenmesine neden olur. Zira, Mustafa Barzani'nin Irak'tan sonra en fazla etkili olduğu yer Türkiye'nin doğusudur. KDP'nin Türkiye versiyonu TKDP, 1965'te illegal bir şekilde kurulur ve tüm bölgede örgütlenir. MGK ve devletin güvenlik birimleri bu tehlikeye kayıtsız kalmaz. "MİT" ismini alan, Türk İstihbarat Teşkilatı, Kürtçülük tehdidi üzerine detaylı çalışmalar yapar, detaylı raporlar yazar. MİT, 12 Mart'tan aylar önce bu yöndeki çalışmalarını daha da derinleştirir. Nitekim dönemin MİT Müsteşarı Fuat Doğu, 19 Ocak 1970'te "*Çankaya'da Yurt Güvenliğini Dıştan ve İçten Tehdit Eden Olaylar"* başlıklı çok kapsamlı bir brifing verir. Kürtçülük tehdidi bu brifingin en önemli başlıklarından biridir.

MİT Müsteşarı Fuat Doğu, Kürtçülük tehlikesi konusundaki çalışmalarını bir yıl süresince daha da detaylandır ve 12 Mart'tan kısa bir süre önce 24 Şubat 1971'de Milli Güvenlik Kurulu'na *"İç Kürtçülük Faaliyetleri"* adlı raporunu sunar. Rapordan Kürtçülük Hareketinin tüm faaliyetlerinin takip edildiği ve bilgi altına alındığı anlaşılıyor. Raporda en çok Kürtçü Solun 1938'den sonraki ilk özgün gençlik yapılanması olan DDKO'ya vurgu yapılır;

> *"DDKO'lar, (Devrimci Doğu Kültür Ocakları) İstanbul ve Ankara'da yaşama şanslarını denedikten sonra Aralık 1971'in başından itibaren Ergani, Silvan, Diyarbakır, Batman, Kozluk, Doğubeyazıt ve Bismil ilçelerinde faaliyete geçmişlerdir.*
>
> *Tedbir alınmadığı takdirde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yetişen neslin Kürkçülük cereyanları gittikçe daha fazla geliştireceklerini ve yarın birer gerçek Kürtçü olacaklarına dair elimizde bilgiler vardır."*[19]

Raporda bu genel tespitler yapıldıktan sonra detaya geçilmiş, okul okul, ilçe ilçe, hatta isim isim Kürtçülük faaliyetlerine yer verilmiştir. Fuat Doğu bir gün sonra

[19] Temel, **a.g.e.,** s. 239.

da dış Kürtçülük konusunda brifing verir. Bu brifingde doğal olarak Mustafa Barzani ve Partisi KDP'nin Türkiye üzerindeki etkisine değinmiştir:

> *"Mahkûm ve lider bölgecilerden Sait Elçi, 8 Şubat 1971 günü Nusaybin'de, "Bugünden sonra köylerde çok fazla çalışmamız lazımdır. Hükümetten korkmayın. Türkiye parçalanıyor. Her tarafta bölünmeler var. Bugün kendimizi kurtaramazsak, hiçbir zaman kurtaramayız. Bizleri ne Amerika ne Rusya kurtarır. Ancak kendi çalışmalarımız kurtarır. Ben şahsen ne ölümden ne de hapishaneden korkuyorum. Sizler de benim gibi olun." şeklinde konuşmuştur.*
>
> *Şeyh Said'in oğlu Selahattin Fırat'ın bir sorusuna karşılık, Mustafa Işık okul müteahhitliğini yapıyorum halk bunu menfaat karşılığında yaptığımı sanıyor. Oysa ben Molla Barzani'ye hizmet ediyorum. Her okulun temelini attığımda bu okulda Kürtçe tedrisatın yapılması, Molla Mustafa Barzani'ye ait olması için dua ediyorum," demiş, buna karşılık Selahattin Fırat da "Allah duanızı kabul etsin" cevabını vermiştir."*[20]

Fuat Doğu, iç ve dıştaki Kürtçülük tehdidini detaylı bir şekilde ele aldıktan sonra dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a şu önerilerde bulunur:

> *"Sayın Cumhurbaşkanım, bugünkü anayasa ve hukuk anlayışına dayanan tutum devam ettikçe gerek sağ ve gerekse sol ideolojiye sahip Kürtlerin, Kürtçülüğü Türkiye devletinin bütünlüğü için gittikçe büyüyen bir tehdit haline getirecekleri kanaati, yukarıdaki maruzatımızın tabii neticesidir. Dev bir mekanizma olan insanlık tarihinin akışını Kürtçülük karşısında Türklüğün kaderi aleyhine işletmek, istikbale ait milli umudu korumak her geçen gün Kürtçülük yolunda mutlak bir inanç pınarından yıkanırcasına beslenenlerin Türkiye'nin başına günün birinde uluslararası politik konjonktürün etkisiyle, Irak'ta olduğu gibi bir badire açmasına mahal bırakmamak için devlet çapında tedbir alarak uygulamaya geçilmesinde zaruret görmekteyiz."*[21]

Fuat Doğu, cumhurbaşkanına, resmen Kürtçülük ile mevcut parlamenter sistem ve anayasal düzen içinde mücadele edilemez, ancak bir sıkıyönetim, daha açık ifadeyle bir darbe ya da muhtıra ile bu işin üstesinden gelinebileceğini dile getirir. Bunu 12 Mart Darbesinden 19 gün önce söyler. Devrin cumhurbaşkanının 12 Mart Muhtırasına sıcak bakmasında bu raporun da etkisi var mıdır bilinmez lakin bu konuda böyle bir

[20] **A.e.,** s. 240.
[21] **A.e.,** s. 241.

istihbarat raporu olduğu iddia ediliyor. MİT, Kürtçülük konusundaki çalışma ve brifinglerini 12 Mart Darbesinden sonra da sürdürür. Fuat Doğu, 12 Nisan 1971'de Nihat Erim başkanlığındaki hükümete Kürtçülük konusunda çok detaylı bir brifing verir. MİT, bu brifinglere paralel olarak Kürtçülük tehlikesi ile ilgili MGK'ya raporlar sunar. MİT'in, MGK'ya gönderdiği Haziran raporunda Kürtçülük tehlikesinin altında yatan en büyük nedenin Barzani Hareketi olduğu sonucuna varılır;

> *"Türkiye'deki bütün Kürtçülük cereyanlarının fikir ve eylem olarak Barzani'den ilham ve kuvvet aldığı inkâr edilmez bir gerçek haline gelmiştir. Barzani'nin Türkiye'ye karşı masum görünme gayreti ve bugüne kadar uygulamaya çalıştığı iki yüzlü siyaset tamamen tutarsız bir hale gelmiş ve tam bir açıklığa kavuşmuştur."*[22]

MİT'in rapor ve brifinglerinde, TİP içindeki "*Doğulular Gurubu'nun*" çalışmalarına, Doğu Mitinglerine ve özellikle DDKO'nun faaliyetlerine vurgu yapılır. MGK'da bu raporlar göz önünde bulundurularak kararlar alınır. 12 Mart'ın hemen akabinde TİP ve DDKO'ların kapatılma nedeninin devletin zirvesinde görüşülen bu raporlar ve bu raporlar üzerine alınan kararlar olduğu anlaşılıyor. Kürt devleti kurulması tehdidi ve Türkiye'nin bölünme tehlikesi ulusal basında sistematik bir şekilde yer alır. Cüneyt Arcayürek'in kaleminden, Hürriyet gazetesinde çıkan *"Dost bildiğimiz birçok ülkenin de yardımı ile Doğu'da Kürt devleti kurmak için çalışılıyor"* başlıklı haber bunlardan sadece biridir.[23] Bu tarz haberler *"bölünme"* tehdidini kamuoyunda canlı tutar, bu konuda son derece hassas olan güvenlik bürokrasisinin işini kolaylaştırır. Güvenlik bürokrasisi, Kürtçülük tehdidine karşı rapor hazırlamakla yetinmez, karşı harekata da geçer. Kürtçülük faaliyeti yapan birçok öğrenci ve militan 12 Mart'tan önce tutuklanır. Bunların büyük bölümü DDKO üyesidir. Ayrıca seneler sonra Türk ordusu bölgede ağırlığını hissettirir, illegal yapılanmalara ve eşkıyaya karşı, güvenlik operasyonları yapılır. Kürtçü Sol, 1970 yılında, bahar ayı boyunca yapılan güvenlik operasyonlarını "*Komando Operasyonları*", *"Komando Baskınları"* olarak görür ve öyle yansıtır. DDKO, kamuoyunu bu konuda harekete geçirebilmek için öncülük eder ve içlerinden DEV-GENÇ ile İTÜ Öğrenci Birliği'nin de bulunduğu

[22] **A.e.,** s. 242.
[23] **Hürriyet,** 16 Haziran 1970

16 kuruluşa bildiri yayınlatmayı başarır. DDKO bununla yetinmez, bölgeye bir heyet gönderir, olayları yerinde inceler ve geniş kapsamlı bir rapor hazırlar.[24] Bunu 15 Mayıs 1970'de, cumhurbaşkanlığına iletir. Raporun önemli kısmında, DDKO'ların Komando Baskını olarak ifade ettikleri güvenlik aramaları DDKO ve onlara sempati duyanların anlatımı ve bakış açısıyla aktarılır:

> *"Ocak ayı sonlarından beri Doğu'da askeri birliklerce tatbik edilen toplu indirme harekâtına özellikle Diyarbakır, Mardin, Siirt, Hakkâri yörelerinde girişilmiş ve hâlen eşkıya avı maskesi altında devam etmektedir. Her köy aynı saat ve aynı şekilde basılmakta, her köyde aynı işkence biçimleri uygulanmaktadır. Köyün etrafı motorlu araçlarla sarılmakta, helikopterlerle köyün üzerinde uçuşlar yaptırmakta, köylülere hiçbir şey sorulmadan dövülerek, evlerinden alınarak, belli alanlarda kadın-erkek ayrı ayrı toplanmaktadır. Bu özel kamp yerlerinde onlara 'silah getirin' denilmekte, köylü silah olmadığını söyleyince falakaya yatırılmakta, yerlerde süründürülüp koşturulmakta, piramitler kurdurularak birbirine bindirilmekte, bunlarla da yetinmeyerek köylüler çırılçıplak soyundurulmakta, kadınların mahrem yerlerine el atılıp iğrenç muameleler yapılmaktadır. Bu işkencelerde ölenlerin sayısı fazladır. Çırılçıplak soyunan kadın ve erkeklerin üzerlerine su dökülerek saatlerce kamçılanarak sehpalardan baş aşağı astırılmaktadır. Bu işkenceler sonucunda intihara teşebbüs eden köylüler olmuştur. Yer yer çıplak edilen erkeklerin tenasül uzuvlarına ip bağlanıp kadınların eline verilerek, bütün köy gezdirilmektedir. Yine çırılçıplak edilen kadınların köy içinde bütün gün boyu dolaştırılmaları olayına sık sık rastlanılmaktadır. Yine bu baskınlardan birçoğunda köylülerden kadın istenmiş ve bunun için kadınlarını vermeyen köy halkı işkenceye tabi tutulmuştur."*[25]

Raporu hazırlayanlar DDKO militanları, raporun içinde iddia ettikleri insanlık dışı iğrenç uygulamalar için hiçbir kanıt ve delil sunmazlar. Bu kadar ağır ithamlar için sözlü beyanı yeterli bulurlar. Rapordaki korkunç iddialar sanki gerçekmiş gibi basın yoluyla kitlelere aktarırlar ve bu konuda bir hassasiyet oluşturulmaya çalışırlar. Raporun son kısmı Kürtçü Solun 1970'de geldiği yeri göstermesi açısından çok önemlidir:

> *"Sayın Cumhurbaşkanı, Doğulu üniversiteli arkadaşlarımızın gezebildikleri yerler ve kasabalar yukarıda tespit ettiklerimizdir. Buralarda tespit edilen*

[24] Ali Buran, **Bir DDKO'lunun Kürt Yaşamı,** Peri Yayınları, 2011, İstanbul, s. 438 – 439.
[25] "Sosyalizm ve Kürtler", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,** C.,7, İletişim Yayınları, 1988, s. 2131-32.

durumlar köylülerin bizzat kendi ifadeleri banda alınarak yazılmıştır. Ayrıca jandarma ve komandonun köylere yaptığı zulüm ve işkenceler resimlerle de tespit edilmiştir.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda yaşayan halka uygulanan bu baskı-zulüm-jenosit hareketi bize göre yasadışı, insanlık dışı bir anlayışın sonucudur. Eşkıya aranıyor gerekçesiyle yapılan bu kapsamlı hareketin anlamı nedir? Eğer Türkiye tarihi biraz incelenirse, görülür ki Türkiye'nin bu Bölgesi'nde yaşayan halka uygulanan bu insanlık dışı baskı ne ilktir ne de sondur. Cumhuriyetten bu yana çeşitli nedenlerle dayandırılmıştır.

Devrimci Doğulu Öğrenciler olarak bu yasa dışı harekâtı şiddetle kınar, iktidarın bu yoldaki eylemlerine karşı bundan böyle her zaman bütün gücümüzle karşı koyacağımızı bildiririz."[26]

DDKO, aylık yayın bülteninde, söz konusu raporun birer nüshasının cumhurbaşkanlığı makamına, milletvekillerine, siyasi partilere, bilim adamları ve basına gönderildiğinin altı çizilir ancak hiçbirinden cevap alınılmadığı belirtilir.[27] DDKO'nun cumhurbaşkanlığı makamına sunduğu raporda, cumhurbaşkanımız yerine cumhurbaşkanı ifadesinin kullanılması manidardır. Yabancı bir devletin cumhurbaşkanına hitap ediliyor gibi hitap edilir. Bu, o dönem Kürtçü Sol içinde benimsenen ve sıkça dile getirilen *"Kürdistan Bir Sömürgedir"* tezinden kaynaklanır. Onlara göre, mektup yazdıkları kişi Kürdistanı işgal eden bir devletin cumhurbaşkanıdır. Onun için cumhurbaşkanımız yerine cumhurbaşkanı tabirini ısrarla kullanırlar. Diğer taraftan iktidarın bu yoldaki eylemlerine karşı "*Bundan böyle her zaman bütün gücümüzle karşı koyacağımızı bildiririz"* diyerek devlete resmen meydan okurlar. Bu mektup, ayrılıkçı Kürtçü Solun cumhurbaşkanına mektup yazıp onu açıktan tehdit edecek kadar güçlendiğini göstermesi açısından önemlidir.

DDKO, sosyalist Türk aydınlarının da yardımıyla rutin güvenlik tedbir ve aramalarını Komando Baskınları olarak Türkiye'nin gündemine sokmayı başarır. İsmail Cem, Milliyet'te bu konuyu, *"Acılı Doğu"* başlığı ile ele alır.[28] Yazı Kürtçü Sol içinde çok yankı uyandırır. DDKO, aylık yayın bülteninde, İsmail Cem'in, *"En hayret ettiğim şey komandoların yaptıkları işi, bir yurt görevi yapıyorlarmış gibi, huzur*

[26] **DDKO Dava Dosyası,** Komal Yayınları, İstanbul, 1975, s. 44.
[27] **DDKO Aylık Yayın Bülteni**, S. 4.
[28] **Milliyet,** 12-19 Haziran 1970.

içinde ve pişmanlık duymadan anlatmaları ve hareketlerinde kötü bir yan görmeyişleridir"[29] ifadelerine yer verir. Türk basınında birçok kalem İsmail Cem gibi bu konuya değinir, Güvenlik Operasyonları, Komando Baskınları adı altında bir anda Türk basınının ana gündem konularından biri haline gelir. Kürtçü Sol, romantik Türk aydınları üzerinden kendi gündemini Türk kamuoyuna taşımayı başarır. Doğulular Grubu'nun çok etkin olduğu TİP de bu konuya kayıtsız kalmaz. TİP Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunduğu raporunda eşitlik ilkesinden yola çıkarak Sunay'a şu soruyu sorar:

> *"Yetkililer silah arıyorsa, neden tam da Güneydoğu vilayetlerinde arıyorlar. Bunu bu vilayetlerde Kürtçe ve kısmen Arapça konuşan halklar yaşadığı için yapmıyor mu? Eğer böyleyse, bütün bu eylemleri, "Din ırk dil ve mezhebine bakılmaksızın Türkiye yurttaşlarının yasalar karşısında eşit olduğunu" buyuran 12. Maddesine aykırıdır."*[30]

Kürtçü Solun, tüm tepki ve eleştirilerine rağmen, bölge ve güvenlik tedbirleri alınmaya ve bu çerçevede operasyonlar yapılmaya devam edilir. İstanbul ve Ankara'daki DDKO üyelerinin evlerine baskınlar yapılır ve Kürtçülük yapan birçok kişi gözaltına alınarak tutuklanır. 12 Mart öncesi yapılan bu kısmi operasyon ve tutuklamalar Kürtçü Solun daha radikalleşmesine, bölgede daha etkin hale gelmesine neden olur. İsmail Cem örneğinde gördüğümüz gibi dönemin Türk aydınlarının, Kürtçü Solun yanında durması ve Türk devletini eleştirmesi Kürtçü Sola psikolojik üstünlük kazandırır. Böyle bir ortamda, güvenlik güçlerinin eşkıya ve ayrılıkçı hareketlere karşı yaptığı kısmı operasyonlar, yangının üzerine dökülen benzin etkisi yapıp devletin Kürtçülük olarak algıladığı eylemlerin daha yayılmasına, ayrılıkçı Kürtçülüğün merkez üssüne dönüşen DDKO'ların daha güçlenmesine neden olur. 1970 yazı boyunca yapılan güvenlik operasyonları ve baskınları Kürtçü Solu ile onu kanatları altında büyütmeye devam eden Türk Soluna bahane vermekten başka bir işe yaramaz. Nitekim MİT Müsteşarı Fuat Doğu, MGK'ya verdiği raporlarda mevcut durumda Kürtçülük ile mücadele edilemeyeceğini açıkça söyler. Kürtçü Sol 12 Mart Muhtırasını işte böyle karşılar.

---

[29] **DDKO Aylık Yayın Bülteni,** S. 4.
[30] Temel, **a.g.e.,** s. 248.

4.2.1. Ara dönem Hükümetinin Kurulması ve Sıkıyönetimin İlanı

Bölümün başında değinildiği üzere TSK 12 Mart 1971'de Başbakan Süleyman Demirel'e muhtıra verir,[31] Başbakan Demirel çekilir, muhtıra başarıya ulaşır. Nihat Erim başbakanlığında "Ara Dönem Hükümeti" kurulur. Parlamento kapatılmamış, 27 Mayıs'ta olduğu gibi tam bir askeri darbe söz konusu değildir. Bu yüzden 12 Mart'tan sonra eylemler, 27 Mayıs 1960'da görüldüğü ve daha sonra 12 Eylül 1980'de, görüleceği gibi bıçak gibi kesilmez, hatta artarak devam eder. Adam kaçırma ve banka soygunları birbirini takip eder. Tam da bu aşamada, Başbakan Nihat Erim, *"Tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir."*[32] şeklindeki tarihi açıklamasını yapar. Bu açıklama yeni bir devrin işaretidir. Gerçekten de Nihat Erim'in dediği gibi karşı tedbirler bir balyoz gibi inmeye başlar. 26 Nisan 1971'de, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerinde içinde olduğu 11 ilde sıkıyönetim ilan edilir.[33] Kürtçü Solun etkin olduğu Diyarbakır ve Siirt sıkıyönetim ilan edilen illerin arasındadır. Sıkıyönetim çerçevesinde birçok dernek kapatılır, sadece bununla sınırlı kalınmaz. Parlamento açık bırakılsa da adı her ne kadar muhtıra olsa da 26 Nisan'da, sıkıyönetim ilanı ile beraber ülke tam bir darbe sürecine girer.

Nihat Erim kaos ve anarşinin 1961 Anayasasının sağladığı hak ve özgürlüklerden kaynaklandığını, ancak anayasal bir değişiklikle anarşizm ve kaosla etkili bir şekilde mücadele edilebileceğini, devlet otoritesinin tesis edilebileceğini söyler. Erim'in uyarıları doğrultusunda 1961 Anayasasında kısmi değişikler yapılır. TRT ve üniversitelerin özerkliği kaldırılır, sendikal haklarda belirli ölçüde sınırlandırmaya gidilir. Lokavt legalize edilip memurların sendikal faaliyetleri yasaklanır. Ayrıca devlete karşı işlenmiş suçlar için Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. 1961'in sol *"özgürlükçü anayasasından", "güvenlikçi anayasaya"* geçilir.

[31] **Milliyet,** 13 Mart 1971.
[32] **Cumhuriyet,** 24 Nisan 1971.
[33] **Akşam,** 27 Nisan 1971.

Nihat Erim radikal sol hareketler gibi Kürtçülüğü de çok büyük tehlike olarak görmektedir. Önceki satırlarda 12 Mart 1971 Muhtırasının Türkiye'de sol bir darbeyi engellemek için NATO güvenlik konsepti çerçevesinde gerçekleştiğine değinmiştik. O dönem Kürtçülük hareketinin ana omurgasını Sosyalist Kürtçü örgütlerin oluşturması, başta ABD olmak üzere NATO ülkelerinin bunu tehdit olarak görmesi Nihat Erim'e aradığı fırsatı verir. Erim Kürtçülüğü Sol örgütlerle mücadele kapsamına 12 Mart Muhtırasının hedeflerinden biri haline getirir. Metin Toker, Nihat Erim'in Kürtçülüğe bakışını ve bu konudaki tavrını şöyle özetler;

> *"Kürt milliyetçileri. Anarşistlerin üzerinde nüfuz sahibi bunlardır. Onların bir hedefleri vardır. Eski Ermeni komitecilerinin hedefi: Türk vatanının bütünlüğünü bölmek. Türk halkından değil, Türkiye halklarından bahsetmeleri bundandır. Kürt halkı dedikleri Doğu insanlarını kendi davaları uğrunda malzeme diye kullanmak istemektedirler. Ama bunun tersi de vardır. Bilinçli Kürt milliyetçisi gençler, özel bir takım ideolojilere kapılmış yaşıtlarını, onların ruhu duymadan kendi özel Kürtçülük davalarına hizmetkâr diye kullanmaktadırlar. Başlattıklarını durdurmazlarsa, anarşistlerini cüretlerini, pek, hem pek pahalı ödeyeceklerinden şüphe edilmesin. Erim Hükûmeti, en sert tarzda, olmaz böyle vakalar demiştir ve kendisinden önceki iktidarla farkını başlatmıştır. Bu inançta bir devlet, eyleme geçti mi, onun eylemi etrafı toz eder. Devletle şaka olmayacağını bu topraklar üzerinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e olmaz böyle vakalar diyerek doğrulan idareler, isyancılara daima göstermişlerdir."*[34]

Nihat Erim, *"Kürt milliyetçiliği, sol ve sağdaki aşırı uçlar ile birleşerek Türk hükümetini tehlikeye sokmuştur"* şeklindeki beyanatı ile Kürtçü Sola yönelik gelecek dalganın işaret fişeğini verir. Adalet Bakanı İsmail Arar, Başbakanı Nihat Erim'in beyanatı paralelinde açıklamalarda bulunur. Arar: *"Kürt Hareketinin bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacını taşıdığını ve Doğu bloğu ülkelerinden yardım gördüğünü ve Irak'taki Kürt lideri Barzani ile iş birliği içerisinde olduğunu belirtmiştir."*[35]

Kürtçü Sol, 12 Mart Muhtırası arifesinde biri dernek diğeri de siyasi parti olmak üzere iki kuruluşun çatısı altında faaliyet gösterir. Dernek, 1969'da kurulan ve

[34] Metin Toker, "1971'in Türkiye'sinden Çizgiler", **Milliyet,** 25 Nisan 1971.
[35] Çay, a**.g.e.,** s. 441.

Kürt gençliğinin ideolojik eğitim Merkezi'ne dönüşen Devrimci Doğu Kültür Ocakları'dır. Parti ise, Türkiye İşçi Partisi'dir. DDKO İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün'ün 2 no'lu bildirisiyle 27 Nisan 1971'de kapatılır.[36] Lider kadrosu ve aktif üyeleri tutuklanır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi DDKO tutuklamaları 12 Mart'tan önce başlamıştı.[37] Ekim 1970'te İstanbul ve Ankara'da 16 kişi gözaltına alınır, birçoğu tutuklanır.[38] Diyarbakır'da yapılan tutuklamalarla DDKO tutuklu sayısı 21'e ulaşır.[39] DDKO tutuklularının yargılanmasına 29 Mart 1971'de Ankara'da başlanır. Ankara 3. Ağır Ceza Mahkemesi görevsizlik verir. DDKO davasının Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesinde görülmesine ve tutuklularında Diyarbakır'a sevk edilmesine karar verilir. Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesine sevk edilen 21 DDKO tutuklusu şunlardır:

> *"Fikret Şahin, Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Ali Beyköylü, Nezir Şemikanlı, İhsan Aksoy, Faruk Aras, İhsan Yavuztürk, Sabri Çepik, Niyazi Dönmez, Nusret Kılıçaslan, Ferit Uzun, Zeki Kaya, T. Ziya Ekinci, Musa Anter, Canip Yıldırım, M. Emin Bozarslan, Mehmet Demir, İsa Geçit ve Hasan Acar."*[40]

DDKO sanıkları Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesinde 141 ve 142. maddeleri çerçevesinde *"gizli örgüt üyesi olmak ve gizli örgüt yönetmek"* suçundan yargılanırlar. Tabii bu ilk DDKO davasıdır. 21'den 26 sanığa ulaşan ilk DDKO davasını, Mehdi Zana ve 45 arkadaşının oluşturduğu ikinci DDKO davası takip eder. İkinci DDKO'da yargılanan isimler arasında *Mehdi Zana, Ruşen Arslan, Edip Karahan, Naci Kutlay, Yusuf ve Tahsin Ekinci* gibi Kürtçü Solda etkin olacak önemli isimler vardır. Daha sonraki eklemelerle DDKO ana davasında yargılananların sayısı 92 kişiye ulaşır.[41] 11 Aralık 1971 tarihli Milliyet Gazetesi'nin *"Kürtçülük Davasına Diyarbakır'da başlandı"* haberinde Diyarbakır'daki, DDKO davalarının 10 Aralık 1971'de başladığını anlıyoruz.[42] Bazı araştırmacılar 12 Mart sürecinde tutuklanan

[36] **Milliyet,** 29 Nisan 1970.
[37] **Milliyet,** 17 Mayıs 1971, s. 11.
[38] **DDKO Aylık Yayın Bülteni,** S. 6.
[39] Şimşir, **a.g.e.,** s. 585.
[40] Temel, **a.g.e.,** s. 266.
[41] **A.e.,** s. 270.
[42] **Milliyet,** 11 Aralık 1971, s. 9.

Kürtçü militanların sayılarını yüzlerle ifade eder. Raşit Kısacık, 12 Mart öncesi ve sonrasında, DDKO ve Kürtçülük kapsamında 500'ye yakın kişinin tutuklandığını, tutukluların Diyarbakır Cezaevinde getirildiğini söyler.[43]

12 Mart yönetimi DDKO'dan sonra Kürtçü Solun 1960'lar boyunca koruyucu kanatları altında gelişimini sürdürdüğü TİP'i de kapatır. TİP'in uzun yıllar genel başkanlığını yapan Mehmet Ali Aybar, Mihri Belli'nin Milli Devrim Teorisini faşistlikle suçlayacak kadar "*Evrensel Sosyalist"*, Boran-Aren ikilisinin Sovyet çizgisindeki bilimsel sosyalizm anlayışına karşı çıkacak kadar da yerel sosyalist, yani *"Millici Sol"* taraftarıdır. Aybar, Genel Başkanlığı döneminde TİP'i bu iki zıt kutbun ortasında bir çizgide tutmayı başarır. Yalnız 1968'deki Çekoslovakya krizinin neden olduğu iç çekişmeler ile 1969 seçimlerinde alınan kötü sonuç, Aybar'a fazla hareket alanı bırakmaz. O da 1969'da TİP Genel Başkanlığı'ndan istifa eder. Kısa bir ara dönemden sonra, TİP Genel Başkanlığına daha Ortodoks bir sosyalizm taraftarı olan Behice Boran gelir.

Behice Boran- Sadun Aren, *"Bilimsel Sosyalizm"* ismini verdikleri siyasi çizgileriyle TİP'i merkez sosyalizmden Sovyetler Birliği çizgisine çeker. Behice Boran liderliğindeki TİP, partinin 4. Büyük Kongresinde Kürt sorunu konusunda bugün bile çok radikal görülebilecek kararlar alır. Karar metninin 6. maddesinin başında yer alan "*Türkiye'de, Kürt halkı üzerinde, baştan beri kanlı zulüm hareketleri, baskı, terör ve asimilasyon politikası"* uygulanmıştır ifadeleri ile Cumhuriyet baskıcı, zalim, terörist olarak tanımlanmış, TİP'in Kürt sorununu sahiplenişi ilan edilmiştir;

> *"Kürt halkına karsı uygulanan ırkçı, milliyetçi, şoven, burjuva ideolojisinin, partililer, sosyalistler ve bütün isçi ve diğer emekçi yığınlar arasında yerle bir edilmesini sağlamanın, partinin ideolojik mücadelesinin ve gelişmesinin temel ve devamlı bir davası olduğunu, Partinin, Kürt sorununa isçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri açısından baktığını kabul ve ilân eder."*[44]

[43] Kısacık, **Rizgarî ve Ala Rizgarî,** s. 44.
[44] **Resmî Gazete,** 6 Ocak 1972, no.14064 (Anayasa Mahkemesi Kararları, s.11)

DDKO'lı radikal Kürtçü gençlerin hazırladığı metnin kongrede kabul edilmesi TİP için intihar girişimidir. Nitekim, eski Genel Başkan Mehmet Ali Aybar kendinden sonra gelen Boran-Aren yönetimini TİP'i mayın tarlasına itmekle suçlar;

> *"Genel Başkanın istifasından sonra, bu grup TİP'e egemen olmuştur. (...) 4. Büyük Kongrede asıl TİP'in kapattırılması sonucunu doğuran bir başka karar da alınmıştır. Yeni yöneticiler, bu kararla TİP'i göz göre göre mayın tarlasına itmişlerdir. Gerçekten "Siyasal Partiler Yasasının" 89. maddesi: "Siyasi partiler, T.C ülkesi üzerinde milli veya kültür farklılıklarına yahut dil farklılıklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler (...)' der. Aynı yasanın 112. maddesi de 89. maddedeki yasaklara uymayan partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılacağını yazar. (...) 4. Büyük Kongreye böyle bir karar aldırtılmış, TİP'in kapatılmasına olanak verilmiştir."*[45]

Boran-Aren ikilisi Mehmet Ali Aybar'ın tabiriyle *"TİP'i göz göre göre mayın tarlasına itmişler ve TİP'in kapatılmasına olanak verdirtmişlerdir"*. 12 Mart Muhtırasından kısa süre sonra, 11 Mayıs 1971'de TİP'in kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açılır. Kapatma davasının açılmasını müteakip Genel Başkan Behice Boran ve MYK üyesi Sadi Eren ve Parti Genel Sekreteri Nihat Sargın tutuklanır. Anayasa Mahkemesi 1970'deki Büyük Kongrede alınan kararları gerekçe göstererek 20 Temmuz 1971'de TİP'i kapatır. Türk siyasetindeki birinci TİP dönemi böylece kapanmış olur. TİP'in Kürt sorununu kuramsallaştırıp, Türkiye'nin gündemine sokması ve bunu 4. büyük kongrede parti kararına dönüştürmesi kapatılma gerekçesini oluşturur.

TİP'in Kürtçü Sola verdiği teorik ve pratik destek TİP'in sonunu getirir. Tutuklu TİP yöneticileri 1974 affına kadar hapishanelerde kalır. TİP'in Kürt Sola adeta annelik yapar, sonunda da onun için kendini feda eder. TİP'in Kürtçü Solun gelişimine sağladığı olağanüstü katkı Kürtçü Sol tarafından dile getirilmediği gibi İsmail Beşikçi örneğinde olduğu gibi yeterli eleştirilirmiştir. Beşikçi, TİP'i *"Anayasa Mahkemesinde, olağanüstü kongrede aldıkları kararları yürekli bir şekilde savunamamakla"* ve *"resmî ideolojiye büyük tavizler vermekle"* suçlar.[46]

---

[45] **Sosyalist Yarın Dergisi**, S. 3, 1 Aralık 1976.
[46] İsmail Beşikçi, **Devletlerarası Sömürge Kürdistan,** Ankara, Yurt Kitap Yayın, 1990, s. 60.

4.2.2. Hapishane Süreci ve Kürtçü Solun İlk Siyasi Savunması (DDKO Savunmaları)

DDKO sanıkları sadece tutuklanmaları ile değil aynı zamanda siyasi savunmalarla da adlarından söz ettirirler. 12 Mart hapishane süreci ve yargılanmalarda yapılan DDKO savunmaları, Kürtçü Solun gelişimi açısından son derece olumlu bulunur, hatta Kürt siyasetinin Rönesans'ı olarak tanımlanır.[47] İsmail Beşikçi, DDKO davaları sırasında bazı gençlerin yapacağı siyasi savunmalarının Kürtçülük Hareketi açısından tarihi öneme sahip olduğunu altını çizerek vurgular. Bu savunmaların Kürt toplumu üzerinde *"derin izler bıraktığı"* kanısındadır. Beşikçi, bu savunmaların önemini şu şekilde dile getirir:

> *"Son dönemlerde Kuzey Kürdistan'da Kürt ulusal bilincini geliştiren en önemli olaylardan biri, kuşkusuz 12 Mart 1971 rejimiyle başlatılan Doğu Duruşmalarıdır. Kürtler Doğu Duruşmaları sırasında ilk kez sistemli, kararlı, bilinçli bir şekilde, Türk devleti karşısında, kendi Kürt kimliklerini savunmuşlardır."*[48]

Askeri savcılar tarafından hazırlanan DDKO iddianameleri TCK'nın 141 ve 142. maddeleri yani *"ırk mülahazası ile milli duyguları yok etmek veya zayıflatmaya matuf cemiyet kurmaya tevessül etmek"* çerçevesinde hazırlanır ve bu kapsamda cezalandırılmaları istenir. DDKO davaları kapsamında hazırlanan 122 sayfalık iddianamenin sonuç bölümünde, *"Irk mülahazası ile milli duyguları yok etmek"* suçu net bir şekilde görülür.

> *"Türk milletinden, Türk halkından ayrı ve bunun dışında Kürt şeklinde halkın varlığı iddia edilmek suretiyle milli duygu ve düşüncelerin, aynı topraklarda müşterek yaşamak arzu ve inancının yok edilmesi, böylece Kürt milliyetçiliği ve Kürtlük şuurunun aşılanarak Türk topraklarının parçalanıp Doğu'da bir Kürt devleti kurulmasının gerçekleştirilmesi amacı güdüldüğü duraksamaya yer vermeyecek derecede belirgindir."*[49]

---

[47] Raşit Kısacık, **Rızgarî ve Ala Rızgarî,** İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2010, s. 8.
[48] Beşikçi, **a.g.e.,** s. 59.
[49] **DDKO Dava Dosyası-1,** Komal Yayınları, 1975.

İsmail Beşikçi[50] kendisinin bizzat şahit olduğu DDKO yargılamalarını kitaplarında detaylı bir şekilde anlatır. Beşikçi iddianamede geçen, bizim de küçük bir alıntı ile verdiğimiz *"Irk mülahazası ile milli duygulara zarar verme"* suçuna vurgu yapar.

> *"Askeri savcılar 1971 yılında Doğu Duruşmaları sırasında hazırladıkları bütün iddianamelerde tarihte Kürt adıyla bilinen bir ulusun olmadığını, bunların aslının Türk olduğunu, Kürtçenin Türkçe'nin bir şivesi olduğunu yazıyorlardı. Tutukluların ben Kürdüm diyerek suç işlediklerini vurguluyorlardı"*[51]

İddianamede sadece bu konuya vurgu yapılmasa da İsmail Beşikçi ve Kürtçülük Hareketine sempati duyan kalemler ve aktivistler, "*Kürdüm dediğim için yargılanıyorum"* algısını işlerler. Bunda da hayli başarılı olurlar. Oysa DDKO davasındaki sanıklar, *"Komünizm ve Kürtçülük propagandası yaparak Devletin temel nizamlarını sarsıcı faaliyetlerde bulunmak"* suçundan yargılanırlar.[52] Yani Kürt olduklarından değil, Komünist ve Kürtçü olduklarından yargılanırlar. Lakin araştırmacılar tarafından bu ısrarla görülmez.

İddianameye nasıl cevap verileceği konusu DDKO tutukluları arasında çok ciddi tartışmaları tetikler, siyasi farklılıklar yüzünden zaten var olan bölünmeleri daha da derinleştirir, tutukluların kendi aralarında farklı komünler kurmasına neden olur. Gökhan Çal 1974-1980 arası ortaya çıkacak farklı örgütlenmelerinin temelini oluşturan bölünmeyi ve farklı komünlerin oluşmasını şöyle anlatır;

> *"Farklı komünler siyasal olarak farklı gruplara tekabül ediyordu. Bu komünlerden ilki DDKO (Ocak) Komünü'ydü. Bu grup içinde İbrahim Güçlü, Mümtaz Kotan, Fikret Şahin, Nezir Şemmikanlı, Ali Beyköylü, Yümnü Budak, Yılmaz Balkaş, Battal Bate, Mahmut Kılınç bulunmaktaydı. Savunmalar hazırlanırken Şerafettin Kaya, Ruşen Aslan, Gültekin Pekdemir, Orhan Kotan, Zülküf Şahin, Feqi Hüseyin Sağnıç, Kazım Baba, Ali Yalçın ve İsmail Beşikçi de Ocak Komün'ü ile birlikte hareket ediyordu. İkinci grup ise yine DDKO mensuplarından oluşan Nusret Kılıçaslan, Sabri Çepik, Zeki Kaya, Faruk Aras, Ferit Uzun, Hasan Acar, Niyazi Dönmez, İhsan Aksoy, İhsan Yavuztürk*

[50] Beşikçi DDKO yargılamaları sırasında Diyarbakır'da bulunuyor ve başka bir davadan yargılanıyordu.
[51] Beşikçi, **a.g.e.,** s. 111.
[52] Şimşir, **a.g.e**., s. 585.

tarafından oluşturulan komündür. Bu komünler ana hatlarıyla farklı siyasal çizgilere ve farklı siyasal savunmalara tekabül etmekteydi."[53]

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, DDKO tutukluları savunma konusunda ciddi manada bölünür. İsmail Beşikçi, bir grubun siyasi savunmanın gerekliği konusunda ısrar ettiğini, diğer grubun ise siyasi savunmaya şiddetle karşı çıktığını söyler, karşı olanların siyasi savunma yapmak isteyenleri nasıl ikna etmeye çalıştıklarını onların dilinden şu şekilde anlatır;

"Biz DDKO'yu boş zamanlarımızı geçirmek için, gazete kitap okumak için kurduk. Kürtlerden ve Kürtçe'den söz etmeseniz tahliye olursunuz. Tahliye olunca düşünceniz doğrultusunda hareket edersiniz. Ama Kürt olduğunuzu vurgularsanız, Kürtçeye baskı yapıldığını söylerseniz ağır cezalara çaptırılırsınız…Hem biz devrimci, enternasyonalist insanlarız. Devrimciler, enternasyonalistler dil, kültür gibi konulara ağırlık vermezler. Sosyalist toplum kurulunca, bu gibi konular kendiliğinden çözümlenir."[54]

Siyasi savunma taraftarı olan Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Yılmaz Balkaş, Mahmut Kılınç, Ali Beyköylü, Battal Bate, İsmail Beşikçi, Kazım Baba, Erdal Şenel, Hüseyin Toptaş, Ali Yalçın, Çetin Dayı, Mehmet Uzun, Recep Maraşlı gibi isimler Ocak Komünü adında ideolojik bir çalışma grubu oluştururlar ve siyasi savunmaya yönelik çalışmalarını, tartışmalarını bu grup adı altında yaparlar.[55] İsmail Beşikçi tartışmalara sadece şahit olmaz, aynı zamanda görüş beyan ederek tartışmalara katılır. Beşikçi, siyasi savunma yapmanın tarihi sorumluluğundan bahsedip geri çekmenin çok ağır sonuçlar doğuracağını ileri sürer. [56] İsmail Beşikçi'nin açıklamaları siyasi savunma yapma niyetinde olan gençler üzerinde etkili olur. Tartışmaların sonucunda bu gençlerin bir kısmı ideolojik savunma yapma kararı alır.[57] Bu kararı alan gençler yakınlarına ve taktiksel inkar önerilerinde bulunan diğer arkadaşlarına, *"Askeri savcıların iddianamelerine ve mahkemelerin kararlarına karşı muhakkak savunma yapmak gerektiğini, Kürt kimliğinin ve Kürtçenin savunulması*

[53] Çal, **a.g.e.,** s.113.
[54] İsmail Beşikçi, **Kürt Aydın'ı üzerine düşünceler**, Yurt Yayınları, İstanbul, 1988.
[55] Maraşlı, **a.g.e**., s.y.
[56] İsmail Beşikçi, "Hapisteki DDKO: Devrimci Doğu Kültür Ocakları", **BÎR ,** S.5, 2006, s. 99 - 157
[57] Temel**, a.g.e.,** s. 269.

gerektiğini" söylerler[58] ve 1971 yazı boyu titiz ve kapsamlı bir çalışma ile 167 sayfayı bulan iddianameye cevap dilekçesini hazırlarlar. Bu ilk dilekçeyi diğer DDKO'ların yazdığı 26 sayfalık ikinci dilekçe takip eder.[59] Beşikçi dilekçede işlenen savunmayı şöyle özetler;

> *"Ocak komününe mensup 6 DDKO tutuklusu ihtarnameye cevap niteliğindeki 167 sayfalık uzun dilekçelerinde en başta Kürtlerin ayrı bir ırk olduğu, gelenek ve görenekleri ile Türklerden ayrı bir ulus olduğu ve Türklerden çok önce bu topraklarda yerleşik oldukları tezine, ikinci olarak da Kürtçenin de Türkçe'nin bir şivesi değil de Hint Avrupa kökenli bağımsız bir dil olduğu görüşüne ağırlık verirler."*[60]

Siyasi savunma taraftarı gençler, cevap dilekçesini yazmakla yetinmediler. Kürt kimliği, Kürdistan olgusu ve Kürtçeyi savunan siyasi bir savunmanın dosyaya girmesi, tutanaklara kaydedilmesi ve okunması konusunda ısrar ederler. Uzun tartışmalardan sonra istediklerini yaptırırlar. DDKO davalarındaki bu siyasi savunma 12 Mart Muhtırasının atmosferi içinde dışarıdan hiç belli olmaz. Bu savunmaların ne kadar tarihi ve önemli bir savunma olduğu 1974 affından sonra Kürtçü Solun altın dönemi olarak tanımlanan 1974-80 arası dönemde daha iyi anlaşılır. Nitekim, İsmail Beşikçi 1971'deki DDKO savunmalarının tarihsel önemini vurgulu bir şekilde belirtir;

> *"1971 Doğu Duruşmalarının en önemli özelliği, Kürtlerin siyasal savunmalar yaparak kendi kimliklerini savunmalarıydı. Kürtçe ve Kürt toplumu olmanın ortaya çıkardığı öteki özellikler coşkuyla savunulmuştu. Kürdistan'da 12 Eylül'den sonra yürütülen duruşmalar ise çok daha bilinçli ve kararlı bir tutumu gündeme getirdi. Tutuklular ve hükümlüler mahkemede, savcılıkta, artık Kürtçe konuşuyorlardı. Savunmalarını Kürtçe yapıyorlardı."*[61]

DDKO savunmalarına İsmail Beşikçi, Orhan Kotan, Avukat Ruşen Arslan, Serafettin Kaya gibi çok isim katkı sağlar. Fakat savunmaların hazırlanmasında başat rolü Mümtaz Kotan ve İbrahim Güçlü oynar. [62] Recep Maraşlı DDKO savunmalarının merkezinde yer alan Ocak Komününün en aktif üyelerinden biridir. Dolayısıyla bu

[58] Beşikçi, **Devletlerarası Sömürge Kürdistan**, s. 113.
[59] **Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası I.**, Komal Yayınevi, Ankara, 1975.
[60] Beşikçi, **a.g.e.,** s. 112.
[61] **A.e.,** s. 116.
[62] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

konuda Mümtaz Kotan, Recep Maraşlı ve İbrahim Güçlü'nün açıklamaları birincil kaynak niteliğindedir. Bu isimlerin anlatımına dayalı ayrı bir DDKO savunmaları okuması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

4.2.2.1. Ocak Komününün Gözünden DDKO Savunmaları

Ocak Komünü oluşturan isimlerden olan Recep Maraşlı DDKO savunmalarının ilk siyasi savunma olmadığını, ilk siyasi savunmaların *"1969 yılında, Antalya'da görülen TKDP davasında Said Elçi ve Şakir Epözdemir'in yaptığı savunmalar"*[63] olduğunu söyler. Fakat diğer taraftan bu savunmaların Kürt gençleri tarafından mahkeme karşısında büyük bir cesaretle yapılmasının çok büyük yankı uyardığının ve diğer gençlere örnek teşkil ettiğinin altını çizer. Maraşlının belirttiği gibi daha önce *"kimliğe dayalı siyasi savunmalar"* yapılır ama bunların hiçbiri Ocak Komününün 1971 DDKO mahkemelerinde yaptığı siyasi savunmalar kadar yankı uyandırmaz, etkili olmaz. Ocak Komününü oluşturan gençler *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini benimsemiş, fikir örgülerinin merkezine bu tezi yerleştirmiş Kürtçü gençlerdir. Sömürge mahkemesi olarak gördükleri Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi karşısında *"Kürdistan Sömürgedir"* tezi çerçevesinde bir savunma yapmayı tarihi bir görev olarak görürler. Recep Maraşlı yargılandıkları mahkemeleri sömürge mahkemeleri olarak gördüklerini açıkça ifade etmekten çekinmez;

> *"1971 Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Mahkemesindeki yargılamaları ve cezaevi pratiği Kürt ulusal demokratik ve sosyalist hareketinin değişim ve ayrışmalar geçirdiği bir döneme tanıklık etmektedir. Sömürge mahkemeleri karsısında "siyasal savunma" yapılıp yapılmaması önemli bir ayraç oluşturur. Sıkıyönetim Adli Müşavirliğinin mahkemelerde siyasi bir metin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla aileleri de kullanarak yaptığı çeşitli baskı ve yönlendirmelere karşılık genç DDKO'lular siyasal savunmayı tercih ettiler."*[64]

Kürtçü Sol kendileri hakkında hazırlanan iddianameleri manipüle etme konusunda yoğun bir gayret içine girer. Anayasal düzeni silah yolu ile değiştirmek ya da ülkeyi parçalamakla suçlandıklarını geri plana atar, hatta çoğu zaman bundan hiç bahsetmez, iddianamenin detay kısmında yer alan bazı saptamalardan yola çıkarak Kürt oldukları

[63] **A.e.,** s.y.
[64] **A.e.,**

ya da Kürtçe konuştukları için yargılandıkları algısını oluşturmaya çalışır. Mümtaz Kotan iddianameyi özetleyen aşağıdaki sözlerinde bu bakış açısı hakimdir;

> *"Kürtlerin menşei (kökeni yani) Arap, Gürcü, İrani bir ırk olarak gösterilmişti. Ya da Orta Asya'dan gelme Turanî bir kavim. Malum Türk Tarih tezi bu. Ama, ne dersen de, hangi bilimsel bilgi ve belgeyi açıklarsan açıkla utanmıyorlar, arlanmıyorlar. Üstelik, Mehmet Şükrü Sekban gibi bilimsel olmayan ve devletin resmi ağzını da kaynak olarak kullanmış!*
>
> *Kürt Dili'nin olmadığı ilkel bir açıklama ile ileri sürülüyor. Bütün yazım bizi küçümseyen, horlayan tarzda ele alınmış. Kısaca, konuyu dağıtmadan belirteyim. Örneğin, şöyle diyor, "Ferhanga (aynen alıyorum) Kürdî Türkî sözlüğünden alıntılarla kelimelerin hiç birinin Kürtçe olmadığını öne sürüyor. Şu sonuca varmış; "Toplam kelimelerin 3080'i Türkçe, 2000'i Arapça, 1030'u Farsça, 1240'ı Zend, yani eski Farsça, 370 Pehlevi, 120 Ermeni ve 100 tanesi de Keldani".. Ne kalıyor, Savcıya göre (tabii bu hazırlıklar onu aşan ve başka yerlerde düzenlenmiş belgelerdir), "yalnız 30 kelime Kürtçe vokabüler" dir."*[65]

Ocak Komünü savcılığın iddianamesine karşı cevap niteliğinde uzun bir savunma metni hazırlar. Giriş bölümü, *"Kürt Halkı var mı dır? Kürt Halkı vardır"* soru-cevabı ile başlar. Söz konusu savunma metninin ilk kısmında Türk-Kürt ortak tarihi süreci derinlemesine değerlendirilmiş, Kürtlerin ayrı bir ulus olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Kotan bu kısmın ana hatlarını şöyle özetler;

> *"Birinci bölümde toplumların gelişim süreçleri irdelenmiş, İkinci bölümde ise, Tarihi gelişim içerisinde Kürtlerin durumu genişçe açıklanıyor. Genel olarak,*
> *-Arap yayılması sırasında,*
> *-Türklerin Anadolu'ya gelişleri döneminde,*
> *-Safeviler-Osmanlılar döneminde (Şerefname'den aktarımlarla) Kürtlerin durumu belirtiliyor.*
> *-19. Yüzyılda Kürt-Osmanlı ilişkileri,*
> *-Tanzimat dönemi,*
> *-Kürt-Ermeni ilişkileri,*
> *-Osmanlı İmparatorluğunun etnik yapısı,*
> *-Osmanlıların son dönemleri,*
> *-''Kurtuluş savaşı'' dönemi Kürtlerin varlığı ve ilişkileri açıklanmış,*
> *-Lozan'da durum incelenmiş ve 1923-1945 arasında Kürtlerin durumları ele alınarak, Doğu İsyanları ve çok partili dönem 'deki ilişkilerden söz edilmiş, Bugünkü durum başlığı altında,*
> *-Toplumsal dinamikler,*
> *-Feodalite çözülmektedir,*

[65] Kotan, **a.g.e.,** s.y.

-Bölgeler arası dengesizlik konularına açıklık getirilmiş."[66]

Uzun bir tarih değerlendirmesi akabinde, Dünyada ve Türkiye'de Kürt halkının var olduğu sonucuna varılmıştır. Savunma metninin üçüncü bölümünde, *"Kürt Dili'nin yeri ve yapısı, Kürt Dili'nin Fars dili ile ilişkileri, Kürt Edebiyatı, gazeteler, yayın hayatı"*[67]detaylı bir şekilde incelenmiş, Kürtçenin ayrı bir dil olduğu bilimsel olarak ispatlanmaya çalışılmıştır. Özellikle Dil konusu yani Kürtçe üzerine yoğunlaşılan bölümde *"Türk dilinden başka belli bir grameri ve zengin bir kelime hazinesi olan Kürt dili vardır"*[68] sonucuna ulaşılır. Recep Maraşlı, 1971 DDKO davalarında kendilerinin Ocak Komünü olarak yaptığı siyasi savunmalarda, *"Kürt diye ayrı bir ulusun, Kürtçe diye ayrı bir dilin var olduğu"* ispatladıklarının altını çizer;

> *"Bu savunmalarda, Askeri Savcılığın, "Kürt diye bir ulus yoktur, Kürtçe diye bir dil yoktur, bunları söylemek bölücülüktür" temelindeki iddianamesine karşılık Kürt diye ayrı bir ulusun, Kürtçe diye ayrı bir dilin var olduğu tarihsel ve sosyolojik temelleriyle ortaya konulmaktaydı."*[69]

Mümtaz Kotan savunma metninin, ırk meselesi, devletin resmi Kürt politikası, Emperyalizm, Faşizm ve Kemalizm çerçevesinde DDKO'nun irdelendiği diğer bölümlerini şöyle özetler;

> *"Dördüncü bölümde, bilimsel olarak Irk olayı incelenmiş, Resmî ideoloji ile karşılaştırma yapılmış,*
>
> *Beşinci bölümde, Resmi devlet politikası ile Kürt halkının inkarına dayalı şoven yapı konu edilmiş.*
>
> *Altıncı bölümde, DDKO'nun amacı, niteliği, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının tahlili, Emperyalizm, Faşizm ve Kemalizm olguları tartışılıyor.*
>
> *Yedinci bölüm, sonuç ve istemleri kapsıyor, Kürt halkına karşı uygulanan baskılar ve DDKO'nun demokratik istemleri sıralanıyor."*[70]

---

[66] **A.e.**
[67] **A.e.**
[68] **A.e.**
[69] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[70] Kotan, **a.g.e,** s.y.

Mümtaz Kotan'ın alıntılarından da görüleceği üzere, Ocak Komününün savunması bir iddianameye cevaptan ziyade, siyasi bir manifesto niteliğindedir. Ocak Komünü mensupları yargılandıkları mahkeme salonlarını siyasi miting alanına dönüştürmüş, suçlamalardan bağımsız ideolojik konuşmalar yapmışlardır. Nitekim, bu savunmaları rejimle bir hesaplaşma olarak tanımlayan yazarlar bile çıkar.[71] Kimliğe dayalı siyasal savunma DDKO sanıkları içinde tartışma ve bölünmeleri de beraberinde getirir. Mümtaz Kotan siyasal savunmanın DDKO içinde neden olduğu bölünmeleri şöyle anlatır;

> *"Savunmalar için duruşmaya çıkacağımız günün sabah saatlerinde, idareye bütün DDKO gruplarından birer kişi çağrıldı. Bizden de Yümnü Budak gitmişti. İdarede MİT'ten gelen kişiler de varmış, ayrıca savcı vb. Tek başına olanlardan da Tarık Ziya Ekinci, Musa Anter vb.. Gitmişlerdi. Duruşmamız öğleden sonraya ertelenmiş, beklerken bunun nedenini öğrendik. Yümnü geldi ve komünün toplanması gerektiği kararına vardık. Çünkü biz kendi sorunlarımız hakkında da komün kararına gidiyorduk. İsmail Beşikçi vb.. vardı. Komün toplantısında Yümnü olayı açıkladı, "Savunmaları geri çekin, zaten çoğunluğunuz 3 yıldan fazla yatmış, teşdidien takdiren ceza verilse de hepiniz tahliye olursunuz, burayı kapatalım, bitirelim vb.." demişler. Bu pazarlık bizi çok sarsmıştı, sakin olmaya çalıştık. Ama, İsmail ağabey sakin olamıyordu, ilk kez çok sinirlendi. "Bu savunma verilmezse bu iş burada bitirilir' 'dedi. Şimdi kulakları çınlıyordur, ''İlk Kurşun Olayı''nı düşünüyordur! Yani, açıkça bir pazarlık yapılıyor, bizi de daha ağır cezalarla tehdit ediyorlardı. Ben de, İsmail ağabey meraklanma bunu hiç kimse vermese de, ben vereceğim demiştim. Komün de savunmanın verilmesini kararlaştırdı. Bazı arkadaşlar tereddüt içine düştüler, düşürüldüler. Metni ben aldım ve altı cezaevinde imzalanmadan mahkemeye götürdüm"*[72]

DDKO davasında, Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay, Musa Anter, Kemal Burkay ve Canip Yıldırım gibi tanınmış Kürt aydın ve siyasileri de yargılanır. Hepsi TİP kökenli olan bu isimler DDKO davalarında yapılan siyasi savunmaya karşı çıkar ve bireysel savunma yaparlar.[73] Bu durum Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci gibi Kürtçü Solun büyük abileri olarak görülen kuşak ile Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Recep Maraşlı gibi genç üniversite öğrencilerinin başını çektiği genç kuşak arasındaki görüş farklılıklarını su yüzüne çıkartır. Genç kuşak Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci gibi abi dedikleri isimleri uzlaşmacı ve orta yolcu bulup çok sert eleştirir.

---

[71] Özer, **a.g.e**., s. 580.
[72] **A.g.e.,**
[73] Celal Temel, **a.g.e.,** s. 275.

12 Mart 1971 Diyarbakır hapishane süreci, Ocak Komünü ve onun neden olduğu siyasi savunma tartışmaları İsmail Beşikçi ismini öne çıkardır. Gerçi Kürt gençliği İsmail Beşikçi'yi 1960'lı yıllardan itibaren tanımaktadır.[74] İsmail Beşikçi'nin, Ocak Komününü oluşturan gençlere destek vermesi, bu konuda tavizsiz bir tutum sergilemesi, onun sivrilmesine ve kısa sürede Kürtçü Solun tartışmasız en büyük ideoloğu haline gelmesine neden olur. Recep Maraşlı İsmail Beşikçi'nin Kürtçü Sol ve Kürtçülük Hareketi içindeki önemini şöyle tanımlar;

> *"Kürt aşiretler üzerinde doktora tezi hazırlayan Dr. İsmail Beşikçi, "Doğu Anadolu'nun Düzeni" araştırması ile birlikte Türk aydınları arasında Kürt sorununa bilimsel bir yansızlıkla yaklaşan ilk kişi oldu. "Doğu Mitingleri" ve DDKO süreçlerine de yakından tanıklık eden Beşikçi, Kürt ulusal demokratik muhalefetinin ideolojik-teorik inşa surecine daha sonra bilimsel bilgi üretimiyle önemli katkılarda da bulunacaktır."*[75]

12 Mart 1971 cezaevi sürecinin diğer bir sonucu da Kürtçü Solun kendi içinde daha önce başlayan ayrışmanın cezaevi sürecinde derinleşmesi ve dönülmez bir noktaya gelmesidir. 1974 sonrası ortaya çıkacak rengarenk örgütlerin temelleri bu ayrışmayla birlikte atılır. Doğanoğlu cezaevi sürecindeki ayrışmaya dikkat çeker;

> *"DDKO'ların kapatılması ve üyelerinin tutuklanması, Kürtler için yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Zira DDKO'lular cezaevindeyken savunmaların nasıl olacağı sorununun da etkisiyle ayrışmaya başlarlar. Örneğin, bazı DDKO'lular Kürtlerin varlığının Kürt Kültürünün savunulması gerektiği görüşünü doğru bulurken, bazı DDKO mensupları "biz sosyalistiz, biz devrimciyiz, biz enternasyonalisttiz, biz milliyetçi değiliz, dil talebi, kültür talebi dile getirmek, Kürtçe'ye vurgu yapmak milliyetçiliktir. Biz milliyetçi değiliz, biz devrimciyiz sosyalistiz, enternasyonalistiz," şeklinde ifadelerde bulunarak, böyle bir savunma yapmamaları gerektiğini savunmuşlardır. Bu tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, DDKO'lar cezaevinde ayrışmaya başlamışlardır. Bu şekilde başlayan ayrışma, ileriki yıllarda derinleşecek ayrışmaların da temeli niteliğindedir."*[76]

Ocak Komününü oluşturan gençler sonraki süreçte kendi başlarına hareket etmeye karar verecekler ve 1975-1980 arası Kürtçü Solun en etkin ve en büyük

---

[74] Hamit Bozarslan, "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898–2000)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik,** C., 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 853.
[75] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[76] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 956.

hareketlerinden biri olacak Rizgari Hareketinin ana kadrosunu oluşturacaklardır.[77] Kürtçülük Hareketi üzerine detaylı çalışmalar yapan ve bu konuda kapsamlı bir kitap çıkartan Celal Temel de İsmail Beşikçi gibi DDKO davasındaki siyasi savunmaların tarihi önemine vurgu yapar. Celal Temel, DDKO savunmalarını, *"Kürtlerin ilk toplu kitlesel siyasal savunmaları"*[78] olarak tanımladıktan sonra DDKO savunmaları ile ilgili şu tespitte bulunur; *"DDKO davası sırasında Kürt varlığı, Kürt Dili ve Kültürü, kısaca "Kürtçülük" tartışılmıştır. İddia makamı, bir Kürt ulusunun ve Kürt dilinin olmadığını iddia ederken sanık konumundaki Kürt gençleri, Kürt ulusal varlığını ve Kürt dilini savunmuşlardır."*[79]

4.2.3. Kürtçü Aydınların Darbe Sürecinde Korunması

1970-1972 yılları arası dönem Türk Solu açısından çok zor geçer. Bu dönemde Türk Solunun sadece militan kadroları değil önde gelen isimleri dahi ağır bedeller öder. Lakin Kürtçü Solun önemli liderleri bu zor ve kritik dönemi en az hasarla atlatırlar. Sosyalist Kürt aydınları gizemli bir şekilde korunur. Bizi böyle bir kanıya iten neden o dönem Kürtçü Solun en büyük ismi Musa Anter'in anılarıdır. Anter anılarında 1970-1972 yılları arası dönemi kendi yaşadıkları üzerinden detaylı bir şekilde anlatır. Anter'in anlattıkları o dönem sosyalist Kürt aydınlarına ayrıcalıklı davranıldığı ve bir elin onları devamlı bir şekilde koruduğunu gösteriyor. 1970'de gözaltına alınan Musa Anter kaldığı yerden yemeklerine kadar çok çok rahat bir gözaltı süreci yaşar. Hatta o kadar rahattır ki Muşlu hapishane müdürü Anter'e jest olsun diye hapishanede Kürtçe şarkılar bile çaldırır:

> *"Hapishane müdürümüz, Muşlu bir Kürt'tü. Tutuklular kendisinden çok korkarlardı. Fakat gittiğimiz günün ertesi sabahı, hapishane hoparlörlerinden Kürtçe şarkılar çalınmaya başladı. Tutuklular, şimdiye kadar böylesi bir şeyin olmadığını ve bunun bizim için yapıldığını söylediler."*[80]

[77] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[78] Temel, **a.g.e.,** s. 284.
[79] **A.e.,** 284.
[80] Anter, **a.g.e.,** s. 215.

Musa Anter DDKO'nun perde arkası liderlerindendir. Abdullah Öcalan'ın dediği gibi Anter, İstanbul DDKO'nun ruhudur.[81] Nitekim bunu kendisi de anılarında şöyle ifade eder: *"Ben örgütü, yani DDKO'yu başından sonuna kadar maddi ve manevi olarak destekledim. Zaten faşist, Diyarbakır Örfi İdare Mahkemesi savcısının, benim için hazırladığı iddianamede, DDKO'ya yol gösterici, teşvik edici olarak suçlanacaktım."*[82] Musa Anter 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra DDKO'dan gözaltına alınır. İşkenceleri ile meşhur Sirkeci'deki Sansaryan Han'a getirilir. *"İşkence feryatları buradan sokaklara kadar taşıyordu"*[83] dediği Sansaryan'da Anter hiçbir kötü muameleye maruz kalmaz. 2. Şube Müdürü Cemil Gülmez, Anter kötü muamele görmesin diye başına özel bir polis memuru bile diker. Hatta Anter'e kötü muamele yapmaması için 1. şube müdürünü bile tehdit eder. İnanılması güç olayı Anter'in kendi dilinden dinleyelim:

> *"Şubenin merdivenlerinden çıkarılırken, Adana Erkek Lisesi'nden arkadaşım ve Adana ağzıyla Fellah kökenli Cemil Gülmez ile karşılaştık. Kendisi 2. Şube Müdürüydü. "Musa Ağabey, hayrola? dedi. "Ulan hayır var mı? Görüyorsun mezbahaneye gidiyorum" dedim. Elimi tuttu öptü. (...) Burada, Cemil 1. Şube müdürüne, "Ulan bak, Musa Ağabeye bir fiske vurursanız senin ananı" dedi. Ilgaz, "Ben karışmam. Hücrelere gönderirim, herkese ne olursa, ona da o olur." Cemil, "Olmaz ulan; sen bunun başına nöbetçi koyacaksın, kimse ona dokunmayacak" diye diretti."*[84]

Anter, Sansaryan'dan Türk siyasi tarihinde çok önemli yeri olan Ziverbey Köşkü'ne götürülür. Ziverbey Köşkü'ne gidip de orada kötü muameleye maruz kalmayan bir kişi varsa o da Musa Anter'dir. Anter, Barzani sempatizanı ve Kürtçü olduğu için korunur ve hiçbir kötü muameleye maruz kalmaz. Bu iddia değil Anter'in bizzat anılarında kendi yaptığı ifşadır:

> *"Biraz sonra bir tümgeneral yanında üç siville birlikte içeri girdi. General hışımla üzerime yürüdü ve kahırla, "Sana müjde, İsrail Başkonsolosunun cesedini bulduk" dedi. Beni dövmeye hazırlanıyorken, yanında ki sivillerden biri, "Paşam Musa Anter'dir, Kürtçüdür...İsrail Barzani'ye yardım ediyor, o*

[81] Öcalan, **a.g.e.,** s. 253.
[82] Anter, **a.g.e.,** s. 216.
[83] **A.e.,** s. 217.
[84] **A.e.,** s. 217.

yüzden bu adam İsrail elçisine kötülük yapmaz" dedi. Hayatımda ilk defa Kürtçülüğüm ve Barzani işe yaramıştı."[85]

Musa Anter ve Kürtçü aydınlara gösterilen imtiyaz Diyarbakır Örfi İdare Komutanlığı ve Diyarbakır Hapishanesi'nde de devam eder. Musa Anter Diyarbakır'da bir üsteğmene, hakaret edip dövecek kadar rahattır.[86] Sadece Anter değil Diyarbakır'daki hapishanede tutuklu bulunan Tarık Ziya Ekinci, Mehdi Zana, Canip Yıldırım, Kürtçü Solun önderleri çok rahat bir hapishane süreci yaşarlar. Bu isimlerin aksine çok zor hapishane süreci geçiren Mümtaz Kotan gibi Ocak Komününü gençleri söz konusu isimlere karşı çok tepkilidir. Kotan, DDKO'ları anlattığı *"Tarihin Karartılması eylemi üzerine"* adlı yazısında Musa Anter'i işbirlikçi olmakla itham eder;

"Musa Anter ise, bazı söyleşilerinde çok yanlış şeyler söyledi. Onu iyi tanıdığım için hayret etmedim. Örneğin, "Kürtler ayrılırsa, Türkiye zenginleşir'' demek yanlıştır. Yalnız yanlış değil, ayıptır. "Kimse, Kürtleri, Türkiye'den ayıramaz. Bugün İstanbul'daki Kürtler Kürdistan'daki Kürtlerden daha çoktur. Haklı veya haksız bu memleketi bizim ecdadımız Bizans'tan beraberce savaşarak almıştır"

Bu belirleme Kürt siyasi hareketi açısından yanlıştır. Bunu düzeltmek gerekir. Eğer değilse, siyasi olarak en önemli araçlarımız, kendiliğinden ortadan kalkmış olur. Asimilasyon, jenosit, zorla göç, milliyetçilik vb.. Bunlar Musa Anter'in özel niyetleri olabilir. Musa Anter, Şahap Balcıoğlu ile söyleşilerinde de ilginç şeyler söylüyor.

Diyor ki: "Yoksa Kürdün Türk'ten ayrılması, bağımsız, ayrı bir devletin kurulması filan kesinlikle söz konusu değildir". (Sh:16-17) "Biz Osmanlı çocuğuyuz. Cumhuriyet döneminde doğmadık. O zamanlar Doğu'da, Güneydoğu'da bir devlet otoritesi ve düzeni yoktu. Başıboş yaşıyorduk" (Sh:. 19). Bunlar tarihimize aykırı. "Anadolu Türklerden önce Kürtlerin yurduydu"(Sh:22). Hangi Anadolu Musa ağabey. Biz Mezopotamya'da yerleşik bir halkız. Anadolu aslen Yunanca bir kelime (Anatolia) ve bozularak kullanılıyor. Yunanistan'ın doğusu, Şark, Ege ve Türkiye bölümü.Bunu Yalçın Küçük ile ilgili bölümde belirtmiştim. Yani, ayrı bir Doğu ve Güneydoğu Anadolu yok. Musa Ağabey, ne yazık ki bizi duymuyorsun.(...)

Devam ediyor: "Ben bu toprakların çocuğuyum. Atatürk'e Türk padişahlar idam fermanı çıkardı ama, Kürt aşiretler omuz verdi. Kurtuluş savaşını

[85] **A.e.,** s. 219.
[86] **A.e.,** s. 220.

Türklerle Kürtler birlikte kazandılar. Kürt'ten çok Türk dostum var." vb. Musa Anter "Kürt Anadolusuz olmaz, İstanbul'u bırakmayız" da diyor. Bunlar çok özgür söylemler, dostluk ve arkadaşlık ilişkileri içinde söylenmiş. Ama yanlış. Bunların düzeltilmesi gerekiyor. Esas düzeltmemiz gereken ise Musa Anter'in "Hatıralarım" da yazdıklarıdır. İki cilt olarak çıkan bu kitapta DDKO'lardan bir cümle ile bahsediliyor. Hayretler içinde kaldım. Bütün söylemlerini yaratan DDKO ve Diyarbakır duruşmaları olmasına karşın, hiç söz etmemesi ve ettiğinde de çok küçümsemesi beni incitti

Bütün "hatıratı"nda DDKO'lar ile ilgili yarım sayfa açıklama var, o da çok kötü, utandırıcı, üzücü ve horlayıcı.1971 tutukluğunu açıklıyor, Ankara Merkez Cezaevini yazıyor, ne biz ne ötekiler ortada yokuz. Kendisi, Ankara Merkez Cezaevi'nde, 15 bilemediniz 20 gün kalıp gittiği halde, bütün olan biteni kendisine yontuyor. Aklında kalan bir iki cümle ile işi geçiştiriyor."[87]

4.2.4. Kürtçü Solun Müstakil Hale Gelişi

Kürtçü Solun, Türk Solundan kendini ayrıştırması, 1960'ların ikinci yarısından başlayıp 12 Mart Muhtırasına kadar uzanan bir süreçtir. Bu konuda tam bir tarih vermek gerekirse, DDKO'ların kurulduğu 1969 senesi en doğru sene olur. Zira, DDKO'ların kurulmasıyla, Kürtçü Sol, Türk Solundan özerkliğini ilan eder. Tarık Ziya Ekinci, Kürtçü Solunun Türk Solundan ayrışması ve müstakil hale gelme sürecini şöyle anlatır:

"TİP'e katılmayan Kürt gençleri örgütlemek ve yığınsal bir gençlik örgütü oluşturmak gerektiğini anladık. (....) Biz de bir kısım arkadaşla birlikte Tahsin'in (Ekinci) yazıhanesinde bir araya geldik. Aramızda TİP'lerin yanında KDP'liler, (Kürdistan Demokrat partililer) de vardı. Kuracağımız derneğin adının DDKO olmasına ama ayrı bir tüzükle ve farklı bir amaç maddesiyle kurulmasına karar verdik. Daha önce de Fikir Kulüpleri Federasyonu ve TİP üyesi olan üniversiteli Kürt gençleri o tarihlerde artık Parti'ye gelmiyorlardı. Ama DDKO'ya gelip toplantılara katılıyorlardı. Dernek gençlerle dolup taşıyordu."[88]

Ergun Aydınoğlu, Türk Solunu ele aldığı kitabında, Türk ve Kürtçü Sol arasındaki ayrışmanın DDKO'ların kurulmasıyla birlikte fiiliyatta başladığı, 12 Mart

[87] Kotan, **a.g.e,** s.y.
[88] Diken, **a.g.e.,** s. 60.

Muhtırasının bu ayrışmayı nihayete erdiği sonucuna varır.[89] Tarık Ziya Ekinci ve Ergun Aydınoğlu'nun belirttiği gibi Türk Solu ve Kürtçü Sol arasındaki ayrışma DDKO'nun kurulmasıyla 1969'da başlar. Lakin bu dönemde ikili bir örgütlenme vardır. Kürtçü Solun lider kadrosu, TİP yani Türk Solu içinde faaliyetlerini sürdürürken Kürtçü Sola mensup gençler de DDKO'lar da faaliyet göstermeye başlarlar. 12 Mart 1971 Muhtırası, 1969'da fiilen başlayan ayrılığa resmiyet kazandırır. 12 Mart süreci, Kürtçü Solun Türk Solundan resmen ayrıldığı tarihtir. Ziya Ekinci bu tarihi kırılmayı çok net ifadelerle dile getirir;

> *"12 Mart bir anlamda sol eğilimli Türklerle Kürtlerin ayrışmasını da getirdi. 1970'e kadar geçirdiğimiz dönemde TİP, Kürtler ile Türklerin ortak partisiydi. Bütün kongrelerde kararlar ortak alınmıştır. Kürt sorunu TİP'in bir numaralı sorunuydu. O nedenle ben TİP'in birinci dönem hareketini Kürt hareketinin bir parçası olarak telakki ediyor ve öyle tanımlıyorum. Ama… Kürt aydınları ikinci TİP'e katılmak istemediler. Kürtlerin büyük bölümü, 'bizim Türklerle yapacak işimiz kalmadı' diyerek bağımsız örgütlenme yolunu seçtiler."*[90]

12 Mart Muhtıra süreci ve sonrasında yaşananlar ayrışmayı kalıcı bir hale getirir, Nitekim Ruşen Arslan Türk ve Kürtçü Solun 12 Mart Muhtırasından sonra bazı girişimlere rağmen Türk Solu ile bir daha bir araya gelemediklerini yazar.[91] Mümtaz Kotan da DDKO'ların kapanması ve 12 Mart hapishane süreci ile artık dönüşü olmayan bir yola girildiğini kabul eder.[92] Ocak Komününün diğer önemli ismi Recep Maraşlı ise Kürtçü Solun Türk Solundan ayrışmasını kendilerine dayatılan bir zorunluluk olarak tanımlar ve süreci şöyle özetler;

> *"DDKD'lerin Kürt öğrenci gençliğinin çekim merkezleri haline geldiği, Türk sosyalist hareketindeki yeni gruplaşma ve saflaşmaların yaşandığı bu dönemde siyasal gelişmeler kısa bir süre içinde ayrışmayı dayattı. TKDP'nin mevcut programında örgütlenmeyi kabul etmeyen ekip, "Türk Solundan ayrı, diğer sınıf ve tabakalardan bağımsız örgütlenme", "sömürgecilik tezi", "Kürt halkının anti-sömürgeci mücadelesinin ideolojik politik inşa süreci", "Kemalizm ve sosyal-şovenizm" eleştirisi başlıklarında bir "deklarasyon" yayınladı."*[93]

---

[89] Aydınoğlu, **Türk Solu, (1960-1980),** s. 337.
[90] Diken, **a.g.e.,** s. 63.
[91] Arslan, **a.g.e.,** 261.
[92] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[93] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Recep Maraşlı Türk Solu mensuplarının bu ayrışmayı kabul etmediğini, kendilerini Kürtçülükle suçladıklarını ve *"Kürdistan Sömürgedir"* tezine yönelik sistematik ağır eleştiriler yönelttikleri[94] tespitinde bulunur;

> *"Dönemin ilginç ayrışmalarından biri de Kürt solunun yoğun ideolojik tartışmalarının Türk Sosyalist hareketindeki yankılarıdır. En reformistinden, en radikaline kadar bütün Türk solu, "sömürgecilik ve ayrı örgütlenme" tezine şiddetle karsı çıktı ve onu "ayrılıkçı burjuvazinin, Kürt milliyetçiliğinin tezi olarak" mahkûm etmeye çalıştılar.*
>
> *Buna karşılık, "ulusal sorun, Kemalizm" gibi konularda yeniden gözden geçirmeler ve tartışmaları da yürütmek zorunda kaldılar. Türk solu içinde yalnızca Kurtulus (KSD) grubu Sömürgecilik tezini benimsedi, fakat "ortak örgütlenmeyi savundu. Kurtuluş içinde gelişen Kürt muhalefeti ise ayrılarak Tekosin grubunu kurdular. Troçkist yapılardan İşçi Cephesi de 1979'da sömürge Kürdistan tespiti yaparak "Bağımsız Kürdistan" sloganına sahip çıktı.36*
>
> *Türk sosyalistleri içindeki tartışmalar daha sonra TKEP [Türkiye Komünist Emek Partisi] gibi örgütlerin "Kürdistan seksiyonu" kurmaları ve daha sonra bunların da ayrışmalarına doğru uzandı. 1980'li yıllarda KKP'nin kurulusu böyle bir sürece denk düşer."*[95]

Bütün bu ifadelerden, 12 Mart Muhtırasının Kürtçü Solun Türk Solundan ayrışma sürecinin nihayete erdiğini görüyoruz. Kürtçü Sol, 1971-1974 arası dönemde kendini Türk Solundan tamamen ayrıştıracak, her şeyi ile tam müstakil hale gelecek, fikri dönüşümünü tamamlayacaktır. Bu dönem, 1974-1980 yılları arasındaki oluş evresine hazırlaması itibariyle Kürtçü Solun *"İkinci Kuluçka Dönemi"* olarak da tanımlanabilir.

4.3. KÜRTÇÜ SOLUN ÖRGÜTLER DÖNEMİ (1974-1980)

Kürtçü Solun örgütler dönemi olarak adlandırılan 1974-1980 arası dönem bir genel af ile başlar. Türkiye 12 Mart 1971'den itibaren ara dönem hükümetleri

[94] Türk Solunun Kürtçü Solun "Kürdistan Sömürgedir" tezine yönelttiği eleştirileri Türk-Kürtçü Sol ilişkilerini incelediğimiz bölümde detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.
[95] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

tarafından idare edilmektedir. İlk ara dönem hükümeti Nihat Erim hükümeti 03 Aralık 1971'de istifa eder.[96] Kısa süre sonra ikinci Nihat Erim hükümeti kurulur. O hükümette dört ay sonra istifa eder, yerine 22 Mayıs 1972'de Ferit Sadi Melen hükümeti kurulur. Melen hükümeti de bir yılını doldurmadan yerini 15 Nisan 1973'te kurulan 12 Mart'ın son ara dönem hükümeti olan Naim Talu hükümetine bırakır. 14 Ekim 1973'te genel seçimlerle ara dönem biter ve demokratik hayat yeniden başlar. Seçimlerde %33,33 ile CHP birinci, %29,8 ile de Adalet Partisi ikinci parti çıkar. İlk kez seçimlere katılan MSP ise %11,8 oy alarak amblemi anahtar gibi kilit parti konuma gelir. Bu seçimler sonucunda oluşan parlamento aritmetiği hükümet kurulmasını zorlaştırır. Seçimlerden birinci çıkan CHP bu şansını kaybetmek istemez. Ecevit, o zamana kadar hiç kimsenin ihtimal vermediği CHP-MSP Koalisyonunu kurmak için MSP ile görüşmeye başlar. Siyaseten imkânsız sanılan CHP-MSP hükümeti 26 Ocak 1974'te kurulur.

Koalisyon görüşmeleri sırasında CHP ve MSP genel af çıkarılması konusunda anlaşır. Nitekim başbakan olacak CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit 1 Şubat 1974'te okuduğu hükümet programında genel affa açık bir şekilde değinir. Ecevit, genel af konusunda, *"Toplumdaki iç barışı kurmak üzere düşünce ve inanç suçlarını da kapsayan bir Genel Af ile orman suçlarına ilişkin affın gerçekleşmesini zorunlu görüyoruz"* der. CHP ve Ecevit, genel af konusunda hassas ve ısrarcıdır. Hükümet kurulur kurulmaz af konusunda çalışmalarına hız verilir. Başbakan Bülent Ecevit Genel Af Yasa Teklifini 27 Mart 1974'e meclise sunar.[97] 141 ve 142. maddeler kapsamında işlenen suçların af kapsamı içine sokulması mecliste tepkilere neden olur. Tepkiler daha ziyade Kürtçülük ve bölücülükten yargılanmış, hüküm giymiş kişilerin af kapsamına alınmasına yöneliktir. Nitekim tasarıya muhalefet eden milletvekilleri bölücülük ve Kürtçülük konusundaki endişelerini öne sürerler. DP Konya Milletvekili Kubilay Ömer tasarının mevcut haliyle geçmesi durumunda, serbest kalacak suçluların daha önce yaptığı bölücü açıklamaları meclisin gündemine getirir;

> *"Misaller: Kürt milliyetinden halka ağır karsı? ağır baskı ve zulüm uygulandı... Biz Türkiye'de yaşayan Kürt milliyetinin kendi kaderini tayin hakkını her zaman savunduk ve savunmakta devam edeceğiz... Kürt halkına*

[96] "14 bakanın kabineden çekilmesi üzerine, Nihat Erim istifa etti", **Hürriyet,** 4 Aralık 1971.
[97] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 4, Cilt 2, 27.3.1974, S. Sayısı 25, s.1-11

yapılan baskılar çekilecek gibi değildi... Tek çaresi, Türk ve Kürt halkının ortak kurtuluşunun silahlı mücadele yoluyla olan kurtuluşuna katılmakla ve bu mücadelenin içinde görev almakla şeref duyuyorum... Kürt milliyetinin üzerindeki ırkçı baskı, terör ve eritme politikasının kalkması, devlet kurma hakkının tanınması... Halkın demokratik iktidarı ile beraber Kürt milliyeti kendi geleceğini kendi hür iradesiyle tayin edecektir... Komünistler, Türkiye proleteryasının öncüleri olarak, Kürt halkının kendi kaderini Kürt isçi ve köylülerinin menfaatleri yönünden tayini için çalısırlar... Proleteryanın devrimci ideolojisini kavramıs bir Kürt olarak yine bilirim ki, Kürt halkının direncini kırmak mümkün olmayacak; Türkiye'nin Türk ve Kürt halkları hâkim sınıfların fasist diktatörlüğünü mutlaka yenecektir...

Naklettiğim sözler, ülke ve milletiyle parçalanamaz bütün teşkil eden Devletimizin temeline nasıl dinamit yerleştirildiğinin açık örnekleridir. Doğu mitinglerini tertipleyen ve Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan TİP'in bölücülüğü ortaya çıkmaktadır. Bunun yöneticileri hakkında Sıkıyönetim Mahkemesinin verdiği kararın ne denli haklı bir davaya parmak bastığı meydana çıkmaktadır."[98]

Ana muhalefet partisi lideri konumundaki AP Genel Başkanı Süleyman Demirel af tasarını *"devleti ve milleti bölmek isteyenlerin affi"* olarak tanımlar, parti olarak tasarıya karşı çıkacaklarını ifade eder.

"(...) Çünkü bunların, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü bölmek ve devleti paramparça etmek gayelerini aramaya lüzum yok. Bunlara yardımcı olmayacağımıza dair yemin etmisiz. Diyoruz ki: Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğünü koruyacağıma; milletin kayıtsız sartsız egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalısacağıma namusum üzerine söz veririm. Bu, bu kürsüden her milletvekilinin yapmıs olduğu bir yemindir. Kanaatimce bu hususları içine alan, yani komünist ve anarsistlerin affını, devlet yıkıcılarının, memleket parçalayıcılarının, devleti ve milleti bölmek isteyenlerin affını içine alan bir affın gerçeklestirilmesini, milletvekilliği yeminine uygun bulmadığımızı, buna bütün gücümüzle karsı çıkacağımızı huzurunuzda ifade eder, hepinize saygılarımı sunarım."[99]

Bu iki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, tasarıya gösterilen tepkiler "bölücülük" konusunda yoğunlaşır. Muhalefet bu çerçevede söz konusu suçların kapsam dışı kalması için tasarının 5. maddesinin aşağıdaki şekilde düzenlenmesi teklifinde bulunur;

[98] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 4, Cilt 2, 27.3.1974, S. Sayısı 25, s.58-59.
[99] **TBMM Tutanak Dergisi ,** Dönem 4, Cilt 2, 27.3.1974, s.363-364.

"Madde 5. Aşağıda yazılı bentlerde gösterilen suçlar, kanun hükümleri dışında bırakılmıştır :

A) Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142, 146, 149 ve Askerî Ceza Kanunu'nun 148. maddesinin (B) bendinde yazılı fiiller ile Türk Ceza Kanunu'nun 414. maddesinin 2. fıkrası ve 416. maddesinin 1. fıkrasında yazılı suçlar."[100]

Tasarının bu şekilde kanunlaşması için CHP ve MSP'den bazı milletvekillerinin destek vermesi gerekiyordu. Muhalefet aradığı desteği hükümetin küçük ortağı MSP'de bulur. 20 MSP'li Milletvekili genel af kapsamından 141-142. maddelerin yani düşünce suçlarının muaf tutulmasını ister ve bu konuda muhalefetle birlikte hareket eder. Böylece başta bölücülük olmak üzere devlete karşı işlenen suçlar Genel Af Tasarısının kapsamından çıkartılır. Yasa teklifi bu haliyle 15 Mayıs 1974'de mecliste oylanır ve kabul edilir. Basın milliyet gazetesinin *"Af 141-142'sız Çıktı!"* manşetinde görüleceği üzere genel affı kapsam dışı bırakılan maddelere vurgu yaparak verir.[101]

Genel affın bu şekilde kanunlaşması, üstelik koalisyon ortağı MSP'nin 20 milletvekili ile bunun yapılması, CHP içinde çok büyük tepkilere neden olur. CHP konuyu görüşmek üzere parti meclisini olağanüstü toplantıya çağırır.[102] Toplantıda hükümetten çekilme ciddi ciddi tartışılır[103] sonunda Anayasa mahkemesine başvurma kararı alınır. CHP 1 Haziran 1974'de 141. ve 142. maddelerin af kapsamı dışında bırakılmasının Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğunu[104] öne sürerek Anayasa Mahkemesinden bu maddeleri kapsam dışı bırakan kanunun 5. Maddesinin iptalini ister.[105]

Anayasa Mahkemesi 2 Temmuz 1974'te oy çokluğu ile[106] 1803 sayılı af kanunu düşünce suçlarını kapsam dışında bırakan maddelerini usul ve esasen anayasaya aykırı

[100] **TBMM Tutanak Dergisi ,** Dönem 4, Cilt 3, 14.5.1974, S. Sayısı 25'e 2.ek, s.9.
[101] **Milliyet,** 16 Mayıs 1974.
[102] **Milliyet,** 16 Mayıs 1974.
[103] **Milliyet,** 15 Mayıs 1974.
[104] **Milliyet,** 2 Haziran 1974.
[105] **Milliyet,** 2 Haziran 1974.
[106] Anayasa Mahkemesinin 6 üyesi karara karşı çıkar.

bulur ve bozar.[107] Kararın resmî gazetede yayınlanması ile 141 ve 142. maddelerden mahkûm düşünce suçluları, daha açık ifadeyle Türk ve Kürtçü Sola mensup siyasetçi ve militanlar genel af kapsamında serbest bırakılır. Karar Sol ve Kürtçülük cenahında zafer olarak algılanır ve öyle yansıtılır. Nitekim, Diyarbakır Cezaevinden tahliye edilen bölücülükten hüküm giymiş 28 kişi adeta bir kahraman gibi karşılanır, konvoylar eşliğinde şehirde gezdirilir.[108] Tercüman gazetesi afla serbest bırakılan Kürtçülerin Diyarbakır'ın merkezinde yaptıkları gövde gösterisini "*Diyarbakır'da Tahliye Edilenler 50 Taksi ile Şehirde Tur Attı"*[109] başlığı ile kamuoyuna duyurur. Genel affın Kürtçüler ve Kürtçülük Hareketi için ne kadar önemli olduğunu anlamak için afla serbest bırakılan kişilerin listesine bakmak yeterlidir;

> *"Musa Anter: İleri Yurd Gazetesi yazarı, 49'lardan, TİP üyesi, DDKO'larda eğitim faaliyetlerinden sorumlu*
> *Mehmet Emin Bozaslan: Silvan Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Fikret Sahin: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Nusret Kılıçaslan: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Eyüp Sabri Çepik: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Mümtaz Kotan: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Zeki Kaya: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *İhsan Yavuztürk: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Yümnü Budak: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı Yönetim Kurulu Baskanı*
> *İbrahim Güçlü: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Nezir Semikanlı: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Ali Beyköylü: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *İsa Geçit: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı üyesi*
> *Ferit Uzun: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Hasan Acar: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Canip Yıldırım: 49'lardan, TİP üyesi, DDKO'lar ile bağlantılı*
> *İhsan Aksoy: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Sait Elçi: 49'lardan, yasadısı Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi yöneticilerinden*
> *Ali Yılmaz Balkas: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Mahmut Kılıç: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Niyazi Dönmez: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Mehmet Tüysüz: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Sait Pektas: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Cimsit Bilek: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*
> *Mahmut Fırat: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından*

[107] **Resmî Gazete,** 12 Temmuz 1974, no.14943, (Anayasa Mahkemesi Kararı), s.1-13.
[108] **Milliyet,** 14Temmuz 1974.
[109] **Tercüman,** 14 Temmuz 1974.

İbrahim Halil Önen: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı üyelerinden
Ahmet Zeki Okçuoğlu: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı üyelerinden.
Agah Uyanık: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı üyelerinden
Nizamettin Barıs: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Ömer Bakkal: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Eyüp Alacabey: İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Mehmet Demir: Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı üyelerinden
Kemal Burkay: TİP Tunceli İl Baskanı, Tunceli Doğu Mitinginin düzenleyicisi
Mehdi Zana: TİP üyesi, Silvan Doğu Mitinginin düzenleyicilerinden, Diyarbakır DDKO'larının kurucularından
Rusen Arslan: TİP Mus Delegesi, DDKO üyesi, TİP'in 4.Büyük Kongresi'nde Kürtlerle ilgili alınan kararın metnini kongre baskanlığına sunanlardan
Edip Karahan: Kürtçülük propagandası yaptığı için kapatılan Dicle-Fırat Dergisi'nin sahibi, DDKO bağlantılı
Yusuf Ekinci: Diyarbakır DDKO kurucularından, Lice Doğu Mitinginin düzenleyicilerinden
Tahsin Ekinci: TİP Diyarbakır İl Baskanı, DDKO bağlantılı
Naci Kutlay: 49'lardan, TİP Ağrı İl Baskanı, Diyarbakır DDKO kurucularından
Tarık Ziya Ekinci: TİP eski Diyarbakır Milletvekili, Diyarbakır DDKO kurucularından
Nazım Sönmez: Diyarbakır DDKO kurucularından
Niyazi Tatlıcı: TİP Silvan ilçe yöneticisi, Silvan Doğu Mitinginin düzenleyicilerinden
Vedat Erkaçmaz: Silvan Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Yusuf Kılıçer: Silvan Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Akif Isık: Silvan Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Bahri Evliyaoğlu: Silvan Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Fikri Müjdeci: Silvan Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Mustafa Dösenekli: Üçüncü Doğu Mitinginin Komite Baskanı
Ömer Kan: Ergani Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Mehmet Emin Tektas: Ergani Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Ubeydullah Aydın: Batman Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Sabri Yıldız: Batman Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Mehmet Yıldız: Batman Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
Mehmet Sirin Baltas: Kozluk Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından
İrfan Bozgil: Kozluk Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurucularından"[110]

Kürtçü Solun ideologlarından İsmail Beşikçi de aftan yararlanır ve tahliye edilir.[111] İlerleyen satırlarda detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi bu isimler hapishaneden çıkar çıkmaz çıkmaz birçok legal illegal örgütlenme kuracaklar, 1974-1980 arası Kürtçü Solun lider kadrolarını oluşturacaklardır. Daha açık ifade etmek

[110] Ertem, a.g.t., s. 143-146.
[111] **Milliyet,** 13 Temmuz 1974.

gerekirse genel af, Kürtçü Sol açısından adeta barajın kapaklarının tamamen açılmasının neden olacağı bir etkiyi doğurur. Genel af Kürtçü Solun hapishane sürecinde kendi içinde yaşadığı ayrışma ve bölünmeleri de ortaya çıkarır. Yazar Ahmet Özer: *"12 Mart dönemi Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevindeki siyasi tutuklu ve hükümlü Kürt siyasi kadroları arasında dönem dönem şiddetlenen çelişkiler ve çatışmalar bir yerde 12 Mart sonrası oluşan Kürt Siyasi Hareketlerinin de nedeni oldu"*[112] sözleri ile bölünmenin kaçınılmaz hale geldiğine vurgu yapar. Dönemin en önemli mimarlarından Kemal Burkay, Anılar, Mümtaz Kotan, "*Yenilginin İzdüşümü"* kitaplarında ideolojik bölünmeleri ve birleşmenin imkansızlığını detaylı bir şekilde anlatır.

Genel Af sonrası DDKO'yu canlandırma girişimi ve bu süreçte yaşananlar Kürtçü Sol açısından bir dönemin bittiğini net bir şekilde gösterir. Kürtçü aydın ve militanlar hapishaneden çıktıktan sonra Tüm Kürt devrimcilerini çatısı altında toplamayı umdukları Devrimci Demokratik Kültür Derneğini (DDKD'yı) kurarlar.[113] DDKD'nin ilk şubesi Ankara'da kurulur. Ankara DDKD'yi kısa süre içinde İstanbul şubesi takip eder.[114] Hapishanedeki ideolojik bölünme o kadar derindir ki Ankara ve İstanbul DDKO'lar kısa süre içinde dağılır. Kürtçü Solun ilk özgün yapılanması DDKO'ları tekrar canlandırma girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. *"Derneklerde yürütülen tartışmalarda İstanbul ve Diyarbakır DDKD "Şivancılar", Ankara DDKD "Rizgarî", İzmir DDKD ise "bağımsız" kalmayı seçti. Legal alandaki bu yansıma nedeniyle Sıvan hareketi, "DDKD" ya da "Devrimci Demokratlar" olarak anılmaya başlandı."*[115]

Kürtçü Solun tüm renklerini bir çatı altında toplayacak DDKO gibi bir şemsiye yapılanma hiçbir zaman olmayacaktır. 12 Mart sürecinde hapishanede ya da dışarda oluşan her siyasi fraksiyon genel af sonrası kendi özgün yapılanmalarını kuracaktır.

[112] Özer, **a.g.e.,** s. 581.
[113] Buran, **a.g.e.,** s. 354
[114] Temel, **a.g.e.,** s. 293.
[115] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Mustafa Doğanoğlu 1974 genel affı sonrası Kürtçü Sol için yeni bir dönemin başladığına vurgu yapar;

> *"1974 affiyla DDKO'lular cezaevinden çıkmışlardır. Cezaevinde başlayan ayrışma, cezaevi sürecinden sonra daha da derinleşecek ve DDKO geleneğinden, Rizgari, DDKD, KAWA, Özgürlük Yolu ve KUK şeklinde daha çok "bağımsızlığı" savunan örgütlenmeler ortaya çıkacaktır. DDKO'lar legal bir yapılanmayken ve silahlı mücadeleyi dışlarken, DDKO'ların kapatılması sonrası yaşanan ayrışmada ortaya çıkan bazı DDKO orijinli örgütlerin (KUK, KAWA) silahlı mücadeleyi savundukları görülmektedir. Dolayısıyla DDKO sonrası süreçte, Kürt hareketi açısından başka bir safha oluşmaya başlamıştır."*[116]

Kürtçü Sol açısından 1974-1980 arası yeni dönemi 12 Mart öncesi dönemden kesin çizgilerle ayıran en önemli farklılık illegalitedir. Kürtçülük Hareketinin 12 Mart öncesi dönemde, tek illegal örgütü 1965'te kurulan, o dönem Kürtçü sağı temsil eden T-KDP'dir. Kürtçü Solu o dönem biri parti (Türkiye İşçi Partisi) diğeri dernek (Devrimci Doğu Kültür Ocakları) olmak üzere iki legal yapılanma temsil ediyordu. Kürtçü Sol bu yasal platformların çatısı altında faaliyetlerini gerçekleştiriyordu.

1974'ten sonra bu durum tamamen değişir. Kürtçü Solun tüm renkleri yeni dönemde illegal örgütler kurarlar ama daha geniş kesimlere ulaşarak fikirlerini yaymak için legal örgütlenme yoluna giderler. Kısacası, *"illegal örgütler fakat legal örgütlenme"* diyebileceğimiz bir taktiğe başvururlar.[117] Legal örgütlenme daha ziyade legal dergi ve yayın evleri üzerinden yapılır. Ayrıca, her örgüt legal dernekler kurma yoluna gider lakin bu dernekler hiçbir zaman örgütlenmelerinin merkezini oluşturmaz. Bunun tek istisnası, Şivancılar olarak anılacak gurubun kurduğu DDKD'dır.

Legal yayınevi ve dergiler, illegal örgütlere hem fikirlerini kitlelere ulaştırma imkânı sağlıyor hem de kendi örgütlenmeleri için legal bir platform oluşturuyordu. Hemen hemen tüm örgütler bu taktiğe başvurur, bir dergi veya yayınevi çerçevesinde örgütlenirler. Hatta o kadar ki bu örgütler kendi adlarından ziyade dergi ya da yayınevlerinin ismiyle anılırlar. Kısacası, Kürtçü Sol bu dönemde legal yayın

[116] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 956.
[117] PKK ve birkaç küçük örgüt örgütlenme olarak da illegaliteyi seçer.

organlarına dayalı illegal faaliyetler taktiğini geliştirir. Ahmet Özer, Kürtçü Solun bu etkili taktiğini şöyle açıklar:

> *"1974 tarihinde ilan edilen Genel Affa kadar geçen sürede, cezaevlerinde ve yurt dışında hazırlıklarını sürdüren çoğu Marksist-Leninist görüşlü Kürt liderler, tahliyeleri akabinde, yasal boşluklardan istifadeyle veya yasaları ihlal temelinde oluşturdukları dernek yayınevi gibi legal kuruluşları kullanmak suretiyle, hızla illegal temel de örgütlenme faaliyetlerine başladılar."*[118]

Kürtçü Solun gelişiminde her dönem bir ismin ön plana çıktığı görülmektedir. 1946-1960 döneminde Dicle-Fırat Öğrenci Yurdu, yayınları, şiirleri ve yazıları ile Musa Anter öne çıkar. Anter Kürtçü Solunun kuruluş aşamasındaki en önemli figürdür, ona Kürtçü Solun ikinci Dünya Savaşı sonrası kurucu babası denilebilir. Kürtçü Solun TİP içinde gelişme gösterdiği 1963-1971 döneminde TİP içindeki Doğulular Gurubu'nun doğal lideri olan Tarık Ziya Ekinci öne çıkar. Kürtçü Solun tarihinde rengarenk örgütler dönemi olarak adlandırılan 1974-1980 döneminin en önemli sembol ismi ise Kemal Burkay'dır. Burkay'ın liderliğini yaptığı Özgürlük Yolu Hareketi 1974-1980 arası dönemde Kürtçü Solunun adeta amiral gemisi konumundadır.

4.3.1. Kemal Burkay ve Özgürlük Yolu Hareketi, (Riya Azadi)

Tunceli doğumlu Kemal Burkay erken denilebilecek yaşta Kürtçülük Hareketine katılır. Dönemin diğer önemli isimleri gibi 12 Mart 1971 muhtırasında gözaltına alınır, tutuklanır diğerlerinin aksine kısa süre sonra serbest bırakılır ve akabinde yurt dışına kaçar[119] faaliyetlerini oradan sürdürür. 1974'de ki genel aftan sonra Türkiye'ye döner. Siyasi konjonktür ve iklim onun faaliyetleri için son derece uygundur. Çağrılara cevap verebilecek devrimci bir gençlik kitlesi ve çok verimli bir faaliyet alanı vardır.[120] Kemal Burkay bu fırsatı kaçırmak istemez ve uzun süredir üzerinde çalıştığı illegal Kürtçü Sol örgütlenmesi için düğmeye basar. Burkay, bu fikri ilk kez TİP içindeyken

[118] Özer, **a.g.e.,** s. 581.
[119] Arslan, **a.g.e.,** s. 263.
[120] A. Samim, "The Tragedy of Turkish Left", **New Left Review , 60-85**, 1981, Mart-Nisan, s: 73.

tartıştıklarını[121] 12 Mart Muhtırası sonrası Diyarbakır'da tutuklu iken geliştirdiklerini,[122] kaçtıkları Avrupa'da ise olgunlaştırdıklarını [123] söyler.

Kemal Burkay, arkadaşları Mehdi Zana, Yılmaz Çamlıbel, Veysel Çamlıbel, Ziya Acar, Faruk Aras, İhsan Aksoy ile beraber son çalışmalarını tamamlar ve 1974'ün son gününde Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi (Partiya Sosyalista Kurdistan a Tırkiye), kısa yazılımıyla TKSP'yi kurarlar.[124] TKSP, 1974-1980 döneminin en güçlü Kürtçü Sol örgütlenmesi olacak olan *"Özgürlük Yolu Hareketi'nin"* ana örgütüdür. TKSP isminin başından anlaşılacağı gibi Türkiye'deki Kürtlere yönelik bir örgüttür. Kemal Burkay TKSP'nin kuruluş gerekçesini şöyle ifade eder;

> *"PSK'nın (PSK, KSP'nin Kürtçe kısaltılmış şeklidir) kuruluş amacı Kürt halkını özgürleştirmek ve Kürdistan'da önce demokratik, sonra sosyalist bir toplum kurmaktır. Kürdistan dört devlet arasında (Türkiye, İran, Irak ve Suriye) parçalanmış ve Kürt halkı temel ulusal haklarından yoksun kılınmıştır. Bağımlı bir ulus olmanın yanı sıra, bize göre, ülkemiz sömürgeleştirilmiştir. Kürdistan Sosyalist Partisi dört parçanın değil Kuzey Parçasının, yani Türkiye Kürdistanı'nın örgütüdür ve bu parçadaki mücadeleye öncülük etmeyi amaçlamıştır."*[125]

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Kemal Burkay, *"Kürtler ve Kürdistan vardır ve Kürdistan bir sömürgedir"* tezini TKSP programının merkezine yerleştirir. Bu tez dönemin diğer tüm Kürtçü örgütleri tarafından kısa süre içinde benimsenir ve hararetle savunulur. Burkay, bu konudaki öncülüğünü şöyle açıklar*; "Başından beri Kürdistan'ın sömürge statüsünde olduğu görüşündeyiz. Bu tezi ilk kez ortaya attık, "Özgürlük Yolunda" işledik ve o kısa sürede kuzeydeki Kürt Hareketi'nin tamamında benimsendi."*[126] Burkay, *"Kürdistan sömürgedir"* tezini ilk kendilerinin ortaya attığını iddia eder, bu konuda da ısrarcıdır. Fakat, diğer taraftan, ileriki satırlarda detaylı bir şekilde görüleceği gibi Abdullah Öcalan da aynı iddia da bulunur,

---

[121] Kemal Burkay, **Anılar, Belgeler**, c. 1, Stocholm, Roja Nû, 2001, s. 284.
[122] **A.e.,** s. 329
[123] **A.e**., s. 385
[124] **PSK, İlkeli, Kararlı, Direngen ve Onurlu bir Mücadele: PSK30 yaşında,** Köln, PSK yayınları, 2004, s. 11.
[125] Özer, **a.g.e.,** s. 605.
[126] **A.e.,** s. 605.

üstelik çok keskin ve diğerlerini suçlayıcı tarzda. Bayram Yurtsever ise *"Kürdistan Sömürgedir"* tezinin ne Kemal Burkay'a ne Abdullah Öcalan'a ait olduğunu, tüm Kürtçü örgütlenmelerin temelini oluşturan tezin fikir babasının bir Türk sosyalisti olduğunu yazar;

> *"Türkiye Solu içinde Kürdistan'ın sömürge olduğu fikrini ilk olarak dile getiren kişi ise Doktor Hikmet Kıvılcımlı'dır. Hikmet kıvılcımlı Elazığ cezaevinde yatarken kaleme aldığı yol adlı çalışmasında bu konuyu işlemiştir. Cezaevinde yatan yoksul Kürt ve Zaza köylüleriyle tanışmasının kendisine bu fikri verdiği söylenir."*[127]

TKSP, *"Kürdistan sömürgedir"* tezinden yola çıkarak ilk önce *"federe bir Kürdistan"* daha sonrada *"Bağımsız Kürdistan"* olmak üzere iki aşamalı strateji geliştirir.[128] İlk aşama, Türklerle eşitlik temelinde tam bir federasyondur. Seneler sonra, HDP'nin öz yönetim adı altında kuramsallaştırdığı, sınırları belirlenmiş, resmi dili Kürtçe, özgün bir bayrağı, marşı, bağımsız mali idari ve hukuki yapısı olan, iç güvenliğini tamamen kendisi sağlayan yönetim modelini Kemal Burkay 1970'lerin ikinci yarısında eşitlik temelinde federasyon olarak öne sürer. Stratejinin ikinci aşaması ise konuyla ilgilenenlerin çoğunun bilmediği ya da görmezden geldiği tam bağımsız bir Kürt devleti hedefidir. Kemal Burkay ileride Kürtler bağımsızlık isterlerse diyerek *"Bağımsız Kürdistan"* kapısını da açık bırakır. [129] Hedefler noktasından bakıldığında TKSP'nin PKK'dan çok farklı olmadığı görülür. Kemal Burkay'ın öne sürdüğü federasyon modelinin pratikte bağımsız bir devletten hiç farkı yoktur. Sadece adı federasyondur. HDP'nin seneler sonra *"Öz Yönetim"* olarak öne sürdüğü model gibidir, sözde federasyon özde tam bağımsız Kürt devletidir.

Kemal Burkay ve arkadaşları ana örgütleri olan TKSP illegal olduğu için propaganda ve siyasi faaliyetleri için farklı bir taktik geliştirirler. 1 Haziran 1975'ten itibaren Özgürlük Yolu adlı siyasi bir dergi çıkarmaya başlarlar.[130] Özgürlük Yolu

---

[127] Yurtçiçek, **a.g.e.,** s. 78.
[128] Rasit Kısacık, **Minareden Kandil'e PKK: Tarihi, Eylemleri, Stratejisi,** Ozan, İstanbul, 2012, s.18.
[129] Özer, **a.g.e.,** s. 600.
[130] Arslan, **a.g.e.,** s. 263.

Kürtçü Sol örgütlenmelerinin çıkardığı dergiler arasındaki en istikrarlı ve en etkin dergidir. Haziran 1975 Ocak 1979 arası 44 sayı çıkan ve on bin tirajı[131] bulan dergi 1979'da sıkıyönetim tarafından kapatılır.[132] Hareket dergi üzerinden şehirlerde ve tüm doğuda örgütlenirler. Dergi o kadar etkili hala gelir ki, hareket partisi TKSP ile değil de[133] derginin ismi ile anılır.[134] Legal olarak çıkardıkları Özgürlük Yolu dergisi hareketin illegal siyasi faaliyetleri için son derece etkili bir korunak oluşturur. Burkay, Özgürlük Yolu Hareketi'nin örgütlenmesini legal dergi üzerinden yapmasının gerekçelerini Ahmet Özer'e gönderdiği mektupta şu şekilde sıralıyor:

> *"Türkiye sınırları içinde herhangi bir Kürt partisini legal olarak kurmak mümkün olmadığı için, PSK doğal olarak illegal, yani gizli kuruldu ve polisin baskısını çekmemek için adını ve programını kamuoyuna açıklamadı. Bunu 12 Eylül'den birkaç ay sonra yaptı, çünkü zaten o dönem yapılan operasyonlarda, partinin varlığı belli olmuştu. O zamana kadar da kamuoyunda çıkardığımız teorik yayın organı olan aylık derginin, Özgürlük Yolu'nun adı ile, "Özgürlük Yolu Hareketi" ya da "Özgürlük Yolu Grubu" olarak tanındık. Özgürlük Yolu, partinin kuruluşundan 5 ay kadar sonra, 1 Haziran 1975'te Ankara'da yayın hayatına başladı ve sıkıyönetimce kapandığı 1979 yılına kadar 44 sayı çıktı. Tirajı 8-10 bin dolayındaydı."*[135]

Bu hareket, harekete ismini veren Özgürlük Yolu dergisi ile birlikte iki haftada bir çıkan "Roja Welat" adlı Kürtçe bir gazete de çıkarır. Ana örgütü yani partisi illegal olan hareket 12 Mart öncesi DDKO örneğinde olduğu gibi legal bir dernek kurma kararı da alır, bu çerçevede, Devrimci Halk Kültür Derneği (DHKD) ismini verdikleri bir dernek kurar.[136] Derneğinin şubeleri doğuda birçok önemli şehirde açılır. Burkay DHKD'yi örgütlenmelerinin gençlik yapılanmasıymış gibi anlatır: *"Ankara, İstanbul, İzmir, Adana gibi metropollerde ve Kürdistan'ın pek çok kent ve kasabasında partimizin görüşlerini benimseyen öğrenci ve emekçi gençler Devrimci Halk Kültür Derneklerini oluşturdular."*[137] Kemal Burkay ve arkadaşları, siyasi propaganda ve

---

[131] R. Ballı, **Kürt Dosyası, (2b),** Cem yayınları, İstanbul,1991, s. 382.
[132] Temel, **a.g.e.,** s. 295.
[133] Bu adlandırılmada TKSP'nin illegal olması ve kuruluşunun gizlenmesi etkili olur.
[134] Kemal Burkay, "Kürt Solu ve Ulusal Hareketi İçinde PSKT (Özgürlük Yolu)", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,** C.,7, 1988, s. 2318.
[135] Özer, **a.g.e.,** s. 605.
[136] Bruinessen, **a.g.e.,** s. 306-312
[137] Özer, **a.g.e.,** s. 607.

faaliyetlerini Özgürlük Yolu dergisi ve hareketin öğrenci yapılanması olarak kullandıkları DHKD üzerinden yaparlar. DHKD, DDKO gibi tüm Kürtçü grupların içinde olduğu bir dernek değil, sadece Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı Özgürlük Yolu Hareketi mensuplarının faaliyet gösterdiği bir dernektir.[138]

Özgürlük Yolu Hareketi bir taraftan kendi bağımsız Kürtçü Sol örgütlenmesini tamamlarken diğer taraftan Türk Solu ile bağını kesmez. Türk Solu içindeki etkinlik ve faaliyetlerini devam ettirir. Bazı örgütlenmelerdeki etkileri söz konusu örgütlenmelerin yönetimini ele geçirecek kadar artar. Hareket, Türk Solunun öğretmen örgütlenmesi olan TÖB-DER'in 1976-1980 yılları arası yönetimini ele geçirmeyi başarır. Türkiye'nin en büyük ve en etkin STK'larından biri olan TÖB-DER Kürtçü Solun amiral gemisi konumundaki Özgürlük Yolu'nun denetimine geçmiştir.[139] Hareket, kendi çıkarttığı dergide, Tüs-Der, Tüm-Der,[140] Töb-Der[141] gibi STK'ların kongrelerini, aktivitelerini çok yakından takip eder. Burkay, liderliğini yaptığı hareketin Türk Soluna mensup STK'lardaki etkinliğini inkâr etmek biryana övünerek anlatır:

> *"Örgütlenme alanında, özellikle ilk dönemlerde küçümsenmeyecek başarılar sağladık. Özgürlük Yolu olarak bilinen hareketimiz, 1976-1980 dönemi öğretmen örgütü TÖB-DER yönetimini Türk sosyalistleriyle paylaştı. DİSK'te önemli etkinliğimiz oldu. Diyarbakır'daki DİSK 10. Bölge temsilciliğine bir arkadaşımız seçildi. TÜM-DER (memurlar), TÜS-DER (sağlık emekçileri) gibi diğer demokratik meslek örgütlerinde de etkindik."*[142]

Özgürlük Yolu STK ve meslek örgütlenmeleri üzerindeki bu etkisini iç siyasete de yansıtır. İllegal partisi üzerinden sürdürdüğü siyasi faaliyetlerin yanı sıra legal siyasetle de etkin bir şekilde ilgilenir. Özgürlük Yolu *"Bağımsız Seçim Siyaseti"*[143] taktiğini uygulayarak Kürtçü Solun Türk siyasi tarihindeki ilk legal başarılarına imza atar. Özgürlük Yolu'nun desteklediği Mehdi Zana, 1977'de Diyarbakır Belediye

---

[138] **A.e.,** s. 602.
[139] Temel, **a.g.e.,** s. 295.
[140] **Özgürlük Yolu,** S. 21, 22, 1977, s. 69.
[141] **Özgürlük Yolu,** S. 41, 1978.
[142] Özer, **a.g.e.,** s. 607.
[143] Recep Maraşlı "Bağımsız Seçim Siyaseti" taktiğinin fikir babasının Rızgari Hareketi olduğunu söyler.

Başkanlığı seçimlerini kazanır.[144] Hareket aynı başarıyı 1979'da Ağrı'da da gösterir. Kemal Burkay söz konusu belediye başkanlıklarının kazanılmasında Özgürlük Yolu Hareketinin başarısına bağlar, bu başarıların Türkiye'de bir ilk olduğunun altını çizer:

> *"1977 yılında Diyarbakır'da, 1979 yılında ise Ağrı'da, gösterdiğimiz bağımsız adaylarla, ki ikisi de yoldaşımızdı, belediye başkanlıklarını kazandık. Sosyalist ve yurtsever adayların, düzen partileriyle mücadele ederek ve devrimci sloganlarla kazandıkları bu çapta bir başarı hem Kürdistan hem de bizzat Türkiye bakımından bir ilkti."*[145]

Özgürlük Yolu, "*Bağımsız Seçim Siyaseti"* konusunda kazandıkları başarılar Özgürlük Yolu'nu Ulusal ölçekte yeni siyasal projeler geliştirmeye yöneltir. Özgürlük Yolu ulusal bir parti kurmaya karar verir ve yönde çalışmaları başlatır. Haber ulusal basına *"Doğulular parti kurma hazırlığında. Kuruluş hazırlıklarına katılan Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana "Partimiz doğuya mahsus olmayacak" diyor"*[146] şeklinde yansır. 12 Eylül 1980 darbesi bu girişimi başlamadan bitirir. Kürtçü Solun özgün ulusal bir parti kurması için bir on sene daha beklemek gerekecektir.

Özgürlük Yolu Hareketinin yaptığı ilkler sadece bununla sınırlı değildir. Kürtçü Solun siyasi ve kültürel sembolü haline gelen Nevruz kitlesel olarak ilk kez Özgürlük Yolu Hareketi tarafından kutlanır. Hareket, Özgürlük Yolu ve iki haftada bir çıkan Roja Welat Kürtçe gazetesi ile ilk önce Nevruzu teorik olarak Kürtçülük Hareketinin sembolü haline getirir, daha sonrada Devrimci Halk Kültür Dernekleri (DHKD) üzerinden Nevruzu kitlesel olarak kutlamaya başlar.

Kemal Burkay liderliğindeki Özgürlük Yolu'nun barışçıl demokratik yöntemleri benimsediği, silahlı mücadele yöntemini kategorik olarak reddettiği yönünde genel kanı olduğunu görüyoruz. Yaptığımız araştırmalar bu kanının son derece yanlış ve yanıltıcı olduğunu, Burkay'ın silahlı mücadele seçeneğini kategorik olarak reddetmediğini, sadece ideolojik inşa ve bilinçlenme tamamlanmadan

---

[144] Temel, **a.g.e.,** s. 295.
[145] Özer, **a.g.e.,** s. 607.
[146] **Hürriyet,** 18 Eylül 1979.

başlatılan bir silahlı mücadele seçeneğinin uygulanabileceğine inandığını gösterdi. Nitekim, Burkay bu durumu bizzat kendisi şöyle açıklar;

> *"PSKT silahlı mücadelenin ancak yığınsal eylemin belli bir aşamasında ve onun bir parçası olarak gündeme geleceği görüşündedir. Bu aynı zamanda bir dizi iç ve dış koşulun uygun düşmesine bağlıdır. Koşulların ne olup olmadığına bakmaksızın, her durum ve şartta silahlı mücadele öneren ve bunu temel alan görüşler yanlıştır."*[147]

Özgürlük Yolu Hareketini buraya kadar farklı kaynaklar üzerinden değerlendirdik, tarafsız bir tanımlama yapmaya gayret ettik. Aşağıdaki satırlarda Özgürlük Yolu Hareketini etrafında örgütlendiği ve ismini aldığı Özgürlük Yolu dergisinin yayınları üzerinden değerlendireceğiz. Özgürlük Yolu'nu, Özgürlük Yolu'nun kaleminden anlatmaya çalışacağız.

4.3.1.1. Özgürlük Yolu Dergisinin Kaleminden Özgürlük Yolu Hareketi

Özgürlük Yolu, 37-38. sayısında *"Dördüncü Yıla Girerken"* başlıklı yazıda fikir örgüsünü, *"Özgürlük Yolu sosyalist bir yayın organıdır ve bilimsel sosyalizmin ilkelerine sıkı sıkıya bağlıdır"*[148] ifadeleri ile özetler, kendini sosyalist hareket olarak tanımlar. *"Dergimiz, Kürt ulusal hareketinde, yine feodal, burjuva ve küçük burjuva sınıf ve tabakalardan kaynaklanan dar milliyetçilik görüşlerine, ulusal tecrit politikasına karşı da ciddi bir mücadele yürüttü"*[149] sözleri ile dar milliyetçiliğe karşı olduğunun özellikle altını çizer. Fakat diğer taraftan, *"Kürt Halkının Ulusal Demokratik Mücadelesi ve Dergimiz"* adlı yazıda "*Kürt Ulusal sorunu, Kürdistan, sömürü ve baskı"* ifadeleri ile Kürtçü kimliğini dışa yansıtır; *"Kürt ulusal sorununun Dergimiz tarafından geniş boyutlu olarak işlendiğini, Kürdistan'ın toplumsal*

[147] **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,** Ertuğrul Kürkçü, C., 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2319.
[148] **Özgürlük Yolu,** S. 37-38, 37-38 Haziran-Temmuz, s. 4.
[149] **Özgürlük Yolu,** S. 37-38, 37-38 Haziran-Temmuz, s. 6.

yapısının ve bu yapının tarihi gelişiminin bir tahlilinin yapıldığını, ulusal baskı ve sömürü ilişkilerinin açıklığa kavuşturulduğunu iyi bilir"[150]

Özgürlük Yolu nihai amacı bağımsız Kürt devleti hedefine ulaşmada sosyalizmi ana araç olarak görür. Varoluş nedeni olan Kürt milliyetçiliğini sosyalizmle kamufle etmeyi başarır, ayrılıkçı taleplerini sosyalizmin *"Ulusların kaderlerini tayin hakkı"* ilkesi üzerinden kanalize etmeye çalışır. Nitekim, legal yayın organı konumundaki dergisinde sık sık *"Ulusların kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkına"* vurgu yapar, bu ilkenin sosyalizmin temel ilkesi olduğunun, bunun ayrılma yani halkların kendi bağımsız devletini kurma manasına geldiğinin ve hiçbir şekilde içinin boşaltılmayacağının altını çizer;

> *"Çok uluslu ülkelerde egemen ulusun sosyalistlerinin görevlerinden biri de ezilen ulusun ulusal demokratik sorununa devrimci çözüm getirmektir. Bu çözüm, bilimsel sosyalizmin "Ulusların kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkı" ilkesidir. Bu ilke, ulusları ve halkları burjuva merhametçiliğinden uzaklaştırarak kardeşlik ve eşitlik getirir. Bu ilke mutlak bir ilkedir, her ülkenin somut koşulları içinde uygulanır, sosyalizmin diğer ilkeleri gibi bu da belli bir kalıba, belli bir modele sığdırılmamıştır ve sığdırılamaz. Egemen ulusun sosyalistleri "kaderin tayin hakkı ilkesini ayrılma hakkı olarak savunur."*[151]

Özgürlük Yolu *"Ulusların kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkı"* ilkesi ile ulusal kurtuluş savaşlarını adeta ikiz kardeş gibi özdeşleştirir. Ona göre, *"Ulusal kurtuluş Devrimleri her türlü eşitsizlik ve sömürü ilişkilerini ortadan kaldırmaya yönelen büyük dünya devriminin bir unsuru durumundadır."*[152] Dergide, devamlı bir şekilde ulusal kurtuluş savaşlarına vurgu yapılır, o dönem dünyada başarıya ulaşmış kurtuluş savaşı örnekleri rol model olarak kitlelere aktarılır;

> *"Sosyalizmin kesin zaferiyle ulusal kurtuluş savaşları da güç ve hız kazanarak gelişip yaygınlaştı. Hindistan, Çin, Kore Demokratik Cumhuriyeti, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti emperyalizmin boyunduruğundan kurtularak bağımsızlıklarını elde ettiler. Bunu diğer ülkeler izledi. Ulusal Kurtuluş mücadeleri Dünya Sosyalist sistemi ve işçi sınıfının mücadeleleri müşterek*

[150] **Özgürlük Yolu,** 37-38 Haziran-Temmuz, S. 37-38, s. 5.
[151] **Özgürlük Yolu,** S. 12, 1 Mayıs 1976, s. 35.
[152] **Özgürlük Yolu,** S. 9, Şubat 1976, s.45.

düşmanları emperyalizme karşı tek bir devrimci dalga şeklinde gelişmeye ve yenilmez güç olarak emperyalizmi geriletmeyi başardı."[153]

Özgürlük Yolu *"Ulusların kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkı"* ve ulusal kurtuluş hareketlerine o kadar önem verir ki bu iki konuyu derginin ilk sayılarında *"Milli Mesele"* başlıklı yazı dizisinde 4 bölümde uzun uzun irdeler.[154] Dergi böylece yayın hayatına başlar başlamaz takipçilerine en fazla önem verdiği konuda ideolojik çerçeve çizer. Özgürlük Yolu, Türk Solu Kürtçü Sol ilişkisini incelediğimiz bölümde detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi *"Kürdistan sömürgedir"* tezi konusunda başta Dev-Yol olmak üzere Türk Solunun önde gelen örgütlenmeleri ile ideolojik doktriner tartışmalara girer. Özgürlük Yolu o dönem sadece Türk Soluna mensup devrimci örgütlerle çatışmaz, Kürtçü Sola mensup devrimci gruplarla da yoğun ideolojik tartışmalara girer. Bunların başında Kürtçü Solun o dönem Özgürlük Yolu'ndan sonraki ikinci büyük hareketi olan Rizgari Dergisi/Hareketi gelir. Özgürlük Yolu, *"Rızgari Dergisinin Siyaseti Üzerine"* adlı yazısında Rızgari Hareketi ve tezlerini uzun uzun eleştirir. Rizgari'yi bölgede hâkim olan ağalık-şeylik düzeni ile yeterince mücadele etmemekle suçlar. *"Rizgari'nin sayfalarında ağalık-şeyhlik kurumlarına ilişkin bir değerlendirme bulmak münküm değil. Eğer gözümüzden kaçmadıysa, "ağa" sözcüğü, Rızgari'nin 3. Sayısında bir kez geçiyor"*[155] diyerek Rizgariyi ağalık ve şeyhlik düzenine karşı yeterince mücadele etmemekle suçlar. Dergi uzun yazısını, *"Rizgari'nin görüşlerini eleştirmeye devam edeceğiz"*[156] diyerek bitirir.

Özgürlük Yolu bir taraftan Türk Solu ve Kürtçü Sol ile yoğun ideolojik tartışmalar yaşarken, diğer taraftan ise tüm sol grupların kendileri dışındaki siyasi yapılara karşı demokratik bir cephe kurması gerektiğini savunmaktan geri kalmaz. Bu konudaki tezlerini de *"Türkiye'de Faşizme ve emperyalizme karşı Güç Birliği ve Demokratik cephe sorun"*[157] başlıklı yazıda savunur.

---

[153] **Özgürlük Yolu,** S. 10, Mart 1976, s.52.
[154] Yazı dizisinin son bölümü derginin 7. Sayısında yer alır; **Özgürlük Yolu,** Aralık 1975, S. 7, s. 24
[155] **Özgürlük Yolu,** S. 28, Eylül 1977, s. 12.
[156] **Özgürlük Yolu,** S. 27, Ağustos 1977, s. 29.
[157] **Özgürlük Yolu,** S. 7, Aralık 1975, s. 3.

Özgürlük Yolu Dergisi bölgeden verdiği haberler ile Kürtçü bir duruş sergiler. DDKO'nun yayın organı aylık haber/yayın bülteninde bölgedeki rutin asayiş uygulamalarının *"Komando Operasyonları"* ismi altında yıldırma operasyonu şeklinde aktarıldığını görmüştük. Özgürlük Yolu bölge ile ilgili haberleri DDKO aylık yayın bülteni gibi yanlı şekilde verir. Bölgedeki klasik asayiş operasyonları ve çatışmalar devletin bölge halkına yönelik baskıları olarak yansıtır. Mesela, Hakkâri'de meydana gelen bir asayiş meselesini *"Hakkari Olayları"* başlığı, *"Zulüm Halkımızın Uyanışını Önleyemez"* alt başlığı ile verir,[158] sanki devletin Hakkâri'de sivil halka katliam yaptığı izlenimini verir.

Görsel 4.1. Özgürlük Yolu: Hakkâri Olayları, 6 Kasım 1975

HAKKÂRİ OLAYLARI

Zulüm Halkımızın Uyanışını Önleyemez

28 Eylül günü Hakkâri'nin Tuzluca köyünde, Ağa ve aşiret reisi Ahmet Adıyaman'ın ve altı jandarmanın ölümüne yolaçan olay, bir anda bu bölgede önemli bir gerilim yarattı. Eğer bu olay seçimin son günlerine rastlamasaydı yankıları daha da büyük ola-

Özgürlük Yolu dergisinde, dikkatimizi çeken diğer bir konu ise bölgenin ekonomik durumuna yapılan vurgudur. Kürtçü Sol bölgenin bilinçli olarak kalkındırılmadığı, geri bırakıldığı ve mağdur edildiğini öne sürer, bu konuda çok zengin bir mağduriyet literatürü oluşturur. Özgürlük Yolu da birçok sayısında, Kürtçü Solun bu temel eleştiri konularına değinir, tezlerini teyit edecek dosyalar yayınlar. Hüseyin Aygün imzalı *"Doğu'da yatırımların durumu"* başlıklı yazı bunlardan biridir.[159]

Özgürlük Yolu dergisi Türkiye içinde ve dışındaki bütün Kürtçülük Hareketleri ile de yakından ilgilenir. Mustafa Barzani'nin 1958'de Irak'a dönmesi ve sonrasında Irak'ta yaşanan her gelişmenin Türkiye'deki yansımaları hep büyük olmuştur.

[158] **Özgürlük Yolu,** S. 6, Kasım 1975, s. 3.
[159] **A.e.,** s. 47.

Özgürlük Yolu, Irak merkezli Kürtçülük Hareketini yakından takip eder, takipçilerini bu konuda belirli aralıklarla bilgilendirir. Irak'ta "*Yurtsever Cephe Güçleniyor"* başlıklı bir yazıda olduğu gibi Irak'taki gelişmeleri müspet bir şekilde yansıtır.[160]

Özgürlük Yolu dergisi, *"Özgürlük Yolu sosyalist bir yayın organıdır ve bilimsel sosyalizmin ilkelerine sıkı sıkıya bağlıdır"*[161] dese de derginin sanat edebiyat bölümünde kültür üzerinden yoğun bir Kürtçülük propagandası yapılır. Derginin neredeyse tüm sayılarında Kürt kültür ve edebiyatı işlenir. Mesela, Kürtçülük Hareketinin ilk büyük kuramcısı olarak bilinen Ahmed-i Hani ile Kürtçülük Hareketinin ilk manifestosu konumundaki *"Mem U Zin"* eseri dergide *"Ehmede Xani'de Kürt teması"* başlığı altında incelenir.[162] Genelde aşk hikayesi olarak yansıtılan *"Mem U Zin"* eseri için *"yurtseverlik duyguları ve özgürleşme istemleri geniş ve derin bir şekilde anlatılmaktadır"*[163] tespitinde bulunulur.

Özgürlük Yolu önemli Kürt şahsiyetleri birer birer ele alıp takipçilerine tanıtır. Mesela, M. Tayfun imzalı, *"Bir Ozan; Melai Ciziri"*[164] başlıklı yazıda Melai Ciziri'yi ele alınır. Ayrıca, aynı sayıda, Kürt Dilinde Ahmed Arif başlığında yayınlanan yazıda Kürtçe şiirler yayınlanır.[165] Dergide "zivistan" adında Kürtçe şiir,[166] *"Zewaca Be Dıl"* başlıklı Kürtçe yazı örneklerinde görüldüğü üzere bol bol Kürtçe şiir ve edebi yazılar yayınlanır.[167]

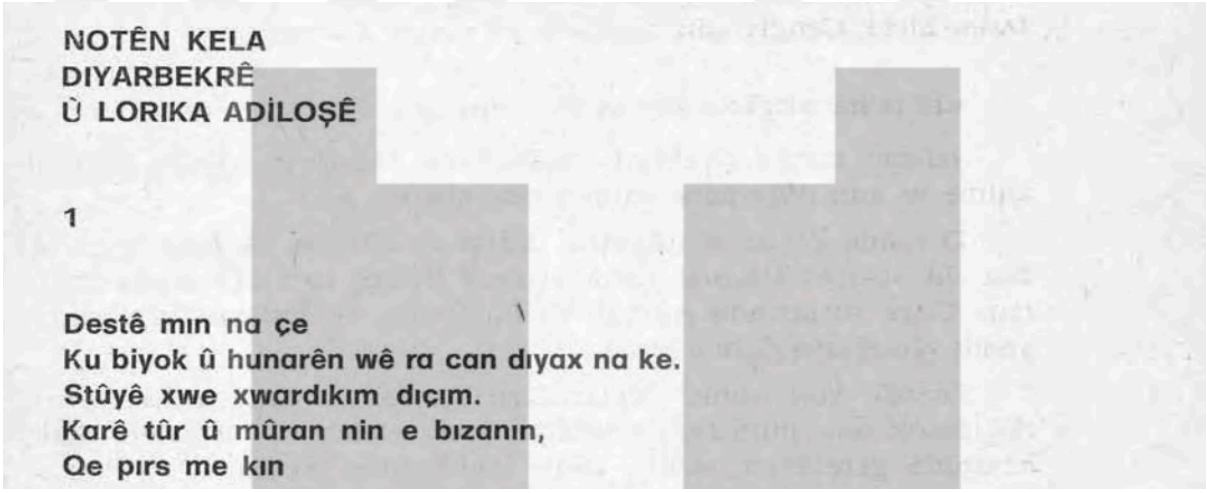
Dergide Türkiye dışındaki Kürt şahsiyetlerle de ilgilenilir, bu şahsiyetler Türkiye'deki Kürtlere tanıtılır. Derginin 10. Sayısında, *"Suriye'de yaşayan ünlü çağdaş Kürt Ozanı Cigerxwin'den (cigergin) iki şiir sunuyoruz"*[168] denilerek *"ozanın" "Bere Biharbi Xerbe"* ve *"Kimi ez"* adlı iki şiiri Kürtçe olarak yayınlanır.[169] Kürt

[160] **Özgürlük Yolu,** S. 13-14, Haziran-Temmuz 1976, s. 37.
[161] **Özgürlük Yolu,** S. 37-38, 37-38 Haziran-Temmuz, s. 4.
[162] **Özgürlük Yolu,** S. 31-32, Aralık-Ocak 1978, s. 81.
[163] **Özgürlük Yolu,** S. 31-32. Aralık-Ocak 1978, s. 83.
[164] **Özgürlük Yolu,** S. 8, s. 55.
[165] **Özgürlük Yolu,** S. 8, s. 60.
[166] **Özgürlük Yolu,** S. 9, Şubat 1976, s.70.
[167] **Özgürlük Yolu,** S. 13-14, Haziran-Temmuz 1976, s. 50.
[168] **Özgürlük Yolu,** S. 10, Mart 1976, s.63.
[169] **Özgürlük Yolu**, S. 10, Mart 1976, s.64-65.

ozanı diye yansıtılan söz konusu kişi Ağrı Ayaklanmasını başlatan, ayaklanmada yer alan bir isyancıdır. Ayaklanma başarısız olunca Suriye'ye kaçar ve yaşamını orada sürdürür. Suriye'de bastığı *"Ciğerhun"* adlı kitabı Kürt siyasal çevreleri tarafından büyük rağbet görür. Nitekim, söz konusu kitap Kürt milliyetçiliği yaptığı gerekçesi ile 10 Ocak 1946'da Türkiye'de yasaklanır.[170] Ciğerhun'un 1954 *bastırdığı "Sewre Azadi-Hürriyet İhtilali"* adlı divanı da sakıncalı bulunup Türkiye'ye girmesi yasaklanır.

Özgürlük Yolu Kürtçülük Hareketinin siyasal doktrinlerini şiir-edebiyat formatına dönüştürerek kültür sayfasında yayınlama yoluna gider. Şiir ve edebiyat formatında olduğu için bu tarz yazıların yasaklanması normalden çok daha zor olur. Kaldı ki yasaklanması durumunda, şiire dahi tahammül edilmiyor şeklinde propaganda malzemesi verilmiş olacaktır. Özgürlük Yolu her açıdan faydalı olan bu stratejiyi etkili bir şekilde kullanır.

Görsel 4.2. Özgürlük Yolu Dergisinde Kürtçe Şiirler

NOTÊN KELA
DIYARBEKRÊ
Ù LORIKA ADİLOŞÊ

1

Destê mın na çe
Ku biyok û hunarên wê ra can dıyax na ke.
Stûyê xwe xwardıkım dıçım.
Karê tûr û mûran nin e bızanın,
Qe pırs me kın

Özgürlük Yolu sanat edebiyat bölümünde Kürtçeyi çok yoğun bir şekilde kullanır. Neredeyse her sayıda Kürtçe şiirler o dönem daha yeni kullanılmaya başlayan Kürtçe alfabe ile yayınlanır. Zaman ilerledikçe Kürtçe yayınların azaldığı değil arttığı görülmektedir. Oysa Özgürlük Yolu ve diğer Kürtçü Sol örgütlenmeleri, Kürtçenin

[170] **BCA,** Fon Kodu: 030.18.01, Yer Kodu: 110.5.15

bırakın yazılı yayınını, konuşulmasının bile yasak olduğu algısını işlerler. Dil yasağı iddiası Kürtçü Solun en büyük propaganda aparatlarından biri haline dönüşür. Özgürlük Yolu her sayıda yayınladığı Kürtçe şiir ve edebi yazılarla en büyük iddialarından biri olan dil yasağı iddiasını yine kendisi çürütür.

Özgürlük Yolu dergisi üzerinden yaptığımız okuma Özgürlük Yolu dergisi ve bu dergiden ismini alan Özgürlük Yolu Hareketinin nihai amacının bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğu, hareketin devamlı vurgu yaptığı sosyalizmin ise hareketin nihai amaçtan ziyade nihai amaca ulaşmada benimsetilen araç olduğunu göstermiştir. Kısacası Özgürlük Yolu Hareketi o dönem Kürtçü Sola mensup hareketlerin birçoğu gibi sosyalist görünümlü bir Kürtçü örgüttür.

4.3.2. Rızgari Hareketi

Rızgari Hareketini daha iyi anlamak için Rızgari'nin ön hazırlığı niteliğinde olan ve daha önce değindiğimiz Demokratik Kültür Derneklerini kısaca irdelememiz gerekir. Genel aftan sonra, DDKO'yu canlandırmak için Demokratik Kültür Dernekleri (DDKD) adında geniş ölçekli yeni bir dernek kurulur. Bu çerçevede İstanbul DDKD ve Ankara DDKD kurulur. Lakin DDKO'da olduğu gibi ideolojik birliktelik sağlanamaz ve DDKO'yu canlandırma girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. Ankara'da kurulan DDKD kadroları büyük ölçüde Rızgari Hareketine katılır.[171] Hatta bazı araştırmacılar buradan yola çıkarak Ankara DDKD, Rızgari 'ye dönüştü tespitinde bulunurlar. Ankara DDKD büyük ölçüde Rızgari 'ye katılır. Ama Rızgari'nin kuruluş hikayesi DDKD'den bağımsız ayrı bir hikayedir.

Rızgari Hareketi, 1974-1980 arası dönemde, Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı Özgürlük Yolu Hareketinden sonraki en güçlü, en etkin ve en yaygın Kürtçü Sol hareketidir. Rızgari Hareketi Özgürlük Yolu Hareketi gibi ismini çıkardığı ve etrafında örgütlendiği dergiden alır. Rızgari Hareketi, 12 Mart DDKO duruşmaları ve Diyarbakır Cezaevi'ndeki Kürtçü Sol içindeki ideolojik iç tartışmaların bir sonucudur.

[171] Temel, **a.g.e.,** s. 293.

Önceki bölümlerde detaylı bir şekilde ele aldığımız gibi Kürtçü Sol, 12 Mart, hapishane sürecinde içerde ciddi bir ayrışma yaşar. Kürtçü Sol, etnik kimlik temelinde ideolojik savunma yapanlar, beraatlerine yönelik taktiksel savunma yapanlar ve ortada kalanlar olmak üzere başlıca üç gruba bölünür. Sosyalizmin evrensel ilkeleri doğrultusunda savunma yapan Kemal Burkay, Mehdi Zana gibi isimler genel aftan sonra Özgürlük Yolu adı altında bizim de önceki satırlarda detaylı bir şekilde ele aldığımız özgün bir örgütlenmeye giderler. Etnik temelde ideolojik bir savunmadan yana tavır koyan Ocak Komününe üye Kürt gençleri de kendi örgütlenmelerini kurma kararı alırlar, cezaevinden çıkar çıkmaz, 1974 yazında, bu amaçla Muş'ta geniş kapsamlı bir toplantı yaparlar. Toplantıya, Ruşen Arslan'dan başka, *"Şerafettin Kaya, İbrahim Güçlü, Mümtaz Kotan, Nezir Şemikanlı, Nusret Kılıçarslan, Battal Bate, Hüseyin Musa Sağnıç (Feki Hüseyin), İsmail Beşikçi, Zülküf Şahin, Fikret Şahin, Yılmaz Balkaş, Kazım Baba, Ali Beyköylü ve Mahmut Kılınç"*[172] katılır. Recep Maraşlı Rizgari Hareketini oluşturan kadroları şöyle özetler;

> *"Rizgarî de ağırlıklı olarak DDKO kökenli kadrolardan olmakla birlikte, değişik geleneklerden gelen Kürdistanlılardan olusuyordu. 1971 Diyarbekir Cezaevi savunmalarıyla bir siyasi tavır ortaya çıkmış, Kürt ulusal mücadelesi ve sosyalizm ekseninde yeni siyasal, örgütsel arayışlar öne çıkmıs; DDKO'nun bu çekirdek grubu etrafında çeşitli kümelenmelerle birlikte yeni bir grup doğmuştur. Bu grubun kendini ideolojik olarak yeniden tanımlaması, siyasal bir programa ulaşması, örgütsel bir muhteva kazanması zaman içinde şekillenmiştir."*[173]

Rızgari Hareketinin en önemli isimlerinden Avukat Ruşen Arslan kendisinin ana aktörlerinden biri olduğu Rızgari Hareketinin kuruluş ve faaliyet sürecini, anılarını kaleme aldığı *"Cim Karnında Nokta"*[174] kitabında detaylı bir şekilde anlatır. Muş toplantısı Rızgari Hareketinin takip edeceği yol haritasını şekillendirir. Toplantıda iki fikir öne çıkar: İlk görüş, Feki Hüseyin'in dillendirdiği öncelikle örgüt kurulması ve faaliyetlerin bu yapının şemsiyesi altında yapılması görüşüdür. İkinci görüş ise örgüt kurmadan önce, öncü kadrolar arasında ideolojik birlikteliğin sağlanması gerektiğidir. Katılımcılar arasında ikinci görüş ağırlık kazanır ve Rızgari Hareketi örgüte

[172] Arslan, **a.g.e.,** s. 265.
[173] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[174] Ruşen Aslan, **Cim karnında Nokta, Anılar**, İstanbul, Doz Yayınları, 2006.

dönüşmeden önce, öncü kadrolar arasında ideolojik birlikteliğin tamamlanması kararı alınır.[175] Rızgari Hareketinin kuracağı *"Komal Yayınevi'nin"* Orhan Kotan'dan sonraki ikinci yöneticisi olan Recep Maraşlı adı konmamış kongre olarak nitelediği Muş toplantısını ve alınan kararları şöyle açıklar:

> *"1974 yılında cezaevinden tahliye olan Ocak Komünü üyeleriyle birlikte, içlerinde T-KDP'nin bölge sekreterliğine getirilmiş olan Orhan Kotan dahil olmak üzere sol KDP'nin kimi önde gelen isimleri Muş'ta geniş bir toplantı düzenlerler. Adı konulmamış bir kongre niteliğindeki bu toplantıda Rızgari Hareketinin temellerini atan kararlar alınmıştı. Buna göre Kürt Sorununun kamuoyunda tartışılması, sosyalist ve demokratlara benimsetilmesi ve asıl olarak da ulusal demokratik muhalefetin ideolojik-teorik olarak tahkim edilmesi gibi amaçlarla yayın faaliyeti örgütlenmesi; mücadelenin kitleselleştirilmesi için de DDKO tarzında legal kitle örgütlerinin oluşturulması gibi kararlar alındı."*[176]

Muş Toplantısında alınan karar çerçevesinde 1975'in başında Orhan Kotan yönetiminde Komal Yayınevi kurulur.[177] Hareket Komal Yayınevinin çıkaracağı Kürt tarihi, edebiyatı ve kültürü ile ilgili yayınlar üzerinden fikirlerini yayar. Bu şekilde hareket ilk etapta Komal Yayınevi etrafında örgütlenir. Hatta bundan dolayı ilk başlarda Rızgari yerine Komal hareketi denilmiştir. Komal Yayınevi DDKO ve İsmail Beşikçi dava savunmalarını kitaba dönüştürerek ilk yayınlarını yapar. Bu savunmalar üzerinden harekete sıcak bakan Kürt gençlerinin ideolojik çerçevesi çizilmeye çalışılır.

Rızgari Hareketi, Komal Yayınevinden sonra 1976'nın Mart'ından itibaren *"Rızgari"* adlı dergi çıkarmaya başlar.[178] Dergi kısa sürede yayınevinin önüne geçer ve hareket dergi etrafında örgütlenmeye başlar. Hareket artık Rızgari olarak anılmaya başlanır. Derginin sahibi Avukat Ruşen Arslan'dır[179] lakin teknik olarak dergiyi, sorumlu müdür Hatice Yaşar ile yazı işleri müdürü Mehmet Uzun çıkartır. Derginin yazı işleri kurulu aslında Rızgari örgütünün merkez karar yürütme komitesi gibidir. Yazı kurulunda Orhan Kotan, Mümtaz Kotan, Ruşen Arslan, Hatice Yaşar, İbrahim

[175] **A.e.,** s. 265.
[176] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[177] Kısacık, a.g.e., s.20
[178] Gerard Chaliand, a.g.e., s.71
[179] Arslan, **a.g.e.,** s. 266.

Güçlü, Mehmet Uzun, Yılmaz Balkaş gibi isimler vardır.[180] İsmail Beşikçi resmi olarak yazı işleri kurulunda olmasa da Rızgari Hareketi ile birlikte hareket eder.[181] Nitekim, Recep Maraşlı, Rizgari'nin bir örgüt gibi yapılanmadığını ama diğer taraftan Rizgari dergisinin yazı kurulunun merkez komite işlevi gördüğünü, Kürt sorunu açısından önemli gördükleri konuları yazı kurulunda uzun uzun tartışıp karara bağladıklarını, olgunlaştırıp karara bağladıkları konuları Rizgari dergisinde yayınladıklarını ve Rizgari'nin ideolojik çerçevesinin yavaş yavaş böyle oluştuğunun altını çizer;

> *"Kürdistan'ın bir sömürge olduğu tezi, Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkı için bağımsız ve ayrı örgütlenmesi gerektiği tezleri; Kemalizm, resmi tarih ve resmî ideoloji eleştirileri; antisömürgeci Ulusal demokratik mücadele kavramı; parlamento seçimleri [seçim siyaseti] ve legal mücadele [demokratik kitle örgütleri anlayışı] ile ilgili tezler hep bu süreçte" olgunlaşır."*[182]

Rızgari dergisinde sadece siyasi konulara değil kültürel konulara da önem verilir. Yazı işleri müdürü Mehmet Uzun olması dolayısıyla edebi ve kültürel konular özenle takip edilir. Dergide Kürt dili, edebiyatı, kültürü ve tarihine yönelik ciddi yazılar çıkar. Bu yazılarla, harekete sempati duyan Kürt gençlerinin kültürel ve edebi bilinçlenmesini sağlamak amaçlanır. Dergi, Rızgari Siyasi Hareketinin yayını olması hasebiyle siyasi tavrı, duruşu, yayınları her şeyden önce gelir. Rızgari Hareketi kendini Marksist-Leninist bir hareket olarak tanımlamaya özen gösterir. Bu kimliğini derginin yayın politikasına yansıtmaya çalışır. *Rizgarî* dergisinin 9. sayı ve Özel Ek 10. sayılarında çıkan "*Kürdistan'da komünist öncünün örgütlenerek savaş alanındaki yerini alması, kapitalist köleliğe karşı Marksist-Leninist mücadele ve Kürdistanlı sosyalist siyasal güçlerin birliği*"[183] başlıklı yazılar buna küçük bir örnektir.

Rızgari Hareketi mensupları Marksist-Leninist çizgide olsalar da öncelikleri bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır. Hareket mensupları, nihai amaçları olan Kürdistan hayali ile bir türlü vazgeçemedikleri Marksist-Leninist duruşlarını o dönem

---

[180] **A.e.,** s. 267.
[181] Özer, **a.g.e.,** s. 589.
[182] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[183] **Rizgari,** S. 9, Özel ek 10.

hemen hemen tüm Kürtçü örgütlenmelerinin savunduğu, *"Kürdistan sömürgedir"* tezi ile aşmaya çalışırlar. Rızgari Hareketinin ideolojisini iki cümle ile özetlemek gerekirse şöyledir: *"Kürdistan Vardır ve Sömürgedir"*.[184] Rızgari Hareketi, *"Çelişki, Türkiye şartlarında Türk sömürgecileri ve onların Kürdistan'daki işbirlikçileri ile Kürt halkı arasındadır"*[185] diyerek sömüren ve sömürülen tarafında isimlerini koyar.

Rızgari'ye göre, Türkiye Cumhuriyeti sömürgeci bir güç, ülkenin doğusu onun ifadesi ile Kürdistan da sömürülen ülkedir. Sömürge tezi milletlere uyarlandığında, Rızgari'nin bakış açısına göre, Türkler egemen halk, Kürtler ise ezilen halktır. Rızgari Hareketi siyasi tezlerini legal yayın organı konumundaki Rızgari dergisinde işler. Derginin ikinci sayısında *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini işler, devletin Kürt politikasını eleştirir.[186] Bir sonraki sayıda da Cumhuriyet Dönemini kendi sömürgecilik tezleri çerçevesinde uzun uzun irdeler.[187]

Rızgari Hareketi, sorunu *"Kürdistan sömürgedir"* tezi ile özetler, *"Birleşik ve Bağımsız Sosyalist bir Kürdistan"* önerisini de çözüm olarak ortaya atar.[188] Rızgari Hareketi sosyalizm ile gerçek amaçları olan Kürtçülüğü "*dört parçada tek ve merkezi proletarya partisi"* formülü ile harmanlarlar.[189] Hareketin diğer bir önemli ismi olan Mümtaz Kotan Rızgari ideolojisini şu şekilde özetler:

> *"Rızgari şunu açıklıyordu; Kürdistan diye bir ülke var ve burada Kürt ulusu yaşar. Burası, T.C, İran, Irak ve Suriye tarafından askeri olarak işgal edilmiş, sömürgeleştirilmiştir. Kürdistan uluslararası bir sömürgedir, bu statüden arınmadıkça ve üzerindeki askeri işgal kaldırılmadıkça bağımsız olamaz ve özgürleşemez."*[190]

Rızgari Hareketinin üç cümle ile özetlenen bu temel ideolojisi, hareketin, Marksist-Leninist bir hareketten ziyade bir Kürt Milliyetçisi bir Hareket olduğu, Marksist-Leninist söylemin ise bu harekete ideolojik bir meşruiyet kazandıran

[184] **Rizgari,** S. 3, s. 107.
[185] **A.e.,** s. 107.
[186] **A.e.,** s: 30-40
[187] **A.e.,** s. 5-50.
[188] Özer, **a.g.e.,** s. 588.
[189] **Rizgari,** S. 9.
[190] Kotan, **Tarihin Karartılması eylemi Üzerine,** s. 215.

taktiksel söylem olduğunu gösteriyor. Rızgari Hareketi *"Kürt ulusu üzerindeki sömürgeci boyunduruk sürüp giderken bağımsızlık, demokrasi ve hele sosyalizm mücadelesi yapmak mümkün değildir. Yapılanlar sahtedir"*[191] diyerek önceliklerinin sosyalizm değil Kürtçülük olduğunu, önceliği Kürtçülük olmayan sosyalizmin sahtekarlık olarak gördüklerini açıkça ifade eder. Hatta sosyalist bir mücadelenin olmazsa olmazı olan anti-feodal mücadeleyi Kürt ulusal mücadelesine zarar vereceği korkusuyla öncelemez, bunu da uzun gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışır;

> *"Coğrafi konumdan, ekonomik eşitsizliğe kadar bir dizi ütopik tez ile Doğu ve Güneydoğu'daki vatandaşları kurtarmak için ameliyatlar önerenlerin tümü birden, emperyalist-sömürgecilerin icazeti ve iradesi ile parçalanan Kürdistan'ın bu durumunu, Kürdistan'ın bütünlüğü içerisinde değil, ancak yaşadıkları devletin sınırları içinde bir parça olarak ele aldıkları için, stratejik bir temel yanlışın üzerine oturdukları gibi, bu temel yanlış, her taktik göstergesinde olumsuz sonuçların oluşmasında bir kaynak olmuştur."*[192]

Recep Maraşlı Rizgari'nin Marksizm ve Kürtçülüğü harmanlayan ideolojisinin Rizgari'yi dönemin diğer sol örgütlerden ayıran temel özellik olduğuna vurgu yapar, bu temel özellik ve Rizgari'nin kendi içindeki tartışma konularını şöyle açıklar;

> *"Bağımsız Birleşik Sosyalist Kürdistan" talebi ve "anti-sömürgeci ulusal demokratik mücadele" kavramları ile ulusal ve toplumsal kurtuluş süreçlerinin tek bir devrim programı olarak formüle edilmesi Rizgarî'nin ayırt edici çizgileri oldu. Buna karşılık örgütlenme biçimi, mücadele yöntemleri ve Güney Kürdistan'daki gelişmeler karsısındaki tavır konuları Rizgarî yazı kurulundaki başlıca gerilim konularıydı."*[193]

Rizgari Hareketini diğer Kürtçü Sol örgütlenmelerinden ayıran bir başka temel özellik de Rizgari'nin, ülkenin resmî ideoloji konumundaki Kemalizm'e yönelik Sosyalizm çerçevesinde Marksist ve Leninist jargonla uzun siyasi eleştirel analizler yöneltmesidir;

> *"Kemalizm, çözülen, çürüyen feodalizmin içinden gelen, kapitalistleşme evresinde, toplumsal örgütlenmeyi kaldıramayacak alt yapı kurumlarına sahip olunan bir dönemde, yukarıdan aşağıya doğru geliştirilen kapitalistleşmedir.*

[191] **Rızgari,** S. 2, s. 30.
[192] **Rizgari,** S. 3, s. 10.
[193] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Kemalizm, yürütmenin sınıfa karsı özerkleştiği bir devlet biçimidir. Bu yanı ile Bonapartist karakteristikler taşır. Ancak, Kemalizm ile Bonapartizmi özdeşleştirmek mümkün değildir. (..)"Kemalizm'in inşa süreci ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal örgütlenmesinde etkin bir yeri olan asker bürokrasinin, yürütmede doğrudan bulundukları bir evredir. 1919-22 savaşının yöneticileri, siyasi iktidarı ele geçirmişlerdir."[194]

Uzun ve derin siyasi analizler *"Kemalizm, siyasi ve ideolojik olarak faşizm ile fevkalade benzer uygulamalar içindedir"*[195] tespitinde olduğu gibi resmî ideoloji konumunda olan Kemalizm'e yönelik sert eleştirilere hatta hareketlere dönüşebilmektedir. Rızgari Kemalizm'e yönelik bu radikal eleştirileri legal yayın organı Rızgari dergisinde yayınlamakta sakınca görmez. Kürtçü Solun 1960'lı yıllar boyunca kendini Atatürkçü çizgide çağdaş bir akım olarak gösterdiğini, o dönem düzenlenen Atatürkçü kitle gösterilerinde kendi özgün dernekleri ile katıldıkları ve Anıtkabir'e giderek bir nevi Atatürk'e bağlılıklarını sundukları düşünülürse, Kemalizm'e yönelik bu tarz sert eleştirilerin Kürtçü Solun zaman içinde ne kadar büyük değişiklik içerdiği daha iyi görülür.

Rızgari 1974'deki Muş Kuruluş Toplantısından yayınevi kurma dışında, *"mücadelenin kitleselleştirilmesi içinde DDKO tarzında legal kitle örgütlerinin oluşturulması"* kararını da alır. Bu karar çerçevesinde, Rızgari Hareketi, Ankara, İstanbul ve Diyarbakır gibi şehirlerde Anti-sömürgeci Kültür Dernekleri adında bir dernekleşmeye gider. Kendine 12 Mart öncesi DDKO'yu örnek alan ASK-DER, Rızgari Hareketi'ne faaliyetleri için legal bir platform sağlar.

Rızgari Hareketinin önceliği ve tek amacı birleşik ve bağımsız bir Kürdistan olduğu için Türk Solunu parçalayan ideolojik tartışmalardan çok etkilenmez. Sovyetleri eleştirmekten geri kalmaz, ama diğer taraftan Çin'e de yaklaşmaz. Sosyalist kampın bölünmesinde tarafsız kalır. Kurulduğu andan itibaren mesafe koyduğu Türk Solunun ideolojik bölünmelerinden etkilenmez. Rızgari Hareketi, Ruşen Aslan'ın tabiriyle *"ulusal demokratik bir mücadele"* herkesin anlayacağı ifade ile *"ulusalcı yani milliyetçi*" bir mücadele veriyordu. Hareketin o dönem için çok keskin ve radikal

[194] **Rizgari,** S. 9.
[195] **Rizgari,** S. 9, s.79.

hedefleri Kürtçü Sola sempati ile bakan genç kitleleri derinden etkiler. Yayınevi, dergi ve ASK-DER şubeleri hareketin tabanını hızlı bir şekilde yaygınlaştırılır. Rızgari Hareketi 1974-1980 döneminin en önemli ve en etkin Kürtçü Sol hareketlerinden biri haline gelir.

Hareketin kendileri açısından tek açmazı, rengarenk örgütlenmelerin olduğu bir dönemde Rızgari Hareketinin ideolojik birliktelik sağlanamadığı gerekçesiyle örgüte dönüşememesidir. Bu ise harekete sıcak bakan çevrelerin başka örgütlere kaymasına neden oluyordu. Rızgari, Kürtçülük Hareketinin amaçları çerçevesinde hareket eden diğer örgütlere lider kadro ve militan yetiştiren bir okula dönüşmüştü. Bu okuldan mezun olanlar, diğer örgütlere kayıp faaliyet gösteriyordu. Takipçilerin başka örgütlere kayması, yapının bir türlü örgüte dönüşememesi Rızgari Hareketi'ni tıkanma sürecine sokar. Ruşen Arslan, hatıralarında *"ideolojik inşa diye nerede ne zaman biteceği belli olmayan bu süreç, ebediyen bizi bir arada tutamazdı"* diyerek bu tıkanma sürecini tarif eder.

Yazı kurulu üyeleri bu süreci aşamaz. Tam bu sırada yazı kurulu üyesi Mehmet Uzun'un yurt dışına çıkma kararı alması ve yayın kurulunu terk etmesi, zaten var olan ama resmiyet kazanmayan ayrışmayı iyice su yüzüne çıkartır.[196] Rızgari dergisinin yazı kurulu iki gruba bölünür. [197] İlk grupta İbrahim Güçlü, Hatice Yaşar ve İkram Delen, ikinci grupta ise Mümtaz ve Orhan Kotan, Yılmaz Balkaş ve Ruşen Aslan vardır.[198] Rızgari Hareketi'ndeki bölünme ideolojik tartışma ve fraksiyonlardan ziyade, kişisel görüş ayrılıkları, anlaşmazlıklardan kaynaklanıyordu. Bölünmeye bizzat şahit olan Recep Maraşlı ayrışmayı ideolojik farklılıklardan ziyade kişisel uyumsuzluklara bağlar;

> *"Rızgari-Ala Rızgari ayrışmasının siyasal ve ideolojik nedenlere dayandığını söylemek yanıltıcı olur. Ayrışmaların kaynağında yönetici kadrolardaki siyaset yapma anlayış ve alışkanlıkların önemli yer tuttuğu söylenebilir. Kişisel uyumsuzluklar, çatışma ve güvensizlikler de rol oynamaktadır. Her türlü*

[196] Arslan, **a.g.e.,** s. 279.
[197] **A.e.,** s. 279.
[198] Özer, **a.g.e.,** s. 593.

ayrılığı ideolojik olarak detaylandırmak, siyasal bir zemine oturtmak hiç de güç değil."[199]

Bu uyumsuzluk ve çatışmalardan kaynaklanan ayrışma yine kişisel bir mesele yüzünden dönülemez bir noktaya gelir. İbrahim Delen'in kardeşi olan Mürsel Delen'in bir ideolojik tartışmada, Rızgari taraftarlarınca öldürülmüştür. Rızgari, ölümden dolayı yine Mürsel Delen'i suçlamıştır. Bu olay ve tavır, ayrışmayı bölünmeye götürür.[200] Bu olay üzerine İbrahim Güçlü, Hatice Yaşar ve İkram Delen'in oluşturduğu grup Rızgari dergisinden ayrılarak Ala Rızgari adında yeni bir dergi çıkarır. Ruşen Arslan, Mümtaz ve Orhan Kotan'ın bulunduğu diğer grup ise Rızgari dergisini Ekim 1979'da kadar çıkarmaya devam ederler. Bu tarihten sonra dergi ve yayınevi yasaklanır. Dergiler ve Komal Yayınevinde çıkan kitaplar hakkında toplatma kararı verilir. Yayın kurulu üyelerinin kimi yakalanıp tutuklanır, kimisi ise kaçar. Rızgari Hareketi, 1979'dan sonra nihai amacı olan örgütlenme meselesini gündeme alır. Hatta bu yönde birkaç adımda atar, lakin örgütlenmeyi bir türlü başaramaz. Rızgari Hareketi 12 Eylül 1980'i bir örgüte dönüşemeden, sadece bir derginin yayın kurulu olarak karşılar.[201] Rızgari örgütleşemedi, lakin devlet tarafından illegal örgüt gibi görülmüştür. Bu yüzden üyeleri de örgüte yardım ve yataklıktan yargılanır. Dergi ve kitaplarını bulunduranlar örgüt üyesi muamelesi görür, bu çerçevede yargılanır.

Rızgari, örgüt kurmak için kendine ön şart olarak belirlediği ideolojik bilinçlenme aşamasını hiçbir zaman aşamaz. Kendinde örgüt kurma yeterlilik ve uygunluğunu hiçbir zaman bulmaz. Ama kurduğu yayınevi, çıkardığı dergi ve yetiştirip diğer örgütlere kazandırdığı kadrolarıyla 1974-1980 yılları arasındaki en önemli yapılanmalardan biridir. Aslında Rızgari fiiliyatta çoktan bir örgüte dönüşmüştür. Bunu sadece resmiyette kabul etmezler. İsmi, militanları ve hedefleri vardır. Dergi yayın kurulu adı altında merkez komitesi bile vardır. Devlet bu yüzden Rızgari Hareketi'ni bir örgüt olarak görür ve o çerçevede yargılar. Rızgari Hareketinin en büyük özelliği Kürtçü Solun Türk Solundan tamamen ayrıştırıp, Kürtçü Sola kendi

[199] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[200] Özer, **a.g.e.,** s. 592.
[201] **A.e.,** s. 594.

ismi ve programı ile özgün ve bağımsız bir sol harekete dönüştürmesidir. Nitekim, Türk Soluna karşı en sert çıkışlar Rızgari Hareketi'nden gelir:

> *"Rızgari, Türk Solunun şoven yanıyla cepheden savaştı. Türk Solunun bir kesiminin Kızılelma ittifakının içinde yer alması, solcuların büyük bir kesimin anti-emperyalist maskesi altında Türk milliyetçiliği yapıyor olmaları, Rızgari'nin ne kadar haklı olduğunu gösterdi. Yine, Rızgari, Kemalizm'e karşı cepheden bir ideolojik savaş verdi ve Komal yayınlarını kurdu."*[202]

Rızgari Hareketinin amacı çok açıktır. Harekete göre, Kürdistan (4 ayrı bölge) bir sömürgedir, bu sömürgeye son vermek için de bir an önce birleşik (4 parça) ve bağımsız bir Kürdistan kurulmalıdır. Rızgari Hareketinin DDKO'nun yerine kurduğu ASK-DER, yani anti sömürgeci Kültür Derneği de örgütün bu amacına vurgu yapmaktadır. Türkiye başta olmak üzere Irak, İran ve Suriye'ye Kürtlerin topraklarını işgal eden bir sömürgeci güç olarak görür ve buna karşı mücadele edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Rızgari Hareketi *"Kürdistan bir sömürgedir. Türk parlamentosu bu statüyü kurallara bağlayan, bu statünün devam etmesini ve kemikleşmesini sağlayan en önemli organlardan biridir. Hal böyle olunca, Kürdistanlıların sömürgeci parlamentoyla ilgili tercihi olabilir mi?"*[203] *diyerek* parlamenter siyasete dayalı bir mücadeleyi tartışmaya açar. Parlamentoya dayalı bir mücadele yönteminin "ütopya" olduğunu söyler, bu konuda yapılan vaatleri yalancılıkla eşdeğer tutar;

> *"Kürdistan'da genel olarak seçimlere girmek düşünülemez, Bizim yaşadığımız süreçte herhangi bir tercihimiz yoktur. Parlamentoyu araç olarak kullanmak halen ütopyadır. Kitlelere, anti-sömürgeci ulusal demokratik mücadelenin meselelerinin parlamentoda çözüleceği vaadi düpedüz yalancılıktır. Mücadelenin savsaklanmasıdır."*[204]

Rızgari Hareketi parlamenter bir mücadelenin yanlış ve yanıltıcı olduğunu vurgulamakla yetinmez, böyle bir mücadeleyi benimsemenin neden olabileceği sapmaları da kendi fikir ölçüsü çerçevesinde ve sosyalist bir mantıkla açıklamaya çalışır;

---

[202] **A.e.,** s. 593.
[203] **Rızgari,** S. 3, s. 5.
[204] **A.e.,** s. 13.

"Parlementer demokrasinin sınırları içinde, devrimci mücadele önerisi zaman ve mekân boyutlarından soyutlanarak ele alındığı zaman da kaçınılmaz sapmalara neden olur. Mücadeleyi kesinlikle reddetmek gibi "sol" sapmaların yanında, bütünü ile mücadeleyi bu platforma mahkûm etmek gibi sağ sapmalar da devrimci hareketi tahrip eden hastalıklardır.

(...) Sömürgeci Türk burjuvazisinin sömürgesi durumunda bulunan Kürdistan'da, sömürgeci Türk burjuvazisinin burjuva demokratik teminatları, Kürdistan üzerinde sömürgeci tasarrrufların tescili gibi stratejik bir nitelik değişimine uğrar. Bu ayırt edici nitelikler dolayısıyla sömürgeci metropolün devrimci hareketinin secim siyaseti ile, sömürgenin anti-sömürgeci mücadelesinin secim siyaseti nitelik farkı gösterir"[205]

Rızgari hareketi, *"kürt halkının anti-sömürgeci ulusal demokratik mücadelesi ile sömürgeci Türk parlementosu arasındaki çelişki antagonşisttir"*[206] sonucuna varır, parlamenter mücadele şeklini reddeder. Recep Maraşlı Kürtçülük Hareketi tarafından günümüzde de sistematik bir şekilde kullanılan *"Bağımsız Seçim Siyaseti"* taktiğinin fikir babasının Rızgari Hareketi olduğunu söyler. Maraşlıya göre, Rızgârı'nın Parlamenter mücadeleyi reddeden ama diğer taraftan *"seçimleri"* önemli bir mücadele aracı olarak gören bakış açısı Rızgari'nin tabiri ile *"bağımsız yurtsever adaylar"* taktiğinin öne çıkmasını, *"Diyarbekir Belediye Başkanlığına Mehdi Zana, Agrı'da Urfan Alparslan gibi yurtsever devrimci demokrat isimlerin büyük bir çoğunlukla seçilebilmesini"*[207] sağlar.

O dönem Rızgari Hareketi kendine rakip olarak Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı özgürlük hareketini görüyordu. Rızgari hareketi, Kemal Burkay ve Özgürlük hareketini ılımlı bulup eleştirir. Rızgari Hareketinin önemli isimlerinden Recep Maraşlı, Kemal Burkay ve Özgürlük Yolu'nu şöyle tanımlar;

"Aynı yıllarda -1975- Avukat Kemal Burkay'ın önderliğinde SBKP yanlısı ılımlı reformcu sosyalist bir çizgi izleyen TKSP [Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi] örgütlendi. Bu akımın legal alandaki sözcülügünü ise "Özgürlük Yolu" yayını ve DHKD'ler yapmaktaydı. Özgürlük Yolu, Kürdistanlı öğretmenler ve memur kitlesi ile aydınlar arasında daha yaygındı. Özelikle Kuzey bölgesindeki yurtsever taban üzerinde de etkiliydi."[208]

---

[205] **A.e.,** s. 124.
[206] **A.e.,** s. 130.
[207] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[208] **A.e.,**

Özgürlük Yolu Rızgari Hareketinin eleştirilerine kayıtsız kalmaz, bizim de önceki satırlarda değindiğimiz *"Rızgari Dergisinin Siyaseti Üzerine"* adlı iki yazı ile Rızgari hareketine çok sert eleştiriler yöneltir.

4.3.2.1. Rızgari Hareketinin Bölünmesi ve Ala Rızgari

Rızgari Hareketinin bir nevi merkez komitesi olan Rızgari Dergisi Yazı İşleri Kurulu ikiye bölünür. İbrahim Güçlü, Hatice Yaşar ve İkram Delen'in oluşturduğu grup Rızgari Dergisinden ayrılarak Ala Rızgari adında kendi dergilerini çıkarır ve özgün örgütlenmelerini kurarlar. Ala Rızgari dergisini çıkaran grup diğer gruba göre çok daha aktiftir. Bu aktifliğini sahada da gösterir. Kısa sürede Ala Rızgari dergisinin etrafında örgütlenirler. ASK-DER şubeleri üzerinde büyük oranda hakimiyet kurarlar. 12 Eylül'ün geldiğini görerek, darbeden önce kadrolarının önemli kısmını Suriye'ye ve Irak'ın kuzeyine geçirmeyi başarır. Ala Rızgari, Irak'ın kuzeyinde Talabani yani Kürdistan Yurtseverler Birliği ile birlikte hareket eder. 1980'in Nisan ayında 150 Ala Rızgari militanı KYP kamplarına gider. [209] Recep Maraşlı içinde olduğu Rizgarî-Ala Rizgarî bölünme sürecini ele alıp genel değerlendirmede bulunur. Birincil kaynak ve özet olması hasebiyle Maraşlı'nın ayrışmayla ilgili bu genel değerlendirmesini olduğu gibi paylaşıyoruz;

> *"Rizgarî yazı kurulu örgütlenme konusunda görüş birliğine varamadan 1978 yılında bölünmeye uğradı. Yazı kurulundaki ayrılık derneklere, alanlardaki yerel inisiyatiflere yansıdı. Yer yer gerilim ve çatışmaların olduğu bu süreç sonunda İbrahim Güçlü, Hatice Yasar ve İkram Delen öncülügündeki yazı kurulu üyeleri 'Ala Rizgarî" adıyla yeni bir yayın çıkararak yeni bir örgütlenmeye geçtiler. Ala Rizgarî daha radikal bir çizgi vaat etmekte ve Kürdistan tabanına yayılmayı amaçlamaktaydı.*
>
> *Mümtaz Kotan, Orhan Kotan, Ruşen Arslan ve Yılmaz Balkas'tan oluşan diğer yazı kurulu üyeleri de aynı isimle Rizgarî yayınını devam ettirme kararı aldılar. Diğer yazı kurulu üyelerince 'burjuva milliyetçisi"olmakla suçlanmalarına onlar Kürdistan'a özgü bir Marksist-Leninist çizgi izleme düşüncesiyle, önüne "Dört*

[209] Özer, **a.g.e.,** s. 595.

parçada tek ve merkezi proletarya partisi/Komünist Partisi" perspektifi koymuş, bu çizgide çalışmalara da yönelmişti."[210]

4.3.3. Devrimci Demokrat Kültür Derneği Hareketi (DDKD)

Devrimci Demokrat Kültür Derneği (DDKD) genel af sonrası DDKO'nun devamı olarak Ankara ve İstanbul'da kurulduğuna fakat 12 Mart öncesi DDKO gibi bütünlüğünü korumayıp kısa sürede dağıldığına daha önce değinmiştik. Ankara DDKD Rızgari Hareketi'ne dönüşürken İstanbul DDKD ise daha sonra DDKD hareketi ya da Şivancılar olarak adlandırılacak özgün bir örgüte dönüşür.[211] Kapanan DDKD üyelerinden 16'sı 1977 Eylül'de Diyarbakır merkezli aynı adı taşıyan yeni bir dernek kurar.[212] DDKD'nin ana hedefi, Özgürlük Yolu ve Rızgari Hareketi gibi bağımsız bir Kürdistan kurulmasıdır. Yine diğer iki örgüt gibi Bağımsız Kürdistan hedefine ancak sosyalizm ile ulaşılabileceğini savunur. Hedefleri ve ideolojileri aynı olsa da siyasi analiz ve çözümlemeleri farklıdır. DDKD, Kürdistan'ın kapitalist üretime geçtiğini öne sürer ve çözümün işçi ve demokratik güçlerin birleşik mücadelesinde görür.[213] Siyasi çözümlemesinden de anlaşılacağı üzerine DDKD diğerlerine nazaran sosyalizme daha çok vurgu yapar. Zaten kendilerini de *"Devrimci Demokratlar"* olarak tanımlarlar.[214]

DDKD hareketi içinde diğer bir grup Şivancılar'dır. Harekete Şivancılar denmesinin sebebi, siyasi tezlerini benimseyen mensuplarının Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın kod ismi Şivan'ı kullanmalarıdır. Dr. Sait Kırmızıtoprak Barzani'nin kurduğu mahkemede Sait Elçi'yi öldürmekten mahkûm edilir ve kurşuna dizilerek öldürülür. Kırmızıtoprak'ın ölümünden sonra, takipçileri 1977 Ekim'inde DDKD adı altında yeniden örgütlenirler. İlk etapta 1977'de Diyarbakır'da kurulan DDKD, kısa bir süre içinde tüm bölge şehirlerine yayılır. DDKD, kırkın üzerinde şubesi ve binlerce taraftarı ile kısa sürede Kürtçü Solun en güçlü örgütlerinden biri haline gelir. 12 Eylül

[210] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[211] Temel, **a.g.e.,** s. 293.
[212] **A.e.,** s. 301.
[213] Özer, **a.g.e.,** s. 596.
[214] Temel, **a.g.e.,** s. 301.

1980'den sonra sadece Diyarbakır DDKD ana davasında 626 sanığın yargılandığı düşünülürse, bu yapının ne kadar büyük bir örgütlenme olduğu daha iyi anlaşılır. DDKD, Özgürlük Yolu ve Rızgari Hareketi gibi basın yayına çok önem verir. DDKD, biri *"Devrimci Demokrat Gençlik"* adlı siyasi, diğeri de *"Tirej"* adlı edebiyat dergisi olmak üzere iki süreli yayın çıkarır.

4.3.4. T-KDP Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

Sait Elçi, 1965'te illegal bir şekilde Türkiye Kürdistan Demokrat Partisini (TKDP) kurar. Bu ilk TKDP, Barzani'nin bilgisi ve etkisi dahilinde kurulur. Bir nevi Irak KDP'nin Türkiye bürosu olacaktır. Sait Kırmızıtoprak Türk Solu ile içli dışlı olduğu bu dönemde TKDP'yi sağcı bulur ve eleştirir. DDKO'yu ele aldığımız bölümde değindiğimiz gibi Sait Kırmızıtoprak Türk Solundan uzaklaşır, Kürtçü Solun kendi özgün örgütlenmesini kurması gerektiğini savunur. Kırmızıtoprak'ın Türk Solundan uzaklaşması Barzani ve İKDP'ye yakınlaşması ile paralel gerçekleşir. Sovyetler Birliği söz konusu bu dönemde Irak Baas rejimi ile yakınlaşır, Mustafa Barzani bunun üzerine Sovyetler Birliği'nden uzaklaşır ve ABD'ye yakınlaşır. Barzani'nin sosyalist kamptan liberal kampa yönelmesi Sait Kırmızıtoprak'ın Türk Solundan ayrılma sürecini ve özgün örgütlenmeye gitmesini hızlandırır.[215] Kırmızıtoprak 1970'de Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) adında ikinci KDP'yi kurar,[216] yakın arkadaşları ile daha sonra beş kişilik çekirdek bir ekip ile Irak'ın Kuzeyindeki Barzani bölgesine geçer[217] ve burada siyasi faaliyetlerini yürüteceği kampı kurar. T-KDP'in kurulması 1965'de kurulan TKDP'yi rahatsız eder. Taraflar arasındaki fikri anlaşmazlık 1971'de kanlı hesaplaşmaya dönüşür. Sait Kırmızıtoprak rakibi olarak gördüğü Sait Elçi ve arkadaşı Mehemede Bege, Abdüllatif Savaş'ı öldürür. Olaydan haberdar olan Barzani; Kırmızıtoprak, Hikmet Buluttekin, Hasan Yıkmış'ı yargılatır ve 26 Kasım 1971 kurşuna dizdirtir. [218] Böylece Türkiye merkezli iki KDP liderlerini kaybeder ve dağılır. İki Sait olayından sonra, bir süre bu

[215] Arık, **a.g.e.,** s. 452.
[216] Epözdemir, **a.g.e.,** s. 9.
[217] Arık, **a.g.e.,** s. 231.
[218] **A.e.,** s. 390.

yönde bir çalışma olmaz. Sait Kırmızıtoprak'ın takipçilerinden bir kısmı 1975'de Kürdistan İşçi Partisini (KİP) kuran grubun içinde yer alır,[219] Kırmızıtoprak'ın fikirleri önemli ölçüde Rizgari hareketinin gerek Rizgari dergisindeki yazıları gerekse Komal Yayınevinde çıkan kitapları ile devam ettirilir.[220]

TKDP'nin tekrar canlandırılma girişimi Ekim 1973'de Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde yapılan toplantı ile başlar. Sonraki yıllarda bu toplantı yeni TKDP'nin ilk kongresi olarak kabul edilir. İkinci kongrenin yapılacağı 1975 yılına kadar yeni TKDP herhangi bir faaliyet göstermez. Irak'taki gelişmeler Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi ve TKDP'yi derinden etkiler. Barzani önderliğindeki Irak KDP'si o dönem sert esen sol rüzgarlardan kendini kurtaramaz ve bölünür. Celal Talabani önderliğindeki sol kanat İKDP'den ayrılarak Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni, İKYB'i kurar. Bu ideolojik bölünme komşu ülkelerdeki Kürt Siyasal Hareketlerini derinden etkiler.

İKDP'nin bölünmesi, Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi içindeki solun ağırlığını solun hâkimiyetine dönüştürür. Sol rüzgâr TKDP gibi sağ bir partiyi kısa süre içinde sol bir partiye dönüştürecek kadar etkilidir. T-KDP ikinci kongresini Kasım 1975'de yapar. Parti içindeki sol kanat yönetimi ele geçiremez ama kongreden güçlenerek çıkar. Üçüncü kongreye kadar parti içindeki ağırlığını daha da artırır. 1977'de yapılan 3. Kongrede ise yönetimi ele geçirir ve parti tüzüğünü sol ilkeler doğrultusunda yeniden şekillendirir. Barzani'nin KDP'yi örnek alan T-KDP 1977'nin sonundaki kongrede sol bir partiye dönüşür. T-KDP'nin nihai amacı diğer örgütler gibi "bağımsız Kürdistan'ın kurulmasıdır.[221] Örgüt bildirilerinde KUK imzası kullandığı için halk arasında Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları olarak da bilinir.

4.3.5. Kürtçü Solun Maocu Fraksiyonu: "Kawa"

1974-1980 dönem ortaya çıkan Kürtçü örgütlerin çok büyük bölümü sosyalist bir çizgi benimser. Bu örgütler kendilerini uluslararası arenadaki sosyalist

[219] Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 306 – 312.
[220] Arık**, a.g.e.,** s. 415- 416.
[221] Kısacık, **a.g.e.,** s. 21.

bölünmelere göre konumlandırırlar, lakin hiçbiri sosyalizm içindeki bölünmeleri kırmızı çizgisi olarak görmez. Zira bu örgütler, her ne kadar kendilerini sosyalist ve sol diye tanımlasa da ana amacı Kürdistan kurmak olan Kürt milliyetçisi örgütlerdir. Sosyalizm onlar için sadece ana amaca giden bir araçtır. Bu yüzden sosyalist dünyadaki bölünmeler Türk Solu üzerinde yıkıcı tesir bırakırken Kürtçü Sol üzerinde etkili olmaz. Kawa[222] Hareketi bu konuda istisna oluşturur.

Doğu Perinçek'in liderliğini yaptığı Aydınlık Grubu, *"Sovyetler Birliğini, Sosyal Emperyalist olarak tanımlayan ve Maocu çizgiyi daha doğru bulan"* sosyal emperyalizm tezini işlemeye başlar. Bu tezi benimseyen sol gruplar *"Maocu"* olarak adlandırılırlar. Perinçek'in başını çektiği Aydınlık Grubu (Maocular) ve sosyal emperyalizm tezi Türk Solunda büyük bir kırılma ve parçalanmaya neden olur. Kürtçü Sol içindeki bir grup, aydınlıkçıların ileri sürdüğü sosyal emperyalizm tezinden etkilenir ve Sovyetler Birliğine cephe alır. Kürtçü Solun bu kararında Sovyetler Birliği'nin Barzani-Irak çatışmasında Irak'tan yana tavır koyması etkili olur. O zamana kadar Sovyetler Birliğine sıcak bakan Kürtçü Sol, Barzani'ye sırt çevirmesi üzerine Sovyetler Birliğine karşı daha mesafeli davranmaya başlar. Kawa'nın kurulmasını hızlandıran gerekçelerden biri de budur.

1975'te kurulan ilk DDKD içinde yer alan A. Zeki Okçuoğlu ve arkadaşları Mahmut Fırat, Nurettin Elhüseyni, Yalçın Çakıcı ve Alişir Gözgöz[223] 1976'ın sonbaharında Kürtçü Sol içindeki tek Maocu örgüt olan Kawa Hareketini kurarlar.[224] Örgütlenmek için Özgürlük Yolu ve Rızgari gibi legal basın yayın yolunu tercih ederler. Bu çerçevede, 1976'da "Kawa" adlı yayınevini kurarlar ve onun etrafında örgütlenirler. Yayınevinin isminden dolayı örgüt "Kawa", örgüt mensupları da "Kawacılar" olarak anılır. Çin'in kuramcısı olduğu *"Üç Dünya Teorisi,"* Kawa Hareketi'ni, *"Denge Kawa ve Red Kawa"* olmak üzere ikiye böler. Ferit Uzun ve

[222] Kawa, Pers efsanesinde, Dahhak adında zalim bir yöneticiyi yenen mitoloji kahramanıdır. Efsaneye göre o gün, Nevruz olarak kutlanmaya başlanır. Geniş bilgi için bkz; Hayrettin Rayman, "Nuvrûz ve Türk Kültüründe Renkler", **Millî Folklor,** Cilt 7, no.53, Bahar 2002, s.11.
[223] Kısacık, **a.g.e.,** s.22-23
[224] Cemil Gündoğan, **Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği,** Vate, İstanbul, 2007, s. 20.

Nurettin Elhüseyni'nin öncülüğünü yaptığı Denge Kawa, Çin'in, Üç Dünya Teorisini kabul eder ve faaliyetlerini Türk Solunun Maocu fraksiyonu olan Doğu Perinçek liderliğindeki Aydınlık Grubu ile yürütür. Red Kawa ise karşı devrimci olarak nitelediği üçüncü dünya teorisini reddeder. Enver Hoca'nın liderliğini yaptığı Arnavutluk çizgisine yakınlaşır. Red Kawa, Denge Kawa'ya göre Kürt milliyetçi tezlerine daha çok yakındır. Red Kawa hedefinin birleşik bağımsız Kürdistan olduğunu açıkça ifade eder. Kawa Hareketi konusunda detaylı bir çalışmaya imza atan Cemil Gündoğan bu bölünmeyi şöyle özetler:

> *"Önce birkaç arkadaşı ile birlikte, Yalçın Çakıcı, Üç Dünya teorisini savunan bir pozisyon aldı ve 'Sterka Sor (Kızıl Yıldız)' adlı bir illegal dergi çıkararak yolunu ayırdı… Sonra Kawa bu teoriyi savunanlar ve reddedenler olmak üzere ikiye ayrıldı. Bundan sonra bu teoriyi savunan Kawacılara "Üç Dünyacılar" veya daha sonra yayınladıkları derginin (Denge Kawa/Kawa'nın Sesi) adına izafeten "Denge Kawacılar" denirken teoriyi reddeden Kawacılara da "Kawa-red" veya daha sonra yayımladıkları legal derginin adına izafen "Kawacılar" adı verildi."*[225]

Recep Maraşlı Kawa Hareketinin Rizgari'nin fikir örgüsünü benimsediğini, Rizgari'nin fikir örgüsü üzerinden bir örgütlenmeye gittiğini öne sürer;

> *"Rizgarî dışında bu tezleri savunarak örgütlenen bir diğer yapılanma da Kawa oldu. Kadrolarını DDKO, DDKD gibi örgütlenmelerden, öğrenci gençlik ve Kürt aydınlarından alan Kawa, Kürdistan'da "anti-sosyal emperyalist" ilke ile hareket ediyordu. SSCB'nin "sosyal-emperyalist" olarak tanımlayan ve SBKP yanlısı gruplarla ideolojik-siyasal mücadele yürüten Kawa, Türk solunda yaşanan "Maoculuk", "üç dünya" ve "AEP" tartışmalarının yansımasıyla 1978'de bölünme geçirdi ve Kawa, Dengê Kawa olarak ikiye ayrıldı."*[226]

KAWA Red grubu bütünlüğünü koruyamaz, Kürdistan Devrimci Kızıl Peşmergeleri anlamına gelen Peşmerge Sore Şoreşa Kürdistan (KAWA – PSŞK) ve Kürdistan Kızıl Partizanlar anlamına gelen Komela Partizane Sore Kürdistan (KAWA – KPSK) şeklinde ikiye bölünür.[227]

---

[225] Gündoğan, **a.g.e.,** s. 21.
[226] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[227] Kısacık, **"KAWA Denge Kawa – Red Kawa – PSŞK ",** s. 8.

4.3.6. Kürdistan İşçi Partisi (KİP)

Sait Kırmızıtoprak'ın T-KDP'si ve DDKD içinde bir grup söz konusu iki örgütten ayrılarak *"Devrimci Demokratlar"* olarak tanımlanacak özgün bir grup oluştururlar. Aşamalı devrim modelini benimseyen grup nihai hedefe ulaşabilmek için Türk Solu ile birlikte hareket edilmesini savunur. Grup illegal bir örgütlenme modeli seçer, bu çerçevede Van'da Nisan 1975'te Kürdistan İşçi Partisi kısa yazılımıyla KİP adı altında partileşir.[228] KİP, *Peşeng* adlı illegal bir dergi çıkartır aynı zamanda *Devrimci Demokratik Gençlik*, *Jina Nû* ve *Tirej* gibi legal yayın organları kurar.[229] Böylece Özgürlük Yolu ve Rizgari Hareketleri gibi legal yayın organları üzerinden örgütlenir, propaganda yapar ve kısa sürede bölgede etkin olan örgütlerin arasına katılır. KİP legal siyasete de kayıtsız kalmaz, bağımsız siyaset taktiğini benimser ve sahada uygular. Mehdi Zana'nın bağımsız aday olup kazandığı 1977 seçimlerinde Diyarbakır'da bağımsız aday çıkartır, seçimi kazanamaz fakat herkesi şaşırtan önemli oranda oy alır. KİP'in Kürtçe kısaltması PKK'dır, KİP Abdullah Öcalan liderliğindeki PKK'dan farkını göstermek için 1983'de Partiya Pêşeng a Karker ên Kürdistan kısa yazılımıyla PPKK ismini alır.

Özgürlük Yolu (TKSP), Rızgari Hareketi (Ala Rızgari), DDKD, T-KDP-KUK, KAWA (Red Kawa ve Denge Kawa) ve KİP 1970-1980 arası dönem Kürtçü Solun omurgasını oluşturan altı büyük Kürtçü Sol örgütlenmesidir. Bu dönemde faaliyet gösteren diğer tüm Kürtçü Sol Örgütleri bu beş altı örgütten türemiştir. 1974-1980 arası dönemde bu saydığımız büyük örgütlenmelerin dışında "*Yekbun, Pekanin, Tekoşın, Sterka Sor ve Beşparçacılar"* gibi birçok küçük örgüt kurulur. Söz konusu bu küçük yapılar dönemin ana örgütlenmelerin gölgesinde kaldığı, çok büyük varlık gösteremedikleri için, derinlemesine ele alınmadı. PKK'yı örgütsel yapısı ve faaliyetleri itibarıyla bu değerlendirmenin dışında tuttuk. Kürtçü Solun zirve noktası olan PKK'yı diğer Kürtçü Sol örgütlenmelerinden bağımsız bir şekilde irdeleyeceğiz.

[228] Ballı, **Kürt Dosyası, 2.b,** Cem yayınları, İstanbul,1991.
[229] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

4.4. KÜRTÇÜ SOLUN ZİRVE NOKTASI: PKK

PKK, Kürtçü Sol içindeki diğer tüm örgütlerden farklı bir gelişim süreci geçirir. Diğer örgütler bir kişiden ziyade ekip ve grup merkezli bir gelişme gösterirken PKK tek bir kişi, lider merkezli bir gelişim süreci yaşar. Bundan dolayıdır ki diğer örgütler dergi ya da yayınevleri ismiyle anılırken PKK sempatizanları 1980 öncesinde Apocular diye anılır. Recep Maraşlı, Apo'nun PKK örgütlenmesi içinde oynadığı belirgin rolü şöyle anlatır;

> *"1977 yılında önceleri pek önemsenmeyen, Kürdistan'da sayıları enflasyonla yarışan gruplaşmalardan biri olarak görülen bir grubun daha adı duyulmaya başladı. Siyaset sahnesine ilkin "UKO" (Ulusal Kurtuluş Ordusu) ve "Apocular" olarak giren bu grubun en önemli özelliği, kendi dışındaki örgütlenmelerden farklı olarak lideri Abdullah Öcalan'ın (Apo) karizmatik kişiliği çevresinde yoğunlaşarak gelişmesiydi."*[230]

Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanması ve hapiste olması Öcalan'ın örgüt üzerinde kurduğu hakimiyetini ortadan kaldırmaz. PKK bugün bile Abdullah Öcalan merkezli örgütlenmesini devam ettirir. Biz de bütün bu sebeplerden dolayı, çalışmamızda PKK'yı kurucusu ve örgütte tek söz sahibi olan Abdullah Öcalan merkezli anlatacağız.

4.4.1. PKK'nın Kurucu Lideri: Abdullah Öcalan

Abdullah Öcalan, 4 Nisan 1949'da Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesi Ömerli köyünde doğar.[231] İlköğrenimini köyüne yakın bir köyde, Orta öğrenimini Halfeti'de, Lise öğrenimini ise Ankara'da yapar. 1968'de Ankara Tapu Kadastro Lisesi'nden derece ile mezun olur. Kürtçülük ile yakından ilgilenmeye başlayacağı Diyarbakır'a kadastro memuru olarak atanır. Öcalan bu döneme kadar muhafazakâr bir çevrede büyümüş,

[230] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[231] Süha Örtülü, **PKK'nın 20 Yıllık Öyküsü, Boyut Kitapları,** İstanbul, 2000, s.16.

muhafazakâr dünya görüşüne sahip bir gençtir.[232] Kendisi için yeni bir dönemin başlangıcı olan Diyarbakır'da uzun süre kalmaz, Üniversite eğitimine devam etmek için 1970'te İstanbul Bakırköy tapu memurluğuna naklini ister, nakli kabul olur, İstanbul'a gelir, planladığı gibi İstanbul Hukuk Fakültesi'ne kaydolur. Kürtçülüğe ilgisi burada derinleşerek devam eder, İstanbul DDKO'yu tanıması ve müdavimi olması ile bu ilgi radikal militanlığa dönüşür. Öcalan DDKO'nun üzerindeki etkisini şöyle anlatır;

> *"O yıl üniversiteye giriş sınavında İstanbul Hukuk Fakültesi'ni kazandım. Tayini İstanbul Bakırköy'e aldırdım. 1970 sonuyla, 1971'i İstanbul'da geçirdim. DDKO'nun hızlı bir üyesi oldum… İleri gelen bir üyeliğe hızla tırmanırken, 12 Mart 1971 darbesi oldu. Bu darbe biraz daha geç gelseydi beni de götürebilirlerdi. Dolayısıyla sıyırdı geçti. Musa Anter ve Hikmet Kıvılcımlı gibi şahsiyetleri İstanbul'da tanıdım. Musa Anter, DDKO'nun ruhu gibiydi. Tecrübelerini aktarıyordu. "Oyuna gelmeyin" diyordu. Hikmet Kıvılcımlı'nın "Mezopotamya'nın çocukları mücadelenizde başarılar dilerim" sözünü duymuştum."*[233]

Abdullah Öcalan DDKO'nun faaliyetlerini takip etmekte yetinmez, ifadelerinden de anlaşılacağı gibi İstanbul DDKO'nun en faal üyelerinden biri haline gelir. DDKO'da, fikri dönüşümünü tamamlayan, radikal bir Kürtçü militana dönüşen Öcalan 1971-72 ders yılında Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi'ne geçer. Üstelik, burslu öğrencidir.[234] Kolay tayin, burs almak ve üniversitelere kolay kabul olmasından da anlaşılacağı gibi bir gizli el Ankara Tapu Kadastro Lisesi'nden itibaren Urfalı bu genç köylü çocuğunun önünü açar.[235] Öcalan, 1971-1972 öğrenim döneminde Ankara siyasala kayıt yaptırır. Ankara'ya gelmesi ile Öcalan'ın siyasi kariyerinde ikinci aşama başlar. İstanbul'da kendini ispatlamış devrimci gençlerin bir sene sonra Ankara'da bir üniversiteye geçmeleri o yıllarda bir gelenek haline gelmişti. Deniz Gezmiş ve arkadaşları da aynısını yapmışlardır. Onlar da İstanbul Hukuk'ta parlayıp Ankara'ya

---

[232] Bayram Yurtçiçek, **Bilinmeyen Yönleriyle, PKK'nın Kuruluş Yılları**, Ankara, Kaynak yayın, 2017, s. 17.
[233] Abdullah Öcalan, **Sümer Rahip Devletinden Halk Cumhuriyetine Doğru**, II, Mem, İstanbul, 2001, s. 253.
[234] Yurtçiçek, **a.g.e.,** s. 18.
[235] Doktora konumuzun dışında olması ve büyük ölçüde komplo teorisi içermesi dolayısıyla bu konudaki soru işaretlerine odaklanılmamıştır, sadece dikkat çekmekle yetinilmiştir. Söz konu iddia ve şüpheler ayrı bir araştırma konusudur.

geçmişlerdir. Deniz Gezmiş'in yolunu Abdullah Öcalan da takip eder. İstanbul Hukuk ve İstanbul DDKO'da öne çıktıktan sonra Ankara'ya geçer.

12 Mart 1971 Muhtırası, Abdullah Öcalan ve hareketinin şekillenmesinde belirgin rol oynayan etkenlerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Şöyle ki 12 Mart 1971 Muhtırası başta DDKO olmak üzere Kürtçü Solun legal, illegal tüm yapılanmalarını dağıtır. Bu süreçte, Kürtçü Solun lider kadrosu ile önde gelen militanlarının tamamına yakını tutuklanır. Tutuklanmayanlar ise yurtdışına kaçmak zorunda kalır. 12 Mart Muhtırasından 1974'deki genel affa kadar Kürtçü Sol ve Kürtçülük Hareketinde liderlik ve örgüt noktasında ciddi boşluk oluşur. PKK'nın temelleri 12 Mart'ın neden olduğu bu siyasi boşlukta atılır. Öcalan bir Kürt öğrenci lideri olarak çıkışını, 12 Mart 1971 Muhtırası ve onu takip eden 3 yıllık döneme borçludur. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine gelen Abdullah Öcalan DDKO gibi bağımsız Kürtçü Sol yapılanmaların yasaklanması üzerine, devrimci Türk Solunun kanatları altında faaliyet göstermeye başlar. Öcalan devrimci Türk Solu içinde kendine en yakın gördüğü, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi ve onun lideri Mahir Çayan'a yakınlaşır. Öcalan ilk kez İstanbul'da tanıdığı Çayan'a olan hayranlığını şu ifadelerle dile getirir;

> *"Bende en köklü tercihe yol açan yılın (1970 yılı) son günlerinde illegaliteye çekilmesine çok az kala Mahir Çayan'ın İTÜ'de kürsüye tek başına çıkıp gür ve oldukça inanç, kararlılık ve bilinç arz eden sesiyle "Revizyonizm bir gerçektir, karşı çıkılmalıdır. Kürt sorunu örtbas edilemez, kabul edilmelidir. Oportünizm tavırlarında ısrar ederse, bağlar kesilmelidir" anlamındaki konuşması, sol sempatizanlığımı derinleştiriyordu"*[236]

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Öcalan'ın Mahir Çayan ve örgütünü desteklemesinin ana nedeni Çayan'ın Kürt sorunu konusundaki radikal tezleridir. Çayan, Türk Solu içinde ayrılıkçı Kürtçülük Hareketine en sıcak bakan liderdir. Bundan dolayı Abdullah Öcalan gibi Kürtçü sosyalist devrimcilerin çoğu Çayan ve hareketine yakınlaşır. Öcalan Ankara'ya geldikten sonra tam bir Çayan taraftarı ve THKP-C militanı olur. Öcalan, Mahir Çayan ve arkadaşları Kızıldere'de öldürülmesi üzerine Nisan 1972'de düzenlenen mitinge katılır ve Şafak Bildirisi adı verilen örgüt

[236] Fikret Bila, **Hangi PKK**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 19-20.

dokümanını dağıtır. Öcalan'ın Türk yargısı ile ilk tanışması da bu miting ve bildiriyle olur. Öcalan bildiri dağıttığı için tutuklanarak Mamak Askeri Cezaevine konulur ve bugün bile hala açıklığa kavuşturulamamış bir nedenle kısa süre sonra serbest bırakılır.[237] Hapishane ve orada yaşadıkları Öcalan'ın siyasi bilinçlenmesinin son evresidir. Hapishanede bağımsız ve özgün bir örgüt kurmaya karar verir. PKK'nın fikri temelleri aslında ilk kez Mamak Askeri Cezaevi'nde atılır. Serbest kaldıktan sonra tüm mesaisini hapishanede planladığı bu örgütü kurmaya harcar.[238] Hapishaneye girip çıkması hem siyasi bilincini hem de arkadaşları üzerindeki etkisini artırır. Üstelik Kürtçü Solun lider kadrosunun tamamına yakınını ya hapiste ya da yurt dışındadır. Tüm Kürtçü örgüt ve dernekler kapatılmıştır. Bağımsız ve yeni bir örgüt kurmak için ideal bir zamandır. Hapishaneden çıkar çıkmaz, Kürt sorununun en büyük ve en güçlü örgütü olacak PKK'nın kuruluş çalışmalarına başlar.

Abdullah Öcalan Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş hayranlığı devam eder. Öcalan, Çayan'ın siyasi tezlerinden ve Deniz Gezmiş'in de siyasi mücadelesinden derinden etkilenir. PKK'nın daha sonraki yıllarda uygulayacağı gerilla taktiklerinde Çayan'ın siyasi tezleri ile Deniz Gezmiş'in eylemlerinin etkisi net bir şekilde görülür. Çayan'ın daha sonra *"İhtilalin Yolu ve Kesintisiz Devrim I, II, III"* adlı kitaplarda toplanacak siyasi tezleri Abdullah Öcalan'ın başucu eseri haline gelir. Mahir Çayan'ın, *"silahlı devrim cephesi önemli bir güçtür, yıkılmaz ve yok olmaz"* tezi Öcalan'ın takip ettiği silahlı mücadele fikir örgüsünün temelini oluşturur.[239] Öcalan hedefine ulaşmakta kullanacağı yöntemi Türk Solunun iki efsane isminden alır. Çayan'ın teorisi ile Deniz Gezmiş'in pratiğini birleştirir.

Abdullah Öcalan'ın Siyasi hedefi DDKO'dan itibaren şekillenmeye başlar. Öcalan, Kürtçü Sola mensup diğer tüm militanlar gibi, *"Kürdistan vardır ve bir sömürgedir"* tezini benimser. Çözümü ise, *"Birleşik ve bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasında"* görür. Öcalan, PKK'nın tüm fikri örgüsünü bu tez çerçevesinde şekillendirir. Öcalan'ı diğer tüm örgütlerden ayıran husus söz konusu hedefe ulaşmada

[237] Kılıç, **a.g.e.,** s. 180.
[238] Bila, **a.g.e.,** s. 22.
[239] Şimşir, **a.g.e.,** s. 598.

benimsediği yöntemdir. Öcalan, diğer Kürt liderler ve örgütlerin aksine çözümün sadece bir ayaklanma ya da silahlı mücadelede olduğuna inanır, bunu da şöyle ifade eder:

> *"Ve bir tek biz dedik ki bu yaşam, bu biçimiyle kabul edilmez ve böyle devam edemeyiz. Bunun için de iki sözcük bizim ağzımızda silah oldu. Neydi bu sözler? Diyorduk ki, "Kürdistan vardır ve Kürdistan sömürgedir." Bu kalkış gerektiriyordu. Ve her şeyden önce bu düşünce hayata geçirilmeliydi. Fakat biz bunları yıllarca yalnız kaldığımız bir ortamda söyledik. Diyebilirim ki, insanlarımız yirmi yıl önce derin bir karanlık ve sonuna kadar da bilinçsizlik içinde idiler. Kimse silaha sarılmayı, ayağa kalkmayı aklına getirmiyordu."*[240]

4.4.2. PKK'nın Kuruluş Süreci

Abdullah Öcalan, literatüre PKK'nın kuruluş toplantısı olarak geçen 1978 Diyarbakır/Fis Toplantısından önce ikisi Ankara Dikmen'de olmak üzere dört büyük toplantı düzenler. Örgütün kuruluşunda belirgin rol oynayan bu dört tarihi toplantı irdelenmeden PKK'nın kuruluş süreci tam manası ile anlaşılamaz.

4.4.2.1. Çubuk ve Tuzluçayır Toplantıları

PKK üzerine çalışmalar yapan tüm araştırmacılar Öcalan'ın içinde Cemil Bayık'ın da bulunduğu birkaç arkadaşıyla 21 Mart 1973'te Ankara Çubuk Barajı piknik alanında yaptığı toplantıyı PKK'nın temellerinin atıldığı ilk örgüt toplantısı olarak görürler.[241] Literatüre Çubuk Toplantısı olarak geçen bu buluşmada Öcalan *"Kürdistan sömürgedir"* tezinden yola çıkarak tek çözümün bağımsız bir Kürdistan kurmak olduğunu,[242] bu hedefe ancak bir örgüt liderliğinde yapılacak silahlı mücadele ile ulaşılabileceğini, dolayısıyla bir örgüt kurmaları gerektiğini söyler. Öcalan, Çubuk toplantısının önemine şöyle vurgu yapar; *"Grubumuzun ilk şekillenişi 1973 baharındadır. Kürdistan adına anti-sömürgecilik temelinde iş yapma açıklamasını*

[240] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Yurt severliği ve Ulusal Kurtuluş Cephesi**, İstanbul, Zagros Y., 1993, s. 267.
[241] Emin Demirel, **Siyasi Yapılanmalar ve Terör Grupları,** Renk Yayıncılık, İstanbul, 2011; Kılıç, **a.g.e.,** s. 178.
[242] Örtülü, **a.g.e.,** s. 25.

1973 Nevruzu'nda yaptım. Çubuk Barajı hikayesi budur. Orada yaptık, fakat iki yıl kendi grubumu bir düzineye çıkaramadım."[243] Erhan Ergül toplantı tarihinin 21 Mart değil 7 Nisan olduğu fakat Öcalan'ın propaganda amacıyla toplantı tarihini Nevruz Bayram günü olan 21 Mart olarak açıkladığını söyler. [244] Öcalan ve arkadaşları örgütleşme sürecinde kendilerini *"Kürdistan Devrimcileri"* olarak tanımlarlar. [245] Öcalan, Çubuk toplantısını takip eden aylarda büyük bir ilerleme sağlayamaz ama diğer taraftan PKK'yı kuracak çekirdek kadroyu da şekillendirmeye başlamış olur. Cemil Bayık, Kemal Pir, Kesire Yıldırım, Haki Karaer, Şahin Dönmez, Duran Kalkan ve Ali Haydar Kaytan Öcalan'ın ilk grubunda yer alan isimlerdir. Fatih Aktaş'ın vurguladığı gibi, Öcalan örgütleşme sürecini son derece gizli bir şekilde ve dar bir kadro ile yürütür. [246]

Abdullah Öcalan faaliyetlerini illegal bir örgütten ziyade belirli bir noktaya gelinceye kadar legal bir platformda yürütme kararı alır. Bu karar çerçevesinde, Öcalan ve arkadaşları 1974'de THKP-C'ye yakın isimlerin kurduğu Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği'ne (ADYÖD) katılırlar ve faaliyetlerini bu dernek çatısı altında yürütürler. Öcalan 12 Mart'ın neden olduğu siyasi boşluktan yararlanarak ADYÖD içinde çok kısa sürede önemli isimlerden biri olur, hatta derneğin lideri haline gelir. Öcalan, ADYÖD'e ve onun çatısı altında yürüttükleri faaliyetlere çok önem verir. ADYÖD yılları, Öcalan ve grubu için çok verimli geçer. Grup ADYÖD'ün legal kanatları altında hem ideolojik bilinçlenmesini tamamlar hem de hedef kitleler ile temasa geçme fırsatını yakalar. Öcalan ADYÖD yıllarının ne kadar verimli geçtiğini şu ifadelerle dile getirir; *"Sonuç olarak,1974-1975 yılları benim kendimi Türkiye devrimine adadığım iki önemli yıldır. O yıllarda ADYÖD kuruldu ve ben onun sorumlusuydum. Nitekim o dönemin ister DEV-YOL, ister DEV-SOL çıkışlarında payımız vardır."*[247]

---

[243] Özer, **a.g.e.,** s.620.
[244] Erhan Ergül, **Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Teör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi ve Şiddet Stratejileri,** Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2007. s. 40.
[245] Oktay Pirim, **Ömerli Köyünden İmralı'ya PKK'nın Yirmi Yıllık Öyküsü,** Boyut Yayın Grubu, İstanbul 1999, s. 29.
[246] Fatih Aktaş, **Türkiye'nin Terörle Mücadele Konsepti Bağlamında PKK Terörünün İncelenmesi,** Dumlupınar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006, s. 49.
[247] **A.e.,** s. 621.

Öcalan PKK'nın kuruluş toplantılarından ikincisini 1974 yılında Ankara'nın Tuzluçayır semtinde yapar.[248] Tuzluçayır, Çubuk'dan sonra grubun örgüt kurma yolundaki ikinci büyük toplantısıdır. Toplantıya Abdullah Öcalan, Kesire Yıldırım, Hâkî Karaer, Cemil Bayık ve Kemal Pir katılır. Toplantıda bağımsız Kürdistan hedefine ulaşabilmek için örgütün gerekliliğine vurgu yapılıp bu örgütünün kurulması yönünde çalışmalara hız verilmesi kararı alınır. Tuzluçayır Toplantısı ile örgütün temelleri gözükmeye başlar.

4.4.2.2. Dikmen Toplantıları

Çubuk ve Tuzluçayır ile temeli atılan ve ana çerçevesi çizilen örgüt 1975 yılında Dikmen'de yapılacak iki önemli buluşma ile ismi konmamış bir örgüte dönüşür. Ekim 1975'te Ankara Dikmen'de gerçekleştirilen toplantıya PKK'nın çekirdek kadrosunu oluşturacak şu isimler katılır; Abdullah Öcalan, Şahin Dönmez, Kesire Yıldırım, Ali Haydar Kaytan, Mustafa Karasu, Cemil Bayık, Musa Erdoğan, Turgut Çetin Eren, İsmet Kılıç, Hasan Asker Gürgöze, Ali Şır Gürgöze, Musa Dereli, İsmail Güngör, Kamer Özkan, Mehmet Hayri Durmuş, Kemal Aygün, Hâkî Karer, Resul Altınok, Baki Karer.[249] Dikmen buluşması PKK'nın kabuklarını kırıp bir örgüt olarak ortaya çıkma kararı aldığı toplantıdır. Hatta bazı araştırmacılar toplantının öneminden yola çıkarak PKK'nın Ekim 1975'te Ankara Dikmen'deki buluşmada kurulduğu sonucuna varırlar.[250]

Dikmen toplantısı, PKK'nın kuruluş sürecinde Diyarbakır/Fis Toplantısından önceki en önemli toplantısıdır. Birçok noktada ilkin yaşandığı toplantıdır. Mesela örgütün manifestosu olacak, *"Kürdistan Devriminin Yolu"* adlı broşür ilk kez bu toplantıda bir taslak halinde gündeme gelir. Abdullah Öcalan ve Hayri Durmuş'un hazırladığı broşür henüz taslak halindedir. [251] Bu broşür, son şeklini aldığı 1978

[248] Kılıç, **a.g.e.,** s. 180.
[249] Özer, **a.g.e.,** s. 621.
[250] Şimşir, **a.g.e.,** s. 601.
[251] Demirel, **a.g.e.,** s.118.

senesinde yayınlanır ve PKK'nın amaç hedef ve siyasi programını içeren tarihi bir manifestoya dönüşür.

Dikmen toplantısında örgütün hazırlık aşamasını tamamladığı, önce kadrolarını yetiştirdiği ve hedef kitlelere yönelik faaliyetlere geçme aşamasında olduğu sonucuna varılır. Bu sonuç çerçevesinde, örgütün öncü kadrolarının, örgütlenme için bölgeye gönderilmesi kararı verilir. Aynı yılın sonuna doğru Dikmen'de ikinci bir toplantı daha yapılır. Bu ikinci toplantı birinci toplantının devamı niteliğindedir. İlk toplantıda gündeme getirilen *"Kürdistan Devriminin Yolu"* adlı PKK'nın kuruluş manifestosuna son şekli verilir. Ayrıca birinci Dikmen Toplantısında alınan kararların somuta dönüştürülmesi yönünde çalışmalar yapılır. "Ülkeye Dönüş" adını verdikleri örgütlenme kampanyası çerçevesinde, Abdullah Öcalan'ın "örgüt koordinatörü" olarak Ankara'da kalmasına,[252] toplantıya katılan diğer elemanların başlıca faaliyet alanı olarak belirlenen Gaziantep, Elâzığ, Tunceli, Şanlıurfa, Kars gibi şehirlere gönderilmesine, burada örgütlenmeler yapmasına, örgüte militan kazandırmalarına karar verilir. [253] Abdullah Öcalan birinci ve ikinci Dikmen Toplantılarında alınan kararları şöyle ifade eder;

> *"Ankara Dikmen'de yapılan toplantıda ülkeye dönüş kararı alındı. Kürdistan'ı ayağa kaldıracak taze kanın ilk taşıyıcıları Haki ve Kemal yoldaşlar olacaklardır. Haki Yoldaş Batman'a, Kemal Yoldaş da Antep'e gitmektedir. Bazı yoldaşlar da Dersim, Kars ve Ağrı'ya yayılmaktadır. Marksizm'in Kürdistan'a taşınması bu ilk adımlarla atılmış durumdadır."*[254]

Dikmen Toplantısına katılan ve PKK'nın kurucu kadrosu olan isimlerin her biri tespit edilen bu şehirlere gönderilir ve bölgedeki ilk örgütlenmesini yaparlar. 1976-1977 PKK'nın grup olarak ilk ortaya çıktığı ve Apocular adı altında faaliyet göstermeye başladığı senedir.[255] Bölgeye gönderilen grup üyeleri bir taraftan daha henüz adı konmamış PKK'nın propagandasını yapar, diğer taraftan da grubun lideri olan Abdullah Öcalan efsanesinin temellerini atarlar.

---

[252] Emin Demirel, **Geçmisten Günümüze PKK ve Ayaklanmalar,** İstanbul: IQ, 2005, s.119
[253] Örtülü**, a.g.e.,** s.28.
[254] Özer, **a.g.e.,** s. 622.
[255] Emniyet Genel Müdürlüğü, **PKK faaliyetleri**, s. 44,45.

4.4.2.3. Öcalan'ın Bölge Turu ve Apocuların Eylemlerine Başlaması

Abdullah Öcalan yapılan çalışmaların belirli bir seviyeye geldiğini gördükten sonra 1977'de bir bölge turu yapmaya karar verir. Öcalan 1977'nin ilkbaharında Kars'tan Tunceli'ye Tunceli'den Diyarbakır'a kadar tüm bölgeyi gezer. 50-60 kişilik grupların katıldığı toplantılar yapar. Bu toplantılardaki konuşmalar kaydedilip daha sonra tüm bölgede el altından dağıtılır. Öcalan, kendisinin *"Kürdistan Seferi"* adını verdiği bu bölge turu ile resmen sahaya iner. Böylece, ikinci Dikmen Toplantısına kadar Ankara merkezli yürütülen örgüt çalışmaları bölgeye aktarılır.[256] Öcalan'ın bölgeye yönelik propaganda kampanyaları sonuç verir. Örgüt, 1977'nin sonuna gelindiğinde doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun birçok il ve ilçesinde eylem yapacak kadar örgütlenmiştir. Bölgenin birçok yerinde Ankara Dikmen'deki çekirdek örgüt kadrosuna benzer çekirdek örgüt kadroları kurulmuştur.[257] Yerel örgütlenme saha eylemleri ile kendini gösterir. Bu eylemlerle örgüt ilk kayıplarını verir. Örgütünün kurucu kadrosundan olan Haki Karer 1977'de Beş Parçacılar (Starke Sor) adlı sol grup tarafından öldürülür.[258] Bundan bir sene sonra da Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesinde Halil Çavgun yaşamını yitirir.

Aynı dönemde, Abdullah Öcalan birkaç arkadaşı ile beraber örgütün manifestosu olacak *"Kürdistan Devrimi'nin Yolu"* adlı metin üzerinde yoğunlaşır. PKK'nın manifestosu niteliğindeki bu çalışmaya 1978'de Diyarbakır'da son şekli verilir ve aynı yıl yayınlanır. PKK'nın resmi kuruluş toplantısı olarak bilinen Diyarbakır/Fis Toplantısından önce Öcalan bölgede iki önemli toplantı daha yapar. Bu iki toplantı Fis Toplantısına ön hazırlık niteliğindedir. Bu toplantılardan ilki 1978 Ocak ayında Diyarbakır'ın Bağlar semtinde yapılır ve örgütün tüzük ile programı üzerinde son düzenlemeler yapılır. İkinci toplantı ise 1978'in yazında Elâzığ'da yapılır. İkinci toplantıda örgütünün lider kadrosu belirlenir. Abdullah Öcalan, Mehmet

[256] İsmet G. İmset, **PKK Ayrılıkçı şiddetin 20 Yılı,** İstanbul, 1993, s. 32.
[257] Aktaş, **a.g.e.,** s. 49.
[258] Bu çatışmalardan birinde Apocuların önde gelen isimlerinden olan Haki Karel, Starke Sor (Kızıl Yıldız-Beş Parçacılar) örgütü tarafından öldürülmüştür

Karasungur, Cemil Bayık genel merkeze, Şahin Dönmez, Baki Karer, Mehmet Turan gençlik yapılanmasına seçilir.[259] Her iki toplantıya da hemen hemen aynı isimler katılır. Artık örgütün resmi kuruluş toplantısını yapması ve PKK ismini alması için hiçbir engel kalmamıştır, tüm ön hazırlıklar tamamlanmıştır.

4.4.2.4. PKK'nın İlk Kongresi: Diyarbakır-Fis Toplantısı

PKK'nın kuruluşu önceki satırlarda değindiğimiz üzere 1973-1978 Diyarbakır-Fis arasında yapılan 5 önemli toplantı ile gerçekleşir. Lakin literatürde PKK'nın Birinci Kuruluş Kongresi olarak 27 Kasım 1978 Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis köyünde yapılan toplantı kabul edilir. Bu tarihi toplantı örgütün resmen kuruluşunun ilan edildiği, lider ve yönetim kadrosunun seçildiği, tüzük ve programının kabul edildiği ve PKK ismini aldığı toplantıdır.[260] Toplantı Fis köyünde tek katlı bir evde gerçekleşir. Dikkat çekmemek için tek tek ve belirli aralıklarla eve gelen katılımcılar şunlardır; Abdullah Öcalan, Cemil Bayık, Baki Karer, Mehmet Şener, Mehmet Turan, Ferzende Tağaç, Ali Haydar Kaytan, Hüseyin Topgüder, Mazlum Doğan, Hayri Durmuş, Şahin Sönmez, Ali Gündüz, Sakine Cansız ve Duran Kalkan.

Örgüt 27 Kasım 1978'de Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde partileşir. Abdullah Öcalan'ın önerisi ile örgüte Kürdistan İşçi Partisi anlamına gelen Partiya Karkeren Kürdistan, kısa yazılımıyla PKK ismi verilir. [261] Hareketin çekirdek kadrosu konumundaki Abdullah Öcalan, Şahin Dönmez, Mehmet Hayri Durmuş, Baki Karer, Mehmet Karasungur ve Mazlum Doğan sözde Partinin Merkez Yürütme Kurulunu oluşturur.[262] Toplantıda görev taksimi yapılır. Abdullah Öcalan sözde partinin genel sekreterliğine,[263] Cemil Bayık genel sekreter yardımcılığına, Şahin Dönmez, Mehmet Hayri Durmuş ve Baki Karer örgütlenme, Mehmet Karasungur askeri, Mazlum Doğan da basın yayın sorumluluğuna seçilir.[264] PKK'nın 1973'te Çubuk'ta başlayan uzun

[259] Özer**, a.g.e.,** s. 624.
[260] Yurtçiçek, **a.g.e.,** s. 19.
[261] Emin Demirel**, Siyasi Yapılanmalar ve Terör Grupları,** s.423
[262] Örtülü, **a.g.e.,** s. 33.
[263] Nihat Ali Özcan, **PKK Tarihi, ideolojisi ve Yöntemi,** ASAM yayınları, Ankara, 1999, s. 42.
[264] **A.e.,** s. 19.

kuruluş süreci Lice'nin küçük bir köyünde 1978 sonunda tamamlanır.[265] Kürtçü Sol, tarihinin en büyük ve en etkili örgütlenmesi ile tanışır. İlk etapta horlanan dikkate alınmayan hatta dışlanan bu örgüt terör yöntemleriyle kısa süre içinde kendisi dışında diğer tüm örgütleri ya geri çekilmeye ya da kendine biat etmeye zorlar ve Türkiye'deki Kürtçü Solun hatta Türkiye'deki Kürtçülük Hareketinin tartışmasız en büyük örgütü haline gelir.

4.4.3. PKK'nın Manifestosu: Kürdistan Devrimin Yolu

1978'deki Diyarbakır/Fis Toplantısında üç temel metin ortaya çıkar; *"Kürdistan Devriminin Yolu"*, program ve tüzük. Bu üç temel metinde, örgütün kuruluş gerekçelerinin esasını oluşturan uzun tarih analizi, örgütünün amaçları ve hedeflere ulaşmada seçilecek yöntem ve taktikler detaylı bir şekilde anlatılır. Bu üç temel metin, PKK'nın ideolojik temelini oluşturur, yol haritasını çizer. İşte bu yüzden bu üç temel metni anlamadan PKK'yı anlamak ve kavramak imkansızdır. Söz konusu bu üç temel metin arasında en önemlisi kuşkusuz "*Kürdistan Devriminin Yolu"* adlı uzun metindir. Bu metin örgütün manifestosu yani anayasasıdır. Nitekim Öcalan bu temel metni, *"Kürdistan proleter devrimcileri için bir manifesto"* ve *"siyasi programın ilk ciddi ve toplu açıklaması"* olarak tanımlar.[266] Örgütün programı ve tüzüğü de bu temel metne göre yazılır. Metin Öcalan tarafından kaleme alınır. Ama metnin yazılmasında Mazlum Doğan ve Hayri Durmuş'un da önemli katkıları olur. Metne son şekli 1978'de Diyarbakır'da verilir. Son şeklini alan ve ilk kongrede kabul edilen metin 1978'de örgütün illegal şekilde çıkardığı Serxwebun dergisinin ilk sayısında yayınlanır.[267] Biz de çalışmamızda PKK'nın fikir örgüsünü anlatmada büyük ölçüde *"Kürdistan Devriminin Yolu"* adlı temel metni referans olarak aldık.

Kürdistan Devriminin Yolu üç bölümden oluşur. İlk bölümde, Öcalan, sınıflı toplum ve sömürgecilik tarihi üzerine çok geniş Marksist tarih değerlendirmesi

[265] Özcan, **a.g.e.,** s.42.
[266] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Devriminin Yolu,** Weşanên Serxwebûn 24, Köln, 5. Baskı, Haziran 1993, s. 7.
[267] **A.e.,** s. 5.

yapıyor. Söz konusu Marksist analiz sonraki iki bölümün ideolojik temelini ve çerçevesini oluşturuyor. Öcalan bu bölümün son kısmında, ulusal kurtuluş, işçi sınıfı ve komünist hareketlere, ulusal kurtuluş hareketlerinin emperyalizmle mücadeledeki önemine vurgu yapıyor. İlk bölümde, Marksist ideolojik çerçeveyi kuran Öcalan metnin ikinci bölümünde bu ideolojik çerçeve doğrultusunda Kürt toplumu ve Kürt tarihini irdeliyor. Öcalan *"Kürdistan vardır ve 4 devletin sömürgesi altındadır"* ön kabulü ile Kürt toplumu üzerine çok uzun tarihi analizlerde bulunuyor,[268] sömürge tezinin tarihi perspektifini şu şekilde açıklıyor;

> *"Çağımızda tamamen tasfiye olma sürecindeki klasik sömürgeciliğin halen Kürdistan'da dört başı mamur bir şekilde hâkim olmasının nedenlerini, köleci toplum aşamasından günümüz emperyalizm aşamasına kadar incelemiş bulunduğumuz sınıflı toplum ve sömürgecilik tarihinin ülkemiz ve halkımız üzerindeki somutlaşmasında aramak gerekir."*[269]

Abdullah Öcalan Kürt tarihini, *"sınıflı toplum ve sömürgecilik"* çerçevesinde değerlendirip[270] Medler dışında kalan tüm Kürt tarihini sömürgeleşme tarihi olarak tanımlıyor. Bu bakış açısını kısaca PKK'nın fikir örgüsünün merkezini oluşturan Kürt Tarih Tezi olarak tanımlayabiliriz. PKK'yı tam manasıyla anlayabilmek için söz konusu Kürt Tarih Tezi ve onun dayandığı argümanları detaylı bir şekilde irdelemek gerekiyor. Öcalan, Kürtlerin tarihini, Kürtlerin atası olarak kabul ettiği Medler ile başlatıyor;

> *"Kürtlerin kökü, barbarlık döneminde Kuzey Avrupa'da göçebelikle yaşayan, uygarlığın gelişmesiyle Orta-Avrupa'ya, Hint Yarımadası'na, Anadolu ve İran platolarına doğru büyük bir akına geçen Hint-Avrupa grubu kavimlerinden, M.Ö. 1000 yıllarında Urmiye gölü ile Van gölü arasındaki bölgeye yerleşen Medlere dayanır. Medler, bu tarihlerden itibaren, bir yandan kendilerine en yakın halk olan Perslerle, diğer yandan Ortadoğu'nun en vahşi köleci imparatorluğunu kuran Asurlarla yüzyıllarca süren bir mücadeleye giriştiler."*[271]

---

[268] **A.e.,** s. 63.
[269] **A.e.,** s.64.
[270] **A.e.,** s. 64.
[271] **A.e.,** s. 65.

Medleri şoven diyebileceğimiz bir dille kısaca anlatan Öcalan Medlerin çöküşünü Kürt tarihindeki işgal ve sömürgenin başlama tarihi olarak görür. Öcalan'a göre Kürtlerin atası olan Medlerin yıkılışı ile Kürtler için günümüze kadar devam edecek uzun sömürge ve işgal dönemi başlar;

> *"Perslerin M.Ö. 550 yıllarında Med İmparatorluğu'nu yıkması üzerine Kürtler üzerinde köleci çağdan itibaren işgal, istila dönemi açılmış oldu. M.Ö. 550-330 yılları arasında Pers egemenliği altında yaşayan ilk Kürtler olan Med kabile ve aşiretleri, sık sık ayaklanarak ve yenildiklerinde dağlara çekilerek, bu dönemde bağımsızlıklarını önemli oranda korudular. Ayrıca kendi milli dil ve kültürlerini geliştirdiler."*[272]

Abdullah Öcalan, İslam fetihlerini, Arap egemenliği dönemini işgal ve sömürge devri çerçevesinde değerlendir. Bir adım daha ileri giderek tüm sorunun kaynağı olarak gördüğü feodal sistemin gelişimini Arap egemenliğine bağlar;

> *"VII. yüzyılda özellikle İslam ideolojisinin önderliğinde büyük bir fetih hareketine girişen Araplar, Ortadoğu'da feodalitenin gelişme çağını başlattılar. (.....) Kurulan Arap feodal-sömürgeci imparatorlukları, XI. yüzyıla kadar Araplaşma ve feodalleşmeyi birlikte geliştirerek, egemenlikleri altında tuttukları halkların milli gelişmelerini engellediler."*[273]

Abdullah Öcalan Türk hâkimiyetini aynı çerçevede değerlendirir. Türk hakimiyetini işgalci ve sömürgeci bir dönem olarak görür. Bu dönemde feodal merkezi otoritenin geliştiğini iddia eder.[274] Öcalan, Kürtlerin, Türklerden önce bugünkü İran sınırları içinde yerleşik oldukları, Türklerle birlikte, onların koruması altında Van Gölü civarına girdiklerini, Yavuz Sultan Selim zamanında İran'a giden Türkmen aşiretlerinin yerlerini doldurarak doğuda yayıldıkları ve yine Yavuz Sultan Selim'in fermanı ile orada kalıcı hale geldikleri tarihi gerçeğine hiç değinmez. Öcalan, sömürgeci olarak nitelediği Osmanlı ve İran imparatorluklarının 19. yüzyılda güç kaybettikleri ve yarı sömürgeler haline geldiklerini söyler.[275] Bu yüzyılda meydana gelen doğudaki ayaklanmaları Kürt direnişi olarak nitelendirir ve bu ayaklanmalara

[272] **A.e.,** s. 65.
[273] **A.e.,** s. 66,67.
[274] **A.e.,** s. 71.
[275] **A.e.,** s. 75.

tarih analizlerinde çok önem verir. 19. yüzyıldaki bu ayaklanmaların başarısızlığını ise batının destek vermemesine bağlar;

> *"XIX. yüzyıl boyunca büyük boyutlara ulaşan Kürt direnmelerinin (1831-35 Rewanduz, 1842 Bedinanlı, 1842-48 Bedirhan Bey, 1856 Yezdan Şer, 1879 Bedirhanlılar, 1881 Ubeydullah isyanı vb.) başarıya ulaşamamalarında, başta İngiltere olmak üzere büyük devletlerin Kürdistan politikalarının payı büyüktür. Tarihin o günkü koşulları içinde bu direnmeler eğer başarıya ulaşmış olsalardı, uluslaşmada bir kaldıraç rolünü oynayacak olan merkezi bir feodal devletin kurulmasıyla sonuçlanacaklardı."*[276]

Abdullah Öcalan uzun tarih analizlerinde cumhuriyet dönemine detaylı bir şekilde değinir. Öcalan, cumhuriyet döneminde, kendisinin *"Kürdistan"* olarak tabir ettiği bölgenin, Türk devleti tarafından sistematik bir şekilde yeniden sömürgeleştirilmesine vurgu yapar. Öcalan, cumhuriyetin yeni kurduğu ordusu ile 1925-1940 arası bölgeyi askerî açıdan işgal ettiğini söyleyip bu dönemde çıkan ayaklanmaların başarısızlığını şöyle açıklar;

> *"Türk burjuvazisinin modern ordu örgütlenmesi karşısında, Kürtlerin feodal aşiret örgütlenmesi fazla tutunamadı ve tutunamazdı da. 1925 Palu-Genç-Hani, 1930 Ağrı, 1938 Dersim direnmeleri, büyük boyutlara ulaşmalarına rağmen yenilmekten kurtulamadılar. Bu yenilgilerin bir nedeni de, objektif şartların modern bir ulusal kurtuluş hareketine elverecek kadar olgunlaşmamış olmasıydı."*[277]

Abdullah Öcalan analizinde durumun artık değiştiğini, kapitalist sömürgecilik olarak tanımladığı doğudaki ekonomik gelişme ve kalkınmanın feodal sisteme darbe indirdiğini ve bölgede sosyalist bir devrimin önünü açtığını söyler. Öcalan, bu konuda, Kürdistan'ın kapitalist üretime geçtiğini öne süren ve çözümü işçi ve demokratik güçlerin birleşik mücadelesinde gören[278] DDKD'nın tezlerine yakınlaşır. Kısacası Öcalan bir devrim için bölgede şartların olgunlaştığını öne sürer, bunu Marksist teori ve terminoloji ile anlatmaya çalışır;

---

[276] **A.e.,** s. 74, 75.
[277] **A.e.,** s. 82.
[278] Özer, **a.g.e.,** s. 596.

"Günümüzde Kürdistan'da gelişen kapitalist sömürgecilik, yüzyıllarca kapalı tutulan ve dışarıya açılması engellenen aşiretçi-feodal toplum yapısını parçalayarak ve tam anlamıyla soyguna dayanan bir sömürge ekonomisi örgütleyerek, devrimin objektif şartlarının gelişmesini hızlandırmıştır. (....) Askeri işgal rejimi altında tutulan sömürgelerde, eğer ekonomik sömürgecilik de geliştirilmişse, devrimin objektif şartları var demektir."[279]

Abdullah Öcalan, Kürdistan Devriminin Yolu adlı temel metnin son bölümünde, örgütün kuruluş gerekçelerine, ana hedeflerine ve bu hedeflere ulaşmada seçilecek yöntem ve taktiklere değinir. İlk iki bölüm, sonuç niteliğinde olan üçüncü bölümün ideolojik alt yapısını oluşturur. Öcalan söz konusu temel metinde Kürdistan devriminin ana ve öncelikli hedefini kısa ve net cümlelerle ifade eder. Ona göre, devrimin ana hedefi, Bağımsız bir Kürt Devleti kurmaktır; *"Kürdistan devriminin özelliklerinden ve hedeflerinden kaynaklanan Kürdistan devriminin görevleri, bağımsız ve demokratik bir Kürdistan yaratmayı öngörür."*[280] Öcalan sadece siyasi ve askerî açıdan değil kültürel açıdan da tam bağımsız bir *"Kürdistan"* kurma hayalindedir. Analizlerinde siyasi ve askeri sömürgecilik kadar sosyal ve kültürel sömürgeciliğe de vurgu yapar. Kürdistan'ın tam bağımsızlığını siyasi, askeri ve sosyal sömürgeciliğin tamamen ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceğini, bunun da *"Türk sömürgeciliğinin"* hedef alınması ile başarılabileceğini söyler;

"Kürdistan devrimi, en ön planda Türk sömürgeciliğini hedef alır. Siyasi bağımsızlığı gasp eden, Kürt dili, tarihi ve kültürü üzerinde tam bir yok etme işlevini sürdüren, üretim güçlerini tahrip ve talan eden Türk sömürgeciliğidir. Bu sömürgeciliğe, dışta emperyalistler, içte de feodal-kompradorlar destek vermektedir. Birbirlerine çok sıkı ekonomik bağlarla bağlı olan bu üç güç, Kürdistan devriminin hedeflerini teşkil ederler."[281]

Abdullah Öcalan, metinde hiçbir muğlaklığa yer bırakmaz, bağımsız Kürt devletinin ancak Türk Devleti'nin doğudaki hakimiyetinin yıkılması ile kurulabileceğini söyler;

"Bağımsız bir Kürdistan yaratmak, Kürdistan'ın yeraltı ve yerüstü kaynakları, emeği, tarımı, ticareti, mali ve sınai alanı üzerindeki ekonomik sömürgeciliği,

[279] Öcalan, **a.g.e.,** s. 118.
[280] A.e., s. 121.
[281] **A.e.,** s. 121.

dil, tarih, kültür, sosyal ve siyasal alanda gelişmeyi önleyen kültürel ve siyasal sömürgeciliği ve askeri işgali ortadan kaldırmakla mümkündür."[282]

Abdullah Öcalan örgütün hedeflerine değinirken sadece Türkiye ile sınırlı kalmaz. Öcalan Kürdistanı bir bütün olarak algılar, hedefini de dört parça Kürdistan üzerinde, bağımsız ve birleşik büyük Kürdistanı olarak belirler;

"Kürdistan Kurtuluş Hareketi, Kürdistan'ın diğer parçalarındaki devrim meselesini, esas olarak o parçada yaşayan halkın meselesi olarak görür. Bununla birlikte Kürdistan halkının ve ülkesinin bir bütün olduğunu, Kürt halkının iradesine aykırı olarak, emperyalist-sömürgeci güçlerce zorla parçalanan birliklerinin, her parçadaki halkın iradesine uygun olarak devrimci yöntemlerle yeniden kurulacağını bir ilke olarak kabul eder. Uzun bir mücadele sonunda gerçekleşeceğine inandığımız bu ilke, somutta ifadesini "Bağımsız, birleşik ve demokratik Kürdistan" sloganında bulur."[283]

Abdullah Öcalan manifestoda örgütün ana hedefine ulaşmada benimsemesi gereken yöntem ve taktiğe detaylı bir şekilde değinir. Öcalan'ın bu konudaki analizlerinde ilk göze çarpan nokta *"zor"* (şiddet-terör) tabiridir. Öcalan'ın örgüt için belirlediği yöntem ve taktiği sadece zor kelimesi ile özetlemek mümkündür. Öcalan manifestoda *"zoru"* adeta kutsallaştırır ve PKK'nın tüm taktiğini şiddet yani terör üzerine kurar. Öcalan ilk etapta *"zorun"* tarihteki önemine vurgu yapar;

"Bir ülkede gerici zor ne kadar yoğun ve örgütlüyse, devrimci zor da o kadar yoğun ve örgütlü olmak zorundadır. Tarihteki tüm Zor örgütlenmeleri, ancak başka Zor örgütlenmelerinin gücüyle yıkılmıştır. Tarihte ve günümüzde hiçbir zor örgütlenmesi, durup dururken kendi kendisini lağvetmemiştir. Tarih boyunca gerici zorla devrimci Zor birbirleriyle sürekli mücadele içinde olup, bu zorlar arasındaki mücadelenin ortadan kalkması, ancak gerici Zor'u ve bu Zor'lar arasındaki çatışmayı doğuran şartların ortadan kalkmasıyla mümkündür. (...) Kürdistan, tarih boyunca üzerinde sürekli gerici dış Zor'un uygulandığı bir ülkedir.." [284]

Abdullah Öcalan ikinci etapta ise *"zorun"* kendi yapacakları mücadeledeki gerekliliğine vurgu yapar. Öcalan birleşik ve bağımsız büyük Kürdistan hedefine ancak zor, şiddet ve terör yöntemleri ile ulaşılabileceklerini savunur;

---

[282] **A.e.,** s. 121.
[283] **A.e.,** s. 127.
[284] **A.e.,** s. 123.

"Madem ki dış Zor bu kadar yoğun bir şekilde örgütlenmiş ve halkımız üzerinde her gün, her saat, her dakika etkisini duyurmaktadır, o halde halkımızın çıkarına olan devrimci Zor da karşı-devrimci Zor'u her gün, her saat, her dakika, her saniye dövmelidir. Karşı-devrimin emrindeki tahripkâr, talancı ve haksız Zor'a karşılık, halkımızın emrinde yeni bir toplum yaratıcı, haklı ve devrimci zoru yaratalım!"[285]

Abdullah Öcalan zor, şiddet, teröre dayalı silahlı yöntemi *"uzun süreli halk savaşı"* tabiri ile maskeler. Ona göre, uzun süreli halk savaşı örgütün benimseyeceği yöntem ve taktiğin ana omurgasını oluşturmalıdır;

"Ama, tüm sömürge halklarının kurtuluş mücadelesinin öğrettiği genel bir kural vardır, o da şudur: Bir halk, nüfusunun azlığına veya çokluğuna bakmadan, eğer savaşacaksa, uzun süreli bir halk savaşına hazırlanmalıdır. Bu savaş, çeşitli evrelerden geçerek o halkı kurtuluşa götürecektir. Bu kural, bizim için de doğrudur. Kürdistan halkı eğer savaşmaya cesaret etmişse, mutlaka uzun süreli ve çeşitli evrelerden geçecek olan bir halk savaşına hazırlanmalıdır."[286]

Kürdistan Devriminin Yolu adındaki bu temel metin, örgütün kuruluş Kongresi olarak görülen Diyarbakır/Fis Toplantısında kabul edilen parti program ve tüzüğüne de yön vermiştir. Program ve tüzük PKK'nın anayasası olan bu metin doğrultusunda şekillendirilmiştir. Mesela tüzüğün 3. maddesinde ifade edilen örgütün ana amacı manifestoda detaylı bir şekilde anlatılan örgütün hedef ve görevlerinin özetlenmiş halidir;

"Örgütün amacı Kürdistan üzerindeki sömürgeci egemenliği ve gerisindeki emperyalizmin etkilerine son vermek, Kürdistan'daki çağdışı kalıntıları tasfiye etmek, bağımsız ve birleşik bir Kürdistan'da demokratik bir halk yönetimini kurmak ilerici insanlığın bir parçası olarak sınıfsız topluma doğru ilerlemektir"[287]

PKK, 1978'deki kuruluş kongresindeki kabul edilen bu üç temel metnin attığı temeller üzerinde yükselir, bu üç temel metnin çizdiği yol haritasını takip eder, bu üç temel metnin belirlediği hedefler ve görevler doğrultusunda faaliyetlerde bulunur.

---

[285] **A.e.,** s. 124.
[286] **A.e.,** s. 124.
[287] Abdullah Öcalan, **PKK, Program ve Tüzüğü,** Weşanên Serxwebûn 71 Köln Nisan 1995, s. 79-80.

4.4.4. PKK'nın Diğer Kürtçü Sol Örgütlerinden Farklılıkları

1974-1980 arası ortaya çıkan Kürtçü örgütlenmeler büyük ölçüde DDKO geleneğinden gelen kadrolar tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. Bazı konularda ayrışsalar da DDKO deneyiminin etkisiyle *"illegal örgüt ve hedefler, legal örgütlenme"* yöntemi konusunda hem fikirdirler. Abdullah Öcalan ve örgütü bu konuda istisna oluşturur. Öcalan diğer isimler gibi ilk sistematik ideolojik eğitimini İstanbul DDKO'dan alır, DDKO onun ideolojik gelişiminde belirgin rol oynar. Fakat Öcalan örgütlenme modelinden liderlik anlayışına kadar birçok noktada DDKO geleneğinden, diğer Kürtçü Sol örgütlerden ayrılır. Zaten, bu farklılıklardan dolayı PKK, DDKO geleneğinden gelen bir hareket olarak tanımlanmaz, özgün bir hareket olarak görülür. [288]

PKK'nın diğer örgütlerden ayrıldığı konuların başında hedef ve yöntem konusunda takındığı açık ve net tavır gelir. PKK manifestosu niteliğindeki temel metinde ana hedefinin bağımsız Kürt devleti kurmak olduğunu açıkça ifade eder. PKK nihai hedefi kadar, bu hedefe ulaşmada benimsediği yöntem konusunda da açıktır. Doğrudan, tek aşamalı bir yöntem benimser. Diğer örgütlerin önemli kısmının nihai hedefi bağımsız Kürdistan'dır. Ancak onlar dolaylı ve tedrici bir yöntem benimserler. Mesela Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı Özgürlük Yolu Hareketi kendine iki aşamalı bir hedef belirlemiştir; ilk aşamada, Türk ve Kürtlerden müteşekkir bir federasyon, ikinci aşamada tam bağımsız bir Kürt devleti kurmak. Yöntem konusundaki farklılıklara gelince, PKK şiddeti kutsallaştırır, onu başarıya giden yolda ana araç olarak görür. Önceki satırlarda gördüğümüz üzere, tüm yöntem ve taktiğinin merkezine şiddeti ve bunun üzerinden kuramsallaştırdığı uzun soluklu Devrimci Halk Savaşını koyar. Kısacası şiddeti, savaşı, terörü tek mücadele yöntemi olarak benimser. Diğer Kürtçü Sol örgütlenmeleri ise şiddet seçeceğini kategorik olarak reddetmezler. Lakin ısrarlı bir şekilde şartların olgunlaşmadığını öne sürerek taktiksel olarak kısmen barışçıl yöntemler seçerler.

[288] Kısacık, **Rizgarî ve Ala Rizgarî,** s. 25.

PKK'yı diğer Kürtçü Sol örgütlerden ayıran en büyük farklılık PKK'nın önderlik dediği liderlik anlayışı konusundadır. PKK'da kutsallaştırılmış, ulaşılamaz lider tiplemesi kısacası lider kültü vardır. *"Kürtler, beni peygamber kabul ediyor. Bu bir hakikattir, inkar edilemez"*[289] sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Öcalan liderlik modelinde kendine peygamberleri örnek alır, özellikle Hz. İsa'yı örnek alır. Havarilerin Hz. İsa'yı takip ettikleri gibi örgüt üyelerinin de kendisini takip etmesini ister. *"Ben bir liderden çok, bir peygamberim. Bana yardım eden havarilerim var. İsa'nın 12 havarisi vardı, benim 8 tane var"*[290] sözleri ile bunu açıkça ifade etmekten çekinmez. Öcalan yabancı basına yaptığı açıklamalarda kendini Hz. İsa'ya, örgütünü de yeni bir dine benzetir. Konunun daha iyi anlaşılması için, bu açıklamalardan birkaçını olduğu gibi vermekte fayda var;

> *"Yeni bir din kuruyorum. Bunun için Suriyeli din adamları beni İsa'ya benzetiyorlar. Benim kurduğum yeni din, birkaç yıl sonra kabul edilir."*[291]

> *"Halep Başpiskoposu İsa'ya benzediğimi söyledi. Ben de, "Tabiatım kutsal İsa'ya benziyor" dedim. Bizim yaşamımız tıpkı Hıristiyanların yaşamlarına benziyor. Kamplarımızı manastırlara benzetiyorum. Arkadaşlar benim dördüncü bir semavi dini yarattığımı söylüyorlar."*[292]

> *"Bugün Türk Devleti benim nasıl bir insan olduğumu sorguluyor. Benim milliyetçi mi, komünist mi, Müslüman mı, yoksa Hıristiyan mı olduğumu anlayamadıklarını söylüyorlar. Ben İsa Peygamber ile aynı görüşleri taşıyorum. Bunu herkes artık bilmelidir. Uzun yıllar Lübnan'daki küçük bir dağda yaşadım. Orada bulunan Mahsum Korkmaz Akademisi, bir manastır olarak tanımlanabilir. Ben, savaşçılarıma her zaman kendilerinin İsa Peygamberin havarilerine benzediklerini söylüyordum."*[293]

Her ne kadar Batı dünyasından destek sağlama maksadıyla sarf ettiği sözler gibi görünse de Abdullah Öcalan, ismini ve liderliğini kutsallaştırmayı hedeflemektedir. Ki, örgüt içerisinde de bunu büyük ölçüde başarır. Bir dönem örgütün en önemli isimlerinden biri olan Sakine Cansız'ın, Öcalan'ı ve konuşmasını tarif ediş şekli bir müridin kutsal gördüğü şahsiyeti tarif edişi ile aynıdır. Uzun

[289] **Kürdistan'ın Sesi Dergisi,** 09 Şubat 1996.
[290] **Fransız VSD Dergisi,** 25.04.1996.
[291] **Fransız Le Figaro Gazetesi,** 23.11.1996.
[292] **Alman Die Zeit Dergisi,** 27.02.1997.
[293] **Kürdistan'ın Sesi Dergisi,** Ocak 1995.

tutukluluk yıllarına rağmen Öcalan'ın örgüt içindeki kutsallığı hiç azalmamıştır. Aynı dönemde diğer örgütlerde bu tarz bir liderlik anlayışına rastlamıyoruz. Kemal Burkay, Tarık Ekinci, Mehdi Zana, Musa Anter gibi Kürtçü Solun büyük isimleri ulaşılmaz, eleştirilmez görülmedi. Liderin kutsallaştırılması PKK'da örgüt içi disiplin anlayışının temelini oluşturur. Örgüt içinde liderlik ve kararlarının tartışılması söz konusu değildir. Liderliğin emirleri kutsal kitaplardaki buyruklar gibi algılanır ve titizlikle uygulanır. Özeleştiri yöntemi ile örgüt üyelerinin tüm benlikleri silinir ve örgüt içinde kaybolmaları sağlanır. Kısacası diğer örgütlerin müsaade ettiği hatta teşvik ettiği örgüt içi tartışma PKK için geçerli değildir. Örgüt içinde en küçük tartışmaya dahi müsaade edilmez.[294] PKK'nın örgüt içi disiplinini iki kelime ile özetlemek mümkündür; Liderliğe (Öcalan) mutlak biat ve itaat etmektir.

PKK örgütlenme konusunda diğer örgütlerden ayrılır, onların aksine tamamen illegal bir örgütlenme modeli geliştirir. PKK'nın dergisi Serxwabun dahil 1978'den sonraki tüm yapılanması illegaldir. Oysa aynı dönemde neredeyse diğer tüm örgütler legal bir unsur etrafında örgütlenmişlerdir. Diğer örgütlerin çıkardıkları dergiler, kurdukları yayınevleri ve yan örgütlenme olarak kullandıkları dernekler legaldir. PKK propaganda yönteminde de diğer örgütlerden farklı bir yol ve yöntem takip eder. PKK kamuya açık propaganda yerine örgütün hücre evlerinde yüz yüze yapılan bireysel propagandayı tercih eder.[295] Öcalan'ın konuşmaları kasetlere kaydedilip diğer hücre evlerinde örgüt üyelerine dinletilir. Mesela, Öcalan'ın 1977'deki bölge turunda yaptığı konuşmalar kaydedilip kendisinden sonra tüm bölgeye dağıtılır.

Hedef ve yöntemdeki temel farklılıklar Öcalan'ın kutsallaştırılmış liderliği ile birleşince, PKK diğer sol örgütlenmelerin tamamından çok farklı bir kuruluş ve gelişim süreci yaşar. Lider merkezli, şiddeti doktrinleştiren, kendine radikal ve büyük hedefler belirleyen PKK kısa sürede farklılığını gösterir. Resmi kuruluşu olarak kabul ettiği Fis Toplantısından kısa süre sonra sahada adından sık söz ettirmeyi,

[294] Özer, **a.g.e.,** s. 620.
[295] **A.e.,** s. 619.

doktrinleştirdiği şiddet yöntemi ile diğer örgütlere korku salmayı ve alan hakimiyeti konusunda tahminlerin ötesinde ilerleme sağlamayı başarır.

4.4.5. PKK'nın 1978-1980 Arası Faaliyetleri

PKK 1978-1980 arası dönemde faşist olarak tanımladığı Türk Milliyetçilerini, devletin güvenlik güçlerini, onlarla iş birliğine giren yerel unsurları, Kürt Sorununu öncelemeyen Türk Solunu ve aşiret liderlerini düşman olarak tanımlar[296] meşru hedef olarak görür ve savaş açar.[297] İlk sansasyonel terör saldırısını *"işbirlikçi feodal komprador ağalar"* olarak tanımladığı aşiret liderlerine yapar. 1979'un Ramazan ayında Urfa Siverek'te kayınpederinin evine iftara giden AP Urfa Milletvekili ve Urfa'daki Bucak Aşiretinin lideri Celal Bucak ve yakınlarına ağır silahlarla saldırırlar.[298] Akşam başlayan çatışma sabaha kadar sürer, çatışmada, 5 kişi ölür. İçlerinde Celal Bucak'ın oğlu dahil olmak üzere 11 kişi yaralanır.[299]

PKK saldırıyı olay yerine bıraktığı bildiri ile üstlenir. Böylece bölgede karşıt görüşteki tüm aşiretlere gözdağı verirler. Çatışmanın hemen ertesi günü, çatışmada ölen üyeleri için Hilvan'da yaptıkları cenaze töreninde, devlet daireleri önündeki kalaşnikoflu silahlı unsurları ile adeta gövde gösteri yaparlar. PKK bölgenin en güçlü aşireti olan Bucaklara saldırı düzenleyerek hem güvenlik güçlerini aciz göstermeyi hem de bölgedeki aşiret liderlerinden rahatsız olan fakir halkın sempatisini kazanmayı[300] hem de devletle iş birliği içinde olan diğer aşiretlere gözdağı vermeyi hedefler. [301] Söz konusu saldırı birçok hedefi olan bir terör eylemidir.

Bucak Aşiretine yapılan saldırı Apocuların beklediğinden çok daha fazla yankı uyandırır. Ankara'daki siyasilerin ve güvenlik bürokrasisinin ana gündem maddesi haline gelir. AP lideri Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı Korutürk ve Başbakan

[296] İsmet İmset, **PKK,** Turkish Daily News Yayınları, 1992, s. 24.
[297] Argunhan, a.g.e., s. 53.
[298] McDowall, **a.g.e.,** s. 555.
[299] **Günaydın,** 8 Ağustos 1979.
[300] Özcan, **a.g.e.,** s. 45.
[301] Arslan Mahmut, **PKK'nın Hakimiyet Stratejisinde Şiddet kullanımı,** Gaziantep Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2019, s. 39.

Ecevit'e konu ile ilgili iki mektup yazar. Mektuplarda hükümeti duyarsız kalmakla suçlar, sıkıyönetimin teröre karşı etkisiz kaldığına dikkat çeker. Ecevit'e yönelik ağır eleştirilerde bulunur. Ecevit ise *"asıl olaylar sizin zamanınızda başlamıştır"* diyerek suçlamaları reddeder. Demirel yıllar sonra Mehmet Ali Birand'ın hazırlayıp sunduğu 12 Eylül belgeselinde meseleyi şöyle açıklar; *"Merhum Mehmet Bucak'a yöneltilmiş olan hadise çok manidar bir hadiseydi. Mehmet Bucak orada nüfuzlu bir arkadaştı. Ve devletin yanındaydı. Ona bu hadise yönelte biliniyorsa, bu devlete karşıdır."* Celal Bucak saldırıdan sonra, *"hayatım tehlikede"* diyerek Kenan Evrene baş vurur ondan yardım ister. Evren, Bucak'ın yardım isteğine, *"darbe mi yapayım"*[302] şeklinde cevap verir.

Görsel 4.2. Günaydın: "Bugün Beni Vuranlar Yarın Ecevit'i Vuracak"

GÜNAYDIN

ÇARŞAMBA 8 AGUSTOS 1979 • 300 KURUŞ

Kurşunlanan AP Urfa Milletvekili Bucak ile ilk defa GÜNAYDIN muhabiri konuştu:

"Bugün beni vuranlar yarın Ecevit'i vuracak"

Celal Bucak, toplam 5 kişinin öldüğü kanlı baskınlar için "Bu olaylar bitmemiştir ve bitmeyecektir" dedi

Kurtar ÇAKIN
URFA'dan bildiriyor

Halen Urfa'nın Siverek ilçesindeki evinde tedavi edilmekte olan AP Milletvekili "Devlet bu bölgede gücünü göstermek zorundadır. Hükümet eğer kara güçlere karşı devlet gücünü kullanamıyorsa yerini kullanabileceklere terk etmelidir." diye konuştu.

Misafir bulunduğu evi ihtar sofrasında basıp kurşun yağmuruna tutanların amaçlarının bir mil tehvikli öldürerek çevrede siyasi güç sağlamak olduğunu söyleyen Celal Bucak "Ama asla

Oğlu da yaralı

"Henüz olayların başlangıcındayız"

PKK bölgedeki ikinci sansasyonel eylemini Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesinde yapar. Sempatizanı Halil Çavgun'un ölümünden sorumlusu tuttukları Süleymanlar Aşireti ve o aşiretin mensubu Hilvan'ın AP'li Belediye Başkanı Mehmet Veysi Bayık'a saldırırlar. Bayık 16 yasındaki yeğeni Mustafa Hakkı Bayık ve 14 yasındaki

[302] Mehmet Ali Birand, 12 Eylül Belgeseli, 5. Bölüm.
https://www.youtube.com/watch?v=TLsMdyJHgHk

Nihat Bayar'ın Apocular tarafından öldürülmesi üzerine Belediye Başkanlığından istifa eder ve aşireti ile birlikte geri çekilir. Hilvan böylece Apocular'ın kontrolüne geçer.[303] Bu, teör örgütün bölgedeki ilk büyük başarısıdır.

PKK'nın Hilvan'da yaptıkları bölge sınırlarını aşarak Türkiye'nin gündemine oturur. Olayın olduğu dönemde, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit başbakandır, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise Ana muhalefet partisi lideri konumundadır. Süleyman Demirel, Hilvan'da olanlarla ilgili Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e yazdığı mektupta şu ifadelere yer verir; *"Hilvan'da 300 kalaşnikoflu adamın katıldığı cenaze töreni yapılıyor. Halk mahkemeleri kurularak yargılama ve infazlar yapılıyor. Üstelik görevlendirilen askeri birlik geri alınmış, böylece PKK bölgeye egemen olmuştur."*[304] Hilvan'da yaşananlar 12 Eylül darbesinin gerekçelerinden birini oluşturacak kadar önemli sonuçlar doğurur. Nitekim, 12 Eylül Darbesini yapan Kenan Evren darbe sonrası mülakatlarında defaatle Hilvan'daki olaylara göndermede bulunmuştur. Başbakan Ecevit, kendisine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından iletilen mektuba şöyle cevap verir;

> *"Hilvan'a gönderilen komando birliğinin orada sükuneti sağladıktan sonra (şikayet üzerine) alındığı iddiası de çok yersizdir ve haksızdır. O zamanki Urfa Valisinin isteği üzerine Hilvan'a 20 Eylül 1978'de Diyarbakır'dan gönderilen komando bölüğü aynı valinin 4 Ekim 1978 tarihli telgrafında birliğe ihtiyaç kalmadığı ve geri alınabileceğinin bildirilmesi üzerine geri alınmıştır. Bu konuda Vali'ye hükümetimizce herhangi bir telkinde bulunmuş değildir."*[305]

Hilvan Apocuların bölgedeki ilk kurtarılmış bölgesidir, örgütün merkezi konumuna getirilir. Örgüt Hilvan'da mahkemeleri, silahlı asayiş birimleri, halk komiteleri ile Devlet içinde devlet haline dönüşür. Örgüt Hilvan'da, bir Apocuyu kurtarmak için jandarmaya baskın yapıp bir astsubayı öldürecek kadar pervasız ve güçlü hale gelir.[306] Aydınlık gazetesi, *"Apocular Hilvan'ı bir yıldır işgalleri altında*

---

[303] Yurtçiçek, **a.g.e.,** s. 45.
[304] **Tercüman,** 19 Agustos 1979.
[305] **Tercüman,** 23 Ağustos 1978.
[306] **Milliyet,** 1 Eylül 1980.

tutuyorlar" manşetiyle Apocuların Hilvan'ı kurtarılmış bölge haline getirdiklerini kamuoyuna duyurur.

Görsel 4.3. Aydınlık: Apocular Hilvan'ı Bir Yıldır İşgalleri Altında Tutuyorlar

APOCULAR (UKO) -4-

Belgelerle ve olaylarla DOĞUDAKİ 15 GRUP

Aydınlık

Urfa Milletvekili Celal Paydaş

"BIZ HEM HILVAN HALKI HEM DE TÜM DOGU-GÜNEYDOGU BÖLGESININ HUZUR VE ÖZGÜRLÜK IÇINDE OLMASININ SAVUNUCUSUYUZ"

YETKILILERIN GÖZLERININ ÖNÜNDE

Apocular Hilvan' bir yıldır işgalleri altında tutuyorlar

* Apocuların Hilvan' daki suçları:

* Bazı ağaların desteğini alan ve bölgedeki bir eşkiya çetesi ile işbirliği yapan Apocular Hilvan 'ı kan ve barut kokan bir kasaba haline getirdiler

KAN VE BARUT KOKAN BİR İLÇE

PKK Hilvan ve Siverek'ten sonra Ceylanpınar ilçesine yönelir. PKK ilk önce Ceylanpınar Belediye Başkanına Kemal Öcalan'a istifa çağrısında bulunur. İstifa çağrısının reddedilmesi üzerine, Başkanın makam aracına otomatik silahlarla saldırır.[307] Başkanın şoförü öldürülür. Başkan da saldırıdan son anda kurtulur. Belediye Başkanı Kemal Öcalan Belediye Hoparlöründen *"şimdiye kadar hatalı yolda olduğunu, bundan sonra daha iyi çalışacağım"*[308] diyerek örgütten özür diler. Böylece Ceylanpınar da PKK'nın kontrolüne geçer. [309]

4.4.5.1. PKK'nın Bölgede Türk Solu ile Çatışması

PKK kendisine destek sağlamayan aşiretlerle mücadel ederken diğer taraftan bölgede etkin bir şekilde faaliyet yürüten Türk Solu unsurlarına savaş açar. Bunların başında Doğu Perinçek liderliğindeki Maocu TİKP (Türkiye İşçi Köylü Partisi-Aydınlık Hareketi) gelir.[310] İki sol örgüt arasında çok kanlı bir hakimiyet savaşı başlar. Perinçek Apocuların o dönem Partilerinden 5 önemli ismi suikastla öldürdüklerini ileri

[307] **Cumhuriyet,** 20 Aralık 1978.
[308] **Milliyet,** 9 Ağustos 1980
[309] Yurtçiçek, **a.g.e.,** s. 47.
[310] Hakkı Öznur, **Derin Sol Çatışmalar-Cinayetler-İnfazlar,** Cilt: II, Alternatif yayınları, Ankara, 2004, s. 901.

sürmektedir. [311]Apocular 30 Haziran 1979'dan itibaren Aydınlık grubunun ülke genelindeki bütün örgütlenmelerini hedef alırlar. Bu çerçevede birçok TİKP lokaline saldırı düzenlenir, birçok TİKP üyesi yaralanır. TİKP Gaziantep İl Başkanı Zeki Ön 3 Temmuz 1979'de Apocular tarafından öldürülür. [312] PKK'nın TİKP'ye yönelik saldırıları artarak devam eder. Kahramanmaraş İl Yöneticisi Mehmet Ongun, Pazarcık'ta Aydınlık hareketi üyesi taraftarı öğretmen İnan Özdemir PKK tarafından öldürülür.[313] Aydınlık Hareketi PKK'nın terör saldırılarına farklı bir taktikle karşılık verir. Hareket Aydınlık gazetesi üzerinden yaptığı haberler ile dikkatleri PKK ve Abdullah Öcalan'ın üzerine çeker. Bölgedeki faili meçhullerin arkasında Apocuların olduğunu söyler, "*Apocu katiller yakalanmadan doğuda huzur sağlanamaz"* manşetiyle bunu kamuoyuna duyurur. [314]

Görsel 4.4. Aydınlık: Apocu Katiller Yakalanmadan Doğuda Huzur Sağlanamaz

Aydınlık gazetesi bununla yetinmez, *"Apocu caniler hakkında ne biliyorsanız, gazetemize ve ilgili mercilere iletin"* mesajı ile Apoculara karşı ihbar mekanizmasını

[311] Doğu Perinçek, **Türkiye Solu ve PKK,** Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26, 27.
[312] Öznur, **a.g.e.,** 918-921.
[313] Öznur, **a.g.e.,** 929, 930,938,941,944.
[314] **Aydınlık,** 8 Temmuz 1979.

devreye sokar. *"Apocu cinayet şebekesinin şefi, İşte Apo"* manşeti ile çıktığı 27 Ağustos 1979 tarihli sayısında, resmini ve kimlik bilgilerini, yayınlayarak Abdullah Öcalan'ı deşifre eder.[315]

Görsel 4.5. Aydınlık: İşte APO

Aydınlık'ın Apocular hakkında hazırladığı dosya ve sansasyonel haberler etkisini gösterir. Abdullah Öcalan ve Apocular merkez medyada yer almaya başlar. Hürriyet Gazetesi'nin "*Apocular Doğu'yu kasıp kavuruyor*"[316] haberi merkez medyada çıkan en sansasyonel PKK haberlerinden biridir.

Görsel 4.6. Hürriyet: Apocular Doğu'yu Kasıp Kavuruyor

[315] **Aydınlık,** 27 Ağustos 1979.
[316] **Hürriyet,** 20 Ağustos 1979.

Apocular kısa süre içinde Türk siyasetinin tartışma konularından biri haline gelir. AP Ecevit kabinesinde devlet bakanı olarak görev yapan Mustafa Kılıç'ın Apoculara haraç verdiğini iddia eder.[317] Bu iddiadan sadece iki gün sonra AP Genel Başkanı Süleyman Demirel parti gurubunda yaptığı konuşmada *"Güneydoğu'da devletin yerini Apocular aldı"* diyecektir.[318] Ulusal basın Apocuları ve terör faaliyetlerini sık sık haber yapar. PKK artık Türkiye'nin gündeminde olan bir örgüttür. Nitekim, Hürriyet gazetesi, 29 Kasım 1979 tarihli haberinde, "*Kürdistan İşçi Partisi"* diyerek PKK ismini medyanın gündemine taşırlar;

> *"Gizli Kürt Partisini kuran 242 Apocu yakalandı. Urfa'nın Hilvan ve Siverek ilçeleri ile çevresinde sürdürülen seri operasyonlar sonucu kamuoyunda Apocu'lar diye bilinen gizli örgüt üyesi oldukları ve daha sonra yasadışı Kürdistan İşçi Partisi'ni kurduklarını öne sürülen 242 kişi yakalanarak gözaltına alındı."*[319]

4.4.5.2. PKK'nın Kürtçü Sol Örgütlere Savaş Açması

PKK, 1978-1980 arası doğuda faaliyet gösteren tüm Kürtçü Sol örgütlenmeleri ile savaşır.[320] Gaziantep, Kars, Tunceli, Nizip'te diğer Kürtçü Sol gruplara mensup birçok militanı pusu kurarak öldürür.[321] Kendileri dışında bütün örgütsel yapılanmalara saldırmak PKK'nın bölgede hakimiyet kurmak için Abdullah Öcalan tarafından belirlenen stratejisidir. Bütün saldırı ve infaz emirleri Öcalan tarafından verilir. Mesela 1978'in sonbaharında düzenlenen bir örgüt toplantısında, *"Şanlıurfa-Diyarbakır hattındaki partimizin gelişimini Siverek'teki Kawacılar engellemektedir. Siverek'i mutlaka ele geçirmek gerekir. Bunun için acil bir eylem planı yapıp uygulamaya koyunuz"* sözleri ile Siverek'teki Kawacılara saldırı emrini verir. Siverek'te Kawa'nın önde gelen isimlerinden Ferit Uzun, Öcalan'ın talimatından kısa süre sonra 22 Kasım 1978'de bir PKK militanı tarafından öldürülür.[322]

---

[317] **Milliyet,** 20 Ağustos 1979.
[318] **Milliyet,** 22 Ağustos 1979.
[319] **Hürriyet,** 29 Kasım 1979.
[320] Arslan, **a.g.e.,** s. 244.
[321] Öznur, **a.g.e.,** 950-966.
[322] Raşit Kısacık, ***Kawa-Denge Kawa-Red Kawa-PSŞK: Kürt Sorunu ve Etnik Örgütlenmeler-1*****,** ozan yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 56-58.

Öcalan, örgütlenmeye başladıkları bölgedeki en güçlü örgüte saldırarak söz konusu bölge üzerinde hakimiyet kurmayı amaçlamaktaydı. İbrahim Halil Öcüt yargılandığı Sıkıyönetim 1 Numaralı mahkemesine PKK'nın şiddete dayalı stratejisini şöyle özetler;

> *"Örgütlenmeye girdiği her bölgede ilk yapılan iş, diğer devrimci örgütlerle politik çatışma içine girmeleridir. Diğer örgütsel yapılarla çatışmaların yaşandığı en belirgin bölgeler arasında Siverek, Mardin, Ağrı ve Diyarbakır gelmektedir.*
>
> *Siverek'te hemen hemen tüm örgütlerle çatıştılar. Mardin'de ise özellikle KUK'la çok yoğun çatışmalar yaşadılar. Yaşanan çatışmalarda örgütün çekirdek kadrosundan birçoğu öldü. Diyarbakır'da en çok DDKD'lilerle hemen hemen her gün kavgalar yaşanıyordu. Çatışmaların yaşandığı bölgeler, o bölgelerde örgütlerin güçlülük oranlarına göre değişiyordu. PKK özellikle güçlü olan örgütleri bilinçli olarak seçerdi. Bunun birçok bakımdan nedenleri vardı.*
>
> *En büyük neden, sayıca güçlü olana kafa tutmanın kendi örgütlerini kolaylaştırması ve daha çabuk isim yapabilmesiydi. PKK'nın örgütlerle çatışması olayların akışıyla izah edilemez. Bu çatışmaların tümü bizzat Merkez Komite ve özelde Apo tarafından başlatılır ve bilinçli bir biçimde uygulanırdı."*[323]

Recep Maraşlı PKK'nın sadece devlete karşı değil bölgede faaliyet gösteren Kürtçü Sol ve Türk Soluna mensup örgütlere savaş açtığına vurgu yapar, PKK'nın Kürtçü Sola karşı takındığı uzlaşmaz retçi tavrı şöyle özetler;

> *"Apocular" hem Türk, hem de Kürt soluna karsı retçi-çatışmacı ve uzlaşmaz bir kimlikle karakterize olmuşlardı. Diğer gruplar da yer yer onları küçümseme eğilimindeydiler veya "küçük burjuva maceracıları", "anarşistler", "Kürt milliyetçileri", "provokatif bir grup" olarak suçlamakta ve tecrit etmekteydiler."*[324]

PKK o dönemin en yaygın ve en etkin Kürtçü Sol örgütlenmesi olan Kemal Burkay liderliğindeki Kürtçü Sola da saldırır. Ağrı Doğubeyazıt'ta yaşayan Özgürlük

[323] **A.e.,** s. 82-88.
[324] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Yolu üyesi Mustafa Çamlıbel'i Mart 1979'da öldürürler. Yurt içi ve yurt dışında birçok Özgürlük Yolu üyesine de aynı şekilde suikast düzenlenir.[325]

Öcalan'ın liderliğini sorgulayan, onun verdiği talimatları sorgusuz bir şekilde yerine getirmeyen bütün örgüt üyeleri hain, işbirlikçi ilan edilir ve infaz edilir. Ali Yaylacık ve Mehmet Uzun, Öcalan'ın kararlarını sorguladıkları ve tartışmaya açtıkları için öldürülür.[326] 1978-1980 arası örgüt içi infazların zirve yaptığı yıldır. Örgütten ayrılanlar sistematik bir şekilde infaz edilir. 1979'da PKK'dan ayrılan Bozan Aslan, Celal Aydın, Ahmet Ballı gibi isimlere ya pusu kurularak ya da kurşuna dizilerek infaz edildiler. [327] Mahmut Arslan parti içi infazları şöyle anlatır;

> *"Partileşme aşamasının henüz ilk yılında parti içerisinde çekişmeler ve kutuplaşmalar baş göstermeye başlamıştır. Abdullah Öcalan'ın bireysel olarak gücünü ön plana çıkartma çabasının yanına birde parti içinde alınmış olan kararların kesinliğinin ve kararlığının gösterilmesi gerekçeleri eklenince bazı komite üyeleri devlete çalışan ajan oldukları iddia edilerek ihraç ya da infaz edilmiş veya güvenlik güçleri tarafından yakalanmaları sağlanmıştır."*[328]

Öcalan'ın örgütün temel metinlerinde şiddeti ve zoru kuramsallaştırdığı, yücelttiğini, hedefe ulaşmada en büyük araç olarak benimsediğini görmüştük. Öcalan teorideki bakış açısını pratiğe yansıtır. PKK onun adına bölgede terör estirir, ölüm yayar. Kendisi dışındaki tüm örgütlenmeleri şiddet yolu ile ya tasfiye eder ya da sindir. Fatih Okumuş, PKK'nın şiddeti ve terörü araçsallaştırmasını PKK'nın bölgeye yönelik hakimiyet stratejisi olarak tanımlar. [329] Süleyman Özeren- Oğuzhan Başıbüyük, PKK'nın şiddet üzerinden bölge halkı ile devleti karşı karşıya getirmeyi, kendileri ve

---

[325] Öznur, **a.g.e.,** s. 1198-1201, 1237-1242.
[326] İsmet İmset, ***PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*,** Turkish Daily News Yayın., Ankara, 1990, s. 40-42.
[327] Öznur, **a.g.e.,** s. 1172-1197.
[328] Arslan Mahmut, **PKK'nın Hakimiyet Stratejisinde Şiddet kullanımı,** Gaziantep Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2019, s. 29.
[329] Fatih Okumuş, **PKK Terör Örgütünün Algı Yönetimi**, Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 59.

devlet arasında bir tercih yapmaya zorladıklarını, böylece planladıkları büyük kırılmayı hedeflediklerini yazar. [330]

4.4.6. PKK'nın İlk Krizi ve Öcalan'ın Yurt Dışına Kaçması

Siverek saldırısından önce meydana gelen bir olay, daha yeni kurulan PKK'yı dağılma noktasına getirir. PKK'nın merkez komite üyesi Şahin Dönmez yakalanır ve örgüt hakkındaki bilgileri güvenlik güçlerine verir. [331] Şahin Dönmez'in konuşması Abdullah Öcalan ve örgüt üzerinde psikolojik sarsıntıya neden olur. Şahin Dönmez'in tutuklanması üzerine Abdullah Öcalan kişisel güvenliğinin tehlikeye girdiğini görerek bulunduğu evi terk eder,[332] devamlı ev değiştirir, sonunda bu hassas ve kritik dönemi aşmak için Suriye'ye geçmeye karar verir. Öcalan Siverek'te Bucaklara düzenlenecek saldırıdan bir ay önce 1979'un haziran ayında Urfa Suruç üzerinden Suriye'ye geçer. Öcalan bunun çok kısa süre içinde verilmiş ani bir karar olduğunu söyler.[333] Lakin Cem Ersever bu görüşe katılmaz. Öcalan'ın bir program çerçevesinde Suriye'ye geçtiği konusunda ısrarcı olur.[334] PKK bu dönemde iki boyutlu bir taktik geliştirir; bir taraftan güvenlikli bölge olarak gördükleri Suriye, Irak ve Lübnan'da barınma ve eğitim noktaları ayarlamaya çalışırlar,[335] diğer taraftan Türkiye'de de kırsal kesimde tutunma çalışmaları içine girerler. Öcalan'ın Suriye geçmesinden sonra Kemal Pir, Mahsun Korkmaz, Baki Karer gibi isimlerin de içinde bulunduğu bir grup üst düzey PKK yöneticisi aynı gerekçelerle Suriye'ye geçer.

PKK, kırsal kesimdeki barınma ve örgütlenme faaliyetleri sırasında karşısında diğer sol örgütlenmeleri bulur ve bölgede hakimiyet kurmak için söz konusu gruplarla çatışmaya girer. Kürtçü Sola mensup gruplar arasındaki bu silahlı çatışmalarda

---

[330] Süleyman Özeren- Oğuzhan Başıbüyük, "Kendi Dilinden KCK: Sivil Siyaset mi, Yeniden PKK mı?'', S. Özeren ve M.Sever (Edt.), Terörizm Paradoksu ve Türkiye, **Karınca Yayınları,** Ankara 2011, s. 78-79.
[331] Hüseyin Çetin, **Terör ve Terörle Mücadele Bağlamında Türkiye PKK Örneği,** Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2009, s. 74.
[332] **PKK,** Emniyet Genel Müdürlüğü İst. Daire Bşk. Yay. C.1, s. 269**.**
[333] **A.e.,** s.275.
[334] Ersever, **a.g.e.,** s. 64.
[335] **A.e.,** s. 56.

yüzlerce militan ölür.[336] Öcalan'ın arkasından Suriye'ye kaçan PKK'nın üst düzey yöneticilerinin bir kısmı kısa süre sonra faaliyetlerine devam etmek için tekrar Türkiye'ye gönderilir. Kemal Pir, Mahsun Korkmaz ve Mazlum Doğan gibi isimler uzun soluklu halk savaşı için çok geniş bir coğrafyada örgütlenmeye başlarlar.[337] PKK çok genç bir örgüt olmasına rağmen kısa süre içinde tüm bölgede etkin hale gelir, önemli bir taban edinir. 12 Eylül Darbesi PKK'nın tam da bu gelişme sürecinde gerçekleşir.

4.5. KÜRTÇÜ SOL-TÜRK SOLU İLİŞKİSİ (1974-1980)

1974-1980 arasında Türk Solu ve Kürtçü Sol arasındaki ilişkiye *"Kürdistan Sömürgedir"* tezi damgasını vurur. Türk Solu Kürt sorununu benimser ve onu ana gündem maddelerinden biri haline getirir. Yayın organlarında Kürt sorununu Kürtçü Soldan daha radikal şekilde savunur. Ancak diğer taraftan Kürtçü Solun öne sürdüğü *"Kürdistan sömürgedir"* tezini ideolojik açıdan doğru bulmaz ve karşı çıkar. Böylece iki kesim arasında merkezinde *"sömürge tezinin"* olduğu uzun bir tartışma süreci başlar. Bu tartışmayı daha iyi anlayabilmek için, Kürtçü Solun kendi kırmızı çizgisine dönüştürdüğü *"Kürdistan sömürgedir"* tezine kısaca değinmek gerekir.

4.5.1. Kürt Milliyetçilerinin Klasik İşgal Tezinin Sosyalist Versiyonu; Sömürge Tezi

Kürdistan sömürgedir tezini Marksist söylem ve kalıplardan çıkarıp yalınlaştırdığımızda, bu tezin kısaca Kürt topraklarının Türkler tarafından işgali anlamına geldiğini görüyoruz. Ahmed-i Hani bu tezi Kürtçü Soldan asırlar önce farklı terminoloji ve anlatımla *"Mem U Zin"*[338] eserinde ortaya atar. Tanzimat Döneminde ayaklanan Kürt mirleri, 1880'de en büyük Kürt isyanlarından birini başlatan Şeyh

[336] Temel, **a.g.e.,** s. 465.
[337] Özer, **a.g.e.,** s. 627.
[338] Ahmed-i Hani'nin aşk hikayesi olarak yansıtılan bu kitabı silahlı mücadele yöntemi ile Kürdistan'ın kurulmasını savunur. Bu açıdan bakıldığında, Mem U Zin kitabı Kürtçülük Hareketinin yazılı ilk manifestosudur.

Ubeydullah Ahmed-i Hani'nin Kürtçü fikirlerini yeniden canlandırır, lakin başarılı olamazlar. Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi, işgale maruz kalması Kürtçülük Hareketi için 20. yüzyılın başında çok mümbit bir siyasal zemin oluşturur. İstanbul'da yaşayan, Kürt Teali Cemiyeti etrafında kümelenen Kürt önde gelenleri ve aydın çevresi bu tarihi fırsatı ıskalamak istemezler, Ahmed-i Hani'nin ilk kez yazılı olarak ifade ettiği, Kürt mirlerinin, Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanmaları ile sahip çıktığı işgal söyleminin bayraktarlığını yaparlar ve bunu Paris Barış Konferansı dahil tüm uluslararası platformlarda dile getirirler. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde verilen Türk Kurtuluş Mücadelesi Kürt Teali Cemiyeti üzerinden yürütülen ayrılıkçı planları başarısızlığa uğratır. Kürtçülük Hareketi Mustafa Kemal Paşa ve onun şahsında Türk devletine yönelik 1938'e kadar sürecek kesintisiz Kürt isyan sürecini başlatır. Bu süreçte işgal söylemi yoğun bir şekilde kullanılır.

İşgal ya da Kürdistan sömürgedir tabirini andıran tabirler Kürtçülük Hareketinin ölümcül darbe yediği ve yer altına çekildiği 1938 sonrası dönemde Türkiye'de bir süre açıktan dile getirilemez. 1940'larda İstanbul'da yüksek öğrenim gören Kürt gençliği Kürtçülük Hareketinin yeni öncü kadrolarını oluşturur. Sosyalizme sempati duyan bu eğitimli genç kuşak işgal ve sömürge söylemini ilk önce kendi aralarında, daha sonrada çıkardıkları yayınlarda yazı ve şiirleri ile yavaş yavaş dillendirilmeye başlarlar. Kürtçü Solun siyasi bir akım olarak çıkmaya başlaması ile işgal tabiri sosyalist terminoloji üzerinden ifade edilmeye başlanır. Kürtçü Solun Türk Solu içinde gelişip büyüdüğü, ilk özgün yapılanması DDKO'ları kuracak kadar güçlendiği 1960'ların sonuna doğru *"Kürdistan Sömürgedir"* tezi son şeklini alır, Sosyalist Kürt aydın ve gençliğinin en fazla vurguladığı tabirlerden biri haline gelir.

Kürdistan sömürgedir tezinin literatüre ve resmi kayıtlara yansıması uzun sürmez. Bu tez ilk Zinar Silopi'nin 1969'da basılan hatıratında işlenir.[339] Şakir Epözdemir 1969 mahkemede yaptığı *"Kürdistan 46 yıldır Türkiye'nin sömürgesidir"* savunmasıyla resmi kayıtlara geçer.[340] Sait Kırmızıtoprak 1969-1971 arasındaki

[339] Hamit Bozarslan, **Türkiye'de Kürt Sol Hareketi,** s. 1204.
[340] Şakir Epözdemir, **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235 Antalya Davası Savunması,** İstanbul, Peri Yayınları, 2005, s. 39.

yazıları ve Kemal Burkay Avrupa'da yazdığı *"Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi"* adlı kitabı ile *"Kürdistan Sömürgedir"* tezine sosyalist derinlik kazandırırlar. Kemal Burkay Türkiye'ye döndükten sonra *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini çıkardığı Özgürlük Yolu dergisinde yoğun bir şekilde işler. İsmail Beşikçi 1976-78 arası Komal Yayınevi'nde çıkan kitapları ile *"sömürge tezine"* bilimsel bir boyut kazandırmaya çalışır. PKK, Rizgari ve Kawa gibi diğer Kürtçü Sol örgütlenmeleri *"Kürdistan sömürgedir"* tezini hararetle benimser, fikir örgülerinin temeline koyar ve legal-illegal yayın organlarında bu tezi savunurlar, takipçilerine aktarırlar. Daha önce gördüğümüz üzere, her örgüt bu tezi ilk kez kendisinin ortaya attığını iddia eder ve bununla övünür. *"Kürdistan Sömürgedir"* tezi Kürtçü Solun adeta *"Amentüsüne"* dönüşür.

Bütün bunlar *"Kürdistan Sömürgedir Tezinin"* 1960'lı yıllardan itibaren üzerine sosyalist gömlek giydirilmiş klasik bir işgal tezi olduğunu gösteriyor. Sosyalizmin doğurduğu bir tez değil, sosyalizmin yaygınlaştırılmasında araç olarak kullanıldığı bir tez olduğunu görüyoruz. Tezin üzerindeki sosyalist terminoloji kazındığında Ahmed-i Hani'nin, Şeyh Ubeydullah'ın, Bedirhanların, Şeyh Sait'in farklı söylem ve argümanlarla ifade ettiği işgal tezini görebilirsiniz. Kürtçü Sol sosyalizm elbisesi giydirilmiş bu milliyetçi Kürtçü söylemi *"Kürdistan Sömürgedir"* şeklinde yeniden formüle ederek sosyalist bir tez olarak Türk Soluna empoze etmeye kalkar.

4.5.2. Türk Solunun Sömürge Tezine Bakışı

Kurtuluş ve birkaç fraksiyon dışında Türk Solunun çok büyük kısmı kendine dayatılan "Kürdistan Sömürgedir" tezini reddeder. Türk Soluna mensup örgütlenmeler kendi yayın organlarında yayınladıkları Marksist-Leninist tezlere dayalı uzun teorik analizlerle *"sömürge tezini"* çürütmeye çalışır. Aydınlık Grubu bu örgütlenmelerin başında gelir. Aydınlık Grubu, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kürtlerin kısmi bir sömürgeleştirilme politikasına maruz bırakılabilmiş olabileceklerini kabul eder ama bunun Osmanlı İmparatorluğun tarafından değil de Osmanlı İmparatorluğunda etkin

olan Avrupalı devletler tarafından yapıldığına vurgu yapar.[341] Aydınlık Gurubu, ancak emperyalist bir gücün sömürgeci olabileceğini, yarı sömürge bir devletin sömürgeci olamayacağını öne sürer;

> *"Şüphesiz ki ezen milletin hâkim sınıfları, emperyalizm tarafından gerçekleştirilen, ezilen milletin sömürülmesine katılmaktadırlar. Ama emperyalist ülkelerde görülen, bizzat ezen halkların da sömürge siyasi sonucu sömürgelerin sömürülmesinden pay alması durumu, ezilen ülkelerde yoktur. Çünkü bu ülkelerin hâkim milliyetleri de emperyalizmin baskı ve sömürüsü altındadır."*[342]

Aydınlık Gurubu *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini *"Sömüren devletin ulusu da sömürüden yararlanır"* ilkesi üzerinden eleştirir. Onlara göre, Kürdistan Türkiye Cumhuriyetinin bir sömürgesi ise ezilen Türk emekçilerin bu sömürgeden yararlandığını kabul etmek gerekecek, bu ise Marksist-Leninist açıdan imkansızdır dolayısıyla *"Kürdistan sömürgededir"* tezi yanlıştır.

O dönem Türk Solunun en etkin fraksiyonlarından Dev-Yol, yayın organı Devrimci Yol dergisinde *"Türkiye'de Kürt meselesi ve Devrimci Hareketin Görevleri"*[343] ve *"Sömürgecilik Tartışmaları üzerine"*[344] başlıklı yazılarda Kürtçü Solun *"Kürdistan sömürgedir"* tezini Marksist çerçevede ele alır. Dev-Yol, söz konusu yazılarda, sömürgeciliğin Kapitalizmin iç dinamikleriyle geliştiği ülkelere has bir durum olduğunu, Türkiye'nin kapitalizmi kendi iç dinamikleriyle gelişen ülkelerden olmadığı, dolayısıyla sömürgeci bir devlet olamayacağına vurgu yapar.[345] Dev-Yol, *"Kısacası, emperyalist sistemin bir sömürgeler tekeli yarattığını ve artık bu sistemin içinde sadece emperyalist ülkelerin sömürge sahibi olabileceklerini"*[346] söyleyerek ancak emperyalist bir gücün sömürgeci olabileceğinin altını çizer ve *"sömürge tezinin"* Marksist teoriye göre doğru olmadığı sonucuna varır.

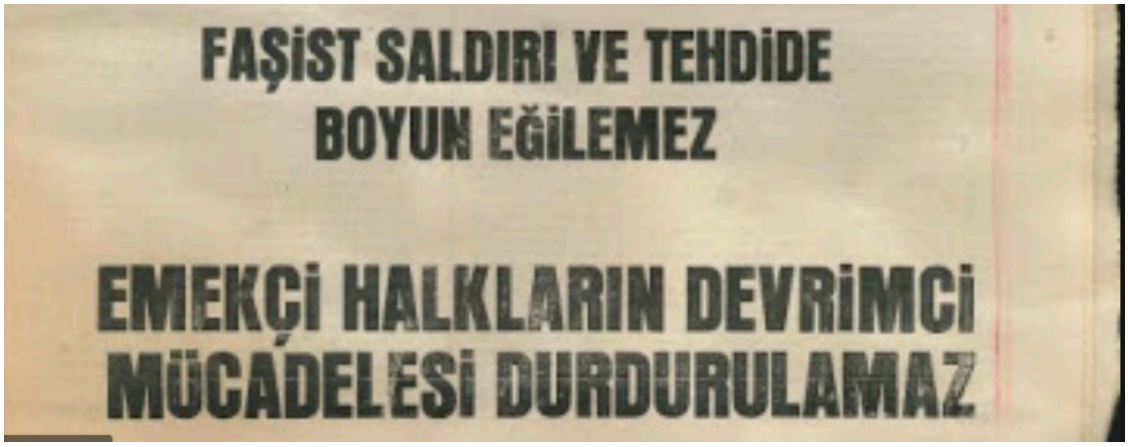
[341] **Aydınlık,** Şubat 1978, S. 84, s. 32.
[342] **A.e.,** s. 18.
[343] **Devrimci Yol**, S. 9-10.
[344] **Devrimci Yol,** S. 16-17.
[345] **Devrimci Yol,** S. 17, Mayıs 1978, s. 14.
[346] **A.e.,** s. 13.

Aydınlık Grubu ve Dev-Yol'un "*Kürdistan Sömürgedir"* tezine karşı çıkmasından, Aydınlık Grubu ve Dev-Yol 'un Kürt sorununu reddettiği sonucunu çıkarmak yanlış ve yanıltıcı olacaktır. Bu iki grubun Kürt sorununu benimsediği ve Türkiye Cumhuriyeti'ne bu konuda çok ağır eleştiriler yönelttiği biliniyor. Dev-Yol'un bu konuda yaptığı eleştirilerden küçük bir kısmını burada paylaşmak bize genel bir fikir verecektir;

> *"Evet, Kürdistan sömürgeye benziyordur. Benzeyebilir. Kürdistan ekonomik ve siyasi olarak ilhak edilmiş durumdadır. Yani Kürdistan zorla elde tutulmaktadır. Hammadde kaynakları sömürülmektedir. Bağımsız bir ekonomiye sahip değildir. Kürt dili, kültürü ve sanatı yok edilmek istenmektedir. Kürt ulusunun tarihsel varlığı imha edilmeye çalışılmaktadır. Kürt ulusu köleleştirilmiştir, sömürülmektedir. Tüm ulusal değerleri çiğnenmekte, tüm ulusal hakları imha edilmektedir."*[347]

Dev-Yol, alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunu ilhak edilmiş, kaynaklarına el konulmuş, varlığı inkâr edilmiş, kültürel asimilasyona maruz bırakılmış işgal edilmiş bir bölge, Türkiye Cumhuriyetini de işgalci güç olarak gösterir. Devrimci Yol dergisi *"emekçi halkların devrimci mücadelesi durdurulamaz"* [348] kapak manşetiyle Kürtçü Solun bayraklaştıracağı *"halklar"* söylemini sahiplenir ve bunu Türk Solu kitlelerine benimsetmeye çalışır.

Görsel 4.7. Devrimci Yol: Emekçi Halkların Devrimci Mücadelesi Durdurulamaz

[347] **A.e.,** 13.
[348] **Devrimci Yol,** S. 1 Ocak 1978.

Dev-Yol, Türkiye Cumhuriyetine birçok Kürtçü Sol örgütlenmesinden çok daha radikal eleştiriler yöneltir ama diğer taraftan *"Kürdistan sömürgedir"* tezinin yanlış olduğu konusundaki ısrarını sürdürür.

> *"Gerçekten de bütün bu özellikler herhangi bir sömürgede de gözlenebilen özelliklerdir. Yani bu özellikleri ile Kürdistan bir sömürgeye benzemektedir. Ama bunlar yine de Kürdistan'ın sömürge olmasının kanıtı sayılamaz. Neden mi? İşte bunun cevabı çok basittir, çünkü Türkiye sömürgeci olamaz da ondan."*[349]

Maocu gruplar bu konuda Dev-Yoldan farklı düşünmezler. Parti Bayrağı dergisi, *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini reddetmesini şöyle temellendirir; *"Türkiye'nin-tüm bölgeleri dahil olmak üzere- sosyo-ekonomik yapısı, yarı -sömürge, yarı-feodaldir. Hem Türk ulusu hem Kürt ulusu emperyalist bir sömürgeye maruzdur."*[350]

Türkiye Komünist Emek Partisi (TKEP) yayın organı konumundaki Emeğin Birliği dergisi Dev-Yol gibi bir taraftan *"Kürdistan Sömürgedir"* tezine karşı çıkar, diğer taraftan Kürtleri *"ilhak edilmiş ezilen bir ulus"* olarak tanımlar. Emeğin birliği, "sömürgecilik" tezini şöyle anlatır;

> *"Klasik sömürgecilik ile yeni sömürgeciliği ve ezilen ulusların ilhakını birbirinden ayırt eden esas ve temel sorun statükodur. Yani hakim ulusla, sömürge ulus arasındaki statüko farkıdır. Bu statüye göre, sömürge ulus insanları sömürgeci ulusun devlet yönetimine ve denetimine kesin bir şekilde karışamaz"*[351]

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Emeğin Birliği Kürtlerin *"ilhak edilmiş ezilen bir ulus olduğunu"* savunuyor, "*sömürge ulus"* olduğu yönündeki iddiaları ise reddediyor, bu bakış acısını da şöyle temellendiriyor;

> *"Kürdistan'da hem sermaye hem burjuvazi hem de proletarya doğmuştur. Kürdistan'ın kapitalist üretim ilişkileri açısından bu derece gelişmesi ve*

[349] **A.e.,** 13.
[350] **Parti Bayrağı,** S. 5, Temmuz 1978, s. 66 ve 54.
[351] **Emeğin Birliği,** S. 8, Kasım 1978, s. 8.

Kürdistan'da sermeyenin ve işçi sınıfının varlığı, ekonomik ve sosyal olarak Kürdistan'ın bir sömürge ülke olduğunu değil, ilhak edilmiş bir ülke olduğunun birinci kanıtıdır. Evet, sayın yazar, Kürdistan'a ilhak edilmiş ezilen ulus dememizin temel nedenlerinden birisi budur."[352]

Emeğin Birliği, *"Herkes de biliyor ki Kürtler hâkim de oluyorlar, savcı da oluyorlar, avukat da oluyorlar, mühendis, doktor, subay, general de oluyorlar"*[353] diyerek Kürt burjuvazisine vurgu yapar, Türkiye'deki devleti bu çerçevede, *"Türk ve Kürt ulusunun, Arap, Laz, Çerkez, vb. gibi ekalliyetlerin burjuvazisinin yönetim ve denetiminde yer aldığı, yani birden fazla ulusun burjuvazileri tarafından temsil edilen merkezi bir devlet"*[354] olarak tanımlar. Tüm bunlardan yola çıkarak Türkiye'de devleti ve toplumu oluşturan burjuvazilerinden birinin Kürt burjuvazisi olduğu için Kürdistan Sömürgedir tezinin teknik olarak mümkün olmadığını öne sürer.

Türkiye Komünist Partisi resmi yayın organı konumundaki Atılım dergisi[355] Kürt sorunu, Kürdistan Sömürgedir Tezi ve bu konular çevresinde gelişen ideolojik tartışmalara kayıtsız kalmaz. Atılım, birçok Türk Solu örgütlenmesi gibi Türkiye'nin yarı sömürge bir devlet olduğu tespitinde bulunur.[356] Atılım dergisi, Türkiye'nin yarı sömürge bir devlet olduğunu kabul etmek Türkiye'nin sömürgeci bir devlet olamayacağı sonucunu da beraberinde getirir mantığı ve savunmasıyla *"Türkiye Sömürgeci Devlettir"* tezini reddeder.

Atılım farklı bir ulusçuluk ve yurtseverlik anlayışı ile öne çıkar. Atılım, *"İşbirlikçilerin, Demirellerin, Sancarların 'ulusculuğu' mulusculuğu budur. Anayurdu NATO'nun emperyalistlerin boyunduruğunda tutanlar, halkımızın ulusal onurunu pazara çıkaranlar ulusal hiçbir şey yapamazlar"*[357] ifadelerinden de anlaşılacağı üzere ulusalcılığı değil ulusalcı olarak öne çıkanları eleştirir. Atılım emperyalizme karşı mücadele üzerinden yeni bir vatan ve yurtseverlik tanımlaması

[352] **Emeğin Birliği,** Ocak 1979, s. 12.
[353] **Emeğin Birliği,** Kasım 1978, s. 10.
[354] **Emeğin Birliği,** Ocak 1979, s. 19.
[355] Atılım dergisi Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri İsmail Bilen tarafından kurulur, TKP'nin yayın organıdır. İki haftada bir yayınlanan Atılım Dergisi, yayın hayatına 1 Ocak 1974'de başlar.
[356] **Atılım,** Ocak 1976.
[357] **Atılım,** Temmuz 1975, s.7.

yapar. Temelinde anti-emperyalizm olan günümüz modern ulusalcılığına benzer bir tanımlama. Atılım bir adım daha ileri gidip TKP'yı ulusalcı, TKP'yi yasaklayanları kökü dışarıda işbirlikçiler olarak gösterir; *"Olaylar TKP'nin ulusal, onu yasaklayanlarınsa kökü dışarıda, emperyalizmin bataklığında olduğunu doğrulamıştır."*[358] Atılım'ın emperyalizmle mücadele üzerinden yaptığı yurtseverlik tanımlaması diğer sol fraksiyonlar tarafından oportünizm olarak görülür çok sert eleştirilir. R. Yörükoğlu, *"Üçüncü Program ve Görevlerimiz"* adlı yazısında oportünizm olarak değerlendirdiği bu tarz açıklamaları çok geniş bir şekilde ele alıp eleştirir. İşçinin sesi dergisinde bu tür uygulamalar *'ulusçuluk'* ile eşdeğer tutulur ve oportünizm çerçevesinde eleştirilir.[359]

Atılım dergisinin ulusçuluk anlayışında ilk dikkat çeken unsur ulusçuluk ile şovenizm arasında çizilen kesin ve kalın çizgidir. Şovenizm sert bir şekilde eleştirilirken, *"Ulusunu sevmenin başka şartı, emekçi halkın iç ve dış sömürgeciler tarafından sömürülmesine karşı çıkmaktır"*[360] şeklinde desteklenen ulusseverlik, yurtseverlik anlayışı desteklenir. Atılım dergisi ulusçuluğu Marksizm'le harmanlama konusunda yalnız değildir. Türk Solunun birçok önemli ismi Ulusçuluğu emperyalizmle mücadelede önemli bir unsur görür destekler. Mihri Belli Aydınlık'ta, *"Her ne kadar ulus sloganını ilk ileri süren, devrimci çağında burjuvazi olmuşsa da bugün artık bütün dünyada ulusçuluk bayrağı, emekçilerin ellerinde dalgalanmaktadır"*[361] diyerek ulusçuluğun bayraktarlığı olmakla övünür.

Farklı ulusçuluk anlayışı, ulusçuluğun emperyalizmle mücadeleyle özdeşleştirilmesi Türk Solunda derin tartışmalara neden olur. Türk Solunun bir kısmı *"ulusçuluğa"* şartlı evet deyip onun üzerinden anti-emperyalist bir ulusalcılık anlayışı geliştirirken, diğer kısmı, ulusçuluk ile Marksizm'i harmanlama girişimlerini oportünizm olarak görüp kesin bir dille reddeder.[362] Atılım dergisinin orduya yaklaşımı da farklılık arz eder. Atılım o dönem Türk Soluna mensup birçok örgütün

[358] **Atılım,** Ağustos 1975.
[359] **İşçinin Sesi,** 6. 12. 1979, s. 113-114.
[360] **Atılım,** Haziran 1975.
[361] **Aydınlık,** Mayıs 1969, s. 38.
[362] **İşçinin Sesi,** S. 113-114, 6 Aralık 1979.

aksine orduyu emperyalizme karşı mücadele eden önemli bir unsur, *"Bağımsızlığın bekçisi"* olarak görür. Diğer taraftan, ordunun *"gericilerden, faşistlerden temizlenmesi"* vurgusu yaparak çekincelerini ortaya koyar:

> *"Silahlı kuvvetlerimizin varlığının gerçek nedeni yurdumuzu emperyalistlere karşı korumaktır. Halkımız, işçimiz, köylümüz, aydınımız, gencimiz, yaşlımız "Bağımsız Türkiye", 'Barış ve Özgürlük' diye haykırıyor. Türkiye Komünist Partisi ulusal kurtuluş savaşımızın ateşleri içinde doğmuştur. Ordumuzun gericilerden, faşistlerden temizlenip, bağımsızlığın sarsılmaz bekçisi, ulusal ordu olabilmesi için tüm yurtseverler el ele vermelidir. Gerici faşist karması hükümeti alaşağı etmek başta işçi sınıfı olmak üzere tüm ilericilerin ortak görevidir."*[363]

Türkiye Komünist Partisi'nin çizgisinde yayın yapan Ürün[364] dergisi *"Kürdistan Sömürgedir"* tezine karşı çıkar. Hüseyin Ersavaş, ürün dergisinde yayınlanan *"Ulusal Baskı ve Ayrıcalık"*, başlıklı yazısında, Kürdistan Sömürgedir Tezini ortaya atanlar ve savunanların emperyalizme ve burjuvaziye hizmet ettiğini öne sürer ve bu iddiasını şöyle temellendirir;

> "*Sömürgecilik tezi, burjuvazinin pazara egemen olma tezidir. (...) Sömürgecilik tez, ayrılıkçılığın kılıfı, zorlama bir tezdir. Amaç ayrılmadır. Burjuvaziye ayrılmaya uygun bir tez gerekli olmuş, sömürgecilik tezini bulmuştur. (...) Bu tez, (Kürdistan Sömürgedir) burjuvazinin ayrı örgütlenmeye hazırladığı bir kılıf, zorlama, yapay bir tezdir. Sömürge denilince akla en başta ayrı bir ekonomik birim gelir. Bu da her şeyden önce bir iç Pazar gerektirir. Bugün böyle bir durum var mıdır? Sömürge olarak nitelenen bölge bir iç pazara sahip midir? Ayrı bir ekonomik birim olarak kendini ortaya koymakta mıdır? tersine ne bir iç pazar, ne de ayrı bir birim var. Angola'nın, Cezayir'in, Gine-Bisseau'nun durumunu tartışmıyoruz. Eğer Basklar ülkesi, Alsas-Loren sömürge ise, bu tez de doğrudur! Oysa soruna hep sömürge konumu içinde bakılmaktadır. İleri sürülen tezlerde hep Angola, Cezayir, vb. örnekleri yer almaktadır. Angola ile Portekiz arasında dünya kadar mesafe var. Cezayir ile Fransa ilişkisi de buna benzer. Alsas-Loren'le Fransa, Basklar'la İspanya arasındaki ilişki değişiktir. Burada iki ülke arasındaki ilişkileri tartışmıyoruz. Bir ülkenin içindeki ayrıcalıklı durumu tartışıyoruz."*[365]

---

[363] **Atılım,** Ağustos 1975.
[364] Ürün dergisi Temmuz 1974 arasında Ocak 1979 55 sayı çıkar, Ocak 1979'da İstanbul Sıkı yönetim komutanlığı tarafından kapatılır.
[365] **Ürün,** S. 47, s. 54.

Ürün dergisi *"Kürdistan Sömürgedir Tezine"* karşı çıkar ama Kürt sorununa kayıtsız kalmaz. Kadir Şimşek, ürün dergisindeki yazısında, Kürt sorununun çözümünü sosyalist devrime bağlar;

> *"Bu nedenle sosyalist devrim aşamasında olmayan bir ülkede işçi sınıfı partisinin programında, ulusal soruna kesin çözüm aramak olanaklı değildir. İşçi sınıfı partisinin programı, ulusal baskı ve eşitliğe karşı çıkar, ulusların özgürce gelişimini savunur, ezilen ulus için genel demokratik istemleri dile getirir."*[366]

4.5.3. Türk Solu ile Kürtçü Solun Sömürge Tezi Kavgası

Kürtçü Sol ile Türk Solu arasındaki ilk ideolojik tartışma Özgürlük Yolu ile Aydınlık Grubu arasında yaşanır. Aydınlık Grubu *"ülkemizde baş çelişme, iki süper devlet ile iki milliyetten Türkiye halkı arasındadır. İki süper devlet düşmanlarımızdır"*[367] diyerek söz konusu iki süper devlete karşı yurtseverlik bilincini ve bu bilinç çerçevesinde yapılacak mücadeleyi öne çıkartır. Halkın Sesi dergisi, *"Mesele, sosyal emperyalistlerin saldırısını, bütün yurtsever güçlerin devrimci şiddetiyle yani milli Kurtuluş savaşıyla karşı durmaya hazır olmaktır"*[368] ifadeleri ile Aydınlık'ın öne sürdüğü teze destek verir, bu iki süper devlete karşı verilecek savaşı Milli Kurtuluş Savaşı olarak tanımlar. Özgürlük Yolu Maocu olarak tanımladığı bu bakış açısını *"çıkmaz bir sokak"*[369] olarak tanımlar, yurtseverlik adı altında sosyalizme ihanet etmek ve sosyalist saflarda bozgunculuk yapmakla suçlar;

> *"Maocular, başkalarını revizyonizmle, devrime karşı olmakla, korkaklıkla, halkın siyasete karışmasından ürkmekle, reformculukla, pasifizmle habire suçluyorlar. Ancak bütün çığırtkanlıklarına rağmen devrimci harekette, ideolojik düzeyse ve pratikte oynadıkları rol, yalnızca bozgunculuktur."*[370]

Türkiye Komünist Partisi'nin yayın organı konumundaki Ürün'de *"Kürdistan sömürgedir"* tezinin *"burjuvazinin pazara egemen olma tezidir"* şeklinde sert

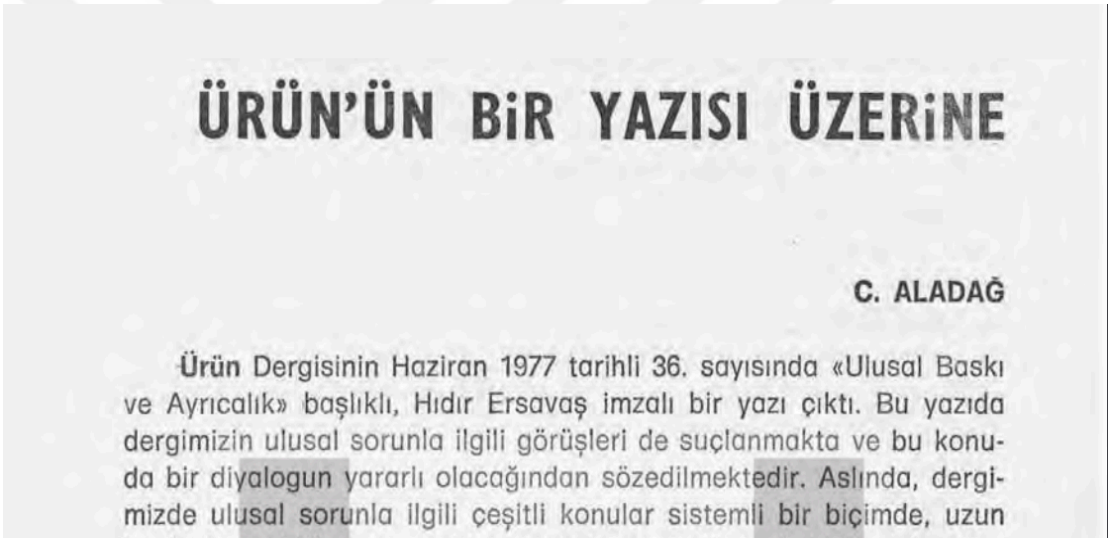
---

[366] **A.e.**, s: 84-85.
[367] **Aydınlık,** Şubat 1976.
[368] **Halkın sesi,** S. 17, s.3
[369] **Özgürlük Yolu,** S. 11, Nisan 1976, s. 59.
[370] **A.e.,** s. 56.

eleştirilmesi Kürtçü Sol ile Türk Solu arasında yeni bir tartışmanın çıkmasına neden olur. Özgürlük Yolu Celal Aladağ'ın *"Ürün'ün Bir Yazısı Üzerine"*[371] başlıklı yazısı ile Ürün dergisinin iddialarına cevap vermeye çalışır.

> *"Günümüzde ulusal hareket burjuvazinin tekelinde değildir. (..) İşci sınıfı ve diğer emekçi halk kesimleri de kendi çıkarları açısından ulusal soruna sahip çıkmakta, onu yönlendirmektedir. Ekim Devriminden bu yana ulusal kurtuluş hareketleri emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı verdikleri mücadele ile onu geriletecek uluslarası düzeyde işçi sınıfı hareketinin güçlü bir müttefiki olmuşlardır."*[372]

Görsel 4.8. Özgürlük Yolu: Ürün'ün Bir Yazısı Üzerine

ÜRÜN'ÜN BİR YAZISI ÜZERİNE

C. ALADAĞ

Ürün Dergisinin Haziran 1977 tarihli 36. sayısında «Ulusal Baskı ve Ayrıcalık» başlıklı, Hıdır Ersavaş imzalı bir yazı çıktı. Bu yazıda dergimizin ulusal sorunla ilgili görüşleri de suçlanmakta ve bu konuda bir diyalogun yararlı olacağından sözedilmektedir. Aslında, dergimizde ulusal sorunla ilgili çeşitli konular sistemli bir biçimde, uzun

Rızgari dergisi de Ürün'ün eleştirilerine kayıtsız kalmaz, çıkardığı özel sayıda Ürün'ün çıkarımlarını *"Sosyal Şovenizm"* başlığı altında değerlendirir, eleştiri konusu olan ulusal sorunun önemine vurgu yapar; *"Günümüzde ulusal sorun sadece ulusal baskıdan kurtulma sorunu değildir. Aynı zamanda sömürgeler sorunu olarak, emperyalizmden, sömürgecilikten ve sömürüden kurtulma eylemidir."*[373] Kürtçü Solun iki büyük hareketinin eleştiri bombardımanına maruz kalan Ürün dergisi geri adım atmaz, aksine eleştirilerini daha da sertleştirir, Kürtçü Solu *"burjuva-derebey"* unsurlarını meşrulaştırmak ve ayrılıkçı olmakla itham eder;

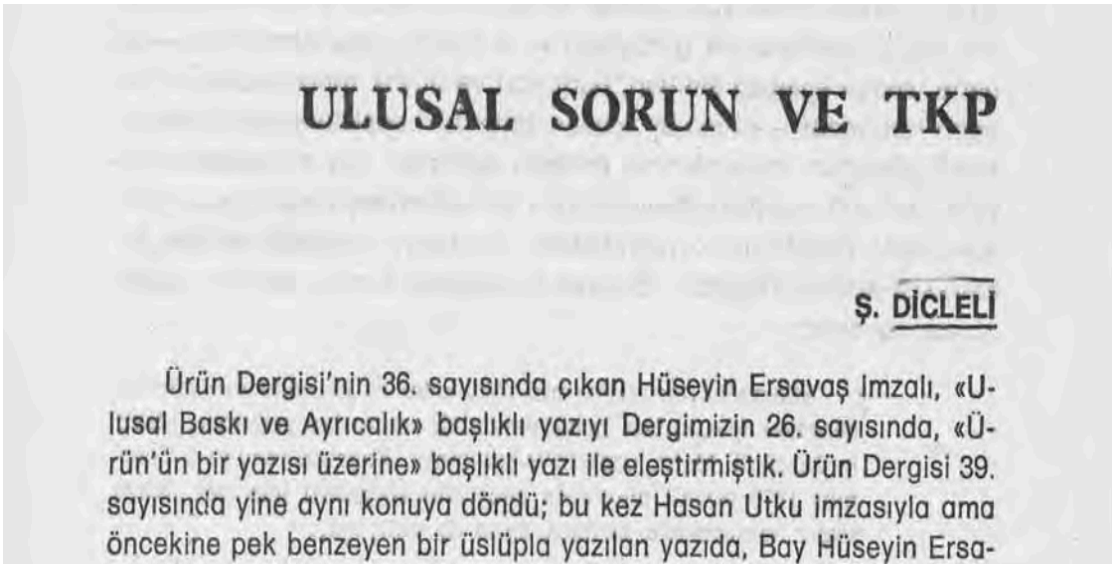
---

[371] **Özgürlük Yolu,** S. 26, Temmuz 1977, s.11.
[372] **A.e.,** s. 18.
[373] **Rızgari,** Özel sayı:2, 1977, s. 26.

"Kürt burjuva-derebey ikilisinin savunduğu, çeşitli boyutların da "devrimci" elbise giydirilip meşrulaştırıdıkları ayrılıkçı tezin temeli; Türkiye içindeki ayrıcalıklı durumun sömürge-sömürgeci ilişkileri ile açıklanmasıdır. Böyle olunca, yapılacak ilk iş, bu ilişkiye son vermek, yani sömürge ülkenin kurtuluş savaşını örgütlemektir. Dahası ulusal sorunun salt Türkiye'yi ilgilendirmediğini, birkaç ülkenin sınırlarını içine aldığını savunarak dört cepheli bir savaş proğramı çizmektedir"[374]

Ürün dergisinin Özgürlük Yolu ve Rizgari dergisine cevap vermesi tartışmayı hem derinleştirir hem de farklı bir boyuta taşır. Kürtçü Sol, Ürün dergisinin bu yazısından yola çıkarak ilk etapta Ürün dergisinin arkasındaki siyasi yapı olan Türkiye Komünist Partisi daha sonrada Türk Soluna yönelik yapısal eleştirilerde bulunur. Özgürlük Yolu, üst üste iki sayısında TKP'ye yönelik eleştiriler içeren *"Ulusal Sorun ve TKP"* başlıklı dosya yayınlar.[375] Rizgari dergisi Ürün dergisi ve onun şahsında Türk Solunun *"Kürdistan sömürgedir"* tezine eleştirel yaklaşımını şoven saldırı olarak tanımlayıp "*Kürt halkının anti-sömürgeci mücadelesine sosyal-şoven taaruz hareketi"*[376] başlığı altında Türk Solunu tartışmaya açar.

Görsel 4.9. Özgürlük Yolu: Ulusal Sorun ve TKP

ULUSAL SORUN VE TKP

Ş. DİCLELİ

Ürün Dergisi'nin 36. sayısında çıkan Hüseyin Ersavaş imzalı, «Ulusal Baskı ve Ayrıcalık» başlıklı yazıyı Dergimizin 26. sayısında, «Ürün'ün bir yazısı üzerine» başlıklı yazı ile eleştirmiştik. Ürün Dergisi 39. sayısında yine aynı konuya döndü; bu kez Hasan Utku imzasıyla ama öncekine pek benzeyen bir üslüpla yazılan yazıda, Bay Hüseyin Ersa-

[374] **Ürün,** S. 39, Eylül 1977.
[375] **Özgürlük Yolu,** S. 29, Ekim 1977, s. 15;, S. 30, Kasım 1977, s. 15.
[376] **Rizgari,** S. 6, Haziran 1978.

Kürtçü Sol ile Ürün dergisi üzerinden başlayan sömürge tezi tartışması bir sene sonra Kürtçü Sol ile Dev-Yol üzerinden devam eder. Dev-Yol'un yayın organı Devrimci Yol dergisinde *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini eleştirmesi ve bu tezi savunanlara *"Aklı başında bir kimse, Türk devletinin Kürdistan'ı, kendi kapitalizminin sorunlarını çözmek için işgal ettiğini ileri süremez. Çünkü bu işgal sırasında kapitalizm egemen değildir"*[377] demesi Kürtçü Solu harekete geçirir. Kürtçü Sol adına Rizgari dergisi Dev-Yol'un Kürt sorununa yaklaşımını eleştirir. Rizgari ilk önce Dev-Yol'un *"ortak ve bağımsız örgütlenme"* konusundaki görüşünü ele alır, bu görüşün kendi içinde barındırdığı çelişkilere dikkat çeker;

> *"DY (devrimci Yol) Birdirge'de ortak örgütlenmeyide, ayrı örgütlenmeyi de mutlaklaştırmaya karşıyız diyordu. Vardığı noktada ortak örgütlenmeyi mutlaklaştırmış, bunun gerekçesi olarak da ayrı örgütlenmenin a-Bundculuk*[378]*, fırkacılık olduğunu, b-sömürge teorisinin ayrı örgütlenmenin kılıfı olduğunu belirtmiştir"*[379]

Rızgari dergisi daha sonra Kürtçü Sol mensuplarının yaptıkları mücadelenin Marksizm ilkelerine dayanan anti- emperyalist sosyalist bir mücadele olduğunu vurgular, kendilerine yönelik saldırıların sosyalist bir harekete karşı yöneltilmiş saldırı olduğunu ima eder;

> *"Kürdistan'da devrimciler, 'Kürdistan sömürge midir, değil midir? Tartışmasını yapmıyorlar. Devrimciler Kürdistan'da proletaryanın evrensel mücadelesinin bir parçası olan ulusal kurtuluş savaşlarının perspektifi içinde, Marksizm'in genel ilkeleri ve temel teorik muhtevası çerçevesinde, Kürdistan'da siyasal, ideolojik, örgütsel mücadelenin harcını karmaktadır."*[380]

Rızgari dergisi son olarak da Kürdistan sömürgedir tezine karşı çıkan Türk Solunu Kürtlerin en temel haklarını ellerinden almakla suçlar;

> *"Somut olarak bu saldırı bir noktada düğümlenmektedir: 'eleştiriciler', Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkını, bu ulusun elinden alarak, hareketimiz*

---

[377] **Devrimci Yol,** S. 17, Mayıs 1978, s. 14.
[378] Bundculuk Marksist terminolojide hizipçilik, particilik, bölünme anlamına geliyor.
[379] **Rızgarî,** Kürt halkının anti-sömürgeci mücadelesine sosyal-şoven taaruz hareketi, S. 6, Haziran 1978, s. 22.
[380] **A.e.,** s. 7

dedikleri ve nerede ayrıldıkları pek belli olmayan ve fakat gene de ayrı olan kendi tekkelerinin emrine sunmak"[381]

Dev-Yol *"sömürge tezini"* eleştirirken kendine muhatap olarak Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı ve o dönem Kürtçü Solun amiral gemisi konumunda olan Özgürlük Yolu Hareketini alır, Özgürlük Yolu'nu Lenin'in tezlerine karşı çıkmakla suçlar;

"Özgürlük Yolu, emperyalizm döneminde farklı bir anlam kazanan ezen ulus, ezilen ulus ayrımında, ezilen ulus konumunda yer alan bir ülkenin, yarı sömürge bir ülkenin sömürgecilik yapabileceğini söyleyerek, ona böyle bir rol yükleyerek Lenin'in emperyalizm dönemine ait (...) tahlilini reddetmiş oluyor."[382]

Özgürlük Yolu, Dev-Yol'un kendini Marksizm ve Leninizm'e ihanet etmekle suçlayan sert eleştirilerine cevap niteliğinde ilki 39-40. sayısında[383] ikincisi 42. sayısında[384] olmak üzere iki büyük dosya yayınlar. "*Devrimci Yol Dergisine Cevap"* başlıklı bu yazılarda Devrimci Yol'un kendilerine yönelttiği eleştiriler cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Özgürlük Yolu, Dev-Yol'u MDD'nin[385] artığı olmakla itham eder;

"Devrimci Yol'un her şeyi böylesine karmakarışık etmesinin sebep sonuç ilişkilerinden koparmasının nedeni, onun, daha önceki bölümde de yazdığımız gibi teorik kaynağını şu posası çıkmış MDD teorisinden alması, Türkiye'de burjuvaziye bir türlü bir rol ve inisiyatif verememesi, her şeyi emperyalizmin sihirli değneğine bağlamasıdır."[386]

TİP ve Emekçi dergisi de *"Kürdistan Sömürgedir"* tezine karşı çıkarlar.[387] Buraya kadar *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini reddeden Türk Solu örgütlenmelerini gördük. Az da olsa söz konusu tezi savunan Türk Solu unsurları da vardır.

---

[381] **A. e.,** s.14
[382] **Devrimci Yol,** S. 16, Nisan 1978, s. 13.
[383] **Özgürlük Yolu,** S. 39-40, Agustos-Eylül 1978, s.7.
[384] **Özgürlük Yolu,** S. 42, Kasım 1978, s. 21.
[385] Mihri Belli'nin asker-sivil iş birliğine dayalı bir devrimi savunan Milli Demokratik Devrim teorisi.
[386] **Özgürlük Yolu,** S. 42, Kasım 1978, s. 27.
[387] Süleyman Sakalı, **Kürt Sorunu,** İşçinin Sesi yayınları, İstanbul, 1980, s. 26.

4.5.4. Sömürge Tezini Kabul Eden Türk Solu Örgütleri

TKKP-C kökenli Kurtuluş örgütü[388] *"Türkiye yarı-sömürge bir ülkedir, Kürdistan da onun sömürgesi ve yarı-sömürge bir ülkenin sömürgesi olamaz diye bir zorunluluk da yoktur"*[389] diyerek *"Kürdistan sömürgedir"* tezini hararetle savunur. Kurtuluş örgütü 35 sayı çıkan dergisinin ikinci sayısından itibaren neredeyse her sayısında *"Kürdistan sömürgedir"* tezini savunur ya da onunla ilgili haberler yapar.[390] Kurtuluş, Kürt sorunu ve *"Kürdistan Sömürgedir Tezini"* örgütün ana gündem maddesi haline getirir. Örgüt bu konulara o kadar önem verir ki ileride ismini *"Türkiye ve Kuzey Kürdistan Kurtuluş Örgütü"* (TKKKÖ) olarak değiştirir. Aylık araştırma ve siyasi analiz dergisi İlke dergisi de Kurtuluş dergisi gibi radikal bir sömürge eleştirisi ile karşımıza çıkar; *"Türk burjuvazisi bugüne değin Kürdistan'ın yeraltı servetlerini sömürmüştür, sömürmektedir. Bir başka deyimle, Kürdistan'ın yeraltı madenleri, akarsular, vb. gibi doğal zenginlikleri esas olarak Türk kapitalizminin hizmetinde olmuştur."*[391]

Rıza Yörükoğlu ve arkadaşları Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) iki merkez yayın organından biri olarak bilinen İşçinin Sesi gazetesi çevresinde özgün bir oluşum içine girerler. Bu oluşum, Yörükoğlu'nun 1979'da TKP'den ayrılması ile işçinin sesi ismiyle anılacak yeni bir fraksiyona dönüşür. Yörükoğlu Kürt meselesi ve sömürge tezi konusunda TKP'den farklı bir bakış açısı geliştirir. Yörükoğlu *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini 1979'dan itibaren yeni fraksiyonun yayın organına dönüşen İşçinin Sesi gazetesinde hararetle savunur. Gazete, söz konusu tezin avukatları konumundaki Özgürlük Yolu, Rizgari, Devrimci Demokrat Gençlik ve Kurtuluş[392] gibi Kürtçü Sol örgütlenmelerinden daha radikal tespitlerde bulunur, *"Kürdistan Sömürgedir"* tezini Osmanlı-Kürt ilişkilerinin başladığı 16. yüzyıla kadar uzandırır, cumhuriyetle birlikte, sömürgecilik politikalarının güçlenerek devam ettiği vurgular;

---

[388] THKP-C geleneğine mensup isimlerin Kurtuluş Sosyalist dergisinin etrafında oluşturdukları Marksist Leninist hareket.
[389] **Kurtuluş,** 1976, sayı: 6 s. 103
[390] **Kurtuluş,** S. 2, Temmuz 1976; S. 35, Aralık 1979.
[391] **İlke,** S. 48-49, Aralık 1977, s. 97.
[392] Süleyman Sakalı, **a.g.e.,** s. 27.

"Kürdistan'ın sömürgeleşme süreci, bu ülkenin Osmanlı imparatorluğu sınırları içine katıldığı 16. Yüzyıla kadar uzanır. Osmanlı imparatorluğu döneminde Kürdistan'ın zengin kaynakları birçok kez talan edildi, ülkenin zenginlikleri yüzyıllar boyu her türlü yoldan imparatorluk metropollerine taşında.

Kürtler ve Türkler, emperyalist istilacılara karşı ulusal bağımsızlıkları için savaştılar. Ancak bu savaş sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti içinde Türk burjuvazisi egemenliği ele geçirdi. Türkiye Kürdistanı'nı eski dönemlerden daha amansız, sömürgeci yöntemlerle yağmaladı. Türk burjuvazisi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana Türkiye Kürdistanı'nı, Türkiye'de kapitalizmi geliştirme yolunda bir sömürge olarak kullandı."[393]

Dergi Marksist-Leninist teoriler çerçevesinde yapılan uzun tarih analizlerine dayanarak, Kürdistan diye tanımladığı Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgesinin Türkiye'nin bir iç sömürgesi olduğunu iddia eder;

"Türkiye Kürdistanı da işte bu nedenle Türkiye'nin bir iç sömürgesidir. Osmanlı imparatorluğu döneminde imparatorluğun çok geniş alanlara yayılmış, çok daha zengin sömürgelere sahip olması Kürdistan'ın bu durumunu bir ölçüde gözden saklamıştır. Ayrıca Anadolu'nun "Türklerin vatanı" sayılması da yine bu olgunun önüne perde çeken bir öğe olmuştur. Fakat imparatorluk yıkılıp, iki ulustan oluşan Cumhuriyet kurulunca, Kürdistan'ın iç sömürge durumu çarpıcı bir bicimde ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin geliştirilmesi sürecinde bu sömürü daha da yoğunlaştırılmış ve en barbar yöntemlerle yürütülmüştür. Bu nedenle "bir iç sömürge ve ezilen ulus sorunudur."[394]

İşçinin Sesi dergisinin yazarlarından Süleyman Sakalı, *"Kürt Sorunu"* adlı kitabında Kürdistan Sömürgedir tezini destekler. Kitabın ön sözünde, Kürtlerin bağımsız devlet kurma ve Kürtçü Solun Türk Solundan ayrılma hakkına vurgu yapar. Kürtçü Solun tezlerini Kürtçü Solun gösteremeyeceği cesaretle savunur;

"Türkiyeli komünistler olarak, Kürt ulusunun ayrılma hakkını bugün, faşist bir darbenin iktidarı aldığı ve faşizmi bir sistem olarak ülkeye yerleştirmeye çalıştığı koşullarda, her zamankinden daha aktif savunmalıyız ve propaganda etmeliyiz. Çünkü biz faşist darbeyi devrimle alaşağı etmek istiyoruz. Ve ileri demokratik halk devriminde Türkiye proletarya hareketiyle Kürt ulusal

[393] **İşçinin Sesi,** S. 107-108, 22.Ekim 1979.
[394] **İşçinin Sesi,** S. 109-110, 12 Kasım 1979.

hareketinin kopmaz bağlaşıklığını sağlayabilecek tek belge, "ayrılma hakkıdır."[395]

İşçinin Sesi grubu teorik seviyedeki radikalliğini yayın politikasına da yansıtır. Kahramanmaraş olaylarını sağ-sol ya da Alevi-Sünni olarak değil de Türk-Kürt çatışması olarak görür, *"Kahramanmaraş'ta Kürtleri Faşistlere Kim Kırdırdı"*[396] manşetiyle Kahramanmaraş'ta Kürtlerin katledildiğini öne sürer. Manşetin hemen üstünde Türkçe ve Kürtçe *"Türk-Kürt Halkları Birleşin"* sloganını atar. İşçinin Sesi Kürt meselesi konusunda Kürtçü Solun yayın organlarından daha radikal ve agresif bir yayın politikası izler.

Görsel 4.10. İşçinin Sesi: Kahramanmaraş'ta Kürtleri Faşistlere Kim Kırdırdı

6 İŞÇİNİN SESİ 14 Temmuz 1979

TÜRK-KÜRT HALKLARI BİRLEŞİN! GELEN KURDÛ TURKÎ YEKBÛN!

Kahramanmaraş'ta Kürtleri faşistlere kim kırdırdı?

Süleyman Sakalı

Türkiye burjuvazisinin Kürdistan po-

kası, Kahramanmaraş olayları bunu apaçık gözler önüne seren bir örnektir. Oportünistlerin bulandırmaya çabaladığı bu konuyu açmak gerekiyor.

Bu deneçler Kürtlere karşı nasıl bir hazırlık içinde olunduğunu açıkça gösteriyor. Durum ortadayken bazıları İrfan Özaydınlı'nın sıkıyönetim ilânı konusunda Meclis'te yap-

gününde halen silâh seslerinin duyulması ordu birliklerinin katliama kasıtlı olarak engel olmadıklarını gösteriyor."

Bunlara yaralıların hastanelerde

Kürt meselesini radikal bir şekilde beninseyen ve bu yönde faaliyetlerde bulunan sol örgütlenmelerden biri de Halkın Kurtuluşu[397] adlı grubdur.[398] Halkın Kurtuluşu grubu THKO gibi *"ulusların kaderlerini tayın hakkı ilkesi"* çerçevesinde ayrılma hakkını daha açık ifade ile bağımsız bir Kürt devleti kurulması fikrini savunur.

[395] Sakalı, **a.g.e.,** s. 4.
[396] **İşçinin Sesi,** 14 Temmuz 1979.
[397] THKO takipcilerinin 1976'dan itibaren Halkın Kurtuluşu dergisi etrafında oluşturdukları gruptur.
[398] Geniş bilgi için; Aydın Çubukcu, "TDKP-'Halkın Kurtuluşu': Gerilladan Partiye", **Sol, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C., 8, Editör: Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

Grup yayın organı konumundaki Halkın Kurtuluşu dergisinde Türk ordusunun Doğu ve Güneydoğu'daki Kürtlere sistematik işkence uyguladığı yönündeki algıyı besleyecek yayınlar yapar. Derginin 22 Ağustos 1977 tarihli nüshasındaki *"Kürt halkı üzerinde jandarma dipçiğine son"*[399] manşeti Kürtçü Solu imrendirecek niteliktedir.

Görsel 4.11. Halkın Kurtuluşu: Kürt Halkı Üzerinde Jandarma Dipçiğine Son!

HALKIN KURTULUŞU

22 Ağustos 1977
250 KURUŞ
70

İŞÇİLERİN KÖYLÜLERİN BAĞIMSIZ ve DEMOKRATİK TÜRKİYESİ İÇİN İLERİ!

Hayat pahalılığına ve yoksulluğa karşı sessiz kalmayalım

Ceylanpınarda terör:
Kürt halkı üzerinde jandarma dipçiğine son!

Halkın Kurtuluşu dergisi zaman ilerledikçe Kürt meselesini savunmadaki üslubunu keskinleştirir. Dergi Kahramanmaraş olaylarından sonra *"Kürt halkının toprak ve ulusal özgürlük mücadelesini durduramayacaksınız"*[400] manşeti ile çıkarak *ayrılıkçı* Kürtçü Solun siyasal programının avukatlığına soyunur. Kürtçü Solun önde gelen örgütleri dahi bağımsız Kürt devletinin kurulmasını bu kadar açıktan savunamamışlardır.

Görsel 4.12. Halkın Kurtuluşu: Kürt Halkının Toprak ve Ulusal Özgürlük Mücadelesini Durduramayacaksınız

HALKIN KURTULUŞU

3 EYLÜL 1979
FİYATI 10 LİRA
173

İŞÇİLERİN KÖYLÜLERİN BAĞIMSIZ ve DEMOKRATİK TÜRKİYESİ İÇİN İLERİ!

Kürt halkının toprak ve ulusal özgürlük mücadelesini durduramayacaksınız

Sıkıyönetim hükümet ve işçi grevleri

Proleter devrimciler işçi direnişlerinin en önüne

İşçi sınıfı gerici barikatları bir bir yıkıyor!

[399] **Halkın Kurtuluşu,** 22 Ağustos 1977.
[400] **Halkın Kurtuluşu,** 3 Eylül 1979.

4.5.5. Kürtçü Solun Kemalizm'e ve CHP'ye Bakışı

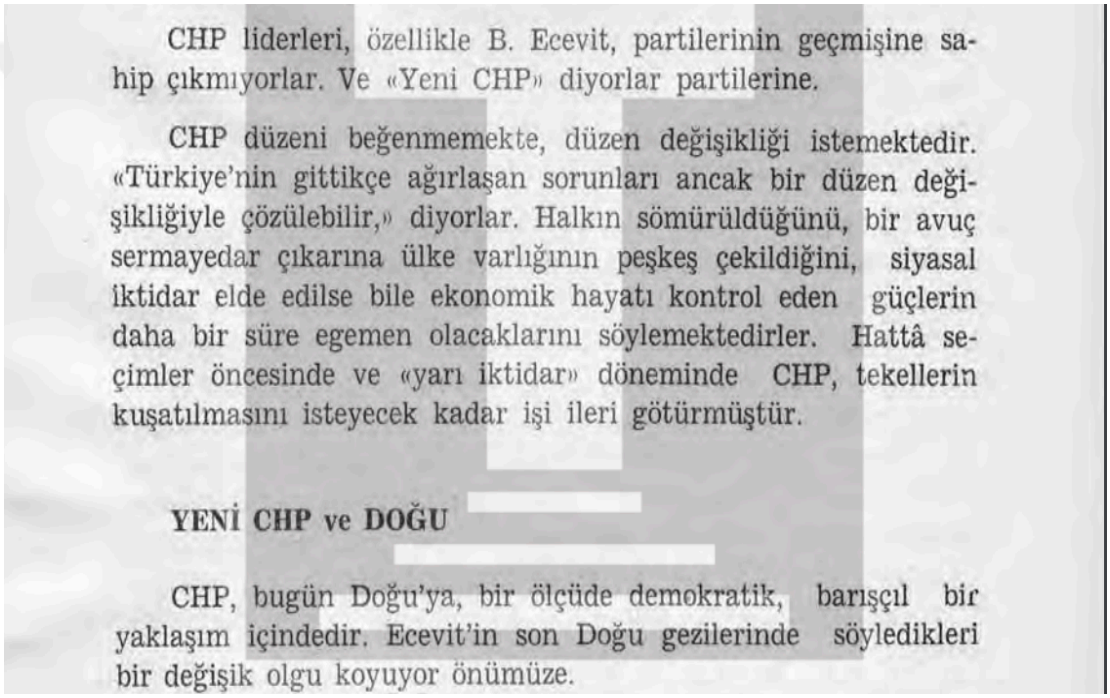
Kürtçü Sol ve Türk Solu sömürge tezi konusunda ayrışır ama Kemalizm ve devletin Kürt politikaları konusunda birleşirler, ortak bir eleştiri dili geliştirirler, adeta bu konuda tek yürek olurlar. Radikal Kemalizm eleştirisi solun o dönem mutabık kaldığı birkaç ender konudan biridir. *"Kemalistler ve CHP yöneticileri 'sınıfsız imtiyazsız bir kitle' gevezelikleriyle bütün halka karşı amansız bir diktatorya yürütüyorlardı"*[401] örneğinde olduğu gibi Kemalizm eleştirisi dikta ile itham edilecek kadar radikalleşir. Dönemin Cumhurbaşkanı Korutürk'ün, Türkiye'de *"imtiyazlı sınıf olmadığı"* ve *"böyle bir şeye asla müsaade edilmeyeceği"* yönündeki açıklamaları[402] Türk Solunun radikal fraksiyonları tarafından sert bir şekilde eleştirilir. Korutürk, *"Hindenburg gibi halkın koruyucusu pozunu takına bu eski amiralin görevi, Atatürkçülüğün iddiasıyla, halkı avutmak, kamuoyunu şaşırtıp faşizmin yolunu temizlemek"*[403] ile suçlanır. Aynı yazıda, Korutürk'ün bunları Atatürkçü olduğu için söylediği, bunu görmemenin burjuva ulusçuluğu olduğunun altı çizilir ve *"Kaldı ki Atatürkçülük, devrimci savaşımızda en önemli bir yer tutan Kürt halkı, Kürt ulusu için kan ve zulümden başka bir anlam taşımaz"*[404] denilerek Atatürkçülük, burjuva ulusçuluğuna hizmet eden ve proletaryaya ihanet eden bir unsur olarak tanımlanır.

Kürtçü Solun CHP'ye bakışı Kemalizm'e bakışı gibi değildir, aşamalıdır ve değişkendir. Özgürlük Yolu dergisinde yer alan Mehmet Tekincan imzalı *"Doğu ve CHP"* başlıklı yazı, Özgürlük Yolu'nun ve onun şahsında Kürtçü Solun 1975'de yani söz konusu tarihi sürecin hemen başında CHP'ye bakışını gösteren önemli bir birincil kaynaktır. Tekincan yazıya, *"Doğu ve CHP sözcükleri bir arada kullanıldığında karşımıza hiç de olumlu bir tablo çıkmaz. Takrir-i Sükûn Kanunu, Şeyh Sait, Ağrı, Dersim, Özelp Olayları, katliamlar, sürgünler gelir akla. Ve yoksulluk, göz yaşları, iskân türküleri dilden dile dolaşan ağıtlar"*[405] sözleriyle negatif bir CHP profili ile başlangıç yapar. Ancak yazının ilerleyen satırlarında *"CHP, bugün Doğu'ya, bir*

[401] R. Yürükoğlu, **Üçüncü Program ve Görevlerimiz,** s. 53.
[402] **Atılım,** Mart 1975
[403] **İşçinin sesi,** S. 113-11, 4 Haziran 12. 1979.
[404] **A.e.,**
[405] **Özgürlük Yolu**, S. 3, Ağustos 1975, s.13.

ölçüde demokratik, barışçıl bir yaklaşım içindedir. Ecevit'in son Doğu gezilerinde söyledikleri bir değişik olgu koyuyor önümüze"[406] denilerek Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'nin önceki CHP'den farklı olduğunun altını çizilir ve sonunda "*CHP liderleri, özellikle B. Ecevit, partilerinin geçmişine sahip çıkmıyorlar. Ve "yeni CHP" diyor partilerine. (..) CHP düzeni beğenmemekte, düzen değişikliği istemektedir"*[407] denilerek değişmiş, umut veren bir CHP profili çiziliyor.

Görsel 4.13. Özgürlük Yolu: Yeni CHP ve Doğu

CHP liderleri, özellikle B. Ecevit, partilerinin geçmişine sahip çıkmıyorlar. Ve «Yeni CHP» diyorlar partilerine.

CHP düzeni beğenmemekte, düzen değişikliği istemektedir. «Türkiye'nin gittikçe ağırlaşan sorunları ancak bir düzen değişikliğiyle çözülebilir,» diyorlar. Halkın sömürüldüğünü, bir avuç sermayedar çıkarına ülke varlığının peşkeş çekildiğini, siyasal iktidar elde edilse bile ekonomik hayatı kontrol eden güçlerin daha bir süre egemen olacaklarını söylemektedirler. Hattâ seçimler öncesinde ve «yarı iktidar» döneminde CHP, tekellerin kuşatılmasını isteyecek kadar işi ileri götürmüştür.

YENİ CHP ve DOĞU

CHP, bugün Doğu'ya, bir ölçüde demokratik, barışçıl bir yaklaşım içindedir. Ecevit'in son Doğu gezilerinde söyledikleri bir değişik olgu koyuyor önümüze.

Özgürlük Yolu devamla, *"CHP lideri Doğu halkına barışçıl bir açıdan yaklaşmak istemektedir. Bunu söz ve davranışlarıyla belli etmeye çalışmaktadır. Doğu ile CHP arasında buzların çözülmekte olduğunu ve bir yakınlaşmanın söz konusu olduğunu söylemek aşırı bir iyimserlik olmasa gerek"*[408] diyerek Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'ye yeni bir şans verir. Bu yazıdan anlaşılacağı üzere, 1970'li yılların ikinci yarısında, Kürtçü Solun önemli bir kısmı Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'ye sıcak bakmaktadır.

[406] **A.e.,** s.15.
[407] **A.e.,** s.15.
[408] **A.e.,** s. 16.

Kürtçü Sol, 1963-1970 arası TİP'in koruyucu kanatları altına girip gelişimini tamamlamış, ayakları üzerinde duracak kadar güçlenmiş, TİP üzerinden tezlerini ilk önce Türk Solu sonra da Türk siyasetinin gündemine getirmeyi başarmış ve müstakil hale gelmişti. Özgürlük Yolu hareketi Kürtçü Solun TİP[409] ile geliştirdiği ilişkiye benzer bir ilişkiyi 1975-1980 arası Ecevit liderliğindeki CHP ile geliştirmeye karar verir. CHP içine etkin olup CHP'yi içeriden yönlendirmeye dayalı taktik geliştirir ve uygulamaya sokarlar. Özgürlük Yolunun bu taktiği Kürtçü Sol içinde yeni tartışma ve kavgaları beraberinde getirir. Rızgari Hareketi *"sağ oportunizm ve Özgürlük Yolu'nun eleştirisi"* başlıklı dosyasında Özgürlük Yolu'nu *"Türkiye'de icazetli solun kokuşmuş oportünizmini Kürdistan'a taşıma görevini gönüllü olarak üstlenen doğulu sosyalistler ekolü"* kısaca*, "ekabir sosyalist"* olmakla itham eder.[410] Rızgari 7. sayısının neredeyse tamamını Özgürlük Yolu'nu eleştirmeye ayırır. Kısacası, 1977 seçimlerinde izlenecek seçim strateji Kürtçü Solun iki büyük hareketi Özgürlük Yolu ile Rizgari'yi karşı karşıya getirir.

Özgürlük Yolu Hareketi 1977 seçimlerinde CHP'ye verdikleri desteği hareketin amaçlarına ulaşabilmek için her araçtan maksimum düzeyde yararlanma taktiği ile açıklar. Özgürlük hareketi Rızgari Hareketinin kendilerine yönelik eleştirilerine *"Rızgari Dergisinin Siyaseti Üzerine"* başlıklı yazı ile cevap verir, söz konusu yazıda Rızgari Hareketini *"parlamenter siyasete dayalı bir mücadeleyi reddetmekle"*, *"kenarda durmak ve sonuç vermeyecek bir yolda ısrar etmekle"* suçlar;

> *"Rızgarı, kolay olan, ama yararı bulunmayan, sonuç vermeyecek olan bir yolu, kenarda durmayı, mücadeleden kaçınmayı öneriyor. Tıpkı sarı sendikalarda, burjuva örgütlerde, kurumlarda çalışmayı reddeden keskin "devrimciler" gibi. (...) Devrimciler, her araçtan "çocukluk hastalıklarının belirtileridir. Devrimciler, her araçtan yararlanmayı, bu arada burjuva örgütlerde, sarı sendikalarda ve benzerlerinde çalışmayı: bu yoldan kitleleri etkilemeyi ihmal edemezler."*[411]

[409] 1963'de TİP'e katılan Kürtçü Sol aydınları Tarık Ziya Ekinci liderliğinde TİP içinde Doğulular adında bağımsız bir grup kurar. Bu grup kısa sürede TİP içindeki en güçlü grup haline gelir ve Kürt sorununu TİP'in ana gündem maddesi yapar. Anayasa mahkemesi TİP'i Doğulular grubunun faaliyetlerini ve bu faaliyetler sonucunda TİP'in aldığı kararları gerekçe göstererek kapatır.
[410] **Rizgari,** S. 7, 1978.
[411] **Özgürlük Yolu,** S. 27, Ağustos 1977, s. 29.

Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere, Kürtçü Solun büyük kısmı hedefine ulaşmada pragmatist bir yöntem benimser. Bu çerçevede ideolojik olarak eleştirdikleri hatta reddettikleri oluşumlarla taktiksel birlikteliklere kapı aralar. Yeni söylemi ile Bülent Ecevit liderliğindeki CHP bu konuda ideal bir seçenek olarak karşılarına çıkar. Nitekim Özgürlük Yolu, önceki satırlarda bizimde verdiğimiz alıntıda görüldüğü üzere, Bülent Ecevit ve CHP'ye olumlu baktıklarını açıkça yazarlar. Daha sonrada CHP içinde TİP içinde yaptıklarına benzer faaliyetlerde bulunurlar. İkircikli bir taktik geliştirirler. Gövdeleri ve bir ayakları kendi bağımsız, müstakil Kürtçü Sol örgütlenmesinde dururken, diğer ayaklarını iktidara gelmesini umdukları CHP içinde tutarlar. Yoğun bir şekilde CHP'ye katılırlar. CHP genel merkez ve CHP teşkilatlarında aktif bir şekilde faaliyet gösterirler. Amaçları TİP'te etkin oldukları gibi CHP'de de etkin olmak ve siyasi tezlerini CHP üzerinden gerçekleştirmektir. Bu konudaki yoğun faaliyetlerinden kısmi başarılar elde ederler ama istedikleri sonuca ulaşamazlar. Çünkü Bülent Ecevit Kürtçü Solun sosyalizm ve solculuk maskesi altında *"Kürtçülük"* yaptığının farkına varır ve TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar gibi davranmaz. Doğu'da yapılan hataları kabul eder, bunları eleştirir ama diğer taraftan Kürtçü Solun partisinde hâkim olmasına ve Kürtçü Sol tezlerinin CHP'nin gündemine hâkim olmasına müsaade etmez. İkili arasında bir soğuk savaş başlar, bu savaş bir CHP mitinginde gün yüzüne çıkar.

CHP'nin 18 Nisan 1978'de Ankara Tandoğan Meydanı'nda düzenlediği büyük mitingde, mitinge katılan Kürtçü Sola mensup bir grup *"Halklara Özgürlük"* diye slogan atması CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in tepkisine neden olur. Ecevit söz konusu sloganı bir provokasyon olarak görür ve *"Türkiye'de tek bir halk vardır"* sözleri ile karşılık verir. Grubun aynı sloganı tekrar atması üzerine, Ecevit tepkisini sertleştirir ve kürsüden kalabalığa *"Doğu Anadolu'da halka, sen Türk müsün? diyen faşistlerle burada "Halklara özgürlük" diye bağıran sahte solcular benim gözümde aynıdır"* diye haykırır ve *"Onları susturmadıkça ben konuşmam*" diyerek rest çeker.[412]

[412] **Özgürlük Yolu,** S. 12, 1 Mayıs 1976, s. 53.

Tandoğan Mitinginde yaşananlar ulusal basına yansır. Cumhuriyet gazetesi mitingdeki slogan tartışmasını, *"alanda bulunan bir avuç kişinin "halklara özgürlük"*[413] *diye bağırmalarını Ecevit tepkiyle karşıladı"* şeklinde verir. Cumhuriyet gazetesinin yazarı Yalçın Doğan yaşananları, *"Halk Aydın, Halk biliyor. Alanda toplanan üç-beş goşisti*[414] *onun için susturuyor." Halklara özgürlük "diye bağırmaya yeltenen damlalar selde eriyip gidiyor"*[415] ifadeleri ile özetler. Milliyet gazetesi yaşananları provokasyon olarak tanımlar ve haberi *"Ecevit'in konuşmasını kürsüye çok yakın uzaklıkta toplanan yüz kişilik aşırı solcu bir grup devamlı sabote etmeye uğraşması, sık sık "Halklara özgürlük", "Doğu'da zulme son ve Kürtlere özgürlük" diye bağırmışlardı"* şeklinde verir.[416]

Ecevit Tandoğan Mitinginde niye bu kadar sert davrandığını bir hafta sonraki CHP grup toplantısında şöyle açıklar; *"Zaman zaman karşımıza sol görüntülü bazı gruplar çıkarak bizi oyuna getirmek istiyorlar. O gruplar karşısında sessiz kalırsak, "işte görüyorsunuz CHP komünistlerle, anarşistlerle, ülkeyi bölmek isteyenlerle iş birliği halinde" diyeceklerdir."* [417]

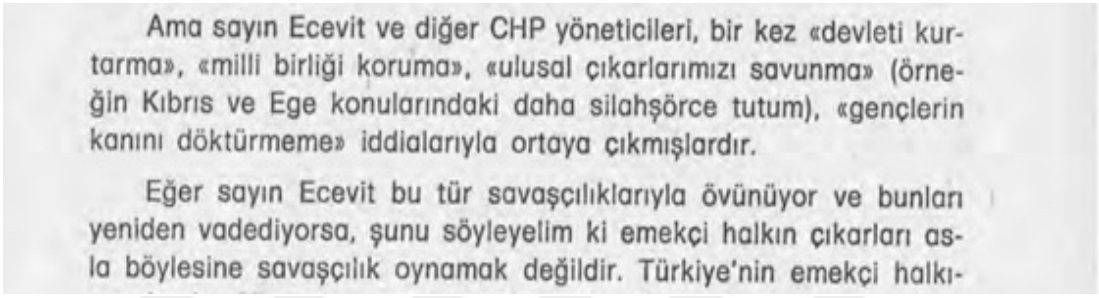
Ulusal basının provokasyon olarak tanımladığı sloganları Kürtçü Sol temel haklar çerçevesinde değerlendirir. Nitekim, Özgürlük Yolu *"Halklara özgürlük"* sloganı demokratik bir slogan olarak tanımlar.[418] Kürtçü Sol Bülent Ecevit liderliğindeki CHP ile Kürtçü Sol arasındaki balayı böylece biter. 1975'de *"CHP liderleri, özellikle B. Ecevit, partilerinin geçmişine sahip çıkmıyorlar. Ve "yeni CHP" diyor partilerine"* diyecek kadar CHP ve Ecevite müspet bakan Özgürlük Yolu 1977'e gelindiğinde *"Ecevit Kimden Yana"* başlıklı yazısında *"Ama sayın Ecevit ve diğer CHP yöneticileri, bir kez "devleti kurtarma", "milli birliği koruma", "ulusal çıkarlarımızı savunma", "gençlerin kanını döktürmeme" iddialarıyla ortaya çıkmışlardır"*[419] ifadelerine yer vererek CHP ve Ecevit'i sağcı olmakla suçlar.

---

[413] **Cumhuriyet,** 19 Nisan 1976.
[414] Marksist terminolojide, teoride radikal devrimci pratikte maceracı olan solculara verilen isim.
[415] **Cumhuriyet,** 19 Nisan 1976.
[416] **Milliyet,** 19 Nisan 1976.
[417] CHP grup toplantısı, 27 Nisan 1976.
[418] **Özgürlük Yolu,** S. 12, 1 Mayıs 1976, s.54.
[419] **Özgürlük Yolu,** S. 27, Ağustos 1977, s. 31.

Kürtçü Sol ile CHP arasındaki ilişki hiçbir zaman eskisi gibi olmaz. Kürtçü Solun bir kısmı 1977 seçimlerinde kerhen de olsa Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'yi destekler. Ecevit liderliğinde kurulan hükümetten maksimum düzeyde yararlanmaya çalışırlar. Ancak CHP içinde hedeflediklerine Bülent Ecevit'in karşı hamleleri yüzünden ulaşamazlar.

Görsel 4.14. Özgürlük Yolunun Ecevit ve CHP'yi Eleştirmesi

Ama sayın Ecevit ve diğer CHP yöneticileri, bir kez «devleti kurtarma», «milli birliği koruma», «ulusal çıkarlarımızı savunma» (örneğin Kıbrıs ve Ege konularındaki daha silahşörce tutum), «gençlerin kanını döktürmeme» iddialarıyla ortaya çıkmışlardır.

Eğer sayın Ecevit bu tür savaşçılıklarıyla övünüyor ve bunları yeniden vadediyorsa, şunu söyleyelim ki emekçi halkın çıkarları asla böylesine savaşçılık oynamak değildir. Türkiye'nin emekçi halkı-

4.5.6. Ayrışmanın Sorumluluğunun Türk Soluna Atılması

Kürtçü Sol ve Türk Solu ilişkisini incelerken dikkatimizi çeken diğer bir nokta ise Kürtçü Solun ayrışmanın tüm ideolojik sorumluluğunu Türk Soluna yüklemesidir. Kürtçü Solu Türk Solundan ayrılmalarını Türk Solunun kendilerine dayattığı bir zorunluluk olarak yansıtır ve ayrılmanın tüm sorumluluğunu Türk Solunun üzerine atar. Türk Solunun sosyalizmin ilkelerinden uzaklaştığını, sosyalizmin *"ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı"* ilkesini görmezden geldiğini öne sürer. Gerekçe olarak da Mihri Belli'nin öne sürdüğü Milli Demokratik Devrim Modelinin Türk Solunun önemli bir kısmı tarafından benimsenmesini öne sürer. Kürtçü Solun o dönem etkin olan isimlerinden Hikmet Bozçalı, Türk Solunu Kürt sorununa kayıtsız ve ilgisiz kalmakla suçlar. Türk Solunun kendilerine ayrılmaktan başka seçenek bırakmadığının altını çizer.[420] Türk Soluna yönelik en sert eleştiriler DDKO'nun perde arkası lideri olan Mümtaz Kotan'dan gelir. Mümtaz Kotan DDKO'nun kurulmasıyla sonuçlanacak

[420] Hikmet Bozçalı, "DDKO'lu Siyasi Serüvenim", **Bir,**, S. 5, 2006, http://www.kovarabir.com/hikmet-bozcali-ddkolu-siyasi-seruvenim (25.06.2015)..

ayrışmayı anlatırken genelde Türk Solunu özelde ise Mihri Belli'nin Milli Demokratik Devrim Teorisini çok sert eleştirir, tezi Hitler'in *"Nasyonal Sosyalizm"* teziyle özdeşleştirir[421] ve Türk Solunu Kürtçü Solu *"sıfır maliyetle"* kullanmakla itham eder;

> *"Bugün kısaca belirlemek gerekirse, çok güzel ve samimi bir mücadele verilmişti. Birçok arkadaşımızın hayatına mal oldu, çok bedel ödedik. Ama, "sıfır maliyetle" kullanıldığı gayet açık. Ben de başka arkadaşlarımız da sonraları ''bölücü" ve "ayrılıkçılığa", "ajanlığa" vb. terfi ettirildiğimiz zaman hep şunu demişiz; "Türk devrimci hareketine sarf ettiğimiz o akıl almaz eforu, fedakarlığı daha önce farkına vararak kendi ulusumuzun mücadelesine vermiş olsaydık keşke. Lenin'de ya da sosyalizmin genel anlayışı içerisinde bizim halimize de bir reçete bulunurdu herhalde! Hep başkalarının değirmenine su taşıyamazdık. Kendi aramızda görüşmeler yapmaya ve bir örgütlenme yaratmaya karar vermiştik. „Türk Solundan kopacaktık. Bu bir boşanmaydı, ayrılığımız hem meşru hem de gerekliydi"* [422]

Kotan Türk Solunun ben merkezli tavrının ayrılmayı zorunlu kıldığını, kendilerinin de *"zararın neresinden dönülürse zarardır"* deyip Türk Solundan ayrılmaya karar verdiklerini vurgular. Kotan ayrılık kararını boşanma olarak tanımlar;

> *"Kendi aramızda görüşmeler yapmaya ve bir örgütlenme yaratmaya karar vermiştik. Türk "Solundan kopacaktık. Bu bir boşanmaydı, ayrılığımız hem meşruhem de gerekliydi. Bunun ötesini dedikoduları, suçlamaları hiç tartışmak gerekmiyor. Zaten, 1967 yıllarındaki Doğu Mitinglerinden sonra işlerimiz biraz da onlardan ayrılmış, bölgemiz ve ulusumuzun somut taleplerine, kendi sorunlarımıza eğilmemizi sağlamıştı."*

Ayrılma sürecine bizzat şahit olan Recep Maraşlı, "*Türk Solu üzerindeki genel Kemalist-şoven etki varlığını devam ettirdi"*[423] ifadeleri Türk Solunu *"Kemalist-şoven"* bir hareket olmakla itham eder. Türk Solunun sosyalizmi Türkleştirdiğini öne sürerek ayrılmanın tüm sorumluluğunu Türk Soluna atar;

> *"Sosyalizmin Türk Solu tarafından "Türkleştirilmiş" yorum ve çözüm önerileri [program ve öngörüleri] çok geçmeden Kürtlerin Türk Solu ile çatışmalarına ve kendi yollarını aramalarına neden oldu. DDKO'ların kuruluşu, Türk*

[421] Kotan, **a.g.e.,** s.y.
[422] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 947.
[423] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

Soluyla kopuşun ilk pratik ifadesidir. 70'li yıllarda ise ardı ardına Kürt halkının özgün sorunlarını ve giderek Kürdistan'ı ayrı bir ülke olarak telaffuz eden politik örgütlenmeler doğdu. Böylece "Kürt Solu" ya da "Kürt sosyalist hareketi" denebilecek dinamik bir çizgi oluştu."[424]

Kürtçü Sola mensup tüm örgüt ve kişiler kalıplaşmış ithamlarla Türk Solunu suçlar. Kendilerinin sosyalist olduklarını, hiçbir şekilde Kürt milliyetçisi olmadıklarını ama Türk Solunun şovenist tavrı ve sosyalizmin temel ilkelerine ihanet etmeleri üzerinden Türk Solundan ayrılıp kendi özgün yapılanmalarını kurduklarını iddia ederler. Kürtçü Solun söz konusu iddialarının mesnetsiz, bilimsellikten uzak propaganda amaçlı siyasi söylem olduğunu görmek için Kürtçü Solun günah keçisi haline getirdiği Mihri Belli'nin Kürt sorununa bakışına bakmak yeterlidir. Belli, Milli Demokratik Devrim adlı broşüründe Kürt sorununu kısaca şöyle tarif eder;

"Kardeşliği tarih önünde sınavdan geçmiş Kürt halkının etnik özelliğini inkar eden fasizan bir politika, halkımızın gerçek birlik ve dayanışmasını baltalayan ve ancak yurdumuzun düşmanlarının ekmeğine yağ süren bir devekuşu politikası olarak, Türkiye'nin çıkarlarına aykırıdır."[425]

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Mihri Belli Kotan'ın ileri sürdüğü gibi Kürt sorunu konusunda rejimin resmi tezini benimsemez aksine Kürtçü Solun liderleri konumundaki isimlerin cesaret edemeyecekleri sertlikte devleti eleştirir, devletin bu konudaki politikasını *"Kürt halkının etnik özelliğini inkar eden faşizan bir politika"* olarak tanımlar. Belli bununla da yetinmez, Marksizm ve Leninizm'in ulusların kendi kaderlerini belirleme ilkesini kabul eder. Bütün bunlara rağmen, Kürtçü Sol tarafından *"nasyonal sosyalist"* olmakla suçlanır.

Mihri Belli, boşanma hakkına sahip olmanın boşanılacağı anlamına gelmediği gibi Marksizm söz konusu temel ilkesinin de bağımsız bir devlet kurmak anlamına gelmeyeceğini söyleyip Kürt sorununun Misakı Milli sınırları içinde çözülmesi

---

[424] **A.e.**
[425] Mihri Belli, **Milli Demokratik Devrim,** Ankara: Şark Matbaası, 1970, s. 15.

gerektiğini vurgu yapar.[426] Mihri Belli'nin Misakı Milli sınırlarına vurgu yapması, bağımsız bir Kürdistan fikrine karşı çıkması Kürtçü Solu oluşturan aydın ve gençliğin Mihri Belli ve Milli Demokratik Devrim tezini günah keçisi haline getirmelerine neden olur. Sosyalist Kürt aydınlar Milli Belli'yi Kemalist ve asker yanlısı olmakla suçlarlar. Kısaca özetlemek gerekirse, Kürtçü Solun Milli Demokratik Devrim Teorisine karşı çıkmasının altında Milli Demokratik Devrim Teorisinin sosyalizmi algılayış şekli ya da benimsediği metotlar değil, Misak-ı Milli sınırlarına dayalı bir sosyalizmi savunması daha açık ifade ile bağımsız Kürt devletine karşı çıkması yatar.

4.6. KÜRTÇÜ SOL VE 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

1974-1980 arası dönem Kürtçü Solun en güçlü ve etkin olduğu dönemdir. Bu dönemde ana hedefi bağımsız Kürt devleti kurmak olan birçok Kürtçü Sol örgüt kurulur. Bu örgütlerin bir kısmı legal mücadele yöntemini, PKK ve KUK örneğinde olduğu gibi bir kısmı da silahlı mücadele seçeneğini benimser. Silahlı mücadele yöntemini benimseyen örgütler 1977'den itibaren bölgede terör estirmeye başlarlar. Bu durum devletin bölücülük konusundaki güvenlik reflekslerini tekrar canlandırır. 1975'te başlayıp 12 Eylül 1980 darbesine kadar sürecek bu dönemi anlamadan ne Kürtçü Solun örgütler dönemini ne Kürtçü Solun 1980'den sonra amiral gemisi olacak PKK'yı ne de 12 Eylül 1980 darbesini anlayabiliriz.

Türk Silahlı Kuvvetleri sağ sol çatışmalarından rahatsızdır ama onları en fazla rahatsız eden bölücü ve ayrılıkçı terördür. TSK'nın 12 Eylül Darbesine kadar kullandığı anarşi ve terör tehdidinden kastı büyük ölçüde Kürtçü Sol örgütlenmelerinin faaliyetleridir. Önceki bölümde 1974-1980 arası dönemi Kürtçü Sol örgütlenmeleri açısından ele almıştık. Bu bölümde aynı dönemi devletin güvenlik birimleri açısından almaya çalışacağız. Bu bizim resmin tamamını görmemizi sağlayacaktır.

[426] Mesut Yeğen, "Türkiye Solu ve Kürt Sorunu", **Modern Türkiye'de Siyasal Düsünce: Sol** C., 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 1219.

Türk siyasi tarihinin 1974-1980 arası dönemine istikrarsızlık hakimdir. Başbakanlığını Süleyman Demirel'in yaptığı Milliyetçi Cephe Hükümeti 31 Aralık 1978'de düşer.[427] Yerine 5 Ocak 1978'de Bülent Ecevit'in başbakanlığında 42. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulur. Hükümet 17 Ocak 1978'de meclisten güven oyu alır.[428] 12 Kasım 1979'da kadar sürecek 3. Ecevit Hükümeti böylece başlamış olur. Anarşi olayları Bülent Ecevit'in başbakan olması ile çok farklı bir boyut kazanır, Türkiye adeta bir terör tüneline girer.

Kürtçü Sol örgütlenmelerinin faaliyetleri 1978'in başından itibaren bölgede örgütler arası hakimiyet mücadelesine, devlete, kurulu düzene açıktan meydan okumaya dönüşür. Ulusal basın bu duruma kayıtsız kalmaz, Kürtçü Solun faaliyetlerini ve bunun doğurduğu bölücülük tehdidi kamuoyunun gündemine getirir. Günaydın gazetesi, *"Vatanı bölmek isteyenler Malatya'da amaçlarına ulaştılar"*[429] haberi ile bölücülük tehdidine dikkat çeker. Hürriyet bir gün sonraki sayısındaki *"Bölücülük doruğa tırmandı"*[430] manşetiyle Günaydın gazetesinin oluşturduğu kanıyı kuvvetlendirir. Tercüman gazetesi, Hürriyet ve Günaydın'dan birkaç hafta sonra *"Doğu'da durum çok gergin. Ağrı ve Iğdır bölgesine askeri birlikler sevk edildi"*[431] haberleri ile bölücülük tehdidini kamuoyunda canlı tutar, gazete aynı sayısında Ecevit'in bölücülük tehdidi konusunda aldığı önlemlere değinir.[432] Ecevit hükümetinin İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı, "*Özellikle Doğu Anadolu'muzun etnik gruplarının bulunduğu yörelerde bir plan sergilenmektedir. Kasabalar ve şehirleri ayrı ayrı mahallere bölme cihetine gidilmektedir. Bazı yöreler muvaffak olunmuştur. Çok acıdır, çarşılar, dükkanlar ayrılmıştır"*[433] şeklindeki açıklaması ile bölücülük tehdidini resmi ağızdan dile getirir. Başbakan Ecevit, *"sınırlarımıza sızma olasılığına ve bölücülüğe karşı etkin önlemler alındı"*[434] diyerek bakanının açıklamalarını

[427] **Hürriyet,** 1 Ocak 1978.
[428] **Hürriyet,** 18 Ocak 1978.
[429] **Günaydın,** 19 Nisan 1978.
[430] **Hürriyet,** 20 Nisan 1978.
[431] **Tercüman,** 4 Mayıs 1978.
[432] **Tercüman,** 4 Mayıs 1978.
[433] **İşçinin Sesi,** S. 99, 14 Temmuz 1979.
[434] **Milliyet,** 4 Temmuz 1978.

destekler. Bu iki resmî açıklama dönemin gazetelerin bölücülük konusunda verdiği iddialı haberleri doğrular.

TSK Komuta Kademesi 1978'de bölgeye ziyarette bulunur. Genel Kurmay Başkanı bölge ziyareti sırasındaki tespitlerini MGK'nin 1978 Haziran toplantısında gündeme getirir ve başta cumhurbaşkanı ve başbakan olmak üzere yetkili kişilere bu konuda acilen bir şeyler yapılması gerektiğini ifade eder. Basında yer alan *"Doğudaki bölücülük önlenecek"*[435] açıklaması ile bu konudaki görüş ve kararlılığını kamuoyuna yansıtır. Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren Kürtçülük tehdidini bir taraftan MGK gündemine getirirken diğer taraftan TSK'nın Kürtçülük konsepti ile tatbikat yapması emrini verir. TSK 1978'in yazında düşman kuvvet olarak belirlediği Barzani'nin peşmergeleri kılığındaki silahlı bölücü yapılanmalara karşı tatbikat yapar. Bu tatbikattan hemen sonra, Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren *"Cumhuriyetin yozlaştırılmasına Türk silahlı kuvvetleri izin vermez"* diyerek siyasilere ilk uyarısını yapar.[436] Genel Kurmay Başkanının açıklamalarından sonra *"bölücülük tehdidi"* Türk siyasetinin ve Türk kamuoyunun ana gündem maddesi haline gelir. Gazeteler genel kurmayın tezlerini kuvvetlendiren haberlerle çıkar. Hürriyet gazetesinin *"Doğu bölünüyor"* başlıklı haberi bunlardan sadece biridir. Haberin içeriği haberin başlığı kadar etkilidir. *"Sol-Sağ; Alevi-Sünni; Türk-Kürt… Bildiğiniz ve bilmediğiniz her türlü ayrılık tohumu ekiliyor. Yakında hasat da başlarsa hiç şaşırmayalım..."*[437]

Başbakan Ecevit kamuoyunda oluşan hassasiyetin farkındadır. Endişeleri gidermek için konu hakkında önemli açıklamalarda bulunur. Ecevit, ilk önce *"Doğuyu barışa kavuşturacağız"*[438] diyerek ortada bir dil kullanır ama gerginliğin artması üzerine *"solculuk görüntüsü altında Doğu ve Güneydoğu'da bölücülük kışkırtması yapanlar kapitalist emperyalizmin aleti olmaktadırlar"*[439] açıklaması ile bölücülük tehdidine vurgu yapar. Basın bölücülük tehdidini yoğun bir şekilde işlemeye devam

[435] **Hürriyet,** 10 Haziran 1978.
[436] Mehmet Ali Birand, 12 Eylül Belgeseli, 4. Bölüm, **Uçurumun Eşiğinde,** 32. Gün Arşivi, https://www.youtube.com/watch?v=TLsMdyJHgHk (Erişim tarihi…..)
[437] **Hürriyet,** 21 Eylül 1978.
[438] **Barış,** 20 Eylül 1978.
[439] **Barış,** 24 Eylül 1978.

eder. Hürriyetin *"Ve bir bakanımız Kürtçe marşla karşılandı"* başlıklı haberi ve aynı haberin içinde yer alan *"Diyarbakır duvarlarında "Kürdara Azadi"den geçilmiyor"*[440] ifadeleri bölücülük tehdidinin tehlikeli boyutlara geldiği algısını oluşturur.

Görsel 4.15. Hürriyet: Doğu Bölünüyor

Kenan Evren, bölücülük tehdidinin ulaştığı boyutları, *"O kadar almış yürümüş ki (bölücülük), artık nerdeyse, orayı bir Kürt devleti ilan edecek duruma gelmişler. Bi kere Diyarbakır, Kürt devletinin başkenti, Başkente hoş geldiniz diyorlar"*[441] sözleri

[440] **Hürriyet,** 22 Eylül 1978.
[441] Mehmet Ali Birand, 12 Eylül Belgeseli, 5. Bölüm, **Uçurumun Eşiğinde,** 32. Gün Arşivi, https://www.youtube.com/watch?v=TLsMdyJHgHk

ile ifade eder. Kamuoyu baskısı Ecevit'in bu konudaki temkinli ve yumuşak üslubunu bırakmasına, "*Türk ulusu kendini bölmek isteyenlerin oyununa gelmeyecektir"*[442] şeklinde sert bir açıklamada bulunmasına neden olur. Ecevit sert söylemine rağmen, askerlerin sıkıyönetimin ilan edilmesi talebini her defasında farklı gerekçeler öne sürerek reddeder. Ancak Kahramanmaraş'ta meydana gelen olaylar Ecevit'in direncini kıracak ve sıkıyönetimin ilan edilmesinin önünü açacaktır. 19-26 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta cumhuriyet tarihinin en kanlı siyasi olayları patlak verir. Sağ-sol çatışmaları çerçevesinde patlak veren olaylar ve çatışmalarda 100'den fazla kişi hayatını kaybeder, onlarca ev ve iş yeri yakılır.[443]

Görsel 4.16. Milliyet: Kahramanmaraş'ta 30 Kişi Öldü, Yüzlerce Yaralı Var

Milliyet gazetesinin *"Kahramanmaraş'ta 30 kişi öldü, yüzlerce yaralı var"*[444] manşetinde de görüldüğü üzere ilk gün ölü sayısı 30 olarak verilir, sonraki günlerde ölü sayısı 100'ü aşar. Kahramanmaraş olayları Türkiye'nin gündemine bomba gibi düşer, siyaset üzerindeki etkisi büyük olur. Olaylardan hemen sonra 26 Aralık 1978 saat 7.00'den geçerli olmak üzere İstanbul, Ankara, Kahramanmaraş, Adana, Elâzığ, Bingöl, Erzurum, Erzincan, Gaziantep, Kars, Malatya, Sivas ve Şanlıurfa'da sıkı yönetim ilan edilir. Milliyet, *"TBMM, 13 ilde sıkıyönetim ilanını onayladı"*[445] manşeti ile sıkıyönetimi duyurur.

[442] **Barış,** 28 Ekim 1978.
[443] **Hürriyet,** 25 Aralık 1978.
[444] **Milliyet,** 24 Aralık 1978.
[445] **Milliyet,** 27 Aralık 1978.

Görsel 4.17. Milliyet: TBMM, 13 İlde Sıkıyönetim İlanını Onayladı

Sıkıyönetim mecliste tüm partilerin oyları ile onaylanır. Kahramanmaraş olayları kamuoyunda öyle büyük yankı uyandırır ki, hiçbir konuda anlaşamayan partiler sıkıyönetim 'in ilanı konusunda mutabık kalırlar. Nitekim Hürriyet gazetesi bunu, *"Partiler sıkıyönetimde birleşti"*[446] manşeti ile verir.

Görsel 4.18. Hürriyet: Partiler Sıkıyönetimde Birleşti

Sıkıyönetimin ilanından hemen sonra sıkıyönetim mahkemeleri kurulur. Kürtçü Sol örgütlerinin etkin olduğu tüm şehirlerde sıkıyönetim ilan edilir. Kürtçü Sol

[446] **Hürriyet,** 26 Aralık 1978.

örgütleri sıkıyönetimin ilanından sonra faaliyetlerini yürütmekte çok sıkıntı çeker ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinden çok önce askeri mahkemelerde yargılanmaya başlarlar.

Görsel 4.19. Cumhuriyet: Altı İlde Sıkıyönetim Mahkemeleri Kuruldu

Cumhuriyet

DÖRTLER DERSANESİ

KARS VE ERZURUM'DA GREV, LOKAVTLAR İZNE BAĞLANDI

Altı ilde Sıkıyönetim Mahkemeleri kuruldu

Sıkıyönetimin ilan edilmesi çözüm olmaz. Olaylar azalmaz aksine artarak devam eder. 1979 yılıyla beraber bölücü terör faaliyetleri gündeme damgasını vurur. Bölücü terör örgütleri içinde o dönem *"Apocular"* adıyla anılan PKK'nın öne çıktığını ve hem güvenlik güçlerine hem de diğer rakip örgütlere karşı yaptığı terör faaliyetleri ile kısa sürede bölgenin en korkulan örgütü haline geldiğini görüyoruz. Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, *"Anarşik olayların yanında, birde Kürtçülük olayları başladı. O zaman PKK değil de Apocular*dı"[447] sözleri ile Apocuların çıkışına dikkat çeker. Bölücülük artık hiç kimsenin kayıtsız kalamayacağı bir meseleye dönüşür. Devletin güvenlik birimleri söz konusu tehdidin bertaraf edilmesi için komşu devletlerle iş birliği dahi her türlü tedbire başvurur. Tercüman gazetesinin 6 Nisan 1979 tarihli haberinden bölücülük tehdidinin MGK'nın öncelikli gündem maddesine dönüştüğünü görüyoruz;

[447] Birand, 12 Eylül Belgeseli, **a.g.e.,**

"Doğuda bir şeyler mi oluyor? Batı basını radyo ve televizyon yayınlarında İran-Türkiye-Irak üçgeni içinde etnik bölücü faaliyetlerin yoğunlaştığı öne sürülmekte. Bölgede bölücü hareketlerin ardında yabancı güçlerin olduğu iddia ediliyor. Milli Güvenlik Kurulu son toplantısında "bölücülük" konusunu ve alınacak tedbirleri görüştü."[448]

Merkez medyanın yayınları Apocular ve onların şahsında bölücülük tehdidini Türk siyasetinin ana gündem maddelerinden biri haline getirir. Doğu ve Güneydoğu'da birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmişti, ordu bölgede alarm durumdaydı, bu olaylar ve bunların kamuoyuna yansımasından sonra bölgedeki altı ilde daha sıkıyönetim ilan edilir. Bölücülük tehdidi hiçbir siyasi partinin kayıtsız kalamayacağı boyutlara ulaşmıştır. Orgeneral Mehmet Kıral, bölgeye gidip uzun incelemelerde bulunur. Ankara'ya döndükten sonra tespitlerini Güneydoğu adında raporda toplar ve ordu yönetim komutasına sunar. Rapordaki tespitler ve sonuç çok dikkat çekecek niteliktedir. Raporda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin Türkiye'den ayrılmak üzere olduğu vurgusu yapılır. Raporda örgütün Hilvan'da kendi mahkemesini kurduğu tespitinde bulunur.

Ekonomik sorunlar ve ara seçimde alınan kötü sonuçlar birleşince Ecevit Hükümeti daha fazla varlığını sürdüremez, istifa eder. Süleyman Demirel'in başbakanlığında 43. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulur. Bu hükümet daha önceki Demirel Hükümetleri gibi koalisyon değil azınlık hükümetidir. Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş kerhen destek verirler ve Süleyman Demirel'in kendisinin 6. Türkiye Cumhuriyeti'nin 43. Hükümeti 25 Kasım 1979'da güven oyu alır.[449] Türkiye 12 Eylül 1980 darbesine bu hükümetle gidecektir. Süleyman Demirel başbakanlığındaki hükümetin ilk icraatı Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırmak olur. MGK toplantısının ana gündem maddesi büyük ölçüde bölücülük tehdidi olur. Nitekim, MGK bildirisinde, ülkenin bölünme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu vurgusu yapılır. MGK bölücülüğü öncelikli tehdit kapsamında değerlendirmeye devam eder. Başbakan Süleyman Demirel MGK toplantısından sonra genel kurmaya giderek bölücülük konusunda kapsamlı bir brifing alır. Başbakan Demirel MGK bildirisi ve genel

[448] **Tercüman,** 06 Nisan 1979.
[449] **Hürriyet,** 25 Kasım 1979.

kurmay brifingden sonra komutanların bu konuyla ilgili uzun süredir dillendirdikleri talepleri kabul eder, komutanlara açık destek verir. Süleyman Demirel o gün verdiği açık desteği yıllar sonra şöyle anlatacaktır;

> *"O zaman Genel Kurmay başkanı, kuvvet komutanları ve Milli Güvenlik kurulu diğer üyelerini çağırdım ve dedim ki, bu duracak, hatta Genel Kurmaya gittim brifing aldım, ondan sonra söyledim ki, bunu durduracaksınız. Benden eğer para istiyorsanız, para vereceğim, adam istiyorsanız adam vereceğim, silah istiyorsanız silah vereceğim, yetki istiyorsanız yetki vereceğim. Bunu durduracaksınız. Devlet sokağa mağlup olmamalıdır. Devlet hukukun içinde bu meseleyi çözmelidir, sizden istediğim o."*[450]

Ordu Komuta Kademesi daha önce bu konuda hazırlattıkları detaylı çalışmaları Başbakan Demirel'in önüne koyarlar. İlk taleplerden biri "*Vur emrinde"* değişikliğe gidilmesidir, istek yerine getirilir, vur emrinin uygulanması kolaylaştırılır. Genel Kurmay başkanı Kenan Evren bu durumu şöyle izah eder; *"vur emri iç hizmet kanununda var. Ama birtakım şartlara bağlanmış. O silahı kullanacak kişinin izanına bırakılmış. Eğer yanlış kullanmışsa o izanı mesul oluyor. Biz onu değiştirdik. Hiç kimse kullanamıyordu, kullananlar mahkûm oluyordu."*[451]

Kenan Evren'in Süleyman Demirel'den istediği diğer önemli konu sıkıyönetim mahkemelerin görev yetkilerinde değişikliktir. Kenan Evren'e göre, *"Davaya bakacak hâkim kalmıyordu, neden korkularından. Vurulma korkusundan. Ne olur beni buradan tayin edin diyorlardı."*[452] Kenan Evren bölgedeki devlet memurlarının yerel halktan olmasını önemli bir sorun olarak görür, bu konuda da değişiklikler yapılmasını ister. Evren, *"Mahalli memur, mahalli öğretmen kullanmayalım. Çünkü, bu insanlar zaten o bölgeden kopmak isteyen insanlar. Görevini yapmıyor. Ve teröristlere yataklık yapıyor"*[453] diyerek bu konudaki endişelerini açıkça ifade etmede hiçbir sakınca görmez. Başbakan Süleyman Demirel askerlerin her türlü taleplerini karşılar, bir genelge yayınlayarak, tüm kamu kuruluşlarının sıkı yönetime yardımda bulunması

---

[450] Mehmet Ali Birand, 12 Eylül Belgeseli, 5. Bölüm, **Uçurumun Eşiğinde,** 32. Gün Arşivi, https://www.youtube.com/watch?v=TLsMdyJHgHk
[451] **A.e.,**
[452] **A.e.,**
[453] **A.e.,**

talimatını verir. Kenan Evren'in açıklamalarından terör tehdidinden kastın büyük ölçüde bölücü ayrılıkçı gruplar olduğu anlaşılıyor. Tez konumuz olan Kürtçü Sola mensup tüm örgütlenmelerin bölücü ve ayrılıkçı örgüt kapsamında değerlendirildiğini unutmamak gerekir. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Kürtçü Solu ele alacağımız ilerleyen satırlarda söz konusu örgütlerin 12 Eylül mahkemelerinde yargılandıklarını göreceğiz.

Türkiye'nin bölücülük tehdidini körükleyen bir diğer önemli gelişmede İran'da yaşanır. 1979 yılında İran'da Humeyni'nin liderliğini yaptığı büyük bir devrim yaşanır, Şah rejimi yıkılır yerine Humeyni'nin ruhani liderliğinde yeni bir rejim kurulur. İran'daki Kürtçü yapılanmalar devrimin neden olduğu istikrarsızlıktan yararlanarak İran'da bağımsız bir Kürt devleti kurma girişiminde bulunurlar. 1958'de Barzani'nin Irak'a dönmesi ve Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurma girişimlerinin Türkiye'yi olumsuz yönde etkilediği gibi, 1979'da İran'da meydana gelen gelişmelerde Türkiye'yi olumsuz yönde etkiler. İran'daki gelişmeler TSK'nın bölücülük konusunda öne sürdüğü endişelerini kuvvetlendiren bir unsur olarak ortaya çıkar. İran'daki Kürtçülük faaliyetleri Türk basını tarafından yakından takip edilir. Yürüyüş dergisi 209. sayısında, İran'da Kürt devleti kurulma girişimlerini emperyalizmin tuzağı olarak görür,[454] Politika gazetesi, İran'daki gelişmeleri ele alır ve yürüyüş dergisi gibi bunu CIA'nın tertibi olarak görür;

> *"CİA'nın 'Kıbrıs'a karşı Doğu Anadolu bölgesi adı altında uygulamaya soktuğu bu plan çerçevesinde, İran'daki sistem değişikliğinden de yararlanarak, Orta Doğuda suni bir Kürt sorunu yaratmak istediği, bu amaçla da MİT-MOSHAD-SAVAK üçgeninin dağılmasından sonra ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla İsrail istihbarat örgütü Moshad ile tam bir iş birliği içinde olduğu kaydediliyor."*[455]

Bu dönemdeki iç ve dış tüm gelişmeler bölücülük tehdidinin tehlikeli boyutlara ulaştığını gösteriyordu. Nitekim, Başbakan Süleyman Demirel'in ordu komuta kademesinin taleplerini kabul etmesi askerlerin endişelerini gidermez. Kenan Evren ve kuvvet komutanları Süleyman Demirel'in hükümeti kurmasından kısa süre sonra

[454] **Yürüyüş,** 1979, S. 209.
[455] **Politika,** 10 Eylül 1979.

27 Aralık 1979'da Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümetten rahatsızlıklarını bildiren uyarı mektubu gönderirler. Korutürk, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını 1 Ocak 1980 Çankaya köşküne davet ederek meseleyi yüz yüze konuşurlar. Korutürk askerden, görev süresinin Nisan'da bittiğini, Nisan'a kadar bir darbe yapmamalarını rica eder. Başbakan Süleyman Demirel ve kamuoyunun mektuptan haberi, Cüneyt Arcayürek'in 2 Ocak 1980 tarihli Hürriyet Gazetesinde, *"Ordu uyarı mektubu verdi"* manşetiyle olur.[456] Cumhurbaşkanı Korutürk mektubun basına sızması üzerine Başbakan Süleyman Demirel'i 27 Aralık 1979 tarihli mektup hakkında bilgilendirir.

Görsel 4.20. Hürriyet: Ordu Uyarı Mektubu Verdi

Hürriyet

GÜNLÜK MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE

Hava durumu

Korutürk dün Kuvvet Komutanları ile 1,5 saat görüştü

Ordu uyarı mektubu verdi

Korutürk yeni yıl mesajında birliğe çağırıda bulundu

nuçlar doğuracağını hesaplıyorduk. Kulislerde ordu müdahalesinin artık gün sorunu olduğu konuşuluyordu. Parti önderleriyle özel söyleşilerde "müdahaleye" dokunduran sözler dinliyorduk. Kısacası bir ordu darbesine koşullan-

Doğu ve Güneydoğudaki gelişmeler, bir türlü engellenemeyen ve kısır döngüye dönüşen terör eylemleri, yeni cumhurbaşkanının bir türlü seçilememesi askerlerin 27 Aralık 1979'da cumhurbaşkanına verdikleri uyarı mektubundaki tezlerini kuvvetlendirir. Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ve kuvvet komutanlarını uzun süredir en ince detayına kadar hazırladıkları darbe planını şartların olgunlaştığına inandıkları 12 Eylül 1980 tarihinde yürürlüğe koyarlar. 12 Eylül 1980'de sabaha karşı TSK bir kez daha yönetime el koyar. Türkiye'de yeni bir dönem başlar.

[456] **Hürriyet,** 2 Ocak 1980.

Ordu komuta kademesi darbe sonrası dönemi en ince detayına kadar programlamıştır. Müdahale edilecek örgütler, tutuklanacak siyasiler ve militanlar listesi, bunların nerelerde sorgulanacağı ve hapsedilecekleri tüm detayıyla belirlenmiştir. Darbenin demir yumruğu darbeden hemen sonra yasadışı siyasi örgütlerin üzerine iner. Bu demir yumruktan en fazla bölücü kategorisinde sınıflandırılan Kürtçü Sol örgütlenmeleri zarar görür. 1974-1980 arası faaliyet gösteren tüm Kürtçü Sol örgütlenmeleri dağıtılır, yurt dışına kaçamayan militanları tutuklanıp Diyarbakır 5 No'lu cezaevine getirilir. Koskoca bir bölgeye sığamayan örgütler bir hapishaneye sığarlar. 12 Eylül 1980 Darbesi büyük bölümünü Kürtçü Solun oluşturduğu Kürtçülük Hareketinin üzerinden silindir gibi geçer. 12 Eylül 1980 Darbesi ve onun doğurduğu 5 No'lu Diyarbakır Cezaevi süreci Kürtçü Sol için yeni bir milat olur.

4.6.1. Kürtçü Sol İçin Yenilgi ve Tasfiye Dönemi

Kürtçü Solun önemli isimlerinden Recep Maraşlı 12 Eylül 1980 Darbesi ve onu takip süreci *"genel bir yenilgi ve tasfiye dönemi"*[457] olarak görür, bu çerçevede, KİP ve KUK gibi birçok örgütün büyük ölçüde tasfiye olduğunu, Kemal Burkay'ın TKSP'si gibi bazı örgütlerin ise yurt dışına çıkarak geri çekildiklerini öne sürer.[458] Recep Maraşlı tüm Kürtçü Sol örgütlerini kapsayacak şöyle bir genel değerlendirmede bulunur;

> *"Cunta dönemi bi çok gurubun ise giderek marjinalleşmesi ve etkisizleşmesine de yol açtı. Hareketler örgütsüz yakalanmış, "parti" veya "örgüt"ler ise süreci karşılayacak güçte olmadıklarını anlamışlardı. Legalize olmuş, genişlemesine büyümüş ama derinlik kazanamamış örgütler, yoğunlaşan operasyon ve tutuklamalarla militarizmin kolay hedefleri haline gelmişti. Yüzlerce, binlerce kadro gözaltı, tutuklama ve cezaevlerinde işkence ve ateş altında sınav verirken; dışarıda kalan kadrolar da düzenli ya da düzensiz olarak yurtdışına çıkmaktaydılar. Bunların bir kısmı örgütlü geri çekilme, ama büyük bir bölümü telaş içindeki bir kaçıştı"*[459]

[457] Maraşlı, **A.g.e.,** s.y.
[458] **A.e.,**
[459] **A.e.,**

Bu dönemi tüm boyutlarıyla yaşamış Recep Maraşlı, uzun analizinin devamında, yurt dışına çıkarak geri çekilmenin dışardan görüldüğü gibi kolay olmadığı, çok çetin bir süreç olduğunu, söz konusu Kürtçü Sol örgütlerinin, bu çetin süreçten *"kırılıp dökülerek, düşüncede ve eylemde tükenerek ya da kendini bambaşka bir tarzda üreterek"*[460] çıkmaya çalıştıklarını öne sürer.

Recep Maraşlı'nın vurgulayarak ifade ettiği gibi 12 Eylül Darbesi ve darbeyi takip eden süreç PKK dışında diğer tüm Kürtçü Sol örgütlenmeleri için tam bir tasfiye ve yıkım olur. PKK'nın 12 Eylül sürecini nasıl karşıladığı ve bu süreçten çözülmeden, erimeden nasıl çıktığını ilerleyen satırlarda inceleyeceğiz. Burada Kürtçü Solun PKK dışındaki diğer büyük örgütlerinin 12 Eylül 1980 Darbesini nasıl karşıladıklarını ve darbeyi takip eden süreçte neler yaşadıklarını ele alacağız. 1974-1980 arası Kürtçü Solun amiral gemisi konumundaki Kemal Burkay'ın "Özgürlük Yolu" ile başlıyoruz.

12 Eylül 1980 Darbesi Özgürlük Yolu Hareketi'nin (TKSP) görkemli gelişimine ölümcül darbe indirir. Özgürlük Yolu Hareketi (TKSP), 12 Eylül'den önce kendi içinde bölünmeler yaşar. Hareketin lider kadrosu darbeye karşı yurt içinde bir direniş örgütlemenin teknik olarak imkânsız olduğunu öne sürerek yurt dışına kaçar. Kemal Burkay da yurt dışına kaçar.[461] Burkay TKSP'yi Türkiye'ye döneceği yıllara kadar yurt dışından yönetir. Çözüm sürecinin başladığı yıllarda Türkiye'ye tekrar geri döner. TKSP bir federasyon hedefleyen programını Türkiye'de sürdürmeye devam eder. Ancak hem partisi TKSP hem de kendisi Kürtçü Sol üzerinde tekel oluşturan PKK'nın ve onun siyasi alandaki legal uzantısı olan siyasi parti ve teşekküllerin alandaki tekelini kıramaz ve hiçbir varlık gösteremez.

Özgürlük Yolu hareketinden sonra en etkin hareket konumundaki Rızgari Hareketi 12 Eylül 1980 darbesini öngörür ve kadrolarının bir kısmını darbeden önce Avrupa'ya kaçmayı başarır, varlığını Avrupa'dan basın yoluyla sürdürmeye çalışır. Rızgari hareketi Avrupa'da yayınladığı bir bildiri ile 12 Eylül 1980 Darbesini,

[460] **A.e.,**
[461] Michael Gunter, **a.g.e.,** s.394.

"*Militarist-bürokratik bir devlet darbesi"*[462] nitelendirir. Bildiri de ilginç olan nokta Kürtçü Solun sıcak bakıp desteklediği 27 Mayıs 1960 darbesinin sert bir şekilde eleştirilmesidir. Bildirinin Kürtçü Solun özeleştirisi niteliğini taşıyan kısmı şu şekildedir;

> *"Türkiye'de solun hemen hemen tümü, yirmi yıl önceki bir askeri darbeyi, 27 Mayıs darbesini şu ya da bu kadar ilerici görmüşlerdi. Hala da 27 Mayıs'a övgüler düzmektedirler. Biz Kürdistanlı Marksistler, geçen süre içinde yeterli bilgi ve bilince sahip olmadığımız için o günlerde gerekli ve yeterli açıklamaları yapamamıştık. Sonraları daha berrak ve net olarak görebildiklerimizi yazdık. Kısaca şöyle özetlenebilir: Siyasal düzeyde 27 Mayıs, asker sivil bürokrasinin iktidara müdahalesi olarak biçimlendi. Ve bir darbe ile gerçekleştirildi. DP'nin iktidarından sonra, iktidar üzerindeki haklarını azar azar kaybeden Kemalist iktidar erki (erk: güç, yetke) 27 Mayıs'ta bu haklarını nispeten geri almayı amaçladı. Tarihsel toplumsal açıdan bu bir geriye dönüşü ifade eder, bu anlamda gericidir. Somut siyasal pratikte ise ilerici ve demokratik biçimlere büründü. Onun ilerici ve demokratik biçimleri, kendi doğasından kaynaklanmıyordu. Tam tersine, toplumsal alanda yerini alan burjuvazinin çıkarlarının ifadesi idi."*[463]

Rızgari Hareketi dışındaki diğer Kürtçü Sol örgütlenmeleri Rızgari Hareketinin *"militarist bürokratik cunta"* tanımından yola çıkarak Rızgari Hareketini *"12 Eylül Darbesine*" faşist dememekle suçlar. Bunun üzerine Rızgari Hareketi Sol grupların oluşturduğu ortak platformdan çekilir. *Rızgari, "Ayrı Dur, Ortak Vur!.."*[464] başlıklı yazı ile bu çekilmenin gerekçelerini sıralar. Yazının, diğer grupları "*tutarlı bir faşizm teorisine sahip olmamakla*" suçlayan kısmı şu şekildedir;

> *"Bu grupların hiçbirinin sağlam ve tutarlı bir faşizm teorileri yoktur… Faşizm üzerinde şuradan buradan aşırılmış ve alt alta sıralanmış bir formüller yığını ile ajitatif savaş sloganları egemen ideolojinin yapısını oluşturan öğelerdir. Tutarlı bir faşizm teorisine sahip olunmadığı için de faşizme karşı mücadelede zikzaklı, kararsız, ilkesiz davranılmaktadır. (…) 12 Eylül öncesinin en önemli karakteristiği, faşizme karşı verilen mücadelede gösterilen olağanüstü beceriksizlik ve tutarsızlıklardır. (…) Sağ -sol çatışması kalıpları içine sıkışıldı, sosyalist hareket sivil faşist çetelere karşı mücadele perspektifi içine hapsoldu, kapitalist devlet aygıtı hedef dışı kaldı."*[465]

---

[462] "12 Eylül Darbesinin Anatomisi, *Rizgarî,* **";** Dengê Komal, Nr.2, 30 Kasım 1980, Duisburg.???
[463] **A.e.,**
[464] **12 Eylül'ün 2. Yıldönümü için ortak platformdan niçin çekildik? Ayrı Dur, Ortak Vur!..**, **Dengê Komal**, Özel Broşür, Ağustos 1982, Duisburg, s.12.
[465] **A.e.,**

Rızgarî Hareketin yurt dışına kaçamayan unsurları Kürtçü Sola mensup diğer örgüt militanları gibi tutuklanarak Diyarbakır 5 No'lu cezaevine konulurlar. Diğer örgütlere kıyaslandığında, Rızgari militanları az sayıdadır. Buna rağmen, *"Kürt Ulusu, Sosyalizmin kendi kaderini tayin hakkı,"* kısacası Rızgari dergisinin fikir örgüsü çerçevesinde savunma yaparlar. Rızgari bir örgüt olduğunu inkâr eder, kendini legal yayın yapan bir dergi ve yayın evinin etrafında faaliyetlerde bulunan bir fikir hareketi olarak yansıtır. Rızgâri'nin bu tutumu başta PKK olmak üzere diğer Kürtçü Sol örgütlenmelerinden eleştiri alır. Zira Rızgari, kökenlerinin dayandığı 12 Mart 1971 savunmalarından itibaren, mahkemelerde kimliğe dayalı bir ideolojik savunmayı destekleyen hareket olarak öne çıkmıştı.

12 Eylül davalarında Rizgari'den ulusal kimliğe dayalı güçlü bir siyasi savunma bekleniyordu. Örgüt değil de fikir hareketi olduğuna dayalı bir savunma yapmaları taktiksel geri çekilme olarak görülür. Mesela, Cemil Gündoğan, "*Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği kitabında"* Rizgari'nin Mümtaz Kotan ve Ruşen Arslan gibi iki önemli isminin siyasi savunma yapmadığını öne sürer ve eleştirir.[466] Oysa, Rızgari Hareketini incelediğimiz bölümde, Rizgari'nin bir kadro hareketi olduğunu, yeterli kadroya ulaşıncaya kadar bir fikir hareketi olarak faaliyet göstereceğini görmüştük. 12 Eylül 1980 Darbesi olduğunda, kendi içindeki tüm tartışmalara rağmen, Rızgari hala bir örgüte dönüşememiştir, üstelik parçalanmıştır. Rızgari, 12 Eylül davalarında, örgüt olmadığını söylediğinde bu cezadan kurtulmak için öne sürülmüş taktiksel bir hamle değil gerçeğin bizzat kendisidir. Rızgari örgüt olma hedefine ulaşamadan 12 Eylül 1980 Darbesine yakalanır.

Rızgari Hareketinden ayrılan Ala Rızgari'ye gelince, Ala Rızgari Türkiye'nin sınırlarının ötesinde kamp kurup buradan Türkiye'ye yönelik silahlı mücadele yani terör saldırılarını başlatmaya 12 Eylül 1980 darbesinden önce karar vermiş ve bu çerçevede çalışmalarını başlatmıştı. Ala Rızgari'nin amacı PKK'nın Suriye'den yaptığını, 1980'de Irak'ta yapmaktı. Ala Rızgari, Bu amaçla darbe öncesi kadrolarını

[466] Cemil Gündoğan, ***"Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği"***, Vate, İstanbul, 2007.

hem Suriye hem de Irak'a çeker, darbe olunca bu süreci hızlandırır, kalan kadrolarını yurt dışına çıkarmaya çalışır. Örgüt Irak'ta, Talabani'den beklediği ve istediği desteği alamaz. Üstelik 1981'den itibaren kendi aralarında bölünme yaşarlar. Bu bölünmenin sonucunda Ala Rızgari'nin lider kadrosu ve militanlarının bir kısmı PKK'ya katılır. Bir kısmı da Avrupa'ya giderek faaliyetlerini oradan yürütür. Diğer bir kısmı ise Türkiye'ye geri döner.[467] Kalanlar ise PKK ve onun farklı alanlardaki uzantıları içinde erir gider.

DDKD, 1974-1980 yılları arası dönemde ismi ve programı ile tamamen müstakil hale gelen Kürtçü Solun omurgasını oluşturan altı büyük hareketten biridir. DDKD, legal düzeydeki çalışmalarına kapatılacağı 1980'e kadar devam eder.[468] PKK dışındaki diğer tüm örgütler gibi 12 Eylül DDKD'ya da ölümcül darbe indirir. 12 Eylül'de tutuklanmayanlar yurt dışına kaçar. Örgüt, ilerleyen yıllarda, PKK karşısında tutunamayarak erir.

T-KDP bazı pankart ve yayınladıkları bildirilerde, Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK) imzasını kullandığı için zaman zaman KUK olarak ya da TKDP-KUK olarak anıldılar. T-KDP-KUK kısa süre içinde Kürtçülük Hareketi'nin güçlü örgütlerinden biri haline gelir. O kadar ki 12 Eylül sonrası Diyarbakır'daki TDKP-KUK davası DDKD ana davası kadar olmasa da çok kalabalıktır. 168 sanıkla başlayan dava kısa sürede 300 sanığa kadar çıkar. TKDP-KUK, PKK dışındaki diğer tüm örgütler gibi 12 Eylül rüzgârı karşısında direnemez ve dağılır.

Kawa 12 Eylül 1980 darbesine hazırlıksız yakalanan örgütlerin başında gelir. Bu süreçten hemen önce, kendi içinde PSSK (Pesmergeyên Sora Soresa Kurdıstan) ve KPSK olarak ikiye bölünmesi Kawa'nın çok büyük güç kaybına uğramasına neden olmuştu, güvenlik güçlerinin 1980 yılında örgüte yönelik yaptığı operasyonlar[469] örgütü dağılma eşiğine getirir. Örgüt bu zor süreci, Türkiye sınırları dışında çıkıp, orada yeniden yapılanmaya çalışarak aşmaya çalışır. Recep Maraşlı, Kawa'nın bu

[467] Temel, **a.g.e.,** s. 299.
[468] İsmet G. İmset, **PKK, Ayrılıkçı Şiddetin 20.Yılı, (1973-1992),** s. 416.
[469] **Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığı Yayınları,** S. 28, s. 119, 120, 121.

toparlanma sürecinin Türk-Suriye ortak askeri operasyonu ile yok edildiğini iddia eder;

> *"Savaşçı bir örgütlenme hazırlığı için Suriye'yi seçen Kawa'nın önder kadrolarının, 1981 yılında Kamışlı'da Suriye ve Türk ordusunun ortak bir Operasyonu sonucu topluca katledilmeleridir. Bu trajik olay Ortadoğu'ya açılan grupların karşılaştıkları dayatma, komplo ve tahribatların boyutunu göstermektedir. Kamışlı katliamındaki etkenlerden biri de Kawa'nın "anti-sovyetik" bir grup olarak Suriye politikasına ters düşmesiydi."*[470]

Kawa Denge hareketi öncesinde PKK'nın hedefinde olan örgütlerden biridir. Ferit Uzun PKK tarafından öldürülür.[471] Kawa Denge 12 Eylül 1980'den sonra PKK dışındaki diğer Kürt sol örgütlerinin kaderini yaşar, yükselen PKK karşısında tutunamaz dağılır ve tüm etkisini kaybeder.

12 Eylül 1980 Darbesi Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun derinden etkileyecek *"5 No'lu Diyarbakır Cezaevi"* meselesini doğurur. *"Diyarbakır Cezaevi"* konusunda çok geniş bir literatür ve bu literatürün canlı tuttuğu bir polemik oluşur. Ayrılıkçı Kürtçülük Hareketi *"5 No'lu Diyarbakır Cezaevinde"* doğmuştur iddiasına kadar uzanacak bir polemik oluşur. Ayrılıkçı Kürtçü örgütler tarafından bir efsaneye dönüştürülen "*5 No'lu Diyarbakır Cezaevi"* meselesini ifrat ve tefritten kaçınarak değerlendirmeye çalışacağız.

4.6.2. 5 No'lu Diyarbakır Cezaevi

Kürt aydın ve siyasetçilerin istisnasız hepsi açıklama ve yazılarında *"5 No'lu Diyarbakır cezaevi"* vurgusunda bulunurlar. İşkence ile özdeşleştirdikleri Diyarbakır Cezaevi tüm siyasi açıklamalarının değişmez örneğini oluşturur. Diyarbakır Cezaevi'nde bulunanlar cezaevindeki insanlık dışı uygulamaları hatıralarında tüm detayıyla uzun uzun anlatırlar. Mehdi Zana, *"Vahşetin Günlüğü"* adını verdiği anılarında 5 No'lu Diyarbakır Cezaevindeki hatıralarını ve bu konuda işittiklerini propaganda tarzında vurgulu bir şekilde uzun uzun anlatır. Sadece Kürt aydın ve

[470] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[471] Tan, **a.g.e.,** s.357

siyasetçiler değil, legal illegal tüm Kürt siyasi örgütlenmeleri *"5 Nolu Diyarbakır cezaevine"* dikkat çeker. Mesela, Rizgarî hareketi *"Diyarbekir Cezaevi Raporu"* 1 ve 2. kitaplarıyla Diyarbakır cezaevini ve orada yaşananları gündeme getirir.[472] Rizgarî hareketinin önemli isimlerinden Recep Maraşlı *"Diyarbekir Rizgarî Davasında Siyasi Savunma"* adlı yazısında Rizgari militanlarının Diyarbakır Cezaevindeki duruşunu anlatır.[473] Sonuç itibariyle, bu konuda çok zengin bir literatür oluşur. 1980'den sonraki nesiller bu literatürü okuyarak büyürler. Recep Maraşlı, Diyarbakır Cezaevinde yaşananların bir mite, efsaneye dönüştüğünü şöyle anlatır;

> *"Türkiye'deki sol-sosyalist hareketleri yakından izleyenler, 1980 ve 90'lı yıllar boyunca yaşanan tartışma ve yazışmaların esas büyük bir bölümünün, sosyal ve siyasal sorunlardan çok cezaevlerindeki direnişler ve mücadeleler üzerinde yürüdüğünü göreceklerdir. Cezaevlerindeki direnişçilik üzerine çok ayrıntılı ve keskin bir söylemle yürütülen polemiklerin damgasını vurduğu bir politik edebiyat söz konusudur."*[474]

Türk Soluna mensup birçok aydın, siyasetçi, yazar PKK başta olmak üzere ayrılıkçı kürt siyasal hareketlerinin ortaya çıkışını Diyarbakır Cezaevine ve bu cezaevinde uygulanan kötü muameleye bağlar, Diyarbakır cezaevi olmasa, PKK ya da diğer örgütler olmazdı demeye getirirler. Bu bakış acısı Türk siyasetinde çok popüler hale gelir. TV'lerdeki siyasi tartışma programlarında, gazetelerdeki makalelerde PKK'yı *"Diyarbakır Cezaevi"* doğurmuştur söylemi hâkim olur. Bir anda, 5 No'lu Diyarbakır Cezaevi tüm sorunun tek sorumlusu ve ana nedeni haline getirilir. Recep Maraşlı Türk Solunun Diyarbakır Cezaevi'ni keşfetmesini şöyle anlatır;

> *"Uzun yıllar Diyarbekir Zindanında yaşanmış zulümleri görmezden-duymazdan gelmeyi yeğleyen bu çevrelerde; son birkaç yıldır da Kürt sorununun [daha özel anlatımıyla PKK'nin gelişmesi ve silahlı mücedelenin ortaya çıkışını] Diyarbekir Zindanıyla açıklama eğilimi ortaya çıktı. Onlara*

---

[472] Bkz: ***Diyarbekir Cezaevi Raporu,*** *1 -2 Rizgarî,* 1988 -1989, Rizgarî Basım Yayın Merkezi.
[473] **Recep Maraşlı**, ***Diyarbekir Rizgarî Davasında Siyasi Savunma,*** Komal Yayınları, Duisburg Almanya, 1989.
[474] Recep Maraşlı, **Rizgari'nin Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine Bir denme,** s.y.

göre 12 Eylül cuntasının Diyarbekir cezaevindeki zulüm politikası olmasaydı, Kürt sorunu şiddet temelinde var olmayabilirdi."[475]

Recep Maraşlı Türk Solu başta olmak üzere neredeyse bütün aydın çevrelerin hararetle destekledikleri ayrılıkçı Kürtcülük Hareketini daha somuta indirecek olursak PKK'yı Diyarbakır Cezaevi doğurmuştur analizini abartılı bulur ve eleştirir;

"*Diyabakır 5 No'lu cezaevinin Kürt siyasallaşması sağladığı, ayrılıkçı Kürtçülük Hareketini ortaya çıkardığı yönündeki iddialara da açıklama getirir; "Diyarbekir Cezaevi bağlamında "direniş ve teslimiyet" konusu siyasi tartışmalarda belli bir ağırlığı olmakla birlikte, tek başına Kürt ulusal hareketinin siyasallaşma ve radikalleşmesini temsil ettiğini söylemek abartılı olur."*[476]

Terörün temeline hiç kimsenin savunamayacağı Diyarbakır Cezaevi'ndeki uygulamaları koymak daha açık ifade ile PKK'nın çıkışını Diyarbakır Cezaevi'ne bağlamak Kürtçülük Hareketi ve PKK'ya müthiş bir propaganda fırsat ve imkanını verir. PKK Diyarbakır Cezaevi söylemi ve bu söylem üzerine kurulan geniş literatürden azami ölçüde faydalanır. Bugün bile PKK'nın en büyük propaganda malzemelerinden biri 5 No'lu Diyarbakır Cezaevi'dir. Doktora çalışmaları birincil kaynaklara dayalı bilimsel ve tarafsız çalışmalardır. Araştırmanın başında mutlak gerçek olarak kabul edilen birçok görüş araştırmanın sonunda varılan bilimsel sonuçlar doğrultusunda değişmek zorunda kalabilir. Bu durum bizim çalışmamız içinde geçerlidir. Araştırmamızın başında doğru bildiğimiz birçok konunun doğru olmadığı ya da abartıldığını gördük. 5 No'lu Diyarbakır Cezaevi meselesi bunlardan biridir. Her şeyden önce kime ve her ne sebeple yapılırsa yapılsın tüm işkenceleri amasız bir şekilde kınıyor ve lanetliyoruz. Ancak diğer taraftan sadece bir cezaevinde yapılan işkencelerin öne çıkartılmasını, bu işkenceler üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin mahkûm edilmesini, ayrılıkçı Kürtçülük Hareketinin meşrulaştırılmasını da kınıyor ve lanetliyoruz. Zira, Diyarbakır cezaevinde yapıldığı iddia edilen işkencelerin aynısı ülkücü sanıkların bulunduğu Ankara Mamak Cezaevi'nde uygulanmıştır. Dönemin ülkü ocakları lideri Muhsin Yazıcıoğlu'nun Ankara Mamak Cezaevinde gördüğü işkence ile Kürtçü Sol militanlarının Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'nde gördüğü işkence

[475] **A.e.,**
[476] **A.e.,**

arasında hiç fark yoktur.[477] Tek fark, 5 No'lu Diyarbakır Cezaevi'nin öne çıkartılması, onun dev bir propaganda aygıtına dönüştürülmesi, Mamak ve diğer cezaevlerindeki uygulamaların ise görmezden gelinmesi olmuştur.

5 No'lu Cezaevi'nin PKK'yı doğurduğu yönündeki iddialar bilimsel açıdan tamamen mesnetsizdir, yanlış ve yanıltıcıdır. Doktora çalışmamızda detaylı bir şekilde gördüğümüz üzere, Kürtçü Sol gelişimini 12 Eylül 1980 darbesinden seneler önce tamamlamıştır, 12 Eylül 1980 öncesi Kürtçü Sol kendi içinde birçok fraksiyona bölünmüş hatta kendi içinde hakimiyet mücadelesine girmiştir. Doktora çalışmamızda, barışçıl ya da silahlı mücadele yöntemini seçen Kürtçü Sol örgütlenmelerinin tamamını Kürdistan bir sömürgedir tezini kabul ettiklerini dolayısıyla bağımsız ve birleşik Kürdistanı nihai amaçları olarak benimsediklerini detaylı bir şekilde anlatmıştık. Yine aynı çerçevede, PKK'nın kuruluş sürecinin 1973'lere kadar uzandığına, 1978 de resmen kurulduğuna, terör eylemlerine 12 Eylül 1980'den çok önce başladığına hatta Hilvan gibi bazı yerleri kurtarılmış bölgeye dönüştürdüğüne de değinmiştik. Dolayısıyla Ayrılıkçı Kürtçülük Hareketini 5 No'lu Cezaevi doğurdu iddiasının hiçbir bilimsel değeri yoktur, bu iddia ideolojiktir, propaganda maksatlı bir söylemdir.

12 Eylül Darbesi ve onun hiçbir şekilde kabul edemeyeceğimiz uygulamaları elbette Kürtçü Solun 1980'den sonraki gelişim sürecini etkilemiştir fakat 12 Eylül 1980'den önce olmayan yeni bir görüş ve uygulama ortaya çıkarmamıştır. 12 Eylül Darbesi PKK'nın ortaya çıkış nedeni değildir ama ona önemli gerekçe veren unsurdur.

---

[477] Hürriyet gazetesi Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarına Mamak cezaevinde yapılan işkenceleri *"12 Eylül'de MHP'lilere yapılan işkencelerin belgeleri savcılıkta"* manşetiyle gündeme taşıdı. Haberde Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarına uygulanan işkencelerin izlerinin yer aldığı "ilk muayene" belgesine atıfta bulunuluyor; *"Emniyette geçen gözaltı süresinin ardından Mamak Askeri Cezaevi'ne getirilen Muhsin Yazıcıoğlu'nun 13 Şubat 1981 tarihli "ilk muayene" kaydında, "dirseklerinde yara, parmaklarında yanık izleri ve idrarında kan" tespit edildiği bilgisi yer alıyor.Dönemin ülkücülerinden Nuri Demiryürek'in 25 Aralık 1980 tarihli "ilk muayene" kaydında da "Her iki kürek kemiğinde 3 santimetre kalınlık ve 10 santimetre boyunda morarıklıklar, ayak tabanlarında ödem" tespit edildiği belirtiliyor.Davut Işık'ın, 25 Aralık 1980 tarihli kaydında "Bacak, ayak bilek ve topuklarında yaralar, göbek altında yara ve yanık izleri" bulunduğu ifade ediliyor."* https://www.hurriyet.com.tr/gundem/12-eylulde-mhplilere-yapilan-iskencelerin-belgeleri-savcilikta-22228760 erişim tarihi...

Nitekim Recep Maraşlı Diyarbakır Cezaevi'nin *"Kürt ulusal sorununun var olmasının"* bir nedeni olarak değil de onu doğuran sürecin bir parçası olarak tanımlar;

> *"Sonuç olarak Diyarbekir 5'nolu zindanını kendinden sonraki siyasi radikalleşmenin temel nedeni saymak yerine, önemli etkenlerden biri, siyasi kırılma ve değişimlerin yaşandığı bir süreç olarak değerlendirmek daha doğru olur. Diyarbekir cezaevi Kürt ulusal sorununun varolmasının bir nedeni değildir; sürecin bir parçasıdır. On binlerce insanın, örgütl örgütsüz, köylü kasabalı, kadın, erkek, çocuk demeksizin sirküle olduğu bu ünlü zindan, 1970'lerdeki siyasal kabarışa devlet tarafında verilen bir cevaptır."*[478]

12 Eylül 1980 Darbesi Kürtçü Sol için tam bir yıkım olur. Bunun tek istisnası PKK'dır. Recep Maraşlı, *"Bu süreçten kendini yenileyerek, atılım yapıp güçlenerek çıkan tek hareket PKK olur. Diğerleri bambaşka serüvenler yaşayarak küçüldü veya etkilerini yitirdiler. Kimileri kendilerini yeni bir tarzda aşmayı denedi…"*[479] diyerek PKK'nın diğer Kürtçü Sol örgütlenmelerinin aksine 12 Eylül Darbe sürecinden güçlenerek çıktığını vurgular.

4.7. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE PKK

12 Eylül 1980 Darbesinin Kürtçü Sol açısından ne kadar yıkıcı olduğunu anlamak için bu dönemde yargılanan sanık sayısı ile daha önceki dönemlerde yargılanan sanık sayılarını karşılaştırmak yeterli olur. Konu üzerine kapsamlı bir kitap yazan Celal Temel bu karşılaştırmayı şu şekilde yapıyor; *"1959 yılındaki 49'lar davasında 50, 12 marttaki üç toplu Kürt davasında 250 Kürt sanık bulabilen devlet 12 Eylül sürecinde 10 bine yakın sanıkla karşılaşmıştır."*[480] Bu rakamlar, 12 Eylül 1980 Darbesinin Kürtçü Sol üzerinde ne kadar yıkıcı olduğunu net bir şekilde göstermektedir.

12 Eylül 1980 Darbesinin hışmından PKK da kendini kurtaramaz. PKK'nın tüm örgütlenmesi dağıtılır, Mazlum Doğan, Hayri Durmuş, Kemal Pir gibi liderleri ve

[478] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.
[479] **A.e.,**
[480] Temel, **a.g.e.,** s. 433.

binlerce militanı tutuklanır.[481] Kısacası 12 Eylül 1980 Darbesi, PKK'nın gelişim sürecini bıçak gibi keser. Kaçabilenler Suriye, Irak'ın kuzeyi ve Lübnan'a kaçar, kaçamayanlar ise tutuklanarak Diyarbakır Cezaevi'ne konulur. 12 Eylül mahkemelerinde, PKK davasından yargılananların sayısı ile diğer davalardan yargılananların sayısını karşılaştırıldığında Kürtçü Sol içinde en büyük darbenin PKK'ya vurulduğu net bir şekilde görülür.

- *"PKK: 4300 kişi (idamı istenen 957 kişi, 241 idam kararı)*
- *Kawa-Denge Kawa: 750 kişi (idamı istenen 154 kişi)*
- *KİP-DDKD: 700 kişi*
- *Rizgari-Ala Rizgari (idamı istenen 18 kişi)*
- *TKSP-Ö. Yolu: 300 kişi*
- *Tekoşin: 45 kişi (idamı istenen 11 kişi)*
- *Çeşitli sol örgütlerde yargılananlar: Yaklaşık 1000 kişi."*[482]

Bu davalarda yargılanan sanık sayıları bize aynı zamanda PKK'nın 1978-1980 arasında ne kadar büyük bir gelişme ve Kürtçü Solun bu kısa süre içinde en büyük örgütü haline geldiğini gösteriyor. Süleyman Demirel'in *"Güneydoğu'da devletin yerini Apocular aldı"*[483] şeklindeki ifadesi PKK'nın kısa süre içinde ne kadar büyüdüğünün kanıtıdır. Kürtçü Solun gelişiminde tutuklama dalgaları ve hapishane süreçleri önemli rol oynar. Biz de doktora çalışmamızda 49'lar olarak tarihe geçen 1959'daki tutuklamaları Kürtçü Solun birinci kuluçka, 12 Mart Muhtırası ile başlayan ikinci hapishane dönemini de ikinci kuluçka dönemi olarak tanımlamıştık. Hapishane süreçlerinin kendilerinden sonra gelen dönemi, liderlik kadro ve fikir olarak şekillendirdiğine de dikkat çekmiştik. Bu iki örneği iyi analiz eden PKK Diyarbakır hapishane sürecini bir kuluçka dönemi gibi kullanmaya çalışır. Mahkemeleri propaganda yapabileceği kürsü, hapishaneleri de eylem yapabileceği alan olarak görür. Bütün propagandasını 12 Eylül hapishane süreci üzerine kurgular. Türk Solu ve aydınının PKK'yı 5 nolu Diyarbakır Cezaevi doğurmuştur yanılgısında görüldüğü üzere bunda hayli başarılı olur.

[481] **A.e.,** s. 310.
[482] **A.e.,** s. 456.
[483] **Milliyet,** 22 Ağustos 1979.

4.7.1. 12 Eylül Sürecinde, PKK'lıların Siyasi Savunmaları ve Cezaevi Eylemleri

27 Mayıs Darbesinin hemen öncesindeki 49'lar, 27 Mayıs Darbesi sonrasındaki 23'ler gibi genel tutuklamalarda tutuklananlar siyasi bir savunma yapmamıştı. 12 Mart darbesi sonrası DDKO davalarında ise Ocak Komününe mensup küçük bir grup dışında kimlik temelli siyasi savunma yapılmamıştı. Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci gibi Kürtçü Solun önemli isimleri kimlik temelli siyasi savunma yapmayı reddetmişti. Ocak Komününe mensup birkaç gencin yaptığı kimlik temelli siyasi savunma 1974-1980 arası dönemde Kürtçü Solun motivasyon kaynağı olmuştu. Kürtçü Sola mensup örgütlerin büyük bölümü 12 Eylül yargılamaları sürecinde siyasi savunma yapmazlar, tahliyeyi hedefleyen hukuki savunmalar yaparlar. Bu durumun istisnası PKK'lı tutuklulardır. PKK'lı tutuklular siyasi savunma yaparlar. Hatta 12 Mart darbe sürecindeki Ocak Komünü üyelerinin yaptığı siyasi savunmaların çok ötesinde bir siyasi savunma yaparlar. Mahkemelerde PKK ile olan irtibatlarını açıkça hatta övünerek açıklarlar, PKK'nın terör eylemlerini reddetmezler, gerekliliğinden bahsederek meşrulaştırmaya çalışırlar. Abdullah Öcalan'ın yakın çalışma arkadaşı Hayri Durmuş'un 1981 Mayıs ayında Diyarbakır 1 No'lu Askeri Mahkemesinde alınan ilk sorgusu bu konudaki en somut örneklerden biridir. Hayri Durmuş kendisine PKK mensubu olup olmadığını soran duruşma hakimine şu cevabı verir;

> *"Ben Kürdistan'da bağımsızlık ve demokrasiye öncülük etmekte olan Partiya Karkeren Kürdistan örgütünün bir üyesiyim. Başından beri bu hareketin faaliyetlerinde bulundum. Daha grup aşamasındayken çalışmalarına katıldım ve partileşme sürecinde yine fiilen çalışmalara katıldım, kuruluş toplantısında bulundum. Daha sonra Partinin Merkez Komitesine seçildim. Partinin Merkez Komitesi üyesiydim, doğrudur."*[484]

M. Hayri Durmuş'un sıra dışı olabilecek bu ifade tarzı sadece bununla sınırlı kalmaz. Durmuş, PKK'nın zoru yani terörün doktrinleştirmesini, şiddet içeren eylemlerini inkâr etmez, aksine onların gerekliliğine vurgu yapar;

[484] M. Hayri Durmuş'un 1981 Mayıs ayında Diyarbakır 1 nolu askeri mahkemesindeki sorgu tutanağı, **http://www.saradistribution.com/hayri_durmus_savunma.htm**

"Dün Mazlum arkadaşın da ifade ettigi gibi hareketimiz devrimci zoru ilke olarak benimsemektedir. Bu ilke aslında Marksizm'e, Leninizm'e ters düşmez. (.....) Gerek sınıfsal devrimlerin gerekse ulusal kurtuluş hareketlerinin uzun yıllar silahlı mücadelelerle sonuçlandığı, zafere ulaştığı bir gerçektir. Bu gerçeği bilen bizler elbette Kürdistan'da bir ulusal kurtuluş hareketini örgütlerken silahlı mücadeleyi ve devrimci zoru reddecek değiliz."[485]

M. Hayri Durmuş, sorgusunda, *"devrimci zor"* olarak gerekliliğine vurgu yaptığı terörü reddeden, terörü siyasi mücadelelerinin merkezine yerleştirmeyen diğer örgütleri ve mensuplarını da *"teslimiyetçilik"* ve *"pasiflikle"* suçlar;

"Bunu (zor'u yani terörü) reddedenleri şiddetle eleştiriyoruz; bunu açıkça belirtelim, silahlı mücadeleyi Kürdistan'da reddeden, bu tür bir mücadelenin gereksizliğine ve reformlarla başarıya gidilebileceğine inananları biz teslimiyetçilikle, pasiflikle suçlamaktayız. Esas olarak reformlarla sonuca gidilemeyeceğini, bir ulusal kurtuluş hareketinin ancak güçlü bir örgütlenme, güçlü bir cepheleşme ve bilahare, uzun dönemde yürütülecek bir silahlı mücadele ile gerçekleşebileceğini, zafere ulaşılabileceğini belirtiyoruz; bu bizim bir ilkemizdir."[486]

Hayri Durmuş'un mahkeme tutanakları, Hayri Durmuş'un bir mahkemeden ziyade, PKK'nın eğitim kampında konuştuğu izlenimini veriyor. Hayri Durmuş bu konuda tek değildir. Mazlum Doğan, Kemal Pir ve diğer PKK tutukluları H. Hayri Durmuş gibi kimlik temelli siyasi savunma yaparlar. Hepsi sistematik bir şekilde PKK'nın fikri örgüsünün merkezine yerleştirdiği *"Kürdistan sömürgedir"* tezini ve ona meşruiyet kazandıran *"Kürt Tarih Tezini"* dile getirirler. PKK tutuklularının sorguda ve mahkemede terörü açıkça doktrinleştirmesi, radikal bir siyasi savunma yapmaları, hapishanede *"sakin"* durmayacakları, farklı eylemlere imza atacaklarını gösteriyordu. Nitekim öyle de olur.

PKK'lı tutuklular diğer Kürt örgüt mensupları gibi Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'ne konulur. 12 Eylül Darbe sürecinde Türkiye'nin dört bir tarafındaki büyük hapishanelerde olduğu gibi Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'nde de siyasi tutuklulara işkence uygulanır. PKK'lı tutuklular kötü muamele ve işkenceye karşı sistematik bir

[485] **http://www.saradistribution.com/hayri_durmus_savunma.htm erişim..**
[486] http://www.saradistribution.com/hayri_durmus_savunma.htm **erişim..**

şekilde direnirler. İlk etapta toplu olarak açlık grevlerine başlarlar. Bu açlık grevi, 4 Mart 1981'de Kemal Pir ve Mehmet Hayri Durmuş'un liderliğini yaptığı ölüm orucu eylemine dönüşür.[487]

PKK'nın cezaevi eylemleri 1982'de artarak devam eder. 22 Mart 1982'de yani Nevruz günü daha sonra PKK içinde efsaneleşecek olan Mazlum Doğan kötü muameleyi protesto etmek için kendini öldürür. Mazlum Doğan'ın intihar eylemini Ferhat Kurtay, Eşref Anyık, Mahmut Zengin ve Necmi Öner'in eylemleri takip eder. Bu dört isim, 16 Mayıs 1982'de hapishane koşullarını protesto amaçlı kendilerini yakarlar. PKK, Diyarbakır hapishane sürecindeki tüm eylemlere önderlik eder.[488] Aynı dönemde Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'nde bulunan Mehdi Zana Mazlum Doğan'ın intiharı ve dörtlerin kendini yakmasını şöyle anlatır;

> *"22 Mart günü sabah sayım yapılıp gardiyanlar, Mazlum DOĞAN'ın kendisini hücresinde asmış olduğunu fark ettiler. Olayı bizden gizlemek için atılan dayak ve çıkarılan gürültüyle hücreler karmakarışık olmuştu. Yaşamayana anlatılması güç... Hemen marşlara başlatılarak, cenazeyi fark ettirmeden alıp götürdüler. Onlar gittikten sonra, Mazlum DOĞAN'ın kendisini astığını öğrendik. Bu yapılan, vahşilerin, barbarların, sömürgeci faşistlerin suratlarına vurulan ilk yumruktu. Ardından 17 Mayıs 1982 gecesi, 33. Koğuşta, Ferhat KURTAY, Necmi ÖNER, Eşref ANYIK, Mahmut ZENGİN ismindeki PKK'lı arkadaşlar, aralarında anlaşarak gece herkes uykudayken, üzerlerine yağlı boya, neft yağı, tiner vs. yanıcı maddeler dökerek-kağıt, naylon bidonlar arasında omuz omuza verip kendilerini ateşlediler. 5 No'lu zindanında devrimci tutsaklara yapılan baskı ve zulmü protesto etmek için kendilerini ateşleyen arkadaşlar "kahrolsun işkenceler! kahrolsun baskılar!" sloganları içinde alev alev yanarak hayatlarına son verdiler."*[489]

PKK 14 Haziran 1982'de PKK ana davasının görüldüğü sırada önceki eylemlerini gölgede bırakacak büyük eylemi başlatır. Hayri Durmuş mahkeme heyetine *"5 No'lu cezaevinde yapılan vahşeti protesto için hiçbir talep ileri sürmeden bu andan itibaren ölüm orucu eylemine giriyoruz"*[490] diyerek ölüm orucu eylemini başlatır. Hayri Durmuş'u, Kemal Pir, Ali Çiçek, Akif Yılmaz ve diğer sanıklar takip

[487] Temel, **a.g.e.,** s. 434.
[488] Arslan, **a.g.e.,** s. 248.
[489] Zana, **a.g.e.,** s.96
[490] **A.e.,** s.96

eder ve o gün PKK tarihine 14 Haziran direnişi olarak geçecek ölüm orucu eylemi başlar.[491] Mehdi Zana, Kemal Pir, Hayri Durmuş ve Ali Çiçek'in ölümü ile sonuçlanacak süreci şöyle anlatır;

> *"Hayri Durmuş, Kemal Pir, Akif Yılmaz ve Ali Çiçek 55. günden itibaren ölüm orucunda peş peşe şehit oldular. Diğer arkadaşlar, ölüm sırasında iken yetkililerin "artık işkence olmayacak, bundan sonra savunma hakkı herkese verilecek" diye söz vermeleri, üzerine arkadaşlar eyleme son verdiler. Bu olaydan sonra yüzbaşı Esat ayrılarak başka yere gitti. Yerine iç güvenlik amiri olarak Ali Osman Aydın tem' ettirildi."*[492]

Bu eylemlerin dışında Diyarbakır Cezaevi'nde biri 5 Eylül 1983, diğeri 4 Ocak 1984 olmak üzere iki büyük eylem daha yaşanır. 1981-1984 yılları arasında Diyarbakır 5 No'lu cezaevinde 30'un üzerinde insan ölür. Bunların bir kısmı eylemde, bir kısmı işkencede, bir kısmı ise farklı nedenlerden dolayı ölür. Ruşen Aslan'ın belirttiği gibi PKK, hapishane sürecini propaganda aygıtına dönüştürür.[493] Recep Maraşlı, Diyarbakır Cezaevi merkezli propagandalar sayesinde PKK'nın hedef kitlesi nezdinde güçlendiğini öne sürer;

> *"12 Mart cezaevlerindeki siyasi duruşları DDKO'lu gençler üzerinden onların öncülüğündeki siyasi yapılanmalara prestij kazandırmışken; 12 Eylül'ün Diyarbekir zindanı PKK'nin prestij kazandırdı. 1980 öncesi kendi dışındaki gruplara karşı da uyguladığı şiddet ve eylem biçimleriyle antipati duyulan, cezaevinin ilk yıllardaki pratiği ile de kötü bir sınav verdiği görüşü yaygın olan PKK, kadro ve kitle direnişleri sonucu bu intibayı önemli ölçüde kaldırdı. Yargılamalar sırasında yaygın olar siyasi ve ideolojik savunmalar yapıldı. Bu tutumlar sonuç olarak kitlede sempatiyle karşılığını buldu."*[494]

4.7.2. PKK'nın Yurtdışı Örgütlenmesi

Abdullah Öcalan yurt dışına çıkmaya karar verdiğinde, önünde Irak, İran ve Suriye seçenekleri vardır. Irak en makul seçenek gibi gözükse de Türkiye sınırına

---

[491] Temel, **a.g.e.,** s. 436, 437.
[492] Zana**, a.g.e.,** s.97.
[493] Arslan, **a.g.e.,** s. 248.
[494] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

yakın olan bölgede PKK'nın çatışma halinde olduğu Barzani'nin etkin olması bu seçeneği geri plana iter. Öcalan İran seçeneğini de ciddi ciddi düşünür. Hatta PKK merkez komite üyelerinden Mehmet Karasungur'u bir grup PKK'lı ile İran'a gönderir.[495] Ancak İran'dan sonuç alınamaz. Öcalan Irak ve İran seçeneklerinin zayıflaması üzerine Suriye'deki çalışmalarına hız verir. Hafız Esad liderliğindeki Suriye BAAS Rejiminin Türkiye'yi zora sokacak girişimlere sıcak bakması Öcalan'ın Suriye kararında etkili olur. Lübnan'ın güneyi Suriye'nin kontrolündedir. Suriye Baas yönetimi ile anlaşmak, sadece Suriye'nin değil Lübnan'ın da kapılarını PKK'ya açması anlamına geliyordu. Öcalan'ın beklediği gibi olur, Suriye İstihbarat Örgütü Muhaberat Öcalan'la hemen temasa geçer ve birlikte çalışma teklifinde bulunur. Öcalan teklifi kabul eder.[496]

Öcalan'ın teklifi kabul etmekten başka seçeneği yoktur. Hatta bu konuda Hafız Esad'ı ikna etmek için tüm ilişkilerini kullanır. Lübnan'ın, PKK'nın faaliyet göstereceği Türkiye sınırından uzak olması dezavantaj gibi gözükse de aslında örgüt için büyük avantajdır. Merkezinin Türkiye'ye uzak olması gelişim aşamasında olan örgütün güvenliği açısından çok önemlidir. Abdullah Öcalan bu dönemde Lübnan'daki Filistinli örgütler içinde kendisine ideolojik olarak yakın gördüğü Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) ve Filistin Demokratik Halk Cephesi (FDHC) ile iş birliği içine girer. Suriye'deki PKK militanlarını Lübnan'a geçirerek bu iki Filistinli gruba ait kamplarda eğitim almalarını sağlar. PKK zamanla bazı FDHC kamplarının kontrolünü ele geçirmeyi başarır.[497] İsrail, Lübnan'ı işgal etmeye başlayınca, varılan anlaşma gereği FKÖ ve onun şemsiyesi altında faaliyet gösteren Filistinli örgütler Lübnan'ı terk etmek zorunda kalır.

PKK böylece Lübnan'da hem geniş faaliyet alanı bulur hem de istediği silah ve cephaneyi elde eder. Suriye-Lübnan sınırının Lübnan tarafındaki Helvi Kampını *"Mahsum Korkmaz kampına"* dönüştürür. FKÖ'nün talihsizliği PKK için fırsata dönüşür. PKK bu tarihi fırsatı kaçırmaz ve 12 Eylül sonrası Suriye-Lübnan merkezli

[495] **A.e.,** s. 628.
[496] Yurtçiçek, **a.g.e.,** s. 52.
[497] Özer, **a.g.e.,** s. 626.

bir yapılanma oluşturur. Uzaklık sorun teşkil etmez, zira eylem yapacak PKK'lılar Lübnan'dan Türkiye-Irak sınır noktasına araçlarla getirilir. Suriye bu konuda her türlü kolaylığı sağlar.

Örgütü için korunaklı yeni bir merkez bulan Abdullah Öcalan PKK'nın 12 Eylül sonrası yapılanmasına hız verir. Bu çerçevede PKK, 15-26 Temmuz 1981'de, Lübnan'ın Helvi Köyü'nde PKK'nın Birinci Konferansı'nı düzenler. Abdullah Öcalan, Cemil Bayık, Duran Kalkan, Ali Haydar Kaytan, Sabri Ok, Baki Karer, Mahsun Korkmaz, Mehmet Karasungur'un da içinde bulunduğu 60'a yakın kişi katılır. Toplantının tek gündem maddesi PKK'nın yeni şart ve koşullar altında yeniden inşasıdır. Bu amaca yönelik kararlar alınır. O kararları uygulamak için kurullar, komiteler oluşturulur.

Birinci konferanstan bir sene sonra 1982'de PKK'nın 2. Kongresi yapılır. Kongrede PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki zayıf varlığını güçlendirme, Irak'ın Kuzeyini Türkiye'ye yönelik saldırıların üssü haline dönüştürme kararı alınır. Hafız Esad'ın kişisel girişimleri sonucu IKDP bu konuda ikna edilir[498] ve 1983 yazından itibaren PKK'ın Irak'ın kuzeyine yerleşmesi sağlanır. PKK İKDP ile yaptığı anlaşmayı dergisi Serxwebun'da yayınlar.[499] Böylece Irak'ın kuzeyi Lübnan'dan sonra örgütün ikinci merkezi olur. Aynı kongrede İran'daki yeni rejimle görüşme kararı alınır. İran Suriye ilişkilerinin mükemmel düzeyde olması, Esad rejimi şemsiyesi altında faaliyet gösteren PKK'nın işini kolaylaştırır. PKK Suriye'nin yardımı ile İran'daki yeni rejimle ilişkilerini geliştirir. İran, PKK'nın kendi toprakları üzerinden Ağrı-Kars-Van hattına geçmesine müsaade eder. Öcalan bu dönemki gelişmeleri ve Suriye'nin yardımlarını İmralı'daki sorgusunda şöyle anlatır;

> *"Ana üssümüz Lübnan Bekaa vadisi ve K. Irak'taki yapılanmamız 80'lerde başlamıştır. 1990 yılından sonra Suriye'de Filistin kimliği ile evler satın aldık Suriye'de önce Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad ile ilişki kurdum. (...) Suriye*

[498] Ümit Özdağ, Türkiye, Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayrinizami Savasın Anatomisi**,** Ankara: **Avrasya Stratejik Arastırmalar Merkezi (ASAM),** 1999, s.42.
[499] **Serxwebun,** S. 3, Ağustos 1980, s. 16.

bizi resmen tanımadığı için, Türkiye sorduğunda, "Bizde Apo kod adlı Abdullah Öcalan isimli birisi yoktur" diye akıllıca cevap veriyordu."[500]

PKK Suriye'ye geçip Lübnan'da konumlanmaya başlayınca, Suriye ve Lübnan'da çok etkin olan Ermeni lobisi ve Asala (Armenian Secret Army for Liberation of Armenia) Ermeni terör örgütü ile temasa geçer. Kürtçülerin ve Ermenilerin 1930'larda Suriye'de ortak kurdukları Hoybun örgütü deneyimi tekrar canlandırılmak istenir. İki terör örgütü Ocak 1980'de ortak hareket etme kararı alırlar, 7 Nisan 1980'de Lübnan'ın Sayda kentinde yaptıkları basın toplantısı ile günümüze kadar sürecek bu ittifakı kamuoyuna açıklarlar. PKK bu iş birliği çerçevesinde, 24 Nisan'ı *"Kızıl hafta"* olarak ilan eder. Asala bu dönemde PKK'ya finans, militan sağlama ve askeri malzeme konularında önemli destek verir, çok etkin olduğu Lübnan'da PKK'nın rahat hareket etmesini sağlar. İki örgüt Türkiye'de birçok ortak terör eyleminde bulunacak[501] kadar ilişkilerini derinleştirir, iki örgüt adeta tek bir örgüt haline gelir. Asala 1984'de bitince ya da Asala adı altında faaliyetlerine son verince, PKK Asala'nın maddi manevi tüm mirasını sahiplenir ve bu tarihten sonra çok daha güçlü ve bir sonraki aşamaya hazır hale gelir.[502]

4.6.2. PKK'nın Terör Eylemlerine Başlaması: Eruh ve Şemdinli Baskını

Abdullah Öcalan bütün çalışmalarını *"stratejik savunma, stratejik denge, stratejik saldırı"* olmak üzere üç aşamadan oluşan[503] uzun soluklu halk savaşı stratejisi çerçevesinde yürütür. Stratejik savunma aşamasında gerilla bölgelerini oluşturmak hedeflenir, stratejik denge aşamasında grevler, boykotlar ve sivil itaatsizlikle yerel başkaldırılar tetiklenmeye çalışılır,[504] yapılan tedhiş eylemleri ile kaos ve istikrarsızlık hedeflenir. [505] Bu eylemlerin sonucunda iktidarın halka orantısız güç kullanması ve

[500] Uğur, **a.g.e.,** s. 49.
[501] Ercan Çitlioğlu, **Yedekteki Taseron: ASALA, PKK,** Ankara: Ümit, 1998, s.103-110
[502] Aktaş, **a.g.e.,** s. 31.
[503] Sertaç H. Başeren, **Teori, Örgütler, Olaylar,** ASAM Yay., Ankara 2000, s. 45.
[504] Nihat Ali ÖZCAN, Erdem GÜRKAYNAK, **Kim Bu Dağdakiler?** TEPAV Araştırması, Ankara 2012, s.86
[505] Özcan, **a.g.e.,** s.86-87

buna tepki olarak da yerel halkın kendilerine katılması beklenir. Yeterli halk desteğine sahip olan örgüt, son evre olan stratejik saldırı aşamasında, [506] hükümete yönelik zaman zaman konvansiyonel savaş boyutlarına ulaşacak büyüklükte düzenli saldırılar (terör faaliyetleri) başlatabilir. [507]

Barzani ve İran'la yapılar anlaşmalar sayesinde, PKK 1984'e gelindiğinde Irak'ın kuzeyinde yüzlerce silahlı militan ve birçok kampa sahiptir. PKK'lılar Türkiye sınırına sıfır kilometre bu kamplardan geçip halk ile temas kuruyor, sıkıştıklarında ise birkaç kilometre yürüyerek Irak'a yani güvenli bölgeye geçebiliyorlardı. Suriye ve Lübnan'ın merkez olması, Irak'ın kuzeyinin eylem alanına dönüşmesi, İran'ın da PKK'ya geçiş vermesi, PKK'ya söz konusu stratejiyi uygulama imkânı sağlar. Öcalan strateji çerçevesinde 5 kişiden oluşan Kürdistan Kurtuluş Birliği, Kürtçe kısa yazılımı ile HRK'yi[508] oluşturur.[509] HRK, bünyesinde 3 silahlı birlik kurulur.[510] Hedefleri Siirt'in Eruh, Hakkâri'nin Şemdinli, Van'ın Çatak ilçesidir. HRK bünyesindeki iki silahlı birim, 15 Ağustos 1984'te Siirt, Eruh ve Hakkâri'nin Şemdinli ilçelerine baskınlar düzenler.[511] Bir askeri şehit edip 9 askeri yaralarlar.[512] İrtibat sağlayamadıkları için Van-Çatak saldırısı düzenlenemez. PKK'nın mücadelesinde *"İlk Kurşun"* olarak gördüğü[513] bu saldırılarla PKK, HRK'nın kuruluşunu duyurur. [514]

Dönemin iktidarı saldırıyı çok ciddiye almaz. Başbakan Turgut Özal tatilde bulunduğu Bodrum'da yaptığı açıklamada saldırıları bitmek üzere olan ayrılıkçı birkaç örgütün sesini duyurmak için yaptığı saldırılar olarak tanımlar, sonraki yıllarda çok eleştirilecek şu ifadeleri kullanır; "*Bu olaylar çok önemli değildir. Bazı ayrılıkçı örgütlere mensup kalıntılar Irak'tan da sızabileceğini sandığım kişilerle bu saldırıyı düzenlemiş olabilir. Amaçları, var olduklarını düşündürmektir. Biz bu oyunlara karşı*

[506] Yılmaz, **a.g.e.,** s.224.
[507] Kurul, **a.g.e.,** s. 255. Arslan, **a.g.e.,** s. 43
[508] Hezen Rızgariya Kürdistan
[509] Yılmaz, **PKK Terör Örgütünün Siyasal Alan ve Legalleşme Faaliyetleri (1975-2006***),* s. 238.
[510] Temel**, a.g.e.,** s. 465.
[511] Kılıç, **a.g.e.,** s. 177.
[512] Şimşir, **a.g.e.,** s. 627.
[513] Temel, **a.g.e.,** s. 466.
[514] Ömer Yılmaz, **PKK Terör Örgütünün Siyasal Alan ve Legalleşme Faaliyetleri (1975-2006),** Başkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005. s.51.

oldukça dikkatliyiz."[515] Genelkurmay Başkanlığının tepkisi çok sert olur. Genelkurmay terör saldırısı hakkında kamuoyunu bilgilendirdikten sonra, teröristlere yönelik operasyonların başladığını belirtir.

> *"15 Ağustos 1984 gecesi, sol ayrılıkçı örgütlere mensup bir grup silahlı terörist Siirt ili Eruh İlçesi jandarma karakol binasına karsı bombalı ve silahlı saldırıda bulunmuş ve ilçe halkı üzerinde baskı ve sindirme eylemlerine başvurmuştur. Söz konusu saldırı sırasında meydana gelen müsademede bir jandarma eri şehit olmuş, 6 er ve 3 sivil yaralanmıştır. Aynı günün akşamı, Hakkâri ili Şemdinli ilçesinde diğer bir ayrılıkçı terörist grup, jandarma subay açık hava gazinosunu, subay lojmanlarını ve ilçe jandarma karakolunu otomatik silahlarla taramışlar ve burada da bir subay, bir astsubay ve bir erimiz hafif şekilde yaralanmıştır. Her iki olay üzerine derhal incelemeye başlanmış ve her iki bölgeye sevk edilen takviye birlikler ile teröristlerin yakalanması için geniş bir operasyona başlanılmıştır."*[516]

Genelkurmay açıklamasında belirttiği üzere PKK'ya yönelik kapsamlı operasyonlar başlatır. HRK, operasyonlar karşısında tutunamaz ve sınır ötesine çekilir. Öcalan, bu başarısızlıktan yola çıkarak, silahlı mücadelenin sadece HRK ile yapılamayacağı, bir cephe örgütünün kurulması gerektiği kanaatine varır ve 21 Mart 1985'te Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi anlamına gelen *"Eniya Rızgariya Netevva Kürdistan"* kısa yazılımıyla ERNK'yı kurar.[517] Örgüt içinde cephe olarak isimlendirilen ERNK, PKK'nın siyasi kanat yapılanmasını oluşturur.[518] Emin Demirel, ERNK'yi Öcalan'ın tüm Kürtçü örgütleri tek bir çatı altında toplama girişimi olarak tanımlar.[519] Mahmut Arslan ERNK'nın görev ve işlevini şöyle özetler;

> *"Yurt içi ve yurt dışında örgütlenme, taraftar desteği sağlama, sempatizan ve eleman kazanma, mali destek kaynakları bulma, propaganda faaliyetlerini yürütme ve bunlara ek olarak mitingler, basın toplantıları ve açlık grevleri gibi faaliyetleri düzenlemek Cephe adı verilen unsurun görevleridir. (...) Parti ideolojisi doğrultusunda halkın her kesiminden örgüte katılım sağmaya çalışan ERNK bu amaçla eğitimler düzenlemek ve psikolojik harekât gibi eylemler gerçekleştirmektedir. Cephe eylemlerinin yanı sıra bazı kanlı eylemlere de katılmış olan ERNK için yarı askeri yarı siyasi bir örgüt demek mümkündür."*[520]

---

[515] **Milliyet,** 23 Ağustos 1984.
[516] **Milliyet,** 18 Ağustos 1984.
[517] Demirel, **a.g.e.,** s.314.
[518] **A.e.,** s. 466.
[519] Demirel, **a.g.e.,** s.93.
[520] Arslan, **a.g.e.,** s.47-48.

Öcalan ERNK'nın başına Mahsum Korkmaz'ı getirir. Mahsum Korkmaz liderliğindeki PKK militanları 1986'nın başından itibaren Türkiye'ye sızmaya başlarlar. Türk güvenlik güçleri Eruh ve Şemdinli baskınlarında olduğu gibi hazırlıksız değildir. Mahsum Korkmaz ve emri altındaki PKK'lı teröristler Gabar Dağı'nda öldürülür. PKK'nın 1986 için planladığı bölgedeki eylem yoğunluğu başlamadan biter. Mahsum Korkmaz ve grubunun öldürülmesi Öcalan ve PKK'nın mücadele motivasyonuna büyük darbe indirir.

4.6.3. PKK'nın III. Kongresi ve Sivil Katliamlarını Doktrinleştirmesi

Abdullah Öcalan, Gabar hezimetinin etkisini minimize etmek ve örgüte yeniden bir motivasyon kazandırmak için 1986'nın Ekim ayında PKK'nın 3. Kongresini toplar ve radikal kararlar alır. Yetersiz bulduğu HRK'nin ismini Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu (Arteşe Rızgariya Gele Kürdistan) yani kısa yazılımıyla ARGK olarak değiştirir.[521] 21 Mart 1985'de ERNK'nin kurulması, 3. Kongrede de HRK'nin isminin ARGK olarak değiştirilmesi ve yeniden yapılandırılması ile PKK'nın sac ayağı diye tabir edilen üçlü örgütlenmesi nihayete erer. Cephe yani siyasi kanat ERNK, ordu ARGK, parti PKK'dır. Böylece, parti, cephe ve ordu örgütlenmesi tamamlanmış olur. ARGK düzenlediği terör eylemleri ile kısa sürede adını duyurur. ARGK, *"Ana Karargâh, Sahra Komutanlığı, Eyalet Komutanlığı"* örgütlenmesi ve *"gönüllü-yükümlü ve zorunlu askerlik yasası"* ile katılım sorununu çözer. Bir taraftan bunlar yapılırken diğer taraftan PKK'nın Öcalan dışındaki diğer üst düzey tüm yöneticileri görevden alınır ve yerlerine yeni isimler atanır. Örgüte yeniden motivasyon kazandırmak için Helvin Kampının ismi Mahsum Korkmaz Kampı olarak değiştirilir. Yapılan propaganda ile Mahsum Korkmaz örgüt içinde sembol isme dönüştürülür. Öcalan, böylece örgütün askeri kanat sorumlularına gerekirse kendilerini feda etmeleri mesajını verir.

PKK üçüncü kongresinde, kendini desteklemeyen, devletin yanında duran sivillere yönelik katliam kararı alır. PKK'nın manifestosu niteliğindeki *"Kürdistan*

[521] **A.e.,** s. 466.

Devriminin Yolu" adlı uzun metinde Öcalan'ın zoru yani şiddeti nasıl kutsadığını görmüştük. Yine PKK'nın 1980 öncesi diğer Kürtçü Sol örgütlere ve bölgede kendilerini desteklemeyenlere karşı nasıl katliamlar yaptığını görmüştük. PKK 3. Kongresinde köy korucularının cezalandırılması adı altında sivil katliamları doktrinleştirir ve bölgede köy baskınları ve sivil katliamları sistemleştirir. Güvenlik güçlerine karşı başarısızlığını bölge halkından terörle çıkartır.

PKK'nın terör dalgası yüzünden bölgedeki Türk ve Arap kökenli yüzbinlerce aile anayurtları olan bölgeyi terk edip batıya yerleşmek zorunda kalırlar. PKK'nın terör dalgası yüzünden bölgenin bin yıllık demografisi değişir. 1955-1960 ana dil temelli sayımlarda bölgenin %40 olan Türk kökenli nüfusu 2018'e gelindiğinde %10'a düşer. Son 40 senede PKK terörü yüzünden bölgeden yüz binlerce Türk aile göç etmek zorunda kalır. PKK arka cephe olarak gördüğü bölgede Türk ve Arap kökenli hiçbir aile bırakmamaya çalışır.

Abdullah Öcalan kitaplarında ve açıklamalarında şiddetin önemine vurgu yapar. Şiddete dayanmayan hiçbir metot ve taktiğin bölgede başarılı olmayacağını ifade eder. Ancak şiddetin doktrinleştirilmesiyle örgütün hedeflerine ulaşabileceğini söyler. Nitekim PKK Öcalan'ın tezleri doğrultusunda bölgede terör ve korku imparatorluğu kurar. Ancak bu şekilde bölge üzerinde hakimiyeti kurabilir. PKK'nın 1986'dan sonra bölgede sistematik olarak uyguladığı terör ve baskıcı politikaları tüm keskinliği ve canlılığı ile hala devam etmektedir. David McDowall PKK'nın zoru yani terörü doktrinleştirmesini, bölgede şiddete dayalı bir hakimiyet kurmasını *"korku iklimi"* olarak tanımlar ve bu *"korku iklimini"* şu şekilde açıklar;

> *"PKK bir korku iklimi yarattı. Kürdistan'daki muhafazakarlığın merkezine acımasızca vurdu ve ateizm ile sosyal devrim vaazı veriyormuş gibi göründü. Sıradan Kürtler arasında büyük bir kararsızlık yarattı. Çoğu ondan korkuyordu, bazıları sistem içindeki konumlarını ya da geleneksel dünya görüşlerini tehdit ettiği için ondan nefret ederken, bazıları da gizlice (ya da çok gizlemeden) cesaretine hayranlık duyuyordu. Bu korku, nefret ve hayranlık duyguları, PKK'nın Devlet tarafından kendi ilerlemesine direnmek amacıyla*

silahlandırılan köylüleri vurmaya başladığı 1987-1988 yıllarında ciddi bir etki yaratmaya başladı."[522]

4.6.4. PKK'nın Türkiye'deki Kürtçü Sol ve Kürtçülük Hareketi Üzerinde Hakimiyet Kurması

Özgürlük Yolu, Rizgari, DDKD, TKDP, Kawa gibi 1974-1980 arası Kürtçü Solun omurgasını oluşturan büyük örgütlenmelerin 12 Eylül karşısında tutunamadıklarına ve dağıldıklarına değinilmişti. 12 Eylül Darbesi ve onu takip eden süreç 1983'de sona erer. 1983'de seçimler yapılır ve normal siyasi hayata geçilir. 1980 öncesi faaliyet gösteren diğer tüm siyasi parti ve örgütler yeniden yapılanarak farklı isimler adı altında yeniden faaliyet göstermeye başlarlar. PKK dışındaki Kürtçü Sola mensup örgütler yeniden toparlanamaz. Bu durum sadece Türk devletinin bu örgütlere karşı aldığı güvenlik tedbirleri ile açıklanamaz. Devlet diğer örgütlere de darbe indirdi, onlara karşı da sert tedbirler aldı. PKK'nın da içinde olduğu birçok sol örgüt yeniden toparlanırken, Kürtçü Solun en güçlü örgütlenmeleri niye tekrar toparlanamadı sorusunun cevabı PKK ve onun diğer örgütlere karşı geliştirdiği "katıl ya da yok ol" politikasıdır. PKK 1978-1980 arasında diğer Kürtçü Sol örgütlenmelerini şiddetle tasfiye etmeye yönelik bir politika geliştirir. Hemen hemen tüm örgütlere savaş açar, söz konusu örgütlerin militanlarını öldürür. Kürtçü Sol örgütlenmelerini büyük ölçüde sindirmeyi başarır. PKK söz konusu bu politikasını 12 Eylül 1980 darbesinden sonra devam ettirir, hatta bu politikasını üçüncü kongrede doktrinleştirir, bölgede kendisi dışında faaliyet gösterebilecek hiçbir Kürtçü Sol örgüt bırakmaz, hepsini yok eder. PKK dışındaki diğer örgütler sadece Avrupa'da varlık gösterebilir, o da Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı TKSP örneğinde olduğu gibi sembolik olmanın ötesine geçmez.

PKK, Kürtçü Sol dışında, Kürtçülük Hareketinin diğer örgütlerine de savaş açar. Molla Mustafa Barzani ve hareketi KDP'nin Türkiye'deki etkisi ve popülaritesi 1958'den sonra tahminlerin ötesinde artar. Musa Anter, Sait Kırmızıtoprak gibi sosyalist Kürt aydınları bile Barzanici olarak tanımlanacak kadar Barzani ve

[522] McDowall, **a.g.e.,** s. 558, 559.

hareketine sempati duyarlar. Sait Kırmızıtoprak, bir adım daha ileri gidip, 1970'de Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurar ve Kuzey Irak'ta Barzani bölgesine geçerek Türkiye'nin aleyhinde faaliyetlere başlar. Barzani ve hareketi bu dönemde Türkiye'de çok popülerdir. IKDP'nin 1974'de Bağdat'a karşı yenilmesi ve 1975'deki bölünmesinden sonra IKDP'nin Türkiye'deki etki ve popülaritesi önceki yıllara nazaran azalır ama hala o dönemin Türkiye'deki en etkili Kürtçü yapılanması olmaya devam eder. PKK, 12 Eylül sonrası, Barzani ve hareketinin Türkiye'deki etkisini tamamen kırar, neredeyse yok eder.

Kısaca özetlemek gerekirse, PKK 1986'dan sonra Kürtçü Solun ve Kürtçülük Hareketinin Türkiye'deki tek temsilcisi haline gelir. 2020 yılına geldiğimiz şu günlerde durum değişmemiştir, aksine PKK bu konuda konumunu ve gücünü daha da perçinleştirmiştir. Tez konusunun kapsam alanı dışına çıktığı için PKK'nın 1986'dan sonraki gelişimine değinilmemiştir.

4.6.5. PKK: Sosyalist Görünümlü Kürtçü Hareket

Kürtçü Sol birkaç istisna isim dışında hiçbir zaman önceliklerinin *"Bağımsız Kürt devleti"* kurmak yani Kürt milliyetçiliği olduğunu, sosyalizmi bu hedefe ulaşmada bir araç olarak gördüklerini söyleme erdeminde bulunmaz. Israrlı bir şekilde, kendilerinin ana hedefinin sosyalizmin olduğu, Türk Solunun şovenist uygulamalarının kendilerini bağımsız hareket etmeye zorunlu kıldığını iddia ederler. PKK üzerine yaptığımız uzun birincil kaynak araştırmaları, konu hakkındaki zengin literatür okumalarımız Kürtçü Solun bu iddialarının doğru olmadığı, PKK'nın kendi Marksist jargonunu kullanacak olursak, Kürtçü Şoven bir hareket olduğunu gösterdi.

Birçok yazar ve araştırmacı PKK'nın milliyetçi kimliğine dikkat çeker. Graham Fuller- Henri Barkey, PKK'yı sosyalizmin arkasına saklanan Kürt milliyetçisi bir hareket olarak görür.[523] Kurubaş, PKK ile Kürtçülüğün yükselişe geçtiğini, bir süre

[523] Graham Fuller- Henri Barkey, **Türkiye'nin Kürt meselesi,** Profil Yayıncılı, İstanbul, 2011, s. S. 49.

sonra Kürtçülüğün dinin yerini aldığını vurgular.[524] Mehmet Arslan bu durumu PKK'nın ideolojik yozlaşması olarak tanımlar. PKK'nın temel ideolojisinin Marksizm-Leninizm olduğunu ama *"zamanla yozlaşarak ideolojik çizgisinden"* uzaklaştığını öne sürer;

> *"PKK "Bilimsel Sosyalizm" rehberliğinde feodal düzeni ve sömürgeciliği yıkarak bağımsız bir devlet kurma fikrini, kendi program ve manifestosunun ancak Marksist-Leninist ideoloji ile dünyanın sosyalist güçlerini yanına alarak gerçekleştirebileceği düşüncesi ile geliştirmiştir.*
>
> *Marksist-Leninist ideolojisinde Birleşik Kürdistan Devleti Kurmak amacıyla yola çıkan ve örgütlenmesini de bu ideolojik temel doğrultusunda gerçekleştiren PKK zamanla yozlaşarak ideolojik çizgisinden uzaklaşmış, etnik ve ayrılıkçı fikirleri savunmuş ve dini temaları da kullanmıştır. Örgütün kuruluşundan itibaren ideolojik gelişimi incelendiğinde benimsenen ideolojinin evrelere kesin ve net bir şekilde ayrımının olmadığı görüleceğinden farklı evrelerde farklı ideolojileri eşzamanlı olarak uyguladığını söylemek mümkündür."* [525]

Biz doktora çalışmamızda PKK'nın ideolojik yozlaşma yaşayarak zamanla dönüştüğü tezinin doğru olmadığını, PKK'nın kurulduğu andan itibaren Kürt milliyetçisi bir hareket olduğunu, sosyalizmin amaç değil hedefe ulaşmada bir araç olarak görülüp kullanıldığını, kısacası PKK tarafından araçsallaştırıldığını tarihi süreç içerisinde somut örneklerle göstermeye çalıştık. Bu konuda Kürtçülük Hareketinin önemli kalemlerinin açıklamasından önemli ölçüde yararlandık. İsmail Beşikçi Kürtçü Solun gerçek amacının Kürt ulusal mücadelesi olduğunu, "*Enternasyonalizm, sosyalizm, devrimcilik gibi kavramları"* taktiksel amaçlarla kullandığını açıkça ifade eder;

> *"İnkarcı asimilasyoncu politika ve uygulamalara karşı çıkmak, Kürtlerin ulusal ve toplumsal varlığını, Kürtçeyi savunmak, bunlara vurgu yapmak, örneğin "ben kürdüm", "anadilim Kürtçedir" demek çok büyük bir risk almayı gerektiriyor. Bu gibi durumlarda devlet önümüze hemen çok ciddi bir fatura uzatıyor. İnsanlar bu gibi riskleri alamadıkları için, bu tür risklerle karşılaşmamak için kendi temel sorunlarını enternasyonalizm gibi bir kavram içinde eritmeye çalışıyorlar. Böylece hem moda olan kavramları savunmuş oluyorlar, o siyasal süreçlerin içinde gözükmüş oluyorlar, hem de risk*

[524] Kurubaş, **a.g.e.,** s. 29.
[525] Arslan Mahmut, **PKK'nın Hakimiyet Stratejisinde Şiddet kullanımı,** Gaziantep Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2019, s. 41.

almaktan uzak durmuş, kendilerini gizlemiş oluyorlar. Enternasyonalizm, sosyalizm, devrimcilik gibi kavramlar, bu kavramların gereklerini gerçekten yerine getirmek için değil, kendinden kaçışı ve temel sorunlardan kaçışı gizleyen bir perde olarak kullanılıyor."[526]

Konu üzerinde önemli bir çalışma yapan Mustafa Doğan Kürtçü Solun *"sosyalist-enternasyonalist"* kimliğinin Kürtçü kimliğinin çok gerisinde kaldığına, Kürtçü Sol için asıl önemli olanın Kürtçülük olduğunun altını çizer;

"Bununla beraber, solcu gelenekten gelen üyelerin hakim olması nedeniyle de bir "sosyalist-enternasyonalist" yönleri bulunmaktadır; fakat bu "sosyalist-enternasyonalist" yön, daha önce de belirtildiği gibi Kürtçülüğe göre son derece geridedir. Bu nedenle DDKO"lar konusunda son derece önemli olmasına rağmen, savunmalarla (DDKO Dava Dosyası) yetinilen bir okuma, DDKO'ların yanlış anlaşılmasına yol açabilir. Zira yukarıda değinildiği gibi "sosyalist-enternasyonalist" vurgu yoğunluğu, daha çok bir strateji niteliği taşımaktadır."[527]

Birçok araştırmacı, PKK ile beraber Kürt milliyetçiliğinin yükselişe geçtiğini öne sürer. Muhittin Imıl doktora çalışmasında PKK'nın Kürt milliyetçiliğini, bölge halkındaki Kürtlük bilincini güçlendirdiğini, PKK sayesinde Kürtçülük hassasiyetinin dini hassasiyetin önüne geçtiğini söyler;

"1980 sonrasında örgütün şiddet eylemleriyle birlikte hedef kitlesine karşı kullandığı propaganda dili, Kürtlük bilincinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Daha önceden kullanılan ekonomik geri kalmışlık ve sömürgeleşme temaları yerine Kürt kimliğine yapılan vurgu, örgütün ve şiddet eylemlerinin halkın gözünde meşrulaşmasını sağlar. Takip eden 15 yılda Kürt milliyetçiliğini hiç olmadığı kadar güçlendiren PKK sayesinde Kürtlüğünü unutanlar bile yeniden Kürtlük bilincine sarılırlar. (...) Önce Müslüman sonra Kürt olan birey, 40 yılda "hem Müslüman hem Kürt" ve "önce Kürt sonra Müslüman" hale gelmiş, dini ve etnik kolektif kimliklerin ağırlıkları yer değiştirmiştir."[528]

PKK'nın milliyetçi kimliği PKK'nın söylemine yansır. Sosyalist jargonda milliyetçiliğin karşılığı yurtseverlik tabiridir. PKK baştan itibaren kendini yurtsever bir örgüt olarak tanımlar, *"Kürdistan Yurtsever İşçiler Birliği", "Kürdistan Yurtsever*

---

[526] İsmail Beşikçi, "Hapisteki DDKO, Devrimci Doğu Kültür Ocakları", **Bir Dergisi Araştırma İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006, s. 174-185.
[527] Mustafa Doğanoğlu, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları, (DDKO) ve Siyasal Ayrışma", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** C., 71, S. 3, 2016, s. 956.
[528] Imıl, **a.g.e.,** s. 199.

Gençlik Birliği" ve "Kürdistan Yurtsever Birliği" gibi örgütlenme isimlerinden anlaşılacağı üzere örgütlenmelerinin birçoğunda da yurtsever tabirini kullanır. Bütün bunlar bize, PKK'nın sosyalizm kisvesine bürünmüş Kürtçü bir örgüt olduğunu, Türk Solunun Kürtçü Solu değil aksine Kürtçü Solun Türk Solunu kullandığını gösteriyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇÜ SOLUN FİKİR ÖRGÜSÜ VE MODERN KÜRT TARİH TEZİ

5.1. KÜRTÇÜ SOLUN FİKİR ÖRGÜSÜ

Yaptığımız araştırmalar Kürtçülük akımının temelinde Rusların Kürtlere yönelik düzenli akademik çalışmaları ve bu çalışmalar sonucunda oluşan Modern Kürt Tarih anlayışı olduğunu, Kürtçü Sola mensup tüm örgütlerin manifestoya dönüştürdüğü Kürt Tarih Tezinin de bu tarih anlayışı üzerinden yükseldiğini gösterdi. Biz de tez konumuzun daha iyi anlaşılması için, Rusların Kürtlere yönelik akademik çalışmalarını, Modern Kürt Tarih anlayışını ve Kürt Tarih Tezini detaylı bir şekilde ele aldık. Bölümün sonunda, Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun "Kürt Tarih Tezine" dayanarak Türkiye Cumhuriyeti hakkında ileri sürdüğü iddiaları tarih biliminin objektif ilkeleri çerçevesinde değerlendirdik.

5.2. RUSYA'NIN KÜRTLERE VE KÜRTÇÜLÜĞE YÖNELİK ÇALIŞMALARI

Modern Rusya'nın babası olarak görülen Çar I. Petro (1682-1725) Rusya'nın sıcak denizlere inme fikrini ortaya atar ve bunu devlet politikasına dönüştürür. Rus Çariçesi II. Katerina (1729-1796) bu politikayı *"Grek Projesi"* adı altında kuramsallaştırır, başında Rus bir prens bulunacak İstanbul merkezli bir Grek devleti projesi geliştirir. Tam bağımsız bir devletten ziyade Rusya'ya bağlı yasal bir devlet söz konusudur. Rusya sıcak denizlere inme fikrini devlet politikasına dönüştürdükten sonra bu amaca yönelik çalışmaları hemen başlatır. İlk etapta işgal edeceği coğrafyayı tanımak ister. Arapça, Osmanlıca ve Farsçanın öğrenilmesine yönelik çalışmalar başlatır.[1]

[1] Vügar İmanov, **Orta Doğu Yıllığı**, Küre yayınları, İstanbul, 2009, s. 388.

5.2.1. Rusya'nın Kızılelma'sı: Sıcak Denizlere İnme Politikası

Sıcak denizlere inme politikası Ortodoksların hamiliği ve Romanın mirasçısı düşünceleri ile birleşince Rusya'nın Kızılelma'sına dönüşür. Rusya tüm devlet politikalarını bu nihai hedefine göre şekillendirir. Rusya bu hedefe ulaşmak için kendine biri Balkanlar diğeri Kafkaslar üzerinden olmak iki güzergâh belirler. Balkanlar üzerinden seçilen güzergâhın hedefinde Rusların Çargrad yani Çar şehri dedikleri İstanbul vardır. Nitekim önceki satırlarda da belirttiğimiz üzere, II. Katerina İstanbul merkezli özel bir proje geliştirir. Kafkaslar üzerinden giden ikinci güzergahın hedefinde İskenderun ve Basra Körfezi vardır. Rusya Kafkaslardan güneye inerek bir koldan Basra Körfezine dolayısıyla Hint Okyanusuna, diğer koldan İskenderun Körfezine dolayısıyla Akdeniz'e inmeyi hedefler.

5.2.1.1. Kürdoloji Enstitüsünün Kurulması

Rusya ile kendine Kızılelma olarak belirlediği hedef arasında Anadolu, İran, Irak coğrafyası ve bu coğrafyada bulunan kültürler, etnik gruplar vardır. Rusya klasik politikası olan yerel etnik grupları birbirlerine ve o bölgede hâkim olan devletlere karşı kullanarak kendine alan açma politikasını burada da uygulamaya karar verir. Geoffrey Hosking Rusların sıcak denize ulaşmada benimsediği bu taktiği şöyle özetler;

> *"(Ruslar) karışık bölgelerdeki etnik veya kabile liderleriyle yakından ilgilenme; onlardan önce bilgi alma, sonra onları birbirine düşürme ve bölme; sonra onların bazılarıyla veya hepsiyle ittifak yapma ve son olarak mümkünse kendi topraklarına katma eğilimi gösterirdi. Bu şekilde, Rusya'nın genişlemesi, sınırlarındaki klientalizmi güçlendirdi."*[2]

Rusların hedef olarak belirlediği coğrafyada bulunan etnik gruplardan bir tanesi de Kürtlerdir. Ruslar bu coğrafyadaki diğer etnik unsurlar gibi Kürtlerle de yakından ilgilenmeye başlar. II. Katerina söz konusu etnik gruplara yönelik sistematik çalışmalar başlatmış, bu çerçevede birçok enstitü kurdurtmuştu. Kürtlere yönelik

[2] Geotfey Hosking, **Rusya ve Ruslar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 20.

Kürdoloji Enstitüsü de 1787'de Rus Bilimler Akademisi üyesi Simon Pallas tarafından kurulur.[3] Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere Kürtler hakkında ilk sistematik çalışmaları Ruslar başlatır. 1787 gibi çok erken bir dönemde Kürdoloji Enstitüsünü kurarlar. Ruslar Kürtler üzerine yaptıkları çalışmaları Rusya'nın Bilimler Akademisi üzerinden Koordine ederler.[4]

5.2.1.2. Kürt Kültürünün Canlandırılması

Ruslar Osmanlı İmparatorluğu'na karşı büyük bir zafer kazandığı 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Anadolu'nun doğusu başta olmak üzere Anadolu'nun dört bir tarafında konsolosluklar açarlar. Rus konsolosluklarının sayısı kısa sürede 30'a ulaşır.[5] Ruslar söz konusu diplomatik merkezler sayesinde bölgede Kürt kültürü, Kürt dili, Kürt yaşamı hakkında materyalleri toplayıp Rusya'ya taşırlar. Rusya'nın bu alanda çok zengin bir arşive sahip olması 1878-1917 yılları arası Anadolu'da yaptıkları çalışmalardan kaynaklanmaktadır.

Rusların Kürtler konusundaki akademik çalışmalarının 1878'den sonra hızlandığını söylemek daha doğru olur, zira Kürtlere yönelik bölge temelli çalışmalar 1830'lı yıllara kadar uzanır. 1836-1869 arasında Erzurum ve İzmir'de Rus Konsolosluğu yapan Aleksander Augus Jaba Kürtçülük konusundaki çalışmaları ile dikkat çeker. Jaba özellikle Kürt dili, edebiyatı, kültürüne yönelik edebi konulardaki çalışmaları ile öne çıkar. Jaba Erzurum'da bulunduğu dönemde Kürt kültürüne ait *"destan, hikaye, masal, beyit, şiir, anı ve yazılı türküleri"* toplar ve Kürt kültür, edebiyat ve tarihine ait malzemelerden çok zengin bir arşiv oluşturur. Dokuz Kürt şairin şiirlerini bir kitapta toplatılarak yayınlanması gibi bir kısmını kendi yayınlar, bazılarının da yayınlanmasına öncülük eder.

---

[3] Rohat Alakom, **Kürdoloji Biliminin 200 yıllık Tarihi geçmişi (1787-1987),** Deng Yay. Ankara, 1991, s. 96.
[4] Bilal Şimşir, **Kürtçülük, 1787-1923,** Ankara Bilgi yayınevi, Ankara, 2010, s. 22.
[5] Burcu Özdemir, Ayna Askeroğlu Arslan**,** "Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947)", **İnsan&İnsan,** yıl 5, S. 17, yaz 2018, s. 198.

Aleksander Jaba Erzurum'da görevi bittikten sonra burada topladığı ve içinde çok değerli 84 el yazması eserin olduğu zengin arşivi Petersburg'a götürür.[6] Bu eserlerden biri de Ahmed-i Hani'nin yazdığı *"Mem u Zin"* eseridir. Jaba, *"Mem U Zin'in"* Fransızca *"Melangé asiatik"* dergisinde yayınlanmasını,[7] Batı tarafından tanınmasını sağlar. Bundan sonra eserin farklı dillerde birçok baskısı yapılır. Jaba ayrıca Kürtçe-Fransızca, Fransızca-Kürtçe ve Kürtçe-Rusça sözlükler de hazırlar, Bilimler Akademisi Jaba'nın Kürtçe-Fransızca sözlüğü yayınlar.[8] Aleksander Jaba yaptığı katkılarından dolayı Kürt edebiyatını ortaya çıkaran ve tanıtan kişi olarak bilinir. Bilimler Akademisi üyesi ünlü Rus oryantalist Veliaminov-Zernov Kürtler üzerine önemli çalışmalarda bulunur. Bilimler akademisinin bir başka önemli üyesi F. Charmoy Bitlis Emiri Şerefhan'ın Farsça yazılan Şerefname'sini Fransızcaya çevirip 4 cilt halinde yayınlatır.[9] Rusya, Bilimler Akademisi üzerinden Rusya dışında yapılan bilimsel çalışmalara da destek verir. Justi, Prym, Socin gibi Alman bilim adamları, Nakas gibi Avusturyalı bilim adamının Kürtler hakkında yaptığı çalışmalara destek verirler, onların eserlerinin yayınlanmasını ve bu konuda uluslararası arenada zengin bir literatürün oluşmasını sağlarlar.[10]

5.2.1.3. Askeri ve Siyasi Çalışmalar

Rusya Kürtlerle ilgili siyasi ve askeri çalışmalar da yapar. Kafkas Askeri Dairesi Kurmay Albayı Kartsev Bölgedeki Kürt aşiretler üzerine çok detaylı bir çalışma yapar, 1896'da Tiflis'te yayınlanan *"Kürtler hakkında notlar"* adlı kitabında detaylı Kürt aşiretler haritasına da yer verir.[11] Aynı daire, yüzbaşı P. İ. Averyanov 'a Kürtler hakkında araştırma yapması emri verir, Averyanov'un Kürtler hakkında yaptığı araştırma *"Osmanlı İran Rus savaşlarında Kürtler"* adında kitaba

[6] Şimşir, **a.g.e.,** s. 23.
[7] **Özgürlük Yolu,** S. 31-32, Aralık-Ocak 1978, s. 80.
[8] Michael Kemper ve S. Conermann, **The Heritage of Soviet Oriental Studies,** Routlege, London, 2011, s. 82.
[9] Nikitine, **Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi inceleme,** Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul, 1975, s. 202-203.
[10] Özdemir, Arslan, **a.g.e.,** s. 199.
[11] Averyanov, **a.g.e.,** 13.

dönüştürülür ve 1900'de yayınlanır.[12] Rusların Kürtlere yönelik araştırmaları yüzyılın başında derinleşerek artar. Burcu Özdemir ve Ayna Askeroğlu Arslan *"Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947)"* adlı makalelerinde bu durumu şöyle özetlerler:

> *"Rus akademisyen Gordlevski, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus aydınlarına bir çağrı yapmıştır. Bu çağrıda, Kürtlerin ekonomisine yardımcı olmaları, isterlerse Rusya'da kalabilmeleri için olanaklar hazırlanacağını, Rus kültürünün, Türk kültüründen daha üstün olduğunu göstererek Kürtler vasıtasıyla Ortadoğu'da Rus kültürünün yayılım hızını arttırmak için Kürtlerin önünü açmaları gerektiği gibi fikirler yer alıyordu."*

Burcu Özdemir ve Ayna Askeroğlu Arslan aynı makalede, *"Rusların Kürt kimliğini meşrulaştırmak için Kürtlerin karşısına ortak bir düşman çıkarmaları ve onları bu düşman hedefe yöneltecek bir yol haritası çizmeleridir. Doğal olarak bu düşman aynı coğrafyada yaşadıkları Türklerdir"*[13] diyerek Rusların Kürtleri Türklere karşı düşman olarak kullanmaya çalıştığına dikkat çeker. Kısacası, Ruslar merkezinde Türk düşmanlığının olduğu bir Kürt ulus kimliği oluşturmaya çalışır, bunda da önemli ölçüde ilerleme sağlarlar. Rusya'nın Van Konsolosu çalışmalardan elde ettikleri olumlu sonucu yetkililere şöyle açıklar; *"Başarılı Rus siyaseti sayesinde sadece Ermeniler değil, Kürtler de iki yıl öncesine kadar Osmanlı hükümetine güven duymaktayken, şimdi Türk hükümetine karşı düşman bir tavır içerisindeler."*[14] Rus Konsolosun, "*sadece Ermeniler değil, Kürtler de*" ifadesinden, Rusya'nın Ermeniler için uyguladığı politikaları Kürtler üzerinde uyguladığı anlaşılıyor.

Rusya'nın Kürtlere yönelik faaliyetleri sadece akademik çalışmalarla sınırlı kalmaz, sahaya da yansır. Ruslar, *"Şikak aşireti lideri Cafer Ağa, Abdürrezzak Bedirhan ve Şeyh Ubeydullah'ın torunu Seyyid Taha"*[15] gibi Kürt aşiret reisleri ile sahada temasa geçer. Çar II. Nikola bu isimleri ve bunlarla birlikte diğer birçok Kürt aşiret liderini Rusya'ya davet edip kendine bağlamaya çalışmıştır.[16]

---

[12] Özdemir, Arslan, **a.g.e.,** s. 200
[13] **A.e.,** s. 202.
[14] Manoug J. Somakian, **Empires in Conflict: Armenia and The Great Powers: 1895-1920,** Tauris Academic Studies, New York, 1995, s.51.
[15] Özdemir, Arslan, **a.g.e.,** s. 203.
[16] William Aegleton, **Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1945,** Koral yayınları, İstanbul, 1976, s.31.

Rusya'nın Kürtlerle ilgili tüm çalışmaları ve faaliyetleri I. Petro'nun belirlediği II. Katerina'nın sistemleştirdiği Rusya'nın sıcak denizlere inme hedefine yöneliktir. Ruslar bu hedefe ulaşmak için Ermeniler gibi Kürtleri de kullanmaya çalışır. Rusya'nın Kürtlere ilgisi Sovyetler döneminde de devam eder. Doktora çalışmamız ayrılıkçı Kürtçülük Hareketlerinin temelinde bilinenin aksine İngiltere ya da ABD değil 18. yüzyılın sonundan itibaren bu konuda sistemli çalışmalar yürüten Rusya olduğunu gösterdi. İngilizler o dönem kendi yayınladıkları Encyclopedia Britanica'da *"Kürtlerin Turani bir kavim"* olduğunu savunacak kadar Kürtçülük çalışmalarına karşıdır.[17] İngilizlerin bu konudaki tutumu daha sonra değişir. Kısacası Ruslar Kürt Tarih Tezi ve Kürt ulus kimliğini oluşturarak ayrılıkçı Kürtçü hareketlerinin temellerini atmışlardır. Onlarca yıl sonra ortaya çıkacak PKK ve YPG gibi Kürtçülük Hareketleri Rusların attığı bu temeller üzerinden ortaya çıkar. Bu açıdan bakıldığında modern Kürtçülüğün her açıdan mimarı Ruslardır.

5.3. KÜRTÇÜ SOLUN MEŞRUİYET ZEMİNİ: KÜRT TARİH TEZİ VE KÜRDİSTAN SÖMÜRGEDİR TEZİ

Kürt Tarih Tezi Kürtçü solun ruhudur, ona can veren, ayağa kaldıran, hareket ettiren ve onu bir hedefe yönlendiren ruhtur. Tüm gelişim evrelerinde Kürtçü Solu bu ruh yön vermiştir. Kürtçü Solun ilanı niteliğindeki Kımıl şiirinin yazılmasını, Kımıl şiirinin tetiklediği 49'lar ile onun tamamlayıcısı niteliğindeki 23'ler hadisesinin olmasını sağlayan bu ruh olmuştur. Şiiri yazan Musa Anter ve tutuklama dalgasında bulunanlar yıllar sonra yazdıkları anı ve kitaplarda bu ruhla hareket ettiklerini açıkça ifade etmekten çekinmezler. Kürtçü Solun ilk siyasi savunma niteliğinde olan 1971 DDKO davalarındaki "*Ocak Komününe*" mensup bazı gençlerin yaptığı siyasi savunmanın temelinde de bu ruh vardır.

[17] Sir Henry Creswicke'nin yazdığı Kürdistan maddesi. Bu madde 1911'e kadar güncelliğini korur. Kürtlerin İrani bir halk olduğu1911'den sonra vurgulanır.Encyclopedia Britanica, (1875-1899), 9. Yayın. ,

1974-1980 arası Kürtçü Solun *"amiral gemisi"* konumundaki "Özgürlük Yolu" hareketinin lideri Kemal Burkay, harekete adını veren Özgürlük Yolu dergisinde ve yayınevinin kitaplarında Kürt Tarih Tezini işler. Özgürlük Yolu Yayınevi, Kürt Tarih Tezinin oluşmasında çok önemli rol oynayan, Bazil Nikitine'in Kürtler (Cilt-I-II) kitabını 1977'de yayınlar.[18] Ayrıca, Burkay, Kürt tarihi üzerine sentez niteliğinde bir tarih kitabı kaleme alır. 1974-1980 arası dönemim diğer önemli Kürtçü yapılanması Rizgari Hareketi, Özgürlük Yolu Hareketi gibi, dergi ve yayın evinden çıkardığı kitaplar da Kürt Tarih Tezini işler ve yayar. Rizgari Hareketinin yayın evi Komal, 1975'de Kürt Tarih Tezine dayanan siyasi savunmaların olduğu DDKO Dava Dosyası-I, 1977'de Kürdolog Minorsky'nin Kürtler kitabını, M. Emin Zeki'nin Kürdistan tarihini, 1978'de Lucien Rambault'un Kürdistan (1918-1946) adlı kitabını yayınlar.[19]

Abdullah Öcalan devrin diğer Kürtçü Sol örgütlenmeleri gibi örgütünün tüm fikir örgüsünün temeline Kürt Tarih Tezini yerleştirir. Abdullah Öcalan PKK'nın anayasası niteliğindeki "*Kürdistan Devriminin Yolu*" adlı metninde Kürt Tarih Tezinin özeti olan uzun tarih analizleri yapar. Örgütün dergisi Serxwabun da yayınlanan metinde, Öcalan Kürtlerin kökenini Medlere dayandırır;

> *"Kürtlerin kökü, barbarlık döneminde Kuzey Avrupa'da göçebelikle yaşayan, uygarlığın gelişmesiyle Orta-Avrupa'ya, Hint Yarımadası'na, Anadolu ve İran platolarına doğru büyük bir akına geçen Hint-Avrupa grubu kavimlerinden, M.Ö. 1000 yıllarında Urmiye gölü ile Van gölü arasındaki bölgeye yerleşen Medlere dayanır."*[20]

Öcalan Medlerin Kürtlerin atası olduğu yönündeki iddialı tezini delillendiremez, daha doğrusu bunu delillendirme ihtiyacı dahi duymaz. Medler Kürtlerin atasıdır ön kabulüyle tüm tarih analizlerini yapar. PKK'lıların 12 Eylül sürecinde yaptıkları siyasi savunmalar, Abdullah Öcalan'ın "*Kürdistan Devrimin Yolu*" metninde işlediği Kürt Tarih Tezi üzerine oturur. Verilen ifade ve duruşma

[18] Celal Temel, **a.g.e.,** s. 363.
[19] **A.e.,** s. 361, 362, 363.
[20] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Devriminin Yolu**, Weşanên Serxwebûn 24, Köln, 5. Baskı, Haziran 1993, s. 65.

tutanaklarında bunu net bir şekilde görürüz. PKK'nın Abdullah Öcalan'dan sonraki en önemli ideoloğu Mehmet Hayri Durmuş, duruşma hakiminin, Kürtler Ortadoğu'ya nereden gelmişler, hangi devletleri kurmuşlar şeklindeki sorusuna verdiği cevap Kürt Tarih Tezinin özeti konumundadır;

> *"Kürtler esas olarak Ari soyundan gelmektedirler ve Kuzey Avrupa'dan. Kuzey-Batı Avrupa'dan, İskandinav yörelerinden kavimler göç ederken Kürtler de esas olarak buradan gelerek Kürtlerin merkezi olarak kabul edilebilecek Van ve Urmiye Gölleri arasına, aşiretler biçiminde milattan önce 1000 yıllarında yerleşmişlerdir. Daha sonra aşiretler konfederasyonu biçiminde bir örgütlenmeye gidilmiştir. Bu siyasal organizasyon oluşturulmuştur. O dönemde var olmak için buralardaki köleci imparatorluklara karşı güçlü mücadeleler verilmesi gerekiyor. Bu nedenle aslında birleşilmiştir, örgütlenilmiştir. Asur'a karşı uzun süre mücadele edilmiştir. Daha sonra Asur devleti yıkılmıştır ve yerine Med organizasyonu oluşturulmuştur. Bu, Kürtlerin oluşturduğu ilk siyasal organizasyondur, devlettir."*[21]

Duruşma hakiminin bu söylediğinin belgesi nedir şeklindeki sorusuna Hayri Durmuş'un verdiği cevap önemlidir. Durmuş, anıt, damga, yazı, tablet, taş, resim, çanak çömlek gibi hiçbir delil sunamaz ve sadece, "*Kürtlerin kökeniyle ilgili Nikitine'in bu konuda (kitabı) vardır*" demekle yetinir. Hayri Durmuş'un bahsettiği kitabı, Özgürlük Yolu Yayınevi 1977'de yayınlamıştır. Duruşma hâkimi, PKK'nin kuruluşunda önemli rol oynayan Kemal Pir'e de Kürdistan tarihi ile ilgili görüşlerini sorar. Kemal Pir, Mezopotamya'nın uygarlıklar merkezi olduğunu Kürtlerin de burada yaşayan bir halk olduğunu söyler. Bu konuda birçok bilimsel çalışma olduğunu söyler. Duruşma hakiminin bunlar hangileridir sorusuna Kemal Pir, "*Hatırlamıyorum bugün kitapların isimlerini ama dünya çapında farklı görüşler var bu konuda*" diyerek konuyu kapatmaya çalışır. Sonra da Kürt tarihi hakkındaki tezini özetler:

> *"Benim edindiğim bilgi ve doğru olarak gördüğüm görüş, Kürtlerin Kuzey Avrupa'dan M.Ö. 2 bin yıllarında göç edip gelen, Dinyaper, Dinyester nehirleri arasından geçip Kafkaslardan buraya indikleri noktasındadır. Onu dayandırdığım temelde Kürtlerin Aryen soyundan olması, dilinin Hint-Avrupa dil grubundan olmasıdır ve Kürtlerden sonra buraya başka bir toplumun gelmemesinden dolayıdır. Bu üç neden bu görüşümü doğrular diyorum ben,*

[21] M.Hayri Durmuş'un 1981 Mayıs ayında Diyarbakır 1 nolu askeri mahkemesinde alınan ilk sorgu ifadesidir. **http://www.saradistribution.com/hayri_durmus_savunma.htm**

ama bunun bilimseli, tam gerçeği, tarihçilerin işidir, bense devrimciyim, devrim teorisiyle uğraşıyorum, tarih bilgisiyle değil. Bu tarihçilerin işidir."[22]

12 Eylül davalarında siyasi savunma veren tutukların Kürt tarihi konusunda verdikleri cevaplar bu minval üzerinedir. Hepsi tüm Kürtçülük Hareketlerinin çıkış noktası olan tarih tezini dile getirir, bu tezin delilleri sorulunca ise ya modern Kürt tarihinin babaları konumunda ki Minorsky ve Nikitine'nin isimlerini ya da hatırlamıyorum gibi genel cevaplar verirler. Lakin hiçbiri arkeolojik kazı, yazıtlar, para, çanak çömlek, dikili taş, damga ve ona benzer deliller öne süremez. Hatta Hayri Durmuş kendisine delil soran duruşma hakimine verdiği cevap açıkça bir ifşadır;

"Şimdi ben bu hususta yine mahkeme heyetine yönelik bir nokta üzerinde durmak istiyorum. Şöyle ki; her millet ortaya çıkarken veya kendi tarihini ortaya atarken, ille dikili taşlardan yararlanır veya matbaa araçlarından, mühürlü belgeli araştırmalardan faydalanır diye bir şey yoktur."[23]

O dönem aktif olan DDKD, Kawa, TKDP gibi diğer büyük Kürtçü Sol örgütlenmeleri de Kürt Tarih Tezini hararetle benimseyip yazı ve konuşmalarında bu tarih tezini hararetle savunurlar. Kısacası, on konuda on parçaya bölünmüş rengarenk Kürtçü Sol örgütlenmeleri Kürt Tarih Tezi konusunda hem fikir olduğunu söyleyebiliriz. Kürtçü Sol, Kürt Tarih Tezi üzerinden siyasi tezler geliştirir. Bu tezlerin en önemlisi Kürtçü Solun manifestosuna dönüşen Kürdistan Sömürgedir tezidir.

Kürtçü Solun tüm renklerinin hem fikir olduğu ve fikir örgülerinin merkezine yerleştirdiği "*Kürdistan Sömürgedir*" tezi Kürt Tarih Tezinin doğal sonucudur, onun attığı temeller üzerinden yükselir. Kemal Burkay ve arkadaşlarının 1974'ün yılbaşında yasa dışı olarak kurdukları Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi (TKSP'nin) siyasi programı "*Kürtler ve Kürdistan vardır ve Kürdistan bir sömürgedir*" tezine dayanır. TKSP bu tezi legal uzantısı olan Özgürlük Yolu dergisinde açıkça savunur. TKSP'nin lideri Kemal Burkay, ilk kez kendilerinin ortaya attığını iddia edecek kadar bu teze sahip çıkar; "*Özgürlük Yolunda" işledik ve o kısa sürede kuzeydeki Kürt Hareketi'nin*

[22] Askeri savcılığın 30.4.1981 gün ve 1981/365/874 esas ve karar numaralı ek iddianamesi **http://www.saradistribution.com/kemalpir.htm**

[23] M. Hayri Durmuş'un 1981 Mayıs ayında Diyarbakır 1 numaralı askeri mahkemesinde alınan ilk sorgu ifadesidir. **http://www.saradistribution.com/hayri_durmus_savunma.htm**

tamamında benimsendi."[24] TKSP, Kürt sorununun çözümüne yönelik önerilerini "*Kürdistan sömürgedir*" çerçevesinde oluşturur. TKSP bir diğer ismiyle Özgürlük Yolu Hareketi, bu tezden yola çıkarak, iki seçenekli bir çözüm önerisi geliştirir. İlk seçenek, Türklerle eşitlik temelinde tam bir federasyondur. İkinci seçenek ise tam bağımsız Kürdistan'dır.

Kürtçü Solun o devirdeki diğer önemli hareketi Rızgari de "*Kürdistan sömürgedir*" tezini benimser. O kadar ki, Rızgari Hareketinin ideolojisini *"Kürdistan Vardır ve Sömürgedir"* şeklinde özetlemek mümkün. Hareket, çözümünü de bu tez üzerine kurgular ve çözüm olarak *"Birleşik ve bağımsız sosyalist bir Kürdistan'ı kurulması"* sonucuna varır. Rızgari'nin tüm fikir örgüsü bu iki tespit etrafında şekillenir.[25] Nitekim, hareketin önemli isimlerinden Mümtaz Kotan, Rızgari fikir örgüsünü bu şekilde açıklar:

> "*Rızgari şunu açıklıyordu; Kürdistan diye bir ülke var ve burada Kürt ulusu yaşar. Burası, T.C, İran, Irak ve Suriye tarafından askeri olarak işgal edilmiş, sömürgeleştirilmiştir. Kürdistan uluslararası bir sömürgedir, bu statüden arınmadıkça ve üzerindeki askeri işgal kaldırılmadıkça bağımsız olamaz ve özgürleşemez.*"[26]

Kürdistan sömürgedir tezini ilk olarak diğer örgütler benimser ve işler. Fakat bu tezi en fazla PKK savunur. Öcalan, bu tezi tüm siyasi çözümlemelerinin çıkış noktası olarak kullanır. Daha sonra detaylı bir şekilde ele alacağımız Öcalan'ın *"uzun soluklu halk savaşı"* yöntemi "*Kürdistan sömürgedir*" tezine dayanır. Öcalan, Kürdistan vardır ve 4 devletin sömürgesi altındadır[27] ön kabulünden yola çıkarak tek çözüm olarak *"Birleşik ve bağımsız bir Kürdistan"* fikrini öne sürer. Abdullah Öcalan, bu tezi ilk kendilerinin ortaya attıklarını iddia eder;

> "*Ve bir tek biz dedik ki bu yaşam, bu biçimiyle kabul edilmez ve böyle devam edemeyiz. Bunun için de iki sözcük bizim ağzımızda silah oldu. Neydi bu sözler? Diyorduk ki, "Kürdistan vardır ve Kürdistan sömürgedir." Bu kalkış gerektiriyordu. Ve her şeyden önce bu düşünce hayata geçirilmeliydi. Fakat*

[24] Ahmet Özer, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta, Kürtler ve Türkler,** s. 605.
[25] **A.e.,** s. 588.
[26] Mümtaz Kotan, **Yenilginin İzdüşümleri**, Atina, Yunan-Kürt Dostluk Derneği Yayınları, 2003, s. 215.
[27] **A.e.,** s. 63.

biz bunları yıllarca yalnız kaldığımız bir ortamda söyledik. Diyebilirim ki, insanlarımız yirmi yıl önce derin bir karanlık ve sonuna kadar da bilinçsizlik içinde idiler. Kimse silaha sarılmayı, ayağa kalkmayı aklına getirmiyordu."[28]

Öcalan PKK'nın manifestosu niteliğindeki metinde yaptığı uzun tarih analizlerinde *"Kürdistan sömürgedir"* tezini ispatlamaya çalışır. Kürtlerin atası olarak belirlediği Medlerden sonra Kürtler için sömürge devrinin başladığını, Medlerden sonra gelen tüm devletlerin sömürgeci olduğuna vurgu yapar.

"*Perslerin M.Ö. 550 yıllarında Med İmparatorluğu'nu yıkması üzerine Kürtler üzerinde köleci çağdan itibaren işgal, istila dönemi açılmış oldu. M.Ö. 550-330 yılları arasında Pers egemenliği altında yaşayan ilk Kürtler olan Med kabile ve aşiretleri, sık sık ayaklanarak ve yenildiklerinde dağlara çekilerek, bu dönemde bağımsızlıklarını önemli oranda korudular. Ayrıca kendi milli dil ve kültürlerini geliştirdiler.*"[29]

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere Kürtçü Solun tüm büyük örgütlenmeleri fikir örgülerinin merkezine Kürt Tarih Tezini oturtuyor ve hepsi bu tarih tezinin doğal sonucu olan Kürdistan sömürgedir tezini benimsiyor. Bu zincirleme sürecin nihayetinde ise hepsi aynı çözüme ulaşıyor; *"Birleşik ve bağımsız bir Kürdistan."* Örgütler arasında tek fark bu hedefe ulaşmada kullanılacak yöntem.

5.4. KÜRT TARİH TEZİ VE MODERN KÜRT TARİHİ

Kürt Tarih Tezi modern Kürt tarih yazımının doğal sonucudur. Kürt Tarih Tezini anlayabilmek için ilk önce modern Kürt tarih yazımının oluşumunu irdelemek gerekir. 19. yüzyıla kadar modern bir Kürt tarihinden bahsetmez imkansızdır. Zaten 19. yüzyıla kadar bir Kürt tarihi oluşturma gayreti de yoktur. Kürt tarihi konusunda 19. yüzyıla kadar tek eser sadece Bitlis Emiri Şeref Han'ın 1596'da Farsça yazdığı Şerefname adlı kitabıdır.[30] Nitekim, Hakan Özoğlu, *"Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*", adlı çalışmasında, Şerefname'yi Kürtler ve Kürt tarihi hakkında

[28] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Yurt severliği ve Ulusal Kurtuluş Cephesi**, İstanbul, Zagros, 1993, s. 267.
[29] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Devriminin Yolu**, s. 65.
[30] Basile Nikitine, **Kürtler, Sosyolojik-Tarihi İnceleme,** Örgün, 2015, İstanbul, s. 55.

yazılmış en eski metin olarak tanımlar.[31] Şerefname kendisine bolca atıfta bulunulacağı 19. yüzyıla kadar Kürtlerin ulusal tarihi çerçevesinde değerlendirilmez.[32]

5.4.1. Modern Kürt Tarihinin İki Kuramcısı; Vladimir Minorsky ve Basile Nikitine

Modern Kürt tarih yazımının temelleri Basil Nikitine ve Viladimir Minorsky adlı iki araştırmacı yazar tarafından atılır. Bu iki ismi yazar, araştırmacı diye tanımlamanın ne kadar doğru olduğu tartışmalıdır. Zira bu iki isim de Rus'tur ve Rus devlet görevlisidir. Bu iki ismi Kürt tarihi konusunda araştırmaya iten sebep bilimsel olmaktan ziyade idari ve siyasidir. Sıcak denizlere inme Çarlık Rusya'sının en kadim ve en önemli hedeflerinden biridir. Rusya bu konuda o dönem iki güzergâh üzerine çalışmalarını yoğunlaştırır. İlki, boğazlar yani İstanbul üzerinden sıcak denizlere inmek, ikincisi ise İran ve Irak üzerinden sıcak denizlere (Basra Körfezine) inmektir. Kürtler Rusların Basra Körfezine inme güzergahı üzerinde oldukları için Rusların ilgi alanına girer. Rusların bu ilgisi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kürtlerle ilgili araştırmalara dönüşür. Rusya bu çerçevede, Nikitine ile Minorsky'i Kürt tarihi konularında araştırma yapmakla görevlendirir. Daha rahat çalışabilmeleri için bu iki ismi Rusya'nın bölgedeki Urmiye ve Erzurum Büyükelçiliklerinde görevlendirir. Nikitine, Bolşevik Devrimi'nden sonra Fransa'ya yerleşir, Kürt Siyasal Hareketlerine temel oluşturacak makale ve kitabını Paris'te yayınlar. Kürt tarihinin şekillenmesinde

[31] Hakan Özoğlu, **Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği,** Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 40.

[32] Dünya, Şerefnameyi, Modern Kürt tarihinin iki büyük kuramcısı Minorsky ve Nikitine'den öğrenir. Nikitine, modern Kürt tarihinin en önemli eserlerinden, "Kürtler" adlı kitabında, Şerefnamaye vurgu yapar. (Basile Nikitine, **Kürtler, Sosyolojik-Tarihi İnceleme**, İstanbul, Örgün, 2015, s. 55.) Minorsky, Şerefnameyi Kürt tarihinin referans başucu eseri olarak gösterir; "Şerefname Bitlis Emiri Şerafeddin'ın 1005/1597'de tamamladığı bu kitap, Kürtlerin tarihini konu alan kaynaklar arasında ayrıcalıklı bir yer tutar. Şerefname'de konular dört bölümde (Safha) incelenir: İlk bölümde saltanat sürmüş olan Kürt sülaleleri konu edilir; İkincisinde, sikke bastırmış ve kendi adlarına hutbe okutmuş sülaleler ele alınır; üçüncüsünde (Mirasçı) irsi vali (hukkam) aileleri sıralanır; son kısım ise Bitlis Emirlerinin ayrıntılı tarihine ayrılmıştır." (Vladimir Minorsky, Th. Bois ve D.N. Mac Kenzie, **Kürtler ve Kürdistan,** Doz Yayınlan, İstanbul, 2004, s. 83.) Yerel ve çağdaş araştırmacı ve yazarlar da Şerefnameye çok önem verirler. Kemal Burkay, şerefnameyi, "Kürt tarihine ışık tutan önemli kaynaklarından biri" olarak tanımlar. (Kemal Burkay, **Neolitik Çağdan I. Dünya savaşına Kürtler ve Kürdistan,** Ankara, Phoenix, 2015, 141.)

Nikitine ve Minorsky'den sonra ismi gecen Mikhail Lazarev de Nikitine ve Minorsky gibi Rus kökenlidir ve tarihçi değil askerdir.

Nikitine ve Minorsky'nin çalışmaları modern Kürt tarihinin ve bu konu üzerine çalışanların çıkış noktasıdır. Kürtçülük Hareketinin Kürt tarihi noktasında referansı bu iki isim ya da bu iki ismi referans gösteren diğer araştırmacılardır. Nitekim, önceki satırlarda değindiğimiz üzere, Hayri Durmuş, 12 Eylül 1980 Diyarbakır duruşmalarında, hakiminin tarihi iddialarınızın kaynağı nedir sorusuna, "*Kürtlerin kökeniyle ilgili Nikitine'in bu konuda (kitabı) vardır*"[33] sözleriyle cevap verir. Sadece Hayri Durmuş değil, Kürtçü Solun tüm isimleri bu soruya hemen hemen aynı cevabı verir.

Kürt Tarih Tezini anlatmaya Modern Kürt tarihi ve Kürdolojinin babası olarak sayılan Minorsky'nin çalışmaları ile başlayalım. Minorsky Kürt halkını ve Kürt tarihini İrani halklar çerçevesinde değerlendirir. İlk başlarda M.Ö 2000 yılında yaşayan Kardaka adlı ülke üzerinde yaşayan Kardu adlı kadim halkın Kürtlerin ilk atası olduğunu öne sürer;

> "*Kürtlerin doğudan (Batı İran) batıya (Merkezi Kürdistan) yayılmış olmaları ihtimal dahilindedir. Bununla beraber Merkezi Kürdistan'da Kürtlerin gelmesinden önce benzer bir ad taşıyan Kardu adlı bir ulusun yaşamış olması ve bunların sonradan İranlı Kürtler ile karışmış olması da mümkündür. İ.Ö. 2000 yılına tarihlenen iki Sümer tabletinde, Kar-da-ka adlı bir ülkeye rastlanmıştır.*"[34]

Minorsky, tezini ispatlamada büyük ölçüde Xenophon'un "*On Binlerin Dönüşü*" adlı eserinden faydalanmıştır. Minorsky, kitabında söz konusu esere şöyle atıfta bulunur; "*Xenophon'un İ.Ö. 401-400'de kaleme aldığı "On Binlerin Dönüşü" adlı yapıt, Karduchoi (Kardaka) adının tanınmasına yol açtı. Bu ülke Kentrites'in (Bohtan) doğusunda bulunuyordu.*"[35] Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Minorsky,

[33] M.Hayri Durmus'un 1981 Mayis ayinda Diyarbakir 1 nolu askeri mahkemesinde alınan ilk sorgu ifadesidir. **http://www.saradistribution.com/hayri_durmus_savunma.htm**
[34] Vladimir Minorsky, Th. Bois ve D.N. Mac Kenzie, **a.g.e.**, s. 41.
[35] **A.e.,** s. 42

söz konusu tezini "*Kardaka*" anlamına gelen Karduchoi kelimesi yani bir kelimenin kökenbilimine dayanarak öne sürer, tarih biliminin olmazsa olmazı konumundaki arkeolojik bulgular ya da diğer bilimsel çalışmalardan faydalanma ihtiyacını duymaz.

Bütün bunlar Kürtler ile Kardaka ya da Kardu arasında bağlantıyı tesis eden ses benzerliği ve iki halkın aynı coğrafyada yaşamaları dışında hiçbir tarihi verinin olmadığı görülüyor. Kaldı ki, aynı alıntıda Minorsky'nin Kardu-Kürt bağlantısını kurmak için kullandığı "*İhtimal dahilindedir*", "*karışmış olması mümkündür*" gibi tabirlerin Minorsky'nin öne sürdüğü iddiaları konusunda emin olmadığını gösteriyor. Minorsky, elinde Karduchoi ismi dışında hiçbir veri olmadığını kendisi de kabul ediyor; "*Aslında Xenophon devrinde Dicle'nin kuzeyine yerleşmiş İranlı bir aşirete rastlamakta şaşılacak bir yön yoktur. Ancak elimizde Karduchoi'nun etnolojisini aydınlatabilmek için adından başka bir veri bulunmamaktadır*." Minorsky veri olmadığını kabul etmekle birlikte ilerleyen satırlarda Karduchoi'nin Kürtlerle özdeş olduğunu söylemekten çekinmiyor; "*Antik Karduchoi topraklarının bugün Kürtlerin asıl yaşam alanlarından biri olduğu kesindir. Bu nedenle Karduchoi'nin Kürt ile özdeş olduğu düşünülmüş ve bu görüş 20. yüzyılın başına kadar tartışmasız kabul görmüştür*."[36]

Minorsky'nin Kardu tezi kendi içinde tutarsız ve çelişkilidir. Nitekim, Minorsky da bunun farkına varmış olacak ki, 1938 yılında XX. Uluslararası Doğu Bilimciler Kongresi'nde isim benzerliğinden çok, tarihsel ve coğrafi kanıtların önemli olduğunu öne sürerek *"Kardu"* tezinden vaz geçtiğini söyler, tarihsel ve coğrafi kanıtlara göre Kürtlerin ilk atasının Medler olduğunu öne sürer.[37] Kürtçü solun Abdullah Öcalan, Kemal Burkay gibi önemli isimleri Minorsky'nin Kürtlerin kökeni hakkındaki yeni görüşlerini *"Kürtlerin ilk atası Medler'dir"* şeklinde tarih tezine dönüştürür ve fikir örgülerinin kökenine yerleştirir. Kürtler üzerine çalışmalarda bulunan diğer bilim adamları bu çıkarıma şüphe ile yaklaşır. Bunlardan biri olan Hollandalı araştırmacı Martin Van Bruinssen*,"her ne kadar Kürt entelektüelleri,*

[36] **A.e.,** s. 43-44.
[37] Kemal Burkay, **Neolitik Çağdan I. Dünya savaşına Kürtler ve Kürdistan**, Ankara, Phoenix, 2015, s. 58.

haklarının Medlerin soyundan geldiğini iddia etseler de Medlerin siyasal hakimiyetleri ile Kürtlerin ilk ortaya çıkışları arasındaki hatırı sayılır boşluğu aşan böylesi bir bağlantıya izin verecek yeterli kanıt yoktur" diyerek söz konusu tezi reddeder.[38]

Modern Kürt tarih yazılımının diğer önemli kuramcısı Basile Nikitine'dir. Nikitine, bir taraftan Kürtlerin kökeni konusunda verilerin eksikliğini öne sürerek "*Kürtlerin kökeni çok tartışmalı bir sorundur*"[39]der, fakat diğer taraftan Kürt tarihi ile ilgili iddialı tezleri ortaya atmaktan çekinmez. O da Minorsky gibi ilk başlarda, Kardu ve Kardaka kelimeleri üzerinde durur. M.Ö 2 bin yılında yaşayan Kardu halkının Kürtlerin ilk atası olduğu yönündeki görüşün neredeyse kesinlik kazandığını söyler.

"*Ksenofon'un on binlerinin bugünkü Kürdistan boyunca Karadeniz'e kadar ünlü geri çekilişinde (M.Ö. 401-400 yıllarında) anlattığı Kardoukhoi (Karduklar)'ın Kürtlerin ataları olduğu genellikle kabul edilmişti. Onlar gibi dağlı, aynı ülkede oturur, savaşçı olduklarına göre, varsayımı kesinleştirmek için daha ne gerekliydi? Oysa araştırmacıların bugünkü durumunda, artık bu konuda aynı kesinlik kalmamış gibi görünmektedir*."[40]

Nikitine, "*Ama Kürtlerin kökenleri üzerine bu bölgelerde tarihin bize bıraktığı adlar yardımıyla kurulmuş varsayımlar Ksenofon'un Karduklarıyla bitmez*"[41] diyerek Kartvel, Khal, Kalde kadim halklar ile Kürtler arasında bağlantı kurmaya çalışır. Ama sonunda Karduk dahil diğer tüm kadim halklar ve Kürtler arasında kurulan bağlantının ses benzerliğinden kaynaklandığını da söyler; "*Bütün bu Karduk, Kartvel, Khald, Kalde kavimlerinin adlarındaki ses benzerliği ve bunların bugünkü Kürdistan'da oturmuş olmalarına dayanılarak, bu kavimler, Kürtlerin ataları sayılmak istenmiştir*."[42] Nikitine kitabında, Minorsky'nin, "*Tarihi ve coğrafi olgular göz önünde tutulursa çok olasıdır ki, Kürt ulusu iki soydaş aşiret olan ve birbirine çok yakın Med lehçeleri konuşan Mardlarla Kyrtilerin bileşiminden oluşmuştur. Öte yandan, Kürtlerin, batıya doğru yayılmalarında birçok yerli ögeyi de içlerine*

[38] Özoğlu, **a.g.e.,** s. 36.
[39] Nikitine, **a.g.e.,** s. 65.
[40] **A.e.,** s. 29.
[41] **A.e.,** s. 33.
[42] **A.e.,** s. 33,38.

aldıklarına kuşku yoktur."[43] şeklinde ifade ettiği *"Kürtlerin ilk ataları Medler'dir"* tezine açık destek verir.

Nikitine ve Minorsky'den sonra Kürt araştırmacıların en fazla atıfta bulunduğu yazar Mikhail Lazarev'dir. Lazarev, Nikitine ve Minorsky gibi Rus kökenlidir. Üstelik tarihçi değil askerdir. Lazarev, bölgenin yerel halkı olarak gördüğü Kürtlerin tarihini 2500 yıl öncesine kadar götürür[44] ve Kürtleri Mezopotamya uygarlıklarının en kadim halkı olarak yansıtır. O da soydaşları Nikitine ve Minorsky gibi iddialarını ispatlayacak bilimsel veri ve kanıtlar sağlayamaz. Minorsky ve Nikitine'nin Kürt tarihi hakkındaki yazılarından Kürt tarihi ile ilgili veri eksikliği olduğunu hatta köken konusunda tarihi verinin olmadığı net bir şekilde anlaşılıyor.

Nikitine ve Minorsky de tezlerini ispatlamada, hiçbir tarihi, edebi, arkeolojik, antropolojik, lingustik veriler sunamıyor. Modern Kürt tarihinin temellerini oluşturan tezlerini sadece ses benzerlikleri ve coğrafi konumlar üzerinden delillendirmeye çalışıyorlar. En önemlisi ise hararetle savundukları ana tezlerini belirli bir süre sonra reddedebiliyor, ondan daha iddialı başka bir ana tezi hiçbir bilimsel veriye dayanmadan öne sürebiliyorlar. İki isim de yazılarında çelişkili argümanlar kullanıyor, yeni söyledikleri ile farkında olmadan eski söylediklerini çürütebiliyorlar.

Kürt aydınlar Kürt Tarih Tezini Kürtlerin tarih boyunca hiçbir zaman devlet kurmadıkları ve devlet kuracak ulus aşamasına gelemedikleri tespitlerini çürütmek, Kürtlerin de tarihte büyük devletler kurduklarını, büyük medeniyetler inşa ettiklerini göstermek için öne sürerler ve savunurlar. Bazı Kürt aydınlar tarih tezi konusunda çok daha ileriye giderler, adeta bir Kürt Tarih Kültü oluştururlar, ilk uygarlıkları kuran kavimlerin Kürt olduklarını iddia ederek tüm uygarlığın, tarihin Kürtlerle başladığını öne sürerler.

[43] **A.e.,** s. 46.
[44] M. S. Lazarev, **Kürdistan Tarihi,** Avesta, 2007, İstanbul, S. 9.

Tarih bilimi açısından hiçbir anlam ifade etmeyen, incelemeye alınmayacak kadar ciddiyetten uzak olan bu iddialar Kürtçü Solun da içinde olduğu Kürtçülük Hareketi tarafından benimsenir, hararetle savunulur. Kürt Tarih Tezinin ikinci aşaması olan Kürt Tarih Kültünü birincil ağızlardan anlatmaya çalışacağız.

5.4.2. Kürt Tarih Kültü: "Uygarlık Kürtlerle Başladı" Tezi

Kürt Tarih Tezini oluşturan yabancı yazar ve araştırmacılar tezlerine bilimsel araştırma görüntüsü vermeye özen gösterirler. Çok uçuk iddialarda bulunmakla birlikte, tezlerinin mutlak gerçek değil, bir iddia olduğunu söylemeyi de ihmal etmezler. Hemen hemen hepsi önceki satırlarda gördüğümüz gibi Kürt tarihi konusundaki veri eksikliğini kabul ederler. Lakin başta Nikitine ve Minorsky olmak üzere yabancı araştırmacıları referans alan Kürt araştırmacılar, aydınlar, siyasiler bu yazarların iddialarını bilimsel birer gerçek gibi yansıtırlar, bununla da yetinmeyip, bu iddiaları abartarak hayali, efsanevi bir Kürt tarihi oluştururlar. Hatta daha ileriye gidip, uygarlığı ve insanlığı Kürtler ile başlatırlar. Tarihten ziyade efsaneyi andıran fakat günümüzde Kürtçülük Hareketinin tüm ögeleri tarafından bize mutlak gerçekmiş gibi yansıtılan Kürt Tarih Kültü anlayışını anlatmak için biri aydın-siyasi, diğeri aydın-araştırmacı olan iki ismin eserlerine ve Kürt tarih anlayışlarına değinilecektir. Bu iki ismin eserleri bize Kürtçülük Hareketinin ve Kürtçü Solun nasıl bir tarih tezi üzerinde inşa edildiği hakkında genel bir fikir verecektir.

İlk isim 1974-1980 arası Kürtçü Solun en güçlü örgütlenmesi olan "Özgürlük Yolu" hareketinin lideri Kemal Burkay'dır. Kemal Burkay, *"Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan"*[45] adında ilk çağlardan günümüze kadar Kürt tarihini tüm boyutlarıyla inceleyen sentez bir tarih kitabı yazar. Kemal Burkay tarihçi değil siyasetçidir. Lakin Kürtçülük Hareketinin en önde gelen referans tarih kitaplarından biri olan bu eseri yıllar geçmesine rağmen güncelliğini ve etkisini hala korumaktadır, Kürt tarihi üzerine yapılan araştırmaların başlıca sentez referans kitaplarından biridir.

[45] Son baskılarda kitabın ismi Neolitik Çağdan I. Dünya savaşına Kürtler ve Kürdistan şeklinde değiştirilmiş.

Kemal Burkay, kitabının ilk çağlarla ilgili bölümlerini dayandırdığı Minorsky ve Nikitine gibi "*Kürtlerin Kökeni ve Kürdistan'daki varlıklarının tarihin hangi döneminde başladığı konusu tartışmalıdır*."[46] diyerek Kürt tarihi konusundaki veri ve bulgu eksikliğine vurgu yapar ama tüm kadim halkları Kürtlerle bir şekilde ilişkilendirmekten geri kalmaz. Burkay, Minorsky gibi *"Kardaka"* kelimesinden yola çıkarak Kürt tarihini M.Ö 2000 yılına kadar götürür;

> "*MÖ 2000 yıllarına ait iki Sümer eşik taşında, Kardaka adında bir ülkeden söz edilmekte ve onun "Su halkı'nın yanında olduğu belirtilmektedir. (...) Tarihciler arasında dilbilim açısından Karda sözcüğünün Kürt karşılığı olduğu Kardak'ınınsa 'Kürtlerin Ülkesi' anlamına geldiği ağırlıkla ileri sürülmüştür*."[47]

1938'de, Minorsky'nin, Uluslararası Doğu Bilimciler Kongresi'nde ses benzerliğinden ziyade, tarihsel ve coğrafi kanıtların önemine vurgu yaptığına, bunun sonucunda Kardu tezinden vazgeçtiğine ve Kürtlerin atasının Medler olduğu[48] şeklinde yeni bir tez geliştirdiğine önceki satırlarda değinmiştik. Kemal Burkay, *"Kardu tezini"* anlatmakla beraber Minorsky'nin Kürtlerin ilk atası Medlerdir tezini benimser ve kitabında bunu tarihi bir olgu gibi anlatır;

> "*Kürdistan, Medlerin gelişinden çok önce de MÖ 3. Ve 2. binli yıllarda çeşitli halklara, onların kurduğu devletlere ve uygarlıklara yurt oldu. Zagroslar yöresinde Lulular, Gutiler, Kasiler; Kuzey mezapotamya, Musul ve Botan çevresinde Subariler, Hurriler, Mitaniler; daha kuzeyde Van Gölü çevresinde ise Xaldiler (Urartular). Bu dönemde iç Anadolu'da, Kızılırmak çevresini merkez edinen ve büyük bir uygarlık kuran Hititler ise, Kürdistan'ın batı yönleri ile etkileşim içinde oldular*."[49]

Kemal Burkay kitabının ilerleyen satırlarında tüm bu kadim halkları ilk çağlarda Kürdistan tarihi çerçevesinde değerlendirmiştir. Tüm o kadim halkların Kürtlerle bir şekilde bağlantılı olduğu izlemini verir. Burkay bu tarih anlayışını kitaba dönüştürmeden önce 1977 yılında *"Özgürlük Yolu"* dergisinde yazı dizisi olarak

[46] Burkay, **a.g.e.,** 55.
[47] **A.e.,** 56.
[48] **A.e.,** 58.
[49] **A.e.,** s. 61.

yayınlar.[50] Bu yazı dizisi Kürtçü Sol mensuplarının Kürt tarih anlayışlarının şekillenmesinde çok etkili olur. Kürtçü Solun tüm renklerinde var olan kadim Mezopotamya halklarını ve Mezopotamya uygarlığını Kürtlerle ilişkili gösteren tarih anlayışı bu yıllarda bilinçlere hâkim olmaya başlar.

Kürt Tarih Tezinin somutlaştığı ve zirve yaptığı diğer isim ise Cemşid Bender'dir. Kürt Tarih Tezinin nasıl bir sonuç doğuracağını görmek için Cemşid Bender'in "*Kürtler ve Uygarlık*" adlı kitabındaki iddialara bakmak yeterlidir. Cemşid Bender, kitabın başında Kürtler için açıkça "*Her şeyin ilki olmak kolay mı*"[51] ifadesini kullanarak kitapta bulunacağı iddiaların ipucunu veriyor. Bender söz konusu kitabında açık ve kesin ifadelerle uygarlığın kökeninde Kürtlerin olduğunu iddia ediyor. Tarihte uygarlık adına yapılmış ne varsa hepsini Kürtlere mal ediyor. Cemşid Bender'in uygarlığın merkezine Kürtleri yerleştiren iddialarını kitabına atıfta bulunarak konu başlıkları halinde vereceğiz;

Matematik ve geometrinin prensipleri ilk Kürtler tarafından bulunur;

"*İlk Takvim'i; ilk matematik ve geometri prensiplerini, ilk ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerini Kürt Kassitler buldu*."[52]

Astronomi ve sağlık alanında ilklere Kürtler imza atar;

"*İlk rasathaneyi Urfa'da Kürt Kassitler kurdu. İlk 'teşhis' ve 'tedavi' ikilemini; masajı tedavi yöntemi olarak kullanmayı Kürt Kassitler uyguladı. Ve petrolü de onlar keşfetti*."[53]

Atı ehlileştiren ve tekerleği icat eden Kürtlerdir;

"*Batı tarihçileri uygarlığın tekerliğin keşfiyle başladığını söylerler. Bu söz abartılıdır ama yanlış değildir. Atı tarihte ilk kez ehlileştirip binek ve*

[50] **A.e.,** s. 5.
[51] Cemşid Bender, **Kürt Tarihi ve Uygarlığı,** Kaynak Yayınları,1991, Ankara, s. 9.
[52] **A.e.,** s. 21.
[53] **A.e.,** s. 22.

çekme aracı olarak kullanan Kürt halkıdır. Aynı halk ehlileştirdiği atın çekeceği tekerleği de keşfetmiştir."[54]

İlk modern yaşama geçen Kürtlerdir;

"*İnsanlığı ilk kez mağara hayatından kurtaran, emekleyen çocuğu ellerinden tutup yürüten, uygarca bir yaşamın koşullarını tarihte ilk kez oluşturan Sümerler ve Kürt halkı olmuştur.*"[55]

İlk yazılı destan olan Gılgamış destanı bir Kürt şair tarafından yazılır;

"*Gılgamış Destanı adlı destanla ilgili tabletlerin metinlerini Kürt Kassit uyruklu şair Sin-Lekke-unni yazmıştır*."[56]

İran edebiyatı ve eserleri Kürt kaynaklıdır, Nuh Tufanı da bir Kürt efsanesidir;

"*İranlılar edebiyat ve sanat zenginliklerini Kürtlerden almışlardır."*[57] *"Şehname'de anlatılan efsane tümüyle Kürtlerle ilgilidir."*[58]*, "Nuh Tufanı Sümerler ile Guti Kürtlerinin ortak efsanesidir*."[59]

Yazı Kürtler ve Sümerler tarafından icat edilir, ayrıca ilk çağlarda ortak dil Kürtçedir;

"*Sümerlerle de çağdaş olan Kürt Guti topluluğu Sümerlerle birlikte çivi yazısını kullandılar. Antikçağı aydınlatan dil Kürtçe idi*."[60]

Yazıyı icat edip uygarlığın ilk edebi eserlerini yazan Kürtler tarihteki ilk uluslararası anlaşmayı yapar;

"*Tarihte uluslararası antlaşmaları ilk yapan Kürt halkıdır.*"[61]

---

[54] **A.e.,** s. 190.
[55] **A.e.,** s. 31.
[56] **A.e.,** s. 39.
[57] **A.e.,** s. 44.
[58] **A.e.,** s. 148.
[59] **A.e.,** s. 189.
[60] **A.e.,** s. 46.
[61] **A.e.,** s. 191

Tek tanrılı dinlerin de ilk öncüsü Kürtlerdir;

"*Kürtler çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçişin köprüsü olmuştur."*[62] *"Tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında yer alan pek çok söylencenin, efsanenin, öyküsünün ana membaının Kürtlerle ve onların yaşadıkları bölge ile ilgili olduğu doğrudur*."[63]

Cemşid Bender Kürtçülük Hareketinin en fazla okunan, en fazla itibar gören yazarlarının başında gelir. İddiaları tüm Kürt araştırmacılar tarafından referans olarak kabul edilir. Bizim burada kısaca verdiğimiz iddialar Kürt araştırmacılar tarafından yazılan kitaplar ve makalelerde mutlak tarihi gerçek olarak yansıtılır. Kürtçü Sola mensup aydınlar ve siyasetçiler, siyasi çözümlemelerine Kürt Tarih Tezinin ve onun iddialarının ön kabulü ile başlar.

Bu kadar önemli iddialarda bulunan Cemşid Bender kimdir? Tarihçi mi yoksa bağımsız bir araştırmacı mı? Kürtçü Solun önemli isimlerinden Yaşar Kaya'nın hatıralarında Abdülmelik Fırat ile gerçekleştirdiği bir diyalog bu soruları birincil kaynaktan cevaplamamızı sağlıyor. Yaşar Kaya, Abdülmelik Fırat'a Konya'ya gideceğini söylüyor, Fırat'ta Yaşar Kaya'ya, Konya'da yaşayan Kürt Hacı Sabri'nin oğulları Mehdi Halıcı ve Fevzi Halıcı ile özellikle de Mehdi Halıcı'yı görmesini söylüyor.[64] Yaşar Kaya hatıralarının ilerleyen satırlarında Mehdi Halıcı'nın Cemşid Bender adlı araştırmacı yazar olduğunu söylüyor.[65] Bu anekdot bize Cemşid Bender'in gerçek isminin Mehdi Halıcı ve Cemşid Bender'in yazdığı kitapların gerçek bir tarihçi ya da tarafsız bir araştırmacı tarafından değil, Kürtçülük Hareketi taraftarı bir Kürtçü aydın tarafından yazıldığını gösteriyor. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun mutlak gerçek olarak gördüğü ve tüm fikir örgüsünü bunun üzerine inşa ettiği bu Kürt Tarih Tezi nedir? Kürt Tarih Tezi ilk çağlar ve Türk-Kürt ilişkileri olmak üzere ikiye ayrılır. Tezin ilk aşamasında Kürtlerin kökeni incelenir, bu çerçevede araştırmalar M.Ö 2000 hatta 3000 yılına kadar götürülür.

---

[62] **A.e.,** s. 45.
[63] **A.e.,** s. 52.
[64] Peşeng, **a.g.e.,** s. 146.
[65] **A.e.,** s. 147.

Önceki satırlarda Kürtçülük Hareketinin yazı ve açıklamalarına dayalı bir Kürt Tarih Tezi ve Kürt Tarih Kültünü okuması yaptık. Aşağıdaki satırlarda ise söz konusu iddiaları tarihi gerçeklik çerçevesinde irdeleyeceğiz. Bir başka açıdan söylemek gerekirse, meseleye ideolojik açıdan değil tarih bilimi açısından bakmaya, sübjektif değil objektif çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız. Sonuçlar araştırmamızı değil araştırmamız sonuçları belirleyecektir.

5.5. KÜRT TARİH TEZİ ve KÜRT TARİH KÜLTÜNÜN GERÇEKLİĞİ

Kürt Tarih Tezinin Kürtçü Sol açısından önemine ve modern Kürt tarihinin oluşumuna değinirken Kürt Tarih Tezine kısmen değindik. Lakin Kürt Tarih Tezini kısmen değil, ana hatlarıyla detaylı bir şekilde anlatmak gerekir. Zira, Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol, tüm fikir örgüsü ile siyasi çözümlemelerini Kürt Tarih Tezine dayandırıyor. Ayrıca, bu tezi söylem ve eylemlerinde hararetle savunup yayıyor. Biz iki aşamadan oluşan Kürt Tarih Tezini doktora tezimize ışık tutacak detayda ele alacağız.

5.5.1. Kürt Tarih Tez'inin İlk Aşaması: İlk Çağlar

Kürt Tarih Tezi, Kürtlerin kökenini, Guti, Mittani, Mannai, Subaru, Kardu, Nayri, Med, Lulu, Urartu, Haldi, Hurri, Kassit'ler gibi metopotamya halklarına dayandırıyor, Hatti, Hitit, Asur gibi halklar ile de ilişkilendiriyor, hatta, Guti, Sümer akrabalığını öne sürerek Sümerleri bile Kürt tarihi çerçevesinde değerlendiriyor. Görüldüğü gibi, Mezopotamya uygarlıklarını oluşturan tüm kadim halklar bir şekilde Kürtlerle ilişkilendiriliyor ve uygarlığın temeline ve merkezine Kürtler yerleştiriliyor.Kürt Tarih Tezinin en önemli iddiası bölümde detaylı bir şekilde gördüğümüz üzere Medlerdir. Son tahlilde hemen hemen tüm aydın ve araştırmacıların Kürtlerin ilk atalarının Medler olduğu yönündeki tezi benimsediklerini gördük. Öcalan'ın Kürtlerin kökenini Medler ile başlattığına değinmiştik.[66] Nitekim PKK ilk

[66] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Devriminin Yolu,** s. 65.

televizyon kanalına Medtv adını vermiştir. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol bu tezi bir varsayımdan ziyade mutlak gerçekmiş gibi yansıtır ve Kürtlerin tarihlerini Medler ile başlatır. Medlerin Kürtlerin atası olduğu iddiası ABD istihbarat raporlarında da yer alır. Ancak raporda çok temkinli bir dil kullanılır ve bunların sadece iddia olduğunun altı önemle çizilir;

> "*Kürtlerin belki de 4000 yıl kadar önce Kürt bölgelerine yerleşen Hindu-Avrupa aşiretlerinin uzantısı olduğu düşünülmektedir. Bazı tarihçiler, Kürtlerin kökenlerinin doğrudan Medes'lere uzandığını iddia etmektedir. Medesler, İ.Ö. 612 yılında Ninevah'ı (Ninova) işgal eden ve 62 yıl sonra da Persler tarafından yenilgiye uğratılan bir kavimdir. Kürtler, fiziksel görünüm olarak Kürdistan bölgesi içerisinde bile farklılık arz ederler. Keza yüzyıllar boyu diğer etnik gruplarla kaynaşmaları bunda etkili olmuştur. Bununla birlikte, farklı ve ayrı bir etnik grup olarak kabul edilirler*."[67]

Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol, Medlerle birlikte Subarular, Hurriler, Gutiler, Komegene halklarını da Kürt tarihi içinde değerlendirir. Kürt Tarih Tezi ve onun şekillenişi hakkında bir fikir vermek için, Kürtçülük Hareketinin bu dört kadim halk ve krallıklarını Kürt tarihiyle ilişkilendirme yöntemlerine ve kullandıkları argümanlara kısaca değinmek gerekir. Cemşid Bender, Kürt tarihi ve uygarlığı kitabında, "*Gutiler için Kurti denmektedir*."[68] yazarak Kürtlerin tarihlerini M.Ö 3000 yıllarına kadar götürmektedir. Araştırmacılar, Guti-Kürt bağlantısını tarihi bulgular ve veriler üzerinden değil de etimoloji üzerinden kurarlar;

> "*Ortadoğu uzmanı eğitimci Dr. Honigman'a göre Guti kelimesi Kürt kelimesiyle aynıdır. Guti, Kurti adının iranize şekliyle telaffuz edilişidir. G-K dönüşümü olmuş. Örneğin: Kardeş kelimesinin Gardaş kelimesine dönüşü gibi. Etimolojik olarak R harfinin zamanla yutulmuş olması ise etimolojide doğal bir olgudur, dolayısıyla, ortaya Guti çıkmış: Guti-Gurti Kurti. Gutilerin yaşadığı Güney Kürdistan yöresinde halen Judikan adlı Kürt aşireti mevcuttur*."[69]

Subarular ve Hurriler, M.Ö. 17. Yüzyılda Mitanni Krallığı'nı kuran iki kadim Mezopotamya halkıdır. Kürt araştırmacılar bu iki kadim halkı Kürtlerin atası,

[67] Özkaya, **a.g.e**, s. 196.
[68] Bender, **a.g.e.,** s. 11.
[69] https://ozgurgundem.wordpress.com/2013/01/05/kurt-tarihi-kurtlerin-tarihi/

kurdukları Mitani Kırallığını da Kürt Krallığı çerçevesinde değerlendiriyorlar. İddialarını ispatlama noktasında yine etimolojiden yararlanıyorlar;

> "*Subar'ların diğer adı "Suvar"dır. Subaru kelimesinin Kürtçedeki Şivan kelimesinin bozulmuş hali olduğu iddia edilmektedir. Kürtçede "Şivan" çoban demektir. Kürtlerin önemli bir bölümü bugün de çoban hayatı sürmektedir. Erbil'de Subaruların bir bölümünün yaşadığı yerde tarihi Kürt aşiret konfederasyonu olan Zubari konfederasyonu Subari/Subaru adını halen taşımaktadır. Irak'da dışişleri bakanlığı yapmış Hoşyar Zebari adında bir Kürt bakan dahi vardır.*" [70]

Söz konusu bu iki örnek iddiaların ispatlanamamış tezler olduğunu gösteriyor. Hatta tez demek bile tarih bilimi açısından doğru olmaz. Zira bu iddiaların hiçbiri tarihi bulgu ve verilerle desteklenmiyor. Sadece etimoloji üzerinden bir temellendirme gayretleri vardır o da çoğu zaman etimolojiden ziyade kelime oyunları ile sınırlı kalır. Ne Kürtçülük Hareketi ne de ona sempati duyan aydın ve araştırmacılar bu iddiaların bilimsel doğruluğunu irdelemiyor, yazı ve konuşmalarında bu iddiaların yer aldığı fakat tarih bilimi açısından yok hükmünde olan kitaplara ve Cemşid Bender gibi yazarlara atıfta bulunarak kelime oyunlarını tarih bilimi tarafından onaylanmış bilimsel tarih tezleri olarak yansıtıyorlar ve o ön kabul üzerine siyasi çözümlemelerini kuruyorlar. Bu bağlamda son dönemde meydana gelen bir tartışmaya kısaca değinmek doğru olacaktır.[71]

Moskova Lingivistik Üniversitesi Bölgesel Problemler Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Vadim Makarenko'nun, "*Hırvatlar ve Kürtler aynı halkın çocuklarıdır*" şeklindeki açıklaması Kürtçü araştırmacılar tarafından Hırvatlar da Kürt kökenliymiş olarak algılanıp ciddi ciddi tartışılır, bir anda Kürtçülük Hareketinin gündemine düşer. Bu iddia ortaya atılınca neredeyse hiçbir Kürtçü aydın ve siyasi "*ciddiye alınmayacak kadar uçuk bir iddia*" açıklaması yapmaz. Bir kısmı bu iddiayı sahiplenirken, bir kısmı *"olabilir*" der, şüpheli yaklaşanlar bile kategorik olarak reddedip kapıyı kapatmaz, araştırılmalı ve temellendirilmeli derler. Tartışma çok yeni olduğu için kitap ve

[70] https://ozgurgundem.wordpress.com/2013/01/05/kurt-tarihi-kurtlerin-tarihi/

[71] Tartışma çok güncel olduğu ve matbu eserlere yansımadığı için referans olarak internet sitelerini göstermek zorunda kaldık.

makalelere yansımaz. Ancak Kürtler ve Kürt tarihi konusunda faaliyet gösteren tüm ciddi ve itibarlı internet siteleri konuyu detaylı bir şekilde ele aldır. Bunlardan sadece birine burada örnek olarak değindik.

Kürt tarihi konusunda araştırmalar yayınlayan Bitlisname.com'da konu detaylı bir şekilde ele alınır. Sitede, Hırvatların Kürt olduğu iddiasıyla ilgili bir makale yazan Abdülmelik Ş. Bekir, daha önce es geçtiği iddianın araştırılınca ciddiye alınacak bir tez olduğunu açıkça söylüyor; "*Hırvatların köken olarak Kürt olduğuna dair tartışmayı her duyduğumda bunu, "medeniyeti kendinden başlatma" naifliğinin yansıması olarak değerlendirerek, es geçtim. Ancak konuyu biraz araştırınca epey ön yargılı davrandığımın farkına vardım*."[72] Bekir, Kürt Tarih Tezine inanmış tüm Kürt yazar ve aktivistler gibi etimoloji-kelime oyunu üzerinden Hırvatların Kürt olduğunu ispatlama yoluna gider; "*Araştırmacılar, Hırvat isminin zamanla değişimini Kürtler üzerinden Kruat, Kurd ve Kurt kavramlarıyla kıyaslar*."[73] Subaru ve Gutilerin Kürt kökenli olduğunu ispatlamak için yine aynı yöntem kullanılmıştır.

Hırvatların Kürt kökenli olduğu iddiası Kürt dünyasının en büyük ve itibarlı iki haber kanalından biri olan Kürdistan24'de de ciddi şekilde ele alınır. Kürdistan24 iddiayı manşetten "*Moskova Lingivistik Üniversitesi Bölgesel Problemler Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Vadim Makarenko, "Günümüzde Hırvatlar (ve genel olarak Slavlar) ve Kürtler aynı halkın çocuklarıdır"* şeklinde verir.[74] Kürdistan24 konuyla ilgili çoğu Türkiye'den olmak üzere birçok Kürt uzmandan görüş alır. Kürdistan24'ün daha sonra haber formatında yayınladığı bu görüşler Kürt aydın ve araştırmacıların bu tarz iddialara yaklaşımını göstermesi açısından çok önemlidir. İddia araştırmacı yazar Müfit Yüksel'e de sorulur, Yüksel, "*Kürtler ile Hırvatlar arasında iddia edildiği gibi tarihsel manada bir bağ olabilir ama bunun delillendirilmesi lazım*."[75] diyerek iddiayı reddetmez. Hatta "*Balkanlardaki Kürtlerin, Bingöl'deki Kürtleşmiş Arnavutların*

[72] http://www.bitlisname.com/2018/07/11/hirvatlarin-kurtlugu-uzerine/ int kaynaklarının tamamına erişim tarihi…
[73] http://www.bitlisname.com/2018/07/11/hirvatlarin-kurtlugu-uzerine/
[74] http://www.kurdistan24.net/tr/news/4287b84d-6656-4666-a75a-122006bcc2ea
[75] http://www.kurdistan24.net/tr/news/4287b84d-6656-4666-a75a-122006bcc2ea

mezar taşlarını gördük. Bunlar önemli şeyler."[76] diyerek bu tarz iddialara kapıyı aralar.

Yazar İbrahim Halil Baran, Müfit Yüksel'den daha net ve keskin ifadeler kullanır. Baran, Hırvatların Kürt kökenli oldukları iddiasını kabul etmekle yetinmez, tüm Balkanların Kürt kökenli olabileceğini iddiasını ortaya atar ve bunu açıkça savunur;

> "*Hırvatlar, kendi aşiret ve yer isimlerinden, dillerindeki Kürtçe kelimelerden ve mitolojilerindeki Kürdistani öğelerden yola çıkarak bu sonuca vardılar. Ben de Kürt tarihi çalışmalarımda sadece Hırvatların değil, neredeyse tüm Balkan halklarının, Arnavut, Boşnak, Sırp ve Bulgarların Kürtler ile ilişkili olduklarına, Kürdistan kökenli olduklarına dair birçok bilgi ve bulguya denk geldim*."[77]

Bu tarz abartılı tarih tezlerinin siyasi amaçları vardır. Nitekim, tarihi gerçeklikten uzak Kürt Tarih Tezinin siyasi amacı da Kürtlere ve diğer halklara, Kürtlerin tarih boyunca imparatorluk ve birçok krallıklar kuran, hatta uygarlığın temelini atan kadim ve büyük bir millet olduğunu göstermektir. Kürtçülük Hareketi, bu tarz tarih anlatımı ile Kürtlerin tarih boyunca hiç devlet kuramamış olmalarının neden olduğu psikolojik darboğazı aşmayı amaçlamaktadır.

5.5.2. Kürt Tarih Tezinin İkinci Aşaması; Türk-Kürt İlişkileri

Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun çıkış noktası olan Kürt Tarih Tezinin ikinci aşamasını bin yıllık Türk-Kürt tarihi oluşturur. Kürtlerin kökenlerinin incelendiği Kürt Tarih Tezinin ilk aşamasında Kürtlerin imparatorluk ve krallıklar kurduğu ve Mezopotamya'daki kadim uygarlıkların kökenindeki halk olduğu algısı işlenir. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol tarihi veri ve gerçeklikten uzak bu bakış açısını Kürt Tarih Tezinin ikinci aşaması olan bin yıllık Türk-Kürt ilişkilerinin tarihi analizinde de devam ettirir. Türklerin kazandıkları tüm zaferler ve akabinde kurdukları

[76] http://www.kurdistan24.net/tr/news/4287b84d-6656-4666-a75a-122006bcc2ea
[77] http://www.kurdistan24.net/tr/news/4287b84d-6656-4666-a75a-122006bcc2ea

tüm devletlerde Kürtlerin belirleyici rol oynadığı, dolayısıyla bu devletlerin aslında bir Türk-Kürt devletleri olduğu algısı işlenir.

Kemal Burkay, Kürt tarihini ele aldığı, "*Neolitik Çağdan I. Dünya Savaşı'na Kürtler ve Kürdistan*" adlı kitabında, Kürdistan teriminin ilk kez Büyük Selçuklular zamanında kullanıldığını, Sultan Sencer tarafından Kürdistan adında bir eyalet kurulduğunu[78] yazarak Kürtlerin Büyük Selçuklular içindeki önemine vurgu yapar. Sultan Sancar'ın Kürdistan adında bir eyalet kurduğu iddiası doğrudur. Ancak bu eyaletin yönetimi Kürtlere değil Türk Beylerine verilir.[79] Kaldı ki, Selçukluların kurduğu Kürdistan eyaleti bugünkü İran sınırları içinde kalır.

Oğuz Türklerinin bölgede Kürtlerle karşılaşması, Anadolu'yu keşfetmek için yaptıkları ilk akınlara kadar, 1029'a kadar uzanıyor. Türk-Kürt karşılaşması sıkıntılı olur, uzun yıllarda bu sıkıntı devam eder. Türkler ve Kürtler ilk karşılaşmaları olan 1029'dan sonra da birçok kez çatışır.[80] Bu çatışmaların büyük bölümünü Türkler kazanır. Türkler Urmiye, Diyarbakır ve Musul gibi önemli yerleri ele geçirerek[81] bölge üzerinde hakimiyet kurmayı başarırlar. Türkler ile Kürtler arasındaki uzun yıllar devam eden bu çatışmalar Kürtlerin Türklere bağlılıklarını bildirmesiyle biter. Mervani hükümdarı 1051'de Selçuklu hükümdarına bağlılığını bildirir.

Kürt Tarih Tezinin bir tarih tezinden ziyade ayrılıkçı Kürtçülük Hareketlerine meşru zemin hazırlayan siyasi bir proje olduğunu görmek için Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sola yakın isimlerin Anadolu'nun tapusu niteliğindeki Malazgirt Savaşı'nı anlatış şekline bakmak yeterlidir. Ahmet Özer, Malazgirt Savaşı öncesi Alpaslan komutasındaki Türk ordusunun durumunu, Kürtlerin Türk ordusuna katkılarını şöyle anlatır;

> "*Tuğrul beyden miras kalan Irak askerleri "itaatsiz bir tavır" içindedirler. Bu birlikler Fırat'a ilerleyen Sultanı izlemezler. Alpaslan 4 bin Hassa askeriyle kalır. Alpaslan'ın askeri durumunun zayıflığını gören Bizans ordusu ise Doğu Anadolu'ya ilerler.(….) Büyük vezir Nizamülmülk'ün asker toplama*

[78] Burkay, **a.g.e.,** s. 13.
[79] McDowall, **a.g.e.,** s. 50.
[80] V. Minorsky, **a.g.e.,** s. 65.
[81] **A.e.,** s. 66.

çabalarına rağmen sorun çözülemez. Alparslan'ın yardımına bu kiritik noktada Kürtler yetişir. Diyarbakır ve Van bölgesinden gelen 10 bin Kürt savaşcı ile Alparslan'ın ordusu,15 bini bulur. Kimi tarihçilere göre ise Diyarbakır ve Mervani Kürtlerinden gelen ordunun sayısı 26 bin Kürt savaşçısıdır."[82]

Ahmet Özer bu konuda yalnız değildir. Kemal Burkay, Alpaslan'ın Malazgirt'teki 60 bin kişilik ordusunun dörtte birinin Kürtler tarafından oluşturulduğunu yazarak[83] Malazgirt zaferinde Kürtlerin belirgin rol oynadığına vurgu yapar. Kemal Burkay ve Ahmet Özer'in Türk askerlerinin sayısını olabildiğince minimize eden, Kürt unsurların sayılarını da olabildiğince maksimize eden bu tarih bakış açısı istisnai değildir. Sağcı, solcu hatta İslamcı Kürtçü yazar ve araştırmacıların büyük bölümü Malazgirt Savaşı'nı bu şekilde anlatırlar. Alparslan'ın ordusunun 50-60 bin civarı olduğu düşünüldüğünde, Ahmet Özer gibi araştırmacıların verdikleri rakamların ne kadar uçuk olduğu görülür. Bu bakış açısına göre, Alparslan'ın ordusunun büyük bölümü Kürtler tarafından oluşturulur, Kürtler Türklere değil de Türkler Kürtlere yardıma gelmiş izlenimi oluşturulur.

Peki tarihi veriler bu konuda ne diyor? Alpaslan'ın ordusunda kendisine bağlı Mervaniler gibi Kürt Beylerden bir miktar Kürt askerinin olduğu doğrudur. Sultan Alpaslan'a yardım ettiği söylenen Mervaniler Selçukluların bölgedeki vasalıdır. Kürt tarihi konusunda yazılmış ilk eser olan Şerefname'de, Bitlis Emiri Şerefhan, Mervanilerin lideri Ahmet bin Mervan'ın bir elçi göndererek Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'e tabi olduğunu, 1051'de ise kendisi giderek bağlılığını bizzat bildirdiğini yazar.[84] Ahmet bin Mervan ve diğer Kürt Beyleri tabi oldukları Selçuklu hükümdarına asker ve vergi vermek zorundadır. Mervaniler ve diğerleri bu yükümlükleri çerçevesinde Alpaslan'a asker vermiştir. Ama bu rakam hiçbir zaman Kürtçülük Hareketine sempati duyan yazarların iddia ettikleri kadar değildir. Savaş sırasında Bizans ordusu içinden Türk tarafına geçen Türk kökenli askerlerinin sayısı Kürt askerlerinin sayısından fazladır.

[82] Özer, **a.g.e.,** s. 63, 64.
[83] Burkay, **a.g.e.,** s. 157.
[84] Şerefxan, **Şerefname,** Hasat Yayınları, İstanbul, 1990.

Kürtçü aydın ve araştırmacıların Kürtlerin Türk devletlerinin oluşumundaki rolü ile ilgili iddiaları sınır tanımaz. Kemal Burkay, Ege'de kurulan Germiyanoğlu Beyliğinin Kürtler tarafından kurulduğunu iddia eder.[85] Müfit Yüksel gibi araştırmacılar ise Osman Gazi ve ondan sonra gelen sultanların uzak dairesindeki Kürt kökenli bazı isimlerden yola çıkarak Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran kurmay kadronun önemli bölümünün Kürt olduğu imasında bulunur.

Kürtçülük Hareketi'nin Malazgirt Savaşı ve ondan sonraki süreç hakkında yaptığı tarihi gerçeklikten uzak maksatlı tarih analizleri Çaldıran Savaşı için de yapılır. Tarih dışı maksatlı anlatımın en önemli isimlerinden Ahmet Özer, Çaldıran Savaşı'nda, Türk ordusunun savaş öncesi durumunu olabildiğince kötü anlatır. Kürt askerler katılmadan önce[86] Türk ordusunun dağılma noktasında olduğunu altını çizerek anlatır. Malazgirt'te de aynı anlatımda bulunmuştu. Dağılma aşamasında olan Selçuklu ordusunun yardımına Kürtlerin koştuğunu ve Selçukluları kurtardığını yazmıştı. Özer, Çaldıran öncesini, Kürtlerin Türk ordusunu, bıkkınlık ve dağılmaktan kurtardığını şöyle anlatır;

> "*Nihayet bu bıkkınlık, dağılma alametlerinin baş gösterdiği bir zamanda Kürt ordusu Yavuz'un imdadına yetişir. 16 Kürt Beyinin topladığı ordu hemen hemen Yavuz'un ordusu kadardır. Dolayısıyla asker sayısı bir anda iki katına çıkar. 140 bin civarında dev bir ordu meydana gelir. Bu Osmanlı askerinin moralini motivasyonunu yükseltir.*"[87]

Ahmet Özer, Çaldıran'da, Kürt Beylerin 70 bin kişilik ordularıyla gelip 70 bin kişilik üstelik dağılma aşamasında olan Osmanlı ordusuna katıldıklarını yazar. Kemal Burkay da Ahmet Özer gibi Kürt Beylerinin Çaldıran'dan önce Yavuz'u desteklediğini söyler, hatta bir adım daha ileri giderek 16 Kürt Beyinin kendi bayrakları ile Çaldıran'da savaştığını yazar.[88] İki yazar da böyle ciddi bir iddiayı delillendirecek hiçbir belge ortaya koyamaz. Böyle bir iddiayı delillendirmek tarihi açıdan mümkün değildir. Zira, Kürt Beylerinin çok büyük bölümü Yavuz Sultan Selim'e Çaldıran'dan

[85] Burkay, **a.g.e.,** s. 168.
[86] Ahmet Özer'in iddia ettiği gibi Çaldıran savaşından önce Kürt Beylerinin birkaç küçük istisna dışında Türk ordusuna katılımı söz konusu değildir.
[87] Özer, **a.g.e.,** s. 115.
[88] Burkay, **a.g.e.,** s. 179.

önce değil sonra biat eder. Dolayısıyla, Osmanlı ordusunda, Çaldıran öncesi, birkaç küçük istisna dışında hiç Kürt askeri yoktur. Şah İsmail'in ordusunda ki Kürt askerlerin sayısı dahi Yavuz'un ordusundaki Kürt askerlerinin sayısından fazladır. Bu tarihi gerçekliğe rağmen, Ahmet Özer ve onun gibi birçok araştırmacı tarih dışı iddialarda bulunmaya devam eder.

Aynı bölümde Ahmet Özer, Şah'ın ordusunun da 70 bin Kürt askerinin olduğunu yazar. Yani Kürt Beyliklerinin topladığı asker sayısı İran'ı elinde tutan Şah İsmail'in ordusu kadar olduğunu söyler. 70 bin kişilik bir orduya sahip olan Kürtler devlet kurmak yerine niye Osmanlıya vasal olmak ister? Özer, Çaldıran'daki Osmanlı ordusunu Osmanlı-Kürt ordusu[89] şeklinde tarif edecek kadar ileriye gider. Bu tarih anlatımındaki maksat Malazgirt Savaşı'ndaki anlatımdaki ile aynıdır. Kürtçülük Hareketi bu tarihi anlatımı üzerinden, Malazgirt'te olduğu gibi Çaldıran'da da savaşan ordunun bir Türk-Kürt ordusu olduğu, zaferinde Türk-Kürt zaferi olduğu dolayısıyla doğudaki topraklar üzerinde egemenlik hakları olduğunu iddia eder.

Türkler, Malazgirt'ten çok kısa süre sonra İznik önlerine kadar gelerek tüm Anadolu'da Türk hakimiyetini kurarlar. Malazgirt'ten Çaldıran'a kadar olan süreçte bölgede birçok Türk devleti ve Türk Beylikleri kurulur. Kürtçü aydın ve araştırmacılar her nedense bu süreçte kurulan onlarca Türk devlet ve beyliği görmezden gelirler, derebeyi tarzı küçük Kürt oluşumları ise büyük devletler gibi yansıtırlar. Oysa hiçbir Kürt devletinin kurulmadığı tarihi bir gerçektir. Bölgedeki Kürtler Malazgirt zaferinden sonra sırasıyla Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, fetret devirlerinde bölgedeki Türk Beylikleri, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı İmparatorluğu gibi Türk devlet ve hükümdarlarına biat etmişler, onların koruması altında birer vasal olarak yaşamışlardır.

Şah İsmail Kürtlerin yaşadığı bölgeyi alınca Kürt Beyleri bu sefer de yine bir Türk Hükümdarı olan Şah İsmail'e biat eder.[90] Nitekim, Kemal Burkay, tüm bölgenin Şah İsmail'in 1507 seferinde Safevilerin denetimine girdiğini, Bitlis Emiri Şeref Han

[89] **A.e.,** s. 116.
[90] McDowall, **a.g.e.,** s. 54.

dahi Kürt Beylerinin Şah İsmail'e bağlılığını bildirdiğini yazar.[91] Çaldıran Savaşı'ndan önce Kürt Beylerinin neredeyse tamamı Safevi devletinin vasalı durumundadır. Şah İsmail kendine bağlılığını bildiren Kürt Beylerine sert davranır. V. Minosrsky, Şah İsmail'in kendisine ileride sorun teşkil edecek politikasını şöyle anlatır;

> "*Akkoyunlular gibi İsmail de Türkmen aşiretlerine güveniyordu, ancak kendisi koyu bir Şii olduğundan, Sünni Kürtlere karşı daha acımasızdı. Onbir Kürt reisi Hoy'da kendisine saygılarını sunmaya geldiklerinde, hepsini tutuklattı ve onların yerine Kızılbaş aşiretlerden valiler atadı*."[92] Şah İsmail'in bu sert uygulamalarına rağmen bölgede Çaldıran öncesi Safevilere karşı büyük bir kalkışma olmaz.

Osmanlı-Kürt iş birliği Çaldıran Savaşı'ndan önce değil sonra başlar. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran'dan sonra arkasında Safevilere karşı sağlam bir duvar oluşturmak için Kürt Beylerine yönelir. Ama Şah İsmail'in ağır yenilgisine rağmen, Kürt Beylerinin Osmanlının yanında durma noktasında ciddi çekinceleri vardır. Burada devreye eski bir Akkoyunlu subayı olan ve Kürtler arasında çok saygın olan Şeyh Hüsameddin'in oğlu İdris-i Bitlis-i devreye girer. İdris-i Bitlisî Yavuz'a, Kürt Beylerini ikna edebileceğini söyler. Yavuz, İdris-i Bitlis-i'nin eline boş fermanlar vererek bölgeye Kürt Beylerini iknaya gönderir.[93]

İdris-i Bitlisî, savaş sırasında birçoğu tarafsız kalmış Kürt Beyleriyle ikna görüşmelerine başlar. Bu görüşmelerin sonunda, İdris-i Bitlisî bölgede 25 Kürt Beyini Osmanlı safına geçmeye ikna eder.[94] Minorsky, İdris-i Bitlisî'nin Kürt Beylerini ikna etmesini şöyle anlatır; "*Diğer yirmi civarında Kürt Beyi ise Perslere sadık kalıp kalmama konusunda kararsızdı. İdris, bu beylerin ziyaretine gidip bunlardan yirmi beşini Osmanlı Sultanının tarafına geçmeye ikna etti*."[95] Şerefhan da Şerefname'de, Yavuz Sultan Selim'in vaat ve imtiyazlarla Kürtleri kendine bağladığını yazar.[96] Şah İsmail'in Kürt Beylerine kötü davranmasının, Kürt Beylerinin tercihlerinde etkili

---

[91] Burkay, **a.g.e.,** s. 178.
[92] V. Minorsky, **a.g.e.,** s. 80; Nikitine, **a.g.e.,** s. 344.
[93] McDowall, **a.g.e.,** s. 54.
[94] Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** resimli haritalı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2009, s. 743.
[95] V. Minorsky, **a.g.e.,** s. 80.
[96] Şerefxan, **a.g.e.,** s. 296.

olduğunu unutmamak gerekir.[97] Bu tarihten sonra, Kürt Beyleri birbiri ardı sıra Şah İsmail'e karşı ayaklanmaya başlarlar.

Kemal Burkay ve Ahmet Özer gibi yazarlar Yavuz'un Kürt Beylerine bağlılıkları karşılığında imtiyazlar vermesini, savaşı kazanan iki egemen gücün yaptığı ittifak gibi yansıtır ve bunu kitaplarında *"Amasya Anlaşması"* olarak yansıtırlar.[98] Oysa ne günler süren görüşmeler ne de imzalanmış bir anlaşma vardır, mesele, Kürt Beylerinin Yavuz'a biat etmesi ve aldıkları imtiyazlar karşılığında onun vasalı olmalarını kabul etmelerinden ibarettir. Kısacası, Kürtler savaş kazanan Türk hükümdarlara biat etme alışkanlığını Çaldıran'da da devam ettirirler ve 1514'de Yavuz Sultan Selim'e itaat ederler.[99]

İdris-i Bitlisî'nin görevi Kürt Beylerini iknaya yönelik görüşmeler ve propaganda ile sınırlıdır. Doğu Anadolu askerî açıdan Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından ele geçirilir. Nitekim daha sonra Diyarbakır Eyaletini Beylerbeyliğine Bıyıklı Mehmet Paşa getirilir. İdris-i Bitlisî bölge askerî açıdan tam ele geçirildikten sonra, bölgenin idari taksimi için tekrar bölgeye gönderilir.[100]

> "*Doğu Anadolu'nun bir kısmı ile güney doğu bölgesi Bıyıklı Mehmet Paşa'nın askeri gayretleri ile İdris-i Bitlisî'nin tahrik ve propagandaları neticesinde zapt edilince; idari taksimatın bir esasa bağlanmasına geçildi. İdris-i Bitlisî bu işlerin tanziminde de vazife gördü. Doğu Anadolu'nun arazi vaziyeti ile halkının durumu nazarı itibara alınmak suretiyle idari taksimat yapıldı. Teşkil edilen Diyarbakır eyaletine on dokuz sancak bağlandı. Bu sancaklardan beş tanesinin idaresinde yerli beylere nisbi bir muhtariyet tanındı.*"[101]

Minorsky de Diyarbakır Beylerbeyliğinin idari yapılanmasında İdris-i Bitlisi tarafından yapıldığını yazar. Minorsky yukardaki alıntıdan farklı olarak Kürt Beylere 5 değil 8 sancak verildiğini yazar;

---

[97] McDowall, **a.g.e.,** s. 54.
[98] Özer, **a.g.e.,** s. 116.
[99] McDowal, **a.g.e.,** s. 50.
[100] Cezar, **a.g.e.,** s. 747.
[101] **A.e.,** s. 747.

"*Bu sancağın (Diyarbakır) idari teşkilatı İdris tarafından tamamlandı. Diyarbekir Eyaleti'ndeki onbir sancak Türk idarecilerine, sekizi de Kürtlere (Ekrad Beyliği) verildi. Bu Kürt Beyleri valiler tarafından atanıyorlar, ancak hep aynı aileden seçiliyorlardı. Beş Kürt Hükümeti (hukûmatlar), hakimiyetin babadan oğula geçmesi suretiyle, varlıklarını muhafaza ettiler*."[102]

Yavuz Sultan Selim'in o dönem önceliği, Şah İsmail'in bölgeye tekrar hâkim olmasını engellemekti. Bölgeye yönelik tüm politikasını bu öncelik doğrultusunda şekillendirir. Bu çerçevede, Şah İsmail'e daha yakın durdukları gerekçesi ile bölgedeki Türkmen aşiretlere cephe alır, Şah ile iş birliğine girmeyeceğine inandığı Kürt aşiretleri ise destekler, onlara o zamanki idari sistemde olmayan ayrıcalıklar tanır. Dar bir alanda yaşayan, orada dahi çoğunluk olamayan Kürt aşiretler Yavuz Sultan Selim'in kendilerine verdiği imtiyazlar sayesinde bölgede yayılırlar ve Türkmenlerin boşalttıkları yerleri doldururlar. Her yerde derebeyliğini yok eden Osmanlı İmparatorluğu Kürt Beylerine verdiği imtiyazlarla "*Ocak sistemi*" adı altında doğu Anadolu'da derebeyliğini canlandırır ve akabinde korur. David McDowall bu durumu şöyle ifade ediyor;

"*Uygun görülen Kürt aşiretleri Van'ın Kuzeyindeki Ermeni sınır bölgesinde güvenliği sağlamak için Kuzeye gitme yetkisine de sahipken, diğerleri batıya, muhtemelen hala ne yapacağı belli olmayan Türkmen gruplarının bulunduğu yerlerde egemenlik kurmaya gidiyorlardı. Tüm bu düzenlemelerin altında yatan belirleyici ilke, Kürt aşiretleri düzeni korudukları, gerekli olduğunda askeri birlik temin ettikleri, sınır bölgelerini savundukları ve her şeyin üzerine Osmanlı hükümdarlığını tanıdıkları sürece, imparatorluğun hemen hemen başka hiçbir yerinde görülmeyen düzeyde bir özgürlükten yararlanmalarıydı*."[103]

Yavuz Sultan Selim'in Kürt Beylerine verdiği imtiyazlar Kanuni Sultan Süleyman tarafından devam ettirilir.[104] Yavuz'un kurduğu Kanuni'nin pekiştirdiği bu idari sistem 19. yüzyılın başlarına kadar devam eder. Bölgedeki aşiretler bakımından, Çaldıran Savaşı'nın en büyük kazananı şüphesiz Kürt aşiretleri olur, en büyük kaybedeni de Türk aşiretleri olur. Doğu'daki birçok Türkmen aşiret İran'a gitmek zorunda kalır, Türkmenlerden boşalan yerleri ise Kürt aşiretleri doldurur. Çaldıran'ı takip eden birkaç on senede, bölgenin demografisi Kürt aşiretler lehine değişir.

[102] V. Minorsky, **a.g.e.,** s. 81.
[103] McDowall, **a.g.e.,** s. 57.
[104] Şakir Epözdemir, **a.g.e.,** s. 34.

Çaldıran'dan önce siyasi bir varlık olarak yok olma riskiyle karşı karşıya kalan Kürt aşiretler Çaldıran'dan sonra Yavuz'un desteğiyle bölgenin en önemli güçlerinden biri olarak ortaya çıkar.

Kürt Tarih Tezinin çalışmamız açısından en önemli noktası onun neden olduğu siyasi sonuçlardır. Bu tarz tarih analizleri belirli bir aşamadan sonra bir devletin toprak bütünlüğünü kasteden bir silaha dönüşebiliyor. Şöyle ki, Malazgirt ve Çaldıran bir Türk-Kürt zaferidir şeklindeki bir tarih analizinin siyasi sonucu Anadolu Türk ve Kürtlere aittir olur. Bu da Kürtçülük Hareketinin Anadolu üzerinde bağımsız bir Kürt devleti kurmaya hakkı olduğu manasına gelir. Birinci tespiti kabul edenin bunun doğal sonucu olan ikinciye tarihi ve siyasi açıdan karşı çıkmaya hakkı yoktur. Zaten böyle bir tarih tezinin oluşturulma gerekçesi de budur.

Bu tarih tezini oluşturan araştırmacı ve tarihçiler siyasi sonuçla ilgilenmezler, onların görevi, kurguya dayalı bu tarih tezine bilimsel görünüm kazandırarak tarihi gerçekmiş gibi ortaya atmak ve bunu yayınlamaktır. Bu tarihi analizleri hukuki ve siyasi bir silaha dönüştürmek Kürtçülük Hareketinin yazar ve aydınlarına düşüyor. Söz konusu yazar ve aydınlar, bu tarih araştırmalarına dayanarak siyasi çözümleme ve çıkarımlarda bulunurlar. Son aşama ise Kürtçülük Hareketinin lider kadrosunun bu siyasi çözümlemeden yola çıkarak, "*Ulusların Kendi Kaderini Tayin hakkı çerçevesinde*" bağımsız bir Kürt devleti kurma talebinde bulunması ve bu kabul edilmediğinde kendinde terör eylemlerini başlatma hakkını görmesidir. Buradan da anlaşılacağı üzere bunda ne var dediğimiz bir tarih analizi son aşamada ayrılıkçı bir harekete, hatta bir terör mekanizmasına dönüşebiliyor.

Bir tarih tezinin terör mekanizmasına dönüşmesinin en somut örneği 40 yılı aşkın süredir Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerinde bulunan PKK'dır. Bölümün başında detaylı bir şekilde gördüğümüz üzere, PKK'nın çıkış noktası Kürt Tarih Tezidir. Kürt Tarih Tezinin doğal sonucu olan *"Kürdistan sömürgedir"* tezi PKK'nın fikir örgüsünün merkezini oluşturur. Öcalan'ın çözüm olarak öne sürdüğü ve 40 yıldır uyguladığı *"uzun halk savaşı"* yani terör de meşruiyetini bu tarihi ve siyasi çözümlemelerden alır.

5.6. KÜRTÇÜLÜK HAREKETİNİN İLK BÜYÜK KURAMCISI; AHMEDİ HANİ

Kürt Tarih Tezinin temelini oluşturan modern Kürt tarih yazılımın temellerinin 19. yüzyılda diplomat-araştırmacı karışımı yabancı yazarlar tarafından atıldığı, ayrılıkçı Kürt araştırmacılarının çalışmalarını Kürt Tarih Tezine dayandırdıklarını detaylı bir şekilde ele almıştık. Kürtçülük Siyasal Kuramı ise, modern Kürt tarihinden farklı bir gelişim süreci yaşar. Kürtçülük siyasal kuramının temelleri bir yabancı tarafından 19. Yüzyılda değil bir Kürt şairi tarafından 17. yüzyılda atılır. Kürtçülük siyasal kuramı Kürtlerin en büyük ulusal şairi olarak kabul edilen Ahmedi Hani tarafından 17. yüzyılda şekillendirilir.

Nikitine, "*Kürt Ulusal Duygusu*"[105] olarak tanımladığı Kürt milliyetçiliğini Ahmedi Hani ile başlatır. "*Ahmedi Hani XI'inci yüzyılda yaşasaydı Kürdistan tarihi çok farklı olurdu*" diyerek Ahmedi Hani'nin milliyetçi önderliğine vurgu yapar. Ahmet Hani'nin Mem u Zin kitabını edebi bir eserden ziyade Kürdistanı kurtarmanın yollarının arandığı ideolojik bir metin olarak görür.[106]

Nikitine bu konuda yalnız değildir. Kürtçü Solun önemli isimlerinden Kemal Burkay da Mem u Zin'i "*üç yüzyıl önce dile getirilen coşkulu bir yurtseverlik*"[107] olarak tanımlar. Burkay'a göre, Ahmedi Hani, Mem u Zin eserinde, "*iki büyük devlet, Osmanlılar ve İran Şahlığı arasında bölünmüş Kürdistan'ın ve Kürt halkının dramını dile getiriyor, Kürtler arasında birliğin yokluğundan yakınıyor ve kurtuluşu bir Kürt devletinde görüyor.*"[108] Burkay, aynı zamanda, Mem u Zin'in Kürt medreselerinde en rağbet görülen kitaplardan biri olduğunu,[109] Mem u Zin'in milliyetçi çağrısının Şeyhler, Meleler üzerinden yeni kuşaklara aktarıldığı ve günümüze kadar ulaştığı tespitinde bulunuyor.

[105] Basil Nikitine, **a.g.e.,** s. 334.
[106] **A.e.,** s. 335.
[107] Burkay, **a.g.e.,**. s. 212.
[108] **A.e.,**
[109] **A.e.,**. s. 213.

Çağdaş araştırmacı ve akademisyenler de Mem u Zin'in ideolojik boyutuna dikkat çeker. Hakan Özoğlu Ahmad-i Hani'nin Mem u Zin'de, Kürtleri etnik bilinçle Türk ve Araplardan ayırdığını öne sürer,[110] bu özelliğinden dolayı, Mem-U Zin'in Kürtlerin ulusal destanı olarak görüldüğünün altını çizer.[111] Özetlemek gerekirse, Ahmedi Hani 1960-1980 arası Kürtçü Solun tüm renklerinin kabul edeceği Kürdistan sömürgedir tezini asırlar önce şiir formatında şu dizelerle formüle eder;[112]

"5/8 Rabit ji me jî cîhanpenahek Bizim aramızda da hükümdar çıksın

Peyda bibitin me padîşahek Bize de bir Padişah peyda edilsin

5/14 Ger dê hebûwa me padîşahek Ki eğer bir Padişahımız olsaydı

Laîq bidiya Xwedê kulahek Allah ona bir tacı layık görseydi

5/15 Te'yîn bibûwa ji bo wî textek Eğer bir taht verilseydi kendisine

Zahir vedibû ji bo me bextek şans kapısı açılırdı önümüzde

5/16 Hasil bibûwa ji bo wî tacek Eğer bir taç olsun geçseydi eline

Elbette dibû me jî rewacek Elbette bir revaç olurdu bize de

5/18 Xalib nedibû li ser me ev Rûm Osmanlı bize karşı galip gelmezdi

Nedibûne xerabeyê di dest bûm Olmazdık baykuşun harabesi gibi

5/19 Mehkûmun 'eleyh û se'alîk Karşıt ve dilenciye mahkûm olmazdık

Mexlûb û mutî'ê Tirk û Tacîk Fars ve Türk'e yenilip tabi olmazdık"[113]

Ahmedi Hani, Kürtlerin devlet kuramayışını kader olarak gördüğünü lakin Allah'ın bu hikmetine şaştığını, anlayamadığını söylüyor;

"5/28 Ez mame di hîkmeta Xwedê da Şaşırıp kaldım Allah'ın hikmetine

[110] Özoğlu, **a.g.e.,** s. 44.
[111] **A.e.,** s. 45.
[112] Mem U Zin'deki şiirlerin Türkçe çevirisi için Ehmede Xanî'nin kitabı esas alınmıştır.. Ehmede Xanı, **Mem ile Zın,** Everest, İstanbul, 2016.
[113] Ehmede Xanı, **a.g.e.,** s. 37, 38.

Kurmanc di dewleta dinê da Kürtler ki şu garip dünya devletlerinde

5/29 Aya bi çi wechî mane mehrûm? Acaba ne sebeple mahrum kalmışlar?

Bîlcumle ji bo çi bûne mehkûm? Hepsi birden ne için mahkûm olmuşlar?"[114]

Ahmedi Hani Kürtlerin devlet kuramayışını kendi içlerinde birlik oluşturamamalarına bağlıyor. Eğer Kürtler bir olup devlet kurabilselerdi, Türkleri, Arapları, Acemleri kendilerine hizmetçi edebileceklerini söylüyor;

"*5/43 Ger dê hebuwa me îttîfaqek Eğer birlik olsaydı aramızda*

Vêkra bikra me înqiyadek Birlikte kabullenseydik esasında

5/44 Rom û 'Ereb û 'Ecem bi temamî O Türkler ve Araplar ve Acemler ki

Hemiyan ji me ra dikir xulamî Hepsi de bize uşaklık ederlerdi

5/45 Tekmîli dikir me dîn û dewlet Dini de, devleti de tamam ederdik

Teshîli dikir me îlm û hîkmet ilmi de hikmeti de tahsil ederdik"[115]

Ahmedi Hani, Kürtlerin devlet kuramamasını bir ayıp olarak görüyor ama bu ayıptan halkı ve kendisi gibi şairleri değil, Osmanlı'ya biat eden daha doğrusu Osmanlı'ya karşı ayaklanmayan Kürt Beylerini sorumlu tutuyor;

"*5/21 Teb'iyetê wan egerçi 'ar e Gerçi onlara tabi olmak utançtır*

Ew 'ari li xelqê namidar e Bu utanç önde gelenlere aittir

5/22 Namûs e li hakim û mîran Ayıptır bu hükümdar ve emirlere

Tawan çi ye şa'ir û feqîran Hiç suç kalır mı şair ve fakirlere"[116]

Ahmedi Hani sadece Kürtlerin devlet kuramayışının nedenlerini açıklamıyor aynı zamanda Kürt devletinin nasıl kurulması gerektiğinin yol ve yöntemini de gösteriyor. Ahmedi Hani'ye göre, Kürt devletinin kurulmasının yolu *"Kılıç'tan"* yani

[114] **A.e.,** s. 39.
[115] **A.e.,** s. 40.
[116] **A.e.,** s. 38.

"silahlı kalkışmadan" geçiyor. Ahmedi Hani, Abdullah Öcalan'dan asırlar önce şiddeti hedefe varmada kuramsallaştırıyor. Ahmedi Hani'nin Öcalan'dan tek farkı silahlı mücadele çağrısını şiir formatında yapmasıdır;

"*5/23 Herçî bire şîri destê hîmmet her kim himmet kılıcına uzanmışsa*

Zebt kir ji xwe ra bi mêrî dewlet Zapt etmiş devleti kendi hesabına

5/24 Lewra ku cîhan wekî 'erûs e Çünkü narin bir gelin gibidir dünya

Wê hukim di destê şîrê rûs e Ona hükmetmek bağlı yalın kılıca"[117]

Ahmedi Hani, Mem u Zin'in birçok beytinde, Türkler, Araplar ve Acemlerin Kürt coğrafyasını işgal edip parçaladığını açıkça belirtiyor. Ahmedi Hani, bu çerçevede, Türkleri, Arapları ve Acemleri, Kürtlerin baş düşmanları olarak yansıtıp Kürtlerin bu milletlerin arasında sıkıştığına ve taraflar arasında ki gelişmelerden en fazla Kürtlerin zarar gördüğüne vurgu yapıyor;

"*Türkler ve Acemlere set olmuş Kürtler / Dünyada, dört bir yana dağılmış*

Her iki yandan Kürt aşiretlerini / Oklarına hedef yapmışlar hepsini

Ki sınır boylarında kilit imişler / Her bir bölüğe set ve oluk imişler

Osmanlı denizi ve Acem denizi / Ne zaman kımıldanıp taşsalar yani

Kürtler kan ve revan içinde kalırlar / Bir berzah gibi onları ayırırlar"[118]

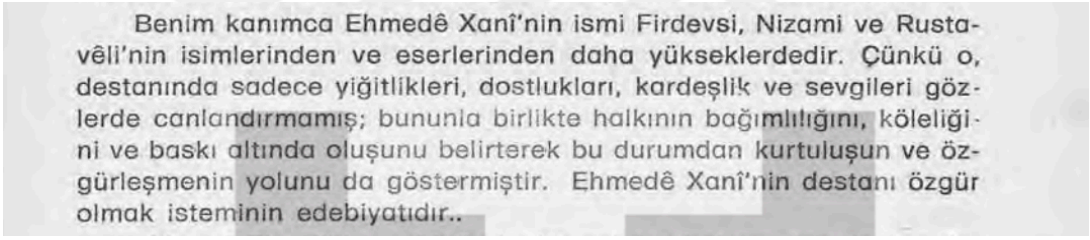
Yukardaki satırlarda detaylı bir şekilde incelediğimiz Mem u Zin'e ait beyitler, bizi, Ahmedi Hani'nin Kürtçülük Hareketinin ilk büyük siyasi kuramcısı ve Mem u Zin'in de Kürtçülük Hareketinin ilk siyasi manifestosu olduğu sonucuna götürüyor. Ahmedi Hani'nin şiir formatında dile getirdiği siyasi fikirler, Kürtçülüğün ilk nüvesi niteliğindedir. Nitekim, iki asır sonra Abdullah Öcalan bu radikal fikirleri farklı bir terminoloji ve anlatımla Kürtçülüğün manifestosuna dönüştürecektir. 1974-1980 arası Kürtçü Solun en büyük örgütlenmelerinden Özgürlük Yolu Hareketi Ahmedi Hani ve

[117] **A.e.,** s. 38.
[118] Ehmede Xanı, **a.g.e.,** s. 39.

onun baş yapıtı Mem U Zin eserine kayıtsız kalmaz, dergisinde hem Ahmedi Hani'yi hem de Mem U Zin'i detaylı bir şekilde inceler. Dergi'de, Mem U Zin'in sadece bir aşk hikayesi olmadığının, özgürlük edebiyatı olduğunun altını çizilerek vurgulanır. Özgürlük Yoluna göre, Ahmedi Hani Mem U Zin'de baskı altında tutulan, köleleştirilmiş Kürtlere kurtuluşun yolunu gösteriyor;

> *"Ehmede hani Xani'nin ismi Firdevsi, Nizami ve Rustaveli'nin isimlerinden ve eserlerinden daha yükseklerdedir. Çünkü o, destanında sadece yiğitlikleri, dostlukları, kardeşlik ve sevgileri gözlerde canlandırmamış; bununla birlikte halkının bağımlılığını, köleliğini ve baskı altında oluşunu belirterek, bu durumdan kurtuluşun ve özgürleşmenin yolunu da göstermiştir. Ehmedi Xani'nin destanı özgür olmak istemenin edebiyatıdır."*[119]

Görsel 4.21. Özgürlük Yolu: Ehmede Xani

Benim kanımca Ehmedê Xanî'nin ismi Firdevsi, Nizami ve Rustavêli'nin isimlerinden ve eserlerinden daha yükseklerdedir. Çünkü o, destanında sadece yiğitlikleri, dostlukları, kardeşlik ve sevgileri gözlerde canlandırmamış; bununla birlikte halkının bağımlılığını, köleliğini ve baskı altında oluşunu belirterek bu durumdan kurtuluşun ve özgürleşmenin yolunu da göstermiştir. Ehmedê Xanî'nin destanı özgür olmak isteminin edebiyatıdır..

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Özgürlük Yolu Dergisi Mem U Zin'i aşk hikayesinden ziyade Kürt halkını kölelikten kurtaracak bir kurtuluş manifestosu olarak yansıtıyor. Derginin Mem U Zin'in siyasi boyutuna yaptığı vurgu yazının *"Ehmed" Xani'de Kürt Teması*[120] şeklindeki başlığından anlaşılıyor.

Görsel 4.22. Özgürlük Yolu: Ehmede Xani'de Kürt Teması

sanat~edebiyat

EHMEDÊ XANİ'de KÜRT TEMASI

Prof. Qanadê Kurdo

[119] **Özgürlük Yolu,** S. 31-32, Aralık-Ocak 1978, s. 83.
[120] **Özgürlük Yolu,** , S. 31-32, Aralık-Ocak 1978, s. 80.

5.7. KÜRT TARİH ANLAYIŞI VE SÖMÜRGE TEZİ ÜZERİNE DEGERLENDİRME

Tarih bilimi açısından modern bir Kürt tarihinin olmadığı, Kürt tarihi adına öne sürülen iddia ve tezlerin Rus asker ya da bürokratlarının siyasi amaçlarla yürüttükleri proje tarih çalışmaları olduğunu önceki satırlarda görmüştük. Modern anlamda bir Kürt tarihi olmadığı için Kürt Tarih Tezi ve onun üzerinden yükselen *"Kürdistan sömürgedir"* tezi doğal olarak tüm anlamını yitiriyor. Biz yine de Kürtçü Solun *"Kürdistan Sömürgedir"* tezi çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı öne sürdüğü iddiaları bilimsel çerçevede değerlendirmeye çalışacağız. Bir ülke ya da bir bölgedeki sorunların, hataların sorumlusu büyük ölçüde o ülke ya da bölgede hâkim olan siyasi düzen olduğu için ilk önce Kürtçü Solun çıktığı bölgede asırlardır hâkim olan düzeni irdelemekle işe başlayacağız.

5.7.1. Ağalık ve şeyhlik Düzeni

Kürtlerin çoğunluk olarak yaşadıkları alanlarda Ağalık-Şeyhlik olarak tanımlayabileceğimiz feodal bir sistem hâkimdir.[121] Nevi şahsına münhasır olan bu sistemin *"Ağalar"* ve *"Şeyhler"* olmak üzere iki ayağı vardır. Ağalık düzeni sistemin sağ ayağı ya da başka bir ifade ile siyasi ayağını oluşturmaktadır.

5.7.1.1. Ağalık Düzeni

Bölgeye hâkim olan ağalık sistemi kabilelerden oluşan aşiret yapısına dayanır.[122] Kabile sayısı ne kadar fazla olursa aşiretler de o kadar güçlü olur.[123] Aşiretler özellikle de büyük kabilelere sahip aşiretler önemli bir ekonomik güç

[121] Türkiye'nin doğusundaki ağalık şeyhlik düzeni Avrupa'da uygulanan feodal sistemden her açıdan farklıdır, iki sistemi özdeşleştirmek yanlış ve yanıltıcı olur.
[122] İsmail Beşikçi, **Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar:** Göçebe Alikan Aşireti, Doğan Yayıncılık, Ankara, 1969, s. 70.
[123] İsmail Beşikçi, **"Doğu Anadolu'da Sosyal ve Siyasal Değişmeye Etki Eden Dinamikler",** Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1969, s. 425.

konumundadır.[124] Aşiretlerin başındaki kişi tüm bu gücü elinde bulundurur, dolayısıyla bölgenin en güçlü kişisidir. Ağalık düzeninin kökleri asırlar öncesine dayanıyor. Kürt Tarih Tezi bölümünde değinildiği gibi Kürtler tarih boyunca aşiretler üzerinden örgütlenirler, aşiretler üzerinden varlıklarını sürdürürler. Yavuz Sultan Selim'in 1514'de Kürt Beyleri ile anlaşması, kendine biat etmelerine karşılık Kürt Beylerine imtiyazlar vermesi, Ocaklık-Yurtluk sistemi adı altında bu imtiyazları kurumsallaştırması aşiret yapısını ve bu aşiretlerin başındaki kişilerin konumunu daha da güçlendirmiştir. Her aşiret ve o aşiretin lideri kendi bölgesinde tek hâkim unsur haline gelir.

Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat ile birlikte bu yapıyı değiştirmeye çalışır, güçlerini kaybetmek istemeyen Kürt Beylikleri birbiri ardı sıra ayaklanırlar. II. Abdülhamid Kürt Beyliklerini merkeze bağlamak için farklı bir yöntem belirler. Kürt Beylerinden kendi ismi ile anılacak alaylar kurar, onlara rütbeler verir, onurlandırır, yetkiler verir güçlendirir. Hamidiye alayları bölgedeki *"Ağalık ve şeyhlik Düzeninin"* uzun bir süre daha devam etmesini sağlar. İttihat Terakki bölgede Devletin otoritesini kurmaya yönelik girişimler de bulunur, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, akabinde bölgenin Ruslar tarafından işgal edilmesi, Ermeni meselesi yüzünden planladıklarını yapamaz. Millî Mücadelenin başladığı döneme gelindiğinde bölgedeki aşiret yapısı çok güçlü ve etkindir. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadeleyi başarıya ulaştırınca ve cumhuriyet kuruluncaya kadar bölgedeki aşiret yapısına savaş açmaz, aksine o yapıdan maksimum düzeyde faydalanma yoluna gider. Nakşibendi Şeyhi Fevzi Efendi ile Mutki Aşiret Reisi Musa Bey'in Erzurum Kongresinde kurulan Heyet-i Temsiliyede yer almasını sağlar.

5.7.1.2. Şeyhlik Düzeni

Şeyhler Nakşibendi Şeyhi Halid-i Bağdadi'den sonra bölgede sadece dini gücü değil siyasi gücü de temsil etmeye başlarlar. Kürt kökenli olan ve Irak'ın Kuzeyindeki Süleymaniye'ye yerleşen Halid-i Bağdadi sohbetleri ve faaliyetleri ile tüm bölgenin

[124] Ahmet Özer, **Modernleşme ve Güneydoğu**, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s. 113.

en itibar duyulan şahsiyeti haline gelir. Ünü o kadar artar ki, Nakşibendilik içinde Nakşibendiliğin Halidi kolu diye adını taşıyacak yeni bir kol oluşur. Nakşibendiğin Halid-i kolu kısa sürede bölgenin en güçlü tarikati haline gelir. Halid-i Bağdadinin halifeleri tarafından bölgede kurulan dergahlar bulundukları bölgenin sadece dini değil siyasi merkezlerine dönüşürler. Zamanla birçok köyün sahibi olan bu dergahlar büyük bir ekonomik güce de sahip olurlar.

Halid-i Bağdadi'nin en tanınmış halifesi Seyit Taha'dır. Seyyit Taha Hakkâri merkezli hareket edecek Nehrili Ailesinin kurucusu olur. Seyit Taha'nın oğlu Şeyh Ubeydullah babasının Kürtler üzerindeki etki ve gücünden yararlanarak 1880'de tarihin en büyük Kürt ayaklanmasını başlatır. Ayaklanmanın başarısız olması ve Şeyh Ubeydullah'ın Hicaza sürgün edilmesinden sonra, Nehrili Ailesi gücünü kaybeder. Bu dönemde, Seyyit Taha'nın halifesi Gavs-ı Hizan ismi ile anılacak Sıbğatullah Arvasi öne çıkar. Bölgenin dini merkezi Hakkâri'den Hizan'a taşınır. Nakşibendiliğin Halid-i Kolu varlığını Arvasi Ailesi üzerinden devam ettirir. Zaman içinde Arvasiler iki silsile üzerinden iki kola ayrılır, böylece bölgede farklı dini merkezler ortaya çıkar.

İki silsile Sıbğatullah Arvâsî'ye yani Gavs-ı Hizan'a (ö. 1870) kadar aynıdır, ondan sonra iki kola ayrılır. İlk kol, Gavs-ı Hizan'ın halifesi Abdurrahman-ı Tağı üzerinden, ikinci kol da Fehim-i Arvasi üzerinden faaliyetlerini devam ettirir. Fehim-i Arvasi Van'a yerleştiği için, tarikatın onun temsil ettiği kolu ilk önce Van merkezli, 20. yüzyıldan itibaren de İstanbul merkezli bir gelişme gösterir. Bu kol bölgeden ziyade İstanbul'da faaliyetler yürütür, orada etkin olur. Necip Fazıl Kısakürek'in manevi dönüşümünde belirgin rol oynadığı iddia edilen Abdülhakim Arvasi bu kolun temsilcisidir. Işıkçılar gurubunun lideri olarak bilinecek Hüseyin Işık da bu kolun temsilcisidir. Nitekim ikinci silsilenin sonunda Hüseyin Işık ismi yer alır.

Gavs-ı Hizan'ın halifesi Abdurrahman-ı Tağı Bitlis'in Norşin ilçesinde medresesini kurar ve Norşin merkezli faaliyetlerini sürdürmeye başlar. Gavs-ı Hizan'ın ölümünden sonra Hizan'daki medresenin hocası olarak öne çıkan Şeyh Selim 1913'de Bitlis'te ayaklanır, Şeyh Selim ayaklanmanın başarısız olması üzerine Bitlis'teki Rus Konsolosluğuna sığınır, Rusya ile savaşa girilmesi üzerine,

konsolosluk basılır ve Şeyh Selim asılır. Bu olaydan sonra Hizan ve Hizan'daki medrese ikinci plana düşer, Abdurrahman-ı Tâğî'nin Norşin'de kurduğu medrese öne çıkar, böylece Norşin bölgenin en önemli dini merkezi haline gelir. Abdurrahman-ı Tâğî'nin yetki verdiği kişiler (halifeler) Bitlis Mutki'de Ohin Dergâhı, Erzincan'daki Kırtıloğlu Tekkesi, Erzurum'daki Çokreş ve Taşkesenli Dergâhları, Siirt'teki Zokayd Dergâhı altında örgütlenirler. Norşin Tarikatının bölgedeki etkisi kendi kurdukları bu örgütlenmeyle sınırlı değildir. Bölgede Norşin'den sonraki en etkili ikinci dini merkez Siirt Tillo'dur. Tillo'daki Molla Burhan Mücahidi dini eğitimini Norşin Şeyhlerinden Şeyh Maşuk'tan almıştır. Suriye'nin en büyük takatlerinden Hazne dergâhı Abdurrahman-ı Tâğî'nin oğlu Muhammed Ziyauddîn'in halifesi Şeyh Ahmed-i Haznevî tarafından kurulmuştur, yani Hazneviler doğrudan Norşin'e bağlıdır. Türkiye çapında müritleri olan Menzil Tarikatının de Haznevilere bağlı olduğunu düşünülürse Norşin'in Tarikatlar açısından ve bölgedeki dini örgütlenme açısından ne kadar büyük önem arz ettiği çok daha iyi anlaşılır.

5.7.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Ağalık-Şeyhlik Düzeni

Cumhuriyet'in ağalık ve şeyhlik düzeni ile mücadelesini anlayabilmek için, Cumhuriyet ilan edildiğinde bölgede hâkim olan ağalık ve şeyhlik düzenine sömüren sömürülen bağlamında kısaca değinmek gerekir. Ağalar ve şeyhler bölge halkını ortakçı, müstecir veya maraba adı altında kendi adlarına çalıştırıyorlar, elde edilen mahsulün önemli kısmını kendileri alıyorlardı.[125] Doğan Avcıoğlu ağaların bölge halkını *"tapusuz malı"* gibi kullandıklarını öne sürer.[126] İsmail Hüsrev Tökin ağaların bölge halkı üzerindeki baskı ve zulümlerinin yeni olmadığına, *"ekrat beylikleri yani müstakil Kürt hükümetliklerden"* kaynaklı tarihi bir sorun olduğunu söyler[127] ve ağaların sadece bölge halkına değil büyükşehirlerde yaşayan ama aileleri bölgede olan kişilere de zorbalık yaptıklarına dikkat çeker;

[125] Gökalp, **a.g.e.,** s. 41.
[126] Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 230.
[127] İsmail Hüsrev (Tökin), "Şark Vilayetlerinde Derebeylik", **Kadro,** Aylık Fikir Mecmuası, Sayı: 12, Birinci Kanun 1932, s. 18.

"Dersim'de 230 köye hükmetmiş olan Seyit Rıza'nın maliye nazırının her sene İstanbul'a giderek Kürtlerden cizye topladığını orada bulunmuş kimseler söylemektedirler. Bu cizye ödenmediği takdirde Kürdün memleketteki ailesi, rahatını kaybeder. Bey tarafından daimî tazyiklere maruz kalır. İsyandan evvel bazı yerlerde aşiret reisi, kendi arazisinden geçenlerden bir nevi toprakbastı bile alıyordu. Mesela Muş ovasının mühim bir kısmını mülkiyeti altına bulundurmuş olan Hacı Musa, topraklarından geçenleri bir baç ödemesine mecbur ederdi."[128]

Avcıoğlu ve Tökin'in de işaret ettiği üzere, Cumhuriyet kurulduğunda Doğu'da karşısında devlet içinde devlete dönüşmüş ağalık ve şeyhlik düzenini bulur. Ne var ki, Atatürk, II. Abdülhamid'in yaptığı gibi bölgede hâkim olan yerel unsurlarla yani ağa ve şeyhlerle uzlaşma yoluna gitmez, bilhassa Lozan Antlaşması'ndan sonra devlet otoritesinin tesisi konusunda uzlaşmaz bir tavır benimser ve karşısında en büyük engel olarak gördüğü ağalık ve şeyhlik düzenine savaş açar. Bu çerçevede ilk olarak bölgede hâkim konumda olan ağa ve şeyhleri aileleri ile birlikte batı bölgelerine sürer, mallarını kamulaştırır, aynı zamanda devlet otoritesine karşı çıkıp silahlı ayaklanma başlatanları askeri yöntemlerle sert bir şekilde bastırır. Atatürk aldığı sert tedbirlerle asırlardır bölgeye hâkim olan ağalık ve şeyhlik düzenine büyük bir darbe indirir ve bölgede devlet otoritesini tesis eder.

Atatürk bölgede sağlanan güven ve istikrarın ancak bölge halkının ağa ve şeyhlerin tahakkümünden kurtarılması ve cumhuriyetin eşit özgür bireylerine dönüştürülmesiyle[129] sürdürülebilir olacağına, bunun da bölge halkını toprak sahibi yaparak yani radikal bir toprak reformu ile gerçekleşebileceğine inanır. Nitekim, Başbakan İsmet İnönü *"İşledikleri arazi kendi malları olmayan vatandaşları toprak sahibi yapmak için bu sene (1929) bazı şark vilâyetlerimizde işe başladık"*[130] sözleriyle hükümetin bu konudaki niyetini ortaya koyar. Ama yapılanlar yeterli değildir. Bölge halkının ağa ve şeyhlere bağımlılığını, ağa ve şeyhlerin toprak ve köylü üzerindeki tekelini kıracak çok daha kapsamlı bir toprak reformu gerekiyordu.

Dönem aydınları Doğu sorununun temelinde ağalık ve şeyhlik düzeni olduğunu görseler de sorunu "derebeylik ve irticanın bütünleştiği bir toprak meselesi"

[128] İsmail Hüsrev Tökin, **Türkiye Köy İktisadiyatı,** İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990, s. 176-179.
[129] İsmail Hüsrev Tökin, "Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor," **Kadro,** 21 Eylül 1933, s. 24.
[130] Kuruç, Bilsay, **İktisat Politikasının Resmi Belgeleri,** Maliye Enstitüsü Yayını, Ankara,1963, s. 3.

olarak tanımlar,[131] çözümünü köylüye bedelsiz toprak dağıtılmasına bağlar. Ancak, mesele bu dar kalıplara sığdırılamayacak kadar daha girifttir ve bölgeye özgü dinamiklerle beslenerek siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel açıdan gelişimi sekteye uğratıcı mahiyete sahiptir. Sorunu dar kalıplara sığdırarak ya da basit bileşenlere ayırarak izah etmeye çalışsa da Şevket Süreyya Aydemir çözüm konusunda doğru bir yaklaşımla toprak reformuna dikkat çeker, doğu meselesinin ancak köylünün toprak sahibi yapılması ile aşılabileceğini savunur;

> *"Şarkın diğer bir temel davası olan Kürtleşmek, Türkleşmek mücadeleleri de gene öylece sürdü, gitti. Nerede küçük toprak mülkiyeti beliriyorsa, orada halk sırtını hükümete dayamak istiyor ve orada, idare mektep ve dolayısıyle Türkçe yerleşiyordu. Nerede Ağa ve Şeyh galip gelirse, orada köy ve toprak Ağanın kontrolüne geçiyor, oradan mektep ve idare çıkarılarak, beyin hükmü geçiyor ve Kürtçe, halkın dili oluyordu."*[132]

İsmail Hakkı Tökin hükümetin ve aydınlarının benimsediği bu tezi hükümetin basındaki gayr-i resmi yayın organı olarak görülen "Kadro"[133] dergisinde şöyle özetler;

> *"Şark vilayetlerinde derebeyliğin kül halinde tasfiyesi ve toprağın bilâ bedel köylüye tevzii, milli bütünlüğün temini bakımından bilhassa zaruridir. Orada bilhassa kürtçe konuşan sahalarda için için kaynayan gayri milli hareketlerin, irticaî cereyanların gıda aldığı içtimaî zümreler, köylüsü ile beraber geniş topraklara tesahüp etmiş beylerdir. Toprağın köylüye doğrudan doğruya tevzii demek, Bey ismini taşıyan irtica kaynağı bir sınıfın ve bu sınıfla beraber kürt meselesinin kökünden tasfiyesi demektir."*[134]

Doğu meselesi konusunda teşhis çok erken dönemde konulur. Fakat temel çözüm olarak öne sürülen toprak reformu bir türlü gerçekleşmez. Önceki bölümlerde

---

[131] İsmail Hüsrev Tökin, "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl?", **Kadro,** Aylık Fikir Mecmuası, İkinci Teşrin 1933, s. 36.
[132] Aydemir, Şevket Süreyya. ***İkinci Adam*****,** Cilt II. Remzi, İstanbul, 1968, s. 316-317.
[133] Kadro hareketi ismini Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Belge ve İsmail Hüsrev Tökin'in 1932 ile 1934 yılları arasında çıkardığı dergiden alır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu dışında Marxist gelenekten gelen bu aydınlar devlet kontrollü hızlı ve ağır sanayileşmeyi savunuyorlardı. Cezmi Eraslan, Kadro hareketini Cumhuriyete ideolojik gömlek giydirme girişimi olarak tanımlar.;Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim. "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro," **Toplum ve Bilim**, 24, Kış 1984, s. 35-67.
[134] Tökin, "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı. Fakat Nasıl?", **s.** 35.

değindiğimiz gibi Atatürk'ün ısrarı ile Celal Bayar toprak reformunu gündeme getirir. Ancak Atatürk'ün ölmesi, sonra da araya II. Dünya Savaşı'nın girmesi ile toprak reformu ertelenir. Dolayısıyla, ağalık şeyhlik düzeni ile istenilen etkinlik istenilen hızda ilerletilemez. 1945'e gelindiğinde, ağalık ve şeyhlik düzeni bölgede hala etkin konumdadır. Nitekim, CHP Bitlis Milletvekili Muhtar Ertan 1943'ün son baharında bölgeye yönelik hazırladığı ve partisine sunduğu kapsamlı raporunda ağa ve şeyhlerin bölgedeki hakimiyetlerinin devam ettiği, bölge halkını, en azından yeni kuşakları şeyh ve ağaların tesirinden kurtarmak için yatılı bölge okullarının açılmasını ve bölgedeki şeyh ağa ve şeyhlerin atama yoluyla bölgeden uzaklaştırılmasını önerir.[135]

Doğu meselesinin çözümü olarak önerilen toprak reformu 1945'de meclisin gündemine gelir, uzun tartışma ve itirazlardan sonra aynı senenin haziran ayında meclisten geçer. CHP içindeki büyük toprak sahipleri geçmesini engelleyemedikleri kanunun uygulanmasını geciktirirler, daha sonra da içini boşaltarak etkisiz kılarlar.[136] Üstelik, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası konjonktürün tetiklediği demokratikleşme hamleleri çerçevesinde, Cumhuriyet idaresi tarafından 1924-1945 yılları arasında alınan bölgeye yönelik tedbir ve uygulamalar birer birer kaldırılır. Batıya göç ettirilen şeyhlerin ve ailelerinin Doğuya dönmelerine müsaade edilir, el konulan malları kendilerine tekrar iade edilir, ağa ve şeyhlerin bölgede tekrar hakimiyet kurmaları sağlanır.

CHP Genel Sekreteri Tevfik Fikret Sılay, Başbakan Şemsettin Günaltay'a sunduğu raporda, bölgeye geri dönen şeyh ve ağaların eski günlerine geri döndüklerini, yapılan yardımlarla daha da güçlendiklerini, ayrıca sürgünlerinden sorumlu tuttukları CHP ve Cumhuriyet rejimine karşıt hale geldiklerini söyler.[137] Tunceli Milletvekili Necmeddin Sahir Sılan ağa ve şeyh ailelerinin doğuya dönmelerinin sonuçlarını kendi şahit olduğu bir anekdotla anlatır;

> *"Ovacık ilçesinde Zeranik köyünde görüştüğüm bir vatandaşın şu sözleri bakınız, ne kadar hazindir: 'Bizler, toprak sahipleri için çalışıyoruz; çünkü ortakçıyız. Toprak sahipleri bizim gibi ortakçılardan bin kiloda yüzde elli*

[135] **BCA** 490 1 0 0/ 1576 418 1..
[136] Konu hakkında geniş bilgi için bkz.; Doktora çalışmamız, s. 96-98.
[137] **BCA** 490 1 0 0/ 63 240 8 lef 1-6.

hesabıyla beş yüz kilo mahsul aldıktan sonra geri kalan beş yüz kilonun da yedide birini almaktadır. Toprak sahibi, bize, yalnız tohum vermekte, toprağı ekmek ve biçmek de bizlere düşmekte, bize bırakılan mahsul de geçimimize yetişmemektedir. Hükûmetimize yalvarırız, bizleri ortakçılıktan kurtarsın, bizlere toprak dağıtsın."[138]

Çok partili yaşam ile birlikte ağa ve şeyhlerin konumları daha da güçlenir. Ağalar ve şeyhler bölgenin sosyolojik, dini, siyasi yapısı ve coğrafi şartlarından dolayı hâkim oldukları bölge halkının oyunu blok olarak elinde bulunduruyorlardı. Bölgede hâkim aşiret lideri ya da şeyh hangi partiyi desteklerse o parti o bölgede oyların hepsini alıyordu. Hangi bölgede hangi partinin birinci olacağı o bölgede hâkim konumda olan ağa ve şeyhin iki dudağı arasından çıkacak söze bağlıydı. Bundan dolayı, siyasi partiler halktan ziyade aşiret reislerini yani ağaları ve şeyhleri muhatap alıyorlardı. Bu durum ağa ve şeyhleri siyasetin nezdinde çok önemli ve değerli bir konuma getirdi. Ağa ve şeyhler siyasi gücü kendi konumlarını kuvvetlendirmek için kullanırlar. Aşiretler 1924-1945 arası kaybettikleri güçlerini 1945'den sonra tekrar kazanırlar. Demokrat Parti döneminde bu süreç daha da hızlanır ve aşiretler en güçlü dönemlerini yaşarlar. Daha önce sadece toprak zengini olan ağa ve şeyhler çok partili dönemde devletten kredi ve bayilikler alarak, ticarete girerler, daha da zenginleşirler, bölgede her alanda hâkim unsur haline gelirler.

Ağa ve şeyhler bu yeni dönemde bizzat kendileri siyasetçi olur. Gerçi bu yeni bir şey değildir, ağa ve şeyhlerin siyasete ilgisi cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanır. Seyyid Fehim-i Arvâsi üzerinden devam eden Arvasilerin Van kolu devletle yakın ilişkiler kurar. Bu aile adeta cumhuriyetin bölgedeki temsilcisi haline gelir. Bu aileye mensup Abdülhakim Arvasi'nin damadı İbrahim Arvas 2.,3.,4.,5.,6. ve 7. dönemlerde CHP milletvekilliği yapar. İbrahim Arvasi örneğinde görüldüğü gibi şeyh aileleri CHP ile yakın ilişki kurup nüfuzunu devam ettirir. Aynı dönemde birçok aşiret reisi de milletvekili olur.

Ağa ve şeyh ailelerinin siyasette bizzat yer alması DP döneminde artarak devam eder. DP devlete isyan eden ailelere dahi kapılarını açar. DP, Şeyh Sait'in

[138] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: 8, C. 11, Toplantı: 2, s. 46-52.

torunu Abdülmelik Fırat'ı çocuk yaşta olmasına rağmen milletvekili yapar. Abdülmelik Fırat tez çalışmamızda gördüğümüz üzere Kürtçülük Hareketinin DP içindeki sözcülerinden biri haline gelir. Bitlis Ayaklanmasına katılan Seyit Ali'nin oğlu Şeyh Selahattin de DP'den vekil olur, oğlu Kamuran İnan uzun yıllar sağ partilerde siyaset yapar. DP'de vekillik yapan bir diğer Şeyh ailesi mensubu Bitlis Ohin'deki Şeyh ailesinden Giyaseddin Emre'dir. Bunlar tanınan isimlerdir. Şeyh ailesi mensubu birçok önemli isim sağ partilerde vekillik yapar.

5.7.3. Kürtçü Solun Ağalık ve Şeyhlik Düzeni İle İttifak Kurması

Ağaların ve Şeyh ailelerinin siyaset yapması sadece sağ partilerle sınırlı değildir. Büyük aşiret ve şeyh ailesine mensup birçok isim Kürtçü Sol örgütlenmelerde siyaset eder. 1978 yerel seçimlerinde Diyarbakır Belediye Başkanı seçilen Özgürlük Yolu Hareketi adayı Mehdi Zana şeyh ailesindendir. 1975-1980 arası Kürtçü Sol örgütlenmelerinde öne çıkmış birçok isim şeyh ailesindendir. Irak Kürtçülük Hareketinin sağ kesimini temsil eden Barzani ailesinin Nakşibendiliğin Halidi koluna mensup olduğu bilinmektedir. Aynı hareketin sol fraksiyonunu temsil eden Celal Talabani'nin babasının Kadiri şeyhi olduğu düşünülürse, şeyh ailelerinin sağ sol demeden siyasette çok etkin oldukları görülür.

Kürtçü Sol Kürt sorununun temelinde olan ağalık ve şeyhlik düzenine savaş açıp sorunu ortadan kaldırmak yerine bu düzene savaş açan Türkiye Cumhuriyeti'ne cephe alır. Doktora çalışmamızda, Kürtçü Sol ile ağa ve şeyhlerin ortak noktasının Kürt milliyetçiliği, ortak düşmanın da Türkiye Cumhuriyeti olduğunu, teorik planda birbirlerine karşı olan bu iki unsurun Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ortak bir cephe kurduklarını görmüştük. Kürtçü Sol başlardaki vurgulu feodalite karşıtı söylemini zamanla yumuşatır, hatta ortak düşman olarak gördükleri Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı feodaliteyle birlikte çalışmaya yönelik taktikler geliştirir.

Barzani ve hareketi ağalık ve şeyhlik düzeninin tüm özelliklerini üzerinde taşır. Barzani hem ağadır hem de şeyh, nitekim ismi de Molla Mustafa Barzani'dir. Kürtçü Sol feodalitenin günümüzdeki temsilcisi diyerek Barzani'ye karşı çıkmaz, aksine onu Kürt ulusal mücadelesini başlatan bir lider olarak görür ve destekler. Kürtçü Solun efsane isimlerinden Şivan kod adlı Sait Kırmızıtoprak Molla Mustafa Barzani'ye tabi olur, T-KDP'yi kurar hatta Barzani'nin kontrolü altındaki Irak'ın kuzeyinde askeri kamp kurar.

PKK teoride sorunun temelinde ağalık ve şeyhlik düzenini görür ve ona karşı sözde savaş açar. Nitekim 1977'de bildirgesinde, faşistler (Türk Milliyetçileri), devlet ajanları, onlarla iş birliğine girenler, Kürt Sorununu öncelemeyen Türk Solu ile birlikte *"işbirlikçi feodal komprador"* diye tanımladığı ağaları da baş düşmanı ilan eder.[139] PKK bu çerçevede bölgede kendisine destek sağlamayan güçlü aşiret liderlerine cephe alır,[140] ilk sansasyonel saldırısını da 1979'un başlarında Bucak aşiretinin liderine yapar.[141] PKK, sempatizan, destekçi ve yandaş aşiretlerle işbirliğini sürdürür.

Ancak dikkatlince incelendiğinde Kürtçü Solun ağa ve şeyhler ile iş birliği yapma geleneğinin PKK tarafından da devam ettirildiği görülür. Abdullah Öcalan aşiretlere yönelik politikasında 1980 sonrası köklü değişikliğe gider ve aşiret liderleriyle iş birliği yapmaya başlar. Öcalan *"Aşiret örgütlenmesine karşıyız ama bu hemen aşiretleri inkâr edelim anlamına gelmez. Tam tersine aşiretlere karşı olmak aşiretlerden yararlanmak anlamına da gelir"*[142] diyerek teoriye aykırı bu radikal değişimi taktiksel gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışır. Ama PKK'nın sahada aşiretlerle iş birliğine girdiği gerçeğini hatta kendisinde örgütsel bir aşirete dönüştüğü gerçeğini değiştirmez. Nitekim, Muhittin Imıl, "Ulus İnşa Sürecinde PKK ve din İlişkisi" adlı doktora tezinde PKK'yı *"totaliter ve kıyıcı büyük bir aşiret"* olarak tanımlar;

---

[139] İsmet İmset, **PKK,** Turkish Daily News Yayınları, 1992, s. 24.
[140] Argunhan, **a.g.e.,** s. 53.
[141] Erol Kurubaş, **Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye 1960'lardan 2000'lere,** Cilt: 2, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 26.
[142] Abdullah Öcalan, "IV. Ulusal Kongre Platformuna Ülke İçi Pratik Merkez Raporudur" **Serxwebun,** S. 110, Köln, Şubat 1991, s. 20.

"PKK'nın köylü desteğiyle ön plana çıkan Maoist çizgisi, mensuplarının aşirete dayalı keskin ve belirleyici toplumsal yapısıyla birleşince, ortaya totaliter ve kıyıcı büyük bir aşiret çıkmıştır, Başka örgütler çökerken PKK kendini partiye adayan taraftarlar kazanmıştır. Bu belki de bazı bakımlardan daha "Kürt" olduğundan, bugünkü Kürt toplumunu diğer örgütlerden daha iyi yansıttığındandır. PKK'nın bazı siyasi etkinlikleri hırslı bir aşiret reisinin otoritesini daha geniş bölgelere yaymakta uyguladığı yöntemleri andırır. Şiddetli anlaşmazlıkları ustalıkla kullanma, insanları bir tarafı tutmaya zorlama gibi yöntemler hep aynıdır."[143]

PKK'nın ağalar konusunda gösterdiği çelişki ve tutarsızlığı PKK'nın din ve şeyhlere bakışında da görüyoruz. PKK teoride materyalist diyalektiğe inanmış Marksist-Leninist bir örgüttür, afyon olarak gördüğü din ve şeyhleri reddeder, devrimin önünde en büyük engel olarak görür. Nitekim ilk kuruluş yıllarında dine ve şeyhlere açıktan savaş açar. 1980 sonrası bu tutumunda da radikal değişikliğe gider. Dinin ve dini yapıların bölgenin gerçeği olduklarını, çok köklü olduklarını, dolayısıyla örgütün din politikasını bu gerçek doğrultusunda geliştirmek zorunda olduklarının altını çizer.[144] Bunu yapmadıkları taktirde Ortadoğu'daki diğer komünist hareketler gibi başarısız olacaklarına dikkat çeker.[145] Abdullah Öcalan din konusunda geliştirdiği yeni bakış açısını 1980'lerin ortasından itibaren PKK'nın resmi yayın organı Serxwebun dergisindeki yazılarında yansıtmaya başlar.[146] Bu konudaki fikirlerini, daha sonra, *"Din Sorununa Devrimci Yaklaşım"* adlı kitabında toplar. Öcalan söz konusu kitapta dine nasıl bakmaları gerektiğini kısaca şöyle özetler;

"Dinin anti-emperyalist, anti sömürgeci bir temelde ve halkın tarihi geleneklerine uygun bir mücadele aracı olarak kullanılmasına ön ayak olmak gerekir. Bir İran deneyiminde olduğu gibi, anti-emperyalist, radikal çıkış örneklerinden yararlanarak bunların olumlu yönlerini kendi koşullarımızda değerlendirerek ve daha olumlu bir karşılık vererek sonuç alabiliriz. Bu sonuç; din silahını faşizm ve emperyalizme karşı kullanabileceğimizi gösterir. Kullandıkları bu silahı onlara karşı doğrultmak ve böylece onlara hakettikleri cevabı vermek en doğru devrimci tutum oluyor. Bu konudaki görevlerimizi her zamankinden daha iyi görmeli, şimdiye kadar yerine getirmediğimiz görevleri yerine getirmek için, halkın dini duygularına saygılı olmalı, değer vermeli,

---

[143] Muhittin Imıl, **Ulus İnşa Sürecinde PKK ve Din İlişkisi,** Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İsparta, 2016, s. 199.
[144] Abdullah Öcalan, **Din Sorununa Devrimci Yaklaşım,** Köln, Weşanên Serxwebun, Köln, 2008, s. 9.
[145] Öcalan, **Din Sorununa Devrimci Yaklaşım**, s. 11-12.
[146] **Serxwebun,** Şubat 1985, s. 4.

dinin gerçek ilerici-devrimci özünü değerlendirerek bu silahla bu gerici ajanları ve emperyalizmin uşaklarını yerle bir etmeliyiz." [147]

Abdullah Öcalan din konusundaki yeni bakış açısını PKK'ya da yansıtır. PKK 1990'daki II. Konferansı'nda inkârcı din politikasından vazgeçer, parti önderliği altında dini örgütlenmelere gitme kararı alır.[148] Eski bir Diyanet İşleri görevlisi olan Abdurrahman Dürre söz konusu kararlar çerçevesinde 1993'de ismi Kürdistan İslami Hareketine dönüşecek "*Yekitiya Dindarane Kurdistan*-YDK" Türkçe yazılımıyla *"Kürdistan Dindarlar Birliğini"* kurar. PKK'nın yayın organı Med TV Öcalan'ın yeni din politikası çerçevesinde kendi tezlerini savunan sözde din adamlarına dini programlar yaptırır,[149] yazılı basında da makaleler, kitaplar yazdırılır, ayrıca "Tanrıtanımaz" görüntülerini silmek için Hacca kafileler gönderirler. PKK Müslümanlar, Sünniler dışında diğer inanç grupları ve mezheplere yönelik de örgütlenmelere gider. ERNK Kasım 1992'de Alevilere yönelik olarak Aleviler Birliği anlamında *"Yekitiya Aleviyen Kurdistan"* örgütlenmesini, Yezidilere yönelik Yezidiler Birliği anlamında *"Yekitiya Ezidiyen Kurdistan"* örgütlenmesini kurar.

Abdullah Öcalan'ın camileri ele geçirme, PKK'nın önceden hazırladığı hutbeleri okutma kararı Diyanetin bölgedeki teşkilatlanmasına takılır, bu konuda tam istedikleri sonucu alamazlar. Öcalan 2007'de? yıllarda? din politikasını günceler, İslamiyet'i siyasal ve kültürel olmak üzere ikiye ayırır, siyasal İslam'a karşı olduklarının ama diğer taraftan Kültürel İslam'ı desteklediklerinin altını çizer.[150] Ama diğer taraftan Aleviliği çok pasif bulur ve siyasallaşması gerektiğini söyler. [151] Ayrıca PKK'nın kontrolündeki ve KCK yapılanması çerçevesinde yeni bir dini yapılanma kurulması talimatını verir.

Din Adamları Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (DİAY-DER) Abdullah Öcalan'ın talimatı çerçevesinde Diyarbakır merkezli olarak 12 Mart 2007'de kurulur. DİAY-DER din adamları yardımlaşma derneği olmasına rağmen DİAY-DER

[147] Öcalan, **Din Sorununa Devrimci Yaklaşım, s. 75-76.**
[148] **Serxwebun,** Ağustos, 1990, s. 21.
[149] **Milliyet,** 12.12.1997.
[150] Abdullah Öcalan, "İlkesiz Siyaset Olmaz", **Serxwebun,** S. 308, Köln, Ağustos 2007, s. 59.
[151] Abdullah Öcalan, "Alevi Muhalefeti Halkçıdır Zulüm ve Adaletsizliğe Karşıdır", **Serxwebun,** S. 312, Köln, Aralık 2007, s. 57.

yöneticileri siyasi açıklamalarda bulunmaktan çekinmez. DİAY-DER yöneticilerinden Muhittin Eryılmaz Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) 25 Şubat 2008 tarihli Diyarbakır mitinginde kürsüye elinde kuranla çıkıp ayet ve hadislerle desteklediği konuşmasında barış adı altında PKK'nın tezlerini dile getirir.[152]Bir başka dini örgütlenme olan Anadolu Din Adamları Derneği (ADA-DER) 2011'de Ankara merkezli olarak kurulur.[153] ADA-DER'in tüzüğünde partiler üstü oldukları beyanı ve İslami argümanlarla desteklenen barış vurgusu dikkat çeker. [154] Burhan Semiz ADA-DER'in tüzüğündeki ifadelerin gerçeği yansıtmadığını, bu ifadelerin taktiksel olduğunu, ADA-DER'in DTK bünyesinde kurulduğunu, amacının KCK lehine pozitif algı oluşturmak olduğunu ifade eder. [155]

PKK'nın şehir yapılanması olan KCK, ADA-DER ve DİAY-DER dernekleri üzerinden Nisan 2011-Mayıs 2013 tarihleri arasında alternatif Cuma namaz ve hutbelerini başlatır. ADA-DER ve DİAY-DER üyesi din adamları KCK'nın önceden hazırladığı Cuma hutbelerini okurlar.[156] Doktora çalışmasını konu üzerine yapan Muhittin Imıl *"Dine karşı konumlanmasını 1978 yılında durduğu noktadan çok ilerilere taşımış olan PKK, Nisan 2011-Mayıs 2013 tarihleri arasında hayata geçirilen sivil Cuma Namazları başta olmak üzere, sivil itaatsizliği mütedeyyin hedef kitlesine yaymak"*[157] ifadeleri ile PKK'nın alternatif Cuma namazlarıyla sivil itaatsizliği dindar kesime yaymaya çalıştığını iddia eder. Abdullah Öcalan'ın alternatif Cuma namazlarına yaklaşımı Muhittin Imıl'in iddiasını doğrular niteliktedir. Öcalan alternatif Cuma namazları eylemini büyük coşkuyla karşılar, eylemi gerçek İslam olarak tanımlar eylemi başlatanları da hararetle selamlar;

> *"Sivil Cuma namazlarına ilişkin de şunları belirtmek istiyorum; Bu sivil itaatsizlik eylemlerini destekliyorum ve onları selamlıyorum. Gerçek İslam işte budur. Bu Medine İslamı'dır. İktidara bulaşmamış Hz. Muhammed'in İslam'ı*

[152] Imıl, **a.g.e.,** s. 282.
[153] **A.e.,** s. 282-283.
[154] Burhan Semiz, **PKK ve KCK'nın Din Stratejisi,** Karakutusu Yayınları, İstanbul, 2013, s. 80.
[155] Semiz, **a.g.e.,** s. 80.
[156] Imıl, **a.g.e., s.** 283.
[157] Imıl, **a.g.e.,** s. 283-284.

budur. Ben de ilkokuldan itibaren Cuma namazlarına gittiğimi iyi biliyorum" [158]

Abdullah Öcalan'nın açıklamada kullandığı dini terminoloji dindar halk kitlelerini etkilemeye yönelik taktiksel bir tercihtir. Nitekim kendi çağrısı ile 24 Nisan 2014 tarihinde düzenlenen, HDP Grup Başkanvekili İdris Baluken, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Gültan Kışanak ve Eşbakan Fırat Anlı, Mardin Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Türk ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerden 171 din adamının katıldığı *"Kurdistan Demokratîk İslam Kongresine"* gönderdiği mektuba besmele ile başlayıp katılanlara *"Mumin kardeşlerim"* diye hitap eder.

Abdullah Öcalan "Halkın sivil Cuma namazları İslam'ın ta kendisidir"[159] diyecek kadar alternatif Cuma namazlarından etkilenir. Öcalan'ın alternatif Cuma namazı ve hutbesi eyleminden bu kadar etkilenmesi ve heyecanlanmasının sırrını Öcalan'ın, Serxwebun dergisinde çıkan Ekim 1990 tarihli *"Cephe ve İttifaklar Sorunu Üzerine"* adlı yazısında görüyoruz. Öcalan 2011 Nisan'ında devreye sokulan alternatif Cuma fikrini söz konusu yazısında yıllar önce şöyle dile getirir;

"Din bizde çok etkili olduğu için, çeşitli mezhepleriyle onu dikkate alan bir yaklaşım içinde olmamız gerekiyor. Dinin doğal bir örgütlenmesi vardır ve o örgütlenmeyi kullanan bir yaklaşım içinde olmamız önemli bir tutumdur. Kürdistan'daki bütün dinsel, mezhepsel gerçekliği kendi içinde, ama partinin önderliğinde örgütleyerek ulusal kurtuluşun bir bicimi haline getirmek şarttır. Bu amaçla gerekli çalışmaları yürütmemiz gerekir. Sadece Müslümanlığı değil diğer dinsel görünümleri de aynı biçimde ulusal etkinlik içine alabiliriz. Bu konuda güçlü din kurumlaşmaları vardır. Camilerden tutalım tekkelere, tarikatlara kadar. Bunlar günümüzde devletin kullanmak istediği biçimi almışlardır. Devlet oldukça imkanlar sunmuştur. Bunları yeniden ele alarak özellikle MİT'in denetiminden çıkarmak için yaratıcı bir yaklaşım gösterelim. Bazı cephe görevlilerini bu kurumlar içinde mutlaka örgütlememiz gerekiyor. Unutmayalım ki, başlıbaşına bir örgütlenme olan cami teşkilatlanmasını cepheleşmeye çekersek, büyük bir başarı olur. Yaratılacak böyle bir örgütlenme sonucunda özellikle Cuma toplantılarında önceden hazırlanmış ulusal kurtuluşu esas alan konuşmaları, hutbeleri gerçekleştirdiğimizde birdenbire camiler ayaklanma merkezleri haline gelebilir. İran modeli bu konuda çok öğreticidir. Özellikle önümüzdeki dönemde cami politikalarımızı

[158] Abdullah Öcalan, "Öncülük Rolüne Ciddi Yaklaşılmalı", **Serxwebun,** S. 352, Köln, Nisan 2011, s. 14.
[159] Abdullah Öcalan, "ABD ve Türkiye Kürtlerin Kellesi Karşılığında Anlaştılar." **Serxwebun,** S. 353, Köln, Mayıs 2011, s. 12.

tamamen yaratıcı bir tarzda gözden geçirmek ve camileri bir propoganda merkezi olarak görmek gerekiyor ve hatta gerekirse cami ihtilallerini yapmak son derece mümkündür. Girilir içine, önceden hazırlanmış hutbeler okunur ve "din yolu da Allah yolu da budur" deyip kitle, faşist sömürgeciliğin üzerine yürütülür" [160]

Abdullah Öcalan'ın yazısında, şüphesiz en dikkat çeken kısım şudur; *"özellikle Cuma toplantılarında önceden hazırlanmış ulusal kurtuluşu esas alan konuşmaları, hutbeleri gerçekleştirdiğimizde birdenbire camiler ayaklanma merkezleri haline gelebilir."* Öcalan sızılarak camilerin ele geçirilmesine, camilerin propaganda merkezine dönüştürülmesine ve hutbelerde PKK tarafından önceden hazırlanmış hutbelerin okutulmasına çok önem veriyor, halk kitlelerinin ancak bu şekilde ayaklandırılabileceğine inanıyor. Aynı yazıda, Öcalan bölgede çok etkin olan tarikat ve tekkelere de dikkat çekiyor;

"Camilerden tutalım tekkelere, tarikatlara kadar. Bunlar günümüzde devletin kullanmak istediği biçimi almışlardır. Devlet oldukça imkanlar sunmuştur. Bunları yeniden ele alarak özellikle MİT'in denetiminden çıkarmak için yaratıcı bir yaklaşım gösterelim.Bazı cephe görevlilerini bu kurumlar içinde mutlaka örgütlememiz gerekiyor."[161] *PKK Öcaln'ın söz konusu talimatından sonra asırlar bölgede çok etkin olan tarikat ve tekkelerle temasa geçer, onlarla güçlü bir ilişki geliştirmeye çalışır. Camileri ele geçirmede gösteremediği başarıyı tarikat ve tekkeler konusunda başarır. Bölgede bizimde önceki satırlarda detaylı bir şekilde yer verdiğimiz gibi önemli dini merkezler vardır. PKK bunların içinde en önemlilerinden olan Hizan ve Norşin de 2000'li yıllarda önemli başarı elde eder. PKK'nin tarikatlarla olan politikasını anlamak için, PKK'nın siyasette legal uzantısı olmakla suçlanan HDP'nin Bitlis adaylaruına bakmak yeterli olacaktır. Gavs-ı Hizanın torunu HDP'den vekil olur, Norşin şeyhinin yeğeni HDP'den aday olur.*

Kürtçü Solun günümüzdeki temsilcisi niteliğindeki HDP bölgenin dini merkezleri olarak bilinen Hizan ve Norşin de seçimleri kazanır. Ayrıca hem Gavs-ı Hizan hem de Norşin'deki şeyh ailesinden bazı isimler HDP'den aday olur. Bölgede asırlardır hâkim olan ağalık ve şeylik düzeni 1970'li yıllardan itibaren Kürtçü sol

[160] Abdullah Öcalan, "Cephe ve İttifaklar Sorunu Üzerine", **Serxwebun,** S. 106, Köln, Ekim 1990, s. 13.
[161] **A.e.,**

üzerinden varlığını devam ettirir. Ağalık ve şeyhlik düzenini irdeledikten sonra Kürtçü Solun Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelttiği suçlamalara geçebiliriz.

5.8. KÜRTÇÜ SOLUN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE YÖNELTTİĞİ SUÇLAMALAR

Kürtçü Solun Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelttiği suçlamalar sömürge, asimilasyon, bölgeyi cahil bırakma ve az kalkınma olmak üzere dört ana başlıkta toplanıyor. Bu dört temel suçlamayı bilimsel çerçevede birer birer irdelemeye çalışacağız.

5.8.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Sömürgecilikle Suçlanması

Kürtçü Solun Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik en büyük suçlaması *"Kürdistan Sömürgedir"* tezinden anlaşılacağı üzere sömürgeciliktir. Türk Dil Kurumu sömürgeyi *"Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke"* olarak tanımlıyor. Kısacası sömürge egemen bir ülke tarafından sömürülen başka bir egemen ülkedir. Sömürge ilişkisinin gerçekleşebilmesi için iki egemen ülke olması gerekiyor. Bu en temel şartın olmadığı durumlarda sömürge iddiaları ciddiye bile alınmaz, reddedilir.

Türk-Kürt ilişkilerini irdelediğimiz tarihi arka plan bölümünde detaylı bir şekilde gördüğümüz üzere Kürtler tarih boyunca hiçbir zaman devlet kuramamışlardır. Medlerin ya da başka bir devletin Kürt olduğu yönündeki iddiaların tarih bilimi açısından hiçbir öneminin olmadığı, bunların laboratuvarlarda üretilmiş ve ayrılıkçı Kürtçü örgütlenmeler tarafından kabul edilmiş proje tarih tezleri olduğunu gördük. Bir kez daha söylemek gerekirse, Kürtler tarih boyunca hiçbir devlet kurmamışlardır. Türk-Kürt ilişkilerine gelince, Oğuzlar Anadolu'ya ilk kez 1020-1030 yıllarında gelirler, karşılarında devlet olarak Bizans İmparatorluğu'nu bulurlar. Nitekim Oğuzlara Anadolu'nun kapılarını açan Malazgirt Savaşı Türkler ile Bizanslılar

arasında olur. Yani, tarih bilimi açısından Oğuzlara sadece Bizanslılar siz gelmeden önce Anadolu'da devlet olarak biz vardık diyebilir.

Türklerin Kürtlerle kurdukları ilişki ise sıkıntılı olmuştur. Anadolu'ya gelen Oğuz akıncıları bazı bölgedeler Kürt gruplarla karşılaşırlar, anlaşma sağlanamayınca, savaşırlar, savaşı Türkler kazanır, Kürtler üzerine hakimiyet kurar, Kürtlerin de Türklere biat etmesi ile bin yıl sürecek bir ilişki modeli ortaya çıkar. Türk devletleri ile Kürt Beyleri arasındaki ilişki iki egemen devletin ilişkisi değildir, egemen bir devletle bir vasalın yani egemen devlete bağımlı bir unsurun ilişkisidir. Bin sene boyunca bu hep böyle olur. Kürt Beyler Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safeviler ve Osmanlı İmparatorluğu gibi bölgede hakimiyet kuran Türk devletlerine biat ederler. Daha açık söylemek gerekirse, Oğuzlar Anadolu'ya geldiklerinde karşılarında bir Kürt devleti yoktur, Kürt devletini yıkıp yerine Selçuklu, Karakoyunlu, Akkoyunlu ya da Osmanlı İmparatorluğu devletlerini kurmazlar. Aksine kurulan Türk devletleri Kürtlerin hamiliğine soyunup onları asırlar boyunca korurlar. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda doğuda egemen bir Kürt devleti ve egemen bir Kürt ulusu yoktur. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtleri sömürdüğü yönündeki iddiaların hiçbir bilimsel değeri yoktur.

5.8.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Asimilasyonla Suçlanması

Kürtçü Solun Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelttiği en önemli iddialarından biri de asimilasyon iddiasıdır. Kürtçü Sol, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtlere yönelik sistematik bir asimilasyon politikası uyguladığını, bu politika ile Kürtlerin ulus kimliklerini yok etmeyi amaçladığını öne sürer. Asimilasyon iddiası Kürtçülük Hareketinin öne sürdüğü az kalkınma, az gelişmişlik gibi diğer iddiaları ile çelişki arz eder. Kürtçülük Hareketi bir taraftan devletin bölgeye yeterli sayıda okul inşa etmediği, öğretmen göndermediğini, Kürtleri bilinçli bir şekilde cahil bırakmak istediğini vurgularken diğer taraftan devleti bölgede okullar, yurtlar kurarak, bölgeye öğretmenler göndererek Kürtleri asimile etmeye çalışmakla suçlamakta herhangi bir sakınca görmez. Dikkatli bakılırsa, Kürtçü Solun asimilasyon iddiasının Kürtçü Solun diğer iddiaları ile kendiliğinden çürütüldüğü görülür.

Türk Dil Kurumu asimilasyonu *"Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme sürecinin sonu"* olarak tanımlar. Asimilasyon kısaca birden fazla etnik grubun kültür ve kimliklerinin bütünleşmesi olarak da tanımlanabilir. Tabi bu bütünleşme hâkim kültür ve kimlik lehine olan bütünleşme. Zayıf olan taraf için kültürel bir yok oluş söz konusudur. Kürtçü Sol Türkiye Cumhuriyeti'nin asimilasyon metodu ile Kürtlerin kültür ve kimliklerini yok etmekle suçlar. Kürtçü Solun bu iddiası bilimsel açıdan doğru değildir. Zira Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda bilimsel olarak Kürt tarihi, Kürt edebiyatı, yazılı Kürt dili, Kürt grameri gelişmemiştir. Bu bölümün başında detaylı bir şekilde gördüğümüz gibi Ruslar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren laboratuvarda yapay bir Kürt tarihi, Kürt edebiyatı oluşturmaya çalışırlar. Bunda da tam manası ile başarılı oldukları söylenemez. Sözlü bir Kürt edebiyatı var fakat yazılı bir Kürt edebiyatının var olduğunu iddia etmek bilimsel açıdan doğru değildir. İlk yazılı Kürt tarihi eseri olarak bilinen Şerefname Bitlis emiri Şerefhan tarafından 1597'de yazılmıştır. Şerefhan (1543-1604) Şerefname'yi Farsça olarak olarak kaleme almıştır. Ahmed-i Hani başyapıtı Mem U zini 1692 Arap harflerle Kürtçe yazar. Kürtçe yazmasının sebebi de Kürtçe konusunda farkındalık oluşturmaktır. Ve o dönemde yazılı Kürtçe edebiyat neredeyse hiç yoktur. 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Kürt kültürü doğudaki Kürt medreseleri tarafından devam ettirilir. Medreselerde eğitim dili Arapçadır. Okutulan kitaplar da Arapçadır.

Kürt dili ile ilgili çalışmalar 1960'dan sonra Avrupa merkezli olarak yapılmaya başlanır. Latin harfleri ile yazılmış Kürtçe şiirler 1970'li yıllarda Kürtçülük Hareketinin dergilerinde yayınlanmaya başlar. Yani Cumhuriyet kurulduğunda ne yazılı bir Kürt edebiyatı ne de yazılı bir Kürt dili vardır. Cumhuriyet var olan yazılı bir dili ve yazılı bir edebiyatı yok etmedi. Cumhuriyet'in boş bir araziye yeni bir ev inşa ettiği ya da inşa etmek istediği iddia edilebilir ama Kürtçülük Hareketinin öne sürdüğü gibi cumhuriyetin var olan bir evi yıkıp yerine yeni bir ev inşa ettiği iddia edilemez. Kürt dili ile ilgili çalışmalar cumhuriyet kurulduktan çok sonra yapılmıştır. Cumhuriyet bölgeye geldiğinde bölgede Kürtçe eğitim yapan Kürt okulları yoktur. Bütün bölgede dini eğitim veren iki üç tane medrese vardır, onlarda son derece sınırlı olan öğrencilerine Arapça eğitim veriyorlardı. Cumhuriyetin dil, edebiyat, sanat ve

kültür üzerinden asimilasyon yaptığı yönünde iddialar araştırılırken söz konusu faaliyetlerin hangi koşullar altında pratiğe geçirildiğini incelemekte yarar vardır.

5.8.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bölgeyi Cahil Bırakmakla Suçlanması

Kürtçülük Hareketi Cumhuriyet yönetimini bir taraftan bölge halkını asimile etmekle suçlarken diğer taraftan bölgeye yönelik eğitim politikaları geliştirmemekle, bölge halkını bilinçli bir şekilde cahil bırakmakla suçlar. Oysa durum onların iddia ettiklerinin tam aksidir. Doğuya yönelik eğitim seferberliği politikası Osmanlı Devleti'nin II. Mahmut ve özellikle Tanzimat döneminden itibaren üzerinde durduğu temel politikalardan biridir. II. Abdülhamid döneminde tüm ülkede olduğu gibi doğu bölgesinde de eğitim seferberliği yaşanır. İlk etapta, birkaç köyün kullanabileceği nahiye merkezli bölge ilkokulu fikri geliştirilir ve bunun 6 Doğu vilayetinde uygulanması için talimatlar verilir.[162] Eğitim seferberliği kapsamında Bitlis'te 5, Diyarbakır'da 9, Erzurum'da 4, Elaziz'de 7, Van'da 8 rüşdiye açılır.[163] Yine aynı dönemde Erzurum'da 2, Diyarbakır'da 2, Elaziz'de 2, Van'da 2 olmak üzere doğu bölgesinde toplamda 8 idadi açılır.[164] II. Abdülhamit bunlara ilave olarak 1892-1907 arasında bölgeye yönelik aşiret mektepleri açar. Bölgenin ileri gelen aşiret liderlerinin çocukları bu mekteplerde okur.[165] Ermeni tehdidine karşı kısmi başarılar sağlayan bu politikanın yan etkileri çok ağır olur, aşiret okullarından mezun olanlar ayrılıkçı akımları desteklerler, Osmanlı devletinin parçalanmasını hızlandırırlar.

II. Meşrutiyet döneminde eğitim politikaları devam ettirilmek istenir. Ama Balkan Savaşları, akabinde I. Dünya savaşının patlak vermesi eğitim hamlesini durdur. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi, imparatorluğun dağılması, Ermeni meselesi, özellikle Doğuda Rus işgali ve Ermeni çeteleri kaynaklı yıkımların yaşanması eğitim konusunda önemli gerilemeye neden olur. Cumhuriyet kurulduğunda ülke genelinde sadece 72 Ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 9 yüksek okul bulunmaktadır. Batıdaki

[162] Kodaman, **Abdülhamid Devri,** s.84-89.
[163] **A.e.,** s.103
[164] **A.e.,** s. 218.
[165] Kodaman, **Aşiret Mekteb-i,** s. 10-11.

vilayetlerin çoğunda lise yoktur. Doğudaki eğitim durumunu değerlendirirken ülkenin genel durumunu göz önünde bulundurmak gerekir.[166]

Cumhuriyet savaş ve krizlerin neden olduğu krizlerden dolayı Doğu bölgesinde tam bir enkaz devralır. Bölgede hakimiyetlerinin sarsılacağından korkan ağa ve şeyhler bölgeye yönelik ulaşım ve eğitim projelerine şiddetle karşı çıkarlar. Bunu engellemek için de birçok ayaklanma çıkartırlar. Cumhuriyet Tunceli, Sason gibi birçok bölgede uzun yıllar tam bir devlet otoritesi kuramaz. Eğitim hamlesi için istikrar ve nizam ön şart niteliğindedir, dolayısıyla sadece ayaklanmalar yüzünden birçok bölgede okullar kurulamaz. Ayrıca eğitim için düşünülen paralar ayaklanmaları bastırmak ve onların neden olduğu zararları karşılamak için kullanılır. Cumhuriyet tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen bölgeye yönelik eğitim seferberliğinden vazgeçmez. Bölgede okullar açılması, eğitime önem verilmesi, bölge halkına Türkçe öğretilmesini cumhuriyetin temel hedeflerinden biri haline getirir. Cumhuriyetin ilanından bir sene sonra 1924'de Doğu illerinde 10 yatılı okulun açılmasına karar verilir. Cumhuriyetin temel Doğu politikası 27 maddelik Şark Islahat Planı'nda eğitim politikası en önemli başlıklardan biridir. Planın 14. maddesinde Türkçenin öğretilmesi, yatılı bölge okullarının açılmasının önemine şöyle vurgu yapılır;

> *"(Türkçe konuşulmayan yerlerde) Türk Ocakları ve mektep açılması ve bilhassa her türlü fedakârlık gösterilerek mükemmel kız mektepleri tesis ve kızların mekteplere rağbetlerinin fazlaca temini lüzumlu görülmüştür. Özellikle Dersim tercihan ve acilen leyli iptidailer açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel" kurtarılmalıydı.*[167]

Cumhuriyet eğitimi Doğu sorununu çözecek iki temel konudan[168] biri olarak görür. Umumi Müfettiş İbrahim Tali İçişleri Bakanlığı'na sunduğu 5 Mayıs tarihli 1929 tarihli raporunda bölgedeki temel sorunun asırlardır bölgede hâkim olan ağalık ve şeyhlik düzeni olduğu, bununda sefalet ve cahillikten kaynaklandığını, köylüyü toprak sahibi yaparak, okul ve yollar inşa edilerek bölge halkının, ağa ve şeyhlerin

[166] **Cumhuriyet'in 50. Yılında Millî Eğitimimiz,** MEB Basımevi, İstanbul, 1973, s. 136-70.
[167] Köse, **a.g.e.,** s. 379.
[168] İki temel konunun İlki sorunun sosyo-ekonomik boyutudur, köylüyü topraklandıracak ve ağaların tahakkümünden kurtaracak toprak reformudur. Önceki satırlarda bu konu detaylı bir şekilde anlatıldı.

boyunduruğundan kurtulabileceğini ve dolayısıyla Doğu sorunun kökünden çözülebileceğini söyler.[169] Umumi Müfettişler Şark Islahat Planı'nın eğitim hedefleri kapsamında bölgede önemli faaliyetlerde bulunurlar. Bölgede Halkevleri ve Halkodaları kurulur, bölge gençliğinin kültürel yönden gelişimine katkı sağlamaya çalışılır,[170] bölgede aydın bir gençlik oluşturulmaya çalışılır. Ayrıca Türkçe eğitimine, Türkçenin yaygınlaşmasına çok büyük önem verilir,[171] böylece bölge halkının devlet hizmetlerinden etkin olarak faydalanması ve Türkiye ile bütünleşmesi hedeflenir. Dersim/Tunceli meselesi cumhuriyetin eğitime verdiği önemi gösteren en somut örneklerden biridir. Şark Islahat Planı'nın 14. maddesinde Tunceli bölgesinde yatılı okulların kurulmasının önemine vurgu yapıldığını görmüştük. Hükümet 18 Haziran 1937'de yaptığı toplantıda Tunceli'deki temel sorunun ağalık ve şeyhlik düzeni olduğu, sorunun ancak bu ilkel sistemin kaldırılması ile çözülebileceği tespitinde bulunur. Bunu gerçekleştirmek içinde ağa ve şeyhlere ait malları hazineye aktarma, bölgede yol, köprü, okul ve karakol inşa etme kararı alır.[172] Seneler geçmesine rağmen bölgeye yönelik tespitlerde bir değişiklik olmaz. Bitlis Mebusu Muhtar Ertan 1943'de yani İbrahim Tali'den 14 sene sonra hazırladığı raporunda İbrahim Tali ile hemen hemen aynı tespitlerde bulunur, bölge halkının bölgede hâkim olan ağa ve şeyhlerden ancak düzenli eğitimle kurtulabileceğini söyler. Muhtar Ertan bir adım daha ileri gidip halkı şeyh ve ağaların tesirinden kurtarmak için şeyh ve ağaların küçük memuriyetlerle bölgeden uzaklaştırılması tavsiyesinde bulunur.[173]

Çok partili hayata geçildiği 1946-1950 arasında, cumhuriyetin bölgeye yönelik eğitim faaliyetleri daha da önem kazanır. DP iktidar olduğu 1950-1960 arası dönemde CHP'nin doğuya yönelik eğitim hamlesini pozitif ayrımcılıkla eğitim seferberliğine dönüştürür. DP milletvekilleri ilk bütçe tartışmaları sırasında, Doğudaki eğitim sorununu gündeme getirirler. DP Çorum Milletvekili Ahmet Başıbüyük Doğuda eğitiminin önemine vurgu yaparken[174] DP Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman *"yılların ihmal ettiği bilhassa Şarktaki vatandaşlarımızı okutmak ve konuşturmak*

[169] Köse, **a.g.e.,** s. 365.
[170] **A.e.,** s. 403.
[171] **A.e.,** s. 269.
[172] **A.e.,** s. 875.
[173] **A.e.,** s. 284.
[174] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: 9, C: 5, Toplantı: 1, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, s. 763.

zorundayız"[175] diyerek hem CHP döneminde yönelik eleştirilerde bulunur hem de doğuya yönelik eğitim seferberliği başlatılması gerektiğine vurgu yapar.

Bölgede Türkçeye ağırlık verilmesi, Türkçenin öğretilmesi aynı zamanda bölge milletvekillerinin hatta Kürtçülüğün önemli isimlerinin talebi olmuştur. Kürtçü solun temellerinin atıldığı Dicle Öğrenci Yurdu'nun müdürü olan, Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci gibi Kürtçü Solun büyük isimlerini yetiştiren Diyarbakır Milletvekili Mustafa Remzi Bucak, DP'nin 28 Mayıs 1950 tarihli kapalı meclis gurup oturumunda bölgede Türkçe'nin öğretilmesi, yaygınlaştırılması ve Van'da bir üniversitenin kurulmasının DP programında yer alması talebinde bulunur.[176] DP milletvekillerin konuşmaları ve baskıları etkili olur. 1951 bütçesinde köy okulları inşaatı için ayrılan 9 milyon liralık ödeneğin 4 milyonluk kısmı yani ödeneğin neredeyse yarısı Ağrı ve Tunceli'nin içinde bulunduğu 11 Doğu vilayetine ayrılır.[177] 1951 bütçesi çerçevesinde kısa süre içinde 214'ü 11 Doğu vilayetinde olmak üzere toplam 570 ilkokul inşa edilir.[178]

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, 1951'in sonuna doğru mecliste yaptığı konuşmada, kısa sürede bitirilen 570 ilk okulu kastederek, *"Doğu illerindeki ilk ve orta dereceli okulların arttırılmasına büyük ehemmiyet verilmektedir"*[179] der. Bayar'ın belirttiği üzere DP ilk okul inşasında gösterdiği eğitim seferberliğini ortaokul ve lise düzeyinde de gösterir. DP'nin ilkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki eğitim seferberliğini Resul Köse'nin *"CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları"* adlı doktora tezinde paylaştığı tablolardan yararlanarak göstermeye çalışacağız. Her seviyedeki eğitim seferberliğinin daha iyi anlaşılması için ilk önce söz konusu eğitim seviyesindeki yıllara göre ülke geneli tablosunu vereceğiz, daha sonrada doğu vilayetlerindeki verileri içeren tabloları vereceğiz.

[175] **TBMM Tutanak Dergisi,** C: 5, Dönem: 9 Toplantı: 1, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, s. 780.
[176] **TBMM Kütüphanesi,** DP Meclis Grubu Müzakere Zabtı (28.05.1950), s. 171-172.
[177] Köse, **a.g.e.,** s. 747.
[178] **Resmî Gazete,** 02.11.1951, Sayı: 7946.
[179] **Resmî Gazete,** 02.11.1951, Sayı: 7946.

Tablo 5.11. DP Döneminde İlkokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Ülke Geneli)[180]

Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1949-1950	16.986	33.844	1.577.002
1954-1955	18.263	38.943	1.847.156
1959-1960	21.278	52.766	2.489.809

Tablo 5.12. DP Döneminde İlkokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Doğu Vilayetlerinde)[181]

Vilayetler	Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Adıyaman	1949-1950	-	-	-
	1954-1955	120	164	6.688
	1959-1960	173	251	11.793
Ağrı	1949-1950	88	133	5.288
	1954-1955	117	183	7.925
	1959-1960	135	32	10.277
Bingöl	1949-1950	55	72	2.852
	1954-1955	88	118	4.730
	1959-1960	142	226	7.947
Bitlis	1949-1950	34	55	3.324
	1954-1955	86	151	4.686
	1959-1960	102	206	6.678
Diyarbakır	1949-1950	125	249	9.438
	1954-1955	190	379	15.115
	1959-1960	144	632	16.184
Elâzığ	1949-1950	193	354	13.404
	1954-1955	201	375	310
	1959-1960	249	559	22.260
Erzincan	1949-1950	274	409	16.321
	1954-1955	275	426	17.057
	1959-1960	294	503	20.417
Erzurum	1949-1950	387	673	25.152
	1954-1955	416	764	29.618
	1959-1960	416	861	36.306
Gaziantep	1949-1950	114	283	13.300
	1954-1955	162	420	21.301
	1959-1960	166	598	27.194
Hakkâri	1949-1950	35	45	1.275
	1954-1955	55	68	2.120
	1959-1960	37	163	1.374
Kars	1949-1950	421	767	34.682
	1954-1955	446	851	39.170
	1959-1960	481	1.020	49.011
Malatya	1949-1950	397	630	27.928
	1954-1955	249	480	23.837
	1959-1960	293	741	26.064
Mardin	1949-1950	93	158	8.285
	1954-1955	157	278	11.824
	1959-1960	168	366	16.157

[180] Köse, **a.g.e.,** s. 749.
[181] **A.e.,** s. 750.

Vilayetler	Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Muş	1949-1950	85	115	4.437
	1954-1955	93	128	5.290
	1959-1960	225	562	24.567
Siirt	1949-1950	51	92	3.925
	1954-1955	95	172	6.642
	1959-1960	129	255	10.333
Tunceli	1949-1950	161	240	9.663
	1954-1955	195	281	9.526
	1959-1960	220	352	12.161
Urfa	1949-1950	102	199	7.542
	1954-1955	156	317	12.180
	1959-1960	212	568	19.754
Van	1949-1950	62	115	3.785
	1954-1955	115	199	6.751
	1959-1960	128	262	7.827

Tablo 5.13. DP Döneminde Ortaokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Ülke Geneli)[182]

Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1949-1950	330	3.730	58.675
1954-1955	498	4.997	102.538
1959-1960	617	9.810	239.001

[182] **A.e.,** s. 762.

Tablo 5.14. DP Döneminde Ortaokul seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Doğu Vilayetlerinde)[183]

Vilayetler	Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Adıyaman	1949-1950	-	-	-
	1954-1955	3	19	246
	1959-1960	3	30	650
Ağrı	1949-1950	2	13	166
	1954-1955	3	20	245
	1959-1960	5	50	611
Bingöl	1949-1950	2	9	82
	1954-1955	2	18	108
	1959-1960	4	33	348
Bitlis	1949-1950	2	16	171
	1954-1955	3	17	241
	1959-1960	4	45	262
Diyarbakır	1949-1950	4	26	566
	1954-1955	6	49	916
	1959-1960	8	112	2.220
Elâzığ	1949-1950	3	36	538
	1954-1955	4	36	1.204
	1959-1960	8	118	2.709
Erzincan	1949-1950	3	25	383
	1954-1955	5	36	639
	1959-1960	5	50	1364
Erzurum	1949-1950	6	43	812
	1954-1955	9	84	1.421
	1959-1960	11	185	2.763
Gaziantep	1949-1950	5	37	616
	1954-1955	5	53	1.441
	1959-1960	6	160	3.390
Hakkâri	1949-1950	1	4	24
	1954-1955	1	3	51
	1959-1960	1	8	85
Kars	1949-1950	5	45	649
	1954-1955	9	88	1.369
	1959-1960	10	249	6.171
Malatya	1949-1950	6	48	814
	1954-1955	6	67	1.535
	1959-1960	7	119	3.590
Mardin	1949-1950	4	22	342
	1954-1955	6	36	484
	1959-1960	7	77	1.011
Muş	1949-1950	2	15	131
	1954-1955	3	32	211
	1959-1960	3	29	343
Siirt	1949-1950	2	11	110
	1954-1955	3	25	223
	1959-1960	5	45	584
Tunceli	1949-1950	2	9	105

[183] **A.e.,** s. 763.

Urfa	1949-1950	3	27	443
	1954-1955	4	39	646
	1959-1960	7	90	1.851
Van	1949-1950	2	15	208
	1954-1955	4	28	322
	1959-1960	5	43	670

Tablo 5.15. DP Döneminde Lise seviyesinde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (Ülke Geneli)[184]

Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1949-1950	58	1.425	18.257
1954-1955	79	1.901	31.314
1959-1960	139	2.865	55.436

DP iktidara geldiği 1950 yılında, 18 Doğu vilayetinin sadece 9'unda[185] yani yarısında lise vardır.[186] DP lise olmayan 9 Doğu vilayetinde[187] lise açmak için hemen çalışmalar başlatır, belirli bir süreç içinde Gaziantep'te iki tane olmak üzere doğudaki bütün illerde lise açılır.[188]

Atatürk Van Gölü kenarında bir üniversite açılması gerektiğini vurgulamıştı.[189] Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel 1943'de Atatürk'ün bu isteğini gerçekleştirmek zorunda olduklarını söyleyerek Doğuda üniversite fikrini meclisin gündemine getirir. Fakat Savaş nedeni ile üniversite fikri ötelenir.[190] Celal Bayar DP iktidara geldikten sonraki ilk meclis açılış konuşmasında (1 Kasım 1950) Atatürk'ün bu hayaline değinir

[184] **A.e.,** s.765.
[185] 1950'de lise olan 9 doğu vilayeti; Diyarbakır, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Kars, Malatya, Urfa ve Van vilayetleri
[186] **Millî Eğitimde 50 Yıl 1923-1973,** s. 56-65.
[187] 1950'de lise olmayan 9 doğu vilayeti; Adıyaman, Hakkâri, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Mardin, Muş, Siirt ve Tunceli
[188] **Millî Eğitimde 50 Yıl 1923-1973,** s. 56-65.
[189] **Resmî Gazete,** 02.11.1937, Sayı: 3748.
[190] Abdulaziz Kardaş, **Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında (Van-Bitlis-Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950),** Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2012, s. 278-279.

ve DP'nin bunu gerçekleştirmesi gerektiğini söyler.[191] Atatürk'ün Doğuda bir üniversite hayali böylece DP'nin eğitim hedeflerinden biri haline getirir. DP söz konusu üniversitenin kuruluş çalışmalarının başlatılması için 1951 bütçesine 50.000 liralık finansman sağlar.[192] Adnan Menderes II. DP hükümet programına "*Doğuda bir üniversitenin temeli atılacaktır"*[193] ifadelerini koydurarak Başbakan olarak bu projeye sahip çıkar. Bölgede yapılan uzun araştırmalardan sonra üniversitenin Erzurum'a kurulmasına karar verilir. Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiye'nin 7. üniversitesi olarak 1957'de açılır.

II. Mahmut döneminden itibaren devam eden, cumhuriyetin ise tam bir eğitim seferberliğine dönüştürdüğü doğuya yönelik eğitim hamleleri Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun bölgede yeterince eğitime önem verilmedi şeklinde cumhuriyete yönelttikleri suçlamaların ne kadar mesnetsiz ve yanıltıcı olduğu göstermiştir. Diğer taraftan, cumhuriyetin bölgede temel politikaya dönüştürdüğü eğitim seferberliği ve Türkçenin yaygınlaştırılmasına yönelik gayretleri Kürtçülük Hareketinin iddia ettiği gibi bölge halkını asimile etmek için değil, bölge halkını ağa ve şeyhlerin boyunduruğundan kurtarmak ve özgür birer cumhuriyet vatandaşına dönüştürmek içindir.

5.8.4. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bölgenin Az Gelişmişliğinden Sorumlu Tutulması

Kürtçü sol, Türkiye Cumhuriyeti'nin daha kolay sömürebilmek için bölgeyi bilinçli bir şekilde geri bıraktığını iddia eder. Doğu'nun Batı'ya nazaran geri kaldığı bir vakıadır, ülkenin batısının Rumeli'ye nazaran daha geri kalması gibi. Doğu'nun geri kalmasının ana nedeni merkezi hükümetin ekonomik politikalarından ziyade asırlardır bölgede hâkim olan ağalık ve şeyhlik düzeni, bu düzenin merkezi iktidara yönelik birbiri ardı sıra başlattığı ayaklanmalar ve o ayaklanmaların neden olduğu

[191] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C: 2, Toplantı: 1; T.C. Resmî Gazete, 02.11.1950, Sayı: 7646.
[192] **TBMM Kütüphanesi DP Meclis Grubu Müzakerelerine Ait tutanak,** (19.06.1951), s. 67.
[193] **TBMM Tutanak Dergisi,** C: 6, Dönem: IX, Toplantı: 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1951, s. 65.

istikrarsızlıktır. Ekonomik gelişimin ilk temel şartı siyasi istikrardır, asgari bir devlet otoritesidir, adalet sistemidir, altyapıdır, güvendir. Bunlar ancak devlet otoritesi ile sağlanabilecek mekanizmalardır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu 1923'den itibaren kalkınma için ön şart niteliğindeki bu mekanizmaları bölgede kurmak için harekete geçer. 1924-1938 arasında bölgede birbiri ardı sıra patlayan ayaklanmalar cumhuriyetin azminden hiçbir şey eksiltmez. Hükümet bir taraftan doğudaki isyanları bastırıp bölgede devlet otoritesini tesis eder, diğer taraftan barışın ve istikrarın sürdürülebilir ve kalıcı olması için orta ve uzun vadeye yönelik adımlar atar. Şark Islahat Planı bu amaçla oluşturulur, yürürlüğe konulur. Yollar Köprüler yapılır, okullar, hastaneler, devlet binaları inşa edilir.

Cumhuriyet o dönem kalkınma ile eşdeğer tutulan demiryolları projelerine çok önem verilir. Atatürk 1 Kasım 1930 tarihli meclis açılış konuşmasında ülkenin doğusu ile batısının demiryolları ile birbirine bağlanması gerektiğini[194] ifade ederek 10 sene içinde tüm Doğu bölgesini saracak demiryolu ağının müjdesini verir. Başbakan İsmet İnönü *"Şark vilayetlerimizi mevcut hatlarla Hükûmet merkezine, Garp vilayetlerimize ve Samsun, Mersin gibi mühim mahreçlere bağlayarak mezkûr Şark vilayetleri ile mülhakatının ve civarının her suretle yükselmesini sağlayacağız"* sözleriyle demiryolu ağının bölge kalkınması üzerindeki müspet etkisine dikkat çeker.[195] Cumhuriyet vaat ettiğini yapar, 10 yıl içinde Doğunun Batı ile irtibatını sağlayan mega demiryolu projeleri hayata geçirilir. Bu dönemde demiryolu Malatya, Elâzığ, Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Muş, Siirt ve Bingöl gibi doğu illerine uzanır. Gerek güvenlik tedbirleri gerekse bu tarz mega yatırımlarla bölge ilk kez devlet otoritesi ile tanışır. Osmanlı döneminde bile sağlanamayan devlet otoritesi bu dönemde kurulur. Doğuda inşa edilen demiryolları ülke genelindeki demiryolu projelerinin çok büyük kısmını kapsar. *Cumhuriyet döneminde yapılan demiryollarının %75'i Ankara'nın doğusunda inşa*

[194] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** I- III, C: I , s. 402.
[195] **TBMM 190 nolu Komisyon Raporu.**

edilir[196] Bu orandan cumhuriyetin en büyük yatırım ve inşa projesinin aslında doğuya yönelik bir proje olduğunu anlıyoruz.

Devlet Doğuya yönelik yatırımlarında ve kurduğu işletmelerde kâr zarar hesabı yapmaz, bölgeye yönelik hizmeti esas alır. Bunun en somut örneklerinden biri Van Gölü'nde ulaşımı sağlamak için 19 Mart 1934'de kurulan Van Gölü Gemi İşletme İdaresi'dir. İdaresi Birinci Umumi Müfettişliğe devredilen[197] İşletme yıllarca zarar eder ama buna rağmen işletme kapatılmaz, zarar hazineden karşılanır.

Tablo 5.16. Van Gölü İşletme İdaresinin 1928-1934 Yılları Gelir ve Gider Tablosu[198]

Yıl	Tahsisat	Gider	Gelir
1928	113.210,00	100.670,23	6.950,27
1929	90.312,21	57.330,50	7.474,26
1930	92.262,08	93.622,59	16.126,29
1931	99.833,05	98.264,21	12.398,94
1932	73.300,00	52.230,85	17.851,89
1933	80.600,00	66.559,74	23.931,49
1934	74.980,00	60.281,91	17.742,86
Toplam	624.797,34	528.960,03	102.476,00

Devletin, Doğunun kalkınmasına yönelik ilgisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da artar. Maliye Müfettişi Burhan Ulutan 1947'de Doğu vilayetlerini ziyaret eder ve *"Cenub Şark Anadolu Hakkında Bazı Notlar"* adlı bir raporu hazırlar. Ulutan bölgenin gerekli alt yapıya sahip olmadığını, bütçeden kaynak ayrılarak bölgenin kalkındırılması gerektiğini, ancak böylece halkın sisteme kazandırılabileceğini söyler.[199] CHP bu ve buna benzer diğer raporlara dayanarak *"Doğu Kalkınma Programını"* hazırlar, 1948'de planı yürürlüğe sokar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra *"ABD Federal Karayolu Teşkilatı (Federal Bureau of Public Roads)"* Genel Müdür Yardımcısı H. G. Hilts Türkiye'deki ulaşım

[196] Cezmi Eraslan, **18 Aralık 2008 Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu,** Atam Yay., Haz.: Mukaddes Arslan, Ankara, 2010, s. X.
[197] **Resmî Gazete,** 19.03.1934, Sayı: 2665.
[198] Köse, **a.g.e.,** s.620.
[199] Cemil Ertem, **"Kürt Açılımının Önünü Bir Maliye Müfettişi Açmıştı"**, Yeni Aktüel, S. 204, Temmuz 2009, s. 78-79.

projeleri üzerine kendi adını taşıyan kapsamlı bir rapor sunar.[200] Türkiye'nin ulaşım projeleri bu rapordaki tavsiyelere dayanarak oluşturulur. Böylece demiryolları geri plana atılır, karayollarına önem verilir.[201] Türkiye bu çerçevede ABD'ye iki mühendis gönderir, [202] bu iki mühendisin önerileri doğrultusunda bölgeye yönelik geliştirilen 2500 km uzunluğundaki karayolları projesi CHP'nin *"Doğu Kalkınma Programının"* en önemli unsurlarından biri haline gelir.

1949 yılı bütçesinde Doğu illeri ve Edirne ilinin bayındırlık faaliyetleri için 10 milyon liralık bir ödenek tahsis edilir.[203] Bu çerçevede Doğu vilayetlerinde Hükûmet konakları, Posta Telgraf, Telefon ve Tekel binaları ve memur lojmanlarının yapımına karar verilir, ayrıca kışın zor şartlarında dahi açık olacak yol projelerine yer verilir.[204] "Elazığ-Bingöl-Muş, Antep-Urfa-Diyarbakır, Elazığ-Mardin, Diyarbakır-Silvan, Muş-Tatvan (Bitlis), Erzincan-Bingöl-Genç-Diyarbakır, Kelkit (Gümüşhane)-Erzincan-Malatya-Urfa-Mardin-Nusaybin, Siirt-Kurtalan, Çoruh (Artvin) -Erzurum-Pasinler-Muş-Garzan-Siirt, Kars-Kağızman-Patnos (Ağrı)-Van- Gevaş"[205] karayolları projeleri 1949 programına alınır ve inşasına başlanır. Doğunun kalkınmasına ayrılan bütçenin çok önemli kısmı karayolu projelerine ayrılır. Zira yolun yapılması ile diğer işlerinde yoluna gireceği bakış açısı hakimdi. Nitekim Diyarbakır Milletvekili Osman Ocak karayolunun Doğu için önemini şöyle ifade eder;

> *"Memleketin kalkınması dâvasında en mühim faktör yoldur. Yol olmadıkça ne asayişin temini ne kültürün yayılması ne imar, ne de ümran mümkün değildir. Doğunun mühim dertlerinden biri de yoldur. Sekiz ay her türlü medeni vasıtalardan ve hayat şartlarından mahrum bir kasabacıkta mahsur olarak yaşamanın fecaatin, insan psikolojisi üzerindeki tesirlerini takdir buyurursunuz. Doğunun yolları yapılırsa, Doğuda yol olursa diğer işleri de az çok yoluna girer. Doğu kalkınması ödeneği ile yol mevzuunda da birçok işler başarılmıştır. Bu mahrumiyet içinde bulunan yerlere biraz daha önem*

[200] Sami Güven, **1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri, Hilts Raporu, Thornburg Raporu, Barker Raporu,** Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s. 9-24.
[201] Yıldırım, **a.g.e.,** s. 48-49.
[202] **Ulus,** 28 Temmuz 1946,
[203] Köse, **a.g.e.,** s. 281.
[204] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: 8, C: 13, Toplantı: 3, s. 86-93.
[205] Bayındırlık Bakanlığı, **Yol Davamız 9 Yılda 23.000 KM,** Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1948, s. 19.

verilmesini, fedakârlık ve himmet gösterilmesini beklemek çok yerinde olur" [206]

1945'den sonra karayollarının öne çıkması demiryolları projesinin bittiği anlamına gelmez. Bütçeden demiryoluna ayrılan meblağlar azalsa da doğudaki demiryolu projeleri devam ettirilir. Diyarbakır-Cizre, Elâzığ-Van, Erzurum-Sarıkamış ve Gaziantep-Maraş 1947 bütçesinde yer alır.[207] 1945-1950 arasında 70 km uzunluğundaki Elazığ-Palu, 41 km uzunluğundaki Erzurum-Hasankale hatları bitirilir.[208] 1945-1950 arası Doğuya yönelik demiryolu ve karayolları projeleri yapılır ve hayata geçirilir.

DP iktidara geldikten sonra Doğuya yönelik güvenlik politikalarını ikinci plana iter, ekonomi politikalarını öne çıkartır. Böylece Doğuya yönelik yatırımlar önceki dönemlere nazaran katlanarak artar. Doğuda 1945-1950 arası kişi başına kamu harcaması 99.25 TL'dir.[209] Bu rakam 1951-1955 arası 147, 79 TL'ye çıkarak %50 oranında[210] 1956-1960 arasında 284,16 TL'ye çıkarak %100 oranında artar.[211] DP bir taraftan CHP'nin *"Doğu Kalkınma Planını"* devam ettirir diğer taraftan kendi projelerini geliştirir. DP Doğu illerine yönelik 6.800 km uzunluğunda karayolu projesi hazırlar ve gerçekleştirir. Bu çerçevede, 1952'de, Urfa-Mardin ve Midyat-Cizre güzergahları ihale edilip inşasına başlanır.[212] 1953'de, Elazığ-Muş, Diyarbakır-Mardin güzergahının inşasına başlanır.[213]1960'a gelindiğinde Türkiye genelindeki karayolları uzunluğu 61.542 km'ye ulaşmıştır.[214] DP döneminde bölgeye yapılan karayolu yatırımları o kadar artar ki, doğu illerindeki motorlu taşıt sayısında adeta patlama yaşanır. Diyarbakır'da 1946'da 33 olan kamyon sayısı 1955'de 328'e, Elâzığ'da 83'den 321'e, Şanlıurfa'da 43'den 300'e, Mardin'de 26'dan 188'e, Van'da 12'den

---

[206] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: 8, C: 24, Toplantı: 4, TBMM Matbaası, Ankara, 1950, s. 931-937.
[207] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem VIII, Cilt 3, Toplantı 1, 18. Birleşim, 18.12.1946, s. 200-201.
[208] Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1960-1962,** DİE Yayın., Ankara, 1962, s. 515.
[209] DİE, **İstatistik Göstergeler** (1923-1995), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996, s.340.
[210] Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Ayın Tarihi, S. 263, Ankara, Ekim 1955, s.84.
[211] DİE, **İstatistik Göstergeler**, **a.g.e.,** s. 341.
[212] **Cumhuriyet,** 11 Ekim 1952.
[213] **İleri Yurt,** 3 Ekim 1952.
[214] Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınan Türkiye (1923-1968), MBS, Ankara, 1969, s.79.

159'a yükselir.[215] DP döneminde demiryolu projeleri etkisini kaybeder, ama tamamen bitmez. Başlanmış olan projeler bitirilir ayrıca bazı yeni projeler yapılır. Elazığ-Van hattının Elazığ-Muş arasındaki 239 km'lik kısmı tamamlanır. DP kendi döneminde 161 km uzunluğundaki Erzurum Sarıkamış tren yolu hattını projelendirilir, bunun 87 km'lik Erzurum Horasan kısmını açar.

Devlet doğuya yatırım yapmıyor, doğu ve doğu halkı mağdur ediliyor şeklinde eleştirilerde bulunan Kürtçü aydınlar bölgeye yönelik özel kalkınma programlarını, mega projeleri farklı gerekçeler sunarak yine eleştirirler. 1925-1945 arasında doğuya yönelik mega demiryolları projeleri geliştirilir ve çok kısa süre içinde hayata geçirilir. Ülkenin doğusu ilk kez ülkenin batısı ile birleştirilir. Kürtçü aydınlar ilk önce bu dev yatırımları görmezden gelir, sonra gerçekleştirilemez der, gerçekleştirildiğinde de bunlar bölge halkına hizmet için değil devletin bölgedeki hakimiyetini perçinleştirmek için güvenlik nedenleri ile yapılmıştır derler. Kürtçü aydınlar aynı eleştirileri, 1947'den sonra doğuya yönelik başlatılan Karayolları seferberliğinde yaparlar. Musa Anter, Dicle Kaynağı gazetesinde *"Yaz, Kış Geçit Vermeyen Yollarda Oynanan Komedi"*[216] manşetiyle doğuya yönelik yatırımlarla dalga geçer.

Kürtçü aydınlar devleti, hükümeti eleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmazlar, herhangi bir fırsat olmadığında o fırsatı kendileri oluştururlar. Mesela, ağalar, hükümetin kendilerine verdiği zehirli haşere tohumu halka satar, halkta ölümlerin olmasına neden olurlar. Kürtçü aydınlar bunun baş sorumlusu ağaları eleştirmek yerine *"Devlet Kürtleri yok etmek için halka zehirli buğday verdi"* şeklinde kara propaganda yaparlar.[217]

Kürtçülük Hareketinin ne yapılırsa yapılsın eleştirme geleneği günümüze kadar artarak devam eder. Kürtçülük Hareketi ilk önce sorunu az kalkınma, az gelişmişlik sorunu olarak yansıtır, gerekli alt yapı çalışmaları ve yatırımların yapılması, bölge

[215] Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **1959 İstatistik Yıllığı,** Ankara, Yeni Cezaevi Basımevi, 1961, s. 467.
[216] **Dicle Kaynağı,** 21 Nisan 1949.
[217] Musa Anter bu konu üzerinden Demokrat Partiyi eleştirir. Musa Anter, **Hatıralarım,** Aram Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 197.

halkının ekonomik durumunun iyileştirilmesi durumunda sorunun çözüleceğini söyler, bunlar yapıldığında ise meselenin sadece ekonomik boyutu olmadığını, siyasal boyutu olduğu, meselenin aslında bir kimlik, kültür meselesi olduğunu söyler, bu konuda da talep ettikleri adımlar atılınca, meselenin birkaç kültürel açılımla çözülemeyecek kadar büyük olduğunu, meselenin aslında bir halklar sorunu olduğunu, bu çerçevede çözülmesi gerektiğini söylerler. Osmanlıdan günümüze devam eden Kürt sorunun da böyle bir kısır döngü ile karşı karşıyayız. Hep isteyen, hep talep eden, hiçbir şekilde tatmin olmayan bir siyasal hareketle karşı karşıyayız. Buyurun kendi devletinizi kurun denildiğinde *"bizim İstanbul'daki haklarımız ne olacak"* ya da geriye dönüp hesap çıkararak bağımsız olmaları durumunda bile kuracakları devletin tüm harcamalarını Türkiye Cumhuriyetinden isteyen bir siyasal hareketle karşı karşıyayız. Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgeden alınan vergiden kat kat fazla bölgeye yatırım yapmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti kaynaklarımızı sömürüyor diyen ve barajların Kürt nehirleri üzerine yapıldığını bahane ederek elektrik parasının bile ödenmesini istemeyen sonuçta da ödetmeyen bir siyasal hareketle karşı karşıyayız. Ülkenin her tarafında olan sorunları sadece kendi bölgelerinde oluyormuş gibi gösteren, bunun üzerinden yıllardır süren bir mağduriyet edebiyatı geliştiren bir siyasal hareketle karşı karşıyayız. Bölgedeki kaçakçılık ve asayiş meselelerine yönelik yapılan rutin asayiş uygulamalarını komando baskınları, asker zulmü olarak yansıtan, bunun üzerinden kaçakçılığı ve terör faaliyetlerini koruyan bir hareketle karşı karşıyayız.

5.8.5. Cumhuriyet'in Kürtlere Bakışı

Kürtler Osmanlı İmparatorluğu'nda aslı unsurun sahip olduğu tüm hakların dışında bazı imtiyazlara da haiz olur, vergiden ve askerlikten büyük ölçüde muaf tutulurlar. Bu durum Kürtleri imparatorluğun imtiyazlı asli unsurlarından biri haline dönüştürür. Cumhuriyetin ilanı ile beraber tebaa anlayışı terkedilir ulus-devlet felsefesi çerçevesinde vatandaşlık bilinci benimsenir. Kürtler bu yeni dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi konumunda olan Rumlar, Ermeniler gibi azınlık statülüsünde değerlendirilmezler, Türkler gibi asli unsur olarak görülürler. Nitekim Lozan'da imzalanan barış antlaşmasının azınlıklar bölümünde Kürtler yer almaz.

Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923'den itibaren Kürtler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı statüsü ile Türklerle eşit haklara sahip olur.

Cumhuriyet dini aidiyetten ziyade ulus aidiyetini öne çıkartır. Ancak cumhuriyetin ulus anlayışı ırka dayalı bir ulus anlayışı değildir, vatandaşlığa dayalı ulus anlayışıdır. Yani daha sonra Kürtçülük Hareketinin iddia ettiği gibi cumhuriyetle Türklere sahip çıkılmış, Kürtler dışlanmış değildir. İttihat Terakki ile beraber öne çıkan Türkçülük hareketinin ulus tanımı iddia edildiği gibi kan ve ırka dayalı bir tanım değildir. O dönem Türkçülüğün en büyük ideoloğu olan Ziya Gökalp *"Türkçülüğün Esasları"* adlı eserinde saf bir ırkın varlığının teknik olarak mümkün olmadığının altını çizer;

> *"Tarih öncesi çağlarda bile saf bir budun[218] (ırkın) bulunmazsa tarihsel dönemlerdeki budunların karışmasından sonra artık, saf bir budun aramak anlamsız olmaz mı? Bugünkü toplumsal aşamamızda ise, toplumsal dayanışma kültür birliğine dayanıyor. Kültürün kuşaklara aktarılması aracı eğitim olduğu için, kandaşlıkla hiçbir ilgisi yoktur."[219]*

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Ziya Gökalp'ın Türklükten kastı ırk ve kan değildir. Ona göre millet, *"ne ırkı ne kavmi ne coğrafi ne de siyasi bir zümre değildir.* Lisanca, dince, ahlakça müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bir zümredir."[220] Gökalp ortak din, dil, kültür ve ahlaka dayalı bir millet anlayışını öne çıkartır.[221] Ziya Gökalp başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere cumhuriyetin mimarlarını derinden etkiler.

Mustafa Kemal Atatürk de Ziya Gökalp gibi Türkçüdür. Nitekim Anadolu'yu her açıdan tam bir Türk yurduna dönüştürür. Türk Ocakları Umumi Kongresinde, *"Türk ve Türkçülük aleyhinde bulunanları ezeceğiz!"*[222] açıklamasında bulunarak

---

[218] Gökalp, "budun'u" yani "ırkı" Aynı anadan, babadan üremiş, içine hiç yabancı karışmamış, kandaş bir topluluk şeklinde tarif eder.
[219] Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Haz. Yalçın Toker, 6. bs. İstanbul, Toker Yayınları, 2008, s. 14-15.
[220] **A.e.,** s.27.
[221] **A.e.,** s. 21-25.
[222] **Yanık Yurt,** 28 Nisan 1925.

Türk ve Türkçülüğe ne kadar büyük önem verdiğini gösterir. Mustafa Kemal Paşa, cumhurbaşkanı olduğu dönemde Türk ırkına yönelik bilimsel çalışmalardan tüm dillerin Türkçeden türediğini varsayan teorilere kadar daha sonra bazıları tarafından ırkçılık ile suçlanacak birçok faaliyette bulunur. Türkçülük fikrini yeni devletin fikir örgüsünün merkezine yerleştirir. Nihal Atsız'ın tabiri ile *"ortalığa bir Türklük dehşeti saçar."*[223] Atatürk Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumunun çalışmaları ile Türkçülüğü kurumsallaştırır, tüm devlet binalarını *"Ne Mutlu Türküm"* sloganları, paraların üzerini de bozkurt resimleri[224] ile süsleyerek devletin ve milletin Türk kimliğini dışa yansıtır. Bunlara dayanarak Atatürk'ün kana ve ırka dayalı bir milliyet anlayışı geliştirdiğini öne sürmek yanlış ve yanıltıcı olacaktır. Atatürk Türklükle ilgili tüm bu faaliyetlerini, açıklama ve sloganlarını Türklerin 20. yüzyılın başında bulunduğu halet-i ruhiye çerçevesi içinde değerlendirmek gerekir.

Selçuklu ve Osmanlı döneminde Türklerin ve Türklüğün horlandığını görüyoruz. Selçuklu döneminde yaşamış Aksarayi, Türkmenlere yönelik, "*soysuz, zorba Türkler, asi, bağı ve havariç" gibi ağır hakaretlerde bulunur.*[225] Selçuklu kalem erbabına hâkim olan bu gelenek Osmanlı kalem erbabı tarafından da devam ettirilir. Bu dönemde Türkmenler "etrak-ı bi idrak (akılsız Türkler), "etrak-ı mütegallibe" (zorba Türkler), "etrak-ı na pak" (pis Türkler), "etrak-ı havaric" (dinsiz Türkler) gibi ifadelerle tanımlanır. 20. yüzyılın başında Türk'e ve Türklüğe bakış açısı budur. Türk ülkenin kurucu asli unsuru olmasına rağmen ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedir, özgüvenini tamamen kaybetmiştir. Ahmet Vefik Paşa, Bursa'da Valilik yaptığı döneme ait (1880) bir anekdotundan Türk'ün ne kadar büyük bir özgüven eksikliği içinde olduğunu görüyoruz;

> *"Paşa, uğradığı bir ilçede, halkla sohbet ederken, etnik kökenlerini soruyor; aldığı cevaplar, konuştuklarının Çerkez, Arnavut, Boşnak, Gürcü vb. olduklarını gösteriyor. Sorduğu soruya utanarak, cevap vermek istemeyen bir ihtiyara, "hangi milletten" olduğunu ısrarla söyletmek isteyince, o, bir kabahat ifşa ediyormuş gibi ürkek, titrek bir sesle, "Ben Türküm Efendim" diyor. Bunun üzerine Paşa "Niçin sıkılıyor, saklanıyorsun? Türk olmak*

[223] Hüseyin Nihal Atsız, "Kürtler ve Komünistler", **Ötüken Dergisi,** S. 28, 30 Nisan 1966.
[224] Nuri Bilgin, **Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik,** Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55.
[225] Aksarayi, **Müsameretü'l-Ahbar,** neşreden O. Turan, 1944, Ankara, s. 52; İbn Bibi, II, s. 53-54.

kabahat mı? Bak ben de Türküm" diyor. O titrek ihtiyar birden canlanarak, "Sahi sen de Türk müsün? Demek Türk'ten Paşa da olurmuş ha" diye sevinçle karışık hayret ifade edince, Vefik Paşa "Paşa da kim oluyormuş, Padişah da Türk, Padişah da" diye haykırıyor. Sonra, imparatorluğun iki dertli ihtiyarı, sakallarını ıslatan yaşlar birbirine karışarak sarılıp, Türkün hazin kaderi için ağlaşıyorlar."[226]

Ahmet Vefik Paşa'nın vurguladığı özgüven eksikliği sadece Türk köylüsü ile sınırlı değildir, Türkün aydın kesimi bile özgüvenden mahrumdur, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anılarından Türk aydının Türküm demekten utanır halde olduğunu görüyoruz;

"Gün geçmiyordu ki, elime aldığım bir gazetede memleketim hakkında yeni bir idam hükmüne rast gelmeyeyim. Gün geçmiyordu ki, bir umumi mecliste veya bir konferans salonunda Türk ırkının manevi şahsiyetini çamurdan çamura sürüklenir görmeyeyim. Gün geçmiyordu ki, bir mağazada, bir lokantada Türk olduğum anlaşılınca acı bir istihza (gizliden alay etme) veya ağır bir hakaretle karşılaşmayayım. Nihayet, itilaf memleketleri matbuatının ve bunlara yardakçılık edenlerin şeni (alçakça) propagandaları dünyanın her tarafında olduğu gibi bu bağımsız şehirde kamu kesimi düşüncelerini bizim aleyhimize o derece kışkırtmıştı ki, bir sokaklarda, mahalle çocuklarının bizi taşlamadıkları kalıyordu. Makak (Macaque) -yani bir nevi şempanze maymunu- bizim lakabımızdı ve bunu, gazeteler, bizden bahsederken, sık sık kullandıkları gibi, halk arasında bazı kimselerin ele yüzümüze haykırdıkları oluyordu ve gönül verdiğimiz genç kızlar Türklüğümüzü sezince bizden iğrenip kaçıyordu."[227]

Mustafa Kemal Atatürk Türklerin Türküm demekten utandıkları böyle bir dönemde Kurtuluş Savaşı'nı yapar ve cumhuriyeti kurar. Türk'e ve Türklüğe asırlar sonra sahip çıkar, ona kaybettiği özgüveni tekrar aşılamak için her şeyi yapar, hatta daha sonra kendisinin bile doğru bulmayacağı ve terk edeceği bazı aşırı uygulamalara imza atar. Ancak hiçbir zaman başka ülkelerde olduğu gibi sistematik ırkçılık çalışmalarında kesinlikle bulunmaz.[228] Kan ve ırka dayalı milliyet/ulus tanımına karşı çıkar, hatta Gökalp'tan farklı olarak milliyet anlayışında dine de yer vermez,[229] Atatürk, kan, ırk ve dini farklılıklarını reddeden tamamen vatandaşlık bağına dayalı

[226] **Türk ve Türklük,** Türk Standartları Enstitüsü Yayını, s.238
[227] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Atatürk,** 1971, s. 24, 25.
[228] Ayhan Aktar, **"Tek Parti Döneminde Irkçılık Meselesi",** Virgül, S. 87, Eylül 2005, s. 74.
[229] Baskın Oran, "Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C., 54, S. 2, Nisan-Haziran 1999, s. 133.

zamanının ötesinde modern bir ulus anlayışı geliştirir ve bu ulus anlayışını kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezine yerleştirir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 1924 Anayasasının 88. Maddesinde yer alan Türk tanımına söz konusu ulus bakış acısının yansımasıdır. Anayasada Türk şöyle tanımlanır; *"Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur."*[230]

Sonuç olarak Atatürk imparatorluktan cumhuriyete, tebaadan ulus anlayışına dönüşecek bir süreç başlatır. Bu sürecin sonucunda imparatorluk bakiyesi üzerine modern bir ulus-devlet inşa edilir,[231] kan, ırk, din değil sadece vatandaşlık bağı öne çıkartılır. Kürtler de Türkler gibi cumhuriyetin eşit vatandaşları olarak kabul edilir. Cumhuriyet İstanbul ve İzmir'deki bir Türk'e de Hakkari'nin Yüksekova ilçesinin mezralarındaki bir Kürt'e de aynı hakları verir. Cumhuriyet kurulduğu 1923'de vatandaşlarının etnik ve dini kökenine bakmadan herkese aynı hakları verir. Cumhuriyetin vatandaşlığa dayalı bir millet anlayışını benimsemesi ve vatandaşlığın kabulünde de Irk ve dini farklılıkları gözetmemesi Kürtçülük Hareketinin sömürge, asimilasyon üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelttiği iddiaları kökünden çürütür.

5.9. KÜRTÇÜ SOLUN TAKTİK VE YÖNTEM ANLAYIŞI

Kürtçü Solun benimsediği taktik ve yöntem anlayışının, Kürtçü Solun gelişim sürecinde çok etkili rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kürtçü Solun mücadele yöntemini kısaca "*Silahlı Mücadele"* ve *"Silahsız Mücadele"* şeklinde özetlemek mümkündür. Kürtçülük Hareketi 1921'den 1938'e kadar cumhuriyete karşı yürüttüğü silahlı mücadeleyi kaybeder, mutlak yenilgi alır, örgütleri dağıtılır, lider kadroları tasfiye edilir, militan kadrosuna büyük darbe indirilir, Recep Maraşlı'nın ifadesi ile bu dönemde Kürtçülük Hareketinin üzerine adeta beton dökülür.[232] Kürtçülük Hareketi yaralarını sarmak, kaybettiği lider kadrolarını yeniden oluşturmak ve örgütü mücadele edecek seviyeye ulaştırmak için radikal bir taktiksel değişikliğe gider ve silahsız mücadele yöntemini benimser. Kürtçü Sol için silahsız mücadelenin amacı silahlı

[230] 1924 Anayasası, (Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm, 15.04.2016.
[231] İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe,** İstanbul, Hil Yayınları, 1982, s. 73.
[232] Maraşlı, **a.g.e.,** s.y.

mücadeleyi yapabilecek güç ve konuma gelebilmektir. Bir başka deyişle silahsız mücadele evresi silahlı mücadele evresinin ön hazırlığı niteliğindedir. Nitekim Kürtçü Solun temsilcisi PKK o güç ve koruma eriştiği kanaatine vararak 1984'te Türk devletine karşı silahlı mücadeleyi (terör saldırılarını) başlatır.

Kürtçü Sol silahsız mücadele döneminde legalite içinde kalarak sistemin sağladığı imkân ve araçlardan olabildiğince faydalanma yoluna gider. Bu imkânların başında, partiler, legal siyaset, dernekler, basın (dergi – gazete- yayınevi) gelir. Kürtçü Solun bu çerçevede en etkin ve en yaygın şekilde kullandığı araç legal siyaset olur.

5.9.1. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun En Etkin ve En Yaygın Yöntemi: Legal Siyaset

Kürtçü Sol nihai amacına ulaşabilmek için olabildiğince pragmatist davranır. Sağ-sol ayırt etmeksizin devrin tüm iktidarları ile iyi ilişkiler kurarak sisteminin sağladığı imkân ve avantajlardan yararlanır. Adeta bir bukalemun gibi her iktidarın rengini alır. İktidardaki partilerle kuvvetli ilişkiler kurar. Aynı zamanda bir ayağında muhalefet içinde tutmayı ihmal etmez. Gelecek vadeden hiçbir siyasi akımı ıskalamaz. Tez konusunun daha iyi anlaşılması için Kürtçü Solun 1938'den 1984'e kadar sistemin legal partileri ile geliştirdiği ilişkilere genel hatlarıyla değineceğiz.

5.9.1.1. Kürtçü Sol ve Milli Şeflik Dönemi (1938-1950)

Bu devir kendi içinde iki evreye ayrılır. İlk evre, 1938-1946 arası tam *"Milli Şeflik"* dönemidir. İkinci evre ise çok partili hayata geçildiği 1946'dan DP'nin iktidara geleceği 1950'e kadar olan sözde çok partili özde Milli Şeflik olan geçiş dönemidir. 1946-1950 arası dönem teorik açıdan çok partili siyasi hayatımızın bir parçası olarak gözükebilir ama fiiliyatta1938'de başlayan Milli Şeflik döneminin ikinci evresidir. Bizde bu dönemi bu çerçevede değerlendiriyoruz. Milli şeflik döneminin ilk evresi olan 1938-1946 arası Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol için sıkıntılı geçer. Yaralar daha çok tazedir, üstelik savaş yıllarıdır, yeni bir siyasi hamle için uluslararası

konjonktür hiç müsait değildir. Bütün bunları gören Kürtçülük Hareketi iktidarla çatışma yerine uzlaşma arayışı içine girer. Kritik dönemi en az hasarla atlatmak için, daha birkaç sene önce isyan ettiği CHP yönetiminin kanatları altına sığınır. 1946-1950 arası ikinci devir ise dışarıda ve içeride tüm şartların değiştiği yepyeni bir dönemdir. Savaş bitmiştir, batı kampında bulunan ülkeler için özgürlük rüzgarları çok sert şekilde esmektedir. İnönü uluslararası konjonktürdeki gelişmelerden dolayı içerde bir değişimin kaçınılmaz olduğu görüşüne varır ve 1946'da çok partili hayata geçme kararının altına imza atar.

Çok partili hayatın ilk seçimleri 1946'da yapılır. CHP, DP tarafından şaibeli olarak lanse edilecek 1946 seçimini açık ara farkla kazanır. Ama Pandora'nın kutusu bir kez açılmıştır, artık değişim kaçınılmazdır. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol uluslararası arenadaki bu radikal değişim çerçevesinde kendisini yeniden konumlandırır, ikircikli bir taktik geliştirir. Kürtçülük Hareketi bir ayağını iktidar partisi içinde tutar, diğer ayağını da gelecek gördüğü DP içinde tutar.

CHP 1946 seçimlerinde Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da büyük bir seçim zaferi kazanır. DP bölgede teşkilatlanamadığı için teknik olarak bunun aksi mümkün değildir. Kürtçülük Hareketi bu durumu avantaja dönüştürür ve 1946-1950 arası CHP iktidarı döneminde önemli kazanımlar elde eder. CHP bölgeye yönelik sert uygulamalarını birer birer yumuşatır, bazılarını ise tamamen kaldırır. Bölgeye yansıyan bu kısmi özgürlük ve rahatlama 1938'e kadar çok ağır darbeler yiyen Kürtçülük Hareketinin az da olsa toparlanmasına ve özgüven kazanmasına neden olur. CHP, isyanların bastırılmasından sonra Cumhuriyetin değerlerini benimsemiş yeni bir Kürt aydın kuşağı oluşturmak için bölgeye yönelik eğitim programları geliştirir. Bu amaçla bölgede birçok yatılı okul açılır. Devlet, liseyi bitiren çocukları üniversite eğitimi için İstanbul ve Ankara'ya gönderir. Orada da eğitimleri boyunca tüm ihtiyaçlarını karşılar. Kürtçü Solun önemli liderlerinden Musa Anter, Yusuf Azizoğlu, Mustafa Ekinci ve Tarık Ziya Ekinci devletin okuttuğu Kürt çocuklarından sadece birkaçıdır. 1950-80 arası, Kürtçü Solun liderliğini yapacak Kürt siyasetçi ve aydınlarının önemli bir kısmı CHP'nin bölgeye yönelik geliştirdiği devlet destekli eğitim programlarında yetişir.

Kürtlerin geleneksel liderleri risk almayıp CHP'nin kanatları altına sığınırken şehirlerde ki Kürtçü aydınlar gelen değişimi görerek ideolojik olarak aynı görüşe sahip olmadıkları DP'yi 1946 seçimlerinden itibaren desteklerler. Sosyalist fikirleriyle ön plana çıkan Musa Anter'in 1946 seçimlerinde sağcı DP'nin sandık görevlisi olduğuna daha önce değinmiştik. Şehirlerdeki Kürtçü aydın ve öğrencilerin 1946'da ve sonrasında DP'yi desteklemeleri, 1950-60 arası DP iktidarı döneminin çok büyük bölümünde (Aralık 1959'a kadar) çok rahat hareket etmelerini sağlayacaktır. Kürtçü aydın ve öğrenciler bu pragmatist hamlelerinin karşılığını fazlasıyla alırlar.

Bölgenin geleneksel liderleri ve bölge halkı CHP yanlısı tavrını CHP'nin büyük bir seçim yenilgisi yaşayacağı 1950 seçimlerinde de devam ettirirler. CHP 1950 seçimlerinde ülke genelinde çok kötü sonuç almasına rağmen Doğu illerinde çok iyi sonuçlar alır. Hatta bir adım daha ileri gidip CHP 1950 seçimlerinin kendileri açısından en iyi sonuçları doğudaki illerde aldı diyebiliriz. Herkesin tersini tahmin ettiği bu ilginç gelişmeyi Cemal Temel şöyle özetliyor;

> *"CHP'nin seçimi kazandığı 9 ilin 6'sının Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı Bingöl, Bitlis, Kars, Hakkâri, Van ve Malatya gibi iller olması dikkat çekicidir. Diyarbakır ve Mardin'de de, DP ve CHP oyları birbirine çok yakındır (Diyarbakır'da DP %51, CHP %46, Mardin'de DP %45, CHP %44). Genel olarak zannedildiği gibi Kürtler, büyük oranda 1950'de değil, daha sonraki seçimlerde DP'ye yönelmişlerdir."*[233]

5.9.1.2. Kürtçü Sol ve DP iktidarı (1950-60)

Kürtler, 1950 seçimlerinde, genel olarak tavırlarını CHP'den yana koysa da şehirlerdeki Kürtçü aydın ve öğrenciler 1950 seçimlerinde açıktan DP'yi desteklerler. Nitekim Mustafa Remzi Bucak, Yusuf Azizoğlu ve Mustafa Ekinci gibi dönemin en önde gelen Kürtçüleri DP listesinden milletvekili seçilirler. Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci[234] gibi o devrin gelecek vadeden Kürtçüleri de ateşli bir şekilde abileri

[233] Temel**, a.g.e.,** s. 378.
[234] Ekinci, **a.g.e.,** s. 216.

konumundaki Mustafa Remzi Bucak'ı desteklerler. Önceki bölümlerde, Anter ve diğer Kürtçü aydınların DP'ye verdikleri desteği Anter'in anılarına atıfta bulunarak detaylı bir şekilde anlatmıştık. Kısacası Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol her zaman olduğu gibi 1946-1950 seçimlerinde de yumurtalarını tekbir sepete koymaz.

DP listesinden milletvekili seçilen Kürtçü aydınları meclise girer girmez Kürtçülük Hareketinin önündeki engelleri kaldırmaya çalışır. Onlar için en büyük engel tartışmasız bir şekilde tüm bölgede hâkim olan Umumi Müfettişlik sistemidir. Mustafa Remzi Bucak, 21 Ocak 1952'de Umumi Müfettişlik kaldırılması yönünde meclise kanun teklifinde bulunur.[235] Türkiye Büyük Millet Meclisi 21 Kasım 1952'de 8270 sayılı kanunun ilk maddesi ile Umumi Müfettişlik sistemini tamamen ortadan kaldırır.[236] Umumi Müfettişlik sisteminin kaldırılması ve yerine hiçbir şeyin ikame edilmemesi tekrar gelişme sürecine giren Kürtçülük Hareketi ile yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan Kürtçü Sola çok hızlı gelişme imkânı sağlar.

Umumi Müfettişliğin kaldırılması, Kürtçülük Hareketine faaliyet alanı sunacak özgürlükçü politikaların geliştirilmesi, DP'nin 1943'te 33 köylüyü kurşuna dizmekle suçlanan Mustafa Muğlalı dosyasını tekrar açtırtması ve bu meselenin avukatlığına soyunması, Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun ideolojik olarak karşı oldukları DP'ye sıcak bakmalarına neden olur.[237] Mehmet Tekincan, Özgürlük Yolu'nda çıkan Doğu ve CHP adlı yazısında DP'nin o dönem bölgede yürüttüğü propagandayı şöyle özetler; "*DP, o zamanlar Özalp'ta 33 kişinin "sorgusuz yargısız" katledilme olayının hesabını CHP'den soracağını, Doğu Halkına yapılan zulum ve baskının durdurulacağını, bura halkının ikinci sınıf yurttaş durumundan kurtarılacağını yaygın propagandalarla yürütmüştü."*[238] Bu propaganda tarzı 1950'den sonraki seçimlerde çok etkili olur ve DP'nin bölgede birinci parti konumuna yükselmesini sağlar.

[235] Şimşir**, a.g.e.,** s. 505.
[236] **A.e.,** s. 510.
[237] Temel, **a.g.e.,** s. 379.
[238] **Özgürlük Yolu,** S. 3, 1975, s. 14.

DP kapılarını 1921-1938 arasındaki isyanlarda etkin rol oynayan Doğudaki büyük ailelere açar. Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat genç yaşta DP'den vekil olur. Yine Ağrı İsyanına katılan Halis Öztürk, Şeyh Kasım Küfrevi ve Avukat Celal Yardımcı Ağrı'dan DP vekili seçilirler. Kürtçü aydınlar 49'lar Hadisesinin patlak vereceği 1959 sonuna kadar DP ile hiçbir sıkıntı yaşamazlar. Hatta en rahat dönemlerini DP devrinde yaşarlar. DP özellikle 1954 seçimlerinden sonra Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun siyasi merkezi haline gelir. Kürtçülük Hareketi DP üzerinden yaralarını sarar, öncü kadrolarını yetiştirir.[239] Kürtçü Sol da DP devrinde özgün bir siyasi akım olarak ortaya çıkar.

5.9.1.3. Hürriyet Partisi Denemesi (1955)

Bir ayağını DP, diğer ayağını CHP'nde tutan Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol yeni siyasi oluşumları yeni fırsat olarak görür, söz konusu siyasi oluşumların kuruluş aşamalarında bulunur. Kürtçülük Hareketinin adeta doktrinleştirdiği bu taktik günümüze kadar devam eder. 1955'de, DP, 9 vekili ihraç eder. Bu ihraçları protesto eden 10 vekil daha partilerinden istifa edip arkadaşlarına katılır. Grup, 19'lar olarak anılmaya başlanır ama yeni katılımlarla beraber grubun sayısı 28 vekili bulur. Bu 28 vekil Aralık 1955'te bir önceki dönemde sağlık bakanı olan Ekrem Hayri Üstündağ'ın Genel Başkanlığında Hürriyet Partisi'ni kurar. [240] DP içindeki Kürtçülük Hareketine sıcak bakan vekiller gelecek gördükleri bu yeni siyasi oluşuma yoğun ilgi gösterirler. DP Diyarbakır vekilleri Yusuf Azizoğlu, Mustafa Ekinci, İhsan Hamit Tigrel, Ağrı vekili Kasım Küfrevi, Hürriyet Partisi'nin saflarına katılırlar. Küfrevi daha sonra DP tarafından ikna edilir ve DP'ye geri dönmesi sağlanır. Çağlar Keyder, Hürriyet Partisi'nin kurulmasını içlerinde Kürt milletvekillerinin de bulunduğu sanayi burjuvazisinin girişimi olarak tanımlar. [241]

[239] Cengiz Güneş, **Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi – Direnişin Söylemi,** Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 99.
[240] Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 176.
[241] **A.e.,** s. 176.

Kürtçü Sol Hürriyet Partisi'ni çok sıcak karşılar. 1946'da DP'yi destekleyen Kürt aydınlar bu sefer Hürriyet Partisine yönelirler. Bu dönem Kürtçü Solun en önemli isimlerinden biri olan Musa Anter sosyalist olmasına rağmen Hürriyet Partisi'ni destekler. Anter ve diğerlerini Hürriyet Partisi'ni desteklemeye iten neden Hürriyet Partisi'nin Kürtçü isimler tarafından kurulması ve Kürtçülük Hareketinin gelişimine uygun bir program benimsemesidir. Anter gelişme evresi içindeki Kürtçülük Hareketi ile kuruluş aşamasındaki Kürtçü Solun ancak geniş özgürlük ortamında hedeflerine erişebileceğine inanıyordu. Zaten bu amaçla 1946'dan itibaren ideolojik olarak karşı olduğu DP'yi desteklemiştir. Şimdi de aynı gerekçeyle Hürriyet Partisi'ni destekliyordu.

Hürriyet Partisi kısa sürede doğuda çekim merkezi haline gelir. Siyasi analizciler, Hürriyet Partisi'nin Doğu'da büyük bir zafer kazanacağı görüşündedirler. Ama beklenilen olmaz, 1957 seçimlerinde DP oy kaybetse de yine tüm bölgede birinci parti olur. Ülke genelinde hiç varlık gösteremeyen Hürriyet partisi en fazla oyu bölgeden alır. Diyarbakır'dan %20 oranında oy alması bile bölgenin Hürriyet Partisi'ne ne kadar yoğun ilgi gösterdiğini anlatmaya yeter. Kürtçülük Hareketinin ve Kürtçü Solun umut bağladığı Hürriyet Partisi hadisesi başlamadan biter. Kürt aydınları tekrar DP'nin kanatları altına sığınırlar ama bu sığınış kısa süreliğinedir, zira Kürtçü aydınlarının DP ile olan balayı 1959 sonundaki 49'lar hadisesi ile bitecektir.

5.9.2. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Kürtçü Solun Taktik Anlayışı Üzerindeki Etkisi

27 Mayıs 1960 Darbesi ve onu takip eden yeni siyasi dönem Kürtçü Solun gelişim sürecindeki en önemli dönüm noktalarından biridir. Bu dönem Kürtçü Solun taktik ve yöntem anlayışı açısından da büyük önem arz eder. Kürtçü Sol pratikte uyguladığı taktik ve yöntem anlayışını 27 Mayıs darbesi ve onun doğal sonucu olan 1961 Anayasasının sağladığı imkanlar çerçevesinde sistemleştirir. Taktiksel değişimin ilk yansıması Kürtçü Solun diğer siyasi partilere yönelik geliştirdiği politikada görülür. Kürtçü Solun nihai hedeflerine ulaşma çerçevesinde ideolojik olarak karşıt

olduğu DP ile 1946'dan itibaren çok güçlü bir iş birliği geliştirdiğini ve bunun 1959'un sonuna kadar sürdüğünü görmüştük. Kürtçü Sol, 27 Mayıs Darbesinden sonra CHP ve sol eğilimli hareketlerle iş birliğine girer.

27 Mayıs 1961 Darbesinden hemen önce gerçekleşen 49' lar hadisesi Kürtçü Sola bu radikal yöntem değişikliğini başarıyla gerçekleştirme imkânı verir. Şöyle ki, Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol 49'lar hadisesi üzerine uzun süredir balayı yaşadığı DP iktidarına cephe alırlar. 27 Mayıs 1961 Darbesi olduğunda Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol mensuplarının cezaevlerinde olması bu isimlerin DP'nin mağduru olarak görülmesine neden olur. Kürtçü Sol bu sayede yeni dönemde çok rahat ve avantajlı hareket etme fırsatına sahip olur. 49'lar hadisesi olmasaydı Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol DP ile 1946'dan itibaren iş birliği içinde olmanın bedelini çok ağır ödeyebilirdi. Nitekim 27 Mayıs'ı DP saflarında karşılayan sağcı Kürtler 27 Mayıs'ın bedelini öderler.1961 Anayasası Kürtçü Solun taktik anlayışı ve gelişim süreci açısından 27 Mayıs 1960 Darbesinden çok daha önemli rol oynar. Zira Kürtçü Sol'un 1961-1980 arası dönemde hızlı gelişimini, sıra dışı yükselişini 1961 Anayasasının sağladığı hak ve özgürlükler sayesinde gerçekleştirir. Kürtçü Solun 1960 sonrası taktik anlayışı ve bu çerçevede uyguladığı gelişim modeline geçmeden önce 1961 Anayasasının Kürtçü Sola sağladığı yasal zemini anayasanın ilgili maddelerine atıfta bulunarak anlatmaya çalışacağız.

5.9.2.1. Kürtçü Solun 1961 Anayasasına Dayalı Taktik Anlayışı ve Kürtçü Solun Gelişimi

Eşitlik ilkesi 1961 Anayasasında, çok net ve vurgulu bir şekilde ifade edilir.[242] Eşitlik ilkesi bir ülkede en çok etnik ve dini azınlıklar tarafından önemsenir, ciddiye alınır ve o kesimler tarafından bir hak olarak öne sürülür. Bu durum, Türkiye'de etnik temelde bir mücadele yürüten Kürtçü Sol için de geçerlidir. Kürtçü Sol, 1961

[242] Türkiye Cumhuriyeti, 1961 Anayasası, 12. Madde; Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Anayasasının eşitlik ilkesini mücadelelerinin meşruiyet dayanağı haline getirir. Eşitlik ilkesinin elastiki yapısı Kürtçü Sola bu ilkeyi geniş biçimde yorumlama fırsatı verir. Kürtçü Sol da bu fırsatı kaçırmaz; 61 Anayasasının bu temel ilkesini olabildiğince geniş yorumlar.

Eşitlik ilkesinden sonra, hatta ondan önce, Kürtçü Solun Anayasada en çok atıfta bulunduğu diğer hak *"Düşünce Özgürlüğü"* hakkıdır. Düşünce özgürlüğü 1961 Anayasasında, batılı ülkeleri bile imrendirecek şekilde özgürlükçü bir yorumla düzenlenir.[243] Maddenin özellikle ikinci bölümü yani *"düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir"* kısmı Kürtçü Solun gelişimi için ideal hukuki zemin oluşturur. Kürtçü Sola mensup neredeyse tüm örgütler Anayasanın düşünce özgürlüğünü düzenleyen 20. maddesinin sağladığı meşruiyet çerçevesinde kurulur ve faaliyet gösterir. Anayasanın eşitlik ilkesi ve düşünce özgürlüğü Kürtçü Sola üzerinden yükselecekleri legal ve meşru temeller sağlar. Basın özgürlüğü, gazete ve dergi çıkarma hakkı ve kitap ve broşür çıkarma hakkının düzenlendiği 1961 Anayasanın 22, 23, 24. Maddeleri Kürtçü Sola hızlı gelişme imkân ve araçlarını sağlar. Aşağıdaki şekliyle düzenlenen *"Basın Özgürlüğü"* Kürtçülük Hareketinin ve Kürtçü Solun, yürüttüğü siyasi mücadelesinde, 1940'lardan itibaren sistematik bir şekilde kullandığı basını daha etkin ve daha yaygın bir şekilde kullanmasına neden olacaktır.

> *"Basın hürdür; sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır. Basın ve haber alma hürriyeti, ancak millî güvenliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir."*[244]

Kürtçü Solun 1962-1980 arası döneminde dergiler, sıra dışı bir rol oynar. Özellikle 1974-1980 arası dönemde, Kürtçü Solun yürüttüğü mücadelenin ana omurgasını dergiler oluşturur. Kürtçü Solun rengarenk örgütleri söz konusu dönemde dergiler etrafında örgütlenir. Dergiler örgütlere ismini verecek kadar önemli rol oynar.

---

[243] **A.e.,** 20. madde; Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanatlarını açıklamaya zorlanamaz.
[244] **A.e.,** 22. madde.

Dergilerin o dönemdeki gücü 1961 Anayasasının gazete ve dergi çıkarma hakkını düzenleyen 23. maddesinden kaynaklanıyordu.

> *"Gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz. Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatların serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasî, iktisadî, malî veya teknik kayıtlar koyamaz.*
>
> *Gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkanlarından eşitlik esasına göre faydalanır."*[245]

Yayınevi ve onların çıkardıkları yayınlar siyasi ve ideolojik bilinçlenme sağlıyor. Örgütlenmeler zaten bu siyasi ve ideolojik bilinçlenmenin sonucu oluyordu. 1974-1980 arası ortaya çıkacak rengarenk örgütler aslında 1962-1972 arasındaki ideolojik ve siyasi yayımların sonucudur. Kürt tarih, edebiyat ve diline yönelik yayımlarda 1962'den sonra adeta bir patlama yaşanır. Bu patlamanın kökenlerini Anayasanın 24. maddesinde aramak gerekir.[246] Söz konusu madde, kitap ve broşür yayımını izin kapsamı dışında tutuyor, sansür ve yayımların toplatılmasını yasaklıyordu. 1961 Anayasası, Türkiye'de kitap ve yayınevine adeta kutsallık kazandırır. Bu kutsallık, basın araçlarının korunmasının düzenlendiği *"Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz."*[247] şeklinde ki 25. maddesi ile perçinleştirilir.

1961 Anayasası toplantı hak ve hürriyetlerini Anayasanın 28'inci maddesinde özgürlükçü bir ruhla yorumlar.[248] Toplanma veya gösteri yürüyüşü yapmak için gerekli olan izin şartı kaldırılır. Ülkede alt yapısı hazırlanmadan ve sınırları tam olarak belirlenmeden sosyal ve kültürel sorunlara yol açabilecek Anayasal haklar verilir. Bu da güvenlik noktasında ciddi boşluklar oluşturur. Kürtçü Sol bu boşluğu görür ve

---

[245] **A.e.,** 23. madde.
[246] Kitap ve broşür yayımı izne bağlı tutulamaz; sansür edilemez. Türkiye'de yayımlanan kitap ve broşürler, 22 nci maddenin 5 nci fıkrası hükümleri dışında, toplatılamaz. **A.e.,** 24. madde;
[247] **A.e.,** 25. madde.
[248] "Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir."**A.e.,** 28. madde.

1962-1980 arasında legal siyaset, legal örgütlenme yöntemini benimser. 1961 Anayasasında Kürtçü Solun legal örgütlenmesinin önünü diğer madde siyasi parti kurma hakkının düzenlendiği Anayasanın 56. maddesidir. 1961 anayasası partilere çok geniş haklar vererek, legal siyasetin alanını devrinin çok ötesinde genişletir;

> *"Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usûlüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir. Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar. Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır."*[249]

Kürtçü Sol, 61 Anayasasının *"Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir"*[250] şeklinde özel bir maddede düzenlenen dernek kurma hakkını da azami ölçüde değerlendirir. Legal partilerin koruyucu kanatları arasında faaliyet gösteren Kürtçü Sol müstakil hale geldiği 1969-1980 arasındaki örgütlenmesinin merkezine dernekleri yerleştirir. Kürtçü Solun ilk özgün yapılanması ve diğer tüm Kürtçü Sol örgütlerine analık yapan *"Devrimci Doğu Kültür Ocakları"* yani DDKO'nun bir dernek olduğu düşünülürse, Kürtçü Solun anayasada yer alan dernek kurma hakkından nasıl etkin bir şekilde yararlandığı görülür. Ergun Aydınoğlu 1961 Anayasasının siyaset üzerindeki etkisini *"27 Mayıs Anayasası daha önce oy vermek dışında kendilerine siyaset yapma imkânı olmayan alt sınıflara siyaset şansı tanıyan bir siyasal dönüşüme sebep olmuştu"*[251] sözleri ile özetler. Kısacası 1961 Anayasası siyasetin alanını genişletir. Kürtçülük Hareketi özellikle de Kürtçü Sol açılan bu alanda ilerler.

5.9.3. 27 Mayıs 1960 Sonrası Kürtçü Sol ve Legal Siyaset

Kürtçü Sol 27 Mayıs sonrası dönemde 1961 Anayasasının sağladığı anayasal haklar çerçevesinde taktik anlayışı ve gelişim modeli belirler ve uygulamaya sokar. Kürtçü Solun taktik anlayışı ve gelişim modelinin merkezinde 1960 öncesi olduğu gibi

[249] **A.e.,** 56. madde.
[250] **A.e.,** 29. Madde.
[251] Ergun Aydınoğlu, **Türk Solu (1960 -1971) – Eleştirel Bir Tarih Denemesi,** Belge Yay., İstanbul, 1992, s. 30.

legal siyaset yer alır. Kürtçü Sol yeni dönemde de legal siyaset merkezli bir gelişim sergiler.

5.9.3.1. Kürtçü Sol ve Türkiye İşçi Partisi

Sosyalist Kürtçü aydınlar 27 Mayıs sonrası dönemde ilk önce CHP'ye yönelirler. 1960'lı yıllar boyunca Kürtçü Solun en önemli isimlerinden biri olacak Tarık Ziya Ekinci CHP saflarında siyaset yapmaya başlar. Ama 1961'de bir grup sendikacının Türkiye İşçi Partisi'ni kurması, özelikle de 1962'de kapılarını aydınlara açması ile beraber durum değişir. TİP sosyalist Kürtçü aydın ve öğrenciler için çekim merkezine dönüşür. Tarık Ziya Ekinci gibi birçok isim CHP'den ayrılarak TİP saflarında siyaset yapmaya başlar.[252]

Kürtçülük Hareketinin gelecek vaat eden siyasi akımları önceden tespit ettiği ve kuruluş aşamasında bu akımlar içinde yoğun bir şekilde yer aldığına daha önce altını çizerek değinmiştik. TİP bunun en somut örneklerinden biridir. Kürtçü aydın ve öğrenciler gelecek gördükleri TİP'e çok erken diyebileceğimiz bir evrede yoğun bir şekilde katılırlar. Kürtçü aydınlar TİP'e o kadar erken bir evrede ve o kadar yoğun bir şekilde katılırlar ki TİP içinde kendi isimlerini taşıyacak *"Doğulular"* adlı bir grup dahi kurarlar. TİP'in tartışmasız en güçlü grubu olan Doğulular grubu Kürt sorununu ilk önce TİP'in daha sonra da Türkiye'nin gündemine getirmeyi başarır. Kürtçü Solun ilk eylemi olarak görülen 1967 Doğu Mitingleri de TİP tarafından organize edilir. Kuruluş aşamasında 10 yıllık DP iktidarında tamamlayan Kürtçü Sol gelişim sürecini Türkiye İşçi Partisi'nin koruyucu kanatları altında sürdürür. TİP'in Kürtçü Solun gelişiminde nasıl belirgin rol oynadığını Kürtçü Solun gelişim aşamasını incelediğimiz bölümde detaylı bir şekilde ele almıştık. Burada detaya girmeden kısaca şunu söyleyebiliriz; Kürtçü Sol 27 Mayıs'tan sonra CHP ve TİP'i Truva atı gibi kullanıp sisteminin içine girmeyi ve gelişimini tamamlamayı başarır.

[252] Ekinci, **a.g.e.,** s. 339.

Gelişim sürecinde bir ayağını CHP diğer ayağını TİP içinde tutmaya dayalı bir taktik geliştiren Kürtçü Sol gelişimini tamamlaması ve kendi ayakları üzerinde kalacak kadar güçlenmesi üzerine yine taktiksel değişikliğe gider. CHP ve Türkiye İşçi Partisi içindeki varlığını devam ettirir ama bunlara paralel olarak 1969'da *"Devrimci Doğu Kültür Ocakları"* adındaki ilk özgün bağımsız yapılanmasını kurar. Bu tarihten itibaren kanatları altında büyüdüğü Türk Solundan yavaş yavaş ayrışır. Kendi özgün ismi ve programı ile siyaset sahnesine çıkar. 1974-1980 arası rengarenk örgütlerle müstakil hale gelir. 1978'de PKK'nın kurulması ve 1984'te Türkiye'ye karşı ilk silahlı eylemini yapması ile Kürtçü Solun Türk Solundan ayrışma ve müstakil hale gelme süreci tamamlanmış olur. Kürtçü Solun bu noktaya gelmesinde TİP'in katkısı çok büyüktür.

5.9.3.2. Kürtçülük Hareketi ve Yeniden Türkiye Partisi Deneyimi

27 Mayıs 1961 Darbesinden sonra Sosyalist Kürtçü aydınlarının tamamına yakını CHP ve Türk Solu çatısı altında faaliyet gösterir ama Kürtçülük Hareketi Türk sağındaki yerini de ihmal etmez. 27 Mayıs Darbesi ve DP'nin kapatılmasından sonra yapılan ilk seçimlerde DP'nin oyları 3 sağ parti arasında bölünür; Adalet Partisi (AP), Yeniden Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP). Kürtler ikinci bir Hürriyet Partisi deneyimini bu dönemde de yaşarlar. 1955'teki Hürriyet Partisi girişiminin içinde yer alan Ekrem Alican'ın genel başkanlığında kurulan YTP, Kürtler için çekim merkezi haline gelir. DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ne katılan Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu'nun YTP'nin genel başkan yardımcısı olması bu yoğun ilgiyi daha da artırır. Aslında YTP bir nevi Hürriyet Partisi'nin devamı niteliğindedir. Kürtlerin yoğun katılım sağladığı YTP Hürriyet Partisi'nin aksine 1961'de girdiği ilk seçimde başarılı bir sonuç alır. YTP, 1961 seçimlerinde Türkiye genelinde, yüzde 13,7 alarak 65 vekil çıkarmayı başarır. YTP en fazla oyu beklenildiği üzere doğudaki illerden alır. YTP'nin birinci olduğu 14 ilin 9'u Doğu illeridir. YTP, Diyarbakır'dan %43 gibi bir oy alarak tarihi bir başarıya imza atar.[253]

[253] https://www.yenisafak.com/secim-1961/secim-sonuclari;Temel, **a.g.e.,** s. 386.

5.9.3.3. Kürtçülük Hareketi ve Adalet Partisi

Kürtler için çekim merkezi haline gelen YTP 1965'de Süleyman Demirel'in liderliğini yaptığı Adalet Partisi'nin karşısında tutunamaz. 1965 seçimlerinde ancak yüzde 3,72 alabilir ve siyasi sahneden silinir. YTP güç kaybetmesi ile bölgedeki geleneksel taban ve onların geleneksel temsilcileri 1965'ten itibaren yoğun bir şekilde Adalet Partisi'nde temsil edilirler. Adalet Partisi 1965'ten 1980'e kadar geleneksel Kürt siyasetinin siyasi merkezi haline gelir.

Kürtçü aydın ve siyasilerin sağ partiler içinde yer alması, Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun gelişimini olumsuz yönde etkilemez. Kendi aralarında siyasi konularda anlaşmazlıklar yaşayabilirler ama Kürtçülük temelinde her zaman ortak bir noktada buluşmayı başarırlar. Kürtçülük sadece Kürtçü Solun değil Türkiye'deki merkez sağ partiler içinde faaliyet gösteren sağ eğilimli Kürtçü aydınlarının da kırmızı çizgisidir.

Merkez sağ partiler içindeki Kürtçü aydınların Kürtçülük noktasında ne kadar hassas olduğunun en güzel örneği 1959'da DP döneminde 49'lar hadisesi ile yaşanır. 49'lar hadisesi çerçevesinde bir grup Kürtçü aydın ve gençlerin tutuklanmasına en sert tepkiyi DP milletvekili Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat gösterir.[254] Fırat 49'lar hadisesini protesto etmek amacıyla mensubu bulunduğu Partisi'nden istifa eder. Ancak Menderes'in uzun ikna gayretleri sonucunda bu kararından vazgeçer. Menderes de 49'lar çerçevesinde tutuklananların yargılanmasının en kısa sürede başlanacağı ve bu tutuklamaların sadece bu sayı ile sınırlı kalacağının sözünü verir.

Bu konuda ikinci örnek 49'lar davasında yargılanan Şerafettin Elçi'dir. Elçi, Kürtçülük Hareketinin sağ kanadında faaliyet göstermiş önemli isimlerinden biridir. Ayrıca 12 Mart'ta TKDP'den yargılanmış ve 8 ay hapis yatmıştır. 1977 seçimlerinde Mardin'de Adalet Partisi'nin vekili olarak aday olur ve seçilir. Şerafettin Elçi Türk

[254] Fırat merkez sağ partilerde siyaset yapmaya devam eder. 1991'de DYP'den Milletvekili adayı olur ve seçilir.

siyaset tarihine ne 49'lar, ne de 12 Mart'taki yargılanması ile geçer. Elçi Türk Siyaset Tarihine *"Güneş Motel skandalı"* ile geçer. Elçi, bakanlık vaadi ile CHP'ye geçen 11 Adalet Partiliden birisidir. 1978-79 arası Bayındırlık Bakanlığı yapar. Bakanlığı sırasında yaptığı Türkiye'de*, "Kürtler de vardır, ben de Kürdüm"* açıklaması ve yönettiği Bakanlığı Militan Kürtçülerle doldurduğu iddiası ile bir anda Türkiye'nin gündemine gelir. Elçi bu iki konudan yargılanır ve mahkûm olur.

Şerafettin Elçi'nin CHP'ye geçmesi Türk siyasi hayatında sık sık görülen sıradan bir parti değişikliği değildir, Kürtçülük Hareketinin hedefleri doğrultusunda gerçekleşen taktiksel bir değişimdir. Elçi de Abdülmelik Fırat gibi Kürtlük davasını siyasi mücadelesinin merkezine yerleştirmiştir. Onun için partiler amaç değil Kürtçülüğe hizmet eden araçlardır. İşte bu yüzden aday olduğu partinin siyasi görüşüne taban tabana zıt olan CHP'ye geçmekte herhangi bir sıkıntı görmez. Yine bu çerçevede kendisi sağcı olarak bilinmesine rağmen 2011'de PKK'nın Türk siyasetindeki legal uzantısı olarak görülen HDP'nin desteği ile Diyarbakır'da bağımsız aday seçilmekte bir sakınca görmez.

5.9.3.4. Kürtçü Sol ve CHP

Kürtçü Sol teoride CHP'yi Kürt sorununun baş sorumlusu olarak görür, bu noktada CHP'yi çok sert bir şekilde eleştirir. Ancak diğer taraftan CHP ile özel bir ilişki kurmayı ve CHP'ye destek vermeyi ihmal etmez. CHP tarihi bir hezimet yaşadığı 1950 seçimlerinde en iyi sonuçlarını Doğu illerinden alır. Bölgenin CHP'ye olan ilgisi inişli çıkışlı bir seyir sergiler. İlgi bazen CHP bölgede çekim merkezi haline getirecek kadar kuvvetli olur.

1960-80 arası dönem CHP'nin bölgede zaman zaman çekim merkezine dönüşecek kadar kuvvetlendiği dönemdir. Bülent Ecevit'in CHP'nin genel sekreteri olmasıyla Kürtçü Solun CHP'ye olan ilgisi artarak devam eder. Bülent Ecevit'in 1974 hükümet programına dönemin tüm siyasi tutuklarını kapsayan *"Genel Af"* maddesini koyması ve bunda ısrar etmesi CHP'nin bölgedeki popülaritesini hiç kimsenin tahmin

edemeyeceği derecede artırır. Ecevit'in aynı dönemde *"Toprak işleyenin, su kullananındır ve bu düzen değişmelidir"* şeklindeki çıkışları sol rüzgarların çok sert estiği bölgede çok büyük ilgi ile karşılanır. Kürtçü Solun tanıdık isimlerinden sinema sanatçısı Yılmaz Güney, seçimlerde, *"CHP niye desteklenmelidir?"* kitabını yazmıştır. Bölgede CHP'ye olan ilgi sadece aydınlar ve sanatçılarla sınırlı kalmaz. Kürtçü Solun ve bölgenin gelecek vaat eden siyasileri CHP çatısı altında siyaset yapacak kadar CHP' ye sıcak bakmaktadır. Kürtçü Sol içinde önemli bir yeri olan Ahmet Türk 1974-1980 arası dönemde CHP'den vekil seçilir. Kürtçü Sol 1974-1980 arası dönemde kendi özgün yapılanmalarını kurmasına rağmen, CHP ile olan derin ilişkilerini hiçbir zaman kesmez. CHP Kürtçü Sol için her zaman sığınabileceği bir liman olur. Bu durum sonraki dönemlerde de geçerliliğini sürdürecektir.

5.9.3.5. Kürtçü Solun Bağımsız Aday Taktiği

Kürtçü Sol kendisine müstakil bir harekete dönüştürecek tarihi süreçte çok aşamalı ve çok boyutlu tedrici bir yöntem takip eder. Bağımsız adaylar taktiği Kürtçü Solun silahsız mücadele yöntemi çerçevesinde kullandığı taktiklerden biridir. Kürtçü Sol bugün dahi sistematik olarak uyguladığı bağımsız aday taktiğini ilk kez 1973 milletvekili seçimlerinde kullanır ve bunda hayli başarılı olur. Bağımsız adaylar söz konusu secimde ülke genelinde % 2,80 alarak 6 vekili çıkarırlar. Bu 6 bağımsız vekilin 5'i doğu illerinden seçilir.[255] Sonuç alınan bağımsız aday taktiği sonra ki seçimlerde kullanılır. 1977 seçimlerinde, CHP'nin bölgede listeye koymadığı isimler bağımsız aday olurlar ve kazanırlar. Mardin'den Nurettin Yılmaz, Siirt'ten Abdulkerim Zilan birinci olarak seçilirler. Ağrı'dan bağımsız aday olan iki isim %40'ın üzerinde oy alır.[256]1977 seçimlerine doğuda bağımsız adaylar damgasını vurur. 1977 Mardin milletvekili seçimleri Kürtçü Solun 1938'den itibaren takip ettiği silahsız mücadele yöntemi ve çok boyutlu siyaset taktiğinin somutlaştığı seçimdir. Mardin'deki 1977 Seçim sonuçları aşağıdaki gibidir;

"Bağımsız aday: Nurettin Yılmaz %31

[255] Temel, **a.g.e.,** 393.
[256] **A.e.,** s. 395.

MSP: %23
CHP: %21 (2 vekil, biri Ahmet Türk)
AP: % 17(1 vekil, Şerafettin Elçi)"[257]

Seçimlerde %31 ile birinci olan bağımsız aday Nurettin Yılmaz Mardin CHP eski vekilidir, Kürtçü Sol mensubudur. CHP'nin seçilen iki adayından biri olan Ahmet Türk ise Kürtçü Solun en önemli isimlerinden biridir. Merkez sağı temsil eden Adalet Partisi'nden seçilen Şerafettin Elçi 49'lar hadisesi içinde bulunacak ve 12 Mart'ta TKDP'den yargılanacak kadar Kürtçülük Hareketine sıcak bakan biridir. Nitekim bu seçimlerden hemen sonra Ecevit'in Güneş Motel'de kendisine yaptığı bakanlık teklifini kabul edecek, Adalet Partisi'nden ayrılarak CHP'ye geçecektir.

Mardin Listesi Kürtçü Solun taktiksel anlayışını gösteren somut bir örnektir. Bağımsız ya da farklı partilerden seçilen Nurettin Yılmaz, Şerafettin Elçi ve Ahmet Türk hayatlarını Kürtçülük Hareketine adamış siyasilerdir. Partileri ve siyasi görüşleri farklı olan bu üç ismin ortak noktası Kürt milliyetçiliğidir. Kürtçülük Hareketi güçlü olduğu bölgelerde sağ sol ayrımı yapmadan tüm siyasi partilerin listelerini şekillendirmeyi başarır. Listeye sokamadığı isimlerini ise bağımsız aday göstererek seçtirmeyi başarır.

Milletvekili seçimlerindeki bağımsız aday taktiği yerel seçimlerde de yoğun bir şekilde uygulanır. Bağımsız aday ve yerel seçimler deyince akla Kürtçü Solun sembol ismi Mehdi Zana gelir. Mehdi Zana, Bilici olan Türkçe soy ismini Kürtçe Zana'ya[258] değiştirecek kadar Kürt milliyetçisidir. Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı Özgürlük Yolu Hareketine mensuptur. 1977 yerel seçimlerinde mensup olduğu hareketin karşı çıkmasına rağmen Diyarbakır belediye başkanlığı için bağımsız aday olur ve kazanır.[259] Özgürlük Yolu Hareketine mensup Orhan Alparslan da 1979'da Ağrı'da yapılan ara yerel seçimde bağımsız aday olur ve kazanır. PKK'nın desteklediği Nadir Temel de 1979'da Hilvan'dan bağımsız aday olur ve kazanır. Kürtçü Sol bağımsız aday taktiğini günümüze kadar sürdürür.

---

[257] **A.e.,** s. 394.
[258] Zana Kürtçe bilirkişi, bilen, bilici anlamına gelmektedir.
[259] Diken, **a.g.e.,** s. 146, 147.

5.9.4. Kürtçü Solun Basın ve Dernek Merkezli Örgütlenme modeli

Kürtçü Sol 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde, *"illegal örgütler fakat legal örgütlenme"* modeli çerçevesinde legal siyasetten sonra en fazla basın ve dernekleşme konularındaki anayasal haklardan yararlanır. Kürtçü Solun bu dönemde basın ve dernek merkezli bir örgütlenme modeli geliştirdiğini ve uyguladığını görüyoruz.

5.9.4.1. Kürtçü Solun Truva Atı: Basın-Yayın

Kürtçü Sol, basın-yayını çok erken diyebileceğimiz tarihlerde etkin bir şekilde kullanmaya başlar. Kürtçü Solun önemli isimlerinden Musa Anter 1948'de *"Dicle Kaynağı"* adlı gazete bir çıkararak Kürtçülük Hareketinin ve Kürtçü Solun 1938'den sonraki ilk basın-yayın faaliyetine imza atar. Musa Anter, basın-yayın faaliyetlerine DP iktidarı döneminde hız verir. 1950'lerin başında *"Şark Mecmuası"* adında bir dergi çıkartır, 1958'de Diyarbakır merkezli faaliyet gösteren *"İleri Yurt gazetesi"* gazetesini Kürtçülüğün yayın organına dönüştürür, o gazetede yayınladığı "Kımıl Şiiri" ile Kürt sorununu Türkiye'nin gündemine oturtmayı başarır.

Kımıl şiiri 1938'de sessizliğe bürünen Kürtçülük Hareketinin yeniden canlanış ve Kürtçü Solunda doğuş ilanıdır. Nitekim şiir Türk kamuoyu ve devleti tarafından da böyle algılanır ve Türkiye'nin gündemine bomba gibi düşer. Musa Anter bu şiirden yargılanır ancak ceza almaz. Türk güvenlik bürokrasisi, Barzani'nin Irak'a geri dönmesi ve Kımıl şiirinin kamuoyunda doğurduğu hassasiyet üzerine Kürtçülük Hareketine karşı güvenlikçi bir bakış açısı geliştirir. Kürtçü Solun en önemli hadiselerinden biri olan 49'lar Hadisesi Musa Anter'in Kımıl adlı şiirinin Türk kamuoyunda neden olduğu hassasiyet ve o hassasiyet üzerine konulan güvenlikçi politikaların sonucudur.

Türk Solu 1961 Anayasası'nın basın düşünce ve fikir alanında sağladığı geniş ölçekli özgürlük ortamından yararlanır. Kürtçü Sol o dönem parçası olduğu Türk solundan daha fazla bu özgürlüklerden yararlanır. 1960'a kadar Musa Anter'in birkaç girişimi ile sınırlı kalan Kürtçü Solun basın yayın hayatı 27 Mayıs 1960'tan sonraki süreçte adeta patlama yaşar. Yaşar Kaya'nın yazı işleri müdürü, Medet Serhat'ın da genel yayın müdürü olduğu 1963'te çıkan *"Deng"* dergisi, 1960'ların başında mantar gibi ortaya çıkan Kürtçü Sol yayınlarının en etkili ve en tesirli olanıdır. Derginin yazı işleri müdürü Yaşar Kaya anılarında derginin, 1961 Anayasası'nın oluşturduğu özgürlük ortamında çıktığına vurgu yapar;

> *"Bu yeni anayasayla birlikte Türk Basınına yeni yayınlar katıldı. (...) Biz de bu yeni koşullardan faydalanarak yayınlar çıkarmaya başladık. Musa Anter, Medet Serhat ve Ergün Koyuncu ile birlikte 1963'de Deng dergisini çıkarmayı kararlaştırdık. Deng dergisini çıkarma fikri Musa Agabey ile Medet'indi."*[260]

Yaşar Kaya hatıraların derginin çıkarılış gayesini şöyle özetler;

> *"Deng'i çıkarmaktaki amacımız, önce Türkiye Kürdistan'ının dertlerini anlatmak, olup bitenleri kamuoyuna yansıtmak, her sayıda bir Kürt şairinin şiirini yayımlayarak Kürt şairlerini tanıtmak, yine her sayıda bir Kürt bilim adamını tanıtmaktı. Faik Bucak şair olarak, Kemal Badıllı kendi diline grammer yazmış bir Kürt bilimcisi olarak tanıtıldı."*[261]

Gerçi, Deng dergisi ilk sayısında dergiyi çıkarma amaçlarını anlattığı Türkçe ve Kürtçe iki yazı yayınlamıştı. Çıkarken adını verdikleri uzun yazıda bolca Kürt diline, Kürtlüğe vurgu yapılır. Yazının sonunda ise derginin ana amacı dolaylı yönden ifade edilir; *"Deng'in amacı doğunun dertlerine merhem olmaktır. Bu deng (ses) sizin sesinizdir... Deng'in kol ve kanatları sizsiniz. Deng (ses) sizsiniz. Sessizlerin sesi artık yükselecektir."*[262] Türkçe ve Kürtçe çıkan Deng dergisi Musa Anter'in daha önce dolaylı ve ima yoluyla anlattığı siyasi konuları doğrudan ve açık bir şekilde yazar. İsmi gibi gerçekten de Kürtçülük Hareketinin sesi olur.

---

[260] Peşeng, **a.g.e.,** s. 114.
[261] **A.e.,** s. 116.
[262] Temel, **a.g.e.,** s. 337.

Edip Karahan'ın 1962'de çıkardığı *"Dicle-Fırat"* Kürtçü Solun 27 Mayıs'tan sonra yaptığı basın faaliyetlerindendir. *"Doğu ve Kalkınma Sorunu"* kavramlarını Türkiye'nin gündemine sokan ilk gazetelerden biridir. Dicle-Fırat gazetesi, Kürdistan yerine *"Doğu",* Kürt sorunu yerine ise *"Kalkınma Sorunu"* ve *"Doğu Sorunu"* tabirlerini kullanır. Derginin ilk sayısında yayınlanan Osmanoğlu imzalı yazıda bunu net bir şekilde görüyoruz;

> *"Doğu yüzyıllardan beri ihmal edilerek, mahrumiyet bölgesi haline getirilmiştir...Hangi partiye mensup olursa olsun, gelmiş geçmiş bütün politikacılar, Doğu halkı ve aydınlarını sindirmek için Doğu'ya sistemli ve maksatlı olarak dünya efkarına taassup, cehalet ve medeniyet düşmanı olarak göstermişlerdir. Feodal düzenin artıkları olan ağalık ve şeyhlik müesseseleri sanki yalnız doğuya has bir şeymiş gibi ileri sürülmüş ve bu hususta sistemli bir propaganda yürütülmüştür."*[263]

Fırat-Dicle gazetesinde dile getirilen *"Doğu"*, *"Doğu Halkı"*, *"Kalkınma Sorunu"* gibi tabirler o tarihten sonra başta TİP ve içindeki Doğulular Grubu olmak üzere 1962-1971 arasında Kürtçü Solun tüm renkleri tarafından kullanılır. Nitekim Kürtçü Solun ilk özgün eylemi olan TİP'in 1967 mitinglerine Doğu Mitingleri ismi verilir. Kürtçü Solun ilk bağımsız ve özgün yapılanması olan 1969'daki Devrimci Kültür Ocakları Derneğine de Doğu ismi verilir. Doğu'dan kastedilen Kürdistan, Doğu Sorunundan kastedilen de Kürt Sorunu ve bu sorunu çözecek olan Bağımsız Kürt Devletini kurmak olduğu 12 Mart sonrası dönemdeki renk renk örgütler döneminde açıkça ifade edilecektir.

Kürtçü Sola mensup isimler o dönem Dicle Fırat gazetesi, Deng dergisi ile birlikte RojaNewê (1963) Reya rast (1963) Yeni Akış (1966) Doğu Dergisi (1969) gibi dergileri de çıkarırlar. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol bu legal yayınlar üzerinden Kürtçülük propagandası yapar. Bu durum Türk güvenlik güçlerinin gözünden kaçmaz. Deng dergisi yazarları Musa Anter, Sait Elçi Deng,[264] Deng dergisi yazı işleri müdürü Medet Serhat, sorumlu müdür Yaşar Kaya 23'ler dosyası çerçevesinde 1963'de tutuklanır Dicle-Fırat dergisi sahibi Edip Karahan, Reya Rast dergisi sahibi Ziya

[263] **Dicle-Fırat,** S.1, Stockholm 1997.
[264] Sait Elçi aynı zamanda Deng dergisinin muhasebecisidir.

Şerefhanoğlu, RojaNewe gazetesi sahibi Doğan Kılıç[265] da aynı soruşturma kapsamında tutuklanır. 1966'da yayın hayatına başlayan Yeni Akış dergisi sorumluları da Kürtçülük yaptıkları gerekçesi ile tutuklanacaktır.[266]

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere, 49'lar ve 23'lerin tutuklanma gerekçesi daha çok basın alanında yaptıkları siyasi yayınlardır. Gazete ve dergileri sadece basın olarak görmek çok büyük hata olur. Zira özellikle 1974-1980 arası dönemde hemen hemen tüm örgütler bir derginin etrafında yapılanır. Dergiler bir başka deyişle basın, sistem içinde kalarak mücadele eden Kürtçülere ideal ve çok etkin bir koruma ve faaliyet alanı sağlar. 1940'ların başında başlayan DP döneminde hızlanan, 27 Mayıs Darbesi sonrasında da özgürlüklerden yararlanarak gelişen Kürtçü Basın, Kürtçü Solun örgütlenme merkezini oluşturur. İdeolojik eğitim, örgütlenme, üye kazanma, eyleme geçme, basın yayın organları üzerinden gerçekleştirilir.

Kürtçüler sadece kendi kurdukları dergi ve gazeteler üzerinden değil aynı zamanda o dönem yayın yapan ve son derece etkin olan diğer basın organları üzerinde de etkili olurlar. Hedefleri doğrultusunda bu yayın organlarını kullanmasını bilirler. Bu tespit bir yorum değil vakıadır. Kürtçülerin ve Kürtçü Solun kurucu isimlerinden Musa Anter anılarında diğer ulusal basına nasıl kullandıklarını biraz övünerek biraz o basınla dalga geçerek detaylı bir şekilde anlatır. Kürtçü Solun Türk basınını bir silah gibi nasıl kullandığını göstermek için Anter'in hatıralarındaki ilgili bölümleri okumak yeterlidir.[267]

DP döneminde siyaset ve toplum DP'li-Halk Partili diye ikiye ayrılır. Toplumun siyaseten ayrışması 27 Mayıs'tan sonra da devam eder. Bu ayrışma doğal olarak basına da yansır. Basın 27 Mayıs'tan sonra belirgin bir şekilde politize olur ve sağ-sol diye ikiye ayrılır. O dönem solda Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı Yön Dergisi, sağda ise Ahmet Hamdi Başar'ın çıkardığı Barış Dünyası Dergisi vardır. T-KDP'yı

[265] Şimşir, **a.g.e.,** s. 542.
[266] TİP, Gençlik Örgütleri ve DDKO'yu incelediğimiz üçüncü bölümde Yeni Akış dergisi ve tutuklamalarına değinilmiştir.
[267] Anter, **a.g.e.,** s. 176-179.

kuracak kadar Barzani taraftarı, fakat Kürtçü solun müstakil hale gelmesinin ideolojik önderliğini yapacak kadar iyi bir sosyalist olan Sait Kırmızıtoprak solcuların ve Kemalistlerin basındaki kalesi konumundaki Yön dergisinde cevap niteliğinde de olsa yazılar yazıyordu. Yine kendini iyi bir sosyalist ve Kürtçü olarak tanımlayan Musa Anter de dönemin en önemli sağcı basın yayın organlarından *"Barış Dünyası'nda"* yazar. Bu iki yayın organı üzerinden çatışır görüntüsü altında Kürtçülük Hareketinin tezlerini işlerler. Bizim 1960-1963 arasındaki gelişmeleri ele aldığımız bölümde detaylı bir şekilde değindiğimiz bu tartışma dönemin istihbarat raporlarında danışıklı dövüş olarak tanımlanır.[268]

Kürtçü Sola mensup hareketlerin 1974-1980 arası çıkardığı dergiler bir yayın organının çok ötesinde anlam ve görevler üstlenir. Kürtçü Sola mensup hareketler çıkardıkları dergiler etrafında örgütlenir, bir başka deyişle dergiler hareketlerin örgütsel omurgasını oluşturur. Dergiler o kadar önem kazanır ki örgütler kendi isimleriyle değil çıkardıkları ve etrafında örgütlendikleri legal dergilerin isimleri ile anılırlar. Örgüte ismini verecek kadar önemli rol oynayan dergilerin başında 1975'in haziran ayında yayın hayatına başlayan Kemal Burkay'ın *"Özgürlük Yolu"* dergisi gelir. Dergi, kendini, bilimsel sosyalizmin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı sosyalist bir yayın organı olarak tanımlar.[269] Ancak diğer taraftan, yazının ilerleyen satırlarında, derginin Kürt sorununu geniş bir şekilde ele aldığını övünerek anlatır;

> *"Okuyucu ülkemizde genel olarak ulusal sorunun, özel olarak da Kürt ulusal sorununun dergimiz tarafından, geniş boyutlu olarak işlendiği, Kürdistan'ın toplumsal yapısının ve bu yapının tarihi gelişiminin bir tahlilinin yapıldığını, ulusal baskı ve sömürü ilişkilerinin açıklığa kavuşturulduğunu iyi bilir."*[270]

Bu yazıdan hemen sonra gelen, *"Bağdat Irkçı Rejimi Kürt Halkına karşı zulüm ve yok etme Politikasına devam ediyor"*[271] başlıklı yazı yukardaki alıntıyı teyit eder niteliktedir. Dergi hemen hemen her sayısında Kürt meselesini ele alan yazılar yayınlar, Irak'taki gelişmeleri yakından takip eder. Bu yazılar bazen, *"Barzani; "Ben*

[268] **A.e.,** s. 177.
[269] **Özgürlük Yolu,** S. 37-38, 1978, s. 4.
[270] **A.e.,** s. 5.
[271] **A.e.,** s. 19.

tükendim. Fakat Irak'taki Kürt halkı Direnişini sürdürecektir"[272] şeklinde duygusal tarzda, bazen Irak Kürtçülük Hareketine yönelik müdahaleleri protesto eden basın bildirisi[273] şeklinde, bazen de *"Irak'ta Yurtsever Cephe güçleniyor"*[274] örneğinde olduğu gibi umut verici tarzda olur. Dergi, bölgedeki hadiselerin anlatımında ajitatif bir dil kullanır. Mesela, 1975'in sonbaharında Hakkari'deki hadiseleri, *"Hakkâri Olayları, Zulüm Halkımızın Uyanışını Önleyemez"*[275] başlığı ile verir. Özgürlük Yolu, tabanını ideolojik olarak bilinçlendirmek için yakın tarihle ilgili yazı dizileri yayınlar. Mesela, 21, 22 ve 23. sayılarında yayınladığı, *"20. Yüzyılda Türkiye Kürdistanı ve Kürt Ulusal hareketleri"*[276] yazı dizisi ile Tanzimat'tan 1938'e kadar tüm Kürt ayaklanmalarını kendi perspektifinden anlatır. Özgürlük Yolu dergisi Kürtçü Solun o dönem en etkin en yaygın dergisidir. Etkisi doğudaki büyük yerleşim birimlerini bırakın doğunun en küçük yerleşim birimleri ne kadar uzanır. Dergi kapanacağı 1979 yılına kadar düzenli olarak 44 sayı çıkar. Kemal Burkay'ın önderliğini yaptığı siyasi çizgi örgütlenmesini ve propagandasını bu dergi üzerinden yapar. Özgürlük Yolu çizgisi ayrıca Eylül 1977'den itibaren RojaWelat adlı aylık siyasi gazete çıkartır. 12 sayı çıkan gazete 1978'de kapatılır.

Kürtçü Solun o dönem en etkin ve en yaygın olan diğer dergisi Rizgari dergisidir. Sahibinin Avukat Ruşen Arslan, yazı işleri müdürünün de Mehmet Uzun olduğu derginin ilk sayısı 1976'nın Nevruz günü yani 21 Mart'ta çıkar. Rizgari dergisi adını verdiği Rizgari Hareketi'nin dergisidir. Örgütleşemeyen Rizgari Hareketi illegal olarak çıkardıkları Rizgarı dergisi üzerinden örgütlenme yolunu seçer. İşte bu yüzden bu siyasi çizgi etrafında toplanan ve bunlara sempati duyanlara Rizgarici ya da Rizgari Hareketinin mensubu denilir. Rizgari dergisi Özgürlük Yolu gibi her ay düzenli çıkmaz. 100 sayfaya kadar ulaşan dergi ara sıra ekler de verir. Böyle kapsamlı ve çok sayfalı dergiyi her ay çıkarmak şüphesiz zordur. Zaten dergiyi çıkartan siyasi çizginin amacı siyasi çizginin lider kadrosu arasında görüş birliği ve takipçilerine siyasi

[272] **Özgürlük Yolu,** S. 5, 1975, s. 55.
[273] **Özgürlük Yolu,** S. 1, 1975, s. 79.
[274] **Özgürlük Yolu,** S. 13-14, 1976, (Kapak).
[275] **Özgürlük Yolu,** S. 6, 1975, s. 3.
[276] **Özgürlük Yolu,** S. 21, 22, 23, 1977.

bilinçlendirme kazandırmaktır. Dergi bu yüzden nicelikten ziyade niteliğe önem verir. 9 sayı çıkan dergi 1980'de yayın hayatına son verir.

Kürtçü Sol içindeki Maocu çizgi 1978'de sonlarına doğru Kawa adlı bir dergi çıkarır. Dergi ancak 4 sayı çıkar. Derginin isminden dolayı bu siyasi çizgi mensuplarına Kawacılar, oluşturdukları harekete de Kawa Hareketi denir. Örgütler konusunu ele aldığımız bölümde Kawa Hareketinin de ikiye bölündüğünü bir grup gencin Kawa'dan ayrılarak Denge Kawa Hareketini kurduğuna değinmiştik. Sosyalist dünyada o dönem Arnavutluk'un savunduğu Enver Hoca'nın sosyalist çizgisini benimseyen bu grup 1978'in aralık ayında Denge Kawa adında bir dergi çıkartır. Dergi ancak 2 sayı çıkabilir.

1974-1980 arası döneminin en etkin ve en yaygın Kürtçü Sol örgütlenmelerinden biri de DDKD Hareketidir. 1978'de Devrimci Demokratik Gençlik adında aylık dergi çıkartır. Devrimci Demokratik Gençlik Dergisi, Özgürlük Yolu ve Rizgarı ile birlikte Kürtçü Solun o dönem en etkin 3 dergisinden biridir. 12 sayı çıkan dergi 1979'da sıkıyönetim tarafından kapatılır. Diğerlerinin aksine Devrimci Demokratik Gençlik dergisi adına çıktığı siyasi çizginin önüne geçemez ve ismini adına çıktığı harekete veremez. Barzani'nin Türkiye'deki uzantısı olan TKDP 1977'den itibaren *"Xebat"* adlı illegal bir dergi çıkartır. Partinin içindeki sol fraksiyon 1978'den itibaren *"Xebat JiBo Rizgariya*" Kürdistan adlı dergi çıkartır. Hareket içindeki sol kanat daha sonra Parti yönetimini ele geçirir ve dergi 1986'ye kadar yayın hayatına devam eder.

PKK dergi geleneğinin dışında kalmaz. 1978'den itibaren *"Serxwebun*" adlı dergi çıkartır. PKK'nın anayasası niteliğindeki *"Kürdistan Devriminin Yolu"* adlı uzun metin Serxwebun'un ilk sayısında yayınlanır. Serxwebun, 1978-1980 arası düzensiz bir şekilde çıkar. 1982'den sonra yurtdışı merkezli olarak düzenli bir şekilde çıkmaya başlar. Serxwebun bir dergiden ziyade PKK'nın resmî gazetesi konumundadır. Örgütün manifestosu, programı, tüzüğü, kongreleri dergide yayınlanır. Serxwebun, diğer dergilerde olduğu gibi hiçbir zaman örgütün ve örgütün liderliğinin önüne geçememiştir.

Kürtçü Sol silahsız mücadele yöntemi çerçevesinde yayınevlerini de örgütlenme ve propaganda aygıtına dönüştürür. Kürtçü Sol legal yayınevlerini hem toplanma, yani örgütlenme, hem de tabanını siyasi ve tarihi açıdan bilinçlendirme aracı olarak görür. Nitekim, Kürtçü Sola mensup örgütler söz konusu yayınevlerinin siyasi, kültürel ve tarihi çalışmaları üzerinden yükselir.

Kürtçü Sol ve yayınevi denilince akla tartışmasız 1974'te kurulan Komal Yayınevi gelir. Komal Yayınevi'ni Rizgari dergisini çıkartan siyasi çizgi 1974'te kurar. Komal Yayınevi'nin kurulmasına karar verilen toplantıyı Rızgari Hareketini anlattığımız bölümde detaylı bir şekilde ele almıştık. Örgüt kurmak için yapılan toplantıda ideolojik bilinçlenme için bir yayınevinin kurulması ve bu yayınevinde ideolojik inşa çerçevesinde, Kürtlerle ilgili siyasi tarihi edebiyat ve kültür alanındaki eserler yayınlanmasına karar verilir.[277] Komal Yayınevi'nden çıkan edebiyat, şiir, tarih, coğrafya kitapları bu temel amaç çerçevesinde hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Komal'da çıkan yayınların her biri bağımsız Kürdistanı kurmaya yönelik ideolojik çalışmalardır. Kürtçü Sol ideolojik çalışmalarını edebiyat şiir ve sanatın arkasına saklamayı ustalıkla başarmıştır. Bir yasak söz konusu olduğunda da bir şiir kitabını bile yasaklıyorlar diyerek mağdur algısını oluşturmayı başarır. Oysa şiir kitabı dediği kitap ideolojik amaçlıdır, şiir dediği metinde Musa Anter'in Kürtçülük Hareketinin uyanışı olarak kabul edilen Kımıl şiiri gibi bağımsız Kürdistan kurmak için ayaklanma çağrısı yapan bir metindir.

Kürtçü Solun ideologlarından İsmail Beşikçi, Komal ve o dönem faaliyet gösteren yayınevlerinin, *"Kürtlerin tarihi, dili, edebiyatı ve toplum yapıları hakkında önemli incelemeler"*[278] yaptığına vurgu yapar. Kürtçü Solun siyasi söylem ve eylemlerinin altında işte bu tarih, edebiyat, sanat görünümlü ideolojik siyasi yayınlar vardır. Dışarıdan edebiyat ve şiir gibi gözüken yayınları radikal bir örgüt metni olması gerçeği sadece Komal Yayınevi ile sınırlı değildir. Kürtçü Solun tüm yayınları için

[277] Özer, **a.g.e.,** s. 588.
[278] İsmail Beşikçi, **Devletlerarası Sömürge,** s. 59.

geçerlidir. Kürtçü Solun başarıyla kullandığı temel taktik günümüzde bile geçerliliğini koruyor. Bu taktiği daha iyi anlamamız için 1960-1980 arası bu tarz yayınevlerinin çıkardığı[279] yayınların bir kısmına göz atmanız yeterlidir. Söz konusu bu yayınlar bize, Kürtçü Solun basın ve yayını örgütsel faaliyetleri için nasıl başarıyla kullandığı ve ideolojik yayınlarını nasıl tarih, edebiyat ve sanatın arkasına sakladığını gösterecektir.

Komal Yayınevi Rizgari dergisinden önce çıktığı için bu siyasi çizgi mensuplarına o zaman Komalcılar deniliyordu. Komal Yayınevi'nin tüm yayınları Kürtlük şuur ve bilincini kazandırmaya yönelik ideolojik yayınlardır. Mazlum Doğan'ın Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesinde, 18 Haziran 1981 tarihli mahkemedeki duruşma tutanakları Komal ve onun gibi yayınevlerinin çıkardıkları kitapların Kürtçü Solun öncü kadrolarının yetişmesinde ne kadar önemli rol oynadıklarını göstermeye yeterlidir. *"Şimdi, sizi Kürdistan fikrine iten sebep ne? Neden Kürdistan diyorsunuz? Tarihi tetkik ettiniz mi?"* şeklinde soru soran duruşma hakimine Mazlum Doğan şu cevabı verir;

> *"19. yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadele", Halfin adli biri tarafından yazılmış. Komal Yayınları tarafından çıkmıştı, okudum. Mehmet Emin Zeki'nin Kürdistan, Kürtlerin tarihi üzerine olan bir yazısı vardı. Kürtler ve Kürdistan diye çıkmıştı, okudum. Zinar Silopi'nin, Pesrivan'in Kürdistan üzerinde yazdıkları, elden ele geçen yazıları okudum. Avukatsız Halk; Kürtler diye bir eser vardı, onu okudum. (...) Kürtler, Kürtlerin Kökeni biçiminde eserler vardı, biri Osman Nuri'nindi, onu okudum. Vesaire vesaire yani... Bazil Nikiti'nin Kürtler adlı eserini okudum. Yani Kürtler hakkında bir şey bulabileceğimi anladığım pek çok eser okudum."*[280]

Komal tarzı yayınevlerinin Kürt dili, edebiyatı ve tarihi üzerine yaptıkları yayınlar Mazlum Doğan gibi binlerce Kürt gencinin Kürtçü fikirlere sahip olmasına ya da bu konularda daha da radikalleşmesine neden olur. Kürtçü Sol ve Kürtçülük Hareketi, önceki satırlarda belirtildiği üzere *"Bağımsız ve Birleşik Kürdistan"* fikrini, dil, edebiyat gibi edebi, tarih, sosyoloji gibi bilimsel eserler arkasına gizlemeyi başarır. Komal Yayınevi'nin çıkardığı bir tarih ya da edebiyat kitabı, Mazlum Doğan

[279] Temel, **a.g.e.,** s. 360.
[280] Mazlum Doğan'ın Diyarbakır sıkıyönetim mahkemesinde, 18 Haziran1981 tarihli duruşma tutanağı.

örneğinde gördüğümüz gibi PKK'nın yayın organı Serxwabun'da yayınlanan bir ideolojik metinden daha etkili olabiliyor. Kürtçü Sol ve Kürtçülük Hareketi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra basın üzerinden geliştirdiği bu son derece etkili taktiği günümüzde de başarıyla kullanmaktadır.

Bütün bunlar gösteriyor ki *"renk renk örgütler"* devri olarak tanımlanan 1970-1980 arası dönem aslında renk renk siyasi dergiler, yayınevleri dönemidir. 1974-1980 arası Kürtçü Solun sadece örgütlenme olarak değil, dergi gazete yayınevi başta olmak üzere basın yayın olarak da altın dönemidir. Çoğu legal çıkan dergiler ve kurulan legal yayınevleri illegal örgütler ya da siyasi gruplar için legal faaliyet ve örgütlenme alanı oluşturur.

5.9.4.2. Kürtçü Solun Örgütlenme Aracı: Dernekler

Kürtçü Sol sistemin sağladığı legal imkanlardan azami ölçüde yararlanır. Kürtçü Solun 1960-80 arası dönemde legal siyaset ve basından sonra en etkin ve en yaygın kullandığı legal platform derneklerdir.[281] 1969'da kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları Derneği (DDKO) Kürtçü Solun Türk Solundan bağımsız kurduğu ilk özgün ve bağımsız yapılanmadır. Kürtçü Sol DDKO ile 1938'den bu tarafa devam eden örgütsel suskunluğuna son verir, fiilen Türk Solundan ayrışır. DDKO Kürtçü Sol için adeta okul olur, daha sonra birçok farklı fraksiyona bölünecek Kürtçü Sol grupların hepsi ilk ideolojik eğitimlerini DDKO'da alırlar. Abdullah Öcalan ilk ciddi Kürtçülük eğitimini *"hızlı bir üyesi"* olduğu DDKO'da yaşar.[282] 12 Mart Muhtırası sonrası sıkıyönetim Mahkemesi DDKO'yu kapatır. 12 Mart'ın en önemli davalarından biri olan Diyarbakır DDKO davası Kürtçü Solun fikirsel gelişimini hızlandırır ve güçlendirir. Kısacası DDKO sadece faaliyetleri ile değil kapanması ve yargılanması ile da Kürtçü Solun gelişimine katkı sağlar.

[281] 1961 Anayasası Dernekler konusunu özgürlükçü bir bakış açısı ile düzenler.
[282] Fikret Bila, **Hangi PKK**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 19.

1974'teki genel aftan sonra Kürtçü Solun 1980'e kadar sürecek örgütler dönemi başlar. Hapisten çıkan ya da yurt dışından dönen Kürtçü Sol mensupları DDKO'yu tekrar canlandırmak için girişimlerde bulunurlar. Bu amaçla 1974'ün sonbaharında Ankara ve İstanbul'da DDKD'yi kurarlar. 12 Mart hapishane süreci, Kürtçü Sol için aynı zamanda ayrışma ve bölünme sürecidir. Hapishanedeki teorik ayrışma genel af sonrası sahada pratik ayrışmaya dönüşür. Bu yüzden 1974 sonrası DDKO'yu canlandırma girişimleri ideolojik farklılıklar yüzünden başarısız kalır. Ankara DDKD, Rızgari Hareketine, İstanbul DDKD ise Şivancı harekete dönüşür.

Kürtçü Sol, DDKO gibi Kürtçülük Hareketinin tüm renklerini şemsiyesi altında toplayacak bir derneğin tekrar kurulamayacağını başarısız DDKD girişimlerinden sonra anlar. Ancak legal derneklerin sağladığı fırsat ve imkanlardan vazgeçilmez. 1974-1980 arası kendi özgün ismi ve yapılanması ile faaliyet gösteren Kürtçü Sola mensup birçok dernek kurulur. Bu çerçevede Özgürlük Yolu Hareketi, DDKD'yi, Rizgari Hareketi, ASK-DER'i kurar. Sait Kırmızıtoprak'ın takipçileri olan Şivan Hareketi de İstanbul DDKD'yi Diyarbakır merkezli olarak yeniden kurar ve faaliyete geçirir. Bu hareket aynı zamanda DDKD hareketi olarak da bilinir.

PKK kurulduktan sonra diğerleri gibi legal bir dernek üzerinden örgütlenmeye gitmez. Lakin PKK'nın kuruluş aşamasında legal bir dernek olan Ankara Devrimci Yüksek Öğrenci Derneği (ADYÖD) belirgin rol oynar. Abdullah Öcalan örgütünün kuruluş çalışmalarını bu derneğin sağladığı legal platform üzerinden yapar,[283] Kemal Pir, Hayri Durmuş gibi PKK'nın ileride *"Lider Kadrosu"* olacak ekibin önemli bir kısmını buradaki yaptığı faaliyetleri ile devşirir ve örgüte kazandırır. 12 Eylül sonrasında Diyarbakır hapishanesinde PKK adına açlık grevini başlatan ve açlık grevinde ölen Hayri Durmuş'un 1981'in mayıs ayında Diyarbakır 1 No'lu Askeri Mahkemedeki ilk sorgusunda, ADYÖD'ün önemini şöyle ifade eder;

> *"Daha sonraki yıllarda Ankara Hacettepe Üniversitesine girdim. 1974-1975 yıllarında burada daha hızlı bir araştırma ve incelemeye başladım. Yine çeşitli Marksist-Leninist klasikleri okudum, tartışmalar, seminerlere katıldım ve*

[283] Şimşir, **a.g.e.,** s. 601.

sorunu biraz daha net olarak kavramaya çalıştım. Dernekler, örneğin AYÖD vardır mesela, ben AYÖD'e gidiyordum."[284]

Hayri Durmuş'un başlattığı açlık grevine katılan ve onun gibi o grevde ölen PKK'nın önemli isimlerinden Kemal Pir Diyarbakır Askeri Sıkıyönetim Mahkemesinin 18 Mayıs 1981 tarihli duruşmasında Abdullah Öcalan ile tanışmasını şöyle anlatır;

"Bu harekete de böyle basit tartışmalarla katılmadım. Yani bir gençlik örgütü vardı, evet Ankara'da ADYÖD, Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Kültür Derneği. Bu derneğin ben de üyesiydim. Bu derneğe gidip geliyordum. Abdullah Öcalan'ı (Arkadaşı) orada tanıdım zaten. O dernek vasıtasıyla tanıdım; ama bu hareketin ideolojik olarak şekillenmesinde ben bulunmadım."[285]

Bu iki anekdot, ADYÖD'ün PKK'nın öncü kadrolarının oluşmasında belirgin rol oynadığını gösteriyor. Dernekler Kürtçü Solun şekillenmesinde belirgin rol oynayan oluşumların başında gelmektedir. Kürtçü Sol o dönem Türk Solunun meslek örgütlenmeleri ve STK yapılanmaları içinde etkin bir şekilde yer alır. Etkin katılım, yönetimde de etkinliği beraberinde getirir. Yönetimdeki bu etkinlik bazen yönetimi ele geçirmeye kadar uzanır. Mesela Kürtçü Solun o dönem en önemli örgütlenmelerinden olan *"Özgürlük Yolu Hareketi"* Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ile iş birliğine girerek Türkiye'nin en büyük mesleki örgütlenmesi olan TÖB-DER yönetimini ele geçirir.[286]

Kürtçü Sol, yönetiminin de etkin olduğu ya da yönetimini ele geçirdiği Türk Soluna ait dernekler ve STK'lar üzerinden faaliyetlerini yürütür, propagandasını yapar. Kürtçü Sol legal siyaset konusunda profesyonelce uyguladığı iki boyutlu klasik taktiğini dernekleşme konusunda da gösterir. Bir ayağını kendi özgün örgütlenmelerin de tutarken diğer ayağını da Türk Solunun Türkiye genelinde aktif ve etkin olan derneklerinde tutar. Kürtçü Sol bu taktiği 12 Eylül dönemine kadar başarıyla uygular.

[284] Hayri Durmuş'un 1981'in Mayıs ayında Diyarbakır 1 No'lu Askeri Mahkemesindeki Sorgusu.
[285] Kemal Pir'in Diyarbakır, Askeri Sıkıyönetim Mahkemesindeki 18 Mayıs 1981 tarihli mahkeme duruşma tutanağı
[286] Celal, **a.g.e.,** s. 295.

5.9.5. Kürtçü Solun Taktiksel Yöntemleri

Kürtçü Solun bu bölümde incelediğimiz silahsız mücadele yönteminden, Kürtçü Solun, nihai hedeflerine ulaşmada etkili olacağına inandığı her yöntemi ve aracı meşru görüp, ahlaki bulduğunu, hiçbir araç, yöntem hatta ilkeye kutsallık atfetmediğini, hepsine etkisi ölçüsünde değer verdiğini, bu çerçevede sağcı, DP ya da solcu TİP ile iş birliği yapmakta hiçbir ideolojik fark görmediğini anlıyoruz. Bu iddialı tespitimizi Türk Solunun CHP ile olan iş birliği doğruluyor. Kürtçü Sol Kürt sorununun baş müsebbibi olarak gördüğü ve bu çerçevede çok büyük nefret beslediği CHP ile iş birliğine girmekten çekinmez. Hatta 1938'den itibaren en fazla iş birliğine girdiği, en uyumlu çalıştığı siyasi parti CHP'dir. Kürtçü Solun CHP ile olan iş birliği bugün bile devam etmektedir.

Kürtçü Solun ana taktiği, her devrin ulusal ve uluslararası konjonktür ve şartları çerçevesinde kendini konumlandırmaktır. Devrin şartları liberal olunmayı gerektiriyorsa, Kürtçü Sol 1950-1960 DP iktidarında olduğu gibi liberal olur. Devrin şartları sosyalizmi öne çıkarmayı gerektiriyorsa, 1960-1984 arası olduğu gibi Kürtçü sol sosyalist yönünü öne çıkartır. Kürtçü Sol taktiksel söylem ve eylemlerini her dönemin ideolojisi ışığında şekillendirir. II. Dünya Savaşı sonrası özgürlük söylemini, 1960 sonrası *"Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı"* ilkesine dayalı enternasyonalist söylem benimser. Nitekim 1960-80 arası dönemde sosyalizmin enternasyonalizm ilkesini adeta ideolojik silaha dönüştürür. Nihai hedefi olan Kürdistanı enternasyonalizm söylemi ile perdelemeyi ustalıkla başarır. Mustafa Doğanoğlu Kürtçü Solun *"sosyalist-enternasyonalizm"* vurgusuna şöyle bir açıklama getirir;

> *"DDKO savunmaları, yukarıda da görüldüğü gibi Kürtlerin ilk kez toplu halde siyasi savunma yapmaları açısından tarihi bir anlam taşımaktadır. Fakat, şunu da belirtmek gerekir ki, bu savunmalar, DDKO'ların paradigmasını, DDKO'ların nasıl bir örgüt olduğunu yer yer gizleme işlevi de görebilmektedir. Savunmalar, savcılığın iddianamesine cevaben hazırlandıkları için biraz "gerçek", biraz "strateji" niteliği taşımaktadır. Örneğin, savunmalarda çok yoğun bir "enternasyonalizm" vurgusu söz konusu ve "Kürtçülük" bu vurgunun gerisinde kalmaktadır. Yani savunmalara bakıldığında DDKO'ların daha çok "sosyalist-enternasyonalist" oldukları, bunun yanında Kürt sorununa da duyarlı bir karakter*

taşıdıkları izlenimine kapılmak mümkün. Oysa, gerçekte, DDKO'lar yukarıda da görüldüğü üzere esas olarak "Kürtçü" bir yapılanmadır"[287]

İsmail Beşikçi de Kürtçü Solun, sosyalist-enternasyonalist söylemini ideolojik nedenlerden dolayı değil taktiksel nedenlerden dolayı benimsediğini daha doğrusu benimsemek zorunda kaldığının altını çizer;

"İnkârcı, asimilasyoncu politika ve uygulamalara karşı çıkmak, Kürtlerin ulusal ve toplumsal varlığını, Kürtçe'yi savunmak, bunlara vurgu yapmak, örneğin "ben Kürdim" "anadilim Kürtçe'dir" demek çok büyük bir risk almayı gerektiriyor. Bu gibi durumlarda devlet önümüze hemen çok ciddi bir fatura uzatıyor. İnsanlar bu gibi riskleri alamadıkları için, bu tür risklerle karşılaşmamak için kendi temel sorunlarını enternasyonalizm gibi bir kavram içinde eritmeye çalışıyorlar. Böylece hem moda olan kavramları savunmuş oluyorlar, o siyasal süreçlerin içinde gözükmüş oluyorlar, hem de risk almaktan uzak durmuş, kendilerini gizlemiş oluyorlar. Enternasyonalizm, sosyalizm, devrimcilik gibi kavramlar, bu kavramların gereklerini gerçekten yerine getirmek için değil, kendinden kaçışı, temel sorunlardan kaçışı gizleyen bir perde olarak kullanılıyor."[288]

Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol Makyavelizm konusunda sınır tanımaz. Normalde ihanet olarak gördüğü eylem ve söylemleri çok rahat taktiğe dönüştürebilir. Mevcut şart ve durumlar çerçevesinde, taktiksel olarak vermeyeceği taviz, söylemeyeceği söz, atmayacağı geri adım yoktur. Hatta o derece ki, maruz kaldığı tıkanıklığı aşmak için baş düşmanı Türkiye Cumhuriyeti ile iş birliğine girebilir, ona diğer Kürtçü örgütlenmeleri yok etmeyi teklif edebilir. Söz konusu tespitimizle ilgili birçok örnek var. Bu örnekler içinde en etkili olduğuna inandığım Abdullah Öcalan örneğini vereceğim. Öcalan 1999 yakalandığında İmralı'daki sorgusunda kendini sorgulayan H. Atilla Uğur'a şu teklifte bulunur;

"Daha önce size söylemiştim, Talabani ve Barzani'nin maşa olduklarını, Türkiye'ye dost görünseler bile asla güvenilir olmadıklarını. Şimdi benim durumumdan sonra Amerika'nın en büyük yatırımı bunlara olacak ve Türkiye için tehdit daha da büyüyecektir. Bunların oyunlarını boşa çıkarmak için ben hizmete hazırım, örgütü sizin uygun göreceğiniz şekilde bunların üzerine yöneltebilirim. Tabi bunun için imkân vermelisiniz."[289]

---

[287] Doğanoğlu, **a.g.e.,** s. 955.
[288] İsmail Beşikçi, **"Hapisteki DDKO, Devrimci Doğu Kültür Ocakları",** Kovara Bir (Bir Dergisi), no:5, 2006; http://kovarabir.com/ismail-besikci-hapisdeki-ddko/
[289] H. Atillâ Uğur, **Abdullah Öcalan'ı Nasıl Sorguladım, İşte Gerçekler**, İstanbul, Kaynak yayın., 2015, s. 110.

Bütün örgütler tarafından normalde ihanet olarak görülen bu teklif Abdullah Öcalan ve PKK için dahiyane bir taktiksel hamledir. Öcalan geliştirdiği bu radikal taktikle içinde bulunduğu zor durumu aşmayı amaçlar. Yukarıdaki alıntıdaki en kritik kelime alıntının sonundaki, *"Tabii bunun için imkân vermelisiniz"* cümlesidir. Öcalan bana yaşama imkânı verirseniz, PKK'yı sizin belirlediğiniz hedefler doğrultusunda kullanırım mesajını verir. Öcalan'ı sorgulayan H. Atillâ Uğur, Öcalan'ın taktiksel hamlesini şöyle yorumlar;

> *"Apo'nun yine cinliği tutmuştu. Başında olduğu terör örgütünü sözde Türkiye için kullanacak, böylece kendi aklınca devletle anlaşmış olacaktı. Böyle bir görüntü verdiğinde PKK terör örgütü adeta yasallaşacaktı. (...)*
>
> *Sonraki yıllarda ve şimdi (2011) Apo'nun kendisi ile görüşmeye gelenler karşısında ne tür senaryolar uygulandığını, yeri ve zamanı geldiğinde nasıl oynadığını çok iyi anlıyorum.*
>
> *Apo'ya elini veren kolunu mutlaka kaptırır. Koldan sonra vücudunun tamamının da garantisi yoktur."*[290]

H. Atilla Uğur, *"Apo'ya elini veren kolunu mutlaka kaptırır"* tespitiyle, PKK'nın şahsında Kürtçü Solun taktiksel manevra kabiliyeti ve süreç içinde yeni taleplerle görüşmeleri kendi lehine çevirebilme kabiliyetine vurgu yapar. Kürtçü Solun benimsediği taktiğinin en önemli özelliklerinden birisi de dolaylı ve tedrici olmasıdır. Kürtçü Sol amaç ve yöntemlerini ifade etmede hiçbir zaman açık ve doğrudan bir yöntem benimsememiştir. Taktiksel nedenlerden dolayı, meseleyi hep dolaylı yönden ve dolaylı tabirlerle ifade etmiştir. *"Kürt Sorunu*" tabiri bu noktada Kürtçü Solun en büyük başarısı olarak ortaya çıkıyor.

Kürtçü Sol herkes için son derece radikal olarak görülen hedeflerini Kürt Sorunu gibi herkesin makul görebileceği bir kavramın içine sıkıştırmayı ve o kavramı da 1970'lerin başından itibaren Türkiye'nin gündeminin merkezine oturtmayı başarır. Kürtçü Sol ana hedefini önceki satırlarda yazıldığı gibi açıkça ifade etseydi, hem

[290] **A.e.,** s. 110.

kanatları altına sığındığı CHP ve Türk Sol'undan çok büyük tepki görür, hem de ana kitlesi olarak gördüğü Kürtlerde tedirginlik oluştururdu. Zaten meseleyi bu şekilde ifade etmek ve savunmak her şeyden önce yürürlükteki hukuk sistemine göre ağır bedeller ödemeyi gerektirecek bir durumdur. Dolayısıyla, ana hedefi açık şekilde ifade etmek her şeyden önce teknik olarak imkansızdır. Kürtçü Sol bunu görür ve Kürt sorunu gibi kendilerine hem sistemde sorun çıkarmayacak hem de alan açacak bir ara formül bulur.

Kürtçü Solun kullandığı tedrici yönteme gelince; Kürtçü Sol hedeflerini bir anda gündeme getirmek yerine zamana yayarak bölüm bölüm, parça parça gündeme getirmeyi tercih eder. Kürtçü Sol bu tedrici taktiği TİP içinde başarıyla uygular. Türkiye'de Kürt sorunu yoktur diyen TİP, kendi içindeki Doğulular adlı grubun çalışmaları sonucunda 1964'te ki İzmir'deki I. Büyük kongresinde Doğu Sorununa vurgu yapar. Doğulular Grubu Kürt sorununu yavaş yavaş TİP'in gündemine sokmayı başarır. 1970'deki TİP'in 4 büyük kongresinde tedrici ve dolaylı yöntemin son aşamasına geçilir ve Doğu sorunu yerine açıkça Kürt Halkı ifadesi kullanılır. Hatta bu kongrede bir adım daha ileri gidilerek Cumhuriyet döneminde ayrılıkçı Kürtçülük Hareketinin bölücü faaliyetlerine yönelik alınan tedbirler *"faşist iktidarların kanlı zulüm hareketleri"* olarak tanımlanır. Kısacası Kürtçü Sol uzun silahsız mücadele yönteminde hedefe giden her yolu mubah gören Makvelik bir yöntem geliştirmiş, bu yöntemde de tedrici ve dolaylı üslup benimsemiştir.

Kürtçü Solun Makyavelizm anlayışının en somut örneği din konusudur. Kürtçü Solun dini temel sorun olarak görmesine rağmen bölgedeki dini yapılara ve dindarlara yönelik nasıl taktiksel politikalar geliştirdiklerini I. ve II. Doğu Mitinglerini incelerken aktardık. Kürtçü Solun din konusundaki Makyavelist anlayışı Öcalan ve PKK ile zirve yapar. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için Öcalan'ın inanç dünyası ve orada yaşadıkları radikal dönüşümlere kısaca değinmek gerekir. Öcalan, muhafazakâr bir çevre olan Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesinde doğar ve büyür,[291] bunun doğal sonucu

[291] Bayram Yurtçiçek, **Bilinmeyen Yönleriyle, PKK'nın Kuruluş Yılları**, Ankara, Kaynak yayın, 2017, s. 17.

olarak muhafazakâr dünya görüşünü benimser. Lise eğitimi için geldiği Ankara'da Necip Fazıl'ın konferanslarına katılır, Cuma namazlarını Maltepe Camii'nde kılar[292] hatta ülkü ocaklarına gider. Öcalan o yıllarını şöyle anlatır;

> *"Tapu Kadastro Okulu'ndayken namaz da kılardım. Maltepe camiisi çok yakın olduğundan, o camide namaz kıldığımı da hatırlıyorum. Ve hatta orada milliyetçi ve dinci temelde konferanslar geliştirildi. Necip Fazıl Kısakürek'in bazı konferanslarına gittim. Komünizmle Mücadele Derneğinin düzenlediği Refik Korkud'un konferanslarına da gittim."*[293]

Kürtçülüğe ilgi göstermesi ve felsefi okumalar yapması ile beraber, geleneksel inançlarını sorgulama sürecine girer. Muhafazakâr dünya görüşü ve değerlerini, hatta dini inançlarını dahi sorgular. Bu sorgulamanın sonucunda, Allah inancını ve bu inanç üzerine kurulu tüm geleneksel inanç sistemini kaybeder. *"Sosyalizm'in Alfabesi"* adlı kitap Öcalan'ın inançlarını sorgulaması ve akabinde değiştirmesinde belirgin rol oynamıştır. Gerisini Öcalan'ın kendisinden dinleyelim;

> *"Perinçek: Yani, bir Yargıtay başkanının, laik ve demokrat bir yargıcın cenaze merasiminde bir dönüşüm oluyor.*
> *Öcalan: Tamamen! Ruh hali böyle. Namazdayım. Türk İslam sentezinin konferanslarındayım. Diğer yandan buna da açığız. Kürtlük duygularımız da var ve ona da geliyorum, 1969'lara giriş böyledir. Tabii daha sonra tercih, Marksizm-Leninizme yapılır. Sosyalizm'in alfabesi elime aldığım ilk klasiktir.*
> *Perinçek: Huberman'ın…*
> *Öcalan: Evet, okudum. Okuduğumda yastığımın altına koydum ve bu iş burada biter dedim. Sanırım 1969'du ve bilimsel sosyalizm tercihim kesinleşti."*[294]

Öcalan, başka röportajlarında, bu radikal fikri dönüşümü, *"Tanrıya karşı savaş verdim ve sonunda bu savaşımı kazandım"* şeklinde ifade edecektir. Öcalan'ın muhafazakâr utangaç bir Urfalı gençten devrimci ve ateist bir lidere uzanan yaşamı hakkında birçok bilinmeyen vardır. Bu bilinmeyenler üzerinde senelerdir çok farklı tezler ve teoriler geliştirilir. Daha çok komplo teorisi olarak nitelendirilen bu tür tezlere, çalışmanın ana konusu olmaması itibariyle değinilmeyecektir. Öcalan'ın

[292] Kılıç, **a.g.e.,** s. 179.
[293] Doğu Perinçek, **Abdullah Öcalan ile Görüşmeler**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014, s. 34.
[294] **A.e.,** s.36.

bilinen hayatı ve faaliyetleri üzerinden bir Öcalan-PKK okuması ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Abdullah Öcalan kendi içinde yaşadığı hesaplaşmadan sonra tanrıyı ve dini kategorik olarak reddeder. Din karşıtı bakışını PKK'nın ideolojik fikir örgüsünün merkezine yerleştirir. 1977 tarihli Elazığ konuşmasında İslamiyet'i Kürtlerdeki milli şuuru yok eden [295] yerli ve yabancı feodallerin denetimindeki gerici bir ideoloji olarak tanımlar.[296] Ona göre, *"Din insan için vardır. Ama Kürt böyle düşünmez. Kürt din için vardır felsefesi hakimdir. Bu nedenle Kürtler, Türk ve Arap sultanlarının, Farsların hizmetinde olmuşlardır"*[297] ve *"İslamiyet'in kendisi, özellikle Sünni resmi yorumuyla neredeyse 1400 yıldır Kürtlerin geleneksel köleleşme düzeylerine bir zamk gibi yapışmaktan ve köleliği daha da derinleştirmekten öte bir rol oynamamıştır."* [298] Kısacası Öcalan PKK'nın bu ilk döneminde İslamiyet'i Kürtlerin yaşadığı tüm sorunların ana kaynağı olarak görür ve ona savaş açar. PKK'nın bu ilk döneminde bariz, sınır tanımayan İslam ve din düşmanlığı vardır. Bu dönemde PKK işbirlikçi oldukları gerekçesi ile birçok imamı, dindarı öldürür.

PKK'nın İslamiyet karşıtı tutumu hedef kitlesi olan Müslüman Kürt halkı ile ciddi sorunlar yaşamasına neden olur. Öcalan 1980'lerin ilk yarısında İslamiyet'in bölgede çok güçlü olduğunu ve bunu şiddetle aşamayacağı gerçeğini görür, din konusundaki katı tavrını sorgulamaya açar, kendi tabiriyle *"yaratıcı bir çözüm"* arayışına girer. PKK'nın resmi yayın organı Serxwebun'da 1985'de *"Yurtsever Bir Cami İmamıyla Yapılan Röportaj"*[299] adıyla çıkan yazıyı söz konusu yaratıcı arayışın ilk işaret fişeği olarak değerlendirmek lazım. Bu tarz yazılar Abdullah Öcalan'ı içine alacak şekilde artar. Serxwebun'da 1989'da *"Serhed Eyaleti 20 Ağustos Gerilla Birliği Adına Mahir"* imzası ile çıkan bir yazıda Öcalan'ın yaşlı bir imama selam

[295] Abdullah Öcalan, **Kürdistan Devriminin Yolu,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1978, s. 25.
[296] Abdullah, Öcalan, **İlk Konuşmalar -Cilt-II,** Köln, Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1998, s. 64.
[297] Abdullah Öcalan, "Kürdistan'da Barzanicilik", **Serxwebun,** S. 1997, Köln, Haziran 1997, s. 8.
[298] Abdullah Öcalan, **Özgür İnsan Savunması,** Düz. Azad Badıki, İmralı Tek Kişilik Tutukevi, 2003, s. 7.
[299] **Serxwebun,** Şubat 1985, s. 4.

göndermesi, İmamın da bu selam karşısında Öcalan ve PKK'ya bakışı övülerek anlatılır;

> *"Parti Genel Sekreteri Abdullah Öcalan yoldaş, aksallı yurtsever bir imama selam iletmişti. 85 yaşındaki imama parti önderliğinin selamı iletildiğinde, yaşlı imam selamı alır almaz yerinden kalkıp saygı duruşuna geçer, ardından ellerini göğe doğru açarak dua okumaya başlar ve dün olduğu gibi bugün de tek umudumuz PKK ve onun önderliğidir. Tanrı bu halka sahip çıkarak barbar Türklere karşı savaşan Önderimizin gücüne güç katsın. Biz tüm gücümüzle onun yanındayız. Onun önderlik ettiği bu şeref ve namus kavgasında üzerimize vacip olan görevleri yapmaya hazırız. Önderimiz Abdullah Öcalan'a selamlarımı iletin der. Dini inançlara sahip bu yaşlı imamın tavrı yoruma gerek bırakmamaktadır."* [300]

Abdullah Öcalan 1980'lerin ortalarından itibaren din konusu üzerine yoğunlaşır, bu konu hakkında birçok okuma yapar, yazılar yazar. 1980'lerin sonuna doğru bu konudaki fikirleri olgunlaşır, dine bakışını *"Din Sorununa Devrim Yaklaşım"* adıyla kitaplaştırır. Kitabın başlığından da anlaşılacağı üzere Öcalan dini bir sorun olarak görmektedir. Öcalan diğer taraftan, aynı kitabın önsözünde, "*Din etrafında bu kadar çok dönüp dolaşılması, şüphesiz ki, toplumda dini duyguların köklü etkilerinin bulunmasındandır. Bu durum, toplumu örgütleyip devrime kaldırırken din etkenini de dikkate almayı zorunlu kılmaktadır"* [301] sözleriyle dinin toplumsal gücüne vurgu yapar ve dini görmezden gelemeyeceklerinin altını çizer. İnkârcı bir yaklaşımın yani *"Tanrıtanımaz"* bir görüntünün sonuçlarını da Ortadoğu üzerinden verir. *"Din gerçeğine inkârcı yaklaşım, diyalektik materyalizmin kaba uygulaması anlamında olup, Ortadoğu devrimlerinin gelişmeyişinin en önemli nedenlerinden biridir"* diyerek Ortadoğu'da Komünist hareketlerin başarısızlığını inkârcı din yaklaşımına bağlar. Komünist bir hareketin Ortadoğu'da başarılı olabilmesinin ön şartının *"tanrıtanımaz"* görüntüden kurtulması olduğunu söyler. Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Öcalan'ın dine yaklaşımı tamamen taktikseldir, dinin toplum üzerindeki gücünden faydalanmaya yöneliktir. Kendisinin dine bireysel bakışında herhangi bir değişiklik olmamıştır,

[300] **Serxwebun,** Ocak 1989, s. 9.
[301] Abdullah Öcalan, **Din Sorununa Devrimci Yaklaşım,** Köln, Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 2008, s. 9.

nitekim, aynı kitabın ilerleyen satırlarında, *"Doğa karşısında aciz kalan, korkan insanın Tanrı düşüncesini yarattığını"* [302] söylemekten çekinmez.

Abdullah Öcalan'ın din konusundaki yeni bakış açısı kısa süre içinde PKK'nın resmi politikasına dönüşür. PKK 1990'da gerçekleşen II. Konferans'ta (3-13 Mayıs 1990) dini örgütlenme kararı alır. Bu çerçevede ilk olarak örgüte yakın İmamlardan İmamlar Birliği oluşturulmasına ve cami örgütlenmeye gidilmesine karar verilir. [303] PKK'nın 26-31 Aralık 1990 tarihleri arasında düzenlenen IV. Kongresinde II. Konferans'ta kararlaştırılan partinin yeni din politikası kabul edilir. II. Konferans ve IV. Kongre'de alınan kararlar uygulamaya sokulur. Öcalan yeni din politikasının sonuçlarını sahada kısa sürede aldığını iddia eder. Öcalan PKK'nın dini örgütlenme kararından bir sene sonra gazeteci Ümit Sezgin'e verdiği röportajda din sorunu çözdüklerini, bölgedeki birçok din adamının PKK'nın saflarına geçtiğini, birkaç sene öncesine kadar karşılarında en büyük engel olan dindarları davalarına kazandıklarını söyler.[304]

Öcalan'ın din konusundaki keskin dönüşümü ve bu konudaki yeni bir taktik anlayışı Türk basınına da yansır. Yeryüzü dergisi Öcalan'ın dini bir savaş enstrümanı olarak gösteren şu sözlerine yer verir; *"Din silahını faşizm ve emperyalizme karşı kullanmalıyız. Sosyalizm için verdiğimiz mücadelede, din silahını kullanmaya önem vermeliyiz."*[305] Bu politikanın sonuçları sahada görülmeye başlanınca diğer gazeteler de konuya değinir. Türkiye gazetesi *"yeryüzü dergisinden"* altı sene sonra Öcalan'ın İslamiyet'i siyasi bir enstrümana dönüştürme kararına dikkat çeker;

> *"Ulusal kurtuluş faaliyetlerinde İslam dininin olumlu özelliklerini iyi yakalayarak, daha şimdiden bir cephesel kol halinde örgütlemek, İslam dini ile "ulusal kurtuluş" arasındaki doğru ilişkiyi Kur'an-ı Kerim ayetlerine dayanarak açıklamak, bundan giderek doğru bir programa ulaşmak, bütünüyle halkımızı ve dürüst din adamlarını bu temelde ulusal kurtuluş çatısı içinde örgütlemek, doğru ve yerine getirilmesi gereken bir görevdir."*[306]

---

[302] **A.e.,** s. 11-12, 16.
[303] **Serxwebun,** Ağustos, 1990, s. 21.
[304] **Tempo,** 25 Mart 1991.
[305] **Yeryüzü,** 15.03.1992.
[306] **Türkiye i,** 17.02.1998.

PKK din konusundaki yeni taktiksel anlayışını çalışmamızda gördüğümüz üzere sonraki yıllarda derinleştirerek devam ettirir. PKK sorun olarak gördüğü din meselesini taktikle aşmaya çalışır. Son gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, PKK'nın bu konuda hedefleri doğrultusunda hayli başarılı sonuçlar aldığı, bölgede daha önce tarafsız bir tutum sergileyen ya da kendisine karşıt geleneksel dini yapıların[307] dahi önemli kısmını kendi safına çekmeyi başardığı görülmektedir.

5.9.6. Kürtçü Solun Silahlı Mücadele (TERÖR) Yöntemini Benimsemesi

Kürtçü Sol ve silahlı mücadele deyince akla ilk olarak PKK gelir. PKK'nın Anayasası konumundaki Kürdistan Devriminin Özgürlük Yolu adlı metnin yöntem ve taktikler bölümünde zor yani şiddeti nasıl kutsadığını ve doktrinleştirdiğini önceki bölümde detaylı bir şekilde görmüştük. PKK en baştan itibaren şiddeti tek mücadele seçeneği olarak tanımlar. Şiddetin dışındaki diğer mücadele seçeneklerini uzlaşmacı ve düşmanla iş birliği olarak görür. Böyle bir seçeneği savunanları da işbirlikçi olarak damgalar. PKK şiddet konusunda olduğu gibi örgütün ana hedefi konusunda da son derece açık ve nettir. Diğer örgütler dolaylı kavramlar kullanıp müphem ifadeler seçerken PKK ana hedefinin birleşik ve bağımsız Kürdistanı kurmak olduğunu açıkça ifade eder. Hapishanedeki PKK sanıkları ile bu konuda devrin diğer Kürtçü Sol örgüt mensuplarının aksine PKK adlı örgütün üyesi olduklarını, amaçlarının Birleşik ve Bağımsız Kürdistan kurmak olduğunu, bunun da ancak silahlı mücadele ile olacağını söylemekten çekinmezler. PKK ana hedef ve ana hedefi ulaştıracak yöntem konusunda çok nettir.

PKK kendisine ana hedef olarak belirlediği, birleşik ve bağımsız Kürdistan hedefine ancak uzun soluklu bir halk savaşı ile ulaşabileceğini manifestosunda açıkça yazar. Tüm örgütlenmesini de uzun soluklu halk savaşı üzerine kurar. PKK uzun

[307] Bölgedeki Melelerin (İmamlar), geleneksel dini yapıların önemli kısmı PKK'nın legal uzantısı olduğu iddia edilen HDP'yi desteklemektedir. HDP, Güroymak (Norşin) ve Hizan gibi en önemli iki dini merkezde bazı seçimlerde birinci parti çıkacak kadar önemli oy alır.

süredir kurguladığı ve üzerine çalıştığı halk savaşını 1984'te Eruh ve Şemdinli baskınları ile başlatır. PKK 1986'daki 3. Kongresi'nde devletin yanında yer alan ailelere ve kendilerine destek vermeyen bölge halkına karşı da şiddet kullanma kararı alır. PKK'nın sivillere yönelik şiddet politikası yüzünden, iki-üç sene içinde bölgenin demografisi değişir. Bölgedeki, Türk ve Arap kökenli yüzbinlerce aile bölgeyi terk etmek zorunda kalır. PKK kendileri ile iş birliğine girmeyen bölgedeki Kürt kökenli halka da şiddet uygular. Kısacası, doktrinleştirilmiş ve kutsanmış şiddet metoduyla, PKK, bölgedeki tüm rakiplerini tasfiye eder, kısa sürede bölgenin en etkin ve en büyük örgütüne dönüşür. PKK'nın tüm örgütlenme ve mücadelesinin merkezinde silah yani şiddet vardır.

Silahlı mücadelenin bir yöntem olarak kabulü ve kullanılması Kürtçü Sol içinde sadece PKK ile sınırlı değildir. Diğer Kürtçü Sol örgütleri silahlı mücadele seçeneğini hiçbir zaman kategorik olarak reddetmezler. Deniz Gezmiş ve arkadaşları DDKO'lu Hikmet Bozcalı ile görüşür ve onu devrim için silahlı mücadele seçeneğine ikna etmeye çalışır. Bozcalı DDKO'nun legal bir yapılanma olduğu, şartların silahlı mücadele seçeneği için uygun olmadığını öne sürerek Deniz Gezmiş'in silahlı mücadele seçeneğini reddeder.[308] Sait Pektaş DDKO ve Kürt aydınlanması adını verdiği kitapta Deniz Gezmiş'in söz konusu teklifine ve bunun DDKO tarafından reddedilmesine değinir.[309] Hikmet Bozcalı ve Sait Pektaş'ın aktardıklarından DDKO'nun dönemin şartları ve Kürtçülük Hareketinin potansiyeli gereği legal ve silahsız bir mücadeleyi benimsediği, şartların olgunlaşması durumunda DDKO'nun silahlı mücadele seçeneğini tekrar değerlendirebileceği anlaşılıyor. Nitekim, DDKO silahlı mücadele seçeneği gençliğin zihninde canlı tutmak için DDKO lokallerinin duvarlarını *"biz en güzel türküyü silahla söyleriz."* pankartları ile süsler.[310]

Kısacası, Silahlı mücadele seçeneği bütün Kürtçü Sol örgütlenmeleri için masanın üzerindedir. Ama PKK gibi masadaki tek seçenek değildir. Diğer seçeneklerin yanında bir seçenektir. Şartların olgunlaştığını ve o seçeneğin sonuç

[308] Hikmet Bozçalı, **"DDKO'lu Siyasi Serüvenim"**, s. 219-220.
[309] Sait Pektas **Kürt Aydınlanması ve DDKO Gerçeği, a.g.e.,** s. 268.
[310] **A.e.,** s. 278.

vereceğine inandıkları an silahlı mücadele seçeneğini kullanmaya hazırdırlar. Sağ sol Türkiye'deki tüm Kürtçü örgütlenmelerine örnek model teşkil eden Irak'taki Barzani Hareketi silahlı bir mücadele yürütüyordu. Daha sonra ondan ayrılıp kendi bağımsız örgütlenmesini kuracak Talabani önderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Partisi de silahlı mücadele taraftarıdır. Kısacası silahlı mücadele seçeneği özelde Kürtçü Solun genelde Kürtçülük Hareketinin ayrılmaz bir parçası gibidir. 1938-1984 arası Türkiye'deki Kürtçülük Hareketi mücadelesi bunun istisnası gibidir. Söz konusu bu dönemde Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol büyük çoğunlukla silahsız mücadele seçeneğini tercih eder.

Kürtçü Solun silahsız mücadele döneminde az da olsa silahlı mücadele seçeneğini sahaya aktarmaya kalkan örgütlenmeler olmuştur. Bu örgütlenmelerin başında tez çalışmamızda birçok kez değindiğimiz T-KDP ve onun tarihi lideri Dr. Sait Kırmızıtoprak gelir. Kırmızıtoprak sosyalisttir. Kürt sorununu sosyalist bir bakış açısı ile değerlendirir. Ancak Barzani'nin hareketine de sıcak bakar. Nitekim Türkiye'de 1965'te illegal bir şekilde kurulan TKDP ile temasa geçer. Lakin Sait Elçi ve arkadaşları ile anlaşamaz, onları sağcı bulur. Bu arada çok işli dışlı olduğu Türk Solundan tamamen uzaklaşır ve kendi T-KDP'ini kurar.[311] Sait Kırmızıtoprak Irak'ın kuzeyine geçerek burada Türkiye'den birçok kişinin de katılacağı eğitim kampını kurar. Şivan kod adını alan Kırmızıtoprak, başlatmayı düşündüğü silahlı mücadelede kendine rol model olarak Che Guevera'yı seçer. Doktor Şivan'ın nihai amacı; askeri ve ideolojik eğitimleri bitirip yeterli güce ulaşınca, Irak'ın kuzeyindeki kamplardan Türkiye'ye yönelik silahlı saldırılarda bulunmaktır. Yani Öcalan ve PKK'nın 1980'li yıllarda yapacağını Doktor Şivan 1970'lerin başında planlamıştır. Kürtçülük Hareketi tarihine iki Sait olayı olarak geçen hadise Türkiye'deki Kürtçü Solun bu ilk silahlı mücadele girişimini başlamadan bitirir. İki Sait olayında Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak tarafından öldürülür. Sait Kırmızıtoprak da Barzani'nin kurduğu mahkemede ölüm cezası alır ve kurşuna dizilerek öldürülür. İki liderini kaybeden hareket silahlı mücadeleyi başlatma aşamasına gelemez.

[311] Akkaya, **a.g.e.,** s. 97.

1970'lerin başında DDKO'yu ılımlı bulan bazı Kürt gençleri daha radikal mücadele seçeneği taraftarıdır. Mevcut oluşumların hiçbiri bu gençlerin ideolojik beklentilerini karşılamaz. Amaçları, Türkiye'ye karşı silahlı mücadeleyi başlatmaktır. Bunların başında da DDKO'da yönetici olan Zerruh Vakıfahmetoğlu geliyordu. Vakıfahmetoğlu, yöneticisi olmasına rağmen DDKO'yu çok yetersiz bulup sert bir şekilde eleştirir. Vakıfahmetoğlu seneler sonra bu tavrını şöyle anlatacaktı;

> *"Diyordum ki, bizim Kürtler olarak bir gerilla hareketi yapmamız lazım. Yolumuz buralardan geçiyor. DDKO'dan da bu davranışları bekliyordum. (...) Onlara hitaben, "böyle sazla, sözle, derneklerde oturup, lele lolo ile olacak iş değil" dedim. Hatta onlara sizler, "le lelolo'cusunuz" diyordum."*[312]

Zerruh Vakıfahmetoğlu, Ömer Ayna, Avni Gökoğlu gibi diğer arkadaşları ile silahlı mücadele seçeneğini hayata geçirmek için Türk Solunun radikal unsurlarıyla de temasa geçerler. Vakıfahmetoğlu ve arkadaşları, *"Onlar Dev-Genç, biz Dev-Kürt'düz"* diyerek kısa adı Dev-Kürt olan Devrimci Kürtler adında bir örgüt kurarlar.[313] Tüm bunlar 1970'lerin başı yani 12 Mart Muhtırasının tam öncesinde olmaktadır. 12 Mart Muhtırası ve onu takip eden sıkı yönetim süreci Dev-Kürt örgütlenmesini faaliyete geçmeden bitirir.

Önceki bölümlerde iki Sait olayından sonra gerileme sürecine giren TKDP'yi 1974' ten sonra tekrar canlandırma girişimleri olduğuna, bu girişimlerin kısmen de olsa başarılı olduğuna demiştik. 1970'lerin ikinci yarısında TKDP tekrar sahneye çıkar, sol fraksiyonun çok güçlü olduğu TKDP bu yeni dönemde silahlı mücadele kararı alır. Bu karar çerçevesinde de silahlı birimleri oluşturmaya başlar. TKDP iç çekişme ve dönemin siyasi şartları gereği silahlı mücadele seçeneğini hiçbir zaman devreye sokamaz.

1974-1980 arası dönemde Kürtçü Solun ana omurgasını oluşturan Özgürlük Yolu, Rizgari ve Kawa gibi örgütlenmeler silahlı mücadele seçeneğini kategorik olarak ret etmezler. Bu üç büyük grubun içinde silahlı mücadeleye en çok karşı olan

[312] Diken**, a.g.e.,** s. 203.
[313] **A.e.,** s. 203.

Kemal Burkay'ın liderliğini yaptığı Özgürlük Yolu bile 12 Eylül sürecinde parti içinde ciddi bir şekilde silahlı mücadele seçeneğini tartışır. Parti bu konuda karar alamayınca Zeki Atsız'ın önderliğindeki bir grup, Özgürlük Yolu Hareketinden ayrılır ve silahlı mücadele başlatmak için Roja Welat adında yeni bir grup kurarlar. Roja Welat grubu o dönemki diğer tüm Kürt Sol örgütlenmeler gibi PKK'nın karşısında tutunamaz.

Rizgari Hareketi de kendi içinde Özgürlük Yolu Hareketine benzer bir ayrışma yaşar. Rizgari Hareketi ideolojik bilinçlenme tamamlanıncaya kadar örgüt olmayı reddeden bir harekettir. Hareket ön şart olarak kabul ettiği siyasi bilinçlenme için yayınevi kurar dergi çıkarır ve birçok yayın yapar. Tüm bunlara rağmen ideolojik olgunluğa ulaştığına inanmaz ve örgütlenmeyi hep ileri bir tarihe atar. Bu durum hareket içinde ister istemez iç tartışmaları da beraberinde getirir. Rızgari hareketi bu iç tartışmalar yüzünden 1978'de ikiye bölünür. İbrahim Güçlü liderliğindeki bir grup Rızgari Hareketinden ayrılarak Ala Rizgari adında yeni bir grup oluştururlar. Ala Rizgari Hareketi 12 Eylül öncesinde, Irak'ın Kuzeyindeki Talabani grubu ile temas kurar. 12 Eylül'den sonra da örgütün önde gelen isimleri ve yüzün üzerindeki militanı ile Irak'a geçer. Orada Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin bir kampına yerleşir ve silahlı mücadele için çalışmalarına başlar. Ancak silahlı mücadeleyi başlatma aşamasına gelemez. Bu arada, inanılmaz bir şekilde hızlı bir gelişme gösteren PKK'ya karşı duramaz ve onun içinde kaybolur.

Kürtçü Solun içindeki Maocu fraksiyon Kawa Hareketi, baştan itibaren, silahlı mücadele seçeneğini güçlü bir şekilde dile getirir. Hatta bu yönde çok ciddi girişimlerde bulunur. Tam bu sırada meydana gelen 12 Eylül darbesi, Kawa'nın yurtiçindeki tüm faaliyetlerini durdurma noktasına getirir. Yurt içindeki hareket alanı iyice daralan örgüt yurt dışına çıkar. Diğer tüm Kürt sol örgütleri gibi Kawa'da PKK'nın karşısında tutunamaz, uzun süredir planladığı silahlı mücadeleyi başlatamadan dağılır. Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere silahlı mücadele seçeneği sadece PKK'ya has bir seçenek değildir. Kürtçü Solun tüm fraksiyonlarının sıcak baktığı bir seçenektir. PKK'nın farkı ise, diğer Kürt sol örgütlenmelerinin yapmak isteyip de yapamadığını yapmasıdır.

SONUÇ

Doktora çalışmamızda Kürtçü Solun 1945-1984 yılları arasındaki doğuş, gelişim ve müstakil hale geliş süreçlerini inceledik. Konunun daha iyi anlaşılması için III. Selim'den 1945'e kadar uzanan tarihi arka planı tez konumuza ışık tutacak şekilde genel hatları ile verdik. Bu kapsamda yaptığımız literatür çalışmamız bize, Kürtlerin, 1040'lardan itibaren Türk tarihinin, 1515'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu tarihinin ve 1923'den itibaren de Türkiye Cumhuriyeti tarihinin parçası olduğunu, dolayısıyla, Osmanlı ve cumhuriyet modernleşme sürecinin aynı zamanda Kürt modernleşme süreci olduğunu gösterdi. Nitekim, Kürt aydın ve gençleri, Osmanlı modernleşme sürecini yeni bir evreye taşıyacak Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kuruluşundan itibaren süreç içerisinde çok etkin bir şekilde yer alırlar. Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin iki önemli ismi Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti hem Kürt kökenlidir hem de o dönemki Kürtçülük Hareketinin teorisyenleri ve öncüleri konumundadır. Söz konusu etkileşim tek taraflı değildir. Kürtçü aydınlarının süreci etkilediği kadar süreç de Kürtçü aydınları etkiler ve şekillendirir. Süreç Bedirhanlar, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti, örneğinde görüldüğü gibi yeni fikirlere açık, seküler, batıcı bir Kürtçü kuşak oluşmasını sağlar. Bu kuşak, 1950'lerin sonu 1960'ların başında özgün ismi ve yapısıyla öne çıkacak Kürtçü Solun ilk nüvesi niteliğindedir. Bu kuşaktan olan Kamuran ve Celadet Bedirhan Beyler, Kürtçü Solun kurucu babaları konumundaki Musa Anter ve Tarık Ziya Ekinci gibi isimleri yetiştirerek onlara ilham kaynağı olarak Kürtçü Solun doğuşunun zeminini hazırlar. Özetlemek gerekirse, Kürtçü Sol Osmanlı ve cumhuriyet modernleşme süreci çerçevesinde ortaya çıkar. Bu aynı zamanda tezde ulaştığımız ilk çıktılardan biridir.

Kürtçü Solun doğuş, gelişim ve müstakil hale geliş süreçlerine dönecek olursak, Çalışmamız Kürtçü Solun 1940-1963 arası dönemde temellerinin atıldığı ve özgün bir siyasi akım olarak doğduğunu, 1963-1971 arası dönemde Türk Solundan ayrışacak kadar gelişip güçlendiğini, 1971-1984 arası dönemde ise müstakil hareket ettiği en güçlü devrini yaşadığını gösterdi.

Kürtçü Solun doğuş süreci dört farklı evreden oluşuyor. İlk evre Kürtçü Solun lider ve öncü kadrosunun şekillendiği bir başka deyişle temellerinin atıldığı 1938-1945 arası milli şeflik dönemidir. Bu dönem Kürtçülük Hareketinin cumhuriyet karşısında bozguna uğradığı 1938'de başlar. Kürtçülük Hareketi yaralarını sarmak, gücünü tekrar toplamak, öncü kadrolarını yeniden kazanmak için radikal bir taktiksel değişikliğe gider, başkaldırı metodundan en azından güçlü bir safhaya gelinceye kadar vazgeçer, bir süreliğine silahsız mücadele yöntemini benimser. Kürtçülük Hareketi bu yöntem çerçevesinde hukuk, tıp ve siyasal bilgiler fakülteleri gibi stratejik bölümlerde okuyan zeki Kürt gençlerini Kürtçülük Hareketinin yeni lider ve öncü kadroları yapacak İstanbul merkezli Kürtçü kuşak yetiştirme projesini başlatır.

Kürtçülük Hareketi bu proje kapsamında, devletin bölgeye yönelik yüksek öğrenim programına yoğunlaşır ve bu programı kendi hedefleri doğrultusunda dönüştürmeye karar verir. Bu çerçevede, Devlet destekli, İstanbul'daki Dicle Öğrenci Yurdu yeni devrin Kürtçü liderlerini yetiştirecek okula dönüştürülür. Kamuran ve Celadet Bedirhan Beyler dışardan, Remzi Bucak gibi isimler içerden bu projede belirgin rol oynar. Yeni kuşak Kürtçüler sosyalist eğilimli oldukları için Dicle Öğrenci Yurdu aynı zamanda Kürtçü Solun öncü kadrolarının yetiştirildiği merkez konumundadır. Nitekim Dicle Öğrenci Yurdu'nda yetişen Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci gibi isimler Kürtçü Solun kurucu liderleri olacaktır.

Kürtçü Solun doğuş sürecinin ikinci evresi özgürlük ve demokratikleşme rüzgarlarının sert estiği 1945-1950 yılları arası dönemdir. Söz konusu dönemde uluslararası arenada meydana gelen gelişmelerin Kürtçü Solun doğuş sürecinde belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıktığını gördük. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeni ve onun tetiklediği özgürlük rüzgârı Türkiye'de her şeyi derinden etkileyecek demokratikleşme sürecini başlatır, bu çerçevede, Türkiye 1946'da çok partili sisteme geçer, Şark Islahat Planı çerçevesinde bölgede kurulan siyasi, idari sistem ilk önce sorgulanır, daha sonra da bir kısmı kaldırılır, bir kısmı da değiştirilir. Siyasi iklim Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol için uygun hale gelir.

Kürtçü Solun doğuş sürecinin 3. Evresini 1950-1959 Demokrat Parti dönemi oluşturur. DP, CHP'nin II. Dünya Savaşı sonrasında başlattığı demokratikleşme sürecini hem hızlandırılır hem de derinleştirilir. DP, 1952'de Şark Islahat Planı'nın ana omurgasını oluşturan Umumi Müfettişlik kurumunu kaldırır ve yerine hiçbir şey ikame etmez. Umumi Müfettişliğin kaldırılmasının bölgede neden olduğu boşluğu Kürtçülük Hareketi doldurur. DP Cumhuriyetin Şark Islahat Planı çerçevesinde doğuda kurduğu bütün düzeni kurum, kuram ve kuruluşları ile tamamen ortadan kaldırır. DP bölgedeki oylarını artırmak için CHP'nin geçmişteki uygulamalarına karşı çıkar, bu çerçevede, Cumhuriyet döneminde isyan eden ailelere açıktan sahip çıkar, yurt dışına kaçan ailelerin ülkeye geri dönüşlerinin önünü açar ve 1924-1946 arasında yapılanları zulüm olarak tanımlamaktan çekinmez.

Kürtçülük Hareketi DP'nin sağladığı özgürlük ve güven ortamından yararlanarak tekrar güçlenir, uzun süredir bulunduğu uyku sürecinden uyanır ve aktif hale gelir. Kaybettiği öncü kadroların yerine yeni kadrolarını koyar, siyasi bir akım olarak tekrar ortaya çıkar. Kürtçü Sol bu dönemde ilk önce Kürtçülük Hareketinin en önemli unsuru olarak, daha sonra da Musa Anter'in 1958'de Kımıl şiirini yayınlaması ile özgün siyasi akım olarak ortaya çıkar. Çalışmamız, Kürtçü Solun sağ görüşlü DP iktidarı döneminde kuluçka dönemini tamamladığı ve özgün bir siyasi akım olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solu oluşturacak ana kadrolar 1946-1959 arasında DP ile tam bir iş birliğine girerler. Nitekim Kürtçü Solun Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci gibi kurucu isimleri sosyalist olmalarına rağmen DP iktidarını 1959'a kadar hararetle desteklemekten kaçınmazlar.

DP iktidarının sonlarına doğru zincirleme bir şekilde meydana gelecek daha doğrusu birbirini tetikleyecek üç hadise Kürtçü Solun özgün bir siyasi akım olarak ortaya çıkmasını sağlar. Söz konusu üç hadise kronolojik sırasıyla Barzani'nin Irak'a dönüşü, Musa Anter'in Kımıl şiirini yayınlanması ve 49'lar hadisesidir. Türkiye merkezli Kürtçü Solun ortaya çıkışını Irak merkezli bir hadise tetikler. General Abdülkerim Kasım 1958'de kanlı bir darbe ile Irak'ta iktidarı ele geçirir ve Sovyetler Birliği'nde sürgünde olan Molla Mustafa Barzani'yi Irak'a davet eder. Barzani Irak'a bir kahraman gibi döner ve geniş yetkilerle Irak'ın kuzeyine vali olarak atanır. Bu

durum Türkiye merkezli Kürtçülük Hareketini derinden etkiler, Kürtçü aydın ve öğrenciler bu dönemden itibaren Türkiye'nin içerisine gireceği siyasi kaostan istifade ederek faaliyetlerini artırma ve açıktan yürütme kararı alırlar. Musa Anter, Diyarbakır'a giderek basın yayın faaliyetleri üzerinden bölgede propaganda çalışmalarına başlar. Anter, 1958'de yayınladığı manifesto niteliğindeki "*Kımıl*" şiiriyle Kürtçü Solun kuruluşunu ilan eder. Anter, Kürt Solunun öncü kadrolarının yetiştirildiği ve mücadeleye hazır olduğunu Kürtçe yazıp yayınladığı bu şiirle hem bölgeye hem de tüm Türkiye'ye duyurur.

Kürtçülük Hareketinin tekrar canlanması ve bunu manifestoya dönüştürdüğü bir şiirle Türkiye ve dünyaya duyurması Kürtçülük Hareketini her daim tehdit olarak gören Türk güvenlik bürokrasini harekete geçirir. Türk güvenlik bürokrasisi Kürtçülük Hareketine karşı herhangi bir operasyona şiddetle karşı çıkan Başbakan Adnan Menderes'i sınırlı bir operasyon konusunda ikna eder ve 1959'un sonunda literatüre 49'lar hadisesi olarak geçecek operasyonu başlatır. 49'lar hadisesinde devrin önde gelen Kürtçüleri tutuklanır, böylece Kürtçü Solun doğuş sürecinde önemli bir evre olan hapishane süreci başlar. 49'lar Hadisesi aynı zamanda Kürtçü Sol ile DP arasında 1946'dan itibaren devam eden ittifakın, işbirliğinin sonu anlamına gelir. Kürtçü Sol artık muhaliftir. 6 ay sonra, 27 Mayıs 1960'da darbe olur ve 10 yıllık DP iktidarı devrilir. Kürtçü Solun 27 Mayıs 1960 darbesine DP'nin müttefiki olarak değil de muhalifi olarak, hatta DP'nin mağduru olarak yakalanması Kürtçü Solun 27 Mayıs ve sonrası dönemden azami ölçüde faydalanmasını sağlar. 49'lar Hadisesi sonuç olarak Kürtçü Solun gelişiminde olumlu etkide bulunur. 1959-1963 arası dönem Kürtçü Solun doğuş sürecinin son evresini oluşturur. Kürtçü Sol 1960'ların başında artık özgün bir siyasi akımdır.

Tez çalışmamız Kürtçü Solun 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 1971'e kadar devam edecek gelişim evresine geçtiğini, bu dönemde 1961 Anayasasının sağladığı düşünce ve örgütlenme gibi temel haklardan maksimum düzeyde faydalandığını, yine 1961 Anayasası'nın sağladığı hukuki zemine dayanarak TİP ve şahsında Türk Solu ile çok özel bir ilişki kurduğunu gösterdi. Devrin Kürtçü aydınları TİP içinde örgütlenirler ve ileride TİP'in en büyük grubu olacak *"Doğulular Grubu"nu* kurarlar. *"Doğulular*

Grubu", TİP'i yönlendirecek, onun gündemini belirleyecek kadar güçlenir ve Kürt sorununu, ilk önce TİP'in daha sonra da TİP üzerinden Türkiye'nin gündemine sokmayı başarırlar. Doğulular grubu 1967'de TİP'in desteği ile birçok doğu il ve ilçesinde Kürtçülük Hareketinin ilk kitlesel eylemlerini de gerçekleşir. Kürtçü Sol bu mitingler ile bölgede sahaya iner ve varlığını ilan eder.

Kürtçü Sol TİP'in koruyucu kanatları altında gelişimini tamamlar. Yeterince güçlendiğine kanaat getirince de Türk Solundan ayrışmaya karar verir, bu çerçevede, 1969'da ilk bağımsız yapılanması olan DDKO'yu kurar. Kürtçü aydınlar bir taraftan bütün güçleri ile DDKO'ya katkı sağlarken diğer taraftan kapatılacağı zamana kadar TİP içinde kalmaya ve etkin olmaya devam ederler. Kısa sürede bütün bölgede yaygınlaşan DDKO'lar faaliyet gösterdikleri her yerde Kürtçü Solun merkez üssüne dönüşürler. Kemal Burkay, Mümtaz Kotan, Recep Maraşlı, Abdullah Öcalan gibi İleriki yıllarda Kürtçü Sol örgütlenmelerde etkin olacak isimler DDKO'larda yetişir. Özetleyecek olursak, Kürtçü Sol DDKO'ların kurulması, yaygınlaşması ve güçlenmesiyle Türk Solundan fiilen ayrışmaya başlar, 12 Mart süreci ile ayrışma sürecini tamamlar ve tam manası ile müstakil hale gelir. Kürtçü Sol bütün bu süreçte TİP ve onun şahsında Türk Solunu sıçrama tahtası olarak kullanır, uygun zamanın geldiğine karar verince de bütün sorumluluğu Türk Soluna atarak ayrılır.

Tez konumuzun son evresini Kürtçü Solun müstakil hareket ettiği 1971-1984 arası dönem oluşturuyor. Bu dönem kendi içinde 12 Mart hapishane süreci (1971-1974), örgütler dönemi (1974-1980) ve PKK'nın Kürtçü Sol üzerinde tam hakimiyet kurduğu 12 Eylül sonrası dönem (1980-1984) olmak üzere olmak üzere üçe ayrılıyor. 12 Mart 1971 Muhtırası ile başlayan ve 1974'deki genel af ile biten 12 Mart hapishane süreci Kürtçü Sol açısından adeta ikinci kuluçka dönemi niteliğindedir. Kürtçü Sol bu süreçte kendi içinde başta *"siyasi savunma"* konusu olmak üzere birçok konuda ciddi tartışmalar yaşar, bu tartışmaların akabinde DDKO şemsiyesi altında sağlanan bütünlüğünü kaybeder ve kendi içinde birçok farklı fraksiyona bölünür.

Bülent Ecevit başbakanlığındaki CHP-MSP koalisyon hükümetinin 1974'ün başında çıkardığı genel af Kürtçü Sol açısından yeni bir dönemin başlangıcı

niteliğindedir. Anayasa Mahkemesi'nin affın kapsamını genişletmesiyle, hapishanedeki bütün Kürtçü Sol mensupları serbest bırakılır, Kemal Burkay gibi yurt dışına kaçanlar da afla beraber ülkeye geri döner. Böylece Kürtçü Solun 12 Eylül 1980'e kadar sürecek en güçlü ve en renkli örgütler dönemi başlamış olur. Yeni dönem önceki dönemden üç noktada farklılık arz eder. İlk farklılık, Kürtçü Sol artık Türk Solunun kanatları altında değildir, müstakildir. İkinci farklılık, 12 Mart öncesi DDKO örneğinde olduğu gibi Kürtçü Sol bütün bir yapı değildir. Genel af sonrası ikinci DDKO denemeleri başarısızlıkla sonuçlanır ve her örgüt kendi derneğini kurar. Yeni dönemde, hedefi sosyalizm yoluyla bağımsız ve birleşik Kürdistan kurmak olan irili ufaklı birçok örgüt söz konusudur. Üçüncü farklılık ise, Kürtçü Sol yeni dönemde 12 Mart öncesinin aksine illegal bir örgütlenmeye gider. Fakat bu illegal örgütlenmeyi legal dergi, yayın evi ve dernekler etrafında yaparlar. Söz konusu dergi, yayınevi ve dernekler Kürtçü sol örgütlere ismini verecek kadar Kürtçü sol yapılanma ve propagandanın ana omurgasını oluşturur. Kürtçü Solun zirvesi olarak tanımlayabileceğimiz 1974-1980 arası dönem aynı zamanda PKK'nın ortaya çıktığı dönemdir. PKK da uzun bir kuruluş sürecinden sonra 1978'de adı, programı ile faaliyetlerine başlar. PKK şiddeti kutsayan ve doktrinleştiren yapısıyla kısa süre içinde kendinden bahsettirir ve birçok bölgede hakimiyet kurar.

12 Eylül 1980'da gerçekleşen askeri darbe ve onu takip eden süreç Kürtçü Sol örgütlenmelere ölümcül darbe indirir, bütün Kürtçü Sol örgütlenmeler dağıtılır, lider, öncü kadroları hatta militanları tutuklanır, tutuklanmaktan kurtulanlar yurt dışına kaçmak zorunda kalır. PKK'nın ileride ana propaganda konusu olacak 12 Eylül hapishane süreci, daha açık ifade ile 5 no'lu Diyarbakır Cezaevi süreci başlamış olur. İçerde örgütlenemeyeceğini gören PKK, Suriye, Lübnan ve Irak'ın kuzeyinde yeniden yapılanmaya, böylece 12 Eylül Darbesinin neden olduğu darboğazı aşmaya çalışır. Bunda da başarılı olur. 1974-1980 arası döneme damgasını vuran büyük Kürtçü Sol örgütlenmeler bir daha toparlanamazken, Avrupa'da sembolik bir güce dönüşürken, PKK ise Türkiye'de Kürtçü Solun tek temsilcisi haline gelecek, bu konuda tekel oluşturacak kadar güçlenir. Bunda PKK'nın diğer örgütlere karşı geliştirdiği *"ya bana katılırsınız ya yok olursunuz"* taktiği etkili olur. PKK, yeniden yapılanma ve hazırlık sürecinden sonra 1984'de yaptığı Eruh ve Şemdinli terör saldırıları ile Kürtçülük

Hareketinin 1938'den sonraki ilk silahlı isyanını başlatır. Yaralarını saran öncü kadrolarını tekrar yetiştiren, yeterli militan düzeyine ulaşan ve ideolojik bilinçlenmesini tamamlayan Kürtçülük Hareketi, PKK'nın söz konusu terör saldırıları ile 1938'den sonra taktiksel olarak benimsediği silahsız mücadele yöntemini terk eder, silahlı mücadele yöntemini yani terör yöntemini tekrar yürürlüğe sokar.

Doktora çalışmamızda doğuşundan müstakil hale gelişine kadar Kürtçü Solun bütün gelişim evrelerinde Kürtçü Solun benimsediği taktiksel anlayışın belirleyici rol oynadığını, Kürtçü Solun bu taktiksel anlayış sayesinde nihai amacı Kürtçülüğü Sosyalizm arkasına gizlediğini, vurgulu sosyalist enternasyonalist söylem ile bunu perdelediğini ve Türk Solunu kullandığını gördük. Kürtçü Sol TİP ve Türk Solu üzerinden Kürt sorunu tabiri altında formüle ettiği siyasal tezlerini ilk önce Türk Solunun daha sonra da Türkiye'nin gündemine sokar. Böylece Kürt sorunu 1970'lerden itibaren Türk siyasetinin değişmeyen ana gündem maddelerinden biri haline gelir. Türk milliyetçiliğini şovenist olarak tanımlayıp reddeden Türk solu 1963-1980 arası dönemde Kürtçü Sol üzerinden Kürtçülük Hareketine hizmet eder.

Doktora çalışmamız bize aynı zamanda Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun temelinde modern Kürt tarihi ve onun doğal sonucu Kürt Tarih Tezi olduğunu gösterdi. Biz de modern Kürt tarihi ve Kürt Tarih Tezini tez konumuzu aydınlatacak detayda ele almaya çalıştık. Bu iki konunun incelenmesi, giriş bölümünde belirlemediğimiz hedeflerin dışında yeni sonuçlara ulaşmamızı sağladı. Bu sonuçlar tez konusunu ilgilendiren tarihi kesitin dışında ama ana konunun kökenini aydınlatacak nitelikte, bir başka deyişle, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak tarihi çerçeveyi veriyor.

Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol genel olarak modern Kürt tarih anlayışı üzerinden yükseliyor. 19. yüzyıla kadar yazılı ya da sözlü bir Kürt tarihi söz konusu değildir. Bu konuda Kürtler açısından bir istek ve gayret de yoktur. Kürt tarihine yönelik ilk yazılı eser olan Şeref Han'ın 16. yüzyılın sonunda Farsça yazdığı Şerefnamesi ise ancak 19. yüzyılda ortaya çıkacaktır. Çarlık Rusya'sı tarafından görevlendirilen Vladimir Minorsky ve Basile Nikitine adlı Rus diplomat-araştırmacının Modern Kürt tarihinin temellerini attığı, tarihi gerçeklik ve bilimsel

verilerden uzak bu tarih anlayışının sonraki yıllarda diğer yabancı tarihçilerin katkılarıyla son şeklini aldığı görülüyor. Çalışmamızda, söz konusu tarih anlayışının tarih biliminin normatif kuralları açısından hiçbir anlam ifade etmediğini, Rusya'nın sıcak denizlere çıkarak yayılma ideali çerçevesinde laboratuvarda hazırlattığı yapay bir tarih çalışması olduğunu, kısacası Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına hizmet eden ideolojik bir algı operasyonu olduğunu gördük.

Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Sol Rusya'nın oluşturduğu modern Kürt tarihine dayanarak fikir örgüsünün omurgasını oluşturacak *"Kürt tarih tezi"* ve *"Kürdistan sömürgedir"* tezini geliştirir. Kürt tarih tezi, ilk çağlar ve Türk-Kürt tarihi birlikteliği olmak üzere iki aşamadan oluşuyor. İlk aşamada, Kürtlerin kökeni, Guti, Mittani, Mannai, Subaru, Kardu, Nayri, Med, Lulu, Urartu, Haldi, Hürri, Kassit'ler gibi Mezopotamya'nın kadim halklarına dayandırılıyor, Hatti, Hitit, Asur, Sümerlerle ilişkilendiriliyor, dolayısıyla, tüm uygarlığın temelinde Kürtlerin olduğu tezi işleniyor. İkinci aşamada ise, bin yıllık Türk-Kürt tarihi ilişkisinin, Devlet-Vasal ilişkisinden ziyade iki egemen devlet ilişkisi olduğu fikri öne sürülüyor. Bu çerçevede, Malazgirt, Çaldıran gibi Anadolu'nun tapusu niteliğindeki zaferler ve akabinde kurulan Türk devletlerinde Kürtlerin Türkler kadar belirleyici rol oynadığı, dolayısıyla bu zaferler ve devletlerin aynı zamanda Kürt zaferleri ve Kürt devletleri olduğu sonucu tarihi bir gerçek gibi benimsetilmeye çalışılıyor. Kürdistan sömürgedir tezine gelince, PKK dahil Kürtçü Sola mensup bütün örgütler bu tezi benimsiyor ve hararetle savunuyor. Abdullah Öcalan PKK'nın manifestosu niteliğindeki Kürdistan Devrimin Yolu başlıklı ana metinde modern Kürt tarih anlayışına dayanarak Kürdistan Sömürgedir Tezini savunur, uzun soluklu halk savaşı yani terör saldırılarını tek çözüm olarak yansıtır.

Modern Kürt Tarih anlayışı, Kürt Tarih Tezi ve Kürdistan Sömürgedir Tezini olduğu gibi anlatmaya özen gösterdik. Aynı zamanda, tarihi gerçeklikten uzak bu yapay tarih tezlerinin karartmaya çalıştığı gerçek tarihi de vermeyi ihmal etmedik. Bin yıllık Türk-Kürt ilişkilerinin Kürtçülük Hareketinin iddia ettiği gibi iki egemen gücün ilişkisi olmadığı, tarih bilimi açısından bir Devlet-Vasal yani yöneten ve yönetilen ilişkisi olduğu, yine bu çerçevede, Malazgirt ve Çaldıran gibi zaferlerin bir Türk-Kürt

zaferi değil sadece Türk zaferi olduğu gerçeğini de kaynaklara atıfta bulunarak göstermeye çalıştık.

Çalışmamız bize aynı zamanda Kürtçülük Hareketinin ilk büyük kuramcısının bilinenin aksine 20. yüzyılda değil, 17. yüzyılda yaşadığını, bir siyasetçi değil, bir şair olduğunu gösterdi. Kürtlerin en büyük şairi Ahmedi Hani'nin Kürtçülük Hareketinin ilk büyük kuramcısı, *"Mem u Zin"* adlı eserinin de bir kadim aşk hikayesinden ziyade Kürtçülük Hareketinin modern manada ilk siyasi manifestosu olduğunu gördük. Ahmedi Hani bir aşk hikayesi üzerinden Kürdistan'ın kurulmasına yönelik siyasi çözümlemeler yapıyor ve zoru yani şiddeti bu çözümlemelerin merkezine yerleştiriyor. Ahmedi Hani'nin şiddeti kutsaması Abdullah Öcalan, siyasi mesajlarını şiir üzerinden yansıtması da Musa Anter gibi Kürtçü Solun önemli isimleri tarafından örnek alınacaktır.

Çalışmamız sorunun kökenine ışık tutacak sonuçlara ulaşmamızı da sağladı. Çalışmamızda Kürtçülük Hareketi ve Kürtçü Solun Kürt sorunu olarak tanımladığı sorunun aslında bölgede asırlardır hâkim olan ağalık ve şeyhlik düzeni olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtleri bu sistemin boyunduruğundan kurtararak devletin eşit, özgür yurttaşları haline getirmeye çalıştığını, Kürtçü Solun Cumhuriyetin bu çalışmalarını sömürgecilik olarak tanımladığını, ağa ve şeyhler ile Kürtçülük hareketinin ortak noktada birleşerek Türkiye Cumhuriyeti'ne savaş açtıklarını gördük. Kürtçü Solun ağa ve şeyhlerle kurduğu iş birliğinin ileriki yıllarda derinleşerek ittifaka dönüştüğünü de somut örneklerle izah etmeye çalıştık.

Toparlamak gerekirse, tez çalışmamız, bize, kökenleri Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesine kadar uzanan Kürtçü Solun 1945-1963 yılları arasında temellerinin atıldığı, doğduğunu, 1963-1971 arasında gelişimini tamamladığı, 1971-1980 arasında da müstakil hale gelip en güçlü dönemini yaşadığını, 1980-1984 arası dönemde ise tamamen PKK'nın denetimine girdiğini gösterdi. 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve bu darbeleri takip eden hapishane süreçlerinin Kürtçü Solu bir sonraki döneme hazırlayan kuluçka görevini yaptığını ortaya çıkardı. Ayrıca Kürtçü Solun Türk Solunu kendi boyunduruğu altına almasını,

onu Truva Atı gibi kullanmasını ve onun üzerinden Kürt sorununu Türk siyasetinin ana gündem maddelerinden biri haline getirmesini gördük.

Doktora çalışmamızın başında Kürtçülük hareketi, Kürtçü sol gibi siyasi meselelerin tabu olarak görülmesi, ciddiye alınmaması ve üzerinde yeterince araştırma yapılmamasının alanı, araştırmacılardan öte meseleye tek düze yaklaşan siyasilere ya da olayları ideolojik saplantıları doğrultusunda çarpıtan yasa dışı örgüt sempatizanlarına bıraktığına, bunun da konu hakkında bilgi kirliliği ve yanlış yönlendirmelere neden olduğuna dikkat çekmiştik. İdeolojik ve siyasi bir kaygı gütmeksizin, mevcut literatür ve kaynaklardan istifade ederek hazırladığımız doktora tezimizde konunun gerçek boyutlarıyla ortaya çıkmasını sağlamaya, meselenin ideolojik ve siyasi amaçlarla kullanılmasını engelleyerek akademik düzeyde incelenebilmesi ve tartışılabilmesi için müsait bir zemin hazırlamaya çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA

I- Kaynaklar

1. Arşivler

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).

2. Süreli Yayınlar (Gazeteler ve Dergiler)

Gazeteler

Aydınlık (1978-1980)
Cumhuriyet (1930-1984)
Dicle Kaynağı (1948)
Günaydın (1978-1980)
Hürriyet (1971-1984)
İleri Yurt (1958)
Milliyet (1968-1984)
Şark Mecmuası (1950)
Şark Postası (1952)
Tercüman (1978-1984)
Ulus (1945-1960)
Vatan (1945-1960)
Zafer (1956-1960)

Dergiler

Atılım
Barış Dünyası
DDKO Yayın Bülteni
Devrimci-Yol
Emeğin Birliği
Emek

Halkın Kurtuluşu

Halkın Sesi

İlke

İşçinin Sesi

Kurtuluş

Özgürlük Yolu

Parti Bayrağı

Rızgari

Serxwebun

Türk Solu

Ürün

Yön

3. Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 5, 18.10.1962.

Dersim, Jandarma Umum Kumandanlığı Yayınları, t.y.

Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığı -Yayınları, No:28.

İstatistik Göstergeler (1923-1995), Devlet, DİE, Yayınları, Ankara, 1996.

TBMM Albümü 1920-2010, C: 1-2, TBMM Yayınları, Ankara, 2010.

TBMM Gizli Celse Zabıtları.

TBMM Tutanak Dergisi.

TBMM Zabıt Ceridesi.

Türk Parlamento Tarihi: 1950-1960, Kazım Öztürk, C., 5, Dönem X (1950-1960).

Türkiye İstatistik Yıllığı 1960-1962, DİE Yayınları, Ankara, 1962.

Türkiye Milli Geliri Kaynak ve Yöntemler (1948-1972), DİE Yayınları, Ankara, 1973.

4. Hatıralar

Anter, Musa: **Hatıralarım**, Aram, İstanbul, 2016.

Arslan, Ruşen: **Cim karnında nokta**, **Anılar,** Doz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal: **Nutuk**, 1919-1927, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.

Aybar, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, İletişim, İstanbul, 2014.

Burkay, Kemal: **Anılar, Belgeler**, C. 1, stocholm, Roja Nû, 2001.

Diken, Şeyhmus: **Amidalılar, Sürgündeki Diyarbakırlılar**, İletişim, İstanbul,2015.

Ekinci, Tarık Ziya: **Lice'den Paris'e Anılarım**, Ed: Derviş Aydın Akkoç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

İnönü, İsmet: **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.

Kotan, Mümtaz: **Yenilginin İzdüşümleri,** Yunan Kürt Dostluk Derneği Yayınları, Atina, 2003.

Kutlay, Naci: **Anılarım,** Avesta Yayınları, İstanbul, 1998.

Peşeng, Şefiq: **Yaşar Kaya'nın Hatıraları**, Avesta, İstanbul, 2015.

Zana, Mehdi: **Vahşetin Günlüğü,** Melsa, İstanbul, 1992.

II- Kitaplar, Makaleler, Tezler

1. Kitaplar

Abrahamıan, Ervand: **Modern İran Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Aegleton, William: **Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1945,** Koral yayınları, İstanbul, 1976.

Akandere, Osman: **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945,** İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Akkurt, Mutlu: **PKK Terör Örgütünün Gençlik Yapılanması,** IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Aktürk, Şener : **Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey,** New York: Cambridge University Pres.2012.

Alakom, Rohat: **Kürdoloji Biliminin 200 yıllık Tarihi geçmişi (1787-1987),** Deng Yayınları, Ankara, 1991.

Arık, Selahattin Ali: **Dr. Şivan, Sait Elçi, Süleymen Muînî ve Kürt Trajedisi (1960 – 1975),** Peri Yayınları, İstanbul, 2011.

Arvas, İbrahim: **Tarihi Hakikatler**, İstanbul, HTS Yayıncılık, 2010.

Ataoğlu, Ergün: **Adnan Menderes,** Nokta Kitap, İstanbul, 2008.

Atılgan, Gökhan: **Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar Yön – Devrim Hareketi,** Yordan Kitap, İstanbul, 2008.

Averyanov, P. İ.: **Osmanlı İran Rus savaşlarında Kürtler,** İstanbul yayınları, İstanbul, 2010.

Aybar, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, İletişim, İstanbul, 2014.

Aybars, Ergün: **Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Aydınoğlu, Ergun: **Türk Solu (1961 – 1971) – Eleştirel Bir Tarih Denemesi,** Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Aydemir, Ş. Süreyya: **İkinci Adam, C: I, 1884-1938,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Aydemir, Ş. Süreyya: **Tek Adam Mustafa Kemal, Üçüncü C. 1922- 1938,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Bal, Halil: **Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi (1914-1918) ve Kafkas İslam ordusu,** İdil Yayınları, İstanbul, 2010.

Bayrak, Mehmet, **Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Üstüne,** Özge Yayınları, Ankara, 1993.

Bayrak, Mehmet: **Kürtlere Vurulan Kelepçe Şark Islahat Planı**, Özge Yayınları, Ankara, 2009.

Barzani, Mesut: **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi** C., 2 İstanbul, Doz Yayınları İstanbul, 2005.

Bender, Cemşid: **Kürt Tarihi ve Uygarlığı**, Kaynak Yayınları, Ankara, 1991.

Beşikçi, İsmail: **Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller,** e Yayınları, Ankara, 1970.

Beşikçi, İsmail: **Kürtlerin Mecburi İskânı,** Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1977.

Beşikçi, İsmail: **Orgeneral Muğlalı Olayı, Otuzüç Kurşun,**

Belge Yayınları, İstanbul, 1991.

Beşikçi, İsmail: **Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi,** Belge Yayınları, İstanbul, 1990.

Bila, Fikret: **Hangi PKK**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004

Bila, Hikmet: **CHP 1919-1999,** Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

Bilgin, Nuri: **Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik,** Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.

Bruinessen, Martin Van, **Kürdistan Üzerine Yazılar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Bruinessen, Martin van: **Ağa, Şeyh, Devlet,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Bulut, Faik: **Dersim Raporları,** Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2011.

Buran, Ali: **Bir DDKO'lunun Kürt Yaşamı**, Peri Yayınları, İstanbul, 2011.

Burkay, Kemal: **Anılar, Belgeler,** C. 1, Stocholm, Roja Nû, 2001.

Burkay, Kemal: **Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan,** Deng Yayınları, Diyarbakır, 1992.

Burkay, Kemal: **Neolitik Çağdan I. Dünya savaşına Kürtler ve Kürdistan**, Phoenix, Ankara, 2015.

Cezar, Mustafa: **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Resimli Haritalı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2009.

Çamlıbel, Yavuz: **49'lar Davası Bir Garip Ülkenin İdamlık Kürtleri,** Algı Yayıncılık, Ankara, 2007.

Çay, Abdülhaluk M: **Her yönüyle Kürt Dosyası**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1993.

Çiçek, Nevzat: **27 Mayıs'ın Öteki Yüzü Sivas Kampı,** Lagin Yayınları, İstanbul, 2010.

Demirel, Emin: **Siyasi Yapılanmalar ve Terör Grupları,** Renk Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Dersimi, Nuri: **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Doz Yayınları, İstanbul, 2012.

Ekinci, Tarık Ziya**:** **Sol Siyaset Sorunları – Türkiye İşçi Partisi ve Kürt, Aydınlanması,** Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.

Ekinci, Tarık Ziya: **Kürt Siyasal Hareketlerinin Sınıfsal Analizi,** Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2011.

Ekinci, Tarık Ziya: **Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar,** Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.

Emecan, Feridun: **Yavuz Sultan Selim,** Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.

Epözdemir, Şakir: **T-KDP Türkiye Kürdistanı Demokratik Partisi 1968/235 Antalya Davası Savunması**, Peri Yayınları, İstanbul, 2005

Eraslan, Cezmi: **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği,** Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992.

Eraslan, Cezmi: **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk,** Kumsaati Yayınları, İstanbul 2003.

Ergün Aybars: **İstiklal Mahkemeleri,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 303.

Erkanlı, Orhan : **Askeri Demokrasi 1960-1980,** Güneş Yayınları, İstanbul, 1987.

Ersan, Vehbi: **1970'lerde Türkiye Solu**, İletişim, İstanbul, 2014.

Ersever, Cem: **Kürtler, PKK ve Öcalan***,* Ankara,1993.

Esin, Numan: **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları,** İstanbul, 2005.

Feroz Ahmad: **Turkish Experiment in Democracy:1950-1975,** C.Hurst and Co. Londra, 1977.

Feyzioğlu, Turhan: **Fikir Kulüpleri Federasyonu,** Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Feyzioğlu, Turhan: **Deniz**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Fırat, Mehmet Serif: **Doğu İlleri ve Varto Tarihi,** Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1961.

Fuller, G.- Barkey, H.: **Türkiye'nin Kürt Meselesi,** Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Gezici, Aytekin: **Kürt Tarihi,** Tutku Yayınları, Ankara, 2015.

Gökalp, Ziya: **Türkçülüğün Esasları**, Toker Yayınları, İstanbul, 2008.

Göktaş, Hıdır: **Kürtler II**, **Mahabad'dan 12 Eylül'e,** Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Güneş, Cengiz: **Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi –Direnişin Söylemi**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.

Gündoğan, Cemil: **Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği**, Vate Yayınevi, İstanbul, 2007.

Güngör, Erol: **Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik,** Mayaş Yayınları, Ankara, 1982.

Gürsel, İbrahim Etem: **Kürtçülük Gerçeği,** Kömen Yayınları, Ankara, 1977.

Gunter, Michael M.: **The Kurds and The Future of Turkey,** MacMillan Press, Houndmills, 1997.

Gunter, Michael M.: **The Kurds in Turkey: A Political Dilemma**, Westview Press, Colorado, 1990

Hallı, Reşat: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938),** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972.

Hosking, Geotfey: **Rusya ve Ruslar**,İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Hür Ayşe: **İnönü ve Bayarlı Yıllar (1938-1960),** Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015.

İmset, İsmet: **PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992),** Turkish Daily News Yayınları, Ankara, 1990.

İmset, İsmet: **PKK,** Turkish Daily News Yayınları, 1992.

İnalcık, Halil: **Devlet-i Aliyye**, **Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

İnalcık, Halil: **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, YKY, İstanbul, 2014.

İnalcık, Halil: **Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayünu,**

Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Kahraman, Ahmet: **Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013.

Karadeniz, Harun: **Olaylı Yıllar ve Gençlik,** May Yayınları, İstanbul, 1979.

Karal, Enver Ziya: **Nizam-ı Ceddid ve Tanzimat Devirleri** (1789-1856), Osmanlı Tarihi, C., 5, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011.

Kaypakkaya, İbrahim: **Seçme Yazılar**, Umut Yayınları, İstanbul.

Kemper, M.-Concermann, S.: **The Heritage of Soviet Oriental Studies,** London, Routlege, 2011.

Nezan Kendal: **Kurdistan in Turkey**, **A People Without a Country**, London: Zed Books Ltd, 1993.

Kelin, Janet: **Hamidiye Alayları, İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri,** İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Keyder, Çağlar: **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Kirisçi, K.- Winrow, G. M.: **Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

Kılıç, Altemur: **Gaflet ve İhanetin Uzun Öyküsü**, **Büyük Kürdistan ve Büyük İsrail,** Buğra yayınları, İstanbul, 2013.

Kısacık, Raşit: **Minareden Kandil'e PKK: Tarihi, Eylemleri, Stratejisi,** İstanbul: Ozan, 2012.

Kısacık, Raşit: **Rızgarî ve Ala Rızgarî**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Kısacık Raşit: **KAWA-Denge KAWA – RED KAWA – PSŞK**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Kodaman, Bayram: **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,** TTK Yay., Ankara, 1991.

Kodaman, Bayram: **Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası,** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.

Koçak, Cemil: **Umumi Müfettişlikler (1927-1952),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Kreyenbroek, P. -Sperl, S.: **Kürtler, Güncel Bir Araştırma,** Cep Kitapları, İstanbul, 1994.

Kurubaş, Erol: **Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye 1960'lardan 2000'lere,** Cilt: 2, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Kutlay, Naci: **Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik,** Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.

Kutlay, Naci: **İttihat ve Terakki ve Kürtler,** Beybun Yayınları, Ankara, 1992.

Kutlay, Naci: **Kürt Tarihini Yeniden Okumak,** Peri Yayınları, İstanbul, 2012.

Kutlay, Naci: **21. Yüzyıla Girerken Kürtler,** Peri Yayınları, İstanbul, 2011.

Kutlay, Naci: **Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci,** Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

Kutlay, Naci: **49'lar Dosyası,** Fırat Yayınları, İstanbul, 1994.

Küçükömer, İdris: **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Lazarov, M.S.-Mihoyan, Ş.: **Kürdistan Tarihi**, Avesta Yayın, İstanbul, 2013.

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş, Ankara, 2013.

Mantran, Robert: **Şark Meselesinin Başlangıçları (1774-1839), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

McDowall, David: **Modern Kürt Tarihi**, Doruk, İstanbul, 2004.

Minorsky, V.-Mac Kenzie: **Kürtler ve Kürdistan**, Doz Yayınlan, İstanbul, 2004.

Mumcu, Uğur: **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, UMAG Vakfı yayını, Ankara, 2005.

Mumcu, Uğur: **Kürt Dosyası,** UMAG Vakfı, Ankara, 2006.

Nikitine, Basile: **Kürtler, Sosyolojik-Tarihi İnceleme**, Örgün, İstanbul, 2015.

Nikitine, Basile: **Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme,** Özgürlük Yolu Yayın., İstanbul, 1975.

Oktay, H. Emre: **Türk Tarihinin Kayıp Yılları, İnönü Dönemi**, Akis Kitap, İstanbul, 2013.

Olson, Robert: **The Emergence of Kurdish Nationalism and**

Sheik Said rebellion, Texas Press, 1989.

Ortaylı, İlber: **Gelenekten Geleceğe,** Hil Yayınları, İstanbul, 1982.

Öcalan, Abdullah: **Bir Halkı Savunmak,** E-Kitap Yayınları, 2004.

Öcalan, Abdullah: **Bir Muhatap Arıyorum,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1994.

Öcalan, Abdullah: **Demokratik Devrimde Halk Serhildanları,** Cilt:I, Bilim Aydınlanma Yayınları, 1998.

Öcalan, Abdullah: **Devrimin Dili ve Eylemi,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1996.

Öcalan, Abdullah: **Devlet,** Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları, 2007.

Öcalan, Abdullah: **Demokratik Konfederalizm,** Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları.

Öcalan, Abdullah: **Demokratik Modernite Kadın Devrimi Çağıdır,** Bilim ve Aydınlanma Yayınları, 2010.

Öcalan, Abdullah: **Din Sorununa Devrimci Yaklaşım,** Köln, Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 2008.

Öcalan, Abdullah: **İdeolojik Kimlik,** Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları, 2007.

Öcalan, Abdullah: **İlk Konuşmalar-Belgesel Dizi-Cilt-II,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1998.

Öcalan, Abdullah: **Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto),** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1978.

Öcalan, Abdullah: **Kürdistan'da Kadın ve Aile**, Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1992.

Öcalan, Abdullah: **Meşru Savunma Üzerine,** Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları.

Öcalan, Abdullah: **Nasıl Yaşamalı,** Cilt-I, Köln, Weşanen Serxwebun Yayınları, 2008.

Öcalan, Abdullah: **Nasıl Yaşamalı,** Cilt-II, Köln, Weşanen Serxwebun Yayınları, Köln, 2009.

Öcalan, Abdullah: **Ortadoğu'nun Çehresini Değiştireceğiz, Seçme Röportajlar,** Cilt:1, Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1994.

Öcalan, Abdullah: **Önderlik Gerçeği ve PKK Deneyimi,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1992.

Öcalan, Abdullah: **Özgür İnsan Savunması,** İmralı Tek Kişilik Tutukevi, 2003.

Öcalan, Abdullah: **PKK Zindan Direniş Konferansı Konuşmaları,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1994.

Öcalan, Abdullah: **PKK'ye Dayatılan Tasfiyecilik ve Tasfiyeciliğin Tasfiyesi,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1993.

Öcalan, Abdullah: **PKK 5. Kongresine Sunulan Politik Rapor,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1995.

Öcalan, Abdullah: **Sömürgeci Cumhuriyet Kirli ve Suçludur,**

Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1995.

Öcalan, Abdullah: **Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa,** AİHM Savunmaları, Cilt:I-II, Köln, Mezopotamya Yayınları, Köln, 2001.

Öcalan, Abdullah: **Tarih Günümüzde Gizli ve Biz Tarihin Başlangıcında Gizliyiz,** Weşanên Serxwebun Yayınları, Köln, 1997.

Örgeevren Ahmet Süreyya: **Şeyh Sait ve Şark İstiklâl Mahkemesi,** Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

Örtülü, Süha: **PKK'nın 20 Yıllık Öyküsü,** Boyut Kitapları, İstanbul, 2000.

Özcan, Ali Nihat: **PKK: Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, 1999.

Özer, Ahmet: **Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni,** Boyut Yayınevi, İstanbul, 1990.

Özer, Ahmet: **Beş Büyük Tarihi Kavşakta, Kürtler ve Türkler,** Hemen kitap, İstanbul, 2009.

Özer, Ahmet: **Modernleşme ve Güneydoğu**, İmge Yayınları, Ankara, 1998.

Özdağ, Ümit: **Türkiye, Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayrinizami Savasın Anatomisi,** Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, 1999

Özgen, H. Neşe: **Van-Özalp Olayı 33 Kurşun Olayı: Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri,** TÜSTAV, İstanbul, 2003.

Öznur, Hakkı: **Derin Sol/Çatışmalar-Cinayetler-İnfazlar,** Cilt: II, Alternatif yayınları, Ankara, 2004.

Özkaya, Ömer: **Amerikan İstihbarat Belgeleriyle, Kürtler**, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2013,

Özoğlu, Hakan: **Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği,** Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Özoğlu, Hakan: **Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği, Kimlik, Evrim, Sadakat,** İletişim, İstanbul, 2017.

Özoğlu, Hakan: **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası, 150'likler, Takrir-i Sukun ve İzmir Suikasti,** Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.

Perinçek, Doğu: **Türkiye Solu ve PKK,** Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

Prens Süreyya Bedirhan: **Kürt Davası ve Hoybun,** Med Yayınları, İstanbul, 1994.

Prim, Oktay: **Ömerli Köyünden İmralı'ya PKK'nın Yirmi Yıllık Öyküsü,** Boyut Yayın Grubu, İstanbul 1999.

Romano, David: **Kürt Dirilişi, Olanak, Mobilizasyon ve Kimlik**, Vate , İstanbul, 2010.

Sasuni, Garo: **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. YY'dan**

Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri,
Med Yayınları, İstanbul, 1992.

Semiz, Burhan: **PKK ve KCK'nın Din Stratejisi,**
Karakutusu Yayınları, İstanbul, 2013.

Siverekli, İsmet: **Kürdistan'da Siyasal İslam**,
Peri Yayınları, İstanbul, 2008.

Somakian, Manoug J.: **Empires in Conflict: Armenia and The Great Powers: 1895-1920,** Tauris Academic Studies, New York, 1995.

Şahin, Hayri: **Kürt Solu: Doğusu, Gelişimi ve Bugünü Kürt Solu,** Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Şerefxan: **Şerefname**: Hasat Yayınları, İstanbul, 1990.

Şimşir, Bilal: **Kürtçülük I, 1787-1923,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010.

Şimşir, Bilal N.: **Kürtçülük II**, 1924-1999, Bilig, Ankara, 2011.

Şükrü Mehmet: **Kürt Sorunu,** Kamer Yayınları, Haz.: Ş. Vedat, İstanbul, 1998.

Tan, Altan: **Kürt sorunu,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2011,

Temel Celal: **1984'den Önceki 25 yılda, Kürtlerin Silahsız Mücadelesi,** İBV, İstanbul, 2015.

Taş, Necati Fahri: **Nurettin Paşa,** Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014.

Toker, Metin: **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

Toker, Metin: **İsmet Paşa'nın Son Başbakanlığı 1961-1965,** Ankara, 1992.

Toker, Metin: **Şeyh Sait ve İsyanı,** Akis Yayınları, Ankara, 1968.

Toker, Metin: **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasal Partiler, II. Meşrutiyet Dönemi, C: 1,** Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Tunçay, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Türkmen, Zekeriya: **Musul Meselesi: Askerî Yönden Çözüm Arayışları, 1922-1925,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.

Uğur, H. Atilla: **Abdullah Öcalan'ı Nasıl Sorguladım**, **İşte Gerçekler,** Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

Uyar, Hakkı: **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi,** Boyut Yayınları, İstanbul, 2012.

Ünsal, Artun: **Umuttan Yalnızlığa, Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt İstanbul, Yayınları, 2015.

Van Bruinessen, Martin: **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Vedat, Şadillili: **Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar 1,** Kon Yayınları, Ankara, 1980.

Yavuz, Turan: **ABD'nin Kürt Kartı,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Yayman, Hüseyin: **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016.

Yeğen, Mesut: **Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Yeğen, Mesut: **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Yeşiltuna, Serap: **Kanun, Kararname ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler**, ileri, İstanbul, 2007.

Yetkin, Çetin; **Karşı Devrim 1945-1950,** Kilit Yayınları, Ankara, 2011.

Yıldırım, Ali: **FKF DEV-GENÇ Tarihi (1965-1971) Belgelerle Bir Dönemin Serüveni**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2008.

Yıldız, Hasan: **Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan,** Koral Yayınları, İstanbul, 1991.

Yurtçiçek, Bayram: **Bilinmeyen Yönleriyle, PKK'nın Kuruluş**

Yılları, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017.

Yüksel, Müfid, **Kürdistan'da Değişim Süreci,** Sor Yayıncılık Ankara, 1993.

Zelyut, Rıza: **Dersim İsyanları Seyyit Rıza Gerçeği,** Kripto Yayınları, Ankara, 2013.

Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Zürcher, Erik Jan: **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924- 1925),** İletişim Yayınları İstanbul, 2010.

Xani, Ehmede: **Mem ile Zın**, Everest, İstanbul, 2016.

Watts, Nicole : **Activists in Office: Kurdish politics and Protest in Turkey.** University of Washington Press, Seattle, 2010.

Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası I., Komal Yayınevi, Ankara, 1975.

Doğu Sorunu, Necmeddin Sahir Sılan Raporları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.
Kürt Sorunu ve Devlet Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947),
Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Türk İstiklâl Harbi, C. VI, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, T.C. Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara, 1974.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetler, Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri, C: 1-2, Haz.: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

2. Makaleler

Aksoy, İhsan: "DDKO'lar Öncesinden Günümüze Siyasetimiz." **BÎR Araştırma ve inceleme Dergisi,** S. 5, 2006.

Atay, Falih Rıfkı: "Bazan Uyanmak İstesek de Aksam Olmus Olur!", **Dünya,** 25 Nisan 1953.

Atay, Falih Rıfkı: "Partiler Üstü Meseleler", **Dünya,** 18 Ağustos 1952.

Atılgan, Gökhan: "Yön-Devrim Hareketi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** C.VIII, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 597- 646.

Balcıoğlu, Mustafa: "Hamidiye Alaylarından Aşiret Alaylarına Geçerken Harbiye Nezareti'ne Sunulan Rapor", **Toplumsal Tarih,** Sayı: 4, Nisan 1994, ss.25-34.

Baz, İbrahim: "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", **Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,** S. 34, 2014/2.

Beşikçi, İsmail: "Hapisteki DDKO, Devrimci Doğu Kültür Ocakları", **Bir Dergisi Araştırma İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006, s.174-185.

Beyköylü, Ali: "Koma Azadixwazen Kurdistane: Hodri meydan", **BÎR,** S. 5, 2006.

Bilek, Cemşit: "12 Mart 1971 Askeri Darbesi, Diğer Sivil Toplum Örgütleri Gibi DDKO'yu da Kapatırdı", **BÎR Arastırma ve İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006.

Bozçalı, Hikmet: "DDKO'lu Siyasi Serüvenim", **BÎR : Araştırma**

İnceleme Dergisi, S. 5, 2006, s. 205 – 229.

Bozarslan, Hamit: "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** , C., 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1169-1180.

Bozarslan, Hamit: "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** C., 4, İletişim Yayınları, 2008, İstanbul, s. 841-870.

Buran, Ali: "DDKO İlk Ulusalcı, Demokratik ve Ayrı Örgütlenmeyi Hedefleyen Kürt Demokratik Gençlik Örgütüydü", **BÎR Araştırma ve İnceleme Dergisi,** S. 6,2007, s. 85-101.

Cem, İsmail: "Acılı Doğu", **Milliyet,** 14-18 Haziran 1970.

Demir, Abdurrahman: "Kürdistan'da DDKO'lar", **BÎR: Araştırma İnceleme Dergisi, S. 5, 2006,** s. 248 – 252.

Demirel, Muammer: "Birinci Dünya Savaşında Rusya'nın Kürtleri Elde Etme Girişimleri", Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri Ve Stratejik Açıdan Türkiye 23-25 Ekim 1995 İstanbul, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II,** C: II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Ankara, 1997.

Eraslan, Cezmi: "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C: II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 519-641.

Eraslan, Cezmi: "Atatürk'ün Türk Çiftçisinin Topraklandırılmasına

Bakışı", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007 Bildiriler C: II,** Atam Yay., Ankara, s. 1999-2008.

Eraslan, Cezmi: "Çok Partili Hayata Geçişte Bir Dönüm Noktası 12 Temmuz (1947) Beyannamesi", **Atatürk Yolu,** Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Dergisi, S. 21, Ankara, 2001, s. 23-39.

Eraslan, Cezmi: "Hamidiye Alayları", **DİA,** C: 15, İstanbul, 1995, s. 462- 464.

Eraslan, Cezmi: "I. Sasun İsyanı Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Karşılaştığı Siyasî ve Sosyal Problemler", **Kafkas Araştırmaları,** 1996, s. 65-92.

Eraslan, Cezmi: **18 Aralık 2008 Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu,** Atam Yay., Ankara, 2010, s. X.

Esra Sarıkoyuncu Değerli: "Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926-1930)", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Aralık 2008, Sayı: 18, s. 113-132.

Fırat, Ümit: "Ümit Fırat ile DDKO Söyleşisi", **BÎR : Araştırma İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006, s. 174- 186.

Fırat, Ümit: "Devrimci Doğu Kültür Ocakları",**Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,** C., 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

Gunter, Michael M.,: "The Kurdish Problem in Turkey", **The Middle East Journal,** vol. 42, no.3, Summer, 1998,

s.389-406.

Güçlü, İbrahim: "DDKO: Türkiye'de Kürtlerin Siyasete Doğrudan Katılma Aracı ve Yeni Kürt Baharı'nın İlk Açık-Legal Kürt Örgütlenmesi Kürt Ocakları...", Resmi Tarih Tartışmaları – 6, **Resmi Tarihte Kürtler,** Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2010, s. 254.

Gül, Muammer: "Bir Dış tehdit Unsuru Olarak Kürdistan Kavramı ve Doğu-Güneydoğu Anadolu'da Aşiretlerin Kürtleşmesi", **IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler) Elâzığ 16-17 Ekim 2003,** Elâzığ, 2004.

Gündüz Vassaf: "İsmet İnönü-Mihri BelliKıskacında Sol", **Radikal,** 25 Eylül 2011.

GÜNES, Cengiz: "Kurdish Politics in Turkey: Ideology, Identity and Transformations" **Ethnopolitics,** Vol.8, no.2, June 2009, s.255-262

Kalkan, Duran: "Apocu Hareketle Kürt Halkı İkinci Doğuşunu Gerçekleştirmiştir.", **Serxwebun Dergisi,** S. 277, Köln, Ocak 2005, s. 12-14.

Kalkan, Duran: "Demokratik Ulus Kahramanlığı", **Serxwebun Dergisi,** S. 398, Köln, Şubat 2015, s. 20-22.

Kalkan, Duran: "Yeni Bir Çıkış İçin Güçlü İttifaklar Oluşturalım", **Serxwebun Dergisi,** S. 397, Köln, Ocak 2015, s. 7-12.

Karadoğan, Yaşar: "1967-1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı",

BÎR : Araştırma İnceleme Dergisi, S. 5, 2006, s. 255 – 284.

Karasu, Mustafa: "Umudun Yeni Adı Zaferdir", **Serxwebun Dergisi,** S. 203, Köln, Kasım 1998, s. 32-35.

Karasu, Mustafa: "Kobanê Direnişi, Özgürlük, Demokrasi ve Sosyalizm Mücadelesinde Yeni Bir Dönem Başlatmıştır, **Serxwebun Dergisi,** S. 394, Köln, Ekim 2014, s. 2-4.

Karayılan, Murat: "PKK'nin Yeni Siyasal Döneme İlişkin Perspektifleri -2", **Serxwebun Dergisi,** S. 291, Köln, Nisan 2000, s. 6-9.

Karayılan, Murat: "2006'yı Hamle Yılına Dönüştürelim", **Serxwebun Dergisi,** S. 291, Köln, Mart 2006, s. 19, 20, 31.

Karayılan, Murat: "PKK tarihi, Var Olmak ve Özgür Yaşamak İsteyen ve Bu Uğurda Savaşan Bir Halkın Tarihidir", **Serxwebun Dergisi,** S. 191, Kasım 1997, s. 20, 21, 27.

Kardaş, Abdulaziz: "Demokrat Parti İktidarı Döneminde Doğuda Bir Üniversite Kurma Çabaları (1950-1958)", **History Studies,** Vol. 6, s.149-163.

Kaytan, Ali Haydar: "PKK tarihi Tamamlanmış Bir Tarih Değil, Yapılmakta Olan, Canlı Bir Tarihtir", **Serxwebun Dergisi,** S. 167, Köln, Kasım 1995, s. 20, 22, 32.

Kaymaz, İhsan Serif, "Emperyalizmin Kürt Kartı", **Gazi Akademik**

Bakış, Cilt 1, Sayı 1, Kıs 2007, s.155-193

Kılıç, Orhan: "Ocaklık", **DİA,** C: 33, İstanbul, s.317-318.

Kılıç, Orhan: "Yurtluk" **DİA,** C: 43, s.614-615.

Kılınçaslan, Nusret: Cumhuriyet Döneminde Kurulan İlk Legal Kürt Örgütü : **DDKO, BÎR : Araştırma İnceleme Dergisi,** S. 6, 2007, s. 113-120.

Kodaman, Bayram: "Aşiret Mekteb-i Hümâyûnu", **DİA,** C: 4, İstanbul, 1991, s.9-11.

Kotan, Mümtaz: "Tarihin Karartılması Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)" **BÎR Araştırma ve İnceleme Dergisi,** S. 6, 2007, s. 25-84.

Kutlay, Naci: "Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Öncesi." **BÎR Arastırma ve İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006, s. 158-173.

İmanov, Vügar: "Bölüm 16", **Orta Doğu Yıllığı**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

İpekçi, Abdi: "CHP ve Doğu, **Milliyet,** 24 Eylül 1967.

İpekçi, Abdi: "Doğu'ya İlgi İyi Ama...", **Milliyet,** 17 Ekim 1967.

Maraşlı, Recep: "Rizgarî'nin Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine Bir Deneme-I", **Mesafe Dergisi,** İstanbul, S.4, Bahar 2010, s. 68-93.

Mango, Andrew: "Turks and Kurds", **Middle Eastern Studies**, vol.30, no.4, (Oct.,1994), s.975-997.

Oran, Baskın: "Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C., 54, S. 2, Nisan-Haziran 1999, s. 134-162.

Oran, Baskın: "Kendini Kürt Sananlar Raporu", **Radikal,** 27 Ocak 2008.

Öcalan, Abdullah: "Alevi Muhalefeti Halkçıdır Zulüm ve Adaletsizliğe Karşıdır", **Serxwebun Dergisi,** S. 312, Köln, Aralık 2007, s. 52-57.

Öcalan, Abdullah: "ABD ve Türkiye Kürtlerin Kellesi Karşılığında Anlaştılar." **Serxwebun Dergisi,** S. 353, Köln, Mayıs 2011, s. 12-14.

Öcalan, Abdullah: "Cephe ve İttifaklar Sorunu Üzerine", **Serxwebun Dergisi,** S. 106, Köln, Ekim 1990, s. 11-15.

Öcalan, Abdullah: "Öncülük Rolüne Ciddi Yaklaşılmalı", **Serxwebun Dergisi,** S. 352, Köln, Nisan 2011, s.12- 14.

Öcalan, Abdullah: "Kürdistan'da Barzanicilik", **Serxwebun Dergisi,** S. 1997, Köln, Haziran 1997, s. 8-9.

Öcalan, Abdullah: "İlkesiz Siyaset Olmaz", **Serxwebun Dergisi,** S. 308, Köln, Ağustos 2007, s. 53-59.

Öcalan, Abdullah: "IV. Ulusal Kongre Platformuna Ülke İçi Pratik Merkez Raporudur" **Serxwebun Dergisi,**

S. 110, Köln, Şubat 1991, s. 16-22.

Özcan, Ali Nihat: PKK: Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi, Ankara: **Avrasya Stratejik Arastırmalar Merkezi (ASAM),** 1999, s.34.

Özdağ, Ümit: Türkiye, Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayrinizami Savasın Anatomisi**,** Ankara: **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM),** 1999, s.42.

Özmen, Abidin: "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", **İdare Dergisi,** Ocak-Şubat 1947, Sayı: 184, s.237-249.

Öztürk, Saygı: "İsmet Paşa'nın Kürt Raporu: 21 Ağustos 1935", **Hürriyet,** 10 Eylül 1992.

Özdemir, B.-Askeroğlu A. Ayna: "Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947)", **insan&insan,** Yıl, 5, S. 17, Yaz 2018.

Pektaş, Sait: "Kürt Aydınlanması ve DDKO Gerçeği", **BÎR Araştırma ve İnceleme Dergisi,** S. 7, 2007, s. 268-278.

Rayman, Hayrettin: "Nuvrûz ve Türk Kültüründe Renkler", **Millî Folklor,** Cilt 7, no.53, Bahar 2002, s.10-15

Samim, Ahmed: "The Tragedy of Turkish Left", **New Left Review** , S. 60-85. 1981, March-April, s: 73.

Simavi, Sedat: "Kurşuna Dizilenler", **Hürriyet,** 3 Ocak 1953.

Şahin, Enis: Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945- 1947)", **Sosyal ve**

Kültürel Araştırmalar Dergisi, C: 1, Sayı: 2, 2015, s. 33-34.

Şener, Mustafa: "Türkiye İşçi Partisi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** C.VIII, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 357.

Şemmikanlı, Nezir: "Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz", **BÎR : Araştırma İnceleme Dergisi,** S. 5, 2006, s. 72 – 98.

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim: "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro," **Toplum ve Bilim 24,** Kış 1984, s. 35-67.

Toker, Metin: "1971'in Türkiye'sinden Çizgiler", **Milliyet,** 25 Nisan 1971.

Tökin, İsmail Hüsrev: "Şark Vilayetlerinde Derebeylik", **Kadro,** Aylık Fikir Mecmuası, Sayı: 12, Birinci Kanun 1932.

Tökin, İsmail Hüsrev: "Türk Köylüsünü Topraklılandırmalı Fakat Nasıl?", **Kadro,** Aylık Fikir Mecmuası, İkinci Teşrin 1933.

Uzun, Hakan: "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XII/25 (2012-Güz),** s. 105- 130.

Ünüvar, Kerem: "Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965 – 1969)", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce,** C.VIII, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007,

s. 821 – 830.

Yalçın, Hüseyin Cahit: "İhmal Edilen Doğu illeri", **Ulus,** 24 Eylül 1953.

Yılmaz, Mustafa: "Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar (1923-1945), **Kebikeç,** 1998, Yıl: 3, Sayı: 6, ss.53-80.

Yılmaz, M.- Doğaner,Y.: "Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ileYasaklanan Yayınlar", **Kebikeç,** Yıl: 2006 Sayı: 22, ss.1-43.

Zarakoğlu, Avni: "Memleketimizde Demiryolu Politikası", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Sayı: 3-4, Ankara 1950, s.573-589.

"Barzani, İkinci Hedefimiz Türkiye'dir Dedi", **Yeni İstanbul,** 26 Eylül 1966.

"Rejime Leke Olan Bakan Hıfzı O. Bekata", **Sosyal Adalet,** no.17, 9 Temmuz 1963.

3. Tezler

Aktaş, Fatih: **Türkiye'nin Terörle Mücadele Konsepti Bağlamında PKK Terörünün İncelenmesi,** Dumlupınar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006.

Alış, Ahmet: **The Process of the Politication of the Kurdish Identity in Turkey: The Kurds And the Turkish Labor Party (1961-1971),** Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Altunoğlu, Mustafa: **Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları,** Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Argunhan, Metin: **Hamidiye Alayları ile Koruculuk İlişkisi,** Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Arslan Mahmut: **PKK'nın Hakimiyet Stratejisinde Şiddet Kullanımı,** Gaziantep Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2019.

Nergiz Bilal: **Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960),** İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

Çal, Gökhan: **Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları deneyimi (1969-1971),** Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Çetin, Hüseyin: **Terör ve Terörle Mücadele Bağlamında Türkiye PKK Örneği,** Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2009.

Ergül Erhan: **Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Teör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi ve Şiddet stratejileri,** Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2007.

Ertem, Barış: **Türkiye'de Kürtçülük (1950-1984),**

Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Furkan, Aydın: **Muhafazakarlık ve Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakâr Politikaları,** Adnan menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2016.

Girit, Oya: **Millî Mücadele Dönemi Kürtçülük Hareketi** Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994.

Güçlüer, Durmuş Eray: **PKK'nın 1978–2010 Tarihleri Arasında Örgütsel Yapısının Değişimi ve Kurumsal Girişimci Olarak Hedeflerinin Sosyolojik Analizi,** Hacettepe Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Imıl, Muhittin: **Ulus İnşa Sürecinde PKK ve Din İlişkisi,** Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2016.

Karaca, Bilal: **Türkiye'de Devlet'in ve PKK'nın Stratejik Dönüşümü (Bağımsızlıktan Özerkliğe, Terörden Kürt Sorununa)**, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Kardaş, Abdülaziz: **Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında (Van-Bitlis-Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950),** Atatürk Üniversitesi,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2012.

Köse, Resul: **CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları,** İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

Okumuş, Fatih: **PKK Terör Örgütünün Algı Yönetimi**, Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015,

Özdemir Abdülaziz: **Örgüt Yöneticilerinin Kaleminden PKK'yı Meşrulaştırma Çabaları,** Gaziantep Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2015.

Öz, Enes: **14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları,** Ersiyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2014.

Selin Yeleser: **Türkiye'de Kürt Solunun Oluşumunda Bir Dönüm Noktası: Devrimci Doğu Kültür Ocakları (1969-1971),** Boğaziçi üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Songül, Aydın: **12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi,** Yıldız Teknik Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Taş, Serap: **Umumi Müfettişlikler,** Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1997.

Uygur, Günay Dumrul: **Türkiye İşçi Partisi 1961-1971,** İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

Ünal, Fatih: **Kürt Meselesinin Ortaya Çıkışı (II. Meşrutiyet Dönemi),** İstanbul Üniversitesi, YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

Yılmaz, Ensar: **DP'nin İktidara Geliş Süreci (1945-1960),** Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2008.

Yılmaz, Ömer: **PKK Terör Örgütünün Siyasal Alan ve Legalleşme Faaliyetleri (1975-2006),** Başkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

III- Ansiklopedi ve İnternet Kaynakları

1. Ansiklopediler

DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi)

Türkler Ansiklopedisi

2. İnternet Kaynakları

"1924 Anayasası", 15 Nisan 2016, (Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm.

http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/

ÖZGEÇMİŞ

Ömer Turan 1972 yılında Denizli-Çivril'de doğdu. İlk orta, lise eğitimini Denizli-Çivril'de tamamladı. Ömer Turan, 1991'de ailesinin ekonomik sebeplerden dolayı bulunduğu Kanada'ya gitti, Montreal şehrinde yaşamaya başladı. 1994'de Vieux de Montreal Koleji'nin Sosyal bilimler bölümünü bitirdi. 1998'de Montreal'deki Quebec Üniversitesi'nin (UQAM) Siyasal Bilimler bölümünü, 2008'de Tarih bölümünü bitirdi. 2008-2010 tarihleri arasında aynı Üniversite'de (UQAM) yüksek lisansını tamamladı. Stefan Winter'ın danışmanlığında, 1861 Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesinin 1864'de Vilayet Nizamnamesi üzerine etkilerini çalıştı. (Les effets du règlement organique du Mont-Liban de 1861 sur la loi de vilayet de 1864). Ömer Turan 2013 yılından itibaren Türkiye'de yaşamaktadır, Türkiye'de bulunduğu süre zarfında, medya 'da farklı alanlarda çalışmıştır.